

2152

4/5

ማስታወሻ

የኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ
ማብራሪያ

ጸሐፊ.

ፕሮፌሰር አለን ሴድለር፡- ቢኤ፣ ኤል·ኤል·ቢ

ተርጓሚ

ሣሙኤል ጣሰው

ኤዲተርስ

ሞላ መንግሥቱ

እና

ሽመልስ ሞገሥ

1990 ዓ.ም.

አዲስ አበባ

በአዲስ አበባ የኒቨርስቲ
የሕግ ፋክልቲ ፈቃድ ተተረጎመ

አባታሚ ፍሬደሪክ ኤበርት ፋውንዴሽን
1990-97
አዲስ አበባ

ማውጫ

የትርጉሙ መቅደም	<u>ገጽ</u> I
Message from the Resident Representative of Friedrich Ebert Stiftung	II
የተርጓሚው መልዕክት	III
የመጽሐፉ መቅደም	V

ምዕራፍ 1

የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ጠባይ አሠራርና ዋነኛ ችግሮች	1
ሀ. የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ጠባይ	1
ለ. የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ በኢትዮጵያ ፡- የ1958 ዓ.ም. የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ	3
ሐ. የሥነ ሥርዓት ሕግ ዋነኛ ችግሮች	9

ምዕራፍ 2

የፍርድ ቤቶች ሥልጣን	12
ሀ. ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን	12
1. ጠቅላላ ግንዛቤ	12
2. ዜግነት ወይም ደንበኛ የመኖሪያ ሥፍራ	15
3. የክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት መፈጸም	16
4. ፈቃድ	20
5. በንብረት ላይ የሚኖር የዳኝነት ሥልጣን	23
ለ. የሥራ-ነገር ሥልጣን	26
1. የፍርድ ቤቶች የሥልጣን ወሰን	26
2. ክርክር የሚካሄድበትን ገንዘብ መጠን ስለመወሰን	30
3. ክፍርድ ቤቶች ሥልጣን ውጪ ስለሆኑ ጉዳዮች	32
ሐ. የፍርድ ቤቶች የክልል ሥልጣን	33
1. የክልል ሥልጣን ዋና ሥፍራ	34
2. ውሎችን የሚመለከቱ ክሶች	39

	<u>ገጽ</u>
4. የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከቱ ክሶች	45
5. ከአንድ በሚበልጡ የክስ ምክንያቶች ላይ ስለሚቀርቡ ክሶች	50
6. ክሶችን ስለማዛወር	52
መ. መጥሪያ	54
ሠ. የፍርድ ቤቶችን ሥልጣን ስለመቃወም	57
ረ. የፍርድ ቤቶች ሥልጣን ግጭት	61

ምዕራፍ 3

ተከራካሪ ወገኖችና የክርክሩ አድማስ	64
ሀ. ከሣሽ ወገንና ተከላሽ ወገን	65
1. ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን	66
ሀ. ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን ማን ነው?	66
ለ. የተከራካሪዎች መተካት	72
ሐ. የተከላሽ ጥቅም	76
2. በውክልና ስለሚመሠረቱ ክሶች	78
ሀ. በሕጋዊ እንደራሴዎች ስለሚቀርቡ ክሶች	78
ለ. ቡድንን ወክለው ስለሚመሠረቱ ክሶች	79
ለ. የተከራካሪዎች መጣመርና የክስ ምክንያቶች መጣመር	83
1. የክስ ምክንያቶች መጣመር	84
2. የተከራካሪ ወገኖች ጥምረት	89
ሀ. የከላሾች በአንድነት መጣመር	89
ለ. የተከላሾች ጥምረት	95
3. ብዙ ተሟጋቾችና የክስ ምክንያቶች	102
ሐ. እጅግ አስፈላጊ ስለሆኑና በክርክሩ ውስጥ የግዴታ መጨመር ስላለባቸው ወገኖች	107
1. እነኚህ የግዴታ አስፈላጊ የሆኑ ወገኖች እነማን ናቸው?	107
2. በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ መሆን የሚገባቸው ወገኖች ተጣምረው ስለመቅረባቸው	114
መ. ሦስተኛ ወገንን በክሱ ውስጥ ስለማስገባት	116
1. ጠቅላላ መሠረተ ሀሳቦች	116
2. መዋጮ ወይም ካሣ የመጠየቅ መብት	118
ሠ. ኃላፊነትን ስለማስወረድ የሚቀርብ አቤቱታ	122
1. ኃላፊነትን ለማስወረድ ለሚቀርብ አቤቱታ የሚያስፈልጉ ሁኔታዎች	123

	ገጽ
2. ገደብ የተደረገባቸው ክሶች	125
3. ኃላፊነትን ለማስወረድ የሚኖረው ሥነ ሥርዓት	126
ረ. ጣልቃ ገብነት	128
1. በጉዳዩ ያገባኛል ባይ ወገን የሚያደርገው ጣልቃ ገብነት	128
2. በለአቃቤ ሕግ ጣልቃ ገብነት	134
ሰ. ልዩ መደብ የተሰጣቸው ተከራካሪዎች የሚመለከቱ ክሶችን ስለሚገዙ ደንቦች	135
ሸ. ስለተከራካሪ ወገኖች መሞትና መክሰር	140
1. ጥት	140
2. መክሰር	144

ምዕራፍ 4

የክስ አመራረትና የመጥሪያ አላላክ ሂደት	147
---------------------------------	-----

ምዕራፍ 5

አቤቱታ	164
ሀ. ቴክኒካዊ መጠይቆች	167
1. አቤቱታ ባጠቃላይ መልኩ	167
2. በአማራጭነት ስለሚቀርብ አቤቱታ	174
3. የክስ ማመልከቻ ጽሑፍ	175
4. የመከላከያ መልስ ጽሑፍ	178
ለ. አቤቱታን ያለማቅረብ የሚያስከትለው ውጤት	182
1. በጭብጥ ያልተያዘ የክርክር ነጥብን ለማስረዳት ማስረጃ ስለማቅረብ	182
2. አለማስተባበል	187
3. የክስ ምክንያትን ስለመግለጽ	196
ሀ. ከሣሽ ዳኝነት የሚያስገኙለትን ፍሬ ነገሮች በአቤቱታው ውስጥ ማቅረብ ያለበት ስለመሆኑ	197
ለ. በአቤቱታው ውስጥ መደምደሚያን መጨመር አስፈላጊ ስላለመሆኑ	200
ሐ. ከሣሹ በማመልከቻው ውስጥ ያቀረበውን አቤቱታ የሚያፈርቡ ፍሬ ነገሮችን ስለሚያቀርብበት ሁኔታ ..	201

	ገጽ
	205
1. ማሻሻሉ ስለሚደረግበት ሁኔታ	205
2. የክርክሩን መሠረታዊ ጥያቄ ለመወሰን አስፈላጊ የሆነ ማሻሻያ	212
3. ይርጋ የሚያስከትለው ችግር	215
ሀ. በከሳሹ የሚደረግ የአቤቱታ መሻሻል	215
ለ. ተከራካሪዎችን ስለመተካት	222
ሐ. ተከሳሹ የመከላከያ መልሱን ስለሚያሻሽልበት ሁኔታ	225
4. ማጠቃለያ	227
ሠ. አግባብ ያልሆኑ አቤቱታዎች የግድ የሚሻሻሉበት ሁኔታ	229

ምዕራፍ 6

ከክስ መሰማት በፊት የሚኖረው ሥነ ሥርዓት	233
ሀ. የክሱ መሰማት መጀመር	233
1. ፍ/ቤት ያለመቅረብ	233
ሀ. በማይቀርቡ ወገኖች ላይ ስለሚወሰድ እርምጃ	235
ለ. ፍ/ቤት አለመቅረብ የሚያስከትለው ውጤት	240
ሐ. በቂ ነው ተብሎ ስለሚገመት ምክንያት	245
2. ተከራካሪዎችን ስለመመርመር	249
3. የመጀመሪያ ደረጃ ተቃውሞ	252
4. የነገርን ጭብጥ ስለመያዝ	257
ለ. ክርክሩን መስማት ሳያስፈልግ ስለሚሰጥ ውሳኔ	263
1. በጭብጡ ላይ ስለመስማማት	263
2. ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሚለያዩበት ጭብጥ አለመኖር	265
3. ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀጠሮ ስለሚወሰኑ ጭብጦች	268
ሐ. ግልግልና ክስን ስለመተው	274
1. ግልግል	274
2. ክስን ስለመተው	280

ምዕራፍ 7

ክስን ስለመስማት	286
ሀ. የማስረጃ አቀራረብ ሥርዓት	286
ለ. የክርክሩ አካሄድ	294
1. የክርክሩ አካሄድ ቅድም ተከተል	294

	78
2. ተከራካሪ ወገኖች ስለሚቀርቡት ማስረጃ	297
3. የፍርድ ቤቱ ሥልጣን	301
ሐ. ስለፍርድና ትዕዛዝ	307

ምዕራፍ 8

	312
ሀ. ፍርድ እንደገና ስለሚታይበት ሁኔታ	312
1. የሥነ ሥርዓት ጉድለት	312
2. አዲስ ማስረጃ ስለማግኘት	314
3. ስለመቃወሚያ	319
ለ. ፍርድ ለበላይ ፍ/ቤት ይግባኝ በማቅረብ	
እንደገና ስለሚታይበት ሁኔታ	323
1. ይግባኝ የማቅረብ መብት	324
2. ጊዜያዊ አገልግሎት ባለው ትዕዛዝ ላይ	
ስለሚቀርብ ይግባኝ	327
3. ይግባኝ ስለማቅረብ	333
ሀ. የይግባኝ ማመልከቻ	333
ለ. ይግባኝ የሚቀርብበት ጊዜ	334
ሐ. መስቀለኛ ተቃውሞ	341
መ. ተጨማሪ ተከራካሪዎች	345
ሠ. ፍርድ እንዳይፈፀም ስለማገድ	347
4. ስለይግባኝ ምክንያቶች	350
5. በይግባኝ ጊዜ ስለሚኖረው ሥነሥርዓት	356
ሀ. ይግባኝ ባይና መልስ ሰጪ ስለመቅረባቸው	356
ለ. ጭብጥ ስለመያዝ	355
ሐ. ተጨማሪ ማስረጃ	360
መ. የተጣራ ፍሬነገርን እንደገና ስለማየት	369
6. በይግባኝ ላይ ውሳኔ ስለመስጠት	372
ሀ. መሠረታዊ የሆኑ ስህተት በመኖሩ ምክንያት	
የበታች ፍ/ቤት ውሳኔ የሚሰረዝበት ሁኔታ	372
ለ. ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በይግባኝ የቀረበለትን	
ጋዳይ ወደወሰነው ፍ/ቤት ስለሚመልስበት ሁኔታ	375

7. ለሁለተኛ ጊዜ ስለሚቀርብ ይግባኝ	385
8. የተወሰደ ነገር ለማስመለስ ስለሚቀርብ አቤቱታ	387

ምዕራፍ 9

የፍርድ አፈፃፀም	391
ሀ. በአፈፃፀም ጊዜ ሥልጣን ያለው ፍ/ቤት	391
1. የፍርድ አፈፃፀምን ወደ ሌላ ፍ/ቤት ስለማስተላለፍ	392
2. በፍርድ አፈፃፀም ላይ ፍ/ቤቱ ያለው ሥልጣን	396
1. ለአፈፃፀም የሚቀርብ ማመልከቻ	400
ሀ. ጠቅላላ ድንጋጌዎች	400
ለ. ከአንድ በላይ ለሆኑ ሰዎች የተሰጠውን ፍርድ ለማስፈፀም ስለሚቀርብ ማመልከቻ	402
ሐ. በፍርድ የተወሰነው ጥቅም የተላለፈለት ሰው ስለሚያቀርበው የአፈፃፀም ማመልከቻ	404
መ. በዋሶችና በወኪሎች ላይ ስለሚቀርብ የአፈፃፀም ማመልከቻ	408
2. ድርጋ	409
3. የፍርድ አፈፃፀም ሂደት	412
ሀ. ማመልከቻ ስለመቀበልና የፍርድ ባለዕዳን ስለመመርመር	412
ለ. የገንዘብ ክፍያን አስመልክቶ የተሰጠ ፍርድን ስለማስፈፀም	416
ሐ. የመስቀለኛ ውሳኔዎች አፈፃፀም	419
መ. ሌሎች ፍርዶችን ስለማስፈፀም	424
4. ንብረትን በድርሻ መጠን ስለማከፋፈል	427
ሐ. ንብረትን ማስከበርና መሸጥ	431
1. ንብረትን ስለማስከበር	431
ሀ. ንብረት የሚከበርበት መንገድ	431
ለ. ንብረት የማስከበሩን ሥርዓት ስለመቃወም	441
2. ንብረትን ስለመሸጥ	447
ሀ. ጠቅላላ ድንጋጌ	448
ለ. ተንቀሳቃሽ ንብረትን ስለመሸጥ	454

	78
ሐ. የማይንቀሳቀስ ንብረትን ስለመሸጥ	459
2. ሽያጩ እንዲቀርብ ስሎትገድ ድንጋጌዎች	460
3. የሽያጩ መጽናት ፣ የንብረቱን ይዞታ ስለማስረከብና ማስረከቡን ስለመቃወም	463
ሀ. የሽያጭ መጽናት	473
ለ. ይዞታ ስለማስረከብ	475
ሐ. ንብረትን በይዞታ ሥር ስለማድረግ	476
መ. ቀጣይ ክስ	482

ፖዕራፍ 10

የመጨረሻ ውሳኔ በላገኙ ጉዳዮችና ክስን ስለመከፋፈል	485
ሀ. የመጨረሻ ውሳኔ በላገኙ ጉዳዮች	485
1. አጠቃላይ መርሆች	485
2. ደንቡ ተፈፃሚ ስለሚሆንባቸው ሰዎች	490
ሀ. በመጀመሪያው ክርክር ተካፋይ የነበሩ ወገኖች	490
ለ. በቀድሞው ክስ ተሳታፊ ከነበሩ ተከራካሪዎች መብት በላገኙ ሰዎች	494
ሐ. ስለሌሎች ሁኔታዎች	499
3. በቀጥታና በሥረንገር በጭብጥነት ስለተያዙ ጉዳዮች	501
4. ዳኝነት የታየበትና በመጨረሻ የተወሰነ ጉዳይ	508
ሀ. በፍ/ቤት የተወሰነ ጭብጥ	508
ለ. የመጨረሻ ውሳኔና የሕግ ጭብጦች	515
5. የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች የአፈፃፀም ወሰን	519
ሀ. በክርክሩ ላይ መነሳት የነበረባቸው ወይም ሊነሱ ይችሉ የነበሩ ጉዳዮች	520
ለ. ዳኝነት ተጠይቆበት ተቀባይነት ሳያገኝ የታለፈ ጥያቄ	529
ለ. ክስን ስለመከፋፈል	531
1. አጠቃላይ መርሆች	531
2. የክሱን ምክንያት የሚመለከት ጠቅላላ ክስ	535
ሀ. ጠቅላላ ክስ ስለሚያካትታቸው ጉዳዮች	535
ለ. አንድ ወይም ብዙ የክስ ምክንያቶች	538
3. የዳኝነት ጥያቄን በከፊል ስለማስቀረት	549

ሌሎች ሥነሥርዓት ነፃ ጉዳዮች	556
ሀ. ወኪሎችና ተሟጋቾች	556
ለ. ከፍርድ በፊት ስለሚሰጥ የአስራት ትዕዛዝ የሚከበርበት ሁኔታ	559
1. ከፍርድ በፊት ስለሚሰጥ የአሥራት ትዕዛዝ	560
2. ከፍርድ በፊት ንብረት ስለማስከበር	562
ሐ. ለጊዜው የሚሰጥ የእግድ ትዕዛዝ ፣ ከፍርድ በፊት የሚሰጥ ትዕዛዝና ተቀባይ የሚሆን ሰው ስለመሾም	566
1. ለጊዜው የሚሰጥ የእግድ ትእዛዝ	566
2. ከፍርድ በፊት የሚሰጥ ትዕዛዝ	572
3. ተቀባይ የሚሆን ሰው ስለመሾም	574
መ. ክሶችን ስለማጣመር ፣	577
ሠ. ተገዶ የመያዝን ሕጋዊነት ለማጣራት ፣ ስለሚፈፀም ሥነሥርዓት /ሀቢየስ ኮርፐሽን/	579
ረ. ስለጊዜ አወሳሰንና ስለቀጠሮ	582
ሰ. ለኪሣራ የሚሰጥ ዋስትና	586
ሸ. በፍ/ቤት ስለሚቀመጥ ገንዘብ	589
ቀ. በአጭርና በተፋጠነ ሁኔታ በሚወሰኑ ክርክሮች ላይ የሚፈፀም ሥነሥርዓት	591
1. በአጭር ሁኔታ በሚወሰን ክርክር ላይ የሚፈፀም ሥነሥርዓት	591
2. የተፋጠነ ሥነሥርዓት	595
በ. በግልግል ጊዜ ስለሚኖር ሥነሥርዓት	600
ተ. ኪሣራና ወጪ	606
ቸ. ከአገር ውጪ የሆኑ ጉዳዮች	608
1. የውጭ አገር ፍ/ቤት በጠየኑ ጊዜ በምትክ ዳኛ የሚሰማ ማስረጃ	609
2. በውጭ አገር የተሰጠ ፍርድ ስለሚፈፀምበት ሁኔታ	610
3. በውጭ አገር የተሰጠ የግልግል ወይም የሽምግልና ዳኝነት ብይን ስለሚፈፀምበት ሁኔታ	611

የትርጉሙ መቅደም

6የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግን በተመለከተ በፕሮፌሰር አለን ሴድለር በእንግሊዝኛ የተፃፈው የማስተማሪያ መጽሐፍ ወደ አማርኛ መተርጎሙ ሕጉን ባለሙያውም ሆነ ሌላው ሕዝብ የበለጠ እንዲረዳው የሚያግዝ ከመሆኑም በላይ የሥነ ሥርዓት ሕግ በፍትሕ አስተዳደር ካለው ቁልፍ ሚና አንፃር የፍርድ ሂደትን በማቀላጠፍ በሚደረገው ጥረት አዎንታዊ ተጽእኖ እንደሚኖረው አያጠራጥርም።

ይህ የትርጉም ሥራ ባጠቃላይ ስለአገራችን ሕግ እውቀት መስፋፋትና መዳበር፣ እንዲሁም ለተግባራዊነቱ ጭምር ትልቅ አስተዋጽኦ የሚያበረክት በመሆኑ ሊበረታታ የሚገባው መልካም ጅምር ነው። ስለሆነም የዚህ ዓይነት ሥራ በአማርኛ ብቻ ሳይሆን በሌሎችም የአገሪቱ ቋንቋዎች መተርጎሙ ጠቃሚነቱ እሙን ስለሆነ በዚያ አኳያም ጥረቱ እንዲቀጥል አደራ እያልኩ፣ መጽሐፉን ለተረጎሙት ባለሙያዎች እና የትርጉም ሥራው እንዲከናወን ለረዳው ለፍሬድሪክ ኤበርት ፋውንዴሽን ምስጋናዬን አቀርባለሁ።

ከማል በድሪ

የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት

ፕሬዚዳንት

Message from the Resident Representative of Friedrich Ebert Stiftung

A justice system which guarantees the Rule of law is one of the cornerstones of a modern democracy. The separation of power as between the Parliament as legislature, the government as executive and the justice as the judicature are the major elements of a well functioning democratic system and maintains a system of checks and balances which prevents the abuse of power.

The administration of justice has to be in the hands of independent judges. They are answerable to the law only and neither government agencies nor administrative authorities can give them instructions.

To support the justice system in Ethiopia, which was during the time of the Derg misused by the political system, along this principles, the Friedrich Ebert Foundation started immediately after it's reestablishment to work with different bodies of the justice system.

Some highlights were:

- The provision of **experts** for the drafting of the new constitution, on federalism and the election system.
- **Seminars** on constitution and elements of democracy as well as training seminars for all courts down to the zonal level all over Ethiopia.
- Provision of **legal text books, basic legal codes and other materials** to the federal and regional judiciaries.
- **Donations** to several Courts on all levels

The translation of Prof. Allen Seddler's book "Ethiopian Civil Procedures" is one more activity to strengthen the justice system of Ethiopia. This book was translated and edited in collaboration with the Faculty of Law of the Addis Ababa University and the Federal Supreme Court. We want to thank all the people who were involved in the preparation of this book.

Addis Ababa, December 1997

Michael Meier
Resident Representative
Friedrich Ebert Stiftung

የተርጓሚው መልዕክት

“Ethiopian Civil Procedure” በሚል ርዕስ ፕሮፌሰር አለን ሴድለር ቀድሞ በቀ/ኃ/ሥ ዩኒቨርሲቲ የሕግ ፋኩልቲ መምህር የነበሩት አሜሪካዊ የሕግ ምሁር የተዘጋጀ መጽሐፍ ነው። መጽሐፉ የኢትዮጵያን የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ባህርይና ይዘትን ከሌሎች አገሮች (በተለይ ከሕንድ) የሥነ-ሥርዓት ሕጎች ጋር በማዛመድ በዝርዝር የሚቃኝና እስካሁን ድረስ በአ/አ ዩኒቨርሲቲ የሕግ ፋኩልቲ ለሶስተኛ ዓመት ተማሪዎች በመስጠት ላይ ለሚገኘው የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ኮርስ መሠረት ሆኖ በማገልገል ላይ የሚገኝ ነው።

መጽሐፉን ወደ አማርኛ መልሶ መተርጎም የሚያስገኘው ጥቅም የላቀ መሆኑን በመገንዘቢ የሕግ ፋኩልቲ ተማሪ በነበርኩበት ጊዜ በተለይ በ1983 ዓ.ም በነበረኝ ትርፍ ሰዓት የትርጉም ሥራውን ጀመርኩት። የትርጉሙን የመጀመሪያ ረቂቅ ያገባደድኩት በ1984 ዓ.ም አጋማሽ ላይ ነበር። ይህንኑ ረቂቅ በወቅቱ 1ኛ. ለአቶ ዮሐንስ ሕሩይ የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት የጥናትና የምርምርና የእቅድ መምሪያ ኃላፊ፣ 2ኛ. ለአቶ ቀፀላ ሙላት በወቅቱ የፍትሕ ሚ/ር ም/ሚኒስተር፣ 3ኛ. ለዶ/ር ሰለሞን ጅሩ የዩኒቨርሲቲው መምህር አቅርቤ ጊዜያቸውን ሰውተው የበኩላቸውን ገንቢ ሂስ በመስጠት አንዳንድ ማሻሻያዎችን በማድረግ ለማጠናቀቅ በቅቻለሁ። ከሁሉም በላይ ቀድሞ የጠቅላይ ፍ/ቤት ፕሬዚዳንት የነበሩት አቶ አሰፋ ሊበን በሥራዬ እንደገና የጠቅላይ ፍ/ቤት ያደረጉልኝ ማበረታታት በቀላሉ የሚዘነጋ ባለመሆኑ ምሥጋናዬ የላቀ ነው። በተጨማሪም በሥራው ላይ ግምገማ በማድረግ አስተያየት ለሰጡኝ ሁሉ ምሥጋናዬ ወደር የለውም።

መጽሐፉ በተቻለ መጠን መሠረታዊውን የደራሲውን ሃሳብ ባያዛባ በጥንቃቄ ወደ አማርኛ ቋንቋ ተመልሷል። ትርጉሙ ቃል በቃል ሃሳብን ወስዶ በማስፋፋት ዘዴዎች መሠረት የተከናወነ ነው። በመጽሐፉ ግርጌ ሥር የተቀመጡት ማስታወሻዎች እንዲወጡ ተደርገዋል ምክንያቱም ማስታወሻዎቹ በእንግሊዝኛ ቋንቋ የተዘጋጁትን የሕንድና የሌሎች የኮመን ሎ ሥርዓት ተከታዮችን ፍርዶች የሚጥሱ በመሆናቸው አንባቢያን እነኚህን በማስታወሻዎቹ ላይ ለማገናዘብ ሙከራ አደረጉ ማለት በሥነ-ሥርዓት ሕግ እውቀታቸው ከፍተኛውን ሥፍራ የያዙ ጠቢባን ናቸው የሚለውን እንደ ምታ ሊፈጥርና ይህንን መለስተኛ የሕግ እውቀት ላላቸው ኢትዮጵያውያን የተዘጋጀውን ትርጉም ማንበብ አያስፈልጋቸውም ሊባል የሚያስችል

መደምደሚያ ላይ ስለሚያደርሰን ነው። በሌላ በኩል ከዋናው የእንግሊዝኛ ድርሰት ውስጥ በተወሰኑት ምዕራፎች ላይ የቀረቡ አንዳንድ አገላለጾች ተደጋጋሚ በመሆናቸው ወይም እንዳሉ ቢተረጉሙ የሚጨምሩት ነገር ባለመኖሩ መሠረታዊውን ሃሳብ ሳያዛቡ ተቀንሰዋል። ከታሪክ ሂደት አኳያ መገለፁ ይህንን ያህል ጠቀሜታ የሌለው ምዕራፍ 2 “The Judicial System in Ethiopia” የሚለው እንዳለ ተቀንሷል።

ትርጉሙ ሙሉ በሙሉ የተዋጣለት ፣ ከሂስና ከእርምት የፀዳ ነው ለማለት አያስደፍርም። አንባቢ በግንዛቤ ሂደት ሥህተት መኖሩን ሊያውቅና ሊጠቁም ፣ ሊሄስ እንደሚችል እንዘባለሁ። ደራሲው በአንዳንድ አከራካሪ ወይም ክፍተት በታዩባቸው ጉዳዮች ላይ “እንዲህ ተብሏል” ወይም “እንዲህ መባል አለበት” በማለት ያቀረቧቸው ሃሳቦችና ምሳሌዎች ሁሉ ከሌሎች ሀገሮች (በተለይም ከሕንድ ሕግጋት) የመነጨ መሆናቸውን በቅድሚያ መረዳቱ አስፈላጊና ጠቃሚ ነው እላለሁ።

ሣሙኤል ጣስው
ጥር 1984 ዓ.ም
አዲስ አበባ

የመጽሐፉ መቅደም

የዚህ መጽሐፍ ዓላማ በኢትዮጵያ ውስጥ የሚካሄደውን የክርክር (የፍርድ ሂደት) ለመተንተንና ለዳኞች ፣ ለሕግ ባለሙያዎችና ለሕግ ተማሪዎች ስለ ፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት መሠረታዊ ፅሁፍ ለማቅረብ ነው። ሆኖም ጽሁፉ የሥራው ጅምር ነው። የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ አዲስ በመሆኑ ያዘላቸው ድንጋጌዎች አሁንም ቢሆን በፍ/ቤቶች ዘንድ መተርጉም ይኖርባቸዋል። ወደፊት የሚከሰተው ልምድ ባሉት አንቀጾች ማሻሻያ እንዲደረግና አዳዲስ አንቀጾችም እንዲካተቱ የሚያደርግ መሆኑን ከወዲሁ ያመለክታል። ሌሎች አስተያየት ሰጭዎች በፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ላይ ያለኝን አተረጓጎምና በኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ላይ ያለኝን አመለካከት አንዳንዶቹን ነጥቦች በተመለከተ ላይሰማ ሙበት ይችሉ ይሆናል። በእውነቱ የመጽሐፉ ዋነኛ ጠቃሚ እሴት በሥነ-ሥርዓቱ ሕግና በኢትዮጵያ የፍትሕ አስተዳደር ላይ የሚቀርቡ ሃሳቦችና የሚደረጉ ውይይቶች እንዲሁም አስተያየቶች እንዲበረታቱ የሚያደርግ መሆኑ ነው። በዚህ ጉዳይ ዙሪያ አነስተኛ አስተዋጽኦ ያደርጋል የሚል ተስፋ አለኝ።

መጽሐፉ በሥነ-ሥርዓት ረገድ ጉልተው የሚታዩትን ችግሮች በተጨማሪ እንዲዳስስ ታስቦ የተዘጋጀ ነው። በሥነ-ሥርዓቱ ሕግ ላይ አንቀፅ በአንቀፅ በማተኮር አስተያየት የሚሰጥበት ሳይሆን ነገር ግን የሕጉን አንቀጾችና አግባብ የሆኑ የሌሎች ሀገሮችን ሕጎች የሚጠቅስ ነው። በጽሁፉ ውስጥ የተገለጸውን አገላለጽ የሚደግፍ አግባብነት ያለው አንቀጽ ሁል ጊዜ በግርጌ ማስታወሻዎች ላይ ተጠቅሷል። በአንዳንድ ቦታዎች የሥነ-ሥርዓቱ ሀግ ድንጋጌዎችን በራሴ አገላለጽ ጠቅሻለሁ። በሌሎች ቦታዎች ደግሞ ያቀረብኳቸው ገለፃዎች ተፈፃሚነት ያላቸው የህጉ ድንጋጌዎች አስፈላጊ ውጥኖች ናቸው ብዬ ባመንኩባቸው ላይ የተመሠረቱ ናቸው። ጉዳዩ ለትርጉም የተጋለጠ በሆነበት ቦታ ሁሉ የተወሰነው አተረጓጎም የእኔ መሆኑን እንዲሁም ሌላ ትርጓሜ ሊቀርብ የሚችል መሆኑን ለማሳየት ሞክሬያለሁ።

ከኢትዮጵያ ጋር ተመሳሳይ የሥነ-ሥርዓት ሕግ ያላቸው ሀገሮች ፍ/ቤቶች የወሰኗቸውን ጉዳዮች አዘውትራ ለማንሳትና ለማብራራት ጥረት አድርጌአለሁ። ይህን ለማድረጌ ያለኝን ምክንያት በተመለከተ በምዕራፍ አንድ ላይ አንስቼዋለሁ። በዚሁ ምዕራፍ ላይ እንደተመለከተው እነዚህ ጉዳዮች እንደወላኝ የተጠቀሱ ሳይሆኑ ነገር ግን የሥነ-ሥርዓት ነክ ጥያቄዎችን እንዴት ባለ አኳኋን በሌሎች ፍ/ቤቶች እንደሚወሰኑ በደፈናው የሚያብራሩ ናቸው። የሚቀርበው ጉዳይ በሥነ ሥርዓቱ ሕግ ድንጋጌዎች የተጠየቀ ነው።

በማለት የምከራከርበትንና ለተወሰነ ጭብጥ አግባብነት አለው ብዬ የምመለከተው ውጤት ላይ የደረሰውን ሁሉ ነው። አንባቢ በሚከተሉት ሁኔታዎች መካከል ያሉትን ልዩነቶች መረዳት ጠቃሚ ነው።

- 1ኛ. የደረሰኩበት ድምዳሜ ከሥነ-ሥርዓቱ ሕግ ግልፅ ቋንቋ የመነጨ በመሆኑ አገላለጺ በአብዛኛው የሥነ-ሥርዓቱ ህግ የራሴ አገላለጽ መሆኑን፤
- 2ኛ. የደረሰኩበት ድምዳሜ አግባብነት ካላቸው የሥነ-ሥርዓቱ ድንጋጌዎች አስፈላጊ ውጥን መመንጨቱን፤
- 3ኛ. የደረሰኩበት ድምዳሜ አግባብነት ባላቸው የሥነ-ሥርዓት ሕግ ድንጋጌዎች አተረጓጉም ላይ የተመሠረተ መሆኑን ነው።

ይህ መጽሐፍ በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዩኒቨርሲቲ የሕግ ፋኩልቲ አባል የመሆን ጥሩ አጋጣሚ ባገኘሁበት ጊዜ ማለት እ.ኤ.አ. ከሴፕቴምበር 1963 እስከ ኦገስት 1966 ዓ.ም ባደረግሁት ምርምር ላይ የተመሠረተ ነው። መፅሐፉ በመሠረቱ ኢትዮጵያን ለቅቄ ከመሄዴ በፊት የተጠናቀቀ ቢሆንም ወደ ዩናይትድ ስቴትስ ከተመለስሁ በኋላም የተወሰኑ ተጨማሪ ሥራዎች ተሰርተዋል። ከሌላ አገር የመጡ ሁሉም የውጭ መምህራን እንደሚያደርጉት ሁሉ በኢትዮጵያ ውስጥ ስላለው የፍትሕ አስተዳደር ተጨባጭ ችግሮች ከተማሪዎቹ ብዙ ተምራያለሁ። ከዚህም በተጨማሪ ከተለያዩ የኢትዮጵያ የሕግ ባለሙያዎች በተለይም ከአቶ ንዕርዩ ኢሳያስ የፍትህ ም/ሚኒስትር፤ ከአቶ አሰፋ ሊበን የከፍተኛው ፍ/ቤት ፊጅስትራር ያገኘሁት መረጃን በተመለከተ አድናቆቱ ከፍተኛ ነው። መፅሐፉን በማዘጋጀት ወቅት ከሥነ ሥርዓቱ ሕግ ጋር ዝምድናና አግባብነት ስላላቸው የሥረ ነገር ሕግ ጉዳዮች ከሁሉም የሥራ ባልደረቦቹ ጋር በተጨባጭ ምክክር አድርጌያለሁ። የመጨረሻውን ሥራ ላነበቡትና ኤንዴክስ ላደረጉት ለአቶ እቁበ ሚካኤል ወ/ዮሐንስ ምሥጋና ለማቅረብ እወዳለሁ። አድናቆቱ ለሕግ ፋኩልቲ የሚቀርቡና የሚታተሙ መድብሎችን ሕትመት ለሚቆጣጠሩት ለፕሮፌሰር ኬነዝ አር ሬደንና ለፕሮፌሰር ኖርማን ሲንገር ጭምር ነው።

መጽሐፉ ከመታተሙ በፊት ኢትዮጵያን የለቀቅሁ በመሆኔ እኔ ማድረግ ይገባኝ የነበረው አብዛኛው የህትመት ክትትል ሥራ የግዴታ በሌላ ሰው መሰራት ነበረበት። ይህን ሥራ በመሥራታቸው ለፕሮፌሰር ሎሬንስ ደብልዩ ኖውልስ ምስጋናየንና አድናቆቱን አቀርባለሁ።

ፕሮፌሰር ስታንሊ ዜድ ፊሸር ጊዜያቸውን መስዋዕት አድርገው የመፅሐፉን
 እያንዳንዱን ምዕራፍ በማንበብ በጣም ጠቃሚነት ያላቸውን በርካታ ሂሳቾች
 አስተያየቶች በግቅረባቸው ምስጋናዬ የላቀ ነው። በዚህም ተግባራቸው
 ተጨማሪ ማብራሪያን የሚጠይቁ በርካታ ነጥቦችንና ግድፈቶችን እንድለይ
 ረድተውኛል። የዚህ መጽሐፍ የመጨረሻ ውጤት ጥራት የእነዚህ ጥረቶች
 ዋነኛ አካል ነው። እናም አንባቢ ለፕሮፌሰር ፊሸር አብሮኝ ምስጋና
 እንዲያቀርብ እመኛለሁ።

በመጨረሻም ይህን መቅድም የሕግ ፋኩልቲ መሥራች ዲን ለሆኑትና
 ልዩ አስተዋፅኦ ላበረከቱት ለፕሮፌሰር “ጀምስ ሲኤን ፖል” ምስጋናዬን
 ሳላቀርብ መደምደም አልችልም። ወደ ሕግ ፋኩልቲ እንድመጣ የጋበዙኝ
 ዲን ፖል ናቸው።

እናም የእርሳቸው አመራርና ዕኑ እምነት ለእኔና ለሥራ ጓደኞቼ
 የማያቋርጥ የማበረታቻ ምንጭ ነበር። ለሕግ ፋኩልቲ ስኬታማነት
 እንዲሁም ከዚህ ለሚመነጨው በጣም አነስተኛው ክፍል በዚህ መፅሐፍ
 ውስጥ ለተወከለው ማንኛውም ሥራ ሁሉ አብዛኛውን የባለውለታነት ድርሻ
 መውሰድ የሚገባቸው እርሳቸው ናቸው።

ሮበርት አለን ሴድለር
 ሌክሲንግተን : ኬንተኪ ዩ.ኤስ.ኤ.
 ኤፕሪል 1, 1968

ምዕራፍ 1

የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ጠባይ ፤
አሰራርና ዋነኛ ችግሮች

ሀ. የፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ጠባይ

ሥነ ሥርዓት ሰዎች መሠረታዊ የሆኑ የመብት ጥያቄዎች ሲያቀርቡ የሚዳኙበትን ልዩ የሆኑ መብቶች ጥቅሞችና ግዴታዎች በሚመለከታቸው የሕግ አካላት የሚወሰኑበትንና ተፈፃሚ ሊሆኑ የሚችሉበትን ዘዴ የሚያሳይ ጽንሰ ሀሳብ ነው። ሥነ ሥርዓት መደበኛና ልዩ የሆኑ መብቶች ፣ ጥቅሞችና ግዴታዎች በምንና እንዴት ባለ አኳኋን ወደ ተግባር ሊተረጎሙ እንደሚችሉ የሚመለከተው የሕግ ክፍል አብዛኛው አካል ነው። እነዚህ መደበኛና ልዩ የሆኑ መብቶች ፣ ጥቅሞችና ግዴታዎችም እንደሆኑ ተንትኖ የሚያቀርበው የሕግ ክፍል “የሥረ-ነገር ሕግ” ተብሎ የሚጠራው ነው። የሥረ-ነገር ሕግ የሰው ልጆችን መብቶችና ግዴታዎች የሚደነግግ ሰፊው የሕግ ክፍል በመሆኑ ጠቀሜታው የጉላ መስሎ ይታያል። ይህን እንጂ እነዚህ መብቶች ጥቅሞችና ግዴታዎች ወደ ተግባር ካልተተረጎሙ ወይም ተፈፃሚ እንዲሆኑ ካልተደረገ የመኖራቸው ጉዳይ ትርጉም የለሽ ይሆናል ማለት ነው። እነዚህ መደበኛና ልዩ መብቶች ፣ ጥቅሞችና ግዴታዎች ወደ ተግባር እንዲተረጎሙ የማድረጉ ድርሻ “የሥነ-ሥርዓት ሕግ ቢሆንም ውጤታማ የሥነ-ሥርዓት ሕግ ከሌለ ግን መብቶችንና ግዴታዎችን የማስፈፀሙ ሀሳብና ዓላማ ሁሉ ትርጉም የለሽ ይሆናል። ስለዚህም ነው የሥነ-ሥርዓት ሕግ ከመደበኛው ሕግ ባላነሰ ጠቃሚ ነው የሚባለው።

የፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ማለት ደግሞ የፍትሐብሔር ክርክሮችን በተመለከተ የምንከተለው ሥርዓት ነው። የፍትሐብሔር ክርክር የሚባለውም የተፈጥሮና የሕግ ሰውነት ያላቸው ድርጅቶች መንግሥትን ጨምሮ ተፈፀመብን ለሚሉት በደል ወይም ጥፋት ማካካሻ የሚሆን የጉዳት ኪሣራ እንዲከፈላቸው በደል አደረሰ ወይም ጥፋት ፈፀመ በተባለው ግለሰብ ፣ ድርጅት ላይ የሚያቀርቡትን ክስ የሚመለከት ነው። ከሣሾች በአብዛኛው የሚያቀርቡት ክስ ጥሬ ገንዘብ እንዲከፈላቸው ለማድረግ ሲሆን በአንዳንድ ሁኔታዎች ደግሞ የተለየ ካሳ ለምሳሌ ስምምነት የተደረሰበትን ንብረት

የመረከብ ሥርዓት እንዲኖር እንዲወሰን ክስ ይመሠርታል። በፍትሐብሔር ጉዳዮች ላይ ተመሥርቶ ክስ የሚያቀርብ ወገን ከሣሽ፣ ክስ የቀረበበት ወገን ደግሞ ተከሣሽ ተብለው ይጠራሉ። ከፍትሐብሔር ክስ በተለየ ሁኔታ የሚቀርበው ሌላው ክስ ደግሞ የወንጀል ጉዳዮችን የሚመለከተው ነው። የወንጀል ክስ የሚመሠረተው ወንጀል የፈፀመውን ሰው በመቅጣትና በማረም የሕጉን ሥርዓት ለማስከበር በመሆኑ የሚቀርበውም በሚገባ ሥነ-ሥርዓት አካል ነው። ስለሆነም ለእንዲህ ዓይነቱ ጉዳይ ልንከተል የሚገባንን ሥርዓት የሚደነግገው ከፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ የተለየ ሕግ ነው። ስለሆነም አንድ ጉዳይ የፍትሐብሔር ወይም የወንጀል ለመሆኑ (1) ክሱን የሚመስር ተውን ማገገን (2) ክሱ የተመሠረተበትን ዓላማ (3) ሰውሳኝው የሚሰጠው ካላ ወይም ፍርድ ዓይነት ምንነትን በመገምገም ማወቅ ይቻላል። አንድ ድርጊት ወንጀልንና ፍትሐብሔርን የሚጠቅሱ ጉዳዮችን ለፍጣራ የሚችልበት ሁኔታ እንደሚኖር ማስታወስ አለብን።

ለምሳሌ አቶ በላቸው አቶ ተመስገንን ቢደበድብ የወንጀል ድርጊት ፈፀመ ማለት ነው። በተጨማሪም በአቶ ተመስገን ሰውነት ላይ ጉዳት በማድረሱ በፍትሐብሔር ክስ ካሣ እንዲከፍል ሊጠየቅ ይችላል። ያልነውን ለመድገም የፍትሐብሔር ክስ ብደል ደርሶብኛል ወይም ጥፋት ተፈጽሞ ብኛል ባዩ ወገን ለተፈፀመበት ጥፋት ማካካሻ የሚሆን የጉዳት ኪሣራ ለማግኘት የሚመስርተው ክስ ነው። ባቀረበው ክሥ መሠረት ረቺ ከሆነ ለደረሰበት በደል ወይም ጥፋት የገንዘብ ወይም የሌላ ካሣ ዓይነት ከፍያ እንዲያገኝ ይደረጋል። የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓትም ለእንደነዚህ ዓይነቶቹ ጉዳዮች ተፈጻሚ የሚሆን ሥነ-ሥርዓት ነው። ስለሆነም በዚህ መጽሐፍ ውስጥ የምንመለከተው ይህንኑ ሥነ-ሥርዓት ነው። የሥነ-ሥርዓት ዋና ዓላማ የሕግ ክርክሮች በተቻለ ፍጥነትና ባነሰ ወጪ ያለ አድልዎና ሥርዓትን በተከተለ ጉዳና እንዲመሩ ማድረግ ነው። ክርክሩ የቀረበው ፍ/ቤትን በመሰለ የሕግ አካል የሆነ እንደሆነ ክርክሩን በሕጉ መሠረት መዳኘት የፍ/ቤት ተግባር ይሆናል። ፍ/ቤቱ ይህን ተግባር ሥርዓት ባለውና ተገቢ በሆነ መንገድ ለመምራት እንዲችል በተመቻቹ ሁኔታ ላይ የሚገኝና በግልጽ የተደነገገ ሥነ-ሥርዓት እንዲኖር ያስፈልጋል። ተከራካሪ ሪዎቹ ወገኖች የሚያቀርቡት ክሥ ወይም መከላከያ በቀገርው መንገድ ሊሰማ ወይም ሊዳኝ ይገባዋል ለውሳኔ አሰጣጥ አስፈላጊ የሆኑት

ጭብጦች ለችሎቱ ግልጽ በሆነ መንገድ መቅረብ ይኖርባቸዋል። ፍ/ቤቱ የሚሰጠውም ፍርድ ተፈጻሚ እንዲሆን መደረግ አለበት።

ክርክሩ ተገቢውን ሥነ-ሥርዓት ተከትሎ መካሄዱንና ውሳኔው በሕጉ መሠረት መስጠቱን የማረጋገጡ ኃላፊነት ደግሞ በዳኞችና በሕግ ባለሙያዎች ትከሻ ላይ የወደቀ ነው። የዚህን ሥነ-ሥርዓት ዓላማዎች ሁልጊዜ በአእምሮችን ቀርፀን መያዝ ይኖርብናል። ሥነ-ሥርዓት ግን ወደ መጨረሻው ግብ ለመድረስ የሚያስችል መንገድ እንጂ ራሱ የመጨረሻው ግብ አይደለም። ሥነ-ሥርዓት ጠቀሜታ ሊኖረው የሚችለው ፍ/ቤቱ የቀረበለትን ጉዳይ ያለአድልዎና ተገቢ በሆነ መንገድ ለመጨረስ እንዲችል ሲረዳው ብቻ ነው። ተገቢ የሆነውን ሥነ-ሥርዓት ከመጠን በላይ በማንዛዛት የቀረቡትን ጉዳዮች ከሚገባ በላይ እንዲዘገዩ ወይም እንዳይፋጠኑ የሚያደርግ ወይም በተፈጠረው የሥነ-ሥርዓት ችግር ወይም በተሰራው ስህተት ሳቢያ የአንዱ ተከራካሪ ወገን መብት የተነካ እንደሆነ ሥነ-ሥርዓቱ የታቀደለትን ዓላማና ግብ መቷል ለማለት አያስደፍርም። የሥነ-ሥርዓት መኖር የሚያስፈልገው በሥራ-ነገር ሕግ ላይ የተመለከቱት መደበኛና ልዩ መብቶች ጥቅሞችና ግዴታዎች ተገቢ በሆነ መንገድ ተፈጻሚ መሆናቸውን ለማረጋገጥ ቢባል ብቻ ነው። ስለዚህም ሥነ-ሥርዓት ነክ የሆኑ ጉዳዮችን ስንመረምር ይህን ሀቅ ሁል ጊዜ ማስታወስ ይኖርብናል። በመሆኑም የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግን የምንመረምረው ይህን እምነታችንን መሠረት አድርገን ነው።

ለ. የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት በኢትዮጵያ ፡ የ1958 ዓ.ም.

የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ።

ከታሪክ አንፃር ስንመለከተው የሥነ-ሥርዓት ጉዳይ በኢትዮጵያ ውስጥ እጅግ አነስተኛ የሆነ ትኩረት የተሰጠው እንደነበር ለመረዳት እንችላለን። ሥነ-ሥርዓት ተገቢ በሆነ መንገድ በሥራ ላይ እንዲውል ከተፈለገ፣ ይህንኑ በትክክል ሊረዱ የሚችሉና በሕጉ ለመጠቀም ብቁ የሆኑ የሕግ ባለሙያዎች ሰልጥነው እንዲወጡ መደረግ አለበት። በቂ ሥልጠና ያላገኙ ሰዎች ከትንሽ ጊዜ ልምድ በኋላ የሥራ-ነገር ሕግን በሚመለከት መሥራት የሚችሉ ቢሆንም በዘመናዊ የሥነ-ሥርዓት ሕግ ለመሥራት ግን

አሁን ችግር ሆኖ የሚታየው የሰለጠነ ባለሙያ መኖር አስፈላጊ ነው።

ስለሆነም በአውሮፓ አህጉር የተደረገውን የለውጥ ፈለግ በመከተል ኢትዮጵያ የሕጓን ሥርዓት ዘመናዊ ለማድረግ ዝግጅት በጀመረችበት ጊዜ አንድም የሥነ-ሥርዓት ሕግ አልነበረም። በ1934 ዓ.ም. ስለዳኝነት ሥራ አካሄድ የወጣውና የፍ/ቤቶችን አመራር ሥርዓት ያቋቋመው ዓዋጅ ፍ/ቤቶች የፍርድ ሚኒስቴር (በዚያ ጊዜ መጠሪያው) በሚያፀድቀው መሠረት የሥነ-ሥርዓት ደንቦችን እንዲያወጡ ሥልጣን ሰጥቷቸው ነበር። በ1936 ዓ/ም ከፍተኛ ፍ/ቤት በእሱና በበታች ፍ/ቤቶች የሚታዩት ጉዳዮች የሚቀርቡበትንና የሚካሄዱበትን ሥርዓት በተመለከተ ድንጋጌዎችን አውጥቶ ነበር። በተከታታይ ዓመታት ተጨማሪ ደንቦችም ሊወጡ ችለው ነበር ሆኖም እነዚህ ደንቦች በአጠቃላይ ቢታዩ ሰፊ ባለና ዘርዘር ባለ መንገድ ያልቀረቡና በርካታ የሥነ-ሥርዓት ሕግን የሚመለከቱ ጉዳዮችን ያላካተቱ ነበሩ። በተገቢው መንገድ ዘርዘርና ሰፊ ባለ መንገድ የተዘጋጀ የሥነ-ሥርዓት ሕግ አለመኖሩ በፍትሐ ብሔር ጉዳዮች ላይ ያለውን የፍትሕ አስራር ሊያዳከመው እንደቻለ በሁሉም ዘንድ ሊታመንበት በመቻሉም የሥነ-ሥርዓት ሕግ የማርቀቅ ሥራ በድሮው የፍርድ ሚኒስቴር ውስጥ ተጀመረ።

የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጉ እንደሌሎቹ ሕጎች በውጭ ባለሙያ ላይሆን በፍርድ ሚኒስቴር ሥር በሚገኘው የሕግ አርቃቂ ክፍል በኢትዮጵያ ውያን የሕግ ባለሙያዎች መረቀቅ ጀመረ። አንዳንድ ሁኔታዎችን በተመለከተ የሥነ-ሥርዓቱ ሕግ በብዙ ቦታዎች ያሉት ድንጋጌዎች በሥራ-ነገር ሕጉ የተካተቱ ድንጋጌዎችንም የያዘ ቢሆንም አንዳንዶችን ግን ለውጥ በማድረግና በማስፋፋት አካትቶ እንዲይዝ ተደርጓል።

አብዛኛዎቹ አዲሶቹ ድንጋጌዎች የሌሎች አገሮች የሥነ-ሥርዓት ሕግ ድንጋጌዎች ለምሳሌ በሕንድ የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ላይ የተመሠረቱ ነበሩ። ሆኖም የመገልበጡ ሁኔታ ግን በጥንቃቄ በመምረጥ ላይ ያተኮረ ነበር። የውጭ አገርን ሕግ እንዳለ ገልብጦ ማቅረቡ አስፈላጊ ባለመሆኑ አዲሱ የሥነ-ሥርዓት ሕግ በተለይ ኢትዮጵያዊ ይዘትና ባሕርይ እንዳለው ተደርጎ መወሰድ የሚችል ሕግ ነው። ሕጉም የተረቀቀው የኢትዮጵያን የፍትሕ አስተዳደር ለማሻሻልና በሕግ ባለሙያዎችና በዳኞች በአግባቡ ተፈጻሚ የሚሆን ሕግ ለማውጣት ታስቦ ነው። ሕጉም ንጉሡ

በተሻረው ሕገ መንግሥት አንቀጽ 92 ላይ በተደነገገው መሠረት ባላቸው ሥልጣን በድንጋጌ መልክ ታወጀ። ከመስከረም 28 ቀን 1958 ዓ/ም ጀምሮ በሥራ ላይ እንዲውል ተደረገ። ሕጉ በሥራ ላይ እንዲውል ከታወጀበት ጊዜ ጀምሮ ለሚቀርቡ ክሶችና በክርክር በእንጥልጥል ላይ ላሉትም ክሶች ተፈፃሚ እንዲሆን ተደረገ። ከሁሉም በላይ ጠቃሚ ሆኖ የተገኘው ከዚህ በፊት በልምድ ወይም ተፅፈው ይሰራባቸው የነበሩት ደንቦች ሁሉ በአዲሱ የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ መሻራቸውን የሚገልፅው ጉዳይ ነበር።

ይህ ማለት ሥነ-ሥርዓት ነክ የሆኑ ጉዳዮች በአዲሱ ሕግ የሚሸፈኑ ከሆነ እነዚህን ጉዳዮች የሚመለከቱ ደንቦች ከአዲሱ ሕግ ጋር የማይጣጣሙ ባይሆኑም እንኳ ተሸረዋል ማለት ነው። ዓላማውና ፍላጎቱ ሕጉ የሚሸፍናቸውን ጉዳዮች የሚገዙ ደንቦች በዚህ አዲስ ሕግ እንዲተኩ ለማድረግ ነው። በመሆኑም የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓትን የሚመለከቱ ደንቦች ሁሉ በአዲሱ ሕግ ውስጥ እንዲታቀፉ ተደርጓል። ሕጉ ምጥን ያለና 483 ቁጥሮችን የያዘ ነው። ይህ ሕግ በዘጠኝ መፅሐፎች ፣ በምዕራፎችና በክፍሎች ተከፋፍሏል። የአፈፃፀም ሥርዓትን የሚመለከተው ምዕራፍ ደግሞ ንዑስ ክፍሎችም ይዟል። ነገር ግን በንዑስ ክፍል የመከፋፈሉ ሁኔታ የሚታየው በዚህ የአፈፃፀም ክፍሉ ብቻ ነው። በሕጉ መፃሕፍት ላይ የቀረቡት ርዕሶችም የሚከተሉት ናቸው።

1) ስለ ፍ/ቤቶች ሥልጣን 2) በከሣሽነት ወይም በተከሣሽነት የሙግት ተካፋይ ስለመሆን 3) የፍትሕ ብሔር ክስን የሚመለከቱ ጠቅላላ ድንጋጌዎች 4) በመጀመሪያ ደረጃ ስለሚታዩ መደበኛ ክርክሮች 5) ልዩ ሥነ-ሥርዓት 6) ስለይግባኝ ፣ ፍርድን ማቃወምና ፍርድ እንዲሻሻል ወይም እንዲጣራ ስለማመልከት 7) ስለፍርድ አፈፃፀም 8) ስለወጭና ኪሣራ 9) ማጠቃለያ ድንጋጌዎች። ከዚህም ሌላ የሕጉ ቁጥሮች ማውጫ ሰንጠረዥ ታክሎበታል።

የሕጉ ሁለት ገጽታዎች ልዩ አስተያየት ሊሰጥባቸው የሚገባ ናቸው። በመጀመሪያ ደረጃ ሕጉ አቤቱታን ፣ የመጥሪያ አሰጣጥን ፣ ልዩ ልዩ ጉዳዮችንና የፍርድ አፈፃፀምን የሚመለከቱ አራት ፎርሞችን አካትቶ ይዟል። እነዚህ ፎርሞች ደግሞ የግዴታ በሥራ ላይ እንዲውሉ መደረግ አለበት፤

አንድ ወጥ የሆኑ ፎርሞች በሥራ ላይ እንዲውሉ ማድረግም የከሉ ሥርዓት የተቃለለ እንዲሆን እገዛ ማድረግ ይችላል። የሕግ ባለሙያዎችና ዳኞች ምን ዓይነት ፎርሞች በሥራ ላይ መዋል እንደሚገባቸው ለማወቅ እንዲችሉም ያደርጋቸዋል። ስለዚህም በፎርሞቹ ውስጥ የሚሞሉት ዝርዝር ጉዳዮች ብቻ ይሆናሉ ማለት ነው።

ዳኞች ጉዳዮችን በሚያዩበት ጊዜ የተወሰኑ ዓይነት ፎርሞች እንደሚቀርቡላቸው እንዲጠብቁና እነዚህንም ፎርሞች በሥራ ሂደት እንዲያውቋቸው ያደርጋቸዋል።

በሁለተኛ ደረጃ የፍትሕ ሚኒስቴር የሥነ-ሥርዓቱ ድንጋጌዎችን የማሻሻል ወይም የመጨመር ሥልጣን ተሰጥቶታል። የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ከሥራ-ነገር ሕጎች (ለምሳሌ ከፍትሕ ብሔር ሕግ) ጋር በአንድ ላይ መነበብ ይኖርበታል። የተወሰኑ የፍትሕ ብሔር ሕግ ድንጋጌዎች በሥነ-ሥርዓት ጉዳዮች ውጤት እንዳላቸውና የሥነ-ሥርዓቱ ሕግ አንዳንድ ድንጋጌዎች በሥራ-ነገሩ ሕግ ላይ በቀረቡት መሠረት መተርጎም እንዳለ ባቸው ማወቅ ያስፈልጋል። ከዚህ ጋር በተያያዘ የሚነሱ አንዳንድ ችግሮች ይኖራሉ። ምክንያቱም የሥነ-ሥርዓቱም ሆነ የፍትሕ ብሔር ሕግ የረቀቁት በተናጠል በተለያየ ጊዜ በመሆኑ ነው። የፍትሕ ብሔር ሕግ ይዘትና ቅርፅ “የሲቪል ሕግ ሥርዓት” የሚከተሉ ሀገሮችን ሞዴል ይዞ የቀረበ ሲሆን፤ የሥነ-ሥርዓቱ ሕግ ግን “በልማዳዊው ሕግ ሥርዓት” የሚተዳደሩ ሀገሮችን ሞዴል ይዞ የተዘጋጀ ነው። አንዳንድ የቃላት አጠቃቀምን የተመለከቱ ችግሮች ሊኖሩ ይችላሉ። በሥነ-ሥርዓት ሕግ ላይ ያሉትን ሥነ-ሥርዓት ነክ ፅንሰ ሀሳቦች በሥራ-ነገሩ (በፍትሕ ብሔር) ሕግ ላይ በትክክል ከተጠቀመበት ቃላት ጋር ለማገናኘት እጅግ አስቸጋሪ ሊሆን ይችላል። እነዚህን የተወሳሰቡ ችግሮች የሥነ-ሥርዓቱ ሕግ በዚህ ጽሑፍ በሚነሳባቸው ቦታዎች የበለጠ ለማየት እንሞክራለን።

በዚህ አጋጣሚ ግን “የሕግ አተረጓጎምን” በተመለከተ አንድ ነጥብ ለማንሳት እወዳለሁ። በማንኛውም ሁኔታ የሕግ ትርጉም ጥያቄ መኖሩ አይቀሬ ነው። ስለዚህም እንደዚህ ዓይነት የትርጉም ችግር ሲያጋጥም የሕጉን ድንጋጌዎች ለመተርጎም መከተል የሚገባን ሥልጣን ምንድን ነው? በእኔ አስተያየት ትርጉሙ ተግባራዊ መሆን የሚችል ማለትም የፍትሕ ብሔር ሕጉ

ዓላማ ግብ እንዲመታ የሚያመቻችና የቀረበው ጉዳይ ሚዛናዊ በሆነ ፣ በቀላሉና ኢኮኖሚያዊ በሆነ መንገድ እንዲወሰን ለማድረግ የሚያስችል መሆን ይኖርበታል። የአንድን ድንጋጌ ትርጉም ለመረዳት አጠራጣሪ በሚሆንበት ጊዜ ድንጋጌው የሚሰጠው ትርጉም ፍ/ቤቱ ጉዳዩን በተሳካ መልኩ እንዲወሰን የሚያስችል መሆን አለበት። የፅንሰ ሀሳብ ነጥቦች በሥነ-ሥርዓት ሕግ ያላቸው ጠቀሜታ በሥረ-ነገር ሕግ ካላቸው ጠቀሜታ በጣም ያነሰ ነው። የሥነ-ሥርዓት ሕጉ በፓርላማ ያልወጣ በመሆኑ በሕጉ ላይ የተደረጉ ክርክሮችን የሚያሳይ ሰነድ የለም። ትርጉማቸውም አጠራጣሪ የሆኑ የሕጉ ድንጋጌዎች ሕግ አርቃቂው እንዴት እንደተረጎማቸው የሚያሳይም ምንም የታተመ ሰነድም የለም። ስለዚህም ሕጉ ሲዘጋጅ የነበረውን አስተሳሰብ ከአንዳንድ አንቀጾች መረዳት ይቻል እንደሁ እንጂ ከዚህ ውጭ በነበረው አስተሳሰብ ላይ ተመሥርቶ ትርጉሙን ለማወቅ መሞከር የሚሰጠው ፋይዳ አይኖርም። በዚህም ምክንያት በተግባር ላይ የተመሠረተ አተረጓጎም የተሻለ ሆኖ ይታያል። በመሆኑም ሕጉ በዚህ መንገድ እንደሚተረጎም ተስፋ ይደረጋል። ከዚህ ጋር በተያያዘ የሚነሳው ሌላው ጠቃሚ ጥያቄ የሥነ-ሥርዓት ሕግን በተመለከተ ቀደም ብሎ የተሰጡ ውሳኔዎች ያላቸውን ጠቀሜታ የሚመለከት ነው። በአንድ ጥያቄ ላይ ቀደም ብሎ ውሳኔ መሠጠቱ አሁን ተመሳሳይ ጥያቄ ለቀረበለት ፍ/ቤት ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው። ፍ/ቤቶች የበላዮቻቸው ቀደም ሲል ሰጥተውት የነበረውን ውሳኔ እንዲቀበሉ በማይገደዱባቸው ሀገሮች እንኳ ቀደም ብለው የተሰጡ ውሳኔዎችን የመመልከትና የመከተል ዝንባሌ አለ። ይህ ሁኔታ በቀላሉ ልንረዳው የምንችልና አስፈላጊ የሆነ ነው። በመጀመሪያ ጉዳዩን የተመለከተው ፍ/ቤት የሕግ ጭብጦችን በሚገባ ሊመለከትና ለሰጠው ውሳኔም ምክንያቱን ዘርዘሮ ሲያቀርብ ይችላል። የመጀመሪያው ፍ/ቤት ይህን ማድረግ የሚቀጥለው ፍ/ቤት ተመሳሳይ ጉዳይ ሲቀርብለት በቀላሉ እንዲወሰን ይረዳዋል የሚቀጥለው ፍ/ቤት በበፊት ፍ/ቤት የተሰጠውን ውሳኔ ለመከተል ወይም ይህን ውሳኔ ላለመከተል ነፃ ከሆነ የበፊቱ ፍ/ቤቱ ውሳኔውን ለመስጠት ያቀረበውን ምክንያትና ዘርዘር ፍሬ ሀሳብ እርሱ ለሚሰጠው ውሳኔ ምክንያቱን ለማቅረብና ጉዳዩ ለምን ከመጀመሪያው በተለየ መወሰን እንደሚገባው ለማስረዳት ያግዘዋል። ያም ሆነ ይህ በተመሳሳይ ጥያቄ ላይ ቀደም ብሎ የተሰጡ ውሳኔዎችን ማገላበጡ ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው።

በኢትዮጵያ ያለው ችግር የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓትን የሚመለከት “ልማዳዊ ሕግ ፍ/ቤቶች ቀደም ሲባል በተሰጠው ውሳኔ እንዲገደዱ የሚገልፅ ሕግ ያለመኖሩና ወደፊትም ቢሆን ለተወሰነ ጊዜ የመኖር ዕድሉ የመነመነ መሆኑ ነው። ስለሆነም አንድ የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ቀደም ተብሎ የተሰጡ ውሳኔዎችን ለሚሰጠው ፍርድ እንዲያግዘው ቢያገላብጥ ለጊዜው ማድረግ የሚገባው የውጭ አገር ፍ/ቤቶች የሰጡትን ውሳኔ በሚመለከት ብቻ ነው። የውጭ አገር ፍ/ቤት ውሳኔዎችን ሲመለከትም በከፍተኛ ጥንቃቄና ውሳኔ ዎችን ለመከተልም ሆነ ላለመከተል መብቱ እንደተጠበቀ ሆኖ ነው። በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤቱ የኢትዮጵያን የሥነ-ሥርዓት ሕግ ለመተርጉም ቢፈልግ በየትኛው አገር ፍ/ቤት የተሰጠው የፍርድ ውሳኔ ነው አግባብነት ኖሮት ቢያግዘው የሚችለው? በማለት መጠየቅ አለበት። አግባብ አላቸው የምንላቸውና ለኢትዮጵያ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ጠቀሜታ ይሰጣሉ የሚባሉት ውሳኔዎች ኢትዮጵያ በሥነ-ሥርዓት ሕግ ረገድ የምትከተለውን ደንብ በሕጋቸው በተመሳሳይ መንገድ በሚከተሉት ሀገሮች ያሉት ፍ/ቤቶች የሚሰጧቸውን የፍርድ ውሳኔዎች ነው ቀደም ሲል እንዳቀረብነው ከኢትዮጵያ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ድንጋጌዎች በርከት ያሉት የተወሰዱት ከሕንድ የሥነ-ሥርዓት ሕግና ከሌሎች “ልማዳዊው ሕግ” ተከታይ አገሮች ሥነ-ሥርዓት ሕግ ነው። ይህ አወሳሰድ ግን ጥንቃቄ በተሞላበት ምርጫ ላይ የተመሠረተ መሆኑ ግንዛቤ ማግኘት አለበት።

“በአህጉራዊው የሕግ ሥርዓት (ኮንቲኔንታል ሎው ሲስተም)” የሚተዳደሩ ሀገሮች ውስጥ ያለውንና “በልማዳዊው የሕግ ሥርዓት (ኮመን ሎው ሲስተም)” የሚተዳደሩ ሀገሮች ውስጥ ባለው የሥነ-ሥርዓት ሕግ ልዩነት ላይ መነጋገሩ የዚህ መፅሐፍ ዓላማ ባይሆንም የልማዳዊው ሕግ ሥርዓትን የሚከተሉት ሀገሮች ከአህጉራዊው የሕግ ሥርዓት ተከታዮች በበለጠ ሁኔታ ለሥነ-ሥርዓት ሕግ ከፍተኛ ትኩረት እንደሚሰጡ ማውሳቱ ተገቢ ነው። “የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ጠባይ በሚለው “ክፍል ሀ” ላይ የቀረቡት ፍሬህባቦች ከእነዚህ ለሥነ-ሥርዓት ከፍተኛ ትኩረት ከሚሰጡት የልማዳዊ ሕግ ተከታይ አገሮች አቀራረብ ጋር በተዛመደ መልኩ የተዘጋጁ ናቸው። የኢትዮጵያ ፍ/ብ/ሥ/ሥ/ ሕግ የልማዳዊ ሕግ ሥርዓት ተከታይ የሆኑ ሀገሮችን ልምድ የሚከተልና አንዳንድ ድንጋጌዎች ከእነዚህ ሀገሮች የሥነ-ሥርዓት ሕግ ጋር ተመሳሳይነት ያላቸው በመሆናቸው የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕጉ እንቀጽችን ለመተርጎም ከእነዚህ

ዓላማ ግብ እንዲመታ የሚያመቻችና የቀረበው ጉዳይ ሚዛናዊ በሆነ ፣
 በቀላሉና ኢኮኖሚያዊ በሆነ መንገድ እንዲወሰን ለማድረግ የሚያስችል
 መሆን ይኖርበታል። የአንድን ድንጋጌ ትርጉም ለመረዳት አጠራጣሪ
 በሚሆንበት ጊዜ ድንጋጌው የሚሰጠው ትርጉም ፍ/ቤቱ ጉዳዩን በተሳካ
 መልኩ እንዲወሰን የሚያስችል መሆን አለበት። የፅንሰ ሀሳብ ነጥቦች በሥነ-
 ሥርዓት ሕግ ያላቸው ጠቀሜታ በሥራ-ነገር ሕግ ካላቸው ጠቀሜታ በጣም
 ያነሰ ነው። የሥነ-ሥርዓት ሕጉ በፓርላማ ያልወጣ በመሆኑ በሕጉ ላይ
 የተደረጉ ክርክሮችን የሚያሳይ ሰነድ የለም። ትርጉማቸውም አጠራጣሪ
 የሆኑ የሕጉ ድንጋጌዎች ሕግ አርቃቂው እንዴት እንደተረጎማቸው የሚያ
 ሳይም ምንም የታተመ ሰነድም የለም። ስለዚህም ሕጉ ሲዘጋጅ የነበረውን
 አስተሳሰብ ከአንዳንድ አንቀጾች መረዳት ይቻል እንደሁ እንጂ ከዚህ ውጭ
 በነበረው አስተሳሰብ ላይ ተመሥርቶ ትርጉሙን ለማወቅ መሞከር
 የሚሰጠው ፋይዳ አይኖርም። በዚህም ምክንያት በተግባር ላይ የተመሠረተ
 አተረጓጎም የተሻለ ሆኖ ይታያል። በመሆኑም ሕጉ በዚህ መንገድ እንደሚተ
 ረጎም ተስፋ ይደረጋል። ከዚህ ጋር በተያያዘ የሚነሳው ሌላው ጠቃሚ ጥያቄ
 የሥነ-ሥርዓት ሕግን በተመለከተ ቀደም ብሎ የተሰጡ ውሳኔዎች ያላቸውን
 ጠቀሜታ የሚመለከት ነው። በአንድ ጥያቄ ላይ ቀደም ብሎ ውሳኔ መሠጠቱ
 አሁን ተመሳሳይ ጥያቄ ለቀረበለት ፍ/ቤት ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው። ፍ/
 ቤቶች የበላዮቻቸው ቀደም ሲል ሰጥተውት የነበረውን ውሳኔ እንዲቀበሉ
 በማይገደዱባቸው ሀገሮች እንኳ ቀደም ብለው የተሰጡ ውሳኔዎችን የመመል
 ከትና የመከተል ዝንባሌ አለ። ይህ ሁኔታ በቀላሉ ልንረዳው የምንችልና
 አስፈላጊ የሆነ ነው። በመጀመሪያ ጉዳዩን የተመለከተው ፍ/ቤት የሕግ
 ጭብጦችን በሚገባ ሊመለከትና ለሰጠው ውሳኔም ምክንያቱን ዘርዘሮ
 ሊያቀርብ ይችላል። የመጀመሪያው ፍ/ቤት ይህን ማድረጉ የሚቀጥለው ፍ/
 ቤት ተመሳሳይ ጉዳይ ሲቀርብለት በቀላሉ እንዲወሰን ይረዳዋል የሚቀ
 ጥለው ፍ/ቤት በበፊት ፍ/ቤት የተሰጠውን ውሳኔ ለመከተል ወይም ይህን
 ውሳኔ ላለመከተል ነፃ ከሆነ የበፊቱ ፍ/ቤቱ ውሳኔውን ለመስጠት ያቀረ
 በውን ምክንያትና ዝርዝር ፍሬ ሀሳብ እርሱ ለሚሰጠው ውሳኔ ምክንያቱን
 ለማቅረብና ጉዳዩ ለምን ከመጀመሪያው በተለየ መወሰን እንደሚገባው
 ለማስረዳት ያግዘዋል። ያም ሆነ ይህ በተመሳሳይ ጥያቄ ላይ ቀደም ብሎ
 የተሰጡ ውሳኔዎችን ማገላበጡ ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው።

በኢትዮጵያ ያለው ችግር የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓትን የሚመለከት “ልማዳዊ ሕግ ፍ/ቤቶች ቀደም ሲባል በተሰጠው ውሳኔ እንዲገደዱ የሚገልፅ ሕግ ያለመኖሩና ወደፊትም ቢሆን ለተወሰነ ጊዜ የመኖር ዕድሉ የመነመነ መሆኑ ነው። ስለሆነም አንድ የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ቀደም ተብሎ የተሰጡ ውሳኔዎችን ለሚሰጠው ፍርድ እንዲያግዘው ቢያገላብጥ ለጊዜው ማድረግ የሚገባው የውጭ አገር ፍ/ቤቶች የሰጡትን ውሳኔ በሚመለከት ብቻ ነው። የውጭ አገር ፍ/ቤት ውሳኔዎችን ሲመለከትም በከፍተኛ ጥንቃቄና ውሳኔዎችን ለመከተልም ሆነ ላለመከተል መብቱ እንደተጠበቀ ሆኖ ነው። በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤቱ የኢትዮጵያን የሥነ-ሥርዓት ሕግ ለመተርጎም ቢፈልግ በየትኛው አገር ፍ/ቤት የተሰጠው የፍርድ ውሳኔ ነው አግባብነት ኖሮት ሊያግዘው የሚችለው? በማለት መጠየቅ አለበት። አግባብ አላቸው የምንላቸውና ለኢትዮጵያ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ጠቀሚታ ይሰጣሉ የሚባሉት ውሳኔዎች ኢትዮጵያ በሥነ-ሥርዓት ሕግ ረገድ የምትከተለውን ደንብ በሕጋቸው በተመሳሳይ መንገድ በሚከተሉት ሀገሮች ያሉት ፍ/ቤቶች የሚሰጧቸውን የፍርድ ውሳኔዎች ነው ቀደም ሲል እንዳቀረብነው ከኢትዮጵያ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ድንጋጌዎች በርከት ያሉት የተወሰዱት ከሕንድ የሥነ-ሥርዓት ሕግና ከሌሎች “ልማዳዊው ሕግ” ተከታይ አገሮች ሥነ-ሥርዓት ሕግ ነው። ይህ አወሳሰድ ግን ጥንቃቄ በተሞላበት ምርጫ ላይ የተመሠረተ መሆኑ ግንዛቤ ማግኘት አለበት።

“በአህጉራዊው የሕግ ሥርዓት (ኮንቲኔንታል ሎው ሲስተም)” የሚተዳደሩ ሀገሮች ውስጥ ያለውንና “በልማዳዊው የሕግ ሥርዓት (ኮመን ሎው ሲስተም)” የሚተዳደሩ ሀገሮች ውስጥ ባለው የሥነ-ሥርዓት ሕግ ልዩነት ላይ መነጋገሩ የዚህ መፅሐፍ ዓላማ ባይሆንም የልማዳዊው ሕግ ሥርዓትን የሚከተሉት ሀገሮች ከአህጉራዊው የሕግ ሥርዓት ተከታዮች በበለጠ ሁኔታ ለሥነ-ሥርዓት ሕግ ከፍተኛ ትኩረት እንደሚሰጡ ማውሳቱ ተገቢ ነው። “የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ጠባይ በሚለው “ክፍል ሀ” ላይ የቀረቡት ፍሬሀሳቦች ከእነዚህ ለሥነ-ሥርዓት ከፍተኛ ትኩረት ከሚሰጡት የልማዳዊ ሕግ ተከታይ አገሮች አቀራረብ ጋር በተዛመደ መልኩ የተዘጋጁ ናቸው። የኢትዮጵያ ፍ/ብ/ሥ/ሥ/ ሕግ የልማዳዊ ሕግ ሥርዓት ተከታይ የሆኑ ሀገሮችን ልምድ የሚከተልና አንዳንድ ድንጋጌዎች ከእነዚህ ሀገሮች የሥነ-ሥርዓት ሕግ ጋር ተመሳሳይነት ያላቸው በመሆናቸው የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ አንቀጾችን ለመተርጎም ከእነዚህ

አገሮች የሚመጡትን የፍርድ ውሳኔዎች መመልከታቸው አግባብነት ይኖረዋል። ሆኖም እያንዳንዱ ሁኔታን በተመለከተ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የውጭ አገር ፍ/ቤቶች ውሳኔያቸውን በሚሰጡበት ጊዜ መሠረት አድርገው የተጠቀሙበት ድንጋጌ ከኢትዮጵያ የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ድንጋጌ ጋር ተመሳሳይነት እንዳለው ወይም እንደሌለው ማረጋገጥ አለባቸው እነዚህ የውጭ ፍርዶች አግባብ አላቸው ማለት የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ከፊቱ የተደቀ ነውን ሥነ-ሥርዓት ነክ ጥያቄ ለመወሰን እንዲችል ያግዙታል ማለት ብቻ እንደሆነ ደግሞ ግንዛቤ ማግኘት አለበት። ይህም ማለት እነዚህ ውሳኔዎች በምንም መንገድ በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ላይ አስገዳጅ አይደሉም ማለት ነው። ለምሳሌ የሕንድ ፍ/ቤት ጉዳዩን በተወሰነ መንገድ ስለወሰነ ጉዳዩን የሚመለከቱት የሕንድና የኢትዮጵያ ሥነ-ሥርዓት ድንጋጌዎች ተመሳሳይ ወይም የኢትዮጵያ የሥነ-ሥርዓት ሕግ በሕንድ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ላይ የተመሠረተ ቢሆንም እንኳ የሕንድ ፍ/ቤት በወሰነው መሠረት መወሰን አለበት ማለት አይደለም። ሌላው ቀርቶ አብዛኛዎቹ ወይም ሁሉም ፍ/ቤቶች ጉዳዩን በአንድና በተመሳሳይ መልክ ቢወስኑ እንኳ ይህ ስለሆነ ብቻ የኢትዮጵያ ፍ/ቤት እነርሱ የተከተሉትን መንገድና የተመረኮዙበትን መሠረት ተከትሎ እንዲወስን አይገደድም።

ይህ አሳማኝ የሆነ ፍሬ ነገር ወይም አስተያየት ይመስላል። በሚቀጥሉት ምዕራፎች አግባብ ያላቸውን የውጪ አገር ፍርዶች በምሳሌ እናቀርባለን። ምሳሌዎች የተጠቀሱት ግን በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ላይ “ሥልጣን” ያላቸው ወይም “አስገዳጅ” የሆኑ ናቸው ለማለት አይደለም። ነገር ግን የተነሳው የሥነ-ሥርዓት ችግር በእነዚህ ሀገሮች በምንና እንዴት ባለ ሁኔታ ሊፈታ እንደቻለ ለመግለፅ የቀረቡ ናቸው። ከዚህም በተጨማሪ በኢትዮጵያ ውስጥም ሥራ ላይ መዋል ያለባቸው አጠቃላይ ተፈጻሚነት ያላቸውን መርሆች ለመግለፅ ያህል ብቻ የቀረቡ ተደርገውም ሊወሰዱ ይችላሉ።

ሐ. የሥነ-ሥርዓት ዋንኛ ችግሮች

በመግቢያው ላይ እንደተገለፀው፣ ይህ መፅሐፍ የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግን ቁጥር በቁጥር ማለት ደረጃ በደረጃ እንቀፅን ተከትሎ ለመተቸት ታስቦ የቀረበ አይደለም። ነገር ግን ከሁሉም በፊት በሥነ-

ሥርዓት ሕግ ዙሪያ የሚያንዣብቡትን ዋና ዋና ችግሮች ፣ ሕጋዊ የሆኑ ክርክሮችን ፍሬያማ በሆነ መልኩ ለመዳኘት እጅግ አስፈላጊ በሆኑ ቁልፍ ቁልፍ ጥያቄዎች ላይ ለማተኮር የታቀደ ነው። ስለዚህም ዋና ዋና የሥነ-ሥርዓት ችግሮችን ከተለያዩ የክርክር ሂደቶች አንፃር እንመልከት። አንድ ክስ ለማቅረብ ሲታሰብ በመጀመሪያ የሚነሳው ጥያቄ ክሱ መቅረብ የሚችለው የት ነው የሚለው ነው። ይህ “የፍ/ቤት ሥልጣንን” የሚመለከት ጥያቄ ነው። ጉዳዩ የቀረበለት ፍ/ቤት ደግሞ ክሱን የመስማት ሥልጣን እንዲኖረው ያስፈልጋል። ይህ ማለት ፍ/ቤቱ ለአሠራሩ ተከሣሹን ወይም ንብረቱን እንዲገዙ የሚያደርግ ሥልጣን እንዲኖረው ያስፈልጋል ማለት ነው። ሥልጣን መኖር ደግሞ የአንድ ሙግት መካሄድ መሠረት ነው። የፍ/ቤት ሥልጣንን በተመለከተ ወደፊት በምዕራፍ 2 እንመለከታለን። ክሱ የሚቀርበው የት ነው የሚለው ጥያቄ መልስ ግልጽ እንደሆነም ተከራካሪ ወገኖችን በተመለከተ ጥያቄ ይነሳል። በዚህም ረገድ ማን ሊከስ ወይም ሊከሰስ ወይም ማን በከሳሽነት ሊጣመር ወይም በተከሳሽነት ሊጣመር ይችላል ወይም ምን ምን ጉዳዮች በተከሳሹ ላይ ተጣምረው ሊቀርቡ ይችላሉ ወይም ምን ዓይነት ወገኖች በክርክሩ ውስጥ ሊገቡ ይገባል የሚሉት ጥያቄዎች መልስ ማግኘት አለባቸው። ይህ ጥያቄ በመጀመሪያ ስናየው እንደሚመስለን ቀላል ጥያቄ አይደለም። ምዕራፍ 3 ስለተከራካሪዎችና ስለክርክሩ ስፋት የሚመለከት ምዕራፍ ነው። ከሳሽ ክሱን ለየትኛው ፍ/ቤት እንደሚያቀርብና ማንን መክሰስ እንደሚገባው ካወቀ የሚቀጥለው ጥያቄ “ተከሣሹን ፍ/ቤት ማቅረብ የሚችለው በምን ዘዴ ነው? የሚለው ይሆናል።

ይህ ጥያቄ “የክስ አቀራረብንና የመጥሪያ አላላክን” ሥርዓት የሚመለከት ነው። ከሣሽ ክሱን በሕጉ ላይ በቀረቡት ድንጋጌዎች ላይ በመመሥረት ማቅረብ አለበት ተከሣሹም ደግሞ በሱ ላይ ክስ እንደተመሠረተ ማወቅ አለበት። ምዕራፍ 4 ይህን ሁኔታ የሚመለከት ነው። ክሱ ከተመሠረተ በኋላ ተከራካሪዎቹ ለፍ/ቤቱና ለተቃዋሚው ወገን በክርክሩ ያላቸውን አቋም ማሳወቅ አለባቸው። ይህ ለክርክሩ ያላቸውን አቋም የሚያቀርቡበት “አቤቱታ” በመባል ይታወቃል። አቤቱታ ደግሞ በኢትዮጵያ የሙግት ሥርዓት ውስጥ በጣም ጠቃሚ ሚናን ይጫወታል። በዚህ ጽሑፍ ወደፊት እንደምንመለከተው የአቤቱታ ጽሑፍ በሚቀርቧቸው ጊዜ የሚወሰደው አቋም በአጠቃላይ በጉዳዩ ላይ ተጽእኖ ይኖረዋል። አቤቱታን በተመለከተ

በምዕራፍ 5 የምንነጋገርበት ይሆናል። የክስ ማመልከቻውና የመከላከያ መልስ ዕሉፍ ከቀረቡ በኋላ ለፍርድ ተዘጋጅቷል ማለት ነው። ይህ የአቤቱታ ጽሑፎችን የማቅረብ ሂደት የሚከናወነውም ከፍርድ በፊት በሚፈፀመው ሂደት ነው። ይህን ከፍርድ በፊት የሚፈፀም ሂደት በምዕራፍ 6 እንመለከተዋለን። ተከራካሪ ወገኖች የክርክራቸውን መሠረታዊ ነጥቦች ለፍ/ቤቱ እንዴት ያቀርባሉ? በጉዳዩ ተራቸውን ለይቶ ፍ/ቤት ውሳኔ የሚሰጠው እንዴት ነው? የሚሉትን ጥያቄዎች በተመለከተ ተገቢው መልስ በክርክሩ ሂደት የሚጣራ ነው። በዚህ የክርክር ሂደት ነው ተከራካሪዎች ክርክራቸውን ለፍ/ቤቱ ውሳኔ የሚያቀርቡትና ፍ/ቤቱም ለጉዳዩ ውሳኔ የሚሰጠው። ምዕራፍ 7 ይህን የክርክር ሂደት የሚመለከት ነው። በፍርድ ቅር የተሰኘ ወይም ያልረካ ወገን ፍርዱ እንደገና እንዲታይለት ለማድረግ ይችላል። በኢትዮጵያ ፍርድ እንደገና ሊታይ የሚችለው ደግሞ ፍርዱን በሰጠው ፍ/ቤትና በይግባኝ ፍ/ቤት ነው። ይህንን በተመለከተ በምዕራፍ 8 ላይ እንመለከታለን። የፍርድ አፈፃፀምን በምዕራፍ 9 ላይ እንመለከታለን። ጉዳዩ ውሳኔ ካገኘ በኋላም ቢሆን ፍርዱ ወደፊት በሚነሱ ሙግቶች ላይ የሚኖረውን ውጤት የተመለከተ ጥያቄ ሊነሳ ይችላል። ይህ “የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮችንና ክስ መነጣጠል እንደሌለበት የሚገዙ ደንቦችን” የሚመለከት ነው። ምዕራፍ 10 ይህንን ይመለከታል። በመጨረሻም እስከ አሁን በተመለከትናቸው ምዕራፎች ያልተጠቀሱ ሌሎች የሥነ-ሥርዓት ጉዳዮችን በምዕራፍ 11 ላይ እንመለከታለን።

ምዕራፍ 2

የፍ/ቤቶች ሥልጣን

ጉዳዩ ለመግት ችሎት እንዲቀርብ አንዴ ከተወሰነ በኋላ ከግሹ ከመጀመሪያ ማተኮር ያለበት ጥያቄ ክሱን የት ነው ልመሠረት የምችለው የሚለውን ነው። አንድ ከሰ ሊቀርብ የሚችለው ደግሞ ጉዳዩን ለማየት ሥልጣን ላለው ፍ/ቤት ብቻ ነው። ሥልጣን አንድ ፍ/ቤት አንድን ጉዳይ ለመስማትና ለመወሰን ያለው ችሎታ ነው ተብሎ በሰፊው ሊተረጎም ይችላል የአንድን ፍ/ቤት ሥልጣን ስንመለከት በሦስት ክፍሎች እንደሚከፈል እናያለን። እነኚህም፡-

- ሀ - የፍ/ቤቶች ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን (ጁዲሽያል ጁሪስዲክሽን)
- ለ - የፍ/ቤቶች ሥረ ነገር ሥልጣን (ማተሪያል ጁሪስዲክሽን)
- ሐ - የፍ/ቤቶች የክልል ሥልጣን (ሎካል ጁሪስዲክሽን) ናቸው። ፍ/ቤቱ በአንድ ጉዳይ ላይ “ሥልጣን እንዲኖረው” ካስፈለገ በእነኚህ በሦስቱ ክፍሎች ላይ የግዴታ ሥልጣን እንዲኖረው ያስፈልጋል።

ከዚህም በተጨማሪ ፍ/ቤቶች ተከግሎ መከሰሱንና ፍ/ቤትም ቀርቦ መከላከል እንዳለበት ሊያውቅ የሚችልበትን በቂ የሆነ ማስታወቂያ ወይም መጥሪያ እንዲደርሰው ካላደረጉና ይህንንም ባለማድረጋቸው ተከግሎ ፍ/ቤት ቀርቦ መከላከያውን ማቅረብ ካልቻለ ይህ ሁኔታ የፍ/ቤቱን ሥልጣን ጨርሶ እንዳይኖር ያደርገዋል። ከዚህ ቀጥሎ እያንዳንዱን ክፍል አንድ በአንድ እንመለከታለን።

ሀ - ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን

1 - ጠቅላላ ግንዛቤ

ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን “የአንድ የተወሰነ አገር ወይም መንግሥት ፍ/ቤቶች በአንድ ግለሰብ ወይም በንብረቱ ላይ አስገዳጅ የሆነ ፍርድን ለመስጠት ያላቸውን መብት የሚመለከት ነው። አንድ በኢትዮጵያ የሚገኝ ፍ/ቤት አንድን የተወሰነ ግለሰብ ወይም ንብረት ለዳኝነት የአፈፃፀም ሂደት ተገዢ እንዲሆን ለማድረግ ሥልጣንና ችሎታ አለው ወይ? የሚለውን ጥያቄ በመጀመሪያ መጠየቅ አለብን። የአንድ መንግሥት ፍ/ቤት የዳኝነት ሥልጣን ያለው ከሆነ ማለትም በክሱ ውስጥ ከተመለከቱት ተከላሾች ወይም ከክሱ

መሠረታዊ ምንጭ ወይም ንብረት ጋር እንዲሁም እኒህን ተከላሾች፣ የከሥ ምክንያቶች ወይም ንብረቶች በሚመለከት ሥልጣኑን ወደ ተግባር ለመተርጉም ምክንያት ከሚሆኑት ጋር በቂ ግንኙነት ወይም ዝምድና ያለው እንደሆነ የሚለጠው ፍርድ በሌሎች የፌዴራል ክፍል ፍርድ ቤቶች ዘንድ በአብዛኛው ተቀባይነትን ሊያገኝና ወደ ተግባርም እንዲተረጎም ይደረጋል። ፍርዱን ተፈፃሚ እንዲያደርግ ጉዳዩ የቀረበለት የውጭ አገር ፍ/ቤትም ለአፈፃፀም የተላከለትን ፍርድ ተመልሶ እንደገና አይመረምርም።

ይህ የውጭ አገር ፍ/ቤትም ”ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤት ይህንን ለማድረግ ሥልጣን አለው ወይ?” የሚለውን ጥያቄ ብቻ ነው የሚመረምረው በዚህም ምርመራው ፍ/ቤቱ ሥልጣን እንዳለው ካረጋገጠ ይህንኑ በመወሰን የፍርድ ባለአዳው በዚያ አገር ውስጥ ባለው ንብረት ላይ ፍርዱ ተፈፃሚ እንዲሆን ያደርጋል። ስለዚህም አንድ የውጭ አገር ተወላጅ በኢትዮጵያ ውስጥ ምንም ንብረት የሌለው ሆኖ ነገር ግን በኢትዮጵያ ለሚገኙ ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን እንዲዳኝ የሚያደርገው ሁኔታ የኖረ እንደሆነ በእርሱ ላይ በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የተሰጠ ፍርድ በትውልድ አገሩ (ለምሳሌ ሰውየው እንግሊዛዊ ቢሆን በእንግሊዝ አገር) ተግባራዊ ሊሆን ይችላል። በዚህም ምክንያት ይህንን ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ በሚመለከት በዚያ አገር ሌላ ክስ መመስረት አያስፈልገውም። በመሆኑም ከላሽ ማቅረብ ያለበት በኢትዮጵያ ፍ/ቤት የተሰጠው ፍርድ በተከላሹ ንብረት ላይ ተፈፃሚ እንዲሆንለት የአፈፃፀም ክስ ነው።

ቢያንስ በአሁኑ ጊዜ ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን ጥያቄ በኢትዮጵያ አዘውትሮ የሚነሳ አይመስልም። አብዛኛውን ጊዜ በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የሚመሰረተው ክስ ምክንያት ኢትዮጵያ ውስጥ የተፈጸመ እስከሆነ ድረስ ሁለቱም ወገን ተከራካሪዎችም ኢትዮጵያውያን የሚሆኑበት ነው። ስለዚህም የፍ/ቤቱን ሥልጣን በተመለከተ ተቃውሞ ካልተነሳ በስተቀር ፍ/ቤቱ አብዛኛውን ጊዜ በተከራካሪ ወገኖች ላይ ሥልጣን እንዳለው አድርጎ ይገምታል። ይሁን እንጂ ወደ ኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የሚቀርቡት ዓለም አቀፍ ልውውጦች ቁጥር በጨመረ ቁጥር የፍ/ቤቱ የብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን ጥያቄ በተደጋጋሚ ሊነሳ ስለሚችል ይህን የዳኝነት ሥልጣን የሚመለከተውን ሕግ ማሰቡ አስፈላጊ ይሆናል። በመሠረቱ ይህንን ዓይነት ሥልጣን የሚገዙ ወይም የሚቆጣጠሩ የተፃፉ የህግ ድንጋጌዎች የሉም። በአብዛኛው

አገሮች ይህ ዓይነቱ “ሥልጣን” ከሥነ - ሥርዓት ሕግ ይልቅ የዓለም አቀፍ የግል ሕግ (ፕራይቪት ኢንተርናሽናል ሎው) አካል ተደርጎ ነው የሚወሰደው። በመሆኑም ይህን ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን ጥያቄ የሚመለከቱት ድንጋጌዎች የሚገኙት በዚህ ዓለም አቀፍ የግል ሕግ ውስጥ ነው። በኢትዮጵያ ውስጥ ዓለም አቀፍ የግል ሕግን በተመለከተ ተዘጋጅቶ የነበረው የፍትሐብሔር ሕጉ ረቂቅ ድንጋጌዎች በፓርላማው ሳይፀድቅ ቀርቷል። ስለዚህም በኢትዮጵያ ውስጥ ተፈፃሚ የሚሆን ዓለም አቀፍ የግል ሕግ ዓይነት የሚወሰነው ፍ/ቤቶች ጥያቄው በሚያጋጥማቸው ጊዜ በሚሰጡት ውሳኔ ነው።

ከመጀመሪያውም ቢሆን “በሰው ላይ የሚኖር የዳኝነት ሥልጣን” “በንብረት ላይ የሚኖር የዳኝነት ሥልጣን መሠረቱ የተለየ በመሆኑ በመካከላቸው ያለውን ልዩነት ማወቁ አስፈላጊ ነው የሁለቱም ልዩነት የሚመሠረተው ከሳሹ በሚያቀርበው ክስና ከሣሹ በሚጠይቀው ካሣ ዓይነት ነው። በሰው ላይ የሚቀርበው ክስ አዘውትሮ የሚቀርብ የክስ ዓይነት ሲሆን ክሱም በተፈጥሮ ወይም በሕግ ሰውነት ባላቸው ላይ የሚቀርብ ሆኖ የሚጠየቀው ዳኝነትም ተከላሹ ለከላሹ የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፍል ወይም አንድን ድርጊት እንዲያደርግ ወይም ከማድረግ እንዲታቀብ ይወስንልኝ የሚል ነው።

የጉዳት ካሣ እንዲከፈል ወይም የማገጃ ትዕዛዝ እንዲሰጥ የሚመሠረት ከሥ በሰውነት ላይ የሚቀርብ ከሥ ነው።

“በንብረት ላይ የሚመሠረት ከሥ ምንም እንኳን አንድ ግለሰብ እንደተከሣሽ ሆኖ ቢጠቀስም ከውጤቱ አንፃር በአንድ ንብረት ላይ የሚመሠረት ሆኖ የሚጠየቀውም ዳኝነት ለምሳሌ ከሣሹ የተወሰነ ተንቀሳቃሽ ንብረትን በሥሙ እንዲዛወርለት የሚወስን ትዕዛዝን እንዲሰጥ የሚጠይቅ ነው። እነኚህን ሁለት ዓይነት ሥልጣኖች ቀጥለን ለየብቻ እንመለከታለን።

በኢትዮጵያ የሚገኙ ፍ/ቤቶች “በሰውነት ላይ የሚኖርን የዳኝነት ሥልጣን” ተግባራዊ የሚያደርጉት በሚከተሉት ሁኔታዎች ላይ በመመርኮዝ ነው።

- 1 - ተከሣሽ ዜግነቱ ኢትዮጵያዊ ሲሆን ወይም የምኖሪያ ሥፍራውን በኢትዮጵያ ያደረገ ሲሆን፡

2 - ለመግቢያ ወይም ለከሠ ዋነኛ ምክንያት የሆነው ድርጊት በኢትዮጵያ ውስጥ /የተፈፀመ/ እንደሆነና፡

3 - የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ጉዳዩን ለማየት ሥልጣን እንዲኖራቸው ተከላሹ ፈቃደኛ የሆነ እንደሆነ ነው።

እነዚህ ሁኔታዎች እንደ አማራጭ መሠረቶች የሚወሰዱ ናቸው። ከእነዚህ አንዱ ከተሟላ በቂ ነው። ይህ ማለት ክስ በሚቀርብበት ጊዜ ከሦስቱ አንደኛው ምክንያት መኖሩ ብቻ አስፈላጊ ነው ማለት ነው። ስለዚህም የክስ ምክንያት የሆነው ድርጊት በኢትዮጵያ ውስጥ ባይሆንም እንኳ ወይም ዜግነቱ ኢትዮጵያዊ ባይሆንም ወይም የመኖሪያው ሥፍራ እዚሁ ኢትዮጵያ ውስጥ ባይሆንም እንኳ ለኢትዮጵያ ፍ/ቤት የዳኝነት ሥልጣን አለ ለማለት እንችላለን።

2 - ዜግነት ወይም ደንበኛ የመኖሪያ ሥፍራ

አንድ የዳኝነት ሥልጣን እንዲኖር መጀመሪያ መሠረቱና በይበልጥም የተለመደው ተከሣሹ የኢትዮጵያ ዜግነት ያለው ወይም ደንበኛ የመኖሪያ ሥፍራውን በኢትዮጵያ ማድረጉን የሚመለከተው ሁኔታ ነው። ተከሣሹ ይህን ሁኔታ ካሟላ ምንም እንኳን ለክስ ምክንያት የሆነው ድርጊት ከኢትዮጵያ ውጭ የተፈፀመ ቢሆንም ለኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን ተገዢ ይሆናል ማለት ነው። ሆኖም ፍ/ቤቱ ሥልጣን እንዲኖረው የሚያደርገው የተከላሹ ዜግነት ወይም በኢትዮጵያ ነዋሪነት እንጂ የከላሹ እንዳልሆነ ግን መገንዘብ ይገባል። ተከሣሹ የኢትዮጵያ ዜግነት ከሌለው ወይም ቋሚ የመኖሪያ ሥፍራውን በኢትዮጵያ ውስጥ ያላደረገ እንደሆነ ፍ/ቤቱ “ተከሣሹ የኢትዮጵያ ዜግነት ያለው ወይም ቋሚ የመኖሪያው ሥፍራውን በኢትዮጵያ ውስጥ ያደረገ በመሆኑ የዳኝነት ሥልጣን አለኝ” በሚል ምክንያት ክሱን መስማትም ሆነ ውሳኔ መስጠት ፊልሞ አይችልም።

አንድ ግሰሰብ የአንድ አገር ዜጋ ወይም ቋሚ ነዋሪ ከሆነ ደግሞ ከዚያች አገር ፍ/ቤት ቀርቦ የተመሠረተበትን ክስ ለመከላከል እምቢታውን ማሳየት የለበትም። አንድ አገር ወይም መንግሥት መረታዊ ጥቅምን እንዲያገኝ እጁን የሚዘረጋለት እስከሆነ ድረስ መንግሥትም በለውጡ ግለሰቡ ለፍ/ቤቱ ሥልጣን ተገዥ እንዲሆን መጠየቅ ይችላል። ከዚህም በተጨማሪ ማንኛውም ግለሰብ የግድ በአንድ በሆነ ቦታ ለቀረበ ክስ ቋሚ ዳኝ መሆን አለበት።

በተፈጥሮ የሰውነት መብት ያላቸው ሁሉ በአገራቸው መንግሥት ሥር በዜግነታቸው ወይም በቋሚ ነዋሪነታቸው ለአገሩ ዳኝነት ሥልጣን ተገዢ እንደሚሆኑ ሁሉ በሕግ የሰውነት መብት የተሰጣቸው ድርጅቶችም ቢሆኑ እነሱን ባቋቋማቸው መንግሥት ውስጥ በሚገኙ ፍ/ቤቶች ለተመሠረቱ ክሶች ተገዥዎች ናቸው። ስለዚህም ምንም እንኳን ለክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት የተፈፀመው ከኢትዮጵያ ውጭም ቢሆን በኢትዮጵያ የንግድ ሕግ ውይይት በፍትሐ ብሔር ሕግ መሠረት የተቋቋመ ማሕበራት ሁሉ ለኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን ተገዥዎች ናቸው። በሌላ አኳያ የሚነሳው ጥያቄ ደግሞ የተቀማጭነታቸው በኢትዮጵያ ሆኖ ነገር ግን በሌላ ሀገር ወይም መንግሥት ሕግ የተቋቋመ ማህበራትን የሚመለከተው ነው።

እነዚህ ማህበራት ምንም እንኳን በሌላ ሀገር ሕግ መሠረት የተቋቋሙም ቢሆኑ በኢትዮጵያ የሚያካሂዱትን ሥራ በተመለከተ ለሚቀርብ ባቸው ክስ ለኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን ተገዥዎች ይሆናሉ። እነዚህ ማህበራት በኢትዮጵያ ውስጥ ሥራዎችን ለማካሄድ በፍ/ብ/ሕ/ቁጥር 545 ድንጋጌ መሠረት ከማህበራት ምዝገባ ጽ/ቤት ፍቃድ ማግኘት አለባቸው። አንድ በውጭ አገር የተቋቋመ ማኅበር በኢትዮጵያ ሥራ ለማካሄድ ጥያቄ በሚያቀርብበት ጊዜ ፈቃዱ እንዲሰጠው በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ላይ ክስ ቢቀርብበት ለመዳኘት ፈቃደኛ መሆኑን እንዲገልጽና በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 96 መሠረት መጥሪያ የሚቀበልለት ወኪልም እንዲመድብ ሊጠየቅ እንደሚችልም መገመት ይቻላል። አንድ በወጪ አገር የተቋቋመ ማህበር በኢትዮጵያ ፈቃድ ሳያገኝም ቢሆን ሥራ የሚያካሂድ ከሆነ ደግሞ በኢትዮጵያ የሚያካሂደውን ሥራ በተመለከተ በኢትዮጵያ ክስ ቢቀርብበት የኢትዮጵያ ፍ/ቤት እኔን ለመዳኘት ሥልጣን የለውም ብሎ ለመቃወም የሚችልበት ምክንያት አይኖርም።

3 - የክሁ ምክንያት የሆነው ድርጊት መፈፀም

ለብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን መኖር ሁለተኛው ምክንያት ከዚህ በታች የምንመለከተው ለክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት ኢትዮጵያ ውስጥ መፈፀም ነው። ይህንን በምሳሌ ለማቅረብ እ.ኤ.አ. በ1963 የጠቅላይ ንጉሠ ነገሥት ፍ/ቤት ኮስፖል የውጭ ንግድ ኮርፖሬሽን እና አሌክስ ካሪቢያን ተከራካሪ በሆኑበት የፍትሐ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር 1135/55 በሆነ

መግት ላይ የሰጠውን ትችት እንመልከት። የሥር ተከሣሽ የሆነው የኮስፖል ኮርፖሬሽን “ኮርፖሬሽኑ” ቼኮዝሎቫኪያዊ የንግድ ኮርፖሬሽን በመሆኑና የተመዘገበውም በቼኮዝሎቫኪያ ብቻ በመሆኑ በኢትዮጵያ ፍ/ቤት ቀርቦ ሊከሰስ ወይም ጉዳዩ ሊታይ አይችልም” በማለት ተከራክሯል። በመሠረቱ ከባንያው በኢትዮጵያ ውስጥ አንዳችም የንግድ እንቅስቃሴ ያላደረገ ቢሆንም የቼኮዝሎቫኪያ የንግድ አታሽ የኮርፖሬሽኑ የተወሰኑ የምርት ውጤቶች በአዲስ አበባ ውስጥ እንዲሸጡ ለማድረግና ሽያጩን ለሚፈጽመውም የኮሚሽን ክፍያ ለመፈፀም በኮስፖል ስም አዲስ አበባ ውስጥ ውል ተዋውሎ ነበር አሁን የቀረበው ክስም የኮሚሽን ክፍያውን የሚመለከት ነው። በማለት ከጠቀሰ በኋላ ተከላሹ ድርጅት ለኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ሥልጣን ተገዢ መሆኑን በመግለጽ ጠ/ፍ/ቤቱ የሚከተለውን ምክንያት ሰጥቷል። “ከዚህ ላይ ትኩረት የሚያሻውና ተከራካሪ ወገኖችም ሊገነዘቡት የሚገባው ነጥብ አንድ ኮርፖሬሽን ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ ውል በመፈራረም ለወደፊቱ ለሦስተኛ ወገኖችና ለሌሎች ለሚኖርበት ተጠያቂነት ግዴታ ከገባ በኋላ በመጨረሻ ተጠያቂነት በሚመጣበት ጊዜ የኢትዮጵያ ፍ/ቤት በእኔ ላይ የዳኝነት ሥልጣን የለውም ማለት የማይችል መሆኑ ነው። ይህን ማለት ደግሞ ፈጽሞ አግባብ አይሆንም”

የፍ/ቤትን ሥልጣን ተግባራዊ የማድረጉ ሂደት ውሉ በእርግጥ በኢትዮጵያ ውስጥ ነው የተገባው በሚል መሠረት ላይ ብቻ የተገደበ አይደለም። ውሉ ሌላ ቦታ ቢገባም እንኳ የውሉ መሠረታዊ ጉዳይ ወይም ባህርይ ኢትዮጵያን የሚመለከት ሊሆን ይችላል። ይህ ከሆነ ደግሞ ኢትዮጵያ ይህ ውል የሚመለከታት ስለሚሆን ፍ/ቤቶቹ ከዚህ ውል የሚመነጨትን ጉዳዮች የመዳኘት ሥልጣን የሚኖራቸው መሆኑ ተገቢ ይሆናል። ለምሳሌ ዋነኛ የንግድ ማዕከላቸውን በኢትዮጵያ ያደረጉሁለት የንግድ ሰዎች በኢትዮጵያ ውስጥ ተፈፃሚ የሚሆን ውል በኬንያ ውስጥ ተፈራረሙ አንበል። ይህ ውል በኢትዮጵያ የሚፈፀም በመሆኑ ኢትዮጵያ ከውሉ ጋር በቂ ግንኙነት ስለሚኖራት ይህን ጉዳይ በተመለከተ በኢትዮጵያ ውስጥ ለሚቀርብ ክስ እንዲከላከል የሚያስችሉት በቂ የሆነ ግንኙነት አላት ማለት ነው። ፍ/ቤቶቹ ተከላሹን ለመዳኘት ሥልጣን አላቸው ማለቱ ተገቢ ይሆናል። ስለዚህም ለክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት መፈፀምንና የውሉ መፈፀምን መሠረት በማድረግ ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን በኢትዮጵያ

ይኖራል ማለት ነው። እንደ ሌላ የናይጄሪያ ከፍተኛ ፍ/ቤት የሰጠውን ብያሄ እንመለከት ከላሽ አሎጢኒያ ሪፖርተር ኤርነስት ብሌዘር ተከሣሾች ፍሬደሪክ ዊልያም ደጃና የሴይራ ጉልድ ትረስት የተወሰነ ኃላፊነት ያለው ኩባንያ ናቸው። ተከሣሹ በናይጄሪያ ውስጥ ከሣሹ የገንዘብ ብድር እንዲሰጠው ይጠይቃል። በጋና ውስጥ በመሆን ደግሞ ለብድሩ መስማማቱን በመግለጽ ለከላሹ ናይጄሪያ ይልክለታል። ከሣሹ ይህ ስምምነት ከጋና እንደደረሰው በራሱ ባንክ ያለውን ሂሳብ ጋና ለሚገኘው ተከሣሽ በስምምነቱ ላይ በተገለፀው የገንዘብ መጠን እንዲላክለት ናይጄሪያ ውስጥ ያለውን ባንክ መመሪያ ይሰጣል። ተከሣሹም በብድር ከወሰደው ገንዘብ ከፊሉን በቴሌግራም ዝውውር ከለንደን ሆኖ ናይጄሪያ ለከላሹ እንዲላክ ያደርጋል። ከተሰጠው ብድር ውስጥ ላልተከፈለው ቀሪ ገንዘብ አበዳሪው በተበዳሪው ላይ በናይጄሪያ ፍ/ቤት ክስ ይመሠርታል።

የናይጄሪያ ፍ/ቤትም “የክሡ ዓቢይ የመነጋገሪያ ድርጊት የሆነው ውል በናይጄሪያ ውስጥ የተገባ በመሆኑ ጉዳዩን የመዳኘት ሥልጣን አለኝ” ይላል። ክሱ የተመሠረተው የብድርን ውል በተመለከተ ነው። የናይጄሪያ ፍ/ቤትም “ከሣሹ የቀረበለትን የብድር ውል የተቀበለው ናይጄሪያ የሚገኘው ባንክ ለተከሣሹ ጋና ድረስ በቴሌፎን ገንዘቡን እንዲያዘዋውር ባዘዘበት ጊዜ በመሆኑ ውሉ ናይጄሪያ ውስጥ ነው የተገባው ሊባል ይችላል” በማለት የመዳኘት ሥልጣኑን ያረጋግጣል። ከሁሉም ይበለጠ ጉልቶ የሚታየው ጠቃሚ ጉዳይ ብድሩ የናይጄሪያ ብድር መሆኑ ነው። ምክንያቱም ብድሩ የተሰጠው ናይጄሪያ የሚገኘው ባንክ ጋና ለሚገኘው ተከሣሽ ገንዘቡን በቴሌፎን ሲያዘዋውር ሲሆን ከዚህም በተጨማሪ የብድሩ እዳ የሚከፈለውም ናይጄሪያ ነበር። ስለዚህም ውሉ የተገባው ናይጄሪያ መሆኑ ቀርቶ ጋና ቢሆንም ኖሮ እንኳ ናይጄሪያ ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን ይኖራት ነበር። ምክንያቱም ብድሩ የተሰጠው ናይጄሪያ ነው የብድሩ እዳ የሚከፈለውም በእዚሁ አገር ነው። ስለዚህም ናይጄሪያ የብድር ውልን በአገሯ ውስጥ እንዲፈፀምና እንዲከፈል መድረክን መፍጠሯ አንድ ዓይነት ጥቅም ስለሚኖራት ነው። ብድር ለሰጠና ብድሩን በናይጄሪያ ለመክፈል ለሚጠብቅ ሰው የዳኝነት መድረክ መስጠት የናይጄሪያ ጉዳይ ይሆናል።

ስለዚህም የክሡ ዋነኛ ምክንያት የሆነው ውል በኢትዮጵያ የተገባ እንደሆነ ወይም ውሉ እዚሁ እንዲፈፀም የተደረገ እንደሆነ ወይም ክሱ

የሚመለከተው መሠረታዊ ጉዳይ በግልፅ “ኢትዮጵያዊ” ባሕርይ ያለው እንደሆነ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን አላቸው ለማለት እንችላለን። ውሎችን በማይመለከቱ ሌሎች ድርጊቶችንም በሚመለከት ተመሳሳይ መርህ በተግባር ይውላል። ይህም ማለት የክሱ ዋነኛ ምክንያት የሆነው ድርጊት በኢትዮጵያ ውስጥ የተፈፀመ እንደሆነ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን ይኖራቸዋል ማለት ነው። ለዚህም እንዲያግዝን የሚከተለውን ምሳሌ እንመልከት። አንድ ዜግነቱና ቋሚ የመኖሪያ ሥፍራ በኬንያ የሆነ ተከሣሽ ከኬንያ ወደ ኢትዮጵያ ግዛት መኪናውን እያሸከረከረ ይበራል። በኢትዮጵያ ግዛት እንደደረሰም ከሣሹ ላይ ግጭት አድርሶ ተመልሶ ወደ ኬንያ ግዛት ይገባል። ኬንያዊው ከአደጋው ጋር በተያያዘ ሁኔታ ለደረሰው የአካል ጉዳት ለቀረበበት ክሥ በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች በተከላሸነት መቅረብ ግዴታ አለበት። የክሱ ዋነኛ ምክንያት የሆነው አደጋ የተፈጠረው በኢትዮጵያ ውስጥ በመሆኑ ኢትዮጵያ በግዛቷ ውስጥ ጉዳት ለደረሰበት ሰው የዳኝነት መድረክ መስጠት የሚመለከታት ጉዳይ ይሆናል። በዚህ ጉዳይ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን እንዲኖራቸው መሠረት የሚሆነውም የክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት ወይም አደጋው የደረሰው ኢትዮጵያ ውስጥ መሆኑ ነው።

ቀደም ብለን እንደጠቀስነው ከሣሹ ኢትዮጵያዊ ስለሆነ ብቻ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ጉዳዩን የመመልከት ሥልጣን ይኖራቸዋል ማለት እንዳልሆነ በግልፅ ሊታወቅ ይገባል። ተከሣሹ ዜግነቱ ወይም ቋሚ የመኖሪያ ሥፍራው እዚህ ኢትዮጵያ ውስጥ ያልሆነ እንደሆነ የግዴታ የክሱ ዋነኛ ምክንያት የሆነው ድርጊት ኢትዮጵያ ውስጥ የተፈፀመ መሆኑን አለበት። ስለዚህም አንድ ኢትዮጵያዊ ከአንድ ጀርመናዊ ጋር እዚያው ጀርመን ውስጥ የሚፈፀም ውልን በእዚያው አገር በዋዋል የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ለሚደርሰው የውል አለመከበር ወይም መጣስ የዳኝነት ሥልጣን አይኖራቸውም። ለማጠቃለል ተከሣሹ ምንም እንኳ ዜግነቱ ወይም ቋሚ የመኖሪያ ሥፍራው ኢትዮጵያ ውስጥ ባይሆንም ነገር ግን (1) የክሱ ዋነኛ ምክንያት የሆነው ድርጊት በኢትዮጵያ የተፈፀመ እንደሆነ ወይም (2) ምንም እንኳ ከድርጊቱ ገሚሱ የተፈፀመው ሌላ ሥፍራ ቢሆንም መሠረታዊው ጉዳይ ከኢትዮጵያ ጋር በቂ ግንኙነት ያለው ከሆነ ይህን ጉዳይ ኢትዮጵያ በዳኝነት ብትመለከተው ትክክለኛ ምክንያት ያለው ሊሆን ይችላል።

4 - ፈቃድ

ሦስተኛው የዳኝነት ሥልጣን መሠረት “ፈቃድ” ነው። አንድ ወገን ምንም እንኳን በሌሎች ምክንያቶች ለኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ሥልጣን ተገዢ ባይሆንም ይህ ሥልጣን በእርሱ ላይ ተፈጻሚነት እንዲኖረው ፍቃዱን ሊሰጥ ይችላል። ይህም ወገን ፈቃዱን በመስጠቱ ለኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ሥልጣን ተገዢ ይሆናል፤ በመሆኑም ግዴታው እንደማንኛውም ግዴታ ተግባራዊ ይሆናል። አንድ ፈቃድ በግልፅ ወይም በዝምታ ሊገለፅ ይችላል። ለምሳሌ ፅህፈት ቤታቸው በኢትዮጵያ ውስጥ የሆነ ሁለት የውጭ የንግድ ሰዎች ኤደን በሚገኘው ሌላ ፅ/ቤታቸው ውል ይዋዋላሉ። ውሉ በሙሉ እንዲፈፀም የተፈለገው እዚረያው ኤደን ውስጥ ሲሆን ውሉም ኢትዮጵያ የሚገኘው ጽ/ቤታቸውን የሚመለከት አይደለም። ነገር ግን ሁለቱም ወገኖች ከዉሉ ሊመነጭ የሚችል ክርክር ወይም ሊነሣ የሚችል ሙግት ቢኖር በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች እንዲታይላቸው በግልጽ ተስማምተው ፈቃዳቸውን ሰጥተዋል።

ምንም እንኳን የንግድ ሰዎች ዜግነታቸው የውጭ አገር ቢሆንና የክሱ ዋንኛ ምክንያት የሆነው ድርጊት ከኢትዮጵያ ጋር ምንም ግንኙነት ባይኖረውም የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን ይኖራቸዋል። ይህም ሲሆን የቻለው ሁለቱ ተዋዋዮች ጉዳያቸውን በኢትዮጵያ ፍ/ቤት ለማቅረብ የተስማሙ ስለሆነ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ይህን ስምምነት ተፈጻሚ ያደርጋሉ። ስለዚህም ተከላሹ በስምምነቱ በገባው ቃል መሠረት በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ለመክሰስ የሚገደድ ይሆናል። በዝምታ የሚገለጽ ፈቃድ የሚባለው ደግሞ አንዱ ወገን በዚህ ፍ/ቤት ሥልጣን እዳኛለሁ ብሎ በግልጽ ፈቃዱን ባይሰጥም በአንድ ፍ/ቤት ላይ ክስ በሚቀርብበት ጊዜ ፍ/ቤቱን ሥልጣን መኖር ሳይቃወም በዝምታ በተግባር የተቀበለ እንደሆነ ነው። አንድ ጊዜ ፈቃዱን በተግባር ከሰጠ በኋላ ደግሞ ፍ/ቤቱ እኔን ለመዳኘት ሥልጣን የለውም በማለት ከጊዜ በኋላ ሊቃወም አይችልም።

ለምሳሌ አንድ ኬንያዊ በኬንያ ለተገባና እዚያው ለሚፈፀም ውል መጣስ በኢትዮጵያ ፍ/ቤት ክስ ተመሰረተበት እንበል። ኬንያዊውም ፍ/ቤት ቀርቦ መከራከር ይጀምራል። በመጀመሪያው ስሟ ወቅት በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ244/2/ሀ/ መሠረት “ፍ/ቤቱ ሥልጣን የለውም” በማለት የመጀመሪያ ተቃውሞ ማመልከቻን አላስገባም። ጉዳዩም ላይ ክርክሩ ቀጥሎ ሁለቱም ወገኖች ማስረጃዎቻቸውን አቅርበው መከራከር ይጀምራሉ። በመጨረሻም

ፍርድ ለከሣሹ ይሆናል። ተከሣሹም በዚህ ጊዜ “ፍ/ቤቱ የእኔን ጉዳይ ለግዮት የሚያስችለው የዳኝነት ሥልጣን የለውም” በማለት ይከራከራል። ምንም እንኳን ተከሣሹ የኢትዮጵያ ዜግነትና ቋሚ የመኖሪያ ሥፍራ ባይኖረውም ወይም የክሱ ዋንኛ ምክንያት የሆነው ድርጊት በኢትዮጵያ ውስጥ ባይፈፀምም ይህን ጉዳይ በተመለከተ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን ይኖራቸዋል። ይህ ተከሣሽ በመጀመሪያ ፍ/ቤት ቀርቦ ለመከራከር ፈቃዱን ለጥቆ በዘታው ፈቃድ መሠረት በዚህ ፍ/ቤት ተገኝቶ በጉዳዩ ሥረ ነገር ላይ ከተከራከረ በኋላ ለከሣሹ በመወሰኑ ምክንያት የሰጠውን ፈቃድ ከጊዜ በኋላ ሊሰርዘው አይችልም።

ነገር ግን ተከሣሹ ፍ/ቤት የቀረበው “የለም ፍ/ቤቱ የእኔን ጉዳይ ለመመልከት የሚያስችል ሥልጣን የለውም” ብሎ በቅድሚያ ተቃውሞውን ለማቅረብ ከሆነ ለፍ/ቤቱ ሥልጣን ተገዥ በመሆን ሊሟገት ነው የቀረበው ተብሎ ሊወሰድ አይችልም። በእነኚህ ሁኔታዎች የተከሰሰ ተከሣሽ በፍ/ሥ/ሥ/ሕግ በቁጥር 244 ድንጋጌ መሠረት ጠበቃው ስለእርሱ ሆኖ ፍ/ቤት ቀርቦ በፍ/ቤቱ ሥልጣን ላይ ተቃውሞ ቢያቀርብ ለፍ/ቤቱ ሥልጣን ተገዥ ለመሆን ፈቅዷል ለማለት አያስደፍርም። ምክንያቱም ከመጀመሪያውም ጀምሮ ፍ/ቤቱ ሥልጣን የለውም በማለት ይቃወም ስለነበር ነው። ይህ ዓይነቱ በፍ/ቤት የመገኘት ሁኔታ የፍ/ቤቱን ሥልጣን ለመቃወም ወይም ፍ/ቤቱ ይህ የዳኝነት ሥልጣን እንደሌለው ተቃውሞ የሚቀርብበት ልዩ ፍ/ቤት መቅረቢያ በመባል ይታወቃል ስለዚህም “ፈቃድ” እንደተሰጠ የሚያስቆጥር አይደለም።

ከሣሽ በአንድ ጉዳይ ላይ የክስ ፋይሉን በኢትዮጵያ ውስጥ በሚከፍ ትበት ጊዜ እሱ ያቀረበውን የተለየ ጉዳይ ብቻ ሳይሆን ተከሣሹ በከሣሹ ላይ አለኝ የሚለውን የተከሳሽ ከሳሽነት ወይም መቻቻል አስመልክቶ የሚቀርብ በትን ክስም በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ለመዳኘት ፈቅዷል ማለት ነው። (የብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 235/1/ረ/ እንዲሁም ቁጥር 236) ይመልከቱ። ለምሳሌ የውጭ አገር ዜጋ የሆነው ከሣሽ ተከሣሹን በኢትዮጵያ ውስጥ ለተገባና ለሚፈፀም ውል አለመከበር ይከሣል። ተከሣሹም ከኢትዮጵያ ውጭ ለተገባና ለሚፈፀም ውል አለመከበር ከሣሹን በተከሣሽ ከሣሹነት ይከሣል። ምንም እንኳን የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ሁለተኛውን ውል በተመለከተ ተከሣሹ አስቀድሞ በኢትዮጵያ ፍ/ቤት የክስ ፋይል ቢከፍት ኖሮ ጉዳዩን ለመዳኘት የሚያስች ላቸው ሥልጣን ያልነበረ ቢሆንም ከሣሹ ክሱን በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች

ሲያቀርብ የፍ/ቤቶችን ሥልጣን የተቀበለ በመሆኑ የተከላሸ ከሣሽነት ክስ ወይም የማቻቻል ጥያቄ በሚቀርብበት ጊዜም ለፍ/ቤቶች ሥልጣን ተገዥ ስለሚሆን እነዚህን ክሶች በተመለከተም ፈቃዱን ሰጥቷል ማለት ነው።

ሌላው ጥያቄ ደግሞ ሁለቱም ወገኖች በአንድ ፍ/ቤት ክስ እንዳይቀርብ በመስማማት የዚህን ፍ/ቤት የዳኝነት ሥልጣን ማስወገድ ይችላሉን? የሚለው ነው። ይህንን የሚመለከት ጉዳይ እ/ኢት/አቆ 1951 በአዲስ አበባ ከፍተኛው ፍ/ቤት በፍትሐብሔር መዝገብ ቁጥር 510/51/ ያልታተመ ይመለከታል። በዚህ መዝገብ የቀረበው ክስ የጭነት ሥምምነትን በሚመለከት ለደረሰው ጉዳት ኪሣራ እንዲከፈል የሚል ነው። ተከሣሹም “የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ጉዳዩን ለመስማት የሚያስችለው ሥልጣን የለውም ምክንያቱም “የጭነቱ ስምምነት” በሚደረግበት ወቅት ከዚህ ስምምነት ጋር ሊነሱ የሚችሉ ክርክሮች ሁሉ በግሪክ አገር ለሚገኘው የፖይረስ ፍ/ቤት እንዲቀርብ የተስማማን ስለሆነ ነው” በማለት የኢትዮጵያን ፍ/ቤት የዳኝነት ሥልጣን እንደሌለው አጥብቆ ይከራከራል። እዚህ ላይ ሊኖር የሚችለው ጭብጥ “ፍ/ቤቱ ይህ የሁለቱ ወገኖች ስምምነት ድንጋጌን የእርሱን ሥልጣን የሚሰርዝ በሚሆንበት ጊዜ ይቀበለዋል ወይ” የሚለው ነው።

ፍ/ቤቱም በሰጠው የውሳኔ ሐሳብ ሁለቱ ወገኖች ጉዳያቸው በሌላ አገር ፍ/ቤት እንዲታይ የደረሱበት ስምምነት የኢትዮጵያ መንግሥትን ፖሊሲ የሚቃረን እስካልሆነ ድረስ እንደሚቀበለውና ጉዳዩንም ለማየት ሥልጣን እንደማይኖረው ገልጿል። ፍ/ቤቱ የዚህ ዓይነቱን ስምምነት የማይቀበለው ድንጋጌውን ተቀብሎ ተግባራዊ ማድረጉ ከኢትዮጵያ ፖሊሲ ጋር የሚቃረን ሲሆን ነው። በዚህ ስምምነት ግን የኢትዮጵያን ፖሊሲ የሚቃረን ምንም ነገር የለም። ይሁን እጅ የፍ/ቤቶችን ሥልጣን የሚገድበውን የዚህ ዓይነት ስምምነት መቀበል ከኢትዮጵያ ፖሊሲ ጋር የሚጋጭበት ሁኔታ አለ።

ለምሳሌ አንድ ኢትዮጵያዊ ወላጅ ልጁን ለትምህርት ወደ እንግሊዝ አገር ይልካል። እዚያ ለሚገኘው ዘመዱም ልጁን እንዲንከባከብለትና የትምህርቱንም ሁኔታ እንዲቆጣጠርለት ለዚህም የተወሰነ ገንዘብ እንደሚከፍለው ይስማማል። ወላጁና ዘመድየው በስምምነታቸው ላይ “ችግሮች ቢነሡ ለእንግሊዝ ፍ/ቤቶች እንዲቀርቡ” በማለት ይደነግጋሉ።

ወላጅ አባቱም ለልጁ የሚገባውን እንክብካቤ ስላላደረግህ የተነጋገር ነውን ክፍያ አልከፍልህም በማለት እምቢታውን ይገልጻል። ዘመድየውም አባትየውን በኢትዮጵያ ፍ/ቤት ይከሳል፤ የልጁ አባትም “የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ጉዳዩን የመዳኘት ሥልጣን የለውም” በማለት ይቃወማል። የኢትዮጵያን ፍ/ቤቶች ይህን ሥልጣን እንዳይኖራቸው የሚገድበውን በውሉ ውስጥ የተጠቀሰ ድንጋጌ ተቀብለው ሥልጣን የለንም የሚሉበት ሁኔታ ላይኖር ይችላል። ይህ ውል አንድ እካለ መጠን ያልፀረሰ እትዋጽዖቹን ትምህርት የሚመለከት ውል ነው። በመሆኑም ኢትዮጵያ ይህንን ውል አስመልክቶ የሚነሳውን መግት ለመዳኘት ከፍተኛ ጥቅም አላት። ስለሆነም የዚህ ዓይነት ክርክሮች የግድ በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች መቅረብ አለባቸው ምክንያቱም ኢትዮጵያ በዚህ ስምምነት ከፍተኛ ጥቅም ያላት በመሆኑ ነው። ስለዚህም ፍ/ቤቶች የዚህ ዓይነቱን ድንጋጌ ተቀብሎ ተፈፃሚ ማድረግ የኢትዮጵያን ፖሊሲ ስለሚቃረን አንቀበለውም በማለት የቀረበውን ክስ ተቀብለው ይዳኙ ይሆናል።

5 - በንብረት ላይ የሚኖር የዳኝነት ሥልጣን

በንብረት ላይ የሚኖርን የዳኝነት ሥልጣን እንመለከታለን። እዚህ ላይ የሚመሰረተው ክስ ምንም እንኳ አንድ ግለሰብ እንደተከላከለ ሆኖ ቢጠቀስም በመሠረቱ በንብረት ላይ ሆኖ የሚጠየቀውም ዳኝነት ከዚህ ንብረት ጋር የተገናኘ ይሆናል። ከላሹ የተከላከሉ ሰውነት በሚመለከት አስገዳጅ ትዕዛዝ እንዲሰጥ አይፈልግም።

በክሱ ላይ የተመለከተው ንብረት የሚንቀሳቀስ ወይም የማይንቀሳቀስ ግዙፍ ወይም ግዙፍ ያልሆነ ሊሆን ይችላል። በንብረት ላይ የሚቀርብን ክስ ለመዳኘት ሥልጣን ያለው ደግሞ ንብረቱ የሚገኝበት መንግሥት ብቻ ነው ወይም በሌላ መንገድ ለማስቀመጥ ከዚህ ንብረት ጋር የተያያዘውን የዳኝነት ጥያቄ ተመልክቶ ውሳኔ ለመስጠት የሚገኝበት አካል ሥልጣን ይኖረዋል። በንብረት ላይ የሚኖርን ዳኝነት ሥልጣን በሚቀጥለው ምሳሌ እናብራራ። ጉዳዩ የቀረበው አንድ በማሳቹሌትስ ለሚገኝ ፍ/ቤት ሲሆን ከላሽ ቸርችል ተከላሽ ደግሞ ቢግሎው ናቸው። በዚህ ጉዳይ ውስጥ የተከላሸቹ አያቶች ለከላሸቹ መሬታቸውን ለመሸጥ ተስማምተው ነበር። ተከላሸቹም ውሉን ባለማክበራቸው ከላሹ መሬቱ በእሱ ይዞታ ሥር እንዲዛወርለት የሚያደር

ገውን ትዕዛዝ ለማግኘት መሬቱ በሚገኝበት ፍ/ቤት ክስ ይመሠርታል። ተከላሾች ለዚህ ፍ/ቤት በሰውነታቸው ላይ ለሚኖር የዳኝነት ሥልጣን ተገዥዎች አይደሉም። በግልፅ እንደሚታየውም የፍ/ቤቱ ውሉ በማሳቹ ሴትስ እንዲፈፀም ነው የሚለው። በሚል ምክንያት ሥልጣን አለኝ አላለም። ተከላሾችም በግል ቀርበው “ፍ/ቤቱ የእኛን ጉዳይ ለመስማት የሚያስችለው ሥልጣን ስለሌለው ፋይሉ ተዘግቶ እንሰናበት በማለት ይቃወማሉ። ፍ/ቤቱም በሰውነት ላይ ባይሆንም በንብረት ላይ ጉዳዩን የማየት ሥልጣን አለኝ” በሚል ምክንያት የተከላሾችን ተቃውሞ ውድቅ ያደርጋል። መሬቱ የሚገኘው በዚህ ፍ/ቤት ክልል በመሆኑ ንብረቱ ለከሣሹ እንዲዛወር ትዕዛዝ ለማስተላለፍ የሚያስችለው የዳኝነት ሥልጣን አለው እንዲህ ባለው ጉዳይ ደግሞ በንብረቱ ላይ የዳኝነት ሥልጣን ሊኖር እስከቻለ ድረስ ፍ/ቤቱ በሰውነት ላይ የሚኖር ሥልጣን” ባይኖረውም ይህን ያህል ትኩረት የሚደረግበት አይሆንም። ፍ/ቤቱ በንብረት ላይ ያለውን ሥልጣን ተግባራዊ በሚያደርግበት ጊዜ ያንን ንብረት በተመለከተ ብቻ ነው ውሳኔ በመስጠት ማዘዝ የሚችለው።

በመሆኑም ፍ/ቤቱ በተከሣሹ ላይ በውል ተፈፃሚ የሚሆን ማንኛ ውንም ዓይነት ትዕዛዝ” መስጠት አይችልም። ስለዚህም የዳኝነቱ ሥልጣን መሠረት በንብረት ላይ የሆነ እንደሆነ ለክርክሩ ሂደት የወጣውን ወጪ ተከሣሹ እንዲሸፍን የሚያደርግ ትዕዛዝ ቢሰጥ ፈራሽ ነው። ይህም ማለት ፍ/ቤቱ በሰውነት ላይ አንዳችም የዳኝነት ሥልጣን እስከሌለው ድረስ ይህን ዓይነት ትዕዛዝ ማስተላለፍ አይችልም። በእርግጥ በዚህ ጉዳይ ላይ ተከሣሹ ፍ/ቤት ቀርቦ የፍ/ቤቱን ሥልጣን ሳይቃወም የክሱን ፍሬ ነገሮች በተመለከተ የራሱን መከላከያ ቢያቀርብ በሰውነቱ ላይ ለሚደረግ የዳኝነት ሥልጣን አሠራር ፈቃዱን የሰጠው በመሆኑ ፍ/ቤቱ የግል ውሳኔ በእርሱ ላይ ሊሰጥ ይችላል።

በንብረት ላይ የሚኖር ሥልጣን ሁሉንም ንብረቶች የሚመለከት መሆኑን እዚህ ላይ መገንዘብ ይኖርብናል። ለምሳሌ አንድ አውቶሞቢል አዲስ አበባ ውስጥ በሚገኝ መጋዘን ውስጥ የተቀመጠ እንደሆነ ምንም እንኳን ተከሣሹ የውጭ አገር ዜጋ በውጭ አገር ነዋሪ ቢሆንምና በባለቤትነት ላይ የሚኖረው ጥያቄ በኢትዮጵያ ውስጥ የተነሳ ባይሆንም ስለመኪናው የሚነሱ የባለቤትነት ጥያቄዎችን የሚመለከተውን ክስ ለመስማት የኢትዮጵያ

ፍ/ቤቶች ሥልጣን ይኖራቸዋል። በኢትዮጵያ ንግድ ባንክ የተቀመጠ ዋስትናን የሚመለከተው ጉዳይም ቢሆን እንዲሁ ተመሳሳይ ነው። ስለዚህም ንብረቱ በኢትዮጵያ ውስጥ እስካለ ድረስ በዚህ ንብረት ላይ የሚቀርብን ክስ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች አይቶ ውሳኔ ለመስጠት የዳኝነት ሥልጣን ይኖራቸዋል። የሚቀጥሉት ሁኔታዎች በ“ንብረት ላይ የሚኖር የዳኝነት ሥልጣንና” በ“ሰውነት ላይ የሚኖር የዳኝነት ሥልጣን” የሚለያዩ በትን ነጥብ ያብራራሉ።

አንድ አውቶሞቢል በኢትዮጵያ ውስጥ ይገኛል። ሁለት ዜግነታቸውና ቋሚ የመኖሪያ ቦታቸው ጃፓን አገር የሆነ ግለሰቦች በቶኪዮ ከተማ ውስጥ ኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኘውን መኪና በተመለከተ የሽያጭ ውል ይዋዋላሉ። ሻጩ የባለቤትነት መብቱን አላዛውርም ባለ ጊዜ ገዢው ጃፓን ለሚገኘው ፍ/ቤት “ንብረቱን ያዛውርልኝ” በማለት ክስ ይመሰርታል። ማለትም ተከሣሹ የመኪናዋን ባለቤትነት እንዲያዛውርለት ትዕዛዝ እንዲሰጠው ማለት ነው። እዚህ ላይ የጃፓን ፍ/ቤት የዳኝነት ሥልጣን አለው። ምክንያቱም ከሣሹ ያቀረበው ጥያቄ ተከሣሹ ንብረቱን ለእርሱ ያስተላለፍለት ዘንድ ትዕዛዝ በተከሣሹ ሰውነት ላይ እንዲሰጥ የሚጠይቅ ጥያቄ በመሆኑ ነው። ነገር ግን የጃፓን ፍ/ቤት ባለቤትነቱ በአስገዳጅ ትዕዛዝ እንዲዛወር የሚያደርግ ትዕዛዝን ማውጣት አይችልም። ይህ በሰውነት ላይ የሚሰጥ ትዕዛዝ ሳይሆን በንብረት ላይ የተሰጠ ትዕዛዝ በመሆኑ ንብረቱ በሚገኝበት ሥፍራ ያስቻለው የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ነው በንብረት ላይ የዳኝነት ሥልጣን አለው ሊባል የሚችለው።

በሌላ በኩል ከሣሽ ክሱን በኢትዮጵያ ውስጥ ከመሠረተ ፍ/ቤቱ መኪናዋ ለእርሱ እንትዛወር ማዘዝ ወይም ማድረግ ይችላል። እዚህ ላይም ቢሆን በኢትዮጵያ ያለው ፍ/ቤት “በሰውነት ላይ ሊኖር የሚችል የዳኝነት ሥልጣን” እንደሌለው ነገር ግን “በንብረት ላይ ብቻ” የዳኝነት ሥልጣን እንዳለው መታወቅ አለበት። በመጨረሻም የዳኝነት ሥልጣን የሚለውን ለማጠቃለል እንሞክራለን። በሰውነት ላይ የማይኖር የዳኝነት ሥልጣን በተከሣሹ ሰውነት ላይ የሚኖር ሥልጣን ለምሳሌ ተከሣሹ ለከሣሹ የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፍል ወይም አንድን ነገር እንዲያደርግ ወይም ከማድረግ እንዲቆጠብ የሚሰጥ ትዕዛዝን የሚመለከት ነው። በኢትዮጵያ ውስጥ ፍ/ቤቶች የዚህ ዓይነት የዳኝነት ሥልጣን ሊኖራቸው የሚችለው።

1. ተከሣሹ ዜግነቱ ኢትዮጵያዊ ወይም ቋሚ የመኖሪያ ሥፍራውን በኢትዮጵያ ያደረገ እንደሆነ፤
2. የክሱ ዓቢይ መነጋገሪያ የሆነው ድርጊት በኢትዮጵያ ውስጥ የተፈፀመ ወይም ኢትዮጵያ ከዚህ ጉዳይ ጋር የጠበቀና በቂ ግንኙነት ያላት እንደሆነ፤
3. የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ያላቸውን የዳኝነት ሥልጣን ተግባራዊ እንዲያደርጉ በግልፅ ወጥቶ የተነገረ ወይም በዝምታ ፈቃድ የተሰጠ እንደሆነ ነው።

በንብረት ላይ ሊኖር የሚችለው የዳኝነት ሥልጣን ደግሞ ይህንኑ ንብረት በተመለከተ የሚሰጥ ዳኝነትን ለመወሰን የሚያስችል ሥልጣን ነው። ይህ የዳኝነት ሥልጣንም ንብረቱ በሚገኝበት ሥፍራ ላስቻለው ፍ/ቤት ብቻ ነው ሊኖር የሚችለው ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን የለም ከተባለ ደግሞ ሌሎች የዳኝነት ሥልጣን መሠረቶችን መመርመር ሳያስፈልግ በሥልጣን አለመኖር ክስ እንዲሰረዝ መደረግ አለበት።

ለ. የሥረ - ነገር ሥልጣን

የሥነ-ነገር የዳኝነት ሥልጣን ፍ/ቤቱ የቀረበለትን ዓይነት ጉዳይ ተቀብሎ የማየት ሥልጣኑን የሚመለከት ነው። ይህም አብዛኛውን ጊዜ የትኛው ደረጃ ላይ የሚገኘው ፍ/ቤት ነው ጉዳዩን መስማት የሚገባው?" የሚለውን ጥያቄ ይመለከታል። ክሱ በከፍተኛው ፣ በአውራጃው ወይም በወረዳው ፍ/ቤቶች መቅረብ ይገባው እንደሆነ የሚመለከተው ይህ ሥልጣን ነው። በሌላ በኩል ለመሆኑ ጉዳዩ በፍ/ቤት መታየት ይችላል ወይ የሚለውን ጥያቄም የሚመለከት ነው። ለምሳሌ የአስተዳደራዊ ፍ/ቤቶች ወይም ሌሎች ተጠሪ ድርጅቶች ውዘተ ፣ ጉዳዩን የመስማት ሥልጣን አላቸውን? የሚለውን ጥያቄ ይመለከታል።

1. የፍርድ ቤቶች የሥልጣን ወሰን

ይህንን የፍ/ቤቶች የሥረ-ነገር ሥልጣን ደረጃ የሚመለከተው የሥ/ሥ/ሕግ ድንጋጌ በተዋረዱ ውስጥ የሚገኙት የተለያዩ ደረጃዎች ያሏቸው ፍ/ቤቶች በመሐከላቸው የሚኖረውን የዳኝነት ሥራ ለማከፋፈል የሚጥር ነው። በመሠረቱ ይህ የሥረ-ነገር ሥልጣን ክስ የተመሠረተበት ጉዳይ ባለው የገንዘብ መጠን ላይ የተመሠረተ ነው። የዚህም ዋናኛ ንድፈ

ሃሳብ በጣም ጠቃሚና አስፈላጊ የሆኑ ጉዳዮች በተዋረድ ውስጥ ከፍተኛውን ደረጃ ይዞ በሚገኘው ፍ/ቤት እንዲታይ ለማድረግ ነው። እናም የተሻለ ዘዴ በሌለበት ሁኔታ የጉዳዩ ጠቃሚነት በክሱ ላይ በቀረበው የገንዘብ መጠን ይወሰናል። የፍ/ብ/ሥ/ሥ ሕግ የተለያዩ ፍ/ቤቶችን የሥልጣን ወሰን በሚመለከት ቀደም ብሎ ይሠራበት ከነበረው መሠረታዊ ለውጥ አድርጓል። ድንጋጌዎቹም አንድ በጣም ይበልጥ ጠቃሚ የሆነን ነገር በተለይም ለከፍተኛ ፍ/ቤት የሚቀርቡትን ጉዳዮች ቁጥር የመቀነስ ፍላጎት ያንፀባርቃሉ። ሕጉ ቀደም ሲል እ.ኤ.አ. በ1962 (የተሻረው) ከወጣው የፍ/ቤቶች ዐዋጅ በተለይ መንገድ በሚንቀሳቀሱና በማይንቀሳቀሱ ንብረቶች ላይ በሚቀርቡ ክሶች መካከል የልዩነት መስመር አብጅቷል።

ሀ) ከፍተኛ ፍርድ ቤት

- የሚንቀሳቀስ ንብረት ከ5000 ብር በላይ
- የማይንቀሳቀስ ንብረት ከ10000 ብር በላይ (የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ.15(1))

ለ) አውራጃ ፍ/ቤት

- የሚንቀሳቀስ ንብረት ከ500 ብር በላይ ከ5000 ብር የማይበልጥ
- የማይንቀሳቀስ ንብረት ከ1000 ብር በላይ ከ10000 ብር የማይበልጥ (የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ.14)

ወረዳ ፍ/ቤት

- የሚንቀሳቀስ ከ500 ብር የማይበልጥ
- የማይንቀሳቀስ ከ1000 የማይበልጥ (የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ.13)

ሆኖም በአንዳንድ የተወሰኑ ጉዳዮች ከፍተኛው ፍ/ቤት ለየት ያለ ለሱ ብቻ የተሰጠ ሥልጣን አለው። ይህም ማለት በዚህ ዓይነቱ ጉዳይ ክሱ የቀረበበት የገንዘብ መጠን ምንም ይሁን ምን ክሱ መቅረብ የሚገባው ለከፍተኛው ፍ/ቤት ብቻ ነው ማለት ነው ለምሳሌም

- 1) የኮርፖሬሽኖችን መቋቋም ፣ መፍረስና ማጣራትን የሚመለከቱ ክሶችን፤
- 2) የሚተላለፉ ሰነዶችን ፣ መክሰርንና የባሕር ሕግን የሚመለከቱ ክሶችን፤
- 3) በኢንሹራንስ ፖሊሲ ላይ የተመሠረቱ ክሶችን

- 4) የንግድ ምልክቶችን፣ ፓተንትና ድርሰትን የሚመለከቱ ክሦች
- 5) ንብረትን በማስለቀቅና ለሕዝባዊ ጥቅም በማዋል ምክንያት የሚነሱ ክርክሮችን
- 6) የመንግሥት ሠራተኞች ሥራቸውን በሚያከናውኑበት ጊዜ ለሚፈጸሙት ተግባር የሚኖርባቸውን ኃላፊነት የተመለከቱ ክሦችን፤
- 7) የዜግነት ጥያቄዎችን
- 8) የመወለድ ጥያቄን (ወላጅነትን ለማረጋገጥ የሚቀርቡ ክሦችን)
- 9) የግል ነፃነት (አካልን ነፃ ለማውጣት የሚቀርቡ ክሦችን)
- 10) በውጭ አገር የተሰጠ ፍርድና ብይን እንዲፈፀም የሚቀርብ ማመልከቻን

ከሣሹ የስምምነት ሰነዶችን በተመለከተ (ቼክ ፣ የተሰፋ ሰነድ ው.ዘ.ተ.) 2000 ብር ግምት ያለው ክስ ቢመሠረት ይህንን ክስ የሚመለከተው የአውራጃ ፍ/ቤት ሳይሆን የከፍተኛው ፍ/ቤት ነው። በከፍተኛው ፍ/ቤት ልዩ ሥልጣን ሥር ከሚመጡት በቀር ጉዳዮቹ በገንዘብ ሊገለፁ ባልቻሉ ጊዜ የአውራጃ ፍ/ቤት ሥልጣን አለው። ለምሳሌ ለፍቺ የሚቀርብ አቤቱታ ለአውራጃ ፍ/ቤት ነው መቅረብ ያለበት። የሆነ ሆኖ ከሣሹ ለጉዳት ኪሣራ ካሣን አይጠይቅም ማለት የክሱ ዋንኛ ጉዳይ በገንዘብ ሊገለፅ አይችልም ማለት አይደለም። ለምሳሌ ከሣሹ ተከሣሹ የእኔ ነው የሚለውን መሬት በሚመለከት ባለቤት ለመሆኑ እንዲታወቅለት ክስ መሠረተ እንበል። እዚህ ላይ የክሱ ዋጋ በገንዘብ ሊተመን ይችላል። የመሬቱ ዋጋ 1000 ብር ወይም ያነሰ ሆኖ ከተገመተ ክስ መቅረብ ያለበት ለወረዳ ፍ/ቤት ነው ማለት ነው።

በአንድ ተከሣሽ ወይም በዛ ባሉ ተከሣሾች ላይ በጋራ ከአንድ የበለጡ ክሦች ቢጣመሩ (በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 217:35) 17(1) መሠረት የፍ/ቤቱ ሥልጣን በቀረቡት ጥያቄዎች በእያንዳንዳቸው የገንዘብ ጠቅላላ የድምር መጠን ላይ ይመሠረታል። ስለዚህም አየለና በለጠ በአንድነት ሆነው አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ክስ በብርሃኔ ላይ ቢመሠርቱና የአየለ ጥያቄ 2500 ብር ፣ የበለጠ ደግሞ እንዲሁ 2500 ብር ቢሆን የሁለቱም ጥያቄ በአንድነት በመቅረቡ የከፍተኛው ፍ/ቤት ሥልጣን ይኖረዋል። ነገር ግን የሁለቱም ክሦች ተነጣጥለው ቢቀርቡ ኖሮ የአውራጃ ፍ/ቤት በእያንዳንዱ ጉዳይ ላይ ሥልጣን ይኖረው ነበር። ሆኖም ክሶቹ በተለያዩ መንገድ

ተመስርተው ለችሎት ሥራ አመቺነት ሲባል በአንድ ላይ እንዲታዩ የተደረገ እንደሆነ የጠቅላላው ድምር መጠን የሚተኮርበት አይሆንም።

ለምሳሌ በላይነህ መንገሻን ለ3000 ብር የሴፍን ደግሞ ለ2500 ብር በአውራጃ ፍ/ቤት ለየብቻ ቢከላቸው በቁጥር 17(1) ድንጋጌ መሠረት ፍ/ቤቱ ያለውን ሥራ ነገር ሥልጣን ሳያጣ ጥያቄዎቹ በአንድ ላይ ተጣምረው እንዲታዩ ለመወሰን ይችላል። ቁጥር 17(2) እንደሚደነግገውም በአንድ ክስ ውስጥ አማራጭ ክርክሮች ቢቀርቡ ወይም ከቀረበው ክስ በከፊል ዋናውን ክስ የሚመለከቱ በከፊል ደግሞ ዋናውን ክስ መነሻ አድርገው ቅርንጫፍ ነገሮችን የሚመለከቱ በሆኑ ጊዜ የፍ/ቤቱ ሥልጣን የሚወሰነው ከፍተኛ ግምት ያለውን አቤቱታ መሠረት አድርጎ በመከተል ነው።

ለምሳሌ አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን በማይመለከት ክስ ውስጥ ከሣሹ 5000 ብር ለሚሆን የውል አለመፈፀም ተከሣሹን በአውራጃ ፍ/ቤት ቢከስ በአማራጩም ፍ/ቤቱ ውል የለም ብሎ ቢወስን አስቀድሞ የከፈለው 450 ብር እንዲመለስለት ይጠይቃል። የሥራ ነገር ሥልጣን የሚመሠረተው በከፍተኛው ገንዘብ መጠን አቤቱታ ላይ በመሆኑ የአውራጃው ፍ/ቤት ጉዳዩን ለማየት ሥልጣን ይኖረዋል። ቁጥር 17(3) “እንዲሁም ከሣሹ ባቀረበው ክስ ተከሣሹም በበኩሉ የተከሣሽ ከሣሽነት ክስ ያቀረበ እንደሆነ የፍርድ ቤቱ ሥልጣን የሚወሰነው አንደኛው ወገን ያቀረበውን ከፍተኛ የሐብት ግምት መሠረት በማድረግ ነው” ይላል።

ስለዚህም፡ አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን በማይመለከት ጉዳይ ከሣሹ ለ400 ብር ተከሣሹን በወረዳ ፍ/ቤት ቢከስና ተከሣሹም “በከሣሹ ላይ 600 ብር አለኝ በማለት የተከሣሽ ከሣሽ ጥያቄ ቢያቀርብ ከፍተኛው የገንዘብ መጠን ከወረዳው ፍ/ቤት ሥልጣን በላይ በመሆኑ ጉዳዩ ለአውራጃ ፍ/ቤት መመራት አለበት። የሥነ-ሥርዓት ሕጉ ክርክር የተነሳበት የገንዘብ መጠን ክርክሩ ከተጀመረ በኋላ ለውጥ ቢያመጣ የሚያስከትለውን ውጤት በተጨማሪ ይመለከታል። ማስረጃ ከመቅረቡ በፊት ክስ ከቀረበበት ገንዘብ ከፊሉ በተከላሹ ቢታመን ለምሳሌ ብር 5000 በክሱ ተጠይቆ ብር 3000 በተከላሹ ቢታመን ክርክሩ የተመሠረተበት የገንዘብ ልክ በዚህ መጠን ይቀንሳል። የሆነ ሆኖ ቁጥር 16/3/ እንደሚደነግገው “ክሱ ቀርቦ ማስረጃው ከመሰማቱ በፊት አንደኛው ወገን የቀረበበትን ክስ በከፊል በማመኑ ምክንያት በክሱ ላይ የተመለከተው የገንዘብ ልክ የተቀነሰ እንደሆነ ፍ/ቤቱ

ተገቢ ሆኖ ሲያገኘው በተቀነሰው መጠን ሥልጣን ላለው ፍ/ቤት ያስተላልፈዋል ወይም ራሱ ማስረጃውን በተመቀበል ውሳኔ ሊሰጥበት ይችላል በማለት ራሱ ለማየት ወይም ለበታቹ ፍ/ቤት ለማስተላለፍ ሥልጣን እንዳለው ያስረዳል። ጉዳዩን ራሱ ለማየት ወይም ለበታቹ ፍ/ቤት ለማስተላለፍ የሚሠጠው ውሳኔ ምን አልባት መሠረት የሚያደርገው የተቀነሰውን የገንዘብ መጠን ሊሆን ይችላል። የገንዘብ ግምቱ 5000 ብር የሆነ ጉዳይን በተመለከተ ከፍተኛው ፍ/ቤት ላይ ክስ ቢመሠረት ፍ/ቤቱ ምናልባት ክሱን ወደ በታች ፍ/ቤት ሊያዛውር አይችል ይሆናል። በሌላ በኩል ግን ተከላኹ ከ500 ብር በስተቀር ሌላው ገንዘብ አለብኝ በሚለት ቢያምን ምንአልባት ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ወደ ወረዳ ፍ/ቤት ሊመራ ይችላል ይሆናል። ከፍተኛው ፍ/ቤትም ቢሆን በተለይ የተሰጠውን “ልዩ ሥልጣን” የሚመለከት ጉዳይ ካልሆነ በቀር 500 ብር የሚመለከቱ ጉዳዮችን ሊያያቸው አይገባም። በኢኮኖሚያዊ ሁኔታዎች መለወጥ ሳቢያ የሚከሰቱ ለውጦች በክሱ ውስጥ የተጠቀሰውን የገንዘብ መጠን ቢለውጡትም እንኳ የአንድን ፍ/ቤት የሥረ ነገር ሥልጣን አያውክም። ቁጥር 16/4/ን ይመልከቱ።

2. ክርክር የሚካሄድበትን የገንዘብ መጠን ስለመወሰን

በሥረ ነገር ሥልጣን አካባቢ ተዘውትሮ የሚነሳው ጥያቄ ሁለት ዐበይት ነጥቦችን ያዘለ ነው። አንደኛው በጉዳዩ ውስጥ ያለው የገንዘብ መጠን እንዴት ሊወሰን ይችላል? የሚልና ሁለተኛው ደግሞ ጉዳዩ ጭራሹን ፍ/ቤት መቅረብ የማይገባው መቼ ነው? የሚለው ነው። የመጀመሪያውን ጥያቄ የሚመለከተው ምሳሌ እ.አ.አ. በ1962 በአዲስ አበባ ከፍተኛ ፍ/ቤት በመዝገብ ቁጥር 323/54 (ያልታተመ) ከሣሽ “አውቶሞቲቭ ትሬዲንግ ኩባንያ” ተከሣሽ አቶ ዮሐንስ ፕሮታ ተከራካሪ የሆኑበት ጉዳይ ነው። በዚያን ጊዜ የከፍተኛው ፍ/ቤት በውዝግብ ክርክር የተነሳበት ጉዳይ ከ2000 ብር ከበለጠ ጉዳዩን የማየት ሥልጣን ነበረው። ከሣሹ ይገባኛል ብለው ያቀረቡት ክስ መጠን ብር 2100 ነው። ከዚህ ውስጥ 2000 ብር ተከሣሹ ሊከፈለኝ ይገባል የሚሉት እዳ ሲሆን 100 ብር ደግሞ ክሱን ሲመሠርቱ ያወጡትን ወጪ እንዲከፈላቸው የሚጠይቅ ነው። ተከሣሹም ከሣሹ ሊከፈለኝ ይገባል የሚለው ብር 100 ሊከፈለው የሚገባ ባለመሆኑ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት ሥልጣን የለውም በማለት ተከራክረ። ፍ/ቤቱም “ከሣሹ ይገባኛል የሚለውን ጥያቄ ያቀረበው የፍ/ቤቱ ሥልጣን የሆነውን የገንዘብ መጠን ጠቅሶ ስለሆነ ጉዳዩን ለማየት ሥልጣን አለው።” በማለት ወሰነ። እዚህ ላይ

ማየት የሚገባን ከሣሹ ተጨማሪው “100 ብር ይገባዋል ወይስ አይገባውም” የሚለው ጭብጥ ከፍ/ቤቱ ሥልጣን ጋር የተያያዘ ጥያቄ ሳይሆን ከሙግቱ አኳያ ከሣሹ ይገባዋል ወይስ አይገባውም ከሚለው ጉዳይ ጋር የተያያዘ ነው።

ፍ/ቤቱ በግልፅ የጠቀሰው መርህ የሚያስገነዝበው ክርክር የሚካሄድ ድበት ገንዘብ መጠን የሚወሰነው ከሳሹ በክስ አቤቱታው ላይ በጠቀሰው አግባብ የሆነ የገንዘብ መጠን መሆኑን ነው። ይህ መርህ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ ውስጥም ተካቷል። ቁጥር 16/2/ “በዚህ ሕግ በቁጥር 231 በተነገረው ድንጋጌ መሠረት የቀረበውን የገንዘብ ክስ ለመቀበል የዳኝነት ሥልጣን ያለው መሆኑን ፍ/ቤት የሚወስነው ከቁጥር 226-228 ያሉት ድንጋጌዎች በመመሥረት ተልና በማመልከቻው ላይ የተገለፀውን መሠረት በማድረግ ነው። ሲል ይደነግጋል። ቁጥር 226-228 ደግሞ በክሱ ማመልከቻ ውስጥ የሚገለፀውን የገንዘብ መጠን ይመለከታል።

ቁጥር 226/1/ “ክስ የቀረበው በገንዘብ የሆነ እንደሆነ ከሣሹ የሚጠይቀውን ገንዘብ በማመልከቻው ላይ በትክክለኛ ሁኔታ ገልጾ ማሳወቅ አለበት።” በማለት ይደነግጋል።

ቁጥር 226/2/ “ከሣሹ የሚጠይቀው ገንዘብ ልኩ ሊታወቅ የሚችለው በእርሱና በተከሣሹ መካከል የሂሳብ መጣራት ተግባር ከተፈፀመ በኋላ የሆነ እንደሆነ በሚያቀርበው የክስ ማመልከቻ ላይ ሊጠይቅ የሚገባውን ገንዘብ በግምት ለመግለፅ ይችላል።”

226/3/ “ክሱ የቀረበው ተለይቶ የታወቀ ዕቃ ወይም ሌላ ነገር ለማስመለስ የሆነ እንደሆነ ለክሱ መሠረት የሆነው ነገር ትክክለኛው ዋጋ በማመልከቻው ላይ መግለፅ አለበት።”

226/4/ “የቀረበው ክስ የሚያልቅ ወይም የሚበላሽ ወይም ዕለቃዊ አገልግሎት ያለውን ነገር የሚመለከት ሲሆን በማመልከቻው ላይ የዚሁት የዕለት ዋጋ መግለፅ ያስፈልጋል።”

227/2/ “ክስ የቀረበበት ገንዘብ በየጊዜው የሚከፈል ሆኖ ክፍያው የሚቀጥልበት ዘመን ግን ተለይቶ ያልተወሰነ ሲሆን ነገሩን ለመቀበል የሚችለው የፍ/ቤት ሥልጣን ተለይቶ የሚታወቀው የዕመቱ ክፍያ ገንዘብ በ20 ተባዝቶ በሚገኘው ድምር ሂሳብ መሠረት ነው።”

ቁጥር 228 መብትን ስለመመሥረት ፣ ስለማስከበር ወይም ስለመሰረዝ እንዲህ በማለት ይደነግጋል።

“ከሣሽ ለመመሥረት ፡ ለማስከበር ፡ ወይም ለመሰረዝ የሚጠይቀውን መብቱን ዋጋ ከዚህ በላይ በተመለከቱት ቁጥሮች መሠረት ለይቶ ለግዛት የማይችል ሲሆን ፍርድ ቤቱ የጠየቀውን መብት መሠረት በማድረግ ፍርድ ቤሰጠው ምን ያህል የገንዘብ ጥቅም ለማግኘት እንደሚችል ገምቶ በክሱ ማመልከቻ ላይ መግለፅ አለበት።”

ከሣሹ አንድ ዋጋው በትክክል ሊተምን ያልቻለን መብት ተግባራዊ ለማድረግ ወይም ለመጨረስ በሚፈልግበት ጊዜ ፍርድ ለእርሱ የሆነ እንደሆነ እንዲጠቅመው በማለት የሚገባውን ጥቅም በገንዘብ ተምኖ መግለፅ መቻል አለበት። ለምሳሌ ከሣሽ “የእርሱ ክብቶች በተከሣሹ መሬት ላይ ለግጦሽ ይሰማሩ ዘንድ የተከሣሹን መሬት ለመጠቀም ቢፈልግና ለዚሁም ክስ ቢመሰርት ለግጦሽ ከተሰጠው ጊዜ አንፃር በተከታታይ መጠቀም ቢችል ምን ያህል ጥቅም ሊያገኝ እንደሚችል በገንዘብ ተምኖ ማቅረብ አለበት።” ከሣሹ የሚጠይቀው የገንዘብ መጠን ፍትሕ አዘል ወይም በትክክልኛ ምክንያት ላይ ተመርኩዞ መቅረብ አለበት። በሌላ አነጋገር ከሣሹ በእርግጥ የተጠቀሰውን የገንዘብ መጠን ለማግኘት የማይችል ከሆነ ወይም ይህንን ገንዘብ አለኝ የሚለው እንዲያው ዝም ብሎ ክሱን በላይኛው ፍ/ቤት ለማቅረብ ሲል ብቻ የሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ክርክሩ ይህን ያህል የገንዘብ መጠንን አያካትትም በማለት ሊበይን ይችላል።

ለምሳሌ ከሳሹ ለ100 የኢት. ብር ክስ ቢመሠርትና ለክሱ ምሥረታ ወጪም 2000 ብር ቢጠይቅ 2100 ብር በተገቢው ወይም በትክክልኛ መንገድ ተጠይቋል ለማለት አይቻልም። ሆኖም ፍ/ቤቱ የሱ የገንዘብ መጠን ሥልጣን የሆነውን ክርክር የሚካሄድበት የገንዘብ ልክ የማይቀበለው ከሳሹ የጠየቀውን መጠን በፍርድ ለማግኘት የሚችልበት ሁኔታ እንደሌለ ግልጽ በሚሆንለት ጊዜ ብቻ ነው። ስለዚህም ክርክር የሚካሄድበት የገንዘብ መጠን የሚወሰነው ከሳሹ በክስ ማመልከቻው ላይ አግባብ በሆነው መጠን በጠቀሰው መሠረት ይሆናል ማለት ነው።

3. ከፍርድ ቤቶች ሥልጣን ውጭ ስለሆኑ ጉዳዮች

የሚቀጥለው ጥያቄ አንድ ጉዳይ በሌሎች ከፍ/ቤት ውጪ በሆኑ አካላት በዳኝነት ሊታይ የሚችል በመሆኑ ምክንያት ፍ/ቤት ያን ጉዳይ ለማየት የገንዘብ መጠን ሥልጣን ፈጽሞ ያጣል ወይ የሚታው ነው። ለዚህ ግልጽ ምሳሌ ሊጋብቻ ፍቺ የሚቀርብ አቤቱታ ነው። በፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥሮች

725-728 በተደነገገው መሠረት እንዲህ ያለው ጥያቄ ሲነሣ ጉዳዩ ወደ ቤተዘመድ ሽምግልና ዳኞች መመራት እንዳለበትና የቤተዘመድ የሽምግልና ዳኞችም ተገቢ ሆኖ በሚያገኙት ጊዜ ፍቺውን የመወሰን ሥልጣንና ግዴታ እንዳለባቸው ተገልጿል። የዚህ ዓይነቱን ጉዳይ በተመለከተ ፍ/ቤት ስላለው ሚና ደግሞ በፍ/ብ ሕ/ቁ/ 729 ላይ የተደነገገውን ተመልከት። ፍ/ቤቱ ሽማግሌሎች ያልተሰማሙ እንደሆነ የየትኛው ወገን ሃሳብ ነው በሕጉ መንፈስ ላይ ተመስርቶ የተሰነዘረው የሚለውን ጥያቄ በማንሳት ውሳኔ ይሰጣል። በተጨማሪም ለፍቺ የቀረበ ስምምነት ለማፅደቅ የሚቀርበውንም ይቀበላል። ይህም የሚያስገነዝቡን ፍ/ቤቶች የጋብቻ ፍቺ አቤቱታን ተቀብሎ ለመዳኘት የሥረ ነገር ሥልጣን የሌላቸው መሆኑን ነው።

ሌላው የፍ/ቤቶችን የገንዘብ መጠን ሥልጣን በተመለከተ ጥያቄ የሚነሳበት ጉዳይ የአሠሪና ሠራተኛ ግንኙነትን የሚመለከት ነው። የገቢ ግብር ግምትን በመቃወም የሚቀርበው አቤቱታም እንደዚሁ የሚቀርበው ለፍ/ቤት ሳይሆን ለአስተዳደራዊ አካል ነው። በዚህም ምክንያት የገቢ ግብር ባለሥልጣን በተመነው የገቢ ግብር ክፍያ መጠን ቅር የተሰኘ ሰው ይግባኙን ማቅረብ ያለበት ለግብር ይግባኝ ኮሚሽን እንጂ ለፍ/ቤት አይደለም። የዚህ ዓይነት ጉዳይ ፍ/ቤት ሊቀርብ የሚችለው የግብር ይግባኝ ኮሚሽኑ በሰጠው ውሳኔ ላይ ይግባኝ በማለት ነው የአሠሪና ሠራተኛ ጉዳይ በመጀመሪያ ደረጃ መቅረብ ያለበትም ጉዳዩን እንዲዳኝ ሕጉ ባቋቋመው አስተዳደራዊ አካል እንጂ ለፍ/ቤት አይደለም። ሆኖም የተወሰኑ የአሠሪና ሠራተኛ ክርክሮች በመጀመሪያ ደረጃ ለፍ/ቤት እንደሚቀርቡ ግን መገንዘብ ይኖርብናል።

ሐ. የፍርድ ቤቶች የክልል ሥልጣን

የአንድ ፍ/ቤት የክልል ሥልጣን የሚባለው ጉዳዩ በዳኝነት የሚታይ በትን የኢትዮጵያ ክፍል የሚመለከት ነው። ለምሳሌ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የቀረበውን ጉዳይ ለማየት ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን አላቸው ብንልና፣ እንዲሁም በገንዘብ ነክ ሥልጣን አኳያ ጉዳዩ አውራጃ ፍ/ቤትን የሚመለከት ነው ብለን ብንወስድ እንግዲህ “የትኛው አውራጃ ፍ/ቤት ነው ለምሳሌ አዳማ ወይስ መናገሻ ጉዳዩን መዳኘት የሚገባው ያሚለውን ጥያቄ መልስ የምናገኝበት ርዕስ ይህንኑ የተመለከተ ነው። የክልል ሥልጣንን በተመለከተ የተደነገጉት የሕጉ ድንጋጌዎች መሠረታዊ፣ዓለማ ለተከራካሪዎች አመቺ

ሁኔታን መፍጠር ነው። አንድ ጉዳይ በአዲስ አበባ ወይም በደብረሲና በሚገኝ ፍቤት መታየቱ ደግሞ መሠረታዊ ለውጥ ሊያመጣ ይችላል። የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 19 ይህንን የፍ/ቤቶች የክልል የዳኝነት ሥልጣን በጉልጽ ይደነግጋል።

1- የክልል ሥልጣን ዋና ሥፍራ

ከላይ እንደተመለከትነው በቁጥር 19 የተጠቀሰው የክልል ሥልጣን ዋና ሥፍራ የሚባለውም ተከሣሹ በእርግጥ የሚኖርበት አንዱ እንደሆነ ነው። “የሚኖርበት” የሚለው ፅንሰ ሐሳብ የሚመለከተው በተለምዶ የምንጠቀምበትን አጠቃቀም ይህም ማለት አንድ ሰው መኖሪያ ቤቱን የተከለከበትን ቦታ ነው። ስለዚህም አንድ ግለሰብ አብዛኛውን ጊዜ የሚያሳልፈውና የሚኖረው አዲስ አበባ ቢሆንና ከሥራ በኋላ በየሳምንቱ መጨረሻ ዘመዶቹን ለመጠየቅ ወደ ናዝሬት ቢሄድ ግለሰቡ የሚኖረው አዲስ አበባ ውስጥ እንጂ በቁጥር 19 ድንጋጌ መሠረት ናዝሬት ውስጥ አይደለም። ሆኖም አንድ ሰው የተለያዩ ብዙ መኖሪያ ቤቶች ሊኖሩት ይችላል። ይህም እናም በቁጥር 19 ድንጋጌ መሠረት ሰውየው የሚኖረው በየትኛው ነው የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል። አንዱ መንገድ (ትርጓሜ) “በሁሉም ቤቶች ውስጥ ነው የሚኖረው” የሚል ሊሆን ይችላል። በእርግጥ ይህ ትርጉም ግለሰቡ የዓመቱን ቀናት ከፋፍሎ በእያንዳንዱ ቤት እኩል እኩል ቀናት የሚያሳልፍ ቢሆን ኖሮ የሚመረጥና የተሻለ በሆነ ነበር። ነገር ግን ይህ በአብዛኛው የሚከሰት አይደለም። የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 177/2 እንደሚያስረዳውም “በዚህ ጊዜ ከእነዚህ የመኖሪያ ቦታዎች አንዱ ደንበኛ የመኖሪያ ቦታ ሌሎቹ ተጨማሪ የመኖሪያ ቦታዎች ለመሆን ይችላሉ።”

ለፍ/ቤቶች የክልል ሥልጣን ዓላማ ሲባልም የአንድ ሰው መኖሪያ ቦታ ተደርጎ መወሰድ ያለበት ደንበኛ መኖሪያ ቦታው ነው። ተከሣሹ የቀረበበትን ክስ ለመከላከል የተሻለ አመቺ የሚሆንለትም ምን አልባት ይህ ደንበኛ መኖሪያ ቦታው ነው። አንድ ሰው ከመኖሪያ ቤቱ ሌላ በተለያዩ ሥፍራዎች የንግድ ሥራ ሊያካሂድ ወይም ሌላ ሥራ ሊሠራ ይችላል ይህ ዓይነት ችግር በይበልጥ የሚነሳው ጉዳዩ በወረዳ ፍ/ቤት በቀረበበት ጊዜ ነው። አንድ ሰው በአንድ ወረዳ ውስጥ ኗሪ ቢሆንና በሌላ ወረዳ ውስጥ ደግሞ የንግድ ድርጅት ቢኖረው ቁጥር 19 “በመኖሪያ ሥፍራ ወይም የንግድ ድርጅቱ

ባለበት ሥፍራ ወይም ለጥቅሙ በሚሰራበት ቦታ” ክስ ሊቀርብበት ይችላል” ስለሚል ለእያንዳንዱ ወረዳ ፍ/ቤት የክልል ሥልጣን ተገዢ ነው። በሌላ በኩል አንድ ሰው በወኪል አማካኝነት /ፍ/ብ/ሕ/ቁ. 2199/ የንግድ እንቅስቃሴ ያደረግ ይሆናል። በወኪል በሚሠራበት ሁኔታ ላይ ምንም እንኳን በወኪል በሚያሠራበት ቦታ ባለቤቱ ራሱ በአካል ለምሳሌ ናዝሬት ባይገኝም በቁጥር 19 ትርጉም መሠረት በወኪል አማካኝነት የንግድ ሥራውን ስለሚያካሂድ ናዝሬት ለሚገኘውም ሆነ አዲስ አበባ መኖሪያ ቤቱ ለሚገኝበት ፍ/ቤት የክልል ሥልጣን ተገዢ ነው።

ቁጥር 19/2/ “ቁጥራቸው ከአንድ በላይ በሆኑ ተከሣሾች ላይ ክስ የሚቀርበው ከተከሣሾቹ አንዱ በሚኖርበት ወይም ንግዱን በሚያካሂድበት ወይም የግል ጥቅሙን ሥራ በሚያከናውንበት ክፍል በሚያስችለው ባለሥልጣን ፍርድ ቤት ነው።” በማለት ይደነግጋል።

ተጣምረው የሚከሰሱ ተከሣሾች ማለት በተመሳሳይ ግዴታ ለከላሹ ተጠያቂ የሆኑ ተከላሾች ማለት ነው። ተጣምረው የሚከሰሱ ተከላሾች ግዴታም የፍ/ሥ/ሕ/ቁ. 20 ተከላሹ በማይኖርበት ንግድ በማያካሂድበት ወይም ለግል ጥቅሙ በሚያሠራበት ቦታ ክስ ሊቀርብበት የሚችልበትን ቦታ የሚደነግግ ነው። በመጀመሪያ ይህ ሁኔታ እንዴት እንደሚከሰት ለመመልከት እንሞክር።

ተከሣሹ ዜግነቱ ወይም ቋሚ የመኖሪያ ሥፍራው በኢትዮጵያ ውስጥ ሆኖ ነገር ግን ክሱ በተመሠረተ ጊዜ በውጭ አገር ይኖር ነበር ብለን እንገምት። ወይም ተከሣሹ ዜግነቱም ሆነ ቋሚ የመኖሪያ ሥፍራው በውጭ አገር ሆኖ ነገር ግን የክሱ ዋንኛ ምክንያት የሆነው ድርጊት በኢትዮጵያ ውስጥ ተፈፀመ ብለን እንገምት ወይም የውጭ አገር ዜጋ ወይም የውጭ ኗሪ ሆኖ ነገር ግን ክሱ በኢትዮጵያ ፍ/ቤት እንዲታይ ፍቃዱን ሰጥቷል ብለን እንገምት። በቁጥር 20/1/ ድንጋጌ መሠረት “ተከሣሹ የሚኖረው ወይም ስለግል ጥቅሙ ሥራውን የሚያከናውነው ከኢትዮጵያ ግዛት ውጭ የሆነ እንደሆነ ከሣሹ በሚመርጠው በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ከሚገኘው ባንዱ ፍርድ ቤት ክስ ለማቅረብ ይችላል። ስለሆነም ለክሱ መነሻ የሚሆነው የማይንቀሳቀስ ንብረት ሲሆንና ንብረቱም በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ የሚገኝ ሲሆን ክሱ የሚቀርበው ንብረቱ በሚገኝበት ክፍል ለሚያስችለው ባለሥልጣን ፍ/ቤት ነው።”

ከሣሽ ከዚህ ክስን ከሚያቀርብበት ቦታ ጋር ግንኙነት ያለው መሆኑ ወይም አለመሆኑ አስፈላጊ አይደለም። ለምሳሌ ተከሣሹ ዜግነቱ ኢትዮጵያዊ ሆኖ ኗሪነቱና ሥራው እንግሊዝ አገር ቢሆን እዚያው ለንደን ውስጥ ለተፈረመና እዚያው ተፈፃሚ ለሚሆን ውል መጣስ ክስ ቢቀርብበትና ጉዳዩም በገንዘብ ነክ ሥልጣን አንፃር በአውራጃ ፍ/ቤት መታየት የሚገባው ከሆነ ኗሪነቱ በአዳማ በላት አውራጃ የሆነ ክስ ይቀርባል። ነገር ግን ተከሳሹ ባለቤት የሆነባቸውን የማይንቀሳቀሱ ንብረቶች በተመለከተ ያለውን የተለየ ሁኔታ እዚህ ላይ መዘንጋት የለብንም። ወደፊት እንደምንመለከተው አብዛኛውን ጊዜ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ክስ መቅረብ ያለበት ይኸው ንብረት በሚገኝበት ቦታ ነው። ሆኖም ክሱ የሚመለከተው የማይንቀሳቀስ ንብረትን ቢሆንም አንዳንድ ጊዜ ከሳሹ ክሱን ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ ከማቅረብ ይልቅ በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 19 ድንጋጌ መሠረት ማቅረብ ይመርጥ ይሆናል። ነገር ግን ተከሳሹ በኢትዮጵያ ውስጥ የማይኖር የንግድ ሥራ የማያካሂድ ወይም ለግል ጥቅሙ የማይሠራ በመሆኑ ምክንያት ክሱ በቁጥር 19 ድንጋጌ ሥር ሊመሠረት ካልቻለ ክሱ የማይንቀሳቀሰው ንብረት በሚገኝበት ሥፍራ መመሥረት እንዳለበት ቁጥር 20 ይደነግጋል።

ለምሳሌ ከሣሹ የመሬት ሽያጭ ውልን በተመለከተ በውሉ መሠረት እንዲፈፀምለት በኢትዮጵያ ውስጥ በማይኖር የንግድ ሥራ በማያካሂድ ወይም ለግል ጥቅሙ በማይሠራ ተከሳሽ ላይ ክስ ይመሠርታል። እንደምናየው በተለመደው የክስ ማቅረቢያ ቦታ መሠረት ከሳሹ ክሱን የማይንቀሳቀሰው ንብረት በሚገኝበት ቦታ እንዲያቀርብ ስለማይገደድ በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 19 መሠረት ሊያቀርብ ይችላል። ነገር ግን ይህን ጉዳይ በተመለከተ ተከሳሹ በኢትዮጵያ የማይኖር ወይም ሥራ የማያካሂድ በመሆኑ በቁጥር 19 መሠረት ክስ ሊቀርብበት ስለማይችል ቁጥር 20(1) ክሱ የማይንቀሳቀሰው ንብረት በሚገኝበት ቦታ መቅረብ እንዳለበት ይደነግጋል። ይህ ቁጥር ደግሞ እስከአሁን ያቀረብናቸውን ሁኔታዎች በሙሉ የሚሸፍን ይመስላል። ይህም ማለት ተከሳሹ በኢትዮጵያ ውስጥ የማይኖር የንግድ ሥራ የማያካሂድ ወይም ለግል ጥቅሙ የማይሠራ የሆነ እንደሆነ ከሳሹ ለመረጠው የገንዘብ መጠን ሥልጣን ላለው ለማንኛውም የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ክሱን ሊያቀርብ ይችላል ማለት ነው። የዚሁ ሕግ ቁጥር 20(2) ደግሞ የሚመለከተው በኢትዮጵያ ውስጥ የማይኖር የንግድ ሥራ የማያካሂድ ወይም ለግል ጥቅሙ የማይሠራ የውጭ ዜጋ የሆነ ተከሳሽን ነው።

ይህ ቁጥር “ተከሣሹ የውጭ አገር ዜጋ የሚኖረውና ሥራውን የሚያካሂደው ከኢትዮጵያ ግዛት ውጭ ሲሆን ነገርግን በግዛቱ ውስጥ የማይንቀሳቀስ ወይም የሚንቀሳቀስ ንብረት ያለው መሆኑ የተረጋገጠ እንደሆነ ክስ የሚቀርበው ንብረቱ በሚገኝበት ክፍል ባስቻለው ባለሥልጣን ፍርድ ቤት ነው።” በማለት ይደነግጋል።

የቀረበው ክስ ንብረቱን የሚመለከት መሆኑ ግን አስፈላጊ አይደለም። ይህ ድንጋጌ ስለምንድነው የሚያወራው? ቁጥር 20/1/ ለሁሉም በኢትዮጵያ ውስጥ ለማይኖሩ ዜጎች ማለትም ኢትዮጵያውያን ሆነ የውጭ ዜጋ ተፈፃሚ የሚሆን ከሆነ ከሣሹ በቁጥር 20/1/ ድንጋጌ መሠረት ክሱን የትኛው ሥፍራ መመሥረት እንዳለበት ለመወሰን ሙሉ ሥልጣንና መብት ያለው እንዲሁም የተከሣሹ ንብረት በሚገኝበት ሥፍራ ክሱን ማቅረብ እንደሚገባው ሥልጣን የሚሰጠው ሌላ ድንጋጌ እንዲኖር ስለማያስፈልገው የቁጥር 20/2/ ድንጋጌ መኖር አስፈላጊ አይደለም ማለት ነው። ቁጥር 20/2/ የውጭ አገር ዜግነት ያላቸው ተከላሾችን የሚመለከት በመሆኑ ቁጥር 20/1/ ደግሞ በኢትዮጵያ ውስጥ ለማይኖሩ ፣ የንግድ ሥራ ለማያካሂዱ ወይም ለጥቅማቸው ለማይሰሩ የኢትዮጵያ ዜጋዎች ተፈፃሚ የሚሆን ነው የሚል ክርክር ሊነሣ ይችላል።

ተከሣሹ የውጭ አገር ዜጋ በሚሆንበት ጊዜ ከሣሹ ክሱን ማቅረብ የሚገባው ይኸው ተከላሽ ንብረቱ በሚገኝበት ሥፍራ ወይም ወደፊት እንደምናየው የክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት በተፈፀመበት ሥፍራ ነው። ስለዚህ ለክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት ኢትዮጵያ ውስጥ የተፈፀመ በመሆኑ ተከላሹ ለኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን ተገዳጅ የሚሆን ከሆነ ተከላሹ በኢትዮጵያ ንብረት ባይኖረውም የክልል ሥልጣንን በተመለከተ ችግር አይገጥምም ምክንያቱም ከላሹ ለክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት በተፈፀመበት የኢትዮጵያ ክፍል ሊያቀርብ ስለሚችል ነው። ችግር ሊነሳ የሚችለው የውጭ አገር ዜጋ የሆነው ተከላሽ በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ለመዳኘት ፈቃዱን በውል የሰጠ እንደሆነና ይኸው ተከላሽ በኢትዮጵያ ምንም ዓይነት ንብረት የሌለው እንደሆነ ነው። ለቁጥር 20/2/ ይህ ትርጉም ከተሰጠ ደግሞ የዚህ ዓይነቱን ተከላሽ ለመዳኘት የክልል ሥልጣን የሚኖረው ፍ/ቤት በየትኛውም የኢትዮጵያ ክፍል ላይኖር ነው።

— እኔ ተስፋ እንደማደርገው ቁጥር 20/1/ በኢትዮጵያ ውስጥ ለማይኖሩ ፣ የንግድ ሥራቸውን ለማያካሂዱ ወይም ለማይሰሩ ተከላሾች ለሁሉም ሁኔታዎች ተፈፃሚ እንደሚሆንና ቁጥር 20/2/ ደግሞ ቁጥር 20/1/ን እንደሚያብራራ ብቻ ተደርጎ መተርጎም አለበት። እርግጥ ነው

ከሳሹ የተከሳሹ ንብረት በሚገኝበት ሥልጣን ያለው የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ክሱን ማቅረብ የፍርድን ውሳኔ አፈፃፀም የተመቻቸ ያደርገዋል። ይሁን እንጂ ቀደም ብሎ የተነሳው ትርጉም ለአንቀጹ ሊሰጠው ይችላል። ተከሳሹ የውጭ አገር ዜጋና በኢትዮጵያ የማይኖር የንግድ ሥራ የማያካሂድ ወይም ለግል ጥቅሙ የማይሠራ በሚሆንበት ጊዜ ችግሩን ለማስገደድ ከሳሹ ክሱን የተከሳሹ ንብረት በሚገኝበት ቦታ ወይም ለክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት በተፈፀመበት ቦታ ለሚገኘው ፍ/ቤት ማቅረብ ይኖርበታል። የውጭ አገር ዜጋ የሆነው ተከሳሽ ለኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን ተገዳጅ የሆነው ፈቃደኝነቱን በመስጠቱ ብቻ የሆነ እንደሆነ ደግሞ ከሳሹ ለጉዳዩ ተፈፃሚ የሚሆነው ቁጥር 20/1/ እንደሆነ በማስረዳት ክሱን ያቀረበበትን ፍ/ቤት ለማሳመን ጥረት ማድረግ አለበት።

የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ ድንጋጌ “በተፈጥሮ ሰውነት” ላይ ብቻም ሳይሆን “በሕግ የሰውነት መብት” በተሰጣቸውም ላይ ቢሆን ክስ ስለሚቀርብበት መሠረታዊ ቦታ የሚዘረዝረው ነጥብ አለ።

ቁጥር 22/1/ “ባንድ የንግድ ድርጅት ላይ የሚቀርብ ክስ የድርጅቱ ዋና መሥሪያ ቤት ወይም ቅርንጫፍ መሥሪያ ቤት በሚገኝበት ቦታ ላስቻለው ፍርድ ቤት ነው።” በማለት ይደነግጋል።

ቁጥር 22/2/ “በማህበር ወይም በኮሚቴ ወይም በአደራ ንብረት ጥበቃ ድርጅት ላይ የሚቀርብ ክስ ማህበሩ ኮሚቴው ወይም ድርጅቱ በተመሠረተበት ቦታ ወይም እንዲመዘገብ በሕግ በተወሰነበት ቦታ ላስቻለው ባለሥልጣን ፍ/ቤት ነው።” በማለት ይደነግጋል።

ቁጥር 22/3/ “የንግድ ማህበር ወይም የአንድ ከባንያ ባለሥልጣን በፈፀመው ኃላፊነት ምክንያት የተከሰሰ እንደሆነ ክሱ በዚህ ቁጥር በተደነገገው ድንጋጌ መሠረት ወይም በ27/1/ በተመለከተው መሠረት ሊቀርብ ይችላል።”

ቁጥር 23 በውርስ ምክንያት ስለሚቀርብ ክስ እንዲህ በማለት ይደነግጋል፡

“ሂሳቡ በመጣራት ላይ ባለ ውርስ ምክንያት ክርክር በተነሳ ጊዜ ክሱ የሚቀርበው የውርስ ክፍያ በተጀመረበት ቦታ ለሚገኘው ፍርድ ቤት ነው።” ይህም ቦታ በፍ/ብ/ሕ/ቁ. 826(1) መሠረት ሚቹ በሞተ ጊዜ ይኖርበት

የነበረው ደንበኛ መኖሪያ ቦታ ነው። መከሰርን በተመለከተ የሚቀርበው ክስም በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 28 መሠረት የከሰረው ድርጅት በሚገኝበት ቦታ ሥልጣን ላለው ፍ/ቤት ነው።

2. ውሎችን የሚመለከቱ ክሦች

ቁጥር 24 ውሎችን በሚመለከቱ ክሦች ውስጥ ያለውን የፍ/ቤቶች የክልል ሥልጣን ይመለከታል። ይህም አራት ዓይነት ውሎችን የሚጠቅስ ነው። ይኸውም፡-

1. ውሎች በጠቅላላ
2. የማመላለሻ (ትራንስፖርት) ውልን
3. የኢንሹራንስ ውሎችን
4. በመያዣ ፣ በተቀማጭ ወይም በአደራ የተሰጠ ንብረትን የሚመለከት ውል ፣ የሚያካትት ነው።

ይህ ድንጋጌ አራት የተለያዩ ደንቦችን እንደሚይዝ ተደርጎ ነው መተርጎም ያለበት። ስለዚህም ለምሳሌ በቁጥር 24/1/ ላይ የተመለከተው ውሎችን በጠቅላላ የሚመለከተው ድንጋጌ በቁጥር 24/3/ ለሚገዙት የኢንሹራንስ ውሎች እንደሚውል ተደርጎ መወሰድ የለበትም።

ቁ. 24/1/ “በውሉ ሥምምነት ላይ በሌላ አኳኋን እንዲፈፀም ክልተ ገለፀ በቀር በውል ምክንያት ክርክር የተነሳ እንደሆነ በከሣሹ ምርጫ ውሉን በተዋዋሉበት ክፍል ወይም ውሉ እንዲፈፀም በታቀደበት ክፍል በሚገኘው ፍርድ ቤት ክስ ሊቀርብ ይችላል።” በማለት ይደነግጋል።

እዚህ ላይ ተዋዋይ ወገኖች ውሉን አስመልክቶ ሊነሳ የሚችል ክርክር ቢኖር “በዚህ ቦታ በሚገኘው ፍ/ቤት ወይም ሥፍራ ይመስረት” ብለው በውል ሰነዳቸው ውስጥ ሊያሰፍሩ ይችላሉ። ይህን ካደረጉ ደግሞ የግድ የቁጥር 24(1) ድንጋጌ ተፈፃሚ መሆን የለበትም። ይህም በማለት ከሣሹ በቁጥር 19 ድንጋጌ በተሰጠው ሥልጣን መሠረት በሚፈልገው ሥፍራ ወይም በቁጥር 24(1) ድንጋጌ መሠረት ውሉ በተፈረመበት ወይም ተፈፃሚ እንዲሆን ስምምነት በቶደረሰበት ሥፍራ ክሱን ማቅረብ ይችላል ማለት ነው። ለምሳሌ ተከሣሹ ኗሪነቱና የንግድ እንቅስቃሴው ደብረ ማርቆስ ነው። ውሉ የተፈረመው በአዲስ አበባ ውስጥ ሆኖ ተፈፃሚ እንዲሆን የተፈለገውም ናዝሬት ከተማ ውስጥ ነው። ጉዳዩ በከፍተኛው ፍ/ቤት የገንዘብ ነዘ

ሥልጣን ሥር የሚታይ ነው። ከሣሹ ከፈለገ አዲስ አበባ በሚገኘው ከፍተኛ ፍ/ቤት (ውሉ የተፈረመበት ሥፍራ) ወይም ናዝሬት ምሥራቅ ሸዋ በሚገኘው ከፍተኛው ፍ/ቤት (ውሉ ተፈጻሚ እንዲሆን የተፈለገበት ሥፍራ) ወይም ደብረማርቆስ በሚገኘው ከፍተኛ ፍ/ቤት (ተከሣሹ የሚኖርበትና የንግድ ሥራውን የሚያካሂድበት ሥፍራ) ክሱን መመሥረት ይችላል።

እዚህ ላይ ሊነሳ የሚችለው ጠቃሚ ጥያቄ የውሉ ድርድሮች የተካሄዱት በተለያዩ ፍ/ቤት የክልል ሥልጣን ውስጥ የሆነ እንደሆነ ውሉ ተገባ የሚባለው በየትኛው ቦታ ነው የሚለው ነው። ለምሳሌ ኗሪነቱ ድሬዳዋ የሆነ ውል ሰጪ አንድ ሯሪነቱ አዲስ አበባ ለሆነ ውል ተቀባይ ውል ለመዋዋል ደብዳቤ ይጽፋል። የእንዋዋል ጥያቄ የቀረበለት ወገንም ይህን የውል ጥያቄ መቀበሉን በመግለጽ አዲስ አበባ ሆኖ ይፅፋል። ውል ሰጪውም ደብዳቤው ድሬዳዋ እያለ ይደርሰዋል። በቁጥር 24/1/ ድንጋጌ መሠረት ውሉ ተገባ የሚባለው በየትኛው ቦታ ነው? የዚህ ዓይነቱን ጥያቄ ለመመለስ በሁለት በአካል በማይገናኙ ሰዎች መሐል ውል እንዴት ባለ አኳኋን እንደሚመሠረት የሚመለከተውን የፍትሐ ብሔር ሕግ “ስለውሎች በጠቅላላ” የሚለውን መፅሐፍ ማመሳከሩ የበለጠ ጠቃሚ ነው።

የፍ/ብ/ሕ/ ቁጥር 1692/1/ “ተዋዋሮቹ ሳይገናኙ የተደረገ ውል ተዋዋሉ ተብሎ የሚታወቀው ውል ተቀባዩ መቀበሉን ያስታወቀበት ሥፍራና የላከበት ጊዜ ነው። በማለት ይደነግጋል።

የፍ/ብ/ሕ/ቁ. 1692/2/ “በቴሌፎን የሚደረግ ውል ተዋዋሮ በቴሌፎን በተጠራበት ሥፍራ የተፈፀመ ሆኖ ይቆጠራል።”

የፍ/ብ/ሕ/ቁ. 1692/3/ “ይህን ተቃራኒ የሆኑት የተዋዋሮቹ ወገኖች ምምንቶች እንደተጠበቁ ናቸው።”

ውል ለመዋዋል የቀረበውን ጥያቄ መቀበሉ ከአዲስ አበባ እስከተላከ ድረስ ውሉ ተገባ ሊባል የሚችለው በፍ/ብ/ሥ/ሥሕ/ቁ. 24/1/ ትርጓሜ መሠረት አዲስ አበባ ውስጥ ነው ማለት ነው።

በቁጥር 24/2/ እንደተደነገገው “ማመላለሻን (ትራንስፖርትን) በሚመለከት ጉዳይ ክርክር የተነሳ እንደሆነ ክሱ የሚቀርበው እንደነገሩ አካባቢ ሁኔታ በባሕር ሕግ ቁጥር 208 ወይም በንግድ ሕግ በቁጥር 647 በተነገረው ድንጋጌ መሠረት ነው።”

ይህ ድንጋጌ ገንዘብ ነክ የዳኝነት ሥልጣንን ከሚመለከቱ የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ ድንጋጌዎች ጋር ተጣምሮ መነበብ አለበት እናም ክሱ ጭነቱ የሚረገፍበት ወደብ በሚገኝበት ሥፍራ ሥልጣን ላለው ፍ/ቤት መቅረብ እንዳለበት ተደርጎ መወሰድ አለበት። ለምሳሌ ጭነቱ የሚረገፍበት ወደብ ምዕዋ ቢሆንና የሚፈለገውም የክሱ ገንዘብ መጠን 1500 ብር ቢሆን ክሱ መመሥረት ያለበት ለምዕዋ አውራጃ ፍ/ቤት ሳይሆን አሥመራ ለሚገኘው ከፍተኛው ፍ/ቤት ነው።

የአየር መጓጓዣን በተመለከተ ለደረሰ ጉዳት ክስ ሊቀርብ የሚችለው ደግሞ እንደ ከሳቹ ምርጫ የተከሳሹ ደንበኛ መኖሪያ በሆነው ፣ ዋና የሥራ ቦታ በሆነው ፣ የማጓጓዙ ውል በተገባበት ፣ የተከሳሹ ወኪል በሚገኝበት ወይም አውሮፕላኑ በመጨረሻ በሚያርፍበት ቦታ ለሚገኘው ፍ/ቤት ነው (የንግድ ሕግ ቁ. 647)

- የአየር ማጓጓዣው ደንበኛ መኖሪያ የሚለው አወዛጋቢ ሁኔታን ያስነሳል። ምክንያቱም በፍትሐ ብሔር ሕግ መሠረት የተፈጥሮ ሰውነት ላላቸው ብቻ ይህ “ቋሚ የመኖሪያ ሥፍራ” የሚለው በመሰጠቱና የአየር ማጓጓዣ አውሮፕላን ግን የተፈጥሮ ሰውነት የሌለው በመሆኑ ነው። ይህ ከሆነ የማጓጓዣው ደንበኛ የመኖሪያ ሥፍራ” ሲል አውሮፕላኑ የተሠራበት ወይም የተመዘገበበትን ሥፍራ ማለቱ እንደሆነ መረዳት ያስፈልጋል። ይህ ትርጉም እንዲኖር ከተመረጠ ፣ ከሳቹ ክሱን ሊመሠርት የሚያስችለው በዛ ያሉ አማራጮች ይኖሩታል ማለት ው። ለምሳሌ ከሳቹ ወደ ጋምቤላ የሚበረው የኢትዮጵያ አየር መንገድ ተሳፋሪ ነው ብለን እናስብ። አውሮፕላኑ ጅምር ከተማ እንዳረፈ ከሳቹ (ኗሪነቱ ጅምር እንደሆነ አድርጎህ ውሰድ) ከኢትዮጵያ አየር መንገድ የጉዞ ወኪል ወይም ጅምር ከሚገኝ አንድ ሆቴል የበረራ ቲኬት ገዝቶ ጅምር ላይ በመሳፈር ወደ ጋምቤላ ይበራል። አውሮፕላኑ ጉሬ ከተማ ሲደርስ ግጭት ደርሶበት ከሳቹ ጉዳት ይደርስበታል። እዚህ ላይ ከሳቹ ክሱን ከፈለገ አዲስ አበባ የአየር መንገዱ ዋና የመኖሪያ ሥፍራ በሆነበት (ወይም ጅምር) ቲኬቱን ከገዛበት የመጓጓዣ ውል በተገባበት ሥፍራ /ወይም ጋምቤላ (የመጨረሻው) የአውሮፕላኑ የመድረሻው ሥፍራ በሆነበት ለሚገኘው ፍ/ቤት ክሱን መመሥረት ይችላል። ነገር ግን የንግድ ሕግ ቁጥር 647 “አደጋ በደረሰበት ሥፍራ ክስ ሊመሠረት እንደሚችል መብት ስለማይሰጥ ከሳቹ ጉሬ ላስቻለው ፍ/ቤት ክሱን ማቅረብ አይችልም።

በእንዲህ ያለው ጉዳይ ላይ የሚከተለው ኃላፊነት ወይም ተጠያቂነት መሠረቱ የተገባው የማንኛን ውል እንጅ ውል ሳይኖር የሚደርስ ኃላፊነት አይደለም። በተጨማሪ የንድግ ሕግ ቁጥር 630 ይመልከቱ።

የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 24/3/ “በኢንፎር-ንስ ውል አፈፃፀም ምክንያት ክርክር የተነሳ እንደሆነ ክሱ የኢንፎር-ንስ ኩባንያ ዋና መሥሪያ ቤት በሚገኝበት ቦታ ወይም ኩባንያው በኢትዮጵያ ውስጥ በተመዘገበበትና በሚሠራበት ቦታ ወይም ውሉ የተደረገበት ሀብት በሚገኝበት ቦታ ሳስቻለው ባለሥልጣን ፍ/ቤት ሊቀርብ ይችላል።” በማለት ይደነግጋል።

የኢንፎር-ንስ ውሉ የተገባው በንብረት ላይ ለሚደርስ አደጋ (ለምሳሌ አውቶሞቢል) ዋስትናን በተመለከተ የሆነ እንደሆነ ክሱ የሚመሠረተው ውሉ የተገባበት ንብረት (አውቶሞቢሉ) በሚገኝበት ሥፍራ ነው። ውሉ የሚጠቅሰው ጉዳት በማድረስ ለሚከተል ኃላፊነት ዋስትናን ለማግኘት የሆነ እንደሆነ ክሱ ሊመሠረት የሚችለው ጉዳት ያደረሰው ነገር (ኦብጀክት) በሚገኝበት ሥፍራ ነው። ለምሳሌ አንድ የመሬት ባለቤት ሌሎች ሦስተኛ ወገኖች ለሚደርስባቸው ጉዳት (በእርሱ በኩል ያለውን ኃላፊነት በተመለከተ) የዋስትና ውል የገባ እንደሆነ ክስ ሊመሠረት የሚችለው ይኸው መሬት በሚገኝበት ሥፍራ ነው። የአካል ጉዳት ወይም የሕይወት መድን ዋስትናን የተመለከተ ውል የሆነ እንደሆነ ክስ የሚመሠረተው ጉዳት የደረሰበት መድን የተገባለት ወገን በሚኖርበት ሥፍራ ነው። እዚህ ላይ ልብ አድርገን ማስተዋል የሚገባን የኢንፎር-ንስ ውል በተገባበት ሥፍራ ክስ እንዲመሠረት ቁጥር 24/3/ ፈፅሞ እንደማያዝ ወይም እንደማይደነግግ ነው።

የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 24/4/ “በመያዣ ፣ በተቀማጭ ወይም በአደራ በተሰጠ ንብረት ምክንያት በሚነሳ ክርክር ክስ የሚቀርበው መያዣው ወይም ተቀማጩ ወይም በአደራ የተሰጠው ሀብት በሚገኝበት ቦታ ሳስቻለው ፍርድ ቤት ነው።” በማለት ይደነግጋል።

በዚህ ቁጥር ውስጥ ያለው ፈቃጅ ወይም አስገዳጅ ያልሆነ ድንጋጌ ክሱ ከተጠቀሱት ቦታዎች በተጨማሪ በቁ. 24/1/ ድንጋጌ መሠረት ውል በተገባበት ወይም እንዲፈፀም በተፈለገበትም ቦታም ሊመሠረት እንደሚችል የሚያመለክት ነው። ቢሆንም ቁጥር 24 አራት ዓይነት የውል ሁኔታዎችን የሚያቅፍ በመሆኑ እያንዳንዱ ደንብ ለየጉዳዩ ብቻ ተፈፃሚነት እንደሚኖረው መገንዘብ አለብን። ወይም እያንዳንዱ ደንብ ለጉዳዩ መሆኑ

እንደሆነ ተደርጎ መተርጎም አለበት። ይህን በተመለከተ በፍ/ቤቶች ዘንድ ተቃራኒ የሆነ አተረጓጎም የማይኖር ከሆነ ቁጥር 24/1/ በቁጥር 24/4/ ሥር ለተመለከቱት ውሎች ተፈፃሚነት ሊኖረው አይችልም ብለን ልናበዝ እንችላለን። ነገር ግን እኒህን ውሎች የሚመለከት ክስ በቁጥር 19 ድንጋጌዎች መሠረት ሊቀርብ የሚችል ይመስላል። ምንም እንኳን ቁጥር 24/3/ በቁጥር 24/1/ ላይ የተጠቀሰው “በከሣሹ ምርጫ” የሚለውን ቃል ባይዝም እንደ ቁጥር 24/2/ በአስገዳጅነት ሳይሆን በፈቃድነት የተደነገገ ድንጋጌ ነው። እንዲህ ያሉት ክሦች ደግሞ ተከሣሹ በሚኖርበት፣ የንግድ ሥራውን በሚያካሂድበት ወይም ለጥቅሞቹ በሚሠራበት ሥፍራ የማይመሠረቱበት ምክንያት አይኖርም፤ እናም ቁጥር 19 ለእንደዚህ ዓይነቶቹ ክሦች ተፈፃሚነት ይኖረዋል ብለን ልንገምት እንችላለን።

3- በተንቀሳቃሽ ንብረት ወይም በሰዎች ላይ ለተፈፀመ ጥፋት የሚመሠረት ክስ

በሰዎች ላይ ወይም በተንቀሳቃሽ ንብረት ላይ ለተፈፀመ ጥፋት የሚቀርበውን ክስ የሚመለከተው የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕጉ ቁጥር 27 ነው። በቁጥር 27/1/ መሠረት “በሰው ላይ ወይም (በሚንቀሳቀስ ንብረት ላይ በደረሰ ጉዳት ምክንያት ካሳ የመጠየቅ ክርክር የተነሳ እንደሆነ በባህር ውስጥ ከተፈፀመ ግጭት በስተቀር ክሱ ጉዳቱ በደረሰበት ሥፍራ ለሚገኘው ፍርድ ቤት ወይም በቁጥር 19 በተነገረው መሠረት ሊቀርብ ይችላል።

- ለምሳሌ ኗሪነቱ ናዝሬት ላይ የሆነው ተከሣሽ በድሬዳዋ ኗሪ የሆነውን ከሣሽ ጉዳት ቢያደርስበትና ጉዳዩ በአውራጃ ፍ/ቤት ሥልጣን ሥር መታየት ያለበት ቢሆን ከሣሹ ከፈለገ ጉዳቱ በደረሰበት በድሬዳዋ ለሚገኘው አውራጃ ፍ/ቤት ወይም ተከሳሹ ለሚኖርበት ናዝሬት ለሚገኘው የአዳማ ቦስት አውራጃ ፍ/ቤት ክሱን ማቅረብ ይችላል። ተዋዋይ ወገኖች ውሉን ለመዋዋል ያደረጉዋቸው ድርድሮች የተለያዩ የክልል ሥልጣን ሥፍራዎችን የሚመለከቱ በሚሆኑበት ጊዜ በቁጥር 24/1/ ትርጓሜ መሠረት ውሉ የት ሥፍራ ነው የተገባው የሚል ጥያቄ እንደሚኖር ሁሉ ድርጊቱና የደረሰው ጉዳት በተለያዩ የክልል ሥልጣን ሥፍራዎች በሚሆንበት ጊዜም በቁጥር 27/1/ አተረጓጎም መሠረት ጥፋቱ የተፈፀመው የትኛው ሥፍራ ላይ ነው የሚል ጥያቄ ያስነሳል።

ለምሳሌ አንድ ጉማ በቸልተኝነት ደብረ ብርሃን ውስጥ መኪና ላይ ይገጠማል። መኪናው ደብረ ሲና ላይ ሲደርስ ጉማው ለቆ ወደቀና መኪናው ከቁጥጥር ውጭ በመሆን ከሣሹ ላይ ጉዳት ያደርሳል። በቁጥር 27/1/ ትርጓሜ መሠረት ጥፋቱ የተፈፀመው ደብረ ብርሃን ላይ ነው ወይስ ደብረ ሲና ላይ? በቁጥር 24/1/ ትርጓሜ መሠረት ውሉ የትኛው ሥፍራ ላይ ነው የተገባው የሚለውን ጥያቄ ለመፍታት በምንሞክርበት ጊዜ በፍትሐ ብሔር ሕግ ላይ የተጠቀሱትን ለማመሳከር ሞክረናል። እናም በቁጥር 27/1/ ትርጓሜ መሠረት ጥፋቱ የተፈፀመው የትኛው ሥፍራ ላይ ነው የሚለውንም ጥያቄ ለመፍታት ተመሳሳይ ማመሳከሪያ መከተል አለብን።

ይህንን ጉዳይ በተመለከተ ከሣሹ ጉዳት የደረሰበት በተከሣሹ ድርጊት ካልሆነ በቀር ኃላፊነት ስለማይኖር (የፍ/ብ/ሕግ ቁ. 2027) ጥፋቱ የተፈፀመው አደጋው በደረሰበት ቦታ ነው። በመሆኑም በምሳሌያችን መሠረት ጥፋቱ የተፈፀመው ደብረ ሲና ላይ በመሆኑ በቁጥር 27/1/ ላይ በተደነገገው መሠረት በዚህ በደብረ ሲና ክስ ማቅረብ ይቻላል። ከዚህ ጋር በተያያዘ ሁኔታ የሚከተለውን ምሳሌ አስተውል። ተከሣሹ ደብረ ማርቆስ ላይ በአንድ ሰው ላይ የመኪና አደጋ ያደርሳል። በዚህም ተጐጂው የአካል ጉዳት ይደርስ በታል። በአደጋው ተጐጂውም ጎንደር ሆስፒታል ለሕክምና ተወስዶ እዚያው ሆስፒታል ውስጥ እንዳለ ከሦስት ሳምንታት በኋላ ሕይወቱ ያልፋል። በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 2095 (1) መሠረት “የተጐጂው ባል ወይም ሚስት ወይም ወላጆቹና ልጆቹ በተጐጂው ላይ ከደረሰው የሞት አደጋ የተነሳ በራሳቸው ሥም ሆነው በመተዳደሪያ ረገድ ለሚደርስባቸው ጉዳት ካሳ ለመጠየቅ ይችላሉ።” ይላል ቁጥር 2095/2/ ደግሞ “ለለዚህ ጉዳት የሚከፈለው ካሳ ምግብን (መተዳደሪያን) በመስጠት እንደሚደረገው ጠረታ መልክና ዓይነት ይደረጋል።” በማለት ይደነግጋል። ከዚህም በተጨማሪ “ከሣሾቹ ቀለብ እንዲሰጧቸው የሚጠይቋቸው ዘመዶች ቢኖራቸው እንኳ ይህ በምግብ ረገድ ለመጠሪያ የሚሰጣቸው ካሳ ይገባቸዋል።” በማለት በቁጥር 2095(3) ይደነግጋል።

የተጠቀሰውን ምሳሌ በተመለከተ በተጐጂው መሞት ምክንያት ጉዳት ደረሰብኝ የሚለው ሰው ክስ በሚመሠርትበት ጊዜ ጥፋቱ የተፈፀመው ደብረ ማርቆስ ላይ ነው ወይስ ጎንደር ላይ ? በቴክኒካዊ መልኩ ሲታይ ጉዳት የደረሰበት ወገን ሕይወቱ እስክታልፍ ድረስ ከሣሾቹ በፍ/ብ/ሕ/ቁ. 2095

መሠረት የሚደርስባቸው ጉዳት ባለመኖሩ ጥፋቱ የተፈፀመው ጉንደር ላይ ነው ይህም ሃሳብ አንድ በአንድ አገር የሚገኝ አላሃባድ የተባለ ከፍተኛ ፍ/ቤት ከሣሽ ሺያም ናራይን ተከሣሾች ቢ፣ ቢ እና ቢ፣ አይ ራይ (1919) በሆኑበት ክርክር ውስጥ በሰጠው ውሳኔ የደገፈው ሃሳብ ነው። ነገር ግን ይህ ዓይነቱ አተረጓጎም ትክክለኛ ሆኖ አይታይም። ሞት ያስከተለው አደጋ የደረሰው ደብረ ማርቆስ ላይ ነው። ምክስሮቹም ሆኑ ሌሎች ግዙፍነት ያላቸው ማስረጃዎች ሊኖሩ የሚችሉት በዚሁ ከተማ ነው የተገኘው ጉንደር መወሰድ እንዲሁ አጋጣሚ ነው። የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕገ ቁጥር 27(1) ዓላማ ደግሞ ጉዳቱ በደረሰበትና ምስክሮች ሊገኙ በሚችሉበት ቦታ ከስ መመሥረት እንዲቻል ማድረግ በመሆኑ ጥፋቱ የተፈፀመበት ቦታ ተደርጎ መወሰድ ያለበት አደጋው የደረሰበት ቦታ እንጂ ተገዳሪው የሞተበት ቦታ አይደለም።

ቁጥር 27/2/ “በባሕር ላይ በደረሰ የመርከብ ግጭት በተከተለ ጉዳት ምክንያት ለሚነሱ ክርክሮች ክስ የሚቀርበው በባሕር ሕግ በቁጥር 237 በተመለከተው ድንጋጌ መሠረት ነው።” በማለት ይደነግጋል።

በባሕር ሕግ ቁጥር 237 ላይ የሠፈረው ድንጋጌ አስገዳጅነት ያለው በመሆኑ አንድ የባህር ግጭትን የሚመለከት ክስ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ ቁጥር 19 ድንጋጌ መሠረት ለምሳሌ ተከሣሹ በሚኖርበት ሥፍራ ሊመሠረት አይችልም።

4. የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከቱ ክሦች

የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከቱት የአብዛኛዎቹ ክሶች የፍ/ቤት የክልል ሥልጣን የሚወድቀው ክሱ የቀረበበት ንብረት በሚገኝበት ሥፍራ እንጂ በሌላ ሥፍራ አይደለም። ቁጥር 25 እኒህን ዓይነት ክሦች የሚመለከት በመሆኑና ይህ ቁጥር ለዚህ ዓይነት ክሶች ተፈጻሚ የሚሆን ከሆነ ደግሞ የክልል ሥልጣን ዋና ሥፍራን የሚመለከቱትን ድንጋጌዎች ጨምሮ የሌሎች ቁጥሮች የሕገ ድንጋጌዎች (ክስን ወደ ሌላ ሥፍራ ማዛወርን ከሚመለከተው ቁጥር 31 በስተቀር) ተፈጻሚ አይሆኑም ማለት ነው። የሚከተሉት ክሦች የማይንቀሳቀሱ ንብረት በሚገኝበት ሥፍራ መመሥረት አለባቸው።

1. የማይንቀሳቀሰውን ንብረት ለማስመለስ /ኪራይና አላባን ቢጨምርም ባይጨምርም/ የሚመሠረት ክስ፤
2. የማይንቀሳቀስ ንብረት ለመከፋፈል የሚመሠረት ክስ፤

3. በማይንቀሳቀሰው ንብረት ላይ ያለን ጥቅም ወይም መብት ለማስወሰን የሚመሠረት ክስ ፤
4. በማይንቀሳቀሰው ንብረት ላይ ለተፈፀመ ጥፋት የጉዳት ካሣን ለማስከፈል የሚመሠረት ክስ ፤

ለዚህ ደንብ የቀረበውን ምክንያት ለመረዳት አስቸጋሪ አይሆንም። ፍ/ቤቱ በአካል ተገኝቶ ንብረቱን መመልከቱ አስፈላጊ ሊሆን ይችላል። ክርክሩ ምናልባትም የድንበር ውዝግብን የሚመለከት ከሆነ ደግሞ ወሰኑን መለካት አስፈላጊ ሊሆን ይችላል። ክርክሩ ባለቤትነትን የሚመለከት ከሆነና ንብረቱ በማይንቀሳቀስ ንብረት መዝገብ የተመዘገበ ከሆነም መዝገቡ ሊገኝ የሚችለውም ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ ነው (ስለ የማይንቀሳቀስ ንብረት መዝገብ የፍ/ብ/ሕግ 3ኛ መጽሐፍ አንቀጽ 10 ተመልከት) ክርክሩ በሰው ማስረጃዎች ምስክርነት ላይ የሚመሠረት ከሆነም የምስክሮቹ መኖሪያ ምን አልባት ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ ሊሆን ይችላል። ስለዚህም የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ክስ መቅረብ ያለበት ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ እንጅ በሌላ መሆን የለበትም። ሆኖም ከዚህ አጠቃላይ ደንብ ልዩ የሚሆን አንድ ሁኔታ አለ። ይኸውም በቁጥር 25(2) በተደነገገው መሠረት “በተከሣሹ በራሱ ወይም በስሙ በተያዘው የማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ጉዳት ደርሷል በማለት ክስ የቀረበ እድሆን በንብረቱ ላይ ላደረሰው ጉዳት የተጠየቀውን ዳኝነት ተከሣሹን በማዘዝ ለማስከፈል የሚቻል ሲሆን ክሱ የሚቀርበው ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ ላስቻለው ፍርድ ቤት ወይም በዚህ ሕግ በቁጥር 19 በተነገረው ድንጋጌ መሠረት ነው።”

— የዚህ ድንጋጌ ዋና ዓላማ ከሳሹ የማይንቀሳቀሰው ንብረት ለእርሱ እንዲዛወርለት ተከሳሹ በተስማማው መሠረት ውሉን በግዴታ እንዲፈጽምለት ለሚያቀርበው ክስ ተፈፃሚ እንዲሆን ነው። እዚህ ላይ ልብ ማድረግ ያለብን እንደዚህ ዓይነቱን ውል የሚመለከተው ክስ ውል በተገባበት ቦታ ሊመሠረት እንደማይችል ነው። ጉዳዩ በቁጥር 25/1/ ሐ/ ትርጓሜ መሠረት በማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ያለን መብት ለማስወሰን የሚመለከት እስከሆነ ድረስ ውሉ በተገባበት ቦታ ክስ ሊመሠረት ይችላል። የሚለው የቁጥር 24(1) ድንጋጌ ለዚህ ጉዳይ ተፈፃሚ አይሆንም። ጉዳዩ በቁጥር 25 ድንጋጌዎች መሠረት የሚገዛ በመሆኑና ክሱ መቅረብ ያለበት ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ ነው ለሚለው የቁጥር 25(1) ድንጋጌ ልዩ የሚሆነው ደግሞ ክሱ በቁጥር 19

ድንጋጌዎች መሠረትም መቅረብ እንደሚችል መብት የሚሰጠው ቁጥር 25(2) በመሆኑ የዚህ ዓይነት ጉዳዮች ክስ በቁጥር 24(1) መሠረት ሊቀርብ የሚችልበት ሁኔታ የለም። ስለዚህም ከሣሹ ክስን ንብረቱ በሚገኝበት ወይም ተከሣሹ በሚኖርበት ፣ ወይም የንግድ ሥራውን በሚያካሂድበት ወይም ለጥቅሞቹ በሚሠራበት ሥፍራ ማቅረብ ይችላል። ሆኖም ከሣሹ ክስን ውሉ በተገባበት ቦታ መመሥረት ግን አይችልም።

ቁጥር 25/1/ /ሐ/ን በተመለከተ የአተረጓጎም ችግር ይነሳል። በዚህ ንዑስ ቁጥር ትርጓሜ መሠረት በማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ያለ መብት ወይም ጥቅም ሲባል ምን ማለት ነው? አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ከአንድ ክስ ጋር በሆነ መንገድ ግንኙነት ስላለው ክስ በማይንቀሳቀሰው ንብረት ላይ ያለን መብት ወይም ጥቅም ለማስወሰን የተመሠረተ ነው ማለት አይደለም። ለምሳሌ አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ኪራይን ለማግኘት የሚመሠረት ክስ ቁጥር 25/1/ /ሐ/ ተፈጻሚ የሚሆንበት በንብረቱ ላይ ያለን መብትና ጥቅም እንዲወሰን የሚሠረት ክስ ነው ወይስ ቁጥር 19 እና 24/1/ ተፈጻሚ የሚሆኑበት አንድ የውል ግዴታ ተፈጻሚ እንዲሆን የሚመሠረት ክስ ነው?

ይህን ጥያቄ ለመመለስ አንድ የሱዳን ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ እንመልከት። (የሱዳን ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት ይግባኝ ባይ ሞሐመድ ኤል አሚን አሊ ፣ መልስ ሰጭ አህመድ አል ሳዲቅ ፣ (1957) ክስ የተመሠረተው መሬቱ በሚገኝበት ቦታ ሳይሆን መከፈል የሚገባው ኪራይን አስመልክቶ የኪራዩ ውል በተገባበት ሥፍራ ነበር። የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም “ክሱ በመሬቱ ላይ ያለውን መብት ወይም ጥቅም ለማስወሰን የተመሠረተ ባለመሆኑ ንብረቱ በሚገኝበት ሥፍራ የግድ መመሥረት የለበትም።” በማለት ወሰነ። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም በውሳኔው “ከመሬቱ የሚገኙ ጥቅሞች” በሚልና “ቀድሞውኑ ከመሬቱ የተገኘ ጥቅም” በሚል መካከል የልዩነት መስመር አብጅቷል። “ከመሬት የሚገኝ ጥቅም” የሚለው በማይንቀሳቀሰው ንብረት ላይ የሚኖረን መብት /ጥቅም የሚመለከት ሲሆን “ቀድሞውኑ ከመሬቱ የተገኘ ጥቅም” የሚለው ደግሞ ክሱ በተመሠረተ ጊዜ ከሣሹ ይገባኛል ብሎ ያቀረበው ጥያቄ ከመሬቱ ጋር የተያያዘ ባለመሆኑ በንብረቱ ላይ የሚኖርን ጥቅም የሚመለከት አይደለም።

ክሱ ወደፊት ከመሬቱ ሊገኝ የሚችልን ኪራይ አስመልክቶ የቀረበ እንደሆነ ክሱ በማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ያልነበረ ጥቅም ለማስወሰን የቀረበ

በመሆኑ መመሥረት ያለበትም ንብረቱ በሚገኝበት ሥፍራ ነው። ነገር ግን ክሱ ቀደም ሲል የተገኘን ጥቅም (ኪራይ) የሚመለከት ከሆነ ገንዘብ እንዲከፈል ለማስገደድ የተመሠረተ ክስ በመሆኑ መቅረብ የሚገባውም ውሉ ተገባ በተባለበት ሥፍራ ነው። ችግሩ በኢትዮጵያ ቢከሰት በዚህ ተመሳሳይ መንገድ ነው መፈታት ያለበት። ከሣሹ ማግኘት የሚገባውን ኪራይ ለማግኘት በሚከሰበት ጊዜ በንብረቱ ላይ ያለውን መብት ጥቅም ለማስወሰን አይደለም ክሱን የመሠረተው ነገር ግን በውሉ ግዴታ መሠረት ሊያገኝ የሚገባውን ኪራይ እንዲያገኝ የሚያስችለውን ጥቅም መብት ለማስወሰን ነው። በሌላ በኩል ጉዳዩ ገና ያልተከፈለን ኪራይ የሚመለከት ቢሆን ለምሳሌ ከሣሹ ተከሣሹ መሬቱን ወደፊት በተከታታይ የሚጠቀምበት ከሆነ ኪራዩን ሊከፍለው እንደሚገባና ይህም እንዲታወቅለት ቢጠይቅ ፡ ክሱ የሚቀርበው ከሣሹ በማይንቀሳቀሰው ንብረት ላይ ሊኖረው የሚችለውን ጥቅም አስመልክቶ ነው። በእንዲህ ዓይነቱ ጉዳይ ላይ ከሣሹ ፍ/ቤቱን ከመሬቱ ጋር ያለውን መብት እንዲወሰንለት እንዲሁም ተከሣሹ መሬቱን በተከታታይ በመጠቀም ላይ ያለ በመሆኑ ኪራዩ እንዲከፈለው ያደርግለት ዘንድ የሚጠይቅ በመሆኑ ክሱ መቅረብ ያለበት መሬቱ በሚገኝበት ቦታ ነው።

ልዩነቱ ቱክኒካዊ ሊመስል ይችል ይሆናል ነገር ግን እነኚህ ቱክኒካዊ ደንቦች እንደሆኑና ለኪራይ ማግኛ በሚመሠረተው ክስ ውስጥ የቁጥር 25(1) መሠረት የሆኑት ተግባራዊ ትኩረቶች እንደሌሉ መታወስ አለበት። ስለዚህ ፡ ክሱ በቱክኒካዊ መንገድ በዚያ ቁጥር ድንጋጌዎች ውስጥ እስካልተመለከተ ድረስ የክልል ሥልጣን አጠቃላይ ደንቦችን ጥቅም አልባ የሚያደርገው ፡ የሚያዛባው ቁጥር ኪራይን ለመቀበል በሚቀርብ ክስ ተፈጻሚ መሆን የለበትም። ሌላው የቁጥር 25/1/ /ሐ/ ድንጋጌን ተፈጻሚ እንዳይሆን የሚያደርገው ሁኔታ ምሳሌ ደግሞ ከመሬት ሽያጭ የተገኘ ትርፍ አከፋፈልን ፡ ድርሻን ለማግኘት ወይም ለማስመለስ አንድ ወገን ክስ በሚያቀርብበት ጊዜ ያለው ሁኔታ ነው።

ለምሳሌ ከሣሹና ተከሣሹ አንድን መሬት በጋራ ባለቤትነት ይዘዋል ብለን እናስብ። እናም ተከሣሹ በሁለቱም ሥም መሬቱን ሽጦ ለሌላ ሦስተኛ ወገን ካዛወረ በኋላ ከዚህ ሽያጭ የተገኘውን ገንዘብ ለከሣሹ በድርሻው መሠረት አላከፈለም እንበል። ከሣሹም ይህንኑ ድርሻውን እንዲያገኝ

የመሠረተው ክስ በመሬቱ ላይ ያሉ ጥቅምን የሚመለከት አይደለም። ክሱ ከሣሽ ማግኘት የሚገባውን የሽያጭን ገንዘብ ድርሻ የተመለከተ በመሆኑ ቁጥር 25/1/ እዚህ ላይ ተፈጻሚ አይሆንም። የሆነ ሆኖ እንድ ሻጭ “ገዢው የሽያጭን ገንዘብ አልከፈለኝምና እንዲከፍለኝ ይደረግ” በማለት ገዢውን በሚከሰበት ጊዜ ክሱ ፡ ምንም እንኳ ሻጭ ገንዘብን ብቻ የሚፈልግ ቢሆንም በማይንቀሳቀሰው ንብረት ላይ ሻጭ ያለውን ጥቅም የሚመለከት ነው። እዚህ ላይ የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 3042 ተመልከት። ክሱ በተመሠረተበት ወቅት የሽያጭ ዋጋ ያልተከፈለ በመሆኑ ሽያጭ በተሟላ መልኩ ተከናወኗል ማለት ስለማይቻል ሻጭ በመሬቱ ላይ ጥቅም ስለሚኖረው በቁጥር 25/1/ /ሐ/ አተረጓጎም ክሱ በማይንቀሳቀሰው ንብረት ላይ ያለውን ጥቅም ለማስወሰን የተመሠረተ ክስ ሆኖ ይታያል።

እንደገና ደግሞ እኒህ ጉዳዮች በቴክኒካዊ ልዩነቶች መሠረት የሚወሰኑ ይመስላሉ ፡ እናም በአብዛኛው በዚህ መሠረት ነው የሚወሰኑት ቢሆንም ቁጥር 25 ከሚጠይቀው በስተጀርባ የተወሰነ ዓላማ መኖሩን በተመለከተ ያለውን ሁኔታ የሚያደርገው መሆኑን የለበትም እናም ይህ ዓላማ ጉዳዩ በአንዳንድ አቅጣጫ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከተው ለምሳሌ ጂማ ነዋሪ የሆነው ተከሣሽ አዲስ አበባ የሚገኘውን የከሣሹን መሬት ጥሶ ቢያልፍና ለዚህም ክስ መመሥረት ቢፈለግ ጉዳዩ በማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ለተፈፀመ ጥፋት ካሳ የሚጠይቅ በመሆኑ ክሱ መመሥረት ያለበት በቁጥር 25/1/(መ) ትርጉም መሠረት የከሣሹ መሬት በሚገኝበት በአዲስ አበባ እንጂ ጅማ አይደለም።

ይህ ጉዳይ አዲስ አበባ ላስቻለው ፍ/ቤት እንዲቀርብ መደረጉ ያለው አስፈላጊነት ግልፅ ነው። የጉዳት ካሳውን መጠን ለመወሰን መሬቱን ማየት አስፈላጊ ሊሆን ይችላል። ከዚህም በተጨማሪ ክልሉ መጣሱን ሊያስረዱ የሚችሉ ምስክሮችም ያሉት እዚህ አ/አ ውስጥ ነው። እንደዚህ ዓይነት ጉዳዮችን ነው ቁጥር 25 በቅድሚያ የሚመለከተው እናም እንዲህ ያሉት ትኩረቶች በማይኖሩበት ጊዜ ጉዳዩ በቴክኒካዊ መልኩ ሲታይ የትኩረት ነጥቦቹ በዚህ ቁጥር ድንጋጌዎች ውስጥ ከሌሉ በቀር ቁጥር 25 ተፈጻሚ ሆኖ መገኘት የለበትም።

ቁጥር 26 የማይንቀሳቀሰው ንብረት በተለያዩ ፍ/ቤቶች የክልል ሥልጣን ሥር በሚገኝበት ጊዜ ያለውን የክልል ሥልጣን የሚመለከት ነው። የቁጥር 26 ንዑሣን አንቀጾች የሚከተሉት ናቸው።

ቁጥር 26/1/ “የማይንቀሳቀሰው ንብረት አቀማመጥ በልዩ ልዩ የዳኝነት ሥልጣን ክልል ውስጥ የሚገኝ ሲሆን ንብረቱ በክፈል በሚገኝበት በማናቸውም ፍ/ቤት ዘንድ ክስ ለማቅረብ ይቻላል።”

ቁጥር 26(2) “ንብረቱ የሚገኝበት የዳኝነት ሥልጣን ክልል አጠራጣሪ ሲሆን ክሱ የቀረበበት ፍ/ቤትም የሥልጣኑ ድርሻ የሚያሻማ መሆኑን የተረዳው እንደሆነ ይህንኑ ሁኔታ በመዝገብ ላይ ዘርዘሮ ካሠፈረ በኋላ ክሱን ተቀብሎ ውሳኔ ሊሰጥበት ይችላል። በዚህም ሁኔታ የሚሰጠው ውሳኔ በፍርድ ቤቱ የሥልጣን ክልል ውስጥ በሚገኝ ንብረት ላይ እንደተሰጠ ይቆጠራል።”

ቁጥር 26/3/ “የዚህ ቁጥር ድንጋጌ ተፈፃሚ ሊሆን የሚችለው ፍርድ ቤቱ ክርክሩን ተቀብሎ ለመስማት በንብረቱ ግምት መጠን የመዳኘት ሥልጣን ያለው መሆኑ ሊታወቅ ብቻ ነው።”

5. ከአንድ በሚበልጡ የክስ ምክንያቶች ላይ ስለሚቀርቡ ክሦች

ቁጥር 29 “በልዩ ልዩ ምክንያቶች ላይ የተመሠረተ ወይም በልዩ ልዩ ሥፍራዎች በተፈጠረ ምክንያት ክርክር የተነሣ እንደሆነ መነሻ ይሆነው እያንዳንዱ ምክንያት በተፈጠረበት ቦታ ለሚያስችለው ፍርድ ቤት ክስ ሊቀርብ ይችላል።” ይላል።

ወደፊት እንደምናየው ከሣሹ ምንም እንኳን ግንኙነት የሌላቸው ቢሆኑም ፣ በአንድ ክስ ውስጥ ከአንድ በላይ የክስ ምክንያቶችን አጣምሮ በተከሣሹ ላይ ሊያቀርብ ይችላል። (የፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 217) ለምሳሌ ከሣሹ በአዲስ አበባ ለተገባና በዚያው ተፈፃሚ ለሚሆን የውል አለመከበር የሚያቀርበውን ክስ ሐረር ከተገባና በዚያው ተፈፃሚ ከሚሆን የውል አለመከበር ክስ ጋር አጣምሮ ተከሣሹን ሊከስ ይችላል። ክሱም ሐረር ወይም አዲስ አበባ ወይም ተከሣሹ በሚኖርበት ወይም የገግድ ሥራውን በሚያካሂድበት ወይም ለጥቅሞቹ በሚሠራበት ሥፍራ በሚገኘው ፍ/ቤት ሊመሰረት

ይችላል። የክስ አቤቱታው የቀረበለት ፍ/ቤትም የሚያስፈልገው ከሁለቱ አቤቱታዎች በአንዱ ላይ የክልል ሥልጣን እንዲኖረው ብቻ እንጂ በሁለቱም ላይ እንዲኖረው አስፈላጊ አይደለም። ሆኖም ይህ ደንብ ለቁጥር 25 ድንጋጌዎች ተገዥ መሆን እንዳለበት መታወስ ይኖርበታል። ስለዚህም ከሣሹ ንብረቱ በተለያዩ ፍ/ቤቶች የክልል ሥልጣን ሥር በሚሆንበት ጊዜ በአንድ የፍ/ቤት የሥልጣን ክልል የሚገኝ የማይንቀሳቀስ ንብረት የሚመለከት ክስ በሌላ የፍ/ቤት ሥልጣን ስር ከሚገኝ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ሌላ ክስ ጋር አጣምሮ ሊያቀርብ አይችልም።

ይህም ማለት ተከሣሹ ናዝሬት የሚገኘውን የከሣሹን መሬት ቢጋፋና በሌላ በኩል ደግሞ ሐረር የሚገኘውን የዚሁን ከሣሽ መሬት ቢጋፋ ምንም እንኳ ክሶችን ማጣመር በፍ/ሥ/ሥ/ሕጉ መሠረት የሚቻል ቢሆንም እኒህ ክሦች ግን በአንድነት ተጣምረው ሊቀርቡ አይችሉም። ለዚህም ክልከላ ዋናው ምክንያት ቁጥር 25(1) /መ/ እንዲህ ያሉት ክሦች የማይንቀሳቀሱ ንብረት በሚገኝበት ሥፍራ እንዲመሠረቱ ስለሚደነግግ ነው። ይህም በመሆኑ እነዚህን ክሦች ማጣመር አይቻልም ለማጠቃለል የአንድ ፍ/ቤት የክልል ሥልጣን ዋነኛ ሥፍራ የሚባለው ተከሣሹ የሚኖርበት የንግድ ሥራውን የሚያካሂድበት ወይም ለጥቅሞቹ የሚሠራበት ሥፍራ ነው። በቁጥር 25 ድንጋጌና አተረጓጎም መሠረት የማይንቀሳቀስ ንብረትን ከሚመለከት ክስ በቀር (ይህም ንብረቱ በሚገኝበት ሥፍራ ክሱ መመስረት ያለበት ሆኖ) ወይም በልዩ ደንብ መሠረት ከሚቀርቡት መክሰርን ከመላ ሰሉት ክሦች በስተቀር ክሦች ሁል ጊዜ በዚሁ የፍ/ቤት የክልል ሥልጣን ዋነኛ ሥፍራ ነው መመሥረት ያለባቸው። ነገር ግን ከሣሹ በሌላ የሥነ ሥርዓት ሕግ ድንጋጌ ሲፈቀድለት ከክልል ሥልጣን ዋነኛ ሥፍራ ሌላ በራሱ ምርጫ ክሱን በሌላ ቦታ መመሥረት ይችላል። ጠቅላላ ውሎችን የሚመለከቱ ክሦች ውሉ በተገባበት ወይም እንዲፈፀም በተባለበት ሥፍራ ሊመሠረቱ ይችላሉ። ከዚህም ሌላ ሰሰዎች ወይም በተንቀሳቃሽ ንብረት ላይ ለተፈፀመ ጥፋት ካሳን የሚጠይቁ ክሦች ደግሞ ጥፋቱ በተፈፀመበት ሥፍራ ሊቀርቡ ይችላሉ።

6. ክሶችን ስለማዛወር

የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ በአንድ ፍ/ቤት የተመሠረተ ከሥ ወደ ሌላ ፍ/ቤት ሊዛወር የሚችልበትን ስልት ደንግጓል።

የዚህ ሕግ ቁጥር 31(1) ፍርድ ከመስጠቱ በፊት ከተከራካሪዎቹ ወገኖች አንዱ ከዚህ ቀጥሎ የተመለከቱትን ምክንያቶች መሠረት በማድረግ ለከፍተኛው ፍ/ቤት አቤቱታ ሲያቀርብ ፍርድ ቤቱም የአቤቱታውን ተገቢነት አረጋግጦ የቀቀበለው እንደሆነ

ሀ) ነገሩን መስማት የጀመረው የበታች ፍ/ቤት ክርክሩን በትክክለኛ መንገድ ሰምቶ ያለ አንዳች አድልዎ ለመወሰን የማይችል መሆኑን የሚያረጋግጥ ማስረጃ ሲያቀርብ ወይም፤

ለ) ዘወትር የማያጋጥምና አስቸጋሪ ክርክር የሚያስነሣ የሕግ ጥያቄ መኖሩን ለማስረዳት ሲችል ወይም

ሐ) በዚህ ቁጥር መሠረት ከፍተኛው ፍርድ ቤት ትዕዛዝ ቢሰጥ ለሁለቱም ተከራካሪ ወገኖችና ለምስክሮቹም ምቹ መሆኑን የተረዳው እንደሆነ ወይም ይህንን ትዕዛዝ በመስጠቱ ባጭር ጊዜ ውስጥ ትክክለኛን ፍርድ ለማስገኘት የሚያስችል መሆኑ የገመተ እንደሆነ ከህ ቀጥሎ የተነገረውን ይግባኝ የማይባልበት ትዕዛዝ ለመስጠት ይችላል።

ሀ) በዚህ ምዕራፍ ውስጥ በተነገረው ድንጋጌ መሠረት የግዛት ሥልጣን የሌለው ቢሥረ-ነገሩ ለማከራከር የሚችለው ፍ/ቤት ክሱን እንዲቀበል በማዘዝ ወይም፤

ለ) ከፍተኛው ፍ/ቤት ወደርሱ እንዲተላለፍለት አዞዳኝነቱን ለማየት ይችላል።

ቁጥር 31(2) ደግሞ “ፍርድ ከመስጠቱ በፊት ከተከራካሪዎቹ ወገኖች አንዱ ለጠ/ን/ነ/ፍ/ቤት ያመለከተ እንደሆነ ነገሩን መስማት ከጀመረው ችሎት ወደ ሌላ ችሎት እንዲዛወር ትዕዛዝ መስጠት ይችላል። ስለሆነም ትእዛዙን ለመስጠት የሚቻለው አመልካቹ ነገሩ ወደ ሌላ ችሎት እንዲዛወርለት ያመለከተው በማስረጃ የተደገፈ በቂ ምክንያት ለማቅረብ ሲችል ብቻ ነው።” በማለት ይደነግጋል።

እዚህ ላይ አንድ “ክስ እንዲዛወርልኝ” የሚል ማመልከቻ ክሱ ለተመሰረተበት ፍ/ቤት መቅረብ እንደሌለበት ነገር ግን ለከፍተኛው ፍ/ቤት

ወይም ክሱ የተመሠረተው በከፍተኛው ፍ/ቤት ከሆነ ለጠቅላይ ፍ/ቤት መቅረብ እንዳለበት ሊታወስ ይገባል። በቁጥር 31(1) ላይ ከተመለከቱት ሶስት ምክንያቶች ውስጥ በንዑስ ቁጥር (ሀ) እና (ለ) የተጠቀሱት ሁለቱ ችግር የሚፈጥሩ አይደሉም። ለምሳሌ ክሱ ለአንድ የተወሰነ ወረዳ ፍ/ቤት የቀረበ እንደሆነና ተከላኹ በወረዳው ውስጥ ከፍተኛ ሥልጣን፣ ተደማጭነት ወይም ተፈሪነት ያለው ከሆነ ዳኞቹም ቢሆኑ ለዚህ ሰው አድልዎ ሊያደርጉ ስለሚችሉ ክሱ ወደ ሌላ ሥፍራ መዛወሩ አግባብ ይሆናል። በአንድ ወረዳ ፍ/ቤት የተመሠረተው ክስ ቀደም ሲል ትርጉም ያልተሰጠበት አስቸጋሪና ውስብስብ የሕግ ትርጉምን የሚጠይቅ ከሆነ ደግሞ ከፍተኛው ፍ/ቤት ጉዳዩን ራሱ ሊመለከተው ሲችል የተሻለ ነው ብሎ ሊወሰን ይችላል። ቁጥር 31(ሀ) /ሐ/ ግን ያላግባብ ተፈፃሚ እንዳይደረግ በጠባቡ መተርጎም ይኖርበታል።

ይህ ንዑስ ቁጥር “አመቺነት የሌለው የክርክር መድረክ” የሚለውን መርህ በውስጡ አካትቶ የያዘ ነው። በዚህ መርህ መሠረት ፍ/ቤቱ ምንም እንኳን ጉዳዩን የመስማት ሥልጣን ቢኖረውም ከሣሹ ይህን መድረክ የመረጠው ተከሣሹ በዚህ መድረክ ቀርቦ ሲከራከር ከፍተኛ ወጪ እንዲከተልበትና አመቺም እንዳይሆንለት ለማድረግ መሆኑ ግልጽ የሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መስማት የለበትም። እዚህ ላይ ተከሣሹ ጉዳዩ ወደ ሌላ ፍ/ቤት እንዲዛወርለት ስለፈለገ ብቻ ክሱ ይዛወራል ማለት አይደለም።

የዚህ መርህ ትክክለኛ አፈፃፀም በሚቀጥለው ክርክር ውስጥ በሚገባ ቀርቧል። ጉዳዩ የቀረበው ለዩናይትድ ስቴትስ ጠቅላይ ፍ/ቤት ነው። የቀረበውም ክስ “በፍንዳታ ሳቢያ ለደረሰ የንብረት መውደም ካሳ እንዲከፈል” የሚል ነበር። የተጠየቀውም የገንዘብ መጠን ወደ 1.000.000 ብር የሚጠጋ ነበር። ከሣሹ ተከሣሹ ኮርፖሬሽን የንግድ ሥራውን በሚያካሂድ በትና ፍንዳታው በደረሰበት አንድ ክፍለ ሀገር የሚኖር ነው። በሌላ በኩል ተከላኹ በሌላ ክ/ሀገር የሚያካሂደው የንግድ ሥራ አለው። ክሱም የተመሠረተው ፍንዳታው በደረሰበት ቦታ ላይሆን ተከላኹ የንግድ ሥራ በሚያካሂድበት ሌላ ክፍለ ሀገር ነበር። ክሱ በዚህ ቦታ መቅረቡን በመቃወም ለጠቅላይ ፍ/ቤቱ አቤቱታ በመቅረቡ ፍ/ቤቱ ክሱ ከሳሽ ወደሚኖርበትና ፍንዳታው በደረሰበት ቦታ ተዛውሮ እንዲታይ ወሰነ። ይሁን እንጂ በዚህ ሁኔታ ክሱ እንዲዛወር ሊወሰን የሚችለው ከሳሹ ክሱን ለማቅረብ ቦታውን የመረጠው ተከላኹን ለማበሳጨትና ክርክሩን በአግባቡ ለማካሄድ እንዳይችል አድርጎ ከሳሹ በፈለገው መንገድ እንዲስማማ ለማድረግ መሆኑ ግልጽ ሲሆን ብቻ ነው።

በሌላ በኩል ተከሣሹ “ከሱ እጅግ በርካታ ገንዘብን የተመለከተ በመሆኑ ወደ ትልቅ ከተማ ፍ/ቤት መዛወር አለበት።” በማለት ተከራከረ ነገር ግን ይህም ውድቅ እንዲሆን ተደረገ። እዚህ ላይ አንድ በገጠር የሚገኝ ፍ/ቤት እንዲህ ዓይነቱን ጉዳይ በከተማ የሚገኝ ፍ/ቤት የሚረዳውን ያህል ለመረዳት አይችልም ብሎ መከራከር የሚቻል አይሆንም። ይህን ጉዳይ መጀመሪያ ከሱ ቀርቦበት በነበረው ቦታ እንዲታይ ማድረግ አመቺ እንዳልሆነ ግልጽ በመሆኑ ከሳሹ ከሱን እዚያ ቦታ ያቀረበው በክስ ማቅረቢያ ቦታ ምርጫው ተከሣሹን ለማበሳጨት በመሞከር ነው። በኢትዮጵያም ከዚህ ተመሳሳይ የሆነ ጉዳይ ሊከሰት ይችላል። ለምሳሌ አደጋ የደረሰው ከሣሽ ተከሣሽ በሚኖሩበት ሐረር ከተማ ውስጥ ነው እንበል። ተከሣሹ በወኪል አማካኝነት አዲስ አበባ ውስጥ የንግድ እንቅስቃሴ ያካሂዳል እናም ስለዚህ በቁጥር 19(1) ድንጋጌ መሠረት ደግሞ በዚህ ቦታ ክስ ሊመሠረትበት ይችላል።

ይህን ጉዳይ በተመለከተ ከሣሹ ከሱን አዲስ አበባ ለሚገኘው ፍ/ቤት ቢያቀርብ በቁጥር 31(1)/ሐ/ ድንጋጌ መሠረት ክሱ ወደ ሐረር እንዲዛወር ትዕዛዝ መስጠቱ ተገቢ ነው። ምክንያቱም አደጋው የደረሰው በሙሉ ሐረር ከተማ ውስጥ ነው። ተከሣሹ ከአዲስ አበባ ጋር ያለው ግንኙነትም በጣም ያነሰ ነው። እዚህ ላይ ተከሣሹ መከላከያ ማስረጃዎችንና ምሥክሮችን በሙሉ ወደ አዲስ አበባ ማጓጓዝ ግዴታ ሊሆንበት ነው። ይህ ደግሞ ከበድ ያለ ወጪን ያስከትልበታል። ከሣሹ ከሱን አዲስ አበባ ላይ ያቀረበውም “ተከሣሹ ምናልባት በሙግቱ ተሰላችቱ መከላከያ ማቅረቡን ሊተው ይችላል ከሚል ውስጣዊ ተንኮል የመነጨ ሊሆን ስለሚችል ክሱ ወደ ሐረር መዛወር አለበት። በቁጥር 31(1) /ሐ/ የታሰበውም የዚህ ዓይነቱ ሁኔታ ነው።

መ. መጥሪያ

በዚህ ርዕስ ሥር የመጥሪያ አላላክ ሥርዓት ከፍ/ቤት ሥልጣን ጥያቄ ጋር ያለውን ግንኙነት እንመለከታለን። ምንም እንኳን ፍ/ቤቱ በአንድ ጉዳይ ላይ ብሔራዊ የዳኝነት፣ የሥረ-ነገር፣ የክልል ሥልጣን ቢኖረውም ተከሳሹ ሕጋዊ ብቃት ያለው መጥሪያ ካልደረሰው ፍ/ቤቱ ጉዳዩን የመስማት ሥልጣኑን ያጣል ስለዚህም ሕጋዊ ብቃት ያለው መጥሪያ የአንድ ፍ/ቤት ሥልጣን እጅግ አስፈላጊ ክፍል ነው። ሕጋዊ ብቃት ያለው መጥሪያን የሚመለከተው ጥያቄ ይኸው መጥሪያ በትክክል ያልደረሰው ተከሣሽ በእርሱ

ላይ በተሰጠው ፍርድ ጉዳት በሚደርስበት ጊዜ የሚነሳ ነው። ይህ ውሳኔ መሰጠቱን የሚያውቀውም በአብዛኛው ፍርዶችን በእርሱ ላይ ለማስፈፀም ወይም ተግባራዊ ለማድረግ በሚፈለግበት ጊዜ ነው።

በዚህ ጊዜ ተከላሹ ፍርዱ እንዲነሳለት ሊጠይቅ ወይም ሕጋዊ ብቃት ያለው መጥሪያ ሳይደርስኝ በሌለሁበት የተሰጠው ውሳኔ ሊፈፀምብኝ አይገባም በማለት ሊቃውንት ይችላል። ነገር ግን መጥሪያው ደርሶት ከሆነ የተላከበት መንገድ ሕጋዊ ብቃት የለውም በማለት ሊቃውንት አይችልም እንዲሁም መጥሪያውን ለተከላሹ ለማድረስ የተደረገው ሙከራ ሕጋዊ ብቃት ካለው መጥሪያው ለተከላሹ ያልደረሰው ቢሆንም ፍ/ቤቱ ተከላሹ በሌለበት ጉዳዩን ለማየት ሥልጣኑን አያጣም። በዚህ ሁኔታ አይቶ ተከላሹ በሌለበት የሰጠውን ውሳኔ በፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 78 መሠረት ሊያነሳው ቢችልም ውሳኔው በፍ/ቤቱ ሥልጣን ማጣት ምክንያት ከመጀመሪያውም ፈራሽ ነው ማለት ግን አይደለም። ይሁን እንጂ መጥሪያውን ለማድረስ የተደረገው ሙከራ ሕጋዊ ብቃት እንዳለው የሚቆጠር ካልሆነ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት ሥልጣን ስለሚያጣ የሚሰጠው ውሳኔም ከመጀመሪያውም ፈራሽ የሆነና በማንኛውም ጊዜ ተቃውሞ ሊቀርብበት የሚችል ነው። ከዚህ ቀጥለን ደግሞ አንድን መጥሪያ ሕጋዊ ብቃት አለው የሚያሰኘውን ሁኔታ እንመለከታለን።

በሕግ አጠቃላይ መርህ መሠረት አንድ መጥሪያ ሕጋዊ ብቃት አለው የሚባለው ተከላሹ ክስ የቀረበበት መሆኑን ለማሳወቅ ጥሪ የተደረገበት ሥርዓት ከሁኔታው አኳያ ሲታይ ተገቢ ሆኖ የሚታይ ከሆነ ነው። ቀጥለንም በአንድ ፍ/ቤት ተከላሹ ክስ የቀረበበት መሆኑን ለማሳወቅ መጥሪያ የተላከበትን ሥርዓት እንመለከትና አላላኩ ተገቢ መሆኑን አለመሆኑን በማጤን በዚህ ሁኔታ መጥሪያ የተላከለት ተከላሹ ለፍ/ቤቱ ሥልጣን ተገዳጅ መሆኑን አለመሆኑን እንመለከታለን።

ይህን መርህ ከሳሽ ምክር ተከላሽ የሐቸነሰን ከተማ ማዘጋጃ ቤት የሆኑበትን በዩናይትድ ስቴትስ የቀረበ ጉዳይ በምሳሌነት በመመልከት ማብራራት ይቻላል። በዚህ ጉዳይ ማዘጋጃ ቤቱ የከላሹ ንብረት የሆነውን መሬት ለሕዝብ ጥቅም አገልግሎት ለማዋል እንዲለቀቅ ይወስናል። እንዲለቀቅ የተወሰነውን መሬት ካሳ ለመተመንም ጉዳዩን ለማየት የቀጠሮ ቀን ይወስናል። ሆኖም በዚህ በተቀጠረው ቀን እንዲለቀቅ የተወሰነው መሬት

ባለቤት ባይቀርብም ጉዳዩን የሚያየው ቦርድ ባለመራቱ በሌለበት የካሣውን
 ልክ ለመተመን ሁኔታውን መመርመሩን ቀጠለ። በዚህ ጊዜ የመሬቱ ባለቤት
 መሬቱ እንዲለቀቅ መወሰንና የካሣውን ልክ ለመወሰን ቀጠሮ መስጠቱን
 እንዲያውቅ ጥሪ የተደረገለት ተከላሹን ለማሳወቅ አብዛኛውን ጊዜ አስተ
 ማማኝ ባልሆነውና ወደፊት እንደምንመለከተው በኢትዮጵያ ውስጥም
 እንደመጨረሻ አማራጭ ሥራ ላይ በሚውለው ጥሪውን በጋዜጣ በማውጣት
 ነበር። የመሬቱ ባለቤት መሬቱ እንዲለቀቅ የተወሰነ መሆኑን ከጊዜ በኋላ
 ሲረዳ ማዘጋጃ ቤቱ መሬቱን ከመውሰድ እንዲታቀብ ትእዛዝ እንዲሰጥለትና
 መሬቱን ለማስለቀቅ የተሰጠው ውሳኔም እንዲነሳለት በመጠየቅ ለፍ/ቤት
 ክስ አቀረበ። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን ከተመለከተ በኋላ መጥሪያው የተላከበት
 ሥርዓት በሕግ ብቃት የሌለው ሲሆን ባለንብረቱ ሳያውቅና ሳይገባኝ መሬቱ
 እንዲለቀቅና የካሣውን መጠን እንዲተመን መደረጉም ባለቤቱ በሕግ ፊት
 ቀርቦ ሳይከላከል የሰውን ንብረት መውሰድ ነው በማለት ወሰነ። በሕግ ፊት
 ቀርቦ የመከላከል መብት አንድ ንብረቱን ለሕዝብ ጥቅም አገልግሎት
 እንዲለቅ የሚጠየቅ ሰው ስለንብረቱ ዋጋ ማስረጃዎቹን ማቅረብና ስለማስ
 ለቀቁ ሕጋዊነት ያለውን ማንኛውንም ጥያቄ ማንሳት እንዲችል ከሚመለ
 ከተው አካል ፊት መቅረቡን አስፈላጊ ያደርገዋል። ንብረቱን እንዲለቅ
 የሚደረገው ሰው ስለሁኔታው ለማስረዳት ደግሞ ጉዳዩ ሊታይ የተቀጠረ
 በትን ቀን ለማወቅ የሚያስችለው በሕግ ብቃት ያለው መጥሪያ ሊላክለት
 ይገባል። የመጥሪያው ሕጋዊ ብቃት የሚታየውም ከሁኔታዎች አኳያ ነው።
 ስለዚህም ተከላሹ ክሱ በቀረበበት ቦታ ነዋሪ ካልሆነና የት እንዳለም
 የማይታወቅ ከሆነ ምንኣልባት መጥሪያ ሊላክበት የሚችለው ብቸኛ ዘዴ
 መጥሪያውን በጋዜጣ ማውጣት ነው። ከዚህ ሁኔታ አንፃር ደግሞ በጋዜጣ
 የወጣው መጥሪያ ሕጋዊ ብቃት እንዳለው ተደርጎ ይወሰዳል። ከላይ
 የጠቀስነውን በሐቺሰን ማዘጋጃ ቤት የተላከ መጥሪያ ስንለመለከት ግን
 ሁኔታው ከዚህ የተለየ ነው። ምክንያቱም የመሬቱ ባለቤት በከተማው ውስጥ
 ነዋሪ ስለሆነ መጥሪያው በእጁ ሊሰጠው ይችል ነበር ወይም ቢያንስ ጉዳዩ
 በሚታይበት ጊዜ እንዲቀርብ የሚገልጽ ደብዳቤ በአድራሻው ሊላክለት
 ይችል ነበር። ይሁን እንጂ ማዘጋጃ ቤቱ ተጠሪውን ለማሳወቅ የተሻለ ውጤት
 ሊያስገኝ የሚችሉ መንገዶች እያሉለት ዝቅተኛ ውጤት ሊያስገኝ የሚች
 ለውን የማሳወቂያ መንገድ ነው የተጠቀመው። በዚህም ምክንያት ማዘጋጃ
 ቤቱ የመሬቱ ባለቤት በቀጠሮው ቀን እንዳይገኝ ጥረት ያደረገ መስሎ ነው

የታየው። በመሆኑም ባለመሬቱ በቀጠሮው ቀን እንዲቀርብ መጥሪያ የተላከበት መንገድ ከሁኔታው አኳያ በሕግ ብቁ ሆኖ አይታይም። ይህ ደግሞ ቦርዱ በሱ ላይ ውሳኔ ለመስጠት ሥልጣን እንዲያጣ ያደርገዋል።

በአጠቃላይ ተከላሹ መከሰሱን ለማሳወቅ የሚችሉ የተሻሉ የመጥሪያ መላኪያ ዘዴዎች እያሉ ለተከላሹ ያለመድረስ እድል ባለው መንገድ ከተላከ ተገቢ የመጥሪያ መላኪያ ዘዴ ተደርጎ አይወሰድም። ተከላሹ የተላከው መጥሪያ ያልደረሰው ከሆነና መጥሪያው የተላከበት ዘዴ ሕጋዊ ብቃት ከሌለው ደግሞ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት ሥልጣኑን ስለሚያጣ የሚሰጠው ውሳኔም ፈራሽና በማንኛውም ጊዜ ተቃውሞ ሊነሳበት የሚችል ይሆናል።

ሠ. የፍርድ ቤትን ሥልጣን ስለመቃወም

አንድ ፍ/ቤት ጉዳዩን የመስማት ሥልጣን የለውም የሚለው ተቃውሞ በራሱ በፍ/ቤቱ ወይም ተከሣሹ በመጀመሪያው ሰሚ በሚያቀርባቸው የመጀመሪያ ደረጃ ተቃውሞዎች ሊቀርቡ ይችላሉ። ቁጥር 231/ሀ/ለ/ እንደሚደነግገውም።

በክሱ ላይ የተገለፀው ጉዳይ ከፍርድ ቤቱ ሥልጣን ውጭ መሆኑን ሲረዳው አቤቱታው ተቀባይነት የለውም ብሎ ሊመልሰው ይችላል።

ለምሳሌ በከፍተኛ ፍ/ቤት በተመሠረተ ክሥ ፋይል ላይ በክሡ ማመልከቻ ውስጥ የተጠቀሰው መጠን 500 ብር ቢሆንና ይህም በቁጥር 15(2) መሠረት ከፍተኛው ፍ/ቤት ካለው “የተለየ ሥልጣን” ጋር የተያያዘ መሆኑን ካልተመለከተ ከፍተኛው ፍ/ቤት በገንዘብ ነክ ረገድ በጉዳዩ ላይ ሥልጣን እንደሌለው ግልጽ ነው። ወይም ከሣሹ በክሡ ማመልከቻ ላይ ተከሣሹ የሚኖረው ጅማ ከተማ ውስጥ እንደሆነና ካሳ የሚጠይቅበት ጥፋትም የተፈፀመው ጅማ ከተማ ውስጥ መሆኑን ካሠፈረ ምዕራብ ጎጃም ያለው ከፍተኛ ፍ/ቤት ጉዳዩን ለማየት የክልል ሥልጣን አይኖረውም ማለት ነው። በሁለቱም ጉዳዮች ላይ ክሱ የቀረበለት ፍ/ቤት ማመልከቻው ተቀባይነት የለውም በማለት የክስ ማመልከቻው ውድቅ እንዲሆን መደረግ አለበት። (የፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 9(1) ፣ 10(1) ትመልከት) ለመሆኑ አንድ የክስ ማመልከቻ ፍ/ቤቱ ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን እንዳለው አልገለፀም ተብሎ ውድቅ መደረግ አለበት? ተከሣሹ በዚህ ጉዳይ ላይ “ፍ/ቤቱ ሥልጣን የለውም” በማለት ተቃውሞውን ካላነሳ ፈቃዱን እንደሰጠ ነው የሚገ

መተው። ከዚህም ሠረት በመነሣት ፍ/ቤቱ ተከሣሹ በመጀመሪያው ለሚ
ይህንን አስመልክቶ ተቃውሞውን ካለቃረበ ትኩረትን ወስዶ ጊዜውን
ማባከን የለበትም።

ፍ/ቤቱ የክሱ ማመልከቻ በገባበት ወቅት ሁሉም የዳኝነት ሥልጣን
መሠረቶች ተሟልተው መኖር አለመኖራቸውን ማወቅ አይችልም። የፍ/ብ/
ሥ/ሥ/ሕ ቁ. 9/1/ አንድ የሥረ-ነገር ሥልጣን በሌለው ፍ/ቤት የቀረበ
የክሥ ማመልከቻ በቁጥር 231 መሠረት ውድቅ ይሆናል ሲል ቁጥር 10/1/
ደግሞ ፍ/ቤቱ የክልል ሥልጣን ከሌለው የቀረበው ማመልከቻ ውድቅ
እንዲሆን መደረግ እንዳለበት ይደነግጋል። ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን ግን
በዚህ መልኩ በግልጽ አልተቀመጠም። ቀደም ብለን እንደጠቀስነው
ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን በግል ዓልም አቀፋዊ ሕግ ድንጋጌዎች ሥር
የሚሸፈንና የዚህ ዓይነት ድንጋጌዎች ግን በኢትዮጵያ እንደሌሉ መታወቅ
አለበት። የክስ ማመልከቻው በገባበት ወቅት ፍ/ቤቱ ሁሉም የብሔራዊ
የዳኝነት ሥልጣን መሠረቶች አለመኖራቸውን ለመወሰን ስለማይችል ቁጥር
231 የገንዘብ ነክ ሥልጣንና የክልል ሥልጣን በማጣት ምክንያት ውድቅ
መሆን ስላለበት የክሥ ማመልከቻ ከሚደነግጉት ቁጥሮች 9/1/ እና 10/1/
ጋር ተጣጥሞ መነበብ አለበት። የሚከተሉትን ድንጋጌዎች አስተውል፤

ቁጥር 244/2/ /ለ/ ማናቸውም ተከራካሪ ወገን ክስ የቀረበበት ጉዳይ
አስቀድሞ በፍርድ የተወሰነ መሆኑን የሚገልፅ መቃወሚያ ሲያቀርብ”

ቁጥር 244/2/ /ሐ/ ማናቸውም ተከራካሪ ወገን ክስ የቀረበበት ጉዳይ
በሌላ ፍ/ቤት ቀርቦ በክርክር ላይ ያለ መሆኑን የሚያስረዳ መቃወሚያ
ሲያቀርብ” በቁጥር 245 ድንጋጌ መሠረት ውሳኔ እንደሚሰጥ ያስገነዝባል።

በተጨማሪ ቁጥር 44/2/ /መ/ /ረ/ /3/ እና /4/ ተመልከት

በዚያን ጊዜ ተከሳሹ ፍ/ቤቱ የዳኝነት ሥልጣን የለውም በማለት
የተቃውሞ ፋይል ማስገባት አለበት። ይህንን ካላደረገ ግን ለዚህ ሥልጣን
ተግባራዊነት ፈቃዱን እንደሰጠ ተደርጎ ነው የሚወሰደው።

ቁጥር 245/2/1/ ደግሞ “በዚህ ሕግ በቁጥር 244 በተነገረም መሠረት
የቀረቡትን የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች ፍ/ቤቱ ተቀብሎ ሌላው
ተከራካሪ ወገን በጉዳዩ ላይ የሚያቀርበውን ክርክር ከፃማ በኋላ ውሳኔ

ለመስጠት ተገቢ መስሎ የሚገምተው ማስረጃ እንዲቀርብ በማለት ትዕዛዝ ይሰጣል። በማለት ይደነግጋል።

በተጨማሪ ቁጥር 245/2/3/4/እና/5/ን ይመልከቱ።

አሁን ደግሞ ተከሣሹ በመጀመሪያው ስሟ ጊዜ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት “ሥልጣን የለውም” የሚለውን ተቃውሞ አለማንሳቱ የሚያስከትለውን ውጤት እንመለከታለን። በእርግጥ በመጀመሪያው ስሟ ጊዜ ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን አለመኖርን አስመልክቶ ተቃውሞን ካላቀረበ በፈቃዱ እንደተሰማማ ተደርጎ ነው የሚወሰደው። ነገር ግን የሥረ - ነገር የዳኝነት ሥልጣን በሚመለከት ተቃውሞ ባለማቅረብና የክልል የዳኝነት ሥልጣንን በሚመለከት ተቃውሞ ባለማቅረብ መካከል ልዩነት አለ።

የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥሮች 9/1/10/1 ይመልከቱ ፡

የሥረ-ነገር ሥልጣን በተዋረድ ውስጥ በሚገኙት የተለያዩ ፍ/ቤቶች መካከል የዳኝነት አሠራር በእንዴት አኳኋ መከፋፈል እንዳለበት የሚሰጠውን ውሳኔ የሚወክል ነው። በቁጥር 244/3/ ደንጋጌ አባባልም “በዚህ ቁጥር እንደተነገረው የቀረቡት መቃወሚያዎች ከአንድ በላይ ሲሆኑ በተቻለ መጠን በቶሎ ተጠቃለው ሁሉም መቅረብ አለባቸው። መቅረብ ከሚገባቸው መቃወሚያዎች ውስጥ ሳይቀርቡ የቀሩት ትክክለኛውን ፍርድ ለመስጠት የማያስናክሉ ከሆኑ ባለጉዳዩ ራሱ ሆነ ብሎ ለማቅረብ ባለመፈለግ እንደተዋቸው ይቆጠራሉ”

የሥረ-ነገር ሥልጣን ትክክለኛ ፍርድ ለመስጠት ከሚያስናክሉት ፈርጅ ውስጥ የሚጠቃለል ነው። ምክንያቱም የሥረ-ነገር ሥልጣን የሌለው ፍ/ቤት ጉዳዩን የመስማት ሥልጣን አይኖረውም የሚለውን ጠቃሚ ፖሊሲ ስለሚያንፀባርቅ ነው። ተቃውሞውም ተከላሹ ሆን ብሎ ለማቅረብ ባለመፈለግ ትቶታል ሊባል የማይችልና ትክክለኛ ፍርድ እንዳይሰጥም የሚያግድ ነው። ስለዚህም በቁጥር 9/2 አተረጓጎም “የቀረበለትን ክስ ለመቀበልና ለመዳኘት ሥልጣን የሌለው መሆኑን ፍ/ቤቱ ሲረዳው በዚህ ሕግ በቁጥር 244 በተነገረው መሠረት ስለ ፍ/ቤቱ የዳኝነት ሥልጣን አለመኖር ማናቸውም ተከራካሪ ወገን መቃወሚያ ባያቅርብም እንኳን በቁጥር 245 ድንጋጌ መሠረት የክሱ ማመልከቻ ተቀባይነት የለውም ብሎ ራሱ መመለስ አለበት”

ተቃውሞ ተነስቶ እንደሆነና ፍ/ቤቱም የሚረገፍ ሥልጣን

እንዳለው አድርጎ ቢወሰድ ጉዳዩ ውሳኔ ካገኘ በኋላ ይህንኑ የሥራ-ነባር ሥልጣን አስመልክቶ ይግባኝ ሊቀርብበት የሚችል መሆኑን ከተገነዘበ ይኸው ፍ/ቤትም የሰጠውን ፍርድ እንዲነሳ ያደርጋል። የክልል ሥልጣንን በተመለከተ ተቃውሞን አለማንሳት የሚያስከትለውን ሁኔታ የሚገዙ ደንቦች ግን ፍፁም የተለዩ ናቸው። ቀደም ብለን እንዳየነው የክልል ሥልጣን መኖርን የሚመለከቱ መመዘኛዎች ከሁሉ በፊት ለተከራካሪዎቹ ወገኖች እንዲያመቻቸው ታስበው የተደረጉ ናቸው። ተከሳሹ የክልል ሥልጣንን አስመልክቶ በሚያገኘው አጋጣሚ ማለትም በመጀመሪያው ስሟ ወቅት ተቃውሞን ካላቀረበ ተቃውሞውን ለማቅረብ ባለመፈለግ ሆን ብሎ እንደ ተወው ተደርጎ ነው የሚቆጠረው የመጀመሪያው ስሟ ካለፈ በኋላ ግን ፍ/ቤቱም ቢሆን የክልል ሥልጣን የለኝም በማለት በራሱ ሊያነሳው አይችልም። እንደ ቁጥር 10/2/ አባባልም “በዚህ ሕግ በቁጥር 244 በተነገረው መሠረት ፍ/ቤት የግዛት ክልል ሥልጣን የለውም በማለት ለሚቀርብለት መቃወሚያ ውሳኔ የሚሰጠው ክሱ የቀረበለት ፍ/ቤት ነው። ይህም ውሳኔ ፍትሕ የሚያንድል ካልሆነ በቀር ይግባኝ ሊቀርብበት አይችልም”

ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት የክልል ሥልጣን የለውም ተብሎ በቀረበ መቃወሚያ ላይ የተሰጠው ሳይን በሚመለከት ይግባኝ የሚባለው ተቃውሞው መጀመሪያ ቀርቦ የነበረ ሲሆንና በተቃውሞው ላይ የተሰጠው ውሳኔም ፍትሕን ያንደላ ሲሆን ብቻ ነው። ለምሳሌ ተከሳሹ እጅግ ከበድ ያለ ወጪ ሊያስከትልበት በሚችል ቦታ እንዲከራከር ተገዶ ከሆነና በዚህም ምክንያት የመከላከያ ምስክርቹን ለማቅረብ ሳይችል ከቀረ የፍትሕ መንደል ሊደርስ ስለሚችል ይግባኝ ሰሚውም ፍርድ ቤት ውሳኔውን ውድቅ ሊያደርግ ይገባዋል። ነገር ግን ጉዳዩ ይህ ሳይሆን የቀረ እንደሆነ በክልል ሥልጣን አለመኖር ላይ የቀረበውን ተቃውሞ በሚመለከት የተሰጠው ብይን ትክክለኛ ባይሆንም እንደ ከባድ ምክንያት ተወስዶ የተሰጠውም ፍርድ በተሰጠው ብይን ምክንያት ፈራሽ ሊሆን አይችልም።

ቁጥር 10/1/ ክሱ የቀረበለት ፍ/ቤት ነገሩን ለማየት የክልል ሥልጣን ያለው ከሆነ ጉዳዩን ለማየት የክልል ሥልጣን ያለው ሌላ ፍ/ቤት መኖሩን ምክንያት በማድረግ በሌላው ፍ/ቤት መታየቱ አመቺ ይሆናል ብሎ ክሱን አልቀበልም ለማለት እንደማይችል ያሳያል።

ይህ ሁኔታ ክስ እንደማዛወር በመሆኑና በቁጥር 31 ድንጋጌዎች መሠረት ክስ እንዲዛወር የሚጠይቅ ማመልከቻ ደግሞ ወደ በላይ ፍ/ቤት መግባት እንዳለበት ቀደም ሲል አይተናል።

ረ የፍርድ ቤቶች ሥልጣን ግጭት

ምንም እንኳን በቁጥር 7/1/ “አንድ የፍትሐ ብሔር ክስ መታየት የሚገባው በአንድ የፍትሐ ብሔር ፍርድ ቤት ብቻ ነው።” ተብሎ የተደነገገ ቢሆንም አንድ ጉዳይ ከአንድ ለበለጡ ፍ/ቤቶች መቅረቡ ግን አልፎ አልፎ ይከሰታል። ከሁሉም በላይ ተከራካሪዎቹ ወገኖች አንድና ተመሳሳይ ለሆነ ጥያቄ የተለያዩ ክሶችን በተለያዩ ፍ/ቤቶች ሊመሠርቱ ይችሉ ይሆናል።

ለምሳሌ አንድ የኢንፎርሜሽን ኩባንያ በፖሊሲው መሠረት ለደረሰው ጥፋት ኃላፊ አልሆንም በማለት ሊከራከር ይችል ይሆናል። በዚህም ምክንያት መድን ገቢው ግለሰብ በፖሊሲው መሠረት ሊከፈለኝ ይገባል በማለት በኢንፎርሜሽን ኩባንያው ላይ በአንድ ፍ/ቤት ክስን ሊመሠርት ይችል ይሆናል።

በተመሳሳይ ጊዜም የኢንፎርሜሽን ኩባንያው በፖሊሲው መሠረት ኃላፊ እንደማይሆን ለዚሁም እንዲታወቅለት በሌላ ፍ/ቤት ማመልከቻ ሊያስገባ ይችል ይሆናል። በሌላ በኩል ደግሞ አንድ ክስ በኢትዮጵያ ፍ/ቤት ተመስርቶ በሌላ የውጭ አገር ፍ/ቤትም ይህንኑ በኢትዮጵያ የተመሠረተውን ክስ የሚመለከት ክስ ሊመሰረት ይችል ይሆናል። ለምሳሌ ከሣሹ አንድ ኢትዮጵያዊን በኢትዮጵያ ውስጥ ሊከስ እንዲሁም ተከሳሹ ይህንኑ በሚመለከት ጥፋቱ ተፈፀመ በተባለበት ስፍራ ሌላ ተመሳሳይ ክስ ሊመሰርት ይችል ይሆናል። በመጨረሻም፣ ከአንድ በበለጡ ጉዳዮች ውስጥ አንድና ተመሳሳይ ጭብጥ ሊኖር ይችል ይሆናል። ለምሳሌ አንዳርጋቸው አንድ ግርማ በይዞታው ሥር ያደረገውን የማይንቀሳቀስ ንብረት ለማስመለስ “መሬቱ በእኔ ይዞታ ሥር ነው” ባዩ ግርማ ደግሞ “አቶ አንዳርጋቸው በመሬቱ ላይ ሀገወጥ መተላለፍ አድርጓልና ለደረሰው ጥፋት ካሳ ይከፈለኝ” በማለት አንዳርጋቸውን ሊከሥ ይችል ይሆናል። በሁለቱም ጉዳዮች ውስጥ ያለው ጭብጥ አንድ ነው፣ ይኸውም “ማነው ትክክለኛ የሆነ የይዞታ መብት ያለው” የሚለው ነው። የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥሮች 7 እና 8 “የሥልጣን ግጭቶችን” የሚመለከቱ ናቸው።

ቁጥር 7 የቀዳሚነት ችግርን የሚሸፍን ነው፣ ይህም ማለት ከሣሹ ተመሳሳይ ለሆነ ጥያቄ ከአንድ የበለጡ ክፍሎችን በተለያዩ ፍ/ቤቶች ሲያቀርብ ነው። በእርግጥ ይህ የሚፈቀድ አይደለም። በእንዲህ ያለው ጉዳይ

ላይ የክሱ ግመልክቻ በመጀመሪያ (በቅድሚያ) የተረበሉት ፍ/ቤት ጉዳዩን ግዮት ሥልጣን ይኖረዋል። ስለዚህም ከሣሹ ምሥራቅ ሸዋ (ናዝረት) ለሚገኘው ከፍተኛ ፍ/ቤት የክስ ግመልክቻውን ካስገባ ምንም እንኳን የክፋ ፍ/ቤት ጉዳዩን ለማየት የክልል ሥልጣን ቢኖረውም ተመሳሳይ ለሆነ ጥያቄ ሌላ የክስ ግመልክቻ ለክፋ ከፍተኛ ፍ/ቤት ማቅረብ አይችልም።

ቁጥር 8 ደግሞ በቀጠሮ ላይ ያለን ጉዳይ ችግር የሚሸፍን ነው። ቀደም ብለን አንድ ተመሳሳይ የሆነን የኢንቴራንስ ፖሊሲ የሚመለከት ጥያቄ (አንደኛው ዋስትና ለተገባለት ወገን ኃላፊ አይደለም የሚል ለዚህም እንዲታወቅለት በኩባንያው የትመሠረትና ሌላኛው ደግሞ ዋስትና ተገብቶ ልኛል ባዩ በኢንቴራንስ ኩባንያው ላይ ይህንኑ ጥያቄ በሚመለከት የመሠረተው ክስ) በምሳሌ ማቅረባችን ይታወቃል። ሁለተኛው ከሥ በፍ/ቤቱ ሥልጣን አለመኖር ምክንያት መዘጋት አለበት ምክንያቱም ቁጥር 8/1/ ይህ እንዳይሆን ስለሚከለክል ነው።

ቁጥር 8/1/ “ለከርከሩ መነሻ የሆነው ነገር አንድ ዓይነት ወይም ተመሳሳይነት ያለው ሆኖ ለውሳኔውም የቀረበው ጭብጥ ሥረ-ነገሩ አንድ ሲሆን እንዲሁም ተከራካሪዎቹ ወገኖች አንድ ወይም ተመሳሳይ ሲሆኑና ክሱም ለባለሥልጣኑ ፍ/ቤት ቀርቦ በመስማት ላይ ሆኖ በቀጠሮ ላይ የሚገኘውን የፍትሐብሔር ክርክር ሌላው ፍ/ቤት ተቀብሎ ለማከራከር አይችልም። እንዲሁም ሌሎቹ ወገኖች ከዋናዎቹ ተከራካሪዎች ላይ መብት አለን በማለት በዚሁ ክርክር በቀረበበት በአንድ ነገር ላይ በሌላ ፍርድ ቤት ከሥ ማቅረብ አይችሉም በማለት ይደነግጋል።”

የመድን ዋስትና የተገባለት ወገን ፖሊሲውን በሚመለከት የኢንቴራንስ ኩባንያ ዋና መሥሪያ ቤት በሚገኝበት አዲስ አበባ ውስጥ ክስ ከመሠረተ፣ የኢንቴራንስ ኩባንያው ደግሞ በዚህ ፖሊሲ መሠረት ተጠያቂ አለመሆኑ እንዲታወቅለት ውሉ የተገባለት ሀብት በሚገኝበት ሥፍራ (ደብረ ብርሃን) ሌላ ክስ ማቅረብ አይችልም። በዚህ ምትክ የመጀመሪያውን ክስ ማሟገት መቻል አለበት። ይህ ደንብ ተመሳሳይ የሆነ ጥያቄን በሌላ ክስ ውስጥ ከሚሟገቱት ወገኖች የሚመነጭ መብት አለን የሚሉ ወገኖችን ለሚመለከቱ ክሶችም ቢሆን ተፈፃሚነት አለው። ለምሳሌ ያንድ የተወሰነ ንብረት ባለቤት “ተከሣሹ በንብረቱ ላይ ጉዳት አድርጏል” በማለት በዚሁ ወገን ላይ ክስ ይመሰርታል። ንብረቱ ኢንቴራንስ ያለው በመሆኑ ኢንቴራንስ ኩባንያው ለባለቤቱ ይከፍላል። ጎሳም ኩባንያው ይህንን ለባለቤቱ የከፈለውን ገንዘብ ከጥፋት አድራጊው ላይ ለማግኘት ከሥኝ በጥፋተኛው ላይ ይመሰርታል። ኩባንያው ያለውን መብት ከባለቤቱ ስለሚያገኝና ጥፋት

አድራጊው ለባለቤቱ የሚኖርበትን ተጠያቂነት በሚመለከት ባለቤቱ በመሠረተው ክስ ውስጥ ክርክር ተካሂዶ የተዳኘ በመሆኑ ፍ/ቤቱ በኩባንያው የተመሠረተውን ክስ የመዳኘት ሥልጣን የለውም።

ወደፊት እንደምናየው ይህን ጉዳይ በተመለከተ ኩባንያው በመጀመሪያው ክስ ላይ ተካፋይ ወገን እንዲሆን መደረግ ነበረበት።

ይሁን እንጂ በቁጥር 8(2) ድንጋጌ መሠረት “በውጭ አገር ፍ/ቤት ዘንድ ክስ ቀርቦ ጉዳዩ በቀጠሮ ላይ የሚገኝ ቢሆንም እንኳን የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ይህንን ጉዳይ ተቀብለው ዳኝነት ከማየት አየክለክሉም።”

- የኢትዮጵያ ፍ/ቤት በውጭ አገር ፍ/ቤት ለሚካሄደው ክርክር ትኩረት እንዲሰጥ የሚገደድ ባለመሆኑ የትኛው ክስ ነው በቅድሚያ የተመሠረተው የሚለው ጥያቄ ግምት የሚሰጠው አይደለም። ከሀገሩ አንድ የኢትዮጵያ ዜግነት ያለውን ሰው ድርጊቱ ተፈፀመ በተባለበት ቦታ ከኢትዮጵያውያን ቢከሰው ይህንን ጉዳይ በተመለከተ በኢትዮጵያ ውስጥ ክስ ከመመሥረት የሚታገድ አይሆንም። የኢትዮጵያ ፍ/ቤትም በውጭ አገር ፍ/ቤት ለተሰጠው ውሳኔ ግምት ሳይሰጥ በጉዳዩ ላይ ውሳኔ ይሰጣል። በመጨረሻ የምንመለከተው ሁለቱም ክርክሮች አንድ የመድን ውልን የሚመለከቱ ከሆኑበት ቀደም ብሎ ካየነው የመድን ውል የተለየ ሁኔታ ነው። ይኸውም የተከራካሪዎች የይገባኛል ጥያቄዎች የተለያዩ የሆኑበትና ነገር ግን በአንዱ ክርክር የሚያዘው ጭብጥ በሌላ ፍ/ቤት በቀጠሮ ላይ ባለው ክርክር ከሚያዘው ጭብጥ ጋር ጥብቅ ግንኙነት ያለው በመሆኑ ተነጣጥለው ሊዳኙ የማይችሉ የሆኑበትን ሁኔታ ነው።

ለዚህ ሊቀርብ የሚችለው ምሳሌ አንዱ ወገን የይዞታ መብት አለኝ በማለት ይዞታውን ለማስመለስ የሚመሰርተው ክስና ንብረቱ በይዞታው ሥር የሚገኘው ሰው በሌላ ክስ በመጀመሪያው ክስ ከሳሽ የሆነው ሰው በዚሁ መሬት ላይ ጥሶ የመግባት ጥፋት ፈጽሟል በማለት ክስ የሚያቀርብበት ሁኔታ ነው። በሁለቱም ጉዳዮች ውስጥ የሚገኘው ጭብጥ ተመሳሳይና ማነው ትክክለኛ ባለይዞታ የሚለው በመሆኑ አንዱ የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ይህኛው ወገን ነው ትክክለኛ ባለይዞታ በማለት እንዲወሰንና ሌላኛው ፍ/ቤት ደግሞ ያኛው ወገን ነው ትክክለኛ ባለይዞታ ብሎ እንዲወሰን ማድረግ አስፈላጊ ሆኖ አይታይም። እንዲህ ዓይነቱ ሁኔታ በሚኖርበት ጊዜ በቁጥር 8(3) መሠረት ወይም በቁጥር 244 እና 245 ድንጋጌዎች ተፈፃሚ መሆን አለባቸው። (እኒህን ቁጥሮች ደህና አድርገህ አስተውል)። እዚህ ላይ መዘንጋት የሌለብን ዋናው ነጥብም አንድ ጭብጥ በሁለት ፍ/ቤቶች ውሳኔ ሊሰጥበት አይገባም የሚለው ነው።

ምዕራፍ 3

ተከራካሪ ወገኖችና የክርክሩ አድግስ

በዚህ ምዕራፍ ውስጥ በሙግቱ ውስጥ ስለሚሳተፉት ወገኖች ማለትም ማን ከሣሽ ወይም ተከሣሽ እንደሚሆን፣ በአንደኛው ወገን ላይ ስለሚፈለገው ጥያቄ፣ የትኞቹ ወገኖች በክርክሩ ውስጥ ተጣምረው መግባት እንዳለባቸው በዝርዝር እንመለከታለን። እኒህን ክፍሎች የሚገዙት የሕጉ ድንጋጌዎች ፊደል የተለያዩ በመሆናቸው፣ የእያንዳንዱን ክፍል ችግር በመለያየት መመልከት ይገባል። በመጀመሪያ ማነው ከሣሽ ሆኖ ወይም ተከሣሽ ሆኖ መቅረብ የሚገባው? የሚለውን ጥያቄ መጠየቅ አለብን። አንድ ወገን ክስ እንዲመሰርት ወይም እንዲመሠረትበት የተወሰኑ ሁኔታዎች በቅድሚያ መኖር አለባቸው። ከሣሾቹ “ተመሳሳይ ጥቅም” በሚኖራቸው ጊዜ የቡድን ወይም የጋራ ክስ የሚባለው የሕግ ፅንሰ ሃሳብ እንደሚኖርም እንመለከታለን። ከዚያም አንድ ከሣሽ ወይም የጋራ ጥቅም ያላቸው ከሣሾች በአንድ ተከሣሽ ወይም ተመሳሳይ የሆኑ ተከሣሾችን በጋራ ሆነው በአንድ ክስ ውስጥ እንዴት አድርገው ጥያቄዎቻቸውን በእነሱ ላይ በአንድ ወጥ ሁኔታ ሊያቀርቡ እንደሚችሉ ለመጠቀም እንሞክራለን።

“የጋራ ጥቅም ያላቸው ከሣሾችና” “ተመሳሳይ የሆኑ የወል ተከሣሾች” የሚለው ቃል ያለው መብት ወይም ኃላፊነት ሁለት ወይም የበለጡ ሰዎችን የሚመለከት ነገር ግን ልክ አንድ ሰው መብቱን እንደያዘ ወይም ኃላፊ እንደሆነ ተደርጎ የሚወሰድበትን ሁኔታ የሚያመለክት ነው። ለምሳሌ ተከሣሹ አንድን የተስፋ ሰነድ ለአበበና ለበቀለ ፈርሞ ቢሰጥ ይህንን የተስፋ ሰነድ በሚመለከት ሁለቱም (አበበና በቀለ የጋራ ጥቅም አላቸው ማለት ነው። ለዚህ ዓላማ ሲባል “የጋራ ወይም የወል ጥቅም” የሚለው ቃል “ተመሳሳይ ጥቅም” ከሚለው ቃል ፊደል የተለየ መሆኑን መረዳት ያስፈልጋል። “ተመሳሳይ ጥቅም” በተለይ “የወል ክስ” በሚመሠረትበት ጊዜ የሚከሰት ሁኔታ ነው። ከዚያም ተከራካሪዎች ወገኖች ተጣምረው እንዲቀርቡ የሚፈቀድበትን ሁኔታ እናያለን። እዚህ ላይ ደህና አድርገን ማስተዋል የሚገባን ከሣሾች ተጣምረው እንዲቀርቡና ተከሣሾች ተጣምረው እንዲቀርቡ የሚወሰደው መመዘኛ አንድ እንዳልሆነ ነው። ከዚህም ባሻገር አስገዳጅነት ያለው የተከራካሪዎች መጣመር ያፈቃደኝነት ባህርይ ከሚኖረው ተከራካሪዎች መጣመር ፊደል የተለየ መሆኑን መገንዘብ ያሻል። በአንዳንድ ጉዳዮች ላይ የተወሰኑ ወገኖች በከሣሽነት ወይም በተከሣሽነት

የግዴታ ተጣምረው እንዲቀርቡ ሲደረግ እነርሱ በዚህ ሁኔታ በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ ሆነው ካልቀረቡ ክርክሩ ሊቀጥል የማይችልበት ሁኔታም የሚፈጠርበት ጊዜ አለ። አንድ ክስ ከተመሠረተም በኋላ ቢሆን ምን ዓይነት ወገኖች ጣልቃ ገብ ሊሆኑ ወይም በክርክሩ ውስጥ መግባት ይችላሉ? የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል ይሆናል። ይህን ጥያቄ ለመወሰን እነዚህ ወገኖች በመጀመሪያው ክርክር ከሣሾች ወይም ተከሣሾች ሆነው የመቅረብ ወይም ያለመቅረባቸው ጉዳይ ይህን ያህል አስፈላጊ ሆኖ ትኩረት የሚሰጥበት አይደለም። እነዚህ ወገኖች በዚያን ጊዜ በክርክሩ ውስጥ ከሣሽ ወይም ተከሣሽ ሆነው ያልቀረቡ እስከሆነ ድረስ ፣ ጉዳዩ ለመጀመሪያው ጥምረት ተፈፃሚ ከሚሆነው ይልቅ በጣም የተለዩ በሆኑ ደንቦች ነው የሚገዛው። በውይይታችን ሂደት እኒህን ልዩነቶች ከአእምሮአችን ውስጥ መዝግብን መያዙ እጅግ ጠቃሚ ይሆናል። በዚህ ምዕራፍ ውስጥ የሚጠቃለለው መነጋገሪያ ነጥብ የሚከተሉትን የያዘ ነው።

1. ከሣሽ ወገንና ተከሣሽ ወገን
2. የተከራካሪዎች መጣመርና የክሱ ምክንያት መጣመር
3. ከክርክሩ መቅረት የሌለባቸው ወገኖች
4. ስለሦስተኛ ወገን ሁኔታ
5. ኃላፊነትን ስለማስወረድ
6. ስለ ጣልቃ ገብነት
7. የተለዩ ተከራካሪ ወገኖችና ክሦች
8. የአንድ ወገን ሞት ወይም መክሰር የሚያስከትለው ውጤት

ሀ. ከሣሽ ወገንና ተከሣሽ ወገን

በዚህ ክፍል ውስጥ አንድ ወገን ከሣሽ ሆኖ ለመቅረብ ወይም ተከሣሽ ለመሆን የሚጠየቀውን መመዘኛ አንስተን በሰፊው እንመለከታለን። በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ቁጥር 33/1/በሕግ ችሎታ አለው የተባለ ሰው ሁሉ የክርክሩ ተካፋይ ወገን ሊሆን እንደሚችል ተደንግጓል። ይህም ማለት ክሱን በራሱ ስም ሊያቀርብ ወይም ተከሣሽ ከሆነ በስሙ ክስ ሊቀርብበት ይችላል ማለት ነው። ችሎታ የሌላቸው ግለሰቦች አካለ መጠን ያለደረሰና በፍርድ የተከለከሉ (የፍ/ብ/ሕ/ቁጥሮች 198 ፣ 351 ፣ 380) በራሳቸው ስም ሊከሱ አይችሉም ነገር ግን በተወካዮቻቸው አማካኝነት ማለትም በሕግ እንዲወክሏቸው በተፈቀደላቸው ወገኖች አማካኝነት ክስ ሊቀርብ ይችላሉ። (የፍ/ብ/ሥ/ሕ/ቁ. 34/2)። በተከታታይም እኒህን የውክልና ክሦችን አንስተን እንነጋገርበታለን። ከሣሾ

ወይም ተከሣሽ በሕግ ችሎታ አለው ብንል በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ ወገን ሆኖ ለመቅረብ በክርክሩ ውስጥ ጥቅም ያለው መሆኑን አሳብት። እርሱም የምንመለከተውም ይህን ጥቅም የሚውሉትን ጉዳይ ይሆናል።

1. ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን

ሀ. ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን መሆኑን

በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 33/2 ላይ ለክሱ መነሻ በሆነው ነገር ወይም ክሱ በተመሠረተበት ሀብት ላይ ጥቅም ወይም መብት ያለው ካልሆነ በስተቀር ማንኛውም ሰው ክስ ማቅረብ አይፈቀድለትም በማለት ተደንግጓል። የዚህ መርህ ጠቀሜታ ጉዳት ከደረሰበት ሰው በቀር አንድ ሌላ ሰው ስለእርሱ ሆኖ ወይም እርሱን ተክቶ ክሥ እንዳይመሠርት ለማድረግ ነው። ምክንያቱም በተጎጂው ምትክ ክሥ ለመመሥረት የሚፈልገው ወገን በእርሱ ላይ አንዳችም ጉዳት እስካልደረሰ ወይም ጥፋት እስካልተፈፀመበት ድረስ ክሥ እንዲመሠርት የሚፈቅድበት ሁኔታ አይኖርም። ለምሳሌ “ሀ” በ“ለ” ላይ አንድ ጉዳት ቢፈጽም የጉዳት ካሳ መጠየቅ ያለበት “ለ” ብቻ ነው። “ሐ” በ“ለ” ላይ ለደረሰው ጉዳት በ“ለ” ስም ሊጠይቅና ክስ በ“ሀ” ላይ ሊያቀርብ አይችልም። ሆኖም ወንጀልን የተመለከተ ጉዳይ የሆነ እንደሆነ ጉዳት ከደረሰበት ግለሰብ በተጨማሪ ማንኛውም ዜጋ ለሚመለከታቸው ባለሥልጣኖች ስለ ሁኔታው ማመልከት ይችላል። ይህም ቢሆን በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥሮች 217 ፣ 721/1/ /ሀ/ ላይ እንደተገለፀው የፍ/ብሔሩን ጉዳይ በተመለከተ ራሱ ተበዳዩ ነው አቤት ማለት ያለበት የዚህ መርህ ሌላው ገጽታና ጠቀሜታ አንድ ሰው በአንድ ጉዳይ ሁለት ጊዜ ክሥ እንዳይመሰረት በት ለማድረግ ነው። ለምሳሌ የውል ግዴታዎችን ለሌላ ወገን ማስተላለፍን የሚመለከተውን ሁኔታ እንውሰድ። በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1962 ድንጋጌ መሠረት “የገንዘብ መብትን ማስተላለፍ በሕግ ወይም በውል ካልተከለከለ ወይም የጉዳዩ ተፈጥሮ ካላገደው በቀር የባለዕዳው ፈቃድነት አስፈላጊ ሳይሆን ባለገንዘቡ መብቱን ለሌላ ሦስተኛ ወገን አሳልፎ መስጠት ይችላል።” እዚህ ላይ አንዴ ባለገንዘቡ መብቱን ለሌላ ወገን ካስተላለፈ ማለትም በውሉ ውስጥ የተጠቀሱት መብቶች ለሦስተኛ ወገን ከተላለፉ ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን የሚባለው መብት አስተላላፊ ሳይሆን መብት የተላለፈለት ወገን ነው።

ይህም በመሆኑ ባለገንዘቡ (መብቱን ያስተላለፈው ወገን) አሳልፎ የሰጠውን መብት በሚመለከት ክሥ ማቅረብ አይችልም። ምንም እንኳን

መብትን በማስተላለፍ ውል ውስጥ መብቱ የተላለፈለት ወገን አንዳንድ ክፍያዎችን ለመብት አስተላላፊው እንደሚፈጽም ቢጠቀስም ትክክለኛው ባለመብት ወይም ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን መብት የተላለፈበት ገለባብ ነው እዚህ ላይ ልንገነዘበው የሚገባውን ጉዳይ ባለጸዳው ባለገንዘቡ መብቱን ለሌላ ሦስተኛ ወገን ማስተላለፉን እያወቀ ዕዳውን ለቀድሞ ባለመብት ማለት መብቱን ለአስተላላፊው ሰው ሊከፍል እንደማይገባው ነው። የፍ/ቤ/ሕግ ቁ. 196(1) ይመልከቱ። የቀድሞው ባለመብት ዕዳው እንዲከፈለው ቢጠይቀውና ባለዕዳው ለክሱ ምክንያት በሆነው ጉዳይ ጥቅም ወይም መብት የለህምና በቁጥር 33(2) መሠረት ልትከሰኝ አትችልም በማለት መቃወሚያ ቢያቀርብም እዳውን ለከላሹ እንዲከፍል ቢፈረደበት መብቱ የተላለፈለት ሌላው ሦስተኛው ሰው እዳው እንዲከፈለው በባለዕዳው ላይ አዲስ ክስ ከማቅረብ አይታገድም። ባለዕዳውም ለአንድ ዕዳ ሁለት ጊዜ ከፋይ ከመሆን ነፃ አይሆንም።

ከላሹ ክስ የማቅረብ መብት የለውም የሚል ተቃውሞ ባቀረበ ጊዜ ፍ/ቤቱ ይህንኑ በተመለከተም ጭምር ውሳኔ ይሰጣል። ጠቅለል ባለ አነጋገር “በክርክሩ ወይም በሙግቱ በቀጥታ ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን” የሚለው ዕንስ ሃሳብ የሚጠቁመን ነገር ከክርክሩ ወይም ከሙግቱ በቀጥታ ተጠቃሚ” የሚሆነው ወገን እንደሆነ ነው። ይህ ሁኔታ በአንድ በአሜሪካን አገር ለኒውዮርክ ፍ/ቤት በቀረበ ጉዳይ በሚገባ ተብራርቷል።

ምሳሌ፡- ከሣሹ ክዋን ካይ የተባለ ሰው ለተከሣሹ ሽጦት የነበረ የብረት ውጤት ቀሪ ያልተከፈለ ሂሳብን በሚመለከት ከሥ ይመስርታል። ከሣሹም “መብት ተላልፎልኛል” ሲል ተከሣሹ ደግሞ “የለም ትክክለኛ የሆነ የመብት ማስተላለፍ አልተደረገም” በማለት ይከራከራል። የመብት ማስተላለፉ ጉዳይ በትክክል የተደረገ ካልሆነ ከሣሽ ገንዘቡ እንዲከፈል መጠየቅና በራሱ ሥም ከሥ የመመሥረት መብት የለውም። ተከሣሹ ይህን ተቃውሞ ሊያነሣ ከቻለባቸው ምክንያቶች አንዱ በክዋን ካይ ላይ “የተከሣሽ ከሣሽ” ጥያቄ ለማንሳት በመፈለጉ ሊሆን ይችላል። በተጨማሪም ክዋን ካይ በግንባር ፍ/ቤት የግድ መቅረብ የለበትም ምክንያቱም በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 57 ድንጋጌ መሠረት አንድ ሰው ሌላውን ሰው በእርሱ ሥም ሆኖ እንዲሟገትለት ሥልጣን መስጠት ወይም መወከል ስለሚችል ነው። ዋናው ነጥብ ክዋን ካይ በከሣሹነት ስሙ መመዝገቡ ነው።

በዚህም መሠረት ስምምነቱ ከሣሹ ለክዋን ካይ ተሟጋች እንዲሆን በዩናይትድ ስቴትስ ግዛቶች ውስጥ ማንኛውንም የክዋን ካይ ጥቅሞችን

የሚመለከቱ ጉዳዮችን እንዲይዝለት ነበር የሚጠቁመው። ከሳቹ በተጨማሪም “የክሱ ዋንኛ የመነጋገሪያ ነጥብ የሚሆነውን ንብረት የመሸጥ የማስተላለፍ የማዛወር ወይም የመዝጋትና ማናቸውም ክሦች የመፍትሔ ውሳኔ እንዲኖሯቸው የማድረግ” ስልጣንም ጭምር ነበር የተሰጠው። ፍ/ቤቱም የግራና የቀኝን ክርክር ሰምቶ ከመረመረ በኋላ “መብትን ማስተላለፍ በሚመለከት በትክክል የተደረገ ስምምነት አለ ለማለት ያስቸግራል” በማለት ወሰነ። “...ከሣሽና ክዋን ካይ የተሰማሙት ክዋን ካይ ለከሣሹ የውክልና ሥልጣን መስጠቱን ነው። ስለዚህም ከዋን ካይ የተሰማሙት ቀጥተኛ ተጠቃሚ እስከሆነ ድረስ ክሱ መመሥረት ያለበት በክዋን ካይ ስም ነው። በማለት ወሰነ። በሌላ በኩል በሃሳብ የተለዩት ዳኞች ከሌሎቹ የሚለዩበት አቋም ነበራቸው። “ከሣሹ ማንኛውንም የይገባኛል ጥያቄን አስተላልፎ ለመስጠት ሥልጣን እስከተሰጠው ድረስ ይህንን መብት ለራሱ ሊያስተላልፍ ይችላል እናም የውሎቹ ቃል በዝምታ መብት ለከሣሹ እንደተላለፉ ነው የሚጠቁሙት። ስለዚህም መብቱ በትክክል ተላለፋል ለማለት እንችላለን።” የሚል አስተያየት ሰንዝረዋል። ዳኞቹ በማያያዝም “...ተከሣሹ ለከሣሹ ቢከፍለው ለክዋን ካይ ያለበትን ግዴታ እንደተወጣ ያስቆጥረዋል በዚህም ሁኔታ ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን የሚለው ተሟላ ማለት ነው።” ብለዋል። እዚህ ላይ በሐሳብ የተለዩት ዳኞች ያቀረቡት ነጥብ የሚመረጥ ይመስላል። ምናልባትም ክዋን ካይ ሁለተኛ ክስ ይመሠረትበት ይሆናል የሚል ስጋትም አይኖርም። በሕጋችን ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን የሚለው ተሟልቷል። ስለዚህም በዚህ ጉዳይ ውስጥ ከሳሹ ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን ተብሎ መወሰድ አለበት። የሆኖ ሆኖ እዳ እንዲከፈል ግዴታ እንዲፈፀም የመጠየቅ መብት ያለው ማነው የሚለው ጥያቄ እጅግ አንገብ ጋቢና ወሳኝም ነው እዚህ ላይ ወሳኝ ጥያቄ ግዴታው እንዲፈፀምለት የመጠየቅ መብት ያለው ማን ነው የሚለው ነው። ለምሳሌ በአንድ ለኒውዮርክ ፍ/ቤት በቀረበ ጉዳይ ከሳሹ አንድ በውል የአገኘውን መብቱን ለአንድ ሃላፊነቱ ለተወሰነ የግል ማህበር አስተላለፋል። ይህ ማህበር ደግሞ በእርሱ የተመሠረተ የራሱ ማህበር ነው። ተከሳሹ ማለት የውል ግዴታ የአለበት ሰው በውሉ መሠረት ከከሳሹ ጋር በግሉ የከሳሽ መብት ለማህበሩ የተላለፈ መሆኑን እያወቀ ስምምነት ፈፀመ። በኋላ ግን ተከሳሹ ከከሳሹ ጋር ውሉን መቀጠል አይችልም ምክንያቱም ባለቤቱ ውሉ የተላለፈለት ኃላፊነቱ የተወሰነ የግል ማህበር ስለሆነ የመክሰስ መብት የአለው ይኸው ሃላፊነቱ የተወሰነ የግል ማህበር ነው ተባለ።

መብት በሚተላለፍበት ጊዜ እውነተኛ ጥቅም የአለው ወገን የሚባለው ግዴታው እንዲፈጽምለት ለመጠየቅ መብት የአለው ሰው ነው። ውጤቱን በሙሉ ወይም በከፊል ለቀድሞው ባለመብት የሚመልስ ቢሆንም እንኳ ግዴታው እንዲፈጽምለት የመጠየቅ መብት የአለው ወገን እርሱ በመሆኑ ባለዕዳውን ማስገደድ የሚችልውም እርሱ ብቻ ነው።

መብት ማስተላለፉ በአግባቡ በአልተፈጸመ ጊዜ እውነተኛ ጥቅም ያለው ወገን የሚባለው በቀጥታ ጥቅሙን ወይም የክርክሩን ውጤት የሚቀበለው ወገን ነው። ለምሳሌ የአንድ ኩባንያ የአክሲዮን ባለቤቶች ኩባንያቸው ከአንድ ሌላ አካል (ኩባንያ) ጋር የተፈራረመውን ውል ለመሰረዝና በአኳያውም ለኩባንያ መከፈል የሚገባውን ገንዘብ ተዋዋይ ወገን እንዲከፍል ከሥ መሠረቱ እንበል። ከላሾች የአክሲዮን እጣ ድርሻ ያላቸው በመሆኑ ኩባንያቸው በሙግቱ ቢረታ በውጤቱ በመጨረሻ ተጠቃሚ የሚሆኑት እነርሱው ናቸው። ነገር ግን ከክርክሩ የሚገኘውን ውጤት የሚቀበለው ኩባንያው በመሆኑ ጥቅም ያለው ትክክለኛው ወገን የሚባለው ኩባንያው ነው። እውነተኛ ወገንን የሚመለከት ችግር በአብ ዛኛው የሚነሳው የኢንሹራንስ ውልን አስመልክቶ ለጉዳቱ ገንዘብ በሚከፍልበት ጊዜና ይህንን ገንዘብ ከጉዳት አድራሹ ግለሰብ ላይ መልሶ ለማግኘት ከሥ በሚመሰርትበት ጊዜ ነው ወይም ተጐጂው ጉዳት አድርሶብኛል በሚለው ወገን ላይ ከኢንሹራንሱ ኩባንያ ገንዘብ ከተቀበለ በኋላ በድጋሚ ከሥ በሚመሰርትበት ጊዜ ነው።

በኢትዮጵያ ውስጥ “ዋስትና ገቢው ነው ወይስ ዋስትና የተገባለት ጥቅም ያለው ትክክለኛ ወገን? የሚለው ጥያቄ በሠረ ነገር ሕግ ድንጋጌዎች የተወሰነ በመሆኑ ለጥያቄው መፍትሔ የሚሰጡት እነዚህ የሥረ ነገር ሕጎችና የፍ/ብሔር ሥ/ሥ/ሕገ/ቁ. 33/2/ ናቸው። የዋስትና ገቢውንም ሆነ ይኸው ዋስትና የተገባለትን ወገን የሚመለከቱ ጉዳዮች በፍትሐብሔር ሕጉና በንግድ ሕጉ የተደነገጉ ሲሆን በሁለቱ ሕጎች ድንጋጌ መካከል አለመጣጣም ይታያል። በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2093 ድንጋጌ መሠረት ተበዳዩ ለደረሰበት ጉዳት ኪሣራ እንዲከፈለው ኢንሹራንስ ቢገባም ኢንሹራንስ እንዳልገባ ሰው ሁሉ ለደረሰበት ጉዳት አድራሹ ካሳ ለመጠየቅ እንደሚችል ተገልጿል። የመድን ዋስትና የሚሰጠው ወገን ውሉ ዳረጐት እንዲኖር የሚፈቅድ ካልሆነ በቀር በበዳዩ ወይም ጉዳት ባደረሰው ሰው ላይ ከሥ

እንዳይመሰርት ወይም ካሳ እንዳይጠይቅ ይከለክላል። በዚህ ጉዳይ ላይ ማለትም በውሉ ውስጥ ዳረጎትን የሚመለከት ነጥብ ከተጠቀሰ ክሥ መመሥረት የሚችለው ኢንሹራንስ የተገባለት ወገን ሳይሆን ዋስትና ሰጭው በውሉ መሠረት ለተበዳዩ በከፈለው ገንዘብ መጠን ይሆናል ማለት ነው። እንግዲህ እዚህ ላይ እጅግ ጠቃሚና ዋነኛ ነጥብ የሆነው “ዳረጎት” የሚለው ቃል ነው።

ነገር ግን “ዳረጎት” በማይኖርበት ጊዜ ተበዳዩ ምንም እንኳን ለደረሰበት ጉዳት ካሳ የተከፈለው ቢሆንም በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 33/2/ ድንጋጌ መሠረት “ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን” ተብሎ ክሥ ሊመሰረት ይችላል። እዚህ ላይ ኢንሹራንስ ኩባንያ በበዳዩ ላይ ክሥን መመሥረት አይችል ይሆናል። በሌላ በኩል ደግሞ ፍጹም ለየት ያለ ሁኔታ በንግድ ሕግ ውስጥ ተጠቅሷል። በንግድ ሕግ ድንጋጌ ትኩረት የተሰጠበት ጉዳይ ዳረጎት ሳይሆን በተበዳዩ ላይ የደረሰው የጉዳት ዓይነት ነው። በንግድ ሕግ ቁጥር 683/1/ ላይ እንደተመለከተው ጉዳት የደረሰው በንብረት ላይ ከሆነ እና ዋስትና ሰጭው ማለት ኢንሹራንስ ኩባንያው ለደረሰው ጉዳት ካሳ ከከፈለ በከፈለው ገንዘብ መጠን ተበዳዩን ተክቶ በጉዳት አድራሹ ላይ ክሥ የማቅረብ መብት አለው። በዚህ የሕግ ድንጋጌ መሠረት በኢንሹራንስ ውሉ ውስጥ ስለዳረጎት መጠቀስ አለመጠቀሱ ትኩረት የሚሰጥበት ነጥብ አይደለም። በዚህ ሕግ ትርጉም መሠረት ለደረሰው ጉዳት የኢንሹራንስ ኩባንያው የጉዳት ካሳ ከከፈለ ጥቅም ያለው ትክክለኛ ወገን ነው። በዚህም ሁኔታ ዋስትና የተገባለት ሰው ጥቅም ያለው ትክክለኛ ወገን ነው ለማለት የሚቻል አይደለም። በሌላ በኩል የንግድ ሕጉ ቁጥር 690 በሰዎች ላይ ስለሚደርሰው ጉዳት የሚደነግግ ሲሆን ውሉ ዳረጎትን የሚፈቅድ ቢሆን እንኳን የመድን ዋስትና ሰጭው በሰዎች ላይ ለደረሰ ጉዳት ካሳ ቢከፍልም ከበዳዩ ላይ የከፈለውን ገንዘብ እንዲመልስለት መጠየቅ አይችልም። ስለዚህም በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 33/2/ መሠረት ካሳን መጠየቅ የሚገባው ወይም “ጥቅም ያለው ትክክለኛ ወገን” የሚባለው ተበዳዩ ነው።

የፍትሐብሔር ሕግ “ውሉ ዳረጎትን ይጠቅሳል ወይስ አይጠቅስም” የሚለውን ብቻ የሚመለከት በመሆኑ በሌላ በኩል ደግሞ የንግድ ሕግ ዋስትናው “ለሰው ነው ወይስ ለንብረት” የሚለውን አያይዞ የሚመለከት በመሆኑና ሁሉንም የውል ዓይነቶች የሚጠቀልል እስከሆነ ድረስ እንደገናም

ደግሞ የፍትሐብሔር ሕግ ኢንሹራንስን በአንድ ነጠላ ቁጥርና “ካሣን በመጠየቅ ሂደት ላይ ኢንሹራንስ ስለሚያስከትለው ውጤት” ብቻ የሚናገር መሆኑ ከዚህ ሁሉ ሁኔታ በመነሣት የንግድ ሕግ ድንጋጌዎች በፍትሐብሔር ድንጋጌዎች ላይ የበላይነት ይኖራቸዋል። የንግድ ሕግ ቁጥር 683ን በምሳሌ እናብራራ።

ገ/ሚካኤል ከመኮንን መኪና ጋር ተጋጭቶ በሱ መኪና ላይ ጉዳት ይደርሳል። የጉዳቱም መጠን በብር ሲተመን ብር 5000 ሆነ እንበል። ገብረሚካኤል በመኪናው ላይ ለሚደረስ የግጭት አደጋ ኢንሹራንስ ኩባንያ ጋር ይዋዋላል። ኩባንያውም ለገ/ሚካኤል 5000 ውን ብር በካሣ መልክ ይከፍላል። እዚህ ላይ በውሉ ውስጥ ዳረጎት የመኖር አለመኖሩ ጥያቄ ትኩረት ሳይረግበት ኩባንያው ለገብረሚካኤል የከፈለውን 5000 ብር መልሶ ለማስከፈል በመኮንን ላይ ክሥ መመሥረት ይችላል። ስለዚህም በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 33/2 እና በንግድ ሕግ ቁጥር 683/1/ ድንጋጌ መሠረት “ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን” ሊባል የሚችለው ኩባንያው ነው ማለት ነው።

ገ/ሚካኤል መኪናው ላይ ለደረሰበት አደጋ ተገቢው ካሣ የተከፈለው በመሆኑ ድጋሚ ክስ በመኮንን ላይ መመሥረት አይችልም። በሌላ አነጋገር “ጥቅም ያለው ትክክለኛ ወገን” ነው ሊባል አይችልም። ነገር ግን ኩባንያው 3000 ብር ብቻ ከፍሎ ቢሆንና 2000 ብር ቢቀር ሁለቱም ማለትም ኢንሹራንስ ኩባንያውና ገ/ሚካኤል በክሱ “ጥቅም ያላቸው ትክክለኛ ወገኖች” ተብለው ሊጠሩ ይችሉ ነበር። ይህም ማለት ኩባንያው ለገ/ሚካኤል ለከፈለው 3000 ብር ገ/ሚካኤል ደግሞ ላልተከፈለው 2000 ብር በመኮንን ላይ ክሥ መመሥረት ይችላሉ። የንግድ ሕግ ቁጥር 683/1/ “ኢንሹራንስ አድራጊው በከፈለው ገንዘብ መጠን መጠየቅ ይችላል” ስለሚል ከዚህ የትርጉም መንፈስ በመነሣት 3000 ብር እስከከፈለ ድረስ ይህንኑ የመጠየቅና መልሶ የማስከፈል መብት አለው። ገ/ሚካኤልም ላልተከፈለው ቀሪ ገንዘብ 2000 የመጠየቅ መብት ያለው በመሆኑ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 35 መሠረት ሁለቱም ክሣቸውን አጣጥረው ማቅረብ ይችላሉ።

የንግድ ሕግ ቁጥር 583(3) ኢንሹራንስ ሰጭው በከፈለው ካሣ መጠን ጉዳት እንዲደርስ ባደረጉት ሦስተኛ ወገኖች ላይ ለትበዳዩ በከፈለው ገንዘብ መጠን ተተክቶ ክስ ማቅረብ ቢችልም ተቃራኒ የሆነ ስምምነት ቢኖርም

እንኳ እንጅራንስ ገቢው ወደታች የሚቆጠሩ ተወላጆች ወደላይ የሚቆጠሩ ተወላጆች ወኪሎች ሠራተኞች ጫም ከእርሱ ጋር ዘወትር አብረው የሚኖሩት ሰዎች ጉዳቱን ያደረሱት በክፉት ተነሳስተው እስካልሆነ ድረስ ተበዳዩን ተክቶ ክስ ሊአቀርብባቸው አይችልም በማለት ይደነግጋል። በዋስትና ውሉ ዋስትና ሰጭው እንዲዳረግ ሥልጣን ቢሰጠውም በዚህ ጉዳይ ውጤት የለውም በእንደዚህ ዓይነቱ ጉዳይ ክሥ የማቅረብ መብት የአለው ዋስትና የተገባለት ሰው ብቻ ነው። በዚህ ዓይነት ዋስትና የተገባለት ሰው መኪናው በልጁ ጉዳት ቢደርስበት ዋስትና ሰጭ ለደረሰው ጉዳት ካሳ ዋስትና ለተገባለት ሰው ቢከፍልም ጉዳቱን በአደረሰው በዋስትና ገቢው ልጅ ላይ ክሥ ማቅረብ አይችልም ማለት ነው።

የንግድ ሕግ ቁ. 690 በሰው ላይ ለሚደርስ ጉዳት የሚሰጥ ዋስትናን የሚመለከት ሲሆን የዚህ ሕግ ድንጋጌ ዋስትና ሰጭ በዋስትና ገቢው ሰውነት ላይ ለደረሰ ጉዳት የከፈለውን ካሳ ተበዳዩን ተክቶ በበዳዩ ላይ ክሥ እንዳያቀርብ ይከላከላል።

ለምሳሌ ሳምሶን መኪናውን በሚያሸከረክርበት ወቅት በሰውነቱ ላይ ለሚደርስበት ማንኛውም ዓይነት አደጋ ኩባንያው የሕይወት መድን ዋስትና እንዲሰጠው፣ ኩባንያው በበኩሉ ደግሞ ሳምሶን ላይ ጉዳት ያደረሰውን ሰው ከሰባ የመጠየቅ መብት (ማለትም ለሳምሶን የከፈለውን ገንዘብ ከበዳዩ ላይ የመቀበል) መብት እንደሚኖረው ከጋልፎፓርክ ኢንሹራንስ ኩባንያ ጋር ይዋዋላል።

ጥር 20/1947 ናዝሬት ከተማ አቅራቢያ የሳምሶን መኪና ከዋቤ ሼክ መኪና ጋር ይጋጫል። ሳምሶንም የአካል ጉዳት ይደርስበታል። የጋልፎፓርክ ኢንሹራንስ ኩባንያም 15000 ብር ለሳምሶን ይከፍላል። በቁጥር 690 ግልፅ ክልከላ መሠረት ኩባንያው በምንም መንገድ በሚ/ር ዋቤ ሼክ ላይ ክሥ መመሥረት አይችልም። በግል በአካሉ ላይ ለደረሰ ጉዳት ካሳን መጠየቅ ወይም ክሥን መመሥረት የሚችለው ራሱ ተበዳዩ ወይም ጉዳት የደረሰበት ግለሰብ ብቻ ነው። በዚህም መሠረት ከፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 33/2/ አኳያ ጥቅም የአለው እውነተኛው ወገን ተበዳዩ ነው።

ለ. የተከራካሪዎች መተካት

አንድ ክስ “በጉዳዩ ጥቅም ባለው እውነተኛ ወኪን” ባልተመሠረተ ጊዜ ፍ/ቤቱ ክሱን ውድቅ ማድረግ የለበትም፤ ነገር ግን እንደ ከሣሽ ሆኖ መቅረብ

ይገባው የነበረው ሰው እንዲጨመር ወይም ምትክ ሆኖ እንዲገባ ነው ማድረግ ያለበት። ይህ ሥነ-ሥርዓት ጊዜን የሚቆጥብ ከመሆኑም በላይ ጥቅም ያለው ትክክለኛው ወገን” እንደገና አዲስ ክሥ እንዲመሰርት ከማድረግ ይልቅ ተጨማሪ ወይም ምትክ ሆኖ እንዲገባ ማድረግ የበለጠ ጠቃሚ ስለሚሆን ነው። በጉዳዩ ላይ ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን ክሱ በይርጋ ከታገደ በኋላ መተካት ይችላል ወይም አይችል እንደሆነ አወዛጋቢ ጥያቄን ሊያስከትል የሚችልበት ሁኔታ ይፈጠራል። አንዴ በይርጋ ከታገደ በኋላ ቀድሞ ባለመብት ወገን የሆነ ወይም ከሣሽ መሆን ይገባው የነበረ ወገን ምትክ ወይም ተጨማሪ ሆኖ ሊገባ አይችልም (የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 40 ይመልከቱ።

ስለሆነም ከሣሽ የነበረ ወገን የመክሰስ መብቱን ለሦስተኛ ወገን አሳልፎ ከሰጠ መብቱ የተላለፈለት ወገን በቀድሞው ከሣሽ እግር ተተክቶ በመግባት የከሣሽነት ቦታውን ይይዛል። በዚሁም ክሱ ወይም መግቱ ይቀጥላል። የከሣሾችን መለዋወጥ ወይም ምትክ የመደራረግ ሂደትንና ጉዳይን በሚመለከት በቀድሞው ከሣሽ እግር ተተክቶ የገባው የኋለኛው ከሣሽ “አዲስ ክሥ እንዲመሰርት” መደረግ የለበትም። ቀደም ሲል የተመሠረተው ክሥ ተሻሽሎ ሰውየው እንደከሣሽ ሆኖ የጀመረውን መግታት ይቀጥላል ማለት ነው። አንድ ክስ በትክክለኛው ከሣሽ ሥም መመሥረቱ አጠራጣሪ በሚሆንበት ጊዜ ምትክ ይታዘዛል። እንዲህ በሚሆንበት ጊዜ ስሙ የተመዘገበው ከሣሽ ክሱን በፈቃዱ ሊያነሣ ይችላል። ፍ/ቤቱም ቢሆን የቀድሞው ከሣሽ “ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን ነው ወይስ አይደለም?” የሚለውን ጉዳይ አንስቶ መነጋገር አያስፈልገውም። ምክንያቱም “በጉዳዩ ትክክለኛ ጥቅም ያለው ወገን” በእርሱ እግር ተተክቶ ስለገባ ነው። በአንድ ጉዳይ ውስጥ ከሣሽ ከንብረት ባለቤቶች ጋር የግቢያቸውንና የመግቢያ መንገዳቸውን የአስፋልት ንጣፍ ሊያለብስላቸው ውል ይዋዋላል። ተከሣሹ ደግሞ የባቡር ሐዲዱ በሚዘረጋበት ወቅት ይህንኑ የአስፋልት ንጣፍ ያበላሻል። ከሣሹም ለዚህ ጥፋት የጉዳት ካሣ እንዲከፍለው የባቡሩን ኩባንያ ይከሣል። የተነሳውም ጥያቄ “ከሣሹ ክስ መመስረት የሚገባው እውነተኛ ጥቅም ያለው ወገን ነው?” የሚል ነበር። እዚህ ላይ ከሣሹ በፈቃደኝነት ክሱን ትቶ በእርሱ እግርም የንብረቱ ባለቤቶች ተተክተው መግቱን እንዲቀጥሉ ተደረገ።

በቁጥር 40(1) መሠረት ምትክ ማድረግ የሚችለው ክስ በስህተተኛ ወገን ሥም ሲመሠረት ይኸውም በቅን ልቡና የተደረገ መሆኑ እንዲታመን ያስፈልጋል። በዋናው ወይም በቀድሞው ከሣሽ እግር ተተክቶ ክስ የመመሥረቱ ዓላማ ሆኖ ተብሎ ከተከሣሹ ጥቅምን ለማግኘት ከሆነ እንዲህ ያለው ድርጊት በቅን ልቡና የተደረገ በአለመሆኑ ምትክ እንዳይደረግ መፈቀድ የለበትም። ስለሆነም የቀድሞው ክስ ተዘግቶ ትክክለኛው ወይም ሕጋዊው ከሣሽ “አዲስ” የክስ ማመልከቻ እንዲያስገባ ይደረጋል። ለምሳሌ አበበ ሸክተማ ያስተላለፈለትን በውል ላይ የተመሠረተ የይገባኛል ክስ በበቀለ ላይ አቀረበ እንበል። በቀለም ገና ክሥ ያልመሠረተበት ያልተከፈለ ገንዘብ ከተማ ላይ ስላለው የተከሣሽ ከሣሽ ክስ ሊያቀርብ ይችላል ይሆናል” ብለው ይገምታሉ። ይህንን ለማስወገድ አበበ በበቀለ ላይ ክስን ይመስርታል። ነገር ግን አበበ መብቱን ለከተማ ማስተላለፉን በሚገባ ያወቀው በቀለ “አቶ አበበ በጉዳዩ ጥቅም ያለው እውነተኛ ወገን አይደለም ፣ አበበ ከተማን ተክቶ መከሰሱ ተገቢ አይደለም” በማለት ይቃወማል። ከተማ በበቀለ ላይ ክስ ከመሠረተ በቀለም የራሱ ገንዘብ እንዲከፈለው ከተማን ይጠይቀው ይሆናል እናም ይህ መሆን ብለሌለበት አበበ በበቀለ ላይ ክስ ይመሥርት በማለት አበበና ከተማ ያውጠነጠኑትን ተንኮል ፍ/ቤቱ ከደረሰበት ምትክ እንዲደረግ ላይፈቅድ ይችላል።

በሌላ በኩል ደግሞ ከከሣሾች ምትክ አኳያ ሌላው ሊነሳ የሚችለው ችግር የከሳሾችን መጨመር የሚመለከተው ጉዳይ ነው። ጥሩ ምሳሌ ሲሆን የሚችለው ለደረሰው ጉዳት ከፊሉን ብቻ ስለሚከፍል የመደን ዋስትናን ሰጭ የሚመለከት ጉዳይ ነው። የአበበ መኪና ግጭት ይደርስበታል እንበል። የግጭቱ ጉዳት ተመን ዋጋ 5000 ብር ሲሆን ኢንሹራንስ ኩባንያው የከፈለው 3000 ብር ብቻ ነው እንበል። ይህን ጉዳይ በተመለከተ አበበና ኢንሹራንስ ኩባንያው “ትክክለኛ ባለመብት ወገኖች” ናቸው። አበበ ለቀሪው 2000 ብር ኢንሹራንስ ኩባንያው ደግሞ ለአበበ የከፈለውን 3000 ብር ለማስመለስ በጥፋተኛው ወገን ላይ ክሥን መመሥረት ይችላሉ። ይህ ዓይነቱ ምሳሌ በከፊል መብትና ጥቅምን ማስተላለፍ ለሚመለከተው ጉዳይ ተፈጻሚ ይሆናል።

መድን ዋስትና ብጭውና ተቀባዩ ክሶቻቸውን በአንድነት አጣምረው ቢያቀርቡና በዚሁም አንፃር “ቢያሽንፋ” ወይም ቢሸነፉ” ይህን ያህል

ትኩረት የሚሰጠው ጉዳይ አይሆንም። ለምሳሌ የመድን ዋስትና ሰጭውና የመድን ዋስትና የተገባለት ሰው ወይም መብቱን ያስተላለፈውና መብቱ የተላለፈለት ሰው በፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 35 መሠረት በጣምራ ክስ ሊያቀርቡ ይችላሉ። በዚህ ጊዜ ችግር አይኖርም ችግሩ የሚመጣው የመድን ዋስትና ሰጭው የመድን ዋስትና የተገባለትን ሳይጨምር ወይም የጭድን ዋስትና የተገባለት ሰው የመድን ዋስትና ሰጭውን ሳይጨምር፣ በከፊል መብቱን የአስተላለፈው በከፊል መብቱ የተላለፈለትን ሳይጨምር ወይም በከፊል መብት የተላለፈለት በከፊል መብት ያስተላለፈለትን ሳይጨምር ክስ የቀረበ እንደሆነ ነው። በእርግጥ ሁሉም የየራሳቸው ጥቅምና መብት አላቸው ሆኖም ግን ተከላኹ ብክሱ ውስጥ የሌሉት ከሳሾች ወደ ክሱ እንዲገቡ መጠየቅ እየቻለ ሳይጠይቅ ቢቀር ለሁለተኛ ጊዜ የሚቀርብበትን ክስ ሊቃወም አይችልም። ነገር ግን ክሱ የቀረበው በመጀመሪያው ባለመብት ማለት ዋስትና በተገባለት ሰው እና መብቱን በከፊል በአስተላለፈው ሰው ከሆነ የሚሰጠው ውሳኔ በቀሪዎች ባለመብቶች ማለት በመድን ዋስትና ሰጭውና በከፊል መብት በተላለፈለት ሰው ላይ ተፈጻሚ ይሆናል። ምክንያቱም እነዚህ ሰዎች መብታቸውን ያገኙት ከዋናዎቹ ባለገዳዮች ማለትም የመድን ዋስትና ሰጭው ከመድን ዋስትና ገቢውና በከፊል መብት የተላለፈለት በከፊል መብት ከአስተላለፈው በመሆኑ ነው እናም በፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 5(1) መሠረት የመጨረሻ ውሳኔ በመሆኑ ሌላ ክስ ሊቀርብበት አይችልም።

በመሠረቱ አንድ ሰው አንድ ዓይነት በሆነ ጉዳይ ሁለት ጊዜ በተከታታይ ሊከሰስ አይችልም። በእርግጥ ሁለት ሰዎች በአንድ ክስ ውስጥ መብትና ጥቅም አላቸው ማለት የግድ ከተከሳሹ ድርጊት ወይም ተከሳሹ የፈጠረው ነው ከሚል ግንዛቤ ጋር የተያያዘ ነው ማለት ላይሆን ይችላል። የቁጥር 40/1/ ድንጋጌ አንድ ሰው ከሳሽ ሆኖ ሊጨመር እንደሚችል ይደነግጋል። እዚህ ላይ ሊነሳ የሚችለው ጥያቄ ይህ በከሳሽነት በክሱ ውስጥ እንዲጨመር የተደረገው ወገን በቁጥር 40(2) መሠረት ለውሳኔ አሰጣጥ አስፈላጊ ነው ተብሎ በክሱ የግድ መግባት የአለበት ነው ወይስ አይደለም የሚለው ነው። በዚህ ዓይነት በከሳሽነት እንዲገባ የሚጠየቀው ሰው በቅድሚያ የእርሱ ፈቃድኛነት አስፈላጊ ነው ይህንን ጉዳይ ወደኋላ

የምናየው ይሆናል። ችግሩን ከቁጥር 216 ጋር በማገናዘብ መፍታት ይቻላል ይሆናል በቁጥር 216 ላይ ማናቸውም ክስ ክሱን ለማቅረብ ምክንያት የሆኑትን ሁሉ በማመልከቻው ላይ አጠቃሎ መግለጽ እንደአለበት ተደንግጎ ጉአል። በዚህ ዓይነት ለክሱ ምክንያት የሆነውን ጉዳይ ቀንሶ በክፈል ክስ የሚያቀርብ ከሳሽ ቀንሶ በአስቀረው ጉዳይ ሌላ ክስ ሊያቀርብ አይችልም ማለት ነው። የዚህ ድንጋጌ ዋና ዓላማ ተከላሹ ለበርካታ ክሶች እንዳይዳረግ ለመከላከል ነው ለምሳሌ የ“ሀ” መኪና በ“ለ” መኪና ለደጋ ቢደርበባትና “ሀ”ም በሰውነቱ ላይ ጉዳት ቢደርስበት “ሀ” የአለው መብት በግጭቱ የደረሰበትን ጉዳት የመጠየቅ መብት ነው “ሀ” አንድ ጊዜ በመኪናው ላይ ለደረሰበት ጉዳት የጉዳት ካሳ ሌላ ጊዜ ደግሞ በራሱ ላይ ለደረሰበት ጉዳት የጉዳት ካሳ ሊጠየቅ አይችልም። ሊጠይቅ የሚችለው የደረሰበትን ጉዳት ሁሉ አጠቃልሎ በአንድ ክስ ነው። በተመሳሳይ ሁኔታ “ሀ” በመኪናው ላይ የ500 ብር ግምት ያለው ጉዳት ቢደርስበትና የኢንሹራንስ ኩባንያውም 300 ቢከፍለው የሚኖረው መብት አንድ ብቻ ነው ምክንያቱም መብቱ የመነጨው ከመኪናው ግጭት በመሆኑ ነው። “ሀ” መጀመሪያ ብር 300 ቀጥሎ ደግሞ ብር 200 እንዲከፈለው ክስ ማቅረብ እንደማይችለው ሁሉ የኢንሹራንስ ኩባንያውም የከፈለው ብር 300 እንዲተካለት፣ ተበዳዩ ለብር 200 ጉዳት አድራሹን የሚጠይቅ ሆኖ ሲገኝ ጉዳት እድራሹን ሊከሰው አይችልም። የደረሰው ጉዳት አንድ ሲሆን በቁጥር 216 መሠረት ለክሱ ምክንያት የሆነው ጉዳይ ይኸው በመኪናው ላይ ደረሰው ጉዳት በመሆኑ ክሱ ተነጣጥሎ ሊቀርብ አይገባውም። በዚህም መሠረት በክፈል የመብት ማስተላለፍ ጉዳይ ሲኖር መብት አስተላላፊውና መብት የተላለፈለት ወገን በክሱ ውስጥ መጣመር ይኖርባቸዋል። ፍ/ቤቱም የዚህ ዓይነቱ ሁኔታ ሲያጋጥመው ሌላው ወገን በቁጥር 40(1) መሠረት አባሪ ሆኖ እንዲገባ ማዘዝ አለበት አለበለዚያ ቀሪው ወገን አለኝ በሚለው መብት ክስ ከማቅረብ ይታገዳል።

ሐ. የተከሳሽ ጥቅም

አንድ ከሳሽ ከአንድ ተከሳሽ ላይ የሚፈቅገው ጥቅም ከሌለው ከሥ በእርሱ ላይ የሚመሰርትበት ምክንያት አይኖርም ቁጥር 33(3) ይመለከታል

የፍትሕር ክስ ዋና ዓላማ ተበዳዩ ለደረሰበት ጉዳት ከበዳዩ ተገቢውን ካሳ ለማግኘት በመሆኑ ተበዳዩ ምንም ዓይነት ካሳ የማይጠይቅ ከሆነ ተከላኹን ሚክስበት ምክንያት አይኖርም። ቁጥር 224ም ከላሹ የሚጠይቀውን ዳኝነት በዝርዝር መግለጽ እንደአለበት ይደነግጋል።

ለምሳሌ ጌታሁንና ኤርምያስ አንድ ውል ይዋዋላሉ እንበል። በውሉም ላይ ጌታሁን ለኤርምያስ ሸቀጦች በኪ/ግራም 1-00 ብር እንደያቀርብ ይስማማሉ። ጎሳም “ሕጋዊ ውል የለም” በማለት ጌታሁን ውሉን አላከብርም ይላል። ውሉም መፈፀም ይገባው በነበረበት ወቅት የሸቀጦች ዋጋ ያሽቆላ ቁላል። በዚህም የዋጋ ማሽቆልቆል ሳቢያ ቀደም ሲል በኪ/ግ 1-00 ብር ይሸጡ የነበሩት ሸቀጦች ባሁኑ ወቅት በማንኛውም ሉቅ በኪ/ግራም 0-50 ሣንቲም መሸጥ ጀምረዋል። የውል አለመከበር አለ ከተባለ በአሁኑ ወቅት ጠቀሜታው ለኤርምያስ ነው። ምክንያቱም በኪ/ግራም 1-00 ከመግዛት ከሌላ ቦታ በኪ/ግራም 0-50 መግዛት ስለሚችል ነው። በዚህም ሁኔታ “ከሰርሁኝ” ወይም “ተጐዳሁ” የሚልበት ነገር የለም። እንግዲያው በውል አለመከበር ወይም መጣስ ሳቢያ ተጐዳሁ የሚለው ነገር እስከሌለው ድረስ ጌታሁንን መክሰስ አይችልም። የሚፈለገው ወይም የሚጠየቀው ካሳ ሁል ጊዜ በኪ/ግራ ክፍያ መልክ ይቀርባል። ሆኖም በአንዳንድ ሁኔታዎች ግን ምንም እንኳን ከሣሹ ደረሰብኝ የሚለው ኢኮኖሚያዊ ጉዳት ባይኖርም የጉዳት ካሳ እንዲከፈል ይደረጋል። ለዚህም ምሳሌ ቁጥር 2105-2115 የፍትሕብሔር ድንጋጌዎች መመልከቱ ይበቃል።

በጌታሁንና በኤርምያስ የተፈፀመውን ውል አስመልክተን ለምሳሌ “አቶ ጌታሁን መጋቢት 1/1990 እና ነሐሴ 1/1990 በውሉ ላይ ሥምምነት የተደረሰባቸውን ሸቀጦች እንዲያቀርብ በማለት የተፃፈ ነው ብለን እንገምት። በመጋቢት 1/1990 የሸቀጦቹ የገበያ ዋጋ በውሉ ላይ ከተጠቀሰው ዋጋ በጣም ያነሰ ነው ብለን እንገምት። ይህን በተመለከተ ውል ቢጣስ ወይም ባይከበር ኤርምያስ የሚጐዳበት መንገድ አይኖርም። የሆኖ ሆኖ ነሐሴ 1/1990 በገበያ ላይ ያለው የሸቀጥ ዋጋ በውሉ ላይ ከተመለከተው ከፍ ይል ይሆናል። በዚህ ጊዜ ከላሹ ከተከላኹ ጋር ያደረገው ውል እንዲረጋገጥለትና የፀና ነው እንዲባልለት ክስ ሊአቀርብ ይችላል። በዚህ መሠረት ከተወሰነም ተከላኹ በውሉ መሠረት ይፈጽማል ከላሹም የሚደርስበት ጉዳት አይኖርም።

2. በውክልና ስለሚመሠረቱ ክሶች

በውክልና የሚመሰረት ክስ የምንለው ከሣሽ ወይም ተከላሽ ሆኖ የቀረበው ወገን ስለሌለው ሆኖ ማለትም ወክሎ ሲከሰ ወይም ሲከሰስ ያለውንና የሚኖረውን ሁኔታ ነው። በመሠረቱ ሁለት ዓይነት ውክልና አለ። የመጀመሪያው አንድ ሰው በጋራ ሆኖ ማለትም ራሱንና ሌላኛውን ወገን ወክሎ የሚቀርብበት ሲሆን ሌላው ደግሞ አንድ ሌላ ወገን ብቻ በጠቅላላው ተወክሎ የሚቀርብበት ሁኔታ ነው። የቁጥር 34 ድንጋጌ የሚያመለክተውም አንድ ግለሰብ ለሌላው ሰው ብቻ ተወክሎ የሚቀርብበትን ሁኔታ ሲሆን ቁጥር 38 ደግሞ አንድ ሰው የራሱንና የሌላውን ወገን መብትና ጥቅም ወክሎ የሚቀርብበትን ሁኔታ ይገልጻል።

ይህም ማለት የቡድኑ አባል የሆነ ወገን መላውን የቡድኑን አባላት ወክሎ የሚቀርብበት ሁኔታ ነው። እንዲህም በሚሆንበት ጊዜ ተወካዩ ራሱንና መላውን አባላት ወክሎ ይከሳል ወይም ይከሰሳል።

ሀ. በሕጋዊ እንደራሴዎች ስለሚቀርቡ ክሶች

በሕግ ችሎታ የላቸውም የተባሉ ሰዎች በሞግዚታቸው ወይም በተሾመላቸው እንደራሴ ወይም አስተዳዳሪ ለመከሰስ ወይም ለመከሰስ ይችላሉ። ቁጥር 34(1) ይመለከታል። ችሎታ ማጣት ከእድሜ ወይም ከአእምሮ ሁኔታ ወይም በፍርድ ከሚሰጥ ውሳኔ ሊመነጭ ይችላል። የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 193 ይመለከታል። በፍ/ሔር ሕግ ቁጥር 198 መሠረት አንድ 18 ዓመት የአልሞላው ሰው ልክ በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 358 መሠረት በፍርድ እንደተከለከለ ሰው ችሎታ የለውም። አንድ ሰው በፍርድ የክልከላ ውሳኔ የሚሰጥበት በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 339 መሠረት እብድ ነው የሚባል ሲሆን ወይም በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 340 መሠረት በአእምሮው የጃጀ ሆኖ ሲገኝ ነው። እዚህ ላይ ሊነሳ የሚችለው ጥያቄ በፍርድ ክልከላ የአልተደረገበት እብድ ወይም አእምሮው የጃጀ ሰው ሊከስ ወይም ሊከሰስ ይችላል ወይስ አይችልም የሚለው ነው። የፍ/ሔር ሕግ እብድነታቸው ወይም በአእምሮ መጃጀታቸው በግልጽ በሚታይና በግልጽ በማይታይ መካከል ልዩነት ይፈጥራል። እብድነታቸው ወይም አእምሮቸው መጃጀት በግልጽ የሚታወቅ ሰዎች የሚፈጽሟቸው ተግባሮች ተቃውሞ ሊቀርቡባቸው የሚችል ሲሆን በግልጽ እብድነታቸው ወይም የአእምሮ መጃጀታቸው ሁኔታ የማይታይ ሰዎች ግን ተቃውሞ ሊቀርብባቸው አይችልም።

የሕግ ክልከላ የሚመነጨው በወንጀል ድርጊት ከሚሰጥ ቅጣት ሲሆን በዚህ ዓይነት የተቀጣውን ሰው ሕጉ የንብረት አስተዳዳሪነቱን ሥልጣን ያሳጣዋል። በምን ዓይነት ጉዳዮች ይህን ሥልጣን እንደሚያጣም በወንጀለኛ መቅጫ ሕጉ ይወሰናል። የዚህ ዓይነቱ የችሎታ መቀነስ ፀባይ የሚቆየውም የቅጣቱ ውሳኔ እስካለ ድረስ ነው። ችሎታ የለውም የተባለው ሰው ሊከሰ ወይም ሊከሰስ የሚችለው በሕጋዊ ወኪሉ አማካይነት ሲሆን በሕግ የሚወከለው ሰው ከሌለ በቁጥር 34(2) መሠረት ወኪል እስኪሾምለት ድረስ ክሱ ታግዶ ይቆያል። እድሜአቸው አካለ መጠን ያልደረሰና በፍርድ ክልከላ የተደረገባቸው ሰዎች በአሳዳሪያቸው አማካይነት ሊከሱ ወይም ሊከሰሱ ይችላሉ። ችግሩ በግልጽ የታወቁ እብዶች ወይም በአእምሮአቸው የጃጁ ሰዎች በፍርድ ክልከላ የአልተደረገባቸው እንደሆን ነው። እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ ሰውየው በግልጽ የታወቀ እብድ ወይም አእምሮው የጃጀ መሆኑን ሲረዳና ጥቅሙም የሚጉዳ ሆኖ ባገኘው ጊዜ በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 35 መሠረት የክልከላ ውሳኔ ይሰጣል። አሳዳሪ እንዲሾምለትም ትዕዛዝ ይሰጣል። የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 359 ይመለከታል። በሕግ ክልከላ የተደረገበት ሰው አሳዳሪ የለውም (የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 382 ይመልከቱ)። እና ጥያቄው እንዴት ይወከላል የሚለው ነው። የፍ/ሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁ. 62(1) የፍትሐብሔር ክርክር የአለበት ሰው በእስር ቤት የሚገኝ ሲሆንና በመታሠሩ ምክንያት ራሱ ቀርቦ ለመከራከር የማይችል በሆነ ጊዜ በከሰሰበትም ሆነ በተከሰሰበት ጉዳይ እንደራሴ ሆኖ የሚከራከርለት ወኪል ወይም ነገረፈጅ ለመተካት ይችላል በማለት ይደነግጋል። በዚህ ዓይነት አንድ በእስር ላይ ያለ ሰው መከራከር የሚችለው በእንደራሴው አማካይነት ሳይሆን በወኪሉ አማካይነት ነው ማለት ነው።

እንዲሁም ቁጥር 34 ክሱ በንብረት አስተዳዳሪ በኑዛዜ አስፈጻሚ፣ በአደራ ጠባቂ ሥር የሚተዳደርን ንብረት የሚመለከት በሆነ ጊዜ ክሱ በንብረት አስተዳዳሪው በኑዛዜ አስፈጻሚው ወይም በንብረት ጠባቂው እንዲመራ ይፈቅዳል።

ለ. ቡድንን ወክለው ስለሚመሠረቱ ክሦች

በዛ ያሉ ወገኖች በአንድ የክስ ምስረታ ሂደት ውስጥ አንድ ዓይነት ወይም ተመሳሳይ ጥቅም በሚኖራቸው ጊዜ ከተሰማሙ ከመካከላቸው

አንደኛው እነርሱን ወክሎ ሊከሰ ወይም ሊከሰስ እንደሚችል ቁጥር 38 ይደነግጋል። በዚህ ጉዳይ ላይ ሁለት ነጥቦች ሊወሱ ይገባቸዋል። አንደኛው ቡድኑ ማለትም የሰዎቹ ከበብ የግዴታ በዛ ያሉ ሰዎችን ያቀፈ መሆን አለበት የሚያስኝ አይደለም። ሁለተኛ መላው የቡድኑ አባላት ከመካከላቸው በአንዱ ወይም በሁለቱ መወከል ስምምነታቸውን ማረጋገጫ መስጠት አለባቸው። እነኚህ ሁለት መጠይቆች ከተሟሉ ፍ/ቤቱ በውክልና ለመሟላት ለቡድኑ ወኪል ወይም ወኪሎች ፈቃድን ይሰጣል። እነዚህ ሁለት መሠረታዊ የሆኑ ነጥቦች ያልናቸው (1) የቡድኑ አባላት በሙሉ ክሡን በተመለከተ የሚኖሩ ራቸው መብት ወይም ጥቅም አንድ ዓይነት መሆን እንዳለበትና (2) ሁሉም ቢሆኑ በአንዱ ወይም በጥቂቱ ለመወከል ፈቃደኝነታቸውን መግለጽ እንዳለባቸው የሚያመለክቱትን ነው። እዚህ ላይ “ተመሳሳይ ወይም አንድ ዓይነት የሆነ ጥቅም (መብት)” ማስፈለጉን ነው በተጨማሪ የሚያሳየን። እዚህ ላይ የግድ መታወስ የሚገባው ነጥብ “ተመሳሳይ የክፍያ ጥያቄ የግዴታ ከአንድ ዓይነት ምንጭ ወይም የውል መሠረት ይመነጫል ማለት እንዳልሆነ ነው። ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሚያቀርቡት ጥያቄ የተለያየ በሚሆንበት ጊዜ ማለትም እያንዳንዱ ወገን በግሉ በየራሱ ላይ ለተፈፀሙት ጥፋቶች ወይም ለደረሱበት በደሎች የጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ክሥ በሚመሰርትበት ጊዜ እኒህ ወገኖች “ተመሳሳይ ጥቅም” አላቸው ለማለት ያዳግታል። ለምሳሌ አንድ የብዙ ግለሰቦችን እቃ የጫነ መርከብ ቢሰምጥ “እቃችን ጠፋ” ባዮቹ ሁሉ በጋራ ወይም በቡድን ሆነው አንደኛውን ወኪል አድርገው መክሰስ አይችሉም። ምክንያቱም እያንዳንዱ በመርከቡ ላይ “ነበረኝ” የሚለው እቃ የተለያየ መጠንና ግምት ስለሚኖረው ነው።

በሌላ በኩል በአንድ የታተመ ጋዜጣ ላይ የተለያዩ ሰዎች “የስም ማጥፋት ተግባር” ወይም “በግል ክብራቸው ላይ ዘለፋ” ቢካሄድባቸው እነኚህም ቢሆኑ በአንድነት ሆነው አንዱን ከመካከላቸው ወኪል በማድረግ ክስ ሊመሰርቱ አይችሉም። ምክንያቱም አብዛኛውን ጊዜ አንዱ ከሌላው በተለየ መንገድና መጠን በግል የደረሰበትን የሞራል ጉዳት አስመልክቶ ካሳ እንዲከፈለው ጥያቄ ስለሚያቀርብ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ የተወሰኑ ሰዎች የንብረት “ባለቤት” ሌሎቹ ደግሞ ንብረት “ተከራዮች” ሆነው ክሥ በሚያቀርቡበት ጊዜ ከላይ እንደተመለከተው በቡድን ሆነው አንዱ እንዲወ

ከላቸው በማድረግ ክስ መመሥረት አይችሉም።

አንድ ግለሰብ የተለያዩ የእዳ ዓይነቶችን ከተለያዩ ግለሰቦች ቢወስድ እንኳሁ ባለገንዘቦች ግለሰቡ ላይ ያላቸውን እዳዎች አስመልክተው በቡድን ሆነው በወኪል መክሰስ አይችሉም። ተከላሾችም ቢሆኑ የተከሰሱበት ምክንያት የተለያዩ ከሆነ የሚያቀርቡት መከላከያ የተለያዩ በመሆኑ በጋራ ሊከሰሱና አንዱን ወኪል አድርገው ሊከላከሉ አይችሉም። ከዚህ የምንረዳው የውክልና ክስ ሊቀርብ የሚችለው ሁሉም የሚጠይቁት ዳኝነት አንድ ዓይነት ሲሆን ብቻ ነው ከላሾችም ከሆኑ የሁሉም ጥያቄ አንድ አይነት መሆን አለበት። ተከላሾችም ከሆኑ የሚያቀርቡት መከላከያ አንድ ዓይነት መሆን አለበት። ለምሳሌ በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 1489 ላይ እንደተመለከተው በአንድ መንደረተኞች ወይም ጎሳ በተያዘ መሬት ላይ ክርክር ቢነሳ ክርክሩ ለመንደረተኞች ወይም ለጎሳው ተመሳሳይ ሊሆን ይችላል ምክንያቱም ሁሉም አባሎች በመሬቱ ላይ ያላቸው ጥቅም አንድ አይነት በመሆኑ በክሱ ያላቸው ጥቅም አንድ ዓይነት ነው። እንዲሁም የአንድ አካባቢ ሰዎች በአንድ መሬት ላይ የማለፍ መብት ሲኖራቸው ባለርስቱ በመሬቱ ላይ እንዳያልፉ ቢከለከላቸው በመንገዱ ተጠቃሚ የሆኑ ሰዎች አንዱን ከመካከላቸው ወክለው ክስ ሊቀርቡ ይችላሉ። አንድ ኑዛዜ አስፈጻሚ በእጁ የያዘውን ኑዛዜ አላሳይም ቢል በኑዛዜ ወይም አለኑዛዜ ወራሽ ከሆኑት አንዱ በራሱና በሌሎች ወራሾች ስም ሆኖ ኑዛዜ አስፈጻሚው የያዘውን ኑዛዜ እንዲላሳው ታቸው ሊያስገድድ ይችላል። ሁሉም ያላቸው ፍላጎት ኑዛዜው እንዲነበብ ላቸው ስለሆነ የሁሉም መብት አንድ አይነት ነው።

ተመሳሳይና የተለያዩ ጥቅም በሚለው መካከል የአለውን ሁኔታ አንድ በእንግሊዝ አገር ፍ/ቤት ከቀረበ አንድ ጉዳይ ለመረዳት እንሞክራለን በዚህ ጉዳይ የአንድ ፋብሪካ ሠራተኞች “በሕጉ መሠረት አሠሪዎችን በቂ የአደጋ መከላከያ አላቀረቡልንም” በማለት ሥራ ያቆማሉ። የሠራተኞችም ጥያቄ ሁለት መልክ ነበረው /1/ በሕጉ መሠረት አስሪያቸው በቂ የሆነ የአደጋ መከላከያ እንዲያቀርቡ /2/ በዚሁ ሳቢያ ከሥራ በመቅረታቸው ደመወዝ ሰላልተከፈላቸው ለደረሰባቸው ጉዳት ደመወዛቸው ለሠራተኞቹ እንዲከፈላቸው የሚሉ ናቸው። በጥያቄያቸውም መሠረት በቡድን ሆነው አንዱን ወኪል በመድርግ ክስ ይመሰርታሉ። ፍ/ቤቱም የመጀመሪያውን ጥያቄ

በሚመለከት በቁጥር 38 ድንጋጌ መሠረት በቡድን ሆነው አንዱን ወኪላቸው አድርገው ከሣቸውን መመሥረት እንደሚችሉ ፈቅዶ ነገር ግን ሁለተኛውን ጥያቄ በተመለከተ በወኪል ክስ ማቅረብ አትችሉም ተባለ።

ለዚህም የተሰጠው ምክንያት እያንዳንዱ ሠራተኛ ሥራ ባቆመበት ወቅት በግሉ የደረሰበት ጉዳት የተለያዩ ስለሚሆን ከዚህም አኳያ የሚያቀርበው የካሳ ጥያቄ እንዲሁ የተለያዩ ስለሚሆን ነው። ስለዚህም ሁሉም ሠራተኞች አንድና ተመሳሳይ የሆነ ጥቅም ወይም ቅሬታ አላቸው ለማለት አያስደፍርም። ሆኖም በቂ የሆነ የአደጋ መከላከያ ትጥቅን በሚመለከት እንዲሟላላቸው የጠየቁት ጥያቄ ፣ ያቀረቡት ክስ የሁሉንም ሠራተኞች ጥቅም በጋራ የሚመለከት በመሆኑ አንዱን ከመካከላቸው ወኪል አድርገው ክሥ መመሥረት ይችላሉ። በጥብቅ ሊታወቅ የሚገባው ጉዳይ “ቡድንን በመወከል የሚመሠረቱ ክሦችና የተከራካሪዎች መጣመር” እጅግ የተለያዩ ነገሮች እንደሆኑ ነው። ቡድንን በመወከል የሚመሠረተው ክስ አንድና ተመሳሳይ ጥቅም ያላቸው ግለሰቦች ሁሉም ቀርበው ከሚሟገቱ አንዱን ወክለው እንዲሟገቱ የሚያስችላቸው ሲሆን ፣ በሌላ በኩል የተለያዩ ጥቅም በሚኖርበት ጊዜ የተከራካሪዎች መጣመር ሊፈቀድ ይችላል የውክልና ክስ ግን ሊቀርብ አይችልም። የቡድኑ ጠቅላላ አባላት ለመወከል ፈቃደኛ እስከሆኑ ድረስ በፍ/ቤቱ የሚሰጠውም ውሳኔ በሁሉም ላይ የሚፀና ይሆናል። በቁጥር 5/4 ድንጋጌ መሠረት ፍ/ቤቱ የሚሰጠውም ውሳኔ “ያለቀለት ጉዳይ” ይሆናል ማለትም አንዳቸውም ቢሆኑ ከዚህ ውሳኔ በኋላ አዲስ ክስ መመሥረት አይችሉም። ወይም ይህን ክሥ በተመለከተ በድጋሚ ሊከሰሱ አይችሉም። በግል የሚመጡ ሃላፊነቶችን በተመለከተ በሌሎች የቡድን አባላት ላይ ግዴታው መጣስ እንደሌለበት በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት ተወስኖአል ለምሳሌ ከሳሹ የአንድ ርስት ባለቤት ከሆኑት ሰዎች ጥቂቶቹን ከብቶቻችሁን በመሬቱ ላይ ለቅቃችሁ አስግጣችኋል በማለት ይከሰሳቸዋል ሌሎች የርስቱ ባለቤቶች ቀድሞ በተከሰሱት ተከላሾች እንዲወከሉ ይጠየቃሉ። በሕንድ ሕግ መሠረት ተከላሽ መሆን የሚገባቸው ከብት ለቅቃችኋል በመባል የተከሰሱት ተከላሾች ብቻ እንጂ ሌሎች በውክልና ሊከሰሱ እንደማይችሉ በይፋ። በሃላፊነትም ሊጠየቁ የሚችሉት እነዚያው ተከላሾች ብቻ ናቸው። በሕንድ አገር ሕግ ፃሰም ያልተከሰሱት የቡድኑ

አባላት በክሱ ውስጥ በሌሎች ተከላሾች እንዲወክሉ ፍ/ቤቱን ፈቃድ መጠየቅ አያስፈልጋቸውም በኢትዮጵያ ሕግ ግን ይህ ፈቃድ አስፈላጊ ነው። ሌላው በሕንድ አገር አንድ በውክልና የቀረበ ክስ ወኪሉ ክሱን ትቻለሁ ቢልና ክሱ ቢሰረዝ ሌሎች ከላሾች ሌላ ክስ ከማቅረብ አይከለክሉም በኢትዮጵያ ሕግ ግን ከላሾ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 27(1) መሠረት ክሱን እንዲተው ፍ/ቤቱ ከአልፈቀደለት በዚያው ጉዳይ ሁለተኛ ክስ ማቅረብ አይችልም። ሌሎችም ከላሾች ቢሆኑ ውክልናውን የተስማሙበት በመሆኑ ሌላ ክስ ሊቀርቡ አይችሉም የሆነው ሆኖ ከላሾች ብዙ በሆኑ ጊዜ ከከላሾቹ መካከል አንዱ ወይም ጥቂቶቹ ክላችንን እንስተናል ቢሉ ፍ/ቤቱ የሌሎችን ስምምነት ሳይቀበል እንደማይዘጋው ሁሉ የውክልናውን ክስ በተመለከተ ይህ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 279(2) ተፈጻሚ ሊሆን ይችላል።

አንድ ሰው አንዴ በድኑን ወክሎ መሟገት ከጀመረ የክሱን ሂደት ወይም አመራር በሚመለከት የመቆጣጠር ሙሉ ሥልጣን ይኖረዋል። ሌሎችም የቡድኑ አባላት ቢሆኑ በክሱ ሂደት ውስጥ ተካፋይ ወገኖች ሆነው ለመቅረብ ሊያመለክቱ ይችሉ ይሆናል። ቢሆንም በወቅቱ ወይም በጊዜው ካለመለከቱ ተወክሎ የቀረበው ሰው ክሁን የሚመራበትን (የሚቆጣጠር በትን) መንገድ ሊቃወሙ አይችሉም። አንዴ ወኪሉ ውክልናውን በተመለከተ ከፍ/ቤቱ ፈቃድን ካገኘ በኋላ ሌላኛው የቡድኑ አባል የሆነ ወገን የዚህን ፈቃድ አሰጣጥ አስመልክቶ በመቃወም ይገባኝ ማለት አይችልም። እዚህ ላይ ሌላው ሊታከልበት የሚገባው ጉዳይ ደግሞ ተወካዩ የተጀመረውን ሙግት በእርቅ ሊተወው ወይንም በሥምምነት ሊጨርሰው የሚችል መሆኑ ቢሆን ይህም ድርጊት ደግሞ ልክ ሌሎች አባላት በቡድን ሆነው ቢቀርቡ እንደሚያደርጉት ተገምቶ በእነሱም ላይ የፀና ይሆናል። ከዚህም የምንረዳው አንዴ ክሁ በወኪል አማካይነት ከተጀመረ ልክ አንድ ግለሰብ እንደመሠረተው ተቆጥሮ የክሁ ሥነ-ሥርዓት የሚመራ መሆኑን ነው።

ለ. የተከራካሪዎች መጣመርና የክስ ምክንያቶች መጣመር

የተከራካሪዎች ጥምረት እና የክስ ምክንያቶች ጥምረት በተወሰነ መጠን የተለያዩ ጉዳዮች በመሆናቸው በፍትሔ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕጉ ውስጥ በተለያዩ ሁኔታ ተመልክተዋል። ሆኖም ሁለቱም ቢሆኑ በአንዳንድ

አቅጣጫዎች የሚያያዙ በመሆናቸው በአንድ ጉዳይ ውስጥ ሁለቱም የሚነሱበትን ጥያቄ ወደ ፊት ለማየት እንሞክራለን። ከዚህም በላይ ሁለቱም የክርክሩን ጥልቀትና አድማስ ለመወሰን የሚያገለግሉ በመሆናቸው እንዳመኙት በአንድነት ሊታዩ ይችላሉ። በሌላ በኩል በክሥ ምክንያቶችና በተከራካሪዎች መጣመር መካከል ያሉትን የተለያዩ ሁኔታዎች ለያይቶ ማየቱ ጠቃሚ ነው። ስለዚህም በሚከተሉት መካከል ልዩነት እንዳለ ማጤኑ ተገቢ ነው።

1. አንድ ከሣሽ ወይም ተመሳሳይ ጥቅምና ዝንባሌ ያላቸው ከሣሾች አንድን ተከሣሽ ወይም ተመሳሳይ የሆኑ ተከሣሾችን በጋራ በሚከሰቡት ጊዜ የሚኖረው የክሥ ምክንያቶች ጥምረት።
2. ሁለት ወይም የበለጡ ከሣሾች አንድን ተከሣሽ ለመከሰስ የሚያደርጉት ጥምረት።
3. አንድ ከሣሽ ሁለት ወይም የበለጡ ተከሣሾችን አጣምሮ በአንድነት ሲከሰስ።
4. በሁለት ወይም በበለጡ ተከሣሾች ላይ ሁለት ወይም የበለጡ ከሣሾች የሚመሰርቱት ጥምረት

እያንዳንዱን የጥምረት ዓይነት የሚገዙ የተለያዩ ደንቦች አሉ እናም ለእያንዳንዱ ዓይነት ሁኔታ ተስማሚ ደንቦች እንዲኖሩ ያስፈልጋል። በዚህ ርእስ ሥር የምናያቸው በፈቃደኝነት ስለሚደረጉ ጥምረቶች ሲሆን አስገዳጅ የሆኑ ጥምረቶችን አሁን የምናያቸው አይሆንም። የክስ ምክንያቶችን ጥምረት ከዚያም የተከራካሪዎችን ጥምረት በመጨረሻ ሁለቱም ጉዳዮች የቀረቡባቸው አንዳንድ ሁኔታዎችን እንመለከታለን።

1. የክሥ ምክንያቶች መጣመር

የማይነቀሳቀስ ንብረትን መልሶ ለማግኘት እና አንድ ሰው ከውክልና ተግባሩ የሚመነጩ ጉዳዮችን ከሚመለከት በስተቀር አንድ ከሣሽ ወይም በርከት ያሉ ከሣሾች የጋራ ጥቅም እስካላቸው ድረስ በተከሳሹ ወይም ተከሣሾች ላይ ገደብ የለሽ የክስ መንስዔዎችን በአንድ ላይ በማጣመር መከሰስ እንደሚችሉ የሕጉ አጠቃላይ መርህ ይፈቅዳል። ለምሳሌ ከሣሹ

ሁለት ያልተያያዙና ፈፅሞ ግንኙነት የሌላቸውን ውሎች በአንድ ላይ አጣምሮ ለማቅረብ ወይም አንዱ ውል ሌላው ደግሞ ከውል ውጭ የሚደርስ ኃላፊነትን አስመልክቶ በማጣመር ክሥ ሊመሠረት ይችላል። ይህም ቢሆን ፍ/ቤቱ በቁጥር 221 ድንጋጌ መሠረት የተጣመሩት የክሥ ምክንያቶችን በአንድነት ለመዳኘት አስችጋሪ ሆኖ ባገኘው ጊዜ ተለያይተው እንዲቀርቡ ለማዘዝ ይችላል። ዋናው መታወቅ ያለበት ነጥብ እንዲህ ያለው ጉዳይ በሚያጋጥም ጊዜ ፍ/ቤቱ ክሡን ጨርሶ አይሰርዘውም። ፍ/ቤቱ ማድረግ ያለበት ተጣምረው የቀረቡት ክሶች ተለያይተው እንዲቀርቡ ትዕዛዝ መስጠት ነው እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ ከፍተኛ ሥልጣን አለው። የቀረቡት ክሶች በርካታ እና የማይገናኙ በሆኑ ጊዜ እንዲሁም እያንዳንዱ ክስ የተወሳሰቡ የፍሬ ነገርና የሕግ ክርክሮችን የሚያስነሱ ሆነው በተገኙ ጊዜ ፍ/ቤቱ ክሶች ተነጣጥለው እንዲቀርቡ ሊያዝ ይችላል። አጠቃላይ የሕጉ መርህ ያልተገደበ የጣምራ ክስን ቢፈቅድም የጋራ ጥቅም የላላቸው ከሳሾች “ተመሳሳይ ተከላሾችን በጋራ” የሚለው ጽንሰ ሀሳብ የሚአመለክተው መብቱ ወይም ሃላፊነቱ የሚመለከተው ሁለት ወይም ከሁለት የበለጡ ሰዎችን ሆኖ ነገር ግን መብቱ ወይም ግዴታው አንድ የአንድ ሰው መብት ወይም ግዴታ ሆኖ ሲገኝ ነው።

መንግሥቱ ሁለት የተስፋ ሰነዶችን ለሁለቱም ለመክፈል ቃል የገባውን ገንዘብ መጠን ጠቅሶ ለአንተነህና ለየኔነህ ፈርሞ ይሰጣል። እዚህ ላይ ሁለቱም አንተነህና የኔነህ የተስፋ ሰነዱን በሚመለከት የጋራ ጥቅም ይኖራቸዋል። ስለዚህም ከሳሾቻቸው በአንድነት አጣምረው ማቅረብ ይችላሉ ማለት ነው። በተመሳሳይ ሁኔታም አንተነህና የኔነህ ሁለቱም በአንድነት ሁነው የፈረሙበትን የተስፋ ሰነድ ለመንግሥቱ ቢሰጡት እርሱም በተራው ሁለቱንም በአንድነት ተከሳሾች ሆነው እንዲቀርቡ በማጣመር ሊከሳቸው ይችላል። ቀደም ብለን እንደጠቀስነው የማይነቀሳቀስ ንብረትን አስመልክቶ የሚቀርብው ክስ በተለይም ከዚሁ ንብረት ጋር የተያያዙ እንደ ውል መጣስ ወይም አለመከበር ያሉት የዚሁን ንብረት የአላባ ጥቅም እና የንብረቱን ኪራይ ከመሳሰሉት በቀር ፤ ከሌሎች ጥያቄዎች ጋር ሊዳመር ወይም በአንድነት ተጣምሮ ሊቀርብ አይችልም። ይህ የተከለከለበት ዐቢይ ምክንያት አለ።

እንደዚህ ያሉ ጉዳዮች በሚነሱበት ወቅት አብዛኛውን ጊዜ ትክክለኛ ፍትሕ ለመስጠት አዳጋች ይሆናል። አብዛኛውን ጊዜ ደግሞ የባለቤትነት ጥያቄን ሊያስነሳ ይችላል። ስለዚህም ፍ/ቤቱ አብዛኛውን የሥራ ጊዜ “ንብረቱ ለማን ይገባል?” የሚለውን ጥያቄ ለመመለስ ስለሚያገባን ነው። ሆኖም እዚህ ላይ በይበልጥ ሊተኮርበት የሚገባው ጉዳይ የማይንቀሳቀሱት ንብረቶች ሁለት ቢሆኑ እነሱን የሚመለከት ክስ ሊጣመር እንደሚችል ነው። ይህም ቢሆን ንብረቶቹ የግዴታ በአንድ ፍርድ ቤት የክልል ሥልጣን ሥር መገኘት አለባቸው። አለበዚያ ፍ/ቤቱ ከሁለቱ ንብረቶች በአንደኛው ጥያቄ ላይ ያለውን የክልል ሥልጣን ሊያጣ ይችላል።

የቀረቡት ጥያቄዎች ፈፅሞ ያልተያያዙ ወይም በአጠቃላይ ያልተገናኙ እንደሆኑና እያንዳንዳቸውም የተወሳሰቡ የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄዎችን የሚያስነሱ የሆኑ እንደሆኑ ፍ/ቤቱ “የተለያዩ ክሶች እንዲቀርቡ ማዘዝ እንደሚችል ቀደም ሲል ጠቁመናል። በሌላ በኩል ከሣሹ በአንድ ክስ ውስጥ እጅግ በዛ ያሉ ጥያቄዎችን አጣምሮ ሊሆን ይችላል። ለምሳሌ በእንግሊዝ አገር አንድ የይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት በ1903 ዓ.ም. እ.ኤ.አ. አቆጣጠር ይግባኝ ባይ ሳክሃሪን ኮርፖሬሽን ፣ መልስ ሰጭ ዋይልድ በሆኑበት ክርክር የተሰጠውን ፍርድ እንመልከት።

ከሣሹ የሃያ ሦስት የንግድ ፈቃድ ባለቤት የሆነ ነው። ከሣሹም “ተከሣሹ እነኚህን የንግድ ፈቃዶች በሚመለከት ያለአግባብ ተጠቅሟል።” በማለት ክስ ይመስርታል። በዚሁም መሠረት ተጥሰውብኛል የሚላቸውን ሃያ ሦስቱንም ፈቃዶች አስመልክቶ አጣምሮ በአንድ ላይ ክስ ይመሠርታል። ፍ/ቤቱም ከእነኚህ ሃያ ሦስት የተለያዩ ነገር ግን በአንድ ላይ የቀረቡ ጥያቄዎች መካከል ሦስቱ ብቻ “በቂ ናቸው” ተብሎ እንዲጣመሩ ሲፈቀድ የቀሩት ሃያው ግን ወድቅ ሆነዋል።

አንድ ተከሣሽ የከሣሹን መሬት አለአግባብ ይዞ በኋላ ከመሬቱ የተገኘውን ሰብል ቢሸጥ በፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 1172 ድንጋጌ መሠረት ለትክክለኛ ባለቤቱ መመለስ ግዴታው ነው። ይህንኑም በሚመለከት በቁጥር 218/ሀ/ የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ ድንጋጌ መሠረት ከሣሽ መሬቱንና ከመሬቱ የተገኘውን ትርፍ በሚመለከት ክሦቹን በአንድ ላይ አጣምሮ በተከሣሹ ላይ ክስ መመሥረት ይችላል። እንዲሁም ተከሣሹ ጭሰኛ ሆኖ መሬቱን እንዲለቅ ሲገደድ ባለርስቱ ጭሰኛው መሬቱን እንዲለቅለት ከሚያቀርበው ክስ ጋር ኪራዩንም እንዲከፈለው አጣምሮ ሊከስሰው ይችላል። የፍ/ሔር ሥነ

ሥርዓት ሕግ ቁ. 218(ለ) ከሳሹ በውል አለመከበር ምክንያት የሚደርስበትን ጉዳት አጣምሮ እንዲከሰስ ይፈቅድለታል የዚህ ሕግ ቁ. 218(ሐ) የተጠየቀው ዳኝነት የተመሠረተው በአንድ ዓይነት ምክንያት ላይ ሲሆን የማይንቀሳቀስ ንብረትን ለማስመለስ ከሚቀርብ ክስ ጋር ተጣምሮ እንዲቀርብ ይፈቅዳል። ሆኖም ግን የተጠየቀው ዳኝነት ፕራሲው ፕላፕ ለሳሳል የማይንቀሳቀሰውን ንብረት ለማስመለስ ምክንያት ለሆነው ጥፋት ከሚቀርበው ክስ ጋር ግንኙነት ያለውና አስፈላጊ የሆነ ምክንያት የሚለው ታክሎ ሊተረጎም ይገባል። ከማይንቀሳቀሰው ንብረትና ከእርሱም ጋር የተያያዙት ግንኙነት ያላቸው ጥያቄዎች ሁሉ በአንድነት ተጣምረው እንዲቀርቡ የተፈለገበት ዋነኛ ምክንያት ፍ/ቤቱ በንብረቱ ላይ ተመስርተው የሚቀርቡትን ክሦች ሁሉ አጠቃሎ ለማየት እንዲያስችለውና ለውሳኔ አሰጣጥም የተቃናና ሚዛናዊ እንዲሆንለት ነው። በሕገወጥ መንገድ አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ያያዘ ተከላሽ ንብረቱን እንዲመልስ በተጠየቀ ጊዜ የወሰዳቸውን የሚንቀሳቀሱ ሀብቶች አብሮ እንዲመልስ መደረጉ ተገቢ ነው። ምክንያቱም ሁሉም የሚመነጩት ከአንድ ድርጊት ነው። በመጨረሻ ልንገነዘበው የሚገባን ጉዳይ ቁጥር 218 የሚመለከተው የማይንቀሳቀስ ንብረትን ለማስመለስ የሚቀርቡ ክሶችን ብቻ እንጂ ሌሎች በማይንቀሳቀሱ ንብረቶች ላይ የሚቀሩ ክሶችን አለመሆኑን ነው እናም የአንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ባለቤት መሆንን ለማሳወቅ ለሚቀርብ ክስ ከሳሹ ከንብረቱ ጋር ምንም ግንኙነት የሌላቸውን ክሶች አጣምሮ ከማቅረብ አይከለክለውም።

ሁለተኛው ገደብ ትዕዛዝ አስፈጻሚ ንብረት አስተዳዳሪ ወይም ወራሾች በእንደራሴነት ስልጣናቸው ክስ ሲያቀርቡ ወይም ሲቀርብባቸው ከግል ተግባራቸው ከመነጨ መብቶች ጋር አጣምረው ሊከሱ ወይም ሊከሰሱ አለመቻላቸው ነው እንደራሴው በእንደራሴነትና በግሉ አይከሰም አይከሰስም ምክንያቱም ይህ ማለት በሁለት የተለያዩ ሰዎች ላይ ክስ እንደማቅረብ ማለት ነው። በሌላም በኩል ይህ በአንድ ክስ ውስጥ እርሰበርሳቸው የሚጋጩ መብቶች እንዳይኖሩ ሕጉ የቀየሰው ዘዴ ነው። እንደራሴው የራሱን መብት በሚያስጠብቅበት ጊዜ እንደራሴ የሆነለትንም ሰው ጥቅም በአንድ ክስ ውስጥ እንዲያስጠብቅ መደረግ የለበትም። ለምሳሌ ‘ሀ’ በሕይወት እስካለ ድረስ የአንድ ንብረት ባለቤት ነው። ይህ ንብረት ከ‘ሀ’ ሞት በኋላ ለ‘ለ’

የሚተላለፍ ነው። ‘ሀ’ ይህን ንብረት በሀይወት እስካለ ድረስ ለ‘ሐ’ አከራይቶታል። ‘ሀ’ በሕይወት በነበረበት ጊዜ ‘ለ’ ነዛዜ አስፈጻሚዬ ነው ሲል ተናገዝ ነበር። ‘ሀ’ ሲሞት ‘ለ’ ‘ሐ’ን ቀደም ሲል ለ“ሀ” የአልተከፈለውን የንብረቱን ኪራይና አሁን ለእርሱ “ሀ” ከሞተ በኋላ የሚከፈለውን የ6 ወር ኪራይ እንዲከፍለው ይከሰዋል። ከሶቹ ተጣምረው እንዲቀርቡ አይፈቀድለትም። ምክንያቱም “ለ” እየጠየቀ ያለው ለ“ሀ” ይከፈል የነበረውን በእንደራሴነቱ እና ለእርሱ የሚከፈለውን በግሉ ነው። በአንድ ክስ ውስጥ የሚጻጹ እና የእርሱን ጥቅም ወክሎ ነው የቀረበው የዚህ ዓይነቱ ሁኔታ የጥቅም ግጭት ሊያስከትል ይችላል። ምንአልባትም “ሐ” የሰድስት ወሩን ኪራይ አስቀድሞ ለ“ሀ” ከፍያለሁ የሚል መከላከያ ሊቀርብ ይችላል ይሆናል።

ነገር ግን አንድ ከግል ችሎታ የመነጨ መብት ከውክልና ችሎታ ከመነጨ መብት ጋር በአንድነት ተጣምሮ ክስ ሊመሠረትበት ወይም ሊመሰርት የሚችልበት ሁኔታ ይኖራል። ይህም የግል ችሎታው ከውክልና ችሎታው የመነጨ ሲሆን ነው።

ሐጂ ኢብራሂም ዮሴፍ ሊሞቱ በተቃረቡበት ጊዜ ኢዘዲን የንብረታቸው አስተዳዳሪ እንዲሆን ይናዘዛሉ። የነዛዜው ቃል “ኢዘዲን ጠቅላላ ንብረቱን በሙሉ ያስተዳድር፤ ይቆጣጠር”! የሚል ነበር። ኢዘዲንም በዚሁ የነዛዜ ቃል መሠረት ሥራውን ማከናወን ይቀጥላል። አንድ ቀን በራሱ ስም ከሼህ ዑመር ላይ ለሚያስተዳድረው ንብረት ግልጋሎት የሚውሉ ሸቀጦች ይገዛል። ኢዘዲንም የግዢውን አፈፃፀም በሚመለከት ያልተሟሉ ወይም የጐደሉ ፎርማሊቲዎች ባሉና ኢዘዲንም ይህንን ጉዳይ በተመከተ መከሰስ ያለበት ሆኖ ከተገኘ ሊከሰስ ይችላል። ይህም ኢዘዲን /1/ በራሱ ስም (በግል ችሎታው) ስለገዛው ዕቃ /2/ የድርጅቱ ተጠቃሚ እስከሆነ ድረስ የውክልና ችሎታውን አስመልክቶ ሊከሰስ ይችላል። ይህንን ጉዳይ በተመለከተ በተጨማሪ ሊታይ ወይም ሊኖር የሚችል የጥቅም ግጭት የለም። ኢዘዲን በግል ያለበትን ኃላፊነት ነፃ ለማድረግ በሚያደርገው ሙግት ወይም መከላከያ ልክ ድርጅቱንም ነፃ ለማድረግ እንደሚያደርገው ሙግት ወይም መከላከያ ስለሚቆጠር ነው። በእርግጥ ኢዘዲን አሁን በይዞታው ሥር ካደረገው የሐጂ ኢብራሂም ድርጅት ሌላ አንድ ድርጅት ቢኖረው ኖሮና ለዚሁም ድርጅት ዕቃ እንዲቀርብለት ከሼክ ዑመር ጋር ውል ተዋውሎ ቢሆን ኖሮ፤ በእርግጥ ሼክ ዑመር በኢዘዲን ላይ እንዲቀርብለት ከተዋዋለው ውል ጋር ከሣቸውን በአንድነት አጣምረው ማቅረብ አይችሉም። ምክንያቱም ኢዘዲን ለራሱ ድርጅት የገዛው ዕቃና የፈፀመው ውል ለሐጂ

ኢ
ሰለ
ረ
ተ

ሕ
ይ
ይ
ች
ለ
ተ

ግ
ድ
2
ሀ

ወ
ጥ
ወ
ነ
የ
ጥ
ተ

ኢብራሂም ድርጅት ከገዛው ዕቃና ከገባው ውል ጋር አንዳችም ግንኙነት ስለሌለው ነው። በሌላ በኩል ፡ ሚቹና የሚቹ ወኪል የሆነ ወገን በተመሠረተው ክስ ውስጥ የጋራ ጥቅም ከነበራቸው የክስ ምክንያቶች በአንድነት ተጣምረው ሊቀርቡ ይችላሉ። የሚቀጥለውን ምሳሌ እንመልከት።

አባይነህና ድጋፌ በጋራ ከካሳ ላይ ዕቃ ይገዛሉ። አባይነህ ባደረበት ሕመም ለሞት ሲቃረብ “ድጋፌ የንብረቱ አስተዳዳሪ/ወኪል ይሁን” ብሎ ይናዘዛል። ለካሳ መከፈል የሚገባው ገንዘብ በወቅቱ በአለመከፈሉ፣ ካሳ ክስ ይመሠርታል። እዚህ ላይ ካሳ ድጋፌን በግል ችሎታውና በውክልና ችሎታው ሊከሰው ይችላል። ምክንያቱም ድጋፌ የዕቃዎቹን ዋጋ በተመለከተ አባይነህ በሕይወት ቢኖር መከሰሱ ስለማይቀር በጋራ ፣ ኃላፊ ወይም ተጠያቂ ስለሚሆን ነው። ይህንን ጉዳይ በተመለከተ ሊኖር የሚችል የጥቅም ግጭት (ቅራኔ) የለም። ምክንያቱም የገዙት ዕቃ የጋራቸው እስከሆነ ድረስ ድጋፌም ሆነ ድርጅቱ ተጠያቂ ሊሆኑም ላይሆኑም ይችላሉ።

2. የተከራካሪ ወገኖች ጥምረት

ሀ. የከላሾች በአንድነት መጣመር

ከላሾች ወይም ተከላሾች ከአንድ በላይ ሆነው ሲቀርቡ የተከራካሪ ወገኖች ጥምረት ይባላል። ይህም በተለያዩ ህጎች የሚገዛ ነው። የዚህ ዓይነት ጥምረትም የሚፈቀደው በቅድሚያ ከላሾች የተቀራረበ ጥቅም ሲኖራቸው ወይም የተጣመሩት ተከላሾች እንዲሁ የተቀራረበ ሃላፊነት ሲኖርባቸው ነው። ጣምራ ከላሾች ወይም ጣምራ ተከላሾች ለመሆን በቅድሚያ ይህ የተከራካሪዎች ግንኙነት መኖር አለበት በበርካታ ወገኖች የሚቀርቡ ጥያቄዎች ግንኙነት የአላቸው ሆኖ ሲገኙ ካለአንዳች ችግር በአንድ ክስ ተጠቃልለው ሊበየኑ ይችላሉ። ለዚህም ሲባል ነው መጣመር የሚፈቀደው።

ሰዎች ከሣሽ ሆነው በጋራ ክስ ሊመሠርቱ ወይም በአንድነት ተጣምረው ለመቅረብ ከፈለጉ ሁለት ሁኔታዎች መሟላት አለባቸው።

ሀ) የጉዳት ካሳን የማግኘት ጥያቄና መብት ከአንድ መሠረታዊ ምንጭ ወይም ከተያዙ መሠረታዊ ምንጮች በአንድነት ወይም ለየብቻ የመነጨ መሆን አለበት።

ለ) ከሣሾች ተነጣጥለው ክሶችን ቢመሠርቱ ፣ በቁጥር 35 ድንጋጌ መሠረት አንድ ዓይነት የፍሬ ነገር ወይም የሕግ ጥያቄ ሊያስነሳ የሚችል ሲሆን ነው። ተከላሾችን አጣምሮ ለመከሰስ ግን ከላይ የተጠቀሱት ሁለት ሁኔታዎች መሟላት ሳያስፈልግ ሁለተኛው ሁኔታ ብቻ ከአለ በቂ ነው። ይህንንም ወደፊት ስለተከላሾች መጣመር ስናነሳ የምናየው ይሆናል።

እዚህ ላይ ሊጤን የሚገባው ነገር ከሻሾች በጣምራ ከላቸውን የሚያቀርቡት እንደውክልናው ከስ የጋራ ጥቅም ፍርድቸው ሳይሆን ለከላቸው ምክንያት የሆነው ጉዳይ ካንድ ሁኔታ ወይም ግንኙነት ከአላቸው የተለያዩ ሁኔታዎች የመነጨና አንድ ዓይነት የሕግና የሥረ ነገር ጥያቄ የሚነሱ ሆነው በመገኘታቸው መሆኑ ነው።

የከላሾች መጣመርን አስመልክቶ ጠቅላይ ንጉሠ ነገሥት ፍ/ቤት ባፍትሐ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር 114/54 በሰጠው ውሳኔ በሚገባ ተብራርቶአል። መግቱ በሠራተኞቹ በእነ አቶ መንግሥቱ ዓለማየሁና በሲኞር ጃርዳኖ ኮንቴቲ መካከል የተነሣ ነበር። ቁጥራቸው 149 የሚሆን ሠራተኞች በአሠሪያቸው በሲኞር ኮንቴቲ ላይ ከስ ይመሰርታሉ። የክሱ መሠረትም “አሠሪያችን የገቡትን ውል በማፍረስ አለአግባብ ከሥራ አስናባቱን፣ ስለዚህም የጉዳት ካሳ ይከፈላል!” የሚል ነበር። ክሱ የቀረበው የፍ/ብ. ሥነ ሥርዓት ሕጉ ከመውጣቱ በፊት ስለነበር ጉዳዩ የታየው በ1936 በወጣው የፍ/ቤቶች ሥነ ሥርዓት ደንብ ቁጥር 11 እና 12 መሠረት ሲሆን እነኚህ የሕጉ ድንጋጌዎች የክርክሩን ሂደት እስከአላጓተተና ችግር እስከአል ፈጠረ ድረስ የከላሾች መጣመርን ከአለገደብ ይፈቀዳሉ፤ ፍ/ቤቱ ግን የሕጉን ድንጋጌዎች መብቱ የተገኘው ከአንድ ከስተት ወይም ግንኙነት ከአላቸው ከስተቶች ካልሆነ እና አንድ ዓይነት የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ክርክር ከአላሰነሳ ከላሾች በጣምራ ከላቸውን ሊያቀርቡ አይችሉም። በማለት ተርጉሞታል። በዚህም መሠረት ፍ/ቤቱ ከላሾች ከላቸውን በህብረት ሊያቀርቡ አይችሉም በማለት ወስኖአል። ይህም የፍ/ቤቱ ውሳኔ የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 35ን ለመተርጉም ይረዳል። በእርግጥ በዚህ ጉዳይ ሊነሳ የሚችለው የሕግ ጥያቄ ተመሳሳይ ነው። ይኸውም ሠራተኞች አለአግባቡ ከሥራ ተባርረዋል ወይስ አልተባረሩም የሚል ነው። በሌላ በኩል ግን ምንም የሠራተኞች የቅጥር ውል ተመሳሳይ ቢሆንም የሚያቀርቡት የመብት ጥያቄ የተለያየ በመሆኑ የሚመነጨውም ከአንድ ዓይነት ሁኔታ ሳይሆን ከተለያዩ ውሎችና በውሉ መጣስ የሚመጣ ጥያቄ ነው።

ይህም ማለት እያንዳንዱ ሠራተኛ ካሠራው ጋር የተዋዋለው ውል በይዘቱ ወይም በአፈጻጸሙ አንዱ ከአንዱ ጋር ስለማይገናኝና ስለማይመሳሰል፣ እነዚህ ሠራተኞች የወል ከሣሾች ሆነው በመጣመር ሊቀርቡ አይችሉም። ምንም እንኳ ሁሉም በአንድነት ከሥራ ቢታገዱም፣ ይህ

ጥእነርሱ ከሥራ የመወገድ የጋራ የሆነ ፀባይ ዋንኛ የሕግ ወይም የፍራ ነገር ጥያቄ ሆኖ ባለመቅረቡና ነገር ግን ዋንኛው አቤቱታው “የውል መፍረስ” የሚል ሳይሆን “ያለአግባብ ከሥራ መታገድ” የሚል ቢሆን ኖሮ፤ እንደና ተመሳሳይነት ያለው መነሻ የሚል ትርጉም ተሰጥቶት በወል ከሣሾች ሆነው እንዲቀርቡ ይፈቀድላቸው ነበር። በመሠረቱ በውል መፍረስ ሣቢያ የጉዳት ካሣን መጠየቅና ያለአግባብ ከሥራ መወገድ ሁለት የተለያዩ ነገሮች ናቸው።

በሌላ አነጋገር ፍ/ቤቱ ለእያንዳንዱ ከሣሾ ጥያቄ መሠረት የሚሆነውን ምንጭ ምንነት በሚመለከት መወሰን አለበት ማለት ነው። መሠረቶቹ የተለያዩ ከሆኑ፤ ደግሞ መጣመር አይፈቀድም ማለት ነው። ምንም እንኳ የሕግ ወይም የፍራ ነገር ጥያቄ በሁለቱም ምንጮች ውስጥ አንድ ዓይነት ሆኖ ቢገኝም፤ መጣመር መፈቀድ የለበትም። ለምሳሌ አምስት ሰዎች ከአንድ የጥጥ መዳመጫ ፋብሪካ ጋር ጥጥን ለማቅረብ ውል ቢገቡና ጎሳም የፋብሪካው ባለቤት ውሉን አላከብር ቢል፤ አምስቱም ሰዎች የገቡት ውል ለየብቻቸው የገቡትና የተለያዩ በመሆኑ የካሣ ጥያቄዎቻቸውን አስመልክተው በሚመሠረቱት ክስ በመጣመር ሊያቀርቡ አይችሉም። ለምሳሌ ባንድ የአድማ ብጥብጥ ውስጥ አራት ግለሰቦች ጉዳት ይደርስባቸዋል እንበል፤ አራቱም ጉዳት የደረሰባቸው ግለሰቦች በመጣመር ክስ መመሥረት ይችላሉን? የሚል ጥያቄ ይነሳል። እዚህ ላይ አድማው እንደተከታታይ ሁኔታ ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል። ከሣሾች በተከሳሹ የተፈፀመባቸው ጥፋት ወይም የጉዳት ዓይነት የተለያዩ ቢሆንም የጉዳቱ ምክንያት ወይም መሠረት ይኸው አድማ በመሆኑ፤ ሊነሳ የሚችለው የሥራ ነገር ወይም የሕግ ጥያቄም አንድ ዓይነት በመሆኑ ይህንን ጉዳይ በተመለከተ ከሳሾች ተጣምረው ሊቀርቡ ይችላሉ። ይህንን ጉዳይ በሌላ ምሳሌ በማቅረብ የበለጠ ለማብራራት እንሞክራለን።

ለምሳሌ አለሙ የተወሰነ የምርት ውጤትን ለማቅረብ ከጥላሁን ጋር ውል ተዋዋለ እንበል በጎሳም አለሙ የተባለውን የምርት ውጤት ለጥላሁን ለማቅረብ እንደማይችል በመረዳት ይህንኑ ለጥላሁን ያሳውቃል። ጥላሁንም በጉዳዩ በመስማማት ውሉን በማሻሻል፤ ከፊሉን ብቻ እንዲያቀርብለት ይስማማል። አለሙም በዚህ አዲስ የውል መሻሻል በመስማማት በጥላሁን ሥም ከተሻገር ላይ ዕቃ ለመግዛት ወል ይዋዋላል። ሆኖም ዓለሙና ተሻገር ምርቱን ሲያመጡ ጥላሁን ምርቱን አልቀበልም አለ። አሁን አለሙና ተሻገር

“ጥላሁን ውል በማፍረሱ የጉዳት ኪግራ እንዲከፍላቸው በመጣመር ከሣቸውን ማቅረብ ይችላሉ” ፤ ለዚሁም የሚኖረው ምክንያት የሁለቱም ጥያቄዎች ምንጫቸው ፤ መሠረታቸው “አለሙ ቀደም ሲል ከጥላሁን ጋር በገባው ውልና ጳላም በጥላሁን ሥም ከተሻገር ጋር ከገባው ውል” ጋር የተያያዘ በመሆኑ ነው። ስለዚህ የከላሾች መብት የመነጨው ተከታታይነት ከአላቸው ሁኔታዎች በመሆኑና አንድ ዓይነት የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ክርክር በማሰነሳት ከፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁጥር 35 አኳያ የጣምራ ክስ ይፈቀዳል።

አንዳንድ ጊዜ ፤ የጉዳት ካሣን የማግኘት ጥያቄ ከተመሳሳይ ምንጭ መነሳት ፤ አለመነሳቱን ለማረጋገጥ ፍ/ቤቶች እያንዳንዱ ጥፋት እንዴት እንደተፈፀመና መቼ እንደተፈፀመ በመመርመር ይወስናሉ። ለምሳሌ መንገሻ በአንደኛው ቀን በሀሰት “የሴፍ ሌባ ነው!” ብሎ ለሳሙኤል ቢነግረውና በሌላኛው ቀን ደግሞ “ነቢዩ ሌባ ነው” ብሎ ቢዋሽ አሁን በዚህ ላይ የሴፍና ነቢዩ መንገሻን መክሰስ ቢፈልጉ ለየብቻቸው በተናጠል ሆነው እንጂ በአንድ ላይ በመጣመር አይደለም። ምክንያቱም የሰም ማጥፋት የተከናወነው በተለያዩ ጊዜ በመሆኑ ነው። በሌላ በኩል ከአንድ ባንክ ቤት ገንዘብ ይመዘበራል። የባንኩ ሥራ አስኪያጅ በመጀመሪያው ለፖሊስ መርማሪ በሰጡት ቃል “አድማሱ የተባለው ሠራተኛ ነው ገንዘቡን የወሰደው።” ይላሉ ከጥቂት ቀናት በኋላ በድጋሚ ሲጠየቅ ደግሞ “የለም አርአያ የተባለው ሠራተኛ ነው የወሰደው!” ይላል። እዚህ ላይ “አንድና ተመሳሳይ መሠረቶች ወይም የተያያዙ ምንጮች” የምንላቸው ወይም “የባንኩ ሥራ አስኪያጅ በምርመራ ወቅት ለፖሊስ የሰጠው ቃል መሆኑን ነው።”

የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ መኖር ወይም አለመኖሩን በሚመለከት የባንኩ ሥራ አስኪያጅ ቃሉን ለፖሊስ ሲሰጥ የነበረውን ሁኔታ በመመልከት ለመወሰን ይቻላል። ይህም ማለት ሥራ አስኪያጁ “አድማሱና አርአያ በጋራ ሁኔታ ነው ገንዘቡን የወሰዱት።” በማለት ቃላቸውን ሰጥተው እንደሆነ ፤ ሥራ አስኪያጁ በእርግጥ እኒህ ሰዎች በጋራ ለመሥረቃቸው ያደረገቸውን ጥርጣሬ ወይም የነበራቸውን ግምት ትክክለኛና ተገቢ መሆን ወይም አለመሆን የመሳሰሉትን በማንሳት ጭምር ነው። በሌላ ጉዳይ ተከሣቹ የአንድ መፅሐፍ አታሚ ድርጅት ባለቤት ነው። ከአክሲደርድና ከኬምብሪጅ

የኒቨርሲቲዎች ፈቃድና ሥምምነት ውጭ የእነርሱ ያልሆኑ ፅሁፎችን በእነርሱ ስም አትሞ ያወጣል። ሁለቱም የኒቨርሲቲዎች ከሣጥውን በማጣመር ሊያቀርቡ ይችላሉ፤ ምክንያቱም ተመሳሳይ ምንጭ ሆኖ ሊታይና ሊቀርብ የሚችለው “በሁለቱም ከሣሾች ስም ታትሞ መውጣቱ ነው።” በተጨማሪም አንባብያን በዚህ ፅሁፍ ተወናብደዋል? የሚል ጥያቄ ስለሚነሣ ነው። አንድ የኢንቴራንስ ኩባንያ ጥፋት በፈፀመው ሰው ላይ ክስ እንዲመሠረት በተፈቀደለት ጊዜ፤ ኩባንያውና ከእርሱ የመድን ዋስትናን የሚያገኘው ወገን ሁልጊዜ በጋራ በመጣመር ከሣሾች ሆነው ይቀርባሉ። ይህም ኩባንያው ለደንበኛው የከፈለውን ገንዘብ ጥፋተኛው ላይ መልሶ ለመቀበል፤ ዋስትና የተገባለትና የተከፈለው ወገን ደግሞ ኩባንያው ያልከፈለው ቀሪ ገንዘብ ካለ ከጥፋተኛው ላይ ለመቀበል ነው።

ለምሳሌ የአበበ ቤት በደረሰበት የፍንዳታ አደጋ ይወድማል የጉዳቱም መጠን ብር 10,000.00 ነው። አበበ በዚሁ በደረሰው ፍንዳታም በራሱ ላይ ጉዳት ይደርስበታል። አበበ ቀደም ሲል ለቤቱና ለራሱ ኢንቴራንስ ገብቶ ስለነበር የኢንቴራንስ ካምፓኒው በቤቱ ላይ ለደረሰው ጉዳት ብር 5,000.00 በአበበ ሰውነት ላይ ለደረሰው ጉዳት ደግሞ ብር 2000.00 ይከፍለዋል። የኢንቴራንስ ካምፓኒው ለአበበ የከፈለው ብር 5000 እንዲከፈለው አበበ ደግሞ በቤቱ ላይ ለደረሰው ጉዳት ቀሪው ብር 5000 እንዲከፈለው ክስ ሊያቀርቡ ይችላሉ። በአበበ ሰውነት ላይ ለደረሰው ጉዳት ግን ሊጠይቅ የሚችለው አበበ ብቻ ነው። አበበ እና የኢንቴራንስ ካምፓኒው በአንድ ክስ ካምፓኒው ለአበበ የከፈለውን የቤት ጉዳት ካሳ ብር 5000 አበበ ደግሞ በቤቱ ላይ ለደረሰው ጉዳት የአልተከፈለውን ብር 5000.00 እና በራሱ ላይ የደረሰውን የጉዳት ካሳ ሊጠይቁ ይችላሉ። ምክንያቱም የኢንቴራንስ ካምፓኒው መብትና የአበበ መብት የመነጨት ከአንድ ሁኔታ በመሆኑ ማለትም ከፍንዳታው በመሆኑ እና የሚነሳውም የፍሬ ነገር ወይም የሕግ ጥያቄ አንድ በመሆኑ ነው። በአጠቃላይ አንድ ሰው መብቱን ከሌላው ጉዳት ከደረሰበት ሰው መብት በአገኘ ጊዜ ሁለቱም ማለት መብቱን ያገኘውና ጉዳት የደረሰበት ሰው በህብረት በተከሳሹ ላይ ክስ ሊያቀርቡ ይችላሉ።

እዚህ ላይ ሊጠን የሚገባው ነጥብ በሥነ-ሥርዓት ሕጉ ቁጥር 35 ሥር ያተመለከቱት መስፈርቶች መሟላታቸው ብቻ በህብረት ክስ ለማቅረብ በቂ

መሆኑ ነው። የከሳሾች ቁጥርና የከሳሾች ጥያቄ የተለያዩ መሆኑ ትኩረት የሚሰጠው አይደለም። ከሳሾች ተመሳሳይ ጥያቄ ላይጠይቁ ይችላሉ። ወይም ደግሞ ተከሳሹ አንድ ዓይነት መከላከያ ላይኖረው ይችላል። የከሳሾች መብት ከአንድ ሁኔታ ወይም ተከታታይነት ከአላቸው ሁኔታዎች እስከመነጨና አንድ ዓይነት የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ እስከሰነሰ ድረስ የሕብረት ክስ ማቅረብ ይቻላል። ይህም ሲባል ፍ/ቤቱ ለትክክለኛ ፍትህ ሲባል ከሳሾች ከሳቸውን ነጣጥለው እንዲያቀርቡ ሊያደርግ አይችልም ማለት አይደለም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 221 ይመለከታል።

ለምሳሌ አንድ አሳምነው የተባለ ሰው ይገደላል። የሟቹ ወገኖች ከሆኑት መካከል ዓባይነህ የተባለው ግለሰብ ሦስት ወንድማማቾችን ማለት ጥበቡን ፣ ድጋፌንና አወልን “ዘመዴን የገደላችሁት እናንተ ናችሁ!” በማለት በቁጥጥሩ ሥር በማዋል ለፖሊስ አሳልፎ ይሰጣቸዋል። ጉዳዩ ተጣርቶ ሦስቱም ወንጀል አለመፈፀማቸው ታውቆ በነፃ ይለቀቃሉ። በኋላም “አቶ አባይነህ ያለአግባብ ነው በቁጥጥር ሥር ያዋለን” በማለት በእርሱ ላይ ክስን ይመሰርታሉ። ተከሳሹ ማለት አባይነህ የህብረት ክሱን ያቃወማል የተቃውሞው ምክንያትም በከሳሾች ላይ የሚቀርበው መከላከያ የተለያየ ነው የሚል ነበር። ነገር ግን ሁሉም በመጣመር እንዲከሱ ፍ/ቤቱ ፈቅዷል። ምክንያቱም የከሳሾች መብት የመነጨው ተከታታይነት ከአላቸው ሁኔታዎች ማለትም በአባይነህ መታገት በመሆኑ እና የሚነሳውም የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ አንድ ዓይነት በመሆኑ ነው። ይሁን እንጂ ተከሳሹ የሚያቀርበው መከላከያ ለእያንዳንዱ ከሳሽ የተለያየ ሆኖ ሲገኝ ፍ/ቤቱ ክሱ ተለያይቶ እንዲቀርብ ሊያዝ ይችላል። ተከሳሹ መጠየቅ የነበረበት ጉዳዩ ተነጣጥሎ ይታይ በማለት እንጂ መጣመር አግባብ አይደለም በማለት ግን አልነበረም።

በመጨረሻም በሚገባ ሊጤን የሚገባው ነጥብ ከሳሾች የሚጠይቁት ዳኝነት ተከሳሹን ብቻ የሚመለከት መሆን አለበት እንጂ እርስ በርሳቸው አንዱ ከሌላው የሚጠይቁት ነገር መኖር የለበትም።

ከሳሽ ወገኖች በክርክሩ ሂደት እርስ በእርሱ የተቃረነን ጥያቄና ጥቅም መወከል የለባቸውም። ባንድ ጉዳይ ውስጥ የተከሰተውን ሁኔታ እንደውሰድ። ሟች ሟስትና የጉዲፈቻ ልጅ ነበረው። የሟቹ ወንድም “ወንድሜ

ሰጥቶኛል” የሚለውና ለዚሁም ውጤት የሚከራከርበት ንብረት አለ። ሚስቲቱና የጉዲፈቻው ልጅ በበኩላቸው ደግሞ “የለም፤ ሚች በሕይወት በነበረበት ወቅት አንዳችም ስጦታ አላደረገም” በማለት በተቃዋሚነት ደረጃ በጋራ ይከራከራሉ።

በሌላ በኩል ይኸው ሙግት በመካሄድ ላይ እያለ ሚስቲቱ “የሚች ጉዲፈቻ ልጅነኝ ባዩ ሕጋዊ የጉዲፈቻ ልጅ ባለመሆኑ ንብረቱ የሚገባው ለእኔ ነው” በማለት ሌላ ተቃውሞን ያዘለ ክርክር ከፈተች። እዚህ ላይ የምናስተውለው ነገር ሚስቲቱና የጉዲፈቻው ልጅ በመጣመር ቀርበው “የሚችን ወንድም ጥያቄ በመቃወም” ሙግቱን መጀመራቸውን ሲሆን ይኸው ሙግት፤ ገና እልባትን ሳያገኝና ውሳኔም ሳይሰጥበት ሚስትየዋ የጉዲፈቻውን ልጅነት አጥብቃ መቃወምና በፊት ከጀመረችው ክስ ጋር አያይዛ ሙግት የከፈተች መሆንዋን ነው። ፍ/ቤቱም ይህን ዓይነቱን አዲስ ክስተት በማጤን “በአሁኑ ወቅት በአንቺና በጉዲፈቻ ልጅ መካከል ያለውና የሚታየው ሁኔታ “ተመሳሳይ የሆነ የጥቅም ዝንባሌ” ሳይሆን እንዲያውም ፈፅሞ የተቃረነና የተለያየ በመሆኑ ሁለታችሁም በመጣመር የጀመራችሁትን ሙግት ልትቀጥሉ አትችሉም። በማለት ያስናብታቸዋል።

እንዲህ ዓይነቱን መጣመር እንዲኖር መፍቀድ የሙግቱን አድማስ የበለጠ የሚያስፋው ሲሆን በተጨማሪም እንዲህ ያለውን ተቃራኒ ጥቅም ይዘው በመጣመር ወገኖች እንዲቀርቡ የሚፈቅድ ድንጋጌ ፈፅሞ የለም። ሊኖር የሚችለው ንድፈ ሀሳብ በአንድና ተመሳሳይ ተከሣሽ ላይ የሚቀርቡ የተያያዙ ክሦችና ጥያቄዎች እንደአመቺነቱና በአንድ ነጠላ ክስ እንዲቀርቡና ውሳኔ እንዲሰጥባቸው የሚያስችል ይሆናል። ነገር ግን እኒህ ጥያቄዎች በተቃራኒ ባህርይና ይዞታቸው በከሣሾች መሐከል የሚከሰቱ ሲሆን መጣመር እንዲደረግ ከተፈቀደ ውዝግቡ እልባት እንዲኖረው ስለማያስችል የእኒህ ወገኖች ጥያቄ በየፊናው መታየት ይኖርበታል።

ለ. የተከሣሾች ጥምረት

እዚህ ላይ የምንመለከተው አንድ ከሣሽ (ወይም በቁጥር 35 ድንጋጌ መሠረት መጣመር የተፈቀደላቸው ከሣሾች) ከአንድ በላይ የሆኑ ተከሣሾችን የሚከሰበትን ሁኔታ ነው። የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 36 “የተከሣሾችን መጣመር” የሚመለከት ሲሆን መጣመርን የሚመለከቱ ደግሞ የተለያዩ

ደንቦች አሉ። ቁጥር 36/3/ እና /4/ እንደሁኔታው አስፈላጊ የሆኑ ወገኖችንና በመግቱ ውስጥ የግዴታ ተሳታፊ መሆን የሚገባቸውን ተከራካሪዎች የሚመለከቱ በመሆናቸው በሚቀጥለው ክፍል ውስጥ እንመለከታቸዋለን። ለአሁኑ የምንመለከተው ቁጥር 36/1/2/5/ እና /6/ን ይሆናል። ቁጥር 36/1/ የሚከተለውን አጠቃላይ መርህ ይደነግጋል።

“አንድ የክሥ ምክንያት ብዙ ተከሣሾችን የሚመለከት ሲሆንና ተከሣሾችን በሕብረት ወይም በተናጠል ለመክሰስ የሚቻል ሲሆን እንዲሁም በአንድነትም ሆነ በተናጠል ቢከሰሱ የሚወሰነው የሕግ ጥያቄና የሥራ-ነገር ጭብጥ አንድ ሊሆን የሚችል በሆነ ጊዜ ተከሣሾችን በአንድነት አጣምሮ ለመክሰስ ይቻላል።”

ለተከሣሾች መጣመር የሚያስፈልገው ዐብይ ጉዳይ የሚነሳው የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ አንድ ዓይነት መሆኑ ብቻ ነው። ለምሳሌ አሥር ሰዎች በአንድ አፓርታመንት ውስጥ ተከራይተው ይኖራሉ እንበል። በወር መጨረሻ ላይ የመብራት ሂሳብ እንዲከፍሉ የመብራትና ኃይል ባለሥልጣን ይጠይቃቸዋል። አሥሩም ተከላሾች ቆጣሪው የተበላሽ በመሆኑ የተጫነ ብንን ሂሳብ መክፈል አንችልም” ይላሉ። እዚህ ላይ “ሂሳቡን አንከፍልም” የሚለው አሉታዊ ምላሽ በመጣመር የቀረበ ከሆነ ድርጅቱ ሁሉንም አጣምሮ ሊከሣቸው ይችላል። እዚህ ላይ የወል የሆነ የፍሬ ነገር ጥያቄ በእርግጥ ቆጣሪው የተበላሽ ነውን? የሚል በመኖሩ በቁጥር 36(1) መሠረት መጣመር ተፈቃጅ ነው። ሁለት ጉዳዮች በአጠቃላይ ተመሳሳይ የሆነ የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄዎችን ይዘዋል ተብሎ በቀረበ ምክንያት ብቻ ግን መጣመር የሚፈቀድ አይሆንም።

ለምሳሌ አቶ እንዳላማው ከሻለቃ ካሣና ከመቶ አለቃ መስፍን ጋር ያልተያያዙ የተለያዩ ውሎችን ይዋዋላል። በዚህ ውል መፍረስ ሳቢያ ክሥ መመሥረት ቢፈልግ ሁለቱንም በማጣመር ሊከስ አይችልም። ምክንያቱም በዚህ ጉዳይ ሻለቃ ካሣ “ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት” መቶ አለቃ መስፍን ደግሞ “ሌላ ተራ የሆነ” መከላከያ ይዘው ሊሟገቱ ስለሚችሉ ነው። አንድ ተጨማሪ ምሳሌ እንውሰድ ራሄል ኒቆዲሞስን ውል በማፍረስ የጉዳት ኪሣራ እንዲከፍላት ፋሲልን ደግሞ “ኒቆዲሞስ ውል እንዲያፈርስ የገፋፋው በመሆኑና ኒቆዲሞስም ውሉን ለማክበር ያልቻለው በፋሲል ምክንያት ነው” በማለት በሁሉም ላይ ክስ ለመመሥረት ብትፈልግ ሊነሳ የሚችለው የሕግ

ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ ተመሳሳይ ከሆነ ለምሳሌ “ኒቆዲሞስ ውሉን አፍርሷል?” የሚል ከሆነ ፋሲል በጣምራ ተከላሽነት ተጠያቂ ሊሆን ይችላል።

በሌላ ምሳሌ ደግሞ ዳዊት በአንድ ኩባንያ የቦርድ ዳይሬክተሮች መግለጫ ተመስጦና ተገፋፋቶ የዚሁን ኩባንያ የአክሲዮን እጣ በ500000 ብር ይገዛል። ነገር ግን የተሰጠው መግለጫ ፈፅሞ ሀሰት ሆኖ ይገኛል። ይህ ከሆነ ዳዊት ኩባንያውን እና ሁሉንም የቦርዱን ዳይሬክተሮች በማጣመር ክሥ ሊመሰርትባቸው ይችላል። እንዲሁ ሁለት የኢንሹራንስ ኩባንያዎች ለጠፉ እቃዎች የመድን ዋስትና ቢሰጡ ዋስትና የተገባለት ወይም ከሣሹ ሁለቱንም ኩባንያዎች በማጣመር መክሰስ ይችላል። ምክንያቱም ሊነሳ የሚችለው የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ “የጠፉት ንብረቶች ዋጋ ምን ያህል ነው? ሊጠፉ የቻሉበት ሁኔታስ?” የሚል በመሆኑ ነው። አንድ ከሣሽ በተከሳሾቹ ላይ አለኝ የሚለው ጥያቄ ያልተያያዘ ከሆነ እነርሱን በማጣመር ለመክሰስ አይችልም። ለዚሁም አንድ ምሳሌ እንውሰድ።

ተፈሪ መሬቱን ለጣሰው ለመሸጥ ይስማማል። ጣሰውም ተፈሪ መሬቱን ለመሸጥ ፈቃደኛና ፍላጎት ያለው መሆኑን አወቀ። ነገር ግን የመሬቱ የካርታ ባለቤትነት ስም ያለው ግራዝማች አሸብር በሁለቱ መካከል በተፈረመው የግዥና የሽያጭ ውል ውስጥ ተካፋይ ወገን አልነበረም። እዚህ ላይ ይህንን ሁኔታ አስመልክቶ ክርክር ቢነሳ ጣሰው “ተፈሪ ውሉን በኃይል ተገድዶ እንዲፈፅም” ግራዝማች አሸብርን ደግሞ “በተፈሪ መሬት ላይ አለኝ የሚሉትን የባለቤትነት ስም እንዲለቅቁ ወይም እንዲያነሱ” ሁለቱን በማጣመር ክስ ይመሰርትባቸዋል። ፍ/ቤቱም ይህንን ጥምረት ውድቅ አደረገ። ለዚሁም የሰጠው ምክንያት “ግራዝማች አሸብር በመሬቱ ላይ አለኝ የሚሉት የባለቤትነት ጥያቄ ተፈሪ በኃይል ተገድዶ ውሉን እንዲፈፅም ከቀረበው ጥያቄ ጋር አንዳችም ግንኙነት የለውም።” በማለት ነበር።

በግልፅ እንደሚታወቀውም የግራዝማች አሸብር የባለቤትነት ጥያቄ በተፈሪ ላይ እንዲወሰን ከተፈለገው የኃይል ግዴታ ክንውን አኳያ እንደመከራከሪያ ወይም መሟገቻ ነጥብ ወይም መሠረት ተደርጎ ፈፅሞ ሊወሰድ ስለማይችል ነው። ነገር ግን ከሣሹ ማድረግ የነበረበት ተፈሪን ውሉን በግዴታ እንዲፈጽምና ግራዝማቹን ደግሞ “ተፈሪ ውሉን በኃይል ተገድዶ በሚፈፅምበት ወቅት ጣልቃ ገብ እንዳይሆኑ ይሟያግድ ትእዛዝ” ፍ/ቤቱ

እንዲሰጠው ማድረግ ነበር። ይህ ቢሆን ኖሮ ተመሳሳይ የወል የሆነ የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ ሊነሣ ይችላል ነበር። ሁለት ወይም በበለጠ ተከሣሾች ላይ የሚመሠረተው ክስ የተያያዘ ከሆነ የወል የሆነ የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ምንጭ መፍለቁ ወይም አለመኖሩ ትኩረት ሳይደረግበት ተከሣሾቹን በማጣመር ክስ ሊቀርብባቸው ይችላል። ቁጥር 36(2) እንደሚገልጸውም “በአንድ ውል ወይም በሚተላለፍ የንግድ ሰነድ ላይ በተመሠረተ ነገር ወይም ምክንያት ክስ ለማቅረብ የሚቻል ሲሆንና ከሣሹም ተከሣሾችን በሀብረት ወይም በምትክነት ወይም በተለዋዋጭ ወይም በነፍስ ወከፍ ለመክሰስ የሚችል በሆነ ጊዜ ብዙዎቹን ተከሣሾች በአንድነት አጣምሮ ሊከሳቸው ይችላል።”

እዚህ ላይ የወል የሆነ የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ የግዴታ መነሳት አለበት የሚል መጠይቅ አይኖርም። ለምሳሌ ሰለሞን ለዳንኤል ገንዘብ እንዲከፈለው በአንድ ጅክ ላይ ፈርሞ ይሰጠዋል። ዳንኤልም ጅኩን ፈርሞ ለሱራፌል አስተላለፈው ሱራፌል ደግሞ በተራው ለአብዱል አዚዝ ገንዘቡን እንዲወስድ ፈርሞ ይሰጠዋል። አብዱል አዚዝም ለሐጂ ሱልጣን ገንዘብ እንዲወስዱ ይህንኑ ጅክ ፈርሞ ይሰጣቸዋል። ሐጂ ሱልጣንም ጅኩን ይዘው ንግድ ባንክ ይሄዳሉ። ባንኩም “አቶ ሰለሞን በጅኩ ላይ የሰፈረው ገንዘብ መጠን በተቀማጭ ሂሳቡ ውስጥ የለም” በማለት ለሐጂ ሱልጣን ለመክፈል ፈቃደኛ ሳይሆን ይቀራል። (የንግድ ሕግ ቁጥር 868 ይመልከቱ)።

በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 36/2/ ድንጋጌ መሠረት ሐጂ ሱልጣን ሰለሞንን፣ ዳንኤልን፣ አብዱል አዚዝንና ሱራፌልን በማጣመር ሊከሱ ይችላሉ። ከፈለጉም ከአራቱ መካከል አንደኛውን ብቻ ሊከሱ ይችላሉ። ምክንያቱም አራቱም በጋራ ወይም በተናጠል ለገንዘቡ ተጠያቂ ስለሚሆኑ ነው። እዚህ ላይ ጥቂቶቹ ወይም ሁሉም ከተከሰሱ “በመጣመር መከሰስ የለብንም” ወይም ጥቂቶቹ ብቻ ከተከሰሱ “ቀሪዎቹም መከሰስ አለባቸው” በሚል ምክንያት ተቃውሞ ማቅረብ አይችሉም። ነገር ግን በቁጥር 43 ድንጋጌ መሠረት ለሚፈለግ የጋራ ድርሻ ወይም ለአስተዋፅኦ በሚጠየቁት መጠን ልክ ሌሎች ሦስተኛ ወገኖች ተከሣሾች ሁነው እንዲቀርቡ ጥያቄ ማቅረብ ይችላሉ። ተከሣሾች በመጣመር ክስ ሊመሠርትባቸው የሚቻለው ሌላው ሁኔታ በቁጥር 36(5) ላይ እንደተደነገገው ነው።

“ከሣሹ መብቱን ማግኘት የሚገባው ከየትኛው ተከሣሽ ላይ እንደሆነ ለይቶ ለማወቅ የሚያጠራጥር ሁኔታ ያጋጠመው ሲሆን አንዱን ወይም ከአንድ በላይ የሆኑትን ሰዎች በሕብረት በመክሰስ ኃላፊነቱ የሚመለከተው የትኛው እንደሆነና ለምን ያህል ሀላፊ እንደሚሆን ተለይቶ እንዲወሰንለት ለማመልከት ይችላል”

በዚህ ድንጋጌ ሥር ተመሳሳይ የሕግ ወይም የሥረ-ነገር ጥያቄ መነሳት አለበት የሚል መመዘኛ የለም። አንዳንድ ጊዜ ተከሣሹ በዛ ያሉ ወገኖች ለተፈፀመው ጥፋት ኃላፊ መሆናቸውን በያውቅም ነገር ግን የትኛው ወገን ወይም ግለሰብ ነው በትክክል ጥፋቱን የፈፀመው? የሚለውን ለይቶ ለማወቅ ያዳግተዋል። ወይንም ሁለት ወይም የበለጡ ተከሣሾች ጥፋት የፈፀሙ መሆናቸውን በያውቅም የትኞቹ እንደሆኑ ለይቶ ላያውቅ ይችላል ይሆናል። ስለዚህም በቁጥር 36(5) ድንጋጌ መሠረት በሁሉም ላይ ክስ መሥርቶ የክርክሩ ተሳታፊ ወገኖች እንዲሆኑና የትኛው ተጠያቂ መሆኑ እንደሚገባውም ለማስወሰን ተጣምረው እንዲቀርቡ የተደረገው “ከሣሹ ለሚጠይቀው የከሣ ጥያቄ የትኛው ተከሣሽ ኃላፊ ወይም ተጠያቂ እንደሆነ ለይቶ ለማወቅ ባለመቻሉ ነው።” ለምሳሌ ከሣሽ ከአንድ ኩባንያ ጋር “በኩባንያው ዝርዝር መመሪያ መሠረት” ለዚሁ ኩባንያ የተወሰኑ የምርት ውጤቶችን ለማቅረብ ውል ይዋወላል። ከሣሽ በሌላ በኩል ሚረት ከተባለ ኩባንያ ጋር የመጀመሪያው ኩባንያ ባቀረበው ዝርዝር መመሪያ መሠረት እንዲቀርብለት የተዋወለውን ምርት እንዲያቀርብለት ውል ይዋወላል። ከሣሽም በውሉ መሠረት ለመጀመሪያው ኩባንያ ምርቱን አቀረበ። የመጀመሪያው ኩባንያ “ምርቱ በጠየቅሁት ዝርዝር መመሪያ መሠረት የቀረበ አይደለም” በማለት ምርቱን ለመቀበል ፈቃደኛ ሳይሆን ቀረ። ከሣሹ ሁለቱንም ኩባንያዎች ማለትም የመጀመሪያውን ኩባንያ የምርቱን ዋጋ ሂሳቡን እንዲከፍለው ሁለተኛውን ኩባንያ ደግሞ በተጠየቀው መሠረት ምርቱን ባለማቅረቡና ውል ባለማክበሩ በማጣመር ይከሣቸዋል።

በሌላ አነጋገር የቀረበው ምርት በተጠየቀው ዝርዝር መመሪያ መሠረት የተመረተ ከሆነ የመጀመሪያው ኩባንያ ለዚህ ምርት ዋጋ ተጠያቂ ይሆናል። ነገር ግን በዝርዝሩ መሠረት ያልቀረበ ከሆነ ሚረት የተባለው ኩባንያ ተጠያቂ ይሆናል ማለት ነው። እዚህ ላይ ከሣሽ አንድ ዓይነት ካሣን

ማግኘት እንደሚኖርበት አጠያያቂ አይደለም። ዋናው ጥያቄ ግን “ከመጀመሪያው ኩባንያ ነው ወይስ ሜሪት ከተባለው ኩባንያ ይህንን ካሳ ማግኘት የሚገባው?” የሚለው ነው። ስለዚህም ይህንን ለማስወሰን በቁጥር 36(5) ድንጋጌ ላይ በመመሥረት ሁለቱንም ኩባንያዎች በመጣመር ተከሳሾች ሁነው እንዲቀርቡ ማድረግ ይችላል። ቁጥር 36(5) ለሚቀጥለው ዓይነት ሃሌም ተፈፃሚ መሆን ይችላል።

አበበ ለአምኃየስ ለሁለት ዓመት ለሚቆይ ጊዜ መሬቱን ያከራያል። የመጀመሪያው ዓመት እንደተገባደደ አበበ ይኸውን መሬቱን ለመዝገቡ ይሸጣል። መዝገቡም የሁለተኛው ዓመት ኪራይ እንዲከፈለው አምኃየስን ይጠይቃል። አምኃየስም “የሁለቱንም ዓመት ኪራይ ለአበበ ከፍያለሁ” ይለዋል። መዝገቡም አበበን “አምኃየስ ከፍሎህ ከሆነ የአንዱን ዓመት ኪራይ ከዋጋው ቀንሰልኝ” ይለዋል። በተጨማሪም መዝገቡ አምኃየስን “ለአበበ ያልከፈልክ ከሆንክ የአንዱን ዓመት ኪራይ ሂሳብ ስጠኝ” በማለት ሁለቱንም አጣምሮ ይከሳቸዋል። እዚህ ላይ ሁለቱም በመጣመር እንዲቀርቡ መደረጉ ተገቢ ነው። መዝገቡ የሁለተኛውን ዓመት ኪራይ “ወይ ከአምኃየስ በቀጥታ አልያም መሬቱን ከገዛበት ዋጋ ተቀናሽ ሂሳብ ሆኖ ከአበበ ላይ ማግኘት አለበት”። ቁጥር 36(5) ተፈፃሚ የሚሆንበት ሌላው ሁኔታ ደግሞ “ከሣሽ የደረሰበትን ጉዳት መንስዔውን ወይም ጉዳት የደረሰበትን መንገድና መሣሪያ ማወቅ በማይችልበት ጊዜ ነው”። ለምሳሌ ቄስ ተሻገር አቶ ከፈኔና የ፲ አለቃ ውዱ ጎረቤታዎች ናቸው እንበል አንድ ቀን የቄስ ተሻገር መኖሪያ ቤት በእሣት ይጋያል። ነገር ግን ከየትኛው ጎረቤታቸው “ከአቶ ከፈኔ ወይስ ከአሥር አለቃ ውዱ?” እሣቱ እንደተነሳ ማወቅ ያዳግታቸዋል። እዚህ ላይ ከሁለቱ አንዱን በመለየት በኃላፊነት ተጠያቂ ለማድረግ ሁለቱንም በመጣመር ይከሳሉ። ይህ ዓይነቱ መጣመር በሕግ ይፈቀዳል።

ተከሣሽ የሆነ ወገን ሁሉ በእርሱ ላይ ስለሚፈለገው ካሳ የግዴታ ጥቅም አለው ወይም ኃላፊ ነው ማለት አይቻልም። አንድ ከሣሽ በአንድ ተከሣሽ ላይ አለኝ የሚለው ጥያቄ ሁል ጊዜ ተቀባይነት አለው ማለትም አይደለም። ከሣሹ አማራጮችን በመጠቀም ተከሣሹን ተጠያቂ እንዲሆን ሊያደርገው ይችላል ይሆናል። ይህም ማለት የተወሰነን ካሳ ከአንደኛው ተከሣሽ ላይ ሌላ በአማራጭ የሚያቀርበውን ደግሞ እኩሌሎች ተከሣሾች ላይ መጠየቅ ይችላል ይሆናል። አንድ ከሣሽ የግዴታ “ከሁሉም ተከሣሾች ላይ

አንድ ወይም ተመሳሳይ የሆነ ጥያቄ ይጠይቅ” የሚል ደንብ ወይም አሠራር የለም። ዋናው የትኩረት አቅጣጫ ከሣሽ ካሳ የሚጠይቃቸውን ተከሣሾች ሁሉ በማጣመር መክሰስ መቻሉ ነው። ፍ/ቤቱም ቢሆን በቁጥር 37/ለ/ ድንጋጌ መሠረት በእያንዳንዱ ተከሣሽ ላይ የሚሰጠው ውሳኔ ተከሣሹ ባለበት ኃላፊነት መጠን ስለሆነ ካንድ ተከሣሽ ላይ የሚፈለገው የካሳ መጠን ምናልባት በሌላኛው ተከሣሽ ላይ ከሚፈለገው የካሳ መጠን ጋር የማይ ጣጣም ሊሆን ይችላል። የሚቀጥለው ምሳሌ ከሣሽ “ከተለያዩ” ተከሣሾች “የተለያዩ” ካሳን የሚጠይቅበትን ሁኔታ ያሳያል። ሰይፈስላሴ ከግፋውሰን ላይ አንድ ጋሻ መሬት ይከራያል። ስለሺ ዘወትር ወደ መሥሪያ ቤቱ ሲሄድና ወደቤቱ ሲመለስ በዚሁ መሬት ላይ ባለው የእግር መተላለፊያ ነው የሚመለሰው። ሰይፈ ስላሴም ይህንን የስለሺን ድርጊት አጥብቆ ይቃወማል። ስለሺም “በዚህ መሬት ላይ አቋርጦ እንድሄድ የፈቀደልኝ ባለቤቱ አቶ ግፋውሰን ስለሆኑ ልትከለክለኝ አይገባም” በማለት ጭቅጭቅ ይፈጥራል። አቶ ሰይፈ ሥላሴ ግፋውሰንንና ስለሺን በማጣመር ይከሳቸዋል። እዚህ ላይ ሰይፈ ሥላሴ ስለሺን የከሰሰው “መሬቱ ላይ እንዲያቋርጥ ማለትም አቶ ግፋውሰን የእግር መተላለፊያ መንገድ ሰጥተውት ከሆነ ፍ/ቤቱ የማገጃ ትእዛዝ በስለሺ ላይ እንዲሰጠው” አቶ ግፋውሰንን የከሰሰው ደግሞ “ለስለሺ የእግር መተላለፊያ መንገድ በመፍቀዳቸው በሌላ አነጋገር የኪራይን ውል ባለማክበራቸው ካሳ እንዲከፍሉ” ነበር። እዚህ ላይ ሁለቱም በማጣመር ተከሰው መቅረባቸው ተገቢ ነው። ምክንያቱም “አቶ ግፋውሰን በእርግጥ ለስለሺ የእግር መተላለፊያ መንገድ ሰጥተውታል?” የሚል የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ ሊነሳ ስለሚችል ነው። በዚህ ጉዳይ ላይ ከሁለቱም ተከሣሾች የሚፈለገው የካሳ ዓይነት “የተለያዩ ነው።” የሚል ምክንያት እንደ ዋነኛ ነጥብ መነሳት አይገባውም።

ሌላው ደግሞ በቁጥር 36/1/ ድንጋጌ ላይ በመመሥረት ከሣሽ አማራጭ ካሳን የሚጠይቅበት ሁኔታ ነው። ይህንን በምሳሌ አስደግፎ ለማቅረብ ያህል ፤ ሂሩት ከብርቱካን ላይ መሬት ገዛች ብለን እናስብ። ወ/ሮ የሚዛንወርቅ ደግሞ “የለም መሬቱ የወ/ሮ ብርቱካን ሳይሆን የእኔ ነው” በማለት ከሂሩት ላይ መሬቱን ይነጥቃሉ። እዚህ ላይ መሬቱ በእርግጥ የወ/ሮ የሚዛንወርቅ ንብረት ከሆነ ሂሩት “የሺያጭ ገንዘብ ተመላሽ እንዲሆንላት ወ/ሮ ብርቱ ካንን መክሰስ ትችላለች።” ወይም ወ/ሮ ብርቱካን በእርግጥ ትከለክለኛና

ሕጋዊ የሆነ ባለቤትነት ካላት ሂሩት “ወ/ሮ የሚዛንወርቅ የወ/ሮ ብርቱካንን የባለቤትነት መብት እንዲያውቁ በአኳያው የእርሷም የይዞታ ባለመብትነት እንዲከበርላት ለዚሁም በፍ/ቤት እንዲወሰንላት ወ/ሮ የሚዛንወርቅን መክሰስ ትችላላች” እዚህ ላይ በወል የሚኖረው ጭብጥ ማነው ሕጋዊ ባለቤት ወ/ሮ የሚዛንወርቅ ወይስ ወ/ሮ ብርቱካን?” የሚል ነው በማጠቃለል የቁጥር 36 ድንጋጌዎች ዐቢይ ዓላማ “ከሣሽ በመብቶቹ ጣልቃ የሚገቡትን ወገኖች ሁሉ በመክሰስ ሕጋዊና ትክክለኛ መብቱ እንዲረጋገጥለት ለማገዝ ነው።”

3. ብዙ ተሟጋቾች እና የክሥ ምክንያቶች

በዚህ ክፍል በተከራካሪ ወገኖች መጣመርና በክሥ ምክንያቶች መጣመር ጥያቄዎች መካከል ያለውን ግንኙነት እንመለከታለን። በአንፃሩም የሚኖሩትን የተለያዩ ደንቦች እንደገና ለመቃኘት እንሞክራለን። አንድ ከሣሽ ወይም የወል ጥቅም ያላቸው በርከት ያሉ ከሣሾች አንድን ተከሣሽ ወይም ተመሳሳይ የሆኑ ተከሣሾችን በአንድነት መንሥቃያቸው በዛ ባለ የክስ መሠረቶች ላይ ተመርኩዘው ለመክሰስ ይችላሉ። የሚመሠረተው ክሥ ከአንድና ከተመሳሳይ ምንጭ መመንጫት አለበት ወይም የወል የሆነ የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ መነሣት አለበት የሚል መጠይቅ አይኖርም። ሁለት ወይም የበለጡ ከሣሾች ክሥን በሚመሠርቱበት ጊዜ ከሣሾቹ የግዴታ አንድና ተመሳሳይነት ከሚኖረው መሠረት መነሣት እንዳለበት እንዲሁም የግዴታ ተመሳሳይ የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ የሚያስነሳ መሆን እንዳለበት የታወቀ ነው። ሁለት ወይም የበለጡ ተከሣሾች በአንድነት በሚከሰሱበት ጊዜ የግዴታ የወል የሆነ የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ መነሣት አለበት። ወይም ሁሉም ተከሣሾች ክሥ ያቀረቡት ተመሳሳይ ውል የሚመለከታቸው ወገኖች መሆን አለባቸው። ወይም ከሣሹ በአንድነት ከቀረቡት ተከሣሾች መካከል ከየትኛው ተከሣሽ ላይ የሚፈልገውን ካሳ መጠየቅ ወይም ማግኘት እንደሚችል ጠይቆ ለማወቅ የሚችገርበት ሁኔታ ውስጥ መገኘት አለበት።

በዛ ያሉ ወገኖችና የክሥ ምክንያቶችን በይበልጥ ግልፅ ለማድረግ የሚቀጥለውን ምሳሌ እንመልከት። ከሣሽ 3 ተከሳሾችን በሁለት የተስፋ ሰነዶች ይከሳሰል። የመጀመሪያው የተስፋ ሰነድ በሁሉም ተከሳሾች የተፈረመ ሲሆን ሁለተኛው የተስፋ ሰነድ ግን በሁለቱ ተከሳሾች ብቻ የተፈረመ ነው ጉዳዩ የቀረበለት ፍ/ቤት (U.S.) ጣምራ ክስ አይቻልም

ን
ት
ን
ዊ
ል
ን
ዝ

በማለት ትዕዛዝ ሰጥቶአል የተሰፋ ሰነዶች በሁለቱ ተከላሾች ብቻ ተፈርመው ቢሆን ኖሮ ጥያቄው የወገኖች መጣመር ሳይሆን የክሱ ምክንያቶች መጣመር ነው። የዚህ ዓይነቱ ጥምረት በኢትዮጵያ የፍ/ስነሥርዓት ሕግ ቁ. 217 መሠረት ደግሞ አግባብ ያለው ጥምረት ነው ምክንያቱም ተከላሾች ሁለቱ የተሰፋ ሠነዶች ለሚያስከትሉት ሃላፊነት ተጠያቂዎች ናቸው። ከላሹ ሁለት የተሰፋ ሰነዶችን በተመለከተ በሦስት ሰዎች ላይ ክሥን ይመስርታል። ከሁለቱ የተሰፋ ሰነዶች ውስጥ አንዱ በሁለቱ ሰዎች ብቻ የተፈረመ ነው። አንደኛው ግለሰብ አልፈረመም ማለት ነው።

ከሣሽ ምንም እንኳ ሁለቱን ግለሰቦች በጋራ ስለፈረሙት ሰነድ በማጣመር ቢከላቸውም “በሁለቱ ብቻ የተፈረመውን ሰነድ በሚመለከት እና በሦስቱም የተፈረመውን ሰነድ በሚመለከት የክሡን ምክንያት አጣምሮ ሊያቀርብ አይችልም”። የአንድ ሌላ ሦስተኛ ተከሣሽ (ሁለቱ በፈረሙት ውስጥ ያልተመለከተ) መኖር ጉዳዩን “ከክስ መሠረቶች መጣመር ወደ ወገኖች መጣመር” ከማሽጋገሩም በላይ በተጣመሩት ክሦች ውስጥ የወል የሆነ የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ እንዳይኖር አድርጓል።

እንዲሁም ከሣሹ አንድ ዓይነት የሕግና የፍሬ ነገር ጥያቄ የሚያስነሳ ክስ በሁለት ተከላሾች ላይ ቢያቀርብ እና እንደገናም አንደኛውን ተከላሽ ፈጽሞ የማይመለከት ክስ አጣምሮ ቢያቀርብ ቀደም ሲል የያየነው መርህ ለእንደዚህ ዓይነቱም ሁኔታ ተፈጻሚ ይሆናል። ለምሳሌ ከላሹ ሁለቱን ተከላሾች በሚመለከት የተሰፋ ሰነድ ክስ ቢያቀርብባቸው እና አንደኛውን ተከላሽ ብቻ የሚመለከት የውል መፍረስ ክስ አጣምሮ ቢያቀርብ የተሰፋ ሰነዱን በተመለከተ በቁጥር 36/2/ መሠረት ጣምራ ክሱ አግባብ ያለው ነው። አልያም የውሉ መፍረስ ጉዳይ የሚመለከተውን ሰው የተሰፋ ሰነዱንና የውል መፍረሱን ጉዳይ አጣምሮ ክስ ሊያቀርብበት ግን ይችላል ይህም ሲሆን ያለው አንድ ከላሽ እና አንድ ተከላሽ ሲሆን ጥምረቱም የወገኖች ጥምረት ሳይሆን የክስ ምክንያቶች ጥምረት ነው። የፍ/ብሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 217 ይመለከታል። ከላሹ የውል መፍረሱ ጉዳይ በማይመለከተው ተከላሽ የተሰፋ ሰነዱንና የውል መፍረሱን ጉዳይ አጣምሮ ክስ ሊያቀርብበት አይችልም።

በእንደዚህ ዓይነቱ ጉዳይ የተከላሾችን መጣመር የሚመለከቱ ደንቦች ተፈፃሚነት ያላቸው ሲሆኑ የክስ መንስኤውን መጣመር የሚመለከቱ ደንቦች ግን አግባብነት የላቸውም። ስለዚህ ከሥር በተጠቀሰው ምሳሌ የወል

የሆነ የፍሬ ነገር ጥያቄ ስለማያስነሳ ጥምረቱ ተቀባይነት የለውም። በሌላ በኩል ምንም እንኳን በክሱ ውስጥ የተጠቀሱት ጥያቄዎች እርስ በራሳቸው ተደጋጋፊ ባይሆኑም የቁጥር 36 እና 217 መመዘኛዎች ከተሟሉ መጣመር የሚፈቀድበት ሁኔታ አለ። ለምሳሌ እንድሪስና ሙቅቢል ሁለት የተስፋ ሰነዶችን ፈርመው ለሚካኤል ይሰጡታል። በተጨማሪ እንድሪስ ውል ከሚካኤል ጋር ይዋዋላል። እንድሪስም መፈጸም አልቻለም። ለዚህም ምክንያቱ የሙቅቢል ከእንድሪስ ጋር ሌላ ውል መዋዋሉ ነበር።

እዚህ ላይ ሚካኤል እንድሪስን ውል ባለመፈፀሙ ሙቅቢልን ደግሞ እንድሪስ ውል እንዳይፈጽም መሰናክል በመሆኑ በእንድ ክስ ሁለቱንም ጣምሮ ለመክሰስ ይችላል። እዚህ ላይ በቁጥር 36/1/ ድንጋጌ መሠረት “እንድሪስ የተዋዋለውን ውል አክብሯል ወይስ አላከበረም?” የሚል የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ ስለሚነሳ መጣመር እንዲኖር መፈቀዱ ተገቢ ነው። በተጨማሪም በቁጥር 217 ድንጋጌ መሠረት በተስፋ ሰነዶች ላይ የሚመሠረተውም ክስ ቢሆን ሊጣመር ይችላል። ቁጥር 217/1/ “በሌላ አኳኋን እንዲቀርብ ካለተፈቀደ በቀር ማናቸውም ከሣሽ ለሚያቀርበው ክሥ መሠረት ሊሆን የሚችል ከአንድ በላይ የሆነ ነገር ካለው ሁሉንም በአንድነት አጣምሮ ባንዱ ወይም ከአንድ በላይ በሆኑ ተከሣሾች ላይ የተጣመረ ክሥ ለማቅረብ ይችላል።” ይላል።

የሆነ ሆኖ ይህ ሁኔታ ተከራካሪ ወገኖች በሌሎቹ ሳይሆን በአንደኛው የክሥ ምክንያት ብቻ ከሚጣመሩበት ሁኔታ በቅጡ እንዲለይ ማድረጉ አስፈላጊ ነው። ከላይ ባቀረብነው ምሳሌ መሠረት የተስፋ ሰነዶችን ፈርሞ ያቀረበው እንድሪስ ብቻ ቢሆን ሚካኤል “ሰነዶቹን በተመለከተና ውል ባለማክበሩ” በእንድሪስ ላይ የክሱን ምክንያቶች በማጣመር ሊያቀርብ ይችላል። ወይም እንዲሪስና ሙቅቢልን “ውል ባለመፈፀምና ውል እንዳይፈጸም ምክንያት መሆን” በሚሉ ምክንያቶች ክሱን አጣምሮ መመሥረት ይችላል። እዚህ ላይ መታወቅ የሚገባው “ሰነዶቹን አስመልክቶ የሚመሠረተው ክሥ ውል ባለመፈፀምና ውል እንዳይፈፀም ምክንያት በመሆን” ተብሎ ከሚመሠረተው ክሥ የተለየ መሆኑን ነው። ይህም በመሆኑ ሙቅቢል /በኋለኛው ምሳሌ/ ሰነዱን በሚመለከት ተጠያቂ ባለመሆኑ የክሶች በተመሳሳይ ተከሳሾች ላይ መጣመርን የሚመለከቱ ደንቦች ተፈፃሚ አይሆኑም። ይህም ማለት ሙቅቢል ከተከሣሾች መካከል አንደኛው ቢሆንም

በቁጥር 36/1/ ሥር የተደነገጉት ሁኔታዎች እርሱን በሚመለከት የተሟሉ አይደሉም። ተከራካሪ ወገኖች እንዲጣመሩ መደረጉ ተገቢ በሚሆንበት ጊዜ ከወገኖቹ በአንደኛው የቀረቡ ወይም በአንደኛው ላይ ያልቀረቡ ያልተያያዙ ጥያቄዎች ቀደም ሲል ከቀረቡት ጥያቄዎች ጋር ሊጣመሩ ይችላሉ የሚል ድንጋጌ በኢትዮጵያ ሕግ ውስጥ የለም።

ለምሳሌ በእንግሊዝ አገር በኢትዮጵያ እንደሚኖረው ዓይነት አንድ ከሣሽ በተመሳሳይ ተከሣሽ ላይ አያሌ የክሥ መሠረቶችን በአንድ ላይ አጣምሮ ሊመሠርት እንደሚችል ይፈቀዳል፤ ነገር ግን በተጨማሪ ከሣሾች በአንድ ተከሣሽ ላይ ያላቸውን ጥያቄዎች በማጣመር ቢያቀርቡ ማንኛውም ከሣሽ በዚሁ ተመሳሳይ ክስ ውስጥ በተከሣሹ ላይ አለኝ የሚለውን የተለዩ ጥያቄዎች በማጣመር ሊያቀርብ እንደሚችል በእንግሊዝ ጠ/ፍ/ቤት ደንቦች (ትእዛዝ 18 ደንብ 6) ላይ ተጠቅሷል። አንድ በእንግሊዝ አገር የቀረበ ጉዳይን ለሀገራችን በሚስማማ መንገድ በምሳሌ እናቅርብ።

ከሣሾች፡- አልማዝና ልጅ (ዳዊት)

ተከሣሾች፡- አበበች (የአልማዝ ሴት ልጅ (የዳዊት እህት)

ከበደ (የአበበች ባል)

በመጀመሪያው የክስ ምክንያት ላይ አንደኛው ከሣሽ የሆነው ዳዊት አበበችንና ከበደን “የወላጅ አባቴ ንብረት የሆነውን መሬት የያዛችሁት በማጭበርበርና በተንኮል ስለሆነ ልትለቁ ይገባል።” በማለት ክሥ መሰረተ ባቸው። በሁለተኛ ጊዜ በተመሠረተው ክሥ ደግሞ እናትና ልጅ (አልማዝና ዳዊት) በመጣመር “አበበችና ከበደ አለአግባብ የያዙት መሬት ይመለስልን” በማለት ክሥ ይመሠርታሉ። ለሦስተኛ ጊዜ በተመሠረተው ክሥ ደግሞ አልማዝ ብቻዋን በመቅረብ “በተንኮል አጭበርብራችሁ ሳላውቅ የፈረምኩ ላችሁንና በተግባር ላይ የዋሉትን የተወሰኑ ሰነዶች መልሱልኝ ወይም ሰርዙልኝ” በማለት ክሥ ትመሠርታለች። የእንግሊዝ ፍ/ቤትም “እናትና ልጅ ለሁለተኛ ጊዜ በመሠረቱት ክስ ምክንያት ላይ ከላሾች ሆነው የቀረቡ በመሆኑና እንዲሁም ያቀረቡት ጥያቄ መሬቱ ያለአግባብ መያዙን አስመልክቶ በመሆኑ የሚኖሩት የሕግና የፍሬ ነገር ጥያቄዎች ተመሳሳይ በመሆናቸው በሕጋችን መሠረት እያንዳንዳቸው ያላቸውን የተለያዩ ጥያቄዎች በማጣመር ያቀረቡ ስለሆነ ከሣሾቹ የክሥቻቸውን ምክንያቶች ማጣመራቸውን ተገቢ መሆኑን አምነንበታል” በማለት ወሰነ።

ከኢትዮጵያ የሥነ-ሥርዓት ሕግ አንፃር የእንግሊዙ ፍ/ቤት ውሳኔ ተቀባይነት አይኖረውም። እናትና ልጅ በሁለተኛው የክሥ መሠረት መጣመር ይችላሉ ነገር ግን ሌሎች ጥያቄዎች የተያዩ ምክንያቶችን የሚመለከቱ ዘመሆናቸው ከቁጥር 35 ደንጋጌዎች አኳያ መጣመር ተገቢ አይሆንም። በዛ ያሉ ወገኖች በሚኖሩበት ጊዜ ተፈፃሚ የሚሆነው ቁጥር 35 እና ቁጥር 217 አይደለም። በኢትዮጵያ የሥነ-ሥርዓት ሕግ ውስጥ “አንድ ወይም በዛ ያሉ ከሣሾች በመጣመር ክሥ በሚመሠርቱበት ጊዜ ያልተያያዙና ያልተገናኙ ጥያቄዎችን በአንድነት በመሠረቱት ክሥ ውስጥ አክለው መጨመር አይፈቀድላቸውም።”

በመጨረሻም በአንድ መግት ውስጥ ተጣምሮ መቅረብ የሚገባውን ያለመስገባት ሊያስከትል የሚችለውን ውጤት እንመለከታለን። ለምሳሌ ሁለት ከሣሾች ተመሳሳይ ከሆነ ምንጭ ያልተነሱትን ጥያቄዎቻቸውን በአንድ ክሥ አጣምረው አቀረቡ እንበል። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ እንዲህ ዓይነቱ ሁኔታ በሚከሰትበት ጊዜ ፍ/ቤቱ ማድረግ የሚኖርበት ምንድነው? የሚለው ነው። የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ይህን ጉዳይ በተመለከተ በግልፅ ያስፈረው ድንጋጌ አለ። ቁጥር 39/1/ “ባንድ ክሥ ውስጥ ተጣምሮ የመክሰስ ተግባር ከሣሹ ወገን ያቀረበውን ክሥ ውድቅ አያደርገውም። ፍ/ቤቱ የቀረቡትን ተከሣሾች ጉዳይ ተመልክቶና በከሣሽ የቀረበውን አቢቱታ መርምሮ ውሳኔ መስጠት ይችላል።”

በሌላ አነጋገር ፍ/ቤቱ ክሡን መዝጋት የለበትም። ክሡን እንዳሉ እንዲቆዩና ተለያይተው በመቅረብ እንዲሰሙ ነው የሚያደርገው። ከሣሾች አዲስ የክሥ የፋይል እንዲመሰርቱ ማድረግ የሚሰጠው ፋይዳ የለም። ምናልባትም አዲስ የክሥ ፋይል እንዲቀርብ በተደረገ ቁጥር የይረጋዘመንም አስጊነት ሊከሰት ይችላል ይሆናል። ቁጥር 39/2/ እንደሚያስረዳው “በክሱ ውስጥ የሚያገባቸው ወገኖች ሳይገቡ ቀርተዋል በማለት ወይም የማያገባቸው ወገኖች ደግሞ በክሱ ተካፋይ ሆነዋል በማለት የሚቀርበው መቃወሚያ ሁሉ ሊቀርብ የሚገባው ክርክሩ ከመጀመሩ በፊት መሆን አለበት። ክርክሩ ከተጀመረ በኋላ በዚህ መልክ የሚቀርበው መቃወሚያ ተቀባይነትን አያገኝም።”

ይህ ዐይነቱ ተቃውሞ መነሣት ያለበት ክርክሩ ከመጀመሩ በፊት ነው። ለሌላም ከክርክሩ በፊት ካልቀረበ እንደተተወ ተደርጎ ነው የሚወሰደው።

ቁጥር 40/2/ “ፍ/ቤቱ በራሱ አስተያየት ወይም ከባለጉዳዮቹ የሚቀርብለትን ክርክር በመመልከት በክሱ ውስጥ የከሣሽ ወይም የተከሣሽ ሥም እንዲሠራ ረዝና በምትኩም በጉዳዩ አግባብ ያለው ሰው ሥም እንዲተካ ለማዘዝ ይችላል። እንዲሁም ስለውሳኔው አስጣጥ አስፈላጊና ምቹ መሆኑን ያረጋገጠ እንደሆነ ማንኛውም አግባብ ያለው ሰው እንዲተካ ወይም አባሪ ሆኖ በነገሩ እንዲገባ ለማዘዝ ይችላል። ስለሆነም ማንም ሰው ፈቃደኛ መሆኑን ሳይገልፅ በከሣሽነት ተባባሪ እንዲሆን አይገደድም።”

ቁጥር 40/2/ ፍ/ቤቱ በክሱ ውስጥ የከላሽ ወይም የተከላሽ ሰም በማይገባ የተጠቀሰ ሆኖ ሲያገኘው ያለአግባብ የተፃፈውን ሰው ስም ሊሰርዘው እንደሚችል ይደነግጋል። ነገር ግን ይህ ድንጋጌ ከቁጥር 39/1/ ድንጋጌ ጋር አብሮ መታየት አለበት። ፍ/ቤቱም በክሱ ውስጥ ተጣምሮ መከሰስ የሚገባው ሰው በክሱ ውስጥ ባለመግባቱ ከሣሹ ያቀረበውን ክስ መዝጋት አይኖርበትም። ከሣሾቹ የመሠረቱትን ክስ መቀጠል ከፈለጉ ፣ ፍ/ቤቱ ክሱ እንዳለ እንዲቆይና ተነጣጥሎ እንዲቀርብ ያደርጋል። ነገር ግን ከከሣሾቹ መካከል አንዳንዶቹ ሙግቱን መቀጠል ካልፈለጉ ፍ/ቤቱ ከሙግቱ እንዲወጡ ማድረግ ይችላል። ሆኖም እኚህ ከሣሾች በተከሣሹ ላይ አዲስ የክስ ፋይል ለመመሥረት በፈቃድ ከሙግቱ ካልወጡ ፣ እንደገና አዲስ ክስ ሊያቀርቡ አይችሉም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 278 እና 279 ይመለከታል።

ተገቢ ያልሆነ የተከሣሾች መጣመር በሚታይበት ጊዜ ፣ እነኚህ ተገቢ ባልሆነ መንገድ የተጣመሩት ተከሣሾች ከሙግቱ እንዲወጡ የማድረግ ወይም ክሱን ነጣጥሎ የማቅረብ ምርጫው ለከሣሹ መስጠት ይኖርበታል። እስከአሁን የፈቃድነት ባሕርይ ያለውን መጣመር ተመልክተናል በሚቀጥለው ክፍል ደግሞ የአስገዳጅነት ባሕርይ ያለውን መጣመር እንመለከታለን።

ሐ. እጅግ አስፈላጊ ስለሆኑና በክርክሩ ውስጥ የግዴታ መጨመር ስላለባቸው ወገኖች

1) እነኚህ የግድ አስፈላጊ የሆኑ ወገኖች እነማን ናቸው?

በዚህ ምዕራፍ እነማን በከላሽነት ወይም በተከሣሽነት በክርክር ውስጥ የግድ መግባት እንደአለባቸው እንመለከታለን። በቁጥር 36 ንዑስ ቅጥር 3 እና 4 በተወሰኑ ጉዳዮች የወገኖች መጣመር ከተፈቀደው በስተቀር የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕጉ እነማን በክሱ ውስጥ መግባት እንደአለባቸው በግልጽ

አያስታቅም። በሌላም በኩል ቁጥር 39(1) በክሱ ውስጥ መግባት የሌለባቸው ወገኖች በመግባታቸው ወይም መግባት የነበረባቸው ወገኖች ባለመግባታቸው ክሱ መሠረዝ እንደሌለበት ይደነግጋል። የሆነ ሆኖ ግን ለክርክሩ አስፈላጊ የሆኑ ወገኖችን በተመለከተ ግንዛቤ ማግኘት የሚቻለው ከዋናው ሕግ ነው። የሕንድን ሥነ-ሥርዓት ሕግ ምዕራፍ 1 ደንብ በተመለከተ ግን ዳኛ ሳርካር “ደንቡ የሥርዓት ደንብ ነው እናም በዋናው ሕግ መሠረት ፍ/ቤቱ የቀረበለትን መርምሮ ተገቢውን ውሳኔ ለመስጠት እስከ አላስቻለው ድረስ ደንቡ ተፈጻሚነት አይኖረውም።” እናም ለክርክሩ መነሻ የሆነው ጉዳይ በርካታ ሰዎችን በጋራ የሚመለከት ሆኖ ከነዚህ ሰዎች አንዱ ቢቀር ክሱ በቀሪዎች ሰዎች ሊቀጥል ስለማይችል ደንቡ ተፈጻሚነት አይኖረውም በማለት ተችተውታል።

ይህ የሕንድ ሥነ-ሥርዓት ምዕራፍ 1 ደንብ 9 ከኛው ቁጥር 39(1) ጋር አንድ በመሆኑ በርካታ ሰዎች የጋራ የሆነ ጥቅም ኖሮአቸው ከነዚህ ሰዎች ውስጥ አንዱ ብቻ ክስ ቢያቀርብ ከላይ የተሰጠው ትችት በእኛም ተቃባይነት ይኖረዋል። ቀሪዎቹ ባለመብቶች በጉዳዩ የጋራ ጥቅም ስለሌላቸው ለክርክሩ አስፈላጊ ወገኖች ናቸው። እንዲሁም የክርክሩ ተካፋይ ያልሆነ ማንኛውም ሰው ጥቅሙ በሚሰጠው ውሳኔ የሚጎዳ ሆኖ ሲገኝ የክርክሩ ተካፋይ መሆን ይኖርበታል እንደዚህ ዓይነቱ ለክርክሩ አስፈላጊ የሆነው ሰው ተካፋይ ባልሆነበት ክርክር የሚሰጠው ውሳኔም ውጤት ያለው ውሳኔ አይሆንም።

ቁጥር 39(1) ለፍ/ቤቱ ተከራካሪ ወገኖችን ለመጨመር ወይም ለመተካት ሥልጣን ስሚሰጠው ቁጥር 40(2) ጋር አብሮ መነበብ አለበት በዚህ ዓይነት የክርክሩ ተካፋይ መሆን ሲገባው በክርክሩ በከላሽነት ወይም በተካላሽነት ሳይገባ የቀረ እንደሆነ ወይም የእርሱ በክርክሩ ውስጥ መግባት ለክርክሩ አወሳሰን አስፈላጊ ሆኖ በተገኘ ጊዜ በዚህ ሰው በክርክሩ ውስጥ አለመግባት ክሱ መሰረዝ ሳያስፈልገው በቁጥር 39(1) እና 40(2) መሠረት ወደ ክርክሩ እንዲገባ ይደረጋል ማለት ነው። ቀጥለን ለክርክሩ አስፈላጊ የሆነ ወገን የሚለውና ይህ ለክርክሩ አስፈላጊ የተባለው ወገን ወደ ክርክሩ የሚገባበትን ሥነ-ሥርዓት እንመለከታለን።

በጠቅላላው አነጋገር ለክርክሩ አስፈላጊ የሆነ ወገን የሚባለው እሱ ተካፋይ በአልሆነበት ክርክር የሚሰጠው ውሳኔ መብቱንና ጥቅሙን

ወይም ግዴታውን የሚጎዳ ሆኖ ሲገኝ ነው። ለምሳሌ ሀ እና ለ የአንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ባለቤት ቢሆኑ (በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 1257(1) መሠረት) እና ይኸው ንብረት በሐ አለአግባብ ቢያዝ ሀ እና ለ ሀብት ንብረታቸውን ለማስመለስ በሐ ላይ ክስ ማቅረብ ይኖርባቸዋል። ሀ ወይም ለ በተናጠል በንብረቱ ላይ መብት የላቸውም የአላቸው መብት የጋራ መብት ነው። በመሆኑም ክሱን ማቅረብ የአለባቸው በጋራ ነው። ምክንያቱም የክሱ ውጤት የሁለቱንም መብት ስለሚነካ ነው። እንደዚሁም ሐ በሀ እና ለ መሬት ጉዳት ቢደርስበት መክሰስ ያለበት ሀ እና ለን በማጣመር ነው። ምክንያቱም ሐ ጉዳት የደረሰበት ሀ እና ለ በጋራ በያዙት ንብረት በመሆኑ ይህ ንብረት ለሚያስከትለው ጉዳት ደግሞ ሀ እና ለ በጋራ ባለፅዳዎች በመሆናቸው ነው። (ቁጥር 36(1) የሚያስገነዝበውም ለሚጠየቀው ዳኝነት ተከላሾች በጋራ ሃላፊ መሆናቸውን ነው።

ለምሳሌ በአንድ በአሜሪካ ጠቅላይ ፍ/ቤት በቀረበ ጉዳይ ባልና ሚስቱ የጋራ የሆነ የማይንቀሳቀስ ንብረታቸውን ለተከላሹ አስተላልፈዋል። ሚስትየዋ ውሉ ፈራሽ ነው በማለት ውሉ እንዲፈርስላት ክስ ታቀርባለች። ፍ/ቤቱም ንብረቱን ለተከላሹ ያስተላለፉት ሁለቱም ባልና ሚስቶች ስለሆኑ ባልየው ለክርክሩ አስፈላጊ ወገን ነውና በክርክሩ ውስጥ ሊገባ ይገባል በማለት ብይን ሰጥቷል። የንብረት ማስተላለፉ ውል ፈራሽ ነው ቢባል ንብረቱ ለአስተላላፊዎቹ ስለሚመለስ የግዴታ ሁለቱም ባለንብረቶች የክርክሩ ተካፋይ ሳይሆኑ ፍ/ቤቱ ውሉ ፈራሽ ነው ሊል አይችልም ንብረቱም ላንዱ ከላሽ ብቻ ይመለስ ሊል አይችልም። ንብረቱ የባልና ሚስቱ የጋራ ንብረት እስከሆነ ድረስ መመለስ የአለበት ለባልና ሚስቱ በጋራ ነው። በሌላ አነጋገር ሚስት ብቻዋን የንብረት ማስተላለፍ ውሉ ይፍረስልኝ የማለት መብት የላትም። የዚህ ዓይነቱ መብት የጋራ ባለሀብቶች መብት ነው እናም የጋራ ባለሀብቶቹ የክርክሩ ተካፋይ ሊሆኑ ይገባል።

እስቸጋሪ ጥያቄ ሊነሳ የሚችለው ለክርክሩ መነሻ በሆነው ጉዳይ ምንም ዓይነት የጋራ ጥቅም ከከላሹም ሆነ ከተከላሹ ጋር የሌላቸው ሲሆንና ፍ/ቤቱ ለክርክሩ በሚሰጠው ውሳኔ መብታቸው የሚነካ ወይም የሚጎዳ ሆኖ ሲገኝ

ነው። አብዛኛውን ጊዜ የዚህ ዓይነቱ ችግር የሚነሳው የተወሰነ ንብረትን የሚመለከት ጉዳይ ሲኖር ነው እነኚህ ግለሰቦች በሚሰጠው ውሳኔ ላቢያ ጥቅማቸው እስከተነካ ድረስ ለክርክሩ አስፈላጊ ወገኖች ናቸው። በመሆኑም ከውሳኔው በፊት የክርክሩ ተካፋዮች እንዲሆኑ መደረግ አለበት። ለምሳሌ በአንድ ንብረት አስተዳዳሪ በተያዘ ንብረት በርካታ ተጠቃሚዎች ይኖራሉ። ከነዚህ ተጠቃሚዎች አንዱ ብቻ በንብረት አስተዳዳሪው ላይ የራሱን ድርሻ ለማስወሰን ክስ ቢያቀርብ ሌሎቹ የንብረቱ ተጠቃሚዎች ለክርክሩ አስፈላጊ ወገኖች ናቸውና በክርክሩ ውስጥ መግባት ይኖርባቸዋል። ምክንያቱም በጉዳዩ ለከላሹ ከንብረቱ ገቢ 50% ይገባዋል ብሎ ቢወሰን ቀሪዎቹ መብታቸው ክፋኛ ስለሚጎዳ የግድ የክርክሩ ተካፋይ መሆን ይኖርባቸዋል ማለት ነው። እንዲሁም አንድ ርስት ከአንድ በላይ በመያዣነት ተይዞ እንደሆነ እና በመያዣ ከያዙት ሰዎች አንዱ በመያዣ ውሉ መሠረት እንዲፈጽምለት ክስ ቢያቀርብ ሌሎቹም መሬቱን በመያዥያነት የያዙት ሰዎች የክርክሩ ተካፋይ ሊሆኑ ይገባል። ምክንያቱም የሚሰጠው ውሳኔ መሬቱ ተሽጦ ለከላሽ ይከፈል የሚል ቢሆን የሌሎቹ መያዥያ ዋጋ አጣ ማለት ነው። ሌላው ምሳሌ ባለዕዳው ንብረቱን ለአበዳሪዎቹ ጥቅም ሲል ለሌላ ሰው ያስተላልፋል። ንብረቱ የተወሰነ ንብረት ነው። ከአበዳሪዎቹ መካከል አንዱ ብቻ እዳው እንዲከፈለው ንብረቱ የተላለፈለትን ሰው ይከስሳል ንብረቱ ቢሸጥ የከላሹን ዕዳ ብቻ የሚሸፍን እንጂ የሌሎቹን አበዳሪዎች እዳ የሚሸፍን አይደለም። በዚህን ጊዜ የሚሰጠው ውሳኔ ሌሎቹን አበዳሪዎች የሚጎዳ ነውና ቀሪዎቹ አበዳሪዎቹ ለክርክሩ አስፈላጊ ወገኖች ናቸው እናም በክርክሩ ውስጥ መግባት አለባቸው። በመርህ ደረጃ ሊያዝ የሚገባው የመሬት መከፋፈልን እና ሽርክናን አስመልክቶ ለሚቀርቡ ክሶች የመሬቱ ባለ የጋራ ሀብቶችና ሽርኮች በሙሉ የክርክሩ ተካፋይ ሊሆኑ የግባል። የተወሰነ ንብረትን የሚመለከት ነጥብ ወይም ጭብጥ በክሱ ውስጥ ባይኖርም፣ በሚሰጠው ውሳኔ የሌሎች ወገኖች መብት ሊነካ ይችል ይሆናል። አብዛኛውን ጊዜ እንዲህ ዓይነቱ ሁኔታ ሊከሰት የሚችለው ፣ ተከሣሹ በሚሰጠው ውሳኔ መብቱ ከሚንደልበትና ጥቅሙ ከሚነካበት አንድ ሌላ ወገን ጋር ግንኙነት ሲኖረው ነው። በአንድ ክርክር ውስጥ ተከሣሽ በይዞታው ሥር ያለውን የፍሣሽ መተላለፊያ መስመር በአቅራቢያው ለሚገኙ የዘይት ኩባንያዎች እንዲጠቀሙበት ይፈቅድላቸዋል። ከተከሣሹ

አገራባች የሆኑትን የመሬት ባለቤቶች ደግሞ “የዘይቱ ፍሣሽ ሰብላችን ሊያበላሽ ስለሚችል መፈቀድ የለበትም” በማለት ፈቃጂ (ተከሣሹ) የሰጠውን ፈቃድ እንዲያነሣ የማገጃ ትዕዛዝ እንዲሰጣቸው ክስ ይመሰርታል።

እዚህ ላይ ከሣሾቹ በክርክሩ አሸናፊዎች የሚሆኑ ከሆነ ከተከሣሹ ጋር የኪራይ ውል የተዋዋሉት የዘይት ኩባንያች በውላቸው መሠረት የፍላሽ ማስተላለፊያውን እንዳይጠቀሙ ስለሚከለክሉ ለክርክሩ አስፈላጊ ወገኖች ናቸውና በክርክሩ ውስጥ መግባት አለባቸው ተባለ። በአንድ በሌላ ጉዳይ ደግሞ ተከራይ በበኩሉ የተከራየውን ንብረት ለሌላ ወገን ለማከራየት ባለው መብት መሠረት ያከራያል። የኪራይ ውል ባለይዞታው የተወሰኑ ድርጊቶችን ከመፈመፀም የሚያግደውን ዝርዝር መመሪያ ጠቅሷል። ይህንን በመተላለፍ ፈፅሞ ቢገኝ ፣ ኪራይ ዋጋ እንደሌለው ይቆጠራል። አከራይም “የተከራይ ተከራይ በኪራይ ውል ላይ የተጠቀሰውን ተላልፏል” በማለት ይህንን የተከራይ ተከራይ ወገን ይከሣል። እዚህ ላይ የተከራይ አከራይ ከሣሹ በመግቱ የሚረታ ከሆነ ኪራይ በመጀመሪያው ተከራይ ላይ የሚቀርበት ሊሆን ስለሚችል የግዴታ በክርክሩ ውስጥ እንዲገባ ተደርጓል።

አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ለማስመለስ በሚመሠረት ክስ ውስጥ ከንብረቱ ጋር የተያያዘ ጥቅም ያላቸው ወገኖች ሁሉ በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ ወገኖች ሆነው መቅረብ እንዳለባቸው የታወቀ ነው። ይህም መርህ በቁጥር 34/4/ ላይ የተደነገገ ነው። ቁጥር 35/4/ “ከሣሹ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ለማስለቀቅና ለመረከብ ክስ ባቀረበ ጊዜ በማናቸውም ምክንያትና ሁኔታ በንብረቱ ላይ ስፍራው የሚገኙትን ሁሉ አጣምሮ መክሰስ ይገባዋል።” ይላል አንድ ሰው በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ ወገን መሆን አለበት ወይስ የለበትም። የሚለውን ጥያቄ ለመመለስ “ይህ ሰው ፍርድ ቤቱ በሚሰጠው ውሳኔ ጥቅሙ ይነካል አይነካም?” የሚለው ጥያቄ ሊጤን ይገባዋል። ይህ ወገን ከሣሽ ሆኖ በመጣመር የቀረበ ወይም ተከሣሽ ሆኖ በመጣመር የተከሰሰ ፣ ወይም ጣልቃ ገብ መሆን ያለበት ወይም ሦስተኛ ወገን ተከሣሽ ሆኖ የቀረበ መሆን አለመሆኑን በእዚህ ነጥብ ላይ የምናነሳው አይደለም። ይህንን ወደፊት እንመለከታለን። በእርግጥ አንድ በክሱ ውስጥ መጨመር የሚገባው ወገን ሳይጨምር የቀረ እንደሆነ ጣልቃ ገብ ሆኖ ሊከራከር ይችላል ፣ ይህንን ወደፊት እንደርስበታለን። የሚቀርበው ጥያቄ ግን ተከራካሪው በክርክሩ

ውስጥ መግባት ሲኖርበት ሳይገባ በመቅረቱ የፍ/ቤቱ ውሳኔ መብቱን ይጎዳበታል ወይስ አይጎዳበትም? የሚለው ነው። የክርክሩ ተካፋይ ሆኖ መቅረብ የሚችል ወይም መቅረብ ይገባው የነበረ ወገን በሚለውና የክርክሩ ተካፋይ መሆን አለበት በሚለው መካከል ያለውን ልዩነት በሚቀጥለው ምሳሌ ለማብራራት እንሞክራለን ። ተከሣሹ በሕንፃው ላይ ለሚደርስ ቃጠሎ ኢንሹራንስ ገብቷል። ይህንንም የእሣት ቃጠሎ ዋስትና በሚመለከት ዘጠኝ የተለያዩ የኢንሹራንስ ፖሊሲዎችን ከዘጠኝ የተለያዩ የኢንሹራንስ ኩባንያዎች ጋር ተፈራሮሟል። ፖሊሲዎቹም “እያንዳንዱ ኩባንያ ለሚደርሰው ጉዳት ለተመጣጣኝ ክፍያ ኃላፊ ነው” የሚሉ ነበሩ።

ለምሳሌ ጌራልድ ኩባንያ 20000 ዋስትና ቢሰጥ ፣ ጄፈርሰን ኩባንያ 10000 ዋስትና ቢሰጥና ሌሪን ኩባንያ ደግሞ 30000 ዋስትና ቢሰጥ ፣ የደረሰውም የእሣት ቃጠሎ ግምት 30000 ቢደርስ ፣ በተመጣጣኝ ክፍያ ኃላፊነት ፖሊሲ መሠረት የጌራልድ ኩባንያ 10000 የጄፈርሰን ኩባንያ 5000 ፣ የሌሪን ኩባንያ ደግሞ 15000 ብር ይከፍላል ማለት ነው። በዚህም መሠረት ተከሣሹ እያንዳንዱ ኩባንያ በገባው ውል መሠረት እንዲከፍል ይጠይቃል። ሁሉም ኩባንያዎች ተከሣሹ ቤቱን ራሱ ያቃጠለው በመሆኑ ለደረሰው ጉዳት ካሳ አንከፍልም!” በማለት መቃወሚያ ያቀርባሉ። ሰባቱም ኩባንያዎች በክርክሩ ውስጥ ገብተን ለደረሰው ጉዳት ኃላፊዎች አይደላችሁም ይባላልን ይላሉ። ፍ/ቤቱም ሰባቱ ኩባንያዎች እንዲጣመሩ ይፈቅዳል። ምክንያቱም የሁሉም ጥያቄ ከአንድና ተመሳሳይ ምክንያት የተነሳ እና የሁሉም ጥያቄዎች አንድ በመሆኑ ነው።

ተከሣሹም “ይህ ከሆነ ቀሪዎቹ ኩባንያዎች በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ እንዲሆኑ መደረግ አለበት!” በማለት ተከራክረ። ፍ/ቤቱም “በሰባቱ ኩባንያዎች ላይ የሚሰጠው ውሳኔ ቀሪዎቹን ሁለቱን ኩባንያዎች ጥቅም አይነካም!” በማለት የተከሣሹን መከራከሪያ ውድቅ አደረገ። ፍ/ቤቱ በተጨማሪም “ከሣሾቹ ኩባንያዎች ከእያንዳንዳቸው ፖሊሲ አንፃር ተጠያቂዎች ናቸው ወይስ አይደሉም? የሚለውን ለማስወሰን ስለሆነ ክስ የመሠረቱት በአንዱ ፖሊሲ ላይ የሚሰጠው ብያኔ የግዴታ የሌለውን ፖሊሲ የሚፃረር አይደለም። ሁለቱ ካምፓኒዎች በክርክሩ ውስጥ መግባት ቢችሉም የክርክሩ አስፈላጊ ወገኖች አይደሉም። በማለት የተከሣሹን መከራከሪያ ውድቅ ያደርጋል። አንድ ወገን የግድ የክርክሩ ተካፋይ ሆኖ መቅረብ እንዳለበት ለመወሰን በአንድ ክርክር ውስጥ የቀረበውን የክስ አመሠራረት ባህርይ ለማጤን እንገደዳለን።

ሚቹ ባለገንዘቡን ራሱ ሚቹ ተጠቃሚ የሚሆንበትን የኢንቴራንስ ጥቅም እንዲወስድ ይፈቅድለታል። በሌላ በኩል ደግሞ ሚቹ ከባለገንዘቡ ሌላ ጀማል ከተባለ ወገን “የኢንቴራንሱን ጥቅም ውሰድ ነገር ግን በፖሊሲው ውል ላይ እንዳትፈርም!” ይለዋል። ይህ ዓይነቱ ሁኔታ “ባለገንዘቡ ነው ወይስ ጀማል ትክክለኛ የኢንቴራንሱ ተጠቃሚ ሊሆኑ የሚችሉት? የሚለውን ጥያቄ ያስነሳል። የኢንቴራንስ ኩባንያውም “ሚቹ የጤንነቱን ሁኔታ በተመለከተ ያልሆነ ማስረጃ አቅርቦ ስለነበር አልከፍልም” ይላል። ኩባንያውም ባለገንዘቡና ጀማል በሚቹ ሀሰተኛ ማስረጃ ምክንያት ፖሊሲውን እንዲሰርዙ ክስ ያቀርብባቸዋል።

ተከላኮቹም “እንግዲያው /ባለገንዘቡ ወይም ጀማል በፖሊሲው ላይ የተገለፀው ገንዘብ መጠን ካልታገደ በቀር የሚገኙ በመሆናቸው ፣ የሚቹ ንብረት ቀሪውን ገንዘብ የማግኘት መብት ያለው በመሆኑ ፣ በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ ሊሆን ይገባል።” በማለት ተከራክሩ። ፍ/ቤቱም “የሚቹ ንብረት በክርክሩ ውስጥ አስፈላጊ ወገን ሆኖ ሊቀርብ አይገባውም ፣ በመጀመሪያ ደረጃ የባለገንዘቡ ጥያቄ በፖሊሲው ላይ ከቀረበው እጥፍ ነው። ከሁሉም ይበልጥ የሚቹ ንብረት በኢንቴራንሱ ኩባንያ ላይ አለኝ የሚለው መብት ወይም ጥቅም ካለ ንብረትን የሚመለከት ጉዳይ ባለመነሣቱ ወይም ባለመቅረቡ በፖሊሲው ላይ ሊኖር የሚችል ጥያቄ አይደለም።” በማለት ወሰነ። እነዚህ ላይ የኢንቴራንስ ኩባንያው ይህ ጉዳይ ትኩረት ሳይደረግበት ለሚኖር ማንኛውም ትርፍ ገንዘብ ለሚችን ንብረት መክፈል አለበት። ነገር ግን ከተመሠረተው ክስ አኳያ የተሰጠው ውሳኔ የሚቹን ንብረት መብቶች የማይነካና የማያንድል እስከሆነ ድረስ የሚቹ ንብረት የክርክሩ አስፈላጊ ወገን ሆኖ መቅረብ ይገባዋል ለማለት አያስደፍርም። በመጨረሻም እንደሁኔታው ፣ እንዳስፈላጊነቱ ሊጨመሩ የሚችሉ ወገኖችን ጉዳይ የሚመለከተውን ድንጋጌ (ቁጥር 36/3) እንመለከታለን።

ቁጥር 36/3/ “ለክሱ ምክንያት የሆነው ጉዳይ የአደራ ንብረት ጠባቂዎች ኑዛዜ አስፈፃሚዎች ፣ ንብረት አስተዳዳሪዎች ፣ የሚጠብቁትን ንብረት የሚመለከት በሆነ ጊዜ ከእነዚህ በአንዱ ላይ በሚቀርበው ክስ ሌሎችም ተከላኮ መሆን አለባቸው” ይላል።

ይህ ድንጋጌ ተፈፃሚ የሚሆነው ፣ አንዱ ተወካይ በሚከሰስበት ጊዜ እንጂ በሚከሰስበት ጊዜ አይደለም። ከሁሉም በላይ ይህ ዓይነቱ የመጣመር

ሁኔታ ከኢትዮጵያ ውጭ ለሚኖሩ ተወካዮች የተደነገገ ኢይደለም። እዚህ ላይ ተወካዮች ናቸው የተባሉት ወገኖች በቁጥር 43 ድንጋጌ መሠረት ከእኛ ጋር ድርሻ ካላቸውን ወይም አስተዋፅኦ ማድረግ አልባቸው በሚል የመከራከሪያ መሠረት ሌሎችም ወገኖች በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ ሆነው ይቅረቡልን ለማለት ይችላሉ። እነዚህ ተወካዮች ኢትዮጵያውያን ወይም በኢትዮጵያ ግዛት ቋሚ የመኖሪያ ቦታ የሌላቸው ቢሆኑም እንኳ፣ በኢትዮጵያ ውስጥ የሚተዳደርን ወይም ውርስን የሚመለከት ክስ ከተመሠረተ ለኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን ተገዢዎች ይሆናሉ። ለዚህም ነው እነዚህ ወገኖች እንደሁኔታው ወይም እንደአስፈላጊነቱ ሊጨመሩ የሚችሉ ወገኖች ተብሎ ለቀረበው ምሳሌ ማመሳከሪያ የሆኑት ከኢትዮጵያ ውጭ ከሚኖሩት በቀር፣ ሌሎች ወገኖች ተጣምረው መቅረብ ይገባቸዋል። ክርክሩ ሌሎችን ተወካዮች አጣምሮ ለማቅረብ ባለመቻሉ ምክንያት እንዲገታ መደረግ የለበትም።

2. በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ መሆን የሚገባቸው ወገኖች ተጣምረው ስለመቅረባቸው

አንድ በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ መሆን የሚገባው ወገን ሳይገባ በቀረ ጊዜ የሚኖረውን ሥነ-ሥርዓት ከዚህ ቀጥለን እንመለከታለን።

ቁጥር 39/2/ “በክሱ ውስጥ የሚያገባቸው ወገኖች ሳይገቡ ቀርተዋል በማለት ወይም የማያገባቸው ወገኖች ደግሞ በክሱ ተካፋይ ሆነዋል በማለት የሚቀርበው መቃወሚያ ሁሉ ሊቀርብ የሚገባው ክርክር ከመጀመሩ በፊት መሆን አለበት። ክርክሩ ከተጀመረ በኋላ በዚህ መልክ የሚቀርበው መቃወሚያ ተቀባይነት አያገኝም”።

የሆነ ሆኖ በክርክሩ ተካፋይ መሆን የሚገባው ወገን ተጣምሮ አልቀረበም የሚል መቃወሚያ ሳይነሣ ቢቀር ቁጥር 39/2/ ተፈፃሚ እንደማይሆን ተመልክተናል። እንዲህ ዐይነቱ መቃወሚያ በማናቸውም ጊዜ ማንሳት እንደሚቻል ፍ/ቤቱም በራሱ ጥያቄውና አነሳሽነት ጉዳዩን ማንሳት እንደአለበት በአጠቃላይ የታወቀ ነው።

ቁጥር 40(2) “ፍርድ ቤቱ በራሱ አስተያየት ወይም ከባለጉዳዩቹ የሚቀርብለትን ክርክር በመመልከት በክሱ ውስጥ የከላሽ ወይም የተከላሽ

ሥም እንዲሰረዝና በምትኩም በጉዳዩ አግባብ ያለውን ሰው ስም እንዲተካ ለማዘዝ ይችላል። እንዲሁም ለውሣኔው አሰጣጥ አስፈላጊና ምቹ መሆኑን ያረጋገጠ እንደሆነ ማንኛውም አግባብ ያለው ሰው እንዲተካ ወይም አባሪ ሆኖ በነገሩ እንዲገባ ለማዘዝ ይችላል። በማለት ይደነግጋል።”

የቁጥር 40 (2 ድንጋጌ ዋና ዓላማ በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ ሆኖ መቅረብ ያለበትን ወገን ጥቅም ለመጠበቅ ነው። ይህ ወገን በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ ሆኖ አለመቅረቡ እንደታወቀ ፍርድ ቤቱ በተሰጠው ሥልጣን መሠረት የዚህ ዓይነቱን ሰው መብት ማስጠበቅ ይኖርበታል። ተከላሹ ክርክሩ ከመጀመሩ በፊት መቃወሚያ አላቀረበም በሚል የ3ኛ ወገኖች መብትና ጥቅም ሊጎዳ አይገባውም።

“በአንድ ክስ ውስጥ ተጣምሮ መከሰስ የሚገባውን ሰው በክሱ ውስጥ አለመግባት ወይም ሊከሰስ የማይገባውን ሰው አጣምሮ የመከሰስ ጉዳይ ከሣሹ ወገን ያቀረበውን ክስ ውድቅ አያደርገውም። ሁኔታው እንደታወቀ ፍ/ቤቱ በቁጥር 40/2 መሠረት ለክርክሩ አስፈላጊ የሆነውን ወገን በክርክሩ ውስጥ እንዲገባ ማድረግ አለበት ቀጥር 39/1/ም በአንድ ክስ ውስጥ ተጣምሮ መከሰስ የሚገባው ሰው በክሱ ውስጥ በአለመግባቱ ክሱ መዘጋት እንደሌለበት ያስገነዝባል።

እዚህ ላይ በክሱ ውስጥ ተጣምሮ መቅረብ የሚገባው ወገን ከፍ/ቤቱ ሥልጣን ውጭ በሆነ ጊዜ ፍ/ቤቱ የግዴታ ክሱን መዘጋት አለበት። ይህ ዓይነቱ ሁኔታ ብዙውን ጊዜ የሚከሰት ባይሆንም አልፎ አልፎ የሚያጋጥም ነው። ለምሳሌ ዜግነቱ ኢትዮጵያዊ የሆነ አንድ ሰው ጥቅሙ ለሁለት ኬንያዊያን የሚውል በኬንያ አገር ላለ አንድ ድርጅት ሥራ አስኪያጅ ነው እንበል። አንደኛው ኬንያዊ በድርጅቱ ላይ የአለውን መብት ለማስወሰን ሥራ አስኪያጁን በኢትዮጵያ ፍ/ቤት ይከሰዋል። ሌላው ኬንያዊ ደግሞ በዜግ ነትም ሆነ በዳኝነት ሥልጣን በኢትዮጵያ ፍ/ቤት ሊቀርብ የሚችል አይደለም ይላል። ይህ ከሆነ በአንደኛው ኬንያዊ ላይ በታጣው ሥልጣን መሠረት ብቻ ክሱ ይዘጋል ማለት ነው። ነገር ግን ክሱ የቀረበው ኬንያ ውስጥ ቢሆን ኖሮ (በተለይ ድርጅቱ መቀመጫው ኬንያ ውስጥ በመሆኑ እና ተጠቃሚዎቹም እዚያው ኬንያ በመሆናቸው የበለጠ ጠቃሚ ሊሆን በቻለ ነበር።

በቁጥር 40/3/ ድንጋጌ መሠረት በክርክሩ ተካፋይ መሆን የሚገባው ተከላሽ ወገን ተጣምሮ ከቀረበ ሊነሣ የሚችል ችግር አይኖርም። ምክንያቱም ከሣሹ ያቀረበው ክሱ ተሻሽሎ የዚሁ የተሻሻለ ክስ ቅጂ አዲስ ለሆነው ተከላሽ እንዲደርሰው ይደረጋል። ነገር ግን በክሱ ውስጥ በከሣሽነት ከሌሎች ጋር መቅረብ ይገባው የነበረ ወገን ሳይቀርብ የቀረ እንደሆነ ፣ ቁጥር 40/2/ ደግሞ “ማንም ሰው ፈቃደኛ መሆኑን ሳይገልፅ በከሣሽነት ተባባሪ እንዲሆን አይገደድም” ስለሚል ፣ ሌላ ችግር ሊነሣ ይችላል። ለምሳሌ አበበ በቀለና ደበበ የአንድ መሬት የጋራ ባለሀብቶች ናቸው እንበል። ደጃዝማች አዝብጤ “መሬቱ የእኔ ነው” በማለት ነጥቀው ይወስዳሉ። ይህንን የደጃዝማቹን ድርጊት በመቃወም አበበና በቀለ ተጣምረው ክስ መሠረቱ ፣ ደበበ ግን “ከእናንተ ጋር ተጣምራ አልከስም” በማለት ሳይከስ ይቀራል። እዚህ ላይ ደበበ በጣምራነት ከእነርሱ ጋር ክስ አልመሰርትም ማለቱ የአበበና የበቀለን ክስ ከመታየት ያግደዋል ማለት አይደለም። በክሱ ውስጥ ተጣምረው የቀረቡት ወገኖች ጥቅም ገና ለገና በሌላኛው ወገን እምቢተኝነት ከመታየትና ከመወሰን መታገድ አይኖርበትም።

አንድ በቁጥር 40/2/ ድንጋጌ መሠረት ከሣሽ ሆኖ መቅረብ የሚገባው ወገን ከሌሎቹ ጋር ተጣምሮ ክስ ለማቅረብ ፈቃደኛ ሳይሆን ቢቀር ፣ ፍ/ቤቱ ይህ ሰው ተከሣሽ ሆኖ በመጣመር እንዲቀርብ ለማድረግ ይችላል። እንዲህ ያለው አተረጓጎም እጅጉን ትክክለኛ ይመስላል። ከሣሽ ሆነው የቀረቡት ወገኖች መብት በዚሁ ወገን እቢተኝነት ብቻ ሊጓደል አይገባውም። በሌላ በኩል አንድ በክሱ ውስጥ ተካፋይ ሆኖ በመጣመር መግባት የሚገባው ወገን ያለእርሱ ፍላጎት በክሱ ውስጥ እንዲገባ መደረግ የለበትም የተባለው በሌሎቹ ላይ ፍርድ ቢሰጥ እርሱም እንዳይጎዳ በማሰብ ነው። ይህ እምቢተኛ ወገን ተከላሽ ሆኖ እንዲቀርብ ቢደረግም እንኳ ፣ ለዳኝነት ወጪዎችና ለክርክሩም ቢሆን የሚጠየቀው ነገር አይኖርም።

መ. ሦስተኛ ወገንን በክሱ ውስጥ ስለማስገባት

1. ጠቅላላ መሠረተ-ሀሳቦች

ሦስተኛ ወገንን በክሱ ውስጥ ማስገባት የሚለው መርህ አንድ ተከላሽ በተመሠረተበት ክስ ተሸናፊ የሚሆን እንደሆነና ለከሣሹ ባለዕዳ ወይም

ተጠያቂ ቢሆን ተከላሹ እንደ ሌላ ሦስተኛ ወገንን ለእርሱ ዕዳ ተጠያቂ ሆኖ ተከሣሽ እንዲሆን በማሰብ በክሱ ውስጥ የሚያስገባበት ሁኔታ ነው። እዚህ ላይ ከሣሽ ከሦስተኛው ወገን ተከሣሽ ላይ የሚኖረው መብት ወይም ጥያቄ የለም። ተከሣሹም ቢሆን “ከሣሹ በቁጥር 36 መሠረት ከእኔ ይልቅ ሦስተኛው ወገን ተከሣሽን ዋነኛ ተከሣሽ አድርጎ ማቅረብ ነበረበት” በማለት ሊከራከር አይችልም።

እዚህ ላይ ሊነሳ የሚችለው ጥያቄ ተከላሹ 3ኛ ወገን ተከላሹን ሊያስጠራው ይችላል ወይስ አይችልም የሚለው ነው ይህ መብቱም በቁጥር 43 ላይ ተወስኗል። ፍ/ቤቱ በከላሹና በተከላሹ መካከል የአለውን ጉዳይ አይቶ ቢወስን እንዲሁም በተከላሹ እና በ3ኛ ወገን ተከላሽ መካከል የአለውን ክርክር ይወስናል። ከላሽ በቁጥር 40(2) መሠረት ፈቃድ ከአላገኘ ፍ/ቤቱ በከላሽ እና በ3ኛ ወገን ተከላሽ መካከል የሚነሳውን ክርክር ማየትና መወሰን አይችልም።

ሦስተኛ ወገንን ወደ ክርክሩ ውስጥ የማስገባት ዋነኛ አላማም ከአንድ ሁኔታ የሚመነጩ ጥያቄዎችን በአንድ ክስ ለመወሰን እና የተለያዩ ክሶች እንዳይቀርቡ ለማድረግ ነው። በዚህ ዓላማነት በ3ኛ ወገን ላይ መብት የአለው ተከላሽ ሌላ አዲስ ክስ ማቅረብ አያስፈልገውም መብቱ በዚያው እርሱ በተከሰሰበት ክስ ውስጥ ይወሰናል። በክሱ ተከላሹ ቢወሰንበት እናም 3ኛ ወገን ተከላሽ ለተከላሹ ተጠያቂ ቢሆን 3ኛው ወገን ተከላሽ በቀጥታ ለከላሹ እዳውን ሊከፍል ይችላል።

ቁጥር 43/1/ “ተከሣሽ የሆነ ሰው በተከሰሰበት ነገር ውስጥ ተካፋይ ያልሆነ ሌላ ሦስተኛ ወገን ከእኔ ጋር ድርሻ ካሳውን መክፈል አለበት የሚል ሲሆን በክሱ ውስጥ የሌለው ሦስተኛ ወገን በክሱ ውስጥ ሦስተኛ ወገን ተከላሹ ሆኖ እንዲገባ ይፈቅዳል። ተከላሹ ሦስተኛ ወገን በክሱ ውስጥ እንዲገባለት ከፈለገ በመከላከያ መልሱ ለምን በክርክሩ ውስጥ መግባት እንደአለበትና የሃላፊነቱ መጠን ምን ያህል እንደሆነ ማሳየት አለበት።

ፍ/ቤቱም የሦስተኛውን ወገን መልስ ሳይሰማ ለጉዳዩ ብይን ይሰጣል። ተከላሹ ሦስተኛው ወገን ተከላሽ በክሱ ውስጥ ለቀረበው ጥያቄ ድርሻውን መዋጮ ወይም ካሳ መክፈል የአለበት መሆኑን ለፍ/ቤቱ በሚገባ ያስረዳ እንደሆነ ፍ/ቤቱ በቁጥር 43/2 መሠረት የክሱ ማመልከቻ እና ለክሱ ከተከላሽ የተሰጠው መልስ ግልባጭ ለሦስተኛ ወገን ተከላሹ እንዲደርሰው ከአደረገ በኋላ በተወሰነው ቀን ቀጠሮ እንዲቀርብ ይታዘዛል። ሦስተኛ ወገን ተከላሹም በዚሁ እንዲቀርብ በታዘዘበት ቀን ቀጠሮ ቀርቦ መቃወሚያ ከአለው መቃወሚያውን ያቀርባል። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን መርምሮ በቁጥር 43(1) መሠረት በክሱ ውስጥ መግባት የለበትም ከአለ ከክሱ እንዲወጣ ያዘዛል ለቀረበው ጥያቄ ተጠያቂ ይሆናል ከአለ ደግሞ ክርክሩ እንዲቀጥል ያደርጋል።

2. መዋጮ ወይም ካሳ የመጠየቅ መብት

የተከላሹ መዋጮ ወይም ካሳ የመጠየቅ መብት የሚወሰነው በዋናው ሕግ ነው። ተከላሹ ሦስተኛ ወገን በክርክሩ ውስጥ እንዲገባለት ሲጠይቅ ከዚህ ሦስተኛ ወገን መዋጮ ወይም ካሳ የመጠየቅ ከሕግ የመነጨ መብት እንደአለው ማሳየት አለበት። መዋጮ ከአንድ በላይ ሆኑ ሰዎች በከላሹ ላይ አንድ በደል ሲፈጽሙ ወይም ለከላሹ አንድ አይነት ግዴታ ሲኖርባቸው የአለውን ሁኔታ የሚመለከት ነው። አንዱን ወይም ሁሉንም በሥነሥርዓት ሕጉ ቁጥር 36(1) እና (2) መሠረት አጣምሮ ሊከስ ይችላል። ነገር ግን እዳው የማይነጣጠል እና የጋራ በሚሆንበት ጊዜ ለምሳሌ ከላሹ የሁለት ሰዎች የጋራ ንብረት በሆነ መሬት ጉዳት ሲደርስበት ከጋራ ተበዳሪዎች አንዱ እዳውን ከድርሻው በላይ ቢከፍል ከላሹ ባለንብረቶቹን በሙሉ እንዲሁም ከድርሻው በላይ የከፈለውን መልሶ ለማግኘት የጋራ ተበዳሪዎቹን በአንድነት መክሰስ አለበት የፍ/ሔረ ሕግ ቁ. 1908 ፡2161 ይመልከቱ። በሌላ በኩል አንዱ ወገን የሚከፍለውን በሙሉ ወይም በከፊል ከሌላ ሰው የመጠየቅ መብት ሲኖረው ሁኔታው ካሳን የሚመለከት ይሆናል።

በሦስተኛ ወገን ተከላሽ እና በመዋጮ ወይም ካሳ መካከል የአለውን ግንኙነት በሚከተለው ምሳሌ እናብራራለን።

መኪናዋ የተስፋዬ ነች። ሹፌር ግርማቸው ነው። ከተስፋዬና ከግርማቸው ሌላ ሣምራዊትና አዜብ በጠቅላላው አራት ሆነው ይጓዛሉ። ናዝሬት

ከተማ ሲደርሱ ሐጎስ በሚባል ሹፌር ከምትነዳ ካሚዮን ጋር ይጋጫሉ።
 ሣምራዊት የአካል ጉዳት ይደርስባታል፤ አዜብ ሕይወቷ ያልፋል። የሣም
 ራዊትና የአዜብ ንብረት አስተዳዳሪ፤ ጉዳይ ፈፃሚ ለደረሰው የአካልና የሞት
 አደጋ ካሣ ለማግኘት በሐጎስ ላይ ክስ ይመሰርታል። ሐጎስም ተስፋዬንና
 ግርማቸውን በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 1908/1/ እና 2161/1/ ድንጋጌዎች
 መሠረት እርሱ ለተጠየቀበት ክስ ኃላፊ ወይም ባለዕዳ ሆኖ ከተገኘ በተራው
 ከተስፋዬና ግርማቸው ላይ የድርሻ ክፍያውን ለማግኘት ሦስተኛ ወገን
 ተከላሾች አድርጎ ማቅረብ ይችላል። ቀደም ሲል እንደገለጽነው ካሳ
 አንደኛው ወገን የሚከፍለውን ከሌላ ሰው በሙሉ ወይም በከፊል እንዲከ
 ፈለው የመጠየቅ መብት ሲሆን ይህ መብት ከውል ወይም ከሕግ ይመነጫል።
 በዚህ ረገድ ለተከላሹ መከፈል አለበት የሚባለው ሰው በቁጥር 43(1)
 መሠረት ሦስተኛ ወገን ተከላሽ ሆኖ መግባት እንደአለበት አጠያያቂ
 አይሆንም።

በውል ለሚመሠረት ካሳ ግልፅ ምሳሌ ሆኖ ሊቀርብ የሚችለው
 የኢንሹራንስ ጉዳይ ነው። ተከሣሹ መኪናውን እያሽከረከረ ሳለ ጥፋት
 ይፈፅማል። ቀደም ሲል ከአንድ የኢንሹራንስ ኩባንያ ጋር በመኪናው ሳቢያ
 ለሚደርሰው ጥፋት ዋስትና እንዲገባለት ውል ተዋውሏል እንበል። የአካል
 ጉዳት የደረሰበት ወገን ተከሣሹን ቢከሰው ተከሣሹ በኢንሹራንስ ፖሊሲ
 መሠረት ጉዳተኛው የሚጠይቀውን የካሣ መጠን በድርሻ መልክ እንዲከ
 ፍለው የኢንሹራንስ ኩባንያውን ሦስተኛ ወገን ተከሣሽ አድርጎ ማቅረብ
 ይችላል። በንግድ ሕግ ቁጥር 687/1/ ድንጋጌ መሠረት የኢንሹራንስ ውል
 በውስጡ ኢንሹራንስ ሰጪው “ጉዳተኛ በሆነ ወገን የሚቀርብ ክስ ማንኛ
 ውንም የፍትሐ ብሔር ነክ ጉዳዮችን ይቆጣጠራል።” የሚል አንቀፅ
 ሊጨመርበት እንደሚችል መታወስ አለበት።

በኢንሹራንስ ውል ውስጥ “ኢንሹራንስ ኩባንያው ዋስትና የተገ
 ባለት ሰው እዳውን ሳይከፍል ሃላፊ ሊሆን አይችልም” የሚል ስምምነት
 ከንግድ ሕግ ቁጥር 685 አኳያ ሊኖር አይችልም። የንግድ ሕግ ቁጥር 685
 ድንጋጌ “ለደረሰው ጉዳት ኢንሹራንስ ማድረግ” በሚችልበት ጊዜ “የኢንሹ
 ራንሱ ኩባንያ ተጠያቂ የሚሆነው ወይም መክፈል የሚኖርበት ኢንሹራንስ
 የተገባለት ሰው ጉዳት ለደረሰበት ወገን ከከፈለ በኋላ ብቻ ነው።” የሚል
 አንቀፅ እንዲታከልበት የሚገፋፋ አይደለም። ምክንያቱም ዋስትናው ለጉዳት

ካላ እንጂ ለደረሰ ጥፋት የሃላፊነት ዋስትና ባለመሆኑ ነው። የሆነ ሆኖ የኢንሹራንስ ኩባንያው በክሱ ውስጥ ተከሣሽ ሆኖ ላለመቅረብ በውል ቃል የተመለከተ እንደሆነ የሙግቱ ተካፋይ አይሆንም ማለት ነው። ለምሳሌ በውሉ ቃል ውስጥ “የሚነሱት የካሣ ጥያቄዎች ሁሉ በግልግል እንዲወሰኑ” የሚል አንቀፅ ታክሎበት እንደሆነና ኩባንያውም በዚህ መሠረት ለደረሰው ጉዳት ካሣ አልከፍልም ያለ እንደሆነ ፣ ኢንሹራንስ ኩባንያው ዋስትና የገባለት ተከሣሽ ይህንን ኩባንያ ሦስተኛ ወገን ተከላሽ ማድረግ አይችልም ማለት ነው።

በሌላ በኩል የሚነሳው ጥያቄ ደግሞ በግልፅ በተደነገገ ሕግ ወይም በውል በሠፈረ ቃል የድርሻ ካሣ መስጠት የማይገባው ማለትም ፣ በሕግ ድንጋጌ ወይም በውል ቃል ለተከሣሹ የድርሻ ክፍያን ለመስጠት መጠየቅ የሌለበት ሌላ ሦስተኛ ወገን “ተከሣሹ ተጠያቂ ከሆነ እንደ ሦስተኛ ወገን ተከሣሽ ሊቆጠር ይችላል? ወይስ አይችልም? የሚለው ነው።” ይህንን በምሳሌ ለማቅረብ ፣ አበበ ለበለጠ የተወሰነ የምርት ውጤትን ለማቅረብ ውል ተዋዋለ። አበበ በሌላ በኩል በለጠ የጠየቀውን የምርት ውጤት እንዲያቀርብለት ከሽመልስ ጋር ሌላ ውል ተዋዋለ እንበል አበበም ዕቃዎቹን ለበለጠ አቀረበለት። በለጠም “የቀረቡት ዕቃዎች ጉድለት ያለባቸውና የተበላሹ ስለሆነ የጉዳት ካሣ ይከፈላች” በማለት በአበበ ላይ ክሥ ያቀርባል። ምክንያቱም ሻጩ ማለት አበበ በፍ/ሔር ሕግ ቁጥር 2287 መሠረት የሸጠው ዕቃ ጉድለት ቢኖርበት ሃላፊ ነው።

እዚህ ላይ የቀረቡት ዕቃዎች በእርግጥ የተበላሹ ከሆኑ አበበ “የዕቃዎቹን ደህንነት በሚመለከት ዋስትና አለመኖሩን መሠረተ” በማድረግ በሽመልስ ላይ ክስ ማቅረብ ይችላል ነገር ግን አበበና ሽመልስ ውል በተዋዋሉበት ጊዜ በውሉ ቃል ውስጥ “እኔ ሽመልስ ዕቃዎቹ ለሌላ ወገን ሲሸው ለሚደርሰው ብልሽት ማንኛውንም ዓይነት የጉዳት ካሣ ለመክፈል አልገደድም?” የሚል ከተመለከተ በውሉ መሠረት አበበ በሽመልስ ላይ ሊኖረው የሚችል ጥያቄ የለም ማለት ነው። ነገር ግን አበበ የዕቃዎቹን ጥንካሬና ጥራት አስመልክቶ መኖር የሚገባውን ዋስትና መሠረት በማድረግ በሽመልስ ላይ ጥያቄን የማቅረብ የውል መብት አለው። ብለጠ ከአበበ ላይ ካሣን የሚያገኝ ከሆነ አበበ በሽመልስ ላይ የተለየ አዲስ ክስ ማቅረብ

የማይቀር ነው። እዚህ ላይ በሁለቱም ክሶች የሚነሳው ጥያቄ እቃዎቹ የተበላሹ ናቸው ወይስ አይደሉም የሚል ነው።

የቁጥር 43 ዓላማ ደግሞ ከሁኔታ የሚነሱትን የመብት ጥያቄዎች በሙሉ በአንድ ክስ ውስጥ አጠቃልሎ ማቅረብ እስከሆነ ድረስ ቁጥር 43 የዚህ አይነቱን ሁኔታ እንዲያካትት ተደርጎ መተርጎም አለበት።

ለማጠቃለል ያህል ፣ በተከሣሹና በሦስተኛው ወገን ተከሣሽ መካከል የሚኖረው ግንኙነት ዋናውን ከሣሽ የሚመለከት አይደለም። ሦስተኛው ወገን ተከሣሽ ከሣሹ ላይ ሊኖረው የሚችለው ጥያቄ የለም። ሦስተኛው ወገን ተከሣሽ በበኩሉ በዋናው ተከሣሽ ላይ አለኝ የሚለው ጥያቄ ግን ሊኖር ይችላል። ጉዳዩ የቀረበለት ፍ/ቤትም በተከሳሹ እና በሦስተኛ ወገን ተከሳሽ መካከል ያለውን የድርሻ ክፍያና ካሳ ጉዳይ አይቶ ይወሰናል። ሦስተኛ ወገን ተከሳሹ ላይ ያለውን ማናቸውንም መከላከያ ሊያቀርብ ይችላል። እዚህ ላይ ተከሳሹ ሦስተኛ ወገን ተከሳሹን በክሱ ውስጥ ገብቶ ድርሻ ክፍያውን ወይም ካሳ እንዲከፍል የሚጠይቀው ቀድሞ እርሱ ሲገደድ በመሆኑ ሦስተኛ ወገን ተከሳሹ በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 1846 መሠረት ይርጋን መሠረት አድርጎ ሊከራከር አይችልም።

ሦስተኛው ወገን ተከሣሽ ተጠያቂ ለመሆኑ በፍርድ በተገለፀው ጊዜ ግዴታውን መፈፀም የሚገባው ለዋናው ተከሣሽ እንጂ ለከሣሹ አይደለም። ይህ የፍርድ ባለዕዳ የሆነ ሦስተኛ ወገን ተከሣሽ ለከሣሹ ግዴታውን ለመፈፀም ፈቃደኛ ካለሆነ ፣ ከሣሽ ዋናውን ተከሣሽ ስለዚሁ ጉዳይ መከሰስ ይችላል። እዚህ ላይ ዋናው ተከሣሽ “ፍርዱ የተሰጠው ለከሣሽ እንጂ ለእኔ አይደለም” በማለት መቃወሚያ ማቅረብ አይችልም። ወይም “ከሣሽ ውሳኔ ያገኘው በሦስተኛው ወገን ተከሣሽ ላይ ነው” የሚልም መቃወሚያ አንስቶ ሊከራከር አይገባውም። ቁጥር 43 አንድ ተከሣሽ ተጣምረው በአንድነት አብረውት ከቀረቡት ተከሣሾች ላይ የድርሻ ክፍያ አለኝ ወይም አስተዋፅኦ ይደረግልኝ በሚልበት ጊዜ ለሚቀርቡት ሁኔታዎች ተፈፃሚ መሆን የሚችል ነው።

ለምሳሌ ከሣሽ በአንድ የፋብሪካ ሠራተኛ ድርጊት የአካል ጉዳት ይደርስበታል። በዚህም ምክንያት ሠራተኛውንና አሠራውን በአንድነት አጣምሮ ይከሣቸዋል። እዚህ ላይ አሠራው የሚከፍለውን ዕዳ ከሠራተኛው

መልሶ የማግኘት መብት ስለአለው አሠራው ምናልባት በእርሱ ላይ ከተፈረደበት ፍ/ቤቱን ስለእርሱ በሠራተኛው ላይ ውሳኔ እንዲሰጥለት በቁጥር 43/4 ድንጋጌ በግልፅ አስፍሮታል። ይህም ማለት ከሣሹ ለእርሱ እንዲከፈለው የተፈረደለት ከሆነ ፣ የሚሰጠውም ፍርድ በአሠራውም በሠራተኛውም ላይ ነው። ወይም ፍርድ የሚሰጠው ለአሠራው በሠራተኛ ላይ ነው ከላሹም አፈጻጸሙን የሚቀጥለው በአሠራው ላይ ሊሆን ይችላል። እዚህ ላይ አሠራው “ፍርዱ የተሰጠው በሠራተኛው ላይ ነው እንጂ በእኔ ላይ አይደለም” በማለት ሊከራከር አይችልም።

ሠ. ኃላፊነትን ለማውረድ የሚመሠረት ክስ

ምንም እንኳ ኃላፊነትን የማስወረድ ክስ በፍ/ብ/ሥ/ሥ ሕግ አራተኛ መዕረፍ ላይ ልዩ ድንጋጌ ሆኖ ቢቀርብም በዛያሉ ወገኖችን ያቀፈው ሙግት አንዱ ገዕታ በመሆኑ በዚህ ምዕራፍ ውስጥ አካተን እንመለከተዋለን። ኃላፊነቱን ለማስወረድ የሚመሠረተው የክስ ሥነ-ሥርዓት አንዳንድ ጊዜ ከአንድ የበለጡ ሰዎች በከላሹ ላይ አለን የሚሉት መብት እንዲኖራቸው ጥርጊያ መንገድ የሚከፍት ነው።

ቁጥር 293 “ኃላፊነትን ለማስወረድ የሚቀርብ አቤቱታ ማለት የሌላ ሰው ወይም የሌሎች ሰዎች መብት የሆነ ሀብት ፣ ገንዘብ ወይም ማናቸውም ዓይነት ንብረት በእጁ የሚገኝ ሰው የተባለው መብት ወይም ሀብት ወይም ገንዘብ ማናቸውም ዓይነት ነገር የእኛ ነው በማለት ብዙ ሰዎች የጠየቁት እንደሆነ ኃላፊነቱ ለአንደኛው ወይም ከጠየቁት መካከል ለተወሰኑ ሰዎች መሆኑን ተረድቶ የተጠየቀውን ነገር ለማስረከብ እንዲችል ተረካቢዎቹ ወይም ባለመብቶቹ ተለይተው እንዲታወቁ ለማስወሰን ለፍርድ ቤት የሚቀርብ አቤቱታ ማለት ነው።

አቤቱታ አቅራቢው ወይም ይህን ጉዳይ ለማስወሰን ፋይል የከፈተው ወገን በእጁ ይዞ የሚገኘውን ንብረት የእኛ ነው ከሚሉት መካከል ዝም ብሎ ለአንደኛው ቢከፍልና ጳላም ሌላኛው በፍርድ ትክክለኛ ባለመብት ሆኖ ቢገኝ ለትክክለኛው መልሶ የመክፈል ግዴታ አለበት። ይህን መክፈል ካልቻለ ከተጠየቀው አጠፊታ እንዲከፍል ሊገደድ ይችላል። ይህንን ለማስወገድ ኃላፊነትን ለማስወገድ የሚቀርብ አቤቱታ” የሚል ሥነ-ሥርዓት እንዲኖር ተደርጓል። ለምሳሌ ሟች በሕይወት የመድን ዋስትና ፖሊሲ ላይ “ጥቅሙ ለሚስቴ ይሰጥልኝ ይላል። ይህ ብንግድ ሕግ ቁጥር 701

ድንጋጌ መሠረት ተገቢ ውክልና ነው። በመሆኑም ኩባንያው የኢንፎራ-
ንሱን ጥቅም ለሚች “ሚስት” መክፈል አለበት። ነገር ግን ሁለት ሴቶች
“ሚስት ነን” በማለት ቀረቡ። የኢንፎራንስ ኩባንያው ለአንደኛዋ
ከመክፈል ይልቅ በአንዷ ወይም በሁለቱ ከመከሰስ ለመዳን ይህንን ሥነ-
ሥርዓት ተከትሎ ማመልከቻቸውን ለፍ/ቤት “የትኛዋ ነች ትክክለኛ ሕጋዊ
ሚስት” የሚለውን ለማስወሰን አቤቱታ ማቅረብ አለበት።

1. ኃላፊነትን ለማስወረድ ለሚቀርብ አቤቱታ የሚያስፈልጉ ሁኔታዎች

ኃላፊነትን ለማስወረድ አንድ ክስ ለማቅረብ በቅድሚያ

- ሀ) ከሣሹ ከሥ ባቀረበበት በዋናው ነገር የሚጠይቀው ለክሱ
ካወጣው ወጪና ኪሣራ በቀር መብት ወይም ጥቅም ወይም
ባለቤትነት ወይም ማናቸውም ሌላ ነገር የሌለው መሆኑን
መግለፅ፤
- ለ) ተሣሾቹ በሚጠይቁት ነገር ላይ በነፍስ ወከፍ መብት አለን ሲሉ
የጠየቁት መሆኑን ማስረዳት፤
- ሐ) በከሣሹና በማናቸውም ተከሣሽ መካከል ውስጣዊ የሆነ
የተንኮል ሥምምነት የሌለ መሆኑን ማረጋገጥ።

እዚህ ላይ ከሣሹ ግዴታ ያለበት መሆኑን መቀበል አለበት። በአንድ
በኩል “ኃላፊነቱ ይወረድልኝ የሚል አቤቱታ አቅርቦ በሌላ በኩል ደግሞ
“ኃላፊነት የለብኝም” ማለት አይገባውም። ይህ በአንዳንድ አገሮች ተቀባ
ይነት ቢኖረውም (ለምሳሌ በዩናይትድ ስቴት) በእኛ አገር ሕግ ዘንድ
ተቀባይነትን አያገኝም። በምሳሌያችን እንዳቀረብነው የኢንፎራንሱ
ኩባንያ በፖሊሲዬ መሠረት ኃላፊ አይደለም ካለ በሌላ በኩል ደግሞ
“የትኛዋ ናት ሕጋዊ ሚስት ይወስንልኝ” በማለት ክስ ማቅረብ የለበትም።
አንዳንድ ጊዜ ጎልቶ የሚታየው ችግር ኩባንያው በሁለቱም ሴቶች ክስ
ሲመሠረትበትና አልፎ ተርፎም ፍ/ቤቶች በተለያዩ ቦታና ጊዜ ሁለቱንም
ሴቶች “ሕጋዊ ሚስቶች ናቸው” በማለት ስለሚፈርዱ ይህም ከሆነ
ኩባንያው ለሁለቱም ተጠያቂ በሚሆንበት ጊዜ ነው። ምንም እንኳን አንደኛዋ
አቤት ባይ ሌላኛዋ አቤት ባይ በመሠረተችው ክስ ውስጥ ተካፋይ ሆና
የመቅረብ ግዴታ ባይኖርባትም፤ የእርሷ የሙግቱ ተካፋይ መሆን በክርክሩ

ውስጥ ያሉትንና ሊነሱ የሚችሉትን ነጥቦችና ውዝግቦች ሁሉ አጠቃሎ ለመወሰን ያስችላል በሚል ምክንያት በቁጥር 40/2/ ድንጋጌ መሠረት ተከራካሪ ወገን ሆኖ እንድትሳተፍ ይደረጋል።

በቁጥር 41/1/ ድንጋጌ መሠረትም ቢሆን አንደኛዋ በከፈተችው ክርክር ውስጥ ሌላኛዋ ጥቅሟ የሚነካ ወይም መብቷ የሚጓደልባት ከሆነ ጣልቃ ገብ ሆኖ መግባት ትችላለች። በሌላ በኩል መታወስ የሚገባው ጉዳይ ኃላፊነት ይውረድልኝ በማለት አቤቱታ ያቀረበው ወገን ኃላፊነቱን የማስ ወረድ ጉዳይ አንስቶ እንደገና ደግሞ የሌሎቹን ወገኖች ጥቅምና መብት የሚገዛር የተቃውሞ ክርክር ማንሳት የለበትም። ነገር ግን የዳኝነት ወጪንና ኪሣራን በተመለከተ ክስ ማቅረብ ይችላል። ለምሳሌ አንድ የምድር ባቡር ኩባንያ ዕቃ ጭኖ ከድሬዳዋ አዲስ አበባ ደረሰ እንበል። ሰባት ሰዎች ዕቃው የእኔ ነው የእኔ ነው ይባላሉ። ኩባንያውም ዕቃው ለትክክለኛ ባለቤት ተወስኖ እስኪሰጠው ድርስ የጫነበትን ዋጋ መጠየቅ ይችላል። እንዲሁም ከሣሹ ከተከላሸቹ መካከል አንዳቸውንም መርዳትና ከክሱ አንድ ጥቅም ለማግኘት መሞከር የለበትም። ለምሳሌ አበበ ብር 5000 በእጁ ተገኝቶ ይህ ገንዘብ የእኔ ነው ተብሎ በከበደና በሀይሉ ጥያቄ ቀረበበት እንበል። ቀጥሎም ገንዘቡ ለከበደ ይከፈላል ከተባለ ከበደ ብር 1000 ለአበበ ሊከፍል ስምምነት ቢያደርግ አበበ በኃላፊነትን ለማስወረድ ክስ ሊያቀርብ አይችልም። ምክንያቱም አበበ ከክሱ ጥቅም አለውና።

በሌላ አነጋገር “ኃላፊነቱ ይውረድልኝ ባዩ ወገን” ከክሱ ሂደት የሚጠቀመው ወይም የሚያገኘው ነገር መኖር የለበትም። ይህም ማለት አንዱን ጎድቶ ሌላኛውን የሚጠቅም ድርጊት መፈፀም የለበትም። ከሣሹ ላይ ንብረት አለን ባዩች ጥያቄያቸው በመሠረቱ ያልተያያዘ መሆኑ፣ ወይም ከተለያዩ ምንጮች የመናገራቸው ጉዳይ እንደ ዐቢይ ትኩረት የሚወሰድ ነጥብ አይደለም። ዋንኛው የትኩረት አቅጣጫ ከሣሹ በእጁ ስለያዘው ንብረት በዛ ያሉት ጥያቄዎች መቅረባቸው ነው። ይህ ከሆነ የቀረቡት ጥያቄዎች ምንም እንኳን የተለያዩ ምንጭ ቢኖራቸውም፣ “ኃላፊነቱ ይውረድልኝ” በማለት አቤቱታ ማቅረብ ይችላል። ለምሳሌ አንድ ነጋዴ ሸቀጡን በሦስት ደላሎች አማካይነት እንዲሸጥ ያደርጋል እያንዳንዱ ደላላ ከሌላው ጋር ግንኙነት የለውም። ውሉ ሸቀጡን ያስሸጠ ኮሚሽን ያገኛል የሚል ነው። ሸቀጡ ከተሸጠ በኋላ ሦስቱም ደላሎች ሸቀጡን ያስሸጡት

እኔ ነገር ኮሚሽኑ ለእኔ ይገባል በማለት ለነጋዴው ጥያቄ ያቀርባሉ ነጋዴው ለየትኛው ደላላ ኮሚሽን መክፈል እንደአለበት ለማስወሰን ኃላፊነት ለማስወረድ በሦስቱ ደላሎች ላይ ክስ ለማቅረብ ይችላል። ሦስቱ ደላሎች መብታችን የመነጨው ከተለያዩ ሁኔታዎች ነው እና ይህ ክስ ሊቀርብብን አይገባም ማለት አይችሉም።

2. ገደብ የተደረገባቸው ክሦች (አቤቱታዎች)

ቁጥር 298 “ተከራዮች ፣ ተነቃዮች ፣ ወኪሎች ወይም ጠባቂዎች በሦስተኛ ወገኖች ተከሰናል በማለት በዚህ ምዕራፍ የተነገረውን ድንጋጌ መሠረት አደርገው በጀሚዎቻቸው ወይም በባለንብረቶቹ ላይ ኃላፊነት የማስወረድ ክስ ለማቅረብ አይችሉም። ነገር ግን ለክርክሩ መነሻ በሆነው ንብረት ወይም ሀብት ላይ በጀሚዎቹ ወይም ከባለንብረቶቹ መብት አግኝተናል በሚሉ በሦስተኛ ወገኖች ላይ አላፊነት የማስወረድ ክስ ለማቅረብ ይችላሉ።” በማለት ይደነግጋል።

ስለሆነም ፣ በተከራዩ ላይ መክፈል ስለሚገባው ኪራይ ክስ በቀረበ ጊዜ፣ ተከራዩ አከራዩን “ሌላ ሦስተኛ ወገን የእርሱን ቤት የእኔ ነው ስለሚል ኃላፊነቱ ይወረድልኝ” በማለት ክስ ማቅረብ አይችልም። ተከራዩ አከራዩ ኪራዩን አስመልክቶ በሚመሠርተው ክስ ውስጥ መከላከያ ማቅረብ ይችላል እናም ለአከራዩ እንዲከፍል ከታዘዘ ይህንን ተመሳሳይ ኪራይ የሚመለከት ክስ ቢመሠረት ከመጠየቅ ሊድን ይችላል ማለት ነው። ነገር ግን አንድ ሌላ ወገን ተከራዩን “ቤቴን ለአንተ ያከራየው ወገን ለእኔ ሸጦልኛልና ኪራዩን እንደ ሽያጭ ዋጋ በክፈል በመቁጠር ከአንተ እንድቀበል ጥቅሙን አስተላልፎልኛል” በማለት ሊጠይቅ ይችላል ይሆናል። እዚህ ላይ ጥቅም ተላልፎልኛልና ለእኔ ይክፈል ባዩ ወገን ጥያቄውን ያቀረበው በአከራዩ ሥም በመሆኑ ጉዳዩ እንደ ልዩ ሁኔታ ተደርጎ ተወሰደ ፣ ተከራዩ አከራዩንና ጥቅም ተላልፎልኛል ባዩን ወገን በሚመለከት “ማነው ኪራዩን መቀበል ያለበት?” የሚለውን ጥያቄ ለማስወሰን “ኃላፊነትን የማስወረድ አቤቱታ” ለፍ/ቤቱ ሊያቀርብ ይችላል። በተመሳሳይ መንገድ ወኪልን ፣ ዋናውን ባለቤትና ሌላ ሦስተኛ ወገንን አስመልክቶ ለሚቀርብ አቤቱታ ደንቡ ተፈፃሚ ይሆናል።

ለምሳሌ አበበች ወኪላ ለሆነው ለአሸቱ ወርቅና ጌጣጌጥ እንዲያስቀምጥ ጥላት ትሰጠዋለች። ወ/ሮ ምንትዋብ ደግሞ “አቶ አሸቱ! ይህ ወርቅና ጌጣጌጥ

የወ/ት አበበች ሳይሆን የእኔ ነውና ስጠኝ!” በማለት ይጠይቃሉ። እዚህ ላይ የወ/ሮ ምንትዋብ ጥያቄ ከዋናው ባለቤት ከወ/ት አበበች ጋር ተቃራኒ በመሆኑ ወኪል የሆነው አቶ እሹቴ “ማንኛውንም ነገር ባለቤት” የሚለውን ለማስወሰን ኃላፊነቱ ይውረድ ብሎ አቤቱታ ማቅረብ አይችልም።

እዚህ ላይ ወ/ሮ ምንትዋብ እሹቴን ከከሰሱት ዋናው ባለቤት እኔ ባለመሆኔ እርሷ መጥታ በክርክሩ ትካፈላለች!” በማለት መከራከር ይችላል። ነገር ግን አቶ እሹቴ ወርቁን ያስቀመጠው ወይም ወ/ት አበበች ወርቁን እሹቴ ዘንድ በአደራ ያስቀመጠችው ወ/ሮ ምንትዋብ ላይ ላለበት እዳ መክፈያ ዋስትና የሆነ እንደሆነ፤ ወ/ሮ ምንትዋብ መጥተው “አቶ እሹቴ ወ/ት አበበች እኔ ላይ ዕዳ ያለባት ስለሆነና ይህንንም ስላልከፈለችኝ በምትኩ አንተ ዘንድ ያስቀመጠችውን ወርቅና ገጣጤ ስጠኝ” ቢሉትና ወ/ት አበበች ደግሞ “ወ/ሮ ምንትዋብ ላይ ያለብኝን ዕዳ አጠናቅቄ ስለከፈልኩኝ የጠየቁህ እንደሆነ እንዳትሰጣቸው!” በማለት አስጠንቅቃው ብትሄድ፤ አቶ እሹቴ “ማንኛውንም በትክክል ባለቤት መሆን የሚገባው? የሚለውን ጥያቄ ለማስወሰን “ኃላፊነቱ ይውረድልኝ” በማለት አቤቱታ ሊያቀርብ ይችላል።

እዚህ ላይ ወ/ሮ ምንትዋብ አበበች በፈጠረችው የጥቅም ጥያቄ መሠረት ላይ ሆነው እስከጠየቁ ድረስ ጉዳዩ እንደ ልዩ ሁኔታ ሊታይ ይችላል። በዚህ ምሳሌ አጠቃቀም “ወኪል” የሚለው ቃል በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 2199 ላይ እንደተመለከተው ይሆናል። ለአንድ ለተወሰነ ምክንያት የተወሰነን ንብረት በአንድ ሰው ሥም የያዘውን ግለሰብ ወኪል” የሚለው ቃል አይመለከተውም።

3. ኃላፊነትን ለማስወረድ የሚኖረው ሥነ-ሥርዓት

ኃላፊነትን ለማስወረድ የሚመሠረተው ክስ ወይም የሚቀርበው የአቤቱታ ማመልከቻ በቁጥር 222 ላይ ከተጠየቁት ዝርዝር መግለጫዎች በተጨማሪ በቁጥር 294 ላይ የተመለከቱትን መጨመር ይኖርበታል። የቁጥር 294፤ ድንጋጌዎች፡-

- 1) ከሣሹ ክስ ባቀረበበት በዋናው ነገር የሚጠይቀው ለክሱ ካወጣው ውጭና ኪሣራ በቀር መብት ወይም ጥቅም ወይም ባለቤትነት ወይም ማንኛውም ሌላ ነገር የሌለው መሆኑን መግለፅ፤ ተከሣሾቹ በሚጠይቁት ነገር ላይ በነፍስ ሕክፍ መብት አለን ሲሉ

የጠየቁት መሆኑን ማስረጃት፤

- 3) በከሣሹና በማናቸውም ተከሣሽ መካከል ውስጣዊ የሆነ የተንኮል ሥምምነት የሌለ መሆኑን ማረጋገጥ።

የሚሉ ናቸው። ፍ/ቤቱ ኃላፊነት ይውረድልኝ ባዩ ወገን ያቀረበውን አቤቱታ በቁጥር 231 መሠረት ከተቀበለው የዚሁኑ ማመልከቻ ቅጂ ለተከሣሾቹ እንዲደርሳቸው በማድረግ ጉዳዩ የሚሰማበትን የመጀመሪያ ቀን-ቀጠሮ ይወስናል። በቀጠሮው ቀን ተከሣሾቹ ጉዳዩ ኃላፊነትን ለማስ ወረድ የቀረበ አቤቱታ ወይም ክስ ነው መባሉ ተገቢ አይደለም በማለት ሊከራከሩ ይችላሉ። ፍ/ቤቱም መርምሮ ክሱ የቀረበው በአግባቡ ነው ከአለ ከሳሹን ከኃላፊነቱ ነፃ ያደርገዋል። በቁጥር 297(1) ሀ መሠረትም ኪሣራ ተቆርጦለት ከክሱ ውጭ ይሆናል።

በሌላ በኩል በከሣሹ እጅ የሚገኘው ንብረት የተወሰነ የገንዘብ መጠን ወይም ንብረት ከሆነ ፍ/ቤቱ ከሣሽ ለዚሁ ፍ/ቤት እንዲያስረክብ ማዘዝ ይችላል። ተከሳሹም ተሰናብቶ ክርክሩ በተከሳሾቹ መካከል እንዲካሄድ ይደረጋል ወይም ፍ/ቤቱ ትክክለኛና ተገቢ ሆኖ ከታየው ለክርክሩ ውሳኔ እስኪሰጠው ድረስ ከሳሹ እንዲቆይ በቁጥር 297 (1) (ለ) መሠረት ሊያዘዘው ይችላል። ለተከራካሪ ወገኖች የሰጡት የመተማመን ቃል ወይም የቀረበው ማስረጃ ነገሩን ለመወሰን የሚያስችለው የሆነ እንደሆነ ፍርድ ቤቱ ወዲያውኑ ውሳኔ ይሰጣል። (ቁ. 297/2) ነገር ግን ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሰጡት የመተማመን ቃል ነገሩን ለመወሰን የማያስችል መሆኑን የገመተ እንደሆነ በተከራካሪዎቹ መካከል የተነሳው ነገር እንዲጣራና ጭብጡ ተመሥርቶ ክርክሩ እንዲቀጥል ያዝዛል፤ ሌላው ተከራካሪ ወገን በዋናው ከሳሽ ተተክቶ ወይም ከዋናው ከሳሽ ጋር አባሪ ሆኖ እንዲከስ በመወሰን ክሱ በመደበኛው ሥነ ሥርዓት እንዲመራ ያደርጋል ቁጥር 297(3) ይመለከታል።

ኃላፊነትን የማስወረድ ክስ በተከሳሹ ላይ ክስ ከቀረበበት በኋላም ሊቀርብ ይችላል። በዚህን ጊዜ ከሳሹ ቀደም ሲል ክስ ያቀርብና ሌሎቹን አብሮ ይከሰሳቸዋል። ሁለቱ ከሳሾች በተለያዩ ፍ/ቤቶች ቀርቦው ከሆነም ኃላፊነት ለማስወረድ የቀረበውን ክስ የተቀበለው ፍ/ቤት በዚህ ጉዳይ በሌላ ፍ/ቤት የቀረበው ክስ እንዲታገድ ያደርጋል። በቁጥር 296 ይመለከታል የግራ ቀኙ ክርክርም ለዚሁ ኃላፊነትን ለማስወረድ ብቀረበው ክስ ይወሰናል።

ረ) ጣልቃ ገብነት

1) በጉዳዩ ያገባኛል ባይ ወገን የሚያደርገው ጣልቃ ገብነት

ጣልቃ ገብ የሚባለው በተጀመረው ክርክር ውስጥ የሚኖረኝ ጥቅም አለ፤ ወይም መከላከያ አለኝ በማለት አንድ በክርክሩ ውስጥ ተሳታፊ ያልሆነ ወገን በዚሁ በተጀመረው ክርክር ውስጥ የሚገባብትን ዘዴ የሚጠቁመን ነው። ጣልቃ ገብነት በቁጥር 41 ድንጋጌዎች ላይ የተመለከተ ሲሆን ጣልቃ ልግባ ባዩ በክሱ ውስጥ መብት ወይም ጥቅም የአለው መሆን አለበት። እዚህ ላይ ደህና አድርገን ማስተዋል የሚገባን ነጥብ ወገኖች በአንድነት ተጣምረው ክስ እንዲመሠርቱ ወይም ክስ እንዲመሠረትባቸው የሚፈቀድበት መሠረት ወይም መርህ መመዘኛ ለጣልቃ ገብነት ተፈፃሚ ከሚሆነው መመዘኛ ልዩነት ያለው መሆኑን ነው።

በቁጥር 35 ድንጋጌ መሠረት ከሣሽ ሆኖ መቅረብ የሚገባው ወይም በቁጥር 36 ድንጋጌ መሠረት ተከላሽ ሆኖ መቅረብ የሚገባው ተከራካሪ ሁሉ ቀድሞውኑ ተሳታፊ ወገን ሆኖ ባልቀረበበት ክርክር ውስጥ ጣልቃ መግባት ይችላል ማለት አይደለም። መግቱ አንዴ ከተጀመረ ፍ/ቤቱ ክርክሩን በመግታት የክርክርን አድማስ ቅጥ የለሽ የሚያደርጉትንና መዘግየትን የሚያስከትሉ አዳዲስ ጭብጦች እንዲቀርቡ ማድረግ የለበትም። የቁጥር 41 ድንጋጌ ጣልቃ ገብ በተጀመረው ክርክር ውስጥ ሊኖረው የሚችለው መብት ወይም ጥቅም የግዴታ እንዲኖረው ማስፈለጉን ይገልጻል። ይህም ሆኖ ጣልቃ ገብ እንዲሆን የተፈቀደለት ወገን ፍፁም የተለየና ቀደም ሲል ከተጀመረው ክርክር ጋር የማይጣጣም አዲስ ጭብጥና ጥያቄ ይዞ መቅረብ የለበትም።

ለምሳሌ አንድ ባለአውቶምቢል በአውቶምቢሉ ላይ የግጭት ጉዳት ያደረሰበትን ሌላ ባለአውቶምቢል “ለአካል ጉዳትና በአውቶምቢሉ ላይ ለደረሰው ጉዳት” ካሳ እንዲከፍለው ክስ መሠረተ እንበል። በከሣሹ አውቶምቢል ውስጥ ተሳታፊ የነበረች እንዲት ሌላ ሴት ደግሞ “እኔም አካል ጉዳት ደርሶብኛልና ጣልቃ ገብ ሆኜ ልከራክር” በማለት ጥያቄ ታቀርባለች። ሴቲቱ ጣልቃ ገብ ሆና እንድትከራክር አልተፈቀደላትም። ለዚህም የሚኖረው ምክንያት ሴቲቱ በቁጥር 35 ድንጋጌ መሠረት ከላሽና የመቅረብ ያለመቅረቧ ጉዳይ ዋነኛ ትኩረት የሚሰጠው ሳይሆን ነገር ግን የመኪናው ባለቤት (ከሣሽ) በእርሱ አውቶምቢልና አካል ላይ ለደረሰው ጉዳት ካሳ

እንዲከፈለው በመሠረተው ክስ ውስጥ እሷ ሊኖራት የሚችል ጥቅም የለም። በሌላ አነጋገር ከሣሽ በተከሣሽ ላይ አለኝ የሚለው ጥያቄና እርሷም በዚሁ ተከሣሽ ላይ አለኝ የምትለው ጥያቄ እንድና ተመሳሳይ አይደለም። ለሴቱቱ የከሣሽ ክርክር ውጤታማ ሆነ አልሆነ ጨርሶ የሚመለከታት ጉዳይ አይኖርም። ስለዚህም ጣልቃ ገብ ሆኜ ልክራክር ባይ ወገን ሁሉ የግሉን አቤቱታ ይዞ በሚቀርብበት ጊዜ በዋናው ከሣሽና ተከሣሽ መካከል የሚኖረው ሙግት ተጠቃሚ ባለመሆኑ በቁጥር 41 ድንጋጌ መሠረት ጣልቃ ገብ ሆኖ መከራከር አይችልም።

ጣልቃ ገብ መሆን ስለሚቻልበት ወይም ስለሚፈቀድበት ሁኔታ ዘወትር ከሚሰራበት መመዘኛ አንደኛው ፡ በሁለት ተከራካሪ ወገኖች መካከል በተጀመረው ሙግትና በኋላም በሚሰጠው ውሳኔ አፈጻጸም ጣልቃ ገብ ሆኖ መከራከር የሚፈልገው ጥቅሙ ይነካል ወይስ አይነካም የሚለው ነው። በእርግጥ ጥቅሙ የሚነካ ከሆነ የክርክሩ ዋነኛ መሠረት በሆነው ጉዳይ ጣልቃ ገብ ሆኖ ሊከራከር ይችል ይሆናል። ለምሳሌ ኤፍሬም በአክሊሉ መኪና ውስጥ ተሳፍሮ በሚጓዝበት ጊዜ እርሱ ያለበት መኪና አደጋ ይደርስበትና የአካል ጉዳት በኤፍሬም ላይ ይደርሳል። ኤፍሬም ለደረሰበት የአካል ጉዳት በአክሊሉ ላይ ክስ ይመሰርታል። ቀደም ሲል አክሊሉ በመኪናዋና በራሱ ላይ ለሚደርስ የአካል ጉዳት ከአንድ የኢንሹራንስ ኩባንያ ጋር ውል ተዋውሎ ነበር። የኢንሹራንስ ኩባንያውም ፡ “አክሊሉና ኤፍሬም ኩባንያው ያአግባብ ገንዘብ እንዲከፈል አስቀድመው የወጡት ተንኩልና ሴራ በመሆኑ ፡ በጉዳዩ ጣልቃ ገብ ሆኜ ልክራክር” በማለት ያመለክታል። ኩባንያው ከዚሁ ጋር ያቀረበው ነጥብም “አክሊሉ ኤፍሬም በክርክሩ ውስጥ እንዲረታ የሚፈልግ በመሆኑ በቂ የሆነ መከላከያ አያደርግም ፡ ስለዚህም ኩባንያው ተገቢ ላልሆነ ወጪ ይጋለጣል።” የሚል ነበር። ፍ/ቤቱም “ኩባንያው በሁለቱ ግለሰቦች መካከል በተጀመረው ክርክር አኳያ በሚሰጠው ፍርድ የሚጠቀመው ወይም የሚገዳው ነገር የለም ፡ ተከሣሽ የሚረታ ከሆነ በግልፅ ኩባንያው በፖሊሲው መሠረት ተጠያቂ የሚሆንበት ጉዳይ የለም ፡ ኩባንያው ለጣልቃ ገብነቱ እንደ ምክንያት አድርጎ ያቀረበው ሁለቱም እኔን ተጠያቂ ወይም ለጉዳቱ ከሳ ከፋይ እንድሆን በውስጣዊ ተንኮል አቅደውብኛል የሚል ነው ፡ ነገር ግን ይህ ዓይነቱ መከራከሪያ ልክ ኩባንያው በፖሊሲው መሠረት ተጠያቂ እንደማይሆን ሊያቀርብ እንደሚችለው መከራከሪያ ዓይነት ኢንሹራንስ የገባለት ወገን (በዚህ ጉዳይ አቶ

አክሊሉ) በሚከሰው ጊዜ ማቅረብ የሚገባው መከላከያ በመሆኑ ጣልቃ ገብ ሆኖ ለመከራከር ያቀረበውን ጥያቄ አልቀበለውም በማለት ፍ/ቤቱ የኩባን ያውን ጥያቄ ውድቅ ያደርገዋል።

የሆነ ሆኖ፣ ኩባንያው በፖሊሲው መሠረት ኃላፊ መሆኑን ከተቀበለ፣ ከሣሹ ከረታ የጉዳት ካሳ መክፈል ስለሚገባው በተጀመረው ክርክር ውስጥ የሚኖረው ጥቅም ወይም እርሱን የሚመለከት ጉዳይ አለ ተብሎ ሊወሰድ ይችላል። ይህንን በሚመለከት የንግድ ሕግ ቁጥር 687/1/ መመልከቱ ጠቃሚ ነው።

ይህ ዓይነቱ መብት በውሉ ቃል ከተመለከተ፣ ኩባንያው የተጀመረውን ጉዳይ ለመምራትና ለመቆጣጠር ጣልቃ ገብ ሆኖ ሊከራከር ይችላል ማለት ነው። በኢንሹራንስ ውል ውስጥ ቃሉ በዚህ አኳኋን ባይሰፍርም እንኳ በክርክሩ መጨረሻ ከሣሹ ወገን የሚረታ ከሆነ ኩባንያው የግዴታ ለዚህ ተጠያቂ ስለሚሆን ጣልቃ ገብ ሆኖ ሊከራከር ይችላል።

ይህም ሆኖ በአንድ በኩል “በክርክሩ ውስጥ የሚኖረኝ ጥቅም አለ ወይም ጉዳዩ ይመለከተኛል” እያለ በሌላ በኩል ደግሞ “በፖሊሲዬ መሠረት ለደረሰው ጉዳት ኃላፊ አይደለሁም” በማለት ሊከራከር አይችልም ከላይ የተመለከተው መመዘኛ ጣልቃ ገብነት ሊፈቀድ የሚችለው ጣልቃ ገብ ሆኖ መከራከር የሚፈልገው ወገን ለውሳኔው አስጣጥ እጅግ አስፈላጊ የሆነ ወገን የሆነ እንደሆነ ብቻ ነው የሚል አስተያየትን ያዘለ ሊመስል ይችላል፤ ነገር ግን ጣልቃ ገብነት በዚህ ሁኔታ ብቻ የተወሰነ አይደለም።

በእርግጥም ጣልቃ ገብ ሆኖ መግባት ያለበት በሚሰጠው ውሳኔ መብቱ፣ ጥቅሙ የሚነካው ወገን የሆነ እንደሆነ፣ ጣልቃ ገብ ሆኖ ለመከራከር የሚያቀርበው ማመልከቻ ተቀባይነትን ማግኘት አለበት። ምክንያቱም ፍ/ቤቱ በክርክሩ ውስጥ ተሳታፊ መሆን የሚገባው ወገን ተጣምሮ አለመቅረቡን እንዳወቀ የግዴታ ተጣምሮ እንዲቀርብ ማድረግ ያለበት ስለሆነ ነው። ለምሳሌ በአንድ ጉዳይ ውስጥ ሟቹ የፈረመው የኪራይ ውል ነበር። ሟቹ በርከት ያሉ ወራሾች አሉት። ከወራሾቹ አንደኛው የሟቹ የኪራይ ውል እንዲሰረዝ ለብቻው ክስ መሠረተ። ፍ/ቤቱም ሌሎቹ ወራሾች ጣልቃ ገብ ሆነው ለመከራከር ያቀረቡትን ጥያቄ ተቀብሏል። ነገር ግን አንድ ወገን ምንም እንኳ ውሳኔው ጥቅሙን ይህን ያህል ባይነካም፣ ውሳኔው በቀጥታ

ወደ ተግባር በሚተረጎምበት ወቅት መብቱን ሊጨምርለት ወይም ሊቀን ስበት ይችላል ይሆናል። እንደ የኢንቴራንስ ኩባንያ ለተከሣሹ በኢንቴራንሱ ውል ምክንያት የድርሻ ካሣን መክፈል አለበት ፣ ይህ ደግሞ በከሣሽና በተከሣሽ መካከል ባለው ክርክር ውስጥ መገባት የሌለበት ጉዳይ ነው። ስለዚህም ኩባንያው በእንዲህ ዓይነቱ ክርክር ውስጥ አስፈላጊ ወገን ነው ሊባል አይችልም።

ሆኖም ፣ ኩባያው ዋስትና ለገባለት ወገን ያለው ግዴታ በክርክሩ መጨረሻ በሚሰጠው ውሳኔ የሚነካ በመሆኑ ፣ ጣልቃ ገብ ሆኖ ሊከራከር ይችላል ሌላው ሊቀርብ የሚችለው ምሳሌ ደግሞ ዋሱ በተከሰሰ ጊዜ ዋናው ባለዕዳ የሚያደርገው ጣልቃ ገብነት ነው። በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 1940 ድንጋጌ መሠረት ዋሱ በተከሰሰ ጊዜ ለዚሁ ዋስ የድርሻ ክፍያ ዋናው ባለቤት መክፈል ይገባዋል። ይህ ዋና ባለዕዳ ዋሱ በተከሰሰ ጊዜ ጣልቃ ገብ መሆን እንደሚችል እንደ በዩናይትድ ስቴትስ የሚገኝ የሚችጋን ጠቅላይ ፍ/ቤት ከሣሽ ስትራትፎርድ አርምስፕሪል ተከሣሽ ጄኔራል ዋልቲና ሹራቲ ኩባንያ በሆኑበት ክርክር ውስጥ ተገልጿል። እዚህ ላይ ማስታወስ የሚገባን በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 1940/3/ ላይ ዋሱ እንደተከሰሰ ለዋናው ባለዕዳ መከሰሱን ማሳወቅ እንዳለበት ፣ ሳያሳውቀው የቀረ እንደሆነ ከዋናው ባለዕዳ ላይ የድርሻ ክፍያን መጠየቅ እንደማይችል ተደንግጓል። ዋሱ ዋናውን ባለዕዳ ስለመ ከሰሱ ካሳወቀው ፣ ዋናው ባለዕዳ በዚህ ማስታወቂያ መሠረት በክርክሩ ውስጥ ጣልቃ ገብ ሆኖ መከራከር ይችላል ማለት ነው።

በሌላ በኩል አንድ ምሳሌ እንወሰድ። አንድ የአውቶሞቢል መገጣ ጠሚያ ፋብሪካ ሠርቶ የሚያወጣቸውን መኪናዎች ለሚያከማችበት ጊዜያዊ መጋዘን ከፋብሪካው እስከ መጋዘኑ መጓጓዣ ይሆነው ዘንድ ባቡር ሐዲድ እንዲዘረጋለት ከአንድ የባቡር ኩባንያ ጋር (የባቡር ኩባንያ ለአውቶሞቢል ፋብሪካ የጭነት ማጓጓዣ አገልግሎት የሚሰጥ ነው) ውል ይፈራረማል። ሐዲድ እንዲዘረጋበት የተወሰነው መሬት ባለቤቶች የሆኑት ደግሞ “የባቡር ኩባንያ በመሬታችን ላይ ሐዲድ እንዳይዘረጋ ይታገድልን” በማለት ክስ ይመሰርታሉ። መግቱ የተጀመረው በመሬት ባለቤቶችና በባቡር ኩባንያው መካከል ሲሆን ፣ የአውቶሞቢል መገጣጠሚያ ፋብሪካው “በሁለቱ መካከል በተጀመረው መግት ጣልቃ ገብ ሆኖ እንድከራከር ይፈቀድልኝ” ሲል

አመለከተ። የአውቶሞቢሉ ፋብሪካ ጥያቄም ተቀባይነትን አገኘ።

የእገዳው ትዕዛዝ የተሰጠ እንደሆነ ፣ የባቡሩ ኩባንያ ከአውቶሞቢል ፋብሪካው ጋር የገባውን ውል ለመፈፀም አይችልም ማለት ነው። ከሣሾቹ የመሠረቱት ክስ “የአውቶሞቢሉ ፋብሪካ ከባቡሩ ኩባንያ ጋር በገባው ውል” ላይ አይደለም። ቀደም ሲል ከቀረበው ምሳሌ የከሣሽ መተላለፊያ መስመሩን ለዘይት ኩባንያዎች መጠቀሚያ እንዲሆን ያከራየው ተከሣሽ ይህንን እንዳያደርግ የእገዳ ትዕዛዝ እንዲሰጥበት ከቀረበው ምሳሌ ጋር ተመሳሳይ ባለመሆኑ ፣ በዚህ ጉዳይ ላይ ጣልቃ ገብ ሆኖ እንዲከራከር የተፈቀደለት የአውቶሞቢል ኩባንያ በክርክሩ የግዴታ መሳተፍ የሚገባው ወገን ወይም በውሳኔው ጥቅሙ የሚነካ ነው ማለት አይደለም። ነገር ግን የእገዳው ትዕዛዝ ቢሰጥ የባቡር ኩባንያው ከእርሱ ጋር የገባውን ውል መፈፀም ስለማይችለው በባቡር ኩባንያውና በመሬት ባለቤቶቹ መካከል የተጀመረው ሙግት የሚመለከተው ወገን በመሆኑ ብቻ ነው ጣልቃ ገብ ሆኖ እንዲከራከር የተፈቀደለት።

ለምሳሌ በአንድ ጉዳይ ውስጥ በንብረት ላይ ለደረሰ ጉዳት ካሳ እንዲከፈል በተመሠረተ ክስ የኢንሹራንስ ኩባንያ ጣልቃ ገብ ሆኖ እንዲከራከር ተፈቅዶለታበል። እዚህ ላይ ከሣሹ በሙግቱ አሸናፊ ወገን ቢሆን ፣ ኩባንያው በከፈለው ካሳ መጠን ልክ እንዲካስ ይደረጋል። ከሣሹ ከተረታ ግን በሙግቱ ውስጥ የተመለከተውና ከሣሹ ያቀረበው ጉዳይ ውሳኔ ከተሰጠበት በኋላ /ቁጥር 5/1/ ኩባንያው ከተከሣሹ ላይ “ካሳ ልጠይቅ ይገባል” በማለት ክስ ማቅረብ ስለማይችል ጣልቃ ገብ እንዲሆን ይፈቀድ ሊታል። በኢትዮጵያ ጣልቃ ገብነት እንዲህ ያለውን ጉዳይ በተመለከተ በተለይም በንግድ ሕግ ቁጥር 683/1/ ማብራሪያ መሠረት አንድ የኢንሹራንስ ኩባንያ ለከሣሹ የከፈለውን የካሳ መጠን በተመለከተ ጉዳዩ የሚመለከተው እውነተኛ ወገን ስለሆነ በቁጥር 40/1/ ድንጋጌ መሠረት ከሣሽ ሆኖ በክርክር ውስጥ እንዲገባ መደረግ አለበት። አገባቡም የጣልቃ ገብነት ሳይሆን እውነተኛ ወገንን እንደመተካት ወይም እንደመጨመር ይሆናል ማለት ነው።

ጣልቃ ገቡ በክርክሩ ውስጥ ያሉትን ወገኖች የሚመለከት ተቃራኒ ጥያቄን ሊያነሣ እንደሚችል ማለትም ሁለቱንም በመቃወም ጣልቃ ገብ በመሆን እንደሚገባ መታወስ አለበት። ይህንን በምሳሌ ለማቅረብ አየለና አሰፋ በአንድ ንብረት ላይ የባለቤትነት ጥያቄ በሚመለከት ሙግት ጀምረዋል። ኢብራሂም ደግሞ “የለም መሬቱ የአየለም የአሰፋም ሳይሆን የእኔ ነው” በማለት ጣልቃ ለመግባት ያመለክታል። እዚህ ላይ ክሱ ኢብራሂም የእኔ ነው ብሎ አቤት የሚልበትን ንብረት የሚመለከት በመሆኑ፣ የክሱ ዋነኛ መከራከሪያ ነጥብ በሆነው ጉዳይ ላይ ቀጥታ የሚያገባው በመሆኑ ምናልባትም ጣልቃ ገብ ሆኖ እንዲከራከር ፍ/ቤቱ ሊፈቅድለት ይችል ይሆናል።

በዚህ ጉዳይ የቀረበው የባለቤትነት ጥያቄ ሦስት አቅጣጫን የያዘ በመሆኑ፣ ፍ/ቤቱ አየለ ወይም አሰፋ ወይም ኢብራሂም ባለቤት መሆናቸውን ለማረጋገጥ ክርክሩን ይወስናል። የጣልቃ ገብነቱ ማመልከቻ በክሱ ውስጥ ያገባኛል የሚልበትን ምክንያት የሚዘረዝርና በተለይ የመብቱን ሁኔታ የሚገልጽ መሆን አለበት (ቁ. 41/2)። ይህ ከቀረበ በኋላ፣ ፍ/ቤቱ ጣልቃ ገብነቱ መፈቀድ አለመፈቀዱን በሚመለከት መርምሮ ይወስናል። የጣልቃ ገብነቱ መብት ተወስኖ አመልካቹ በክርክሩ ተካፋይ እንዲሆን የተፈቀደ እንደሆነ የጣልቃ ገቡ ማመልከቻ ግልባጭ ለተከራካሪዎቹ ወገኖች እስኪሰጡ ጣቸው ድረስ ክርክሩ ታግዶ ይቆያል (ቁ. 41/3)። የጣልቃ ገብ ወገን ማመልከቻ ግልባጭ በራሱ ጉድለት ለተከራካሪዎቹ ወገኖች ሳይደርሳቸው የቀረ እንደሆነ ጣልቃ ገቡ ነገሩን ሆነ ብሎ እንደተወው ተቆጥሮ መብቱ ይሰረዝበታል (ቁ. 41/4)። እዚህ ላይ የጣልቃ ገብነቱ ማመልከቻ ተቀባይ ነትን ያገኘ እንደሆነ፣ ጣልቃ ገቡ ጣልቃ ገብ እንደሆነ ይወሰዳል እንጂ የከሳሽነት ወይም የተከሳሽነት ደረጃን አያገኝም። ቀደም ሲል እንደተናገርነው፣ ጣልቃ ገቡ በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ የሆኑት ወገኖችን በአንድ ላይ በመቃወም ጣልቃ መግባት እንደሚፈልግና ይህም ከሆነ እንደ አንድ የተለየ ወገን እንጂ እንደ ከሳሽ ወይም ተከሳሽ ተደርጎ ሊወሰድ አይገባውም።

በክሱ ውስጥ ጉዳዩ የሚመለከተው ወገን ጣልቃ የመግባቱ ሁኔታ ጣልቃ ገቡ ኃላፊነትን ለማስወረድ ያለውን መብት የሚቃረን እንዳልሆነ

በቁጥር 41/5/ ላይ መደንገጉን ማስታወስ አለብን። ለምሳሌ አየለ በበሪሁን ላይ ክስ ቢመሠረትና ይህንኑ ተመሳሳይ ግዴታ በተመለከተ ጥላሁን በበሪሁን ላይ ሌላ ክስ ቢያቀርብ ፣ በሪሁን “አየለ ወይስ ጥላሁን ናቸው ትክክለኛ ባለቤቶች?” የሚለውን ጥያቄ ለማስወሰን ኃላፊነትን የማስወረድ አቤቱታ ሊያቀርብና በቁጥር 296 ድንጋጌ መሠረት የከሦቹ ሂደት እንዲታገድለት ማድረግ ይችላል። እዚህ ላይ አየለ “እኔ በበሪሁን ላይ በመሠረትኩት ክስ ጥላሁን ጣልቃ ገብቷል ፣ ስለሆነም ፣ ኃላፊነት የማስወረዱ አቤቱታ መቅረብ አይገባውም” በማለት መቃወሚያ ማቅረብ አይችልም። ኃላፊነትን የማስወረድ አቤቱታን የሚመለከተው ሥነ-ሥርዓት ዐቢይ ዓላማ ተቃራኒ ጥያቄዎች የቀረቡበትን ወገን ለመከላከል (ለመጠበቅ) እንጂ በእርሱ ላይ መብት አለን በማለት ጥያቄ ያቀረቡትን ወገኖች ለመንከባከብ አይደለም።

2. ስለ ዐቃቤ ሕግ ጣልቃ ገብነት

የፍ/ሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ቁ. 42 ሕግ የሚፈቅድለት በሆነ ጊዜ ሁሉ ዐቃቤ ሕጉ በነገሩ ጣልቃ ገብ ሆኖ ለመከራከር ይችላል በማለት ይደነግጋል። የዚህ ዓይነቱ ጣልቃ ገብነት ትክክለኛ ጣልቃገብነት አይደለም ምክንያቱም በቁጥር 42 ሥር የተመለከቱት የፍ/ሔር ሕግ ቁጥሮች ማለትም ዐቃቤ ሕግ ጣልቃ እንዲገባ የተፈቀደባቸው ሕጎች ዐቃቤ ሕግ ክስ እንዲመሠረት እንዲያነሳሳ የሚፈቅዱ እና እርሱም ጣልቃ እንዲገባ የሚፈቅዱ መሆናቸው ነው። ይህም ሲባል ቀደም በተመሠረተ ክስ ዐቃቤ ሕግ ጣልቃ ይገባል ማለት አይደለም። ዐቃቤ ሕግ ጣልቃ የሚገባቸው ጉዳዮች አራት ሁኔታዎች በቁጥር 42 ሥር ተመልክተዋል። እነዚህም 1. በሰዎች መብት 2. ችሎታ ስለማጣት 3. ስለጋብቻ እና 4. ኪሣራን በሚመለከቱ ጉዳዮች ነው።

መሞቱ በፍርድ የተገለፀው ሰው ፍርዱ ከተሰጠ በኋላ የመጣ እንደሆነ በራሱ ወይም በዐቃቤ ሕግ ጠያቂነት ፍርዱ ይሻራል። የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 116 ይመለከታል እንዲሁም በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 156 መሠረት ዐቃቤ ሕግ የመጥፋት ውሳኔ ለማሰጠት በቀረበ ክስ ተካፋይ ይሆናል። በፍ/ሔር ሕግ ቁጥር 122 መሠረትም የክብር መዝገብ እንዲቃና ሊያመለክት ይችላል።

ችሎታ ማጣትን በሚመለከት በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 234 መሠረት አንድ አሳዳሪ ወይም ሞግዚት እንዲሻር ፣ በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 353 እና 354 መሠረት

ደግሞ የክልከላ ውሳኔ እንዲሰጥ እንዲሁም በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 377 መሠረት ተሰጠው ክልከላ እንዲነሳ ሊጠይቅ ይችላል። ጋብቻን በተመለከተ ሰፋ ያለ ሥልጣን አለው በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 692(2) መሠረት ጋብቻውን ሊቃወም ይችላል። በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 608(1) 609 እና 612(1) መሠረት ጋብቻው እንዲፈርስ ሊጠይቅ ይችላል።

ኪሳራን በሚመለከት በንግድ ሕጉ ቁጥር 975(ለ) መሠረት የመክሰር ውሳኔ እንዲሰጥ ክስ ሊያቀርብ ይችላል። በንግድ ቁ. 980(2) (ለ) መሠረትም እዳውን ሳይከፍል በሞተ ነጋዴ ላይ የመክሰር ውሳኔ እንዲሰጥ ሊያመለክት ይችላል። እንዲሁም በንግድ ሕጉ ቁጥር 998(3) 1004(4) እና 1017 ሰፋ ያለ የጣልቃ ገብነት መብት ተሰጥቶበታል።

ሰ. ልዩ መደብ የተሰጣቸው ተከራካሪዎችን የሚመለከቱ ክሦችን ስለሚገዙ ደንቦች

በዚህ ክፍል በሕግ የሰውነት መብት የተሰጠው ድርጅት የሚመለከታቸውን ወገኖችና ዳኝነት ሳይከፍሉ በነፃ ክስ መመሥረት ስለሚችሉ ወገኖች እንመክታለን። የንግድ ድርጅቶች በፍትሐ ብሔር ወይም በንግድ ሕግ በተነገረው መሠረት ሊከሰሱ ወይም ሊከሰሱ እንደሚችሉ ቁጥር 34/3/ ይደነግጋል። በሕግ የሰውነት መብት የተሰጠው ድርጅት ሲባል ማህበራትንና ማናቸውንም የንግድ ድርጅቶች ማለት ሲሆን አንድ ማህበር በሚከሰስ ስበት ወይም በሚከሰስበት ጊዜ በሕግ ፊት የሚወክለው ሰው በመመሥረታቸው ፅሁፍ ወይም በማህበሩ ውስጠ ደንብ ይገልጻል (ፍ/ብ/ሕ/ቁ. 455 ይመልከቱ)። በሌላ በኩል አንድ የንግድ ድርጅት በሕግ ፣ ፊት በወኪሎቹ (በአብዛኛው በሥራ አስኪያጁ ወይም ሥራ አስኪያጆቹ) እንደሚወክል የንግድ ሕግ ቁጥር 216 ይደነግጋል። ሁለት ወይም ከሁለት የሚበልጡ ሰዎች በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ የንግድ ሥራ አቋቁመው በሽርክና በሚሠሩበት ጊዜ በሽርክና በተቋቋመው የንግድ ድርጅት ስም ሊከሰሱ ወይም ሊከሰሱ እንደሚችሉ የፍ/ብ/ሥ.ሥ/ሕ/ቁ. 44 ይደነግጋል። ይህንን ጉዳይ በተመለከተ በንግድ ሕግ ቁጥር 286 ላይ የተነገረውን መመልከቱ ይበጃል።

በንግድ ሥም በተቋቋመው የሽርክና ማሕበር ላይ ክስ የተመሠረተ እንደሆነ ባለገንዘቦቹ በማህበሩ ቋሚ ገንዘብና በሽረኮቹ የጣል ንብረት ላይ ክስ መመሥረት እንደሚችሉ የንግድ ሕግ ቁጥር 255 ይደነግጋል። ነገር ግን

በግሉ በሆነው ንብረት ላይ ክስ የተመሠረተበት ከሽሪቶች አንደኛው ወገን
 ባለገንዘቡን በመጀመሪያ የማሕበሩን ንብረት በተመለከተ ክስ እንዲያቀርብ
 ሊጠይቀው ይችላል። እዚህ ላይ ባለገንዘቦች ከማሕበሩ ይልቅ ሽሪቶችን
 በግለሰብ ደረጃ መክሰስ እንደሚችሉ በሌላ በኩልም ቁጥር 44 አስገዳጅ
 ድንጋጌ ባለመሆኑና አማራጭ ሁኔታን የሚፈቅድ በመሆኑ ሽሪቶች ከማሕበሩ
 ይልቅ ሽሪቶችን በየግላቸው ሊከሱ የሚችሉ መሆኑን እንመለከታለን። የዚህ
 ዓይነት ጉዳይ በተመሳሳይ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት ቀርቦ የተወሰነ ጉዳይ
 ነው። እዚህ ላይ ክሱ የቀረበው በማህበሩ ስም ከሆነ ከላሹ የማህበሩን ንብረት
 ለአፈጻጸም ሊይዘው ይችላል የሽሪቶችን ንብረት በአፈጻጸም ጊዜ እንዲያ
 ዝለት ከፈለገ ሽሪቶችን በግል ጣምራ ተከራካሪዎች ሊያደርጋቸው ይገባል።
 ይሁን እንጂ የሕግረት ሽርክና ማህበርን በሚመለከት ማህበሩ ያለበትን ዕዳ
 እንዲከፍል አስቀድሞ ሳይጠየቅ ማህበርተኞቹ ሊጠየቁ እንደማይችሉ
 የንግድ ሕግ ቁ. 294 ይደነግጋል። ቁጥር 44 አንድ የንግድ ሽርክና ማሕበር
 በማሕበሩ ሥም ሊከሰስ ወይም ሊከስ እንደሚችል የሚደነግግ ስለሆነ፣ ሥራ
 አስኪያጁ ወይም የሥራ አመራር ኃላፊዎች ማህበሩን ወክለው መቅረባቸው
 በቂ ነው። ነገር ግን በጉዳዩ ያገባኛል የሚል ማንኛውም ሰው ለክሱ ምክንያት
 የሆነው ነገር በተነሳበት ጊዜ በሽርክና ይስሩ የነበሩት ሰዎች ሥምና አድራሻ
 እንዲሰጠው ሊጠይቅ ይችላል። ፍ/ቤቱ የጠየቀው ጉዳይ ተጣርቶና
 ተረጋግጦ እንዲሰጠው ሊያዝለት እንደሚችል ቁጥር 44 በተጨማሪ
 ይደነግጋል። በሌላ በኩል በሽርክና በተቋቋመ የንግድ ድርጅት ሥም ክስ
 የቀረበ እንደሆነ፣ ከሣሾቹ ወይም ነገረ ፈጅቻቸው ተከሣሾቹ ወገኖች የንግድ
 ድርጅቱ ሽሪቶች እነማን እንደሆኑ እንዲገለፅላቸው በጽሑፍ በጠየቁት ጊዜ
 የሽሪቶችን ሥምና አድራሻ የሚገልፀውን ዝርዝር በተጠየቀው መሠረት
 መስጠት እንደሚገባቸው ቁጥር በ45/1/ በግልፅ ተመልክቷል። የሽሪቶች
 ሥምና አድራሻ ከተገለፀ በኋላ የሚኖረው ሁኔታ ሽሪቶች አስቀድሞ
 እንደተመዘገበ ተቆጥሮ (ምንም እንኳ ክሱ በማሕበሩ ስም የሚቀጥል
 ቢሆንም ከሣሾች ሆነው ክሱ ይቀጥላል። ይህም ከሆነ እያንዳንዱ ባለሽሪክ
 ለሚኖረው ኪሣራ ኃላፊነት ያለበት ይሆናል እናም ተከሣሹ የተከሣሽ
 ከሣሽነት ጥያቄውን በሽሪቶች ላይ በግል ሊያቀርብ ይችላል። አንድ ሰው
 በራሱ ስም ሳይሆን በፈጠራ ስም የንግድ ሥራ ሊሰፋ እንደሚችል በንግድ

ሕግ ቁጥር 138 ላይ ተጠቅሷል። በዚህን ጊዜ የሚከሰውም ሆነ የሚከሰሰው በዚህ በፈጠራ ስሙ ይሆናል (ቁጥር 46 ይመልከቱ)። አንድ ሰው የሁለት ንግድ ድርጅቶች አባል ቢሆንና ክሱ መቅረብ ያለበት በድርጅቱ ስም ነው። ይህም የሚሆነው አንድ ሰው ከሣሽም ተከሳሽም እንዳይሆን ነው። የባሕርን ጉዳይ በሚመለከት የሚሰጠው ውክልና ወይም እንደራሴነት የሚፈጸመው በባሕር ሕግ ላይ በተነገረው ድንጋጌ መሠረት ነው ሲል የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 34(4) ይደነግጋል።

የመርከቡ አዛዥ የመርከቡ ካፒቱን ሲሆን የመርከቡ ባለቤት ደግሞ የመርከቡ ሥራ አስኪያጅ እንደሆነ ይገመታል። የባህር ሕግ ቁ. 78 ይመለከታል። በዚህ ሕግ ቁ. 79 መሠረት ሥራ አስኪያጁ ሊከሰስ ይችላል። የሆነው ሆኖ የመርከቧ ካፒቱን በባህር ላይ ለሚደርሰው አደጋ ኃላፊና የመርከቧ ሥራ አስኪያጅ ወኪል በመሆኑ በሚቀርበው ክስ ሥራ አስኪያጁን ሊወክለው ይችላል። (የባሕር ሕግ ቁ. 96(2) ይመለከታል።

የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ በድህነታቸው ሳቢያ ዳኝነት ሳይከፍሉ በነፃ ክስ ስለሚያቀርቡ ወገኖች ሰፋ ያለ ድንጋጌን ይዟል። አንድ ድኃ መሆኑ የታወቀለት ማናቸውም ሰው ለሚያቀርበው ክስ የሚያስፈልገውን የዳኝነት ገንዘብ በሙሉ ወይም በከፊል ለመክፈል የማይችል መሆኑን ገልጾ የነፃ ፋይል ከፍቶ ክስ ለማቅረብ እንዲፈቀድለት ለማመልከት እንደሚችል የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/467/1/ ይደነግጋል። አንድ ሰው ጉዳት ደርሶበት እያለ የክስ ፋይል ለመክፈት የዳኝነቱን ገንዘብ መክፈል አይችልም በሚል ምክንያት መብቱን የማስከበር እድሉን እንዲያጣ መደረግ የለበትም። የዳኝነት ሳይከፍል የክስ መዝገብ ከፍቶ በተከራከረበት ጉዳይ ተፈርዶለት ክርክር የተነሳበትን ሀብት በሚረከብበት ጊዜ የፍርድ አስፈፃሚው ክፍል ንብረቱን ለረቺው ከማስረከቡ በፊት ለመንግሥት የሚገባውን ዳኝነት ገንዘብና ማናቸውንም ወጭ ከሀብቱ ላይ ቀንሶ ገቢ ካደረገ በኋላ ቀሪውን ሀብት እንደፍርዱ እንዲረከብ ማድረግ እንዳለበት ቁጥር 476 በግልፅ ይደነግጋል። እዚህ ላይ ድኃው ወገን በክርክሩ ተሸናፊ ከሆነ የሚጠየቅበት ወይም የሚቀነስበት ሂሳብ አይኖርም። የሆኖ ሆኖ አንድ ሰው ድሃ ነው ወይስ አይደለም ተብሎ የሚቀርበው መመዘኛ የዳኝነት ወጪን መክፈል

ከመቻል ወይም ካለመቻል ጥያቄ ጋር ብቻ የተያያዘ ነው። አንድ ሰው በደፈናው “ድኃ” ነኝ ማለቱ ብቻ በቂ አይደለም። ዋናው የትኩረት ነጥብ ድህነቱ የዳኝነት ወጪን ሊከፍል የማያስችለው መሆን እንዳለበት ነው።

ሌላው ጠቃሚ ጉዳይ ደግሞ አንድ ሰው ከሌላ ሰው ገንዘብ በመውሰድ የዳኝነት ወጪን ለመክፈል የሚችል እንደሆነ ድኃ ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ጥያቄ የሚመለከተው ነው። ከሣሽዋ ተከሣሹ ሊሸጥላት የተሰማ ማውን መሬት ውል ባለማክበሩ በኃይል እንዲገደድና እንዲፈፅም ክስ ትመሰርታለች። ከሣሻም “በሙግቱ የምረታ ከሆነ ልጄ ለመሬቱ መግገፍ የሚሆን ገንዘብ ልትሰጠኝ ትችላለች”። በማለት ተከራክረች። ፍ/ቤቱም “እዚህ ላይ ሚኖረው ዋነኛ ጥያቄ ከሣሻ ዳኝነት ወጪን መክፈል ትችላለች ወይስ አትችልም የሚለው በመሆኑ ለመሬቱ መክፈል ካልቻለች ለዳኝነቱም መክፈል ስለማትችል ክስ በነፃ ልትመሠርት ትችላለች።” በማለት ወሰነ።

እዚህ ላይ ከሣሹ በቂ የሆነ ገንዘብ ከሌለው ፡ ማለትም የዳኝነት ወጪን ለመክፈል ከአልቻለ ክስን በነፃ እንዲመሠርት ሊፈቀድለት ይገባል። በነፃ ክስ ማቅረብ የሚፈልግ ከሣሽ ከክሱ ማመልከቻ ጋር በማያያዝ በዚህ ሕግ በሦስተኛ ሰንጠረዥ ላይ በተመለከተው መሠረት ማመልከቻውን ማቅረብ አለበት። የ3ኛው ሰንጠረዥ ቁጥር 18 ስለክሱ በቂ መግለጫና ቃለ መሀላ እንዲኖር ያሳስባል። በቃለ መሀላው ላይ 1. የአመልካቹ ሥራ 2. ገቢ ካለው የገቢውን መጠን እና ምንጩን 3. የማይንቀሳቀስ ወይም የሚንቀሳቀስ ንብረት ካለው 4. ለሚኖርበት ቤት የሚከፍለውን የቤት ኪራይ 5. የአገባ ወይም ያለአገባ መሆኑን እና የልጆቹን ስም መግለጽ አለበት ሌላ ንብረት እንደሌለውም መማል አለበት። ማመልከቻው በሚገባ ተዘጋጅቶ ለፍ/ቤቱ ሲቀርብለት ፡ በማመልከቻው ላይ ስለተገለፀው ፍሬ ነገር ስለአመልካቹ የሃብት ሁኔታ ስለማመልከቻው ተገቢነት አስፈላጊ የሆነውን መረጃ ለማግኘት አመልካቹን ወይም ወኪሉን ጠርቶ ሊጠይቀው ይችላል ቁ. 469/1/ ማመልከቻው የቀረበው በወኪሉ አማካይነት የሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ አመልካቹ ራሱ እንዲቀርብ ወይም በሚገኝበት ቦታ በተተኪ ዳኛ እንዲመረምር ያዛል ቁ. 469/2/ ፍ/ቤቱ አመልካቹ ራሱ አለመሆኑን ያረጋገጠ እንደሆነ ወይም በቁጥር 231 መሠረት መልካቹ በነፃ ለመክሰስ ያቀረበው ነገር የማያስከስስ ሆኖ ሲያገኘው ወይም አመልካቹ ክስ ከማቅረቡ ከሁለት

ወር በፊት የነበረውን ንብረት ለሌላ ሰው አስተላልፎ እንደሆነ ወይም በማጭበርበር ንብረቱን አዛውሮ እንደሆነ ወይም ዳኝነት ከመክፈል ለመዳን ዘዴ ፈጥሮ እንደሆነ ወይም አመልካቹ ክርክር በሚያቀርብበት ንብረት ወይም መብት ውስጥ ሌላ ሦስተኛ ሰው እንዲጠቀም ወይም ማናቸውንም መብት እንዲያገኝ ተስማምቶ የተገኘ እንደሆነ ማመልከቻው ተቀባይነት የለውም። በማለት ውድቅ ያደርገዋል። ቁ. 470 ይመለከታል።

ማመልከቻው ተቀባይነት ያገኘ እንደሆነ አመልካቹ ይህ ስለመሆኑ ማስረጃ እንዲያቀርብ እንዲሁም ሀብት አለው የሚሉ ሌሎች ወገኖች ከአሉ ቀርበው እንዲያስረዱ ነገሩ የሚመረመርበትን ቀን ቀጠሮ ፍ/ቤቱ ይሰጣል። (ቁ.471 ይመልከቱ) በግራ ቀኙ የሚቀርበውን ክርክርና ማስረጃም ሰምቶ ስለድህነቱ ጥያቄ በቁ. 472 መሠረት ፍ/ቤቱ ውሳኔ ይሰጣል።

አመልካቹ ድሃ ስለመሆኑ ከተረጋገጠ ይህንኑ የሚያረጋግጥ የምስክር ወረቀት ይሰጠዋል። ክሱ እንደማንኛውም መደበኛ ክርክር ይመራል። የተሰጠው የምስክር ወረቀት ክርክሩ የመጨረሻ ውሳኔ እስኪያገኝ ድረስ ፀንቶ ይቆያል በይግባኝ ደረጃ የሚፀናው የሥር ከሳሹ መልስ ሰጭ ሆኖ ሲቀርብ ነው ቁ. 474/2 የሥር ከሳሽ ይግባኝ በሚልበት ጊዜ የድህነት ማስረጃውን ሊገለገልበት አይችልም ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ነፃ የይግባኝ መዝገብ እንዲከፈትለት ማመልከቻ ማቅረብ ይኖርበታል። 474(2)(3)

ዳኝነት ሳይከፍል በነፃ እንዲከራከር የተፈቀደለት ድሃ በቁጥር 475(1) የተመለከቱት ሁኔታዎች ሲያጋጥሙ በነፃ የመከራከር መብቱን ያጣል። ከሳሹ በነፃ የመከራከር መብቱ የተሰረዘው በቁጥር 475(1) (ለ) እና (ሐ) በተነገረው መሠረት ሲሆን ከሳሹ ተገቢውን የዳኝነት ገንዘብ ከፍሎ ክርክሩን ሊቀጥል ይችላል። በነፃ ፋይል ከፍቶ ለመከራከር እንዲፈቀድለት ያቀረበው ማመልከቻ ተቀባይነትን እንዲያጣ የተሰጠው ውሳኔ ለሁለተኛ ጊዜ በዚያው ጉዳይ በነፃ ልክራከር ብሎ የሚያቀርበው ማመልከቻ ተቀባይነት እንዳይኖረው ያግደዋል። ስለሆነም አመልካቹ ደንበኛውን የዳኝነት ገንዘብ ከፍሎ በዚያው ጉዳይ ክስ የማቅረብ መብቱ የተጠበቀ ነው ይህንንም ለማድረግ የሚችለው የነፃ ዳኝነት እንዲፈቀድለት በጠየቀ ጊዜ ባለጋራው መቃወሚያ ለማቅረብ ያውጣውን ኪሳራና ወጭ የከፈለ እንደሆነ ነው። (ቁ.477 ይመለከታል።)

ሸ. ስለተከራካሪ ወገኖች መሞት እና መክሰር

1. ሞት

በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 48/1/ ድንጋጌ መሠረት ክርክሩ እንዲቀጥል የሚያስችለው መብት የማያቋርጥ ከሆነ ከላሽ ወይም የተከሣሽ መሞት ክርክሩን እንዲቆም እንደማያደርገው ተገልጿል። ክርክሩ እንዲቀጥል የሚያስችለው መብት የማያቋርጥ መሆን አለመሆኑን መለየት የሚቻለው የፍ/ሔር ሕጉን በማየት ነው።

ለምሳሌ በውል ሕግ ቁጥር 1896 ድንጋጌ መሠረት በውሉ ላይ የተጠቀሱ ተቃራኒ ደንቦች ወይም ሥምምነቶች እስከ ሌሉ ድረስ የሚቼ ወራሾች በእርሱ እግር ተተክተው እንደሚገቡ ተደንግጓል። ሆኖም ለምሳሌ ሚቹ ከከሣሹ ጋር የተፈራረመው ውል “የመፅሐፍ ድርሰት ወይም ህትመትን” የተመለከተ እንደሆነና ሚቹም ይህን ሳያጠናቅቅ የሞተ እንደሆነ ወራሾቹ በእርሱ ፈንታ ተተክተው ይህን ዓይነቱን ውል እንዲፈፅሙ አይገደዱም። ምክንያቱም የዚህ ዓይነቱ ውል ልዩ ሙያና ጥበብን የሚጠይቅ በመሆኑ ችሎታው የሌላቸው መገኘት ገና ለገና “ወራሾች” ናቸው ተብለው ውሉን እንዲፈፅሙ መገደድ የለባቸውም። ይህም በመሆኑ የውሉ ተፈጥሮና ይዘት የወሳኝነት ሚና አለው ማለት ነው። የፍ/ብ/ሕ/ቁ. 2144 ድንጋጌ ደግሞ “ከውል ውጭ በሚደርስ አላፊነት” ሞት የሚያስከትለውን ውጤት ይመለከታል።

ፍ/ብ/ሕ/ቁ. 2144 ስለተበዳዩ ወራሾች እንዲህ በማለት ይደነግጋል ፡

1. በተበዳዩ ላይ ለደረሰው የገንዘብ ጉዳት ወራሾች ካሳን ለመጠየቅ ይችላሉ።
2. የተበዳዩ ወራሾች በተበዳዩ ላይ ለደረሰው የሕሊና ጉዳት ካሳ ለመጠየቅ የሚችሉት ተበዳዩ በሕይወቱ ላለ ክስ ጀምሮ እንደሆነ ብቻ ነው።
3. የጉዳቱ ኃላፊ የሆነ ሰው ወራሾች ልክ እንደኃላፊው ተቆጥረው ለደረሰው ጉዳት ካሳ እንዲከፍሉ ይገደዳሉ።”

እነዚህን ድንጋጌዎች መሠረት በማድረግ ከውል ውጭ በመነጩ ጉዳይ ካሳን ለመጠየቅ የሚቀርቡ ክስ በአንደኛው ተከራካሪ ወገን መሞት ምክንያት ክሱ እንደማይቋርጥ እንገነዘባለን። ተከሣሹ ቢሞትም የተከሣሹ ንብረት ክስ ለቀረበበት ጉዳይ ኃላፊ ይሆናል። ስለክስ መቋቋም ስንነጋገር ተከላሹ

የሞተው ክስ ከቀረበ በኋላ መሆኑ ስለሚታወቅ የሟች ወራሾች ተተክተው ለተጠየቀው የጉዳት ካሳ ኃላፊ ይሆናሉ። ከውል ውጭ በሆነ ጉዳይ ክሱ በተከራከሪ ወገን መሞት የሚቋረጥበት ሁኔታ ከሳሹ በራሱ ላይ ወይም በሌላ ሰው ላይ እየደረሰ ያለ በደል እንዲገታለት ክስ አቅርቦ ከሳሹ ወይም ይህ በደል እየደረሰበት ያለው ሰው በሞተ ጊዜ ብቻ ነው። ለምሳሌ ከሣሽ ተከሣሹ በሰውነቱ ላይ ሕገ ወጥ የሆነ ድርጊትን ከማድረግ ይታገድልኝ የሚል ክስ መስርቶ ድንገት ቢሞት ፡ የሟቹ ወራሾች በእርሱ እግር ተተክተው ክሱን መቀጠል አይችሉም። ይህ ጉዳይ ክሱ በመሰማት ላይ እያለ ተከሣሹ ቢሞትም ተፈጻሚ ይሆናል።

የሆነ ሆኖ ፡ የተጠየቀው የእግድ ትእዛዝ ለወራሾች የሚተላለፍ መብትን የሚመለከት ሲሆን በተከራካሪው ሞት ምክንያት ክሱ አይቋረጥም። በእርሱ እግር ተተክተው ስለጥቅማቸው ሊከራከሩ ይችላሉ። ለምሳሌ የአንድ መሬት ባለቤት አገራባቹን የመሬት ባለቤት በመሬቱ ላይ የምትፈጽመውን ተግባር አቁም ብሎ ቢከሰሰው እና ክሱ በሂደት ላይ እያለ ከሁለቱ አንዱ ቢሞት ክሱ አይቋረጥም ምክንያቱም መሬቱ ለወራሾቹ ስለሚተላለፍ የሟች ወራሾች በክሱ ተተክተው ጥቅማቸውን ሊያስከብሩ ይችላሉ። በሌላ በኩል ከሳሹ ተከሳሹን በመሬቱ ላይ አትለፍ በማለት ቢከሰሰውና በክሱ ሂደት ከሳሹ ቢሞት ክሱ አይቋረጥም። ነገር ግን ተከሳሹ ቢሞት ክሱ የቀረበው በተከሳሹ የግል ተግባር ላይ ነውና በተከሳሹ መሞት ድርጊቱ ስለሚቋረጥ ክሱም ይቋረጣል። ነገር ግን ክሱ የቀረበው ተከሳሹ በከሳሽ መሬት ላይ እንዳያለፍ እና ለደረሰበትም ጉዳት ካሳ እንዲከፍለው ከሆነ የጉዳት ካሳው የሟች ወራሾችን የሚመለከት በመሆኑ ክሱ በተከሳሽ መሞት አይቋረጥም።

በዚህ ዓይነት ክሱ የግል ሁኔታን የሚመለከት በሆነ ጊዜ በተከራካሪው ወገን መሞት ክሱ ይቋረጣል። የንብረት አስተዳዳሪን ለማሰናሳት ክስ ቢቀርብና ንብረት አስተዳዳሪው ቢሞት ክሱ ይቋረጣል። ሌላው ለየት የሚለው ጉዳይ ሁኔታን የሚመለከት ሲሆን ሁኔታን ለማሳወቅ የሚቀርብ ክስ በተከራካሪው ወገን መሞት አይቋረጥም። ጋብቻን ለማፍረስ በቀረበ ክስ ከሁለቱ አንዱ ቢሞት ክሱን ያቋርጠዋል። ምክንያቱም በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 666(1) መሠረት ከባልና ሚስቱ አንዱ በሞተ ጊዜ ጋብቻው ስለሚቀር ነው። ይሁን እንጂ የሁኔታው መኖር ዘላቂነት ያለው በሆነ ጊዜ በአንደኛው ወገን መሞት ክሱ ቀሪ አይሆንም። ለምሳሌ እናቲቱ በጠለፋ ወይም በመደፈር ልጅ

ከተከሳሹ ወልዳ እንደሆነ ፡ አባትነቱን በፍርድ ለማሳወቅ በመሠረተችው ክስ ሂደት አባትነቱ ቢሞት ፡ የእርሱ መሞት ክስን እንዲዘጋ አያደርገውም። እናቲቱ የሞተች እንደሆነ ወይም አሳቧን ለመግለፅ በማትችልበት ሁኔታ የተገኘች እንደሆነ የልጁ አሳዳሪ እናቲቱን ተክቶ ክርክሩን ይቀጥላል። እንዲሁም ልጁ ልጅነቱን ለማሳወቅ ክስ አቅርቦ ሳይወሰን ቢሞት ክስ በልጁ ሞግዚት ፡ ወራሾች ወይም የልጁ አባት ወይም እናት ነን በሚሉ ሰዎች ይቀጥላል። የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 775 ይመለከታል። ሁኔታውን በመቃወም ክስ የቀረበበት ሰው ቢሞት ክስ በወራሾች ይቀጥላል የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 781(1) የማገድ ክስ ቀርቦ ከሳሹ ቢሞት ክስ በእርሱ ተወላጆች ፡ ወላጆች ፡ ወይም ወንድሞች ወይም እህቶች ይቀጥላል (የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 793 ይመለከታል።) የተካደው ልጅ ቢሞት ክስ በወራሾቹ ላይ ይቀጥላል። የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 795(1) ይመለከታል።) ቀጥሎ የምንመለከተው አንዱ ወገን ሲሞት ክስ የሚቀጥልበትን ሥርዓት ይሆናል። አንድ ከሣሽ ወይም ተከሣሽ የሞተ እንደሆነና የከሣሹ መብት ለቀረው የሚተላለፍ የሆነ እንደሆነ እንዲሁም ተከሣሹ የተከሰሰበት ጉዳይ ነዋሪ ሆኖ የሚቆይ እንደሆነ የሚሾቹ ንብረት አስተዳዳሪዎች በእነርሱ እግር ተተክተው ክርክሩን እንዲቀጥሉ ይደረጋል። ይህም ሥነ ሥርዓት በዛ ካሉ ከሣሾችና ብዙ ተከሣሾች መሀል አንደኛው ከሣሽ ወይም ተከሣሽ ቢሞት በተመሳሳይ ሁኔታ ተፈፃሚነት አለው።

በነገሩ ውስጥ ያሉት የከሣሾች ወይም የተከሣሾች ቁጥር ከአንድ በላይ ሆኖ ከእነርሱ መካከል አንዱ የሞተ እንደሆነ በሕይወት ያሉት ከሣሾች ክስን የመቀጠል መብት ያላቸው እንደሆነ ወይም ከተከሣሾቹ ያንዱ መሞት በቀሩት ተከሣሾች ላይ የመከሰስን ኃላፊነት ያላስቀረ እንደሆነ ፍ/ቤቱ በዚህ ጉዳይ ያጋጠመውን ነገር ሁሉ በመመዝገብ የቀሩት ከሣሾቹ ቢያመለክቱ ክስ በሕይወት ባሉት ተከሣሾች ላይ እንዲቀጥል ፍርድ ቤቱ ትዕዛዝ እንደሚሰጥ ቁ. 48(2) ይደነግጋል። ለምሳሌ ፡ አበበና በቀለ በአንድ ላይ ሆነው ከተስፋዬ ጋር ውል ይዋዋላሉ። ውሉንም ባለማክበራቸው ተስፋዬ ክስ ይመሠርትባቸዋል። ክስ በመስማት ላይ ሳለ በቀለ ይሞታል ፡ ተከሣሾች በፍ/ብ/ሕ/ቁ. 1896 መሠረት የጋራ ባለዕዳዎች በመሆናቸው ፡ በቀለን ሚቹን የመክሰስ መብት በአበበ ላይ እንዲኖር አያደርገውም ፡ ስለዚህም ከሣሹ የበቀለን ሕጋዊ ወኪል በሙግቱ ውስጥ እንዲገባ ማድረግ አለበት። በአንድ ጉዳይ ውስጥ ሁለት ተከሣሾች ለከሣሹ የተሰፉ ሰነድ ፈርመው ይሰጣሉ። አንደኛው ተከሣሽ ክስ በመስማት ላይ እያለ ይሞታል። ከመሞቱ በፊት በሰጠው የኑዛዜ

ቃል አብሮት ተከሣሽ ሆኖ የቀረበው ባልንጀራው የእርሱ ንብረት አስተዳዳሪ እንዲሆንለት ሾሞት ነበር። እዚህ ላይ አንደኛው ተከሣሽ በመሞቱ የእርሱን ዕዳ በሚመለከት በቀረው ተከሣሽ ላይ ክስ መመሥረት እስካልተቻለ ድረስ ከሣሹ ማድረግ ያለበት ቀሪውን ተከሣሽ በሕጋዊ ወኪልነቱ መግቱ ውስጥ እንዲገባ ማድረግ ነው። ይህም ክስ ሁለቱም በጋራ ተጠያቂ የሆኑበትን ዕዳ የሚመለከት በመሆኑ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 219 ድንጋጌ መሠረት የተፈቀደ ነው። ነገር ግን አንድ ሌላ ምሳሌ ለማቅረብ ያህል አባትየው መሬቱን ለሁለት ወንዶች ልጆቹ ተናዞ ይሞታል። አባትየው በነብዜ ቃሉ ውስጥ ከሁለታችሁ አንዳችሁ በምትሞቱበት ጊዜ በሕይወት ያለው ልጅ ብቸኛ ወራሽ ይሆናል ብሏል።

ይህንን መሬት በማስመልከት በሁለቱ ወንድማማቾች መካከል ክርክር ተነስቶ ነበር። ክርክሩ በመሰማት ላይ እያለ፣ አንደኛው ይሞታል። እዚህ ላይ የሚቸን ልጅ ሕጋዊ ወኪል በክርክሩ ውስጥ እንዲገባ ማድረግ አስፈላጊ አይደለም። በእርሱ መሞት በመሬቱ ላይ የነበረው ጥቅም በሕይወት ለሚገኘው ወንድሙ ተላልፏል፤ ይህም የመክሰስ መብትን ይጨምራል። ይህ በምሳሌ ያቀረብነው ጉዳይ ቁጥር 48(2) ማለት የሚፈልገው ነው። በቁጥር 49(1) ላይ በተደነገገው መሠረት ክሱን ለመቀጠል መብት አለኝ የሚሉ ወገኖች ዋናው ከሳሽ ወይም ከሳሾች በሞቱ በአንድ ዓመት ውስጥ ክሱን ለመቀጠል እንዲፈቀድላቸው ሳያመለክቱ የቀሩ እንደሆነ የተጀመረው ክርክር ውድቅ እንደሚሆን ቁጥር 49/2/ በግልፅ አስቀምጦለታል።

ከሣሹ የሞተ እንደሆነና የእርሱ ወኪሎች ቀርበው ለመከራከር ያላመለከቱ እንደሆነ፣ ተከሣሹ ክሱን ለመከላከል ያወጣውን ወጪ ከሚቹ ንብረት ተቆርጦ እንዲከፈለው ለማመልከት ይችላል፤ በማመልከቻውም መሠረት ሊከፈለው ይገባል። እዚህ ላይ ሌላ ልንገነዘበው የሚገባው ነጥብ፣ ከሣሹ ሲሞት ሟችን ተክቶ በክሱ ለመግባት ማመልከት ያላባቸው የሟቹ ወራሾች ሲሆኑ ተከሣሹ በሚሞትበት ጊዜ ወራሾቹ ተተክተው እንዲገቡ ማመልከት ያለበት ከሳሹ ነው። ከሳሽ ካላመለከተ ክሱ ይዘጋል። የተከሣሹ ተወካዮች ማመልከቻ ያላቀረቡ እንደሆነ ውሳኔ በተከሣሹ ላይ ይሰጣል የሚል የሥነ-ሥርዓት ድንጋጌ ባለመኖሩ ከሣሽ ክሱን መቀጠል ከፈለገ ማመልከቻ ማቅረብ አለበት። ምናልባትም የሟች ተወካይ የክርክሩ ተከፋይ ወገን እንዲሆን ሊያመለክት ይችላል ይሆናል። ሆኖም ወደፊት እንደምንመለ

ከተው አንዴ ክርክር ከቆመ በኋላ ከሳሹ ሌላ አዲስ ክስ አቅርቦ ካልሆነ የክርክሩ ተካፋይ ወገን ሆኖ ለመግባት የሚያመለክቱበት ምክንያት የላቸውም።

ሁለት ውይም ቁጥራቸው የበዛ ሸሪኮች በሽርክና በተቋቋመው ንግድ ሥም ሊከሰሱ ወይም ሊከሰሱ የሚችሉ ሲሆንና ከሸሪኮቹ መካከል አንዱ ወይም ከአንድ በላይ ሆኑት ክሱ ከመቅረቡ በፊት ወይም ነገሩ ተጀምሮ በቀጠሮ ላይ ሣለ ቢሞት ወይም ቢሞቱ የሚቼ ንብረት አስተዳዳሪ በክሱ ውስጥ ተተክቶ እንዲገባ ማድረግ አስፈላጊ አለመሆኑን ቁጥር 51(1) ይደነግጋል። ክሱ በንግድ ድርጅቱ ስም እንዲቀጥል የማድረጉ አላማ ክሱ በግለሰቦች ስም ከመሆን ይልቅ በንግድ ድርጅቱ ስም እንዲሆንና የግለሰቡ ተወካይ በቁጥር 51(2) (ሀ) መሠረት ወደ ክርክሩ እንዲገባ ለማድረግ ነው። በዚህ ዓይነት ወደ ክርክሩ የገባ ሰው ሚቼ በሌሎች ላይ ያለውን መብት ያስከብራል። ቁጥር 51(2) (ለ)። ሆኖም የሽርክና ማሕበሩን ለማፍረስ በተመሠረተ ክስ ውስጥ የሚቼ ሸሪክ ሕጋዊ ተወካይ (ንብረት አስተዳዳሪ) ክሱ ተካፋይ እንዲሆን መደረግ አለበት እንዲሁ ክሱ የቀረበው ሸሪኩን በማስወጣት ሆኖ ሸሪኩ ቢሞት ክሱ ይቋረጣል። (የንግድ ሕግ ቁ. 261 ይመለከታል።)

በዚህ ምዕራፍ የተነገሩት ደንቦች በይግባኝም ተፈጻሚነት አላቸው።

2. መክሰር

በክርክሩ ውስጥ የነበረው ከሣሽ የከሠረ እንደሆነ ክርክሩ አይቋረጥም፤ ስለዚህም የእርሱ ንብረት አስተዳዳሪዎች ክሱ መቀጠል አለበት ካሉ ሊቀጥል ይችላል። ይህንን ሁኔታ በትክክል ለመረዳት በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 54/1/ ላይ የተደነገገውን መመልከቱ ጠቃሚ ነው።

ከሣሽ ክስ አቅርቦ ክርክሩን በመቀጠል ላይ ሳለ የከሰረ እንደሆነ ከኪሣራው የተረፈውን ንብረት ተረክቦ ለገንዘብ ጠያቂዎች እንዲያከፍል የታዘዘው ሰው በከሠረው ከሣሽ ተተክቶ ነገሩን መቀጠል የሚችል በሆነ ጊዜ የከሣሹ መከሠር ምክንያት ሆኖ ክሱ እንዲቋረጥ አያደርገውም። ስለሆነም የከሠረው ሰው ንብረት አስተዳዳሪዎች ክርክሩ ለሚያስከትለው ኪሣራ በቂ የሚሆን ገንዘብ ለማስቀመጥ ወይም በነገሩ ለመግፋት ካልፈቀዱ ክሱ መቆም አለበት። (ቁ. 54/1)። የከሠረው ሰው ንብረት አስተዳዳሪ፤ በተወሰነ ጊዜ ውስጥ የኪሣራ መያዣ እንዲሰጥ ወይም ዋስ እንዲጠራ ታዞ ትእዛዙን

ሳይፈፅም ወይም በቸልተኝነት ክርክሩን ሳይከታተል ቢቀር ተከሣሹ ይህንኑ ገልጾ በማመልከት ክሱ እንዲሰረዝለት ሊጠየቅ ይችላል። ፍ/ቤቱም ተገቢ ሆኖ የገመተውን ኪሣራ በመወሰን ክሱን ሰርዞ የተወሰነው ኪሣራ ከከሠረው ሰው ንብረት እንዲከፈል ለማዘዝ ይችላል። (የቁ54/2)። የቁ. 54/2 ድንጋጌዎች በፍርድ አፈፃፀም ሥርዓት ላይ የሚገኙትን ነገሮች አይመለከቱም (ቁ. 54/3)። እዚህ ላይ ልንገነዘበው የሚገባን ጉዳይ ክሱ በራሱ ሊቋረጥ አለመቻሉን ነው። ክሱ እንዲሰረዝ ከፈለገ ተከሳሹ ማመልከት ይኖርበታል።

የተከራካሪ ወገኖች መሞት ወይም መክሠርን በሚመለከቱት ድንጋጌዎች መሠረት ክስ የቀረ ወይም የተሠረዘ እንደሆነ ፣ የቀረው ወይም የተሰረዘው ክስ ተመሥርቶ በነበረበት ምክንያት ሌላ ክስ ለማቅረብ ወይም የተሰረዘውን ክስ እንደገና ለማንቀሳቀስ አይቻልም። (ቁ. 55/1)። ከሣሹ ራሱ ወይም ከሣሽ የነበረው የሚቼ ንብረት አስተዳዳሪ ነኝ የሚል ባለአደራ ወይም የከሠረው ከሣሽ ንብረት አስተዳዳሪ የሆነ ሰው ወይም የዋናው ከሣሽ መብት ተላልፎልኛል የሚል ሰው ክሱ ቀሪ በሆነ ወይም በተሰረዘ በስድስት ወር ውስጥ የቀረበው ክስ እንዲቀጥል ወይም መሰርዙ እንዲነሳለት ለማመልከት ይችላል ቁ. 55/2። ክሱ ቀሪ የሆነው ወይም የተሰረዘው በከሣሹ ጉድለት ያለመሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ ይህ ምክንያት ስላደረሰው ኪሣራ ተገቢ መስሎ የታየውን ወስኖ የቀረው ወይም የተሰረዘው ክስ እንዲቀጥል ለማዘዝ ይችላል። (ቁ. 55/31)።

በቂ ምክንያት አለ ወይስ የለም የሚለውን ጥያቄ ለመወሰን ፣ ፍ/ቤቱ አመልካቹ በተገቢው ጊዜ አስፈላጊውን እርምጃ ያልወሰደበት ምክንያት ትክክል ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ብቻ መመልከቱ ይበቃዋል። አመልካቹ የተጠየቀውን ነገር በግልፅ አለማወቁ በቂ ምክንያት ነው ሊያሰኝ አይችልም። ሆኖም የተከራካሪው ወገን መሞት ወይም የእርሱን ንብረት አስተዳዳሪ አድራሻ አለማወቅ በቂ ምክንያት ነው ተብሎ የተወሰደበትም ጉዳይ አለ።

በአንድ ክርክር ውስጥ በጋራ ተከሣሾች ላይ ይፈረዳል። ሁለቱም ይግባኝ አቀረቡ። ይግባኙ በመሰማት ላይ እያለ አንደኛው ይግባኝ ባይ ይሞታል። የሟች ሕጋዊ ወኪል (የንብረት አስተዳዳሪም) “ሌላኛው ይግባኝ ባይ ይግባኝን ይከታተላል የተሰጠውንም ፍርድ ትክክል አይደለም በማለት ያሰረዳል ብሎ በማመን በክርክሩ ውስጥ ተሳታፊ ወገን ሆኖ እንዲቀርብ ሳያመለክት ቀረ። ሆኖም በግምቱ መሠረቱ ሳይሆን ቀርቶ ሌላኛው ተከሣሽ

በመግቱ ሳይገፋበት በመቅረቱ ይግባኙ ተሰረዘ። እዚህ ላይ የሚቼ ወኪል ሊቀርብ ያልቻለበት ምክንያት በቂ ነው ተብሎ ስርዙ ተነስቶ ክርክሩ እንዲቀጥል ተፈቀደ። እያንዳንዱ ጉዳይ የተለያየ በመሆኑ በቂ ምክንያትን በሚመለከት አጠቃላይ ደምብ ማውጣት አይቻልም። የሆነው ሆኖ ግን ወኪሉ በክርክሩ ውስጥ ሊገባ ያልቻለው በቸልተኝነት ወይም በግዴለኝነት አለመሆኑን ፍ/ቤቱ ከተረዳው በቂ ምክንያት አለ ብሎ ሊቀበለው ይገባል።

አንድ ክርክር በመቀጠል ላይ ሳለ ለክርክሩ መነሻ የሆነው ንብረት ወይም መብት በስጦታ ፣ በውርስ ፣ በግዢ ፣ በዳረገውት ወይም በማናቸውም ሌላ ምክንያት ተላልፎልኛል የሚል ሰው ጥቅሙን በሚመለከቱ ጉዳዮች በክርክሩ ተካፋይ እንዲሆን ያቀረበውን ጥያቄ ፍ/ቤቱ የተቀበለው እንደሆነ በከሣሽነት ወይም በተከሳሽነት ተካፋይ እንዲሆን ተደርጎ ክርክሩ ሊቀጥል ይችላል (ቁ. 56)።

ምዕራፍ 4

የክስ አመሠራረትና የመጥሪያ አላላክ ሂደት

እንደ ጉዳይ በፍ/ቤት እንዲታይ ሲፈለግ ከሳሹ ክስን ፍ/ቤት ማቅረብና ተከሳሹ በቀጠሮው ቀን ፍ/ቤት ቀርቦ የክርክሩ ተሳታፊ እንዲሆን ጥሪ የተደረገለት መሆኑን መከታተል ይኖርበታል።

በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ስለማመልከቻና ስለአቤቱታ አቀራረብ ጉዳይ የተነገረው ድንጋጌ እንደተጠበቀ ሆኖ ማናቸውም ክስ እንደቀረበ የሚቆጠረው ዳኝነትን እንዲታይ የሚቀርቡት የክስ ዕሑፎች ለፍ/ቤቱ መዝገብ ቤት በቀረቡ ጊዜ ነው። የክስ ዕሑፉን በተመለከተ በምዕራፍ 5 በሰፊው እንነጋገርበታለን።

ፍ/ቤቱ የክስ ማመልከቻው ሲደርሰው ጉዳዩን ለማየት ሥልጣን ያለው መሆኑንና በክሱ ላይ የተጠቀሱት ፍሬ ነገሮች የሚያስከስሱ መሆኑን (ቁጥር 231 (ሀ) ይመልከቱ) ለማረጋገጥ መመርመር አለበት። የቀረበው የክስ ማመልከቻ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት ሥልጣን ያለው መሆኑንና ጉዳዩም የሚያስከስስ መሆኑን የሚያረጋግጥ ሆኖ ከተገኘ የክስ ማመልከቻውና የመከላከያ መልሱን ይዞ በመጥሪያው ላይ በተጠቀሰው የቀጠሮ ቀን ፍ/ቤት እንዲቀርብ የሚያዘው መጥሪያ ለተከሳሹ እንዲደርስ ይላካል። ለተከሳሹ የሚላከው መጥሪያ ተከሳሹ በተቀጠረው ቀን ካልቀረበ ወይም የመከላከያ መልሱን ሳይዝ ከቀረበ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን እሱ በሌለበት እንደሚያየውም የሚገልጽ ነው (የፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 232 እንዲሁም ቁጥር 70 እና 78 ይመልከቱ) ይህም ማለት ተከሳሹ ተገቢው መጥሪያ ደርሶት ሳይቀርብ ከቀረ ፍ/ቤቱ እሱ በሌለበት ጉዳዩን አይቶ ሕጋዊ ውሳኔ ሊሰጥ ይችላል ማለት ነው።

የሚላከው መጥሪያ መሰጠት ያለበት በቁጥር 233 ይግባኝ ከሆነ ደግሞ በቁጥር 338 መሠረት መሆን እንደአለበትና መጥሪያው የሚዘጋጀውም በፍ/ሥ/ሥ/ሕጉ ሁለተኛ ሠንጠረዥ በተያያዘው ፎርም ዓይነት እንደሆነ ቁጥር 94(3) ይደነግጋል። የተከሳሾች ቁጥር ከአንድ በላይ በሚሆንበት ጊዜ ደግሞ የመጥሪያው ቅጅ ለእያንዳንዳቸው ሊላክላቸው ይገባል (የፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 95(2) ይመልከቱ)። መጥሪያው ለተከሳሹ የሚሰጠውም ፍ/ቤቱ ባዘዘው በማንኛውም ሰው ነው። ይህ መጥሪያ እንዲሰጥ ፍ/ቤቱ ያዘዘው ሰው መጥሪያ ሰጭ ተብሎ ይጠራል። (የፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 95(1) ይመልከቱ።)

ይህም ማለት ፍ/ቤቱ ከሳሹን ጨምሮ ማንኛውንም ሰው ለተከሳሹ መጥሪያ እንዲሰጥ ሊያዝ ይችላል ማለት ነው። ፍ/ቤቱ የራሱ መጥሪያ ሰጭ ቢኖረው አስፈላጊ ንብር ፣ ምክንያቱም መጥሪያውን ለተከሳሹ አዘግይቶ ለመስጠት ሊፈልግ በሚችለውና አንዳንድ ጊዜም ላይሰጥ በሚችለው በከሳሹ ላይ ብዙ ጊዜ መተማመን አስፈላጊ አይሆንምና ነው። ፍ/ቤቱ የራሱ መጥሪያ ሰጭ ቢኖረው ግን ይህ ሰው መጥሪያውን ለተከሳሹ ለራሱ ለመስጠት ከፍተኛ ጥረት ሊያደርግ እንደሚችል መገመት ይቻላል። ይሁን እንጂ የፍ/ቤት መጥሪያ ሰጭ በሌለበት ሁኔታ ፍ/ቤቱ መጥሪያውን ለተከሳሹ እንዲሰጥ ከሳሹን ማዘዝ ይችላል። ከመጥሪያ አሰጣጥ ሥርዓት ጋር ግንኙነት ያላቸውን የሕጉ ድንጋጌዎች ስንመለከት ተከሳሹ ከሁኔታው አኳያ በተሻለው መንገድ መጥሪያ እንዲላክለት ታስቦ የመጥሪያ መስጫ ሥርዓቶች በተዋረድ መደንገገ ጋቸውን እንገነዘባለን። እነዚህ ለአንድ ተከሳሽ የሚሰጠው መጥሪያ የሚላክ ባቸው እርከኖች /1/ ለተከሳሹ ለራሱ /2/ ለተከሳሹ ለሚያደርስ ሰው /3/ በፖስታ መገናኛና /4/ በምትክ የሚሰጥ መጥሪያ ናቸው። እነዚህ ዘዴዎች ወይም ሥርዓቶች ቅደም ተከተል ጠብቀው መፈፀም አለባቸው። ለተከሳሹ ለራሱ የሚሰጥ መጥሪያ የሚባለው የክስ ማመልከቻውና መጥሪያው ለተከሳሹ በጁ የሚሰጥበት ሁኔታ ሲሆን ይህም ከሌሎች ሁሉ የተሻለ ዘዴ እንደሆነ ይታመናል። ተከሳሹ መጥሪያ ሲቀበልም ደረሰኝ ፈርሞ መሰጠት አለበት። ነገር ግን ተከሳሹ ለመፈረም ፈቃደኛ ያልሆነ እንደሆነ ፣ ከሳሹ ወይም መጥሪያውን እንዲያደርስ የተሰጠው አካል ይህንኑ ሁኔታ ለፍ/ቤቱ ማሳወቅ አለበት። ፍ/ቤቱም ይህንኑ እንደተረዳ ተከሳሹ በሌለበት ጉዳዩን መስማት ይጀምራል። አንዳንድ ጊዜ ተከሳሹ የሚወክለው ሰው ካለው ለዚህ ግለሰብ የሚሰጠው መጥሪያ ልክ ለተከሳሹ በግሉ እንደተሰጠው ተደርጎ ይቆጠራል። ለምሳሌ በኢትዮጵያ ውስጥ የንግድ ድርጅት ማቋቋም የፈለገ አንድ የውጭ አገር ተወላጅ ለዚህ ዓላማ ሲባል አንድ ወኪል የግድ እንዲኖረው ያስፈልጋል። ተከሳሹ የተላከለት መጥሪያ ላይደርሰው ይችላል የሚለው ስጋት የሚከተለው መጥሪያውን ለተከሳሹ በእጁ በመስጠት ፋንታ በሌላ መንገድ የተላከለት እንደሆነ ነው ለዚህ ነው ቁጥር 95(3) የሚቻል በሚሆን ጊዜ ሁሉ መጥሪያው ለተከሳሹ ለራሱ እንዲሰጠው የሚያነግገው።

መጥሪያውን ለተከሳሹ ለሚያደርስ ሰው መስጠት ሁለተኛው የተሻለ የመጥሪያ መስጫ ዘዴ ነው። ይህ ዘዴ ለተከሳሹ በእጁ ከመስጠት ቀጥሎ የተሻለ ዘዴ ነው የሚባልበትም ምክንያት ለተከሳሹ ሊያደርስ ይችላል ተብሎ ለተገመተ ሰው የተሰጠ በመሆኑ ለተከሳሹ የመድረስ እድልም አለው

የሚል እምነት መኖሩ ነው። መጥሪያ በፖስታ መላክ አንድም በፍ/ሥ/ሥ/ ሕግ ቁጥር 106 መሠረት መጥሪያውን በቀጥታ ለተከላኹ በፖስታ ቤት በመላክ እንዲደርሰው አለዚያም ተከላኹ በሌላ ቦታ ነዋሪ ሲሆን በዚህ ሕግ ቁጥር 107 መሠረት ተከላኹ ነዋሪ በሆነበት ፍ/ቤት በኩል እንዲደርሰው መጥሪያውን በፖስታ ቤት ለፍ/ቤቱ በመላክ የሚደረግ ሙከራ ነው። መጥሪያው ለተከላኹ ለመድረስ ካለው አነስተኛ እድል አንፃር እንደዝቅተኛ የመጥሪያ መላኪያ ዘዴ ተደርጎ የሚታየው በምትክ የሚሰጥ መጥሪያ ነው። ይህ የመጥሪያ መስጫ ዘዴ እንዲያውም አብዛኛውን ጊዜ መጥሪያ እንዳል ተላከ ተደርጎ የሚቆጠር ነው። በምትክ የሚሰጥ መጥሪያ ጥሩ ምሳሌ መጥሪያን በጋዜጣ ማውጣት ነው። በጋዜጣ የሚወጣ መጥሪያ ተከላኹ ክስ የቀረበበት መሆኑንና በመጥሪያው ላይ በተጠቀሰው ቀን ፍ/ቤት ቀርቦ እንዲከላከል የሚያሳስብ ማስታወቂያ ነው። ተከላኹ ይህን በጋዜጣ የወጣ ማስታወቂያ ላያየው የሚችልበት አደጋ ስላለ የተከሰሰ መሆኑንም ላያውቅ ይችላል። ስለዚህም በምትክ የሚሰጥ የመጥሪያ መላኪያ ዘዴ በኢትዮጵያ ሥራ ላይ የሚውለው እንደመጨረሻ አማራጭ ብቻ ነው።

እዚህ ላይ በጥብቅ ማስታወስ ያለብን የተጠቀሱት አራቱም የመጥሪያ መስጫ ዘዴዎች በሕጉ የተፈቀዱ ቢሆኑም አማራጭ መንገዶች ባለመሆናቸው ሥራ ላይ መዋል ያለባቸውም ለመድረስ ካላቸው እድል አንፃር ከተሻለው ወደ ዝቅተኛ ዘዴ በመሄድ በተዋረድ መሆኑን ነው። ይህም በግልጽ ከተደነገጉት የሕጉ ድንጋጌዎችና ዓላማ ልንገነዘበው የምንችለው ነው። ቀደም ብሎ እንደተመለከትነውም የሚቻል በሚሆንበት ጊዜ ሁሉ መጥሪያው ለተከላኹ ለራሱ መስጠት እንደአለበት ቁጥር 95(3) ይደነግጋል። ስለዚህም በምትክ ስለሚሰጥ መጥሪያ የሚደነግጉት ከቁጥር 99-101 ያሉት ድንጋጌዎች መጥሪያውን ለተከላኹ ለራሱ መስጠት የማይቻል ካልሆነ በስተቀር ተፈፃሚ አይሆኑም ማለት ነው። መጥሪያውን ለተከላኹ የንግድ ወኪል ስለመስጠት የሚደነግገው ቁጥር 99 ተፈፃሚ የሚሆነውም ተከላኹ ክሱ በቀረበበት ፍ/ቤት የክልል ሥልጣን ውስጥ የማይኖር ከሆነና በተከሰሰበት ክልል መጥሪያ ለራሱ ሊሰጠው የማይችል ከሆነ ነው። መጥሪያ ለተከላኹ የማይንቀሳቀስ ንብረት ወኪልና ለተከላኹ ቤተሰብ ስለሚሰጥ ባቸው ሁኔታዎች የሚደነግጉት ቁጥር 100 እና 101 መጥሪያው ለእነዚህ ሰዎች ሊሰጥ የሚችለው ለተከላኹ ለራሱ ለመስጠት እሱን ለማግኘት ካልተቻለና መጥሪያ እንዲቀበል ሥልጣን የተሰጠው ወኪል የሌለው

እንደሆነ ብቻ ነው በማለት ይደነግጋሉ። በምትክ መጥሪያ መስጠት በቁጥር 105 የተፈቀደ ቢሆንም መጥሪያ በዚህ ዘዴ ሊሰጥ የሚችለው መጥሪያውን ለተከላኹ ለራሱ መስጠት ወይም ለተከላኹ ለሚያደርስ ሰው መስጠት የማይቻል ከሆነ ብቻ ነው። (ቁጥር 103 ይመልከቱ)። ቁጥር 105 መጥሪያ በፖስታ መላክ እንደሚቻልም ይደነግጋል (ቁጥር 106 ይመልከቱ)። ይህም በግልጽ የሚያመለክተን መጥሪያን በምትክ ከመላክ የተሻለ ምርጫ ሆኖ በሚታይበት ጊዜ በፖስታ የሚላክ መሆኑን ነው። በመጨረሻም ከኢትዮጵያ ውጭ ለሚኖር ተከላኸ መጥሪያ ስለሚላክበት ሁኔታ የሚደነግገው ቁጥር 108 በቅደም ተከተል ተፈጻሚ መሆን ያለባቸውን የመጥሪያ መስጫ ዘዴዎች የሚያስቀምጥ መሆኑን እንገነዘባለን። እነዚህም የመጥሪያ መስጫ ዘዴዎች ተከላኹ መጥሪያ የሚቀበል ወኪል ያለው እንደሆነ መጥሪያው ለዚሁ ወኪል እንደሚሰጥ ፣ ወኪል ከሌለው ደግሞ የተከላኹ የውጭ አገር አድራሻ የሚታወቅ ከሆነ መጥሪያው በአደራ ደብዳቤ ለተከላኹ ለራሱ እንደሚላክ ፣ የተከላኹ አድራሻ የማይታወቅ ከሆነ ብቻ ደግሞ መጥሪያው በጽሑፍ ማስታወቂያ እንዲወጣ እንደሚፈቀድ የሚያስገነዝቡ ናቸው። የሕጉ ፍሬ ነገር ግልጽ ነው። ይኸውም ተከላኹ ከሁኔታው አኳያ ሊላክለት በሚችለው የተሻለ መላኪያ ዘዴ መጥሪያው ሊደርሰው ይገባል የሚል ነው። ይህም ለተገቢው የዳኝነት ሥርዓት አካሄድ አስፈላጊ ከሆነው ጽንሰ ሀሳብ የሚመነጭ ነው። ቀጥለን ደግሞ የመጥሪያ መላኪያ ዘዴዎችን እያንዳንዳቸውን እንመለከታለን።

ቀደም ብለን እንዳልነው መጥሪያን ለተከላኹ ለራሱ መስጠት ማለት ለመቀበሉ ደረሰኝ እንዲፈርም በመጠየቅ በእጁ ማስረከብ ማለት ነው። መጥሪያው የተሰጠው ተከላኸ ለመቀበሉ ደረሰኝ አልፈርምም ካለ መጥሪያ ሰጭው ይህንኑ ሁኔታ ለፍርድ ቤቱ ሪፖርት ማድረግ አለበት። (ቁጥር 102 (2) ይመልከቱ)። መጥሪያው ለተከላኹ በአግባቡ የደረሰው መሆኑን ፍ/ቤቱ ያረጋገጠ እንደሆነ ደረሰኝ አልፈርምም ማለቱ ግምት የሚሰጠው አይሆንም፤ በቀጠሮው ቀን ተከላኹ ፍ/ቤት ሳይቀርብ ቢቀርም እሱ በሌለበት ጉዳዩን ማየቱን ይቀጥላል።

በተወሰኑ ሁኔታዎች ደግሞ ለተከላኹ ሳይሆን ለሌላ ሰው የተሰጠ መጥሪያም ለተከላኹ በእጁ ከሚሰጥ መጥሪያ ጋር በአንድ መልክ ታይቶ ለተከላኹ ለራሱ እንደተሰጠ ይቆጠራል። በዚህ መልክ መጥሪያ እንዲሰጥ

የሚፈቀደው ተከላሹ መጥሪያ እንዲቀበልለት መብት በመስጠት የወከለው ሰው በሚኖርበት ጊዜ ሲሆን መጥሪያው ለወኪሉ ከተሰጠም ለተከላሹ እንደተሰጠ ይቆጠራል። (ቁጥር 96(1) ይመልከቱ)። ይህ ሁኔታ የሚመለከተው ግን ለተከላሹ የሚላክን መጥሪያ ለመቀበል በግልጽ መብት የተሰጠውንና ለዚህ ዓላማ ውክልና የተሰጠውን ሰው ነው። ለምሳሌ በኢትዮጵያ የንግድ ሥራ ለማካሄድ የፈለገ እንደ የውጭ ዜጋ መጥሪያ የሚቀበልለት ሰው እንዲወከል ሊጠየቅ ይችላል። በዚህ መሠረት ለተመደበ ወኪል የተሰጠ የክስ መጥሪያ ደግሞ ለተከላሹ ለራሱ ከተሰጠ መጥሪያ ጋር እኩል ተደርጎ ይቆጠራል። ይሁን እንጂ ተከላሹ የንግድ ሥራውን እንዲያካሂድለት ለወከለው ሰው የተሰጠ መጥሪያ ግን በቁጥር 99 ትርጉም መሠረት ለተከላሹ ለራሱ እንደተሰጠ አይቆጠርም። ለዚህ ዓይነት ወኪል የተሰጠ መጥሪያ ለተከላሹ ለሚያደርስ ሰው እንደተሰጠ ነው የሚቆጠረው። ተከላሹ የሚሟገትለት ነገር ፈጅ የመደበ እንደሆነ ደግሞ መጥሪያው ለነገረፈጁ ለራሱ ሊሰጥ ወይም ከነገረፈጁ ቢሮ ሊተው ይችላል። የዚህ ዓይነት መጥሪያም ለተከላሹ ለራሱ እንደደረሰው ይቆጠራል (ቁጥር 96(2) ይመልከቱ)። ነገር ፈጁ ፈቃድ ያለው ነው። ከሚለው ግምት አኳያ አድራሻው ሊታወቅ ስለሚችል ይህ ድንጋጌ ተገቢ ድንጋጌ ይመስላል።

ቁጥር 98 የሚመለከተው የንግድ ሽሪክ የሆኑ ሰዎች በንግድ ድርጅታቸው ስም በሚከሰሱበት ጊዜ ያለውን የመጥሪያ አሰጣጥ ሁኔታ ነው የዚህ ዓይነት ክስ በሚቀርብበት ጊዜ መጥሪያውን ለእንደኛው ሽሪክ መስጠት ከኢትዮጵያ ውጭ የሚኖሩትንም ጨምሮ ለሁሉም ሽሪኮች እንደተሰጠ ይቆጠራል። የዚህ ዓይነት ክስ የሚቀርበው በሽሪኮቹ ላይ ሳይሆን በሽርክና ባቋቋሙት የንግድ ድርጅት ላይ በመሆኑና ክሱን የሚከላከለውም የንግድ ድርጅቱ በመሆኑ ለእንዱ ሽሪክ የተሰጠው መጥሪያ ለሁሉም እንደደረሰ ይቆጠራል የሚለው እምነትም ተገቢ ይመስላል። በዚህ ዓይነት ክስ ጊዜ የሚላከው መጥሪያ ከውጤቱ አንፃር ለንግድ ድርጅቱ የተላከ መጥሪያ በመሆኑ ድርጅቱን ወክለው በክሱ ስማቸው የተጠቀሰው ሽሪኮችም ክስ የተመሠረተ መሆኑን በእርግጥም ሊያውቁ ይችላሉ። በንግድ ድርጅቱ ላይ ገንዘብ በመጠየቅ ክስ ያቀረቡ ባለመብቶች ከሽሪኮቹ የግል ንብረት ላይ ክፍያ ከመጠየቃቸው በፊት ከድርጅቱ ንብረት ላይ መጠየቅ እንዳለባቸውም የንግድ ሕጉ ቁጥር 255 ይደነግጋል። ይሁን እንጂ ከላሹ በሽርክና የተቋ

ቋመው ድርጅት የፈረሰ መሆኑን ካወቀ መጥሪያውን በኢትዮጵያ ለሚገኙት ለሁሉም ከሳሹ ተጠያቂ ናቸው ለሚላቸው ሰዎች ለእያንዳንዳቸው መስጠት አለበት (ቁጥር 98 (2) ይመልከቱ)። መጥሪያው የተሰጠው ሰው እንደ ሽሪክ ወይም እንደ ድርጅቱ ሥራ አስኪያጅ ወይም እንደ ሁለቱም መጥሪያው የተሰጠው መሆኑ በጽሑፍ ሊገለጽለት ይገባል። የዚህ ዓይነት የጽሑፍ ማስታወቂያ ያልተሰጠው ከሆነ መጥሪያው እንደ ሽሪክ እንደተሰጠው ይቆጠራል። (ቁጥር 98(3) ይመልከቱ)።

ከሱ የቀረበው በንግድ ድርጅት ላይ ሲሆን መጥሪያውን ለድርጅቱ ዋና ፀሐፊ ወይም ከድርጅቱ ድሬክተሮች ለአንዱ ወይም ከድርጅቱ ሹማምንቶች ለአንዱ መስጠት እንደሚቻልና ተከላሹ ድርጅት የተመዘገበ አድራሻ ካለው ደግሞ መጥሪያውን በፖስታ ቤት በመላክ ወይም ለመሥሪያ ቤቱ ወስዶ በመስጠት ወይም የታወቀ አድራሻ የሌለው ከሆነ ድርጅቱ የንግድ ሥራውን በሚያከናውንበት ቦታ መላክ እንደሚቻል ተደንግጓል (ቁጥር 97 ይመልከቱ)። ይህን በተመለከተ በሕጉ በግልጽ የተደነገገ ባይሆንም እነዚህ የመጥሪያ መስጫ ዘዴዎች መጥሪያው ለተከላሹ ለመድረስ ባለው እድል ስለሚለያዩ ከዚህ በሚከተለው ቅደም ተከተል መሠረት መሠጠት ይኖርባቸዋል። ይኸውም 1/ ለዋና ጸሐፊው ለራሱ ወይም ከድሬክተሮች ለአንዱ ለራሱ ወይም ከሹማምንቶች ለአንዱ ለራሱ ፣ 2/ በተከላሹ ድርጅት የተመዘገበ አድራሻ በማድረስ ወይም ድርጅቱ ሥራውን በሚያካሂድበት ቦታ በማድረስ ፣ 3/ በተከላሹ ድርጅት የተመዘገበ አድራሻ ወይም ድርጅቱ ሥራውን ለሚያካሂድበት ቦታ በፖስታ ቤት በመላክ ነው። ከሱ የቀረበው በመንግሥት ላይ በሆነ ጊዜ ደግሞ መጥሪያው ለመንግሥት እንዲከራከር ለተወከለው ነገረ ፈጅ ይሰጣል፤ ነገረ ፈጅ ከሌለ ግን ለተከላሹ መሥሪያ ቤት መዝገብ ቤት ይሰጣል (ቁጥር 96 (3)) ይመልከቱ።

መጥሪያን ለተከላሹ ለሚያደርስ ሰው መስጠት የተመሠረተው መጥሪያው ከተከላሹ ጋር የጠበቀ ግንኙነት ላለው ሰው ቢሰጥ ተከላሹ ሊደርሰው በሚችልበት እድል ላይ ነው። ንድፈ ሀሳባዊ እምነቱ ከተከላሹ ጋር የጠበቀ ግንኙነት ያለው ሰው መጥሪያውን ለተከላሹ ሊያደርስ ይችላል የሚል ነው። መጥሪያ ለተከላሹ ለሚያደርስ ሰው የሚሰጥባቸው ሦስት ሁኔታዎች አሉ። አንደኛ የቀረበው ክስ አንድን፤ ንግድ ወይም ሥራ የሚመለከት ከሆነና ተከላሹ ከፍ/ቤቱ የክልል ሥልጣን ውጭ የሚኖር ከሆነ መጥሪያው ንግዱን ወይም ሥራውን ለሚያካሂደው ወኪል ወይም ለሥራ

አስኪያጁ ከተሰጠ ለተከላሹ ለራሱ እንደተሰጠ ይቆጠራል (ቁጥር 99 (1)) ይመልከቱ። ከዚህ የምንረዳው ክሱ በወኪል የሚካሄደውን ድርጅት የሚመለከት መሆን ያለበት መሆኑን ነው። ለምሳሌ አንድ ደሴ ነዋሪ የሆነ ሰው አዲስ አበባ ውስጥ በመኪና ሰው ገጭቶ ጉዳት ቢያደርስና በወኪል የሚያካሂደው ንግድ በአ.አ. ቢኖረው ለጉዳት አድራሹ ተከላሽ የሚላከው መጥሪያ ለወኪሉ ሊሰጥ አይችልም። ምክንያቱም ክሱ በወኪሉ የሚካሄደውን ድርጅት የሚመለከት አይደለም። ሁለተኛ ተከላሹ የሚኖረው መጥሪያውን ከላከው ፍ/ቤት የሥልጣን ክልል ውጭ መሆን አለበት። ለምሳሌ በአዲስ አበባ ነዋሪ የሆነው አቶ ምህረተአብ በወኪል የሚያካሂደው አንድ የዕቃ ማከማቻ መጋዘን በአ.አ አለው እንበል። ከዚህም በተጨማሪ አቶ ምህረተአብ በዚህ መጋዘን አስተዳደር አይሳተፍም እንበል። ከላሹ የእቃ ማከማቻ መጋዘኑን የሚመለከት ክስ በአዲስ አበባ አውረጃው ፍ/ቤት ክስ ቢያቀርብ ምንም እንኳ ክሱ ድርጅቱን የሚመለከትና ተከላሹ በአስተዳደሩ የማይሳተፍ ቢሆንም መጥሪያው መሰጠት ያለበት ለተከላሹ ለራሱ እንጂ ለወኪሉ አይደለም። ምክንያቱም ተከላሹ የሚኖረው ክሱ በቀረበለት ፍ/ቤት የሥልጣን ክልል በአዲስ አበባ ውስጥ በመሆኑ ነው። በመጨረሻም እዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን መጥሪያው መሠጠት ያለበት ለድርጅቱ ሥራ አስኪያጅ ወይም ወኪል እንጂ ለሌሎች የድርጅቱ ሠራተኞች ወይም የድርጅቱ ጠባቂ መሆን የሌለበት መሆኑን ነው። ይህን ለመሠሉ ጉዳዮች የመርከቡ ካፒቲን የመርከቡ ባለቤት ወይም የመርከቡ ተከራይ ወኪል እንደሆነ ይቆጠራል። (ቁጥር 99 (2) ይመልከቱ)።

መጥሪያ ለተከላሹ ለሚያደርስ ሰው ሊሰጥ የሚችልበት ሁለተኛው ሁኔታ ክሱ የሚመለከተው የማይንቀሳቀስ ንብረትን ሲሆንና መጥሪያውን ለተከላሹ ለራሱ መስጠት የማይቻል በሚሆንበት ጊዜ በቁጥር 96 መሠረት ተከላሹ መጥሪያ እንዲቀበልለት የወከለው ሰው ከሌለ መጥሪያው የማይንቀሳቀሰውን ንብረት ጠባቂ ለሆነው ሰው ሊሰጥ ይችላል። (ቁጥር 100 ይመልከቱ)። እዚህ ላይ ተከላሹ በፍ/ቤቱ የሥልጣን ክልል ውስጥ የማይኖር መሆኑ ወይም ወኪሉ የንብረቱ ሥራ አስኪያጅ መሆኑ አስፈላጊ አይደለም። ለምሳሌ ከላሽ በተከላሽ መሬት ላይ ለደረሰበት ጉዳት ካሳ በመጠየቅ ክስ ቢያቀርብና በዚህን ጊዜ ተከላሹ ለዚህ የማይንቀሳቀስ ንብረት ጠባቂ አስቀምጦ ለእረፍት ወደ ኬንያ የሄደ ቢሆን ሞጥሪያው ለተከላሹ ለራሱ

ሊሰጠው ስለማይችልና ተከላሹ መጥሪያ እንዲቀበልለት የወከለው ሰው ስለሌለ መጥሪያው ለንብረት ጠባቂ ሊሰጥ ይችላል። እዚህ ላይ ማስታወስ የሚኖርብን አሁን እየተነጋገርን ያለነው መጥሪያው ለከተላሹ ለራሱ ሊሰጠው ባልቻለበት ጊዜ መጥሪያ ለተከላሹ ለሚያደርስ ሰው ስለሚሰጥበት ሁኔታ መሆኑን ነው። ይህም በመሆኑ ክሱ የሚመለከተው የተከላሹን የማይንቀሳቀስ ንብረት መሆኑ ብቻ ለንብረቱ ወኪል የተሰጠን መጥሪያ ተገቢ የመጥሪያ መሰራጫ ዘዴ አያደርገውም።

መጥሪያ ለተከላሹ ለሚያደርስ ሰው የሚሰጥበት የተለመደው መንገድ መጥሪያውን ለተከላሹ በመስጠት ፋንታ ለቤተሰቡ አባል መስጠት ነው። መጥሪያውን ለራሱ ለመስጠት ተከላሹን ማግኘት በማይቻልበትና ተከላሹም በቁጡር 96 መሠረት መጥሪያ የሚቀበልለት ሰው ባልወከለበት በማንኛውም ክስ መጥሪያው ለማንኛውም አካለመጠን ያደረሰና አብሮ ነዋሪ የሆነ የተከላሹ ቤተሰብ አባል ሊሰጥ ይችላል። (ቁጥር 101 ይመልከቱ) እዚህም ላይ ተከላሹ በፍ/ቤቱ የሥልጣን ክልል ውስጥ የሚኖር አለመሆኑ አስፈላጊ አይደለም። አስፈላጊው መጥሪያውን ለራሱ ለመስጠት ተከላሹን ማግኘት ያልተቻለ መሆኑ ብቻ ነው።

እዚህ ላይ በቁጥር 101 ትርጉም መሠረት “አካለ መጠን ያደረሰ የቤተሰብ አባል” ማለት ምን ማለት ነው የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል። ለምሳሌ መጥሪያው እድሜው አሥራ አምስት ዓመት ለሆነ ከተከላሹ ጋር አብሮ ለሚኖር ልጁ ተሰጦ እንበል። እድሜው ከ18 ዓመት በታች የሆነ ሰው በኢትዮጵያ አካለመጠን እንዳላደረሰ ስለሚቆጠር (የፍ/ሕግ ቁጥር 198 ይመልከቱ) ለልጁ የተሰጠው መጥሪያ በአግባቡ እንደተሰጠ አይቆጠርም የሚል ተቃውሞ ሊነሳ ይችላል። በሌላ አባባልም “አካለ መጠን ያደረሰ” የሚለው መጥሪያ ለመስጠት ዓላማም በፍትሐብሔር ሕጉ በተሰጠው ትርጉም መሠረት የሚተረጎም ከሆነ መጥሪያ ለማንኛውም እድሜው ከ18 ዓመት በታች ለሆነ ሰው ሊሰጥ አይችልም ማለት ነው። ይሁን እንጂ ይህ ትክክለኛ አተረጓጎም አይመስልም። መጥሪያው አካለመጠን ላደረሰ የተከላሹ ቤተሰብ አባል እንዲሰጥ የተደነገገበት ምክንያት መጥሪያው ለሕፃን ሳይሆን ኃላፊነት ለሚሰማው ሰው መሰጠቱን ለማረጋገጥ ነው። ማንኛውም በበሰለ የእድሜ ደረጃ ያለ ሰው ደግሞ መጥሪያ ለመስጠት አስፈላጊ ከሆነው መመዘኛ አንፃር አካለመጠን እንዳደረሰ መቆጠር አለበት።

ይህ አተረጓጎም በሕንድ ተቀባይነት እንዳለው በፍ/ቤት ከተሰጡ አንዳንድ ውሳኔዎች እንገነዘባለን። አንድ ልጅ እድሜው 15 ዓመት ሲሞላ ነፃ ሊወጣ እንደሚችልም እዚህ ላይ ማስታወስ ይኖርብናል። (የፍ/ሕግ ቁጥር 330 ይመልከቱ)። በእርግጥም 15 ዓመት የሞላው ሰው የተሰጠውን መጥሪያ ለተከሳሹ ማድረስ እንዳለበት ለመገንዘብ ብቃት ያለው ነው።

የፍ/ሥ/ሥ/ሕጉ ቁጥር 109 የሚደነግገው የመጥሪያ መስጫ ዘዴ መጥሪያውን ለተከሳሹ ለራሱ በመስጠትና ለተከሳሹ ለሚያደርስ ሰው በመስጠት መካከል ሆኖ የሚታይ ነው። ይህ ቁጥር ተከሳሹ የመንግሥት፣ የድርጅት ወይም የኩባንያ ሠራተኛ ከሆነና ፍ/ቤቱ መጥሪያው በዚህ መንገድ መሰጠቱ አመቺ መሆኑን ካመነበት መጥሪያው ተከሳሹ ለሚሠራበት መ/ቤት ኃላፊ ባለሥልጣን እንዲላክ ለማዘዝ ይችላል ይላል። በዚህ ዓይነት የሚላከው መጥሪያ ሁለት ቅጂ ሲሆን አንዱ ከተከሳሹ ጋር የሚቀረና ሁለተኛው ደግሞ መጥሪያው የተሰጠው ሰው ፈርሞበት ተከሳሹም መጥሪያውን መቀበሉን በጽሑፍ አረጋግጦበት የሚመለስ ይሆናል። ፈርማው መጥሪያው የተሰጠ ለመሆኑ ማስረጃ ነው (ቁጥር 110 ይመልከቱ) መጥሪያን በዚህ መንገድ ለመስጠት መጥሪያውን ለራሱ ለመስጠት ተከሳሹ ሊገኝ አለመቻሉ አስፈላጊ መመዘኛ አይደለም፤ ስለዚህም በእውነተኛ አነጋገር ይህ ዘዴ በቅርጹ ቢመስልም መጥሪያ ለተከሳሹ ለሚያደርስ ሰው የሚሰጥበት ዘዴ አይደለም። በኢትዮጵያ የመንገድ አድራሻዎች በጣም ጥቂት በመሆናቸው ተከሳሹን አግኝቶ መጥሪያውን ለራሱ ለመስጠት አስቸጋሪና ጊዜ የሚፈጅ ይሆናል። ስለዚህም የተከሳሹ መጥሪያ በማያታወቅበት ጊዜ መጥሪያው በሚሠራበት መ/ቤት በኩል እንዲደርሰው ማድረጉ የበለጠ አመቺ ይሆናል። ፍ/ቤትም መጥሪያው በዚህ መንገድ እንዲሰጥ የሚያዘው ተከሳሹ የሚሠራበት መ/ቤት ኃላፊ መጥሪያው ለተከሳሹ እንዲደርሰው ክትትል እንደሚያደርግ ካመነበት ነው። የሚመለሰው መጥሪያ የመሥሪያ ቤቱ ኃላፊ የፈረመበትና ተከሳሹም መቀበሉን ያረጋገጠበት ስለሆነ ተከሳሹ መጥሪያው የደረሰው መሆኑን ሊክድ አይችልም። በዚህ መንገድ የተሰጠ መጥሪያም ለተከሳሹ ለራሱ ከተሰጠ መጥሪያ ጋር እኩል ውጤት ይኖረዋል። ሆኖም መጥሪያው መሰጠት ያለበት ለመሥሪያ ቤቱ ኃላፊ እንጂ ለሌላ የመሥሪያ ቤቱ ማንኛውም ሠራተኛ እንዳልሆነ መገንዘብ ይኖርብናል።

መጥሪያው ለተከሳሹ ለሚያደርስ ሰው በሚሰጥበት ጊዜ መጥሪያውን የተቀበለው ሰው በመጥሪያው ዋና ቅጂ ላይ መጥሪያውን መቀበሉን በማረጋገጥ ይፈርማል (ቁጥር 102(1) ይመልከቱ) የዚህ ደረሰኝ መፈረም ዓላማና ውጤቱ ተከሳሹ መጥሪያ ለራሱ ሲሰጠው ደረሰኝ እንዲፈርም ከሚጠየቀው ጋር ተመሳሳይ ነው።

መጥሪያውን ለተከሳሹ ለራሱ መስጠት ወይም ለተከሳሹ ለሚያደርስ ሰው መስጠት ካልተቻለ ከፍ/ቤት የታዘዘው መጥሪያ ሰጭ መጥሪያውን ለመስጠት ያልቻለበትን ምክንያት በመሐላ ቃል አረጋግጦ መጥሪያውን ለፍ/ቤቱ ይመልሳል (ቁጥር 103 ይመልከቱ) ፍ/ቤቱም እንደዚህ ዓይነት ሁኔታ ሲያጋጥመው በምትክና በፖስታ መጥሪያ ስለመላክ የሚደነግገውን ቁጥር 105 ተፈፃሚ ሊያደርግ ይችላል። ከሳሹ ከጠየቀ ግን ፍ/ቤቱ አዲስ መጥሪያ እንዲወጣም ሊያደርግ ይችላል ቁጥር 105 መጥሪያ በፖስታ መላክ መጥሪያን በምትክ ከመስጠት በተመራጭነት ተፈፃሚ እንደሚሆን በቁጥር 106 እና 107 በተደነገገው መልክ በግልጽ አይደነግግም። ይሁን እንጂ በተመራጭነት ተፈፃሚ መሆን ያለበት መሆኑ ግን የሚያጠራጥር አይደለም። ተከሳሹ መጥሪያው በምትክ ከሚላክለት ይልቅ በፖስታ ቤት ቢላክለት ሊደርስ የሚችልበት እድሉ የበለጠ እንደሚሆን ደግሞ እሙን ነው። ስለዚህም በቁጥር 105 የተደነገገው በምትክ መጥሪያ መስጠት ከመሞከሩ በፊት መጥሪያ በፖስታ ቤት መላኩ መሞከር ይኖርበታል። መጥሪያ በአደራ ፖስታ አማካይነት በሌላው የመጥሪያ መላኪያ ዘዴ ምትክ ወይም ከሌላው ዘዴ በተጨማሪነት ሊላክ እንደሚችል ቁጥር 106 ይደነግጋል። ይህ ማለት ግን በእርግጥም መጥሪያን ለተከሳሹ ለራሱ በመስጠት ምትክ ተፈፃሚ ይሆናል ማለት አይደለም። ምክንያቱም የሚቻል በሚሆን ጊዜ ሁሉ መጥሪያው ለተከሳሹ ለራሱ መስጠት እንዳለበት ቁጥር 95(3) ስለሚደነግግ ነው። ከዚህም በተጨማሪ መጥሪያ ለተከሳሹ ለሚያደርስ ሰው በመስጠት ምትክ ተፈፃሚ ይሆናል ማለትም አይደለም። መጥሪያ በፖስታ ቤት መላክ በቁጥር 105 የተፈቀደ ቢሆንም ቁጥር 103 ደግሞ የቁጥር 105 ድንጋጌዎች ተፈፃሚ የሚሆኑት መጥሪያውን ለተከሳሹ መስጠት ወይም በምትክ መስጠት የማይቻል ከሆነ ነው በማለት ይደነግጋል። ስለዚህም የቁጥር 106 ትርጉም መጥሪያን በምትክ በመስጠት ፋንታ ወይም ከዚህ በተጨማሪነት መጥሪያ በፖስታ ሊላክ ይችላል የሚል ነው። ቀደም ብሎ

እንደጠቀስነው መጥሪያ በፖስታ መላክ የማይቻል ካልሆነ በስተቀር መጥሪያ በምትክ መስጠት ብቻውን ተፈፃሚ መሆን የለበትም። ይሁን እንጂ መጥሪያ በፖስታ ቤት መላክ መጥሪያ ለተከሳሹ ለሚያደርስ ሰው ከመስጠት ጋር በተጨማሪነት ተፈፃሚ ሊሆን ይችላል በፖስታ ቤት መጥሪያው በሚላክበት ጊዜ ተከሳሹ ወይም ወኪሉ በሚኖርበት መደበኛ መኖሪያ፣ የንግድ ሥራውን በሚያካሂድበት ወይም ለግል ጥቅሙ በሚሠራበት ቦታ መላክ አለበት። (ቁጥር 106(1) ይመልከቱ) ተከሳሹ ወይም ወኪሉ ለመቀበሉ የሚፈርመው መጥሪያው የደረሰው ለመሆኑ መነሻ ማስረጃ ሲሆን የፖስታ ቤቱ ሠራተኛ ተከሳሹ ወይም ወኪሉ መጥሪያውን አልቀበልም ብለዋል ብሎ የሚሰጠው ማረጋገጫም እንደዚሁ መጥሪያው እንደደረሰ ለመቁጠር መነሻ ማስረጃ ነው። (ቁጥር 106 (2) ይመልከቱ) መጥሪያው ለራሱ የተሰጠው ሰው ወይም መጥሪያ ለተከሳሹ የሚያደርስ ሰው ለመቀበሉ ማረጋገጫ አልሰጥም በሚልበት ጊዜ እንደሚሆነው ሁሉ መጥሪያ ተመዝግቦ በፖስታ ቤት የተላከለት ተከሳሽ ወይም ወኪሉ አልቀበልም ማለቱ መጥሪያው እንዳልደረሰ አያስቆጥረውም። ይሁን እንጂ መጥሪያው ለእርሱ ወይም ለወኪሉ ያልተሰጠ መሆኑንና የቀረበው ማረጋገጫም የሀሰት ነው በማለት ለመከራከር ለተከሳሹ መድረኩ ሁልጊዜ ክፍት ነው።

ቁጥር 107 በኢትዮጵያ ውስጥ ነገር ግን ከፍ/ቤቱ የሥልጣን ክልል ውጭ ለሚኖር ተከሳሽ መጥሪያ ስለሚሰጥበት አመቺ መንገድ ይደነግጋል። መጥሪያውን ያወጣው ፍ/ቤት በመጥሪያ ሰጭ አማካይነት ወይም በፖስታ ቤት ተከሳሹ በሚኖርበት ወይም በመጨረሻ ይኖርበት በነበረው ወይም የንግድ ሥራውን በሚያካሂድበት ወይም ለግል ጥቅሙ በሚሠራበት ቦታ ለሚገኘው ሥልጣን ያለው ማንኛውም ፍ/ቤት መጥሪያውን ይልካል።

መጥሪያው የተላከለት ፍ/ቤትም መጥሪያው ለተከሳሹ ለራሱ እንዲደርሰው ጥረት አድርጎ የመጥሪያውን ቅጅ የወሰዳቸውን እርምጃዎች ከሚያስረዳው ሰነድ ጋር መጥሪያውን ላወጣው ፍ/ቤት መልሶ ይልካል።

በቁጥር 105 የተደነገገው መጥሪያ በምትክ መላክ የመጥሪያ መስጫ የመጨረሻ አማራጭ ተደርጎ መወሰድ አለበት። ፍ/ቤቱ ለመድረስ የተሻለ እድል ያለውን ዘዴ ተጠቅሞ መጥሪያ ለተከሳሹ ለማድረስ ቫለመቻሉ ምክንያት ጉዳዩን የማየት ስልጣኑን አያጣም። ከሁኔታዎች አንፃር ሲታይ የተሻለውን ዘዴ ተጠቅሞ መጥሪያውን ለተከሳሹ ከላከ ፍ/ቤቱ ለተከሳሹ

የሚያስፈልገውን የፍትሐዊነት መመዘኛ አሟልቷል ማለት ይቻላል። ምክንያቱም ከተጠቀመበት የተሻለ የመጥሪያ መላኪያ ዘዴ ተፈፃሚ ማድረግ አለመቻሉ የፍ/ቤቱ ጥፋት አይደለም። ስለዚህም ጥሪው ለተከላኹ የደረሰው መሆኑ አጠራጣሪ ቢሆንም መጥሪያ በምትክ መስጠት መጥሪያን ለተከላኹ ለራሱ ከመስጠት ጋር ተመሳሳይ ውጤት ይኖረዋል። (ቁጥር 105(3) ይመልከቱ)።

መጥሪያ በምትክ የሚሰጥባቸው ዘዴዎች ሦስት ናቸው። እነሱም 1/ በፍ/ቤቱ ቅጥር ግቢ ውስጥ ግልጽ በሆነ ሥፍራ ላይ መጥሪያውን መለጠፍ፤ 2/ በተከላኹ መኖሪያ ወይም በመጨረሻ ይኖርበት በነበረው ቦታ ወይም የንግድ ሥራውን በሚያካሂድበት ወይም ለግል ጥቅሙ በሚሠራበት ቦታ ግልጽ በሆነ ሥፍራ መጥሪያውን መለጠፍ፤ 3/ መከላከልን የሚያሳውቀውን ጥሪ በጋዜጣ ማውጣት ናቸው። የመጀመሪያዎቹ ሁለቱ የመጥሪያ መስጫ ዘዴዎች በጣም ራሱ ተፈፃሚ የሚሆኑ ሲሆን ሦስቱም ዘዴዎች ደግሞ መጥሪያ በፖስታ ከመላክ ወይም በቁጥር 107 በተደነገገው መሠረት መጥሪያ ለከከላኹ በሌላ ፍ/ቤት በኩል ከመላክ በተጨማሪነት ተፈፃሚ ሊሆኑ ይችላሉ። በዚህ መልክ መጥሪያ ከተላከ ለተከላኹ ሊደርስ ይችላል ይሆናል የሚል ተስፋ አለ። ምንኣልባትም ፍ/ቤት የተለጠፈውን ወይም በመኖሪያ አድራሻው የተለጠፈውን ወይም በጋዜጣ የወጣውን መጥሪያ አንድ ሰው አይቶ ለተከላኹ ሊነግረው ይችላል። ይህ የመጥሪያ መስጫ ዘዴ ብቃት እንደሌለው ግልጽ በመሆኑና መጥሪያው ለተከላኹ ለመድረስ ያለው እድልም የመነመነ በመሆኑ በምትክ መጥሪያ መስጠት ተፈፃሚ መሆን የሚገባው እንደ መጨረሻ አማራጭ ነው።

ቀደም ብሎ የተመለከትነው ቁጥር 108 የሚመለከተው መኖሪያው ከኢትዮጵያ ውጭ የሆነና መጥሪያ የሚቀበልለት ወኪል በኢትዮጵያ የሌለውን ተከላኸ ሁኔታ ነው። የተከላኹ የውጭ አገር መኖሪያ የሚታወቅ ከሆነ መጥሪያው በፖስታ በአድራሻው ይላክለታል። የተከላኹ የውጭ አድራሻ የማይታወቅ ከሆነ ደግሞ መጥሪያው ፍ/ቤቱ በሚያዘው በኢትዮጵያ ውስጥ በሚሠራጭ ጋዜጣ እንዲወጣ ይደረጋል። መጥሪያው ከኢትዮጵያ ውጭ በሚሠራጭ ጋዜጣ እንዲወጣ የሚጠይቅ ድንጋጌ እንደሌለ እዚህ ላይ ሊጠቀስ የሚገባው ነው። የተከላኹ መኖሪያ የማይታወቅ ከሆነ የሚገኝበት አገር የመታወቅ እድሉም አነስተኛ ነው። የኢትዮጵያን ማስታወቂያ

በውጭ አገር ጋዜጣ ለማውጣትም የአፈፃፀም ችግሮች ሊያጋጥሙ ይችላሉ። በዚህም ምክንያት ማስታወቂያው ሊወጣ የሚችለው በኢትዮጵያ በሚሠራው ጋዜጣ ነው።

ተገቢ የሆነ መጥሪያን ስላለመስጠት

በቅድሚያ አንድ መጥሪያ ከፍ/ቤት ሥልጣን ጋር ያለውን የግንኙነት ጥያቄ እንመለከታለን። እዚህ ላይ ሕጋዊ ብቃት ያለው መጥሪያ ምን መልክ እንዳለው ለመመልከት እንሞክራለን። አንድን መጥሪያ ለመስጠት እጅግ የተሻለና እንደ አማራጭ የሚቀርብ ዘዴ እያለ፣ ነገር ግን ይህንኑ በመጠቀም ፈንታ አስቸጋሪና ተግባራዊ ሊሆን የማይችል ዘዴን ፍ/ቤቱ የተከተለ እንደሆነና ከዚህም አንፃር ተከሣሹ በተገቢ መጥሪያ አለመቀበል ሣቢያ በሌለበት ውሳኔ ቢሰጥበት ፍርዱ ወይም ውሳኔው ፈራሽ ይሆናል። ምክንያቱም እንደዚህ ያለው ተገቢ ያልሆነ መጥሪያ አላላክ ዘዴ ወይም ሥርዓት “ሕጋዊ ብቃት ያለም መጥሪያ” የሚለውን ፅንሰ ሀሳብ በትክክል ሊቀምርልን ባለመቻሉ ነው። አሁን እዚህ ላይ የምንመለከተው ጥያቄ ሕጋዊ ብቃት ያለውን መጥሪያ ካለማቅረብ የተነሣ አንድ ፍ/ቤት ሥልጣኑን የሚያጣበትን መንገድ ሳይሆን፤ ይልቁንም የተሻለውን መጥሪያ ከመላክ በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ላይ የተመለከቱትን የመጥሪያ አላላክ ሥርዓቶች ደረጃቸውን (ተዋረድን) ካለመጠበቅ የተነሣ መጥሪያው በአግባቡ ተሰጥቷል ተብሎ እንዳይወሰድና እንዲሁም የአላላኩ ዘዴ ውጤት ቢስ እንዲሆን ስለሚያደርገው ሁኔታ ነው።

የሚቀጥለውን ምሳሌ አስተውል። ለተከሳሹ በግሉ መጥሪያው ሊደርሰው ሲችል ነገር ግን ይህ አልተደረገም እንበል። ፍ/ቤቱ መጥሪያውን እንዲያደርስ ያዘዘው ግለሰብ ወደ ተከሣሹ መኖሪያ ቤት ይሄዳል። እዚያም እንደደረሰ ተከሣሹ እቤት አለመኖሩ ይነገረዋል። ግለሰቡ ተከሣሹን ለመፈለግ አልጣረም እንዲያውም መጥሪያውን ከተከሳሹ ጋር አብሮ ለሚኖር አንድ የአሥራ ዘጠኝ ዓመት የተከሳሹ ልጅ ሰጥቶ ይመለሳል። ልጁም መጥሪያውን ተከሣሹ እንደተመለሰ ሳይሰጠው ይቀራል። መከሰሱን ያላወቀው (መጥሪያው በትክክል ስላልደረሰው) ተከሣሹም በቀጠሮው ቀን ፍ/ቤት ሳይሄድ ይቀራል የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 70/ሀ/ ድንጋጌ በተወሰነው ቀን ቀጠሮ ከሣሽ ቀርቦ ተከሣሹ ያልቀረበ እንደሆነ ለተከሣሹ የተላከለት መጥሪያ የደረሰው መሆኑ የተረጋገጠ እንደሆነ ተከሣሹ በሌለበት የነገሩ

መሰማት ይቀጥላል ይላል ፍ/ቤቱ በመጀመሪያ ደረጃ መወሰን ያለበት ጥያቄ ተከላሹ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 70/ሀ/ ድንጋጌ መሠረት መጥሪያው በትክክል ደርሶታል ወይ የሚለው ነው።

ከዚህም በተጨማሪ ለራሱ መጥሪያውን ለተከላሹ መስጠት ሲቻል በቤተሰቡ ውስጥ ለሚገኝ አካለ መጠን ለደረሰ ሰው መስጠቱ ትክክለኛ ሥርዓት ነውን የሚለውንም አብሮ በማያያዝ መወሰን ይገባል። ትክክል አይደለም ብሎ የሚያምን ከሆነ ተከላሽ በሌለበት ጉዳዩ እንዲሰማ ማድረግ የለበትም። በዚህ ፈንታ ሌላ ድጋሚ መጥሪያ እንዲላክለት ማድረግ አለበት። ጥያቄው በሌላ መልክ ሊቀርብ ይችላል። በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 78 ድንጋጌ መሠረት አንድ ተከላሽ በክርክሩ ላይ ቀርቦ መልስ ሳይሰጥ ወይም ተገቢውን መከራከሪያ ሳያቀርብ በመቅረቱ በሌለበት ትዕዛዝ ወይም ውሳኔ ተሰጥቶ እንደሆነ ውሳኔው ወይም ትዕዛዝ መስጠቱን በተረዳው በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ቀርቦ ትዕዛዙ ወይም ውሳኔው እንዲነሳለት ማመልከት ይችላል። እዚህ ላይ ውሳኔው ወይም ትዕዛዙ እንዲነሳ ከሚያስችሉት ምክንያቶች አንዱ (መጥሪያው) በሚገባ አልደረሰኝም በማለት ነው። ይህ ከሆነ ደግሞ በቁጥር 70 (ሀ) እና 78 (2) ትርጉም መጥሪያ በአግባቡ መስጠት ማለት ምን ማለት ነው?

ለዚህ ጥያቄ የሚኖረን መልስ ቁጥር 95(3)ን በተቻለ መጠንና ዘዴ መጥሪያው ለተከላሹ በግሉ እንዲደርሰው የሚጠይቀውን ድንጋጌና ከሣሽ ራሱ በግል ሊገኝ በማይችልበት ጊዜ አካለ መጠን ለደረሰ የቤተሰቡ አካል መጥሪያው ይሰጥ ብሎ የሚፈቅደውን ቁጥር 101 በምንተረጉምበት ሁኔታ ላይ ይመረኮዛል። እነኚህ ሁለት ድንጋጌዎች መተርጎም ያለባቸው በቀጥታ ነው። ይህም ማለት መጥሪያውን እንዴት ማቅረብ ወይም መስጠት እንዳለበት መጥሪያ ሰጭውን ወገን እንደሚመሩ ተደርጎ ነው። ሆኖም በዚህ ትርጓሜ መሠረት በሕጉ ላይ የቀረቡትን መጠይቆች አለማክበር ማለት መጥሪያው በተገቢው መንገድ አልደረሰም ማለት አይደለም። ተፈፃሚ የሆኑት የመጥሪያ አላላክ ዘዴዎች ወይም ሥርዓቶች በአግባቡ በቂ እስከሆኑ ድረስ ከሕጉ ድንጋጌዎች ጋር በሚስማማ መልኩ ባይከናውንም መጥሪያው ተገቢ ነው ሊባል ይችላል። ይህም ማለት በቂ የሆነ መጥሪያ ተልኮ ለተከላሹ ከቀጠሮው በፊት የደረሰው እንደሆነ ምንም እንኳን በቅድሚያ የተጠየቀው ሁኔታ ተከላሹ በአካል እንዲደርሰው የሚለው ባይሟላም መጥሪያው የደረሰው በተገቢው መንገድ ነው ለማለት ይቻላል። ሌላው ሊኖር የሚችል

የቂ
ገል

ትርጓሜ ደግሞ እነዚህ ድንጋጌዎች አስገዳጅ ስለሆኑ በሕጉ ላይ የሠፈሩትን የመጥሪያ አላላክ ቅደም ተከተል አለመጠበቅ አላላኩን ወይም ዘዴዎን ውጤት አልባ ስለሚያደርገው መጥሪያው በትክክል አልቀረበም ሊባል ይችላል የሚል ነው።

በመጀመሪያው ስሜ ወቅት ፍ/ቤቱ በጣም አመቺና ውጤት የሚኖረው የመጥሪያ አላላክ ዘዴ በሥራ ላይ አለመዋሉን እንደተረዳ ተከሣሹ በሌለበት ጉዳዩን አላይም ይላል ወይም ተከሣሹ በሌለበት ጉዳዩን አይቶ ውሳኔ ሰጥቶ ከሆነ በቁጥር 78 መሠረት ተከሣሹ ማመልከቻ ካቀረበ ውሳኔውን በማንሳት ክርክሩ እንደገና እንዲሰማ ሊያደርግ ይችላል።

ይኸኛው አተረጓጎም የተሻለ አማራጭ ይመስላል። መጥሪያው በትክክል መድረሱ ያልተረጋገጠ ሲሆን ፍ/ቤቱ ሁለተኛ መጥሪያ እንዲላክ ትዕዛዝ ይሰጣል (ቁ. 70 (ለ) ይህ ደግሞ በከሣሹ ላይ ጫናን የሚፈጥር ካለመሆኑም በላይ በቀነ ቀጠሮው ተከሣሹ እንዲቀርብ ያስችለዋል። ተከሳሹ በሌለበት የተሰጠው ውሳኔ ሲነሳ የሚከተው ውጤት ተከሳሹ በክርክሩ ላይ ተገኝቶ መከላከያውን ማቅረብ በሚችልበት ሁኔታ ጉዳዩ እንደገና እንዲታይ ማድረግ ብቻ ነው።

የሥነ-ሥርዓት ሕጉ እርቃቂዎች ዋና ፍላጎት ተከሣሹ በተቻለ መጠን የተሻለ መጥሪያ ዘዴን በመጠቀም እንዲደርሰውና ፍ/ቤት ቀርቦም መከላከያውን እንዲያቀርብ ለማድረግ ነው። አልፎ አልፎ መጥሪያው እንዲደርስ የሚደረገው ፍ/ቤቱ የሚቀጥረው ወይም የሚያዘው መጥሪያ ሰጪ ወገን ባለመኖሩ ወይም በእጥረት ምክንያት መጥሪያ የሚወስደው ከሣሹ በመሆኑ ለተከሣሹ በትክክል ለማድረስ ተንኩል ለምሳሌ በግል መስጠት ሲችል በደብዳቤ ፖስታ ለመላክ ዘዴ ሊፈጥር ይችላል ይሆናል። በዚህም ምክንያት ድንጋጌዎቹ አስገዳጅ እንደሆኑ ተደርጎ መተርጎምና በድንጋጌዎቹ መሠረት መጥሪያ አለመስጠትም በቁጥር 70(ሀ) እና 78(2) ድንጋጌዎች ትርጉም መጥሪያውን እንዳልተሰጠ ማስቆጠር አለበት። በሌላም በኩል መጥሪያው ለተከሣሹ በእርግጥ ደርሶት ከሆነ ግን የአላላኩን ሥርዓት በሚመለከት ተቃውሞ ማቅረብ አይችልም። የመጥሪያ አላላክ ሥርዓት ወይም ዘዴ ዋና ዓላማ ተከሣሹ መከሰሱን እንዲያውቅ ለማድረግ በመሆኑ ያኛው ዘዴ ወይም መንገድ እያለ ለምን በዚህኛው ዘዴ ወይም መንገድ ተጠቅማችሁ መጥሪያውን ሰጣችሁኝ በማለት አስፈላጊ ያልሆነ ተቃውሞ ማቅረብ አይገባውም።

በሌላ በኩል መጥሪያው የደረሰው መሆኑ ቢረጋገጥም እንኳ ለተከሣሹ የተሰጠበት ቀን ለከሙ መልሱን ለማዘጋጀት በቂ ሆኖ በማይገመት አጭር ጊዜ ውስጥ መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ የክርክሩ መስማት ለሌላ ጊዜ መተላለፍ እንደሚችል ቁጥር 70 (ሐ) ይደነግጋል። በምሳሌያችን እንዳቀረ ብነው አባትየው (ተከሣሹ) በወቅቱ በቤት ውስጥ ባይገኝም መጥሪያው ለልጁ እንደተሰጠና እርሱ ሲመለስ ደግሞ ልጁ መጥሪያውን የሰጠ ከሆነ መጥሪያው በቁጥር 70 (ሀ) እና 78 (2) ድንጋጌዎች መሠረት በወቅቱ ደርሶታል ተብሎ ሊወሰድና ተከሣሹም ለእኔ መስጠት ሲገባችሁ ለምን በልጄ በኩል እንዲደርሰኝ ታደርጋላችሁ በማለት ጥያቄ ሊያነሣና ተቃውሞ ሊያቀርብ አይችልም።

ሌላው ቀርቶ የመጥሪያ አላላኩ ዘዴ ሕጋዊ ብቃት የሌለው እንኳ ቢሆን መጥሪያው በወቅቱ ለተከሣሹ ክደረሰው ተገቢ እንደሆነ ተደርጎ ነው የሚወሰደው። የሕጉ አጠቃላይ መርሕ (እንድ መጥሪያ ሕጋዊ ብቃት አለው ሊባል የሚችለው ባሉት ሁኔታዎች ውስጥ ተከሣሽ ስለተመሠረተበት ክሥ ዕውቀት እንዲኖረው የመጥሪያ አላላኩ ሥርዓት ወይም ዘዴዎች ሁሉ በተገቢው መንገድ በሚከናወኑበት ጊዜና ቦታ ነው የሚለውን እንደሚመ ለከት ነው እዚህ ላይ ልንረዳ የምንችለው። ለምሳሌ ቀደም ብሎ የተመለከት ነውን በአንድ ጉዳይ ውስጥ የተነሣውን ክርክር እንደገና እንመልከት። ማዘጋጃ ቤቱ የከሣሹን ንብረት ለሕዝብ ግልጋሎት ወይም ጠቀሜታ እንዲውል በማለት ይወርሳል። ለውርሱም ካሳ የሚሰጥበትን ቀን ወስኖ በወቅቱም (በቀነ ቀጠሮው) ከሣሽ ሳይቀርብ በመቅረቱ በሌለበት የካሳውን መጠን ይወስናል። ማዘጋጃ ቤቱ የንብረቱ ባለቤት (ከሣሹ) በማዘጋጃ ቤቱ የካሳ አወሳሰን ችሎት ላይ እንዲቀርብ የተጠቀመበት የመጥሪያ ዘዴ፣ ከሣሹ እንዲቀርብ የላከው መጥሪያ በጋዜጣ ላይ አትሞ በማውጣት ነበር። ነገር ግን ማዘጋጃ ቤቱ የተጠቀመበት ዘዴ (ሕጋዊ) ብቃት የሌለው ነው ተብሎ ፈራሽ ሆኗል። ለማጠቃለል ያህል እንደ (ሃይቹንስን ማዘጋጃ ቤት ዓይነቱ ጉዳይ ማለትም የተሻለና አማራጭ ጠቀሜታ ያለውን የመጥሪያ አላላክ ሥርዓት ከመጠቀምና ከመከተል ይልቅ እጅግ አስቸጋሪና ውስብስብ የሆነን መንገድ ተከትሎ የሚሰጥ ውሳኔ ፈራሽ መሆን እንዳለበት ነው። ተገቢ መጥሪያን አለመስጠት እና (ሕጋዊ) ብቃት የሌለው መጥሪያ በሚሉት መካከል ያለው ልዩነት ይበልጥ ጉልህ ሊሆን የሚችለው ተከሣሽ ፍቺድ መስጠቱን ካወቀበት

ጊዜ አንስቶ እስከ ሰላሳ ቀናት ድረስ ውሳኔው እንዲሻር ማመልከት ሳይችል
 በቀረበት ጊዜ ነው። ተከሣሹ በ30 ቀናት ውስጥ ማመልከቻውን ካስገባ
 ውሳኔው ሊነሳ ይችላል። 30 ቀናት ካለፉ በኋላ ማመልከቻ ካስገባ ወይም
 የመጥሪያውን ተገቢነት በሚመለከት ለምሳሌ የፍርድ አፈፃፀምን በሚመ
 ለከት ይህንኑ ለማግኘት ክስ በሚመሰረትበት ጊዜ ጥያቄዎች የሚነሱ የሆነ
 እንደሆነ ፍርዱ ሊነሳ የሚችለው ቀደም ብለን እንደጠቀስነው ለተከሣሹ
 የተላከው መጥሪያ ሕጋዊ ብቃት የሌለው የሆነ እንደሆነ ነው እንግዲህ ከላይ
 በተለያዩ መልኮች ያነሳናቸውን ችግሮች ለማስወገድ ፍ/ቤቱ በተቻለው
 መጠን በሥነ-ሥርዓት ሕጉ ላይ የሠፈሩት ተከሣሹ በማንኛውም ሁኔታ
 መጥሪያው በተሻለው ዘዴና መንገድ እንዲደርሰው የሚያመቻቹትን ድንጋ
 ጌዎች እንዲከበሩ መገፋፋት አለበት።

ምዕራፍ 5

አቤቱታ

በዚህ ምዕራፍና በምዕራፍ 6 የምንወያይባቸውን ጉዳዮች በውል ለመረዳት በመጀመሪያ የክርክር ሂደት በኢትዮጵያ ምን እንደሚመስል መመልከት ይኖርብናል። በኢትዮጵያ ሕግ ውስጥ አንድ ሙግት ወይም ክርክር ሁለት መልኮችን ይይዛል። የመጀመሪያው የተከራካሪ ወገኖች በፍ/ቤት ለዳኝነት ችሎት መቅረብ ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ የተከራካሪዎቹን ወገኖች ክስና መከላከያ መስማት ነው። አቤቱታ ማለት ተከራካሪ ወገኖች አለኝ የሚሉትን ለፍርድ ቤት የሚያቀርቡበትን የአቤቱታና የመልስ ጽሑፍ መርሕ የሚገዛ የሕግ ሳይንስ ዘርፍ ወይም አካል ነው። የአቤቱታና የቅድመ ችሎት ዋነኛ ተቀዳሚ ዓላማ በክርክሩ ወቅት ፍርድ የሚሰጥባቸውን ጭብጦች ለመወሰን ነው። ጭብጥ ተከራካሪ ወገኖች በክርክራቸው የሚለያዩ የበት ነጥብ ነው ተብሎ ሊተረጎም ይችላል (ቁጥር 247 ይመልከቱ)። የክስ ማመልከቻን በሚመለከት ከሣሹ ለፍ/ቤቱና ለተከሣሹ ክሡን ለምን እንደመሠረተ ከተከሣሹ ላይ የሚጠይቀውን ዳኝነትና ምክንያቱን ወይም ተከሣሹ አድርሶበኛል የሚለውን በደል በመዘርዘር የሚያቀርበው ዕሁፍ ነው። በውል አለመከበር ሳቢያ የጉዳት ካሳን ለማግኘት የቀረበ ክስ ከሆነ እርሱና ተከሣሹ ሕጋዊ ውል መዋዋላቸውን ከሣሹም በውሉ አለመከበር ምክንያት የኢኮኖሚ ጉዳት የደረሰበት መሆኑን በአቤቱታው መግለፅ አለበት። የክሱ ማመልከቻ ብቃት ያለው ሆኖ ከተገኘ ለተከሣሽ እንዲደርሰው ተደርጎ በቀኑ ቀጠሮው የራሱን መከላከያ ዕሁፍ አዘጋጅቶ ማቅረብ አለበት።

የፍ/ቤቱ ፊጅስትራር የአቤቱታውን ቴክኒካዊ ብቃት ሲመረምር ፍ/ቤቱ ደግሞ ሕጋዊ ብቃቱን ይመረምራል። ተከሣሽ የተከሠበትን ጉዳይ ከክስ ማመልከቻው በቅጡ ከተረዳ የራሱን የመከላከያ ዕሁፍ አዘጋጅቶ ይቀርባል ተከሣሹ በሚያቀርበው መልስ በከሳሽና በተከሳሽ መካከል ውል መኖሩን እምኖ ውሉን አፍርሰሃል የተባለውን ግን ሊክድ ይችል ይሆናል። ይህም ሂደት በፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 241 መሠረት በመጀመሪያው የክስ መስማት ወቅት የሚከሰት ይሆናል። ፍ/ቤቱ የክሱን ማመልከቻና የመከላከያ ጽሑፉን ከመረመረ በኋላ ውል አለ ወይስ የለም ባሚለው ጭብጥ ላይ ተከራካሪዎች ስላልተካካዱ የሚቀረው ጭብጥ ተከሣሽ ውሉን አላከበረም?

ካላከበረስ ከሣሹ ሊያገኝ የሚገባው ዳኝነት ምን ያህል ነው? የሚለውን አንስቶ ይመረምራል። ይህ ከሆነ ፍ/ቤቱ በችሎት ወቅት ውል አለ ወይስ የለም የሚለውን አንስቶ ማስረጃ እንዲቀርብ ማድረግ የለበትም። ምክንያቱም ተከሳሹ የውሉን መኖር ስላመነ በዚህ ጭብጥ ላይ ተመስርቶ የቀረበ ክርክር ስለሌለ ነው። ይህ ምሳሌ በትክክል የሚገልፀው አቤቱታ በተገቢ መንገድ በሥራ ላይ ከዋለ መግቱን የተፋጠነ እንደሚያደርገው ነው።

ስለዚህም በተሟላችሁ መካከል የሚካሄደው ክርክር ልዩነትና አለመስማማት በተፈጠረባቸው ጭብጦች ላይ ብቻ የተወሰነ ይሆናል ማለት ነው። በሕጉ መሠረት ከሣሹ ይገባኛል የሚለው ዳኝነት እንደማይገባው ግልጽ ከሆነ ወይም ተከሳሹ ተጠያቂ አይደለሁም ለሚልበት ክርክር በቂ መከላከያ ካላቀረበ ጉዳዩ ሙሉ የክርክር ሂደት ሳይደረግበት ሊያበቃ ይችላል።

በሌላ በኩል አንድ ተከራካሪ ወገን በአቤቱታና ከሙሉ ክርክሩ በፊት ስህተቶችን የፈፀመ እንደሆነ በሥረ ነገር ሕግ የተደነገጉት መደበኛ መብቶቹ ሊነኩ እንደሚችሉ መታወቅ አለበት። እንዲህ ያለውን ሁኔታ ለመቀነስ ፍ/ቤቱ ወደፊት እንደምናየው በዚህ ደረጃ ላይ ያልውን መግት ለመቆጣጠር የሚያስችለው በቂ ሥልጣን ያለው ከመሆኑም በላይ አንድ ወገን በተቻለ መጠን አቤቱታን በሚመለከት ስህተት በመስራት ጉዳት ላይ እንዳይወድቅ ይከላከላል። አቤቱታን በሚመለከት በግልፅ የሚሰራባቸው ደንቦች በአቤቱታ አቀራረብ የሚከሰቱ ስህተቶች የተከራካሪውን ወገን የሥረ ነገር ሕግ መብቶች እንዳይነኩ ለመጠበቅ መሆኑን መረዳት አለብን። ከዚህ ቀጥሎ በመጀመሪያው የክስ ሥሚ ወቅት የሚኖሩትን ሁለት ደረጃዎች እንመለከታለን።

እያንዳንዱ ወገን በአቤቱታው ላይ በትክክል የሆነውንና የሚታየውን ተጨባጭ ፍሬ ነገር ገልጾ ማስፈር አለበት፤ ቀደም ሲል በቀረበው ምሳሌያችን ላይ ከሣሽ በክሱ ማመልከቻ ላይ ውል ስለመኖሩ ውሉም በተከሣሹ አለመፈፀሙ በዚሁም ሳቢያ ጉዳት እንደደረሰበትና ካሣም እንደሚገባው በትክክል የሚጠቁሙትን ሁኔታዎችና የፍሬ ነገር ጉዳዮች ጠቅሶ ማቅረብ አለበት። ተከሳሹም በበኩሉ ለውል መፍረስ ወይም አለመፈፀም ተጠያቂ የማይሆንባቸውን የፍሬ ነገር ምክንያቶችና ሁኔታዎች በመከላከያ ፅሁፍ ውስጥ መጥቀስ ይኖርበታል። ለምሳሌ ከሣሹ የቀረቡልኝ ለቀወኝ ይቀበልኝ ፍቺው ብሎ ሰከሰ ተከሳሹ ደግሞ የለም ያቀረብኳቸው

ዕቃዎቹ የተበላሹ ናቸው ወይስ አይደሉም/ የሚል ጭብጥ የሚነሳ በመሆኑ ይህም ጭብጥ በዳኝነት ወቅት ሊወሰን የሚገባው ነው። በዳኝነቱ ችሎት ወቅት ሁለቱም ወገኖች ለከላቸውና ለመከላከያቸው ማጠናከሪያና አሳማኝ የሚሆኑ ማስረጃዎችን ይዘው ይቀርባሉ። አንድ የፍሬ ነገር የመከራከሪያና ማስረጃ ያላቸውን ልዩነት መረዳቱ እጅግ አስፈላጊ ነው። ማንኛውም የአቤቱታ ጽሑፍ አመልካቹ መብቱን የሚጠብቅበትን የፍሬ ነገር ምክንያት በአጭሩ የያዘ ወይም ተከላሹ ስለተከሰሰበት ጉዳይ የሚሰጠውን መልስ በአጭሩ የሚገልፅ መሆን እንዳለበት የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 80/2/ በግልፅ ይደነግጋል። አንድ አቤቱታ በምንም መንገድ ቢሆን ማስረጃን በውስጡ መያዝ የለበትም። መቅረብ ያለባቸው የፍሬ ነገር መከራከሪያዎች አንዱ ወገን ክስ ስለቀረበበት ጉዳይ በትክክል የሆነውን ወይም የተፈጠረውን መግለፅ እንዳለበት ነው ልንረጃ የምንችለው። ቲማቲሞች የበሰበሱ ናቸው የሚለው መከራከሪያ ነጥብ ተጨባጭ የሆኑ ፍሬ ነገሮችን ወይም ሁኔታዎችን የሚገልፅ ነው።

ማስረጃ የምንለው ደግሞ በዳኝነት ችሎት ወቅት /ቲማቲሙ መበስ በሱን የምናረጋግጥበት ዘዴ ወይም መንገድ ነው። አብዛኛውን ጊዜ ማስረጃ ሰነዶችንና ሁኔታው ሲፈፀም ያዩ የአይን ምስክሮችን የሚያጠቃልል ነው። ስለዚህም “አቶ ገበየሁ ቲማቲሞችን መርምሮ መበላሸታቸውን አረጋ ግጧል” የሚለው ገለጻ “ቲማቲሞቹ የተበላሹ ናቸው” የሚለውን የከላሹን የመከራከሪያ መሰረት የሚያጠናክር በመሆኑ ማስረጃ ነው። በሌላ አነጋገር በአቤቱታ አቀራረብ ጊዜ እያንዳንዱ ተከራካሪ የሚያቀርበው ጉዳዩን በተመለከተ የተከሰቱትን የፍሬ ነገር ሁኔታዎችና ክስተቶች የሚደግፉና የሚያጠናክሩ ማስረጃዎችን ነው። እነዚህን ሁለት የሙግት ደረጃዎች ለያይቶ ማስቀመጡ በጣም ጠቃሚና አስፈላጊ ሲሆን በተጨማሪም በአንድ ደረጃ የተወሰኑ ነገሮች መፈፀም እንዳለባቸውና በሌላኛው ደረጃ ወይም ወቅት ደግሞ ሌሎች የተወሰኑ ነገሮች መፈፀም እንዳለባቸው ማስታወሱ አስፈላጊ ነው ማለት ነው። አቤቱታን በሚመለከት የተሻለ ግንዛቤ እንዲኖረን ለማድረግ ትኩረታችንን በሚከተሉት የአቤቱታ አከፋፈሎች ላይ ማድረግ ይገባናል ፡ (1) ቱክኒካዊ መመዘኛዎች /መጠይቆች ፡ (2) አቤቱታን ያለማቅረብ ውጤት ፡ (3) አቤቱታን ውድቅ ስለማድረግና ፡ (4) አቤቱታን ማሻሻል። እነዚህን ነጥቦች ደረጃ በደረጃ ለጅዳሰስ እንሞክራለን።

ሀ - ቱክኒካዊ መጠይቆች

1 - አቤቱታ በአጠቃላይ መልኩ፤

እጅግ አስፈላጊና ጠቃሚ የሆነው ቀዳማዊ ቱክኒካዊ መጠይቅ እንድ ከሳሽ ዳኝነት እንዲሰጠው የሚጠይቀውን መብት የሚደግፍለትን እንዲሁም ተከሣሽ ይህንን በመቃወም የሚከላከልበትን ምክንያት የሚደግፍበትን ተጨባጭ ሁኔታዎችና ፍሬ ነገሮች በአቤቱታዎቻቸው ውስጥ ማለትም በክስ ማመልከቻና በመከላከያ ጽሑፍ ውስጥ ጠቅሰው ማስፈር ይገባቸዋል የሚለው ነጥብ ነው። በአቤቱታ ውስጥ ማስረጃ መቅረብ እንደሌለበት ቀደም ብለን አውስተናል። በተጨማሪም እንድ አቤቱታ በሕግ ድንጋጌዎች ላይ የተመሰረቱ መከራከሪያ ነጥቦች ማካተት የለበትም እንዲህ አይነቶቹን የሕግ ክርክሮች ማቅረብ የፈለገ ወገን ለየት ባለ ሰነድ ወይም የሕግ ጽሑፍ ማቅረብ አለበት። ፍ/ቤቱ በአግባቡ ሊጠቀምበት እንዲችል እንድ የአቤቱታ ጽሑፍ ፍሬ ነገሮችን ብቻ መያዝ አለበት የአቤቱታው ዋና ዓላማ የጉዳዩን ፍሬ ነገር ለፍ/ቤትና ለሌላው ተከራካሪ ወገን ማሳወቅ ነው። ፍ/ቤቱ የክርክሩን ፍሬ ነገር ለመረዳት ከማስረጃና ከሕግ ክርክር ውስጥ እየለየ ማውጣት የለበትም። ስለዚህም ነው ቁጥር 80/2/ በአቤቱታ ጽሑፍ የሚገለጸው ፍሬ ነገር አመልካቹ መብቱን የሚጠይቅበትን ምክንያት በአጭሩ የሚገልጽ መሆን አለበት በማለት የሚደረግገው። ትክክለኛ የአቤቱታ ጽሑፍ ለማዘ ጋጀት እንዲቻል ሁኔታውን ለማመቻቸት የሕጉ አርቃቂዎች በሕጉ የመጀ መሪያ ሰንጠረዥ ተያይዘው የሚገኙትን የአቤቱታ ጽሑፍ አቀራረብ የናሙና ፎርም ለዘጋጅተዋል። ስለዚህም አቤቱታ አቅራቢው አቤቱ ታውን ከዚህ ሰንጠረዥ አግባብ ያለው የናሙና ፎርም ጋር በተቀራረበ መልክ ለዘጋጅቶ ማቅረብ አለበት /ቁጥር 80(2)/ ይመልከቱ።

ለምሳሌ ከሳሹ ለተከሳሹ ያበደረውን ብድር ገንዘብ ለማስመለስ ክስ መሰረተ እንበል፡ አቤቱታውን ወይም የክሱን ማመልከቻ በሚያዘጋጅበት ጊዜ የክስ ወይም የክርክር ማቅረቢያ ፎርምችን የሚመለከተውን እንደኛ ሰንጠረዥ ማመሳከር አለበት። በመጀመሪያ “ሀ- የክሱ አርእስት ነገሮች” በሚለው ስር ክስ የመሰረተበትን ፍ/ቤት ማመልከት አለበት እንዲሁም የእርሱንና የተከሳሹን ስም አድራሻ (መኖሪያ ቦታ) ሕሰፈላጊውን ዝርዝር ጠቅሶ ማቅረብ አለበት። ተለይተው በታወቁ ጉዳዮች ተከራካሪ የሆኑት ወገኖች መለያ ዝርዝር በተመለከተ በዚህ ሰንጠረዥ በ/ለ/ ራደል ላይ ሊያገኝ

ይችላል ከዚያም ሰንጠረዥ በብድር ስለተሰጠ ገንዘብ የሚቀርብ ክስን የሚመለከት መሆኑን ይረዳል ስለዚህም በብድር የተሰጠ ገንዘብን በተመለከተ ክስ ሲያቀርብ አቤቱታውን በሰንጠረዥ ቁጥር 1 ላይ የተጠቀሰውን / በብድር የተሰጠ ገንዘብ/ የሚለውን በማመሳከር በፎርም ላይ ያሉትን በመከተል አቤቱታውን ማቅረብ አለበት። በብድር የተሰጠን ገንዘብ አስመልክቶ የሚቀርቡ የክስ ማመልከቻዎች የሚከተሉትን ሁኔታዎች የሚያሳዩ መሆን አለባቸው፤ /1/ ብድሩ የተሰጠበትን ቀን የብድሩን መጠንና የሚከፈለበትን ቀን /2/ ተከሣሹ ገንዘቡን አልከፈለ ከሆነ ይህንኑ መጥቀስና በከፊል ከፍሎ ከሆነ ደግሞ መቼና ምን ያህል እንደከፈለ /3/ ክሱ እንዲቀርብ አስፈላጊ የሆነበትን ጊዜ /4/ ፍ/ቤቱ ክሱን የመስማት ስልጣን ለምን ሊኖረው እንደሚችል /5/ በቁጥር 226 - 228 በተጠቀሰው መሠረት ለፍ/ቤቱ ስልጣን ሲባል የክሱ ዋነኛ አርስተ ነገር፤ ዋጋ/መጠን በገንዘብ ሲተመን ምን ያህል እንደሆነ (6) ከሣሹ ምን ያህል የገንዘብ መጠን ከተከሣሹ እንደሚጠይቅ የወለዱን መጠን በመቶኛና ይኸው ወለድ መከፈል የሚገባው ከመቼ ቀን ጀምሮ እንደሆነ መገለጽ አለበት።

ከእነዚህ ነጥቦች መካከል አንድ እንኳ ከአቤቱታ ጽሑፍ ከጉደለ ወይም ካልቀረበ የፍርድ ቤቱ ፊጅስትራር የክሱን ማመልከቻ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ - 229 ድንጋጌ መሠረት ውድቅ ሊያደርገው ይገባል። ተከሳሹም ለቀረበበት ክስ መልሱን ሲያዘጋጅ የማስተባበያ የአቤቱታ ፎርምችን የሚመለከተውን አንደኛውን ሠንጠረዥ ማመሳከር አለበት። ይኸውም ተከሣሹ /ሀ- የክሱ አርዕስት ነገሮች/ እና /መ - የመከላከያ ክርክር/ የሚለውን የሰንጠረዥ ክፍል ማመሳከር አለበት ማለት ነው። (መ) ፊደል ተከሳሹ በመጀመሪያ የቀረበበትን ክስ ማመን ወይም መካድ እንዳለበት ያስገነዝባል ወይም በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 235(1) መሠረት በክሱ ላይ የቀረበውን ነገር ተከሣሹ የሚክድ ሲሆን በመዘርዘርና በግልፅ ማስተባበል አለበት። ነገሩን በመሸሽ መልክ የቀረበ ማስተባበል በቂ አይሆንም እንዲሁም አንድ ነገር አይመለከተኝም በማለት ብቻ አካባቢውን ነገር በመካድ የተሰጠ ማስተባበያ ፍሬ ነገሩን እንደመካድ እንደማይቆጠር ይደነግጋል። ከዚህም በተጨማሪ ተከሳሹ ሊኖሩት ስለሚችሉ መቃወሚያዎች ይኸው ሠንጠረዥ ያስረዳል ለምሳሌ ከሠ. በይርጋ ታግዷል ብሎ የሚከራከር ከሆነ /በ1952 ዓ.ም. በወጣው የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 1845 መሠረት ክሱ በይርጋ የታገደ ነው!/ በማለት ማስተባበያውን ማቅረብ

ይኖርበታል። የተከሣሹ የመከላከያ ዕራፍ በተገቢው ሁኔታ ያልቀረበ ወይም ያልተዘጋጀ እንደሆነ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ.238 ድንጋጌ መሠረት ፍ/ቤቱ ውድቅ ያደርገዋል። የመልስ አቤቱታው በፍ/ቤቱ ውድቅ የተደረገ ቢሆንም እንኳ ክርክሩ ሊቀጥል እንደሚችል ቁ. 238/3/ በግልፅ ይናገራል። ተከሣሹ በክሱ ማመልከቻ ላይ የቀረቡትን ነጥቦች የሚያምን ወይም የሚከድ መሆኑን ግን ሊጠየቅ ይገባል። ሆኖም የተከሣሹ የመከላከያ ዕራፍ ውድቅ እንዲሆን ከተደረገ ተከሣሹ አወንታዊ ወይም ለእርሱ ደጋፊነት ያለውን መከላከያ ክርክር ሊያነሣ የሚችል አይመስልም ምክንያቱም እንደነኚህ ያሉት የመከራከሪያ ነጥቦች በመከላከያ ዕራፍ ውስጥ መቅረብ ይገባቸው ስለነበር ነው። /የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ.87/ይመልከቱ/

በአቤቱታዎች የቀረበው ቃል እውነት መሆኑን በመግለጽ በአቤት ባዩ መረጋገጥ ይኖርባቸዋል /ቁጥር 92 ይመልከቱ/ ስለሆነም ሌላውን ወገን ሊያደናግር ይችላል በሚል ግምት ከእውነት የራቁ ወይም በማይጨበጥ መሠረት ላይ የተዘጋጁ አቤቱታዎች እንዲቀርቡ አይፈለግም። በሌላ አነጋገር እውነት አለመሆኑን እያወቀ በሐሰት ላይ የተመሠረተ የክስ ማመልከቻ ወይም የመከላከያ ዕራፍ ያዘጋጀ ወገን በወንጀለኛ መቅጫ ህግ ቁጥር 446 ድንጋጌ መሠረት /የሐሰት ሰነድ-በማዘጋጀቱ/ ሊቀጣ ይችላል። የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ በሕግ የሰውነት መብት የተሰጣቸው ተቋሞች አቤቱታ ስለሚያረጋግጡበት ሁኔታ ለየት ያሉ ደንቦችን ይዟል። አንድ የንግድ ድርጅት በሚከሰበት ወይም በሚከሰሰበት ጊዜ በአቤቱታው ዕራፍ ላይ የሰፈረው ቃል ሁሉ እውነተኛ መሆኑን የሚያረጋግጠው የድርጅቱ ሥራ መሪ ዳይሬክተር፣ ዋና ፀሐፊ ወይም ጉዳዩን ለማረጋገጥ የሚችል ማንኛውም የድርጅቱ ሥራ አመራር አባል የሆነ ሰው ነው። ቁጥር 92/2/ ይመልከቱ/ መንግሥት በሚከሰበት ወይም በሚከሰሰበት ጊዜ ደግሞ አቤቱታውን የሚፈርመው ስለዚህ ጉዳይ በተለይ የተወከለው ወይም ልዩ ሥልጣን የተሰጠው ሰው ነው። /ቁጥር 92/3/ ይመልከቱ/። በፀሐፍ ላይ ያለውን ቃል ትክክለኛነት በማረጋገጥ የሚፈርመው ደግሞ ጉዳዩን በተለይ የሚያውቀውና ስለዚህም የተለየ ሥልጣን የተሰጠው የክፍል ኃላፊ ነው።

በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 44 ላይ በተመለከተው መሠረት በሽርክና በተቋቋመ የንግድ ድርጅት ስም ክስ ሲቀርብ የአቤቱታውን ትክክለኛነት የሚያረጋግጠው በተለይ ጉዳዩን የሚያውቀውና ስለዚህም ልዩ ስልጣን

የተሰጠው ከሸሪኮቹ አንዱ ነው /ቁጥር 92/4/ ይመከቱ። ማንኛውም ቤቱታ በዋናው ባለጉዳይ ወይም በጠበቃው መፈረም አለበት /ቁጥር 93 ይመልከቱ/ በቂ በሆነ ምክንያት ለመፈረም ዋናው ባለጉዳይ ያልቻለ እንደሆነ ስለዋናው ባለጉዳይ ሆኖ ሊከሰ ወይም ሊከሰስ የሚችል ወይም በስሙ ለመፈረም ስልጣን የተሰጠው ሰው መፈረም አለበት። በአቤቱታው ውስጥ እንዲኖር የሚፈለገው እጅግ አስፈላጊው ጠቃሚ ጥያቄ ለአቤቱታው አስፈላጊ የሆኑ ነጥቦችን ለይቶ የመያዙ ደረጃ ነው።

ይህ ማለት አንድ አቤቱታ አቅራቢ ወገን ተጨባጭ የሆኑ ፍሬ ነገሮች ላይ ማለትም በትክክል የሆነውን በመግለፅ ላይ ማተኮር ይኖርበታል እንጂ በምንም መንገድ ቢሆን መደምደሚያ ማቅረብ የለበትም።

ለምሳሌ ከሣሹ በክስ ማመልከቻው ውስጥ ተከሣሹ “በቸልተኝነት” ጉዳት አደረሰብኝ ብሎ መጥቀስ የለበትም። “በቸልተኝነት” የሚለው ቃል መደምደሚያ ላይ የሚያደርስ ነው። ተከሣሹ በቸልተኝነት በከሣሹ ላይ ጉዳት አድርጏል ወይ የሚለው ጥያቄ በክርክሩ ሂደት መወሰን የሚገባው ጥያቄ ነው። መደምደሚያን የሚያቀርብ አቤቱታ ለፍ/ቤቱም ሆነ ለሌላው ተከራካሪ ምንም የሚያስረዳው ነገር የለም። ስለዚህም ከሣሹ በክስ ማመልከቻ ላይ ዘርዘሮ ማቅረብ ያለበት ተከሣሹ በቸልተኝነት እንደጉዳው የሚያሳዩትን ፍሬ ነገሮች እንጂ ራሱ “ቸልተኝነት” የሚለውን የመደም ደሚያ ዕንሰ ሀሳብ በማቅረብ አይደለም። ለምሳሌ “ተከሣሹ ግራና ቀኝ ሳይመለከት የሸክላ ጡቡን በመጣሉ እግሬ ላይ ወድቆ የአጥንት ስብራት አደጋ ሊያደርስብኝ ቻለ” በማለት በክሱ ማመልከቻ ላይ ሊያቀርብ ይችላል። ይህ አባባል የተከሳሹ ድርጊት በቸልተኝነት የተፈፀመ ነው የሚል እንዳልሆነ እንገነዘባለን። የቀረበለትን ጉዳይ አይቶ “ቸልተኝነት አለ ወይንስ የለም” የሚለውን ጥያቄ መወሰን የሚገባው ፍ/ቤቱ እንጂ ከሣሹ መሆን የለበትም። ስለዚህም ሁኔታዎቹ ራሳቸውን ገላጭ በመሆናቸው የቀረቡት ፍሬ ነገሮች እውነት ሆነው ከተገኙ ተከሣሹ በቸልተኝነት ተጠያቂ ይሆናል።

ወደፊት እንደምንመለከተው አቤቱታው መደምደሚያዎችን ብቻ ጠቅልሎ የቀረበ እንደሆነ የክሱን ምክንያት አልገለፀም ወይም ሕጋዊ ብቃት ያለው መከላከያ አልቀረበም ተብሎ ውድቅ ሊደረግ ይችላል። ስለዚህም አቤቱታ አቅራቢ የሆነ ወገን ለክርክሩ በግልፅ ሊያግዙት ከሚችሉት ተጨባጭ ፍሬ ሃሳቦች በቀር መደምደሚያ እንዲያቀርብ ጥንቃቄ ማድረግ

አለበት። ይህንን መጠይቅ በሚመለከት አንዳንድ ምሳሌዎችን ለማቅረብ እንሞክራለን። በመሬት ላይ ያለን ይዞታ ለማስመለስ በተመሠረተ ክስ ውስጥ ከሣሹ የመሬቱ ስመርስተኛ በመሆኔ ምክንያት መሬቱ ይገባኛል ቢል በቂ አይደለም ከዚህ ላይ ከሣሹ በመሬቱ ላይ ያለውን የቀድሞ ይዞታ ለማስመለስ እንዲችል የሚያግዙትን ተጨባጭ ነጥቦች በሰፊው ወይም ሊያሳምን በሚችል መንገድ ለምሳሌ የቀድሞው ባለቤት መሬቱን እንደሸጠለትና ስመርስተኛ መሆን እንደቻለ መግለፅ አለበት። ወይም ከሣሹ በውርስ የተላለፈ መሬትን ለማስመለስ በሚያቀርበው ክስ ላይ /በውርስ ሕግ መሠረት እኔ ከሣሹ ንብረቱ ይገባኛል ብሎ ቢያቀርብ በቂ አይሆንም። ምክንያቱም ንብረቱን ለማስመለስ የሚያስችለውን ከሣሹ ከሚቹ ጋር ያለውን ዝምድና አላመለከተምና ነው ለምሳሌ ሚቹ አባቱ እንደሆነና ኑዛዜ ሳይተው እንደሞተ፤ እርሱ የሚቹ ብቸኛ ልጅ ለመሆኑ፤ ንብረቱ በሚቹ ይዞታ ሥር ለመሆኑ ውዘተ ጠቅሶ ማቅረብ አለበት። ሌላው ምሳሌ ደግሞ በውል አለመከበር ምክንያት በተመሠረተ ክስ ውስጥ ከሣሹ በደፈናው “ተከሣሹ ውሉን አልፈፀመም” ቢል በቂ ነው ተብሎ ሊወሰድ አይችልም። ተከሣሹ በውሉ መሠረት ምን ማድረግ ይገባው እንደነበርና ሊፈፅም ያልቻለው ነገር ምን እንደሆነ ሊጠቁሙ የሚችሉትን ተጨባጭ ፍሬ ነገሮች ማሳየት መቻል አለበት። አቤቱታውን የሚያቀርበው ወገን መደምደሚያ ካላቀረበና በሕጉ አንደኛ ሠንጠረዥ ላይ የቀረቡትን ፎርምች በትክክልና በሥርዓት ከተከተለ አቤቱታው በቴክኒክ ረገድ ብቁ ነው ማለት ይቻላል። የሆነ ሆኖ የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ የተወሰኑ ጉዳዮችን አቤቱታ የሚመለከቱ ለየት ያሉ ደንቦችን ይዟል። ከእነኚህ ደንቦች አንዱ ተጠያቂነት ወይም መከላከያ እንዲኖር “በተቀዳሚነት መፈፀም ስለሚገባቸው ጉዳዮች የሚያስረዳ ነው” ለምሳሌ ውሉ መፈፀም በሚጀምርበት እለት ዝናብ የዘነበ እንደሆነ ተከሣሹ ውሉን ለመፈፀም የማይገደድ ነው የሚል ቅድመ ሁኔታ በውሉ ውስጥ ገብቶ ከሆነ “መዝነብ” ቅድመ ሁኔታ ነው። በውሉ የሰፈረው ቅድመ ሁኔታ መፈፀሙን ለማስረዳት ሲፈለግ ቅድመ ሁኔታው በማያሻማ መንገድ መገለጽ አለበት። ይህም ማለት ዘወትር ከሚያስፈልገው በበለጠ ተዘርዝሮ መቅረብ አለበት። /ቁጥር 81 ይመልከቱ/ ለምሳሌ ውሉ በሚፈፀምበት እለት በመዝነብ ተከሣሹ ውሉን ከመፈፀም ግዴታ ነፃ ይሆናል ብሎ ቢያቀርብ በቂ አይደለም። ማቅረብ ያለበት ውሉ መፈፀም በሚጀምርበት እለት ዝናብ የዘነበ እንደሆነ ተከሣሹ ውሉን መፈፀም እንደሌለበት ተከሣሹ ጋር ተስማምተን

ነበር፤ እናም ልክ ውሉ በሚፈፀምበት እለት ማለትም ጥር 1 ቀን 1966 ዓ.ም. ዝናብ ዘነበ በማለት መከላከያውን ማቅረብ ይኖርበታል።

ውሉን መካድ በሚመለከትም ያለው ሁኔታ እንዲሁ ተመሳሳይ ነው። ውል ተካዶ ማለት ተከራካሪዎች ውል አልተዋዋልንም ማለት እንጂ ሕጋዊ ባለመሆኑ ወይም በሕግ ብቃት የሌለው በመሆኑ ውሉ ተፈፃሚነት አይኖረውም ብሎ ማቅረብ ማለት አይደለም /ቁጥር 84 ይመልከቱ/ ከላሹ ከተከላሹ ጋር ውል ገብተናል የሚልበትን ምክንያት የሚገልጹ ፍሬ ነገሮችን ሲያቀርብ ተከላሹ በመካከላችን ውል የለም ብሎ ከካዶ ምንም ዓይነት ውል አልተዋዋልንም ማለቱ ነው። ስለዚህም ይህን ካለ በኋላ በሌላ በኩል በመካከላችን ውል ቢኖርም ሕገወጥ በመሆኑ ተፈፃሚ የሚሆን አይደለም በማለት ሊከራከር አይችልም የሆነ ሆኖ የኢትዮጵያ ሕግ አቤቱታ ውስጥ በተለይ በዝርዝር መመልከት የሚገባቸውን ነጥቦች በሚመለከት በሌሎች ሃገሮች ሕግ ላይ እንደተጠቀሱት ይህን ያህል ግትር አቋም ያለው ነው ለማለት አይቻልም።

ለዚህም ነው በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 86 ላይ / ስለ አንድ ክርክር ጉዳይ በሚቀርብ አቤቱታ ወይም ማመልከቻ ውስጥ ተንኮል፣ ማታለል፣ የአዋቂ አጥፊነት፣ ወይም የክፉ ህሊና ዝንባሌ ወይም የአእምሮ ጉድለት ወይም ሁኔታ መኖሩን መግለፅ አስፈላጊ ሲሆን ሁኔታውን እንጂ ለዚሁ መነሻ የሆነውን ምክንያትና አካባቢውን በአቤቱታው ውስጥ መግለፅ አስፈላጊ አይሆንም /ተብሎ የተደነገገው። ለምሳሌ በፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 2047 ስር ተከሳሹ ያወራው የስም ማጥፋት ጉዳይ እውነት ከሆነ በተለይ ሰውየውን ለመጉዳት ብቻ ያደረገው ለመሆኑ ካልተረጋገጠ በቀር በኃላፊነት ሊጠየቅ እንደማይችል ተመልክቷል። እዚህ ላይ ከሳሹ የስም ማጥፋት ጉዳይ እውነት መሆኑን ተቀብሎ ነገር ግን ተከሳሹ ሆኑ ብሎ በእርሱ ላይ ጉዳት ለማድረግ አስቦ ያስወራው ነው ብሎ ቢከራከር፣ /ተከሳሹ ክብርና ዝናቡን የሚያገድፍ ፅሁፍ ሆኑ ብሎ እኔን ለመጉዳት በማሰብ አስጭቷል/ ብሎ በክሱ ማመልከቻ ውስጥ ቢያሰፍር በቂ ነው። ጉዳት ለማድረስ አስቦ ማድረጉን መረዳት የሚቻልባቸውን ሁኔታዎች በዝርዝር መግለፅ አስፈላጊ አይሆንም። ማስታወቂያን በሚመለከት የሚኖረውም ሁኔታ እንዲሁ ተመሳሳይ ነው። ማስታወቂያ የተሰጠበት ጉዳይና ዐይነቱ በዝርዝር ተገልጾ ለተላከለት ሰው መድረስ ያለመድረሱ የሚያከራክር ካልሆነ በቀር ለተላከለት ሰው መድረሱን

ጥ.

ው።

ጋዊ

ነት

ላሹ

ትን

ታል

ታል

ላም

ስጥ

ወች

ው

ይይ

ዊ

ም

ነሾ

ገጊ

47

ን

ቅ

ት

ግ

ፍ

ቻ

ት

ወ

ታ

ስ

ን

ማረጋገጥ አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝ አመልካቹ ማስታወቂያውን ያደረሰ መሆኑን በማመልከቻው ላይ ከገለፀ በቂ ይሆናል። /ቁጥር 87 ይመልከቱ/ ለምሳሌ ውሉን ማቋረጥ የሚፈልግ ወገን ማስታወቂያ መስጠት እንዳለበት በሚደረግ ውል ላይ ተመሥርቶ ውሉን አቋርጠሃል የሚል ክስ ቢቀርብ ተከሣሹ ለማቋረጥ መፈለጉን ጠቅሶ ማስታወቂያ መስጠቱን ከገለፀ በቂ ነው። የሆነ ሆኖ ውሉ ማስታወቂያው በተወሰነ የጊዜ ገደብ ውስጥ መስጠት እንዳለበት የሚጠይቅ ከሆነ ተከራካሪው በውሉ መሠረት ማስታወቂያው የሚሰጥበትን ትክክለኛ ቀንና እሱ የሰጠበትን ቀን መጥቀስ አለበት። በአንድ ክርክር ላይ ለክርክሩ ማስረጃ የሚሆን የዕሑፍ ሰነድ ማቅረብ አስፈላጊ በሆነ ጊዜ በሰነዱ ላይ ያለውን ቃል ሁሉ በሙሉ መግለፅ ሳያስፈልግ የክርክሩ ፍሬ ነገር የያዙትን ቃላት ብቻ ገልብጦ ማቅረብ በቂ ይሆናል። /ቁጥር 87 ይመልከቱ/ ነገር ግን ለጉዳዩ መነሻ የሆነው ሰነድ ትርጉሙ ወይም መንፈሱ አከራካሪ ወይም የሚያሻማ ሲሆን አከራካሪ የሆነውን ክፍል ብቻ ጠቅሶ ማቅረብ ወይም የዕሑፉ መንፈስና ትርጉም በሙሉ አከራካሪ በሆነ ጊዜ ራሱን ማቅረብ ይቻላል። ውልን በሚመለከት ክስ ከሣሹ በውሉ ላይ የተመለከቱትን ሙሉና ትክክለኛ ቃላት ሳይጠቅስ ተከሣሹ ውሉ የሚጠይቀውን ግዴታ ለመፈፀም የነበረበትን ኃላፊነት አጠቃሎ ማቅረብ ይችላል።

ነገር ግን ከሣሹ በጋዜጣ ላይ ተከሣሹ ስሜን የሚያገድፍ ዕሑፍ አትሞ በማውጣቱ የጉዳት ካሣ ይገባኛል በማለት ክስ የመሠረተ እንደሆነ /ሥም አጥፊ/ ነው የተባለውን ቃል በሙሉ ጠቅሶ ማቅረብ አለበት። እዚህ ላይ የዕሁፉ ትክክለኛ ቃላት ስም አጥፊ ናቸው ወይስ አይደሉም የሚለውን ለመወሰን ጠቃሚ በመሆናቸው እንዳሉ እንዲቀርቡ መደረግ አለበት። በክሱ አቢቱታ ውስጥ በአካባቢ ሁኔታ ብቻ የተመሠረተ ውሎች ወይም ሌሎች ግንኙነቶች መኖራቸውን መግለፅ አስፈላጊ በሆነ ጊዜ ፤ አለ የሚባለውን ውል ወይም ግንኙነት በጠቅላላ መጥቀስ በቂ ስለሆነ ይህ ውል ወይም ግንኙነት የተመሠረተበትን አካባቢና ምክንያት በአቢቱታ ውስጥ መዘርዘር አያስፈልግም። /ቁጥር 88 ይመልከቱ/ ይህም ማለት /ውል ተቀባዩ ውል ሰጪው ጥር 30 ቀን 1966 የላከውን የውል ጥያቄ መቀበሉን የሚያረጋግጥ ደብዳቤ የካቲት 1 ቀን 1966 ዓ.ም. ልኳል /ብሎ ቢገልጽ በቂ ነው ማለት ነው። ስለዚህም የውሉ ቃላት በሌላ ይዘት ተገልፀዋል ብለን በመገመት የደብዳቤውን ይዘት እንዳለ ማቅረቡ አስፈላጊ አይሆንም ማለት ነው።

2. በአማራጭነት ስለሚቀርብ አቤቱታ

አማራጭ ክርክር ማለት አንድ ድርጊት ወይም ሌላ ድርጊት ተፈጽሟል በማለት መከራከር ማለት ነው፤ ለምሳሌ ከሣሹ/ተከሣሽ ለሚን የሚያጉድፍ ፅሁፍ ራሱ አትሞ አውጥቷል! /ወይም/ ተከሣሹ ይህን ስም አጥፊ የሆነ ፅሁፍ ሌላ ግለሰብ በፅሁፍ እንዲያትም አድርጓል! /ብሎ በአማራጭ ሊከራከር ይችላል። እንደ አማራጭ ተወስደው ከሚቀርቡት ከእነዚህ ክርክሮች መካከል አንዱ እውነትነትና አማማኝነት ያለው ከሆነ በፍ/ብ/ሕ/ቁጥር 2044 ድንጋጌ መሠረት ለከሣሽ የጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ይደረጋል ማለት ነው። በሌላ በኩል ደግሞ ለአንድ አቤቱታ ምክንያት የሆነ አንድ የፍሬ ነገሮች ስብስብ እንዳለ ይህ የለም የሚባል ከሆነ ደግሞ ለቀረበው ክስ ወይም መከላከያ ተገቢና ሕጋዊ መሠረት የሚሆን ሌላ የፍሬ ነገሮች ስብስብ እንዳለ በመግለጽ አቤቱታ የሚቀርብበት ሁኔታ አለ ተከሣሹ /እኔና ከሣሹ ምንም አይነት ውል ፈጽሞ አልተዋዋልንም፤ ውል አለ ከተባለ ደግሞ ውሉ ወዲያውኑ ተሰርዟል/ በማለት ክርክር ሊያቀርብ ይችላል ይሆናል። ከእነዚህ የፍሬ ነገሮች ስብስብ መካከል አንዱ እውነት መሆኑ ከታመነበት ተከሣሹ ከተጠያቂነት ይድናል ማለት ነው። እነኚህ ከላይ የጠቀስናቸው ሁለት የአቤቱታ መልኮች እንደ አማራጭ ተደርገው ለሚወሰዱ የአቤቱታ ዝግጅቶች የሚጠቀሱ ቢሆንም በመካከላቸው ያለው ልዩነት ግን የጉላ አይደለም።

በሕግ ታሪክ አቤቱታ መልክ መያዝ በጀመረባቸው ቀደም ባሉት ምዕተ ዓመታት ውስጥ እንዲህ ዓይነቱ እንደ አማራጭ የሚቀርብ አቤቱታ በእንግሊዝና በዩናይትድ ስቴትስ ፈፅሞ የተከለከለ ነበር። ዛሬ ግን በስፋት የሚሰራበት ሆኗል። በኢትዮጵያም በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 237 ላይ ተከሣሽ በልዩ ልዩ ምክንያቶች የተመሠረቱ መከላከያዎች የሚያቀርብ ሲሆንና በተለያዩ የመቻቻ ነገሮች ላይ የተመሠረተ የመከላከያ መልስ የሚሰጥ ሲሆን እነዚህን ምክንያቶችና የመቻቻ ጥያቄዎች በየመልካቸውና በየመደባቸው ለይቶ በመዘርዘር መግለፅ እንዳለበት ተደንግጓል። ምንም እንኳን ከሣሽ በአማራጭ ወይም በፍሬ ነገሮች ስብስብ ላይ ተመስርቶ መከራከር እንደ ሚችል የፍትሐብሔር ሥ/ሥ/ሕጉ በግልጽ የደነገገው ባይሆንም በዚህ መልክ ክርክሩን እንዳያቀርብ የሚከለክለው የሥነ ሥርዓት ድንጋጌ ባለመኖሩ ክርክሩ እንደሚፈቅድ የሚያጠራጥር አይደለም። እንዲህ ዓይነቱ ክርክር እንዲፈቀድ የሚያደርገውን ተጨባጭ ምክንያት አስመልክቶ አንድ የአሜሪካ ፍ/ቤት የሰጠውን ሐሳብ ማጤኑ በቂ ነው።

በዚህ ጉዳይ ውስጥ ከሣሹ /ተከሣሹ/ ባለቤቱ ጋር የግብረ ሥጋ ግንኙነት ፈፅሟል/ በማለት ክስ ይመሰርታል። በአዮዋ ስቴት /ዩ.ኤስ.ኤ/ ህግ መሠረት አንድ ከሣሽ ሚስቱ ከተከሣሹ ጋር ግንኙነት እንዲኖራት ፈቃዱን የሰጠ እንደሆነ ፤ ተከሣሹ የጉዳት ካሣ መክፈል እንደሌለበት ተደንግጓል። ተከሣሹ ያቀረበው መከላከያ ሁለት መልኮች ነበሩት። አንደኛው ተከሣሹ ከከሣሽ ሚስት ጋር ምንም ዓይነት ግንኙነት የሌለው እንደሆነ የሚያስተባብሩ ሲሆን ፤ ሁለተኛው ደግሞ /ተከሣሹ ከከሣሹ ሚስት ጋር ያለው ግንኙነት ምንም ዓይነት መልክ የያዘ ቢሆን ግንኙነቱ ከሳሹ እያወቀውና ተስማምቶበት የተፈፀመ ጉዳይ ነው/ በማለት የቀረበ ማስተባበያ ወይም መከላከያ ነበር። ፍ/ቤቱም ሁኔታዎችን በመመርመር ተከሣሹን የሚደግፍ ውሳኔ ሰጥቷል። አንድ ወገን ያቀረበውን ጉዳይ ትክክለኛነት የሚያስረዳው በምስክርነት ቃል እስከሆነ ድረስ ፍ/ቤቱ የቱን የምስክር ቃል ሊያምን ወይም ሊቀበል እንደሚችል ሊያውቅ አይችልም። ምናልባት ከምስክሩ ቃል የተወሰነውን ብቻ ተቀብሎ ቀሪውን ውድቅ ሊያደርግ ይችል ይሆናል። በለዚህም አንድን ተከራካሪ ወገን ተጠያቂ ለማድረግ ወይም ለመከላከያ ይጠቅሙኛል የሚላቸውን ነጥቦች ሁሉ ለፍ/ቤቱ ማቅረብ መቻል ያለበት ሲሆን የትኛው የመከራከሪያ ነጥብ ትክክል እንደሆነ ውሳኔ መስጠቱን ግን ለፍ/ቤቱ መተው አለበት። ለዚህም ምክንያት ሲባል ነው /አንድ አማራጭ የሚቀርብ አቤቱታ/ መፈቀድ አለበት የሚባለው።

3. የክስ ማመልከቻ ጽሑፍ

በፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ከቁጥር 222-228 እንደተደነገገው አንድ የክስ ፅሑፍ የሚከተሉትን ነጥቦች መያዝ አለበት።

- ሀ. ክሱ የሚቀርብለት ፍ/ቤት የሚያስችልበትን ቦታና ስሙን ፤
- ለ. የክሱን አርዕስት
- ሐ. የከሣሹንና የተከሣሹን ስም ፤ ልዩ መግለጫውን የሚኖርበት ቦታና መጥሪያው የሚሰጥበትን አድራሻ ፤
- መ. ከሣሽ ወይም ተከሣሽ በሕግ ችሎታ የለውም የተባለ ሲሆን ይህንኑ መግለፅ
- ሠ. ከሣሹ ክስ የሚያቀርበው በጠበቃነት ፤ በነገረ ፈጅነት ወይም በወኪልነት እንደሆነ ክሱን ለማቅረብ ያለውን ስልጣን መግለፅ
- ረ. ለክሱ ምክንያት የሆኑትን ነገሮችና እነዚህም የተፈጠሩበትን ጊዜና ስፍራ

ሰ. ፍ/ቤቱ ነገሩን ለመቀበል ሥልጣን ያለው መሆኑን የሚያስረዳ ሁኔታ

ሸ. ተከሣሹ ለክሱ ምክንያት በሆነው ነገር ውስጥ አግባብ እንዳለው ወይም ተጠሪ የሚሆንበትን ምክንያት ወይም ለሚቀርበው ክርክር በሃላፊነት የሚጠየቅበትን ሁኔታ ፤

ቀ. አስፈላጊ በሚሆንበት ጊዜ ለክሱ ምክንያት የሆነውን ነገር ግምት መንግስት የሚከሰበት ወይም የሚከሰስበት ጉዳይ ሲሆን ከዚህ በላይ እንደተነገረው ዝርዝር ነገር መስጠት አስፈላጊ አይሆንም። ነገር ግን የከሣሹን ወይም የተከላሹን መሥሪያ ቤትና የባለሥልጣኑን ስም ብቻ መግለፅ በቂ ነው።

ለምሳሌ አንድ የውል አለመከበርን አስመልክቶ የሚመሠረትና በአዲስ አበባ ለከፍተኛ ፍ/ቤት የሚቀርብ ክስ የሚከተሉትን መያዝ አለበት ፤

ተከሣሹ ዜግነቱ ኢትዮጵያዊ መሆኑን (ይህ ፍ/ቤቱ ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን እንዳለው ይጠቁማል/ ነዋሪነቱ በአዲስ አበባ ውስጥ መሆኑን/ የአዲስ አበባ ከፍተኛ ፍ/ቤት የክልል ሥልጣን እንዳለው ይጠቁማል/ የቀረበውም የጉዳት ካሳ መጠን ብር 20.000 መሆኑን /የከፍተኛውን ፍ/ቤት የሥረ ነገር ሥልጣን እንዳለው ይጠቁማል/ ከሣሽ እንደ አማራጭ አድርጎ የሚያቀርበው ዳኝነት ካለም ማቅረብ አለበት። ለምሳሌ ተከሣሹ ውሉን በኃይል ተገዶ እንዲፈፅም ወይም ይህ የማይሆን ከሆነ በምትኩ የገንዘብ ካሳ እንዲከፈለው መጠየቅ ይችላል። ከሣሹ በጉዳዩ ላይ የሚጠይቀው ዳኝነት ጠቅላላ ሲሆን ፍ/ቤቱ የክሱን ጭብጥና የማስረጃውን አካባቢ ሁኔታ መሠረት በማድረግ ትክክለኛ መስሎ የታየውን ፍርድ ሊሰጠው ይችላል እንጂ እርሱ ራሱ መጠኑን በሚመለከት ጥያቄ ማቅረብ አያስፈልገውም። ይህም በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 224/1/ ድንጋጌ መሠረት ተፈፃሚ የሚሆን ነው። ለክርክሩ መሠረት ወይም መነሻ የሆነው ጉዳይ የተወሰነ ወይም የተለየ ነገር ሲሆን በማመልከቻው ላይ ነገሩን አብራርቶ በመለየት መግለፅ አለበት። ለምሳሌ የሚፈልገው ነገር የተወሰነ ንብረትን መኪናን የሚፈልግ ከሆነ የመኪናውን ዓይነት /ጥዕዓት/ ቀለሙን ፣ የተሠራበትን ዘመን ፣ አምራቹን ፋብሪካ ወዘተ ዘርዝሮ መጻፍ አለበት።

ከሣሹ /ከተከሣሽ ላይ መኪና ይፈልጋል/ ማለቱ ብቻ በቂ አይደለም።
ክሱ የሚመለከተው የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሆነ እንደሆነ በክሱ
ማመልከቻ ላይ ንብረቱን ለይቶ ለማወቅ የሚያስችሉትን ምክንያቶች
መገለፅ ይኖርባቸዋል። ይኸውም ንብረት የሚለየው በአካባቢው ወሰን
ወይም በርስት መመዝገቢያ ላይ በተሰጠው ተራ ቁጥር በሆነ ጊዜ የወሰኑ
ምልክት ወይም በመዝገብ ላይ በተሰጠው ቁጥር መገለፅ ይገባዋል። ከሣሹ
ከሚያቀርበው የክስ ማመልከቻ ጋር የሚከተሉትን በማያያዝ ማቅረብ
አለበት።

1. ሀ/ ክርክሩ በሚሠማበት ጊዜ ምስክር ይሆኑኛል የሚላቸውን
ሰዎች የስም ዝርዝር ከነአድራሻው፣ የሚጠሩበትን ምክንያት፣
እንዲሁም ማስረጃ ይሆኑኛል የሚላቸውን ዕሑፎች፣
ዕሑፎቹም በእጁ የማይገኙ ሲሆኑ የሚገኙበትን ስፍራና በማን
እጅ እንደሚገኙ በመግለፅ አያይዞ ካቀረበው ዝርዝር በቀር ሌላ
አስረጅ ወይም ማስረጃ የሌለው መሆኑን አረጋግጦ ማስታወቅ

ለ/ ለክሱ መነሻ ወይም መሠረት የሆነውን ሰነድ ዋናውን ወይም
ትክክል ግልባጭን ማቅረብ

ሐ/ የሚያቀርበው ምስክር ወይም የዕሑፍ ሰነድ የሌለው ሲሆን
ይህንኑ ገልጾ ማረጋገጥ አለበት።

- 2/ በክሱ ማመልከቻ ላይ ለተጠቀሱት ተከሣሾች ሁሉ በቂ የሆነ የክስ
አቤቱታ ግልባጭ ከዚህ ጋር ተያይዘው የቀረቡትን የዕሑፎችና
ሌሎችም ማስረጃዎች የምስክሮች ስም ዝርዝር ማናቸውንም ለፍ/
ቤቱ የደረሱትን መግለጫዎች ትክክል ግልባጭቸው እንዲደር
ሳቸው ማድረግ፤

በቁጥር 223/2/ የተነገረው ድንጋጌ እንደተጠበቀ ቢሆንም እንኳ፣ ፍ/
ቤቱ የፈቀደ እንደሆነ ለክሱ መሠረት የሆነውን ሰነድ ትክክል ግልባጭ
ለተከሣሹ እንዲደርሰው ከማድረግ ይልቅ ዋናው በፍ/ቤቱ መዝገብ ቤት
እንዲቀመጥና ተከሣሹ መጥቶ እንዲያየው ለማዘዝ ይቻላል።

ከሣሹ የሚያቀርባቸው ምስክሮች ወይም ሰነዶች የሌሉት እንደሆነ
ይህንኑ በማስመልከት እንዲታወቅለት ማመልከት አለበት።

4. የመከላከያ መልስ ዕሑፍ

በመከላከያ መልስ ዕሑፍ ተከሣሹ ሦስት ነገሮችን ማድረግ ይችላል።

1/ በመጀመሪያ ደረጃ የቀረበበትን ክስ በሚመለከት ስለተነሱት ፍሬ ነገሮች መልስ መስጠት አለበት

2/ አወንታዊ መከላከያ ሊያቀርብ ይችላል

3/ የተከሣሽ ከሣሽነት ክስ ወይም የማቻቻ ጥያቄ ካለው ሊያቀርብ ይችላል ተከሣሹ መልስ በሚሰጥበት ጊዜ በክሱ ላይ ስለተነሳው እያንዳንዱ ነጥብ በማመን ወይም በመካድ መመለስ አለበት። በክስ ማመልከቻ ውስጥ በግልጽ ያልተካዱት ሁሉ እንደታመኑ ስለሚቆጠሩ የሚካዱትን ነገሮች ሁሉ በግልጽና በዝርዝር የሚያስተባብል መልስ መስጠት አለበት /ቁጥር 234/ወ/ይመልከቱ/። ስለዚህም የቀረበበትን ክስ በአጠቃላይ መልኩ ብቻ መካድ አይኖርበትም። እያንዳንዱን ነጥብ ክዶ ተጠያቂ የማይሆንበትን ምክንያት መግለጽ አለበት። አንዳንድ የጥንት የልማዳዊ ሕግ ተከታይ የሆኑ አገሮች የሚፈቅዱት /አጠቃላይ ክደት በኢትዮጵያ የሥነ ሥርዓት ሕግ የማይፈቀድ ነው። ተከሣሽ የተከሰሰበትን ነገር መካድ የሚችለው በከሣሹ የቀረቡትን ነገሮች ሁሉ በዝርዝርና በግልፅ ክዶ በመቃወም ነው። እንደ ዚሁም ከሣሹ የከሣሽ ተከሣሽ ሆኖ መልስ ሰጭ በሚሆንበት ጊዜ የቀረበ በትን ክስ የሚከድ ከሆነ በዝርዝርና በግልፅ መካድ አለበት። ስለ ካሳ ጥያቄ የቀረበውን የገንዘብ ልክ በሚመለከት ጉዳይ ካልሆነ በቀር በክሡ ላይ የቀረበን ነገር ሁሉ በዝርዝርና በግልፅ ያለመካድ ያልተካደውን ነገር በከፊልም ሆነ በሙሉ አምኖ እንደመቀበል ያስቆጥራል። /ቁጥር 83 ይመልከቱ/

ተከሣሹ በአጠቃላይ መልኩ ሊክድ የሚችልበት ልዩ ሁኔታ የካሳን ጥያቄ በተመለከተ ይሆናል። ምክንያቱም ከሣሹ የሚያቀርበውን የካሳ መጠን በትክክል ሊያውቅ የሚችል ባለመሆኑ ተከሣሹ ይህንን አስመልክቶ በአጠቃላይ መልኩ በመካድ በጭብጥ መልክ በክርክሩ ውስጥ ሊያቀርበው ይችላል ይሆናል። ተከሣሹ አንድን ነገር በሚያስተባብልበት ጊዜ ማድረግ ያለበት በቀጥታ ወይም ፊት ለፊት እንጂ ነገሩን እንደመሸሽ ብሎ ማስተባበል የለበትም። ለምሳሌ ተከሣሹ ውልን በማፍረስ ምክንያት በተመሠረተ ክስ ውስጥ /ተከሣሽ በከሣሽና በእርሱ መካከል የተደረገው ስምምነት ቃሎች ልክ በክስ ማመልከቻው ላይ በቀረበው መሠረት በትክክል ስምምነት ላይ የተደረሰባቸው ለመሆኑ ይክዳል/ በማለት ሊክድ አይችልም። ይህ ዓይነቱ

መካድ አድበስብሶ መካድ በመሆኑ ተቀባይነት የለውም። ስለዚህም ከሳሹ ባቀረበው መሠረት ውል መዋዋል አለመዋዋላቸውን አስመልክቶ መልስ መስጠት አለበት። በተወሰኑት ነጥቦች ላይ ተስማምተናል የሚል ከሆነም የተስማሙባቸውን መግለጽ አለበት ሁለተኛ ተከላሹ ለመከላከያው መሠረት የሆኑትን ነገሮች መጥቀስ አለበት።

ተከሣሹ በሚያቀርበው የተከሣሽ ከሣሽነት ክስ ላይ የሚኖር ገደብ የለም። ነገር ግን ፍ/ቤቱ ዋናው የክስ ጥያቄ ከተከላሽ ከሣሽ ጥያቄ ጋር በአንድ ላይ ሊዳኝ የማይችል መሆኑን ካመነ ፡ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 221 መሠረት በተለያዩ ዳኝነቶች እንዲታዩ የማድረግ ሥልጣን አለው። የማቻቻል ውሳኔ የተሰጠ እንደሆነ የሚሰጠው ውሳኔ ላይ አንዱ ወገን ተከራካሪ ለሌላው ሊከፍል የሚገባውን ልክ ይገልጻል። እንዲሁም ከሁለቱ ወገኖች አንዱ ለሌላው የሚመልሰውን ወይም የሚከፍለውን ሂሳብ ይወስናል /የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 191 ይመልከቱ። በተከሣሽ ከሣሽነት ክስና በማቻቻል መካከል ያለው በልማድ አሠራር የተገኘ ልዩነት በተከሣሽ ከሣሽነት ክስ ጊዜ ተከሣሹ ቀሪውን ሊከፈለው የሚገባውን መጠን ሊያገኝ ሲችል ፡ በማቻቻል ጊዜ ደግሞ ይህንን አያገኝም ፡ ከሣሹ አለኝ ብሎ ባቀረበው ክስ በተፈረደለት መጠን እዳውን /ማቻቻል/ ወይም /መቀነስ/ ነው የሚችለው ይህ ድንጋጌ የቀድሞው /የ1943 እ.ኤ.አ. የፍ/ቤቶች ሥነ ሥርዓት ደንብ/ ልማዳዊ ህግ የሚከተለውን የማቻቻል ደንብ ተፈፃሚ እንዳይሆን ያደርገዋል። ይህ ጉዳይ በሕንድ የሥነ ሥርዓት ሕግ ትዕዛዝ 20 ፡ ደንብ ፡ 9 ላይ መጠቀሱን ተመልከት።

ከሣሽ ባቀረበው ክስ ተከሣሹም በበኩሉ የተከሣሽ ከሣሽነት ክስ ያቀረበ እንደሆነ የፍ/ቤቱ ሥልጣን የሚወሰነው አንደኛው ወገን ያቀረበውን ከፍተኛ የሀብት ግምት መሠረት በማድረግ ነው። ስለዚህም ከሣሽ አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ለማይመለከት የ4000 ብር ክስ በአውራጃ ፍ/ቤት መሠረተ እንበል። ተከሣሽ በበኩሉ ደግሞ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ለማይመለከት የ6000 ብር የተከሣሽ ከሣሽነት ክስ መሠረተ እንበል። ይህ በሚሆንበት ጊዜ የአውራጃ ፍ/ቤት ጉዳዩን ለማየት የሥረ ነገር ሥልጣን ስለሚያጣ ክርክሩን ወደ ከፍተኛ ፍ/ቤት ይመራል። ተከሣሽ ለቀረበበት ክስ በሚሰጠው መልስ በከሣሽ ላይ በሕግ የሚፈልገው ገንዘብ አለኝ በማለት እንዲቻቻልለት የሚጠይቅ ሲሆን ፡ እንዲቻቻልለት የሚጠይቀው ገንዘብ መጠን ከፍርድ

ቤቱ ሥልጣን ውጭ ያልሆነ እንደሆነ በበኩሉ የሚጠይቀውን የገንዘብ ልክ ገልጾ ለተከሠሰበት ፍ/ቤት ሊያቀርብ ይችላል። ይህንንም ለማድረግ የሚችለው ለማቻቻል የሚጠይቀውን ገንዘብ በተመለከተ ያለው መብት ክስ ለቀረበበት ጉዳይ ካለው መብት ጋር ተመሳሳይ ከሆነ ነው። የዚህ ዓይነት የመቻቻል ጥያቄ ማቅረብ የሚገባውም ለቀረበበት ክስ መልስ በሚሰጥበት በመጀመሪያው ጊዜ መሆን አለበት።

ተከሣሹ ማቻቻል የሚፈልገው ጥያቄ የገንዘቡ ልክ አስቀድሞ ተወስኖ የታወቀ መሆን አለበት ስለዚህም አንድ አስቀድሞ ልኩ ተወስኖ ባልታወቀ ገንዘብ የማቻቻል ጥያቄ ማቅረብ አይቻልም ለምሳሌ /ከሣሹ ላደረሰብኝ የአካል ጉዳት ማካካሻ ካሳ ይከፈለኝ/ የሚል ዐይነት የማቻቻል ጥያቄ ተከላሹ ማቅረብ የለበትም። በሌላ በኩል ተከሣሹ የሚያቀርበው ክስ ከከሣሹ ችሎታ ጋር የተመሳሰለ መሆን አለበት። ይህም ማለት ከሣሹ /በግል ባለው ችሎታ/ ክስ ቢመሠረት ተከላሹ በውክልና ባለው ችሎታ ከከላሹ ላይ ሊጠይቅ የሚችለውን መብት ይቻቻልልኝ በማለት ጥያቄ ማቅረብ አይችልም ለምሳሌ ተከሣሹ ወኪል የሆነበት ድርጅት በከላሹ ላይ የሚጠይቀው መብት ቢኖረው ይህን መብት በግሉ ለቀረበበት ክስ ይቻቻልልኝ ብሎ ጥያቄ ሊያቀርብ አይችልም ከዚህም በተጨማሪ ማቻቻል እንዲደረግ ጥያቄ የቀረበበት ጉዳይ የገንዘብ መጠን ከፍ/ቤቱ የገንዘብ መጠን ስልጣን የበለጠ መሆን የለበትም። ለምሳሌ ከሳሽ ክሱን ያቀረበው በአውራጃው ፍ/ቤት ቢሆን ተከላሹ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የማይመለከት የገንዘብ መጠኑ ከብር 5000 የበለጠ የይቻቻልልኝ ክስ ሊያቀርብ አይችልም። ይሁን እንጂ እነዚህ ማቻቻልን በተመለከተ የተደረጉ ገደቦች የተከሣሽ ከሣሽ ክስን በተመለከተ ተፈጻሚ የሚሆኑ አይደሉም።

የተከሣሽ ከሣሽነት ጥያቄን በሚመለከት ፍ/ቤት ቀሪውን ተራፊ ሂሳብ ለተከሣሹ እንዲከፈል ውሳኔ ሊሰጥ እንደሚችል ሁሉ ማቻቻልንም በተመለከተ ተቻችሎ የሚተርፍ ሂሳብ ካለ ለተከሣሹ እንዲከፈል ውሳኔ ሊሰጥ ይችላል። ለምሳሌ ከሣሹ 1500 ብር ይገባኛል ብሎ ክስ በሚያቀርብበት እንዲሁም ተከሣሹ ማቻቻልን በተመለከተ በከሣሹ ላይ 2000 ብር አለኝ በሚልበት ጊዜ ፍ/ቤቱ ሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች ያቀረቡትን ክስ ተገቢ ሆኖ ካገኘው 1500 ብርን አቻችሎ የሚተርፈውን ገንዘብ 500 ብር እንዲከፍል ውሳኔ ሊሰጥ ይችላል። ተከሣሹ ጥያቄውን በማቻቻል ላይ

የመሠረተ እንደሆነ የቁጥር 236 ድንጋጌዎች ተፈፃሚ ይሆናሉ። እዚህ ላይ ተከሣሹ የሚያቀርበው ክስ የገንዘብ መጠን አስቀድሞ በትክክል የተረጋገጠ ተከራካሪዎቹ ወገኖች ተመሳሳይ ችሎታ ያላቸው መሆን እንዳለባቸውና ማቻቻሉን በተመለከተ የቀረበው የገንዘብ መጠን ከፍ/ቤቱ የሥነ ነገር ሥልጣን የበለጠ መሆን እንደሌለበትም መዘንጋት ግን የለብንም።

በሌላ በኩል ተከሣሽ ክሱን /በተከሣሹ ከሣሽነት ክስ/ መልክ በቁጥር 234/1/ረ/ መሠረት ያቀረበ ከሆነ ከላይ የተጠቀሱት ገደቦች ተፈጻሚ አይሆኑም፤ እናም በቁጥር 17/3/ ድንጋጌ ላይ በግልፅ እንደሰፈረው አንድ የተከሣሽ ከሣሽነት ክስ በሚቀርብበት ጊዜ የፍ/ቤቱ የገንዘብ መጠን ሥልጣን ከፍተኛ የገንዘብ ግምት ባለው ክስ እንደሚወሰን የተደነገገ ስለሆነ ተከሣሹ ከሣሹ ክስ ፋይሉን ከመሠረተበት ፍ/ቤት የገንዘብ መጠን ሥልጣን በላይ የሆነ የተከሣሽ ከሣሽነት ክስን ሊመሰርት ይችላል ማለት ነው። እንግዲህ ሁኔታው ይህ ከሆነ እነዚህ ድንጋጌዎች በምን መልክ ሊታረሙ ወይም ሊሰማሙ ይችላሉ? በሥነ ሥርዓቱ ሕግ ላይ የተጠቀሱት ሌሎች ድንጋጌዎች ለምሳሌ ቁጥር 238 እና 239 ለሁለቱም ስለማቻቻልና ስለተከሣሽ ከሣሽነት ክስ የሚጠቅሱ ናቸው።

እዚህ ላይ ሁለቱም በሥነ ሥርዓቱ ሕግ የተፈቀዱ ናቸው ከሚል አመለካከት በመነሣት፤ ችግሩን ለማቃለል ሊኖር የሚችለው የተሻለ መንገድ ተከሣሹ በቁጥር 236 መሠረት ማቻቻልን የተመለከተ ክስ እንዲያቀርብ ወይም የቁጥር 236 ድንጋጌ ላይገድበው የተከሣሽ ከሣሽነት ክስ እንዲመሠርት ማድረግ ይመስላል። ይህም ማለት የተከላሽ ከላሹ አስቀድሞ መጠኑ ላልታወቀና ከፍ/ቤቱ ሥልጣን በላይ የሆነን ክስ በቁጥር 234/1/ /ረ/ እና 17/3/ መሠረት ሊያቀርብ ይችላል ማለት ነው። የሆኖ ሆኖ የተከሣሽ ከሣሽነት ክሱ በተለያዩ ችሎታ የቀረበ ከሆነ ግን በቁጥር 221 መሠረት ጉዳዮቹ ተነጣጥለው እንዲታዩ ምንክልባት ፍ/ቤቱ ሊወሰን ይችላል ይሆናል ስለዚህም ተከላሹ ለሚያቀርበው ክስ ገደቦች ያሉበትን ማቻቻልን ከመምረጥ ይልቅ ገደብ የማይበጅበትን የተከሣሽ ከሣሽነት ክሱን እንዲያቀርብ ይህና ተደርጎ መመከር አለበት።

የተከሣሽ ከሣሽነት ወይም የመቻቻልን ጥያቄ የሚያካትት የመከላከያ ዕሑፍ ለክስ የአቤቱታ ጽሑፍ እንደሚያደርገው ሁሉ ሕጋዊ ብቃት ያለው መሆኑ በፍ/ቤቱ መመርመርና ለክሱ ምክንያት የሚሆን ነገር ያለው መሆኑ መረጋገጥ አለበት /ቁጥር 238 ይመልከቱ/ የተከላሽ ከላሹነት ወይም

የማቻቻል ጥያቄን እካትቶ የቀረበው የመከላከያ ጽሑፍ ያልተነቀፈ እንደሆነ ከሳሹ ባቀረበው የተከላሽ ከሳሽነት ወይም የማቻቻል ጥያቄ ላይ መልስ መስጠት የሚፈልግ መሆኑ ይጠየቃል። መልስ እሰጣለሁ የሚል ከሆነም መልሱን የሚያቀርብበት ቀን ቀጠሮ ይወስናል /ቁጥር 239 ይመልከቱ/ መልሱ ከቀረበ በኋላም የአቤቱታ ጽሑፍ ማቅረቡ ይዘጋል።

ለ. አቤቱታን ያለ ማቅረብ የሚያስከትለው ውጤት

1. በጭብጥ ያልተያዘ የክርክር ነጥብን ለማስረዳት ማስረጃ ስለማቅረብ

በመሠረቱ ፍ/ቤቱ ጭብጥን ለመያዝ የሚችለው በክሱና በመከላከያው መልስ ውስጥ የተዘረዘሩትን ነገሮች መሠረት በማድረግ ፣ ተከራካሪዎቹ ወገኖች ወይም እንደኛው ወገን ያቀረበውን የፅሑፍ ማስረጃ መሠረት በማድረግ ነው /ቁጥር 248/4/ ይመልከቱ/ ተከራካሪዎቹ በክርክር ጽሑፍ ቻቸው ያቀረቡዋቸውንና በጭብጥነት የተያዙትን ነጥቦች ለማስረዳት በክርክሩ ወቅት ማስረጃዎችን ያቀርባሉ። ስለዚህም እያንዳንዱ ተከራካሪ እሱ ማስረዳት ያለበትን ጭብጥ በተመለከተ ማስረጃ የሚያቀርብ ሲሆን በጭብጥነት ያልተያዙ ነጥቦችን ለማስረዳት ግን ማስረጃ መፈለግ የለበትም። ይህም ማለት አንድ የክርክር ነጥብ በአቤቱታ ጽሑፍ ውስጥ ካልተጠቀሰና በፍ/ቤቱ ጭብጥ ካልተያዘበት ፣ የዚህ ዓይነት የክርክር ነጥብን ለማስረዳት ማስረጃ ከቀረበ ከጭብጡ መውጣት ስለሆነ ማስረጃው እንዳይሰማ በሌላው ተከራካሪ ወገን ተቃውሞ ለማቅረብ ተገቢ ምክንያት ይሆናል ምክንያቱም አንድን ተከራካሪ በክርክሩ ወቅት በጭብጥነት እንደሚቀርብ ባላወቀው ነጥብ ላይ ማስረጃ እንዲያቀርብ መጠየቅ ተገቢ መስሎ አይታይም። ፍ/ቤቱ አንድ በጭብጥነት ሳይያዝ ማስረጃ እንዲቀርብበት የተፈለገ ነጥብ በአቤቱታ ጽሑፍ ተካትቶ ጭብጥ እንዲመሠረት ለማድረግ አቤቱታው ተሻሽሎ እንዲቀርብ በቁጥር 91 እና 251 ሊፈቅድ ይችላል። ይሁን እንጂ ወደፊት እንደምናየው አቤቱታን ለማሻሻል የማይፈቅድባቸው አለዚያም ማሻሻሉ ቢፈቀድም ሌላው ተከራካሪ ወገን አዲሱን የክርክር ነጥብ ለመቃወም የሚያስችለውን ማስረጃ ለማሰባሰብ እንዲችል ጊዜ የሚሰጥባቸው ሁኔታዎች አሉ። የተነሳው የክርክር ነጥብ በቀረበው የአቤቱታ ጽሑፍ ውስጥ እንደተካተተና በጭብጥነትም እንደተያዘ ተደርጎ የሚተረጉም ከሆነ አቤቱታን የማሻሻል ችግር አይነሳም። ስለዚህም እንዳንድ ጊዜ የተነሳው

ነጥብ ለክርክሩ በተያዘው ጭብጥ ውስጥ የተካተተ መሆን አለመሆኑን መወሰን አስፈላጊ ይሆናል። ይህም ብዙ ጊዜ የሚመሠረተው ማስረጃ እንዲቀርብበት የተፈለገው ነጥብ በአቤቱታው ላይ የተነሳ ነጥብ በመሆንና ባለመሆኑ ላይ ነው ከጭብጥ መውጣትን የሚመለከተውን ይህን ነጥብ በውል ለመረዳት የሚከተለውን በካሊፎርኒያ የቀረበ ጉዳይ በምሳሌነት እንመልከት። ከሳሽዋ ያቀረበችው ክስ ታክሲ ተከራይቼ ሰሄድ ሾፌሩ እኔ በነገርኩት መሠረት ወደ ቤቴ መውሰድ ትቶ ወደ ሌላ ጭር ወዳለ ቦታ ወስዶ ሊደፍረኝ ሲሞክር አምልጬ በምሮጥበት ጊዜ ጉድጓድ ውስጥ ገብቼ እግራ በመሰበሩ ለደረሰብኝ ጉዳት የሾፌሩ አሠሪ ኩባንያ ካሳ ሊከፍለኝ ይገባል የሚል ነው።

የሴትየዋ ክስ እውነትነት ያለው ከሆነ ታክሲ ነጂው ለፈፀመው ተገቢ ያልሆነ ድርጊት አሠረው በኃላፊነት ይጠየቃል ማለት ነው። ይሁን እንጂ ሴትየዋ በክርክሩ ሂደት ታክሲ ነጂው አደረሰብኝ ስላላችው ጥቃት ያቀረበችው ማስረጃ አልነበረም። በዚህ ፋንታ /አብሮኝ በታክሲ ውስጥ ተሳፋሪ የነበረ ሌላ ግለሰብ ተገቢ ያልሆነ መዳፈር ሊፈጽምብኝ ሲል ባለታክሲውም እኔን ከዚሁ ሰውዬ ድርጊት ሳይከለክልልኝ ከመቅረቱም በላይ ታክሲውን ወደ ሰዋራ ሥፍራ በመውሰድ ተሳፋሪው ግለሰብ ድርጊቱን እንዲፈጽም ለማድረግ ማስረጃ ላቅርብ ነበር ያላችው። እዚህ ላይ ሴቲቱ ሮጣ ያመለጠችው ከታክሲ ነጂው ሳይሆን አብሯት ከተሳፈረው ግለሰብ ነው ማለት ነው። አሁንም ቢሆን ይህ ጉዳይ እውነትነት ያለው ከሆነ አሠሪው ኩባንያ/ ታክሲ ነጂው ሴቲቱን ከተሳፋሪው ድርጊት ሊከላከልላት ባለመቻሉ ወይም ባለመሞከሩ በሕጉ መሠረት ተጠያቂ ይሆናል። ያም ሆነ ይህ እርሷ በአቤቱታዋ ውስጥ ያልጠቀሰችውን ይህን ማስረጃ በክርክር ጊዜ እንድታቀርብ አልተፈቀደላትም። እዚህ ላይ እርሷ በአቤቱታው ውስጥ የጠቀሰችው ሁኔታና በክርክር ወቅት ያቀረበችው ማስረጃ የማይጣጣም ነበር ማለት ነው። በተጨማሪም አቤቱታዋን ማሻሻል ስትችል ይህንን አላደረገችም። ከዚህም የተነሳ ፍርድ ለተከማሹ እንዲሰጥ ተደርጓል።

/ታክሲ ነጂው ህገወጥ የሆነ ድርጊት ፈፀመብኝ/ በማለት ላቀረበችው ሁኔታ እንኳ ቢሆን ፍርዱን ልታገኝ አልቻለችም። ምክንያቱም ይህንን የሚደግፍና የሚያስረዳ እንዳችም ማስረጃ አላቀረበችም። በሌላ በኩል /ታክሲ ነጂውን እኔን ከተሳፋሪው ለመጠበቅ አልቻለም/ በማለት ላቀረበችው ክስ እንኳ ቢሆን ፍርድ ልታገኝ አልቻለችም። ምክንያቱም ይህን ጉዳይ

በአቤቱታዋ ውስጥ ያልጠቀሰችውና በጭብጥነትም ያልተያዘ በመሆኑ በዳኝነት ጊዜ ማስረጃ ማቅረብ አልተፈቀደላትም። ይህ ሁኔታ የሚጠቁመን ነገር ቢኖር በአቤቱታው ውስጥ ያልቀረበ ክርክር በዳኝነት ጊዜ እንደማጠና ከሪያ ተወስዶ ማስረጃ ሊቀርብበት እንደማይችል ነው። ይህንን ደንብ የሚመለከቱ ተጨማሪ ምሳሌዎች ለማቅረብ እንሞክራለን። ከሣሽ በክስ ማመልከቻ ውስጥ /ተከሣሽ ከእኔ ጋር የገባውን ውል ባለማክበሩና ባለመፈፀሙ ካሳ ይከፈለኝ/ በማለት አመልክቷል። በክርክሩ ሂደት ወቅት በከሣሽና በተከሣሽ መካከል ውል አለመኖሩ ግንዛቤ በማግኘቱ በፍ/ሕግ ቁጥር 2162 መሠረት ከሣሽ /ተከሣሽ ህገወጥ ብልፅግና አግኝቷል/ በማለት በአቤቱታው ውስጥ ያልተጠቀሰውን ማስረጃ በማቅረብ ለመከራከር ፈለገ። ይህንን ማድረግ አይችልም። ምክንያቱም የክሱ ማመልከቻ ተከሣሹ ከከሣሹ ጋር የገባውን ውል አላከበረም የሚል በመሆኑና ለማቅረብ የፈለገው ማስረጃ ግን ከጭብጡ ስለወጣ ነው። ስለዚህም በአቤቱታውና በዳኝነት ጊዜ በቀረበው ማስረጃ መካከል አለመጣጣም አለ ማለት ነው።

በሌላ በኩል ደግሞ ሚስቷ በባሏ ላይ በመሠረተችው ክስ ባሌ የራሴ የሆነውን ንብረት ከቤት እንዲወጣ አድርጓል ካለች በኋላ ባሏ የንብረቷ አስተዳዳሪ መሆኑን በአቤቱታዋ ሳትገልፅ ትታ አለፈች፤ ይህም በሚሆንበት ጊዜ በችሎት ወቅት ባሌ የንብረቱ አስተዳዳሪ ነው የሚል ማስረጃ ማቅረብ አትችልም። ስለ ይርጋ የሚደነግገው ሕግ በአንድ ተራ ጥፋተኛ ላይ የሚመሠረት ክስን የሚያግድ ቢሆንም በንብረት አስተዳዳሪ ላይ የሚቀርብ ክስን ግን አያግድባትም ነበር። ይህም ባሏ የንብረቷ አስተዳዳሪ መሆኑን በአቤቱታዋ ውስጥ አለመጥቀሷ ዝንተ ዓለም ወይም ለወደፊቱ ጭራሹን ማመልከት አትችልም ማለት አይደለም። ፍ/ቤቱ ተገቢ መስሎ ካገኘው አቤቱታዋን እንድታሻሽል ሊፈቅድላት ይችል ይሆናል። እዚህ ላይ ሊታወስ የሚገባው ነጥብ አቤቱታው መሻሻል እንዲደረግበት ሳይፈቀድላት ዝርዝር ሁኔታው በአቤቱታው ውስጥ ባለመጠቀሱ ምክንያት የንብረት አስተዳዳሪ ነቱን አስመልክቶ በክርክሩ ጊዜ ማስረጃ ሊቀርብ እንደማይችል ነው።

የሆኖ ሆኖ ፍ/ቤቱ በአቤቱታውና በማስረጃው መካከል ዝምድና ይጎድላል ብሎ ሊደመድም የሚችለው አመልካቹ ወገን ማስረጃ ማቅረብ የሚፈለግበት ጭብጥ በአቤቱታው ውስጥ ተካትቷል ተብሎ ሊተረጎም እንደማይችል በግልጽ ከተረዳ ነው። የሚኖሩት አጠቃላይ ሁኔታዎች ሁሉ

ይህንኑ አለመጣጣም መፍትሔ እንዲበጅለት ለማድረግ አቤት ባዩን ወገን በመደገፍ አለመጣጣም አለ የሚለውን ግን በመንቀፍ ሊወሰኑ ይገባል። ተከራካሪው አቤቱታውን እንዲያሻሽል ከተፈቀደ ሌላኛው ተቃዋሚ ወገን በሱ በኩል ማቅረብ የሚፈልገውን ክርክር ማቅረብ እንዲችል ጥያቄ ካቀረበ የክርክሩ ጊዜ እንዲዘገይ ይደረጋል። በአንዳንድ ሁኔታዎች ግን አቤቱታን ማሻሻል ላይፈቀድ ስለሚችል በአቤቱታ አቀራረብ ስህተት ምክንያት አንድ ወገን ያን ጭብጥ በተመለከተ ሊወሰንበት ይችላል። በዚህም ምክንያት ፍ/ቤቶች አቤቱታዎችን ለዘብ አድርገው መተርጎም ይኖርባቸዋል። ለምሳሌ በአንድ በአሜሪካ ፍ/ቤት በቀረበ ጉዳይ ከሳሽ የደረሰብኝ አደጋ ቀደም ሲል ያለብኝን የልብ ሕመም አባብሶታል በማለት ማስረጃ ለማቅረብ ፈለገ። በክስ ማመልከቻ ላይ ያቀረበው በአደጋው የደረሰው ጉዳት የከሳሹን ልብ እንዲጉዳ አድርጎታል። በማለት በመሆኑ ይህ አቤቱታ አደጋው የከሳሹን ልብ ሕመም እንዲባባስ አድርጎታል? የሚለውን ጥያቄ በጭብጥ መልክ እንዲያዝ ለማድረግ እንደበቂ ምክንያት ተቆጥሮ በአቤቱታውና በቀረበው ማስረጃ መካከል አለመጣጣም ስለሌለ ከጭብጡ አልወጣም ተብሎ ተወስኗል። ከዚህም በተጨማሪ የቀረበው አቤቱታ ከሳሹ በነበረበት የልብ ሕመም ላይ ለደረሰው መባባስ የጉዳት ካሳ ሊጠይቅ እንደሚችል ለተከሳሹ በቂ ማሳወቂያ እንደነበር በመግለጽ ፍ/ቤቱ አስተያየቱን ሰጥቷል። ሌላ ምሳሌ እንመልከት ከሳሽ በሽያጭ ውል መሠረት ተከሳሹ መሬቱን እንዲያስረ ክበው ክስ መሠረተ እንበል። ፍ/ቤቱም በከሳሹና በተከሳሽ መካከል ሕጋዊ ውል አለመኖሩን አረጋገጠ። ከሳሹ በክርክሩ ወቅት ለተከሳሹ በቅድሚያ የቀብድገንዘብ ከፍያለሁ በማለት ማስረጃ ለማቅረብ ፈለገ። ይህን ማስረጃ እንዲያቀርብም መፈቀድ አለበት። የቀረቡት አቤቱታዎች መሬቱን ለማስረከብ ስምምነት ነበረ ወይ የሚለው ጭብጥ እንዲያዝ አደረገ። አብዛኛውን ጊዜ እንደዚህ ዓይነት ስምምነት ሲኖር ገዥው ለሻጩ ቅድሚያ ክፍያ ይሰጣል። ከሳሹ መሬቱን ለማስረከብ ስምምነት ተደርጓል በማለት በአቤቱታው ላይ ስላቀረበ በተዘዋዋሪ መንገድ ቅድሚያ ክፍያ ሰጥቻለሁ ማለቱ ስለሆነ ቀብድ በቅድሚያ ተሰጥቷል አልተሰጠም የሚለው ነጥብ በክርክሩ ውስጥ በጭብጥነት የቀረበ ነው ማለት ይቻላል እነዚህ ምሳሌዎች የሚያስገኝ ዝቡን የቀረበው ማስረጃ ከጭብጡ አልወጣም ወደሚል መደምደሚያ ለመድረስ አቤቱታዎቹ ለዘብ ተደርገው የተተረጎሙ መሆናቸውን ነው።

እዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን የቀረበው ማስረጃ ከአቤቱታው ጋር ስለማይጣጣም ከጭብጡ ወጥቷል የሚለው ንድፈ ሃሳብ ተፈፃሚ የሚሆነው ሌላው ተቃዋሚ ወገን ይህን መሠረት አድርጎ መቃወሚያ ካነሳ ብቻ መሆኑን ነው። የዚህ ንድፈ ሃሳብ መሠረታዊ ምክንያትም በክርክሩ ውስጥ ያልተጠቀሰ አዲስ ጭብጥ ሲነሳበት ሌላው ተቃራኒ ወገን ይበደላል የሚል ነው።

ሆኖም ተቃዋሚው ወገን ይህንን ተቃውሞ ያላነሳ እንደሆነና የቀረቡትን አዳዲስ ጭብጦች ለማፍረስና ለመቋቋም የበኩሉን ማስረጃ ያቀረበ እንደሆነ በዚሁ ሁኔታ መሠረት አልተበደለም ማለት ነው። በአቤቱታው ላይ ያልተጠቀሱ ጭብጦች በክርክሩ ወቅት በሁለቱም ወገኖች በግልፅ ወይም ዝምታን ባዘለ ስምምነት ዳኝነታቸው የታየ እንደሆነ በአቤቱታው ላይ እንደቀረቡ ተደርገው እንደሚወሰዱ የአቤቱታ ሕግ ጠቅላላ መርሕ ይገልፃል። በዚህም ሁኔታ አንድ ምሳሌ ለማቅረብ፣ መኪና አሽከርካሪውና አብሮት ተሣፋው በመኪና ግጭት ለደረሰባቸው ጉዳት ካሳን ለማግኘት ክስ ይመሠርታሉ። የጠየቁትን ካሳ ለማግኘት ቸልተኝነቱ በእነርሱ በኩል ሳይሆን ነገር ግን በሌላኛው አሽከርካሪ በኩል መሆኑን በሚገባ ማስረጃት መቻል ነበረባቸው። ነገር ግን ከሣሽ ሆኖ የቀረበው አሽከርካሪ ቸልተኛ ሆኖ ተገኘ። በዚያ አገር /ዩ.ኤስ.ኤ/ ሕግ መሠረት አሽከርካሪና ተሣፋሪ መኪናዋን ለጋራ ዓላማ የሚጠቀሙባት የሆነ እንደሆነ የአሽከርካሪው ጥፋት የተሳፋሪውም ጥፋት ተደርጎ ይወሰዳል። ተከሣሹ በመከላከያ ዕሑፍ በዚህ ክርክር ከሳሾች ሆነው የቀረቡት አሽከርካሪውና ተሣፋሪው መኪናዋን ለጋራ አላማ እንደሚጠቀሙባት የጠቀሰው ነገር አልነበረም። በክርክሩ ወቅት ግን ሁለቱም መኪናዋን ለጋራ አላማ እንደሚጠቀሙባት ማስረጃ አቀረበ። ይህንንም ማስረጃ ከሳሹ ተሳፋሪ አልተቃወመም ነበር። ይግባኝ በተባለበት ጊዜ ከጭብጡ ውጭ ማስረጃ አቅርቦ አሰምቷል በማለት ለመከራከር ቢሞክር የመቃወም መብቱን በገዛ ፈቃዱ በመጀመሪያ ትቶታል የሚል ውሳኔ ተሰጥቶ ተቃውሞው ተቀባይነት ሳያገኝ ቀርቷል። በዚህም ምክንያት የመኪና አሽከርካሪው ከተሳፋሪው ጋር የጋራ ዓላማ ስለነበረውና የአሽከርካሪው ጥፋት የተሳፋሪውም ጥፋት ተደርጎ ስለሚወሰድ የጠየቀው የጉዳት ካሳ አይገባውም ተብሎ ውሳኔ ተሰጠ። ይህም የሚያስገነዝበን አንድ ተከራካሪ በአንድ አዲስ ጭብጥ ላይ በተቃራኒው ተከራካሪ ማስረጃ ሲቀርብ

ከጭብጡ ውጭ የቀረበ ማስረጃ ነው በማለት ካልተቃወመ በጭብጡ ላይ ክርክር ተካሂዶ ውሳኔ እንዲሰጥ በተዘዋዋሪ መንገድ ተስማምቷል ተብሎ የሚወሰድ መሆኑን ነው። ይኸውም አቤቱታው ተሻሽሎ አዲሱን ጭብጥ እንዲያካትት እንደተደረገሆኖ ይታያል ማለት ነው በቁጥር 251 መሠረት ፍ/ቤቱ አዲስ ጭብጥ መያዝ እንደሚችልና በጭብጥነት ባልተያዘ ጉዳይ ላይ ተሟጋቾች ክርክር ካካሄዱ ጭብጡን ይዞ በጉዳዩ ላይ ውሳኔ መስጠት እንደማይችልም ተደንግጓል።

በአቤቱታ ውስጥ መቅረብ ያለበትን አቤቱታ ያለማቅረቡ እጅግ አስፈላጊ ገዕታ የመከላከያ ዕሑፍን በተመለከተ ይበልጥ ይከሰታል። እንደ የመከላከያን ዕሑፍ ማቅረቡ ጭብጦችን በመያዙ ሂደት ዋና ነጥብ ነው። ምክንያቱም ምን ምን ዓይነት የመከራከሪያ ማብራሪያዎች እንዳሉት ተከሣሹ ሊገልፅ የሚችለው በዚህ ዕሑፍ ውስጥ በመሆኑ ነው። ቀደም ሲል እንደተመለከተነው ተከሣሹ የተከሣሽ ከሣሽነት ክሱንም ሆነ መቻቻልን የተመለከቱ ጥያቄዎች ከማንሳቱም ባሻገር በመከላከያ ዕሑፍ ውስጥ ሁለት ነገሮችን ማድረግ ይገባዋል ይኸውም፡-

1. በክሱ ማመልከቻ ላይ የቀረቡበትን ዝርዝር ክሶች በተመለከተ መልስ መስጠት መቻል አለበት

2. ለመከላከያው መሠረት የሆኑትን ነጥቦች ማንሳት አለበት።

ከዚህ ቀጥለን እንዲህ ደንቦች ተከሳሹ ባያከብር ከሚከተለው ውጤት ጋር በማገናዘብ በጥልቀት ለማየት እንሞክራለን።

2. አለማስተባበል /አለመካድ/

ቀደም ሲል እንደተመለከተነው ተከሣሹ በክስ ማመልከቻው ላይ የቀረቡበትን ክሶች በማመን ወይም በመካድ መልስ መስጠት አለበት። በተከሣሹ የመልስ ዕሑፍ ላይ ነገሩ የተካደ መሆኑ ካልተገለፀ እንደታመነ እንደሚቆጠር በቁጥር 235/2/ ላይ ሰፍሯል። ይህ ማለት ተከሣሽ የቀረበበትን ክስ በሚመለከት አልተከራከረም ማለት ስለሆነ ይህንን ክስ በሚመለከት አንዳች ጭብጥ አልተነሳም ማለት ነው። ይህ ሁኔታ ተከሣሹ በቁጥር 239 መሠረት የተከሣሽ ከሣሽነት ጥያቄውን ባቀረበ ጊዜ ከሣሹ ለሚሰጠው መልስም ተፈፃሚ ይሆናል። ምክንያቱም ይህ መልስ ልክ ተከሣሹ በተከሠሠ ጊዜ እንደሚያቀርበው የመከላከያ መልስ ተደርጎ የሚወሰድ በመሆኑ ነው።

በለዚህም በቀረበው ክስ ላይ ተከሳሹ ያልተከራከረበት ከሆነ ከሳሹ ጉዳዩን ለማስረዳት ማስረጃ እንዲያቀርብ አይጠየቅም። ለምሳሌ ተከሳሹ ውል አፍርሷል ተብሎ በቀረበ ክስ ከሳሹ በአቤቱታው ላይ የውሉን የስምምነት የተለያዩ ነጥቦች ዘርዘሮ ተከሳሹ እቃዎችን ጥር 1 ቀን 1966 ዓ.ም. ለማስረከብ እንደተስማማ የእቃው ዋጋም በኪሎ ግራም 1 ብር መሆኑ ወዘተ ስምምነት እንደተደረገበት ገልጿል። ተከሳሹም ባቀረበው መልስ እቃዎችን ጥር 1 ቀን 1966 ዓ.ም. ለማስረከብ አልተስማማሁም በማለት የቀረበበትን ክስ ክዶ እኔ እቃዎችን የካቲት 1 ቀን 1966 ዓ.ም. ለማስረከብ ነው የተስማማሁት በማለት ሲገልጽ የእቃው ዋጋ በኪሎ ግራም 1 ብር ነው ተብሎ በክሱ የተጠቀሰውን ግን ያልካደ በመሆኑ እንደ አመነ ይቆጠራል። በለዚህም የእቃውን ዋጋ በተመለከተ በፍ/ቤቱ የሚያዝ ጭብጥ ስለሌለ ከሳሹም የእቃው ዋጋ በኪ.ግ. 1 ብር መሆኑን ለማስረዳት ማስረጃ እንዲያቀርብ አይጠየቅም።

ይሁን እንጅ እንደታመኑ በሚቆጠሩት ነገሮች ላይም አስፈላጊና ተገቢ ሆኖ ሲያገኘው ማስረጃ እንዲሰማባቸው ፍ/ቤቱ በራሱ ሥልጣን ማዘዝ እንደሚችል በቁጥር 235 ተደንግጓል። ይኸው አንቀጽ በማያያዝም በሕግ ችሎታ የላቸውም የተባሉ ሰዎች የቀረበባቸውን ክስ ያላስተባበሉ እንደሆነ እንዳመኑ ተደርጎ ሊወሰድ እንደማይችል ይደነግጋል። አንዳንድ ጊዜ ተከሳሹ የቀረበበትን ክስ እውነት ይሁን ሐሰት በቅጡ ሊረዳ የማይችልበት ሁኔታ አለ። ይህ በሚሆንበት ጊዜ አላመንኩም በማለት ማቅረብ አለበት፤ እናም ይህ የመካድ ዓይነት ውጤት ይኖረዋል። በመጨረሻም ተከሳሹ በቁጥር 82 መንፈስ መሠረት ካሳን በሚመለከት የቀረቡበትን ክሦች በዝርዝር እንዲያስተባብል አይጠየቅም። ተከሳሹ ማድረግ ያለበት በቀላሉ ከሳሹ በተከሳሽ ላይ የሚጠይቀውን የጉዳት ኪሳራ ተከሳሽ አያምንም ማለት ብቻ ነው። ወደፊት እንደምናየው ተከሳሹ በመጀመሪያው የክስ ሥሚ ወቅት የቀረበበትን ክስ ሊያስተባብል የሚችልበት አጋጣሚ መድረክ ሊኖረው እንደሚችልና በተወሰኑ ሁኔታዎች ግን ቀደም ሲል ያልካዳቸውን ክሦች እንደገና መካድ እንደችል የመከላከያ ዕሉፍን እንዲያሻሽል የሚፈቅድበት ጊዜ ይኖራል። ሆኖም ይህ በሌለበት ሁኔታ በመጀመሪያ ያልካዳቸውን ነገሮች ሁሉ እንደተቀበለ ወይም እንዳመነ ተደርጎ ስለሚወሰድበት እነዚህን የክስ ዝርዝር ነገሮች በሚመለከት ጭብጥ የማይያዝ መሆኑ መታወቅ አለበት። የበለጠ ችግር የሚፈጥረው ሁኔታ ደግሞ ቁጥር 82 ላይ

የሰፈሩትን ድንጋጌዎች በምንመለከትበት ጊዜ ነው። ቁጥር 82 ከሣሽ ወይም ተከሣሽ በአቤቱታው ወይም በመልሱ ዕሑፍ ላይ ለክሱ መሠረት የሚሆነውን ነገር በሚያቀርብበት ጊዜ ወይም የተከሣሽ ከሣሽ የክስ ማመልከቻ ተገቢነት የለውም ወይም ነገሩ በሕግ ረገድ ተቀባይነትን ለማግኘት የማይገባው ነው። በማለት ወይም ማናቸውንም አፍራሽ የሆነ የመከላከያ መልስ በሚሰጥበት ጊዜ እንደ አዲስ አጋጣሚ ነገር ሆኖ በመጀመሪያ ያልተያዙትን ጭብጦች እንዳይፈጥር ሥረ ነገሩን ሳይለቅ የመጀመሪያውን መሠረታዊ ሙግት ተከትሎ ማቅረብ አለበት። በማለት ይደነግጋል። ቁጥር 234/1/ መ/ እንደዚሁ በተመሳሳይ መልኩ ይደነግጋል።

እነኚህ ጉዳዮች በመከላከያ ዕሑፍ ላይ ተከሣሹ ያላነሳቸው እንደሆነ በጭብጥ መልክ ሊያዙ ስለማይችሉ መከላከያ መልሱ እንዲሻሻል ካልተደረገ በቀር ተከሣሹ በሙግት ጊዜ ሊያነሳቸው የማይችላቸው ናቸው። ችግሩ ይበልጥ ጎልቶ የሚነሳው በቁጥር 82 ድንጋጌ ሥር ምን ምን ዓይነት ጉዳዮች መነሳት አለባቸው የሚለውን ስንጠይቅ ነው። ወይም በሌላ መንገድ ለማስቀመጥ ክሱ ተቀባይነትን የማያገኝ ለመሆኑ ወይም የክሱ ዐበይት ምክንያት ፈራሽ ወይም የሚፈረስ ነገር ግን ተቃውሞ እስኪቀርብ በሥራ ላይ መዋል የሚችል ለመሆኑ ወይም ለተቃራኒው ወገን ያልጠበቀው ሙግት የሚሆንበት የመከላከያ መልስ መሠረት ምን ዓይነት ነው የሚለውን ሁኔታ ስንመለከት ነው። የተወሰኑ ጉዳዮች ከሳሹ በሚያቀርበው አቤቱታና ተከሳሹ ይህን አቤቱታ ክዶ በሚያቀርብበት መልስ የግድ በጭብጥነት የሚቀርቡ ይሆናሉ። ስለዚህም ምንም እንኳ ተከሳሹ ማስረጃ ሊያቀርብባቸው የፈልጋቸውን ነጥቦች በግልጽ ያልጠቀሰ ቢሆንም ነጥቦቹ በከሳሹ አቤቱታና በተከሳሹ የክህደት መልስ በጭብጥነት የቀረቡ በመሆናቸው ማስረጃ ሊያቀርብባቸው ይችላል።

ለምሳሌ ከሣሽ የዋስትና ውልን በተመለከተ በመሠረተው ክስ ማመልከቻ ውስጥ ከሣሽና ተከሣሽ በደረሱበት ስምምነት መሠረት ተከሣሽ ዋስ የሆኑለት የከሣሹ ሠራተኛ አቶ ገብሬ በከሣሹ ላይ ለሚያደርሱት ጥፋት 1000 ብር ለመክፈል ተስማምተዋል የሚል ሐተታ አስፍሯል። በመከላከያ ዕሑፍ ደግሞ ተከሣሹ ከከሣሽ ጋር አንዳችም የዋስትና ውል አልተፈራረሙም በማለት ይክዳል። ተከሣሹ በመከላከያ መልሱ ውስጥ በመካከላችን ስምምነት አለ ሆኖም በውሉ ላይ ከፈረሙት ምስክሮች አንዱ አካለ መጠን

ያላደረሰ ስለሆነ ውሉ እንዳለ የሚቆጠር አይሆንም በማለት አይደለም የተከራከረው። የዋስትና ውል በዕሁፍ እንዲሆን የፍ/ብ/ሕ/ቁ. 1725/4 ያዛል፤ እናም ውል በዕሁፍ እንዲሆን በሕግ ሲጠየቅ በምስክሮች መረጋገጥ እንዳለበትና /ቁ. 1727/ ምስክሮችም አካለ መጠን የደረሱ /ቁ. 1729 /ሀ/ መሆን እንዳለባቸው ሕጉ በግልፅ ይደነግጋል። በክርክሩ ጊዜ ተከሣሹ አንደኛው ምስክር አካለ መጠን ያልደረሰ ለመሆኑ ማስረጃ ለማቅረብ ፈለገ እናም ጥያቄው ተከሣሹ ይህን ጉዳይ በአቤቱታ ጽሑፍ ስላልገለፀ ይችላል ወይ የሚል ነው። መልሱም ሊያቀርብ ይችላል ነው። በእርግጥ ተከሣሹ ይህንን ጉዳይ በተመለከተ በመከላከያ ዕሁፍ ውስጥ አልጠቀሰም። ይህ በቁጥር 82 ትርጓሜ መሠረት ማንሣት የሚገባው ጉዳይ አይደለም። ምክንያቱም የምስክሮችን ችሎታ የሚመለከተው ጉዳይ ተከሣሹ ከሚያቀርበው የመከላከያ ዕሁፍ ይልቅ ከሣሹ በሚያቀርበው የክስ ምክንያት መጠቀስ ያለበት በመሆኑ ነው።

ይህንን የሚያሰኘውም ስምምነቱ በፍትሐ ብሔር ሕግ ላይ በተመለከተው መሠረት በምስክሮች ካልተረጋገጠ የውል ግዴታ ስለማይኖር ነው። ከሣሹ ያቀረበው ዝርዝር ነጥብ ውል መኖሩን ለማስረዳት የታሰበ ነው። በፍትሐ ብሔር ሕግ መሠረት ይህ ማለት ውሉ በጽሑፍ መሆንና በሁለት አካለ መጠን በደረሱ ምስክሮች መረጋገጥ አለበት ማለት ነው። በዚሁ ሁኔታ ውሉ በምስክሮች ካልተረጋገጠ ውል የለም ማለት ነው። ተከሣሹ ውል መኖሩን በሚክድበት ጊዜ ከዋስትና ውል ጋር የተያያዙ የፍትሐ ብሔር ሕግ ድንጋጌዎች ተፈፃሚ መሆናቸውን የሚጠይቅ ጭብጥ የግድ ይነሳል ማለት ነው። ይህ የክሱ ምንጭ ወይም መሠረት ፈራሽ መሆኑን የሚያሳይ ጉዳይ አይደለም ምስክሩ አካለ መጠን ያልደረሰ ከሆነ ውል አይኖርም።

ይህን በተመለከተ በተከላሹ የሚቀርበው መከላከያም ለከላሹ ያልጠበቀው መከላከያ አይሆንበትም ምክንያቱም በውሉ ላይ እነማን እንደፈረመ የሚያውቀው በመሆኑ ነው። የምስክሮችን ችሎታ የሚመለከተው ጥያቄ ከሣሹ የዋስትና ውል አለ በማለት ባቀረበው የክስ ማመልከቻ ውስጥና ተከሣሹም በበኩሉ ይህን ለማስተባበል ባቀረበው የመከላከያ ዕሁፍ ውስጥ በጭብጥ መልክ የተያዘ እስከሆነ ድረስ ተከሣሹ የምስክሩን ዕድሜ በሚመለከት ምንም እንኳ በመከላከያ የመልስ ዕሁፍ ውስጥ በግልጽ ባይጠቀሰውም ማስረጃ ማቅረብ ይችላል። በሌላ ሕክል ተከሣሹ በተመሠረ

ተበት የውል መጣስ ክስ ላይ ውል የገባሁት በስህተት ነው በማለት ይከራከራል እንበል። በመከላከያ መልሱ ውስጥም ይኸው ስህተት መኖሩን ገልጾ መጽፍ አለበት። ውል የተዋዋለው በስህተት የሆነ እንደሆነ ውሉ እንዲፈርስ ሊደረግ ይችላል። /ፍ/ብ/ሕ/ቁ. 1696/። ቢሆንም ከስምምነቱ የመነጨ የውል ግዴታ እንዳለ ሊታወቅ ይገባዋል። የውል ግዴታ እስካለ ድረስ ይህን ውል ፈራሽ እንዲሆን የሚያደርገው ማንኛውም ነገር ሁሉ በቁጥር 82 አተረጓጎም መሠረት ውሉ ፈራሽ መሆኑን የሚያሳይ መሆን አለበት ይህም በመከላከያ መልሱ መጠቀስ ይኖርበታል። በዚህ ጎራ ከስህተት በተጨማሪ ሊጠቃለሉ የሚችሉትም ተንኮልን /የፍ/ሕግ ቁጥር 1704/፣ እርግጠኛ ያልሆነ ምክንያትን /የፍ/ሕግ ቁጥር 1705/ በመገደድ የተደረገ ውሉታን /የፍ/ሕግ ቁ.1706/ መሠረት በማድረግ ስለተገባ ውል የሚቀርብ አቤቱታ ነው።

በሌላ አነጋገር ለቁጥር 82 ተፈፃሚነት ሲባል የከሳሹ ጉዳይ አካል የሆኑትን ጉዳዮች ተከሳሹ ሊኖርበት የሚችለውን ግዴታ ሊያስቀርለት ከሚችለው አወንታዊ መከላከያ ከሚባለው ለይተን ማወቅ አለብን። ጉዳዩ ከሣሽ ያቀረበው ክስ አካል የሆነ እንደሆነ በክስ ማመልከቻው ውስጥ በጭብጥ መልክ ማቅረብ አለበት አለበለዚያ ማመልከቻው የክሱን ምክንያት አልጠቀሰም በማለት ፍ/ቤቱ በቁጥር 231 ድንጋጌ መሠረት ውድቅ ስለሚያደርገው ተከሣሹ የመከላከያ መልሱንም ማቅረብ አያስፈልገውም ማለት ነው። ነገር ግን መከላከያ መልሱም ቢሆን ተገቢውን አወንታዊ መከላከያ ማንሳት አለበት። አለዚያ ግን አቤቱታን ማሻሻል ካልተፈቀደ በስተቀር በክርክሩ ጊዜ ሊነሳ አይችልም። ታዲያ የከሳሹ አቤቱታ አካል በመሆኑ የክሱን ምክንያት መግለጽና በአቤቱታ ጽሑፍ የግድ መግለጽ ያለበት ነው ያልነውን አወንታዊ መከላከያ ስለሆነ በመከላከያ መልሱ መጠቀስ አለበት ካልነው ለይተን የምንወስደው እንዴት ነው? ጥያቄውን ለመመለስ ሁል ጊዜ ቀላል አይደለም። ጥያቄውን ለመመለስ የተሻለው መንገድ የመደበኛውን ሕግ ድንጋጌዎች መመልከትና ጉዳዩ የከሳሹ ክርክር አካል ነው ወደስ የተከሳሹ መከላከያ አካል ነው የሚለውን ጥያቄ መጠየቅ ነው።

ለምሳሌ የዋስትና ውል በጽሑፍ ሆኖ አካሉ መጠን በደረሱ ሁለት ምስክሮች መረጋገጥ አለበት የሚለው መጠይቅ የከሣሹ ክርክር አካል ነው።

ስምምነቱ በዚህ መልክ በምስክሮች ካልተረጋገጠ የውል ግዴታ አይኖርም ማለት ነው። ነገር ግን ስህተትን የውል ፈቃድ መስጠት ጉድለትንና ችሎታ ማጣትን በሚመለከት በፍ/ብ/ሕ/ቁ 1697 እና 1808/1/ በተመለከተው መሠረት የተከሰቱ ጉዳይ ይሆናል ማለት ነው። በተጠቀሱት ምክንያቶች ጉድለት ሳይሆን ውል ለመግባቱ ጥያቄውን እንዲያነሳ በሕግ የተፈቀደለት ወገን በሚገባ ማረጋገጥና ማስረዳት አለበት። የዚህ ድንጋጌ ዓላማ ግልጽና እንደ ስህተት ያሉ የፈቃድ ጉድለቶችን ማንሳትና በመከላከያው ማካተት የተከሰቱ ፋንታ ነው። የሚል ነው ከአቅም በላይ የሆነ ምክንያትን በተመለከተም ሁኔታው ተመሳሳይ ነው። ይህም በፍትሐ ብሔር ሕጉ ቁጥር 1791 ተደንግጓል። ይህ ድንጋጌ ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ውሉ ካልተፈፀመ እንደመከላከያ ሊቀርብ እንደሚችል ያስረዳል። ከሳሹ ተከላሽ ውሉን ሊፈጽም ያልቻለበትን ምክንያት ሊያውቅ አይችል ይሆናል በመሆኑም ተከላሹ ውሉን ሊፈጽም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት መሆኑን በመከላከያ መልሱ ውስጥ ጠቅሶ መጻፍ አለበት።

ከውል ውጭ የሚደርስ ኃላፊነትን በሚመለከተው መስክ ተፈፃሚ የሚሆነው መለኪያም ተመሳሳይ ነው። ከሣሽ ተከላሽ በቸልተኝነት ለደረሰብኝ የአካል ጉዳት ካሳ ሊከፍለኝ ይገባል የሚል ክስ ቢያቀርብ ተከላሹ በበኩሉ /በቸልተኝነት ባደረሰኩት ጥፋት ከሳሹ ጉዳት አልደረሰበትም በማለት ምንም እንኳን በመከላከያ ጽሁፍ ላይ ያልጠቀሰው ቢሆንም ሊከራከር ይችላል። አንድ ወገን ጥፋተኛ ነው ሊባል የሚችለው /በቁጥር 2028 እና 2029 መሠረት/ በሌላው ላይ ጉዳት ያደረሰ እንደሆነ ብቻ ነው። እናም ከሣሹ /ተከላሹ በቸልተኝነቱ ተጠያቂ ነው/ በማለት ከተከራከረ በቸልተኝነቱ የተነሳ ጉዳት አደረሰብኝ/ በማለት ክስ ቢመሰርትና ተከላሹ ደግሞ/ በቡጢ ጉዳት ያደረሰኩበት ራሴን ለመከላከል ስል ነው /ብሎ ለመከራከር ቢፈልግ በመልስ መከላከያ ጽሁፍ ውስጥ ራሱን ለመከላከል ጠቅሶ ማመልከት ይገባዋል። የፍ/ሕጉ ቁጥር 2067/1/ አንድ ሰው በሌላ ሰው አካል ላይ ጉዳት ካደረሰ ኃላፊነት እንዳለበት ቢደነግግም የዚሁ ሕግ ቁጥር 2067/2/ ጉዳቱ ሕጋዊ መከላከል ሲደረግ ከደረሰ ከኃላፊነት አጠቃላይ መርህ ልዩነት የሚኖረው መሆኑን ይደነግጋል ሕጋዊ መከላከል ከኃላፊነት አጠቃላይ መርህ የተለየ በመሆኑም የመከላከያ ነጥብ ስለሚሆን በተከላሹ የመከላከያ መልስ መጠቀስ ያለበት ጉዳይ ነው። የመጨረሻው ጥያቄ ይርጋን የሚመለከት ይሆናል። በአንዳንድ አገሮች አንድ ክስ በይርጋ ከታዘደ ምንም እድነት መብት ስለማይኖር ከሳሹ ለደረሰብኝ ጉዳት ካሳ ይሰጠኝ ብሎ ካመለከተ ክሱ

በይር

አገር

መከራ

ሕግ

ይርጋ

ለመግባቱ

መ

በመ

ሊ

ሆ

በመ

አ

ክሱ

የሌ

ገ

ጥ

ማ

በ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

ገ

በይርጋ አልታገደም ብሎ መከራከር አለበት የሚል እምነት አለ በሌሎች አገሮች ደግሞ ይርጋ የመከላከያ ጉዳይ ስለሆነ በተከላኹ መነሳት የሚገባው መከራከሪያ ነው ተብሎ ይታመናል በኢትዮጵያ ደግሞ ጥያቄው የመደበኛው ሕግ አካል ሆኖ እናገኘዋለን። ስለዚህም በፍ/ሕግ ቁጥር 1856/2/ መሠረት ይርጋን በተመለከተ ዳኞች በገዛ ሥልጣናቸው ደንቡን እንደመከላከያ ለመጥቀስ እንደማይችሉ ተደንግጓል። በዚህም የተነሣ ተከሣሹ በመከላከያ መልሱ ውስጥ በፍትሐ ብሔር ጉዳይ የይርጋውን ደንብ እንደመከላከያ በመውሰድ ካልጠቀሰ በቀር ሆን ብሎ እንደተወው ተደርጎ ይቆጠራል። ሊኖር የሚችለውን ማንኛውንም ዓይነት አለመጣጣም ለማስወገድ የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 234/1/ ሐ/ ተከሣሹ የቀረበበት ክስ በይርጋ መታገዱን በመከላከያ መልሱ በሚገባ መግለጽ እንዳለበት ይደነግጋል። ለማጠቃለያም አቤቱታን በማሻሻል ካልሆነ በቀር ተከራካሪዎቹ ወገኖች ቀድሞ ካቀረቡት ክርክር ወይም ጭብጥ ውጭ የሆነና ከቀድሞው ክርክር ጋር ግንኙነት የሌለው አዲስ ነገር ለማቅረብ አይቻልም ሲል የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 90 እንደሚደነግግ መገንዘብ አለብን። በቁጥር 80/1/ ድንጋጌ ላይ አቤቱታ ሰፋ ተደርጎ መተርጎሙንና ከክስ ማመልከቻና ከመከላከያ ጽሁፍ በተጨማሪ ማንኛውንም ማመልከቻና የአቤታ ጽሁፍ እንደሚጨምር ተመልክተናል።

ስለዚህም አንድ ተከራካሪ ከጊዜ በኋላ አንድ የአቤቱታ ጽሁፍ ሲያቀርብ ለምሳሌ ቀደም ሲል በክሱ ማመልከቻ ወይም በመከላከያ ጽሁፉ ላይ ካቀረበው ፍሬ ነገር ጋር የማይጣጣም ፍሬ ነገር ማቅረብ የለበትም። ከዚህ ምዕራፍ የምንረዳው አቤቱታ በዳኝነት ጊዜ መነሳት የሚገባቸውን ጭብጦች የማንሳት ዓላማ ያለው መሆኑን ነው። አቤቱታዎቹ ሁሉ ይህ አላማ ከግቡ እንዲደርስ ለማድረግ ይቻላቸው ዘንድ ተከራካሪ ወገኖች የሚያቀርቧቸውን ክሶች ወይም መከላከያ ነጥቦች የሚመለከቱ ዝርዝር ፍሬ ነገሮችን በአቤቱ ታቸው መግለጽ መቻል አለባቸው። ይህን በወቅቱ ካላደረጉ በሌላ ጊዜ ፍ/ቤቱ አቤቱታ እንዲሻሻል ካልፈቀደ በቀር ሊያደርጉ አይችሉም። ምንም እንኳ አቤቱታን ማሻሻል ለዘብ ብሎ የሚፈቀድ ቢሆንም ለማሻሻያው የሚፈቀደው ጊዜ ጉዳዩን እንዲዘገይ ያደርገዋል። ከዚህም ሌላ ማሻሻሉ የማይፈቀድባቸው አንዳንድ ሁኔታዎችም አሉ። ስለዚህም አንድ የሕግ ባለሙያ ለአቤቱታ ጽሁፎች ልዩ ትኩረት መስጠቱ በጣም ጠቃሚ ነው። ሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች አቤቱታቸውን ካቀረቡ ደግሞ የክርክሩ ጭብጥ በግልጽ ተለይቶ ይታወቃል ጉዳዩም በቀላሉ ለክርክርና ለውሳኔ መቅረብ ይችላል።

ሐ. አቤቱታዎችን ውድቅ ስለማድረግ

1. ውድቅ የማድረጉ ሥነ ሥርዓት

በዚህ ክፍል አቤቱታዎች ሕጋዊ ብቃት የላቸውም በማለት ፍ/ቤቱ ውድቅ እንዲሆኑ የሚያደርግበትን መንገድ እንመለከታለን። የፍ/ቤቱ ፊጅስትራር የቀረበለት የክስ ማመልከቻ በቴክኒክ ረገድ ብቁ ነው ብሎ ካመነ በኋላ ለፍ/ቤቱ ያቀርባል። ፍ/ቤቱም የቀረበለትን ማመልከቻ ውድቅ የሚያደርገው /1/ በክሱ አቤቱታ ላይ የቀረበው ነገር የማያስከስስ ሆኖ ሲያገኘውና /2/ በክሱ አቤቱታ ላይ የተገለፀው ጉዳይ ከፍርድ ቤቱ ሥልጣን ውጭ መሆኑን ሲረዳው ነው። ፍ/ቤቱ የክሱን አቤቱታ ውድቅ ካደረገው ውድቅ ያደረገበትን ምክንያት ገልጾ ትዕዛዙን መመዝገብ አለበት። በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ ቁጥሮች 229 እና 231 መሠረት የክሱ አቤቱታ በፊጅስትራር ወይም በፍ/ቤት ውድቅ መደረጉ ከሣሹ ክሱን አሻሽሎና የጉደለውን አሟልቶ በዚያው ነገር እንደገና ክስ ከማቅረብ የሚያግደው እንደማይሆን ቁጥር 232/2/ በግልጽ ይደነግጋል። ስለሆነም ፍ/ቤቱ የክሱን ማመልከቻ ሥልጣን የለኝም በማለት ውድቅ ያደረገው እንደሆነ ከሣሹ አዲስ የክስ ማመልከቻን ለተገቢው ፍ/ቤት ሊያቀርብ ይችላል ወይም ፍ/ቤቱ የክሱን ማመልከቻ የክሱን ምክንያት አልገለፀም በማለት ውድቅ እንዲሆን ያደረገው እንደሆነ ከሣሹ የክሱን ምክንያት የሚገልጽ አዲስ የክስ ማመልከቻ ማቅረብ ይችላል። ወይም ወደፊት እንደምናየው የቀረበውን የክስ ማመልከቻ አሻሽሎ ሊያቀርብ ይችላል። ነገር ግን ውድቅ እንዲሆን የተደረገውን የክስ ማመልከቻ እንደገና ለማቅረብ ያለው ሂደት የይርጋ ዘመን መቆጠርን አያግደውም። ለምሳሌ የክሱ ምክንያት መስከረም 1 ቀን 1955 ተፈጠረ። እነዚህን ለመሳሰሉ ክሶች ያለው የይርጋ ዘመን አሥር ዓመት ነው። ከሣሹ ክሱን ነሐሴ 1 ቀን 1965 ዓ.ም. መሠረተ የክሱ ማመልከቻ በፊጅስትራር በቁጥር 229 መሠረት ወይም በፍ/ቤቱ በቁጥር 231 መሠረት ውድቅ እንዲሆን ተደረገ ብለን እንገምት። ከሣሹም እንደገና አዲስ የክስ ማመልከቻ ጥቅምት 1 ቀን 1965 ዓ.ም. አቀረበ። የጉዳዩ የክስ ማቅረቢያ የይርጋ ዘመን መስከረም 1 ቀን 1965 ዓ.ም. ያበቃል እናም ተከሳሹ በሚያቀርበው ተገቢ ተቃውሞ መሠረት ከሣሹ በጥቅምት 1 ቀን 1965 ዓ.ም. ያስገባው ማመልከቻ ውድቅ እንዲሆን ያደረጋል። የመጀመሪያው ማመልከቻ ውድቅ እንዲሆን ስለተደረገ ክሱ እንዳልተመሰረተ ተደርጎ ነው የሚወሰደው። የመከላከያ ጽሁፍ በመጀመሪያ ሥሚ ወቅት ለፍ/ቤቱ ያቀርባል። ፍ/ቤቱ በቁጥር 229

ድንጋጌ መሠረት ቱክኒካዊ ብቃቱን ይመረምራል እናም ከዚህ ድንጋጌ ጋር ተስማሚ ሆኖ ካላገኘው ውድቅ ያደርገዋል። /ቁጥር 238 ይመልከቱ/ ነገር ግን ፍ/ቤቱ የመከላከያ ጽሑፉን ውድቅ ቢያደርግም እንኳ የመከላከያ ጽሁፍ አለመኖሩ ሳያግደው በመጀመሪያው ሥሚ ወቅት ክሱን መስማት አለበት። ለመሆኑ ፍ/ቤቱ አንድን የመከላከያ ጽሁፍ በሕግ ብቁ የሆነ መከላከያ ስላላቀረበ ሕጋዊ ብቃት የለውም በማለት ውድቅ ቢያደርግ ይችላል? የሚል ጥያቄ ሊነሣ ይችላል ይሆናል። ይህ ሥልጣን በቁጥር 254 ላይ የተደነገገ ይመስላል። በዚህ ቁጥር መሠረት ፍ/ቤቱ በተከራካሪዎች መካከል የሚያዝ ጭብጥ እንደሌለ የተረዳ እንደሆነ በመጀመሪያው ሥሚ ወቅት ፍርድ ሊሰጥ ይችላል። የቀረበው የመከላከያ ጽሁፍ ሕጋዊ ብቃት የሌለው እንደሆነ ተከራካሪ ወገኖችን የሚያከራክራቸው ጭብጥ ስለማይኖር ፍ/ቤቱ ተስማሚውን ፍርድ ለከሣሹ ሊሰጥ ይችላል። ስለዚህ ጉዳይ በምዕራፍ ስድስት በሰፊው እንመለስበታለን።

2. አቤቱታን ለመቀበል ስለሚኖረው ሥልጣን መግለጽ

በመጀመሪያ አቤቱታን ለማየት ፍ/ቤት የሚኖረውን ሥልጣን መግለጽን በተመለከተ የሚኖረው ችግር ምን እንደሆነ እንመረምራለን። በማመልከቻው ላይ በቀረቡት ዝርዝር ነገሮች መሠረት ክሱ ከፍ/ቤቱ ሥልጣን ውጪ የሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ክሱን መዝጋት አለበት። በቁጥር 9 እና 10 ላይ በተመለከተው መሠረት አንድ ፍ/ቤት ጉዳዩን የመዳኘት የሥረ ነገር ወይም የክልል ሥልጣን የሌለው እንደሆነ ክሱ በቁጥር 231 መሠረት ይዘጋል። ፍ/ቤቱ በቀረበለት የክስ ማመልከቻ የተጠቀሱት ፍሬ ነገሮች ፍ/ቤቱ የሥረ ነገርና የክልል ሥልጣን እንዳለው የሚያስረዱ መሆን አለመሆኑ ቸውን ለመወሰን ማመልከቻውን ይመረምራል። የሥረ ነገር ሥልጣንን በሚመለከት ፍ/ቤቱ የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 226-228 ድንጋጌዎችን መመልከት አለበት ምክንያቱም የፍ/ቤቱ የሥረ ነገር ሥልጣን የሚወሰነው በእነዚህ ቁጥሮች መሠረት አቤቱታ በቀረበበት የገንዘብ መጠን በመሆኑ ነው /ቁጥር 16/2/ ይመልከቱ። ስለሆነም ከሣሽ ለደረሰበት የአካል ጉዳት 10.000 ብር ይገባኛል ብሎ ካመለከተ ፍ/ቤቱ ይህን መቀበል ይኖርበታል። ከሣሹ አቤቱታ ያቀረበበትን የፍ/ቤቱ የሥረ ነገር ሥልጣን የሆነ የገንዘብ መጠን በፍርድ ለማግኘት የሚችልበት ሁኔታ እንደሌለ በክስ ማመልከቻው ከተጠቀሱት ፍሬ ነገሮች በግልፅ የተረዳ እንደሆነ ብቻ ነው አቤቱታው ከፍ/ቤቱ ሥልጣን ውጭ ነው በማለት ፍ/ቤቱ መወሰን ያለበት። ለምሳሌ

የከፍተኛው ፍ/ቤት የፍትሐ ብሔር መዝገብ ቁጥር 323/54/ያልታተመ/ ከሣሽ የአውቶሞቢል ኩባንያ ተከሣሽ የሐንስ ፕሮታ የሆኑበትን ክስ እንመልከት በዚያን ጊዜ የከፍተኛው ፍ/ቤት መጠኑ ከ2000 ብር የሚበልጥ ክርክርን የመዳኘት ሥልጣን ነበረው። ከሣሽ በተከሣሽ ላይ 2100 ብር /2000 ብር ተከሣሹ ያለበት ዋና እዳ ፤ 100 ብር ደግሞ ከሣሽ ያወጣው ወጪ/ ለሚሆን የገንዘብ መጠን ክስ ይመሰርታል። ተከሣሹም /ከሣሹ የጨመረው 100 ብር የሚገባው ባለመሆኑና እኔ ያለብኝ 2000 ብር ብቻ በመሆኑ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን የመዳኘት የሥረ ነገር ሥልጣን የለውም! በማለት ተከራክረ። ፍ/ቤቱም ይህ ጉዳይ ፍ/ቤቱ ስለሚኖረው ሥልጣን የሚመለከት ሳይሆን ይልቁንም የክርክሩን ይዘት የሚመለከት ነው/ በማለት የተከሣሹን መከራከሪያ ውድቅ አደረገ። ስለዚህም ፍ/ቤቱ አንድን ጉዳይ የማየት ሥልጣን የለኝም በማለት ውድቅ ማድረግ ያለበት የሥረ ነገር ወይም የክልል ሥልጣን እንደሌለው ከቀረበለት የክስ ማመልከቻ በግልጽ ከተረዳ ብቻ ነው።

ቀደም ብሎ እንዳየነው አንድ የክስ አቤቱታ ፍ/ቤት ጉዳዩን ለማየት ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን የለውም በሚል ምክንያት ውድቅ መደረግ የለበትም። አንድ የክስ ማመልከቻ ተከሣሹ ዜግነቱ ኢትዮጵያዊ መሆኑን ወይም በኢትዮጵያ ውስጥ ቋሚ የመኖሪያ ቦታ ያለው መሆኑን ወይም ለክሱ ምክንያት የሆነው ድርጊት በኢትዮጵያ ውስጥ መፈፀሙን የሚያመለክቱ ዝርዝር ነገሮችን ላይገልጽ ይችላል ይሆናል። ሆኖም አንደኛው በሕግ የሚፈቀድ የብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን መሠረት ፈቃድ ነው። ተከሣሹ በፍ/ቤት በመጀመሪያው ሥሚ ወቅት እስኪቀርብ ድረስ ፍ/ቤቱ ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን የለውም የሚል ተቃውሞ የሚያቀርብ መሆን አለመሆኑን ለማወቅ በጣም አዳጋች ነው። ስለሆነም ፍ/ቤቱ ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን ያለው ወይም የሌለው መሆኑ ከመጀመሪያው ሥሚ በፊት ሊታወቅ የሚችል ባለመሆኑ የክስ አቤቱታው ፍ/ቤቱ ብሔራዊ የዳኝነት ሥልጣን ያለው መሆኑን አላስረዳም በሚል ምክንያት ፍ/ቤቱ ውድቅ ማድረግ አይኖር በትም።

3. የክሥ ምክንያትን ስለመግለጽ

አቤቱታ ውድቅ እንዲሆን ከሚደረግባቸው ገጽታዎች ዋነኛውና ጠቃሚው የክሱ ማመልከቻ /የክሱን ምክንያት በትክክል አልገለፀም/ በማለት ውድቅ እንዲሆን የሚደረግበት ዘዴ ነው። ቀደም ሲል እንደጠቆምነው ፍ/ቤቱ የተከሣሹን የመከላከያ ጽሁፍ/ ሕጋዊ ብቃት ያለው መከላከያ

አልገለፀም/ በማለት በቁጥር 254 ድንጋጌዎች ላይ በመመሥረት ውድቅ ሊያደርገው ይችላል። ሆኖም ጥያቄው አብዛኛውን ጊዜ የክስ ማመልከቻን የሚመለከት በመሆኑ ትኩረታችንንም የምናደርገው በዚህ ላይ ይሆናል። እዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የቀረበ ጉዳይ ሁለት የክርክር ደረጃዎች ያሉት መሆኑን ነው። እነዚህም የአቤቱታና የቅድመ ክርክር ደረጃ ናቸው። አቤቱታው በሚቀርብበት ጊዜ ከሣሹ ሕጋዊ ብቃት ያለውን ክስ ያላቀረበ መሆኑ ግልጽ ከሆነ ክሱ እንዲቀጥል የሚደረግበት ምክንያት አይኖርም። በቀረበው የክስ ማመልከቻ ላይ ከሣሹ ባቀረበው አቤቱታ መሠረት ሊወሰንለት የሚችልበት ምክንያት ከሌለ ማስረጃ መስማቱ አስፈላጊ አይሆንም። ስለዚህም ፍ/ቤቱ እንድን የክስ አቤቱታ መርምሮ በቂ የክስ ምክንያት እንደማይገልጽ ከተገነዘበ አቤቱታውን ውድቅ ያደርገዋል። ከዚህ ቀጥለን ደግሞ እንድ የክስ አቤቱታ የክሱን ምክንያት ገልጿል የሚባለው መች እንደሆነ እንመለከታለን።

ሀ. ከሣሹ ዳኝነት የሚያስገኙለትን ፍሬ ነገሮች በአቤቱታው ውስጥ ማቅረብ ያለበት ስለመሆኑ

ከሣሹ በሚከተለው ሁኔታ የክስ ማመልከቻውን አቀረበ እንበል / ከሣሹ ድሃ ሲሆን ተከሣሹ ደግሞ ሀብታም ነው። በመሆኑም ተከሣሹ ለከሣሹ 1000 ብር መክፈል ይገባዋል።/ ይህ የክስ ማመልከቻ የተመሰረተበትን ምክንያት እንደማያስረዳ ግልጽ ነው። የቀረበው ዝርዝር እውነታን የተመረኮዘ ቢሆንም እንኳ ተከሣሹ ለከሣሹ ይህን ያህል ብር እንዲከፍል የሚያስገድደው ሕጋዊ መሠረት የለም። ሕጉ /ማንኛውም ሀብታም ለማንኛውም ድሃ ገንዘብ መክፈል አለበት/ በማለት የሚደነግገው ነገር የለም።/ ቀላብ የመስጠት ግዴታ ሊኖር የሚችልባቸው ሁኔታዎች ቢኖሩም ከሣሹ ግን ከተከሣሹ ቀላብ ለማግኘት መብት ያለው መሆኑን የሚያስረዱ ፍሬ ነገሮችን በአቤቱታው አልገለፀም። ይህ ከሆነ ደግሞ የክሱ መስማት የሚቀጥልበት ምክንያት አይኖርም። ከሣሹ ድኃ መሆኑን ተከሣሹ ደግሞ ሀብታም መሆኑን ከሣሹ ቢያረጋግጥም ምንም የሚፈይደው ነገር አይኖርም። ይህ ክስ መሠረት የሌለው በመሆኑም ውድቅ እንዲሆን መደረግ አለበት። በሌላ አነጋገር የቀረበውን የክስ ማመልከቻ ሕጋዊ ብቃት ለመወሰን ፍ/ቤቱ በማመልከቻው ላይ የተመለከቱትን ፍሬ ነገሮች ይመረምራል እንጂ ማስረጃን አይሰማም ወይም ሌላ ተመሳሳይ ድርጊትን አይፈጽምም።

በማመልከቻው ላይ የቀረቡት ፍሬ ነገሮች እውነት ከሆኑ ከሣሹ የጠየቀውን በሕጉ መሠረት ከተከሳሹ ለማግኘት መብት አለው ወይ የሚለውን ጥያቄ ፍ/ቤቱ መጠየቅ አለበት የጥያቄው መልስ አዎን መብት አለው የሚል ከሆነ ከሳሹ በአቤቱታው የክሱን ምክንያት አስረድቷል ማለት ስለሆነ ተከሳሹ መልሱን አዘጋጅቶ እንዲቀርብ ይታዘዛል። የጥያቄ መልስ መብት የለውም የሚል ከሆነ ግን የክስ አቤቱታው የክሱን ምክንያት አላስረዳም ማለት ስለሆነ አቤቱታው ውድቅ ይደረጋል።

በእውነቱ አብዛኛዎቹ ጉዳዮች በምሳሌያችን ላይ እንዳቀረብነው ቀላል አይደሉም ፤ ሆኖም መርሁ ግን ተመሳሳይ ነው። በክስ ማመልከቻው የተጠቀሱት ፍሬ ነገሮች እውነት ሆነው ቢገኙም እንኳ ከሳሹ በክሱ ያቀረበውን ጥያቄ እንዲወሰንለት ለማድረግ በሕግ መብት የሌለው ከሆነ የክሱን ምክንያት አላስረዳም ማለት በመሆኑ አቤቱታው ውድቅ ይደረጋል።

ለምሳሌ በመሐመድ በይ ሀሰን ወራሾችና በጆርጂ ኒኮላና ሌሎች መካከል በሱዳን ፍ/ቤት በቀረበው ክርክር ከሳሹ የመሬት ባለቤትነቱን ለተከሳሹ ያስተላለፍኩት በተንኮል ወይም በስህተት ስለሆነ የማይፀና በመሆኑ ዝውውሩ ውድቅ ይደረግልኝ በማለት ክስ አቀረበ። ከሳሹ የመሬት ባለቤትነት ዝውውሩ ውድቅ ይደረግልኝ በማለት ላቀረበው ጥያቄ በአቤቱታው ላይ ያነሳው ምክንያት መሬቱ የተሸጠው በዝቅተኛ ዋጋ ነው የሚል ነው። ፍ/ቤቱም አቤቱታውን ተመልክቶ የክሱ ምክንያት አልተጠቀሰም ምክንያቱም መሬቱ በዝቅተኛ ዋጋ ተሸጠ የተባለው ምክንያት እውነት ሆኖ ቢገኝ እንኳ ይህ ምክንያት ከሕጉ አንፃር ተንኮል ወይም ስህተት ተደርጎ የሚወሰድ አይደለም በማለት ውሳኔ ሰጥቷል። ከዚህ የአቤቱታ ጽሑፍ የምንገነዘበው በተከሳሹ በኩል ተፈፀመ የተባለ ስህተት ያልተጠቀሰ መሆኑንና ተከሳሹ ከሳሹን አሳስቶ ይህን ጥቅም አገኘ ያልተባለ መሆኑን ነው። ስለዚህም አቤቱታው የክሱን ምክንያት አላስረዳም ተብሎ ውድቅ ተደርጓል።

የዚህ ደንብ ሌላው ገጽታ አንድ የክስ አቤቱታ የክስ ምክንያት መሠረታዊ አካል የሆነውን ፍሬ ነገር ካልገለፀ የክሱን ምክንያት አልገለፀም የሚባልበት ሁኔታ ነው። አንድ የክስ ምክንያት ተገልጿል እንዲባል የተወሰነ ፍሬ ነገሮች መጠቀስ አለባቸው እነዚህ ፍሬ ነገሮች ካልተጠቀሱ ግን አቤቱታው ብቃት አይኖረውም። ለምሳሌ ውጭ ባለመከበሩ ለደረሰብኝ ኪሳራ የጉዳት ካሳ ሊከፈለኝ ይገባል ተብሎ ለቀረበ ክስ ከሳሹ ውል

ለመዋዋል ጥያቄ ለተከሳሹ መላኩን በአቤቱታው የገለፀ ቢሆንም ተከሳሹ ጥያቄውን የተቀበለው መሆኑን ግን አልጠቀሰም። ውል ሊመሠረት የሚችልው ሁለቱም ወገኖች ከተስማሙ ብቻ በመሆኑ ውል አልተከበረም ለሚለው ጥያቄ ለሚቀርበው የክስ ምክንያት ዋና አካል የሆነው ነጥብ አልተጠቀሰም። ምንም እንኳን ከሳሹ ውል ለመዋዋል ለተከሳሹ ጥያቄ መላኩ እውነት መሆኑ ቢረጋገጥም ተጨማሪ ነጥብ ካልተጠቀሰ በስተቀር ሁለቱ ወገኖች ውል መዋዋላቸውን ስለማያመለክት አቤቱታው የክሱን ምክንያት አስረድቷል ማለት አይቻልም። ይሁን እንጂ አንድ አቤቱታ የክሱን ምክንያት ያስረዳ መሆን አለመሆኑን ለመወሰን ሁሉም ጥርጣሬዎች መፈታት ያለባቸው አቤቱታ አቅራቢውን በሚደግፍ ሁኔታ ሲሆን አቤቱታው መተርጎም ያለበትም እንደዚሁ እሱን በሚደግፍ መልክ ነው። አቤቱታው የክሱን ምክንያት አላስረዳም ተብሎ ውድቅ መደረግ ያለበት ከሳሹ ያቀረበው አቤቱታ በሕግ መሠረት ሊወሰንለት እንደማይችል በአቤቱታው ከተጠቀሱት ፍሬ ነገሮች በግልጽ መረዳት ከተቻለ ነው። ከሳሹ የጉዳዩን መሠረታዊ ነጥብ ማቅረብ የሚችልበት ሁኔታ ካለ እንዲያቀርብ እድል ሊሰጠው ይገባል። ይህ ሁኔታ በተለይ የአቤቱታ ሕግ ገና መዳበር በጀመረበትና የሰለጠነ የሕግ ባለሙያ እጥረት ባለበት በአሁኒቷ ኢትዮጵያ የተለየ እውነትነት አለው። አንድ የክስ ምክንያት በአቤቱታው የተጠቀሰ ቢሆንም የተጠቀሰው ግን ባልተሟላ መልኩ ከሆነ ፍ/ቤቱ አቤቱታውን ውድቅ ማድረግ የለበትም።

የሚቀጥለውን ምሳሌ እስተውል። ከሣሽ ተከሣሽ ለሽርሙጥና ተግባር ሴተኛ አዳሪዎችን ወደ ሆቴሌ ያስገባል ብሎ በሃሰት ስሜን ያጠፋል በማለት በቀድሞ አሠሪው ላይ ክስ ይመሠርታል። በፍትሐ ብሔር ሕግ መሠረት የስም ማጥፋት ክስ ምክንያት አለ ሊባል የሚችለው የስም ማጥፋቱ ድርጊት ለሌላ ሦስተኛ ወገን የተላለፈ እንደሆነ ነው በማለት ቁጥር 2044 ስለሚደነግግ ተከሣሹ ይህንን የስም ማጥፋት ድርጊት ለሌላ ሦስተኛ ወገን ስለማስተላለፉ ግን የክሱ ማመልከቻ በግልጽ የጠቀሰው ነገር የለም። ከሣሹ በማመልከቻው ላይ የገለፀው ከሆቴሉ በግዴታ የተሰናበተ መሆኑንና በሀሰትና በስም ማጥፋት በተከሳሹ የተወነጀለ መሆኑን ነው። ምንም እንኳን ይህ ደካማ የአቤቱታ አቅራቢ ቢሆንም ክሱ ተከሳሹ የተናገረው ከሦስተኛ ወገን ፊት መሆንን እንደሚጠቁም ተደርጎ ሊቀረጥም ይችላል። ስለዚህም አቤቱታው የክሱን ምክንያት ያስረዳል ተብሎ ተወስኗል። ስለዚህም ከላይ

እንደተመለከትነው የመሐመድ ሐሰን ወራሾች ጉዳይ በአቤቱታው የተጠቀሰው ምክንያት ከላሹ እንዲወሰንለት እንደማይደርገው ከሕጉ አንፃር ግልጽ ከሆነ ብቻ ነው አቤቱታው የክሱን ምክንያት አላስረዳም ተብሎ ውድቅ መደረግ ያለበት።

ለ. በአቤቱታ ውስጥ መደምደሚያን መጨመር አስፈላጊ ስላለመሆኑ

አንድ ከሣሽ በክስ ማመልከቻው ውስጥ ፍሬ ነገሮችን ከማቅረብ ይልቅ መደምደሚያ ያቀረበ እንደሆነም የክሁን ምክንያት አልገለፀም የሚባልበት ሌላው ሁለተኛ ሁኔታ ነው። ምንም እንኳን የፍ/ቤቱ ሬጅስትራር የቀረበለት ማመልከቻ ቁጥር 222 የሚደነግገውን አሟልቷል በማለት ቢቀበልም ነገር ግን ጠለቅ ያለ ምርምር ሲደረግበት /መቅረብ የሚገባውን ፍሬ ነገር ከመጥቀስ ይልቅ መደምደሚያ ብቻ ያቀረበ መሆኑን ፍ/ቤቱ ሊደርስበት ይችላል ይሆናል።/ ይህ በሚሆንበት ጊዜ ከሣሹ በሕጉ መሠረት የጠየቀውን መብት ሊያስገኝለት የሚችለውን የክስ ምክንያት የሚያስረዳ ፍሬ ነገር አልገለፀም ተብሎ አቤቱታው ውድቅ እንዲሆን ይደረግበታል። በአቤቱታ ውስጥ ፍሬ አገሮችንና የክስ ምክንያትን ለመግለፅ ተፈልጎ መደምደሚያ የሚቀርብበትን ሁኔታ በተመለከተ ስለሚኖረው ልዩነት የሚቀጥለውን ምሳሌ በትኩረት እንመልከት።

ከሣሽ ለተከሣሽ በውል መሠረት ተቀጥሮ ይሠራል። ሥራውንም በመሥራት ላይ እያለ ከምስሶ ላይ ይወድቃል። ከሣሹም በክስ ማመልከቻው ውስጥ ተከሣሹ በቸልተኝነት ምስሶ ላይ ያለውን መወጣጫ እንዲንቀሳቀስ በማድረጉና በተገቢው መንገድ እንዲጠብቅ ባለማድረጉ በዚሁ የተከሣሹ ቸልተኛ ድርጊት ሣቢያ ከሣሹ ወድቆ አደጋ ሊደርስበት በቅቷል በማለት አትቶት ለደረሰበት ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ጠይቋል። በዚያ አገር ሕግ መሠረት ተከሣሹ ተጠያቂ የሚሆነው ቸልተኛ መሆኑ ከተረጋገጠ ነው እንዲህ ያለው የክስ ማመልከቻ በፍ/ቤት ዓይን ፍሬ ነገሮችን ሳይሆን የጠቀሰው መደምደሚያውን ብቻ ነው። እዚህ ላይ ከሣሹ ተከሣሹ /ቸልተኛ/ ነው ከማለት በቀር ቸልተኛ ሊያሰኙ የሚችሉትን ፍሬ ነገሮች በሚገባ አልገለፀም። መወጣጫው መሰላል እርሱ ከሚሰራበት ምስሶ ላይ በምን ያህል ርቀት እንደተያያዘና ምን ያህል ርቀት ላይ መያያዝ የግባው እንደነበረ

የተጠ
ገፍ
ውደ

ለምሳሌ መሰላሉ ከአራት ኢንች በበለጠ ርዝመት ከምሰሶው ጋር መያያዝ አልነበረበትም ነገር ግን መሰላሉ ከምሰሶው ጋር የተያያዘው በስድስት ኢንች ርዝመት ነው። በማለት መግለፅ ይገባው ነበር በተጨማሪም ከአራት ኢንች በላይ ርዝመት ባለው ሥፍራ ላይ በመርገጤ ልወድቅ በቃሁ በማለት ዘርዘሮ ማቅረብ ነበረበት።

ኃል
በበት
ነሱ
ነ
ነገር
በ
ው
ነገር
ቱ
ጊያ
ው

እዚህ ላይ ከሣሹ ተከሣሹ በቸልተኝነት ለፈፀመው ጥፋት በሕጉ መሠረት ተጠያቂ እንደሆነ የሚያስረዱ ፍሬ ነገሮች በአቤቱታው ባለመ ጥቀሱ የክሱን ምክንያት አልጠቀሰም ሊባል ችሏል። በኢትዮጵያ ያሉ ፍ/ ቤቶች በክስ ማመልከቻው ላይ ከቀረበው አቤቱታ ውስጥ ከፊሉ በቂ ሆኖ ያልተገኘ እንደሆነ ብቃት የሌለው ውድቅ እንዲሆን በማድረግ ብቃት ያለውን ክፍል በመውሰድ አቤቱታውን የሚቀበሉበት ሁኔታ አለ። እንደዚህ በሚሆንበት ጊዜ የተሻሻለው አቤቱታ ለተከላሹ እንዲደርሰው ይደረጋል።

ሐ. ከሣሹ በማመልከቻው ውስጥ ያቀረበውን አቤቱታ የሚያፈርሱ ፍሬ ነገሮችን ስለሚያቀርብበት ሁኔታ

ነም
ሪ
ከ
ኹ
ግ
ሪ
ፍ/
ሪ

አንድ የክስ ማመልከቻ የክሱን ምክንያት አልገለፀም የሚባልበት ሦስተኛው ሁኔታ ደግሞ ከሣሹ በክሱ የጠቀሰው አቤቱታ በሕጉ መሠረት ሊወሰንለት የማይችል መሆኑን በግልጽ የሚያስረዱ ወይም ተከሣሹ በቂ መከላከያ ያለው መሆኑን የሚገልጹ ፍሬ ነገሮችን በአቤቱታው የጠቀሰ እንደሆነ ነው። ለምሳሌ ከሣሹ ለደረሰበት የአካል ድብደባ በፍ/ብ/ሕ/ቁ. 2038 መሠረት ካሳን ለማግኘት ክስ መሠረተ እንበል። የክሱ ማመልከቻ ተከሣሹ በቡጢ መቶኝ አፍንጫዬን ሰበረው የሚል ነበር። አቤቱታው በመቀጠልም ተከላሹ የመታኝ ስለሰደበኝ ልቀጣው ብዬ በመጀመሪያ ከመታሁት በኋላ ነው በማለት ገልጿል። ተከሣሹ ከላሹን መትቶ አፍን ጫዬን ሰበረው የሚለው የአቤቱታው ክፍል የክሱን ምክንያት የሚገልጽ ነው ምክንያቱም ይህ ድርጊት እውነት መሆኑ ከተረጋገጠ ከላሹ በሕጉ መሠረት ካሳ የማግኘት መብት ይኖረዋል። ይሁን እንጂ በአቤቱታው የተጠቀሰው ሁለተኛው ነጥብ ከሣሹ ካሳ ሊወሰንለት እንደማይገባ በግልጽ የሚያስረዳና ተከላሹም በቂ መከላከያ እንዳለው የሚያስገነዝብ ነው። በፍ/ሕጉ ቁጥር 2039/ለ/ መሠረት አንድ ሰው መማታቱን የፈፀመው ሕጋዊ መከላከል በሚያደርግበት ጊዜ ከሆነ እንደጥፋት አይቆጠርም። ስለዚህም

በአቤቱታው እንደተጠቀሰው ከላሹ የጠየቀው ካሳ በሕጉ መሠረት ሊወሰንለት እንደማይችል ግልጽ በመሆኑ ማመልከቻው የክሱን ምክንያት እንዳላስረዳ እንገነዘባለን። ሌላው ምሳሌ ደግሞ በሚከተለው ሁኔታ ቀርቧል። ከሣሹ በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 2050 /3/ መሠረት ተከሣሹ ባለቤቱን ያለ እኔ ፈቃድ ከመኖሪያ ቤቱ ወስዶ ከሱ ጋር አስቀምጧል በማለት ክስ መሠረተ። የከሣሹ አቤቱታ በሚቀጥለው መንገድ የቀረበ ነበር። ይኸውም።

/ግንቦት 1 ቀን 1965 ዓ.ም. ባለቤቱ ህገ ወጥና ምግባረ ቢስ ቃላትን ያዘሉ የስድብ ውርጅብኝ አወረደችብኝ። ባለቤቱን በትክክለኛውና ግብረ ገብነት ባዘለ ሥርዓት እንድትመራ በማለት በቡጢና በቀበቶዬ ለአሥራ አምስት ደቂቃ ያህል ደበደብኳት። እንደገናም ለሚቀጥሉት አሥር ደቂቃዎች ያህል ደጋግሜ በእርግጫ መታጓት። የባለቤቱ ወንድም የሆነው ተከሣሹ በወቅቱ በቤቱ ውስጥ ስለነበር ባለቤቱን እንዳልቀጣ ሊከለከል ሞክሮ ነበር። ይህን ካደረገ በኋላ ባለቤቱ ከእርሱ ጋር ቤቱን ለቃ እንድትሄድ ጠይቆ እኔ ከእኔ ጋር መቆየት አለባት በማለት አብራው መሄድዋን የተቃወመኩ ቢሆንም አብራው እንድትሄድ አድርጓል የሚል ነው።

የፍ/ብ/ሕ/ቁ. 2051 /ለ/ ደግሞ ባልየው በሚስቱ ላይ የማሠቃየት ተግባር በመፈፀሙ ጥፋተኛ ሆኖ እንደሆነ ወይም ባልየው በሚስቱ ላይ ግፍ መሥራቱን ተከሣሹ በሕሊና መንገድ በእርግጥ በመገመቱ ሴትየዋን ተቀብሎ ያኖራት ሰብዓዊ ርህራሄን በሚመለከት አድርጎት የሆነ እንደሆነ እንደ ጥፋት አይቆጠርም በማለት ይደነግጋል። ከከሣሹ የክስ ማመልከቻ እንደምንረዳው ተከሣሹ ለቀረበበት ክስ በቂ መከላከያ እንዳለው እንገነዘባለን። በፍ/ብ/ሕ/ቁ. 2051 /ለ/ ላይ የተመለከተውን የጭካኔ ተግባር የፈፀመ ለመሆኑ የሚያጠራጥር አይደለም። ስለዚህም ማመልከቻው ከከሣሹ ይልቅ ለተከሣሹ ጥሩ የሆነ መከላከያ መሠረት ያለው መሆኑን የሚያስረዳ በመሆኑ አቤቱታው የክሱን ምክንያት ያልጠቀሰ ነው። የሆኖ ሆኖ እዚህ ላይም ቢሆን የሚኖሩት አጠራጣሪ ሁኔታዎች በሙሉ አመልካቹን በሚደግፍ ሁኔታ መፍትሔ ሊሰጣቸው ይገባል። ስለዚህም ከቀረበው ማመልከቻ በማያወላዳ ሁኔታ ከሣሹ በሕጉ መሠረት የጠየቀውን ካሳ እንዲያገኝ የማያስችለው ወይም ተከሣሹ በቂ የሆነ መከላከያ እንዳለም መረዳት ካልተቻለ በቀር ፍ/ቤቱ የክሱ ማመልከቻ የክሱን ምክንያት ገልጿል በማለት መቀበል

ይኖርበታል። ቀደም ሲል ባቀረብነው ምሳሌ ውስጥ በክስ ማመልከቻው ላይ የቀረበው ፍሬ ነገር በከሣሽና በባለቤቱ መካከል በተፈጠረው አለመግባባት የተነሣ ከሣሽ ባለቤቱን ትንሽ በጥፊ መታት የሚል ቢሆን ኖሮ ማመልከቻው የክሱን ምክንያት አልገለፀም ተብሎ ውድቅ እንዲሆን መደረግ የለበትም። ምክንያቱም ይህ ድርጊት በቁጥር 2051 /ለ/ መሠረት የማሠቃየት ተግባር መሆን ወይም አለመሆኑ አከራካሪ ሊሆን ስለሚችል ነው። ምን አልባትም ድርጊቱ የማሰቃየት ተግባር ይሆን ይሆናል ሆኖም ግልጽ ባለመሆኑ ተጨማሪ ማብራሪያ ስለሚጠይቅ ለምሳሌ ማስረጃ እስኪቀርብ መጠበቅ አለበት በመሆኑም ከላሹ ባቀረበው ጥያቄ መሠረት ሊወሰንለት እንደማይችል ካቀረባቸው ፍሬ ነገሮች በግልጽ መረዳት የሚቻል ከሆነ ብቻ ነው አቤቱታው የክሱን ምክንያት አላስረዳም ተብሎ ውድቅ መደረግ ያለበት ለማጠቃለልም አንድ አቤቱታ የክሱን ምክንያት አላስረዳም የሚባለው በየጊዜተሉት ሁኔታዎች ነው።

1. የቀረበው አቤቱታ እውነትነት ያለው ቢሆንም እንኳ ከሣሹ ያቀረበው ጥያቄ በሕጉ መሠረት ሊወሰንለት እንደማይችል ግልጽ የሆነ እንደሆነ
2. ከሣሹ በአቤቱታ ውስጥ ፍሬ ነገሮችን በማቅረብ ፋንታ መደም ደሚያ ያቀረበ እንደሆነ፤
3. ከሣሹ በአቤቱታው ውስጥ የጠየቀው ጥያቄ በሕጉ መሠረት ሊወሰንለት የማይችል መሆኑን የሚያስረዱ ፍሬ ነገሮችን ያቀረበ ወይም ተከሣሹ በቂ መከላከያ እንዳለው የሚያመለክቱ ፍሬ ነገሮችን የጠቀሰ እንደሆነ ነው።

4. ሕጋዊ ብቃት ያለው መከላከያ ስለማቅረብ

ከላይ የቀረቡት መርሆዎች የመከላከያ ፅሁፍን ሕጋዊ ብቃት ለመወሰንም ተፈጻሚ የሚሆኑ ናቸው። በመጀመሪያው ሥሚ ወቅት ፍ/ቤቱ የተከሣሹ መከላከያ ሕጋዊ ብቃት የሌለውና በቁጥር 254 መሠረት በተከራካሪዎች መካከል የሚያዝግ ቁጥጥር የለም በማለት አቤቱታውን ውድቅ አድርጎ ለከላሹ ፍርድ ሊሰጥ ይችላል። ለምሳሌ በአካል ላይ ለደረሰ ጥቃት ክስ በቀረበበት ጊዜ ተከሣሹ ከሣሹና ተከሣሹ የተለያዩ ጉዛዎች አባላት ነን በማለት ብቻ በመከላከያ መልሱ ውስጥ ጠቅሶ ቢያቀርብ ሁለቱ የተለያዩ ጉዛ አባላት መሆናቸው እውነት ቢሆን እንኳ ይህ መሆኑ ተከሣሹ ከሣሹን

እንዲደበድብ በቂ ምክንያት ስለማይሆነው የመከላከያ አቢቱው ሕጋዊ ብቃት ያለም መከላከያ አላቀረበም። በሌላ በኩል ተከሣሹ ከሣሹ ያቀረበበት ክስ ሙሉ በሙሉ አምኖ ሌላ ምንም ነገር ሳያቀርብ ቢቀር በተከራካሪዎች መካከል ጭብጥ ሊያስይዝ የሚችል ፍሬ ነገር የጠቀሰ ባለመሆኑ ለከሳሹ ሊፈረድ ይገባል። ከዚህም በተጨማሪ በአካል ላይ የተፈፀመ ድብደባን በተመለከተ ለቀረበበት ክስ ተከሳሹ ድብደባውን የፈፀምኩት ራሴን ለመከላከል ስል ነው በማለት ብቻ መልስ ቢሰጥ ሕጋዊ ብቃት ያለው መከላከያ አላቀረበም። ምክንያቱም ራሱን ለመከላከል ለምን መብት አለኝ እንዳለ የሚያስረዱለትን ፍሬ ነገሮች በአቢቱታው ሳይጠቅስ ማጠቃለያ ብቻ ነው ያቀረበው።

በመጨረሻም ተከሣሹ መሠረት ያደረገውን መከላከያ ለማቅረብ እንደማይችል በግልጽ የሚያስረዱ ፍሬ ነገሮችን በመልስ ጽሑፉ ያቀርብ ይሆናል። ለምሳሌ ተከሣሹ የከሣሹን ስም አጥፍተኃል ተብሎ ለቀረበበት ክስ ያቀረበው የመከላከያ መልስ የተናገርኩት ንግግር እውነት የሆነና የከሣሹ ሚስት ከሳሹን ትታ ወደ ተከሣሹ እንድትመጣ ያደረግሁት ነው በማለት ቢያትት የተናገርኩት ንግግር እውነት ነው የሚለው የመልሱ ክፍል ሕጋዊ ብቃት ያለው መከላከያ ነው ምክንያቱም በፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 2047 /1/ ድንጋጌ መሠረት ተከሣሹ ያወራው የስም ማጥፋት ጉዳይ እርግጠኛ ለመሆኑ ማስረጃ ካገኘ ስም አጠፋ አያሰኘውም ስለሚል ነው። ይሁን እንጂ የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 2047 /2/ ደግሞ እውነት የሆነው የስም ማጥፋት ጉዳይ በተለይ ሰውየውን ለመጉዳት ብቻ ያደረገው መሆኑ ካልተረጋገጠ በቀር በሀላፊነት አይጠየቅም በማለት ይደነግጋል። የዚህ አቢቱታ ጽሑፍ ሌላው ክፍል ተከሣሹ ድርጊቱን የፈፀመው ከሳሹን ሚስቱ ትታው እንድትሄድ ለማድረግ መሆኑን ስለሚያስረዳ ስም ማጥፋቱን የፈፀመውም ከሳሹን ለመጉዳት ብቻ እንደሆነ ያረጋግጣል ስለዚህም ተከሳሹ ባቀረበው መልስ የጠቀሳቸው ፍሬ ነገሮች የድርጊቱን እውነትነት እንደመከላከያ ሊጠቀምበት እንደማይችል የሚያሳዩ በመሆናቸው ሕጋዊ ብቃት ያለው መከላከያ አላቀረበም። በአቢቱታ ጽሑፎች በተጠቀሱት ፍሬ ነገሮች ምክንያት አንድ ክርክር የክርክሩ ሙሉ መስማት ከመጀመሩ በፊት እንዴት እንደሚቆም አይተናል በቀረበው አቢቱታ ከሳሹ የክሱን ምክንያት እንዳለ ስረዳ ወይም ተከሳሹ ሕጋዊ መከላከያ እንደሌለው መገንዘብ ከተቻለ ወደ ሙሉ ክርክሩ የሚኬድበት ምንም ምክንያት የለም። በአቢቱታው ውስጥ

ወ
ታ
ቸ
ቹ
ነ
፪
ው
ነኝ
ቻ

የተመለከቱት ነገሮች እውነት ቢሆኑም እንኳ ከሳቹ የጠየቀውን ለማስወ ሰን ግን የማይፈቅድለት ይሆን ይሆናል። ይህን ሥነ ሥርዓት ተፈፃሚ በማድ ረግም ፍ/ቤቱ በመጨረሻ ምንም ፋይዳ የማያመጣ ሙሉ ክርክር ማካሄድን ያስወግዳል። በዚህ መንገድም የማያስፈልጉ ክርክሮች ይወገዳሉ የክርክሮች ቁጥርም በዚያው መጠን ይቀንሳል።

መ. አቤቱታ ስለማሻሻል

1. ማሻሻሉ ስለሚደረግበት ሁኔታ

እስካሁን ድረስ በክስ መሠማቱ ሥርዓት ሊቀርቡ የሚገባቸውን ጭብጦች የማብራራት ዓላማ ያለውን የአቤቱታ ጽሑፍ ደንብ በጥንቃቄ ተመልክተናል። የአቤቱታ ሥርዓት በተወሰኑ ደረጃዎች ብቻ መቅረብ ያለባቸውን ጉዳዮች የሚመለከተውን መርህ ያካትታል። ይህም ማለት አንድ ተከራካሪ አንድን ነገር ማቅረብ ባለበት ጊዜ ካላቀረበ ጊዜው ካለፈ በኋላ በሌላ ጊዜ ሊያቀርብ አይችልም ማለት ነው። አንድ ተከራካሪ አንድን የክርክር ነጥብ በአቤቱታው ሳያቀርብ ከቀረም ጭብጥ ስለማይያዝበት በሙሉ ክርክሩ ጊዜ ያን ነጥብ ለማስረዳት ማስረጃ ሊያቀርብበት አይችልም። አንድ ተከላሽ የቀረበበትን የክስ ነጥብ በመልሱ ሳይክድ ከቀረ ክሱን እንዳመነ ይቆጠራል። አንድ ተከላሽ አንድን የመከላከያ ነጥብ በመልሱ ሳይጠቅስ ከቀረ ከጊዜ በኋላ ሊያነሳው አይችልም።

በእንግሊዝና በአሜሪካ ውስጥ /የአቤቱታ ሕግ/ ገና ጨቅላ በነበረበት በጥንት ጊዜ እነዚህ ደንቦች ግትር አቋምን እንደያዙ ነበር ተፈፃሚ የሚሆኑት። እናም በወቅቱ ያልቀረበ ክርክር ከጊዜ በኋላ አይቀርብም የሚለው መርህ ተፈፃሚ ይደረግ ነበር። ነገር ግን የዚህ ውጤት የሰዎች የሥረ ነገር ሕግ መብቶች በአቤቱታው ላይ በሚታየው ስህተት የተነሳ እንዲነካ ነበር ያደረገው። ይህን ከአስፈላጊው በላይ እንዳይሆን ለመከላከል በተወሰኑ ሁኔታዎች አቤቱታዎች የሚሻሻሉበት ሥርዓት ተቀባይነት አገኘ። በዚህም ምክንያት ተከራካሪው መጀመሪያ ሳያደርገው የቀረውን አሁን እንዲያደርግ የሚያስችል ሲሆን ያስተካከለውም ነገር በመጀመሪያ እንዳደረገው የሚቆጠር ነበር። አንድ አቤቱታ እንዲሻሻል ከተፈቀደ የመጀመሪያው አቤቱታ የቀረበበት ቀን አካል ተደርጎ ነው የሚወሰደው። ማሻሻል የሚደረግበት ሥርዓት ደግሞ በአቤቱታ አቀራረብ ስህተት ምክንያት መደበኛ መብቶች የሚነኩበትን መጠን የሚወስን ይሆናል። ከዚህ ቀጥለን ደግሞ በኢትዮጵያ አቤቱታዎች የሚሻሻሉበት ሁኔታ እንመረምራለን።

ብ
ብ
ት
ና
ው
ሱ
ግ
ይ
።
ው
ኑ
ሀ
ቱ
ን
ቹ
ከ
ት
ት
ላ
ደ
ጥ

ማሻሻልን የሚመለከተው የኢትዮጵያ የፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 91/1/ ከዚህ እንደሚከተለው ይደነግጋል።

/ፍርድ ከመስጠቱ በፊት በማናቸውም ጊዜ ወይም ፍ/ቤቱ ተገቢ ሆኖ ካገኘው ተከራካሪዎች ወገኖች ክሣቸውን እንዲያሻሽሉና ክርክራቸውን እንዲለውጡ ሊፈቀድላቸው ይችላል። ስለሆነም የዚህ ዐይነት መብት ለተከራካሪዎች ወገኖች የሚሰጠው የክሱ መሻሻል ወይም የክርክሩ መለወጥ ነገሩን ይበልጥ የሚያብራራ ወይም ትክክለኛ ፍትሕን ለመስጠት የሚረዳ ሆኖ በተገመተ ጊዜ ብቻ ነው። ይህንንም በሚፈቅድበት ጊዜ ፍርድ ቤቱ ተገቢ መስሎ የታየውን ኪሣራ ለመወሰን ይችላል።/ የዚህ ድንጋጌ በተለይም /የዚህ ዓይነቱ መብት ለተከራካሪዎች ወገኖች የሚሰጠው የክሱ መሻሻል ወይም የክርክሩ መለወጥ ነገሩን ይበልጥ የሚያብራራ ወይም ትክክለኛ ፍትህን ለመስጠት የሚረዳ ሆኖ በተገመተ ጊዜ ብቻ ነው/ የሚለው በሰፊው የተገለፀ ነው።

ይህ ድንጋጌ ፍ/ቤቱ በራሱ ተነሳሽነት አቤቱታ እንዲሻሻል ሊያደርግ እንደሚችል ይጠቁማል ይህም አተረጓጎም በ/ፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 251/1/ የተደገፈ ሆኖ እናገኘዋለን። ስለዚህም ፍ/ቤቱ አንድ አቤቱታ መሻሻል እንዳለበት ካመነ ለምሳሌ አንድ ተከራካሪ በክርክሩ ያላነሳውን ወሳኝ ነጥብ በተመለከተ ማስረጃ ያለው መስሎ ከታየው ተከራካሪው አቤቱታውን ለማሻሻል ጥያቄ ያላቀረበ ቢሆንም አቤቱታው እንዲሻሻል ትእዛዝ ሊሰጥ ይችላል። ይህ ዓይነቱ ሥልጣን ተገቢና ተስማሚ ለሆኑ ጉዳዮች ብቻ ተፈፃሚ መሆን አለበት። ፍ/ቤቱ የተከራካሪው ወገን ጠበቃን ሚና መሻማት ሳይኖርበትም በአቤቱታው ውስጥ በተመለከተው ስህተት ሳቢያ የተከራካሪው መደበኛ መብቶች በፅኑ የሚነኩ መሆናቸውን የተገነዘበ እንደሆነ በራሱ አነሣሽነት አቤቱታው እንዲሻሻል ማድረግ አለበት። አንድ ተከራካሪ አቤቱታው እንዲሻሻል የሚፈልግባቸውን ሁኔታዎች ቀጥለን እንመለከታለን። አንደኛው ሁኔታ ከሳሹ አቤቱታውን ለፍ/ቤቱ ካቀረበ በኋላ አንድ ጠቃሚ የመከራከሪያ ነጥብ ሳያካትት መቅረቱን የተገነዘበ እንደሆነ ነው። በዚህም ጊዜ ያልጠቀሰውን ነጥብ መጨመር እንዲችል አቤቱታውን ለማሻሻል ለፍ/ቤቱ ጥያቄ ያቀርባል። ጥያቄው ተቀባይነት ካገኘም የተሻሻለው አቤቱታ ቅጂ ለተከሳሹ እንዲደርሰው ይደረጋል። ሌላው ሁኔታ ደግሞ የክስ አቤቱታው ለፍ/ቤት ከቀረበ በኋላ የተከሰተ የአቤቱታ ጥያቄ ለማካተት አቤቱታ የሚሻሻልበት ሁኔታ ነው።

/1/

የፍ

ውን

በት

ጦጥ

ረዳ

ቴቱ

ጋም

ሻል

ለኛ

ው

ርግ

/1/

ሻል

የብ

ውን

ሰጥ

ማ

ገገ

ሰራ

ሆነ

ከራ

ለከ

ነዩ

ው።

ውን

ገገ

ገገ

ለምሳሌ ከሣሹ /ተከሣሽ ደበደበኝ/ በማለት የክስ ማመልከቻ ካቀረበ በኋላ ሌላ ድብደባ እንደገና በዚህ ከሣሽ ይፈጸምበታል እንበል። ሁለቱም ክሦች በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 217 መሠረት ተጣምረው ሊቀርቡ የሚችሉ በመሆናቸው ከሣሹ ሁለተኛውን ድብደባ በተመለከተ አዲስ የክስ ማመልከቻ እንዲያቀርብ የሚደረግበት ምክንያት አይኖርም። ቀደም ሲል ያቀረበውን አቤቱታ አዲሱን የክስ ምክንያት ለማካተት ማሻሻል ብቻ ነው የሚጠበቅበት። እዚህ ላይ የክሱ መሻሻል ነገሩን በመጀመሪያ ደረጃ ካቀረበለት ፍ/ቤት ሥልጣን በላይ ያደረገው እንደሆነ የመጀመሪያው ደረጃ ፍ/ቤት ይህን ጉዳይ ለመቀበል ሥልጣን ላለው ፍ/ቤት ያስተላልፋል። ጉዳዩ የቀረበለትም የበላይ ፍ/ቤት የነገሩ መሰማት እንዲቀጥል ያደርጋል/ቁ. 91/5። ከዚህም በተጨማሪ ከሣሽ መሠረታዊ የሆነ ነጥብን በክሱ ማመልከቻ ውስጥ ሳያስገባ የቀረ መሆኑን ከተገነዘበ ወይም ተከሣሹ መካድ የሚገባውን ነገር ሳይክድ የቀረ መሆኑን ወይም መጥቀስ የነበረበትን ጠቃሚ የመከላከያ ነጥብ በመልሱ ሳያካትት መቅረቱን ከተገነዘበ በመጀመሪያው የክስ ሥራ ወቅት አቤቱታ እንዲሻሻል ሊፈቀድ ይችላል ይሆናል። ይህ በአብዛኛው ጊዜ ፍ/ቤቱ በቁጥር 241 መሠረት ተከራካሪዎቹን ወገኖች በሚመረመርበት ጊዜ ወይም በቁጥር 246 መሠረት ጭብጦች እንዲያዙ በሚያደርግበት ጊዜ የሚከሰት ይሆናል።

አብዛኛውን ጊዜ አቤቱታን የማሻሻል ጥያቄ የሚነሳው ክሱ በመሰማት ላይ ባለበት ወቅት አንደኛው ወገን ማስረጃን ለማቅረብ ሲፈልግና ሌላኛው ወገን ደግሞ በአቤቱታውና በማስረጃው መካከል አለመጣጣም አለ በማለት ተቃውሞ በሚያቀርብበት ጊዜ ነው። በእርግጥ ተቃውሞው ተቀባይነትን ማግኘት አለበት ነገር ግን ተቃውሞ የቀረበበት ወገን ደግሞ ማስረጃ ማቅረብ የሚፈልግበትን ነጥብ በአቤቱታው ውስጥ ለመጨመር እንዲችል አቤቱታውን ማሻሻል ይፈልግ ይሆናል። ከዚህም በተጨማሪ ተከሣሹ በመከላከያ መልሱ ላይ ያላቀረበውን የመከላከያ ነጥብ በተመለከተ ጭብጥ ማንሳት በሚፈልግበት ጊዜ በክርክሩ ሂደት ወቅት አቤቱታን የማሻሻል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል። ሌላው በጣም ጠቃሚ የሆነው ጥያቄ አንድ ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት አቤቱታን እንዲሻሻል ለማድረግ መፍቀድ ይችላል ወይ የሚለው ነው። እንደደንቡ ከሆነ ማሻሻል የተፈቀደ ነው። ነገር ግን በቁጥር 91/1/ እና 251/1/ ድንጋጌዎች የተለየ የቋንቋ አጠቃቀም ምክንያት በኢትዮጵያ የሚነሳ ጥያቄ አለ።

የሕንድ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ትዕዛዝ 6 ፤ ደንብ 17 አቤቱታን በማሻሻሉ ረገድ /ፍርድ ቤቱ በማንኛውም የክርክሩ ሂደት ደረጃ አቤቱታው እንዲሻሻል መፍቀድ ይችላል/ በማለት ሲደነግግ ፤ ለዚህ አግባብነት ያለው የኢትዮጵያ ፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ ድንጋጌ ደግሞ /ፍርድ ከመስጠቱ በፊት በማንኛውም ጊዜ/ በማለት ይደነግጋል። ይህ አባባል ጉዳዩን በመጀመሪያ ደረጃ የሚያከራክረው ፍ/ቤት ውሳኔ ከመስጠቱ በፊት ማለት ተደርጎ የሚተረጎም ከሆነ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አቤቱታ እንዲሻሻል የመፍቀድ ሥልጣን አይኖረውም ማለት ነው። ነገር ግን /ከመጨረሻው ውሳኔ በፊት/ ማለት እንደሆነ ተደርጎ የሚተረጎም የሆነ እንደሆነ የመጨረሻውን ውሳኔ የሚሰጠው የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አቤቱታ እንዲሻሻል ለመፍቀድ የሚያስችለው ሥልጣን ይኖረዋል ማለት ነው። /ቁ. 342፣347፣348 ይመልከቱ/ ጉዳዩ በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ቀርቦ እስኪታይ ድረስ መልሱን ለማወቅ አንችልም ፤ እኔ ግን ይህ ድንጋጌ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አቤቱታን እንዲሻሻል መፍቀድ እንደሚችል ተደርጎ መተርጎም አለበት የሚል ሃሳብ አቀርባለሁ። በተጨማሪም በሌሎች አገሮች የሚሰራበት ልምድም ይኸው ሲሆን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አቤቱታ እንዲሻሻል መፍቀድ እንዳለበት የሚያስገድዱ ሁኔታዎችም ሊከሠቱ ይችላሉ።

ለምሳሌ ክሱን በመስማት ላይ ያለው ፍ/ቤት ከሣሹ አቤቱታውን የሚደግፍ ማስረጃ ሲያቀርብ ተከሣሹ በከሣሹ አቤቱታና በማስረጃው መካከል አለመጣጣም አለ በማለት ተቀባይነት ያለው ተቃውሞ ያቀረበ ቢሆንም ፍ/ቤቱ ግን ይህን ተቃውሞ ባለመቀበል ማስረጃውን እንዲያቀርብ ፈቀደለት እንበል። ይህ ማስረጃ ደግሞ ከሣሹ ላቀረበው ክስ እጅግ ወሳኝ የሆነ ነበር። በተፈፀመው ስህተት ምክንያት በበታች ፍ/ቤት የተሰጠውን ውሳኔ በመሻር ፈንታ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ከሣሹ ማስረጃ ያቀረበበትን የክርክር ነጥብ እንዲያካትት ለማድረግ አቤቱታውን እንዲያሻሽል ሊፈቅድለት ይችላል። ተከሣሹም ለዚህ ማስረጃ መከላከያ የሚሆነውን ማስረጃ እንዲያቀርብ በመፍቀድ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የመጨረሻውን ውሳኔ ሊሰጥ ይችላል። ሌላው ሊነሳ የሚችለው ጠቃሚ ጥያቄ ደግሞ ፍ/ቤቱ ከሣሹ ያቀረበው የክስ ማመልከቻ የክሱን ምክንያት አልገለፀም በማለት በቁጥር 231 ድንጋጌ መሠረት ውድቅ በማድረግ ፈንታ እሻሽሎ እንዲያቀርብ ሊፈቅደለት ይችላል ወይ? የሚለው ነው። ጥያቄው ቁጥር 231 አቤቱታ

3
D
n
n
s
z
z
b
i
;

209 -

የሆነ መሻሻል ከተደረገለት ሊገልፅ እንደሚችል ያመነ እንደሆነ የክ
ማመልከቻ የተሟላ አይደለም በማለት ከሳሹ አቤቱታውን በተወሰነ የገ
ገደብ አሻሽሎ እንዲያቀርብ ተእዛዝ ይሰጣል። ከሳሹ በተወሰነው የጊዜ ገደ
ተቀባይነት ያለው አቤቱታ ካቀረበ ክርክሩ ይቀጥላል ካላቀረበ ግ
አቤቱታው በመጨረሻ ውድቅ ይደረጋል።

ከዚህ ቀጥለን ደግሞ አቤቱታ እንዲሻሻል መፈቀድ ያለበት መ
እንደሆነ እንነጋገራለን። አንድ አቤቱታ እንዲሻሻል ፍ/ቤት የሚኖረው
አቋም ለዘብ ያለ መሆን አለበት ወይስ ጠበቅ ያለ መሆን አለበት የሚሉ
ፖሊሲ ነክ ጥያቄ ሊነሣ ይችላል ይሆናል። በሌላ አነጋገር አቤቱታዎን
በአንዳንድ አስገዳጅ ምክንያት የተነሣ መፈቀድ ከሚችሉበት ሁኔታ በቀ
መሻሻል እንዲደረግባቸው ያለ ገደብ መፈቀድ አለበት ወይስ እንዲሻሻል
የሚፈቀድበትን ሁኔታ ፍ/ቤቱ ጠበቅ አድርጎ መያዝ አለበት? የቁጥር 91
አዝማሚያ የጉዳዩን ጭብጥ ለመወሰን የማያስፈልግ ካልሆነ ወይም ሌሎች
አስገዳጅ ሁኔታዎች መሻሻሉ እንዳይፈቀድ ካላደረጉ በስተቀር አቤቱታ
ማሻሻል ያለ ገደብ መፈቀድ አለበት የሚል ይመስላል። አቤቱታን ማሻሻል
ለዘብ ባለ ሁኔታ መፈቀዱ በአቤቱታ አቀራረብ ስህተት ምክንያት መደበኛ
መብት እንዳይታጣ የሚከላከል ሲሆን ፍ/ቤቱም ማሻሻል መፈቀዱ ሌላውን
ተከራካሪ እንዳይጎዳ ለማድረግ ከማሻሻሉ ጋር ቅድመ ሁኔታዎችን እንዲያስ
ቀምጥ ሥልጣን ተሰጥቶታል የሚከተለውን በአሜሪካ የቀረበ ክርክር
በምሳሌነት እንመልከት። ከሳሽ በሐኪሙ ላይ ባቀረበችው ክስ ልጅን
በምወልድበት ጊዜ ከአግባብ ውጪ የሆነ ሕክምና በማድረግ ጉዳት
የደረሰብኝ ስለሆነ ካሳ ይከፈለኝ በማለት ገልጸለች። ባቀረበችው አቤቱታም
ሐኪሙ የወገቤን አጥንት ሰፋት ሳይለካ በመቅቱ በተለመደው ተፈጥሮአዊ
አወላለድ ለማዋለድ ሞክሯል ካለች በኋላ በመቀጠልም ቢለካ ኖሮ ግን
በተለመደው መንገድ መውለድ እንደማልችልና ቀዶ ጥገና ማድረግ አስፈላጊ
እንደሆነ ግልጽ በሆነለት ነበር በማለት አስረድታ ስለዚህም በተለመደው
ሁኔታ እንድወለድ በመሞከሩ ውስጣዊ ጉዳት ደርሶብኛል በማለት ገልጸለች።
ሆኖም ሐኪሙ አዋላጅ ሐኪም መሆኑ በአቤቱታው ላይ አልተገለፀም ነበር።
ጉዳዩ ለሙሉ ክርክር በቀረበ ጊዜም ከሳሽዋ ተከሳሹ አዋላጅ ሐኪም መሆኑን
ለመግለጽ ክስዋን ለማሻሻል ፈለገች። ይህ ከሣሽ አቤቱታዋን ለማሻሻል
የቀረበችው ጥያቄ በፍ/ቤቱ ውድቅ እንዲሆን ይደርጋል። የተሰጠውም
ምክንያት ጉዳዩ ለሙሉ ክርክር የቀረበ በመሆኑ

ተከሙ
በሕግ
ግዴ
የሚ

ወሰነ

ያለ

እንጂ

ፍር

አለ

ውድ

ሰ

ጥ

ለሙ

ገ

ፍጥ

ክስ

ሲ

ገ

ገ

0

ክሉ
ጊ
ደብ
ግ

መቸ

ረዕ

ጌል

ወጽ

ቀ

ሻሉ

ዓ

ጦ

ቲታ

ሻ

በ

ውን

ያ

ክር

ጀግ

ጥ

ም

አ

ግ

ላጊ

ራ

ች

ር።

ኑ

ሻል

ጥም

ሆ

ተከላከሉ በህፃናት አዋላጅነት የሰለጠነ መሆን ያለበት መሆን አለመሆኑንና በሕፃናት አዋላጅነት የሰለጠነ ባለሙያ የወገብ አጥንትን ስፋት የመለካት ግዴታ ያለበት መሆኑን ለማስረጃት ማስረጃ ለማቅረብ አልተዘጋጀበትም የሚል ነው ቀጥሎ ፍ/ቤቱ በህጉ መሠረት ለተከላከሉ ተፈርዷል በማለት ወሰነ። በሕጉ መሠረት ደግሞ የወገብ አጥንትን ስፋት የመለካት ግዴታ ያለበት በመስኩ ልዩ እውቀት ያለው ሐኪም እንጂ አንድ ተራ ሐኪም እንዲለካ አይገደድም /የፍ ሕግ ቁ. 2031 ይመልከቱ/ ከሳሽዋም በተሰጠው ፍርድ ላይ ይግባኝ ስላቀረበች ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይግባኝ ባይዋ አቤቱታዋን ለማሻሻል ያቀረበችው ጥያቄ በመጀመሪያ ደረጃው ፍ/ቤቱ ውድቅ መደረጉ እግባብ እንዳልሆነ በመጥቀስ ውሳኔውን ሽሮታል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በሰጠው ምክንያትም ተከላከሉ ለከላከሉ ማድረግ የነበረበት ጥንቃቄ ደረጃ ምንድን ነው የሚለውን የክርክሩ መሠረታዊ ጭብጥ ለመወሰን የአቤቱታው መሻሻል አስፈላጊ ነበር በማለት ገልጿል። ከሳሽዋ ተከላከሉ የማዋለድ ልዩ ስልጠና ያለው ባለሙያ ነው ብሚለው ክርክር የምትገፋበት ከሆነ ተከላከሉ ከፍተኛ የጥንቃቄ ደረጃ ይጠበቅበታል። ይህን ክርክር ማንሳት ደግሞ ለከላከሉ ጉዳይ ወላኝ ነጥብ በመሆኑ ክርክሩን በአቤቱታዋ ለማካተት እንድትችል ያቀረበችው ክስን የማሻሻል ጥያቄ ሊፈቀድላት ይገባ እንደነበር የይግባኝ ፍ/ቤቱ ገልጿል። ክሱ ቢሻሻል የሚነሳውን አዲስ ክርክር ተከላከሉ ለመከላከል አልተዘጋጀም ተብሎ የተነሳውን ክርክር በተመለከተም ለተከላከሉ ጥበቃ ሊደረግለት የሚችልበት መንገድ ማሻሻሉን በመከልከል እንዳልሆነ ፍ/ቤቱ አብራርቷል። በማያ ያዝም በክሱ መሻሻል ምክንያት የሚነሳውን አዲስ ጭብጥ ለማስረጃት ተከላከሉ ማስረጃውን ማሰባሰብ እንዲችል ቀጠሮ መሰጠት እንደነበረበት ገልጿል። የክርክሩ ቀጠሮ እንዲራዘም የተደረገው በከላሽዋ ጥፋት በመሆኑ በቀጠሮው መራዘም ምክንያት የሚከተለውን ውጭም እስከ እንድትከፍል ማድረግ ይቻል ነበር በመሆኑም ለተከላከሉ ጥበቃ የሚደረግበት መንገድ ከሳሽዋ የክርክር ነጥብዋን በመጀመሪያው አቤቱታዋ ባለማካተትዋ ያላትን ጠንካራ የመከራከሪያ ነጥብ የማቅረብ እድል መክልከል መሆን የለበትም።

በክሱ ውስጥ የተመለከተውን የመከራከሪያ ሃሳብ ለመወሰን አቤቱታን ማሻሻሉ አስፈላጊ መሆኑ የታመነበት እንደሆነ መፈቀድ አለበት እናም አስፈላጊ ከሆነም ሌላኛው ተቃዋሚ ወገን አዲሱን ጭብጥ መከላከል ይችል ዘንድ የበኩሉን ዝግጅት እንዲያደርግ ጊዜ መስጠት ይኖርበታል። ይህ

መንገድ ነው በቁጥር 91/1/ መንፈስ መሠረት በኢትዮጵያ ውስጥ ተግባራዊ መሆን የሚገባው በአብዛኛዎች የሕግ ሥርዓቶች አቤቱታን ማሻሻል ያለገደብ የተፈቀደ ነው እንደ ምሳሌ ለማቅረብ ያህል በክሱ ማመልከቻ ውስጥ ከሣሹ የመሬቱ ባለቤት በመሆኔ መሬቱ ደብዳቤ በማለት አመለከተ። ክሱ በሚሰማበት ጊዜ ግን የመሬት የባለቤትነቱ ጥያቄ ከፍ ያለ ውዝግብና ክርክርን አስከተለ። ከሣሹ የባለ ይዞታነት መብት አለኝ በማለት ክሱን እንደገና እንዲያሻሽል ተፈቀደለት ይህም ማለት ክርክሩን በባለቤትነት መብት ላይ ተመስርቶ መሬቱ ይመለስልኝ ከሚል በባለይዞታነት መብት ላይ ተመስርቶ ይዞታው ይመለስልኝ ወደሚል ክስ ለወጠው ማለት ነው ከሣሹ የመሬቱ ብቸኛ ባለቤት እኔ ስለሆንኩ መሬቱ ይመለስልኝ በማለት ያቀረበውን ክስ የመሬቱ የጋራ ባለቤት ስለሆንኩ ድርሻዬን የማግኘት መብት አለኝ በማለት አሻሽሎ እንዲያቀርብ ተፈቅዶለታል። ከላሽ የመሬት ኪራይ ይከፈለኝ በማለት ላቀረበው ክስ የኪራይ ስምምነት እንደሌለ ግልጽ ሲሆን ተከሣሹ መሬቱን ያለ አግባብ ስለተጠቀመበት የጉዳት ካሳ ሊከፍለኝ ይገባል በሚል ክሱን አሻሽሎ እንዲያቀርብ ተፈቅዶለታል። ከላሹ በዋስትና ያበደርኩት ገንዘብ ይከፈለኝ በማለት ላቀረበው አቤቱታ ተከላሹ ለአካለ መጠን የላደረሰኩ ነኝ በማለት መልስ ስለሰጠ ተከላሹ ብድሩን ያገኘው አካለ መጠን አድርሻለሁ ብሎ በተንኮል በማሳሳት መሆኑን በክርክር ነጥቡ ጠቅሶ ክሱን እንዲያሻሽል ተፈቅዶለታል።

እነዚህ ከላይ ያቀረብናቸው ምሳሌዎች የሚያስረዱን ለዘብ ያሉ የአቤቱታ መሻሻል መንገዶችን ሲሆን በኢትዮጵያም ይኸው መንገድ ተቀባይነት ቢያገኝ የተሻለ መስሎ ይታያል። ይህ በአብዛኛው ዘመናዊ የሕግ ሥርዓትን የሚከተሉ ሀገሮች ያዳበሩት ሥርዓት ነው።

2. የክርክሩን መሠረታዊ ጥያቄ ለመወሰን አስፈላጊ የሆነ ማሻሻል

አቤቱታው መሻሻል እንዲደረግበት የማይፈቀደው መቼ ነው? እንዲሁኔታ አቤቱታው ቢሻሻል በክርክሩ ውስጥ የተመለከተውን መሠረታዊ ጥያቄ ለመወሰን የማያስፈልግ በሚሆንበት ጊዜ ነው። ምንም እንኳን አንድ ተከራካሪ በአቤቱታው ላይ ቴክኒካዊ ነጥቦችን ሊያነሳ ይችላል የነበረ ቢሆንም ይህንን ሳያነሳ የቀረ እንደሆነ ይህንን በማሻሻል መንገድ እንዲያቀርብ

የሚፈቀድበት ምክንያት አይኖርም። ይህ ደግሞ የክሱን መስማት ሊያዘገየው የሚችልና በቀረበው መሠረታዊ ጉዳይ ላይ የሚሰጠውን ውሳኔ ግን የማይለወጥ ነው። በቁጥር 91/1/ ድንጋጌ መሠረት ይህን መሠሉን አቤቱታ ለማሻሻል የሚቀርበው ጥያቄ ውድቅ እንዲሆን መደረግ አለበት። ለምሳሌ ተከሣሹ በመከላከያ መልሱ ከሣሹ እንደ ሽርክና ማህበር አባል ከላሽ የመሆን ችሎታውን በተመለከተ በተቃውሞ ያነሳው ክርክር አልነበረም። በኋላ ግን በሽርክና አባልነቱ ክስ ሊያቀርብ አይችልም ብሎ ለመከራከር አቤቱታውን ማሻሻል ፈለገ። ይህ ጥያቄ ተቀባይነት ማግኘት የለበትም። ማሻሻል መደረጉ ተከሣሽ ለከሣሽ ያለበትን ኃላፊነት የሚነካ አይደለም እናም አቤቱታው ተከሣሹ ባቀረበው መልክ እንዲሻሻል ቢደረግ ፡ ሊኖር የሚችለው አዲስ የክስ ማመልከቻ እያንዳንዱ ሽሪክ በግሉ ክስ በተከላሹ ላይ እንዲያቀርብ ማድረግ ነው። የክርክሩ መሠረታዊ ጭብጦች ግን በመጀመሪያው ክርክር ከተያዘው ጭብጥ ጋር ተመሳሳይ እንደሆኑ ይቀራሉ። በመሆኑም መሻሻል መደረጉ ክርክሩን ከሚያዘገይ በስተቀር በተከላሹ ተጠያቂነት ላይ ምንም የሚያመጣው ለውጥ አይኖርም። በመጨረሻ የሚሰጠው ውሳኔም ቢሆን የሚነካ አይሆንም። ስለሆነም እንዲህ ዓይነቱ አቤቱታን የማሻሻል ጥያቄ በክርክሩ ውስጥ ያለውን ወሳኝ ጥያቄ ለመወሰን አስፈላጊ ባለመሆኑ መፈቀድ የለበትም።

በሕንድ የሚገኙ ፍ/ቤቶች የአንድ አቤቱታ መሻሻል በጠቅላላው ልዩ የሆነ አዲስና ከበፊቱ ጋር የማይገናኝ ክርክር የሚያስከትል የሆነ እንደሆነ የክርክሩን መሠረታዊ ጥያቄ ለመወሰን የማያስፈልግ በመሆኑ ተቀባይነት እንዲኖረው መፈቀድ የለበትም በማለት ይወስናሉ። አዲሱ የክስ ማሻሻል ጥያቄ በቀረበበት ጊዜ የይርጋው ዘመን መቆጠር አለመጀመሩ ትኩረት የሚሰጠው ጉዳይ አይደለም። ይህንንም በተመለከተ በሚቀጥለው ክፍል እንመጣበታለን። እዚህ ላይ ዋናው የግንዛቤ ምንጭ በክርክሩ ውስጥ የተመለከቱት ወሳኝ ጥያቄዎች የሚባሉት በመጀመሪያው አቤቱታ የጉለበ ቱትና ከክሱ ጋር ግንኙነት ያላቸው ነጥቦች በመሆናቸው አዲስ ክርክር የሚፈጥር የአቤቱታ ማሻሻል በመጀመሪያው ክርክር የቀረበውን ወሳኝ ጥያቄ ለመወሰን አስፈላጊ አይሆንም። ከዚህ ደንብ አኳያ በሚቀጥሉት ዓይነት ጉዳዮች የአቤቱታ ማሻሻል ጥያቄ ተቀባይነት ሳያገኝ ቀርቷል። ከሣሽ በክስ ማመልከቻው ውስጥ ለተከሣሹ ያከራየሁትን የጀልባ ኪራይ ዋጋ

ይከፈለኝ በማለት አመለከተ። ሆኖም ተከሣሹ የከሣሹን ጀልባ ራሱ የተከራየ ሳይሆን የተከሳሹን ጀልባዎች ለሌሎች ሰዎች የሚያከራይለት ወኪሉ መሆኑ ስለታወቀ ከሳሹ ተከሣሽ ጀልባዎቹን እንዲያከራይልኝ ወክየው ጀልባዎችን ለሌሎች ሰዎች በማከራየት ያገኘውን ገንዘብ ስላልከፈለኝ ይከፈለኝ በማለት አቤቱታውን ለማሻሻል ፈለገ። ጥያቄውም ውድቅ እንዲሆን ተደረገ። የተሰጠውም ምክንያት በመጀመሪያው ክስ ከሣሹ በእርሱና በተከሣሹ መሃል ሕጋዊ የሆነ የአከራይና የተከራይ ውል አለ ካለ በኋላ በማሻሻያው ላይ ደግሞ የባለቤትና የወኪል ግንኙነት አለ ለማለት በመፈለጉና ይህ ደግሞ ፈጽሞ አዲስና የተለየ ክርክር በመሆኑ ማሻሻያው ተቀባይነት የለውም ተብሏል። ወይም ከሳሽ በክስ ማመልከቻው በተከሳሽ ላይ ያለኝ ውዝፍ ኪራይ ይከፈለኝ በማለት ቢያመልክና ተከሳሽ በበኩሉ የለም! የመሬቱ ባለቤት እኔ ነኝ ብሎ ቢከራከር ከሣሹ እንግዲያውስ የቤቱ ባለቤት እኔ መሆኔ ይወሰንልኝ ብሎ ለመከራከር አቤቱታውን ለማሻሻል ጥያቄ ቢያቀርብ ተቀባይነት አያገኝም ሌላው ምሳሌ ደግሞ ከሣሽ በክሱ ማመልከቻ ውስጥ የሚቼ ወራሽ የሆነው ሰው የጉዲፈቻ ልጅ ነኝ በማለት ካመለከተ በኋላ እንደገና የለም የሚቼ ወራሽ እኔ ራሴ ነኝ! በማለት ለመከራከር አቤቱታውን ለማሻሻል ጥያቄ ቢያቀርብ ተቀባይነት አያገኝም የሚል ነው። ለማሻሻሉ መሠረት ያደረገው መብት በመጀመሪያው አቤቱታ መሠረት ካደረገው መብት የተለየ በመሆኑና አዲስ የተለየ የክስ ምክንያት ማቅረብ የፈለገ በመሆኑ ማሻሻሉ ሊፈቀድለት አይገባም።

የክርክሩን መሠረታዊ ጥያቄ ለመወሰን አስፈላጊ የሆነ የሚለው በቁጥር 91 (1) የተደነገገው በእንዲህ ሁኔታ መተርጎም አለበት ወይ የሚል ጥያቄ ልናነሳ እንችላለን። በእኔ አስተሳሰብ በሕገድ ፍብቶች ስለዚህ ፅንሰ ሐሣብ የተወሰደው ትርጓሜ ትክክል አይመስለኝም። የክርክሩ መሠረታዊ ጥያቄ ምን እንደሆነ ለመወሰን ፍብቱ መመልከት ያለበት ከሳሹ በክስ አቤቱታው የጠቀሰውን የክስ ዓይነት ሳይሆን ከጊዜ በኋላ በክርክሩ ሂደት ግልጽ ሊሆን የሚችለውን በተከራካሪዎች መካከል ያለው መሠረታዊ የክርክር ነጥብ ምንድን ነው የሚለውን ነው። በመጀመሪያ ባቀረብነው ምሳሌ ከሣሹ የጠየቀው ጀልባ በማከራየት የተገኘውን ገንዘብ ተከሳሹ ይከፈለኝ በማለት ነው። እዚህ ላይ ከሣሹ ከተከሣሹ ላይ የጀልባ ኪራይን ማግኘት ይገባዋል ወይስ አይገባውም የሚለውን ጥያቄ የሚመለከት ማንኛውም የፍሬ ነገር ክርክር የክርክሩን መሠረታዊ ጥያቄ የሚያካትት

ይመስለኛል። በዚህ ጉዳይ ክስን የማሻሻል ጥያቄ ውድቅ ቢደረግና ከሳሹ ክርክሩን እንዲቀጥል ቢገደድ የኪራዩን ገንዘብ የማግኘት እድሉን ይነፈጋል። ክሱን ሌላ ጊዜ እንደ አዲስ ለማቅረብ እንዲችል ፍ/ቤቱን አስፈቅዶ ክርክሩን ቢያቋርጥ ደግሞ ክርክሩ የበለጠ ይዘገያል። መሠረታዊ ጥያቄዎች የሚባሉት ከሳሹ በክሱ የጠየቀውን ከተከሳሹ ላይ የማግኘት መብት አለው ወይ የሚለውን የሚወስኑ ጉዳዮች በመሆናቸው በመጀመሪያው የክስ እቤቱታ የተጠቀሰው የከሳሹ ክስ ዓይነት አግባብነት የሌለው ሆኖ መታየት አለበት። በዚህም ምክንያት የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ቁጥር 91 ን የአንድ ፍ/ቤቶች በተረገጡት ሁኔታ እንደሚታረሙት ተስፋ ይያረጋል። የሚሻሻለው ክርክር ፈጽሞ የተለየ አዲስና ከመጀመሪያው ክስ ጋር የማይጣጣም ክርክር የሚያስከትል ቢሆንም እንኳ የከሳሹን ከጊዜ በኋላ የዳበረ ክስ ለመደገፍ አስፈላጊ ሆኖ እስከታየ ድረስ ማሻሻሉ መፈቀድ ይኖርበታል።

3. ይርጋ የሚያስከትለው ችግር

ሀ. በከሳሹ የሚደረግ የእቤቱታ መሻሻል

እስካሁን ድረስ በእቤቱታ መሻሻል ላይ ያስቀመጥነው ገደብ የእቤቱታው መሻሻል ቴክኒካዊ በሚሆንበት ማለትም በክርክሩ የመጨረሻ ውጤት ለውጥ የማያመጣ ወይም ከሳሹ ያቀረበውን ጥያቄ በተከሳሹ ላይ ለማስወሰን መብት አለው ወይ የሚለውን ጥያቄ ለመወሰን የማይረዳ በሚሆንበት ጊዜ የማሻሻሉ ጥያቄ መፈቀድ የለበትም የሚል ነው። ይህ ገደብ በቁጥር 91 1 ላይ ከተነገረው ግልፅ ቋንቋ የመነጨ ነው። ይሁን እንጂ አንድ የእቤቱታ መሻሻል ከመደበኛው ሕግ አንፃር የማይፈቀድበት ሌላ ሁኔታ አለ። አንድ እቤቱታ መሻሻል እንዲደረግ በተፈለገበት ጊዜ የሌላኛውን ወገን የማሻሻሉ ጥያቄ በቀረበበት ጊዜ ያሉ መደበኛ መብቶች የሚታረጉ የሆኑ እንደሆኑ እንዲሻሻል መፈቀድ የለበትም። ይህም የሚያጋጥመው የእቤቱታው መሻሻል ውጤት ሌላኛው ተቃዋሚ ወገን ክስ የማቅረብያ ገደብ በማለቱ ምክንያት ያገኘውን ውጤት የሚገፈው በሚሆንበት ጊዜ ነው። እዚህ ላይ እንደ በእንግሊዝ ፍ/ቤት የቀረበ ክርክርን በምሳሌነት እንመለከት።

ከሆነ ተፈጻሚነት ላለው የሕግ ማጥፋት ድርጊት ከተከሰተ ላይ ከሆነ ለማግኘት ክስ ይመሠርታል። በኋላም ተከሳሹ ክስም ማጥፋት በተጨማሪ ድብደባና ሕገ ወጥ አሥራት ፈፅሞብኛል። በማለት የክስ እቤቱታውን ለማሻሻል አመለከተ። አንድ ወገን የክስ ማመልከቻ ካለገባ በኋላ ክስ

ለማቅረብ የሚያስችል አዲስ ሁኔታ የተፈጠረ እንደሆነ ይህንን በአቤቱታው ውስጥ ለመጨመር አቤቱታውን ለማሻሻል እንደሚችል ቀደም ብሎ ማንሳታችን የሚታወስ ነው። እንዲህ ዓይነቱ አቤቱታን ማሻሻል ለአመቺነት ሲባል ተቀባይነት ያለው ነው። ምክንያቱም ከሳሹ ያለውን ማንኛውንም አቤቱታ አጣምሮ በተከሳሹ ላይ ክስ የማቅረብ መብት ያለ በመሆኑ ነው። ይኸው ምክንያትም ከሳሹ በመጀመሪያው አቤቱታው ሳይጠቅሰው የቀረውን የአቤቱታ ነጥብ እንዲጨምር ይፈቅደለታል ሆኖም በጠቀሰው በእንግሊዝ ፍብት በቀረበው ጉዳይ ድብደባንና ሕገ ወጥ እሥራትን በተመለከተ ክስ ማቅረብ የሚቻልበት የጊዜ ገደብ መጀመሪያ ክስ ሲቀርብ ያለል። ቢሆንም ከሳሹ ክሱን ለማሻሻል ጥያቄ ባቀረበበት ጊዜ ግን አልፎ ነበር። በዚህም ምክንያት ክሱን ለማሻሻል የቀረበው ጥያቄ ተቀባይነት ሳያገኝ ቀርቷል። የክሱን አቤቱታ ለማሻሻል ጥያቄ በቀረበበት ጊዜ ድብደባንና ሕገ ወጥ እሥራትን በተመለከተ ክስ ሲቀርብ የሚችልበት የጊዜ ገደብ ያለፈ በመሆኑ ከሳሹ እነዚህን ጉዳዮች በተመለከተ የጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ለማድረግ አዲስ ክስ ማቅረብ አይችልም። ስለዚህም በስም ማጥፋት አቅርቦት የነበረውን ክስ በማሻሻል ድብደባንና ሕገ ወጥ እስራትን እንዲያካትት በማድረግ የጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ማድረግ የሚችልበት ሁኔታም የለም። በሌላ አባባልም ክስን ማሻሻል ከሳሹ ክስ ለማቅረብ የጊዜ ገደብ ያለፈበትን ክስ ለማቅረብ እንዲያስችለው ጥቅም ላይ መዋል የለበትም።

በሌላ በኩል ከሳሹ በክስ ማመልከቻው ውስጥ ተከሳሹ ባደረገው የስም ማጥፋት ዘመቻ ጠቅላላ ክብረንና ዝናቡን የሚነካ ጉዳት አድርሶብኛል በማለት አመለከተ እንበል። ክርክሩ ቀጥሎ ሣለ ከሳሹ በተፈፀመበት የስም ማጥፋት ድርጊት ምክንያት ከሥራው ይሰናበታል። በዚህ ጊዜ በጉዳዩ ላይ ክስ የማቅረቢያው የይርጋው ዘመን አብቅቷል። ከሳሹ ከሥራ በስም ማጥፋት የተነሣ በመባረሬ ለደረሰብኝ የኢኮኖሚ ጉዳት ካሳ ይከፈለኝ በማለት ቀደም ሲል ያቀረበውን አቤቱታ ለማሻሻል ፈለገ። ምንም እንኳን የጊዜ ገደቡ ያለፈ ቢሆንም ያማሻሻሉ ጥያቄ መፈቀድ አለበት። ማሻሻሉ የሚያካትተው በመጀመሪያ ከቀረበው ጋር ተመሳሳይ ሆነ የክስ ጥያቄ ነው። ከሳሹ የፈለገው ቀደም ብሎ ባቀረበው ክስ በጠቀሰው ጥፋት መሠረት የተጨማሪ ካሳ እንዲከፈለው ብቻ ነው። ከሳሹ እየሞከረ ያለው ክስን በማሻሻል ሽፋን የጊዜ ገደቡ ያለፈ አዲስ የክስ አቤቱታ ለማቅረብ አይደለም ከሳሹ በመጀመሪያ ክሱን ባቀረበ ጊዜ ይርጋው የተጀመረ በመሆኑና ከሳሹ

አሁንም አቤቱታውን ማቅረብ የፈለገው በተመሳሳይ የስም ማጥፋት ላይ በመሆኑ በክሱ መሻሻልና በጊዜ ገደቡ ማለፍ ምክንያት የሚነካ መብት የለም። በሌላ አባባል የጊዜ ገደብ አልፏል ማለት የግድ አቤቱታን ማሻሻል ተገቢ አይደለም ማለት አይደለም።

አቤቱታው እንዲሻሻል መደረጉ ሌላኛው ወገን አቤቱታው በይርጋ ቢታገድ ኖሮ ሊያገኝ የሚችለውን መብት የሚያሳጣው የሆነ እንደሆነ ብቻ ነው እንዳይሻሻል የሚደረገው። ስለሆነም ቀደም ብሎ ጽንሰ ሃሳቡን እንደተረጎምነው የክርክሩን መሠረታዊ ጥያቄ ለመወሰን አቤቱታውን ማሻሻሉ አስፈላጊ እስከሆነ ድረስ አቤቱታውን ማሻሻሉ መፈቀድ አለበት ወይ የሚለው ጥያቄ የሚነሳው አቤቱታው መሻሻል እንዲደረግበት በተፈለገበት ጊዜ አዲስ ክስ የማቅረቡ መብት በይርጋ የታገደ በሚሆንበት ጊዜ ብቻ ነው። የይርጋ ጥያቄ በማይነሳበት ሁኔታ ከዋናው አቤቱታ ጋር ግንኙነት የሌለው የክስ አቤቱታ ሊጨመር ይችላል። እናም የክርክሩ መሠረታዊ ጥያቄ የሚለው እንዴት መተርጎም እንዳለበት ያቀረብነው ሃሳብ በኢትዮጵያ ተቀባይነት የሚያገኝ ከሆነ የአቤቱታው መሻሻል አዲስና የተለየ ክርክር የሚያስከትል ቢሆንም ሊፈቀድ ይችላል። ነገር ግን የይርጋው ዘመን ከሞላ የማሻሻሉ ውጤት ፈጽሞ የተለየና አዲስ ክርክር የሚያስከትል የሆነ እንደሆነ አንዱ ወገን ክሱን እንዲያሻሻል መፈቀድ አይኖርበትም። ምክንያቱም የዚህ አቤቱታ መሻሻል ውጤት ሌላኛው ወገን በጊዜ ገደቡ ማለፍ ምክንያት በመደበኛው ሕግ መሠረት ያገኘውን መሠረታዊ መብት ሊያሳጣው የሚችል በመሆኑ ነው። በዚህ ደንብ ትርጉም መሠረት ፈጽሞ የተለየና አዲስ የክስ አቤቱታ የሚባለው ምን ዓይነት ነው? የሚል ጥያቄ ሊነሣ ይችላል። ጥያቄው በቀላሉ የሚመለስ አይደለም። ፍ/ቤቶች በሃሳብ የተለያዩበት ጉዳይ ነው። ቀደም ሲል የተመለከትነውን በእንግሊዝ ፍ/ቤት የቀረበ ክርክር በመሰሉ ጉዳዮች ችግር የለም። በመጀመሪያ የቀረበው አቤቱታ የስም ማጥፋት ክስን የተመለከተ ነው እንዲሻሻል የተፈለገው አቤቱታ ደግሞ ድብደባንና ሕገወጥ እሥራትን የሚመለከት ፈጽሞ የተለያዩ ጥፋቶችን የሚመለከት ነው። እነዚህ ፈጽሞ የተለያዩና አዲስ የሆኑ ክሶች መሆናቸው ግልጽ ነው። በሌላ ምሳሌ ውስጥ ባቀረብነው ዓይነት ማለትም ለስም ማጥፋት በመሰረተው ክስ ተጨማሪ ካሳ የሚያስገኝለትን አቤቱታ ለማከል መፈለጉ ፈጽሞ የተለየና አዲስ ክስ ለማቅረብ እንዳልሆነም እንደዚሁ ግልጽ ነው። በዚህኛው ምሳሌ ከሳቸው ማድረግ የፈለገው በስም

ማጥፋት ላይ ለተመሰረተው አንድ ዓይነት ጥፋት ተጨማሪ ካሣን ለመጠየቅ ብቻ ነው። ችግሩ ጉልቶ የሚታየው ከሣሽ በአንድ አጠቃላይ ጥፋት ላይ ተመስርቶ ከስካቀረበ በኋላ መጀመሪያ ባቀረበው አቤቱታ ከጠቀሰው ፈጽሞ የተለየ የኃላፊነት ምክንያትና ፈጽሞ የተለየ የመከራከሪያ ፍሬ ነገሮችን ለመጨመር አቤቱታውን ለማሻሻል በሚሞክርበት ጊዜ ነው። በአሚሪካ የቀረቡ ሁለት ጉዳዮችን በመመልከት በዚህ ጉዳይ ላይ ያሉትን የተለያዩ አመክካከቶች መተንተን ይቻላል።

በአንደኛው ጉዳይ ከሣሽ በጉረቤት ግዛት የተሰጠውን ፍርድ ለማሰ ፈፀሞ ማመልከቻ አቀረበ። ተከሣሹ ያቀረበው መከላከያም ውሳኔ የሰጠው ፍ/ቤት ጉዳዩን ለመወሰን ሥልጣን አልነበረውም የሚል ነበር። የአፈጻጸም ክርክር በመለማት ላይ እያለ ተከሣሹ ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤት ጉዳዩን ለማየት የሚያስችል ሥልጣን አልነበረውም በማለት የተሰጠው ፍርድ እንዲነሳለት ማመልከቻ አስገባ። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን አይቶ የመወሰን ሥልጣን እንደሌለው በመረዳቱ የሰጠውን ፍርድ አነሳው ከዚያም ከሣሽ ፍርዱን ለማስፈፀም ያቀረበውን የክስ ማመልከቻ ፍርድ ተሰጥቶበት በነበረው ውል ላይ በመመሥረት አሻሽሎ ከስ ለማቅረብ ፈለገ። በዚህ ከሣሹ አቤቱታውን ማሻሻል በፈለገበት ጊዜ በእርሱና በተከሣሹ መካከል የተደረገውን ውል የሚመለከት ከስ ሁሉ በይርጋ የታገደ ሆኗል። ተከሣሹም የቀረበው የአቤቱ ማሻሻል ጥያቄ ሊፈቀድ አይገባውም። ምክንያቱም ክሱን በማሻሻል ከላሽ የሚያቀርበው ከስ ለማቅረብ በይርጋ የታገደ ፈጽሞ አዲስና የተለየ አቤቱታ ነው። በማለት ክርክር አቀረበ። ፍ/ቤቱም የከሣሹ አቤቱታን ማሻሻል ፈጽሞ አዲስና የተለየ አቤቱታን የሚገልጽ ባለመሆኑ ሊፈቀድለት ይገባል በማለት ወሰነ።

ፍ/ቤቱ እያይዞም ይህን ጥያቄ ለመወሰን መለኪያ የተደረገው በተሻ ሻለው አቤቱታ የተጠቀሰው የክርክር ነጥብ በመጀመሪያው የክስ አቤቱታ የተጠቀሰው የክርክር ነጥብ ከመነጨበት ተመሳሳይ ድርጊት የመነጨ መሆኑን አለመሆኑ ነው። በማለት ገልጿል። ይህን ለማረጋገጥ የታየው አንዱ ሁኔታ በመጀመሪያ ከላሽ ያቀረበውን ከስ ባህሪ ተከላሹ አውቆት ነበር ወይ የሚለውን ጥያቄ መጠየቅ ነበር። የጥያቄው መልስ አወንታዊ ከሆነ የክሱ አቤቱታ ማሻሻል ፈጽሞ አዲስና የተለየ ጥያቄ የሚያቀርብ አይሆንም። ጉዳዩ የሚመለከተው ለሁን ከላሽ ክስ ሊያቀርብበት እየጥከረ ያለውን ውል ነው።

ለአፈገፀም በቀረበው ክስ ከሳቹ የጠየቀው በውልሳይ በተመሠረተው ክርክር ለእኔ የተፈረደልኝ ስለሆነ በውሳኔው መሠረት ሊፈፀምልኝ ይገባል በማለት ነው። ክርክሩን በተወሰነልኝ መሠረት ይፈፀምልኝ ካለው በውሉ መሠረት ይወሰንልኝ ወደሚለው ብቻ ነው የለውጠው። ለክርክሩ መሠረት የሆነው ጥፋት ተከሳቹ ውሉን አላከበረም የሚልና አንድ ነው። ከሳቹ የውሉን አለመክበር ምክንያት አድርጎ በማስወሰን ጥረት ስያደረግ መሆኑን ከቅረ በበት የክስ አቤቱታ ተከሳቹ የተገነዘበ መሆኑ ግልጽ ነው። ፍ/ቤቱ ሥልጣን ሳይኖረው ጉዳዩን የወሰነ ስለሆነ ውሳኔው ይነሳልኝ በማለት ያቀረበው ጥያቄ ተቀባይነት የሚያገኝ ከሆነም የክሱ መሠረታዊ ጥያቄ አሁንም የሚኖር መሆኑን ይረዳዋል። ስለዚህም የአቤቱታው መሻሻል ፈጽሞ አዲስና የተለየ የክስ ጥያቄ የማያስከትል ስለሆነ ምንም እንኳን የይርጋው ዘመን የሞላ ቢሆንም የማሻሻሉ ጥያቄ ተፈቅዷል በማለት ፍ/ቤቱ ውሳኔ በጥቷል። ይህም የሚያስገነዝብን ከሳቹ ጥያቄውን ያቀረበው በአንድ ዓይነት ጥፋት ከሆነ የአቤቱታ መሻሻል መደረጉ አግባብ ነው የሚለውን ነው።

በአንድ ሌላ የአሜሪካ ፍ/ቤት ደግሞ ከሳይኛው እጅግ ተቃራኒ የሆነ ሁኔታ ተከስቷል። ከሞሽ በክስ ማመልከቻው ውስጥ በሆስፒታሉ ሞልተኝነት ምክንያት በአሁኑ ጊዜ ሞጥኑ ከሊዩሲስ በሚባል በሽታ ተይዘው እስከታዩሁ። በዚህ በሽታ የተያዘ አንድ ሌላ ህመምተኛ በሆስፒታሉ ነበር። ይህን በሽተኛ ሆስፒታሉ በተለየ መታከሚያ ክፍል ላብቻው ለይቶ ማስተመጥ ሲገባው ባለማስቀመጡ በሽታው ወደ እኔ ተላልፎ ሊይዘኝ በቃ። ስለዚህም ሆስፒታሉ የገዳት ካሣ ሊከፍለኝ ይገባል በማለት የሆስፒታሉ ሠራተኛ የሆነው ከሳቹ አመለከተ። በኋላ ደግሞ አቤቱታውን ለማሻሻል በመፈለግ በሚቀጥለው መልክ ለማቅረብ ጠየቀ ይኸውም በዚህ በሽታ ልሰቃይ የበቃሁት ሆስፒታሉ በሞልተኝነት ሁኔታዬን ሳይመረምርና በአግባቡ እንደታከም ሳያደርግ በመቅረቱ ነው ብሎ ለማሻሻል ፈለገ ከሳቹ አቤቱታውን ለማሻሻል በጠየቀበት ጊዜ አዲሱን ክስ የማቅረቢያው የይርጋ ጊዜ ግን አልፏል። ፍ/ቤቱም የተሻሻለው አቤቱታ ፈጽሞ አዲስና የተለየ አቤቱታ የሚያቀርብ በመሆኑ የማሻሻሉ ጥያቄ ተቀባይነት የለውም በማለት ወሰነ። በፍ/ቤቱ እመነት መሠረት ከሳቹ የተከራከረው የተለያዩ የሞልተኝነት ድርጊቶች በመሆኑ አቤቱታውን በማሻሻል ያነሳው የተለየ ክርክር ነው። የጥያቄው መነሻ መሠረቶች የተለያዩ ስለሆኑ እያንዳንዱን የጥያቄ መሠረት ለማስረጃት

የሚቀርቡትም የተለያዩ ማስረጃዎች ናቸው። ስለዚህም ከሳሹ አቤቱታውን በማሻሻል ያቀረበው በይርጋ የታገደ የተለየ አቤቱታ ነው።

ከላይ ያየናቸው አመለካከቶች የሚከተሉት ናቸው። እንደኛው አመለካከት ከሳሹ በአንድ ዓይነት ጥፋት ላይ ተመስርቶ ውሳኔ እንዲሰጠው የሚሞክር ከሆነ የሚከራከረው በተለያዩ ምክንያቶችና ፈጽሞ የተለዩ ፍሬ ነገሮችን በማንሳት ቢሆንም እንኳ አዲስና የተለየ አቤቱታ አቅርቧል ሊባል ስለማይችል የይርጋ ዘመኑ ካለፈ በኋላ አቤቱታውን ከማሻሻል ሊከለከል የሚችለው በተሻሻለው አቤቱታው የጠቀሰው በመጀመሪያው ምሳሌዎችን እንዳየነው የተለየ ጥፋትን የሆነ እንደሆነ ብቻ ነው የሚል ነው።

የዚህ ተቃራኒ አመለካከት ደግሞ ከሳሹ ተከሳሹ ስላለበት ኃላፊነት የተለየ ምክንያት ያቀረበና ምክንያቱንም ለመደገፍ የተለዩ ፍሬ ነገሮችን ያቀረበ ከሆነ አዲስና የተለየ አቤቱታ አቅርቧል ማለት ስለሆነ የይርጋ ዘመኑ ካለፈ በኋላ አቤቱታውን እንዲያሻሽል አይፈቀድለትም የሚል ነው።

በእኔ አስተያየት የመጀመሪያው አመለካከት የሚመረጥ ነው። የይርጋ ጊዜ ዓላማው ጊዜ ያለፈባቸው ክሶች እንዳይቀርቡ ለማድረግ ነው። ይርጋው ከሞላ በኋላ ማንኛውም ክስ መታገድ አለበት። ከሣሹ በተሰጠው የጊዜ ገደብ ውስጥ ለተፈፀመበት ጥፋት ክስ ከመሠረተ የይርጋ ዓላማ ተሟልቷል ማለት ነው። ከሳሹን የክሱን የመከራከሪያ ምክንያት የመለወጥ እድሉን መንፈግ የይርጋ ዘመን ዓላማን እንዴት ማራመድ እንደሚችል ግን መረዳት ይሳነኛል። ምንም እንኳ የመከራከሪያ ምክንያትና የመከራከሪያ ነጥቦች ለውጥ ቢኖርም ተከሳሹ ክስ የቀረበበት በሌላ ጥፋት አይደለም። ተከሳሹ የሚኖረው መብት የይርጋው ዘመን ከሞላ በኋላ ክስ ያለመከሰስ ነው እንጂ ለአዲስ የመከራከሪያ ፍሬ ነገሮች መልስ ያለመስጠት መብት አይደለም። የአንድ ተከራካሪ ወገን መደበኛ መብቶች እጅግ አስፈላጊ ካልሆነ በስተቀር በአቤቱታ አቀራረብ ስህተት ምክንያት እንዲገፈፉ መደረግ የለበትም። ከሣሹ በተሰጠው የጊዜ ገደብ ውስጥ የክሱን ማመልከቻ ካላስገባ መብቱን ሲሟያጣ በሌላ ክስ ያቀረበውን አቤቱታ በማሻሻል ያጣውን መብት እንዲያንሠራ እንዲያደርግ አይፈቀድለትም። ይሁን እንጂ በአቤቱታ አቀራረብ ስህተት ምክንያት የመደበኛ መብት መንፈግ እንዳይከተል ለመከላከል እንዲቻል አዲስና የተለየ ክስ የሚለው ጽንሰ ሀሳብ በጠባቡ መተርጎም ይኖርበታል። ስለዚህም ምንም እንኳ ከሳሹ የክሱን የመከራከሪያ

ም

በ

ካለ

ኦ

ያ

ል

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ላ

ምክንያት የለወጠና ክሱን ለመደገፍ የተለዩ ፍሬ ነገሮች ያቀረበ ቢሆንም በአንድ ዓይነት ጥፋት ላይ ተመስርቶ ዳኝነት የጠየቀ ከሆነ የይርጋ ዘመኑ ካለፈ በኋላ አቤቱታውን እንዲያሻሽል ሊፈቀድለት ይገባል የሚል እምነት አለ። ይህን የመሰለው መንገድ በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ዘንድ ተቀባይነት ያለው ነው ብለን በመገመት የዚህን ደንብ አንዳንድ አፈፃፀሞች እንመልከት። ከሳሽ 4000 ብር የከፈልኩበት ከተከላሽ ጋር ያቋቋምነው የሽርክና ማህበር እንዲፈርስ ይደረግልኝ በማለት ክስ አቀረበ። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መርምሮ በከላሽና በተከላሽ መካከል የሽርክና ማህበር የለም ከሚል ውሳኔ ላይ ደረሰ በዚህን ጊዜ ከላሹ ተከላሹ እንዲመልስልኝ 4000 ብር ሰጥቼው ስላልመለሰልኝ እንዲመልስ ይወሰንልኝ በማለት የይርጋ ዘመኑ ካለፈ በኋላ የክስ አቤቱታውን ማሻሻል ፈለገ። ይህ የማሻሻል ጥያቄ መፈቀድ የግባዋል ከላሹ የፈለገው 4000 ብር እንዲመለስለት ብቻ ነው። በመጀመሪያው የክስ አቤቱታው ያቀረበው የተጠቀሰውን የገንዘብ መጠን አሁን እንዲፈርስ ለጠየቅሁት የሽርክና ማህበር የመነሻ ገንዘብ የከፈልኩ ስለሆነ ሊመልስልኝ ይገባል የሚል ክርክር ነው። በአሻሻለው የክስ አቤቱታ ገንዘቡን ለማስመለስ ያቀረበው የተለየ የክርክር ምክንያት ነው። የመጀመሪያውም ሆነ የተሻሻለው አቤቱታ ሁለቱም ያመለክቱት ያንኑ 4000 ብር በመሆኑና ለክሱ ምክንያት የሆነው ጥፋትም የተከላሹ 4000 ብር ለከላሹ ሳይመልስ መቅረት ስለሆነ የማሻሻል ጠያቂው መፈቀድ አለበት። ሌላ ምሳሌ የሚሆነው አንድ ሠራተኛ አሠሪዬ በቅጥር ውላችን መሠረት ደመወዜን ስላልከፈለኝ ይከፈለኝ በማለት ያቀረበው ክስ ነው። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ተመልክቶ በከሣሽና በተከላሽ መካከል የቅጥር ውል የለም በማለት ወሰነ የይርጋ ዘመኑ ካለፈ በኋላ ከላሹ ለሰጠሁት አገልግሎት ተመጣጣኝ ክፍያ የማገኘት መብት አለኝ በማለት አቤቱታውን ለማሻሻል ጥያቄ አቀረበ። ከላሹ ሊከፈለኝ ይገባል በማለት ጥያቄ ያቀረበው ቀጣሪው ለሰጠሁት አገልግሎት ሳይከፍለኝ ቀርቷል ለሚለው ተመሳሳይ ጥፋት በመሆኑ የማሻሻል ጥያቄው መፈቀድ ይገባዋል። በመጀመሪያው የክስ አቤቱታ ከላሽ የተከራከረው የቅጥር ውል አለን የሚለውን ምክንያት መሠረት አድርጎ ሲሆን በተሻሻለው አቤቱታ የተከራከረው ግን የሥራ አገልግሎት የሰጠሁ ስለሆነ ተገቢ የሆነ ክፍያ የማግኘት መብት አለኝ የሚለውን ምክንያት መሠረት አድርጎ ነበር። በሁለቱም አቤቱታዎች የተካተተው አንድ የሥራ አገልግሎት በመሆኑ የቀረበው የማሻሻል ጥያቄ ተቀባይነት ማግኘት ይገባዋል። በመጨረሻ ያምናነሳው ምሳሌ በተገቢው

ቅርጽ ባለመዘጋጀቱ ምክንያት ተፈፃሚነት የማይኖረውን የተስፋ ሰነድ በተመለከተ ከላሹ ክስ ያቀረበበትን ጉዳይ ነው። በዚህ ጉዳይ የይርጋ ዘመኑ ካለፈ በኋላ በተስፋ ሰነዱ የተጠቀሰውን ገንዘብ ለመክፈል ተከላሹ የተስማማበትንና የተስፋ ሰነዱ መሠረት የሆነውን ውል ጠቅሶ ለመክራከር ከላሹ የክስ አቤቱታውን ማሻሻል ፈለገ። በመጀመሪያው አቤቱታ የቀረበውም ሆነ በማሻሻል ለማቅረብ የተፈለገው መሠረታዊ ክስ እንድና ተከላሹ ለመክፈል የተስማማውን ገንዘብ ይክፈለኝ የሚል ነው። በመጀመሪያው የክስ አቤቱታ የቀረበው የክርክር ምክንያት ተከላሹ የተስፋ ሰነድ የሰጠ ስለሆነ ገንዘቡን የመክፈል ኃላፊነት አለበት የሚል ሲሆን የተሻሻለው አቤቱታ የክርክር ምክንያት ግን ተከላሹ በገባው ውል መሠረት ገንዘቡን የመክፈል ኃላፊነት አለበት የሚል ነው። ለማስመለስ ክርክር የተነሳበት ገንዘብ ያው በመሆኑ የቀረበው የማሻሻል ጥያቄ መፈቀድ ይገባዋል።

ለ. ተከራካሪዎችን ስለመተካት

ቀጥለን የምንመለከተው ጥያቄ የይርጋ ዘመን ካለፈ በኋላ ተከራካሪዎች የሚተኩበትን ሁኔታ የሚመለከት ነው። የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 40/2/ ፍ/ቤቱ የከላሽ ወይም የተከላሽ ስም በክሱ ውስጥ በማይገባ የተጠቀሰ ሆኖ ሲያገኘው በራሱ አስተያየት ያለ አግባብ የተጻፈው ሰው ስም እንዲሰረዝና አግባብ ያለው ሰው ስም እንዲተካ ማዘዝ እንደሚችል ሥልጣን የሰጠው ሲሆን ቁጥር 40/3/ ደግሞ አግባብ ያለው ተከራካሪ እንዲተካ በሚደረግበት ጊዜ የክስ አቤቱታው በዚህ መሠረት መሻሻል እንዳለበት ይደነግጋል። ስለዚህም ከላሽ አቶ አባተን ቢከሰውና ለክሱ ምክንያት የሆነውን ጥፋት የፈፀመው ግን አቶ ገበየሁም ጭምር መሆኑን መገንዘብ ቢቻል በክሱ ውስጥ አቶ ገበየሁም በተከላሽነት እንዲጨመር ተደርጎ የክሱ አቤቱታ እንዲሻሻል ይደረጋል። ይሁን እንጂ አቤቱታውን ለማሻሻል ጥያቄ በቀረበበት ጊዜ አቶ ገበየሁን በተመለከተ የይርጋ ዘመኑ አልፎ ከሆነ ይህን ማድረግ አይቻልም ምክንያቱም የማሻሻሉ ጥያቄ በቀረበበት ጊዜ ከላሹ በአቶ ገበየሁ ላይ ምንም መደበኛ መብት የሌለው በመሆኑ ነው። ከላሹ አቶ ገበየሁን የይርጋ ዘመኑ ከማለፉ በፊት በተከላሽነት እንዲጣመር ሳያደርግ የቀረበ መሆኑ በአቶ አባተ ላይ ያቀረበውን ክስ በማሻሻል አቶ ገበየሁን እንዲጨምር በማድረግ ይህን ግብ ማግኘት አይችልም።

በተመሳሳይ ሁኔታም ፤ በክርክሩ ላይ የቀረበው ወገን ስም በስህተት የተፃፈ እንደሆነ የክሱ ማመልከቻ በስህተት የተጠቀሰውን ስም ለምሳሌ ከሣሹ ተከሣሹን /አበበ አያሌው/ በማለት ቢጠቅስና ነገር ግን የተከሣሹ ትክክለኛ ስም /አበበ ግርማ/ ቢሆን ለማስተካከል ሲባል እንዲሻሻል ሊደረግ ይችላል። ይህ ሁኔታ የይርጋው ዘመን ካለፈ በኋላም ቢሆን ሊደረግ የሚችል ነው። ምክንያቱም ይህን ተከላሽ በተመለከተ የይርጋ ዘመኑ ክሱ በቀረበ ጊዜ የተቋረጠ በመሆኑ ነው። ከሳሹ ማንን ለመከሰስ እየሞከረ እንደሆነ ግልጽ ስለሆነና አቤቱታውም የሚሻሻለው ትክክለኛ ስሙን ለማስገባት በመሆኑ መሻሻሉ መደበኛ መብቱን የሚነካበት አይሆንም። ችግር የሚከሰተው ከሳሹ የተሳሳተውን ስም ለማስተካከል አቤቱታውን ላሻሽል በማለት ከጠየቀ በኋላ ሊከሰስ የሚችልበት የይርጋ ዘመን ያለፈ ሌላ ተከራካሪን በአቤቱታው ጨምሯል የሚል ክርክር በሚቀርብበት ጊዜ ነው። ጥያቄው የሕግ ሰዎችን በተመለከተ ይነሳ እንደሆነ እንጂ የተፈጥሮ ሰዎችን በተመለከተ ግን ሊነሳ እንደማይችል ግልጽ ነው። ከሳሹ የተሳሳተውን ስም ነው ያስተካከልኩት ሲል ስሙ በተከላሽነት እንዲገባ የተፈለገው የሕግ ሰውነት ያለው አካል ግን በመጀመሪያው ክስ ከተጠቀሰው አካል የተለየሁ በመሆኔ ከሳሹ እየሞከረ ያለው ክስ የማቅረቢያ የይርጋ ዘመኑ ካለፈ በኋላ አዲስ ተከራካሪ በተከላሽነት እንዲጣመር ለማድረግ ነው በማለት ክርክር ሊቀርብ ይችላል።

ይህ ችግር በአንድ ለአንግሊዝ ፍ/ቤት በቀረበ ክርክር ተከሰቶ ነበር። በዚህ ጉዳይ ከሳሹ በመጀመሪያ ኤልሻዳይ ብሮስ በተባለና በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት እንደ የሽርክና ማህበር በሚቆጠር ድርጅት ላይ ክስ አቀረበ። በጉዳዩ ላይ ክስ ማቅረብ የሚቻልበት የይርጋ ዘመን ካለፈ በኋላ ከሳሹ የተከላሹን ስም ኤልሻዳይ ብሮስ ኃላፊነቱ የተወሰነ በማለት ለውጦ ለማቅረብ አቤቱታውን ለማሻሻል ፈለገ። ይህ ድርጅት በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት የተወሰነ ኃላፊነት ያለው የግል ማህበር የሚባለው ነው። ኤልሻዳይ ብሮስ ይባል የነበረው የሽርክና ማህበር ክሱ ከመቅረቡ በፊት ወደ ኤልሻዳይ ብሮስ ኃላፊነቱ የተወሰነ ተለውጦ ነበር። ኤልሻዳይ ብሮስ ኃላፊነቱ የተወሰነ የይርጋ ዘመኑ ከማለፉ በፊት በእኔ ላይ ክስ ስላልቀረበ አሁን በተከላሽነት ልተካ አይገባም በማለት ተከራክረ። ከሳሹም በበኩሉ የመጀመሪያውን ተከላሽ ስም ኤልሻዳይ ብሮስ የሽርክና ማህበር ትሚል ኤልሻዳይ ብሮስ ኃላፊነቱ የተወሰነ ወደሚል አስተካክልኩ እንጂ አዲስ ተከላሽ አልጫመርኩም የሚል ክርክር አቀረበ። በዚህን ጊዜ የተነሳው ጭብጥም የአቤቱታው

ማሻሻል የአዲስ ተከራካሪ መተካትን የሚመለከት ነው። ይህ ከሆነ ደግሞ የክስ ማቅረቢያ የይርጋ ዘመኑ ስላለፈ ማሻሻሉ አይፈቀድም ወይስ የተላላተ ስም ማስተካከልን የሚመለከት ነው? የሚል ሲሆን የስም ማስተካከል ከሆነ ግን የይርጋው ዘመን ማለፍ የሚያስከትለው ችግር ስለሌለ ማሻሻሉ መፈቀድ አለበት። ፍ/ቤቱም የተከላከሉትን ክርክር ተቀበለው ማለትም ከላሹ በክሱ የጠየቀውን ሊያገኝ አይችልም ምክንያቱም በመጀመሪያው ክስ ስም የተጠቀሰው ድርጅት አሁን የሌለና መብትና ግዴታዎቹም ለመክሰስ የይርጋ ዘመኑ ባለፈ እዲስ ድርጅት ተወስዷል ማለት ነው። ፍ/ቤቱም የሽርክና ማህበርና የተወሰነ ኃላፊነት ያለው ኩባንያ የተለያዩ አካላት በመሆናቸው በኤልሻዳይ ብሮስ ላይ ባቀረበው ክስ ከላሹ ኤልሻዳይ ብሮስ ኃላፊነቱ የተወሰነን ለመክሰስ እየሞከረ መሆኑን የሚጠቁም አይደለም በማለት ገልጿል። በመቀጠልም ሁለቱ የተለያዩ የሕግ ሰውነት ያላቸው አካላት በመሆናቸው በአንዱ ላይ የቀረበ ክስ በሌላው ላይ የቀረበ ክስ ስለማይሆን የአቤቱታ ማሻሻሉ ጥያቄ የይርጋ ዘመኑ ካለፈ የቀረበ በመሆኑ ተቀባይነት ማግኘት የለበትም በማለት አስረድቷል። ለእኔ እንደሚመስለኝ የክርክሩ ውጤት ከሚገባው በላይ ቴክኒካዊና ጽንሰ ሀሳዊ ነው። ፍ/ቤቱም ራሱ ከዚህ ውጤት ላይ የደረሰው ከብዙ ማመንታት በኋላ መሆኑን ጠቁሟል። እርግጥ ነው ቴክኒካዊ በሆነ መልኩ ሲታይ ድርጅቶቹ የተለያዩ የሕግ ሰዎች ናቸው። ሆኖም የተከሰሰው አንድ የንግድ ድርጅት ነው። የሽርክና ማህበሩንም ሆነ የተወሰነ ኃላፊነት ያለውን ማህበር የማስተዳደር ኃላፊነት ያለባቸው ሰዎች አንድ ዓይነት ናቸው። የአንድ የንግድ ድርጅት የአደረጃጀት ቅርጹን መለወጥ ደግሞ ያልተለመደ ነገር አይደለም። ለደረሰው ጉዳት ኃላፊው ኤልሻዳይ ብሮስ የንግድ ድርጅት ስለነበር ክሱም የተመሠረተው በሱ ላይ ነው። እዚህ ላይ ቴክኒካዊ በሆነው ችግር ምክንያት መደበኛ መብቶች የተጣሱ ሲሆን ይህ ደግሞ አቤቱታዎች ለዘብ ብለው መሻሻል አለባቸው የሚለውን የሕጉን አላማ ዋጋቢ የሚያደርግ ነው። ከላሹ አቤቱታውን ማሻሻል የፈለገው በመጀመሪያ ከተጠቀሰው ተከላኸ በመሠረቱ የተለየ የሆነ ተከላኸ ለማስገባት የሆነ እንደሆነ ብቻ ነው የማሻሻል ጥያቄው ውድቅ መደረግ ያለበት። ለምሳሌ ኤልሻዳይ ብሮስ ንግዱን የተለየ አስተዳደር ላለው ሌላ ኩባንያ ቢሸጠው በክርክሩ ውስጥ ሌላውን ኩባንያ መጨመር የተለየ ተከራካሪ ማስገባት ይሆናል። ከላይ በተመለከትነው ጉዳይ ግን የተመለከተው ያው የንግድ ድርጅት ስለሆነ ከላሹ ለመክሰስ እየሞከረ ያለውን የንግድ ድርጅት ተክክለኛ ስም ለማስገባት እንዲችል የአቤቱታ ማሻሻል ጥያቄ መፈቀድ ነበረበት።

ሐ. ተከሣሹ የመከላከያ መልሱን ስለሚያሻሻልበት ሁኔታ

አቤቱታን የማሻሻል የይርጋ ዘመን ማለፍ ችግር የሚነሳበት ሌላ ሁኔታ ደግሞ አንድ ተከላሽ የተከሰሰበትን ድርጊት የፈፀመው ሌላ ሰው እንደሆነ በመጥቀስ ለተከላሹ ከሚኖርበት ተጠያቂነት ነፃ ለመሆን የሚያስችለውን መከላከያ ለማቅረብ ድርጊቱን ፈጽሟል በተባለው ሌላ ሰው ላይ ከሳሹ ክስ ማቅረብ የሚችልበት የይርጋ ዘመን ካለፈ በኋላ አቤቱታውን ማሻሻል በሚፈልግበት ጊዜ ነው። ለምሳሌ ከሣሽ አውራ መንገዱን ይዞ ሽርሽር በሚያደርግበት ጊዜ የመኪና ግጭት ይደርስበታል። ከሣሽ መኪናዋን ያሽከረክር የነበረውንና የመኪናዋን ባለቤት መክሰስ ይችላል። የፍ/ሕግ ቁ. 2082/1 ፣ 2061 ይመልከቱ። ከሣሽ የመኪናዋን ባለቤት ከሰሰ እንበል። ተከላሹም ጉዳቱን ያደረሰችው የእኔ መኪና አይደለችም በማለት መልስ ከሰጠ በኋላ ጉዳቱን ያደረሰችው የእሱ መኪና መሆንዋን አምኖ አደጋው በደረሰበት ጊዜ መኪናዬ በሌላ ተሰርታ ስለነበር ጉዳቱን ያደረሰው ሌላው ነው በማለት መልሱን ማሻሻል ፈለገ። መልሱን ለማሻሻል ተከላሹ ጥያቄ ባቀረበበት ጊዜ ግን ከሳሹ ጉዳቱ በደረሰ ጊዜ መኪናዋን ያሽከረክር በነበረው ሰው ላይ ክስ ማቅረብ የሚችልበት የይርጋ ዘመን አልፎ ነበር። ማሻሻያው ከተፈቀደ ተከሣሹ ይዞ የቀረበውን መከራከሪያ ማስመስከር ከቻለ ለከሣሹ ተጠያቂ አይሆንም ከሣሹ በመኪና አሽከርካሪው ላይ የሚያቀርበው ክስም በይርጋ የሚታገድ ይሆናል። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ በእንደዚህ ያለው ሁኔታ መከላከያው እንዲሻሻል መፈቀድ ይገባዋል ወይ የሚለው ነው። ይህን ጉዳይ የሚመለከቱ በእንግሊዝ ፍ/ቤት የቀረቡ ክርክሮችን እንደምሳሌ እንውሰድ።

ከሣሽ ተከሣሽ በቸልተኝነት በፈፀመው አደጋ ላደረሰብኝ ጉዳት ካሣ ይከፈለኝ በማለት ክስ ይመሰርታል። አደጋው የደረሰው ነሐሴ 14 ቀን 1958 ዓ.ም. ሲሆን ከሣሹ ክሱን ያቀረበው ደግሞ የካቲት 4 ቀን 1961 ዓ.ም. ነበር። በአደጋው ሣቢያ ለደረሱ ጉዳቶች የሚቀርብ ማንኛውም ክስ ደግሞ ከነሐሴ 14 ቀን 1961 ዓ.ም. ጀምሮ በይርጋ ይታገዳል ተከላሹም በከላሹ ላይ ያደረሰው ጉዳት ተገብሮውን ባከመው ሐኪም ቸልተኝነት የተነሳ ተብብሷል። በማለት መልሱን ለማሻሻል የካቲት 5 ቀን 1962 ዓ.ም. ጥያቄ አቀረበ በእንግሊዝ ሕግ መሠረት በሐኪሙ ቸልተኝነት ለደረሰ የበለጠ ጉዳት ተከላሹ በኃላፊነት ተጠያቂ አይሆንም። ከሳሹም ለደረሰው የበለጠ ጉዳት በሐኪሙ ላይ ክስ ሊያቀርብ የሚችልበት የይርጋ ዘመን ያለፈ ስለሆነ

ተከላሹ የቀረበው የመልስ ማሻሻል ጥያቄ ሊፈቀድ አይገባውም የሚል
 ትክር አቀረበ። ፍ. ቤቱም የማሻሻል ጥያቄው ተፈቅዶአል በማለት ወሰነ።
 ተከላሹ መከራከሪያ እውነት ከሆነና የማሻሻል ጥያቄው ውድቅ ከተደረገ
 ገሳሹ ሕጉ ከሚፈቅደው ለበለጠ የጉዳት ካሳ መጠን ተጠያቂ ሊሆን ነው።
 ከላኪያውን የማሻሻሉ ጥያቄ የይርጋ ዘመኑ እስኪያልፍ አለመቅረቡ
 ተከላሹ ጥፋት አለመሆኑን ፍ. ቤቱ አጽንኦት ሰጥቶ ሻልጾታል። በመጀ
 ሬያ ደረጃ ክሱን ለማቅረብ ከተፈቀደው የሦስት ዓመት ጊዜ ውስጥ ሁለት
 ሦት ተኩል እስኪያልፍ ከሳሹ ክስ አላቀረበም። ክሱ ከመቅረቡ በፊት
 ሹ በተከላሹ ሐኪም የተመረመረ ሲሆን እስኪያልፍ ድረስም የሁሉም
 ገራካሪዎች እምነት ጉዳቱ በአንፃራዊ መልኩ ቀላል ነው የሚል ነበር። ክሱ
 ተመሠረተ በኋላ ተከላሹ ለማስመርመር ባለው መብት መሠረት ከሳሹ
 ሃገራዊት ሐኪም እንዲመረመር ጥያቄ አቀረበ። በዚህን ጊዜ ከሳሹ
 ርመራው በሚካሄድበት ጊዜ የእኔ ሐኪም መገኘት አለበት በማለት
 ዋቅቶ በመጠየቁ የጋራ ምርመራ እንዲካሄድ ሁኔታውን ለማመቻቸት
 ግር ተፈጠረ የይርጋ ዘመኑ እስካለፈበት ጊዜ ድረስ ይህ ምርመራ
 አተካሄደ ሲሆን ምርመራው ተካሂዶ በተገለፀው ውጤትም የተከላሹ
 ሃገራዊት ሐኪም በከሳሹ ላይ የደረሰው ጉዳት መጀመሪያ ባከመው ሐኪም
 ልተኝነት ምክንያት መባባሱን አመነበት በዚህን ጊዜ ተከላሹ መልሱን
 ሻሽሎ ለማቅረብ ፈለገ። የማሻሻሉ ጥያቄ ዘግይቶ መቅረቡ የተከላሹ ጥፋት
 ደርጎ ባለመወሰዱ የማሻሻሉ ጥያቄ ተፈቀደ። ስለዚህም ተከላሹ ለመዘ
 የቱ ጥፋተኛ አይደለም ከተባለና ሌላ ኃላፊነት ያለበት ሰው የማይኖር ከሆነ
 ፋቱ የከሳሹ ነው ማለት ነው። ያም ሆነ ይህ ምንም እንኳ የመልስ
 ቤቱታውን ማሻሻሉ ከሳሹ ካሳውን ከተከላሹም ሆነ ከሌላ ኃላፊነት ካለበት
 ው ላይ እንዳያገኝ የሚያደርግ ውጤት የሚያስከትል ቢሆንም በፍ/ቤቱ
 ፈቅዷል። በሌላ በኩል ከሳሹ መኪናዬን እንዲጠግንልኝ የሰጠሁት ኩባንያ
 ጥገናው ጊዜ በፈፀመው ቸልተኝነት ምክንያት ለደረሰብኝ ጉዳት ካሳ
 ከፈለኝ የሚል ክስ አቀረበ። ተከላሹ ባቀረበው መልስ ቸልተኝነት
 ልፈፀምኩም በማለት የቀረበበትን ክስ ካደ። ሆኖም መልሱን ካቀረበ
 ሰድስት ወራት በኋላ ኩባንያው በእኔና በሌላ ድርጅት መካከል ውል
 ተፈረመ ስለሆነና በውሉም መሠረት ሌላው ድርጅት መኪናውን ለመጠገን
 ደታ የገባ ስለሆነ በመኪናው ላይ ለተፈፀመው ስህተት ተጠያቂው
 ፕሮጀቱ ነው በሚል መልሱን ለማሻሻል ፈለገ። ይህ እውነት ከሆነ

ኩባንያው ለከላሹ ተጠያቂ አይሆንም። በዚህን ጊዜ ግን ከላሹ ለጥፋቱ ተጠያቂ ነው በተባለው ድርጅት ላይ ክስ ማቅረብ የሚችልበት የይርጋ ጊዜ አልፏል። የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜ ግን ገና አላለፈም ነበር። መኪናውን በአግባቡ መያዝ የሌላ ድርጅት ኃላፊነት መሆኑን ተከላሹ ከመጀመሪያውም ያውቅ ስለነበር መልሱን ለማሻሻል ያቀረበው ጥያቄ ውድቅ ተደርጓል የሚል ውሳኔ ተሰጠ። ይህ አሁን ተከላሹ አቤቱታውን ለማሻሻል ለማንሳት የፈለገው ክርክር መጀመሪያ በቀረበው መልስ ውስጥ መግደብተትበትም ምንም ምክንያት አልነበረም። ከላሹ ኃላፊነት አለበት በተባለው ድርጅት ላይ ክስ የማቅረብ መብቱ በይርጋ ሊታገድ የቻለው በተከላሹ ጥፋት መሆኑ ግልጽ ሲሆን ምንክልባትም ተከላሹ የይርጋ ዘመኑ ለከያልፋ መልሱን የማሻሻል ጥያቄውን ሊያቀርብ የቆየው ድርጅቱን ኃላፊነት ለማግኘት ሆኖብሎ ሊሆን ይችላል። ስለዚህም የማሻሻሉ ጥያቄ ሰላሹ በድርጅቱ ላይ ያለው የመክሰስ መብት በይርጋ ከመታገዱ በፊት አለመቀረቡ የተከላሹ ጥፋት በመሆኑ ተቀባይነት ሳያገኝ ቀርቷል። ይህ በእንግሊዝ ፍቤት የተወሰደው አዳም ተቀባይነት ያለውና ከላይ ለጠቀስነው ጽሑፍ ያደረሰው መኪናዬን የሰረቀ ሌባ ነው የሚል ክርክር የተነሳበት ምሳሌ መፍትሄ ለመስጠትም የሚረዳ ነው። ተከላሹ ክስ በቀረበበት ጊዜ ወይም ክስ ከቀረበ በኋላ አደጋው በደረሰ ጊዜ መኪናው መሠረዳን ያውቅ ከበረ ከሆነ ጉዳዩን ቀደም ብሎ ማንሳት ነበረበት። ጉዳዩ ቀደም ብሎ ተነስቶ ሰላሹ በመኪናው አሽከርካሪ ላይ ክስ እንዲያቀርብ አለማስቻሉ የተከላሹ ጥፋት በመሆኑ ማሻሻሉ መፈቀድ የለበትም በሌላ በኩል ግን ጉዳቱን ያደረሰችው የእሱ መኪና አለመሆንዋን ለረጅም ጊዜ አምኖ ቆይቶ የእሱ መኪና በሌባ ስትነዳ ጉዳት ማድረስዋን ቢረዳ ጥያቄው ቀደም ብሎ ያልተነሳው በሱ ጥፋት ባለመሆኑ የማሻሻሉ ጥያቄ ሊፈቀድለት ይገባል።

4. ማጠቃለያ

ለማጠቃለል አቤቱታን የማሻሻሉ ሥርዓት በአቤቱታ ሕግ ውስጥ እጅግ ወግኝ የሆነ ክፍል ነው። በአቤቱታው አቀራረብ ስህተት ሳቢያ ሲደርስ የሚችለው የመደበኛ መብቶች መገፈፍ ለዘብ ባለ የአቤቱታዎች ማሻሻል መፈቀድ ሊወገድ ይችላል። የቀረበው አቤቱታን የማሻሻል ጥያቄ ሙሉ በሙሉ ቱክኒካዊ ካልሆነ በስተቀር ክስ የማቅረቢያ የይርጋ ዘመኑ ካላለፈ መፈቀድ ይኖርበታል። አስፈላጊ ሆኖ ከተገኘም ሌላው ተከላሹ

አዲሱን ጭብጥ ለመከላከል የሚችልበት ጊዜ ተሰጥቶት የተራዘመውን ክርክር ወጭም የማሻሻሉን ጥያቄ ያቀረበው ተከራካሪ እንዲችል ይደረጋል። ማሻሻል ግን ሁል ጊዜም መፈቀድ ይኖርበታል። ከሳሹ ክስን ላሻሽል በሚል ሽፋን ፈጽሞ አዲስና የተለየ በይርጋ የታገደ ክስ ለማቅረብ እየሞከረ መሆኑ ካልተረጋገጠ በስተቀር የይርጋ ዘመኑ ካለፈ በኋላም ቢሆን አቤቱታን ማሻሻል መፈቀድ ይኖርበታል። ለምሳሌ በስም ማጥፋት ምክንያት ካሣ ይከፈለኝ የሚል ክስ ካቀረበ በኋላ የይርጋ ዘመኑ ካለፈ ድብደባንና ሕገወጥ እስራትን የሚመለከት ክስ ለመጨመር አቤቱታውን ለማሻሻል ቢጠይቅ ሊፈቀድለት አይገባም።

ከሣሽ አንድና ተመጣጣይ ለሆነ ጥፋት ካሣን ለማግኘት አቤቱታውን እንዲሻሻል የጠየቀ እንደሆነ ያቀረበውን የመከራከሪያ ነጥብ ቢለውጥና ይህንኑ የመከራከሪያ ነጥብ የሚደግፉትን አዲስ የመከራከሪያ ፍሬ ነገሮችን ይዞ ቢቀርብም እንኳ፡ አቤቱታውን እንዲሻሻል መፈቀድ አለበት። አንድ ከሣሽ አቤቱታን አሻሽላለሁ በሚል ሽፋን ለመከሰስ የይርጋ ዘመኑ ያለፈ ሌላ ተከሣሽን በክሱ ውስጥ እንዲገባ ለማድረግ ግን የማሻሻሉ ጥያቄ መፈቀድ የሌለበት መሆኑ እርግጥ ነው ይህ ግን ፈጽሞ የተለየ ተከሳሽ ለማለት እንጂ ተመሳሳይ የሆነና በተለይ የሕግ ሰውነት ያለውን ሊከሰስ የተፈለገን ድርጅት ለማለት እንደሆነ ተደርጎ መተርጎም የለበትም። በመጨረሻም ተከሣሹ አንድ ሌላ ወገን ባደረሰው ጉዳት ሳቢያ ከሚጠየቅበት ኃላፊነት ነፃ ሊያደርገው የሚችለውን መከላከያ ለማቅረብ ማሻሻል በጠየቀ ጊዜ ከሳሽ በሌላው ሦስተኛ ወገን ላይ ክስ ሊያቀርብ የሚችልበት የይርጋ ዘመን ያለፈ ቢሆንም እንኳ እንዲፈቀድለት ያስፈልጋል። ነገር ግን በሶስተኛው ወገን ላይ ከሣሽ የሚያቀርበው ክስ በይርጋ ሊታገድ የቻለው በተከሣሽ በራሱ ጥፋት የሆነ እንደሆነ ተከሣሽ ከዚህ ሃላፊነት ነፃ ለመሆን የሚያቀርበው የማሻሻል ጥያቄ ውድቅ እንዲሆን መደረግ አለበት። አቤቱታን ማሻሻል ለዘብ ብሎ በመፈቀዱ ምክንያት ስለሚከተለው የክርክሩ መዘግየትም እዚህ ላይ በመጠኑ መጥቀስ ያስፈልጋል። እርግጥ ነው ይህ የክርክር መዘግየት ተፈላጊ ባይሆንም በአቤቱታ አቀራረብ ስህተት ምክንያት መደበኛ መብት እንዳይነካ ሲባል መዘግየቱ አስፈላጊ ሆኖ ሊገኝ ይችላል። አቤቱታውን ለማሻሻል የሚፈልገው ተከራካሪ የአዲሱን ክርክር ወጭ እንዲከፍል በማድረግ በኩል

ፍ/ቤቱ ጠበቅ ያለ አጽም ካለው ማሻሻሉ ለጉዳዩ ወሳኝ ካልሆነ በስተቀር የማሻሻል ጥያቄውን አያቀርብም። ስለዚህም የክርክሩን ወጪ የአቤቱታ ማሻሻል ጠያቂው እንዲከፍል ማድረጉ በርካታ የማሻሻል ጥያቄዎች እንዳይቀርቡ እንደመከላከያ እንዲሆን ተደርጎ መፈፀም አለበት። አቤቱታቸውን ለማሻሻል የሚፈልጉ ተከራካሪዎች ለክርክሩ የተወሰነውን የማንኛውም ቀጠሮ ወጭ እንዲከፍሉ የሚደረግ ከሆነ ተከራካሪዎች ሁሉንም የመከራከሪያ ነጥባቸውን በመጀመሪያው አቤቱታቸው ለማከካተት ጥንቃቄ ያደርጋሉ።

ሠ. አግባብ ያልሆኑ አቤቱታዎች የግድ የሚሻሻሉበት ሁኔታ

ከዚህ ቀጥለን ፍ/ቤት በራሱ አነሳሽነት ወይም በአንድ ተከራካሪ ጠያቂነት አንድ አቤቱታ እንዲሻሻል የሚያዘበት የአቤቱታ የግድ መሻሻል ምን ማለት እንደሆነ እንመለከታለን በዚህ ሁኔታ አቤቱታው ሕጋዊ ብቃት ያለው ሲሆን በተወሰነ ገጽታው ግን ጉዳዩ ወይም አግባብ ያልሆነ አቤቱታ ነው። የአቤቱታ የግድ መሻሻል የሚከሰትባቸው ሁለት ሁኔታዎች አሉ። አንደኛው አቤቱታው በቂ ግልጽነት የሌለው ሲሆን ነው። ቁጥር 91/3/ ማሻሻያው ክሱን ወይም መከላከያውን የሚያብራራ ወይም ክርክሩን በተሻለ ዓይነት ገልጾ የሚያስረዳ ወይም ሁኔታውን በዝርዝር አገላለጽ የሚያመለክት ሆኖ መቅረብ የሚገባው መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ በማንኛውም ሁኔታ አቤቱታው እንዲሻሻል ማዘዝ አለበት በማለት ይደነግጋል። ቀደም ብሎ እንዳየነው አጠራጣሪ ሁኔታዎች ሁሉ መፈታት ያለባቸው የማሻሻሉን ጥያቄ ያቀረበውን ተከራካሪ በሚደግፍ መልክ ሲሆን በጣም ጥሩ ያልሆኑ አቤቱታዎችም ሕጋዊ ብቃት ያላቸው ሆነው ሊገኙ ይችላሉ። ከላይ እንደጠቀስነው የአቤቱታ ትልቁ ዓላማ ተከራካሪው የአቤቱታውን ወይም የመከላከያውን ፍሬ ነገሮች ለሌላው ተከራካሪና ለፍርድ ቤቱ ማሳወቅ ነው። የመከራከሪያ ነጥቦች ግልጽ ያልሆኑና የሚያደናግሩ ከሆነ ተከራካሪው የጠየቀው በትክክል ምን እንደሆነ ፍ/ቤቱና ሌላው ተከራካሪ እንዲያውቁት ለማድረግ እንዲቻል አቤቱታውን በማሻሻል የክርክር ነጥቦችን የበለጠ ግልጽ እንዲያደርግ የሚመለከተው ተከራካሪ መታዘዝ አለበት።

ለምሳሌ/ከግሼ በኃይል ከሥራው እንደተሰናበተና በሀሰትም እንደተወነጀ/ በመጥቀስ ካሣ እንዲከፈለው በመጠረቀቱ ከላይ ባየነው ክስ

የቀረበው ፍሬ ነገር የክሱን ምክንያት የሚገልፅ ነው በማለት ፍ/ቤቱ እንደተቀበለም የምናስታውሰው ነው። ይሁን እንጂ ይህ ደካማ የአቤቱታ አቀራረብ ነበር ስለዚህም የተሰነዘሩት አስተያየቶች በሌሎች ሶስተኛ ወገኖች ፊት መነገር ወይም አለመነገራቸውን ከግሽ በግልፅ ጠቅሶ እንዲያቀርብ መደረግ ይገባዋል። በቁጥር 91(3) ድንጋጌ መሠረትም ቢሆን ፍ/ቤቱ ከግሹ ይህንን ጠቅሶ እንዲፅፍ አቤቱታውን እንዲያሻሽል ማድረግ ይችላል። በዚህን ጊዜ ነው ፍ/ቤቱና ሌላው ተከራካሪ በክሱ የተጠየቀው ምን እንደሆነ በትክክል ሊያውቁና የክሱ አቤቱታ ለስም ማጥፋቱ ክስ ምክንያቱን የገለፀ መሆኑን ሊረዱ የሚችሉት ስለዚህም ፍ/ቤቱ እንድን የክርክር ነጥብ በሚመረምርበት ጊዜ ሕጋዊ ብቃት ያለው ሆኖ ቢያገኘውም አቤቱታ አቅራቢው የጠየቀውን በግልጽ የማያስቀምጥ ከሆነ አቤቱታው እንዲሻሻል ማዘዝ ይኖርበታል። ይህ ደግሞ አቤቱታ የክርክሩን ጭብጥ ግልጽ አድርጎ ለማቅረብ ያለው ዓላማ እንዲረጋገጥ ያደርጋል። አቤቱታ የግድ የሚሻሻልበት ሁለተኛው ሁኔታ ደግሞ አቤቱታው አግባብ የሌለው ጉዳይ ከያዘ ወይም ሌላው ተከራካሪ ተገቢውን መልስ ለመስጠት በማይችልበት መልክ የቀረበ ከሆነ ነው። ቁጥር 91(4) አስፈላጊ ያልሆኑ የክርክሩን አመራር ሥርዓት የሚያሰናክሉ ፡ ሁከትን የሚፈጥሩ ፡ ለትክክለኛ ፍትሕ አሰጣጥ መሰናክል ሆነው የሚገመቱ ነገሮች ሁሉ እንዲሻሻሉ ወይም ከአቤቱታው ውስጥ ጨርሶ እንዲወጡ ፍ/ቤቱ ለማዘዝ ይችላል በማለት ይደነግጋል። በመጀመሪያ በዚህ ቁጥር የተጠቀሰውን የክርክሩን አመራር ሥርዓት የሚያሰናክሉ የሚለውን እንመልከት። አቤቱታ በመሠረቱ ለሕዝብ ግልጽ የሆነ ሰነድ ነው። እንደ አቤቱታ ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ ያልሆነ የክርክሩን አመራር ሥርዓት መያዙ ለሌላው ተከራካሪ አግባብ አይደለም። እንደ በአቤቱታው የተጠቀሰ ነገር ጨርሶ እንዲወጣ ለማድረግ ደግሞ የተጠቀሰው ነገር አስፈላጊ ያልሆነና የክርክሩን አመራር ሥርዓት የሚያሰናክል መሆን ይኖርበታል። ለምሳሌ ከሳሽ አንድን ንብረት ለማስመለስ ባቀረበው ክስ ከሳሹ ንብረቱን ሰርቋል በማለት ቢገልጽ ክርክሩ ያለ ጥርጥር አግባብ ነው። ይህ ደግሞ የክርክሩን አመራር ሥርዓት የሚያሰናክል ቢሆንም ከሳሹ ላቀረበው ንብረት የማስመለስ መብት መሠረት የሚሆንና ጉዳዩን ለመወሰንም አስፈላጊ የሆነ ጉዳይ ነው። ተከራካሪው በአቤቱታው ውስጥ

ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ ያልሆነና የክርክሩን አመራር ሥርዓት የሚያስናክል ነገር ከጠቀሰ ግን ይህ ከአቤቱታው ፈጽሞ እንዲወጣ ፍ/ቤቱ ማዘዝ ይኖርበታል ለምሳሌ በአንድ በመንግሥት ድርጅት ላይ በቀረበ ክስ ከሳሹ አንድ የድርጅቱ አባል ለግል ጥቅሙ ሲል ባሳደረው ተጽእኖ ምክንያት ድርጅቱ የተከሳሹን ተገቢ ጥቅም ሳያሟላ ቀርቷል በማለት በአቤቱታው ጠቅሶ አቀረበ። አንድ የድርጅቱ አባል ለግል ጥቅሙ ሲል ባሳደረው ተጽእኖ የሚለው የአቤቱታው ክፍል ፈጽሞ እንዲወጣ ተደርጓል። ድርጅቱ በማንኛውም ምክንያት የተከሳሹን ተገቢ ጥቅም ሳያሟላ ቀርቶ ከሆነ የቀረበትን ጥቅም የማግኘት መብት አለው። የድርጅቱ አባል ለግል ጥቅሙ ሲል ተጽእኖ አሳድሯል ወይም አሳሳደረም የሚለውን ጭብጥ መያዝ አስፈላጊ አይደለም። ምክንያቱም ይህ ጭብጥ ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ ካለመሆኑም በላይ ውሽት ሆኖ ቢገኝ ደግሞ የሰውየውን ስምና ዝና ይገዳል። ስለዚህም በቁጥር 91/4/ ትርጉም መሠረት የክርክሩን አመራር ሥርዓት የሚያስናክል በመሆኑ ከአቤቱታው ፈጽሞ መውጣት ይኖርበታል። በሌላ ጉዳይ ደግሞ ከሳሽ ተከሳሽ ሌባ ስላለኝ ስሜን አጥፍቷል በማለት ክስ አቀረበ። ተከሳሹም ባቀረበው የመልስ አቤቱታ ካሳሹን ያልኩት ሌባ ሳይሆን አመንዝራ ነው። ይህ ደግሞ እውነተኛ ነገር ነው በማለት ገለጸ። ከሳሹን አመንዝራ ነው ያልኩት የሚለው የመልስ አቤቱታው ክፍል ፈጽሞ እንዲወጣ መደረግ ይኖርበታል። የክርክሩ ጭብጥ ተከሳሹ ከሳሹን ሌባ ብሎታል ወይስ አላለውም የሚለው ሲሆን አላለው ከሆነ ለቀረበበት ክስ ተጠያቂ አይሆንም። ፊትከሳሹ አመንዝራ ነው ያልኩት የሚል የክርክር ነጥብ ከሳሹ ላቀረበው አቤቱታ ምንም አግባብነት የሌለው ሲሆን የጠቀሰውም የተባለው አመንዝራነት የመዝገቡ አካል እንዲሆን በማሰብ ብቻ ነው። ስለዚህም ነጥቡ ለጉዳዩ አግባብነት ስለሌለውና የክርክሩን አመራር ሥርዓት የሚያስናክል በመሆኑ ከአቤቱታው ፈጽሞ እንዲወጣ መደረግ ይኖርበታል።

ከዚህም በተጨማሪ አንድ አቤቱታ አስፈላጊ ያልሆነና አግባብ ያልሆነ ጥላቻን ወይም ቅሬታን የሚፈጥር ወይም የትክክለኛ ፍትሕ አሰጣጥን የሚያስናክል ነገርን ከጠቀሰ ፍ/ቤቱ እንዲሻሻል ሊያዝ ይችላል ቁጥር 80/2/ ማንኛውም የአቤቱታ ጽሑፍ አመልካቹ መብቱን የሚጠይቅበትን ምክንያት ወይም ተከሳሹ ስለመከላከያው የሚሰጠውን መልስ በአጭሩ የያዘ መሆን

እንዳለበት ይደነግጋል። ስለዚህም አንድ አቤቱታ ለጉዳዩ ባለድ የሆኑ እንደ ማስረጃ፣ አተካራ፣ አስፈላጊ ያልሆነ የክርክር ነጥብ የጠቀሰ እንደሆነ ፍ/ቤቱ በቁጥር 91/4 መሠረት ተከራካሪው ሁሉንም አግባብ ያልሆኑ ነገሮች አስወጥቶ አቤቱታውን እንዲያሻሽል ሊያዘው ይገባል። በአንድ ለአሜሪካ ፍ/ቤት በቀረበ ጉዳይ ክሱ በርካታ ዝርዝር ነገሮችን ከመጥቀሱም በተጨማሪ 250 ገጽ በታይፕ የተጻፈ አቤቱታና 43 ገጽ በታይፕ የተጻፈ ኤግዚቢት ያካተተ ነበር።

በዚህ ጉዳይ ከሳሹ ፈጽሞ አዲስና ክሱ የተመሠረተበትን ፍሬ ነገር ብቻ የያዘ የክስ አቤቱታ እንዲያቀርብ በፍ/ቤቱ ኃግዘዘ። መጀመሪያ ለቀረበው አቤቱታ ተከሳሹም ተገቢ መልስ መስጠት አይችልም። ከዚህም በተጨማሪ ከሳሹ ያቀረበው ጥያቄ ምን እንደሆነ ለመረዳት ተከሳሹና ፍ/ቤቱ ከብዙ አግባብነት የሌላቸው ፍሬ ነገሮች ውስጥ አግባብ ያላቸውን ፍሬ ነገሮች አበጥረው ማውጣት ሊኖርባቸው ነው። የዚህ አይነት አቤቱታ ቁጥር 80/2/ን በግልጽ የሚጸረር በመሆኑ ክርክሩን የሚጉዳና የጉዳዩን ትክክለኛ ፍትሕ አስጣጥ የሚያጓጉት ነው። የዚህ ዓይነት አቤቱታ በቁጥር 222 በተጠየቀው መሠረት የቀረበ ባለመሆኑ ፌጂስታራሩ አልቀበልም ብሎ ቢመልሰውም አግባብ ይሆናል።

በዚህ ምዕራፍ የአቤቱታ ሂደትንና አቤቱታ በኢትዮጵያ እንዲሰጥ የታለመለትን ዓላማ ለማየት ሞክረናል። አቤቱታ በአግባቡ ሥራ ላይ ከዋለ የጉዳዩ ጭብጦች ግልጽ ሊሆኑ ይችላል፣ የጉዳዩ ክርክርም በተፋጠነ ሁኔታ ሊካሄድ ይችላል። ይህ ሂደት ቀጥሎ በምንመለከተው ከሙሉ ክርክሩ በፊት በሚካሄደው ሥርዓት የበለጠ እንዲነጥር ይደረጋል። ጉዳዩ ጥርት ያለና ግልፅ ስለሚሆን የክሱ መስማት ሂደት የተፋጠነ ይሆናል። ይህ ሂደት ከሙሉ የክሱ መስማት ሥርዓት በፊት ባለው መድረክ ላይም ቢሆን የሚጣራ ይሆናል።

ምዕራፍ 6

ክክስ መስማት በፊት የሚኖረው ሥነ ሥርዓት

የቀረበው ክስ በፍ/ብ/ሥ ሥራ ሕግ ቁ. 231 በተመለከተው መሠረት የሚነቀፍበት ወይም የሚሰረዝበት ምክንያት የሌለ ሆኖ ተቀባይነትን ያገኘ ሲሆን ፍርድ ቤቱ ክሱን ተቀብሎ ከማመልከቻው ጋር ተያይዞ የቀረበለትን ማናቸውም ማስረጃና የጽሑፍ ግልባጭ ከመጥሪያው ጋር ለተከማቹ እንዲደርሱ ሰውና የመከላከያ መልሱን ዕፎ እንዲቀርብ ያዛል (ቁጥር 233)። ይህ በሚሆንበት ጊዜ ፍ ቤቱ ክሱን መስማት ጀመረ ማለት ነው። የክሱ መስማት መጀመር ለዋናው የክስ መስማት የሚረዱ ጉዳዮች የሚዘጋጁበት የመጨረሻው ደረጃ ነው። በመጀመሪያው የክሥ መስማት ወቅት ፍ ቤቱ የተከማቹን የመከላከያ መልስ በንባብ ያሰማል ፣ ሁሉም ወገኖች ያላቸውን አቋም ለመወሰን ምርመራ ያደርጋል። በመጀመሪያ ደረጃ ተቃውሞ ላይ ውሳኔ ይሰጣል በማያያዝም ለክሱ አወሳሰን የሚረዱትን ጭብጦች ይይዛሉ። በተወሰኑ ሁኔታዎች ፍ/ቤቱ ሙሉውን የክስ መስማት ሥርዓት መፈፀም ሳያስፈልገው በመጀመሪያው የክሥ መስማት ወቅት ጉዳዩን ሊወስን ይችላል ይሆናል። ክሱን መስማት አስፈላጊ ሆኖ የአገኘው እንደሆነ ፍ/ቤቱ ክሱ የሚሰማበትን ቀጠሮ ይይዛል በያዘው ቀን ቀጠሮም በተያዙት ጭብጦች ላይ ውሳኔ በመስጠት ለጉዳዩ አጠቃላይ ፍርድ ይሰጣል። በዚህ ምዕራፍ የተመለከቱት ጉዳዮች በሦስት ክፍሎች ይከፈላሉ። እነሱም /1/ የመጀመሪያው ክስ መስማት፣ /2/ ሙሉ የክሥ መስማት ሥርዓት ሳያስፈልግ ውሳኔን መስጠትና /3/ ግልግልና ክሥን መተው ናቸው።

የክሱ መስማት መጀመር1. ፍርድ ቤት ያለመቅረብ

በመጀመሪያ አንድ ተከራካሪ ወገን ፍ/ቤት ያልቀረበ እንደሆነ ሊኖር የሚችለውን ችግር አንስተን እንመረምራለን። ፍ/ቤቱ ያለመቅረብን በሚመለከት የተጠቀሱት የሕጉ ድንጋጌዎች ክሱ በማንኛውም ደረጃ ላይ በአለበት ጊዜ ተፈጻሚ ይሆናሉ ይህም ማለት ክሱ ይሰማል በተባለበት የመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ፣ ክርክሩ በሚሰማበት ጊዜ እና የተሰጠው ፍርድ እንደገና በሚታይበት ጊዜ ተፈጻሚ ይሆናሉ ነገር ግን የተከራካሪዎች ወገኖች አለመቅረብ ብዙውን ጊዜ የሚአጋጥመው በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ በመሆኑ ቀጥሎ የምናየውም ከዚህ አኳያ ይሆናል።

ነገሩን ለማየት ፍ/ቤቱ በወሰነው ቀን ቀጠሮ ከሣሽና ተከሣሽ ራሳቸው ወይም ወኪሎቻቸው ተሟልተው መቅረብ አለባቸው። የተከረከሪዎቹ ወገኖች መቅረብ እንደተረጋገጠም ክርክሩ መሰማት ይጀምራል። በአብዛኛው በፍ/ቤር ሥሥሕግ ቁጥር 65/1 በተመለከተው መሠረት ዋናው ባለጉዳይ ራሱ እንዲቀርብ ፍ/ቤቱ ከእሳዘ በስተቀር ዋናው ባለጉዳይ እንዲቀርብ አይገደድም በወኪሉ ወይም በነገረፈኛ ተወክሎ ሊቀርብ ይችላል ለምሳሌ በአንድ ጉዳይ አንድ ጠበቃ ቀርቦ ቀጠሮ እንዲሰጥለት ይጠይቃል ጠበቃውም ከባለጉዳዩ ፍ/ቤት ቀርቦ እንዲከራከርለት ምንም ዓይነት ትዕዛዝም ሆነ መመሪያ እንዳልተሰጠው ያስረዳል ፍ/ቤቱም ጠበቃው ውክልና የለውም በባለጉዳዩም አልተወከለም ስለዚህ ባለጉዳዩ አልቀረበም በማለት ትእዛዝ ይሠጣል። የጠበቃው መቅረብ ጉዳዩን ለመከታተል ሳይሆን ቀጠሮ እንዲለወጥ ለመጠየቅ ብቻ ነበር።

አንድ ባለጉዳይ ራሱ መቅረብ ሳያስፈልገው ወኪሉ ወይም ጠበቃው ስለእርሱ ሆኖ ሊቀርብ ይችላል። ነገር ግን ፍ/ቤቱ የባለጉዳዩ መቅረብ አስፈላጊ ሆኖ ሲነገረው ራሱ እንዲቀርብ ማዘዝ ይችላል። ከሣሽ ወይም ተከሣሽ ራሱ እንዲቀርብ ፍ/ቤቱ ካዘዘ በኋላ በቂ ባልሆነ ምክንያት ሳይቀርብ የቀረ እንደሆነ ስለከሳሽ ወይም ተከሳሽ ያለመቅረብ የሚመለከቱት የሥነ ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች ይፈፀሙበታል (ቁጥር 77 ይመልከቱ)። ከሣሾች ወይም ተከሳሾች በህብረት ለተከሰሰው ነገር ከመካከላቸው አንዱ ስለብዙዎቹ ሆኖ እንዲከራከርላቸው ለመወከል ይችላሉ (ቁ. 66/1) ይመልከቱ። የውክልናውም ሥልጣን በዕሑፍ ሆኖ ወኪሎቹ ከፈረሙበት በኋላ ጉዳዩን ከሚመለከተው መዝገብ ጋር ተያይዞ ይቀመጣል (ቁ. 66/2)። ሽሪኮች የሆነ የንግድ ሥራ ተካፋዮች በንግድ ድርጅቱ ስም የተከሰሱ እንደሆነ ራሳቸው መቅረብ ይኖርባቸዋል። ሆኖም ክሱ የሚካሄደው ግን በንግድ ድርጅቱ ስም ነው (ቁ/67/1) ይመልከቱ። እንዲሁም የሽርክና ማህበሩ በሰሙ በሚከሰስበት ጊዜ የማህበሩ አባላት ሁሉ ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀንቀጠሮ በግንባር መገኘት ይኖርባቸዋል። የፍ/ቤቱ መጥሪያ የተሰጠው ለማህበሩ ሥራ አስኪያጅ ወይም ለተቆጣጣሪው የሆነ እንደሆነ (በቁጥር 98 ድንጋጌ መሠረት) ይህ ሰው የማህበሩ ባለሀብት ወይም ሽሪክ ካልሆነ በቀር መቅረብ አይገባውም። ከቀረበም ሽሪክ ያልመሆኑን ማስረጃት አለበት። የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 61/3 ይመልከቱ። በህግ የሰውነት መብት የተሰጠው ድርጅት በተከሰሰ ጊዜ ፍ/ቤቱ ክርክሩ በመቀጠል

ላይ በአለበት በማናቸውም ጊዜ ጉዳዩ የሚመለከተው የንግድ ድርጅት ሥራ መሪ ዲሬክተር ዋና ፀሐፊ ወይም ነገሩን ለማስረዳት ይችላል ብሎ የሚገምተውን የንግድ ድርጅት አባል አስቀረቦ ሊጠይቀው ይችላል (ቁ. 68/1/ ይመልከቱ)። እንዲሁም ነገሩ የሚመለከተው የመንግሥት መሥሪያ ቤት በሆነ ጊዜ ስለመንግሥት ሆኖ እንዲከራከር የተወከለው ነገረፈጅ፣ ጉዳዩን ለማስረዳት የሚችል ሠራተኛ ወይም ባለሥልጣን ያልቀረበ እንደሆነ ጉዳዩን በሚገባ ለማብራራት ይችላል ብሎ የገመተውን ሠራተኛ ወይም ባለስልጣን ፍ/ቤት ቀርቦ እንዲያስረዳ ፍ/ቤቱ ለማዘዝ ይችላል (ቁጥር 68/2/ ይመልከታል) እዚህ ላይ ተከራካሪ ወገኖች ራሳቸው ለመቅረብ አይገደዱም ቢባልም ፍ/ቤት ለጉዳዩ አወሳሰን ተገቢ መስሎ በታየው ጊዜ ባለጉዳዩ ራሱ እንዲቀርብ የማዘዝ ስልጣን አለው። በዚህ ዓይነት ባለጉዳዩ በወኪሉ አማካይነት የሚቀርብ ከሆነ ወኪሉ ለሚጠየቀው ሁሉ በቂ መልስ ለመስጠት የሚችል መሆን አለበት ወይም ይህን ለማስረዳት ከሚችል ሰው ጋር መቅረብ አለበት። ወደፊት እንደምናየው አንድ ተከራካሪ ወገን በእጁ የሚገኘውን ማስረጃ እንዲያቀርብ ተጠይቆ በሕግ በማይደገፍ ምክንያት ፈቃደኛ ያልሆነ እንደሆነ ወዲያውኑ ይፈረድበታል በማለት ቁጥር 267 ይደነግጋል።

ሀ/ በማይቀርቡ ወገኖች ላይ ስለሚወሰድ እርምጃ

የፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ፍ/ቤት በማይቀርቡ ወገኖች ላይ የሚወሰደው እርምጃ ጠበቅ ያለ ነው። ቀደም ሲል ፍ/ቤቶች አንደኛው ወይም ሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች ባለመቅረባቸው የተነሣ አዘውትረው ሌላ ቀጠሮ ይሰጡ ነበር። ይህ በሕጉ የተፈቀደ አይደለም። በፍ/ቤት ያለመቅረቡ ጉዳይ ፍ/ቤቱ አወጥቶ እርምጃ እንዲወስድ ያደርገዋል፤ ማን ነው የቀረበው ወይም ያልቀረበው የሚለውን መሠረት በማድረግ ከሠን ሊዘጋ ወይም ያልቀረበው ወገን በሌለበት ክስ እንዲሰማ ሊያዝ ይችላል። ለተከሣሽ መጥሪያው በትክክል ያልደረሰው ካልሆነ በቀር ፍ/ቤቱ ተከሣሽ አልቀረበም በሚል ምክንያት ቀጠሮ አይለውጥም። ይህ ግን አንድ ወገን ፍ/ቤት ከቀረበ በኋላ ሌላ ጊዜ ቀጠሮ ማግኘት አይችልም ማለት አይደለም። ነገር ግን ይህ ቀጠሮ ሊሰጥ የሚችለው በተወሰኑ ምክንያቶች እንደሆነ ሊታወቅ ይገባል። የፍ/ሐር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ/ 197-199 ይመልከቱ። አንድ ወገን ፍ/ቤት ሊቀርብ ያልቻለበት ምክንያት በቂ የሆነ እንደሆነ ባለመቅረቡ ምክንያት የተሰጠው

ትዕዛዝ እንዲነሳ ሊደረግ ይችላል። ሆኖም ፍ/ቤት አለመቅረብ ባልቀረበው ወገን ላይ መብት ማጣትን ያስከትላል ማለት አይደለም።

ሆኖም ፍ/ቤቱ ተከራካሪው ወገን ባለመቅረቡ በመጀመሪያ እርምጃ ይወስዳል። በዚህ መሠረት ባለመቅረቡ የተወሰደበት እርምጃ ይወገድለት ዘንድ በቂና አሳማኝ የሆነን ማስረጃ የማቅረቡ ሽክም የዚህ አልቀረበም የተባለው ተከራካሪ ይሆናል ማለት ነው። ይህ ዓይነቱ ሂደትና አሠራር ቀደም ሲል ከነበረው አሠራር የተለየ እድገትን የሚያሳይ ነው። ከዚህ ቀጥለን ተከራካሪ ወገን ሳይቀርብ ሲቀር ፍ/ቤቱ ምን እንደሚአደርግና የተወሰደው እርምጃ በተከራካሪ ወገኖች ላይ ያለውን ውጤት እናያለን። የተከራካሪ ወገኖች ፍ/ቤት አለመቅረብን የሚመለከቱ ደንቦች በከላሹ ወይም ተከላሹ ወይም በሁለቱም ወገኖች አለመቅረብ ላይ የተመሠረቱ ናቸው። በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 69/2 ድንጋጌ መሠረት የግራ ቀኙ ተከራካሪ ወገኖች በተወሰነው ቀን ቀጠሮ ሳይቀርቡ የቀሩ እንደሆነ ፍ/ቤቱ መዝገቡን ይዘጋጃል። ይህም ከሕንድ ሥነ ሥርዓት ሕግ ይለያል። የሕንድ ሕግ ፍ/ቤቱ ክሡን ከሚዘጋ ይልቅ ቀጠሮ እንዲለወጥ ይፈቅዳል። ተከላሹ ቀርቦ ከሳሽ የአልቀረበ እንደሆነ እና ተከላሹ በሙሉ ወይም በከፊል ክሱን ያመነ እንደሆነ በሙሉ ወይም በከፊል ላመነው ጉዳይ ፍ/ቤቱ የፍርድ ውሳኔ ይሰጣል፤ ተከላሹ የካደ ከሆነ ደግሞ ክሱን ይዘጋጃል (ቁጥር 73 ይመለከታል።)

የክሱ መዘጋት አስገዳጅነት ያለው በመሆኑ ተከላሹ ክሡ መቀጠል አለበት በማለት ሊጠይቅ አይችልም ለምሳሌ ከሣሽ ያቀረበብንን አጭበር ብሯል የሚለውን ክስ ላስተባብል በማለት ክርክሩ እንዲቀጥል ሊጠይቅ አይችልም። ተከላሹ የተከሣሽ ከሣሽነት ክስ ወይም መቻቻልን የተመለከተ ጥያቄ ያነሳ እንደሆነ ይህንን የተከሣሽ ከሣሽነት ጥያቄ ወይም መቻቻልን በተመለከተ ያቀረበው ጥያቄ ተከላሹ የከሣሽነት ቦታን እንዲይዝ የሚያደርገው ስለሆነ ፍ/ቤቱ ይህንን ሁኔታ ብቻ በተመለከተ ክሡን መስማት ይቀጥላል፤ በመሆኑም ተከላሹ ፍ/ቤት በማይቀርብበት ጊዜ ተፈፃሚ የሚሆኑት ድንጋጌዎች ተግባራዊ ይሆናሉ ማለት ነው። ከሣሹ ቀርቦ ነገር ግን ተከላሹ ሳይቀርብ የቀረ እንደሆነ ሥነ ሥርዓቱ ለየት ያለ ይሆናል ምክንያቱም ተከላሹ ያልቀረበው የፍ/ቤቱ መጥሪያ በተገቢው መንገድ ሳይደርሰው ቀርቶ ሊሆን ስለሚችል ነው። ተከላሽ ያልቀረበ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ከሁሉ በፊት መጠየቅ ያለበት ጥያቄ (ተከላሽ) መጥሪያው በትክክል ደርሶታል ወይስ አልደረሰውም የሚለው ይሆናል እዚህ ላይ በቁጥር 70

መሠረት ተከሳሹ መጥሪያው በሚገባ ደርሶት አልቀረበም ለማለት በሕጉ የተመለከቱት የመጥሪያ አሰጣጥ ቅደም ተከተሎች ተግባራዊ መሆናቸው መረጋገጥ ይኖርበታል። መጥሪያውን ለተከሳሹ መስጠት የሚቻል በሆነ ጊዜ መጥሪያው ለተከሳሹ ሊሰጠው ይገባል ይህ ባልተቻለ ጊዜ እንደቅደም ተከተሉ መፈፀም አለበት ከሳሹም ይህንኑ ለፍ/ቤቱ ማስረዳት አለበት አለበለዚያ ፍ/ቤቱ ሌላ መጥሪያ ለተከሳሹ እንዲደርሰው አዝዞ ቀጠሮ ይለውጣል (ቁ. 70/ለ/ ይመለከታል)። መጥሪያው ለተከሳሹ የደረሰ መሆኑ ሲረጋገጥና ለተከሳሹ የተሰጠበት ቀን ለክሱ መልስ ማዘጋጃ በቂ ሆኖ በማይገመት አጭር ጊዜ መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው ሲሆን የክርክሩን መስማት ለሌላ ቀን ቀጠሮ ያስተላልፈዋል (ቁ. 70/ሐ/ ይመለከታል)። ምክንያቱም ተከሳሹ መቅረብ ያለበት የመከላከያ መልሱን ይዞ በመሆኑ በአካል እንዲቀር በሚያስችል አጭር ጊዜ እንዲሰጠው ማድረጉ በቂ አይሆንም (ቁ. 233 ይመልከቱ) ለምሳሌ መጥሪያው ትናንት ደርሶታል ዛሬ ሊቀርብ ይችል ነበር ማለቱ በቂ አይደለም ተከሳሹ የመከላከያ መልሱን ለማዘጋጀት በቂ ጊዜ ሊኖረው ይገባል ይህ ሳይሆን ሲቀር በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ምንም የሚፈፀም ነገር አይኖርም። መጥሪያው ለተከሳሹ ሳይደርስ የቀረው በከሳሹ ችልተኝነት ወይም ጉድለት መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ ያቀረበውን ክስ ይዘጋዋል ይግባኝ ከሆነም የይግባኙን መዝገብ ይዘጋዋል ወይም ተገቢ መስሎ ከታየው ክስ የሚሰማበትን ቀን ቀጠሮ ሊለውጠው ይችላል (ቁ. 70/መ/ ይመለከታል)። በ4ኛው ምዕራፍ እንደአ የነው ፍ/ቤቱ ከሳሹን መጥሪያ ለተከሳሹ እንዲያደርስ ሊያዘው ይችላል ይህም ሲሆን ከሳሹ መጥሪያው ለተከሳሹ በሚገባ እንዲደርስ ተገቢውን ትጋት እንዲያደርግ ማድረጉ ተገቢ ነው። ተከሳሹ መጥሪያ ሳይደርሰው ሊቀርብ ይችል ይሆናል በዚህን ጊዜ መጥሪያ ባለመስጠቱ ክስ መዘጋቱ ቀርቶ ክርክሩ እንዲቀጥል ይደረጋል። (ቁጥር 70/መ/ ይመለከታል)።

ለተከሳሹ የተላከው መጥሪያ በትክክል የደረሰው ለመሆኑ ተረጋግጦ ተከሳሹ ያልቀረበ እንደሆነ የነገሩ መሠማት ተከሳሹ በሌለበት ይቀጥላል (የፍ/ሔር/ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 70/ሀ/ ይመለከታል) እዚህ ላይ ተከሳሹ በሌለበት ክስን መስማት በሚለውና ተከሳሹ ፍ/ቤት ባለመቅረቡ ምክንያት የሚሰጥ ውሳኔ በሚለው መካከል ልዩነት መኖሩን በሚገባ ማስተዋል ይገባል። በመጀመሪያው ሁኔታ ፍ/ቤቱ ከሳሹ ይዞ የቀረበውን ጉዳይ ይሰማል፤ ተከሳሹ

አልቀረበም በሚል ምክንያት ብቻ ለከሳሹ ውሳኔ አይሰጥም ተከሳሹ በአልቀረበ ጊዜ ፍ/ቤቱ የከሳሹን ማስረጃ ይመረምራል በዚህ መሠረት ውሳኔ ይሰጣል ተከሳሹም ክሱን የመከላከልና ማስረጃውን የማስተባበል ዕድል አይኖረውም። ከሣሹ ላቀረበው ክሥ ዳኝነት ማግኘት የሚገባው መሆኑን ፍ/ቤቱ በሚገባ ያመነበት እንደሆነ ለከሣሹ ተገቢውን ፍርድ ይሰጣል።

ነገር ግን ከሣሹ ያቀረበው ክስ ተገቢ አለመሆኑንና ካሣም የማይገባው መሆኑ ከታመነበት ፍ/ቤቱ ለተከሣሹ ይፈርዳል። ይህ ዓይነቱ ሥርዓት ትክክለኛና ልንከተለው የሚገባ ስርአት ነው ምክንያቱም ከሳሹ ማግኘት የሚገባውን መብት በሕጉ መሠረት አረጋግጦ እስካልቀረበ ድረስ ፍርድ ቤቱ ሊፈርድለት አይችልም። ሆኖም በቁጥር 43 ድንጋጌ መሠረት ሦስተኛ ወገን ተከሳሹ ተጠርቶ ያልቀረበ እንደሆነ በተከሳሽ ላይ የሚሰጠው ፍርድና እርሱም ለተከሣሽ ያለበትን ኃላፊነት በተመለከተ በሚሰጠው ፍርድ እንደተስማማ ተደርጎ ስለሚቆጠር ተከሳሹ ባለመቅረቡ ይፈረድበታል (ቁጥር 76 ይመልከቱ)። በሌላ አነጋገር 3ኛ ወገን ተከሳሽ ተጠርቶ በአልቀረበ ጊዜ ባለመቅረቡ በሌለበት ውሳኔ ይሰጥበታል ማለት ነው። ተከሣሽ ያልቀረበ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን በመጀመሪያው ቀጠሮ ለመወሰን ጉዳዩን መመርመር ይጀምራል። ነገር ግን በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ጉዳዩን ለመወሰን አስቸጋሪ ሊሆን ይችላል። ምናልባትም ከሣሹ በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ራሱ ቀርቦ በቂ ማስረጃ ሳያቀርብ ቀርቶ ይሆናል በዚህን ጊዜ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለመመርመር አንድ ሌላ ቀጠሮ ሊለውጥ ይችላል።

ከዚህ በኋላ ተከሳሹ በዚህ በሚቀጥለው ቀን ቀጠሮ ቀርቦ በቀዳሚው ቀጠሮ ለመቅረብ የአልቻለው በቂ ሆኖ በሚገመት እክል ምክንያት መሆኑን ያስረዳ እንደሆነና ፍርድ ቤቱም ያቀረበውን ምክንያት በቂ አድርጎ የተቀበለው እንደሆነ በቀረበበት ቀን መከላከያውን አቅርቦ እንዲከራከር ይፈቅድለታል ይህም ሲሆን በሌለበት ተካሂዶ የነበረው ክርክር ራሱ በአለበት እንደተስማ ሆኖ ይቆጠራል (የፍ/ሔር/ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 72 ይመልከቱ)። ቀጥለን በቁጥር 72 መሠረት በቂ እክል ማለት ምን ማለት እንደሆነ እንመለከታል።

እዚህ ላይ ሊነሳ የሚችለው ጥያቄ በቀዳሚው ቀጠሮ ሊቀር የቻለበትን ምክንያት ማስረዳት የማይችል ተከሳሽ በቁጣዩ ቀጠሮ ቀርቦ መከላከያውን

ሊቀርብ ይችላል ወይስ አይችልም የሚለው ነው። በሕንድ አገር (ተከላሽ በሚቀጥለው ቀጠሮ የመቅረብ ሙሉ መብት እንዳለውና ሊቀርብ ያልቻለ በትን በቂ ምክንያት እንዲያቀርብ የሚጠየቀውም የመከላከያ መልሁን ለማቅረብ የፈለገ እንደሆነ ብቻ ነው) የሚል አመለካከት አለ። በመጀመሪያው ቀጠሮ ሊቀርብ ያልቻለበትን በቂ ምክንያት ያላስረዳ እንደሆነ ቀደም ሲል የተሰማውን ማስረጃ ማስተባበል አይችልም ፍ/ቤቱ ከቆመበት ወይም ከደረሰበት ደረጃ በመነሣት ብቻ ነው መከራከር የሚችለው። ቁጥር 72 በዚህ መልኩ መተርጎም አለበት ወይስ የለበትም የሚለውን ጥያቄ እንመለከታለን።

(በቂ ምክንያት) የሚለው ለዘብ ባለ መልኩ መተርጎም አለበት ብንል ተከሣሹ ፍ/ቤቱ ሊቀርብ ያልቻለው በበቂ ምክንያት አይደለም ሊባል የሚችለው ተከላሹ ስለመቅረቡ ያልተጨነቀ ወይም ያላሰበበት እንደሆነ ብቻ ነው። ፍ/ቤት ቀርቦ በወቅቱ መከራከር ያልፈለገን ተከሣሽ ቀጠሮ በመለወጡ ብቻ በተለወጠው ቀጠሮ ቀርቦ ክርክሩን እንዲያቀርብ መፍቀዱ ተገቢ አይደለም። የዚህ ዓይነቱ ግድየለሽነት ነው በኢትዮጵያ ክርክሩ እንዲጓተት እየአበረታታ ያለው። ስለሆነም በቁጥር 72 ድንጋጌ ውስጥ እንዲህ ዓይነት ሁኔታ እንዲኖር የሚፈቅድ የተለየ ሁኔታ አልተመለከተም። ስለዚህ ተከሣሽ በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ያልቀረበበት ምክንያት በቂ ሆኖ ካልተገኘ በሚቀጥለው ቀጠሮ ቀርቦ እንዲሟገት የሚደረግበት ምክንያት አይኖርም። ፍ/ቤት ያለመቅረቡ ችግር በክሡ ላይ በዛ ያሉ ወገኖች በሚኖሩበት ጊዜም ቢሆን የሚነሣ ጉዳይ ነው። ለምሳሌ ሁለት ከሳሾች ወይም ሁለት ተከሣሾች በመጣመር ከሰው ወይም ተከሰው ሣለ ከከሣሾቹ ወይም ከተከሳሾቹ አንዱ ሳይቀርብ ቀረ እንበል፤ እዚህ ላይ የቀረበው ከሣሽ ብቻ ክርክሩ እንዲቀጥል ያመለከተ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ተገቢ መስሎ የታየውን ትእዛዝ በመስጠት ሁሉም እንዳልቀረቡ በመቁጠር ክርክሩ እንዲሰማ ለማድረግ ወይም ሌላ ትእዛዝ ለመስጠት እንደሚችል ቁጥር 75/1/ በግልጽ ይደነግጋል። እዚህ ላይ ያልቀረቡት ከሣሾች እንደቀረቡና እንደተመዘገቡ ተደርጎ እንደሚወሰድ ሊታወቅ ይገባዋል። የተከራካሪዎች አለመቅረብ ፍ/ቤቱ መብታቸውን አስመልክቶ ለመወሰን የሚኖረውን ሥልጣን የሚያሳጣ አይደለም። ሆኖም በክርክሩ ውስጥ የግዴታ ተካፋይ ወገኖች ሆነው መቅረብ ያለባቸው ሳይቀርቡ የክሱ መሰማት ሥርዓት ሊቀጥል የማይችል በሆነ

ጊዜ እነርሱን በተመለከተ የቀረበውን ክስ መዘጋት ወይም ማቋረጥ የሚችል ቢሆንም ከቀረቡት ከሳሾች መብት አኳያ ተገቢ ባለመሆኑ ክርክሩ እንዲቀጥል መደረጉ ተገቢ ይሆናል። ነገር ግን ከሳሾቹ የቀረቡት ክስ ያልተገናኘ ራሱን የቻለ የሆነ እንደሆነ ያልቀረቡት ከሳሾች ክስ የቀረቡትን ከሳሾች ክስ እስካልነካ ድረስ መዘጋቱ ወይም እንዲቋረጥ ማድረጉ ተገቢ ይሆናል። አንድ ወይም ብዙዎች ተከሳሾች መጥሪያ ደርሷቸው ሳይቀርቡ የቀሩ እንደሆነ የቀረበው ወይም የቀረቡት ተከሳሾች ባሉበት የክርክሩ መሰማት ይቀጥላል ፍርድ በሚሰጥበት ጊዜ ግን በልቀረበው ወይም በአልቀረቡት ተከሳሾች ላይ ተስማሚ መስሎ የታየውን ትእዛዝ ፍ/ቤቱ መስጠት አለበት የፍ/ሔር/ሥ/ሥ/ ሕግ ቁ. 75/2/ ይመለከታል። ከሣሽ ፍ/ቤት ባልቀረቡት ተከሳሾች ላይ ያቀረበውን ክስ የሚደግፍ ማስረጃውን ያቀርባል ፍ/ቤቱም ይህንን ጉዳይ እነርሱ በሌሉበት ይሰማል።

ሊ፡ ፍርድ ቤት አለመቅረብ የሚያስከትለው ውጤት

በዚህ ክፍል ፍ/ቤት አለመቅረብ የሚያስከትለውን ውጤት እንመለከታለን። ፍ/ቤት ያልቀረበው ማን ነው በሚለው ሁኔታ ላይ በመመርኮዝ አራት ሁኔታዎች ይከሰታሉ። /1/ ክርክሩ ሊቋረጥ ይችላል፤ /2/ ክሱ ሊሰረዝ ይችላል፤ /3/ ያልቀረበው ወገን በሌለበት ክሱ እንዲሰማ ይደረጋል ወይም /4/ ፍ/ቤቱ (ተከራካሪዎች አልቀረቡም) በማለት ውሳኔ ይሰጣል። በፍ/ሔር/ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 69/2/ መሠረት ግራ ቀኙ በአለመቅረባቸው የክስ መዝገቡ የተዘጋ እንደሆነ ወይም በቁጥር 70 /መ/ መሠረት በከሳሹ ችልተኝነት ወይም ጉድለት ተከሳሹ መጥሪያው በሚገባ ሳይደርሰው የቀረ እንደሆነ ከሳሹ የዳኝነቱን ገንዘብ እንደገና ከፍሎ አዲስ ክስ የማቅረብ መብቱን አያጣም የፍ/ሔር/ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 71/1/ ይመለከታል። በሌላ በኩል ከሳሹ በቀዳሚው ቀጠሮ የቀረው በበቂ ምክንያት መሆኑን ያስረዳ እንደሆነ እና ፍ/ቤቱም የተቀበለው እንደሆነ የዳኝነትና ኪሳራ ሳይከፍል የተዘጋው ፋይል ተከፍቶ ክርክሩ እንዲቀጥል ሊፈቀድለት ይችላል የፍ/ሔር/ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 71/2/ ይመለከታል። እዚህ ላይ ከሳሹ በቀዳሚው ቀጠሮ በበቂ ምክንያት የቀረ መሆኑን አስረድቶ ተዘግቶ የነበረው ፋይል ተከፍቶ እንዲቀጥል ሲደረግና ከሳሹ አዲስ ፋይል በሚከፍትበት ጊዜ የአለውን ልዩነት መመልከት ተገቢ ይሆናል። ከሳሹ አዲስ የክስ ፋይል ያቀረበ እንደሆነ ተገቢውን ዳኝነት ለመጀመሪያው ክስና አዲስ ለሚመሰረተው ክስ መክፈል

ፍል
ንዲ
ና
ክስ
ድ
የነ
ላል
ይ
ሠ/
ይ
ይ

ይኖርበታል። ይህም በሚሆንበት ጊዜ የመጀመሪያ ክስ ልክ እንዳልቀረበ ተደርጎ ነው የሚቆጠረው። ስለዚህ አዲሱ ክስ ከመቅረቡ በፊት የይርጋው ዘመን የሞላ እንደሆነ ይህ አዲስ ክስ በይርጋ ይታገዳል። ነገር ግን በመጀመሪያው ቀጠሮ ያልተገኘበት ምክንያቱ በቂና አጥጋቢ ከሆነ ክርክሩን እንዲቀጥል ይደረጋል። ነገር ግን ከላሹ ምንም በቂ ምክንያት ሳይኖረው ቀርቶ መዝገቡ ቢዘጋ ከላሹ ምን ጊዜም ቢሆን ዳኝነቱን ከፍሎ አዲስ ፋይል ሊአስከፍት ይችላል። በመሆኑም የሚኖረው ጥያቄ (ተገቢውን ዳኝነት ሊከፍል ይገባል ወይስ አይገባም) የሚለው ብቻ ነው።

ተከላሹ ቀርቦ ከሣሹ ባለመቅረቡ ምክንያት ክሱ የተዘጋ እንደሆነ ከላሹ ለመጀመሪያው ክስ መነሻ የነበረውን ነገር መሠረት አድርጎ አዲስ ክስ ማቅረብ አይችልም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 74/1/ ይመለከታል። ሆኖም ግን ክሱ በተዘጋ በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ እንደገና ተከፍቶ ነገሩ እንዲታይለት ከላሹ ሊጠይቅ ይችላል። በቀዳሚው ቀን ቀጠሮ ሳይቀርብ የቀረው በበቂ ምክንያት መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ ስለኪሳራውና ስለማንኛ ቸውም ወጭ አከፋፈል ተስማሚ መስሎ የታየውን ውሳኔ ከሰጠ በኋላ የተዘጋው ክስ እንደገና ተከፍቶ ነገሩ እንዲቀጥል ትዕዛዝ ሰጥቶ የሚሰማ በትን ቀን ቀጠሮ ይወስናል። (የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕ/ቁ. 74/2/ ይመለከታል)። በሌላ አነጋገር ከላሹ የቀረው በበቂ ምክንያት የሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መስማት ይቀጥላል ነገር ግን ከላሹ የተዘጋው መዝገብ እንዲከፈትለት በወቅቱ ሳይጠይቅ ቢቀር ወይም ከላሹ የቀረው በቂ በአልሆነ ምክንያት ከሆነ ክሱን እንደገና ለማቅረብ ፈጽሞ አይችልም።

እዚህ ላይ አንዳንድ ሁኔታዎች ሊጤኑ ይገባል። ከላሹ ሊቀርብ የአልቻለው በመሆኑ ምክንያት ከሆነ ወራሾቹ ተተክተው በክርክሩ እንዲገቡ ሊአመለክቱ ይችላሉ። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 49/1/ ይመለከታል። በዚህን ጊዜ የተዘጋው መዝገብ ተከፍቶ ክርክሩ እንዲቀጥል ይደረጋል። ሌላው ከላሹ አዲስ ክስ ማቅረብ የማይችለው ከቀድሞው የክስ ምክንያት ጋር አንድ የሆነ የክስ ምክንያት የሆነ እንደሆነ ነው። እዚህ ላይ አንድ አይነት የክስ ምክንያት የሚለው በጥንቃቄ ሊተረጎም ይገባል። ለምሳሌ አንድ የአንድ መሬት ባለዋጋ ሀብት ድርሻ መብቱን ለማስወሰን ክስ አቅርቦ ባለመቅረቡ ክሱ ቢዘጋበት ሌሎች የመሬቱ የጋራ ባለሀብቶች ድርሻውን እንዲሰጡት ሁለተኛ ክስ ከማቅረብ ሊታገድ አይገባም በማለት

የሕንድ ከፍተኛ ፍ/ቤት ወስኖአል። እንዲሁም አንድ ንብረት በበርካታ ሰዎች በጋራ እስከተያዘ ድረስ እና ባለ የጋራ ሀብቱ የማያቋርጥ መብት እስከአለው ድረስ ድርሻውን ለመካፈል አዲስ ክስ ከማቅረብ ሊታገድ አይችልም በማለት በዚያው በሕንድ አገር ከፍተኛ ፍ/ቤት ተወስኖአል። የክሱ መዝገብ መዘጋት ከሳሹን አዲስ ክስ ከማቅረብ ያግደዋል እንጂ ለክሱ ምክንያት የሆኑትን ጉዳዮች በተከሳሹ ለሚቀርብበት ክስ በመከላከያነት ከማቅረብም አያግደውም። ለምሳሌ /ለ/ የገባውን የውል ግዴታ ለ /ሀ/ ባለመፈፀሙ /ሀ/ የደረሰበትን ጉዳት ለማስከፈል በ /ለ/ ላይ ክስ መስርቶ /ሀ/ ሳይቀርብ በመቅረቱ ክሱ ቢዘጋ እና በኋላ /ለ/ በዚያው በውሉ ምክንያት ክስ ቢያቀርብበት /ለ/ ግዴታውን አልተወጣም በማለት /ሀ/ ሊከራከር ይችላል። በመጨረሻም መገንዘብ ያለብን የክሱ መዝገብ የሚዘጋው በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ የቀረቡትን ተከሳሾች ብቻ አስመልክቶ መሆኑን ነው። ለምሳሌ /ሀ/ /ለ/ን እና /ሐ/ን ከስሶ በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ሀ እና ሐ ቀርተው /ለ/ ብቻ ቢቀርብ /ለ/ን በሚመለከት ጉዳይ የሚታየው በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 73 አኳያ ሲሆን በዚህ መሠረት ክሱ ቢሰረዝ ሁለተኛ ክስ ማቅረብ አይቻልም ነገር ግን /ሐ/ን በተመለከተ ጉዳዩ የሚታየው ከቁጥር 69/2/ አኳያ በመሆኑ በዚሁ መሠረት የክሱ መዝገብ ቢዘጋም ከሳሹ ሁለተኛ አዲስ ክስ የዳኝነቱን ከፍሎ ከማቅረብ አይታገድም።

ተከሳሹ ወይም ሦስተኛ ወገን ተከሳሹ ያልቀረበ እንደሆነ ክሱ በሌለበት ሊቀጥልና ምናልባት በእርሱ ላይ ትዕዛዝ ወይም ውሳኔ ሊሰጥ ይችላል። ሆኖም ተከሳሹም ሆነ ሶስተኛው ወገን ተከሳሹ ፍርድ መሰጠቱን ካወቀበት ጊዜ አንስቶ በአንድ ወር ውስጥ ትዕዛዙ ወይም ውሳኔው እንዲነሳለት ሊያመለክት ይችላል። መጥሪያው በሚገባ የአልደረሰው መሆኑን ወይም የቀረው በበቂ ምክንያት መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ የተሰጠው ትዕዛዝ ወይም ፍርድ ተነስቶ ክሱ እንደገና አንዲቀጥል ይደረጋል። ይህም ማለት ፍ/ቤቱ ተከሳሹ በመጀመሪያው ቀጠሮ ባለመቅረቡ ምክንያት ውሳኔ የተሰጠበትን ክስ እንደገና ይሰማል ማለት ነው። ውሳኔው እንዴ ከተሰረዘ ደግሞ ቀደም ሲልም ቢሆን እንዳልተሰጠ ተደርጎ ይቆጠራል። ከሣሽ ክሱ እንዲዘጋ ትእዛዝ ከተሰጠበት ቀን አንስቶ በአንድ ወር የጊዜ ገደብ ውስጥ ትእዛዙ እንዲነሳ ማመልከት ያለበት ሲሆን ተከሳሹ ደግሞ እርሱ በሌለበት የተሰጠውን ውሳኔ ለማሰረዝ ውሳኔው መሰጠቱን ካወቀበት ጊዜ አንስቶ በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ማመልከት አለበት። ተከሳሹ ፍርድ

መሰጠቱን ከሳቹ ይህንኑ ፍርድ ለማስፈፀም የአፈጻጸም ክስ እስከሚአቀርብበት ጊዜ ድረስ ላያውቅ ይችል ይሆናል ይህ በተለይ ለተከሣቹ መጥሪያው በትክክል ያልደረሰው በሚሆንበት ጊዜ የሚከሰት በመሆኑ ጊዜው መቆጠር ያለበት ፍርድ ከተሰጠበት ጊዜ ጀምሮ ላይሆን ፍርድ መስጠቱን ካወቀበት ጊዜ ጀምሮ መሆን አለበት። ተከሣቹ በዚህ ጊዜ ውስጥ ያላመለከተ እንደሆነ ወይም ፍ/ቤቱ መጥሪያው ለተከሣቹ በሚገባ መድረሱን ያረጋገጠ እንደሆነ ላለመቅረቡም በቂና አሳማኝ ምክንያት የሌለው መሆኑን ካረጋገጠ የተሰጠው ፍርድ ትክክለኛ በመሆኑ ተከሳቹ መከላከያውን ባያቀርብም እንኳ በእርሱ ላይ ተፈፃሚ ይሆናል። በፍ/ቤት ቀርቦ የመከራከር እድል ነበረው ነገር ግን ይህንን እድል ሊጠቀምበት ባለመፈለጉ በድጋሚ እንዲከራከር መድረኩ ሊፈቀድለት አይገባም። ፍርዱ ወይም ውሳኔው በንባብ በተሰማበት ቀን አልነበርኩም በማለት ብቻ የተሰጠው ውሳኔ ወይም ፍርድ ሊነሳ እንደማይቻል በፍ/ቤር ሥ/ሥ ሕግ ቁጥር 78/3 በግልጽ ተደንግጎአል። ችግር የሚመጣው ተከሳሾች ከአንድ በላይ ሆነው ተከሳሾች በሙሉ ወይም በከፊል በሌሉበት ውሳኔ ተሰጥቶ ይህ ውሳኔ በጥቂት ተከሳሾች ብቻ እንዲነሳ ተጠይቆ እነርሱን በሚመለከት ብቻ ውሳኔው የተነሳ እንደሆነ ነው። ለምሳሌ ክሱ በሁለት ተከሣሾች ላይ ተመስርቶ ላለ ሁለቱም አልቀረቡም እንበል። በተጨማሪም አንደኛው ወገን በሌለበት የተሰጠበት ፍርድ ሲነሳለት ሌላው ያልቀረበው ወገን ላይ የተሰጠው ፍርድ ግን አልተነሳም። ወይም ከሁለቱ ተከሣሾች መካከል አንደኛው ብቻ ቀረበ እንበል። ፍርዱም በእርሱ ላይ ተሰጠ። እንደገና ባልቀረበው ወገን ላይም በሌለበት ፍርድ ተሰጠ። ይህ ያልቀረበው ወገን በኋላ የተሰጠበትን ፍርድ እንዲነሳለት አደረገ። ነገሩን በማመልከቱ ባልቀረበው ተከሣሽ ላይ ተሰጥቶ የነበረውን ብይን ወይም ትዕዛዝ ፍ/ቤቱ ሲያነሳ ይህ ብይን ወይም ትዕዛዝ እንዲነሳ ላቸው ቀርበው ባላመለከቱ ተከሳሾች ላይ የማይፀና መሆኑን ከተረዳው በአቤት ባዩ አመልካችነት የተነሳው ትዕዛዝ ወይም ብይን ላላመለከቱት ተከሳሾችም ተፈጻሚ መሆን እንደአለበት ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 78/2/ ያስገነዝበናል።

ፍ/ቤቱ በሌሎች ተከሳሾች ላይ የተሰጠውን ፍርድ ከማንሳቱ በፊት ሁኔታውን በአንክሮ መመልከት ይገባዋል። ሆኖም ፍርዱን እንዲያነሣ የሚገደድበት ሁኔታ አልፎ አልፎ ይከሰታል። ይህ ሁኔታ በተለይ ተከሳሾች የግዴታ በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ ወገኖች ሆነው መቅረብ የሚገባቸው በሚሆንበት ጊዜ በሌሎች ተከሳሾች ላይ የተሰጠው ፍርድ ብቻውን ተግባራዊ ሊሆን በሰማይችል ፍ/ቤቱ ፍርዱን የገድ ለሁሉም ማንሳት

ይገባዋል ለምሳሌ በአንድ ጉዳይ ክሱ የተመሰረተው ውል እንዲፈጽም ግዴታ በገባው ወራሾች ላይ ነበር። ነገር ግን ከወራሾቹ አንዳቸውም ሳይቀርቡ ቀሩ። እነርሱ በሌሉበት ለከሣሽ ፍርድ ተሰጠ። ከወራሾቹ መካከል ከፊሎቹ በመጀመሪያው ቀጠሮ ያልቀረብነው በበቂ ምክንያት ነው በማለት አመለከቱ። ክሱ የተመሰረተው በወራሾቹ ላይ በጠቅላላ በመሆኑ ሁሉም ተጠያቂ ይሆናሉ ወይም አይሆኑም። በመሆኑም በሁሉም ላይ የተሰጠው ፍርድ እንዲነሳ መደረግ አለበት ተባለ። ይህ ሁኔታ እንደ በሁለት ሰዎች የተያዘን ንብረት ለማስመለስ በሚቀርብ ክስ አንድ ተከላሽ በበቂ ምክንያት ሳይቀርብ ቢቀር ተፈጻሚ ይሆናል የሚሰጠው ውሳኔ በራሱ ተፈጥሮ የማይከፋፈል ሊሆን ይችላል ለምሳሌ አንዳርጋቸው በላቸውንና አስፋቸውን ይከሳል። ክሱም አቶ በላቸውና አቶ አስፋቸው በጋራ በያዙት ሱቅ ላይ ድርሻ ስለአለኝ ይኼው ይታወቅልኝ የሚል ነው። አቶ በላቸው ቀርቦ ነገር ግን አቶ አስፋቸው ሳይቀርቡ ቀሩ ፍ/ቤቱም አቶ አንዳርጋቸው ከአቶ በላቸውና አስፋቸውም በመጀመሪያው ቀጠሮ ልቀርብ ያልቻልኩት በቂ በሆነ አስፋቸውም (በመጀመሪያው ቀጠሮ ልቀርብ ያልቻልኩት በቂ በሆነ ምክንያት ነው ስለሆነም በሌለሁበት በእኔ ላይ የተሰጠው ፍርድ እንዲነሳልኝ በማለት አመለከቱ። እዚህ ላይ አቶ አንዳርጋቸው ከበላቸውና ከአስፋቸው ጋር ድርሻ አለኝ በማለት ክስ የመሰረቱ እስከሆነ ድረስ በአንድ በኩል የለም የአንተ ድርሻ ከበላቸው ጋር ነው ተብሎ በሌላ በኩል ደግሞ ከአስፋቸው ጋር ምንም ድርሻ የለህም ተብሎ ውሳኔ ሊሰጥ አይችልም። ስለሆነም በበላቸው ላይ የተሰጠው ፍርድ አብሮ መነሳት አለበት። ይህ እስካልሆነ ድረስ አንድና ተመሳሳይ በሆነ ክስ ፈፅሞ የማይጣጣሙ ሁለት ፍርዶች ሊሰጡ ይችላሉ ማለት ነው።

ጉዳዩን በመጀመሪያ ሲያዩት በአንደኛው ተከሣሽ ላይ ለከሣሹ የተሰጠው ፍርድ በሌላኛው ተከላሽ ላይ የተሰጠው ፍርድ ሲነሳ አብሮ መነሳቱ ተገቢ አይመስል ይሆናል። ነገር ግን ይህ ሁኔታ /ከሣሹ መብቱን ያጣል ማለት ሳይሆን እንደገና ከተከላሹ ጋር ያለውን ክርክር አቅርቦ ያስወስናል ማለት ነው። በቀጠሮው ቀን ተከሣሹ ባለመቅረቡ በሚሰጠው ፍርድ መብቱ የሚነካ እስከሆነ ድረስና የቀረውም በበቂ ምክንያት ነው እስከተባለ ድረስ /ምንም እንኳን ከሳሹ ከሌላው ተከላሽ ጋር ክርክሩን እንደገና የሚቀጥል ቢሆንም /በክርክሩ ያልነበረው ተከላሽ መከላከያውን አቅርቦ የመከራከር እድሉ ሊሰጠው ይገባል።

ሆኖም በሌላኛው ተከሣሽ ወይም ተከሣሾች ላይ የተሰጠው ፍርድ ሊከፋፈል ወይም ሊለያይ የማይችል የሆነ እንደሆነ ብቻ ነው ውሳኔው ወይም ትዕዛዙ እንዲነሳ የሚደረገው። በእያንዳንዱ ተከሣሽ ላይ የሚሰጠው ፍርድ የተለያየ በሚሆንበት ጊዜ ለምሳሌ ከሣሹ ከእያንዳንዱ ተከሣሽ ላይ ገንዘብ እንዲከፈለው የሚጠይቅ በሆነ ጊዜ በሌሎች ላይ የተሰጠው ፍርድ እንዲነሳ የሚደረግበት ምክንያት አይኖርም። ለምሳሌ /ሀ/ /ለ/ን የመሬቱ ባለቤት እኔ እንጂ አንተ አይደለህም በማለት ሲከሰሰው /ሐ/ ደግሞ የመሬቱ ጭሰኛ በመሆኑ የመሬቱን ይዞታ እንዲያስረክበው አጣምሮ ይከስሰዋል /ለ/ ቀርቦ ተከራከረ /ሐ/ ግን አልቀረበም ፍ/ቤቱም የመሬቱ ባለቤት /ሀ/ ነው /ሐ/ ም ይዞታውን ለ/ሀ/ ሊያስረክብ ይገባል በማለት ይወስናል። /ሐ/ ቀርቦ በሌለሁበት የተሰጠው ውሳኔ ተነስቶልኝ ወደ ክርክሩ ልግባ ቢል እና ፍ/ቤቱ ቢፈቅድለት በ /ለ/ ላይ የተሰጠው ውሳኔ ባለቤትነትን የሚመለከት ሲሆን /ሐ/ን የሚመለከተው ውሳኔ ግን ይዞታን የሚመለከት በመሆኑ እና ሁለቱ ውሳኔዎች የተለያዩ በመሆናቸው በሁለቱ ውሳኔዎች መካከል አለመጣጣም ሊኖር አይችልም። በዚህ ዓይነት በአንደኛው ተከሳሽ ላይ የተሰጠው ፍርድ በሌላው ተከሳሽ ጠያቂነት ሊነሳ የሚችለው ሁለቱም ተከሳሾች ለክሱ አስፈላጊ ወገኖች የሆኑ እንደሆን ወይም የተሰጠው ውሳኔ የማይከፋፈልና የማይነጣጠል በሆነ ጊዜ ብቻ ነው። ተከሣሾቹ በሙሉ የግዴታ የክርክሩ ተከፋይ ወገኖች በሚሆኑበት ጊዜ ብቻ ነው በሌላው ተከሣሽ ወይም በሌሎች ተከሣሾች ላይ የተሰጠው ፍርድ ሊሻር የሚችለው።

ሐ. በቂ ነው ተብሎ ስለሚገመት ምክንያት

ከዚህ ቀጥሎ የምንመለከተው በቂ ነው ተብሎ ስለሚቀርበው ምክንያት ይሆናል። የሥነ ሥርዓት ሕጉ በቂ ምክንያት የሚለውን በተለያዩ ሁኔታዎች ይጠቀምበታል። አንድ ክስ በተዘጋ ጊዜ ከላሹ በቀዳሚው ቀን ቀጠሮ ላለመቅረቡ በቂ ምክንያት ያቀረበ እንደሆነ የዳኝ ነቱን ሳይከፍል ክሱን መቀጠል እንደሚችል በፍ/ሕግ ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 71(2) ላይ ተመልክቷል እንዲሁም ክሱ የተሰረዘበት ክሳሽ የተዘጋው መዝገብ እንዲከፈትለት ሲያመለክት ከላሹ በቀን ቀጠሮው የቀረው በበቂ ምክንያት ከሆነ የተሰጠው ትዕዛዝ ወይም ውሳኔ ሊነሳለትና ክርክሩን ሊቀጥል እንደሚችል በፍ/ሕግ ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 74/2/ ላይ ተደንግጎአል አንድ ተከሣሽ ወይም ሦስተኛ ወገን ተከሳሽ በሌለበት አንድ ውሳኔ የተሰጠ እንደሆነ ተከሳሹ ወይም ሦስተኛ ወገን ተከሳሽ ቀርቦ የተሰጠው ትዕዛዝ

ወይም ውሳኔ እንዲነሳለት ሲለመለከት ፍ/ቤቱ በቂ ምክንያት መኖሩን የአረጋገጠ እንደሆነ የተሰጠውን ትዕዛዝ ወይም ውሳኔ ሊከናወን እንደሚችል እንዲሁ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 78/2/ ላይ ተመልክቷል በዚህ ዓይነት በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 71/2/ ላይ የተመለከተው በቂ ምክንያት በቁጥር 74/2/ እና 78/2/ ከተመለከተው በቂ ምክንያት ጋር አንድ ሊሆን ይችላል ወይ የሚለው ጥያቄ ይነሳል። ከውጤቱ አኳያ ሲታይ መልሱ አይደለም የሚል ይሆናል። በቁጥር 71/2/ ሥር የሚነሳው ጥያቄ /ከሣሽ የዳኝነቱን ገንዘብ ሊከፍል ይገባል ወይስ አይገባም የሚለው ነው። ከሣሹ ላለመቅረቡ በቂ የሆነ ምክንያት ባይኖረውም እንኳ ክሱን ለማንቀሳቀስ ይችላል። ሆኖም ከሣሹ በቁጥር 74/2/ መሠረት የተሰጠበት ትእዛዝ እንዲነሳለት በሚያመለክትበት ጊዜ ስላለመቅረቡ በቂ የሆነ ምክንያት የሌለ እንደሆነ ይህንኑ ጉዳይ በሚመለከት ሌላ አዲስ ክስ ማቅረብ አይችልም። ስለሆነም በፍትሐ ብሔር ረገድ ያለውን መብቱን ያጣል ማለት ነው። ተከሣሽ ወይም ሶስተኛ ወገን ተከሣሽ በቁጥር 78 ድንጋጌ መሠረት በሌለበት የተሰጠውን ፍርድ ለማስ ነሳት የፈለገ እንደሆነ፣ በቀጠሮው ቀን ያልቀረበበት ምክንያት በቂ ሆኖ ካልተገኘ ተከሣሽ መከላከያውን የማቅረብ ወይም በሶስተኛው ወገን ላይ ያለውን ጥያቄ አንስቶ የመከራከር እድል እንኳ ሳይኖረው ፍርዱ የፀና ይሆናል። በግልፅ እንደተመለከትነው በቂ ምክንያት የሚለው እንደአገባቡ የተለየ ትርጉም ሊሰጠው ይገባል።

በቂ ምክንያት አይደለም ወደሚለው መደምደሚያ ላይ ሊደረስ የሚችለው ከሳሹ የዳኝነቱን ገንዘብ መክፈል አለበት ሲባል ብቻ ነው። በቂ ምክንያት የሚለው በጥንቃቄ መተርጎም አለበት። ከሣሹ በፍ/ቤት ሊቀርብ ያልቻለው ከቁጥጥሩ ውጭ በሆነ ምክንያት ካልሆነ በቀር ተገቢውን ዳኝነት ከፍሎ አዲስ ክስ እንዲያቀርብ መደረግ አለበት። ሆኖም ምክንያቱ በቂ ሳይሆን ቀርቶ ከሳሹ መብቱን የሚአጣ ወይም ተከሳሹ መከላከያውን ማቅረብ የማይችል ሆኖ በተገኘ ጊዜ በቂ ምክንያት የሚለው ፅንሰ ሃሳብ ለዘብ ባለ ሁኔታ መተርጎም አለበት። ሁለተኛውን አተረጓጎም በተመለከተ መመዘኛው ተከራካሪው ሊቀርብ የአልቻለው አጠቃላይ በሆነ ቸልተኛነት ነው ወይስ ከቅን ልቦና ጉድለት የሚለውን መሠረት በማድረግ መሆን እንደአለበት አንድ ፍ/ቤት አሳስቦአል ተከሳሹ ፍ/ቤት በሰአቱ ለመቅረብ የራሱን ጥረት አድርጎ ከሆነ ምንም እንኳን ንዝህላልነቱን ወይም ቸልተኝነት ቢላሳይም በቂ ምክንያት ይሆናል። ይህ ትክክለኛ መመዘኛ መስሎ

ይታያል ተከራካሪው ወገን ክርክሩ ይሰማል በተባለበት ቀን ፍ/ቤት ራሱ ለመቅረብ ፍላጎት ሳይኖረው ሲቀር ወይም ወኪሉ እንዲገኝለት ሳያደርግ ሲቀር በቂ ምክንያት አለ ማለት አይቻልም ራሱ መቅረብ ከአልፈለገ ጠበቃውን መላክ አለበት በዚህ ዓይነት ለጉዳዩ ምንም ትኩረት ያልሰጠ ወገን በቂ ምክንያት አለበው ሊባል አይቻልም።

በቂ ያልሆነ ለምንለው ምክንያት እንደምሳሌ የሚቀርበው ጉዳይ አንድ ወገን በቀጠሮው ቀን ራሱ ወይም ስለእራሱ ሆኖ ጠበቃው እንዲቀርብ ያላደረገ በሚሆንበት ጊዜ ነው። በቂ የሆነ ምክንያት መኖሩን ሁኔታው ራሱ የሚያስረዳበትም አጋጣሚ አለ ፍ/ቤቱ ሁኔታውን አይቶ በቁጥር 71/2/፣ 74/2/ እና 78/2/ መሠረት በቂ ምክንያት አድርጎ ይቀበለዋል። ለምሳሌ ከሣሽ ክስ የመሠረተው ድሬደዋ በሚገኘው ፍ/ቤት ነው እንበል። የከሣሽ ጠበቃ ነዋሪነቱ አዲስ አበባ ነው። ፍ/ቤቱ ክሱን በ4:00 ከጠዋቱ መስማት ይጀምራል። የከሣሹም ጠበቃ ድሬደዋ ለመድረስ በቀጠሮው ዕለት ከአዲስ አበባ በአውሮፕላን ይሣፈራል። ከአዲስ አበባ እስከ ድሬደዋ ያለው ጉዞ አንድ ሰዓት ይፈጃል እናም አውሮፕላኑ ከጠዋቱ 2:30 ሰዓት ድሬደዋ እንዲያርፍ ፕሮግራም ወጥቶለታል። ነገር ግን በአንዳንድ ቴክኒካዊ ብልሽት የተነሣ ሦስት ሰዓት ያህል ዘግይቶ 5:30 ሰዓት ድሬደዋ ደረሰ። ክሱ ከሣሽ ወይም ጠበቃው ባለመቅረባቸው ይዘጋል። ይህ ከሆነ ከሣሹ ወይም የእርሱ ጠበቃ በቀጠሮው ፍ/ቤት ሊቀርቡ ያልቻሉበት ምክንያቱ በቂ ነው ተብሎ ሊወሰድ ይችላል። ከሣሹና ጠበቃው የተቻላቸውን ለማድረግ ሞክረዋል። ጠበቃው ድሬደዋ ለመድረስ በቂ ጊዜ ነበረው ነገር ግን ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት በቀጠሮው ላይገኝ ችሏል።

ወይም ጠበቃው ፀሐፊውን የሚቀጥለው ቀጠሮ መቼ እንደሆነ እንድትነግረው ጠይቋት ፀሐፊዋ ይህንኑ በትክክል ለመንገር ባለመቻሏና በዚሁም ሳቢያ ጠበቃው በቀጠሮው ፍ/ቤት ሊቀርብ ያልቻለ እንደሆነ፤ በቂ የሆነ ምክንያት አለ ለማለት ይቻላል። ምክንያቱም ከሣሹም ሆነ ጠበቃው በቀጠሮው ቀን ሊቀርቡ ያልቻሉት በእነርሱ ቸልተኝነት ሳይሆን በፀሐፊዋ ድክመት በመሆኑ ነው። እጅግ አስቸጋሪ የሆነው ሁኔታ ደግሞ ክፉ ልቦና ሳይኖር ነገር ግን ተከራካሪው ወገን ወይም ጠበቃው በቀጠሮው ቀን ያልተገኙ እንደሆነና ያልተገኙበትም ምክንያት ከቁጥጥር ውጪ የሆነ ምክንያት ባልሆነበት ጊዜ ነው። ለምሳሌ ከሣሹ የክሁ መስማት ሰዓት ገና

ነው በሚል እምነት የፍ/ቤቱን ቅጥር ግቢ ለቆ ሄደ እንበል። ግማሽ ሰዓት ያህል ቆይቶ ሲመለስ ተጠርቶ በአካባቢው ባለመገኘቱ ክሱ የተዘጋ መሆኑን ይረዳል። ወይም ጠበቃው ክሱ የሚሰማው ዘግይቶ ነው በማለት ከፍ/ቤቱ ውጭ ስለሄደ በሌለበት ተጠርቶ ክሱ ይዘጋል። ይህ ሁሉ ሲሆን ከሳሽ ጠበቃውን ቢሮው ቁጭ ብሎ ይጠብቀው ነበር። እዚህ ላይ ተከራካሪው ወገን ሳይቀርብ የቀረው በራሱ ወይም በጠበቃው ጥፋት ነው። ከሳሽ ወገን በሰዓቱ በአቅራቢያው መገኘት ይገባዋል እንጂ ገና ነው በማለት አካባቢውን ለቆ መሄድ የለበትም። ለፍ/ቤቱ የሚቀርቡ ጉዳዮች ሁሉ በተገቢው ሰአት ይሰማሉ ተከራካሪውም ወገን ይህንኑ ሰአት የመጠበቅና ሲጠራም የመቅረብ ግዴታ አለበት ተከራካሪው ወገን ወይም ጠበቃው ከፍ/ቤቱ ግቢ ርቀው መሄድ አልነበረባቸውም ይህ ሁኔታ በቁ. 71/2/ መሠረት በቂ ምክንያት ነው ሊባል አይገባውም። በዚህ አይነቱ ስህተት ታዲያ የተከራካሪው ወገን መብት ሊገዳ ይገባል? የሚል ለየት ያለ ጥያቄ ሊነሳ ይችላል። እዚህ ላይ ምንም አይነት አጠቃላይ የሆነ ግድየለሽነት ወይም ችልተኝነት የለም። ባለጉዳዩ ራሱ ወይም ጠበቃው ሊጠራ የሚችልበትን ጊዜ አለአግባብ አስልቶታል። ሁኔታው ምንም እንኳን ይቅርታ የማያስደርግ ቢሆንም ይህ ስተት የከሳሹን ወይም የተከሳሹን መብት ጨርሶ ሊአሳጣው ይገባል ወይ የሚለው ጥያቄ ሊጤን ይገባዋል። ምንአልባትም የተሰጠው ትዕዛዝ ወይም ውሳኔ የሚነሳ ከሆነ ፍ/ቤቱ ተገቢውን ኪሳራና ወጪ የሚአስከፍል በመሆኑ ጉዳዩን ከዚህ አኳያ ማየቱ አይከፋም የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 74/2/ እና 78/2/ ይመለከታል። የሕንድ አገር ፍ/ቤት ግን በዚህ አይነቱ ጉዳይ ባለጉዳዩ የአልቀረበው በራሱ ወይም በጠቃው ጥፋት ስለሆነ አግባብ ከአለው የሕንድ ሕግ አኳያ እንደበቂ ምክንያት ሊወሰድ አይገባም የሚል አቋም ወስዷል። የሆነው ሆኖ ግን የሕንድ ፍ/ቤቶች የራሳቸው የሆነ ስልጣን ስለአላቸው ከህጉ አኳያ ፍ/ቤት ላለመቅረብ በቂ ምክንያት ባይኖርም ጉዳዩ አለአግባብ ሆኖ ሲአገኙት የተሰጠው ፍርድ ወይም ትዕዛዝ እንዲነሳ ያደርጋሉ። ይህ ለእኔ ችግሩን ለመፍታት ትክክለኛ መንገድ መስሎ አይታዩኝም። በሕጉ መሠረት በቂ ምክንያት ከሌለ ፍ/ቤቶች ለምን የሰጡትን ውሳኔ ወይም ትዕዛዝ እንደሚአነሱ አይታዩኝም ይህ በሚሆንበት ጊዜ ፍ/ቤቶች ሁለት የተለያዩ ትርጉሞችን በቂ ምክንያት ለሚለው እየሰጡ ነው ማለት ነው። ይኸውም አንዱ በሕጉ መሠረት የሚሰጥ ትርጉም ሲሆን ሌላው ደግሞ በራሳቸው ስልጣን የሚሰጥ ትርጉም ነው።

አስቸጋሪ ሁኔታ የሚመጣው ባለጉዳዩ ጠበቃው እንዲቀርብለት ነገሮች ጠበቃው የአልቀረበ እንደሆነ ነው በአንድ ጉዳይ ጠበቃው በተመሳሳይ ሰአት በሌላ ችሎት በሌላ ጉዳይ በመቆም ሳይቀርብ ቢቀር በቂ ምክንያት ሊባል አይገባም በማለት አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ወስኖአል። አንድ ሰው ፍ/ቤት ለመቅረብ ውክልና ሲሰጠው ሃላፊነቱን በሙሉ ሊወስድ ይገባል። ሌላ ቦታ ሌላ ጉዳይ ነበረኝ በማለት የቀረበትን ምክንያት እንደበቂ ምክንያት አድርጎ ሊአስረዳ አይችልም። ጠበቃው መቅረብ ካልቻለ ዋናው ባለጉዳይ ራሱ እንዲቀርብ መንገር አለበት ጠበቃው ባለጉዳዩን ወክሎ ሳይቀርብ ቢቀር የሙያ ግዴታውን ባለመወጣቱ በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 2636 እንደተመለከተው ተጠያቂ ሊሆን ይችላል። የጠቅላይ ንጉሠነገሥት ፍ/ቤት ታደሰ ድልነሳውና በቀለች ካሳ በሚከራከሩበት ጉዳይ ጠበቃው ባለመቅረቡ ምክንያት መዝገቡ ሲዘጋ ጠበቃው የሙያ ግዴታውን በአለመፈፀሙ ለወካዩ ሃላፊ ነው በማለት ወስኖአል።

ባጠቃላይ ሊታወስ የሚገባው ጉዳይ የተከራካሪ ወገኖች አለመቅረብ በሕግ ሊአስከትል የሚችል ውጤት ስለአለው ተከራካሪ ወገኖች አልቀረቡም በሚል ቀጠሮ መለወጥ የለበትም ፍ/ቤቱ በሕጉ መሠረት መፈፀም አለበት።

2. ተከራካሪዎቹን ስለመመርመር

ክሱ መሠማት በሚጀምርበት ቀን ባለጉዳዮች ራሳቸው ቀርበው እንደሆነ ፍ/ቤቱ ራሳቸው መሆናቸውን ካረጋገጠ በኋላ ክሱን ቀርቦም እንደሆነ የመከላከያውን መልስ ለግራ ቀኙ በንባብ በማሰማት ዋናውን ተከላሽ ወይም ስለርሱ በፈጅነት የቀረበውን ተከራካሪ የተከሰሰበትንና በመልሱ ላይ በቀጥታ ወይም በነገሩ አካባቢ ሁኔታ እንደተካደ የሚቆጠረውን ነገር የሚያምን ወይም የሚከድ መሆን ይጠይቀዋል (ቁ. 241/2)። ቀደም ሲል በምዕራፍ 5 ላይ እንደአየነው በክስ ማመልከቻው ላይ የተገለፁት ጉዳዮች በመከላከያ መልሱ ካልተካዱ እንደታመኑ ይቆጠራል (ቁጥር 235/2/ይመለከታል)። የዚህ ሕግ ድንጋጌ ፍ/ቤቱ ክሱን በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ግራ ቀኙን ለመመርመር በተሰጠው ስልጣን የበለጠ ግልጽ ተደርጓል። በዚህ መሠረት ተከላሹ የቀረበትን ክስ በመከላከያ መልሱ አለመካዱን ወይም በግልፅ የአመነ መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ ተከላሹ ለሁለተኛ ጊዜ እንዲአምን ወይም እንዲከድ እድል ይሰጠዋል

ተከላቸው ክሱን የማይቀበለው መሆኑን ከገለጸ እንደካደ ይቆጠራል። በዚህ ዓይነት የሚደረገው ምርመራና ማናቸውም እምነት ከህደት በፍርድ ቤቱ ተጽፎ ከክርክሩ መዝገብ ጋር ይያያዛል። ተከላቸው ያመነ እንደሆነ ይህ ያመነው ነገር በቂ በመሆኑ ጭብጥ መመስረቱ አስፈላጊ አይሆንም። በሌላ አነጋገር ተከላቸው በመከላከያ መልሱ ላይ ወይም ምርመራ በሚደረግለት ጊዜ የቀረበበትን ክስ ሊቀበል ወይም ሊክድ ይችላል ማለት ነው። የከላቸው በዚህ ጊዜ መመርመር በተለይ ተከላቸው ላቀረበው የመከላከያ መልስ ሌላ መልስ የሚያቀርብ ባለመሆኑ በጣም ጠቃሚ ነው። ተከላቸው በመከላከያ መልሱ ክሱን ሳይክድ ሌሎች መከላከያዎችን አንስቶ በሚከራከርበት ጊዜ ለምሳሌ ክሱ በይርጋ የታገደ ነው ወይም ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው/ በሚል ዓይነት ክርክር ባነሳ ጊዜ ፍ/ቤቱ ከሣቸውን በመመርመር ለጉዳዩ የመሰለውን ውሳኔ ይሰጣል።

ለምሳሌ ተከላቸው ክሱ በይርጋ የታገደ ነው በማለት ይከራከራል እንበል። ከሣቸውም ክሱ በይርጋ አልታገደም በማለት ይከራከራል። በዚህ ጊዜ ክሱ በይርጋ ታግዷል ወይም አልታገደም የሚል ጭብጥ ይነሳል ወይም ከሣቸው ክሱ በይርጋ መታገዱን አምኖ ነገር ግን ክሱ በተመሠረተበት ጊዜ ይርጋው የተቋረጠ በመሆኑ ታግዷል ለማለት አይቻልም በማለት ይከራከራል። ይህ ከሆነ ፍ/ቤቱ የሚመሰርተው ጭብጥ ይርጋው ተቋርጧል ወይስ አልተቋረጠም የሚለውን ይሆናል። ምናልባትም ተከላቸው ውልን አስመክቶ ቋጥመሠረተው ክስ ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት እስፈፀምኩም በማለት ይከራከር ይሆናል። ከሣቸው ደግሞ ከአቅም በላይ የሆነበት ምክንያት የለም ወይም ደግሞ ይህ ከአቅም በላይ ነው የተባለው ነገር አስቀድሞ ሊታይና ሊታሰብ የሚችል በመሆኑ ከአቅም በላይ የሆነ ምክንያት ሊባል አይችልም በማለት ይከራከራል። በዚህ ሂደት ፍ/ቤቱ ተገቢውን ጭብጥ ይይዛል። ከሣቸውን በቃል የመመርመሩ ሁኔታ በመከላከያ መልሱ ተከላቸው ያቀረበ ችውን ነጥቦች በሚመለከት መልስ መስጠት እንዲችል ይረዳዋል። ፍ/ቤቱም ከሣቸው ተከላቸው በመከላከያ መልሱ ያነሳውን መቃወሚያ የሚቀበለው ወይም የማይቀበለው መሆኑን አጣርቶ ተገቢውን ጭብጥ ይይዛል። ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀጠሮ ተከራካሪዎቹን መመርመር ፍ/ቤቱ ጉዳዩ በይበልጥ እንዲብራራለት እና ለክርክሩ አወሳሰን የሚረዱትን ጭብጦች እንዲይዝ ይረዳዋል። ፍ/ቤቱ እያንዳንዱን ተከራካሪ ወገን ይመረምራል ተከራካሪው ወገን ራሱ ያልቀረበ እንደሆነ ስለእርሱ ሆኖ የቀረበውን ወይም ከእርሱ

ጋር የቀረበውን ማናቸውንም ሰው ለክርክሩ መነሻ የሆኑት ጉዳዮች እንዲብራሩለት ሊጠይቅ ይችላል የዚህ ዓይነቱ ምርመራ ነገሩን በይበልጥ ለማብራራት የሚደረግ በመሆኑ ምርመራው መካሄድ ያለበት በፍ/ቤቱ መሆን አለበት ምርመራው ክስን በአጠቃላይ የሚመለከትና ሌላው ወገን መስቀልኛ ጥያቄ እንዲአቀርብ ግን የሚፈቅድ መሆን የለበትም። ምርመራው ተከራካሪው ወገን የቱን እንደሚክድ እና የቱን እንደሚአምን ለማጣራትና ፍ/ቤቱ ጭብጥ እንዲይዝ የሚረዳ ነው።

ተከራካሪ ወገኖች ባይቀርቡም ስለእነርሱ ሆኖ የሚወክለው ጠበቃ በሚቀርብበት ጊዜ ለእነርሱ እንደሚደረገው ምርመራ ነው ለእሱም የሚደረግ ግለት። ምርመራው መደረግ ያለበት በፍ/ቤቱ ብቻ እስከሆነ ድረስ አንዱ ተከራካሪ ሌላኛውን ተከራካሪ መስቀልኛ ጥያቄ እንዲጠይቅ የሚደረግበት ሁኔታ የለም። በመጀመሪያው የክርክር ሂደት የሚደረገው ምርመራ ተከራካሪዎች የትኛውን እንደሚቀበሉና እንደሚክዱ ያላቸውን አቋም ለመወሰንና ለዋናው የክስ መስማት ሥርዓት ሊያገለግሉ የሚችሉ ጭብጦችን ለመያዝ እንዲችሉ ፍ/ቤቱን ለመርዳት ያህል ነው። ምርመራው መደረግ ያለበት በአቤቱታውና ለአቤቱታው ተጨማሪ ሆነው በቀረቡ ጉዳዮች ላይ በማተኩር እነዚህን ለክሱ መስማት ሥርዓት እንደ ጭብጦች ለመያዝ ሲባል ነው። ማናቸውም ተከራካሪ ወገን ባላንጋራው በመከላከያ መልሱ ወይም በማናቸውም ሌላ መንገድ የተከሰሰበትን ነገር በሙሉ ወይም በከፊል የሚያምን መሆኑን የገለፀ እንደሆነ ወይም በቁጥር 241 በተመለከተው መሠረት በሚደረገው ምርመራ የእምነት ቃሉን የሰጠ እንደሆነ በእምነቱ መሠረት ይገባኛል የሚለው ማናቸውም ዳኝነት እንዲሰጠው ሊጠይቅ ይችላል። ፍ/ቤቱ ሌላ የሚወስን ወይም በምስክር የሚረጋገጥ ነገር መኖሩን ቢረዳውም እንኳ ለታመነውና ውሳኔ እንዲሰጥበት ለተጠየቀው ነገር ብቻ ፍርድ መስጠት አለበት ቁ./242/።

ለምሳሌ ተከሣሹ ከሣሽ ያቀረበበትን ክስ በሙሉ ያመነና አንድም መከላከያ ያላቀረበ እንደሆነ፣ ከሣሹ በእዚህ መሠረት ፍርድ ያገኛል፤ ምናልባት ተከሣሹ የቀረበበትን ክስ ሃላፊነቱን አምኖ ነገር ግን ከላሽ ይህን ያህል ጉዳት አልደረሰበትም በማለት ሊቃወም ይችላል። ይህ በሚሆንበት ጊዜ ተከላሹ ከላሽ ለደረሰበት ጉዳት ሃላፊ መሆኑና ከሣሹ ግግኝት የሚገባው ካሳ በሙሉ የክስ መስማት ሥርዓት ሲጠናቀቅ ይወሰናል።

ተብሎ ፍርድ ሊሰጥ ይችላል። በሌላ በኩል ከሣሹ ሁለት ችግሮችን በሚመለከት በተከሣሹ ላይ ክስ ቢመሠረትና ተከላሽ በበኩሉ አንዱን ችግር በተመለከተ ተጠያቂ አልሆነም ብሎ ቢከራከር ፍ/ቤቱ አንዱን ችግር በተመለከተ ለከላሹ ፍርድ ሊሰጥ ይችላል። እንዲሁም ደግሞ ከሣሽ ተከሣሹ ያቀረበውን መከላከያ ከፊሉን ሊያምን ይችላል ይሆናል። ከሣሽ ሁለት ችግሮችን አስመልክቶ ክስ ቢመሠረትና ሁለቱንም ችሎች በተመለከተ ያለብኝን ዕዳ በሙሉ ከፍያለሁ በማለት ተከላሽ ቢክድ ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ከሣሽ/ተከላሽ የሰጠውን ቃል ካዳመጠ በኋላ አዎን አንዱን ከፍሏል ብሎ ያመነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ በታመነው በአንድ ችግር ለተከላሽ ፍርድ ይሰጣል።

ሌላው ምሳሌ ደግሞ ፡ ከሣሽ ተከሣሽ 15000 ብር ዕዳ አለበትና ይክፈላኝ በማለት ክስ ቢአቀርብ እና በኋላ ተከሣሽ 3000 ብር የክፈለ መሆኑን ቢአምን ከሣሹ ክሱን ከ15000 ብር ወደ 12000 ብር ዝቅ እንዲያደርግ የመወያቅ መብት ተከሣሹ አለው። በተቃራኒ አገላለፅ ተከሣሽ 3000 ብር ብቻ ነው ያለብኝ ያለ እንደሆነ ከሣሽ ለዚሁ 3000 ብር ፍርድ ያገኛል። በክሱ ላይ የተመለከተው መጠን ዝቅ እንዲል አድርጎ ፍ/ቤቱ ክሱን መስማቱን ሊቀጥል ወይም ወደ ሌላ ፍ/ቤት እንዲዛወር ለማድረግ ይችላል። ምክንያቱም የፍ/ቤቱ የሥረነገር ስልጣን የሚወሰነው በሚጠየቀው ዳኝነት የገንዘብ መጠን ነው (ፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 16/3/ ይመልከቱ)።

3. የመጀመሪያ ደረጃ ተቃውሞ

ተከራካሪ ወገኖችን ከመረመረ በኋላ ማስረጃ ተቀብሎ ከመመርመሩ ወይም ምስክሮችን ከመስማቱ አስቀድሞ ፍ/ቤቱ በመጀመሪያ ደረጃ ለቀረበለትና ማናቸውም ተከራካሪ ወገን ላቀረበው መቃወሚያ ውሳኔ መስጠት አለበት (ቁ. 244/1)። የመጀመሪያ ደረጃ ተቃውሞ የምንለው በቀጥታ ወደ ክሱ ፍሬ ነገር ባለመግባት የሚቀርበውን ተቃውሞ ነው። ቀደም ሲል የወገኖቹን አለአግባብ መጣመርና ፍ/ቤቱ ሥልጣን በሌለው ጊዜ የሚነሳውን ተቃውሞ ተመልክተናል የወገኖች አለአግባብ መጣመር ወይም መጣመር የሚገባው ሰው ተጣምሮ በአለመቅረቡ ምክንያት በሚቀርብ መቃወሚያ ክሱ አይሰረዝም ነገር ግን ፍ/ቤቱ ስልጣን የሌለው ከሆነ የክስ መዝገቡ ይዘጋል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 244/2/ በመጀመሪያ ደረጃ ሊነሱ የሚችሉ የተወሰኑ ሁኔታዎችን ይገልጻል። እነዚህ ሁኔታዎች በተከራካሪው

፩
፪
፫
፬
፭
፮
፯
፰
፱
፲
፳
፴
፵
፶
፷
፸
፹
፺
፻
፺፩
፺፪
፺፫
፺፬
፺፭
፺፮
፺፯
፺፰
፺፱
፺፻
፺፺
፺፻፩
፺፻፪
፺፻፫
፺፻፬
፺፻፭
፺፻፮
፺፻፯
፺፻፰
፺፻፱
፺፻፺
፺፻፺፩
፺፻፺፪
፺፻፺፫
፺፻፺፬
፺፻፺፭
፺፻፺፮
፺፻፺፯
፺፻፺፰
፺፻፺፱
፺፻፺፻
፺፻፺፺
፺፻፺፻፩
፺፻፺፻፪
፺፻፺፻፫
፺፻፺፻፬
፺፻፺፻፭
፺፻፺፻፮
፺፻፺፻፯
፺፻፺፻፰
፺፻፺፻፱
፺፻፺፻፺
፺፻፺፻፺፩
፺፻፺፻፺፪
፺፻፺፻፺፫
፺፻፺፻፺፬
፺፻፺፻፺፭
፺፻፺፻፺፮
፺፻፺፻፺፯
፺፻፺፻፺፰
፺፻፺፻፺፱
፺፻፺፻፺፻
፺፻፺፻፺፺
፺፻፺፻፺፻፩
፺፻፺፻፺፻፪
፺፻፺፻፺፻፫
፺፻፺፻፺፻፬
፺፻፺፻፺፻፭
፺፻፺፻፺፻፮
፺፻፺፻፺፻፯
፺፻፺፻፺፻፰
፺፻፺፻፺፻፱
፺፻፺፻፺፻፺
፺፻፺፻፺፻፺፩
፺፻፺፻፺፻፺፪
፺፻፺፻፺፻፺፫
፺፻፺፻፺፻፺፬
፺፻፺፻፺፻፺፭
፺፻፺፻፺፻፺፮
፺፻፺፻፺፻፺፯
፺፻፺፻፺፻፺፰
፺፻፺፻፺፻፺፱
፺፻፺፻፺፻፺፻
፺፻፺፻፺፻፺፺
፺፻፺፻፺፻፺፻፩
፺፻፺፻፺፻፺፻፪
፺፻፺፻፺፻፺፻፫
፺፻፺፻፺፻፺፻፬
፺፻፺፻፺፻፺፻፭
፺፻፺፻፺፻፺፻፮
፺፻፺፻፺፻፺፻፯
፺፻፺፻፺፻፺፻፰
፺፻፺፻፺፻፺፻፱
፺፻፺፻፺፻፺፻፺
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፩
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፪
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፫
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፬
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፭
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፮
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፯
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፰
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፱
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፺
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፩
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፪
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፫
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፬
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፭
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፮
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፯
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፰
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፱
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፩
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፪
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፫
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፬
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፭
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፮
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፯
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፰
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፱
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፺
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፩
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፪
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፫
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፬
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፭
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፮
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፯
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፰
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፱
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፩
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፪
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፫
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፬
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፭
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፮
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፯
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፰
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፱
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፺
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፩
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፪
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፫
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፬
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፭
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፮
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፯
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፰
፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፺፻፱
፺፻፺፻፺፻፺፻፺

१८

ወገን በነገሩ የማያገባው መሆኑን በመግለፅ በጉዳዩ ውስጥ ገብቶ መከራከር አይገባውም በማለት የሚቀርበው መቃወሚያ በተለያዩ መንገዶች ሊነግ ወይም ሊከሰት ይችላል። ለምሳሌ ተከራካሪ ወገን አካለ መጠን ያላደረሰ የሆነ እንደሆነ ተቃዋሚው ወገን የልጁ ሞግዚት ወይም ወኪል መቅረብ አለበት በማለት ጥያቄ ሊያቀርብ ይችላል። ተከሣሹ ከሣሹ ለክሱ ምክንያት በሆነው ነገር ወይም ክሱ በተመሠረተበት ሀብት ላይ ጥቅም ወይም መብት የለውም በማለት ቁጥር 33/2/ በመጥቀስ መቃወም ይችላል። አንዳንድ ሁኔታዎችን በተመለከተ ክሱን ለማቅረብ ሕጉ በሚጠይቀው መሠረት ፈቃድ ማግኘት የሚያስፈልግበት ጊዜ ይኖራል። ለምሳሌ በንግድ ሕግ ቁጥር 365 ላይ እንደተመለከተው አንድ የንግድ ድርጅት ዳይሬክተሮቹ ስላለባቸው ኃላፊነት ጠቅላላ ጉባዔ ሳይወሰን በእነርሱ ላይ ክስ መመሥረት አይችልም። ይህንን የሚመለከት ውሳኔ የሌለ እንደሆነ ዳይሬክተሮቹ ይህን መሠረት አድርገው የመጀመሪያ ደረጃ ተቃውሟቸውን ማቅረብ ይችላሉ።

ክሱ በይርጋ ታግዷል የሚለው ክርክር በመከላከያ መልሱ ውስጥ የተመለከተ መሆኑን አለበት። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 234/1/ /ሐ/ ይመለከታል። በዚህ ሁኔታ ከቀረበ እንደመጀመሪያ ደረጃ ተቃውሞ ተወስዶ መጀመሪያ ክስ በሚሰማበት ጊዜ ውሳኔ ይሰጥበታል። በመጨረሻም ተከራካሪዎቹ ወገኖች ምናልባት ጉዳያቸው በሽምግልና ዳኝነት ወይም በእርቅ እንዲያልቅ ሊሰማሙ ይችላሉ። ተከራካሪዎቹ ወገኖች በዚህ ሁኔታ ጉዳያቸው በግልግል ዳኛ ወይም በእርቅ እንዲያልቅ በፍ/ሔር ሕጉ ድንጋጌዎች መሠረት አንድ ስምምነት አድርገው እንደሆነ ፍ/ቤቱ የእነሱን ጉዳይ አይሰማም።

እነዚህ መቃወሚያዎች ሁሉ ተከሣሹ ለከሣሹ ክስ ተጠያቂ ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ጥያቄ የሚመለከቱ አይደሉም የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች እንደቀረቡ ፍ/ቤቱ ጊዜውን ሳያባክን በተቻለ ፍጥነት ውሳኔ ሊሰጥባቸው ይገባል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 244/3/ም ማንኛውም አይነት የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ መጀመሪያ ሊቀርብ በሚችልበት ጊዜ ከአልቀረበ (ይህም ማለት ፍ/ቤቱ ግራ ቀኙን አስቀርቦ ምርመራ በሚአደርግበት በመጀመሪያው ቀንቀጠሮ ማለት ነው) ሳይቀርብ የቀረው መቃወሚያ ትክክለኛውን ፍርድ ለመስጠት የሚአስናክል እስከአልሆነ ድረስ ባለጉዳዩ ራሱ ሆኖ ብሎ እንደተወው ይቆጠራል በማለት ይደነግጋል። እዚህ ላይ አራት የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች ልዩነት የተደረገባቸው ሆነው እናገኛቸዋለን።

የመጀመሪያው ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት የሚያስችል ሥልጣን የለውም የሚለው ነው። ቀደም ሲል እንደተገለፀው ፍ/ቤቱ የሥረ ነገር ሥልጣን የሌለው ከሆነ ጉዳዩን መስማት የለበትም። የሥረ ነገር ሥልጣንን አስመልክቶ የሚነሳው ጥያቄ ፍ/ቤቱ አንድን ጉዳይ ለመስማት የሚያስችለውን ሥልጣን የሚመለከት በመሆኑ ይህን ሥልጣን ያጣ ፍ/ቤት ተገቢውን ፍርድ ለመስጠት አይችልም። ቁጥር 9/2/ የቀረበለትን ክስ ለመዳኘትና ለመቀበል ሥልጣን የሌለው መሆኑን ፍ/ቤቱ ሲረዳው በዚህ ሕግ በቁጥር 244 በተነገረው መሠረት ስለፍ/ቤቱ የዳኝነት ሥልጣን ማናቸውም ተከራካሪ ወገን መቃወሚያ ባያቀርብም እንኳ በቁጥር 245 ድንጋጌ መሠረት የክሱ ማመልከቻ ተቀባይነት የለውም ብሎ ራሱ መመለስ እንደአለበት ያስገነዝባል። ክስ የቀረበበት ጉዳይ በሌላ ፍ/ቤት ቀርቦ ክርክር እየተካሄደበት በሆነ ጊዜም ተመሳሳይ አቋም ሊወስድ ይገባል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 8/1/ም እንዲሁ ለክርክሩ መነሻ የሆነው ነገር አንድ ዓይነት ወይም ተመሳሳይነት ያለው ሆኖ ለውሳኔም የቀረበው ጭብጥ ሥረ ነገሩ አንድ ሲሆን፤ እንዲሁም ተከራካሪዎቹ ወገኖች አንድ ወይም ተመሳሳይ ሲሆኑና ክሱም ለባለሥልጣኑ ፍ/ቤት ቀርቦ በመሠማት ላይ የሆነ እንደሆነ፤ በቀጠሮ ላይ የሚገኘውን የፍትሐብሔር ክርክር ሌላው ፍ/ቤት ተቀብሎ ለማከራከር አይችልም በማለት ይደነግጋል። በአንድ ጉዳይ ሁለት የማይጣጣሙ ፍርዶች ሊሰጡ አይገባም። በቁጥር 8/1/ ድንጋጌ መሠረት ሁለተኛው ፍ/ቤት ተገቢ የሆነ ፍርድን መስጠት አይችልም።

ሦስተኛው ሁኔታ ተከራካሪው ወገን ችሎታ የሌለው በሚሆንበት ጊዜ ነው። በመሠረቱ እንዲህ ያለው ችሎታ ያጣ ወገን ክስን ለማቅረብ አይችልም። ሌላው ወገንም በሕግ ችሎታ የለህም የተባለውን ሰው መብት አውቆ ትቶታል የሚባልበት ምክንያት አይኖርም የሕግ ችሎታ የለውም የተባለ ሰው ሞግዚት ወይም እንደራሴ ያልተሾመለት እንደሆነ በፍትሐብሔር ሕጉ በተነገረው ድንጋጌ መሠረት ሞግዚት እስኪሾምለት ድረስ ክርክሩ ወይም ክሱ ታግዶ መቆየት እንደ አለበት ቁጥር 34/2/ ይደነግጋል።

በመጨረሻም አንድ ለውሳኔ አሰጣጥ እጅግ አስፈላጊና መቅረት የማይገባው ወገን በክርክሩ ተካፋይ ያልሆነ እንደሆነ እርሱ በሌለበት ፍርድ መስጠቱ መብቱንና ጥቅሙን የሚፃረር በመሆኑ ፍ/ቤቱ ተገቢውን ፍርድ ሊሰጥ አይችልም። ከእነዚህ ሁሉ ሁኔታዎች የምንረዳው መቃወሚያው ለተቃዋሚው ወገን ጥቅም ሳይሆን ፍርዱን ከሚሰጠው ፍ/ቤት ሥልጣን ጋር የተያያዘ ወይም መቃወሚያ ለማቅረብ በሚችልበት ሁኔታ ላይ ላልተገኘ

ወገን ጥቅም ሲባል መሆኑን ነው። መቃወሚያ እንዲቀርብ የተፈቀደበት ምክንያት ተከራካሪውን ወገን ለመጥቀም እስከሆነ ድረስ ይህንኑ ሳይጠቀምበት የቀረ እንደሆነ እንደተወው ይቆጠራል። ለምሳሌ የፍ/ቤቱ የግዛት ስልጣን የሚነሳው ለባለ ጉዳዩ ጥቅም ሲሆን ባለጉዳዩ ይህን አስመልክቶ ተቃውሞ ካላቀረበ እንደተወው ይቆጠራል። ክስ የቀረበበት ጉዳይ አስቀድሞ በፍርድ የአለቀ ነው በማለት ለሚቀርበውም መቃወሚያ ከላይ የአልነው ተፈጻሚነት ይኖረዋል። አስቀድሞ የተፈረደለት ወገን ይህን መቃወሚያ አንስቶ ለመጠቀም ካልፈለገ መቃወሚያውን ሊተወው ይችላል በተመሳሳይ ሁኔታ ጉዳዮችን በግልግል ዳኛ ወይም በአስታራቂ እንዲታይ ስምምነት አለን የሚል ወገን ይህን መቃወሚያ በወቅቱ ካላነሳ በስምምነቱ ለመጠቀም እንዳልፈለገ ይቆጠራል።

ክሱ መመሥረት ያለበት በጉዳዩ መብት ወይም ጥቅም ባለው ወገን ነው የሚለው ድንጋጌ ለተከሳሹ ጥቅም ሲባል የተደነገገ ነው። ይህ ተከሳሽ አንድ ዓይነት በሆነ ጉዳይ ሁለት ጊዜ መከሰስ የለበትም ነገር ግን ተከሳሹ ይህን መብቱን ሊተወው ይችላል። ለምሳሌ በአንድ ማህበር ዳይሬክተሮች ላይ የሚቀርበውን ክስ በተመለከተ የጠቅላላ ማህበሩ ውሳኔ ያስፈልጋል የተባለበት ምክንያት አፈንጋጭ በሆነው የማህበሩ አባል ከሚቀርበው ክስ ማህበሩን ለመጠበቅ ሲባል ነው። ስለሆነም ይህንን መከላከያ ተከሳሾቹ ካልፈለጉት ሊተውት ይችላሉ። በመጨረሻም ክሱ በይርጋ የታገደ ነው የሚል መከላከያ ሊቀርብ ይችላል። የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1856/2/ ክሱ በይርጋ የታገደ ነው የሚል መቃወሚያ ካልቀረበ እንደተተወ ይቆጠራል በማለት ይደነግጋል። በዚህም መሠረት ተቃውሞው አለመቅረቡ ተገቢ የሆነን ፍርድ ከመስጠት የሚያግድ አይሆንም። በኢትዮጵያ የከሳሹ መብት የይርጋ ዘመን ከሞላው በኋላ ቢሆን በይርጋ የሚሰረዝ አይደለም፤ ተከሳሹ ይርጋን አንስቶ ከአልተከራከረ እንደተወው ስለሚቆጠር ከሳሹ የአቀረበው ክስ ሊቀጥል ይችላል። ፍ/ቤቱ ክስ የቀረበበት ጉዳይ አስቀድሞ በፍርድ የአለቀ ነው፤ ክሱ በይርጋ ይታገዳል፤ በማለት የቀረበለትን መቃወሚያዎች የተቀበለ እንደሆነ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 245/2/ መሠረት ክሱን ዘግቶ ባለጉዳዮቹን ያስናብታል። መቃወሚያዎቹ የክሱን ፍሬነገር የማይመለከቱ ቢሆንም በዚህ ረገድ የሚሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ ይሆናል። ተቃውሞው አንዴ ተቀባይነትን ካገኘ ከሳሹ በዚያው ጉዳይ አዲስ የክስ ማመልከቻ የሚቀርብበት እድል አይኖረውም። ሌሎች መቃወሚያዎችን በተመለከተ ፍ/ቤቱ መቃወሚያዎቹን የተቀበላቸው ቢሆንም ከሳሹ ያንኑ ጉዳይ አስመልክቶ አዲስ ክስ ከማቅረብ አይታገድም። ፍ/ቤቱም ቢሆን

መዝገቡን ዘግቶ ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል እንጂ ባለጉዳዮቹን እንደመጨረሻ ውሳኔ አያሰናብታቸውም ጉዳዩ በግልግል አልቆም ከሆነ ፍ/ቤቱ ግልግል መኖሩን መዝግቦ በግልግሉ ቃል መሠረት ውሳኔ ይሠጣል። ተከራካሪዎቹ ወገኖች ጉዳያቸው በእርቅ እንዲአልቅ ተስማምተው ከሆነም ፍ/ቤቱ በስምምነታቸው መሠረት ጉዳያቸው በእርቅ እንደአበቃ ትዕዛዝ ይሰጣል ክሱ በሌላ ፍ/ቤት እየታየ ሲሆን ፍ/ቤቱ የቀረበለትን ክስ ሠርዞ ከሳሹ በሌላው ፍ/ቤት ያቀረበውን ክስ እንዲከታተል ይነግረዋል።

ሌሎች መቃወሚያዎችን በተመለከተ ፍ/ቤቱ ከተቀበላቸው ክሱን ይዘጋጃል የክሱ መዘጋትም ከሳሽ ክሱን አሻሽሎና አስተካክሎ በዚያው ጉዳይ አዲስ ክስ ከማቅረብ አይከለክልም የፍ/ሔ.ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 245/3/ ይመለከታል ይህ በሚሆንበት ጊዜ ፍ/ቤቱ በፍሬ ነገሩ ገብቶ የአላየው በመሆኑ የመጀመሪያው ክስ እንደአልቀረበ ይቆጠራል። ከሳሹ አዲስ ክስ በሚአቀርብበት ጊዜ ይርጋ ቆጥሮበት ከሆነም በተከሳሹ ተቃውሞ ሊቀርብበት ይችላል። ፍ/ቤቱ ክሱን የዘጋው ስልጣን የለኝም በማለት ከሆነ ከሳሹ ክሱን ስልጣን ላለው ፍ/ቤት እንዲአቀርብ ነግሮት በደንቡ መሠረት ለዳኝነት ከተከፈለው ገንዘብ ተቀንሶ ቀሪው እንዲመለስለት ያደርጋል። የፍ/ሔ.ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 245/3/4/ ይመለከታል።

4. የነገርን ጭብጥ ስለመያዝ

የመጀመሪ ደረጃ መቃወሚያ (ካለ) ከተወሰነ በኋላ ፍ/ቤቱ ባለጉዳዮችን የሚያከራክረው ፣ የተለያዩበት የሕግ ወይም የፍሬ ነገር አግባብ ምን እንደሆነ በማረጋገጥ ለጉዳዩ ትክክለኛ ውሳኔ ለመስጠት የሚያስችለውን ጭብጥ ይይዛል (ቁ. 346/1)። ነገሩ መጀመሪያ በሚሰማበት ቀን ተከሣሹ የመከላከያ መልሱን ሳያቀርብ የቀረ እንደሆነ በቁጥር 246/1/ የተነገረው ድንጋጌ ፍ/ቤቱ ጭብጥ እንዲይዝ አያስገድደውም /ቁ. 246/2/። ፍ/ቤቱ ጭብጡን የሚመሠርተው በክሱና በመከላከያው መልስ ውስጥ የተዘረዘሩትን ነገሮች ፣ በተከራካሪ ወገኖች የሚቀርቡትን የጽሑፍ ማስረጃዎች በመመርመርና ክሱ በተሰማበት በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ የተደረገውን የቃል ማጣሪያ መሠረት በማድረግ ነው ቁ. 248 ይመለከታል።

ተከራካሪዎቹ ወገኖች ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ በእጃቸው የሚገኘውን እና ፍ/ቤቱ እንዲቀርብ ያጠየቀውን የጽሑፍ ማስረጃ ማቅረብ አለባቸው። ሌሎች የተወሰኑ ማስረጃዎች ከክሱ ማመልከቻ ጋር

ተያይዘው መቅረባቸውም መታወስ አለበት። እንዲሁም ፍ/ቤቱ ጭብጥ ከመያዙ በፊት ስለጉዳዩ በቂ እውቀት አለው የሚለውን ሰው ጠርቶ ሊጠይቀው እና በእጁ ሰነድ አለ የተባለው ሰው ሰነዱን እንዲያቀርብ መጥሪያ ሊልክለት ይችላል። ቁጥር 249 ይመለከታል። ከዚህ ሁሉ ልንገነዘብ የሚገባን ፍ/ቤቱ ጭብጥ ከመያዙ በፊት ስለጉዳዩ በቂ ግንዛቤ ሊኖረው እንደሚገባ ነው። ፍ/ቤቱ ትክክለኛውን ፍርድ ለመስጠት የሚአስችለውን ትክክለኛ ጭብጥ መያዝ አለበት ተከራካሪዎቹ ወገኖችም ጭብጡን ለማስረዳት በበቂ የተዘጋጁ መሆን አለባቸው። ፍ/ቤቱም ውሳኔ የሚሰጠው በሚቀርብለት ማስረጃ መሠረት መሆን አለበት። ፍ/ቤቱ መያዝ የሚገባውን ጭብጥ ሳይዝ ቢቀር ወይም የተሳሳተ ጭብጥ ከያዘውጤቱ የጉዳዩ አለአግባብ መንተትና ፍትህ መጓደል ይሆናል። ፍ/ቤቱ ሳይያዝ የቀረውን ጭብጥ ሊይዝ ይችላል ሆኖም ግን ሌላው ወገን ማስረጃውን ማቅረብ እንዲችል ጊዜ ሊሰጠው ይገባል። እንዲሁም ፍ/ቤቱ አለአግባብ የተያዘውን ጭብጥ ሊሰርዘው ይችላል። በዚህን ጊዜ በተከራካሪዎቹ ወገኖች ላይ ተጨማሪ ወጭና መጉላላት ሊደርስ ስለሚችል ፍ/ቤቱ ትክክለኛውን ጭብጥ መያዝና ለጉዳዩ አስፈላጊ የሆኑትን ማስረጃዎች ሁሉ አሰባስቦ መያዝ አለበት። ጭብጥ ማለት ምን ማለት እንደሆነ ከመግለፃችን በፊት ለጉዳዩ አግባብ ያለው ነገር የሚለውን በቅድሚያ ማብራራቱ ተገቢ ይሆናል። በቁጥር 247(2) ድንጋጌ መሠረት ለጉዳዩ አግባብ ያለው ነገር ማለት የከሣሽን መብት ለመመሥረት የሚያስችለው ወይም ለተከሣሹ መከላከያ መሆን የሚችል ማናቸውም ሕግ ወይም በማስረጃ የተደገፈ ፍሬ ነገር ማለት ነው።

ለምሳሌ ከሣሽ በውል መፍረስ ሳቢያ ካሣን ለማግኘት ክስ መሠረተ እንበል። ይህንን ካሣ ለማግኘት ተከሣሹ ውሉን አለመፈፀሙንና በዚህ ውል አለመፈፀም ምክንያት ከሳሹ ጉዳት የደረሰበት መሆኑን ማሳየት አለበት። እዚህ ላይ ውሉ፣ ተከሳሹ ይኼን ውል ማፍረሱን እና የተጠየቀው የጉዳት ካሣ በሙሉ ከሣሹ ውል በመፍረሱ ምክንያት ለሚያቀርበው ክስ የሚኖረውን መብት ለመግለጽ አስፈላጊ እስከሆኑ ድረስ ለጉዳዩ አግባብ ያላቸው ነገሮች ናቸው። ለምሳሌ ተከሣሹ በእርግጥ ውሉን አልፈፀምኩም ይህም ሊሆን የቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው በማለት ተከራክረ እንበል። ይህን ጉዳይ እንደመከላከያ ወስዶ ለማቅረብ ውሉን ከቁጥጥር ወጭ በሆነ መንገድ ሊፈፀም ያልቻለበትን ሁኔታ በሚገባ ማስረዳት አለበት። የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 1792 ይመለከታል። ከአቅም በላይ የሆነ ሁኔታን እንዲከሰት ያደረጉት

ምክ
አስቢ
ነው።
ወይ
እንደ
ለጉዳ
ወገ
ሥጥ

የያ
መል
ተ
ወ
ድረ
ተ
ሙ
ጭ

ከህ
በሚ
፤
ድብ
ተከ
ፖ
ከህ
ሊ
ጋ
ይህ
ሊ
ሰ
ተ
ጋ

ማ

ምክንያቶች ተከሣሹ እንደመከላከያ አድርጎ ሊጠቀምባቸው የሚችል አስከሆነ ድረስ ምክንያቶቹ ለጉዳዩ አግባብ ያላቸው ፍሬ ነገሮች ናቸው ማለት ነው። ጭብጥ የሚመሰረተው እንደኛው ተከራካሪ ወገን ያቀረበውን የሕግ ወይም የፍሬ ነገር አግባብ ሌላው ተከራካሪ ወገን በማስተባበል የካደ እንደሆነ ነው። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 247/1/ ይመለከታል። ማናቸውም ለጉዳዩ አግባብ ያለው ፍሬ ነገር በአንዱ ወገን የሚታመንበት ሆኖ በሌላው ወገን የተካደ ሲሆን በተለይ ራሱን የቻለ የነገር ጭብጥ ይያዛል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 247/3/ ይመለከታል።

ለምሳሌ ከሣሹ ውል መኖሩን ውሉ በተከላሹ አለመፈፀሙንና ጉዳት የደረሰበ መሆኑን ገልጾ የጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ይጠይቃል። በመከላከያ መልሱ ላይ ተከሣሹ በእርግጥ በመካከላችን ውል አለ በውሉ መሠረት ተፈጽሟል በማለት ቢከራከር ተከሣሹ ውል መኖሩን ባለመካዱ ውል አለ ወይስ የለም? የሚል ጭብጥ አይያዝም። ነገር ግን ውሉ ተፈጽሟል እስካለ ድረስ ውል አለመፈፀሙን ከሣሹ ማስረዳት ያለበት በመሆኑ ውሉ ተፈጽሟል ወይስ አልተፈፀመም የሚለው ለጉዳዩ አግባብ ያለው ነገር ነው ማለት ነው። ስለሆነም ተከሣሹ ውሉን ፈጽሟል ወይስ አልፈፀመም የሚል ጭብጥ ይያዛል ማለት ነው።

ወይም ተከሣሹ ውሉን አለመፈፀሙን አምኖ ነገር ግን ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት አልፈፀምኩም የሚል መከላከያ አቀረበ እንበል። ከሣሹ በሚጠየቅበት ጊዜ በእርግጥ ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ተከሣሹ ባጋጠመው ችግር ነው ቢሆንም ችግሩን አስቀድሞ ማወቅና ማየት ይችል ነበር በማለት ይከራከራል። እዚህ ላይ ከሣሹ አንድ ለጉዳዩ አግባብ ያለውን ፍሬ ነገር ማለት ተከሣሹ ውሉን ያልፈፀመው ከአቅም በላይ በሆነ ችግር ነው የሚለውን አምኖ ነገር ግን ችግሩ አስቀድሞ ሊታይ ይችል ነበር በማለት ክዷል። ይህ ከሆነ ደግሞ ፍ/ቤቱ በእርግጥ ውሉ እንዳይፈፀም ያደረገው ሁኔታ አስቀድሞ ሊታይ የሚችል ነበር ወይስ አልነበረም የሚለውን ጭብጥ ይያዛል። በዚህም መሠረት ክሱ የሚሰማው ተከራካሪ ወገኖች በተለያዩባቸው ነጥቦች ላይ ብቻ ይሆናል። በምሳሌያችን እንዳቀረብነው ፍ/ቤቱ ችግሩ በእርግጥ አስቀድሞ ሊታይ የሚችል ነበር ወይስ አልነበረም የሚለውን ጭብጥ ብቻ ይመረምራል ስለዚህም በዚህ ጥያቄ ላይ የሚሰጠው ውሳኔ ውሉ በመፍረሱ ምክንያት ተከሣሹ ከሣሹ ላቀረበበት ክስ ተጠያቂ መሆን ወይም አለመሆኑን ለመወሰን ያስችለዋል ማለት ነው።

እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ ከተከራካሪዎቹ ወገኖች በቃልም ሆነ በአቤቱታ ማመልከቻቸው ከሚአቀርቧቸው አቤቱታዎች ዘመነሳት ጭብጥ ሊይዝ

እንደሚችል መታወቅ ይኖርበታል። ከላሽ በክስ ማመልከቻው ላይ ተከላሹ ንብረቱን ከእኔ የአገኘው በማጭበርበር ነው ብሎ ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ደግሞ ንብረቱን በእጁ ያደረገው አለአግባብ ተጽዕኖ አድርጎብኝ ነው ቢል እና ተከላሹ በሁለቱም ጉዳዮች ቢክድ ፍ/ቤቱ በእነዚህ ሁለት ጉዳዮች (ማጭበርበርና እና አለአግባብ ተጽዕኖ ማድረግ) ላይ ጭብጥ ይይዛል።

ከሁሉም በላይ ፍ/ቤቱ የሚይዛቸው ጭብጦች ተከራካሪዎቹ ወገኖች በክስና በመከላከያ መልሶቻቸው በሚያቀርቧቸው አቤቱታዎች ላይ የሚመሰረቱ ናቸው። ቀደም ሲል እንደአማራጭ የሚቀርብ አቤቱታን በተመለከተ በሰፊው አንስተን መወያየታችን የሚታወስ ነው ፡ በዚህም መሠረት ተከራካሪዎቹ ወገኖች በአንደኛው ጉዳይ ላይ የሚአቀርቡት ሌላውን የሚፃረር ቢሆንም እንኳ በክስ ማመልከቻቸው ወይም በመከላከያ መልሳቸው አማራጭ ይዘው መቅረብ መቻል አለባቸው የሚል አቋምን ወስደናል። በሕንድ ሕግ በአማራጭነት የሚቀርቡ አቤቱታዎች የሚፈቀዱ ባለመሆናቸው ፍ/ቤቶችም ቢሆኑ የሚጸረሩ ጭብጦችን አይዙም። ስለሆነም ከሣሹ ፔኩን ፈርሜ አልሰጠሁም ቢልና መልሶ ፔኩን ፈርሜ የሰጠሁት ተከላሹ በአላደረብኝ ተዕዕኖ ነው በማለት በአማራጭ አቤቱታ ቢአቀርብ ፍ/ቤቱ ከላሹ ፔክ ፈርሞ ለተከላሹ ሰጥቷል ወይስ አልሰጠም ከላሹ ፔኩን ለመፈረም በተከላሽ በኩል ተጽዕኖ ተደርጎበታል ወይስ አልተደረገበትም በማለት ሁለት ጭብጦች አይዝም ከላሹ ፔኩን ፈርሞ ለተከላሹ አለመስጠቱን ከአስረዳ ፔኩን ለተከላሹ ፈርሜ የሰጠሁት በደረሰብኝ ተጽዕኖ ነው የሚለውን ከላሽ የሚአስተካክል ይሆናል። በኢትዮጵያ ሕግ ግን ሁለት ፈጽሞ የማይጣጣሙ ሁኔታዎች ማቅረብ የማይከለክል በመሆኑ ፍ/ቤቱ ከዚህ በላይ የተጠቀሱትን ሁለት ጭብጦች መያዝ ይኖርበታል።

ስለሆነም በኢትዮጵያ በአማራጭነት የሚቀርቡ አቤቱታዎችን የሚመለከተው ደንብ በሕንድ አገር ካለው ደንብ የተለየ እስከሆነ ድረስ የማይጣጣሙ ጭብጦችን በመያዝ ረገድ የሚኖረው ደንብም እንዲሁ የተለየ ይሆናል ማለት ነው። ጭብጦች የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄን የሚመለከቱ ሊሆኑ ይችላሉ። ለተከራካሪዎቹ በሚደረገው ምርመራ በፍሬ ነገር ላይ ስምምነት ደርሰው ነገር ግን በሚአስከትለው ሕጋዊ ውጤት ላይ ሳይስማሙ ይችላሉ ይሆናል። ለምሳሌ ተከላሹ ውሉ የዋስትና ውል ነው። በመሆኑም በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 1725/ሀ/ ድንጋጌ መሠረት በጽሑፍ መሆን አለበት። ነገር ግን ይህ ባለመሆኑ ውል አፍርሰሃል መባሌ ተገቢ አይደለም በማለት ይከራከራል። ከሣሹ በበኩሉ ደግሞ በእርግጥ ውሉ የተሰራው በጽሑፍ

አይደ
የለም
ገረው
የሚ
ሕግ ቁ
ሲሆ
በሚ
መሠረ
አስ
ቀር
ከሰ
ጭ
በው
ይሁ
ፈ
በኋላ
ወ
ፍ
ክሱ
፡
በሕ
ጭብ
በ
የለር
ተ
የሚ
ወ
አይ
መ

5

በሌላ በኩል የሕግና የፍሬ ነገር ጥያቄን በአንድነት የሚመለከቱ ጭብጦች ሊኖሩ ይችላሉ። ለምሳሌ ተከሣሹ ውሉ የፀና ነው ቢባል እንኳ በውል አለመፈፀም ምክንያት በከላሹ ላይ የደረሰ ጉዳት የለም በማለት ይከራከራል። ፍ/ቤቱ ውሉ በጽሑፍ መሆን ሲገባው በጽሑፍ ባለመሆኑ ፈራሽ ነው ቢል በዚሁ መሠረት ለተከሣሹ ወዲያውኑ ፍርድ ይሰጣል ከዚህ በኋላ ከሣሽ ጉዳት ደርሶበታል ወይስ አልደረሰበትም የሚለውን ጥያቄ መመርመር አስፈላጊ አይደለም። ስለዚህ በአንድ ክስ ውስጥ ጭብጥ ለየራሱ ፍሬ ነገርና ሕግን የሚመለከት በሆነ ጊዜ ፍ/ቤቱ የሕጉን ጥያቄ በመከተል ክሱን በከፊል ወይም በሙሉ ሊወሰን የሚችል ሲሆን በመጀመሪያ በሕግ ጉዳይ ለተያዙት ጭብጦች ውሳኔ መስጠት አለበት። ተገቢ ሆኖ ሲያገኘውም በሕግ ረገድ የተያዙት ጭብጦች እስኪወሰኑ ድረስ በፍሬ ነገር የተያዘውን ጭብጥ በቀጠሮ ሊያቆየው ይችላል በማለት ቁጥር 247/4/ ይደነግጋል። ከላይ በጠቀስነው ምሳሌ ፍ/ቤቱ በመጀመሪያ ውሉ በጽሑፍ መሆን አለበት ወይስ የለበትም የሚለውን ይወስናል። ውሉ በጽሑፍ መሆን አለበት ብሎ ካመነ ለተከሣሹ ይፈርዳል። ነገር ግን ውሉ በጽሑፍ መሆን የለበትም ብሎ ካመነ ውሉ ባለመፈፀሙ ምክንያት በከሣሹ ላይ ጉዳት ደርሶአል ወይስ አልደረሰም የሚል ጭብጥ በመያዝ ክርክሩ በዚሁ ነጥብ ላይ እንዲሰማ ያደርጋል። በሌላ ምሳሌ መንግሥት በቀረበበት ክስ ይህንን ጉዳይ በተመለከተ ሊከሰስ አይገባም በማለት ቢከራከር ፍ/ቤቱም በመጀመሪያ የሚያነሳው ጥያቄ መንግሥት በዚህ ጉዳይ ሊከሰስ ይገባዋል ወይስ አይገባውም የሚለውን

ነው። መንግሥት በዚህ ጉዳይ ሊከሰስ ይገባል ከአለ ብቻ ነው በከሣሹ ላይ በደል ተፈጽሞአል ወይስ አልተፈፀመም የሚለውን ጭብጥ መያዝ የሚችለው። እንዲህ ዓይነቱ ሥነ ሥርዓት ጉዳዩ በተያዘው የሕግ ጭብጥ ብቻ ሊወሰን የሚችል ሲሆን አስፈላጊ ያልሆኑ የፍሬ ነገር ጭብጦችን ከመያዝ የሚያድን በመሆኑ ተገቢና ትክክል ነው።

በግራ ቀኙ ተከራካሪዎች የተነሳው ክርክር የገንዘቡን ወጠን ወይም ክርክር የተነሳበትን ጉዳይ ዋጋ አስመልክቶ ሊሆን ይችላል ለምሳሌ ከሣሹ ተከሣሹ በመሬቱ ላይ ለአደረሰው ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ወይም ተከሣሹ ከመሬቱ የወሰደውን አላባ እንዲመለስለት ክስ ይመሰርታል። ተከሣሹም የጉዳቱን መጠን ይቃወማል። እንዲህ ያለው ክርክር በሚነሳ ጊዜ ፍ/ቤቱ በክሱ ውስጥ የተመለከተውንና ደረሰ የተባረውን የጉዳት መጠን ወይም የሀብቱን ግምት ለመወሰን ይችላል ዘንድ ሁኔታውን የሚአጣሩ ምትክ ዳኞችን ሊሾም ይችላል። ክርክሩ የተነሳው ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀጠሮ ከሆነ ፍ/ቤቱ ቀጠሮ ለውጦ ጉዳዩ ተጣርቶ እንዲቀርብለት ምትክ ዳኞች ይሾማል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 132 36 እና ቁ. 250 ይመለከታል። ቀደም ሲል ደጋግመን እንደገለጽነው ክርክሩ የሚሰማው በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ በተያዙት ጭብጦች ላይ ብቻ ነው። ሆኖም ልክ አቤቱታዎች ሊሻሻሉ እንደሚችሉት ሁሉ ፍ/ቤቱ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 251 መሠረት ነገሩን በፍርድ ከመወሰኑ በፊት የተያዘው ጭብጥ መሻሻል ወይም ተጨማሪ ጭብጥ መያዝ ለጉዳዩ አወሳሰን ጠቃሚና ተገቢ ሆኖ በአገኘው ጊዜ የተያዘው ጭብጥ እንዲሻሻል ወይም ተጨማሪ ጭብጥ እንዲያዝ ማድረግ ይችላል። የጭብጦች መሻሻል ምንጊዜም ከአቤቱታው መሻሻል ጋር አብሮ መታየት አለበት። በቀረበው አቤቱታና በተደረገው የቃል ምርመራ መሠረት መያዝ የሚገባው ጭብጥ ሳይያዝ ቢቀር ፍ/ቤቱ ጭብጡ አለመያዙን በተረዳው ጊዜ መያዝ ይኖርበታል። እንዲሁም አንደኛው ወገን አቤቱታውን ለማሻሻል በሚፈልግበት ጊዜ (ሌላው ወገን የቀሻሻለውን ሁኔታ እስከካደ ድረስ) አቤቱታውን እንዲአሻሽል መፍቀዱ አዲስ ጭብጥ እንዲፈጠር ማድረግ ነው። እናም ፍ/ቤቱ ይህንኑ አዲስ ጭብጥ መያዝ ይኖርበታል። ማስረጃ በሚቀርብበት ጊዜ ማስረጃው ለጉዳዩ አወሳሰን ሌላ ጭብጥ መያዝ የአለበት መሆኑን በጠቆመ ጊዜም ይኸው አዲስ ጭብጥ ሊያዝ ይገባል። አቤቱታን ስለማሻሻል የተደነገጉት ድንጋጌዎች እዚህም ላይ ተፈጻሚ ይሆናሉ። አዲስ ጭብጥ በተያዘ ጊዜ ሌላው ወገን በሚገባ ማስረጃውን አዘጋጅቶ እንዲቀርብ

ነው
በገ
ሕግ
ችንም
ሹ
ሹ
ም
ቱም
ን
ሮ
ች
ም
ሮ
ኑ
ን
ሶ
ኑ

እድሉ ሊሰጠው ይገባል። የሚያዘው ጭብጥ ለጉዳዩ አወሳሰን አስፈላጊ መሆን አለበት እንጂ ቴክኒካዊ መሆን የለበትም። እንደነዚህ አይነቶች ነጥቦች ቀደም ሲል ያልተነሱ በመሆናቸው የተተው ናቸውና ክሱ በሚሰማበት ጊዜ ሊነሱ አይገባም። ፍ/ቤቱም ቢሆን ሌላው ወገን በይርጋ የአገኘውን መብት ሊአሳጣውና አዲስ ጭብጥ ይዞ ሊአከራክረው አይገባም ጭብጡ በስህተት የተያዘ መሆኑን ከደረሰበት በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 251/2/ መሠረት እንዲሰረዝ ያደርገዋል። በዚህ ዓይነት ፍ/ቤቱ አዲስ ከሚይዛቸው ጭብጦች በስተቀር ክርክሩ የሚቀጥለው ቀድሞ በተያዙት ጭብጦች ላይ ብቻ ይሆናል።

ለ. ክርክሩን መስማት ሳያስፈልግ ስለሚሰጥ ውሳኔ

አቤቱታ እንዲቀርብና ተከራካሪዎቹን ወገኖች መመርመር ካስፈለገበት ምክንያቶች አንዱ በተቻለ መጠን በአጠቃላይ ክርክሩን መስማት ሳያስፈልግ ጉዳዩን በሙሉ ወይም በከፊል ለመወሰን እንዲቻል ነው። ቀደም ሲል ይህን ሁኔታ የሚመለከቱ አንዳንድ ምሳሌዎችን እንስተናል። የክሱ ማመልከቻ ክስ የተመሰረተበትን ምክንያት የማይገልፅ በሆነ ጊዜ፣ ፍ/ቤቱ በቁጥር 231 ድንጋጌ መሠረት ክሱ ተቀባይነት የለውም ብሎ ይመልሰዋል። በዚህ ጊዜ ከሳሹ በተከሰተ ላይ የሚጠይቀው ዳኝነት እስከሌለ ድረስ የክሱ መስማት የሚቀጥልበት ምክንያት አይኖርም። በሁለተኛ ደረጃም ፍ/ቤቱ ክሱን በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ተከራካሪዎቹ ወገኖች ባቀረቡት የክስ ማመልከቻና የመከላከያ መልስ እንዲሁም በቃል በሚደረግላቸው ምርመራ በሚሰጡት የእምነት ቃል ላይ በመመሥረት ጉዳዩን በሙሉ ወይም በከፊል እንደሚወሰን ተመልክተናል። በሦስተኛ ደረጃም ጉዳዩ በተነሳው የሕግ ክርክር ውሳኔ የሚአገኝ በሚሆንበት ጊዜ ፍ/ቤቱ ለዚሁ የሕግ ክርክር ውሳኔ በመስጠት ለጉዳዩ የመጨረሻውን ፍርድ ይሰጣል። የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጉ አንድ ጉዳይ ሙሉ የክስ መስማት ሥርዓትን ሳይጠይቅ ወይም ሳያስፈልገው በሙሉ ወይም በከፊል ውሳኔ ሊሰጥበት የሚያስችሉትን ሦስት ዘዴዎች አዘጋጅቷል።

1. በጭብጡ ላይ ስለመስማማት

አቤቱታዎቹና ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ፍርድ ቤቱ ለግራ ቀኙ በሚአደርገው የቃል ምርመራ አከራካሪ የሆነው ጭብጥ አንድ ብቻ እንደሆነ ለተከራካሪዎቹ ወገኖች ሊጠቁም ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 252

ተከራካሪዎቹ ወገኖች ያልተግባቡት ወይም ያከራከራቸው የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጭብጥ የትኛው እንደሆነ በመግለፅ ለክርክራቸው ውጤት የሚያስገኘውን ጭብጥ እንዲይዝላቸው ለፍ/ቤቱ ማመልከት ይችላሉ። ይህን ጭብጥ አዘጋጅተው ለፍርድ ቤቱ በሚያቀርቡበት ጊዜ ፍ/ቤቱ ነገሩን በፍርድ ለመወሰን ተስማሚ መስሎ የታየውን መንገድ በመከተል ጭብጡን በመያዝ ከዚህ ቀጥሎ የተመለከተውን ጉዳይ እንዲወስንላቸው የተሰማ መብት መሆናቸውን በዕሁፍ መግለፅ እንደአለባቸው የፍትሐ ብሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 252/1/ ይደነግጋል።

ተከራካሪዎቹ ወገኖች ባቀረቡት ስምምነት ላይ የተመለከተውን ገንዘብ ወይም ፍ/ቤቱ ሊከፍል ይገባል ሲል የወሰነውን የገንዘብ ልክ ባቀረቡት ስምምነት ላይ እንደተመለከተው አንደኛው ወገን ተከራካሪ የተጠየቀውን መብት እንዲያገኝ ወይም በአላፊነት እንዲጠየቅበት በስምምነቱ ላይ እንደተገለፀው ክርክር የተነሳበትን ንብረት አንደኛው ተከራካሪ ወገን ለሌላው ወገን እንዲመልስ ወይም እንዲለቅ ወይም አግባብ ነው ብለው በተስማሙበት መሠረት እንዲፈፀም፣ ከተከራካሪዎቹ ወገኖች አንዱ ወይም ቁጥራቸው የተወሰነ ሰዎች ባቀረቡት ስምምነት ላይ የተመለከተውን የተወሰነ ተግባር እንዲፈፅሙ ወይም ከመፈፀም እንዲታገዱ ዝርዝር ሁኔታዎቹ በሚገባ በስምምነቱ ውስጥ ሊጠቀሱ ይገባል።

ፍ/ቤቱም ተገቢ የሆነውን ምርመራ ካደረገ በኋላ ስምምነቱ በተከራካሪዎቹ ወገኖች በሚገባ የተደረገ መሆኑን፣ በሰጠው የፍርድ ውሳኔ ተከራካሪዎቹ ወገኖች መብት ያላቸው መሆኑን፣ ነገሩን በዳኝነት መወሰን የሚገባ መሆኑን ሊረዳው ተከራካሪዎቹ ወገኖች በስምምነት ያቀረቡለትን ጭብጥ ፍርድ ቤቱ ራሱ እንደመሰረተው በመቁጠር ከመዘገበ በኋላ በዚህ በተያዘው ጭብጥ መሠረት ፍርድ ይሰጣል። ለተያዘው ጭብጥ ውሳኔ ከሰጠ በኋላ ተከራካሪዎቹ ወገኖች ባቀረቡት ስምምነት መሠረት ፍ/ቤቱ ነገሩን በፍርድ ይወስናል የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ ሕግ ቁ. 253 ይመለከታል። ለዚህ ጉዳይ አግባብ በአለው በሕንድ የሥነ ሥርዓት ሕግ መሠረት ተከራካሪዎች ወገኖች አንዴ ስምምነት ላይ ከደረሱ ጉዳያቸውን በእርቅ እንደጨረሱ ስለሚቆጠር በዚህ እንደሚገደዱና በሚሰጠው ውሳኔም ይግባኝ ማለት እንደማይችሉ ተገልጿል። ይህ አተረጓጎም ትክክል መስሎ ስለሚታይ በሀገራችንም በሥራ ላይ መዋል አለበት። እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ ውሳኔ የሚሰጠው ለክስ

አው
ወገኖ
እንደዘ
ዓይነ
ሊገደዱ
በሚረ

ወገኖች
ወገኖ
ወይስ
የፍር
አል
አይቶ
ወይ
ያል
እንዲ
አቅ
ፍ/ቤ
ምን
ፍር
ሪዎቹ
አገ
ይላ

2

ተግባ
በ
ተከራ
የሚ
ሪ
ቁ

ሕግ
ጤ
ጌህ
ገሩን
ጡ
ስማ
/

አወሳሰን ይረዳኛል በማለት በያዘው ጭብጥ ላይ ሳይሆን በተከራካሪዎቹ ወገኖች በተያዘው ጭብቅ ላይ በመሆኑ ፍ/ቤቱ በጉዳዩ ውሳኔ የሰጠው እንደዘመድ ዳኛ ሆኖ ነው። ተከራካሪዎቹ ወገኖችም ቢሆኑ ፍ/ቤቱ በዚህ ዓይነት እንዲረዳቸው ራሳቸው የጠየቁት በመሆናቸው በሚሰጠው ውሳኔ ሊገደዱ ይገባል። ፍ/ቤቱ የሽምግልናን ሚና የሚጫወት በመሆኑ እርሱ በሚሰጠው ውሳኔ ተከራካሪዎቹ ወገኖች መገደድ አለባቸው።

ውን
ል
ካሪ
ጉ
ፍር
ባብ
ፍ
ሊ
ዝር

እንዲህ ያለው ስምምነት ጊዜን ከመቆጠቡም በላይ ተከራካሪዎቹን ወገኖች ከአላስፈላጊ ወጪና ውጣ ውረድ ያድናቸዋል። ተከራካሪዎቹ ወገኖች ስምምነት አለ ወይስ የለም፣ ተከሳሹ በስምምነቱ መሠረት ፈጽሟል ወይስ አልፈጸመም፣ ከሳሹ ጉዳት ደርሶበታል ወይስ አልደረሰበትም የሚል የፍሬ ነገር ክርክር ሳይኖራቸው ውሉ በጽሑፍ መሆን ነበረበት ወይስ አልነበረበትም በሚለው ነጥብ ላይ ብቻ ሳይስማሙ ቢቀሩ ፍ/ቤቱ ይህንኑ አይቶ እንዲወስንላቸው እና ጉዳዩ በዚህ እንዲአልቅ ሊስማሙ ይችላሉ። ወይም ተከሳሹ ኃላፊ መሆኑን አምኖ ነገር ግን የተጠየቀውን የካሳ መጠን ያልተቀበለ እንደሆነ ልክ ተከራካሪ ወገኖች የካሳ መጠን በግልግል ዳኛ እንዲወስን ጉዳዩን ለገላጋይ ሽማግሌ እንደሚያቀርቡት ሁሉ ለፍ/ቤት አቅርበው ፍ/ቤቱ የካሳውን መጠን እንዲወስንላቸው ሊጠይቁ ይችላሉ። ፍ/ቤቱም ቢሆን በቁጥር 132-136 ድንጋጌዎች መሠረት ይህንኑ የሚወስን ምትክ ዳኛ ሊሾም ይችላል። ይህ ሥርዓት በተከራካሪዎቹ ወገኖች ፈቃድና ፍላጎት ላይ የተመሠረተ በመሆኑ የፍ/ቤቱም ስልጣን የሚመጣው ከተከራካሪዎቹ ስምምነት ነው። ይህ ስምምነት ሳይኖር በዚህ ዓይነት ሊቀጥል አይችልም። ስምምነቱ ሳይኖር የተሰጠ ፍርድ ቤት ይግባኝ ሊባልበት ይችላል።

ራካ
-ሳ
ሰ
ትን
ዚ
ሰጠ
ሩ
ዳ
ኖች
በ
ፍ
ንም
ዘ

2. ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሚለያዩበት ጭብጥ አለመኖር

የአቤቱታዎቹ እና ክስ ከመስማቱ በፊት የሚከናወኑት ማናቸውም ተግባሮች ዋንኛ አላማ ለክርክሩ ጠቃሚ የሆኑትን ጭብጦች ለመያዝ በመሆኑ የመጀመሪያው ደረጃ መቃወሚያ ከተሰማና ጉዳዩ ከተጣራ በኋላ ተከራካሪዎቹ ወገኖች በሕጉም ሆነ በፍሬ ነገሩ የሚያከራክራቸው ወይም የሚለያዩበት ጉዳይ ያለመኖሩን ፍ/ቤቱ የተገነዘበው እንደሆነ፣ በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ነገሩን በፍርድ ለመወሰን እንደሚችል በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 254/1/ ላይ ተደንግጓል። ከዚህ ድንጋጌ ጋር በተያያዘ ሁኔታ ነው

ፍ/ቤቱ የመከላከያ መልሱን ሕጋዊ ብቃት የሚመዝነው ስለሆነም ተከማቹ የቀረበበትን ክስ ተቀብሎ ሕጋዊ ብቃት የሌለው መከላከያ ቢአቀርብ ከከላሹ ጋር የሚአከራክረው ጭብጥ የለውም። ለምሳሌ ከሣሽ በክስ ማመልከቻው ውስጥ ተከማቹ የአካል ድብደባ አድርሶብኛል ቢልና ተከላሽ በመከላከያ መልሱ ውስጥ በእረግጥ በከሣሽ ላይ የአካል ድብደባ ፈጽሜአለሁ፡ ይህንንም ልፈፅም የቻልኩት እኔና ከሣሽ የተለያዩ ጉሣ አባሎች በመሆናችን ነው በማለት መከላከያ መልሱን ቢአቀርብ ይህ አባባል እውነትነት ያለው ቢሆንም እንኳ በሕጉ መሠረት ብቃት ያለው መከላከያ ነው ሊባይ አይችልም። ተከማሽ ጥፋት መፈፀሙን አምኖ ነገር ግን በቂ የሆነ መከላከያ እስካላቀረበ ድረስ ተከራካሪዎቹን የሚአከራክር ወይም የሚለያያቸው ጭብጥ የለም ማለት ነው። ተከላሹ ለጉዳዩ አግባብ ያለውን ነገር ማለትም መከላከያው ሊሆን የሚችለውን ተጨባጭ ፍሬ ነገር አላቀረበም።

የካሣ መጠንን የሚመለከት ጭብጥ ከሌለ ፍ/ቤቱ ከሣሹ ባቀረበው መጠን ላይ በመመሥረት ለከሣሽ ፍርድ ይሰጣል። ነገር ግን ተከማሽ የካሣውን መጠን በሚመለከት ክርክር ያነሳ እንደሆነ ፍ/ቤቱ የካሳውን መጠን በሚመለከት ጭብጥ ይዞ ክርክሩ በዚሁ መሠረት ይቀጥላል። ተከማሽ ከተጠያቂነት የማያድነውን ፍሬ ነገር ይዞ ሊቀርብ ይችላል ይሆናል። ለምሳሌ ተከላሽ በስም ማጥፋት የተከሰሰ እንደሆነ የከሣሹን ስም ለማጥፋት አምኖ ነገር ግን ያልኩት ሁሉ እውነት ነው፤ ሀሰት አይደለም በማለት ይከራከራል እንዲሁም ተከላሹ የከላሹን ስም የሚአጠፋ ጽሑፍ ያወጣው ከላሹን ለመጉዳት አስቦ የአደረገው መሆኑን የሚአመለክት ፍሬ ነገር በመከላከያ መልሱ ገልጾ ይሆናል። እዚህ ላይ የስም ማጥፋት ጉዳይ በተለይ ከላሹን ለመጉዳት ታስቦ የተደረገ ከሆነ የተባለው ነገር እውነት እንኳ ቢሆን በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 2047/2/ መሠረት መከላከያ ሊሆን ስለማይችል ከላሹ የስም ማጥፋት ተግባር በተከላሹ ተፈጽሞበታል ተብሎ ሊወሰንለት ይገባል።

ወይም በሌላ ሁኔታ ተከማሹ በመከላከያ መልሱ ውሉን ከዓቅም በላይ በሆነ ምክንያት ለመፈፀም ያልቻልኩት ሊገምት በማይችል ሦስተኛ ሰው ተግባር ነው የሚል መቃወሚያ ሊአነሳ ይችላል። እንዲሁም በሦስተኛ ወገን ለሚፈፀሙ ተግባራት ተጠያቂ ሊሆን እንደሚችል የሚአመለክቱ ፍሬ ነገሮችን መከላከያ መልሱ ገልጾ ይሆናል። ይህም ሲሆን በሦስተኛ ወገኑ የሚፈፀመው ተግባር ከአቅም በላይ አያስገኝም። በሌላ በኩል ደግሞ፤ ተከላሹ በሚአቀርበው መከላከያ የሰጠው መልስ በመደምደሚያ መልክ

ይሆናል። የቃል ምርመራ በሚያደርግበት ጊዜ መከላከያውን ሊያጠናክርለት የሚችል ፍሬ ነገር ሳያቀርብ ይቀራል ለምሳሌ የቀረቡበት ክሦች እውነት ናቸው ከማለት በስተቀር እውነት ሊሆኑ የቻሉበትን ሁኔታ የሚያሳዩ ነገሮችን ማቅረብ ይሳነው ይሆናል። በዚህ ዓይነት መከላከያው እውነትን የሚመለከት ጭብጥ አላነሳም ማለት ነው። ስለሆነም ፤ ከሣሽ የክሱን ምክንያት አልገለፀም እንደሚባል ሁሉ ተከሣሽም በቂ የሆነ ሕጋዊ መከላከያ አላቀረበም ሊባል ይችላል። በተጨማሪም ፤ ከሳሽ ያቀረበበትን ክሥ ተከሳሽ አምኖ የተቀበለ እንደሆነ ከሣሽ በተከሣሽ ላይ ስለሚኖረው መብት ሊያከራክር የሚችል ጭብጥ ስለማይኖር ፍ/ቤቱ ተገቢውን ፍርድ ለከሣሽ ይሰጣል።

ተከሣሽ አወንታዊ መከላከያ ያቀረበ እንደሆነ ፤ ከሣሽ የቃል ምርመራ በሚደረግለት ወቅት ይህን መከላከያ ካላመነ የተነሳውን ጉዳይ ጭብጥ ውስጥ ለማስገባት መቻል አለበት። ለምሳሌ ተከሣሹ ለቀረበበት ክሥ መከላከያ የሚሆነውን መልስ ሲያዘጋጅ ውል ከተፈራረምኩ በኋላ ይህንኑ ውል ለመፈፀም በዝግጅት ላይ እያለሁ የዚህ ዓይነቱ ውል በሕግ በመከልከሉ ከዐቅም በላይ የሆነ ችግር ሊከሰት ችሏል በማለት ይገልጻል። ከሣሹ በበኩሉ የዚህ ዓይነቱ ውል በሕግ ያልተከለከለ መሆኑን ካላስረዳ ከዐቅም በላይ የሆነ ችግር አለ ወይስ የለም የሚለው ጭብጥ ሊያዝ አይችልም። ስለሆነም በፍ/ብ/ሕ/ቁ. 1793/ለ/ መሠረት ተከሣሽ ውሉን ሊፈፅም ያልቻለው ከዐቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው ተብሎ ፍርድ ለተከሳሹ ሊሰጥ ይችላል።

የክስ ማመልከቻን ሕጋዊ ብቃት ለመወሰን አጠራጣሪ የሆኑ ሁኔታዎችን በሚመለከት አመልካቹን በሚጠቅም ሁኔታ መተርጎም እንደአለበት ሁሉ ተከራካሪዎቹን ወገኖች የሚአከራክራቸው ነጥብ አለ ወይስ የለም የሚለውን ለመወሰን አጠራጣሪ የሆኑ ሁኔታዎች ሁሉ ጭብጡን ለመያዝ በሚአስችል ሁኔታ ውሳኔ ሊአገኙ ይገባል። አንድ ጉዳይ ተከራካሪ ወገኖች በማንኛውም የሕግ ወይም የፍሬ ነገር ጥያቄ ላይ ሊያከራክራቸው የሚችል ጭብጥ ፈጽሞ ከሌለ በቀር ክሱ ተሰምቶ ውሳኔ ከማግኘቱ በፊት በዚህ ምክንያት ሊቋረጥ አይገባም። የሚቀጥለውን ምሳሌ አስተውል። ከሣሽ በክስ ማመልከቻው ላይ ተከሳሹ የሕግ አገልግሎት እንድሰጠው ጠይቆኝ እኔም 750 ብር ሊከፍለኝ ተስማምቼ የተባለውን አገልግሎት ሰጥቼዋለሁ በማለት አቤቱታ አቀረበ። ተከሣሹ በመከላከያ መልሱ ላይ በእርግ ከከሣሹ ጋር ውል ገብቼአለሁ። ነገር ግን የሰጠኝ አገልግሎት 25 ብር እንጂ

እርሱ እንዳለው 750 ብር የሚያወጣ አይደለም በማለት ተከራክረ። ከሳሹም ተከሳሹ በውሳኝን መሠረት አገልግሎት ማግኘቱን ስለአልካደ የሚአከራርከን ጭብጥ የለምና የጠየቅሁት ብር 750 ሊከፈለኝ ይገባል በማለት ተከራክረ።

እዚህ ላይ ከሳሹ መፈፀም የሚገባውን ጉዳይ በስምምነቱ መሠረት እስከፈፀመ ድረስ ፡ ተከሳሹ ለመክፈል የተስማማውን ገንዘብ ለከሳሹ መክፈል አለበት። በግልጽ እንደሚታየው ፡ በአክላህማ ሕግ በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ የሚደረግ ምርመራ የለም። ፍ/ቤቱም ከሣሽና ተከሳሹን ሊያከራክር የሚችል ጭብጥ አለ ፡ የተሰጠኝ አገልግሎት ብር 750 አያወጣም የሚለው የተከሳሽ አባባል ከሳሹ በውሉ መሠረት አልፈጸመም ማለት ነው ሲል ወስኖአል። ይህ ጉዳይ የቀረበው ለኢትዮጵያው ፍርድ ቤት ቢሆን ይህ አይነቱ ችግር አይኖርም ምክንያቱም የሥነ/ሥርአት ሕጉ ክስ መጀመሪያ የሚሰማበትን ሥርአት ስለሚዘረጋ በዚህ ስርአት የግራ ቀኙን አቋም በትክክል መለየት ይቻላል። እዚህ ላይ ለተከሳሹ በሚደረገው ምርመራ ከሳሹ በስምምነቱ መሠረት አገልግሎት መስጠት አለመስጠቱን ማጣራት ይቻላል። ይህን የሚክድ ከሆነ በትክክል ግራ ቀኙን የሚአከራክር ጭብጥ አለ። ከአመነ ግን ግራ ቀኙን የሚአከራክር ጭብጥ የለም በመሆኑም በውሉ መሠረት ተከሳሹ ለከሳሹ ሊከፍለው ይገደዳል። ተከሳሹ ውሉ ይጉዳኛል በማለት ሊከራከር አይችልም የፍ/ወር ሕግ ቁ. 1710 ይመለከታል። የሆነው ሆኖ ግን ፍ/ቤቱ አጠራጣሪ ሁኔታዎችን ጭብጡን ለመያዝ በሚአስችለው መልኩ መፍታት አለበት የሚለው መርህ እዚህ ላይ ተገቢነት ያለው ነው። ፍ/ቤቱ እያንዳንዱን ተከራካሪ ወገን ይመረምራል አጠራጣሪ ሁኔታዎቹም ይወገዳሉ ግራ ቀኙን የሚአከራክር ነጥብ መኖር አለመኖሩም ግልጽ ይሆናል። የሚአከራክራቸው ነጥብ አለመኖሩ ከታወቀ ፍ/ቤቱ ወዲያውኑ ፍርድ ይሰጣል። ተከራካሪዎቹ ወገኖች ሃላፊነትን በሚመለከት የሚአከራክራቸው ነጥብ ሳይኖራቸው ነገር ግን ጉዳትን በተመለከተ ሊኖራቸው ይችላል በዚህን ጊዜ ፍ/ቤቱ ጉዳቱን በተመለከተ ተገቢውን ጭብጥ ይዞ ክርክሩን በዚህ ጭብጥ ላይ ብቻ መምራት ይኖርበታል።

3. ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀጠሮ ስለሚወሰኑ ጭብጦች

ተከራካሪዎቹን ወገኖች ሊያከራክራቸው የሚችል ጭብጥ ቢኖርም እንኳ ጭብጦቹ ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ሊወሰኑ የሚችሉ ይሆናሉ።

በዚህ መሆኑም።
የሚያከራክር
ከመሠረተ
በቀር /
የማያስ-
ብቻ የፍ
የተረዳ
255/17
ያለውን
ራቸዐ
በአቤቱ
ተከሳሹ
ማስ-
ቀኙን
እን-
ያቀረፈ
ብቻ
በ-
ማሰ-
ክ-
አይ-
ን
የሚ-
ሊ-
ራ-
ለ-
-ን
ን

በዚህ መሠረት ሙሉውን የክስ መሰማት ሥርዓት መጠበቁ አስፈላጊ አይሆንም። ከሣሽና ተከሣሽ በሚያቀርቡት ክርክር የሚለያያቸው ወይም የሚያከራከራቸው ሕግ ወይም ፍሬ ነገር ያለ እንደሆነ የነገሩን ጭብጥ ከመሠረተ በኋላ ተከራካሪዎቹ ወገኖች በመጀመሪያው ክርክር ላይ ካቀረቡት በቀር ሌላ ተጨማሪ ሙግት ወይም ሌላ ማስረጃ ማስቀረብና መመርመር የማያስፈልግ መሆኑን ሲረዳውና በመጀመሪያ በቀረበው ክርክርና ማስረጃ ብቻ የፍርድ ውሳኔ ቢሰጥ ትክክለኛውን ፍትሕ የማያጓድል መሆኑን የተረዳው እንደሆነ ወዲያውኑ ፍርድ ቤቱ ፍርድ ሊሰጥ እንደሚችል ቁጥር 255/1/ ይደነግጋል። በቁጥር 254 ድንጋጌና በቁጥር 255 ድንጋጌ መካከለ ያለውን ልዩነት መገንዘቡ ጠቃሚ ነው። ተከራካሪዎቹ ወገኖች ሊያከራከሩባቸው የሚችል ነገር መኖሩን ወይም አለመኖሩን ለመወሰን ፍ/ቤቱ በአቤቱታዎቹ ላይ የቀረቡትን ዝርዝር ፍሬ ነገሮች፣ የቀረቡትን ማስረጃዎች ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሰጡትን ቃልና ሌሎች ለዚህ ጉዳይ የተወሰዱትን ማስረጃዎች ያገናዝባል። በቁጥር 254 ድንጋጌ መሠረት የፍ/ቤቱ ተግባር ግራ ቀኙን የሚአከራክር ጭብጦች መኖር ወይም አለመኖራቸውን ማለትም አንደኛው ተከራካሪ ወገን ለጉዳዩ አግባብ ያለው ነገር ነው። በማለት ያቀረበውን ሌላኛው ተከራካሪ ወገን መካድ ወይም አለመካዱ መመርመር ብቻ ነው።

በሌላ በኩል በቁጥር 255 ድንጋጌ መሠረት ፍ/ቤቱ ተጨማሪ ማስረጃን ማሰማት ይችላል። ነገር ግን ይህ ተጨማሪ ማስረጃ ተከራካሪዎቹ ወገኖች ክሱ በሚሰማበት ወቅት የሚአቀርቡት መሆን አለበት። በቁጥር 255 ሥር የተመለከቱት ሁኔታዎች አጠቃላዩን የክሱን መሰማት ሥርዓት የሚተኩ አይደሉም። ፍ/ቤቱም ጭብጦቹ መደበኛውን የክርክር ሂደት ተከትለው እንዲወሰኑ ማድረግ ይኖርበታል። ፍ/ቤቱ በቁጥር 255 ድንጋጌ ሊመራ የሚችለው ተከራካሪዎቹ ወገኖች ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀጠሮ ሊያቀርቡ በሚችሉ ማስረጃ መሠረት ጭብጦች ተስማሚ በሆነ መንገድ ሊወሰኑ የሚችሉ ሆነው ሲአገኛቸው ነው። የቀረቡት ጭብጦች በሕግ ረገድ የሆኑ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀጠሮ ሊወሰናቸው ይችላል። ምናልባትም ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሕግ መከራከሪያ ነጥባቸውን ማዘጋጀት ይችሉ ዘንድ ሌላ ቀጠሮ ሊይዝ ይችላል። ቢሆንም አንድም ማስረጃ ሊቀርብ የሚችል እስካልሆነ ድረስ የክስ መሰማቱ ሂደት ሊቀጥል አይገባውም።

አስቸጋሪ ጥያቄ የሚነሳው ፍ/ቤቱ በፍሬ ነገር ላይ የተያዙት ጭብጦች ክሱ በሙሉ ከመሰማቱ በፊት በመጀመሪያው ቀጠሮው ውሳኔ መሰጠት ያለበት ሲሆን ነው። ፍ/ቤቱ ለቀረቡት የፍሬ ነገር ጭብጦች ዋናው ክርክር ከመሰማቱ በፊት ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀጠሮ ውሳኔ ሊሰጥ የሚችለው የተያዙት ጭብጦች በአሉት እና በቀረቡት ማስረጃዎች መሠረት ሊወሰኑ የሚችሉ በሆነ ጊዜ ብቻ ነው። እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ ጭብጥ ለመያዝ የሚአስችሉ ማስረጃዎች እንዲቀርቡለት ክሱ የሚሰማበትን ቀጠሮ መለወጥ ሲችል የተያዙትን ጭብጦች ለመወሰን ተጨማሪ ማስረጃዎች ይቅረቡልኝ በማለት ክሱ የሚሰማበትን ቀጠሮ መለወጥ እንደማይችል ልንገነዘብ ይገባል። የተያዙት ጭብጦች ተጨማሪ ማስረጃ ከአልቀረበ ሊወሰኑ የማይችሉ በሆነ ጊዜ ፍ/ቤቱ ክርክሩ እንዲቀጥል ማድረግ አለበት። ቀደም ሲል እንደጠቀስነው ተከራካሪዎቹ ወገኖች ማንኛውንም ዓይነት የጽሑፍ ማስረጃዎቻቸውን ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ማቅረብ ይኖርባቸዋል። ለምሳሌ በርስቱ ላይ ለማለፍ ፍቃድ ሳይኖረው አልፎአልና የጉዳት ካላ ይገባኛል በማለት በቀረበ ክስ ተከላሹ ርስቱ የኔ ነው በማለት ባለርስት መሆኑን የሚአስረዳለት ማስረጃ ቢአቀርብ ከላሹም እንዲሁ ባለቤትነቱን ያስረዳልኛል የሚለውን ማስረጃ ቢአቀርብ በግራ ቀኙ መካከል የአለው ጭብጥ ባለርስቱ ማነው የሚለው ነው። ይህ ጭብጥ የሚፈታውም በሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች የቀረቡትን እርስ በርሳቸው ተቃራኒ የሆኑ ማስረጃዎችን በማገናዘብ ነው። የባለቤትነት ማስረጃዎቹ ለፍ/ቤቱ የቀረቡ ስለሆነ ፍ/ቤቱ በመጀመሪያው ቀጠሮ ሊወስነው ይችላል። ፍ/ቤቱ በፍ/ሔር ሕግ ቁጥር 1195 እና 1196 መሠረት የተኛው የምስክር ወረቀት ነው በሕጉ መሠረት የተሰጠው የሚለውን ያጣራል።

ፍ/ቤቱ ተከላሹ የርስቱ ባለቤት መሆኑን ያረጋገጠ እንደሆነ ፍርድ ለእርሱ ይሰጣል። ከሣሽ ባለቤት መሆኑ የተረጋገጠ እንደሆነ ተከሣሽ የከላሽን መሬት ያለአግባብ ጥሶ በመግባቱ ለከሣሽ ፍርድ ይሰጣል። እንዲሁም ከሣን የሚመለከት ጥያቄ ቀርቦ እንደሆነ ይህንኑ ለመወሰን ክርክሩ እንዲቀጥል ያደርጋል። ከሣሹ በጽሑፍ የተደረገ ውልን በሚመለከት ክስ በሚያቀርብበትና በውሉ ላይ የተመለከቱትን ቃሎች አስመልክቶ ክርክር በሚነሳበት ጊዜ ያለው ሁኔታ ከላይኛው ጋር ተመሳሳይ ነው። ለምሳሌ ተከሣሹ ከቀረቡት የውል ቃሎች ወይም ስምምነት ፍፁም የተለየ በቃል የተደረገ ስምምነት ቀደም ሲል አለ በማለት ተከራካሪ እንበል። ይህንን

ተከላቹ የተባሉት ሰዎች ተከሣቹ ከሣቹን በእኛ ፊት አላዋረደም ስሙን አላጠፋም በማለት የሰጡትን ቃል በቃለመሃላ ለፍ/ቤቱ ያቀርባል። ፍ/ቤቱም ከሣቹ ተከሣቹ በእነገሌ ፊት ስሜን አጠፋ ያለውን ሊአስረዳ ስለማይችል ክርክሩ ሊቀጥል አይችልም በማለት አጠቃላይ ክርክሩን

ሳይሰማ ለተከላሹ ውሳኔ ሰጠ። ይህ ዓይነቱ ጉዳይ በቁጥር 255 መሠረት መወሰን የሚገባው ነው። ሊያዝ የሚችለው ጭብጥ የስም ማጥፋቱ ቃል በተጠቀሱት ሰዎች ፊት ተሰንዝሯል ወይስ አልተሰንዘረም የሚለው ነው። የተጠቀሱት ሰዎች በሙሉ በመጀመሪያው ቀጠሮ የሚገኙ ከሆነ የስም ማጥፋቱ ተግባር መፈፀም ወይም አለመፈፀሙ የሚወስነው እነርሱ በሚሰጡት የምስክርነት ቃል እስከሆነ ድረስ ፍ/ቤቱ የምስክርነት ቃላቸውን ሰምቶ በመጀመሪያው ቀጠሮ ይወስናል። ሌላው ምስክሮች በሚሰጡት የምስክርነት ቃል ላይ ተመስርቶ ውሳኔ የሚሰጥበት ሁኔታ በሕይወት ዋስትና ላይ የተመሰረተ ክስ ሲቀርብ ነው። እዚህ ላይ የመድን ድርጅቱ ሚቹ ስለጤንነቱ ለሐኪሙ ሲአስረዳ ፊኛው ጤነኛ አለመሆኑን እያወቀ ይህን ሁኔታ የሸሸገ በመሆኑ በፖሊሲዬ መሠረት ካሳ አልከፍልም በማለት ይከራከራል። ከሳቹ በበኩሉ ሚች ይህን ሁኔታ ለሐኪሙ ገልጿል ቢል ጉዳዩ ሊፈታ የሚችለው ሐኪሙ በሚሰጠው የምስክርነት ቃል ብቻ በመሆኑ ክርክሩ እንዲቀጥል ማድረጉ አስፈላጊ አይሆንም።

ክርክሩ በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ሊወሰን ይችላል ወይስ አይችልም የሚለውን ለመወሰን ወሳኙ ጥያቄ ሁለቱም ወገኖች በጭብጡ ላይ ያላቸው ማስረጃ በሙሉ በዚያን ቀን ቀርቦአል ወይስ አልቀረበም የሚለው ነው። ፍ/ቤቱ ተከራካሪዎቹ ወገኖች ወደፊት የሚአቀርቡት ተጨማሪ የሰው ማስረጃ እንዳላቸው መጠየቅ አለበት። ምናልባት አንደኛው ተከራካሪ ወገን ይህንን ጭብጥ በሚመለከት ማስረጃውን በመጀመሪያው ቀን ሊያቀርብ ይችላል ይሆናል። ማስረጃው ቀርቦ እንደሆነ ጭብጡ በዚያው ቀን ሊወሰን ይችላል። ለምሳሌ አየለ ከበደ ጥር 1 ቀን 1983 ዓ.ም በአዲስ አበባ ከተማ ውስጥ ደብድቦ ጉዳት አድርሶብኛል በማለት ክስ ይመሰርታል። ከበደ በመጀመሪያው ቀን ቀርቦ በተጠቀሰው ቀን በአዲስ አበባ ላለመኖሩና ለግዳጅ ወደ አጋዴን ተልኮ እንደነበር የሚያስረዳ ጽሑፍ እና ከዋና አዛዥ የተሰጠ ቃለ መሃላ በማስረጃነት ያቀርባል። አየለም የድብደባውን ሁኔታ የሚያስረዱ ምስክሮች የለኝም ይላል ከበደ ያቀረበውንም ጽሑፍ ስለብቃቱ የአቀረበው ተቃውሞ የለም። ስለሆነም ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሚያቀርቡት ሌላ ማስረጃ ባለመኖሩ ፍ/ቤቱ ጭብጡን በዚያው በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ ሊወሰን ይችላል።

7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20

3

ሆኖም ፍ/ቤቱ አንደኛው ተከራካሪ ወገን ክርክሩ በሚሰማበት ጊዜ ሊያሸንፍ ይችላል ይሆናል የሚል እምነት የአደረበት እንደሆነ ጭብጦቹን በመጀመሪያው ቀን መወሰን አይኖርበትም። አንድ ተከራካሪ ወገን ክሱ በሚሰማበት ጊዜ ያለውን ማስረጃ ለፍ/ቤቱ የማቅረብ መብት አለው። ፍ/ቤቱ በቁጥር 255 ድንጋጌ ሊመራ የሚችለው ተከራካሪዎቹ ወገኖቹ በመጀመሪያው ቀን በሚያቀርቡት ማስረጃ መሠረት ጭብጦቹ የግዴታ መወሰን ያልባቸው እንደሆነ ብቻ ነው። በአንድ የአሜሪካ ፍ/ቤት የቀረበውን ክርክር እንመለከት። ከሣሽ በክስ ማመልከቻው ተከሣሽ እኔ የደረሰኩትን

የሙዚቃ ቅንብር ቀድቶ ያለእኔ ፈቃድ ተጠቅሞበታል ለሙዚቃ ቅንብር መሠረት የአደረገው የእኔን የሙዚቃ ቅንብር ነው በማለት በአንድ ታዲያ የሙዚቃ አቀናባሪ ላይ ክርክር ያቀርባል።

ተከላሹ ስለከላሹ ሥራ ፈጽሞ የሚአውቀው ነገር እንደሌለ ይከራከራል። እዚህ ላይ የሚኖረው ጭብጥ ተከላሹ ያቀረባቸው የሙዚቃ ድርሰቶች በከላሹ የሙዚቃ ድርሰት ላይ የተመሠረቱ ናቸው ወይስ አይደሉም የሚለው ነው። ስለሆነም ተከላሹ እነዚህን ድርሰቶች ሊያገኝ የሚችልበት አጋጣሚ ሁኔታ ይኖራል በመሆኑም መጠነኛ የሆነ ተመሳሳይነት ሊኖር ይችላል። በዚህ መሠረት መብቱ ተነክቷል ወይስ አልተነካም የሚለው ጭብጥ ክርክሩ ሳይሰማ በመጀመሪያው ቀጠሮ የሚወሰን አይሆንም።

ቁጥር 255 ፍ/ቤቱ ተከራካሪ ወገኖችን ሊያከራክራቸው የሚችል ጭብጥ ቢይዝም እንኳ እነዚህ ጭብጦች የግዴታ ወይም እንደአስፈላጊነቱ አጠቃላይን የክስ መስማት ሥርዓት ሳይከተሉ ሊወሰኑ የሚችልበትን ዘዴዎች ይቀይሳል። በቁጥር 255 ሥር የሚኖረው ሥነ ሥርዓት መጀመሩን የክስ መስማት ስርአት እንደማይተካ መታወቅ አለበት። ፍ/ቤቱም ቢሆን በመጀመሪያው ቀን የቀረቡለትን ጭብጦች ከመወሰኑ በፊት ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሚያቀርቡት ሌላ ተጨማሪ ማስረጃ እንደሌላቸው ማረጋገጥ ይኖርበታል።

ሐ. ግልግልና ክስን ስለመታወቅ

ክርክሩ ከመሰማቱ በፊት ጭብጦችን መያዙ አንደኛው ወገን ምናልባት ክርክሩ ቢቀጥል ልገፋበት አልችልም የሚል እምነት ሊያሳድርበት ይችላል ይሆናል። በዚህን ጊዜ ከሣሽ ክሱን እንዲያቋርጥ ይወስናል። አለበለዚያ ግራ ቀኙ ጉዳያቸውን በግልግል ለመጨረስ ሊሰማሙ ይችላሉ። የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጉ እንደዚህ ያሉ የተወሰኑ ሁኔታዎች ሲአጋጥሙ ቀጥሎ የምናየውን ልዩ ድንጋጌ አስቀምጧል።

1. ግልግል

ግልግልን የሚመለከቱ የሥነ ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች ክስ ከቀረበ በኋላ የሚደረግ ግልግልን የሚመለከቱ ናቸው የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁጥር 274/1። የክርክሩ ተካፋይ የሆኑት ወገኖች በሙሉ ወይም በከፊል ክርክራቸውን በእርቅ ስምምነት በመጨረስ ከክርክሩ ውጭ ለመሆን ወይም

ንብረ
ተዋ

ይከ
ዚ
ዐይሰ
ያገ
ዐሳሳ
ካም
ዐሰ

ችፈ
ነቱ
ትግ
ው
ሆን
ምን
ገገ

ገን
ነድ
ል።
ሉ።
ዐች

ች
ሥ
ል
ም

ለክርክሩ ፍፃሜ ለመስጠት ይችላሉ በማለት ሲደነግግ ክስ ከመመሥረቱ በፊት ተከራካሪ ወገኖች በእርቅ ለመጨረስ እንደሚችሉ የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 3307 ይገልጻል። ግልግል ማለት ተዋዋይ ወገኖች አንዱ ለአንዱ አንድ ነገር ትቶ ወይም ሰጥቶ የተጀመረውን ክርክር የሚያቆሙበት ወይም የሚፈጠረውን ክርክር አስቀድመው የሚያስቀሩበት አንድ ውል እንደሆነ የፍ/ሔር ሕግ ይገልጻል። ተከራካሪዎቹ ወገኖች ጉዳዩን በግልግል ይጨረሱ በኋላ ከሣሹ ክስ የመሠረተ እንደሆነ ተከሣሹ በጉዳዩ ግልግል የተደረገ መሆኑን በመከላከያ መልሱ የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያው አድርጎ ሊአቀርበው ይችላል። ቁጥር 244/2/ረ/ ይመለከታል ፍ/ቤቱም ግልግሉ በፍትሐ ብሔር ሕግ ድንጋጌዎች መሠረት የሚፀና ግልግል መደረጉን ይመረምራል ተገቢ መስሎ ከታየው አግባብ የአለው ማስረጃ እንዲቀርብለት በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 245/1/ መሠረት ሊያዝ ይችላል። ይህን ጉዳይ በተመለከተ በአንድ የአሜሪካ ፍ/ቤት የቀረበውን ክርክር እንመለከት። ተከሣሹ በመከላከላችን የነበረውን ክርክር በግልግል ለመጨረስ ተስማምተናል በማለት ይከራከራል። ከሣሽ በበኩል ግልግሉን እንድናደርግ የተደረገው በዛቻና በማስፈራራት ነው። በማለት ይከራከራል። ተከላሹም በተፋጠነ ሥነ ሥርዓት ፍርድ እንዲሰጠው ጠየቀ ነገር ግን ፍ/ቤቱ የቀረቡት ክርክሮች አጠራጣሪና እርስ በርሳቸው የተቃረኑ በመሆናቸው ክርክሩ በሙሉ ሊሰማ ይገባል በማለት የተከላሹን የተፋጠነ ሥነ ሥርዓት ጥያቄው ድቅ አደረገ። በኢትዮጵያ ግን ፍ/ቤቱ አስፈላጊ ናቸው ብሎ ያመነባቸውን ማስረጃዎች እንዲቀርቡለት በማድረግ ጉዳዩን በመጀመሪያው ቀጠሮ ላይ ሊወስን ይችላል።

ፍ/ቤቱ ግልግል መኖሩን ያረጋገጠ እንደሆነ በግልግሉ ስምምነት መሠረት ተገቢውን ፍርድ ይሰጣል። ፍርዱ ጉዳዩ በስምምነት ማለቁንና ይህንን የሚመለከት ሌላ ክስ መቅረብ እንደሌለበት መግለጽ አለበት። ይህም ጉዳይ የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ሬስጁዲካታ በመሆኑ ሁለተኛ ክስ ሊቀርብበት አይችልም። ክርክር ከተጀመረም በኋላ ቢሆን ግልግል አስፈላጊ ነው ምክንያቱም አጠቃላይን የክስ መስማት ሂደት የሚአስቀር ከመሆኑም በላይ ለፍ/ቤቱና ለተከራካሪዎቹ ወገኖች ጊዜንና ገንዘብን ይቆጥባል ከሁሉም በላይ የፍ/ቤቱ ውሳኔ አንዱን አሸናፊ ሌላውን ተሸናፊ ሲአደርግ ግልግል ግን ስምምነት ያስከትላል። ከማህበራዊ ኑሮ አኳያ ጉዳዩ በግልግል እንዲያልቅ ማድረጉ የሚመረጥ ይሆናል። ስለሆነም የሕግ ድንጋጌዎች ተከራካሪዎቹ ወገኖች በተቻላቸው መጠን ክርክራቸውን በግልግል እንዲጨርሱ

ለማበረታታት የታለሙ ናቸው። ፍ/ቤቱም ቢሆን ግራ ቀኙ ክርክራቸውን በግልግል እንዲጨርሱ ማሳሰብ ይኖርበታል ቁጥር 275/1/ ይመለከታል። ተከራካሪ ወገኖች ያመለከቱ እንደሆነም የእርቃቸው አፈጻጸም የሚመራ በትን አሳብ ሊገልጽላቸው ይችላል ቁጥር 275/2/ ይመለከታል። ለምሳሌ ከሣሹ የሚያቀርበውን ክስ ቢተው 1000 ብር ለመክፈል ተከሳሹ ይስማማል። በተጨማሪም ከሣሹ ተከሣሹ በእርሱ ላይ የሚኖረውን መብት (ገና ክስ ያልተመሠረተበትን ጥያቄ) እንዳይጠይቅ ለተከሳሹ 500 ብር ለመክፈል ይስማማል። በሕንድ ፍ/ቤቶች ዘንድ የግልግሉ ስምምነት በወቅቱ ያለውን ክርክር ለማቆም በእንዲህ ዓይነት ሁኔታ የሚደረግበት ለውጦችን የሚመለከቱ ጉዳዮችን የሚይዝ እስከሆነ ድረስ ተፈጻሚነት እንዳለው ወይም ስምምነቱ እንዲህ ዓይነቶቹን ጉዳዮች ሊይዝ እንደሚችል ተደርጎ ነው የተወሰደው። በኢትዮጵያም ቢሆን ተመሳሳይ አቋም ሊወስድ ይገባል። በመጀመሪያ ደረጃ ግልግልን የሚመለከቱ የፍ/ሔር ሕጉ ደንቦች (ከቁጥር 3307/-3324) ተፈጻሚ የሚሆኑት ክስ ከቀረበ በኋላ ለሚደረግ የግልግል ስምምነት እንደሆነ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁጥር 274/2/ ላይ ተመልክቷል። ግልግል በተገላጋዮቹ ሙሉ ፈቃደኝነት ላይ የተመሠረተ በመሆኑ ተገላጋዮቹ በመካከላቸው ግዴታ ሊፈጥሩ ፣ የነበረውን ግዴታ ሊያሻሽሉ ወይም ሊአስቀሩት ይችላሉ የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 3308 ይመለከታል። ይህ ማለት ደግሞ ግልግሉ ማንኛውንም አይነት ግዴታ ይጨምራል ማለት ነው የፍ/ሔር ሕጉ ድንጋጌዎች ለተመሠረተ ክስ ተፈጻሚ ይሆናሉ ቢባልም የግልግሉ ስምምነት ከክሱ ውጭ ያሉ ግዴታዎችንም ሊጨምር እንደሚችል መገንዘብ ይቻላል። በሁለተኛ ደረጃ ግልግሉ ሌሎች ግዴታዎችን የሚጨምር ከሆነ ወደፊት እነዚህን ግዴታዎች አስመልክተው ሊነሱ የሚችሉ ክሶችን ከወዲሁ የሚአስቀር በመሆኑ የዚህ ዓይነቱ አተረጓጎም ትክክል እና አግባብ ያለው ሆኖ እናገኘዋለን።

በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕጉ ግልግሉ ክስ በሚሰማበት ጊዜ በፍ/ቤቱ ውስጥ የተደረገና ከፍ/ቤት ውጭ የተደረገ በማለት ልዩነት ተደርጓል ክርክሩ በመሰማት ላይ ባለበት ጊዜ ተከራካሪዎቹ ወገኖች ነገሩን በግልግል ለመጨረስ የተስማሙ እንደሆነ ይህንን ጽፈውና ፈርመው ለፍርድ ቤቱ ማቅረብ አለባቸው ስምምነቱም ከመዝገቡ ጋር እንዲያያዝ ይደረጋል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 277/1/ ይመለከታል። ተከራካሪዎቹ ወገኖች በስምምነቱ መሠረት ፍርድ እንዲሰጣቸው ሊጠይቁ ይችላሉ ቁጥር 277/2/ ይመለከታል እርቁ

ወይም ስምምነቱ የተፈፀመው ከፍ/ቤቱ ውጭ በሆነ ጊዜ ታራቂዎቹ ክርክራቸውን በእርቅ መፈፀማቸውን ለፍ/ቤቱ ማስታወቅ አለባቸው ከላሹም ከነገሩ ውጭ እንዲሆን ፍ/ቤቱ እንዲፈቅድለት መጠየቅ ይችላል ቁጥር 277/3/መ ይመለከታል።

ተከራካሪዎቹ ወገኖች ጉዳያቸውን በእርቅ ለመጨረስ የተስማሙ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ስምምነቱ ተገቢ አይደለም ምክንያቱም ከአንደኛው ወገን ይልቅ ለሌላኛው እንዲያመገን ተደርጎ ነው የቀረበው በሚል ምክንያት የእርቁን ውሣኔ ባለመቀበል አልመዘግብም ሊል አይችልም። ግልግል በመሠረቱ ውል ነው። ተከራካሪዎቹ ወገኖች ችሎታ እስካላቸውና በውሉ ላይ የፈቃድ ጉድለት እስከሌለ ድረስ ፍ/ቤቱ የግልግሉን ስምምነት እንደማንኛውም ውል ተግባራዊ ወይም ተፈጻሚ ማድረግ አለበት።

ሆኖም ግን ፍ/ቤቱ ስምምነቱ ሕግንና ሞራልን የሚቃረን ሆኖ ያገኘው እንደሆነ ስምምነቱን ሊመዘግበው አይገባም የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 277/1/ ይመለከታል። በስምምነቱ ላይ የተመለከቱት ጉዳዮች ሕገወጥ ወይም ለሞራል ተቃራኒ ናቸው የሚለውን ለመወሰን ፍ/ቤቱ በቅድሚያ ሕገወጥ ወይም ለሞራል ተቃራኒ የሆኑ ውሎችን የሚመለከቱ የፍ/ሔር ሕጉን ደንቦች ማገናዘብ ይኖርበታል የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 1716 ይመለከታል። ለምሳሌ ክስ የቀረበው ለመጋባት የተደረገ ስምምነት በማፍረስ የደረሰ ጉዳት ካላን ለማስከፈል ነው እንበል። ተከራካሪዎቹ ወገኖች በመሃከላቸው አንድ ግልግል ያደርጋሉ ግልግሉም ተከላሹ ለከላሽ የተወሰነ ገንዘብ ሊከፍል እና አንዲት የተወሰነች ሴት እንዳያገባ ግዴታ የሚጥል ነበር። እዚህ ላይ ተከላሹ ሚስት እንዳያገባ የገባው ግዴታ በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 17/1/ መሠረት ሕገወጥ በመሆኑ ስምምነቱ ሊመዘገብ አይገባውም ይህ ሕገወጥ የሆነው ክፍል ከስምምነቱ ከወጣ ግን ፍ/ቤቱ ሊመዘግበው ይችላል።

እንዲሁም ሁለት ወገኖች የሚደርሱበት የዕርቅ ስምምነት የሌላ ሦስተኛ ወገንን መብት የሚቃረን የሆነ እንደሆነ የእርቁ ስምምነት ሕጋዊ አይደለም። ለምሳሌ አበበ በዕዳ የያዘውን (በዋስትና መያዣ ስም) ንብረት አስመልክቶ በታደሰ ላይ ክስ ይመሠርታል። በሌላ በኩል ግዛው እኔም በንብረቱ ላይ የዋስትና መያዣ መብት አለኝ በማለት ከላሽ ሆኖ በመጣመር ይቀርባል። ንብረቱ የሚያወጣው ዋጋ 10000 ብር ሲሆን ሁለቱም ማለት አበበና ግዛው ይህንኑ መጠን በተመለከተ መብት አለን ባዮች ናቸው። አበበና

ተከላሹ ታደሰ አንድ የግልግል ስምምነት ያደርጋል ስምምነቱም ታደሰ ያለበት የአበበ እዳ ብር 6000 ሆኖ በዚሁ መጠን አፈጻጸሙ በንብረቱ ላይ እንዲቀጥል የሚአደርግ ነው። ይህ ግልግል ህጋዊ አይደለም። ምክንያቱም የሌላውን ሦስተኛ ወገን (በዚህ ጉዳይ የግዛውን) መብት የሚቃረን ወይም ግዛው በዚህ ንብረት ላይ ያለውን መብት የሚነካ በመሆኑ ነው። አበበ ብር 6000ውን በንብረቱ ላይ ሲአስፈጽም ግዛውን ከአበበ ጋር በታደሰ ላይ ያለው መብት እኩል ሆኖ ሳለ ግዛው ብር 4000 ብቻ በንብረቱ ላይ ሊአስፈጽም ነው ማለት ነው። በሌላ ሁኔታ አንደኛው ተከራካሪ ወገን የግልግል ስምምነት የተደረገው ከፍ/ቤት ውጭ ነው ሲል ፡ ሌላው ደግሞ ስምምነቱ በፍ/ቤት የተደረገ ነው ወይም በፍ/ቤት ቢደረግም ህጋዊ አይደለም በማለት ይከራከራል። እንዲህ በሚሆንበት ጊዜ ፍ/ቤቱ ሕጋዊ ግልግል መደረጉን ይመረምራል ህጋዊ ግልግል ተደርጎ ከሆነ ከሳሽ ክስን ሊቀጥል አይችልም የተደረገው ግልግል የሚፀና ነው። ግልግሉ ሕጋዊ አይደለም የሚለው ክርክር መጣራት ያለበትም አግባብ ከአላቸው የፍ/ሔር ሕጉ ድንጋጌዎች ጋር በማገናዘብ ነው።

እነዚህ ድንጋጌዎች በአጭሩ ለመመልከት እንሞክራለን። የፈቃድ መኖርን የሚገዙት ጠቅላላ ድንጋጌዎች በዕርቅ ስምምነት ጊዜ ለሚኖረው ሁኔታ ተፈጻሚ ይሆናሉ። የፎርሙን ግዴታ በተመለከተ ስምምነቱ ግዴታዎችን የመመስረት የማሻሻል ወይም ከአለምንም ጥቅም የማስቀረት ውጤት እንዲኖረው በሕግ የተደነገጉትን የፎርም ግዴታዎች መጠበቅ እንደአለበት በፍ/ሔር ሕግ ቁጥር 3308/2/ ላይ ተደንግጎአል። በተከራካሪዎቹ ወገኖች መካከል ግልግሉ ይግባኝ የሌለው ሬስጄዲክታ ማለት ነገሩ የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ነው በመሆኑም ግልግል የአደረጉበትን መብት በሚመለከት በተዋዋይ ወገኖች ወይም ከእነርሱ በአንዱ በተደረገ ስህተት ምክንያት ግልግሉን ሊቃወሙ አይችሉም የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 3312 ይመለከታል። ለምሳሌ ተከላሹ በውሉ መሠረት ማቅረብ የሚገባውን ሸቀጥ በአለማቅረቡ ከሳሹ ለደረሰበት ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ክስ ያቀርባል። ዕቃው መቅረብ በነበረበት ቀን የእቃው ዋጋ በኪ/ግ አንድ ብር ሲሆን በውሉ ላይ እንዲቀርብ የተደረሰበት የዋጋ ስምምነት በ0.50 ነበር። ስለሆነም ከሳሹ በኪ/ግራም 0.50 ሳንቲም ከሰፊያለሁና የጉዳት ካሳ ይከፈለኝ ባይ ነው። ተከላሹም በኪ/ግራም 0.25 ሣንቲም ለመክፈል ከከሳሹ ጋር የግልግል ስምምነት ያደርጋል። የገበያውን ዋጋ በተመለከተ ስህተት ቢኖርም ከሳሹ በአደረገው የግልግል ስምምነት

ተገዳጅ ነው። አንድ የግልግል ሥምምነት ሊፈርስ የሚችለው ውሳኔና መሠረታዊ የሆነ ስህተት የኸውም ሀሰተኛ ከሆነ ሰነድ ወይም ራሱ ፍርስ ከሆነ ሰነድ ጋር የተያያዘ ወይም በዚህ ላይ የተመሠረተ እንደሆነ ነው። (ቁ. 3313) ይመለከታል። የግልግል ስምምነት የተደረገበት ሰነድ ራሱ ፈራሽ በሆነ ጊዜ ይህ ውሳኔ ስህተት በመሆኑ በዚህ ረገድ የተደረገው የግልግል ስምምነት ፈራሽ ነው ሊባል ይችላል።

ለምሳሌ ሀ ለ ን በዋስትና ውል ምክንያት ይከሰሰዋል ውሉ በሁለት ምስክሮች አልተረጋገጠም ሀ እና ለ የግልግል ስምምነት ያደርጋሉ በፍ/ሔር ሕግ ቁጥር 1727/2/ መሠረት በሁለት ምስክሮች ያልተረጋገጠ የዋስትና ውል ፈራሽ ነው። ስለዚህ ተዋዋዮቹ ወገኖችለመፈፀም ግዴታ የገቡበት ሰነድ ራሱ ፍርስ ስለሆነ ለ ስምምነቱ ፈራሽ ነው ይባላል። እንዲሁም የተዋዋይ ወገኖች ወይም ከእነርሱ የአንዱ ፈቃድ የተገኘውን ሐሰተኛነቱ በታወቀ በአንድ ሰነድ ላይ ተመስርቶ የሆነ እንደሆነ ግልግሉን ለማፍረስ ይቻላል። የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 3313/2/ ይመለከታል። ለምሳሌ ተክሉ ከአበባው ላይ 50,000 ብር ይበደራል። ፍሬው ደግሞ ለተክሉ ዋስ ይሆናል። ተክሉ ዕዳውን ባለመክፈሉ አበባው በፍሬው (ዘዋሉ) ላይ ክስ ያቀርባል። አበባውም በተክሉ የተዘጋጀ ነው። በማለት የተስፋ ሰነድ ያቀርባል። ሰነዱ በቀረበ ጊዜ ፍሬው የግልግል ስምምነት ያደርጋል። ሆኖም ሰነዱ ሀሰተኛ መሆኑን ፍሬው ተገንዝቦ ያስረዳ እንደሆነ ስምምነት ያደረገው በሐሰተኛ ሰነድ ላይ ተመስርቶ በመሆኑ የግልግሉን ስምምነት ሊያፈርሰው ይችላል።

ነገር ግን በውሉ ጊዜ ተዋዋይ ወገኖች ሰነዱ ፈራሽ ወይም ሀሰተኛ ሊሆን መቻሉን አስበው የተገላገሉ እንደሆነ በሁለቱም ጊዜ ግልግሉ እንደዐና እንደሚቀር ፍ/ብ/ሐ/ቁ. 3313/3/ ላይ ተመልክቷል። እንዲሁም ተዋዋዮቹ ወይም ክርሱ አንዱ ላያውቁት ከግልግሉ በፊት ለግልግሉ ምክንያት የሆነው ክርክር መጨረሻ በሆነ ፍርድ አልቆ እንደሆነ ግልግሉን ማፍረስ እንደሚቻል በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 3314/2/ ላይ ተመልክቷል። ለምሳሌ ኢብራሂም ሲኛር ጋሪባልዲ አንቶኒዮ መኪናዬን በሚገባ ጠግነው ስላላስረ ከቡኝ በማሽከረክርበት ጊዜ ፍሬን አልይዝ ብሎኝ ተጋጨሁ፤ የአካል ጉዳትም ደረሰብኝ ስለሆነም ካሳ ይከፈለኝ በማለት ክስ መሰረተ። ፍ/ቤቱም ኢብራሂም አልተጐዳም በማለት ፍርድ ለሚካኒኩ ለሲኛር ጋሪባልዲ ሰጠ። በሌላ በኩል፤ ኢብራሂም በገራዢ ባለቤት በሙሴ ፍራንቼስኮ ላይ በተመሳሳይ ጉዳይ ክስ መሠረተ። ሙሴ ፍራንቼስኮም ለኢብራሂም የተወሰነ ገንዘብ

በመከፈል ክሱን እንዳይቀጥል ተስማሙ። በፍ/ብ/ሔር/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 5 መሠረት በኢብራሂምና በሲኞር ጋረባልዲ አንቶኒዮ መካከል በተደረገው ክርክር የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት በመሆኑ በኢብራሂምና በሙሴ ፍራንጅስኮ መካከል ለሚደረገው ክርክር ራስጂዲካታ ነው። ምክንያቱም የሐጂ ኢብራሂም መብት የሚመነጨው በመኪናው ጥገና ጉድለት ጉዳት ደርሶበታል ወይስ አላደረሰበትም ከሚለው በመሆኑ በተመሳሳይ ጉዳይ ሁለት ጊዜ ክስ ማቅረብ ስለማይችል ነው። ሙሴ ፍራንጅስኮ ቀደም ሲል የተሰጠውን ፍርድ መኖር ባያውቁም ሁኔታው መኖሩን ካወቁበት ጊዜ አንስቶ የተደረሰበትን የግልግል ስምምነት ውሳኔ ለማሰረዝ ይችላሉ። በአጠቃላይ ፍ/ቤቱ የተደረገው ግልግል የፀና ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ለመወሰን እነዚህን መርህዎች መተግበር ይኖርበታል የግልግል ስምምነት ፈራሽ ሊሆን የሚችለው በተወሰኑ ምክንያቶች ብቻ እንደሆነ ሊታወቅ ይገባል።

2. ክስን ስለመተው

ከዚህ ቀጥላን ክስ የሚተውበትን ሁኔታ የሚመለከቱ ደንቦችን እናያለን ክሱ ከቀረበ በኋላ በማናቸውም ጊዜ ከሣሽ ያቀረበውን ክስ በማንሳት ተከሾች አንዱን ወይም ከአንድ በላይ የሆኑትን ከክሱ ውጭ ለማድረግ ወይም ያቀረበውን ክስ በሙሉ ወይም በከፊል ለመተው ይችላል። በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/ 278/2/ የተነገረውን ባለመጠበቅ ከሳሹ ከፍርድ ቤቱ ፈቃድ ሳይቀበል ክሱን በሙሉ ወይም በከፊል የተው እንደሆነ ፍ/ቤቱ የሚወስንበትን ኪሳራ የመክፈል ግዴታ አለበት። እንዲሁም ያለፈቃድ በተወው ወይም በሰረዘው ነገር ሌላ ክስ ሊአቀርብ አይችልም የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ ቁጥር 278/1/ እና 279/1/ ይመለከታል።

ከሣሽ ተደጋጋሚ ክሶችን በመመሥረት ተከሣሹ ሥጋት ላይ እንዲወድቅ ማድረግ የለበትም። አንዴ ክሱን ካቀረበም መቀጠል ወይም ጭራሹን መተው አለበት። ተከሣሹ የተከሣሽ ከሣሽነት ክሥን የአቀረበ እንደሆነ ክሱን ካልተተወ በቀር የተከሳሽ ከሳሽነቱ ክስ ይቀጥላል። ስለሆነም ከሣሹ ሂሳብ እንዲጣራ ክስ መሥርቶ ሳለ ለመተው ቢፈልግ ተከሳሽ ደግሞ ይህንኑ ሂሳብ በተመለከተ ሊከፈለኝ የሚገባ ገንዘብ አለ በማለት ክሥ በያቀርብ ፍ/ቤቱ ተከራካሪዎቹ ወገኖች የያዙትን ቦታ እንዲለዋጩ ያደርጋል። በፊት ከሣሽ የነበረው ተከሣሽ ተከሳሽ የነበረው ደግሞ ከሳሽ በመሆን ክሱ

7
70
0-1
590
87
12
A
IL
-H
70
A
S

7

ሳይሰጥ ማገበሩ አስተዳዳሪዎቹ ላይ ክስ ያቀረበ እንደሆነ (የንግድ ሕግ ቁ. 365 ይመለከታል) ከሳሽ ክሱን ወደፊት የማቅረብ መብቱ ተጠብቆለት ክሱ ሊቋረጥ ይገባል።

እንዲሁም ከሣሽ ክሱን በአቀረበ ጊዜ ለጉዳዩ ጠቃሚ የሆኑ ማስረጃዎቹ ከእጁ የሌሉ እንደሆነ ማስረጃዎቹን እንዲአቀርብ ቀጠሮ ከመለወጥ ይልቅ አዲስ ክስ የማቅረብ መብት ተጠብቆለት ክሱን እንዲተው መፍቀዱ የተሻለ ይሆናል። በሌላ በኩል ይህ ዓይነቱ ፍቃድ የማይሰጥባቸው ሁኔታዎችን ማወቁ እጅግ ጠቃሚ ነው። ከሳሽ የተሻለ ክስ በሌላ ጊዜ ይዞ ሊቀርብ ይችላል በማለት አዲስ ክስ የማቅረብ መብቱ ተጠብቆ ክሱን እንዲተው ሊፈቀድለት አይገባም። ለምሳሌ ክሱ በሚሰማበት ጊዜ ከሳሽ ማስረጃውን ይዞ ቀረበ እንበል። ሆኖም ማስረጃው የእሱን ጉዳይ ለማስረዳት ብቃት እንደሌለው ይገነዘባል። በዚህን ጊዜ አዲስ ክስ ለማቅረብ እንዲችል ተደርጎ ክሱን እንዲአቋርጥ እንዲፈቀድለት ይጠይቃል። ክሱ ቀጥሎ ክርክሩ እየተሰማ በመሆኑ ተከላሹ ለሁለተኛ ክስ ሊዳረግ አይገባውም በመሆኑም ከሳሹ ክርክሩን አጠናክሮ መቀጠል ይኖርበታል። ሆኖም ግን ተገቢ በሆነ ጊዜ ከሳሽ ክሱን እንዲአቋርጥ ሊፈቀድለት ይገባል ለምሳሌ ክርክሩ በሚሰማበት ጊዜ ለጉዳዩ ወሳኝ የሆነው ማስረጃ ሳይኖር ይችላል በሌላ በኩል ክሱን ለማቋረጥ የሚያስችል በቂ ምክንያት የለም በዚህ ጉዳይ አንድ የካልካታ ከፍተኛ ፍ/ቤት ክሱ ወደፊት እንዲቀርብ ተደርጎ አሁን እንዲቋረጥ ለመፍቀድ የሚያስችል በቂ ምክንያት ሳይኖርም ከሳሹ ክሱን ሊአቋርጥ ይገባል በማለት ወስኖአል።

ከሳሹ የመከራከሪያ ምክንያቱን ለመለወጥ በማሰብ የጀመረውን ክስ ትቶ አዲስ ክስ ለማቅረብ ፍቃድ የጠየቀ እንደሆነ ሊፈቀድለት አይገባም። ከሳሽ አቤቱታውን አሻሽሎ በአዲሱ ሃሳብ ሊቀጥል ይችላል ክሱ አንዴ መሠማት ከጀመረ መቀጠል አለበት። ተከላሹም ቢሆን ተመሳሳይ ለሆነ ጉዳይ ሁለት ጊዜ የሚከሰስበት ሁኔታ አይኖርም። ክሱ የቀረበው የሥረ ነገር ሥልጣን ለሌለው ፍ/ቤት የሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ከሳሹ አዲስ ክስ ለማቅረብ የሚችልበት መብቱን ጠብቆ ክሱን እንዲተው ሊፈቀድለት አይገባም። በመሠረቱ የሥረ ነገር ሥልጣን የሌለው ፍ/ቤት ክሱን ለመዝጋትና ከሳሹ ክሱን ስልጣን ላለው ፍ/ቤት ማቅረብ እንደሚችል መመሪያ ከመስጠት በቀር የዚህ ዓይነቱን ፍቃድ መስጠት አይችልም። ለነገሩ የሥረ ነገር ሥልጣን የሌለው ፍ/ቤት ጉዳዩን ለመስማት ባለመቻሉ ክሱን ቢዘጋም፣ ከሳሽ ሌላ ክስ ከማቅረብ የሚታገድ አይሆንም።

ፍ/ቤቱ የግብርና
የሰበሰቡ
ምክንያት
የመጀመሪያ
በአዲስ
መብት የ
ቢሆን
የሚችል
ተፈቀደ
ቢአረጋግጥ
እ
በማ
የቀረበ
የመጀመሪያ
ጥቂት
መ
ፍ/ቤቱ
ለመ
ብ
የተሰ
ለ
ፍ/ቤቱ
ከሳሹ
ለ
ለፍ
ወ
ወ
የ
ይ

ፍ/ቤቱ የክልል ሥልጣን አለው ወይም የለውም የሚለውን ጥያቄ ማንሳት የለበት ተከሣኹ ነው። ተከሳኹ ይህን መቃወሚያ ካላነሳ ክሱ የማይቀጥልበት ምክንያት አይኖርም። በፍርድ ቤት ፈቃድ እንደገና የሚቀርቡ ክሶች ሁሉ የመጀመሪያ ክስ እንዳልቀረበ ተቆጥሮ የይርጋው ዘመን የሚታሰበው በአዲሱ ክስ መሠረት ይሆናል ቁጥር 278/3/ ይመለከታል። ለምሳሌ አንድ መብት የተገኘው ህዳር 1 ቀን 1955 ዓ.ም ነው የይርጋው ዘመን 10 ዓመት ቢሆንና ክሱ ጥቅምት 1 ቀን 1965 ቀርቦ ከላሽ አዲስ ክስ ለማቅረብ የሚችልበት መብቱ ተጠብቆ ክሱን እንዲተው ጥቅምት 20 ቀን 1965 ተፈቀደለት ከዚህ በኋላ ከላሽ ታህሣሥ 1 ቀን 1965 ዓ.ም አዲሱን ክስ ቢአቀርብ ተከሳኹ የይርጋን ጥያቄ አንስቶ ሊከራከር ይችላል።

እንዲሁም ከላሽ በመጀመሪያ ክሱ ተከሣኹ ከድርጊቱ ይታገድልኝ በማለት ክስ መስርቶ ሳለ በአዲሱ ክስ ደግሞ የጉዳት ካሳን አክሎ በጠይቅ የቀድሞ አቤቱታውን አሻሽል ሳይባል አዲስ ጥያቄ ጨምሮ የአቀረበ ስለሆነ የመጀመሪያው ክስ እንደአልቀረበ ይቆጠራ።

ችግሩ ጐልቶ የሚታየው በክርክሩ በዛ ያሉ ወገኖች ተካፋይ ሆነው ጥቂቶቹ ብቻ ክሱን ለመተው በፈለጉ ጊዜ ነው። ከላሾቹ ብዙ ሆነው ከነዚህ መካከል አንዱ ሌሎቹን ሳይስፈቅድ ክሱን በሙሉ ወይም በከፊል እንዲተው ፍ/ቤቱ አይፈቅድፈለትም። ሆኖም ይህ ተፈጻሚ ሊሆን የሚችለው ክሱን ለመተው የፈለገው ከላሽ አዲስ ክስ ለመመሥረት ፈቃድ የጠየቀ እንደሆነ ብቻ ነው። ከላሹ አዲስ ክስ የማይቀርብ ከሆነና የያንዳንዱ ከላሽ መብት የተለያየ የሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ከላሽ ክሱን እንዲተው በሚሰጠው ፈቃድ ሌሎቹ ከላሾች ጉዳት አይደርስባቸውም። ነገር ግን ከላሽ አዲስ ክስ የሚአቀርብ ከሆነ ሌሎቹ ከላሾች በክሱ መቀጠል መብት ይኖራቸዋል። ከላሾቹ ክሱን የጀመሩት በአንድ ላይ ሆነው ነው፤ ምናልባት ምስክሮቹም ተመሳሳይ ሊሆኑ ይችላሉ፤ በመሆኑም አንደኛው ከላሽ ክሱን እንዲተው እና ወደፊት አዲስ ክስ እንዲአቀርብ መፈቀዱ ለቀሪዎቹ ከላሾች አመቺ ያለሆነ ሁኔታን ሊፈጥርባቸው ይችላል ይሆናል። ስለሆነም የእነርሱ ፈቃድ እንዲኖር የግዴታ አስፈላጊ ነው። አንድ በክርክሩ የግዴታ መገኘት ያለበት ወገን ክሱን ለመተው የፈለገ እንደሆነ ቀሪዎቹ ከላሾች ይኼው ወገን ተከላሽ ሆኖ እንዲቀጥል ለመጠየቅ ይችላሉ፤ በዚህ መሠረትም ክሱ ሊቀጥል ይችላል። ፍ/ቤቱም ቢሆን በክርክሩ የተመለከቱትን ጭብጦች ለመወሰን

የዚህ ወገን በክርክሩ መኖር አስፈላጊ መሆኑን ካመነበት በክርክሩ ውስጥ እንዲቆይ ማድረግ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 40/2/ ይመለከታል።

አንድ ከሳሽ ያለ ፍ/ቤት ፈቃድ ክሱን የተወሰነ እንደሆነ በዚህ ተመሳሳይ ጉዳይ ላይ በመመሥረት አዲስ ክስ ማቅረብ አይችልም። ነገር ግን ይህ ሁኔታ በተከሳሹ ላይ ሁለተኛ ክስ (ከመጀመሪያው ክስ ጋር የተዛመደ ቢሆንም እንኳ) ከማቅረብ አያግደውም። ለምሳሌ አብርሃም በሣራ ላይ ያገኘውን ፍርድ ለማስፈፀም የተወሰነ ንብረትን ለማሸጥ ክስ ካቀረበ በኋላ ያለ ፍ/ቤት ፈቃድ ክሱን ይተዋል እንበል። አብርሃም እንደገና በሌላ ጉዳይ ሌላ ፍርድ በሣራ ላይ ያስፈርዳል። እዚህ ላይ በኋለኛው ጊዜ ያገኘውን ፍርድ ለማስፈፀም ያው የቀድሞው የሣራ ንብረት እንዲሸጥ ክስ ማቅረብ ይችላል። የመጀመሪያው ክስ በሣራ ላይ የተፈረደውን የመጀመሪያ ፍርድ ለማስፈፀም ሲሆን ሁለተኛው ክስ በዚያው በመጀመሪያው ንብረት ላይ የቀረበ ቢሆንም ክሱ የቀረበው ሁለተኛውን ፍርድ ለማስፈፀም በመሆኑ አብርሃም ሁለተኛውን ክስ ከማቅረብ አይታገድም ወይም ሣራ ከአብርሃም አንድ ንብረት በመያዥ ትይዛለች ይህ የመያዥ ውል በያመቱ የሚታደስ ነው ሣራ ይህን ንብረት መያዝ በሚገባት ሁኔታ ሳትይዝ ትቀርና አብርሃም በ1960 ዓ.ም ይከሰሳታል። አብርሃም ክሱን ከአቀረበ በኋላ ከአለ ፍርድ ቤት ፈቃድ ክሱን ይተዋል። የመያዥ ውልም ይቀጥላል። በ1962 ዓ.ም ሣራ ንብረቱን ማለት በመያዥ የያዘችውን ንብረት አለአግባብ ስለተጠቀመችበት አብርሃም ሁለተኛ ክስ ያቀርባል። ክሱ ሲቀጠል ይችላል። ምክንያቱም ሁለተኛው ክስ የሚያመለክተው የ1962ን የመያዥ ውል እንጂ የ1960ውን አይደለም። ቀደም ሲል ከሳሽ በአለመቅረቡ ምክንያት ክሱ ከተዘጋ ከሳሽ ሁለተኛ ክስ ማቅረብ እንደማይችል እና አይነታቸው አንድ የሆነ የክስ ምክንያቶች የሚለውን መሠረተ ሃሳብ የሚአቋቁሙትን መርሆች ተመልክተናል እነዚህ ሁኔታዎች አሁንም የመጀመሪያው ክስ ከተተወ በኋላ ሁለተኛውን ክስ የአቋቋሙት ምንድናቸው የሚለውን ለመወሰን ተፈጻሚነት ይኖራቸዋል።

ክስን ከመተው ጋር ተያይዞ የምናየው ሁኔታ የከሳሽ የመክሰስ መብት መጥፋት ነው የከሳሽ የመክሰስ መብት ህልውና ከአጣ ክሱን መተው ይኖርበታል። ይህን ማድረግ ካልቻለ ፍ/ቤቱ ከሳሽ የመክሰስ መብት የሌለው መሆኑን ሲረዳ ስለኪሳራና ካሳ ተገቢ የሆነውን ትዕዛዝ በመስጠት ክሱን ይዘጋዋል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 280 ይመለከታል።

ለምሳሌ ከሳሽ የኪራዩ ውል እንዲቀር ክስ መስርቶ ሳለ የውል ዘመኑ
 ያበቃል ተከሣሹም ንብረቱን ያስረክባል። ለክሱ ምክንያት የሆነው ግዴታ
 የቀረ በመሆኑ ክሱ በዚያው ያበቃል ማለት ነው። ፍ/ቤቱም ይህንን
 ተመልክቶ ክሱን ይዘጋዋል። ሌላ ምሳሌ እንውሰድ፡ ከሣሽ ተከሣሽ
 አሽጥልሃለሁ ያለኝን ፈረስ እንዲሸጥልኝ በማለት ክስ አቅርቦ ሳለ ፈረሱ
 ይሞታል። ከሣሹ የጉዳት ካሣ ካልጠየቀ በቀር ከፈረሱ ሞት በኋላ የክሱ
 ምክንያት አብቅቷል። በዚህ ምዕራፍ ውስጥ ከክስ መስማት በፊት ሊከናወኑ
 የሚችሉ ተግባሮችን ተመልክተናል። ፍ/ቤቱ ውሳኔ ሊሰጥባቸው የሚገባ
 ጭብጦች አሉ ወይስ የሉም የሚለውን መርምሮአል፤ ውሳኔ የሚአስፈልግ
 ጋቸው ጭብጦች አሉ ካለ ጭብጦቹን ይዞ ክርክሩ እንዲቀጥል አድርጎአል፤
 ተከራካሪዎች ወገኖች ጉዳያቸውን በግልግል ከአልጨረሱት ወይም ክሱ
 እንዲቋረጥ ከአላደረጉት የክሱ መስማት ይቀጥላል ጭብጦቹ ይወስናሉ።
 አጠቃላይ ፍርዱም ይሰጣል።

ምዕራፍ 7

ክሥን ስለመሰማት

እስከአሁን የተባለው እና የተደረገው ሁሉ ክሱ በሚሰማበት ጊዜ ይጠናቀቃል። በአቤቱታዎቹ የተገለፁት እና ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ቀጠሮ የተያዙት ጭብጦች ሁሉ ውሳኔ የሚያገኙት፤ ለአጠቃላይ ጉዳዩ ፍርድ የሚሰጠው በዚህ ደረጃ ነው። ማስረጃዎች የሚቀርቡት መስረጃዎች የሚመዘኑት በዚሁ ክሱ በሚሰማበት ወቅት ነው የፍትሐብሔር ሥነሥርዓት ሕጉ 1. የማስረጃ አቀራረብ ማለት ምስክሮች የሚሰሙበትን እና የጽሑፍ ማስረጃ ለፍ/ቤቱ የሚቀርብበትን ሁኔታ 2. የማስረጃውና የክሱ ምርመራ የሚመራበትን፤ ፍርድ የሚሰጥበትን እና ውሳኔ የሚተላለፍበትን ሁኔታ ይቆጣጠራል። ምን አይነት ማስረጃ መቅረብ አለበት የሚለው ወደፊት በሚመጣው የማስረጃ ሕግ የሚገልጽ ይሆናል። በተጨማሪ የፍትሐብረ ሕጉ ማስረጃን በሚመለከት የተወሰኑ ድንጋጌዎችን የያዘ ሲሆን እነዚህም በግምት የሚያረጋግጡ ጉዳዮችን፤ ማስረጃ የማቅረብ ሸክሙ የማን እንደሆነ እና የማስረጃውን ብቃት የሚመለከቱ ናቸው። ለምሳሌ ትዛዝን ወይም ግዴታን እንዴት ማስረዳት እንደሚቻል የፍትሐብሔር ሕጉ የሚለው አለው። በዚህ ምዕራፍ የምናየው ክሱ በሚሰማበት ጊዜ ልንከተለው የሚገባንን ስርዓት ይሆናል።

/ሀ/ የማስረጃ አቀራረብ ሥርዓት

ማስረጃ በመሠረቱ ምሥክሮች የሚሰጡትን ቃልና ሰነዶችን እንዲሁም ሌሎች የአካል ማስረጃዎችን እንደፊልም ፎቶግራፍ እና የቴፕ ቅጅዎችን የመሳሰሉ የሚያጠቃልል ነው። አስፈላጊ የሆኑ ሰነዶችና የቃል ማስረጃዎች ሁሉ ለፍ/ቤት እንዲቀርቡ የሚያደርግ ሥነ ሥርዓት መኖሩ እጅግ አስፈላጊ ነው። በመጀመሪያ ምሥክሮች የሚቀርቡበትንና የሚመሰክሩበትን እንዲሁም ሰነዶች የሚቀርቡበትን ሥርዓት እንመለከታለን። አንድ ተከታታይ ወገን አቤቱታውን ሲያቀርብ ክርክሩ በሚሰማበት ጊዜ ምስክር ይሆኑኛል የሚላቸውን ሰዎች ስም ዝርዝር ከአድራሻቸው እና የሚጠሩበትን ምክንያት በመግለጽ ዝርዝሩን ከአቤቱታው ጋር ማቅረብ አለበት የፍ/ር ሥራ ሕግ ቁ. 223/1/ሀ/ እና 234/1/ ይመለከታል። እነዚህ ምሥክሮች በፈቃደኝነት ክርክሩ በሚሰማበት ቀን ቀርበው ቃላቸውን ሊሰጡ ይችላሉ

不
 丁
 少
 个
 山
 3
 1
 7
 0
 不
 个

ምሥክር እንዲጠራለት የሚያመለክት ተከራካሪ ሁሉ የመጥሪያውን ትዕዛዝ ከመቀበሉ በፊት ፍ/ቤቱ በወሰነው ልክ ለምሥክሮች መጓጓዣና ለሌላም ዩቀን ወጭ የማህን ገንዘብ እንዲያስቀምጥ ይገደዳል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ

ሕግ ቁ. 112/1/ ይመለከታል። ይህ ምስክር ከሥራ ገበታው ላይ በመነሳቱ ሊያገኝ የሚችለውን ጥቅም በማጣቱ ሊካስ የሚችልበትን ሁኔታ ይጨምራል። የተቀመጠው ገንዘብ ለምስክሮቹ ወይም ለልዩ አዋቂው አበል የማይበቃ ሆኖ በተገመተ ጊዜ ፍ/ቤቱ በቂ ይሆናል ብሎ የሚገምተውን የውጭ ልክ ከወሰነ በኋላ ተጨማሪው ገንዘብ ለምስክሮቹ ወይም ለልዩ አዋቂው እንዲከፈል ማዘዝ ይችላል እንዲሁም ምስክሩ ከተወሰነው ቀጠሮ የበለጠ ጊዜ እንዲቆይ አስፈላጊ ሲሆን ለሚቆይበት ጊዜ የሚገባውን ወጪ ገምቶ በተጨማሪነት እንዲከፈለው ያዝለታል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 113/1/ እና /2/ ይመለከታል። አስመስካሪው ወገን እንዲከፍል የተወሰነበትን ወጭ ለመክፈል ፈቃደኛ ያልሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ የእምቢተኛው የሚንቀሳቀስና የማይንቀሳቀስን ብረት ተሸጦ እንዲከፈል ወይም የተጠራው ምስክር ቃሉን ሳይሰጥ እንዲሰናበት ወይም ሁለቱንም አጣምሮ ውሳኔ ለመስጠት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 113/3/ ይመለከታል።

የምስክርነት ቃል እንዲሰጥ ወይም በእጁ ይገኛል የተባለውን የዕሑፍ ማስረጃ እንዲያቀርብ ለሚጠራ ሰው የሚሰጥ የመጥሪያ ትዕዛዝ፣ የተጠራበት ምክንያት የሚቀርብበት ቀንና ሰዓት፣ ሥፍራው፣ የተጠራው ለምስክርነት ወይም የዕሁፍ ማስረጃ ለማቅረብ ወይም ስለሁለቱም ጉዳይ መሆኑ በመጥሪያው ላይ መገለጽ አለበት የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 114/1/ ይመለከታል።

ለምስክር የሚሰጥ መጥሪያ ሁሉ በዚህ ሕግ ለተከሰቱ መጥሪያ ስለመስጠት በተመለከቱት ድንጋጌዎች መሠረት ይፈጸማል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁጥር 116 ይመለከታል። ልምድም የሚላክ ማናቸውም መጥሪያ ተጠሪው እንዲቀርብ በተወሰነው ቀን ቀጠሮ ለመድረስ እንዲችል ለመጓጓዣና አስፈላጊውን መሰናዶ ለማድረግ በቂ ሆኖ በሚገመት ጊዜ ውስጥ እንዲደርሰው ማድረግ ተገቢ ይሆናል። /ቁጥር 117 ይመለከታል/ የምስክርነት ቃሉን እንዲሰጥ ወይም የዕሑፍ ማስረጃ እንዲያቀርብ የጥሪ ትዕዛዝ የተለከለት ማናቸውም ሰው ትዕዛዙን ሳይፈፅም የቀረ እንደሆነ ፍ/ቤቱ አስቀድሞ የተላከለት ጥሪ በሚገባ የደረሰው መሆኑን ያረጋግጣል (ቁጥር 118/1/ ይመለከታል።) እንዲቀርብ የተፈለገው ምስክር ወይም የዕሑፍ ማስረጃ ለገዳዩ አወሳሰን ጠቃሚ መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ እና የተላከው መጥሪያ ለባለ አድራሻው በሚገባ ያልደረሰው መሆኑን ፍ/ቤቱ

ያረገ

ያዝ

የቀ

አ

የጋ

ያ

ር

ው

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ሐ

ያረገገጠ ሲሆን ፡ ባለጉዳዩ ተገቢውን ኪሣራ ከፍሎ ሌላ መጥሪያ እንዲወስድ ያዝለታል። (ቁጥር 118/20 ይመለከታል) መጥሪያው ደርሶት ሳይቀርብ የቀረው በሕግ በማይደገፍ ወይም በቂ ባልሆነ ምክንያት ሲሆን ወይም እንዳይደርሰው ሆነ ብሎ መስወሩን የተረዳው እንደሆነ ፍ/ቤቱ ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ በመስጠት ተጠሪው ተገዶ ወይም ታስሮ እንዲቀርብ ያደርጋል በዚህ ጉዳይ በቂ ምክንያት ተብሎ ሊወስድ የሚችለው ምስክሩ ፍ/ቤት ሊቀርብ ያልቻለው ከቁጥጥሩ ውጭ በሆነ ምክንያት ለምሳሌ በሕመም ወይም በመጓጓዣ ችግር የሆነ እንደሆነ ነው በምስክርነት ተጠርቶ ያልቀረበ ምስክር በወንጀልኛ መቅጫ ሕግ ቁ. 442 መሠረት ተጠያቂ ይሆናል። (የፍ/ሔር ሥሥ ሕግ ቁ. 118/3 ይመለከታል። የተጠራው ምስክር በሌላ ሁኔታ ፍ/ቤቱ ከአላዘዘ በስተቀር ክርክሩ ውሳኔ አገኘ ድረስ በየቀጠሮው መቅረብ አለበት ፍ/ቤቱ አስፈላጊ ሆኖ ከአገኘውም በየቀጠሮው ለመገኘት ዋስትና እንዲሰጥ ሊያዘዘው ይችላል የፍ/ሔር ሥሥ ሕግ ቁ. 120/2 ይመለከታል።

የምስክርነት ቃሉ በጣም አስፈላጊ የሆነ ምስክር ፍ/ቤት ሊቀርብ የማይችልበት ሁኔታ ሊኖር ይችላል ምናልባትም በፍ/ቤቱ ሥልጣን ክልል ውስጥ የሚገኝ ሆኖ በሕመም ወይም በደዌ ምክንያት ወደ ችሎት መቅረብ የማይችል ይሆናል ወይም የሚኖረው ከፍ/ቤቱ የሥልጣን ክልል ውጭ ይሆናል ወይም ምሥክር ለመስማት የተወሰነው ቀን ቀጠሮ ከመድረሱ በፊት የፍ/ቤቱን የሥልጣን ክልል ለቆ የሚሄድ ይሆናል በዚህን ጊዜ ፍ/ቤቱ ስለእርሱ የምስክሩን ቃል እንዲቀበል ምትክ ዳኛ ይሾማል ምስክሩ የሚኖረው በፍ/ቤቱ የግዛት ስልጣን ክልል ውስጥ በሆነ ጊዜ ለጉዳዩ ተገቢነት አለው ብሎ የሚገምተውን ማናቸውንም ሰው መርጦ በተተኪ ዳኛነት ይሾመዋል የፍ/ሔር ሥሥ ሕግ ቁ. 127/3 ይመለከታል ነገር ግን ምስክሩ የሚኖረው ከፍ/ቤቱ የግዛት ክልል ስልጣን ውጭ በሆነ ጊዜ የክልል ስልጣን ያለው ፍ/ቤት ምትክ ዳኛ ሆኖ ይሾማል ወይም ፍ/ቤቱ ተገቢ መስሎ ሲታየው ማናቸውንም ሌላ ሰው መርጦ ይሾማል የፍ/ሔር ሥሥ ሕግ ቁ. 127/2 ይመለከታል። ፍ/ቤቱ ምትክ ዳኛ በሾመ ጊዜ ተከራካሪዎቹ ወገኖች ወይም በጣበቆቻቸው ወይም በወኪዎቻቸው አማካይነት በተሾመው ምትክ ዳኛ ፊት እንቁርቡ ይታዘዛሉ። የፍ/ሔ ሥሥ ሕግ ቁ. 126 ይመለከታል

እናም የምስክርቼን ፍ/ቤት መቅረብ የሚመለከቱ የሥነ ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች ለምሳሌ የምስክር አበል መክፈል ምስክሩ ባለመቅረቡ የሚሰጠው ቅጣትና የመሳሰሉት ተፈጻሚ ይሆናሉ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 125/1/ ይመለከታል ምስክሩ የሚኖረው ከፍ/ቤት የግዛት ስልጣን ክልል ውጭ በሆነ ጊዜ ምትክ ዳኛው የምስክሩ መቅረብ አስፈላጊ ሆኖ ባገኘው ጊዜ ተፈላጊው ምስክር በሚገኝበት ፍ/ቤት አማካይነት እንዲቀርብ እንዲታዘዝለት ለክፍሉ ፍ/ቤት ጥያቄ ማቅረብ አለበት ይህ ጥያቄው የቀረበለት ፍ/ቤትም ምትክ ዳኛው የጠየቀውን መፈፀም ተገቢ መሆኑን የተረዳው እንደሆነ ተፈላጊው ሰው እንዲቀርብለት ያዝዛል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 125/2/ ይመለከታል። ምትክ ዳኞች የታዘዙትን ሥራ አከናውነው ከጨረሱ በኋላ የተሰጣቸውን የሥልጣን ማስረጃ ከተቀበሉት የምሥክርነት ቃልና ከሰበሰቡት ማስረጃ ጋር በማያያዝ ላዘዛቸው ፍ/ቤት መልሰው ያስረክባሉ። ወይም ሺሚው ፍ/ቤት የማስረጃው አቀራረብና ሥልጣን የሰጠበት ደብዳቤ በሌላ ሁኔታ እንዲመለስ ካዘዘ በትዕዛዙ ዓይነት ይፈፅማሉ። ምትክ ዳኞች የመለሱት የሥልጣን ማሥረጃና በታዘዙትም መሠረት ያቀረቡዋቸው ማሥረጃዎች ሁሉ ነገሩን ከሚመለከተው መዝገብ ጋር ተያይዘው ይቀመጣሉ። አንድ ማስረጃ በምትክ ዳኛ አማካይነት ሲወሰድ ተቃራኒው ወገን ለምሥክሩ መስቀለኛ ጥያቄ የሚያቀርብበት ዕድል እንደማይኖረው መታወቅ አለበት። አንድ ማስረጃ በምትክ ዳኛ አማካይነት ሊወሰድ የሚችለው ምሥክሩን ፍ/ቤት ለማቅረብ ባልተቻለበት ጊዜ ብቻ ነው። በመሆኑም ፍ/ቤቱ የቀረበውን ማስረጃ በሚመረምርበት ጊዜ መስቀለኛ ጥያቄ አለመኖሩን ከግንዛቤ ውስጥ ማስገባት ይኖርበታል።

እንዲሁም በክርክሩ ላይ የተነሳው አንዳንድ ፍሬ ነገር በመሐላ ቃል እንዲረጋገጥ አስፈላጊ መሆኑን ፍ/ቤቱ ሲረዳው እና ተከራካሪዎቹ ወገኖች ምስክሩ ቀርቦ መስቀለኛ ጥያቄ እንዲቀርብለት የማይፈልጉ ከሆነ ማናቸውም ነገር ወይም ነገሮች በመሐላ ቃል እንዲረጋገጡ ለማዘዝ ይችላል። በመሐላ የተሰጠው የምሥክርነት ቃል ፍ/ቤቱ በሚወሰነው ጊዜና ሁኔታ በግልፅ ችሎት በንባብ እንዲሰማ ይደረጋል። ማንኛውም ተከራካሪ ወገን የምሥክሩን ቃል በይበልጥ ለማረጋገጥ ምሥክሩ ቀርቦ መስቀለኛ ጥያቄ እየተጠየቀ ቃሉን እንዲሰጥ የሚፈልግ ከሆነ እና ያቀረበው ጥያቄ በቅን ልቦና መሆኑን ፍ/ቤቱ

፲፮
ቡ
፪
፩
፯
/

የተረዳው እንደሆነ እንዲሁም ምስክሩ ለመቅረብ የሚችል እንደሆነ የምስክሩ ቃል በቃለ መሃላ መቅረብ አይችልም። ምስክሩን ማረብ የማይቻል ከሆነ ግን ፍ/ቤቱ የምስክሩን ቃል በቃለ መሃላ ሊቀበለውም ላይቀበለውም ስልጣን አለው። ነገር ግን ፍ/ቤቱ ይህን ስልጣኑን በጥቅቁ ሊጠቀምበት ይገባዋል የምስክርነት ቃል በቃለመሃላ በሚሰጥበት ጊዜ ምስክሩ ባለመኖሩ መስቀለኛ ጥያቄም ሆነ በፍ/ቤቱ ጥያቄ ሊቀርብ አይቻልም የምስክሩን ሁኔታም አይቶ ስለምስክርነቱ ቃል ታሚነት መገምገም አይቻልም በመሆኑም የምስክሩ ቃል በቃለ መሃላ እንዲቀርብ ሊፈቀድ የሚገባው ምስክሩ በምትክ ዳኛ እንዲሰማ በሚፈቀድበት ጊዜው። ማንኛውም ተከራካሪ ወገን በመሐላ ቃል የተደገፈ (የተረጋገጠ) የሐሩ ምሥክርነት እንዲሰጥለት ሲያመለክት፤ ፍ/ቤቱ ሊፈቅድለት ይችላል። ነገር ግን የመሐላ ቃል የሰጠው ሰው ቀርቦ መስቀለኛ ጥያቄ እንዲያቀርብ ከተከራካሪዎቹ ወገኖቹ አንዱ ሲያመለክት ወይም ፍ/ቤቱ በራሱ አስተያየት ሲያዝ በመሐላ ቃል የተደገፈውን ፅሁፍ የሰጠው ሰው እንዲቀርብ ለማድረግ ይቻላል። ፍ/ቤቱ በሌላ አኳኋን ካላዘዘ በቀር ቃሉን በመሐላ የሰጠው ሰው መቅረብ የሚገባው ክርክሩን በሚሰማው ፍርድ ቤት ችሎት ፈትነው፤ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 204 ይመለከታል የሚረጋገጠው ጉዳይ ሁሉ ቃሉን በመሃላ የሚሰጠው ሰው ራሱ የሚያውቀው መሆን አለበት ስለሆነም በጣልቃገብነት የሚቀርቡትን ወይም የቀረቡትን ማመልከቻዎች ለሆላሌ ጊዜያዊ እግድ እንዲሰጥ የሚቀርቡ ማመልከቻዎችን ለመደገፍ የታሰጠ የመሃላ ቃል ሲሆን ቃሉን በመሃላ የሚሰጠው ሰው መስሎ የታየውን እና ይሆናል ብሎ ያመነበትን ነገር ከነምክንያቱ በመሃላ ቃሉ ሊሰጥ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 205 ይመለከታል እዚህ ላይ ጉዳዩ ምን ያህል በቃለመሃላ ሰጭው እውቀት ላይ እና በእርሱ እምነት ላይ እንደተመረተ በግልጽ ሊታወቅ ይገባል። ለእምነቱ መሠረት የሆኑትን ነገሮች ሁሉ መግለጽ ይኖርበታል። የሰነድ አቀራረብን በተመለከተ የሚኖሩት ድንጋጌዎች ተመሳሳይ ናቸው። ቀደም ሲል እንደተመለከትነው እያንዳንዱ ተከራካሪ ወገን ከአቤቱታው ጋር ይጠቅሙኛል የሚላቸውን በእጁ የሚገኙትን ዋናዎቹን እና ቅጂቸውን ሰነዶች ሁሉ በማያያዝ ማቅረብ አለበት። ቀሪ ሰነዶች ቢኖሩ ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን መቅረብ አለባቸው ነገር ግን በዚህ ጊዜ ሳያቀርቡ ከቀሩ በሌላ ጊዜ ሊቀርቡ አይችሉም የፍ/ሔር ሥ/ሥ

ሕግ ቁ. 137 ይመለከታል።

ነገር ግን ፍ/ቤቱ ሰነዱ መቅረብ አለበት ብሎ ካመነ ለክርክሩ ጠቃሚ የሆነ ፅሁፍ በእጁ የሚገኝ ሰው የሚገኘውን ፅሁፍ እንዲያቀርብ ለማዘዝ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 264/1/ እና 257 ይመለከታል ይህ ሁኔታ በተከራካሪ ወገኖች እጅ የሚገኘውን ሰነድ ይጨምራል። በዚህ ዕድነት ሰነድን እንዲያቀርብ የታዘዘው ተከራካሪ ወገን እንዲያቀርብ የታዘዘውን ሰነድ ባያቀርብ ፍ/ቤቱ ወዲያውኑ ይፈርድበታል ወይም ስለክርክሩ አወሳሰን ተገቢ መስሎ የታየውን ሌላ ትዕዛዝ ይሰጣል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 267 ይመለከታል። ሰነድን እንዲያቀርብ የታዘዘው ሰው ከተከራካሪዎቹ ወገኖች ውጭ የሆነ እንደሆነ ቀደም ሲል ስለምስክር አቀራረብ የአነሳናቸው ደንቦች ተፈጻሚ ይሆናሉ። የጽሁፍ ማስረጃው በእጁ ይገኛል የተባለው ሰው መቅረብ ያለበት የሆነ እንደሆነ የሚያቀርብበትን ቀንና ሰዓት ሥፍራው፤ የሚያቀርበውን የጽሁፍ ማስረጃ መጥሪያው መግለጽ አለበት የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 114 ይመለከታል ነገር ግን የታዘዘው የጽሁፍ ማስረጃውን ብቻ እንዲያቀርብ ከሆነ ተፈላጊውን ማስረጃ ለፍ/ቤቱ እንዲደርስ ካደረገ ራሱም ባይቀርብ ጥሪውን አክብሮ እንዳቀረበ ይቆጠራል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 115 ይመለከታል እነኚህ ደንቦች ሌሎች ግዙፍነት ያላቸውን እንደፎቶግራፍ ፊልምና የመሳሰሉት ማስረጃዎች አቀራረብን በተመለከተ ተፈጻሚ ይሆናሉ። እንዲሁም ፍ/ቤቱ ከራሱ መዝገብ ወይም በሌላ ፍ/ቤት ዘንድ ከሚገኝ መዝገብ ሰነድ፤ የጽሁፍ ማስረጃና ማናቸውም ፍርድ የተሰጠበት መዝገብ እንዲቀርብለት ሊያዝ ይችላል። ፍ/ቤቱን ይህን ሊያደርግ የሚችለው በሌላኛው መዝገብ የተያዘው ሰነድና ጽሁፍ እሁን ለተያዘው ጉዳይ አስፈላጊ ሆኖ ባገኘው ጊዜ ነው ለምሳሌ ጉዳዩ ቀደም ሲል በፍርድ ያለቀ ነው በማለት የቀረበውን ክርክር ለማስረዳት በሌላው መዝገብ የተሰጠው የፍርድ ግልባጭ እንዲቀርብለት ሊያዝ ይችላል። ይህም ቢሆን ፍ/ቤቱ ራሱ የሚያቀርበው ማስረጃው እንዲቀርብለት የሚጠይቀው ወገን የእነዚህ ማስረጃዎች ትክክል ግልባጭ በአጭር ጊዜ ለማምጣት የማይችልበት ምክንያት ወይም ለማስገልበጥ የሚያስፈልገውን ወጭ ለመክፈል የማይችል የሆነ እንደሆነ ነው። በማህተም የተረጋገጠ ቅጅው በእጅ ካለ እና ሌላው ወገን የዚህ ማስረጃ ትክክለኛነት ካልተቃወመው ግን ዋናው ሰነድ እንዲቀርብ የሚደረግበት ምክንያት አይኖርም። ከዚህ በላይ በተገለፀው ሁኔታ ሰነዱ ሲቀርብ ፍ/ቤቱ በላይ ላይ 1. የክርክሩን መዝገብ ቁጥርና አርእስት 2. የጽሁፍ አቅራቢውን ስምና 3. ጽሁፉ የቀረበበት ቀንና

400ተ
ሔር
ትገር
ግን
ትገር
ቤቱ
በመግ
በክ
የገቢ
ሂሳ
የሚ
140/
አፋ
መ
ግልባ
ት
ይ
መዝ
ፍ
ይመ
በ
ለተ
4
0
ግል
(
ፍ
ግ
እን
ተ

ሚ
ገዝ
ታ
ት
ን
ነን
67
ች
ች
ው
፡
ው
ቻ
ሥ
፡
ፍ
ሂ
፡
ት
ን

ዓመተ ምህረት ጽፎበት ከመዝገቡ ጋር ተያይዞ እንዲቀመጥ ያደርጋል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 139/1/ ይመለከታል ይህ በሚሆንበት ጊዜ ማስረጃውን ተገቢነት አለው ወይስ የለውም የሚለውን ማየቱ አስፈላጊ አይደለም። ነገር ግን ማስረጃው ቀርቦ ከመዝገቡ ጋር ከተያያዘ በኋላ ማስረጃው ሲታይ ተገቢነት የሌለው ወይም ከክርክሩ ጋር አግባብነት ያሌለው ነው በማለት ፍ/ቤቱ ሳይቀበለው የቀረ እንደሆነ ማስረጃው የተነቀፈበትን ምክንያት በመግለጽ ምልክት ይደረግበታል። የሥ/ሥ ሕግ ቁ. 141 ይመለከታል። በክርክሩ ላይ የቀረበው ጽሑፍ ቀሪ ደብዳቤዎች የሚያዝበት መዝገብ ወይም የገቢና የውጭ መዝገብ ወይም የንግድ ቤት ሂሳብ መዝገብ ወይም የአለት ሂሳብ የሚያዝበት ደብተር በሆነ ጊዜ ለማስረጃነት ይጠቅመኛል ብሎ የሚያቀርበው ወገን ትክክል ግልባጬን እንዲያቀርብ ይፈቀድለታል ቁ. 140/1/ ይመለከታል በላዩም ላይ የክሱ መዝገብ ቁጥርና አርእስት የጽሑፍ አቅራቢው ስም እና ጽሑፍ የቀረበበት ቀንና ዓመተ ምህረት የጸፍበታል መዝገቡ ወይም ደብተሩ በማስረጃ አቅራቢው ወገን እጅ የማይገኝ ከሆነ ግልባጬን እንዲያቀርብ ይፈቀድለታል። ጽሑፉ የሚቀርበው በፍ/ቤት ትዕዛዝና ጥያቄ በሆነ ጊዜ ከተከራካሪዎች ወገኖች አንዱ እንዲያቀርብ ይታዘዛል። ጽሑፎቹና የመዝገብ ግልባጮቹ ለፍ/ቤቱ ሲቀርቡ ከዋናው መዝገብ ወይም ጽሑፍ ጋር ተመሳክሮ ትክክለኛ መሆኑ ሲታመንበት ምልክት ከተደረገበት በኋላ ዋናው ጽሑፍ ወይም መዝገብ ለአቅራቢው ይመለሳል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 140 ይመለከታል። ነገር ግን ፍ/ቤቱ በፍ/ቤቱ በማስረጃነት የቀረቡለትን ማንኛውንም ጽሑፍ ወይም መዝገብ በፍ/ቤቱ ሃላፊነት ተከብሮና ታሽጎ እንዲቀመጥ አስፈላጊ መሆኑን ሲረዳው ለተወሰነ ጊዜ በራጅስትራሩ ዘንድ ተቀማጭ ሆኖ እንዲቆይ ለማዘዝ ይችላል ቁ. 143 ይመለከታል ዋናውን ጽሑፍ በማስረጃነት የአቀረበም ተከራካሪ ወገን ወይም ሌላ ከክርክሩ ውጭ የሆነ ሰው ትክክለኛነቱ የተረጋገጠ ግልባጬን ከፍ/ቤቱ መዝገብ ጋር ያያዘ እንደሆነ እና ዋናውን ጽሑፍ ወደፊት በተፈለገ ጊዜ ለማቅረብ ግዴታ የገባ እንደሆነ ዋናው ጽሑፍ ይመለስለታል። ቁ. 144 ይመለከታል።

በዚህ ዓይነት ፍ/ቤቱ ምስክሮቹንም ሆነ ለጉዳዩ አወሳሰን ይረዳኛል የሚለውን የጽሑፍ ማስረጃ ለማስቀረብ ያልተገደበ ስልጣን እንዳለው እንገነዘባለን በመሠረቱ ማስረጃዎቹን የማስባሰብና የማስቀረብ ሃላፊነቱ የተከራካሪ ወገኖች ግዴታ ቢሆንም ይህን ግዴታቸውን አለመወጣታቸው ፍ/ቤቱን ሥልጣን አያሳጣውም።

ለ· የክርክሩ አካሄድ

ክርክሩ በሚሰማበት ጊዜ እያንዳንዱ ወገን ይጠቅሙኛል ብሎ የሚያምን ባቸውን የቃልና የጽሑፍ ማስረጃዎችን ይዞ መቅረብ እንደሚገባው ቀደም ሲል ተመልክተናል። የተያዘው ጭብጥ ውል አለ ወይም የለም የሚል ከሆነ፤ ከሣሹ ይኸው ውል ለመኖሩ፤ ተከሣሹ ደግሞ ውል ስላለመኖሩ የሚያስረዳ ማስረጃውን ማቅረብ አለበት እናም ቀጥለን እነዚህ ማስረጃዎች እንዴት መቅረብ እንደሚገባቸው የሚመለከቱትን ድንጋጌዎች አንስተን እንወያይባቸዋለን።

አ
ጦ
የ
ስለ

1· የክርክሩ አካሄድ ቅደም ተከተል

የሙግቱ አካሄድ ቅደም ተከተል ለክርክሩ በተያዘው ጭብጥ አይነት ላይ የተመሠረተ ነው። ክስ የመክፈትና ሙግትን የመጀመር መብት ያለው ከሣሽ ነው። ነገር ግን ተከሣሹ የቀረበበትን ክስ እምኖ፤ ሕግ ወይም ሌላ ፍሬ ነገር ወይም በከሣሽ አቤቱታ ያልተመለከተ አዲስ ነገር በመጥቀስ የቀረበብኝ ክስ ዋጋ የለውም ብሎ የሚከራከር ሲሆን ሙግቱን የሚከፍተው ወይም የሚጀምረው ተከሣሹ ይሆናል። ይህ ሁኔታ የማስረዳት ግዴታ ያለበት ወገን ሁልጊዜ ሙግቱን ይጀምራል የሚለውን አጠቃላይ መርህ የሚያንፀባርቅ ነው። ከሣሹ በመሠረተው ክስ ጥቅም ወይም መብት ያለው መሆኑን የማስረዳት ሸክም ተከሣሽ ደግሞ የቀረበበትን ክስ የሚከላከልበት ተገቢ የሆነ መከላከያ ያለው መሆኑን የማስረዳት ግዴታ አለበት።

ሸክ
ክ/፣
ካላ
ሳይሰ
የመ
ለምሳ
ካላስ
ሸክላ
የመጀ
ጭብ
አለበት

አንድ ግዴታ እንዲፈፀምለት የሚጠይቅ ሰው ለግዴታው መኖር ማስረጃ ማቅረብ አለበት። እንዲሁም ግዴታው ፈራሽ ነው ወይም ተለውጧል ወይም ቀርቷል የሚለው ወገን ይህንኑ ግዴታ ያፈረሰውን የለወጠውን ወይም ያስቀረውን ተግባር ማስረዳት አለበት። ስለሆነም ውል ባለመከበሩ ምክንያት የደረሰን ጉዳት ካሳ ለማስከፈል በሚቀርብ ክሥ ተከሳሹ ውል መኖሩን ተከሣሹ ውሉን አለማክበሩንና ከላሽ የደረሰበትን ጉዳት በሚገባ ማስረዳት አለበት። እነዚህ ሁኔታዎች ለክሱ ምክንያት አስፈላጊ ነጥቦች ናቸው። ተከሣሹም የውሉን መኖር እና አለመፈፀም አምኖ ነገር ግን ውሉ ፈራሽ ነው ወይም ውሉን ያስፈፀመኩት ይቅርታ በሚያሰጥ ምክንያት ነው ብሎ ቢከራከር እነኚህን ጭብጦች የማስረዳት ሸክም አለበት። ከሣሽ በጉዳዩ ከተመለከቱት ጭብጦች መካከል በአንዱ የማስረዳት ሸክም ካለበት ክርክሩን የመጀመር መብት ይኖረዋል። ለምሳሌ ውል ስለመኖሩና

ያለበት
እንደሀ
ለመጀሀ
ተከራካ
አንዳልመ
አስተያየ
የለውን
በክ
'አሰማኝ
'ለው ከሆ
ው። የተ
ማስረዳት

የውሉም አለመፈፀም አቅም በላይ የሆነ ምክንያት አለ ወይስ የለም በሚል ጭብጥ ከሣሽ ውል መኖሩን የማስረዳት ሽክም ስለአለበት ሙግቱን የመጀመር መብት አለው። ነገር ግን ተከሣሹ ውል መኖሩንና ውሉን አለመፈፀሙን እንዲሁም የተጠየቀውን ካሳ ተቀብሎና አምኖ ነገር ግን ውሉን ሊፈፅም ያልቻለው ከዓቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው በማለት የተከራከረ እንደሆነ ይህንን ብቸኛ የሆነ ጭብጥ የማስረዳት ሽክም ስለአለበት ክርክሩን የመጀመር መብት አለው።

ከዚህ የምንረዳው ሙግትን የመጀመር መብት ጭብጥ የማስረዳት ሽክምን የሚከተል መሆኑን ነው። ጭብጥ የማስረዳት ሽክም ያለበት ወገን ክሱን ባቀረበው ማስረጃ ካላስረዳ ወይም ባቀረበው የመከላከያ ማስረጃ ክሱን ካላስተባበለ ሌላው ወገን ባቀረበበት ማስረጃ መታወሚያ ማስረጃ ማቅረብ ሳያስፈልገው ፍ/ቤቱ ክሱን ሊያቋርጠው ይችላል ይህም ማለት ክስን የመጀመር መብት ጭብጥ የማስረዳት ሽክምንም ያስከትላል ማለት ነው። ለምሳሌ ውል አልተከበረም በማለት በሚቀርብ ክስ ከሳሹ ውል መኖሩን ካላስረዳ ክሱ የሚቀጥልበት ምክንያት አይኖርም። ከሳሹ የማስረዳት ሽክሙን ካልተወጣው ፍ/ቤቱ ለተከሳሹ ፍርድ ይሰጣል። ስለዚህ ክሱን የመጀመር መብት የተሰጠው ወገን ማስረዳት የሚገባውን ጭብጥ ወይም ጭብጦች በሚገባ ማስረዳትና አግባብ ያላቸውን ማስረጃዎቹን ማቅረብ አለበት ማለት ነው የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 259/1/ ይመለከታል። ማስረዳት ያለበት ወገን ማስረዳት ያለበትን ጭብጥ ወይም ጭብጦች በሚገባ ያስረዳ እንደሆነ ብቻ ነው ሌላው ወገን የበኩሉን ማስረጃ ማቅረብ ያለበት። ክሱን ለመጀመር መብት ያለው ወገን ለክርክሩ በቂ ማስረጃ ካቀረበና ካስረዳ ሌላው ተከራካሪ ወገን ደግሞ ለመከላከያ የሚሆነውን መክፈቻና የመከላከያ ቃል እንዳለው ካስረዳ በኋላ ማስረጃውን በማቅረብ ስለጠቅላላው ክስ ያለውን አስተያየት ለፍ/ቤቱ ያቀርባል። ቀጥሎም ክሱን የጀመረው ወገን ለክርክሩ ያለውን ጠቅላላ አሳብ ያቀርባል የ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 259 ይመለከታል።

በክርክሩ ሂደት ማስረጃ ማቅረብ ብቻ ሳይሆን የቀረበው ማስረጃ የአሰማኝነቱ ሁኔታም ወሳኝ ነው። ማስረጃው አሳማኝነቱ የጐላና ብላጫ ያለው ከሆነ አቅራቢው ወገን ፍርድ ለአሱ እንዲሆን የበለጠ አመቻቸ ማለት ነው። የተያዙት ጭብጦች ከአንድ በላይ ሲሆኑ ከነዚህም ውስጥ ነገሩን የማስረዳት ግዴታ በሌላው ወገን የሆነ እንደሆነ ክሱን ያቀረበው ወገን

በበኩሉ ማስረዳት የሚገባውን ጭብጥ ያቀርባል። ይህን ለማድረግ ፈቃደኛ ያልሆነ እንደሆነ ግን ሌላው ወገን ማስረጃውን ካቀረበ በኋላ በሚሰጠው የመከላከያ መልስ ላይ ማስረጃውን ሊያቀርብ ይችላል። ከሣሽ ማስረጃውን ለማዘግየት ካልፈለገ የሚኖረው ሥነ-ሥርዓት እሱ ማስረጃውን ሊያቀርብ የሚችልባቸው ጭብጦች ብቻ እንዳሉ ተቆጥሮ ከሣሹ ማስረጃውን በቀረቡት ጭብጦች ላይ ሁሉ ማቅረብ አለበት። ከሣሽ የማስረዳት ሽክም ባለበት ጭብጥ ላይ ያቀረበው ማስረጃ በቂ ሆኖ ሲገኝ ተከሣሹ በበኩሉ በሁሉም ጭብጦች ላይ የመከላከያ ማስረጃውን ማቅረብና ያለውን አስተያየት ለፍ/ቤቱ ማቅረብ አለበት። ከሣሹ የማስረዳት ቀደምትነቱን ወደኋላ ያላስቀረ እንደሆነ ተከላሹ ማስረጃውን ካቀረበ በኋላ መከላከያ ማስረጃ ሊያቀርብ አይችልም። ከሣሽ የማስረዳት ቀደምትነቱን ወደኋላ ባስቀረ ጊዜ ይህ ሥነ-ሥርዓት ተፈጻሚ ይሆናል። ከሣሽ የማስረዳት ግዴታ ባለበት ጭብጦች ላይ ማስረጃውን ያቀርባል። ያቀረበው ማስረጃ በቂ መሆኑ የተገመተ እንደሆነ ተከሣሹ ከሣሽ ያቀረበውን ማስረጃ የሚያፈርስና በበኩሉ የማስረዳት ግዴታ ያለበትን ጭብጥ ለማስረዳት ማስረጃውን ያቀርባል።

ተከሣሹ ያቀረበው ማስረጃ በቂ ሆኖ የተገመተ እንደሆነ ስለ ጠቅላላው ክስ ያለውን አስተያየት ለፍ/ቤቱ ያቀርባል። በእነዚህ ጭብጦች ላይ ያቀረበው ማስረጃ በቂ አለመሆኑ የተገመተ እንደሆነ ተከላሹ አስተያየቱን ከሣሹ ባቀረበው ማስረጃ ላይ በመመሥረት ለፍ/ቤቱ ያቀርባል። ተከሣሹ የማስረዳት ግዴታ ባለበት ጭብጥ ላይ በቂ የሆነ ማስረጃን ያቀረበ እንደሆነ ከሣሽ በእነዚህ ጭብጦች ላይ የበኩሉን የመከላከያ ማስረጃ ማቅረብ ይኖርበታል። ከዚያም ተከሣሹ ከሣሹ ባቀረበው ማስረጃ ላይ የራሱን አስተያየት ያቀርባል። ከሣሹም ስለጠቅላላው ክስ የራሱን አስተያየት ያቀርባል።

ከሣሽ የማስረዳት ቀደምትነቱን ተከላሹ ማስረዳት በሚገባው ጭብጥ ላይ ወደኋላ ማስቀረቱ ከሣሽን ይጠቅማል ምክንያቱም ተከላሹ ጭብጡን ለማስረዳት በቂ ማስረጃ ካላቀረበ ከሣሹ በዚህ ነጥብ ላይ ማስተባበያ ማስረጃ ማቅረብ አያስፈልገውም። ከዚህም በላይ ከሣሽ የማስረዳት ቀደምትነቱን ወደኋላ ካላስቀረ በእነዚያ ጭብጦች ላይ ተከላሹ ምን ማስረጃ እንደሚያቀርብ ሳያውቅ የራሱን ማስረጃ ያቀርባል። በዚህም መሠረት ማስረጃው ከመቅረቡ

ደኛ
በው
ውን
ርብ
ት
በጥ
ቦች
ረብ
ነሹ
ሳሽ
ሚ
ንን
ነሽ
ትን

ው
ይ
ን
ሹ
የነ
ብ
ን
ት

ጥ
ን
ጃ
ን
በ
ት

በፊት ማስረጃን እያስተባበለ ነው ማለት ነው የሆነው ሆኖ በጭብጦቹ ባህርይና ማስረጃ ላይ ተመስርቶ ማስረጃን ለተያዙት ጭብጦች አጠቃልሎ በአንድ ጊዜ ማቅረቡ ለከላሹ የበለጠ ጠቃሚ ሊሆን ይችላል።

2. ተከራካሪ ወገኖች ስለሚያቀርቡት ማስረጃ

ምሥክሮችን የመጠየቅ ኃላፊነት በቅድሚያ (ምንም እንኳ ወደፊት እንደምናየው ፍ/ቤቱ ይህን በተመለከተ ሰፊ ሥልጣን የተሰጠው ቢሆንም) በተከራካሪዎቹ ወገኖች ላይ የሚያርፍ ይሆናል። ምስክሮች የሚጠየቁበት ደረጃ በሦስት ይከፈላል። 1. ዋንኛው ጥያቄ 2. መስቀለኛ ጥያቄ እና 3. ድጋሚ ጥያቄ ናቸው። እነዚህን ደረጃዎች በሚገባ ለመረዳት ተቃራኒ ወገኖች መግታት ከሚያደርጉበትና በኢትዮጵያ ከተለመደው ሥርዓት በስተ ጀርባ ያለውን ንድፈ ሐሳብ በድጋሚ ማየቱ አስፈላጊ ነው። እንደደንቡ ምስክሮች በእያንዳንዱ ተከራካሪ ወገን እንዲቀርቡ ይደረጋል። ምስክሮቹ እንዲቀርቡ ያደረገው ወገን አስመስካሪ በመባል ይታወቃል። አስመስካሪው በክርክሩ ያቀረበውን ጉዳይ ብቻ ለማስረዳት ይሞክራል። ተቃዋሚው ወገን በበኩሉ ምስክሩ የሰጠውን ቃል ለማፍረስ ይሞክራል። አስመስካሪው ደግሞ የምሥክሩ ቃል የቀድሞ አቋሙን እንዲይዝ ለማድረግ ይሞክራል። የዚህ ንድፈ ሐሳብ ዋና ዓላማ በዚህ ዓይነቱ ሂደት የሚገኘው ውጤት ፍ/ቤቱ በራሱ በኩል የሚያከልበትን ጥያቄ ጨምሮ ምሥክሩ ስለጉዳዩ የሚያውቀውን ሁሉ ለፍ/ቤቱ እንዲያቀርብ ያስችለዋል። ፍ/ቤቱም ምሥክሩ ተራ ትረካ ከማድረግ ይልቅ እውነተኛውን ነገር ማቅረብ ወይም አለማቅረቡን ለመረዳት እንዲችል ይረዳዋል።

ስለሆነም በዋንኛው ጥያቄ ጊዜ አስመስካሪው ወገን ለራሱ በሚሰማው ቀላልና ምቹ በሆነ መንገድ የምስክሩን ቃል ለማዳበር ይሞክራል። በመስቀለኛ ጥያቄ ወቅት ተቃዋሚው ወገን ይን የምስክር ቃል ዋጋ ለማስጣት ይሞክራል፤ ለሁለተኛ ጊዜ በሚቀርበው ጥያቄ ደግሞ አስመስካሪው ወገን መስቀለኛ ጥያቄው የሚፈጥረውን ውጤት ለማጥፋት ይሞክራል። አንድ ተከራካሪ ወገን የእሱን ጉዳይ በተመለከተ ራሱ የምስክርነት ቃል መስጠት የፈለገ እንደሆነ ሌሎች ምስክሮችን ሳይጠራ ቃሉን መስጠት አለበት እናም በማናቸውም ሁኔታ እንደምስክር ይቆጠራል። ምስክሩ እንደቀረበ ከዚህ ሕግ

ጋር ተያይዞ በሚገኘው በ3ኛው ሠንጠረዥ በተመለከተው ላይ ያለውን የመሃል ቃል ከሰጠ ወይም የሚሰጠው ቃል እውነተኛ መሆኑን ካረጋገጠ በኋላ በዋናው ባለጉዳይ ወይም በጠበቃው ለሚቀርብለት ጥያቄ መልስ ይሰጣል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 261/1/ ይመለከታል። በዋናው ጥያቄ የሚቀርብለት ጥያቄ ጭብጡን የሚመለከትና በቀጥታ ወይም በሌላ መንገድ በሚያውቀው ወይም ሊያውቅ በሚችለው ነገር ላይ ብቻ የተመሠረተ መሆን አለበት። እዚህ ላይ መታወስ የሚገባው ነጥብ ተቃዋሚው ወገን በጥያቄ አስታኮ እንዲቀርብ የተፈለገው ማስረጃ ከጉዳዩ ጋር የሚያያዝ አይደለም ወይም ምስክሩ ስለሚመሰክረው ጉዳይ ቀጥተኛ ወይም ተዘዋዋሪ የሆነ እውቀት የለውም የሚል ተቃውሞ ማቅረብ እንደሚችል ነው።

ፍ/ቤቱ ካልፈቀደ በቀር በማናቸውም ሁኔታ በዋና ጥያቄ ጊዜ ባለጉዳዩ ወይም ጠበቃው ምስክሩን “መሪ ጥያቄ” ሊጠይቁት አይችሉም ወደፊት የሚወጣው የማስረጃ ሕግ መሪ ጥያቄ ማለት ምን ማለት እንደሆነ ይገልፀው ይሆናል ለአጠቃላይ ግንዛቤ ግን መሪ ጥያቄ ማለት ጠያቂው የሚፈልገውን መልስ ለማግኘት ለምስክሩ የሚጠቁም ማለት ነው። በዋናው ጥያቄ መሪ ጥያቄ ለመስካሪው እንዳይቀርብ የተደረገበት ዋና ዓላማ የጠያቂውን ጠቋሚ ሐሳብ ፈጥኖ የመቀበልና የመረዳት ችሎታ ያለው ምስክር መናገር የማይገባውን ነገር እንዳይናገር ለመከላከል ነው። የምስክርነቱ ቃል የመስካሪው እንጂ የአስመስካሪው መሆን የለበትም። በሌላ አነጋገር አስመስካሪው የሚፈለገውን ነገር በምስክሩ አፍ ውስጥ ሊያስቀምጥ አይገባም። በተጨማሪ መታወስ የሚገባው ይህ ምስክር በአስመስካሪው መጠራቱንና አስመስካሪው ጉዳዩን ለማስረዳት የሚፈልገው ወይም የሚሞክረው በእዚሁ ምስክር አማካይነት መሆኑን ነው። ስለሆነም አስመስካሪው ለመስካሪው የሚያቀርበውን ጥያቄ መገደብና ቃሉ በትክክል ከመስካሪው አንደበት የወጣ መሆኑን ማረጋገጡ እጅግ አስፈላጊ ነው።

መሪ ጥያቄ ምንን ያቅፋል? የሚለውን ጥያቄ በተመለከተ ከጥያቄው ሁኔታ በመነሳት ለመወሰን ካልተቻለ በቀር ቋሚና ዘለቂ ባለው ደንብ ይኼ ነው ለማለት እንደማይቻል ግልፅ ሊሆን ይገባል። ይህ አብዛኛውን ጊዜ በጥያቄው አቀራረብ ላይ የተመሠረተ ነው። አስመስካሪው በተቻለው መጠን ምስክሩ በተወሰነ (እሱ በሚፈልገው) አቅጣጫ እንዲሄድ ለማድረግ

ው፣
ገጠ
ል፤
ያቄ
ገደ
ሆኒ
ያቄ
ለም
ሆነ

ዳሩ
ፊት
ፀወ
ውን
መሪ
የሚ
ይገ
ነው
ነው
ግሪ
ው
ክር
ቀር
ኑን

ው
ኼ
ጊዜ
በን
ረዕ

ይሞክራል። የጥያቄው የመሪነት ባህርይ የሚወሰነው በጥያቄው በራሱ እና በጥያቄው አቀራረብ ድምጽ ይሆናል። ብዙውን ጊዜ አወንታዊ መልስ የሚያስከትሉ ጥያቄዎች ለምሳሌ አላደረግህም? “አይደለህም?” የሚሉት ጥያቄዎች መሪ ጥያቄዎች ሊባሉ ይችላሉ። ለምሳሌ አስመስካሪው ለምስክሩ ተከላሹ ጥቃት አድርሶብህ ነበር አይደለም? በማለት የሚያቀርበው ጥያቄ አዎ ወይም አይደለም የሚል መልስ የሚያስከትል በመሆኑና አስመስካሪውም ይህንን መልስ የሚፈልግ በመሆኑ ጥያቄው መሪ ጥያቄ ነው። ጥያቄው መቅረብ ያለበት ገለልተኛ በሆነ መንገድ መሆን አለበት በዚህ አይነት ጥያቄው ቀርቦ መልሱ አዎ ወይም አይደለም የሚል ቢሆንም መሪ ጥያቄ ነው ሊባል አይችልም። ለምሳሌ ለአንድ የአሜሪካን ፍ/ቤት በቀረበ ጉዳይ ተከላሹ ከከላሹ ሚስት ጋር የግብረሰጋ ግንኙነት መፈፀሙን ለማስረዳት ለምስክሩ የቀረበው ጥያቄ ተከላሹ ሚ/ር ማይክውድ ወደቤት ከገባ በኋላ ልጆቹ ወደ ቤት ሲገቡ አይተሃል? የሚል ነበር ጥያቄው መሪ ጥያቄ ነው በማለት ተቃውሞ በሌላው ወገን ቀረበበት ፍ/ቤቱም ጥያቄው ተከላሹ ከከላሹ ሚስት ጋር ከተቆለፈው በር በስተጀርባ መሆኑን ለማሳየት የታቀደ ቢሆንም የተፈለገውን መልስ የማይጠቁም በመሆኑ መሪ ጥያቄ ነው ሊባል አይችልም በማለት ተቃውሞችን አልተቀበለውም። ከጥያቄው አቀራረብ ከላሹ አዎ ወይም አይደለም የሚለውን መልስ ማግኘት ይፈልግ እንደሆነ ምስክሩ አያውቅም። ለምሳሌ ጥያቄው ልጆቹ ወደቤቱ ውስጥ ለመግባት ሞክረው አለመቻላቸውን አይተሃል አይደለም የሚል ቢሆን ኖሮ ይህ መሪ ጥያቄ ይሆን ነበር። ፍ/ቤቱ አልፎ አልፎ መሪ የሆኑ ጥያቄዎች እንዲቀርቡ የሚፈቅድበት ሁኔታ ሊኖር ይችላል። ይኼም ለምሳሌ የምስክሩን ሥም ዕድሜ አድራሻ ሥራ በተመለከተ ለምስክሩ መሪ ጥያቄ ሊቀርብ ይችላል። እዚህ ላይ አስመስካሪው ጥያቄውን ላለማንዛዛትና ጊዜን ለመቆጠብ ያህል ሥምህ ሚካኤል ጣሰው ነው አይደለም ብሎ ቢያቀርብ ተቃውሞ ሊያስከትል የሚችል ጥያቄ አይደለም። ሌላው መሪ የሆነ ጥያቄ የሚፈቀድበት ሁኔታ ደግሞ መስካሪው የምስክርነት ቃሉ የተፈለገበትን ጉዳይ ጥቂቱን ወይም ሙሉ በሙሉ በሚረሳበት ጊዜ ነው። በሌላ በኩል መስካሪዎቹ ሕፃናት የሆኑ እንደሆነና የምሥክርነት ቃላቸውን ለመስጠት ለሚቸገሩበት ጊዜ መሪ የሆነ ጥያቄ ሊቀርብላቸው ይችላል። ከእነዚህ ሁኔታዎች በቀር አስመስካሪ የሆነው

ወገን እንዲመሰክርለት ለጠራው ምስክር መሪ የሆነ ጥያቄን ማቅረብ የለበትም።

በመስቀለኛ ጥያቄ ጊዜ የሚቀርበው ጥያቄ ምስክሩ በመጀመሪያ ጊዜ የሰጠው የምስክርነት ቃል የተሳሳተበትን ፣ ሀሰት ነው የሚባልበትን ወይም አጠራጣሪ መስሎ የተገመተበትን ነጥብ ፍ/ቤቱ እንዲረዳው የማድረግ ዓላማ ያለው መሆን አለበት። እንዲሁም በመስቀለኛ ጥያቄ ምስክሩን መምራት ይቻላል። መስቀለኛ ጥያቄ በአብዛኛው መሪ የሆኑ ጥያቄዎችን የሚያቅፍ ነው ለማለት ይቻላል። እዚህ ላይ ማንኛውም ጥረት የሚደረገው ምስክሩ ጉዳዩን ያሳስረዳ መሆኑን ለማሳየት ነው። እንዲሁም ምስክሩ እውነተኛ የምስክርነት ቃሉን የማይሰጥ መሆኑን ለማሳየት የተለያዩ የታወቁ ዘዴዎች አሉ ከእነዚህም መካከል 1. ምስክሩ ለጠራው ወገን ወገናዊነት ያለው መሆኑን ወይም ለተቃዋሚው ወገን ቀና አመለካከት የሌለው መሆኑን 2. ቀደም ሲል የሰጠው ቃል ፍ/ቤት ቀርቦ ለምስክርነት ከሰጠው ቃል ፈጽሞ የማይጣጣም እና የማይገናኝ መሆኑን 3. በህብረተሰቡ ዘንድ እውነት የከዳው በመሆኑ ተገቢው ከበሬታ የማይሰጠው መሆኑን እና 4. በእምነተ ቢስነቱ በወንጀል ተከሰሶ የጥፋተኛነት ውሳኔ የተሰጠበት መሆኑን ማስረዳት የመሳሰሉት ናቸው። የመስቀለኛ ጥያቄ ዋና ዓላማው ምስክሩ የሰጠው ቃል ዋጋ እንዲያጣና ፍ/ቤቱ በምስክሩ ቃል ላይ እምነት እንዳይኖረው ለማድረግ ነው።

ለሁለተኛው ጊዜ የሚቀርበው ዓላማው ምስክሩ በመስቀለኛ ጥያቄ ላይ የሰጠውን ቃል ለማብራራት ብቻ ነው። እዚህ ላይ አስመስካሪው ለምስክሩ ጥያቄውን እንደገና ከመጀመሪያው አያቀርብለትም ፣ ነገር ግን ምስክሩ በመጀመሪያ የሰጠው ቃል እውነት ሆኖ እንዲመዘገብና በመስቀለኛ ጥያቄ ወቅት የቀረበውን አፍራሽ የሆነ ማስረጃን ለማስተባበልና የቀድሞውን ቃል ለማጠናከር ይጥራል። ተከራካሪው ወገን ክርክሩን በሚያስማበት ጊዜ ጉዳዩን ያስረዳል። የሚላቸውን የጽሑፍ ማስረጃዎችን ማቅረብ ይፈልጋል እነዚህም ማስረጃዎች ቀደም ሲል ለፍ/ቤቱ የቀረቡ መሆናቸውን ተመልክተናል ይሁን እንጂ እነዚህ የጽሑፍ ማስረጃዎች በማስረጃነት እንዴት መቅረብ እንደአለባቸው የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ በግልጽ የደነገገው ነገር የለም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 138 ፍ/ቤቱ ለክርክሩ አግባብ ያልሆነውን

ወይም ከነገሩ ጋር ግንኙነት የሌለውን ማንኛውንም ጽሑፍ በማናቸውም ጊዜ እንዳይቀርብ ለማድረግ ይችላል በማለት ይደነግጋል በዚህም መሠረት ፍ/ቤቱ የጽሑፍ ማስረጃው ከክስ ማመልከቻው ጋር ሲቀርብለት ወይም ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ሲቀርብለት የማይቀበለው ከሆነ እንዳይቀርብ ማድረግ ይችላል ማለት ነው። ማስረጃው ሊቀርብ ይገባዋል ወይስ አይገባውም የሚለውን ክሱ በሚሰማበት በመጀመሪያው ቀን ሊመረምር ይችላል ይሆናል አሊያም ክሱ እስኪሚሰማበት ጊዜ ድረስ ሊያቆየው ይችላል። ክሱ በሚሰማበት ጊዜ ማስረጃ አቅራቢው ማስረጃውን በአስረጅነት ለማቅረብ ይፈልግ ይሆናል በማስረጃው ተቀባይነት ላይ የሚነሳ ተቃውሞ ቢኖር በዚያኑ ጊዜ መወሰን ይኖርበታል። እዚህ ላይ በጽሑፍ ማስረጃው ላይ ተቃውሞ ባይቀርብበትም ፍ/ቤቱ ሰነዱ ተቀባይነት የሌለው ሆኖ ካገኘው ሰነዱ እንዳይቀርብ የማድረግ ግዴታ እንዳለበት ልንገነዘበው ይገባል። ለማስረጃነት የቀረበውን ማናቸውም ጽሑፍ ፍ/ቤቱ የተቀበለው እንደሆነ ከመዝገቡ ጋር እንዲያያዝ ተደርጎ የመዝገቡ አካል ይሆናል ከአልተቀበለው ግን ለአቅራቢው ይመልስለታል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 242 ይመለከታል።

3-የፍርድ ቤቱ ስልጣን

ፍ/ቤቱ ክርክሩን በሚሰማበት ወቅት የቀረቡትን ማስረጃዎች የመቀበልና አለመቀበል የተጠሩትን ምክክሮች የመሰማትና አለመሰማት በተመለከተ ሰፊ ሥልጣን ተሰጥቶታል። ኢትዮጵያ ተከራካሪ ወገኖችን የማከራከር ስርዓት ተከታይ ብትሆንም ለዳኞች የክሱን ሂደት እንዲቆጣጠሩ የሚያስችላቸው ሥልጣን በመስጠቱ ስርዓቱ ተሻሽሏል። ፍ/ቤት አቤቱታ በሚሻሻል በትና ጭብጥ በሚመሰረትበት ጊዜ ያለውን ሥልጣን ቀደም ሲል ተመልክተናል። በመግቱ ጊዜም ተመሳሳይ የሆነ ሥልጣን አለው። ፍ/ቤቱ በማንኛውም ጊዜ ምስክሩን መጠየቅ ይችላል። ይህም ማለት ፍ/ቤቱ ምስክሩን በዋና ጥያቄ ጊዜ ወይም በመስቀለኛ ጥያቄ ጊዜ ወይም በመጨረሻ ወይም በሁሉም ጊዜ ሊጠይቀው ይችላል ማለት ነው። ፍ/ቤቱ በማናቸውም ጊዜ ቢሆን ነገሩን የሚያውቅ ወይም ለክርክሩ ጠቃሚ የሆነ ጽሑፍ በእጁ የሚገኝ ሰው ፍ/ቤት በሚገኝበት ጊዜ በተከራካሪ ወገኖች ያልተጠራ ቢሆንም ቀርቦ የምስክርነት ቃሉን እንዲሰጥ ወይም በእጁ የሚገኘውን ጽሑፍ እንዲያቀርብ

ሊያዝዘው ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 264/1/ ይመለከታል። ቀደም
 ሲል እንደተመለከትነው ተከራካሪዎቹ ወገኖች ከአከረቡአቸው ምስክሮችና
 ከራሳቸው በቀር ሌሎች ምስክሮች መስማት አስፈላጊ መሆኑን ፍ/ቤቱ
 ከአመነበት በሚወሰነው ቀንቀጦሮ ተጠርተው የምስክርነት ያላቸውን
 እንዲሰጡ ወይም በእጃቸው የሚገኘውን ጽሑፍ እንዲያቀርቡ የመጥሪያ
 ትዕዛዝ መስጠት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 264/2/ ይመለከታል
 ምስክሩ በተከራካሪው ወገን መጠራት ነበረበት ብሎ ፍ/ቤቱ ከገመተ
 ማቅረብ የሚገባው ወገን ለምስክሩ መጓጓዣና ሌሎች ወጪ እንዲከፍል
 ሊያዝዘው ይችላል። ለምሳሌ ከሣሽ ተከሣሹ ሰነዱ ላይ ፈርሟል በማለት
 ይከራከራል። ተከሣሽ ሲፈርም የከሣሹ ተቀጣሪ ሠራተኛ አይቶታል። ነገር
 ግን ከሳሽ ሰራተኛውን ለምስክርነት አላቀረበውም። የሰራተኛው ቃል
 ለከሣሹ የሚጠቅምና የእርሱ ተቀጣሪ እስከሆነ ድረስ ከሣሹ እንዲያቀርበው
 መታዘዝ አለበት ወይም ፍ/ቤቱ የሰውየው ቃል አስፈላጊ ነው ብሎ
 ከአስጠራውና ቃሉን ከተቀበለው ከሳሽ የምስክሩን ወጪና አበል መክፈል
 አለበት።

ክስ ከቀረበ በኋላ በማናቸውም ጊዜ የምስክሩን ቃል በአስቸኳይ
 መቀበል የሚያስፈልግ መሆኑን ፍ/ቤቱ ከተረዳው ውዲያውኑ ሊቀበል
 ይችላል። ለምሳሌ ሻምበል በቀለ የከሣሹ ዋና ምስክር ነው እንበል። ነገር ግን
 ለግጽጅ ወደ ጦር ግንባር እንዲሄድ ትእዛዝ ደርሶታል። ሻምበሉ ወይም ከሣሽ
 ሲያመለክቱ ፍ/ቤቱ የሻምበሉን ቃል ይቀበላል ይህም ማለት በፍ/ቤቱ ፊት
 ከሣሹ ይጠይቀዋል ተከሣሹም መስቀለኛ ጥያቄ ይጠይቀዋል በዚህ ዓይነት
 የተገኘውም ማስረጃ ክርክሩ በሚሰማበት ጊዜ ይነበባል። የክርክሩ ሂደት
 በማናቸውም ደረጃ በሚገኝበት ጊዜ ቀድሞ መስከረው የነበሩትን ምስክሮች
 ፍ/ቤቱ እንደገና አስጠርቶ ማናቸውንም ተገቢ መስሎ የታየውን ጥያቄ
 ሊጠይቃቸው ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 266 ይመለከታል። በዚህ
 መሠረት ተጠርተው የሚቀርቡ ምስክሮችን የሚጠይቃቸው ፍ/ቤቱ ብቻ
 ነው ተከራካሪ ወገኖቹ ምስክሮቹ እንዲቀርቡላቸው የጠየቁ ቢሆንም
 ምስክሮቹን የመጠየቅ እድል አይኖራቸውም። ማናቸውም በፍ/ቤት ችሎት
 የቀረበ ተከራካሪ ወገን የምስክርነት ቃሉን እንዲሰጥ ወይም በእጁ የሚገኘውን
 የጽሑፍ ማስረጃ እንዲያቀርብ ፍ/ቤቱ አዝዞት በሕግ በማይደገፍ

ምክንያት ትዕዛዙን ለመፈፀም ፈቃደኛ ያልሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ወዲያውኑ ይፈርድበታል ወይም ፍ/ቤቱ ተለዋጭ ትዕዛዝ በመስጠት ተፈላጊው መስክር ወይም ማስረጃ እንዲቀርብ ሊያዝ ይችላል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 261 እና 268 ይመለከታል። ምስክሩ አማርኛ ቋንቋ መናገር የማይችል የሆነ እንደሆነ የምስክርነት ቃሉ በፍ/ቤቱ አስተርጓሚ ወይም ፍ/ቤቱ እንዲአስተረጉም ባዘዘው ሰው ወደአማርኛ ይተረጎሟል አስተርጓሚው የማስተርጎም ሥራውን ከመጀመሩ በፊት ቃሉን በትክክል የሚያስተረጎም ለመሆኑ ከዚህ ሕግ ጋር ተያይዞ በሚገኘው በሦስተኛው ሰንጠረዥ የተመለከተውን የመሃላ ቃል ወይም እውነት መሆኑን የሚያረጋግጥ ቃሉን መስጠት አለበት እዚህ ላይ “መተርጎም” የሚለውን ቃል መተርጎሙ ጠቃሚ ነው አስተርጓሚው ጥያቄውን እና መልሱን እንዳለ መድገም አለበት እንጂ ማሳጠር አይገባውም። አስተርጓሚው ምስክሩ የሚናገረውን ቋንቋ አስተላላፊ ሧንጧ ነው። አስተርጓሚው ለምስክሩ የሚቀርበውን ጥያቄ እና ምስክሩ የሚሰጠውን መልስ እንዳለ መድገም ካልቻለ ማስረጃው ተቀሳይነት ያለው አይሆንም። እንዲህ ዓይነቱን ማስረጃ መቀበል ለሌላው ወገን መስቀለኛ ጥያቄ እንዳያቀርብ ስለሚያደርግ አግባብ አይደለም። በተቻለ መጠን ለዚህ ስራ የተመደበውን አስተርጓሚ መጠቀሙ አስፈላጊ ነው። ይህ ካልተቻለ አስተርጓሚው ሁለቱንም ቋንቋዎች በሚገባ ካለምንም ችግር የሚሰማና የሚናገር መሆኑን ፍ/ቤቱ ማረጋገጥ አለበት። ፍ/ቤቱ ቃሉ ለመቀበል በመፈለግ ብቻ የቋንቋ ዓዋቂነቱ ወይም በትክክል የማስተርጎም ችሎታው ያልተመሰከረለትን ግለሰብ ማን ነው ከመካከላችሁ ማስተርጎም የሚችል በማለት መግቱን ለማዳመጥ ከመጡት ሰዎች መካከል በአስተርጓሚነት እንዲቀርቡ ማድረግ የለበትም።

ከዚህ ቀጥለን (የማስረጃ) የምስክር ቃል አመዘጋገብንና የተቃውሞ አወሳስድን የሚመለከቱ ሁኔታዎችን ለማየት እንሞክራለን። ቃሉ የሚመዘገበው በጽሑፍ ሆኖ በሰብሳቢው ዳኛ ነው ቁ. 269/2። ለምስክሩ የሚቀርበው ጥያቄ ከዚህ ቀጥሎ በተመለከተው ሁኔታ ዋና ጥያቄ የመስቀለኛ ጥያቄ እና ድጋሚ ጥያቄ በማለት የተከፋፈለ ሲሆን መስቀለኛ ጥያቄውና ድጋሚው ጥያቄ የት ጀምሮ የት እንደአበቃ ምልክት ይደረግበታል።

የምስክሩ ቃል የሚፃፈው ምስክሩ የተናገረውን ቃል እንዳናጋገሩ በቀጥታ በመከተል ነው። ነገር ግን ዳኛው ተገቢ መስሎ ሲያገኘው ጥያቄንና

ለጥያቄው የተሰጠውን መልስ ለመመዝገብ ይችላል። ተከራካሪው ወገን ወይም ጠበቃው ወይም ስለእርሱ ሆኖ የሚናገርለት ማናቸውም ሰው ለምስክሩ የቀረበው ጥያቄ ያላግባብ መሆኑን እየገለፀ የተቃወመ እንደሆነና ፍ/ቤቱ መቃወሚያውን ሳይቀበል ለጥያቄው መልስ እንዲሰጥበት ያዘዘ እንደሆነ መቃወሚያው የቀረበበትን ጥያቄ፤ የተሰጠውን መልስ፤ የተቃወመውን ሰው ስም፤ ፍ/ቤቱም መቃወሚያውን አልቀበለውም ሲል የሰጠውን ውሳኔ በመዝገቡ ላይ ገልጾ ማስፈር አለበት። ይህም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ተቃውሞው በትክክል ተዳኝቷል ወይም አልተዳኘም የሚለውን ለመወሰን ያስችለዋል። በፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ላይ የተመለከተ ባይሆንም የቀረበው ተቃውሞ ተቀባይነትን ካገኘ እንደገና የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ተቃውሞው ተቀባይነትን ያገኘው በተገቢው መንገድ ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ለመወሰን እንዲችል ፍ/ቤቱ ተመሳሳይ ሥነ ሥርዓትን መከተል አለበት። እዚህ ላይ ተከራካሪው ወገን ምስክሩ በሚጠየቅበት ጊዜ ተቃውሞውን ካላቀረበ ምስክሩ የሰጠውን ቃል ፍ/ቤቱ የተቀበለው አለአግባቡ ነው በማለት በይግባኝ ጊዜ ሊከራከር እንደማይችል ሊታወቅ ይገባል። ማስረጃውን የተቀበለው ፍ/ቤት ወይም ዳኛ ለተጀመረው ክርክር የፍርድ ውሳኔ ሳይሰጥ በማናቸውም ምክንያት በሥፍራው ያልተገኘ እንደሆነ ተተኪው ፍ/ቤት ወይም ዳኛ ማስረጃውን ራሱ ተቀብሎ እንደመዘገበው በመቁጠር ነገሩ ከቆመበት ላይ እንዲቀጥል ያደርጋል ቁ. 271 ይመለከታል። የምስክርነት ቃሉ ቃል በቃል እንዲመዘገብ የሚደነግግ ግልጽ ደንብ አለመኖሩ ችግር የሚፈጥር ይሆናል። በትክክል ጥያቄና መልስ ያልተመዘገበ ሲሆን ከመካከሉ አንድ አንድ ነጥብ ሊቀር ይችላል። በዚህ ዓይነት በማስረጃነት የሚቀርብ የምስክር ቃል በዳኛው የምስክር ቃል አቀባበል ላይ የተመሠረተ ነው ማለት ነው። የምስክሩን ቃል እንዳለ ቃል በቃል መመዝገቡ ቃሉ የበለጠ የተሟላ ከመሆኑም በላይ የምስክሩ ቃል በዳኛው ስሜታዊነት ችግር ይደርስበት ይሆናል የሚለውን ስጋት የሚያስወግድ በመሆኑ የበለጠ ጠቃሚ ይሆናል።

ፍ/ቤቱ ክርክር የተነሣበትን ንብረት ሥፍራው ድረስ ሄዶ መመርመር ይችላል (ቁ. 272)። ይህ መደረጉ እጅግ ጠቃሚ ነው። ለምሳሌ በሰራተኛው ላይ የደረሰው የአካል ጉዳት በማሽኑ ምክንያት ነው ወይስ በራሱ በሰራተኛው ጥፋት ነው የሚለውን ለመወሰን ፍ/ቤቱ ከቦታው ጽረስ ሄዶ የተፈጠረውን ድርጊት ለማረጋገጥ ማሽኑን ይመረምራል ወይም እንዲመረመር ያደርጋል።

ገን
ው
ነና
ዘዘ
ው
ን
ት
ሰን
ም
ት
ም
ል
ው
ው
ነረ
ነረ
ፍ/
ነና
ት
ር
ሱ
ብ
ት
ላ
ት
።
ር
ው
ው
ን

እዚህ ላይ ማሽኑ ራሱ በማስረጃነት ፍ/ቤት እንደቀረበ ግዙፍነት ያለው ማስረጃ ይቆጠራል ነገሩን በሚገባ ለማጣራትና ለመመርመር በሥፍራው መገኘት የሚጠቅም መሆኑን ፍ/ቤቱ ሲረዳውና እንዲሁም የአለት ገበያ የዋጋ ሁኔታ ለማወቅ፤ የካሣ ልክ ለማረጋገጥ፤ ካንድ ሀብት የተገኘ የዓመት ትርፍ ምን ያህል እንደሆነ ለማወቅ፤ ያላግባብ ተወስኗል የተባለውን የሀብት ግምት ለማጣራት በሥፍራው ላይ ተገኝተው ተገቢውን ምርመራ አድርገው ውጤቱን እንዲያቀርቡለት ምትክ ዳኞችን ለመሾም ይችላል። ይህ አስራር በክርክሩ ጊዜ ጉዳዩን ለመወሰን የሚወስደውን ጊዜ ያስቀራል በተለይም ውስብስብነት ያለው የሂሳብ ጥያቄ በቀረበ ጊዜ በጣም ጠቃሚ ነው ምትክ ዳኛው በተላከበት ሥፍራ የተቀበለውን የምስክር ቃልና የሰበሰበውን ማስረጃ በጽሑፍ አድርጎ ከራሱ መግለጫ ጋር ለፍ/ቤቱ ያቀርባል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 133/1/ ይመለከታል። በዚህ ዓይነት ምትክ ዳኛ ያቀረበው ማስረጃና ራፖር ለጉዳዩ ተገቢነት እንዳለው ማስረጃ ተቆጥሮ ለነገሩ መነሻ ከሆነው ከፍ/ቤቱ መዝገብ ጋር ተያይዞ ይቀመጣል። ፍ/ቤቱ ወይም በፍ/ቤቱ ፈቃድ ተከራካሪዎች ወገኖች ወይም አንደኛው ወገን ምትክ ዳኛው ስለአቀረበው ራፖር ስለሥራው አፈጻጸም በራፖሩ ላይ ስለተገለጸው ጉዳይና የተመረመሩትን ነገሮች በሚመለከቱት ጉዳዮች ሁሉ የመሃላ ቃሉን ሰጥቶ በግልጽ ችሎት እንዲጠየቅ ለማድረግ ይችላሉ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 133/3/ ይመለከታል። እንዲሁም በማናቸውም ክርክር ሂሳብ ማጣራት ወይም መርምሮ ማስተካከል የሚያስፈልግ ሆኖ ሲገኝ ፍ/ቤቱ ሊፈፀም የሚገባውን ሁሉ ዘርዝሮ የሚገልጽ ትዕዛዝ በመስጠት ምትክ ዳኛ አስፈላጊውን የሂሳብ ምርመራ አጣርቶ እንዲያቀርብ ሊሾም ይችላል በዚህ ዓይነት የተሾመው ምትክ ዳኛ ሥራውን በሚገባ አልተወጣውም ብሎ ፍ/ቤቱ የሚያምንበት ሲሆን ተጨማሪ ምርመራ እንዲደረግ ማዘዝ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 134/1/ እና 135 ይመለከታል በመጨረሻም ፍ/ቤቱ አንድ በክርክሩ ውስጥ የተነሳ ጉዳይ እንዲብራራለት አንድ ወይም የበለጡ ልዩ አዋቂዎችን አስፈላጊውን ምርመራ አድርገው ውጤቱን እንዲያቀርቡለት ሊያዝ ይችላል ለምሳሌ የድንበር ወይም የወሰን ክርክር ሲነሳ ፍ/ቤቱ አንድ መሐንዲስ ሾሞ አግባብ ያለውን መሬት ለክቶ ውጤቱን እንዲያቀርብ ሊያዝዘው ይችላል። ፍ/ቤቱ በቂ ነው ሲል መዝግቦ በሌላ ሁኔታ እንዲፈፀም ካላዘዘ በቀር ምስክሮች የምስክርነታቸውን ቃል የሚለውት በጽሑፍ ሳይሆን በችሎት

ፊት ቀርበው በግልጽና በቀጥታ ነው። ማስረጃው በግልጽ ችሎት የማይሰማ ሲሆን ማስረጃው የሚቀርበው በዝግ ችሎት ተከራካሪዎቹ ወገኖች ወይም ጠበቆቻቸው ባሉበት ይሆናል። ትኩረት ሊሰጥበት የሚገባው ጉዳይ ፍ/ቤቱ ለውሳኔው መሠረት የሚያደርገው በግልጽ ችሎት ወይም በዝግ ችሎት የቀረበለትን ማስረጃ እና በምትክ ዳኛው የቀረበለትን ማስረጃ ብቻ በመሆኑ ፍ/ቤቱ በሚሰጥ በሚቀርቡ ማስረጃዎች መሠረት ውሳኔ መስጠት የለበትም። ለምሳሌ ዳኛው በራሱ አነሳሽነት ስለጉዳዩ ከጐረቤት ባገኘው ማስረጃ ላይ ተመስርቶ ውሳኔ ቢሰጥ አግባብ አይደለም።

አንድ የሱዳን ፍ/ቤት ይህን በተመለከተ የቀረበለትን ጉዳይና የሰጠውን ውሳኔ እንመልከት። ክሱ የተመሰረተው ተከሣሽ (የከሣሽ እህት) ያተባለውን ስምምነት ፈርማለች ወይስ አልፈረመችም በሚል ጭብጥ ላይ ነበር። ፍ/ቤቱም ለውሳኔው መሠረት ያደረገው ከሳሹ መጥፎ ዐባይ ያለው መሆኑን እና በማጭበርበር ተግባር ላይ የተሰማራ መሆኑን በወንድሙ ላይ ካቀረበው ክስ ፍ/ቤቱ የተገነዘበው መሆኑን ነበር እናም ከሳሹ በወንድሙ ላይ የሀሰት ክስ ያቀረበ ስለሆነ አሁን በእህቱ ላይ ያቀረበውም ክስ እራሱ ባዘዘጋጀው የሐሰት ስምምነት ላይ የተመሰረተ ነው። በማለት ለተከሣሽዋ ውሳኔ ተጥቷል። ውሳኔው ግን በይግባኝ ተሽሮአል የተሰጠውም ምክንያት አንድ ተከራካሪ ወገን ሊያሸንፍ ወይም ሊሸነፍ የሚችለው ለፍ/ቤቱ በሚያቀርበው ማስረጃ መሠረት ነው። ፍ/ቤቱም ከቀረበለት ማስረጃ ውጭ በሕግ ያልተፈቀደለትን መመዘኛ ወስዶ የቀረበለትን ማስረጃ አልሰማም አላይም አልመዘንም ማለት ፈጽሞ አይችልም በዚህም መሠረት ለከሳሹ ተገቢው ዳኝነት አልታየለትም የሚል ነበር። በሌላ አነጋገር ፍ/ቤቱ ለውሳኔው መሠረት ማድረግ ያለበት የቀረበለትን ማስረጃ እንጂ ዳኛው ራሱ ያገኘውን ማስረጃ አይደለም በእርግጥ ዳኛው ሌላ ማስረጃ አለ የሚል ከሆነ የቃልም ይሁን የጽሑፍ የማስቀረብ ስልጣን ስለአለው አስቀርቦ እንዲሰማ ማድረግ ይችላል ራሱም ቢሆን መስማት ያለበት በፍ/ቤቱ ውስጥ ሌላው ወገን ባለበት መሆን አለበት ሌላውም ወገን ማስረጃውን የማስተባበል እድሉ ሊሰጠው ይገባል።

በሁለተኛ ደረጃ ዳኛው ለውሳኔው መሠረት ማድረግ ያለበት ብቃት አለው ብሎ በሚያምነው ማስረጃ ላይ መሆን አለበት ቀደም ሲል እንዳየነው

ሰማ
ይም
ቤቱ
ጥት
ሆኑ
በት
የው

ይና
ነት)
ላይ
ነው
ላይ
ላይ
ራሱ
ሽዋ
ያት
ቤቱ
ጭ
የም
ሳሹ
ጌቱ
ራሱ
ሆነ
ሰማ
ላው
ራሱ

ቀገ
ነው

ዳኛው አግባብነት የላቸውም የሚላቸውን ጽሑፎች መቀበል እንደሌለበት ሁሉ የምስክሩ ቃልም ብቃት የለውም ወይም ዋጋ የለውም የሚል እምነት ካደረበት በማስረጃነት ሊቀበለው አይገባም።

ሐ. ስለ ፍርድ እና ትእዛዝ

የማስረጃው መስማት ሥርዓት ተጠናቅቆ ካበቃና በፍ/ብ/ሥ/ሥ ሕ/ቁ 259 የተመለከተው የፍርድ መቀበያ የሚሆነው ማጠቃለያ ሐሳብ ከቀረበ በኋላ ፍ/ቤቱ ውሣኔ ይሰጣል (ቁ. 273)። የቀረበው ክርክር ከተሰማ በኋላ ፍ/ቤቱ ነገሩ እንዳለቀ ወዲያውኑ ወይም በአጭር ቀን ቀጠሮ በሚወሰነው ጊዜ በግልፅ ችሎት ፍርድ መስጠት አለበት (ቁ. 180)። ፍርድ ተፅዕኖ በአስቸሉት ዳኞች ወይም ዳኛ ተፈርጦ ለተከራካሪዎቹ ወገኖች በሰብሳቢው ዳኛ ይነበብላቸዋል (ቁ. 181/1)። በድምፅ ብልጫ የተሰጠው ፍርድ የፍ/ቤቱ ብይን ሆኖ ይቆጠራል። ስለሆነም ከአንድ በላይ ሆነው ባስቸሉ ዳኞች በታየ ጉዳይ፤ በድምፅ ብልጫ ከተሰማሙት ዳኞች በሐሳብ የተለየው ዳኛ፤ በራሱ በኩል ባለው አስተያየት ሊሰጥ ይገባዋል የሚለውን ፍርድ በዝርዝር መግለጽ አለበት (ቁ. 181/2)። ፍርዱ ለተከራካሪዎቹ በንባብ ይሰማል።

በአንድ የፍርድ ሐተታ ላይ የተያዘው ጭብጥ፤ ጭብጡ እንዴት እንደተወሰነና የተወሰነበት ምክንያት መግለጽ አለበት። በክርክሩ ላይ ከቀረቡት ብዙ ጭብጦች አንዱ ጭብጥ ብቻ ቢወሰን ሌሎቹንም ጭብጦች ያጠቃልላቸዋል ብሎ ፍ/ቤቱ የገመተ እንደሆነ ክርክሩ ባንድ ጭብጥ ሊወሰን ይችላል። ለምሳሌ ውል መኖሩን የሚመለከት አንድ ጭብጥ ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው የሚል ሌላ ጭብጥ ያለ እንደሆነና ፍ/ቤቱ ሕጋዊ ውል የለም በማለት ቢያረጋግጥ ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት የሚለውን ጭብጥ መወሰኑ አስፈላጊ አይደለም ውል አለ ወይስ የለም በሚለው ጭብጥ ጉዳዩ ውሣኔ ያገኘ በመሆኑ ሁለተኛውን ጭብጥ መወሰኑ አስፈላጊ አይደለም። ምንም እንኳን ሕጉ ባያስገድድም ፍ/ቤቱ በያንዳንዱ ጭብጥ ላይ ያገኘውን ዝርዝር ፍሬ ነገር እና ሊያሳምነው የቻለውን ማስረጃ በዝርዝር መግለጹ ጠቃሚ ነው። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም የሥር ፍ/ቤት የደረሰበት ውሳኔ አግባብ ባለው ማስረጃ ላይ ተመስርቶ ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ለመመርመር ያስችለዋል። ተከራካሪዎች በዝርዝር ባላቀረቡት ወይም በግልፅ ባላመለከቱት ጉዳይ ላይ ፍ/ቤቱ ፍርድ

መስጠት አይችልም እንዲሁም ግራ ቀኙን በአላከራከረ ጉዳይ ጭብጥ ይዞ
ውሳኔ መስጠት የለበትም። ይህ ማለት ግን ፍ/ቤቱ ተጨማሪ ጭብጦችን
በሥ/ሥ ሕጉ ቁ. 251/1/ መሠረት አይዝም ማለት አይደለም መያዝ አለበት
የሚለው ጭብጥ ካለ ይህንኑ መያዝ አለበት የሚለውን ጭብጥ ይዞ ግራ ቀኙ
ክርክራቸውን እንዲያቀርቡለት ማድረግና በቀረበው ክርክር መሠረት
ውሳኔውን መስጠት አለበት።

ፍ/ቤቱ ፍርድ ከሰጠ በኋላ ፍርዱ በራሱ አይፈጽምም ፍ/ቤቱ ፍርዱን
ሲሰጥ ሊፈፀም የሚገባውን ክፍል በትዕዛዝ መልክ መጻፍ አለበት የፍ/ሔር
ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 183/1/ ይመለከታል በዚህ ዓይነት የሚሰጠውም ፍርድ
1. የክሱን መዝገብ ቁጥር 2. የተከራካሪዎቹን ወገኖች ስምና ልዩ
ማብራሪያ 3. የክሱን ዝርዝር 4. እንደነገሩ ሁኔታ አንድ ነገር ከማድረግ
እንዲወገድ ወይም የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፍል በትዕዛዙ ላይ የተገለፀውን
ነገር እንዲፈጽም ወይም ከመፈፀም እንዲታገድ ፤ የማይንቀሳቀስ ነገር
እንዲያስረክብ ወይም እንዲለቅ ተገቢ ሆኖ ሲገኝ ዝርዝር መግለጫ መስጠት
5. ማናቸውንም የወጪ ዝርዝር ፤ ወጭውን ማን እንደሚከፍል እና የትኛው
ንብረት ተሸጦ እንደሚከፈል 6. ለፍርዱ አፈጻጸም ምቹ መስለው የሚታ
ዩትን ነገሮች 7. የፍርድ ባለዕዳውን በቀጥታ በማዘዝ ፍርዱን ለማስፈፀም
የሚቻል ሲሆን እንደፍርዱ የሚፈፀምበትን ጊዜ ወስኖ ማስታወቅ አለበት።
ፍርዱ ለተከሳሹ የሚሰጥ ከሆነ ትዕዛዙ ከዚህ በላይ በቁጥር /1/፣ /2/፣ /3/ እና
/5/ ላይ የተመለከቱትን ዝርዝር ነጥቦች የሚይዝ ይሆናል የትዕዛዙ ውሳኔ
በዳኛው ወይም በዳኞቹ ሐሳብ የሚለይ ከአለም በእርሱም ጭምር መፈረምና
በላይ ላይ ቀኑ መጻፍ አለበት የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. ይመለከታል።

የሥነ ሥርዓት ሕጉ የተወሰኑ ትዕዛዞችን በተመለከተ ልዩ መመሪያ
ዘርግቷል። የሚንቀሳቀስ ንብረት ለአንደኛው ወገን እንዲተላለፍ ወይም
እንዲሰጥ በሚሰጥ ትዕዛዝ ላይ በውሳኔው መሠረት ንብረቱን ሳያስረክብ የቀረ
እንደሆነ ከዚህ ጋር ተመዛዛኝ የሚሆን ጥሬ ገንዘብ በምትኩ እንዲከፍል
የሚል ትዕዛዝ ይሰጣል እዚህ ላይ የፍርድ ባለመብቱ በአማራጩ ገንዘብ
ይከፈልኝ ማለት እንደማይችል መገንዘብ ይኖርብናል ምክንያቱም ሕጉ
ንብረቱን ሳያስረክብ የቀረ እንደሆነ ሲል የፍርድ ባለዕዳው ንብረቱን
ማስረክብ ያልቻለ እንደሆነ ማለቱ እንጂ የፍርድ ባለመብቱ ንብረቱ

ይዘ
ቶን
ነት
ኾ
ት

ይመለስልኝ በማለት ጠይቆ ሳለ ገንዘቡ ይከፈለው ማለቱ አይደለም። ስለሆነም የፍርድ ባለሙብቱ ገንዘቡ ይከፈለኝ ማለት የሚችለው ንብረቱን ማግኘት ያልቻለ እንደሆነ ብቻ ነው በዚህ ዓይነት የተሰጠውም ውሳኔ የፍርድ ባለሙብቱ የንብረቱ ግምት ይከፈለኝ በማለት ሁለተኛ ክስ ከማቅረብ ይገላግለዋል።

ን
ር
ድ
ዩ
ግ
ን
ር
ት
ሁ
ታ
ሙ
።
ና
ኒ
፣

የሚሰጠው ውሳኔ ጥሬ ገንዘብ እንዲከፈል የሚያዝ ሲሆን የብድሩ ውል ወይም የአከፋፈሉ ግዴታ ስምምነት በሌላ ሁኔታ የተፃፈ ቢሆንም እንኳ ፍ/ቤቱ በቂ ምክንያት ሲያጋጥመው የመክፈያውን ጊዜ ለማዘግየት ወይም የተወሰነ ገንዘብ በየጊዜው እንዲከፈል ለማዘዝ ይችላል። በተጨማሪም ገንዘቡ ከነወለዱ ወይም ያለወለዱ እንዲከፈል ያሳል። (ቁ. 186/1)። ይህ ድንጋጌ ተከሣሽ በአፈፃፀሙ ሂደት ሥቃይ ሳይደርስበት ገንዘቡን በሰላማዊ መንገድ መከፈል እንዲችል የታቀደ ነው። ለምሳሌ 5000 ብር እንዲከፍል በአንድ ገበሬ ላይ ቢፈረድ ሰብሉን በሦስት ወር ጊዜ ውስጥ ቢሸጥ ዕዳውን በወቅቱ መክፈል ይችላል። ለጊዜው ግን ፍርዱን የሚፈፅምበት በቂ ገንዘብ የለውም። የመክፈያውን ጊዜ በማራዘም የፍርድ ባለሙብቱ ይህንን ገንዘብ ወደፊት ያገኛል። ስለሆነም የተከሣሹን የእርሻ መሬት ለፍርዱ አፈጻጸም መሸጡ አስፈላጊ አይሆንም። በተመሳሳይ ሁኔታ የፍርድ ባለዕዳው ደሞዝተኛ የሆነ እንደሆነ ዕዳውን በየወሩ ከፍሎ ለመጨረስ የሚያስችለውን መንገድ ማመቻቸት ይኖርበታል። ቤቱን ወይም ቋሚ ንብረቱን እንዲሸጥ ማድረጉ አስፈላጊ አይሆንም። ነገር ግን የፍርድ ባለዕዳው ፍርድ በተሰጠበት ጊዜ ፍርዱን መፈፀም እንደማይችል ፍ/ቤቱን በሚገባ ማሳመን መቻል አለበት። ይህንን ትዕዛዝ እንደመብት በመቁጠር መከራከር አይችልም።

የ
ዐ
ረ
፤
፤
፤

ክሱ የቀረበው የማይንቀሳቀስ ንብረት ፤ አላባና የተወሰደ ሌላ ጥቅምን ለማስመለስ ሲሆን ፤ ፍ/ቤቱ በሚሰጠው ውሳኔ ላይ ንብረቱ ወይም አላባው ከተወሰደበት ጊዜ ጀምሮ ክስ ከመቅረቡ በፊት ፤ ክሱም ቀርቦ በፍርድ እስከተወሰነበትና ይዞታው ለባለሙብቱ እስከሚመለስበት ጊዜ ድረስ ያለአግባብ የተወሰደው ንብረትና አላባ ሌላውም ጥቅም ያስገኘውን ኪራይና የሰጠውን ፍሬ ፤ ማንኛውም ሂሳብ ጭምር እንዲከፍል ለማዘዝ ይቻላል። (ቁ. 187)። ትዕዛዙ ንብረቱ የሚመለስበትን ቀን እና የሚከፈለውን የገንዘብ መጠን መግለጽ አለበት። አንዱ ወገን ተከራካሪ ከሌለው ወገን ማግኘት

የሚገባውን አጣርቶ ማወቅ አስፈላጊ በሆነ ጊዜ ፤ ወይም ፍ/ቤት በሾመው ንብረት አስተዳዳሪ እጅ የሚገኘውን የንብረት ገቢና ወጭ ሂሳብ ማጣራት አስፈላጊ ሲሆን ፤ ወይም በሽርክና የተቋቋመ ንግድ የሚፈርስ ሲሆን ወይም በሽሪኮቹ መካከል ያለውን ሂሳብ ማጣራት ሲያስፈልግ ፤ ፍ/ቤቱ ውሳኔ ከመስጠቱ በፊት ሂሳብ እንዲደረግና ስለሂሳብ ማጣራቱም አፈፃፀም አስፈላጊ መስሎ የታየውን መሪ ትዕዛዝ ይሰጣል (ቁ. 188) በዚህ ዓይነት ሂሳብ ተጣርቶ ከቀረበለት በኋላ የመጨረሻውን ውሳኔ ይሰጣል።

በሽርክና የተቋቋመ ንግድ እንዲፈርስ ወይም ሂሳብ እንዲጣራ በሚቀርብ ክስ ላይ ፍ/ቤቱ የመጨረሻ ውሳኔ ከመስጠቱ በፊት ፤ የተከራካሪዎች ወገኖች ድርሻ ምን ያህል መሆን እንደሚገባው ከለየ በኋላ እንዲሁም የሽርክናው አቋም የሚፈርስበትን ቀን በመግለፅ ስለሂሳብ መጣራትና ስለሌላም ጉዳይ ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል (ቁ. 189)። ሂሳብ ተጣርቶ እንደቀረበለትም የተከራካሪዎቹን ወገኖች ድርሻ እና አንዱ ለሌላው ሃላፊ የሚሆንበትን መጠን በመወሰን ትዕዛዝ ይሰጣል። ንብረት እንዲከፈል ወይም ይዞታ እንዲለይ ፍ/ቤቱ ትዕዛዝ ሲሰጥ ፤ የክፍያው ወይም የይዞታው ወይም የመብት መለየት ጉዳይ ትጨማሪ ምርመራ ሳይደረግ ሊፈፀም የማይችል መሆኑን የተረዳ እንደሆነ ፤ የመጨረሻ ትዕዛዝ ከመስጠቱ በፊት የእያንዳንዱን ተከራካሪ ወገን መብት በመግለፅ ብቻ ነገሩን ወደፍፃሜ ለማድረስ ተስማሚ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል (ቁ. 190)። ጉዳዩ ተጣርቶ እንደቀረበለትም ውሳኔውን ይሰጣል።

የማቻቻል ውሳኔ የተሰጠ እንደሆነ በሚሰጠው ውሳኔ ላይ አንድ ወገን ተከራካሪ ለሌላው ሊከፍል የሚገባውን ልክ ይገልፃል። እንዲሁም ከሁለቱ ወገኖች አንዱ ለሌላው የሚመስለውን ወይም የሚከፍለውን ሂሳብ ይወስናል። የተከሳሽ ከሳሽነት ክስን በተመለከተ የሚኖረው ሥነ ሥርዓት ልክ እንደመቻቻሉ ዓይነት ይሆናል። ቀደም ሲል እንደተመለከትነው ፤ ፍ/ቤቱ ተከሳሹ ማግኘት የሚገባው ሂሳብ (ቀሪ) ከሳሽ ማግኘት ከሚኖርበት መጠን ላቅ ያለ እንደሆነ በዚሁ ቀሪ ገንዘብ ላይ ለተከሳሹ ፍርድ ይሰጣል።

ውሳኔ ከተሰጠ በኋላ ትክክለኛነቱ የተረጋገጠ የፍርድ ወይም የትዕዛዝ ግልባጭ እንዲሰጠው የሚጠይቅ በጉዳዩ አግባብ ያለው ተከራካሪ ወገን ፍርዱን ወይም የትዕዛዙን ውሳኔ ለሰጠው ፍ/ቤት ሲያመለክት

ግልባጩ ተዘጋጅቶ የተሰጠበት ቀንና ዓመተ ምህረት ተሞልቶ ለጠያቂው ይሰጣል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 184/1/ ይመለከታል።

ማጠቃለያ፤ የቀረበው ክርክር በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት በዚህ መልኩ ይወሰናል። ጭብጦቹ ተወስነዋል። ፍርድ ተሰጥቷል ፤ በዚህም ፍርድ ላይ በመመሥረት ትዕዛዝ ተሰጥቷል። ሌላ ተጨማሪ እርምጃ የማይወሰድ ከሆነ መግቱ በዚሁ ያበቃል ማለት ነው። ነገር ግን ተሸናፊው ወገን ፍርድ እንደገና እንዲታይለት ይፈልግ ይሆናል ወይም የፍርድ ባለዕዳው በፍርዱ መሠረት አይፈጽም ይሆናል። በሚቀጥሉት ሁለት ምዕራፎች ተሸናፊው ወገን በምን ሁኔታ የተፈረደበትን ፍርድ እንደገና እንዲታይለትና አሸናፊው ወገን ደግሞ የተፈረደለትን ፍርድ እንዴት ማስፈፀም እንደሚችል እንመለከታለን።

ምዕራፍ 8

ፍርድ እንደገና ስለሚታይበት ሁኔታ

አንድ ፍርድ እንደገና እንዲታይ በመጀመሪያ ፍርዱን ለሰጠው ፍ/ቤት ለይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት አቤቱታ ሊቀርብ ይችላል ከዚህ ቀጥለን ፍርድ እንደገና እንዲታይ አቤቱታ የሚቀርብባቸውን ሁለት ገጽታዎች ለመመልከት እንሞክራለን።

ሀ - ፍርዱን በሰጠው ፍ/ቤት እንደገና ስለሚታይበት ሁኔታ

1. የሥነ - ሥርዓት ጉድለት

ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤት የሕጉን ድንጋጌዎች ባለመከተሉ የሥነ - ሥርዓት ጉድለት የተፈፀመ እንደሆነና ይህም ጉድለት አንዱን ተከራካሪ በሚገባ ሁኔታ የጉዳዩን ውሳኔ አሰጣጥ በእጅጉ ያዛባው እንደሆነ ፍርዱን ሊያነሳው ይችላል። የሥነ - ሥርዓት ጉድለቱ የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ ከመቅረቡ በፊት ወይም በዚህ ክርክር ሂደት የተፈፀመ እንደሆነ በሥነ - ሥርዓት ጉድለቱ ምክንያት በደል ደረሰብኝ የሚለው ተከራካሪ ተቃውሞውን በዚያው ጊዜ ማቅረብ አለበት (ቁጥር 209/3) ይመልከቱ።

የሥነ - ሥርዓት ጉድለቱ የተፈፀመው ከዚያ በኋላ ከሆነ ፍ/ቤቱ በጉዳዩ ላይ ፍርድ አልሰጥም ሊል ይችላል ወይም ፍርድ ሰጥቶም ከሆነ ፍርዱን ሊያነሳ ይችላል። ስለዚህም የሥነ - ሥርዓት ጉድለቶችን የሚመለከቱ ደንቦችን ከዚህ አንጻር ቀጥለን እንመለከታለን።

ጉድለቱ የተፈፀመው የሥነ - ሥርዓት ደንቦችን ባለመከተል የሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ በራሱ ወይም በአንዱ ተከራካሪ ጠያቂነት የክርክሩን ሂደት በሙሉ ወይም በከፊል በጉድለቱ ምክንያት ሊሰርዘው ሊያሻሻለው ወይም ተገቢ መስሎ የታየውን ሌላ ትዕዛዝ ሊሰጥ ይችላል። (ቁጥር 207 ፣ 209(1) ይመልከቱ)። ፍ/ቤቱ በሰጠው መጥሪያ በወሰነው ፍርድ በሰጠው ውሳኔና ትዕዛዝ ላይ የአፃፃፍ ሥህተት ፣ የቁጥር አፃፃፍ ጉድለት ወይም ያልታሰበና ባለማስተዋል የተዘለለ ድንገተኛ የቃል ስህተት መኖሩን ራሱ ያረጋገጠ እንደሆነ ወይም ከባለጉዳዩቹ አንዱ ሲያመለክት በቁጥር 107 የተነገረውን ሥነ - ሥርዓት ጉድለት የሚመለከት ጉዳይ ካልሆነ በቀር ፍ/ቤቱ ሊያርመው ይችላል (ቁ. 208)።

ምናልባት የተሰጠው ትዕዛዝ በፍርዱ መሠረት ላይሆን ይችላል። ለምሳሌ ፍርዱ “ተከሳሽ 1000 ብር እንዲከፍል!” ቢልና በትዕዛዙ ላይ

ደግሞ “100 ብር እንዲከፍል!” ተብሎ ቢፃፍ ወይም በክርክሩ ላይ ተመለከተው ማለትም ዋነኛው የመከራከሪያ ርዕስ የሆነው ጉዳይ ምን እንደሆነ (ለምሳሌ መሬት፣ ቤት፣ መኪና ው.ዘ.ተ.) በትክክል ሳይገለፅ ቢቀር እነዚህን የመሳሰሉ ሥህተቶች ወዲያውኑ ሊታረሙ የሚችሉ በመሆናቸው የክርክሩን ሂደት ተገቢነት ሊያዛቡት አይችሉም። ስለዚህም በክርክሩ መጨረሻ የተሰጠውን ፍርድ በፅኑ ሊያቃውሱት አይችሉም።

ይሁን እንጂ መጨረሻ የተሰጠውን ፍርድ በፅኑ ሊያቃውሱ የሚችሉ ጉድለቶች ሊኖሩ ይችላሉ። ፍ/ቤቱ ቀጠሮ እንዲሰጥ የቀረበውን ጥያቄ በስህተት ሳይቀበለው ቀረ እንበል። በዚህም ምክንያት ጥያቄውን ያቀረበው ተከራካሪ ክርክሩን በአግባቡ ማቅረብ ሳይችል ቀረ። ተከራካሪው ተቃውሞ ያቀረበበትን የቀጠሮ አለመስጠት ጉዳይ በተመለከተ የሰጠው ውሳኔ ስህተት መሆኑን ፍ/ቤቱ ከጊዜ በኋላ የተገነዘበው እንደሆነ የክርክሩን ሂደት በመሰረዝ ቀጠሮ ሰጥቶ አዲስ ክርክር እንዲካሄድ ካደረገ በኋላ ውሳኔ ይሰጣል (ቁጥር 210(1) ይመልከቱ)።

ሆኖም ሥህተቱ ቀደም ሲል በቁጥር 208 ላይ የተዘረዘሩት ዓይነት ባይሆንም እንኳ ከክርክሩ ውጤት በኋላ የተሰጠውን ውሳኔ መሠረታዊ ጉድለት የማያደርስበት ከሆነ የክርክሩ ሂደት እንዲሰረዝ ላይደረግ ይችላል። ለምሳሌ “የሽርክና ንግድ ማህበር እንዲፈርስ” በቀረበ ክስ ፍ/ቤቱ ቁጥ 189 በሚያዘው መሠረት የተከራካሪዎቹ ወገኖች ድርሻን የተመለከተ የመጀመሪያ ትዕዛዝ ሳይሰጥ ቀረ እንበል። በዚህ ፈንታ አንድ ውሳኔ በመስጠት ስለሽርክናውና እያንዳንዱ ሽሪክ በላሚገባው ድርሻ ዘርዘሮ ፍርድ ሰጠ። ይህ ጉድለት ፍርድ ቤቱ የሰጠን ውሳኔ በመሠረቱ የማይነካ በመሆኑ የክርክሩ ሂደት እንዲሰረዝ አያስደርግም። የተፈፀመው ጉድለት የተሰጠውን ፍርድ የሚያዛባ ቢሆንም እንኳ ጉድለቱ ሊታረም የሚችል ከሆነ የክርክሩ ሂደት አይሰረዝም። ለምሳሌ ተከሣሹ የመቻቻል ጥያቄ ባቀረበበት ክርክር ፍ/ቤቱ ከሣሹ ላቀረበው ክሥና ተከሣሽ ደግሞ ላቀረበው የመቻቻል ጥያቄ ይገባቸዋል በማለት ፍርድ ሰጥቶ እዳው ከተቻቻለ በኋላ ማን ለማን ቀረ ገንዘብ መክፈል እንዳለበት ሳይወስን ቀረ እንበል። ስህተቱ ሊታረም የሚችልና ለማን ቀረ ገንዘብ መክፈል እንዳለበት ሊወስን የሚችል በመሆኑ በዚህ ላይ በተፈፀመው ስህተት ምክንያት የክርክሩ ሂደት መሠረዝ አይኖርበትም። የክርክሩ ሂደት በከፊል እንዲሰረዝ የተደረገ እንደሆነም ጉድለቱ ከመፈፀሙ በፊት የተካሄደው ክርክር የሚነካ አይሆንም ስለዚህም ጉድለቱ የተፈፀመው

በሙሉ በክርክሩ ሂደት ጊዜ ከሆነ የሙሉ ክርክሩ ሂደት ይሰረዛል እንጅ ከዚያ በፊት የተካሄደው ክርክር አይነካም።

የተፈፀመውን ጉድለት መሠረት በማድረግ አንድ ተከራካሪ የክርክሩ ሂደት እንዲሰረዝለት ጉዳዩን ለወሰነው ፍ/ቤት ያመለከተ ካልሆነ በስተቀር የጉድለት መፈፀም ይግባኝ ለማቅረብ ምክንያት ሆኖ ሊነሳ አይችልም። ለዚህ ልዩ የሚሆነውና ስህተቱ እንደይግባኝ ምክንያት ሊሆን የሚችለው ጉድለቱ የፍ/ቤቱን ጉዳዩን የማየት የሥረ - ነገር ሥልጣን ማጣት የሚመለከት ወይም ጉድለቱ የተፈፀመው ፍርዱን ወይም ውሳኔውን በተመለከተ የሆነ እንደሆነ ነው (ቁ. 211(1) ይመልከቱ) በተሰጠው ውሳኔ ላይ ይግባኝ ካልቀረበበት ወይም ይግባኝ ቀርቦበት ውሳኔው በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ከፀደቀ ማንኛውም ጉድለት ሕጋዊ እንደተደረገ ሆኖ ይቆጠራል (ቁ. 212 ይመልከቱ)። የሥነ - ሥርዓት ጉድለት መኖር የተሰጠው ፍርድ በሌላ ጉዳዮች በሚነሳ ክርክር ተቃውሞ እንዲቀርብበት አያደርግም።

2. አዲስ ማስረጃ ስለማግኘት

በበታች ፍ/ቤት ተዘውትሮ ሊታይ የሚችለው ክርክር “አዲስ ማስረጃን አገኘሁ!” በማለት የተሰጠው ፍርድ እንደገና እንዲታይ በሚቀርበው አቤቱታ ላይ የተመሠረተ ነው። አንድ ተከራካሪ የተሰጠ ፍርድ እንደገና እንዲታይለት የአዲስ ማስረጃን መገኘት መሠረት በማድረግ ፍርዱን ለሰጠው ፍ/ቤት ማመልከት የሚችለው /1/ በተሰጠው ፍርድ ላይ ይግባኝ ያልተባለበት ወይም የማይባልበት፣ የሆነ እንደሆነ /2/ የመጨረሻው ፍርድ ከተሰጠ በኋላ ሀሰተኛ ሰነድ ወይም ሀሰተኛ የምስክርነት ቃል ወይም መደለያ እንደተደረገና አቤት ባዩም ፍርድ ከመሰጠቱ በፊት አስፈላጊውን ትጋት አድርጎ ለማወቅ ያለመቻሉን በሚገባ ለማስረዳት የሚችል የሆነ እንደሆነ /3/ እነዚህ ጉዳዮች መኖራቸው ወይም መፈፀማቸው ታውቆና ተገልጾ ቢሆን ኖሮ ለፍርዱ መለወጥ ወይም መሻሻል በቂ ምክንያት ሊሆኑ ይችላሉ እንደነበረ ለማስረዳት የቻለ እንደሆነ ብቻ ነው (የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 6/1/ ይመልከቱ።)

እዚህ ላይ መታወስ ያለበት ጉዳዩ አንድ ተከራካሪ ወገን የተሰጠውን ፍርድ ሊያስለውጥ የሚችል አዲስ ማስረጃ ማግኘቱ ብቻ ፍርዱ እንደገና እንዲታይ የማያደርግ መሆኑ ነው። የተገኘው ማስረጃ ፍርዱን በማሳሳት ያበላሸ ተገቢ ያልሆነ ድርጊትን የሚያሳይ መሆኑን አለበት። ማስረጃውም በሐሰት ተዘጋጅቶ የቀረበ ሰነድን፣ ሀሰተኛ የምስክርነት ቃልን ወይም

መ/ ሃ
አለበ/፡
የተ ፡
ጉዳዩ
በመገ
አ/ ፡
ቂዎ
በ/ ፡
ሊ ፡
በማ
የ ፡
ቤ፡
ሰጣ
፡ ፡
ሆኖ
፡ ፡
ገ
መ/ ፡
C
-1/ ፡
የፍ
፡
በ/ ፡
፡
ሃ/ ፡
ሃ/ ፡
ቃ
፡
ኢ
ገ
የ
ገ

መደለያን ወይም ወንጀል ጠቀስ የሆነ ተግባርን መሠረት ያደረገ መሆን አለበት። ይህ ጉዳይ በሕንድ የፍ/ሥ/ሥ/ ሕግ ትእዛዝ 47 ደንብ 1-9 የተመለከተ ሲሆን ሕንዶች ግን ዝርዝሩን ሳያስቀምጡ አዲስና ጠቃሚ የሆነ ጉዳይ ከተገኘ ፍርድ እንደገና እንዲታይ ይፈቅዳሉ። ከዚህም በተጨማሪ በመዝገቡ ላይ በግልጽ በሚታየው ስህተቶችና በሌላ በቂ ምክንያት ፍርድ እንደገና እንዲታይ ይፈቅዳሉ። የኢትዮጵያ የሥነ - ሥርዓት ሕግ አርቃ ቂዎች ፍርድ እንደገና እንዲታይ የሚመለከቱትን ሁኔታዎች በሕጉ ላይ በጥንቃቄ ነው ያሰፈሩት ለማለት ይቻላል። ለምሳሌ ከሣሹ ስለሁኔታው ሊመሰክሩ የሚችሉ ከራሱና ከተከሳሹ በስተቀር ሌሎች ምሥክሮች የሉም በማለት አሰባስበዋል። ይህ ከሆነ ደግሞ በክሱ መሰማት ጊዜ ያሉት ስለገዳዩ የሚያውቁ ብቸኛ ምስክሮች፣ ከሣሹና ተከሣሹ ብቻ ናቸው ማለት ነው። ፍ/ቤቱም ተከሣሹ የሰጠውን የምስክርነት ቃል አምኖ በመቀበል ፍርድ ለእርሱ ሰጠ። ፍርድ ከተሰጠ በኋላም ከሣሹ ጉዳዩን በዓይኑ ያየ ነገር ግን ከሣሹም ሆነ ተከሣሹ በጊዜው የነበረ መሆኑን ያልተገነዘበው ምስክር እንደነበረ ተረዳ። ሆኖም ይህን የአዲስ ማስረጃ መገኘት መሠረት በማድረግ ፍርዱ እንደገና እንዲታይለት ማድረግ አይችልም ምክንያቱም ማስረጃው ፍርዱን ያዛባ ተገቢ ያልሆነ ድርጊት ይታይበትም። ሆኖም ተከሣሹ ድርጊቱን ያየ ምስክር መኖሩን እያወቀ የምስክሩን ማንነት እንዲያስረዳ በፍ/ቤቱ ሲጠየቅ ቢሸሽግ ኖሮ በተከሳሹ የማጭበርበር ድርጊት ምክንያት ፍርዱ እንደገና እንዲታይ ማድረግ ተገቢ በሆነ ነበር። ወይም ምስክሩ ለተከሣሹ መስክሮ ፍ/ቤቱም የምስክሩን ቃል አምኖ በመቀበል ለተከሣሹ ፍርድ ከሰጠ በኋላ ከሣሹ ምስክሩ የሀሰት የምስክርነት ቃሉን ለመስጠት መደለያ መቀበሉን በተጨማሪም ማስረጃ ያቀረበ ከሆነ ግን ፍርዱ እንደገና ሊታይ ችላል። በሌላ ምሳሌ ከሣሹ ያቀረበው ክስ በሰነድ ላይ የተመሠረተ ሆኖ ነገር ግን “ዋናው ሰነድ” ስለጠፋብኝ ቅጅውን ላቅርብ በማለት ባመለከተው መሠረት ፍ/ቤቱ ነገሩን አምኖ በመቀበል ፈቀደለት። በቅጂው ሰነድ ላይ በተመለከቱት የውል ቃሎች መሠረት ፍርድ ለከሣሹ ተሰጠ። ፍርድ ከተሰጠ በኋላ ተከሣሹ “ዋናውን ሰነድ ቢያገኘውና በዚህ ሰነድ የሰፈሩት የውል ቃሎች የእሱን አቋም የሚደግፉ ቢሆኑ አዲስ ማስረጃ አገኘሁ በሚል ፍርዱ እንደገና እንዲታይለት ለማድረግ አይችልም። ምክንያቱም ዋናው ሰነድ ሳይቀርብ የቀረው በከሳሹ ተገቢ ያልሆነ ድርጊት ምክንያት ባለመሆኑ ነው። ይሁን እንጂ ከሳሹ ዋናውን ሰነድ ሸሽጎት ቢሆን ወይም ያቀረበውን ቅጅ በሀሰት

አዘጋጅቶት ቢሆን ኖሮ ተከሣሹ ያገኘው አዲስ ማስረጃ የከሳሹን አግባብ ያልሆነ ድርጊት ስለሚያሳይ ፍርድ እንደገና እንዲታይ መደረግ ይኖርበታል። በሌላ አባባልም የተፈረደበት ተከራካሪ አዲስ ማስረጃ በማግኘቱ ብቻ ፍርድ እንደገና እንዲታይ ማድረግ አይችልም። ፍርድ እንገና እንዲታይ ማድረግ የሚቻለው የተፈረደበት ተከራካሪ ያገኘው አዲስ ማስረጃ የተቃዋሚውን ተከራካሪ ወይም የምስክሩን ተገቢ ያልሆነ ድርጊት የሚያስረዳ ከሆነ ብቻ ነው። የሕጉ ንድፈሃሳብ ክርክር አንድ ደረጃ ላይ መቆም አለበት የሚል ነው። ይህም አንድ የመጨረሻ የፍርድ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ እንደገና ሌላ ክስ ወይም ክርክር አይቀርብበትም የሚለው የቁጥር 5 ደንብ መሠረት ሲሆን በቁጥር 6 የተደነገገው ፍርድ እንደገና የሚታይበት ሁኔታም የዚህ አጠቃላይ መርሕ ልዩነት ነው።

አንድ ውሳኔን ያገኘ ፍርድ በክርክሩ ጊዜ በተከራካሪዎቹ መኖሩ ያልታወቀ አዲስ ማስረጃ ቢገኝም እንኳ እንደገና እንዲታይ ማድረግ ተገቢ ሆኖ አይታይም። ይህ በአንዳንድ ጉዳዮች ኢፍትሐዊ መስሎ ቢታይም የፍርድ ውሳኔ የመጨረሻነት አጠራጣሪ መሆኑ ደግሞ የበለጠ ኢፍትሐዊ ነትን ሊያስከትል ይችላል። ይህን የተሰጡ ውሳኔዎች አጠራጣሪነት ለማስወገድም አዲስ ማስረጃ በመገኘቱ ምክንያት ፍርድ እንደገና የሚታይበት ሁኔታ በኢትዮጵያ እጅግ የተገደበ ነው። እዚህ ላይ አጽንኦት ሊደረግበት የሚገባው ሌላው ጉዳይ ማስረጃው ፍርዱ በሚሰጥበት ጊዜ ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ የሚለው ተከራካሪ መኖሩን ያውቀው የነበረ መሆን የሌለበት መሆኑ ነው። ለምሳሌ አቶ ገብረ ማርያም በክርክሩ ወቅት የከሣሹ ወሳኝ ምስክር ነው እንበል። ከሳሹ አቶ ገብረማርያም በሀሰት እንዲመሰክርለት ጉቦ የሰጠው ለመሆኑ ተከሣሹ ማስረጃ ያለው ቢሆንም የአቶ ገብረማርያምን ምስክርነት ፍ/ቤቱ አያምነውም ብሎ በመገመት ይህን ማስረጃ በክርክሩ ጊዜ አላቀረበም። ይሁን እንጂ ተከሳሹ እንደጠበቀው ሳይሆን ፍ/ቤቱ የአቶ ገብረማርያምን ምስክረት በማመን ለከሳሹ ፍርድ ሰጠ። በዚህ ሁኔታ ተከሣሹ አቶ ገብረማርያም በሀሰት ለመመሥከር ጉቦ ተቀብለዋል የሚለውን መሠረት በማድረግ ፍርዱ እንደገና እንዲታይለት ለማድረግ አይችልም። ምክንያቱም አንድ ተከራካሪ አንድን ማስረጃ በክርክሩ ጊዜ ደብቆ አስቀርቶ በዚያው ማስረጃ መሠረት ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ ማለት ስለማይችል ነው። ስለዚህ ማስረጃው መኖሩ የታወቀው ክርክሩ ከተዘጋ በኋላ ከሆነ ብቻ ነው የፍርዱ እንደገና መታየት ሊፈቀድ የሚችለው።

ከዚህም በተጨማሪ ማስረጃው የውሳኔውን መሠረታዊ ይዘት የሚነካ መሆን አለበት። አንድ የእንግሊዝ ፍ/ቤት “ፍርድ እንደገና እንዲታይ ለማድረግ የሚቀርበው ማስረጃ የሚታመንበት ቢሆን በጭብጡ ላይ ወሳኝነት ያለው መሆን አለበት” በማለት አትቷል። ከሣሹ ምስክሩ በሀሰት እንዲመሰክር መደለያ የሰጠው ቢሆንና ነገር ግን ሌሎቹ ምስክሮችም ልክ መደለያ የተቀበለው ምስክር በመሰከረው ዓይነት በተመሳሳይ መንገድ የምስክርነት ቃላቸውን ቢሰጡ ከሣሹ ለምስክሩ መደለያ ሰጥቷል በማለት የሚቀርበው ማስረጃ ለጭብጡ ወሳኝነት ስለሌለው ፍርድ እንደገና እንዲታይ ለማድረግ በቂ ምክንያት አይሆንም። ምክንያቱም ፍ/ቤቱ በሌሎች ምስክሮች የምስክርነት ቃል መሠረትም ጭብጡን ለከሳሹ ሊወስነው ይችል ስለነበር ነው።

በመጨረሻም ማስታወስ ያለብን በአንድ ውሳኔ ላይ ይግባኝ የቀረበበት ከሆነ አዲስ ማስረጃ አግኝቻለሁ በሚል ምክንያት ፍርድ እንደገና ይታይልኝ የሚል ማመልከቻ መቅረብ የማይችል መሆኑን ነው። ይህን አገኘሁ የሚለውን ማስረጃ ውሳኔውን በሚሰጥበት ጊዜ ግምት ውስጥ እንዲያስገባው ይግባኝ ለቀረበለት ፍርድ ቤት ማሳወቅ ይችላል። በአንድ ውሳኔ ላይ ይግባኝ የተባለ ከሆነ ይግባኝ ጊዜው ካለፈ በመቅረቡ ምክንያት ውድቅ ቢደረግም እንኳ ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ በማለት ውሳኔውን ለሰጠው ፍ/ቤት ማመልከቻ መቅረብ አይችልም። ይህም የተደረገበት ምክንያት ተከራካሪው ጥያቄውን ፍርዱን ለሰጠው ፍ/ቤት ወይም ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የማቅረብ ምርጫ የተሰጠው በመሆኑና ይግባኙን በመምረጡ ጊዜው ካለፈ በኋላ በማቅረቡ ይግባኙ ውድቅ የተደረገ ቢሆንም በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔ መገደድ ይኖርበታል በሚል ነው። ሆኖም ይግባኝ ቀርቦ በዚያ ውሳኔ ላይ ይግባኝ ሊቀርብበት አይችልም በሚል ምክንያት ውድቅ ቢደረግ ይግባኝ በማይባልበት ውሳኔ ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ የሚል ማመልከቻ መቅረብ የተፈቀደ በመሆኑ ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ የሚለውን ማመልከቻ መቅረብ ይቻላል።

ፍርድ እንደገና እንዲታይ የሚቀርብ ማመልከቻ በይግባኝ ማመልከቻ ላይ ሊዘረዘሩ የሚገባቸውን ነጥቦች መያዝ አለበት። (ቁጥር 327 ይመልከቱ) ከዚህም በተጨማሪ የተገኘው አዲስ ማስረጃ የሀሰት ሰነድን ሀሰተኛ ምስክርነትን መደለያንና የመሳሰሉትን የሚመለከት ለመሆኑ ማረጋገጫ

መኖሩን በሚጠቅስ ቃለመሐላ የተደገፈና ማስረጃው አስፈላጊው ትጋት የተደረገ ቢሆንም ፍርዱ በተሰጠ ጊዜ በአመልካቹ ያልታወቀ መሆኑን የሚገልጽ መሆን አለበት (ቁጥር 6(2) ይመልከቱ) ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ የሚለው ማመልከቻ ለአቢቱታው መሠረት የሆነው ማስረጃ ከተገኘበት ቀን ጀምሮ በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ መቅረብ ይኖርበታል (ቁጥር 6(2) ይመልከቱ።) ማስረጃው የሚገኝበትን ጊዜ በተመለከተ የይርጋ ዘመን የሌለ በመሆኑ ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ የሚለው ማመልከቻም ማስረጃው እንደተገኘ በማንኛውም ጊዜ ሊቀርብ ይችላል። ይህም ለሌላው ተከራካሪ ጎጂ ነው ሊባል አይችልም። ምክንያቱም ማስረጃው አብዛኛውን ጊዜ የእሱን ተገቢ ያልሆነ ድርጊት የሚመለከት በመሆኑ በዚያ መልክ ያስፈረደው ፍርድ በማንኛውም ጊዜ ከሚቀርብበት ተቃውሞ ነፃ ነው ብሎ ለመውሰድ መብቱ የሌለው በመሆኑ ነው። ፍ/ቤቱ ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ የሚለውን ማመልከቻ የተቀበለው እንደሆነ ተቃራኒው ተከራካሪ ቀርቦ ውሳኔው መለወጥ የለበትም የሚል መከራከሪያ ካለው እንዲያስረዳ ለማድረግ መጥሪያ ይልክለታል። ፍ/ቤቱ የእሱን ክርክር ከሰማ በኋላም ፍርዱ እንደገና የሚታይበትን ሁኔታ በተመለከተ ተገቢ የመሰለውን ትእዛዝ ይሰጣል። (ቁጥር 5(3) ይመልከቱ) ሆኖም ዳኝነቱ እንደገና ሊታይ ይገባዋል። ወይም አይገባውም በማለት ፍ/ቤቱ በሚሰጠው ውሳኔ ላይ ይግባኝ ማቅረብ አይቻልም (ቁጥር 6(4) ይመልከቱ።

የቀረበው አዲስ ማስረጃ በጉዳዩ ላይ ከተመለከተቱት ጭብጦች መካከል አንዱን ብቻ የሚነካ ሊሆን ስለሚችል ፍ/ቤቱ በቀረበለት ማመልከቻ ላይ ውሳኔ የሚሰጠውም ማስረጃው የሚመለከተው የትኛውን ጭብጥ ነው የሚለውን ጥያቄ መሠረት በማድረግ ነው። ለምሳሌ ውል አለማክበርን አስመልክቶ ለቀረበ ክስ ተከሳሹ ሕጋዊ ውል አልተዋዋልንም ውል አለ ቢባልም ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ሊፈፀም የሚችል አይደለም የሚል ክርክር አቀረበ። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን ተመልክቶ ሁለቱንም ጭብጦች በተመለከተ ለተከሳሹ ወሰነ። ከሳሹ ፍርድ ከተሰጠ በኋላ ተከሳሹ በመካከላችን ሕጋዊ ውል የለም በማለት ያቀረበውን ክርክር እንዲደግፍለት ለፍ/ቤቱ ያቀረበው የሀሰት ሰነድ መሆኑን አረጋገጠ። ይህ ማስረጃ ውል አለ ወይስ የለም የሚለውን ጭብጥ የሚነካ ቢሆንም ፍ/ቤቱ ለተከሳሹ የሰጠው ፍርድ ውሉ ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ሊፈፀም አይችልም ተብሎ በተሰጠው ውሳኔ ምክንያት ሊለወጥ የሚችል ባለመሆኑ ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ

የሚለ
ይህ ማ
በመሆኑ
የተገኘ
አንድ

ቢሆን
የተ
ለማ
ሁለት
ክፍ
አዲስ
ባለ
ደ
ሪው

ጉ
ጥ
የ
ከ
ጥ
ያ
የ
ሪ

የሚለው የከላሽ ማመልከቻ ተቀባይነት ሊያገኝ አይገባውም። ምክንያቱም ይህ ማስረጃ ከቀረበ በኋላም ቢሆን ፍርድ ሊሰጥ የሚችለው ለተከላሹ በመሆኑ ነው። ይህም ማለት ውሳኔው ያረፈባቸው ጭብጦች ሁለት ከሆኑና የተገኘው አዲስ ማስረጃ ግን አንደኛውን ጭብጥ ብቻ የሚያፈርስ የሆነ እንደሆነ ፍርድ እንደገና እንዲታይ ማድረግ አይቻልም ማለት ነው።

ይሁን እንጂ የተከላሹ ኃላፊነት በሁለት ጭብጦች ላይ የተመሠረተ ቢሆንና ፍ/ቤቱ በአንዱ ጭብጥ ላይ ተመሥርቶ ውሳኔ ከሰጠ በኋላ ውሳኔ የተሰጠበትን ጭብጥ የሚመለከት አዲስ ማስረጃ ቢገኝ ጉዳዩን እንደገና ለማየት ፍ/ቤቱ ሊወስን ይችላል ይሆናል። ለምሳሌ በክርክሩ ውስጥ ከነበሩት ሁለት ሊያስጠይቁ ከሚችሉ ጭብጦች አንዱን ብቻ በመመልከቱ ፍ/ቤቱ ክርክሩን በሥረ - መሠረቱ እንደገና ለማየት የመወሰን ሥልጣን አለው። አዲስ በተገኘ ማስረጃ መሠረት ፍርድ እንደገና እንዲታይ ሊደረግ የሚችል ባቸው የተወሰኑ ሁኔታዎች ምን እንደሆኑ መገንዘብ እጅግ ጠቃሚ ነው። ይኸውም ፍርድን እንደገና ማየት አግባብ የሚሆነው ማስረጃው የተከራካሪ ሪውን ወይም የምስክሩን አግባብ ያልሆነ ድርጊት የሚያሳይ ከሆነ ብቻ ነው።

3. ስለመቃወሚያ

የመጨረሻው ውሳኔውን በሰጠው ፍ/ቤት ፍርድ እንደገና የሚታይበት ሁኔታ በክርክሩ ውስጥ ተሳታፊ ያልነበረ ቢሆንም በተሰጠው ፍርድ መብቱ የተነካበት ሰው መቃወሚያ ሲያቀርብ ነው። በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ መሆን የሚገባው ወይም በክርክሩ ውስጥ ለመግባት የሚችልና እንዲሁም ተካፋይ ባልሆነበት ክርክር የተሰጠው ፍርድ መብቱን የሚነካበት ማንኛውም ሰው ተካፋይ ባልሆነበት ክርክር የተሰጠው ፍርድ ከመፈፀሙ በፊት መቃወሚያውን ለማቅረብ ይችላል (ቁጥር 358 ይመልከቱ) መቃወሚያውን ማቅረብ የሚችልባቸው ሁኔታዎችም ሦስት ሲሆኑ እነሱም 1) አመልካቹ በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ መሆን ይገባው ወይም ተካፋይ መሆን ይችላል የነበረ መሆን 2) በተሰጠው ፍርድ ጥቅሞቹ የተነኩበት መሆን 3) የመቃወሚያው ማመልከቻ ፍርዱ ከመፈፀሙ በፊት መቅረብ ሲሆኑ ፍርዱ ከተፈፀመ በኋላ ግን መቃወሚያ ሊቀርብ አይችልም። መቃወሚያ ማቅረብ የሚችሉት ሰዎች ደግሞ በሶስት ተከፍለው ሊታዩ የሚችሉ ይመስላል። እነሱም 1) በክርክሩ የግድ መሳተፍ የሚገባቸው ሰዎች 2) በክርክሩ መብት ያላቸው ሰዎች 3) በክርክሩ በሚሰጠው ውሳኔ ለተፈረደበት ተከራካሪ መዋጮ የማድረግ ወይም

መካካላቸው የመክፈል ኃላፊነት ያለባቸው ሰዎች ናቸው። በክርክሩ ውስጥ ተካፋይ መሆን የሚገባው የሚለው ሐረግ አግባብ ስላለው ከላሽና በከላሽነት ወይም በተከላሽነት መግባት ስለነበረበት ሰው ወይም ጉዳዩን ለመወሰን መገኘቱ አስፈላጊ ስለሆነ ሰው ከሚጠቅሰው ከቁጥር 40 ጋር ተገናዝቦ መነበብ ይኖርበታል። የዚህ አይነት ሰዎች ጥቅሞች ደግሞ በሚሰጠው ፍርድ የግድ ይነካሉ ምክንያቱም በክርክሩ ውስጥ መብት ያላቸው ሰዎች ጥያቄዎች ክርክር ተካሂዶባቸዋል በክርክሩ የግድ መሳተፍ ያለባቸው ሰዎች መብቶችም እንደዚህ በሚካሄደው ክርክር የሚካተቱና በሚሰጠው ውሳኔም የሚነኩ መሆናቸውን ከትርጉማቸውም መረዳት እንችላለን። በክርክሩ ተሳታፊ የሆነው ወገን ከሌላ ሰው መዋጮ ወይም ማካካሻ የማግኘት መብት ያለው ከሆነ ደግሞ እሱ ተጠያቂ ሆኖ ቢገኝ በውሳኔው መሠረት ሌላው ሰው መዋጮውን ወይም ማካካሻውን የመክፈል ግዴታ ስለሚኖርበት ፍርድ የሌላውን ሰው ጥቅም ይነካል ማለት ነው። ይህም የሚያሳየው ተከራካሪው ለሌላው ወገን ፍርድ ቢሰጥ ምን ያህል ሊነካ እንደሚችል አጠያያቂ ስለሆነ ያለበትን ኃላፊነት በተመለከተ በአግባቡ ላይቃውም የሚችል መሆኑን ነው። በክርክሩ ውስጥ የግድ መጣመር የሌለባቸውና በከላሽነት ወይም በተከላሽነት ሊጣመሩ ይችሉ የነበሩ ሰዎች መቃወሚያ ሊያቀርቡ አይችሉም። የዚህ ዓይነት ሰዎች የራሳቸውን ክስ ሊያቀርቡ ወይም በራሳቸው ተጠያቂ ሊሆኑ ስለሚችሉና በሚሰጠው ውሳኔም ሊነኩ ስለማይችሉ መብታቸውን ወይም ኃላፊነታቸውን ለማስወሰን መቃወሚያ ማቅረብ አይችሉም። በቁጥር 41 መሠረት ጣልቃ መግባት የሚችሉ ሰዎች መቃወሚያ የማቅረብ መብት የግድ ላይኖራቸው ይችላል። ምንም እንኳን ጣልቃ ገቢው በቁጥር 41 በተጠቀሰው መሠረት ጉዳዩ ያገባኛል ቢልም በክርክሩ ውስጥ መግባት የነበረበት ወይም መግባት ይችል የነበረ የሚለውን መመዘኛ ላያሟላ ይችላል። ስለዚህም አንድ ሰው መቃወሚያ ማቅረብ የሚችለው በቁጥር 41 መሠረት በጉዳዩ የሚያገባው የሆነ እንደሆነ የክርክሩ ተሳታፊ መደረግ ይችላል የነበረ ለምሳሌ መዋጮ የማዋጣት ወይም የማካካስ ኃላፊነት ያለበት ከሆነ ነው። መቃወሚያ ማቅረብ የሚፈቀድበት ደንብ መሠረታዊ ዓላማ ምንክልባትም ፍርድ መሰጠቱን ያላወቀና በተሰጠው ፍርድም ጥቅሙ የሚነካ ሰው ፍርዱ ቢፈፀም በጥቅሙ ላይ ሊከተል የሚችለውን ጣልቃ ገብነት መከላከል ነው። ለምሳሌ አንድ ሰው መብቱን ለሌላ ሰው ካስተላለፈ በኋላ በዚያው መብት ላይ አንድ ሰው ከሶ ለተከላሹ ተፈረደ እንበል በጉዳዩ

ላ
ክቡ
5/1
ፈ
ስለ
እ”

በተ
(
ጥር
የፀ
)
ማ
ሰ
)
ቀ
ጥ
ጥ
እ
የ
ተ
ገ
እ
ፀ
ገ
ገ

ይህን በተመለከተ በሕጉ ላይ የቀረበ መመዘኛ ባይኖርም እንኳ በክርክሩ የግድ ተካፋይ ሆነው መቅረብ ከሚገባቸው ወገኖች በቀር ፍርዱን በመቃወም የሚቀርቡት ማመልከቻዎች አመልካቹ ፍርድ ከመሰጠቱ በፊት ክርክር መኖሩን ካወቀ ውድቅ እንዲሆኑ መደረግ እንዳለበት ተነግሯል። በክርክሩ ውስጥ የግድ መካፈል የሚገባው ወገን ግን በመዝገቡና በተሰጠው ፍርድ ውስጥ እንዲሰፍር መቃወሚያ ማቅረብ መቻል አለበት መቃወሚያ ማቅረብ የሚፈልግ ሌላ ወገን ግን በክርክሩ ውስጥ ቀደም ብሎ መግባት ይችል የነበረ ከሆነ መቃወሚያው ተቀባይነት ማግኘት አይኖርበትም እንዲህ ዓይነቱ የተቃውሞ ማመልከቻ ጉዳዩን የሚያዘገይ እንደመሆኑ አንድ በክርክሩ ውስጥ መብት አለኝ ባይ ወገን ክርክሩ መኖሩን እያወቀ ከክርክሩ በስተጀርባ አድፍጦ በመቀመጥ የክርክሩን ሚዛን በመገምገም እርሱን አጥጋቢ ፍርድ ያልተሰጠ እንደሆነ ጉዳዩ እንደገና እንዲሰማ ለማድረግ ሲል የሚያቀርበው ማመልከቻ ውድቅ እንዲሆን መደረግ አለበት። ፍ/ቤቱም ቀደም ብሎ የክርክሩ ተሳታፊ መሆን ወይም ቀደም ብሎ በክርክሩ ጣልቃ መግባት ይችል የነበረ ሰው በጊዜው እርምጃ ባለመውሰዱ መቃወሚያ የማቅረብ መብቱን በገዛ ፈቃዱ እንደተወው ይቆጠራል በማለት ቢወስን አግባብ ይሆናል።

መቃወሚያ የሚቀርበው ፍርዱን ለሰጠው ፍ/ቤት አቤቱታ በማቅረብ ነው (ቁጥር 359(1) ይመልከቱ) የሚቀርበው አቤቱታ ከሌሎች ፎርማሊቲዎች በተጨማሪ ውሳኔውን የሰጠውን ፍ/ቤት ስም ፍርዱ የተሰጠ በትን ቀን የክሱን ፋይል ቁጥር መቃወሚያው የሚቀርብበትን ምክንያትና የሚጠየቀውን ዳኝነት መግለጽ ይኖርበታል (ቁጥር 359(2) ይመልከቱ)። ከዚህ አቤቱታ ጋርም በማመልከቻው የተገለፀው እውነት መሆኑን የሚያረ ጋግጥ የመሐላ ቃል መያያዝና አስፈላጊ ሲሆንም ፍርዱ እንዳይፈፀም የሚጠይቅ ማመልከቻ በአባሪነት መቅረብ ይኖርበታል። (ቁጥር 359(3,4) ይመልከቱ)

በቁጥር 359 ላይ በተነገረው መሠረት የመቃወሚያ ማመልከቻ ሲቀርብለት ፍ/ቤቱ ጉዳዩ የሚሰማበት ቀን ቀጠሮ ወስኖ መቃወሚያ በቀረበበት ፍ/ቤት ውስጥ ተከራካሪ በነበሩት ወገኖች የመቃወሚያው ማመልከቻ ግልባጭና ጥሪው እንዲደርሳቸው ያዛል ቁ. 360(1) ይመልከቱ። የመቃወሚያው ክርክር የሚሰማው የመጀመሪያው ክርክር በተሰማበት ሥነ - ሥርዓት ሆኖ ፍ/ቤቱ ነገሩን ካጣራ በኋላ መቃወሚያ የቀረበበትን ፍርድ ለማፅደቅ ፣ ለመለወጥ ወይም ለመሰረዝ ይችላል (ቁ. 360/2)።

ለ -
ስ/

እጅግ
ወገን
በመ
የሚያ
እን
በሙ
እንደ
ስህ
ፍ/ቤ
ላይ
ተ!
ይህን
ወ
የሳረ
ቢሆ
የ
በደ
ማላ
ይ
በማ
አ
ገ

ክን
ክን
ት
እ
ው
ያ
ት
ም
ድ
ሩ
ን
ል
ጠ
ታ
የ
ን
ት
፡
፡
፡

ለ - ፍርድ ለበላይ ፍ/ቤት ይግባኝ በማቅረብ እንደገና ስለሚታይበት ሁኔታ

አንድ የተሰጠ ፍርድ እንደገና እንዲታይ ከሚደረግባቸው መንገዶች እጅግ የተለመደው ይግባኝ ማቅረብ ነው። ይግባኝ ማለት “አንድ ተከራካሪ ወገን በበታች ፍ/ቤት የተሰጠው ፍርድ እንዲሰረዝ ወይም እንዲሻር በመጠየቅ ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት ተብሎ ለሚጠራው የበላይ ፍ/ቤት አቤቱታ የሚያቀርብበት ሥርዓት ነው ተብሎ ሊተረጎም ይችላል። ይግባኝ የቀረበ እንደሆነ ይግባኝ የቀረለት ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ “ክሱን በሚሰማበትና ውሳኔ በሚሰጥበት ጊዜ ስህተት ፈፅሞ እንደሆነ ወይም እንዳልሆነ” ለመወሰን እንዲችል አስቀርቦ ይመረምራል። በውሳኔው ላይ ስህተት ያልተገኘ እንደሆነ የበታች ፍ/ቤት የሰጠው ፍርድ በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይፀናል። አንዳንድ ሁኔታዎችን በተመለከተ በበታች ፍ/ቤት ውሳኔ ላይ የታየው ስህተት ሊስተካከል የሚችል በመሆኑ ተገቢው እርማት ተደርጎ ፍርዱ እንዲሻሻል የሚደረግበት ጊዜ አለ። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይህንን ለማድረግ የሚያስችለው ሥልጣን አለው። በኢትዮጵያ ውስጥ ወደፊት እንደምንመለከተው ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በተወሰኑ ሁኔታዎች የቀረበለትን ጉዳይ የበታች ፍ/ቤቱ እንደገና እንዲያየው ሊመልሰው የሚችል ቢሆንም አብዛኛውን ጊዜ ግን የመጨረሻ ውሳኔ ይሰጥበታል። ይግባኝ ማለት የተሰጠን ፍርድ በድጋሚ መመርመር ማለት እንጂ ክሱን ከሥረ - መሠረቱ በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት እንደገና መመልከት ወይም አዲስ ክርክር መክፈት ማለት እንዳልሆነ በግልፅ ሊታወቅ ይገባል። አዘውትሮ እንደሚታየው ይግባኝ የሚቀርብበት ምክንያት የበታች ፍ/ቤት የሕግ ስህተት ፈጽሟል በሚል ነው እንደ ደንቡ ከሆነ አንድ ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት ተጨማሪ ማስረጃን አይቀበልም። ተጨማሪ ማስረጃ እንዲቀርብ የሚፈቅድ ከሆነም በተወሰኑ ጥያቄዎች ላይ ብቻ የተገደበ ነው የሚሆነው።

ቀደም ሲል በነበሩት አመታት አንድ ይግባኝ በተለይ ዝቅተኛ በሆኑ ፍ/ቤቶች ጉዳዩን ሙሉ በሙሉ እንደገና ከሥረ - መሠረቱ መመልከት ማለት እንደሆነ ተደርጎ ሲሰራበት ነበር። ይህ ሁኔታ በፍትሐ ብሔር ሥነ - ሥርዓት ሕግ የተፈቀደ አይደለም ስለሆነም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ምን እንደሚሰራና ይግባኝ በመጀመሪያ ደረጃ ጉዳዩን ከማየት እንዴት እንደሚለይ በጥንቃቄ ማስተዋሉ እጅግ ጠቃሚ ነው።

1 - ይግባኝ የማቅረብ መብት

ማንኛውም ተከራካሪ በፍትሐ ብሔር ሥነ - ሥርዓት ሕግ ድንጋጌዎች መሠረት በበታች ፍ/ቤት የመጨረሻ ፍርድ በተሰጠበት ጉዳይ ይግባኝ ማቅረብ ይችላል (ቁጥር 320(1) ይመልከቱ) ይግባኝ የሚያቀርበው ወገን ይግባኝ ባይ ተብሎ ሲጠራ በበታች ፍ/ቤት ፍርድ ያገኘው ወገን ደግሞ “መልስ ሰጪ” በመባል ይጠራል። በይግባኝ ጊዜ በዚህ መልክ የሚጠሩ ቢሆንም ከሳሽ ይግባኝ ባይ ወይም ከሳሽ መልስ ሰጪ እና ተከሳሽ መልስ ሰጪ ወይም ተከሳሽ ይግባኝ ባይ ተብለው የሚጠሩበት ሁኔታም ያልተለመደ አይደለም። ሁለቱም ወገኖች የበታች ፍ/ቤት በሰጠው ፍርድ ቅር የተሰኙ ከሆኑ ሁለቱም ይግባኝ ማለት ይችላሉ። ለምሳሌ የበታች ፍ/ቤት ለከሣሹ የፈረደ ቢሆንም ነገር ግን እንዲወሰንለት ከጠየቀው በታች ፈርዶለት ሊሆን ይችላል። በእንደዚህ ያለው ሁኔታ ተከሳሽ ተጠያቂ ነህ ተብሎ በመወሰኑ ይግባኝ ማቅረብ የሚችል ሲሆን ከሣሽም በተወሰነለት የገንዘብ መጠን ማነስ ምክንያት ይግባኝ ሊል ይችላል። ተጠያቂነትን በሚመለከት በተያዘው ጭብጥ ላይ የተሰጠው ፍርድ ለከሣሽ በመሆኑ ከሳሽ በፍርዱ ቅር በመሰኘት የሚያቀርበው ይግባኝ “መስቀለኛ ይግባኝ” ተብሎ የሚጠራ ሲሆን ተከሣሹ ደግሞ “መስቀለኛ መልስ ሰጪ” ተብሎ ይጠራል። ነገር ግን ከሣሹ ብቻ ይግባኝን ያቀረበ ከሆነ እንደተለመደው እሱ “ይግባኝ ባይ” ተከሣሹ ደግሞ “መልስ ሰጪ” ይሆናሉ ማለት ነው።

ይግባኝ ማቅረብ የሚፈልግ ወገን ደግሞ በተሰጠው ፍርድ መብቱ የተነካ መሆን አለበት። አንድ ሰው መጨበጫ የሌለውን ጥያቄ ለማስወሰን ክስ ማቅረብ እንደማይችል ሁሉ በተሰጠው ውሳኔ ጉዳት ያልደረሰበት ሰውም እንዲሁ ውሳኔው እንደገና እንዲታይለት ለማድረግ አይችልም። በመሆኑም ከሣሹ በተከሣሹ ላይ ያቀረበው ክስ በሁለት አማራጭ ምክንያቶች ላይ የተመሠረተ ቢሆንና ፍ/ቤቱ በአንደኛው የክርክር ምክንያት በሱ ላይ ወስኖ በሁለተኛው የክርክር ምክንያት ግን ለሱ በመወሰን አጠቃላይ ክርክሩን ግን ባቀረበው ክስ መሠረት ቢፈርድለት አንደኛው ጭብጥ በኔ ላይ መወሰኑ አግባብ አይደለም በማለት ይግባኝ ሊያቀርብ አይችልም። የበታች ፍ/ቤቱ ከሳሹ ካቀረበቸው ሁለት የመከራከሪያ ምክንያቶች መካከል አንዱ የሚያስገኘው የካሣ መጠን ሌላው ከሚያስገኘው የበለጠ ቢሆንና ፍርድ የሰጠው አነስተኛ የካሣ መጠን በሚያስገኘው ቢሆን ግን ይግባኝ ማቅረብ

ይችላል
ውል የ
ምክንያት
ግን
አጠቃላይ
ያቀረበ
በተሰጠው
ማቅረብ
ሲሆን
ላይ ላይ
ማንኛው
ተከሳሹ
ለምሳሌ
አንድ
በገንዘብ
ለሦስት
ፍርድ
አይችልም
የሰጠው
አነስተኛ
የካሣ መጠን
በሚያስገኘው
ቢሆን ግን
ይግባኝ ማቅረብ

ወች
ባኝ
ገን
ገም
በሩ
ጭ
ወደ
ነጥ
ሹ
የን
ነጥ
ነሰ
ው
ት
ሹ
ታ
ም

ቱ
ነን
ት
ወ።
ነን
ሱ
ይ
ይ
ች
ዱ
ድ
ብ

ይችላል። በሌላ ሁኔታ ደግሞ ተከሣሽ ውልን አስመልክቶ በቀረበበት ክስ ውል የለም አለ የሚባል ከሆነም ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው ብሎ ቢከራከርና ፍ/ቤቱ ውል አለ ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ግን ተከላሹ እንደተከራከረው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው በማለት አጠቃላይ ክርክሩን ለተከላሽ ቢፈርድ ተከሣሹ ውል የለም በማለት ያቀረበውን ክርክር ፍ/ቤቱ ውድቅ ያደረገው ያለአግባብ ነው በማለት በተሰጠው ፍርድ ላይ ይግባኝ ማቅረብ አይችልም። አንድ ወገን ይግባኝ ማቅረብ የሚችለው በተሰጠው ፍርድ መብቱ በሚገዛው መልክ የሚነካ ሲሆን ብቻ ነው። በአንድ ክርክር ውስጥ ብዙ ተከራካሪዎች ከኖሩና በሁሉም ላይ ፍርድ የተሰጠ እንደሆነ፣ ከመካከላቸው አንዱ ወይም ሁሉም ይግባኝ ማቅረብ ይችላሉ። ይግባኝ ያቀርቡት ተከራካሪዎች በተቃራኒው ወገን ባሉት ተከራካሪዎች የግድ በሁሉም ላይ ይግባኝ ማቅረብ አያስፈልጋቸውም። ለምሳሌ ተከላሹ አንድ ሌላ ሦስተኛ ወገንን ተከሣሽ አድርጎ በክርክሩ አስገባ እንበል። ፍ/ቤቱም ከሣሹ ላቀረበው ክስ ተከሣሽ ተጠያቂ ነው በማለት ፈርዶ ተከሣሹ በሦስተኛው ወገን ላይ ላቀረበው አቤቱታም ለሦስተኛው ወገን ወሰነ። በዚህ ጉዳይ ተከሣሹ ፍ/ቤቱ ለከሣሹ በሰጠው ፍርድ ላይ ይግባኝ ሳይል፣ ነገር ግን ሦስተኛው ወገን ተከሣሽ ተጠያቂ አይደለም ብሎ በተሰጠው ፍርድ ላይ ሦስተኛውን ወገን ብቻ መልስ ሰጭ በማድረግ ይግባኝ ማቅረብ ይችላል። ለተከላሹ ተጠያቂ ነህ ብሎ የተፈረደበት ሦስተኛ ወገን ተከሣሽም እንደዚሁ በተፈረደለት ከሣሽ ላይ ይግባኝ ሳያቀርብ ተከሣሹን ብቻ መልስ ሰጭ በማድረግ ይግባኝ ሊያቀርብ ይችላል። አንድ ተከላሽ በሌላው ተከላሽ ላይ መስቀለኛ ክስ ያቀረበ ከሆነም ከላሽ ባቀረበው ክስ በተሰጠው ፍርድ ይግባኝ ሳይል በመስቀለኛ በቀረበው ክስ በተሰጠው ፍርድ ላይ ብቻ ሌላውን ተከሣሽ መልስ ሰጭ በማድረግ ይግባኝ ሊያቀርብ ይችላል። ብዙ ተከራካሪዎች ተሳታፊ በሆኑበት ክርክር በተሰጠ ፍርድ ላይም የግድ በክርክሩ ውስጥ መሳተፍ የሚገባቸው ተከራካሪዎች ካልሆኑ በስተቀር የተወሰኑት ብቻ ይግባኝ ማለት ወይም በተወሰኑት ላይ ብቻ ይግባኝ ማቅረብ ይችላል። ለምሳሌ እስማኤልና በክሪ ከአንድ ድርጊት በመነጨ የክስ ምክንያት ተጣምረው በአቡበክር ላይ ክስ መሠረቱ። በዚህ ክርክርም በሁለቱም ከላሾች ላይ ለተከሣሹ ተፈረደ ከተፈረደባቸው ከላሾች አንዱ ብቻ በተፈረደለት ተከሣሽ ላይ ይግባኝ ማቅረብ ይችላል። አንድ ከላሽ በሁለት ተከላሾች ላይ ክስ አቅርቦ ለሁለቱም ተከላሾች በከላሹ

ላይ በሚፈረድበት ጊዜም እንደዚሁ ሁኔታው ተመሳሳይ ነው። ማለትም የተፈረደበት ከሳሽ ከተፈረደላቸው ተከላሾች በአንዱ ላይ ብቻ ይግባኝ ማቅረብ ይችላል። ይሁን እንጂ አንድ በክርክሩ ውስጥ የግድ መግባት ያለበት ሰው በይግባኝ ባይነት ወይም በመልስ ሰጭነት ካልገባ የግድ መግባት ያለበት ተከራካሪ አልገባም የሚለው መቃወሚያም ደግሞ ተፈጻሚነት ይኖረዋል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም በጉዳዩ ላይ ፍርድ የመስጠት ስልጣን ስለማይኖረው በክርክሩ ውስጥ የግድ መግባት ያለበት ተከራካሪ ባልተገኘበት ጉዳዩን ማየት መቀጠል የለበትም።

ይግባኝ የተባለበት ፍርድ ትክክል እንደሆነ ተደርጎ ስለሚገመት ፍርዱ መሻር ወይም መሻሻል ያለበት መሆኑን የማስረዳት ግዴታው የይግባኝ ባዩ ነው። ስለዚህም ይግባኝና መስቀለኛ ይግባኝ ቀርቦ ከሆነ ይግባኝ ባዩ ይግባኝ ያቀረበበት የፍርድ ክፍል ትክክል አለመሆኑን የማስረዳት ግዴታ ያለበት ሲሆን መስቀለኛ ይግባኝ ባዩም እንደዚሁ እሱ ይግባኝ ያቀረበበት የፍርድ ክፍል ትክክል አለመሆኑን የማስረዳት ግዴታ አለበት።

በተሰጠው ፍርድ ወይም ትዕዛዝ ላይ ይግባኝ ለማለት የሚቻል ቢሆንም እንኳ ፍርድ ወይም ትዕዛዝ የሰጠው ፍ/ቤት በዚህ ሕግ በተሰጠው ሥልጣን መሠረት ፍርዱን ለማረም ለማሻሻል ወይም እንደገና ለማጣራት የሚችል ከሆነ ይኸው ሥርዓት አስቀድሞ ሳይፈፀም ይግባኙን ማቅረብ አይፈቀድም በማለት ቁጥር 320(2) ይደነግጋል። ይህ ሁኔታ ቀደም ሲል የተነጋገርንበትን እንደ ሥነ -ሥርዓት ጉድለት የመሳሰሉትንና ሌሎች በበታች ፍ/ቤት የሚከሰቱ ጉድለቶችን ይጠቀልላል። አንድ ተከራካሪ እንደነዚህ ዓይነት ስህተቶች መፈፀማቸውን ሲያረጋግጥ ፍርዱ እንዲነሳ የሚጠይቀውን ማመልከቻ ፍርዱን ለፈረደው ፍ/ቤት ማቅረብ አለበት። ፍርዱ እንዲነሳ የሚጠይቀውን ማመልከቻ ፍ/ቤቱ አልቀበል ካለው ግን ይግባኙን ማቅረብ ይችላል። በአንድ ፍርድ ወይም ትእዛዝ ላይ ስህተት ከተፈፀመ ውሳኔው ይነሳልኝ የሚል ማመልከቻ ለታችኛው ፍ/ቤት ያልቀረበ ቢሆንም እንኳ ስህተቱ ለይግባኝ ምክንያት መሆን እንደሚችል ቁጥር 211(1) ይደነግጋል። ይሁን እንጂ በበታች ፍ/ቤት መፍትሄ ስላለና ስህተቱ የተፈፀመው በፍርዱ ወይም በትእዛዙ ላይ ቢሆንም ይግባኝ ከመቅረቡ በፊት ውሳኔው ይነሳልኝ የሚል ማመልከቻ ለበታች ፍ/ቤት መቅረብ ስላለበት ይህ መፍትሄ እስኪጨረስ ድረስ የይግባኝ ፍ/ቤቱ የቀረበለትን ይግባኝ የሚያይ አይመስልም።

አንድ የተፈረደበት ተከራካሪ ፍርድን የፈረደው ፍ/ቤት በቁጥር 6 መሠረት ፍርዱን እንደገና እንዲያይልት ለማድረግ የሚያስችለው አዲስ ነገር ያገኘ ቢሆንም ይግባኝ ለማቅረብ የሚያስችለው ሌላ ምክንያት ካለው ይግባኝ ከማቅረብ አይከለከልም። በቁጥር 6 መሠረት ፍርዱ እንደገና እንዲታይ የሚፈቀደው በፍርዱ ላይ ይግባኝ ያልተባለበት ከሆነ ሲሆን ይግባኝ ቀርቦ ከሆነም የይግባኝ ፍ/ቤቱ ያገኘውን አዲስ ነገር እንደተጨማሪ ማስረጃ እንዲያይልት ይግባኝ ባዩ ሊጠይቅ ይችላል። ተጨማሪ ማስረጃን በተመለከተ ወደፊት ለማብራራት እንሞክራለን። ይሁን እንጂ አዲስ ነገር በማግኘቱ ብቻ በውሳኔው ላይ ይግባኝ ማቅረብ ግን አይችልም። የአዲስ ማስረጃው መገኘት የበታች ፍ/ቤት የሰጠው ፍርድ በይግባኝ ፍ/ቤት እንዲነቀፍ ስለማያደርገው ውሳኔውን የሰጠው ፍ/ቤት ፍርዱን እንደገና እንዲያይልት መጠየቅ ይኖር በታል። እዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን ፍርዱ እንደገና ይታይልኝ ተብሎ ለሚቀርብ ማመልከቻ በሚሰጥ ውሳኔ ላይ ይግባኝ ሊባልበት የማይችል መሆኑን ነው (ቁጥር 6/4) ይመልከቱ።

አንድ ጊዜ ይግባኝ ማለት መብት ነው። አንድ ጉዳይ ታይቶ የተወሰነው በወረዳ ፍ/ቤት ከሆነ ወረዳው ለሚገኝበት አውራጃ ይግባኝ ማቅረብ ይቻላል። (ቁጥር 321(1)(አ) ይመልከቱ)። በዚህ መሠረት ጉዳዩ በአውራጃ ፍ/ቤት ከተወሰነ ለከፍተኛው ፍ/ቤት በከፍተኛው ፍ/ቤት ከተወሰነ ደግሞ ለጠቅላይ ፍ/ቤት ይግባኝ ማቅረብ ይቻላል። (ቁጥር 321(1)(ሐ) ይመልከቱ)። ይግባኝ የቀረበለት ፍ/ቤት ፍርዱን ካፀናው ሌላ ይግባኝ ማቅረብ አይቻልም። ፍርዱ በይግባኝ ከተሻረ ወይም ከተለወጠ ግን ወደሚቀጥለው የበላይ ፍ/ቤት ይግባኝ ማቅረብ ይቻላል። እዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን ሦስተኛ ይግባኝን የሚመለከት ድንጋጌ የሌለ መሆኑን ነው። ስለዚህም የፍ/ሥ/ሥ/ሕጉ ይግባኝን በተመለከተ ከወ/መ/ሥ/ሥ/ሕጉ ቁ. 182(2) ይለያል።

2 - ጊዜያዊ አገልግሎት ባለው ትእዛዝ ላይ ስለሚቀርብ ይግባኝ

ጊዜያዊ አገልግሎት ባለው ትእዛዝ ላይ የቀረበ ይግባኝ ማለት ፍ/ቤቱ በሚሰጠው ጊዜያዊ አገልግሎት ያለው በጉዳዩ ላይ ግን የመጨረሻ ውሳኔ በማያስከትል ውሳኔ ላይ ይግባኝ ማቅረብ ማለት ነው። ጊዜያዊ ትእዛዝን በተመለከተ ምሳሌዎች የሚሆኑት ቀጠሮ እንዲሰጥ በቀረበ ጥያቄ ላይ ፣ በመጀመሪያ ደረጃ በቀረበ ተቃውሞ ላይ ፣ ማስረጃ ተቀባይነት ያግኝ ተብሎ በሚቀርብ ጥያቄ ላይ ፣ ከጠበቃ ጋር ለመቅረብ ወይም የጠበቃን እርዳታ

ለማግኘት ወይም ዳኝነት ሳይከፈል በነፃ ለመክሰስ በሚቀርብ ጥያቄ ላይ የሚሰጡ ውሳኔዎች ናቸው። በቀድሞው የጠቅላይ ንጉሠ ነገሥት ፍ/ቤት ሥነ ሥርዓት ደንብ /1944 አንቀጽ 7፡8 የሕግ ማስታወቂያ ቁጥር 155 ነጋሪት ጋዜጣ 10ኛ ዓመት ቁጥር 11/ በጊዜያዊ ትእዛዝ ላይ የቀረቡ ይግባኞች ለጠቅላይ ንጉሠ ነገሥት ፍ/ቤት እንዲቀርቡ የተፈቀደ ነበር ክሱ በበታች ፍ/ቤት እየተሰማ በሌላ በኩል ደግሞ በጊዜያዊ ትዕዛዞች ላይ ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የይግባኝ አቤቱታ ይቀርብና ይሰማ ነበር። ይህ ሁኔታ አንድ ክስን በተመለከተ በርከት ያሉ ይግባኞች እንዲቀርቡ የሚያደርግ በመሆኑ ሙግቱ የተንዛዛና ቅጥ የለሽ ሆኖ ነበር የሚታየው። ከዚህም በተጨማሪ አስፈላጊ ያልሆኑ ይግባኞች እንዲቀርቡም ያደርጋል። ጊዜያዊ ውጤት ያላቸውን ጉዳዮች አንስቶ ተቀባይነት ሳያገኝ የቀረ ተከራካሪ በመጨረሻ በክርክሩ ሊረታ ስለሚችል በእንደዚህ ያለው ሁኔታ ጊዜያዊ ውጤት ባለው ጉዳይ ይግባኝ ማቅረብ አስፈላጊ አይሆንም ለምሳሌ ከሳሹ ተቀባይነት ሊኖረው አይገባም በማለት እየተቃወመ ፍ/ቤቱ አንድ ማስረጃ እንዲቀርብ ፈቀደ። ሆኖም ማስረጃው ቢቀርብም ፍ/ቤቱ በመጨረሻ ጉዳዩን አስመልክቶ ለከሳሹ ፈረደ። በዚህን ጊዜ ከሳሹ ማስረጃው እንዲቀርብ ፍ/ቤቱ በሰጠው ብይን ላይ ይግባኝ ማቅረቡ አስፈላጊ አይሆንም። ምክንያቱም የፍ/ቤቱ ብይን በጉዳዩ ላይ የተሰጠውን ውሳኔ ያዛባው ባለመሆኑ ነው። የክርክርን መዘግየትና አስፈላጊ ያልሆኑ ይግባኞች መቅረብን ለመግታት ቀደም ብሎ የነበረው ደንብ ተለውጦ ጊዜያዊ አገልግሎት ባላቸው ትእዛዞች ላይ ይግባኝ ማቅረብ በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጉ እንዳይፈቀድ ተደርጓል። ለዚህም ነው በቁጥር 320/3/ ላይ መክልከሉ በግልፅ የተደነገገው። ስለሆነም ሊኖር የሚችለው ይግባኝ አንድ ሆኖ ይኸውም የበታች ፍ/ቤት በሰጠው የመጨረሻ ውሳኔ ላይ ይሆናል ይግባኙ በሚቀርብበትም ጊዜ ጊዜያዊ ትዕዛዝን የሚመለከቱና ሌሎችም ተነስተው ውድቅ የተደረጉ መቃወሚያዎች ሁሉ ሊቀርቡ ይችላሉ። ሆኖም ማንም ሰው እንዲታሰር ወይም በማረፊያ ቤት ተይዞ እንዲቆይ ወይም ከስረ ነገሩ ፍርድ በፊት በእጁ ያለውን ንብረት ለሌላው ወገን እንዲያዛውር በተሰጠበት ውሳኔ ላይ ይግባኝ የሚያቀርብበትንና እንዲሁም ያለ አግባብ ታስፌያለሁ ይግባኝ ይታይልኝ ሲል ያቀረበው አቤቱታ ተቀባይነት ባጣ ጊዜ ለበላይ ፍ/ቤት አቤቱታ የማቅረብ መብቱን አያስቀርበትም (ቁ. 320(4) ይመልከቱ)። እነዚህ ትዕዛዞች በባህሪያቸው ጊዜያዊ ትዕዛዞች ቢመስሉም እንኳ የሰውን መታሰርና ንብረት ማጣትን የሚመለከቱ ናቸው። ስለሆነም አንድ ሰው አላግባብ የመታሰርና ንብረቱ

የመገ
የሙ
ይግባ
ናቸ
ላይ

ይፍ
አሊ
አይ
አገ
ይት
ከሆ
ለና
የሚ
ማ
በ
ስለ
የ
ግ
እነዚ
ይ

ወ
የ
ፍ/ቤ
ረ
የ
የሚ
እ
ላይ
ከሆ
ይ

ላይ
 ሠላ
 ረት
 ቶች
 ፍ/
 ው
 ስን
 ገቱ
 ላጊ
 ኃን
 ገሩ
 ገይ
 ው
 ሊ።
 ገሹ
 ገይ
 ገዩ
 ፍ
 ው
 ብ
 ው
 ር
 ሻ
 ን
 ሉ
 ት
 ት
 በ
 ው
 ን
 ው
 ን
 ፡

የመዛውሩን ጉዳይ ተገቢነት በተመለከተ በተቻለ መጠን አፋጣኝ መልስ
 የማግኘት መብት ሊኖረው እንደሚገባ ይታመናል። እነዚህ ብቻ በተለይ
 ይግባኝ እንዲቀርብባቸው የተፈቀዱ ጊዜያዊ ውጤት ያላቸው ትእዛዞች
 ናቸው። ሌሎችን ጉዳዮች በተመለከተ ግን ጊዜያዊ ውጤት ባላቸው ጉዳዮች
 ላይ ይግባኝ ከቀረበለት ፍ/ቤት ውድቅ ማድረግ ይኖርበታል።

ስለዚህም ይግባኝ በማይባልበት ጊዜያዊ ውጤት ባለው ትእዛዝና
 ይግባኝ በሚባልበት የመጨረሻ ፍርድ መካከል ያለውን ልዩነት ማወቁ
 አስፈላጊ ነው። ይህ ጉዳይ በመጀመሪያ ሲያዩት እንደሚመስለው ቀላል
 አይደለም። ምክንያቱም በባህሪው ጊዜያዊ በሆነ ጉዳይ የተሰጠ ትእዛዝ
 እንደሁኔታው በውጤቱ ለክርክሩ የመጨረሻ እልባት የሚሰጥ ሊሆን
 ይችላል። የተሰጠው ጊዜያዊ ትእዛዝ ለክርክሩ የመጨረሻ እልባት የሚሰጥ
 ከሆነ ደግሞ የመጨረሻ ፍርድ ስለሚሆን ይግባኝ ሊቀርብበት ይችላል።
 ለምሳሌ አንድ የክስ አቤቱታ የክሱን ምክንያት አልገለፀም ተብሎ ውድቅ
 የሚሆንበትን ሁኔታ እንውሰድ። ከሣሹ በዚያው የክስ ምክንያት አዲስ ክስ
 ማቅረብ ስለሚችልና ቀደም ብሎ እንዳየነውም ፍ/ቤቱ አቤቱታውን ውድቅ
 በማድረግ ፋንታ በቁጥር 91 መሠረት ክሱን አሻሽሎ እንዲያቀርብ ሊያደርግ
 ስለሚችል የክሱን ምክንያት አልገለፀም በሚል አቤቱታውን ውድቅ
 የማድረግ ውሳኔ ጊዜያዊ ትእዛዝ ሆኖ ነው የምናየው። ሆኖም ከሳሹ አዲስ ክስ
 ማቅረብ ላይፈልግና ክርክሪን የሚደግፉ ፍሬ ነገሮችን ሁሉ የገለጽኩ ሲሆን
 እነዚህም ፍሬ ነገሮች የክሱን ምክንያት የሚገልጹ ናቸው በማለት ሊከራከር
 ይችላል።

በግልጽ እንደምናየው ክርክሩን ሊቀጥል ስለማይችል አቤቱታውን
 ውድቅ በማድረግ የሚሰጠው ውሳኔ ለጉዳዩ እልባት የሚሰጥ ሲሆን ውድቅ
 የማድረጉ ትእዛዝ በጉዳዩ ላይ የመጨረሻ ፍርድ መስጠት ይሆናል። ወይም
 ፍ/ቤቱ የከሳሹን አቤቱታ ውድቅ ያደረገው ሲሆን ክሱን አሻሽሎ ለማቅ
 ረብም ፈቃድ አልጠየቀም እንበል። በጉዳዩ ላይ ክስ ማቅረብ የሚቻልበት
 የይርጋ ዘመን ካለፈ በኋላ ክስ ሲያቀርብ ተከሣሽ የይርጋ ጊዜው አልፏል
 የሚል ተቃውሞ በማንሳቱ ክሱ እንዲሰረዝ ተደረገ። ቀደም ብሎም
 እንዳልነው ክሱን ውድቅ በማድረግ በመጀመሪያ የተሰጠው ውሳኔ እዚህም
 ላይ ለጉዳዩ እልባት የሚሰጥ በመሆኑ የይግባኝ ማቅረቢያ ጊዜው ያላለፈ
 ከሆነ ከሳሹ ይግባኝ ማቅረብ ይችላል። ቀደም ብሎም እንደጠቀስነው ቀጠሮ
 ይለወጥልኝ በሚል ለቀረበው አቤቱታ የሚሰጥ ብይን ጊዜያዊ ውጤት

ባለው ጉዳይ ላይ የሚሰጥ ትእዛዝ ነው። ነገር ግን የቀረበውን ጥያቄ ውድቅ በማድረግ በተሰጠው ትእዛዝ ምክንያት ተከራካሪው ክርክሩን መቀጠል ሳይችል ቢቀርና በሱ ላይ ቢፈረድበትስ? ቀጠሮ ይለወጥልኝ በማለት የቀረበውን ጥያቄ ውድቅ በማድረግ ፍ/ቤቱ የወሰነው ያለ አግባብ መሆኑን በምክንያትነት በመጥቀስ ይግባኝ ማቅረብ ይችላል። ምንም እንኳ ይግባኝን የሚያቀርበው ጊዚያዊ ውጤት ባለው ቀጠሮ መከላከልን በሚመለከት ምክንያት ቢሆንም ይግባኝ የሚቀርበው በተወሰነው የመጨረሻ ፍርድ ላይ ነው።

ይህን ደንብ የተመለከቱ ተጨማሪ ምሳሌዎችን ለማቅረብ እንወዳለን። በመጀመሪያው የክርክሩ ደረጃ ወቅት ከላሹ ፍ/ቤቱ በቁጥር 255 ድንጋጌ መሠረት ጉዳዩን በአፋጣኝ ወዲያውኑ ይወሰንልኝ በማለት ይከራከራል። ፍ/ቤቱም የከሳሹን ጥያቄ ባለመቀበል በጉዳዩ ላይ ሙሉ ክርክር እንዲካሄድበት ያደርጋል። ከሳሹ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን በአፋጣኝ በመጀመሪያው የክርክር ደረጃ አልወሰነም በማለት ይግባኝ ማቅረብ አይችልም። ፍ/ቤቱ ሙሉ ክርክር ይካሄድ በማለት የሰጠው ውሳኔ ጉዳዩን እልባት እንዲያገኝ የሚያደርገው ሳይሆን በጉዳዩ ላይ ሙሉ ክርክር እንዲካሄድ የሚያደርግ ብቻ ነው። ከሳሹ በክስ መሰማት ጊዜ የመርታት ዕድል ሊኖረው ስለሚችል ይግባኝ ማቅረቡን አስፈላጊ አያደርገውም። በሌላ በኩል ከሳሹ ክሱን ባቀረበበት ጊዜ ጉዳዩን በአግባቡ ስላላስረዳ መልስ ማቅረብ ሳያስፈልገኝ ልሰናበት በማለት ተከላሽ የቀረበውን ጥያቄ ውድቅ በማድረግ በሚሰጠው ውሳኔም ውጤቱ ተመሳሳይ ነው። ይህም ማለት ጥያቄውን ውድቅ በማድረግ ፍ/ቤቱ በሰጠው ውሳኔ ላይ ይግባኝ ማቅረብ አይችልም ማለት ነው። ምክንያቱም ውሳኔው የሚያስከትለው ውጤት ተከላሹ የመከላከያ መልሱን እንዲያቀርብ ማድረግ ብቻ በመሆኑ በመጨረሻ በክርክሩ ሊፈረድለት ይችላል። ተከላሹ በሌለበት የተሰጠውን ፍርድ ተከሳሹ ሳይቀርብ የቀረው ተገቢው መጥሪያ ሳይደርሰው ቀርቶ ነው ወይም ላለመቅረቡ በቂ ምክንያት አለው በማለት በሚያነሳው ጊዜም ሁኔታው ተመሳሳይ ነው። የዚህ ብይን መሰጠት ተከላሹ መልሱን አቅርቦ እንዲከራከር እድል የሚሰጥ ቢሆንም በመጨረሻ ግን በጉዳዩ ላይ ለከላሹ ሊፈረድ ይችላል። ጉዳዩን በተመለከተ ለተከላሹ ከተፈረደ እርግጥ ነው ፍ/ቤቱ የመጀመሪያውን ፍርድ ማንሳቱ ትክክል አይደለም በሚል ምክንያት ከላሹ ይግባኝ ማቅረብ ይችላል። ለከላሹ የተፈረደ ከሆነ ግን ይህን ይግባኝ ማቅረብ አስፈላጊ አይሆንም። አንድን እቤቱታ ውድቅ በማድረግ

331 -

እንደሚጠራጠር በመጥቀስ በወቅቱ ባለው የሐንጋሪ የፖለቲካ ስርዓት ሁኔታ ንብረቱን ለቆንሲል ጀኔራል መስጠቱ ያለው ተገቢነት አጠያያቂ መሆኑን ገለፀ። ፍ/ቤቱም በኑዛዜው የተጠቀሰው የሙት ልጆች ማሳደጊያ መኖር አለመኖሩን ንብረቱ እንዲሰጠው የሚጠይቀው ድርጅት ሚቹ ንብረቱ እንዲሰጥለት የፈለገው ድርጅት መሆን አለመሆኑ እስኪረጋገጥ ድረስ ንብረት አስተዳዳሪው ንብረቱን ፍ/ቤት እንዲያስቀምጥ ትእዛዝ ሰጠ። ቆንሲል ጀኔራል በዚህ ትእዛዝ ላይ ይግባኝ ያቀረበ ቢሆንም ውሳኔው ጊዜያዊ ውጤት ያለው ስለሆነ ይግባኝ ሊቀርብበት አይችልም ተብሎ ይግባኝ ውድቅ ተደረገ። ውሳኔው የተባለው ድርጅት ንብረቱን ለማግኘት መብት አለው ወይስ የለውም የሚለውን ጥያቄ ለሌላ ጊዜ እንዲተላለፍ የሚያደርግ ብቻ ነው። ፍ/ቤቱ የሰጠው ትእዛዝ በጭብጡ ላይ የመጨረሻ ውሳኔ እስኪሰጥ የሚያገለግል የንብረቱን አቀማመጥ የሚመለከት ውሳኔ ነው።

በሌላ ሁኔታ አንድ ውሳኔ ገና መዳኘት የሚገባው ጉዳይ ወይም ጭብጥ ቢኖርም እንኳ የመጨረሻ ሊሆን ይችላል። የንብረት ክፍፍል እንዲደረግ ወይም ንብረት በተለያዩ ይዞታ ሥር እንዲሆን በሚቀርብ ክ/ሥ ፍ/ቤቱ ትዕዛዝ ሲሰጥ የክፍያው ወይም የይዞታው መለያየት ተጨማሪ ምርመራ ሳይደረግ ሊፈፀም የማይመች መሆኑን የተረዳ እንደሆነ የመጨረሻ ትዕዛዝ ከመስጠቱ በፊት የእያንዳንዱን ተከራካሪ ወገን መብት በመግለፅ ብቻ ነገሩን ወደ ፍፃሜ ለማድረስ ተስማሚ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል (ቁ. 190)። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ የተከራካሪ ወገኖችን መብት በሚመለከት በተሰጠው ውሳኔ ላይ የመጨረሻው ትእዛዝ ከመስጠቱ በፊት ይግባኝ ሊቀርብበት ይችላል? የሚለው ነው። መልሱም በዚህ ዓይነቱ ጉዳይ ይግባኝ መፈቀድ አለበት የሚል ነው። ምክንያቱም ጉዳዩን በተመለከተ ተከራካሪ ሪዎች ያላቸው መብት ተወስኗል። ፍ/ቤቱ በውሳኔው ስህተት ፈጽሞ ከሆነም የንብረቱ ክፍፍል ከመደረጉ በፊት መሻሩ ጠቃሚ ነው። የሚሠራ ተጨማሪ ሥራ ቢኖርም የጉዳዩን የመጨረሻ ውጤት የሚነካ ስላልሆነ ይግባኝ መፈቀድ ይኖርበታል። በቁጥር 189 የተደነገገውን በተመለከተ የተከራካሪ ዎችን ድርሻ በመለየት በተሰጠ ትእዛዝ ላይ የሚቀርብ ይግባኝን በተመለከተም ውጤቱ ተመሳሳይ ነው። ምክንያቱም ትእዛዙ የክርክሩን መሠረታዊ ጉዳይ የሚወስን በመሆኑ ይግባኝ ሊባልበት ይገባል።

ይህ ከሆነ በአንድ ጉዳይ ላይ የተሰጠ ውሳኔ “ጊዜያዊ አገልግሎት ያለው መሆኔን ወይም አለመሆኑን” ለመወሰን የውሳኔው ውጤት በክርክሩ

77
 84
 25
 44
 40
 11
 12a
 11
 77
 14
 44
 12

በጥ
ረግ
ኩቱ
ዞራ
ዛገ
ሩን
))።
ነት
ነኝ
ነኝ
ሐ
ም
ገሪ
ኙ
ነሪ
ለ
ዊ

ት
ሩ

- 333 -

የፍርድን ትእዛዝ ግልባጭ ከይግባኙ ማመልከቻ ጋር አያይዞ ማቅረቡ ጥሩ የሆነ ልምድ ቢሆንም አስፈላጊ እንዳልሆነ ግን መገንዘብ አለብን። ወደፊት እንደምናየው በአንዳንድ ሁኔታዎች ይግባኝ ባዩ ይግባኝ በሚያቀርብበት ጊዜ ተጨማሪ ማስረጃ እንዲያቀርብ ሊፈቀድለት ይችል ይሆናል። ስለዚህም የሚቀርበው የይግባኝ ማመልከቻ ይግባኝ ባዩ ይግባኝን ያቀረበው ውሳኔ በተሰጠበት መዝገብ ላይ ብቻ ተመስርቶ መሆኑን ወይም ተጨማሪ ማስረጃ ለማቅረብ የሚፈልግ መሆኑን መጥቀስ አለበት። ተጨማሪ ማስረጃ ማቅረብ የሚፈልግ ከሆነ ይህንኑ የሚጠቅስ ማመልከቻ ከይግባኙ ጋር አያይዞ ማቅረብ ይኖርበታል። ማመልከቻው የማስረጃውን ዓይነት ሊጠሩ የሚችሉ ምስክሮች ካሉ ስምና አድራሻቸውንና ማስረጃው በመጀመሪያው ክርክር መቅረብ ያልቻለበትን ምክንያት መግለፅ አለበት። ይግባኝ ባዩ ለሚጠሩት መልስ ሰጭዎች ሁሉ በቂ ሆኖ ሊዳረስ የሚችል የማመልከቻውን ግልባጭ ማዘጋጀትና ማቅረብ አለበት። (ቁ. 327(3)(4) ይመልከቱ) ማመልከቻው በትክክል ያልቀረበ እንደሆነ ውድቅ እንዲሆን ሊደረግ ወይም በተቀጠረው ቀን ወይም ወዲያውኑ ተሻሽሎ እንዲቀርብ ለይግባኝ ባዩ ሊመለስለት ይችላል (ቁ. 330 (1) ይመልከቱ)። ፍ ቤቱ በቀረበለት የይግባኝ ማመልከቻ ላይ የሚወስደው እርምጃ በማመልከቻው ላይ በታየው የተደለት ዓይነት የተመሠረተ ስለሚሆን ማመልከቻው ፈጽሞ ብቃት የሌለው ከሆነ ይግባኝ ባዩ አዲስ ይግባኝ እንዲያቀርብ ሊነገረው ይገባል። መጠነኛ መሻሻል የሚያስፈልገው ወይም የተወሰነ ሰነድ የጐደለው ከሆነ ደግሞ ተሻሽሎ እንዲቀርብ ቀንቀጠሮ መወሰኑ አግባብ ይሆናል። ስህተቱ አነስተኛ ከሆነ ግን የይግባኝ ማመልከቻው በቀረበበት ጊዜ ወዲያውኑ እንዲሻሻል ሊደረግ ይችላል። የቀረበውን የይግባኝ ማመልከቻ ፍ ቤት በማናቸውም ምክንያት ያልተቀበለው እንደሆነ ያልተቀበለበትን ምክንያት በመፃፍ ከመዝገቡ ጋር ተያይዞ እንዲቀመጥ ያደርጋል (ቁ. 330 (2) ይመልከቱ።)

ለ - ይግባኝ የሚቀርብበት ጊዜ

የይግባኝ ማመልከቻ ፍርድ ከተሰጠበት ጊዜ አንስቶ እስከ ስልሳ ቀን ባለው ጊዜ ውስጥ መቅረብ አለበት (ቁ. 323 2)። ይህ የመጀመሪያ ደረጃ ፍ ቤት ፍርድ ለመስጠት ቀጠሮ ከያዘበት ጊዜ አንስቶ ማለት እንዳልሆነ ግን መገንዘብ አለብን። ስልሳ ቀን ካለፈ በኋላ የሚቀርበውን ማመልከቻ የይግባኝ ሰሚ ፍ ቤት መዝገብ ቤት መቀበል አይኖርበትም። ስለሆነም የመዝገብ ቤቱ ሹም የይግባኝ ማመልከቻውን በመለሰው እስከ ሥር ቀን ውስጥ የተወሰነ

የረቡ
 ብን
 የቀር
 ል
 በሰ
 ማሪ
 ሰረ
 ጋራ
 ጠሩ
 ያላ
 ባሉ
 ውን
 ጦሪ
 ይም
 ባዩ
 ባዩ
 ለት
 ሆነ
 ሻል
 ስሎ
 ግን
 ረግ
 ራት
 ጋር
 ቦን
 ፍ
 ሆን
 ሆነ
 ቱ
 ው

ቀን ካለፈ በኋላ ይግባኝ እንዲታይለት የፈቃድ መጠየቂያ ማመልከቻ
 ለማቅረብ የሚችል መሆኑን ለአመልካቹ ይገልፃል (ቁ. 324/1)። የጊዜ
 ገደቡ ለይርጋ ዘመን እንዳለው ዓይነት በመሆኑ በጥንቃቄ ተፈፃሚ መሆን
 ይኖርበታል። የፍ/ቤቱ መዝገብ ቤቱ ሹም ፍርዱ በተፈረደ በስልሳ አንደኛው
 ቀን የቀረበ የይግባኝ ማመልከቻን ለመቀበል በቂ ምክንያት አይኖረውም።
 የይግባኙ ማመልከቻ ለመዝገብ ቤቱ የቀረበው የተወሰነው ጊዜ ካለፈ በኋላ
 ይግባኝ ለማቅረብ እንዲፈቀድለት ከሚጠይቅበት ማመልከቻ ጋር ተያይዞ
 እንደሆነ የመዝገብ ቤቱ ሹም የይግባኙን ማመልከቻ መልሶ የፈቃድ
 መጠየቂያውን ማመልከቻ ብቻ መቀበል ይችላል የፈቃድ መጠየቂያውና
 የይግባኙ ማመልከቻ የተፃፈው በአንድ ወረቀት ላይ የሆነ እንደሆነ የይግባኝ
 ማመልከቻውን አልቀበልም በማለት ጉዳዩን ለያይቶ እንዲያቀርብ ያዘዋል
 (ቁ. 324/2)።

ጊዜው ካለፈ በኋላ ይግባኝ ለማለት የሚቀርበው የፈቃድ ጥያቄ
 ማመልከቻ በዕሑፍ ሆኖ በፍ ብ ሥ ሥ ሕ/ቁጥር 323 በተነገረው መሠረት
 በተወሰነው ጊዜ ውጥስ ይግባኝ ያልቀረበበትን ምክንያት የሚገልፅ መሆን
 አለበት ቁ. 325(1)። ከማመልከቻው ጋርም አመልካቹ በጊዜው ይግባኙን
 ሳያቀርብ የቀረው በእርግጥ በበቂ ምክንያት ነው ወይስ አይደለም የሚለውን
 ፍ/ቤቱ ለመወሰን እንዲችል የሚያደርገው ማስረጃም ተያይዞ መቅረብ
 ይኖርበታል (ቁ. 325(2) ይመልከቱ)። ፍ/ቤቱ ለቀረበለት የፈቃድ ጥያቄ
 ማመልከቻ ተቀባይነትን የሚያስገኝ ውሳኔ ከመስጠቱ በፊት ፈቃድ
 ጠያቂውንና ይግባኝ የተባለበትን ወገን አስቀርቦ በመጠየቅ ማስረጃውንም
 ከመረመረ በኋላ አስፈላጊ መስሎ የታየውን ውሳኔ ይሰጣል (ቁ. 325 (3))።
 ይግባኝ ባዩ ይግባኙን በጊዜው ያላቀረበው በበቂ ምክንያት እንደሆነ
 ካመነበት ማመልከቻውን በመቀበል ትእዛዝ ይሰጣል አመልካቹም ይህ
 ትእዛዝ በተሰጠ በአሥር ቀናት ውስጥ ይግባኙን ማቅረብ አለበት (ቁ. 326(1)
 ይመልከቱ)። ጊዜው ካለፈ ይግባኝ በማለት የቀረበውን ማመልከቻ ውድቅ
 በማድረግ በተሰጠ ውሳኔ ይግባኝ ማለት የማይቻል መሆኑን ይግሞ መገንዘብ
 ይኖርብናል (ቁ. 326(3) ይመልከቱ)። ይህም የሚጠቁመን ይህን ማመልከቻ
 በመቀበል በተሰጠው ውሳኔ ላይ ግን ይግባኝ ማለት የሚቻል መሆኑን ነው።
 ይሁን እንጂ ማመልከቻውን በመቀበል የሚሰጠው ውሳኔ ጊዜያዊ አገል
 ግሎት ያለው ነው ምክንያቱም ይግባኙ ቀርቦ ቢሰማም እንኳ ለመልስ ሰጭው
 ሊፈረድለት ይችላል። ስለዚህም ይግባኙ እንዲሰማ በተሰጠው ውሳኔ ላይ

መልስ ሰጭው ይግባኝ ማቅረብ አይችልም። ይግባኝ ተሰምቶ ቀደም ብሎ ለመልስ ሰጭው የተሰጠው ፍርድ ከተሻሻለ ወይም ከተሻሻረ ይህ ይግባኝ የታየው በጠቅላይ ፍ/ቤት ካልሆነ በስተቀር መልስ ሰጭው ለሚቀጥለው የበላይ ፍ/ቤት ይግባኝ በማቅረብ የመጀሪያው ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት ጊዜው ካለፈ ይግባኝ እንዲታይ የፈቀደው በስህተት መሆን አለመሆኑን በተመለከተ ጥያቄ ሊያነሳ ይችላል ጊዜው ካለፈ ይግባኝ ለማለት የቀረበ ማመልከቻን በተመለከተ የሚነሳው ብቸኛ ጥያቄ በተወሰነው የጊዜ ገደብ ውስጥ ይግባኝ ሳይቀርብ የቀረው በበቂ ምክንያት ነው ወይስ አይደለም የሚለው ነው። ውሳኔው ይግባኝ ሊያስቀርብ የሚችል ጉድለት አለው ወይስ የለውም የሚለው ግንኙነት የሌለው ጉዳይ በመሆኑ ፍ/ቤቱም ጊዜው ካለፈ ይግባኝ ለማለት የቀረበለትን ማመልከቻ በሚወስንበት ጊዜ የፍርዱን ይዘት ግምት ውስጥ ማስገባት የለበትም። በእርግጥም ቀደም ብሎ ይህን የማድረግ ዝንባሌ የነበረ ቢሆንም ሕጉ ይህ የአሠራር ልምድ ተገቢ አለመሆኑን ግልጽ አድርጎታል። በቂ ምክንያት ማለት ምን እንደሆነ ትርጓሜ ለመስጠት አስቸጋሪ መሆኑ ግልጽ ሲሆን እያንዳንዱ ጉዳይ ደግሞ በራሱ ፍሬ ነገሮች መሠረት መወሰን ይኖርበታል። ይሁን እንጂ ይግባኝ በጊዜው ሊቀርብ ያልቻለው በአመልካቹ ጠበቃ ወይም ነገረፈጅ አለማቅረብ ምክንያት ከሆነ በቂ ምክንያት አለ ማለት እንደማይቻል ሕጉ በግልጽ ይደነግጋል (ቁጥር 326(2) ይመልከቱ።) በሌላ አባባልም ይግባኝ ባዩ ይግባኝ በተወሰነው የጊዜ ገደብ ውስጥ እንዲቀርብ የመከታተል ኃላፊነት ስላለበት ጠበቃዬ ይግባኝን እንዲያቀርብ ነግሬው በጊዜው ሳይቀርብ ቀረ ማለት አይችልም። ይህ በቂ ምክንያት ባለመሆኑም ይህን መሠረት በማድረግ ጊዜው ካለፈ ይግባኝ ለማለት የሚቀርብ ጥያቄ መፈቀድ የለበትም።

ፍ/ቤቱም በቂ ምክንያት የሚለውን ለዚህ ዓላማ ሲባል በጠባቡ መተርጎም ይኖርበታል። ስልሳ ቀናት ረጅም ጊዜ በመሆኑ አንድ ተከራካሪ ይግባኝ ማቅረብ ከፈለገ በዚህ ጊዜ ውስጥ በቀላሉ ማቅረብ ይችላል። አንድ ሰው ፍ/ቤት ባለመቅረቡ ክስ ሲሰረዝ ወይም በሌለበት ሲፈረድ መብቱ የሚነካ ቢሆንም በአንድ በተወሰነ ጊዜ ፍርድ ቤት ባለመቅረቡ ግን መብቱ የሚነካ አይሆንም ከዚህም በተጨማሪ በክርክሩ መሠረታዊ ነጥብ ላይም ውሳኔ የተሰጠ ሲሆን ውሳኔውም ተቀባይነት ያለው እንደሆነ ተደርጎ ይወሰዳል። ይግባኝ የማቅረቢያ ጊዜን ማራዘም ክርክርንም ስለሚያራዝም ተከራካሪዎች ይግባኝን በተወሰነው ጊዜ ውስጥ ማቅረብ እንዳለባቸው

ለ-
 ባን
 ው-
 ው-
 ተ-
 ን
 ገ-
 ም
 ን
 ተ
 ሌ
 ጽ
 ት
 ት
 ት
 ስ
 ስ
 ስ
 ስ

እንዲረዱት መደረግ ይኖርባቸዋል። ከዚህም በተጨማሪ የይግባኝ ማቅረቢያ
 ጊዜ ይርጋን የሚመለከት በመሆኑ ይህ ጊዜ ካለፈ ፍርዱ የተፈረደለት ሰው
 ውሳኔው የመጨረሻ እንደሆነ አድርጎ የመውሰድ መብትም አለው። በዚህም
 ምክንያት ይግባኝ ባዩ በጊዜው ይግባኝ ያላቀረበው በቀና ልቦና እና
 ለመቆጣጠር ከአቅሙ በላይ በሆነበት ምክንያት መሆኑን ፍ/ቤቱ ካልተረዳ
 በቀር በቂ ምክንያት አለ ብሎ መቀበል አይኖርበትም።

በቂ ምክንያት ለመኖሩ ግልጽ ምሳሌ የሚሆነው ይግባኝ ባዩ ይግባኙን
 ከማቅረብ በሕመም ምክንያት ሳይችል መቅረት ሲሆን በእንደዚህ ያለው
 ሁኔታ ይግባኝ ባዩ በሚችልበት ጊዜ ወዲያውኑ ጊዜው ካለፈ ይግባኝ
 ለማቅረብ ካመለከተ ሊፈቀድ ይገባዋል። ይግባኝ ባዩ ይግባኙን ለማቅረብ
 ጊዜ ከማግኘቱ በፊት እጅግ አስቸኳይ በሆነ ሁኔታ ተጠርቶ ሌላ ቦታ ከሄደም
 በቂ ምክንያት አለ ማለት ይቻላል። ለዚህም ምሳሌ የሚሆነው የቅርብ
 ቤተሰብ ታሞ ተጠርቶ መሄድ ወይም ለወታደራዊ አገልግሎት ተጠርቶ
 መሄድ ነው። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ ይግባኝ ባዩ ይግባኙን ከማቅረብ
 የሚያግድ ሕመም ሲታመም በቂ ምክንያት ሊሆን ይችላል ወይ የሚል ነው።
 በእንግሊዝ ፍ/ቤት በቀረበ አንድ ጉዳይ እንደዚህ አይነቱ ሁኔታ በቂ
 ምክንያት ነው ተብሎ ተወስኗል። ይሁን እንጂ ይግባኙ በጊዜው ያልቀረበው
 በይግባኝ ባዩ ጠበቃ ጉድለት ምክንያት ከሆነ በቂ ምክንያት አለ ማለት
 እንደማይቻል ሕጉ በግልጽ ደንግጓል። በዚህ ደንብ መሠረት የጠበቃው
 ሕመም እንደ ጉድለት ሊቆጠር ይችላል ወይ የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል።
 በእኔ እምነት ጥያቄው በዚህ መልክ መታየት ያለበት አይመስለኝም።
 ይግባኙን ለማቅረብ ዋናው ኃላፊነት የሚወድቀው በባለጉዳዩ ላይ ስለሆነ
 ጠበቃዬን ይግባኙን በጊዜው እንዲያቀርብ የነገርኩት ቢሆንም ማቅረብ
 ሳይችል ቀርቷል በማለት ይህን ኃላፊነት ማውረድ መቻል የለበትም።
 ጠበቃው የታመመ ቢሆንም ይግባኙን በተወሰነው ጊዜ ውስጥ ማቅረብ
 ይቻል የነበረ ከሆነ ይግባኙን በጊዜው አለማቅረብ የጠበቃው ጉድለት
 ተደርጎ ይወሰዳል። ስለዚህም እንደዚህ ባለው ሁኔታ በቂ ምክንያት አለ
 የሚባለው የጠበቃው ሕመም ሁኔታውን ለባለጉዳዩ በጊዜው አስረድቶ ሌላ
 ጠበቃ እንዲተካ ወይም ባለጉዳዩ ራሱ ይግባኙን እንዲያቀርብ ከመንገር
 የከለከለው ከሆነ ብቻ መሆን እንዳለበት ሃሳብ አቀርባለሁ።

አንድ ተከራካሪ ወገን ይግባኙን በጊዜው ማቅረብ ያልቻለው በቂ ስሆን ወይም ራሱን በቻለ ምክንያት ነው ወይም አይደለም የሚለውን ተመልክተን ለመወሰን እንድንችል ይህ ተከራካሪ የሚገኝበትን ሁኔታ መመርመሩ እጅግ ጠቃሚ ነው። ባለጉዳዩ ይግባኙን በጊዜው ያላቀረበው በሕመም ምክንያት ከሆነ በቂ ምክንያት አለ ብለናል። ሆኖም አንድ የተፈረደበት ሰው ይግባኝ የሚቀርብበት ጊዜ ሊያበቃ እስከተቃረበበት ቀን የይግባኝ አቤቱታውን ሳያዘጋጅ ቢቆይና በድንገት የይግባኝ ማመልከቻውን ማዘጋጀትና ይግባኙን ማቅረብ በማያስችል ሕመም ቢታመም በቂ ምክንያት አለ ማለት ይቻላል፤ በዚህ ሁኔታ በቂ ምክንያት ያለ አይመስለኝም ስልሳ ቀን ረጅም ጊዜ ነው ስለዚህም አንድ ተከራካሪ አልረካሁበትም የሚለው ፍርድ ከተሰጠ በኋላ ወዲያውኑ ይግባኙን ማዘጋጀት መጀመር ይኖርበታል። የተወሰነው ስልሳ ቀን ሊያልቅ እስኪቃረብ ድረስ ዝም ብሎ ከቆየ ጉዳዩንም እያዘገየው ነው። የሚያዘገየው ደግሞ ሆን ብሎም ሊሆን ይችላል። በዚህ ሁኔታ ከቆየ በኋላ ታሞ ይግባኙን በጊዜው ማቅረብ ሳይችል ሲቀር እሱን ለመደገፍ አስቸጋሪ ይሆናል። ጉዳዩ እንዲዘገይ ያደረገው በቀና ልቡና መሆኑ አጠያያቂ ይሆናል። ከዚህም በተጨማሪ ተከራካሪዎች ይግባኛቸውን በተቻለ መጠን ቶሎ እንዲያቀርቡ መበረታታት ይኖርባቸዋል ስለዚህም ይግባኝ ባዩ ይግባኙን በጊዜው ያላቀረብኩት በሕመም ወይም በአስቸኳይ ጥሪ ምክንያት ስላልቻልኩ ነው የሚል ምክንያት ካቀረበ ሕመሙ ወይም አስቸኳይ ጥሪው ያጋጠመው ፍርዱ እንደተወሰነ ወይም ጠበቃው ይግባኙን ራስህ አቅርብ ብሎ እንደነገረው ወዲያውኑ መሆኑን ማሳየት ይኖርበታል። ይህም በመሆኑ ጊዜው ሳያልፍ ይግባኙን ለማቅረብ ሁኔታው ያላስቻለው መሆኑንና በቻለበት ጊዜ ግን የተወሰነው ተን ያለፈ ቢሆንም ወዲያውኑ ማቅረቡን ማስረዳት ይኖርበታል።

አንድ ተከራካሪ ይግባኙን አግባብ ላልሆነው ፍ/ቤት ቢያቀርብና ፍ/ቤቱ ይግባኙን ለማየት ሥልጣን የለኝም ብሎ ውድቅ በማድረግ በወሰነበት ጊዜ የይግባኝ ማቅረቢያ ገደቡ ቢያልፍ በቂ ምክንያት ያለ አይመስለኝም። የትኛው ፍ/ቤት አንድን ይግባኝ ለማየት ሥልጣን እንዳለው ሕጉ በጣም በግልጽ አስቀምጦታል። ስለሕጉ ምንም ግንዛቤ የሌለው ሰውም ቢሆን ይግባኙን ወደሚቀጥለው በክልሉ የሚገኝ የበላይ ፍ/ቤት መውሰድ እንዳለበት መገመት ይችላል። ያም ሆነ ይህ ይግባኝ ባዩ ይግባኙን ከማቅረቡ በፊት ማጣራት ይኖርበታል። ከዚህም በተጨማሪ ይግባኙን ለማቅረብ የሚያስፈ

፡ በሆነ
 ህግ
 እጅ-
 ሳንያት
 ፡ ግ፡
 ተውን
 ግ፡
 ያሏ
 ፡ ነው
 በ፡
 ስል፡
 ነው።
 በ፡
 ቸጋሪ
 ፡ ፍ፡
 ቶ
 ግ፡
 ስላ
 ፡ ሪሪ
 ቸርብ
 ሀሆ
 ኑን፡
 ረቡን
 ፡ ፍ/
 ነበ፡
 ነ፡
 ግም
 ፡ ሆ
 እንዳ
 ፡ ሪ፡
 ፡ ሲ፡

ልገው የፋይል መክፈቻ ገንዘብ ስላልነበረኝ በጊዜው ማቅረብ አልቻልኩም
 የሚለውም በቂ ምክንያት አይሆንም። ምክንያቱም ከይግባኝ አቤቱታው ጋር
 የነፃ ይግባኝ መዝገብ ለመክፈት እንዲፈቀድለት ማመልከቻ ማቅረብም
 ይችል ነበር (ቁጥር 474(3) ይመልከቱ)። በሌላ በኩል “የፍርድ ግልባጩን
 ጊዜው ከማለፉ በፊት ባለማግኘቱ ነው በወቅቱ ይግባኙን ለማቅረብ
 ያልቻልኩት!” የሚለውም መከራከሪያ እንደዚሁ በቂ ምክንያት አይሆንም።
 በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የተሰጠውን ፍርድ በንባብ ሰምቶታል እናም በዚህ
 ፍርድ መሠረት ይግባኝ ማቅረብ የሚፈልግበትን ዝርዝር ምክንያት ለይቶ
 ስለሚረዳ ጉዳዩን ጠቅሶ ለማቅረብ ይችላል። በይግባኝ ማመልከቻው ላይ
 የፍርዱን ትክክለኛ ግልባጭ ፍርዱን ከፈረደው ፍ/ቤት መዝገብ ሹም ላይ
 ማግኘት እንዳልቻለ ማቅረብ ስለሚችል የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት መዝገብ
 ሹም የፍርዱን ግልባጭ እንዲያገኝ ሊያግዘው ይችል ይሆናል። የፍርድ
 ግልባጩን ከተቀበለ በኋላ ዝርዝሩን ተመልክቶ ቀደም ብሎ ያቀረበውን
 የይግባኝ ማመልከቻ ማሻሻል ከፈለገም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አሻሽሎ
 እንዲያቀርብ እንደሚፈቅድለት ጥርጥር የለውም። (ቁ፡ 329 (2) ይመልከቱ)።
 ዋናው ነጥብ የይግባኝ ጊዜው እንደሚያልፍ የሚጠራጠር ከሆነ ይግባኙን
 በጊዜው ሳያቀርብ ቀርቶ በኋላ በቂ ምክንያት ለማቅረብ ከመሞከር የፍርዱ
 ግልባጭ ያልተጠሰው ቢሆንም የይግባኝ ማመልከቻውን ጊዜው ሳያልፍ
 ማስገባቱ ጠቃሚ መሆኑ ነው።

ይሁን እንጂ ይግባኝ ባዩ ይግባኙን በጊዜው ሳያቀርብ የቀረው አካላዊ
 በሆነ ምክንያት ባይሆንም በቂ ምክንያት እንደሌለ የሚቆጠርበት ሁኔታ አለ።
 የዚህ ዓይነቱ አንድ ሁኔታ ይግባኝ ባዩ ይግባኝ የሚባልበት ፍርድ መስጠቱን
 አላወቀ በሚሆንበት ጊዜ ነው ፍ/ቤቱ ፍርዱ የሚሰማበትን ቀን ለይግባኝ ባዩ
 ሳይነገረው የቀረ እንደሆነ ፍርዱ መስጠቱን ካወቀበት ቀን ጀምሮ ባሉት
 ስልሳ ቀናት ውስጥ ይግባኙን እንዲያቀርብ ይቅርታ ሊደረግለት ይገባል።
 ይግባኝ ባዩ ይግባኙን በጊዜው ያላቀረበው የጠበቃውን ምክር አምኖ ቢሆንና
 የጠበቃው ምክር ግን የተሳሳተ ሆኖ በሚገኝበት ጊዜም በቂ ምክንያት እንዳለ
 መቆጠር ይኖርበታል። ለምሳሌ በአንድ ጉዳይ ላይ ፍርድ ከተሰጠ በኋላ
 የተፈረደበት ተከራካሪ ይግባኙን ስለሚያቀርብበት ሁኔታ ጠበቃውን
 ሲያማክረው በዚህ ጉዳይ ላይ ይግባኝ ማቅረብ ፍሬ ቢስ ነው ይለዋል። ከጊዜ
 በኋላ ግን ሌላ ጠበቃ ሲያማከር ይግባኝ ማቅረቡ ጠቃሚ መሆኑን ይመክ
 ረዋል። በዚህ ጊዜ ግን ይግባኝ የማቅረቢያ ጊዜው አልፎ ነበር። ወይም

ጠበቃው የይግባኝ ማቅረቢያ ጊዜው ሰባ አምስት ቀን ነው በማለት ይግባኝ ባዩን መክሮ ይግባኙንም ጠበቃው ራሱ እንደሚያቀርበው አስረዳው እንበል። ይግባኙ በሰባኛው ቀን ሲቀርብ ጊዜው አልፏል ተብሎ ውድቅ ተደረገ። አሁን የሚነሳው ጥያቄ በጠበቃ የተሳሳተ ምክር ምክንያት ይግባኝን በጊዜው ሳያቀርቡ መቅረት የይግባኝ ባዩ ጠበቃ ጉድለት ነው ሊባል ይችላል ወይ የሚል ነው። በተራ ትርጉሙ በእርግጥ የጠበቃው ጉድለት ነው ከዚህ አንፃር ስናየውም ጠበቃው ይግባኙን በጊዜው ስላላቀረበለት ይግባኝ ባዩን ከመቅጣት ወደኋላ አንልም። ሆኖም ቀደም ብሎ በጠቀስናቸው ጉዳዮች ተከራካሪው የይግባኙን እንዲያቀርብለት ለጠበቃው የተወሰነ ሊሆን ይግባኙ መቅረቡን መከታተል የእሱ ኃላፊነት እንደሆነም ተመልክተናል። አሁን በተመለከትናቸው ምሳሌዎች ግን ተከራካሪው ይህን ኃላፊነቱን አልዘነጋም። አሁን በጠበቃው የተሳሳተ ምክር ምክንያት ይግባኝ ማቅረብ የሚገባው መሆኑን ወይም ይግባኙን መች ማቅረብ እንዳለበት በተመለከተ ስህተት ነው የፈፀመው። ስለዚህም የጠበቃው ጉድለት የሚለው ጠበቃው ይግባኙን ሳያቀርብ የሚቀርቡትን ሁኔታ በተመለከተ መወሰን እንዳለበትና የተሳሳተ ምክር የሚሰጥበትን ሁኔታ መጨመር እንደሌለበት እምነት አለ። ተከራካሪዎች በጠበቆቻቸው ምክር እንዲተማመኑ ከፈለገን የተሰጣቸው ምክር የተሳሳተ በሚሆንበት ጊዜ እነሱን ለመቅጣት ከመቸኮል መታቀብ ይኖር ብናል። ምንአልባት በጠበቃ ምክር ተማምኖ ይግባኝን በጊዜው አለማቅረብ አሳማኝ ምክንያት የማይሆንባቸው ሁኔታዎች ሊኖሩ ቢችሉም በአጠቃላይ ግን ይግባኝ ባዩ በቀና ልቡና ድርጊቱን እንደፈፀመውና ይግባኙ መቅረቡን ለመከታተል ያለበትን ኃላፊነት እንደተገነዘበ አድርገን ከወሰድን በጠበቃ ምክር መተማመን በቂ ምክንያት ሆኖ መቆጠር ይኖርበታል።

በእያንዳንዱ ጉዳይ በቂ ምክንያት ምን ምን ያካትታል ለሚለው አንድ ወጥና ገታራ የሆነ ደንብ ለማዋጣት ፈፅሞ የሚቻል አይሆንም። የይግባኝ ባዩ ቅን ልቡናና ይግባኙን በወቅቱ እንዳይቀርብ ያደረጉት መሰናክሎች ምን እንደሆኑ አበጥሮ መመልከቱ አስፈላጊ ነው። ለአብዛኛው ሁኔታ ግን አካላዊ ችግር ወይም አስቸኳይ ጥሪ ይግባኝ ባዩ ይግባኙን በጊዜው እንዳያቀርብ ካገዱት ወይም ይግባኝ ባዩ የይግባኝ መብቱን ተግባራዊ ለማድረግ እየፈለገ እያለ በጠበቃው የተሳሳተ ምክር ምክንያት ይግባኙን በጊዜው ሳያቀርብ ከቀረ በቂ ምክንያት እንዳለ ተደርጎ መወሰድ ይኖርባቸዋል።

ሐ. መስቀለኛ ተቃውሞ

ቀደም ብለን እንደጠቀስነው በፍርድ ላይ ቅሬታ ያለው ማንኛውም ተከራካሪ ወገን ይግባኝ ማቅረብ ይችላል። ፍርድ የተፈረደለት ወገንም እንኳ ቢሆን በፍርዱ ላይ የተወሰነ ቅሬታ ሊኖረውና ይህንን ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ማሰማት ይፈልግ ይሆናል። በእንደዚህ ያለው ሁኔታ የሚያቀርበው መስቀለኛ ይግባኝ ነው። ሆኖም በፍርዱ አንፃራዊ በሆነ መልኩ ስለረከ በተቃውሞው ላይ ይግባኝ ሊያቀርብበት አይፈልግ ይሆናል። ሌላው ተከራካሪ ወገን በፍርዱ ላይ ይግባኝ በሚያቀርብበት ጊዜ ግን ተቃውሞውን ማንሳት እንዳለበት ሊወስን ይችላል። ስለዚህም መልስ ሰጭው የተወሰነውን ዳኝነት ከፍሎ በይግባኝ መልክ ሊያቀርበው ይችላል በነበረ የውሳኔው ክፍል ላይ መስቀለኛ ተቃውሞ ሊያቀርብ እንደሚችል ተደንግጓል (ቁ. 340(1) ይመልከቱ)። ይህ ድንጋጌ የተከላሸ ከላሽነትንና ማቻቻልን ከሚመለከቱት ድንጋጌዎች ጋር የተቀራረበ ነው። ምንም እንኳ መልስ ሰጭው ባለው መብት ላይ ከስ ሊያቀርብበት ባይፈልግም ከላሹ በሱ ላይ ከስ ሊያቀርብበት ግን እሱም ከሱን ለማቅረብ ሊወስን ይችላል። እንዲሁም የተፈረደለት ተከራካሪ የማይስማማባቸውን የተወሰኑ የፍርዱ ክፍሎች ለመቃወም ፍላጎት ባይኖረውም ተቃራኒው ወገን በፍርዱ ላይ ይግባኝ በሚያቀርብበት ጊዜ ግን እሱም ተቃውሞውን ማቅረብ እንዳለበት ሊወስን ይችላል። በመስቀለኛ ተቃውሞና በመስቀለኛ ይግባኝ መካከል መሠረታዊ ልዩነት ስለሌለ በሁለቱም መንገዶች ተመሳሳይ የመቃወሚያ ነጥብ ሊነሳ ይችላል። ልዩነቱ ፍርዱ የተፈረደለት ተከራካሪ ያልተስማማባቸው የተወሰኑ የፍርዱ ክፍሎችን ለመቃወም ይግባኝ አቅርቧል ወይስ ተቃውሞውን ያቀረበው በሌላው ተከራካሪ በቀረበው ይግባኝ ላይ ነው የሚለውን በተመለከተ ብቻ ነው። ሌላው ባቀረበው ይግባኝ ላይ ተመስርቶ የቀረበ መቃወሚያ መስቀለኛ ተቃውሞ የሚባለው ነው።

መስቀለኛ ተቃውሞ በይግባኝ ማሰሚያ ማመልከቻ ፎርም ተዘጋጅቶ በቁጥር 338(1) በተነገረው ድንጋጌ መሠረት መልስ ሰጭው ቀርቦ ለይግባኙ መልስ እንዲሰጥ የመጥሪያ ትዕዛዝ ከተሰጠበት ቀን ጀምሮ በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ለፍ/ቤቱ መቅረብ አለበት (ቁ. 340(2)። የዚህ አቤቱታ ግልባጭ በመቃወሚያው ለሚነካ ለማንኛውም ተከራካሪ መድረስ አለበት። (ቁጥር 340(3) ይመልከቱ)። የቅሬታ ማሰሚያ አቤቱታ የቀረበ እንደሆነ

ፍ/ቤቱ ጉዳዩ ለሚመለከታቸው ወገኖች ተገቢ መስሎ የታየውን ማሰታ ወቂያ በመስጠት ዋናውን ይግባኝ ባለመወሰኑ ምክንያት ላይታገድ በቅሬታው አቤቱታ ላይ ፍርድ ሊሰጥ ይችላል /ቁ. 340/4። ስለሆነም ይግባኝ ባዩ ይግባኙን ለመተው ቢወስንም እንኳ ፍ/ቤቱ የመልስ ሰጪውን ቅሬታ ስምቶ ፍርዱን በተገቢው መንገድ ሊያሻሽል ይችላል። ነገር ግን የመጀመሪያው የይግባኝ ማመልከቻ በተገቢው መንገድ ያልቀረበ እንደሆነ መልስ ሰጪው ቅሬታውን ሊያቀርብ የሚችልበት አጋጣሚ አይኖርም።

ለምሳሌ የይግባኝ ባዩ ማመልከቻ “በይርጋ የታገደ ነው” ተብሎ ውድቅ እንዲሆን ተደረገ እንበል። በጉዳዩ ላይ ፊደላዊ ይግባኝ እንዳልቀረበ ስለሚቆጠር መልስ ሰጪው ቅሬታውን ሊያቀርብ አይችልም። በተጨማሪም ጉዳዩን ካየነውም ለመልስ ሰጪው መጥሪያ ሊደርሰው የሚችልበት ሁኔታም የለም።

የመጀመሪያው ይግባኝ በይግባኝ ባዩ ሞትና ወራሾቹ በእርሱ እግር ተተክተው ባለመቅረባቸው የተነሳ ከተቋረጠ ፍ/ቤቱ መልስ ሰጪው በዚህ ይግባኝ ላይ ያቀረበውን ቅሬታ መስማት ይችላል? የሚል ጥያቄ ሊቀርብ ይችላል። በሕንድ ፍ/ቤቶች ዘንድ መልሱ አሉታዊ ነው። ነገር ግን ከዚህ ጋር ተነፃፃሪ የሆነው የሕንድ የሥነ ሥርዓት ሕግ ይግባኝ ባዩ ያቀረበውን ይግባኝ ቢተወው ወይም ይግባኝ ባዩ በቀጠሮው ቀን ባለመቅረቡ ይግባኙ ቢሰርዝም እንኳ የቀረበው መስቀለኛ ተቃውሞ መስማቱ ይቀጥላል ይላል። ይህም ይግባኙ ከተቋረጠ መስቀለኛ ተቃውሞው መታየት የለበትም። ምክንያቱም መቋረጥ ማለት በደንቡ መሠረት መተው ወይም ባለመቅረብ ምክንያት መሰረዝ ማለት አይደለም ማለት ነው ተብሎ ተተርጉሟል።

በኢትዮጵያ ደንቡ “ዋናው ይግባኝ ባለመወሰኑ ምክንያት” የሚል በመሆኑ ሰፋ ያለ ትርጉምን ያዘለ ቃል ይሆናል።” አንድ ይግባኝ ከተቋረጠ አልተወሰነም ማለት ነው። የኢትዮጵያ የሥነ - ሥርዓት ሕግ አርቃቂዎች ግልፅ ፍላጎት ፍ/ቤቱ ይግባኙን ባይስማም እንኳ መልስ ሰጪው ያቀረበው ቅሬታ መስማት አለበት የሚል ነው። በሕጉ ላይ የሚወስን የቋንቋ አጠቃቀም ስለሌለ ፍ/ቤቱ ይግባኙ የተቋረጠ ቢሆንም እንኳ መስቀለኛ ተቃውሞውን መስማት ይኖርበታል።

ሌላው ሊነሳ የሚችለው ጥያቄ አንድ በጋራ መልስ ሰጪ ሆኖ የቀረበ ወገን በሌላኛው አብሮ በጋራ መልስ ሰጪ በሆነው ወገን ላይ ይግባኙን አስመልክቶ ቅሬታውን ማቅረብ ይችላል ወይ የሚል ነው። ለምሳሌ አስቴር ... 5000 ለሚሆን ንብረት በቤተልሔምና በአሌሳቤጥ ላይ ክስ መሥርታ

ለ500

ወጃ

አቤብ

መጠ

አፈ

ቤተ

የፊ

ደግሞ

የደግሞ

በ

የተ

ጥ

የ

መ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

ማ

መስቀለኛ ተቃውሞ ማንሳት አያስፈልገውም። በተመሳሳይ አባባልም መልስ ሰጭው መስቀለኛ ይግባኝ ካቀረበ ይግባኝ ባዩ በመልስ ሰጭው መስቀለኛ ይግባኝ ላይ መስቀለኛ ተቃውሞ ሊያቀርብ አይችልም። መስቀለኛ ተቃውሞ የማቅረብ እድል የሚሰጠው ይግባኝ ላላቀረበ መልስ ሰጭ ብቻ ስለሆነ ይግባኝ ባዩ ሁሉንም የመከራከሪያ ነጥቦች በይግባኝ ውስጥ ማንሳት ይኖርበታል። ስለዚህም ይግባኝ ባዩ ይግባኝ ካቀረበና መልስ ሰጭው ደግሞ መስቀለኛ ይግባኝ ካቀረበ መስቀለኛ ተቃውሞ ሊኖር አይችልም። በተሰጠው ትዕዛዝ ላይ የሚቀርብ መስቀለኛ ተቃውሞ በተወሰኑ የፍርድ ነጥቦች ላይ ከሚቀርብ ተቃውሞ ያለውን ልዩነት መረዳት ይኖርብናል። ለምሳሌ ውልን በመጣስ ለደረሰ ጉዳት ካሳ ሊከፈለኝ ይገባል በማለት አቶ አማረ በአቶ በየነ ላይ በመሠረተው ክስ ተከላሹ በመካከላችን ሕጋዊ ውል የለም አለ የሚባልም ከሆነ ውሉ ሊፈጸም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው በማለት በአማራጩ ተከራካሪ እንበል። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን ተምልክቶ በተከራካሪዎች መካከል ሕጋዊ ውል አለ ካለ በኋላ ሆኖም ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት መሆኑን በማረጋገጥ በኋላ አቶ አማረ ይግባኝ ያቀረበበትን ፍርድና ትእዛዝ ለአቶ በየነ ሰጠ። በይግባኝ ጊዜ አቶ በየነ ከአቅም በላይ የሆነ ምክንያት መኖሩን በማረጋገጥ ፍ/ቤቱ የሰጠውን ውሳኔ ከመደገፉም በተጨማሪ በተከራካሪዎች መካከል ሕጋዊ ውል አለ በማለት በሰጠው ውሳኔ ላይ ያለውን ተቃውሞ ሊያቀርብ ይችላል። በዚህን ጊዜ አቶ በየነ ይህን ተቃውሞ ለማንሳት የመስቀለኛ ተቃውሞ ማመልከቻ ማቅረብ አያስፈልገውም። መስቀለኛ ተቃውሞ የሚመለከተው በተሰጠው ትእዛዝ ላይ ያለ ተቃውሞን ሲሆን አቶ በየነ ደግሞ በትእዛዙ የረካ መሆኑ ግልጽ ነው። ይሁን እንጂ የይግባኝ ፍ/ቤቱ የበታች ፍ/ቤቱ ከሰጠው በተለየ ምክንያት ላይ ተመስርቶ ይግባኝን ሊያፀድቀው ይችላል። ይግባኝ ሰጪው ፍ/ቤት ተከራካሪዎች በመካከላቸው ሕጋዊ ውል አልተዋዋሉም ብሎ የሚደመድም ከሆነ ከአቅም በላይ የሆነ ምክንያት መኖሩን የሚመለከተውን ጭብጥ በየትኛውም ሁኔታ ቢወስነው ትእዛዙን ለአቶ በየነ ሊያፀናለት ይችላል። ስለዚህም አቶ በየነ ሕጋዊ ውል አለ በማለት የበታች ፍ/ቤቱ የወሰነው በስህተት ነው በማለት ተቃውሞውን ሊያቀርብ ይችላል። ሆኖም ተቃውሞ ያቀረበው በበታች ፍ/ቤት በተሰጠው ትእዛዝ ላይ ባለመሆኑ ይህን ክርክር የመስቀለኛ ተቃውሞ ማመልከቻ ሳያቀርብ ሊያነሳው ይችላል።

እዚህ ላይ መታወስ የሚገባው መስቀለኛ ተቃውሞ አንድ መስቀለኛ ይግባኝ ያላቀረበ መልስ ሰጭ ተረፎው ወገን ይግባኝ ካቀረበበት በኋላ ትእዛዙን የሚቃወምበት ዘዴ መሆኑ ነው አንድ ጊዜ መስቀለኛ ተቃውሞ ከቀረበ ደግሞ ተግባራዊ ውጤቱ መስቀለኛ ይግባኝ ከማቅረብ ጋር ተመሳሳይ ነው።

መ. ተጨማሪ ተከራካሪዎች

በምዕራፍ 3 ላይ ክሱን በመጀመሪያ ደረጃ የሚሰማው ፍ/ቤት ተጨማሪ ተከራካሪዎች በክርክሩ እንዲገቡ ለማድረግ ያለውን ሥልጣን ተመልክተናል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም በመጀመሪያው ክርክር ተከራካሪ የነበሩ ትንና በይግባኙ ግን ያልገቡትን ሰዎች በተመለከተ ተመሳሳይ ሥልጣን አለው። በይግባኙ ውስጥ ያልገባው ተከራካሪ በይግባኙ ውጤት ጥቅም እንዳለው ፍ/ቤቱ ከደመደመ ይህ ሰው በመልስ ሰጭነት እንዲገባ ትእዛዝ ሊሰጥ ይችላል (ቁጥር 40(5) ይመልከቱ)።

በዚህ ደንብ ትርጉም መሠረት በይግባኙ ውጤት ጥቅም ያለው ማን ነው የሚለው ጥያቄ የሚቀጥሉት ምሳሌዎች እንደሚጠቁሙት በተለያዩ ሁኔታዎች ሊነሳ ይችላል። ሕጉ ተጨማሪ መመሪያ ባይሰጥም በይግባኙ ውጤት ጥቅም ያለው ማለት በተለይም በይግባኙ ውሳኔ ጥቅም የሚነካ ሰው ማለት ነው ተብሎ መተርጎም እንዳለበት እምነት አለ። ለምሳሌ አቶ አበበ አቶ አየለንና አቶ ወልዴን በአንድ ንብረት የጋራ ባቢትነታቸው ክስ መስርቶባቸው ቢፈረድበትና በአቶ ወልዴ ላይ ብቻ ይግባኝ ቢያቀርብ አቶ አየለ በክርክሩ ውስጥ የግድ መግባት ያለበት ተከራካሪ በመሆኑና ክርክሩም እሱ በሌለበት መካሄድ ስለማይችል ፍ/ቤቱ በመልስ ሰጭነት እንዲገባ ሊያደርገው ይገባል። ስለዚህም መልስ ሰጭው በመሞቱ እሱን በተመለከተ ክርክሩ በተቋረጠበት የንብረት ክፍፍል ክስ የይግባኙ ውጤት የሀብቱ አካል የሆነውን ንብረት የሚነካ በመሆኑ የሚቼ ሕጋዊ ወኪል በዚህ ደንብ መሠረት በክርክሩ እንዲገባ ተደርጓል።

በሌላ ምሳሌ ኤልያስ ማርቆስና ዘብዴዎስን ጣምራ ተገዳጅ በማድረግ ክስ ይመሰርታል። ፍርድም ለማርቆስና ለዘብዴዎስ ተፈረደ። ኤልያስ ማርቆስን ብቻ መልስ ሰጭ አድርጎ ይግባኝ አቀረበ። እዚህ ላይ ሊቀርብ የሚችለው ጥያቄ ፍርዱ ተሽሮ ማርቆስ ጠቅላላውን ገንዘብ እንዲከፍል ቢገደድ ዘብዴዎስ የበኩሉን አስተዋፅኦ እንዲያደርግ የመጠየቅ መብት

ሰላላው ዘብዴዎስ በክርክሩ ውጤት ጥቅም አለው በሚል ምክንያት ከጊዜ በኋላ በክርክሩ ውስጥ እንዲገባ መደረግ አለበት ወይ የሚል ነው (ቁጥር 197(ሀ) ይመልከቱ)። ዘብዴዎስ በበታች ፍ/ቤቱ እስከተፈረደለት ድረስ በበታች ፍ/ቤቱ ለከሳሹ ተጠያቂ ሆኖ ባለመገኘቱ ለማርቆስ አስተዋጽኦ የማድረግ ኃላፊነት የለብኝም በማለት ሊከራከር ይችላል። በይግባኙ ክርክር እንዲገባ ሳይደረግ ከቀረ ደግሞ ለከሳሹ ተጠያቂ ሊሆን አይችልም። ቢበዛ ኃላፊነት ሊኖርበት የሚችለው ለማርቆስ አስተዋጽኦ ለማድረግ ነው። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ ደግሞ በመጀመሪያ መልስ ሰጭ ሆኖ በክርክሩ እንዲገባ ያልተደረገ ተከራካሪ በይግባኝ ባዩ ወይም በመልስ ሰጭው ጠያቂነት ከጊዜ በኋላ እንዲገባ መደረግ አለበት ወይ የሚል ነው። ቢያንስ የይግባኝ ማቅረቢያው የጊዜ ገደብ እስካላለፈ ድረስ ዘብዴዎስ በይግባኙ ተከራካሪ ሆኖ ላለመግባት መብት አለው ለማለት አይቻልም በይግባኙ ላይ የሚሰጠው ውሳኔ በጋራ መልስ ሰጭ ለሆነው ሰው ያለበትን ኃላፊነት የሚነካ ስለሆነ ፍ/ቤቱ በክርክሩ ውስጥ በተጨማሪነት እንዲገባ ማድረግ መቻል አለበት።

የይግባኝ ማቅረቢያ ጊዜው ካለፈ ግን ለየት ያለ ጥያቄ ይነሳል። የይግባኝ ማቅረቢያው ጊዜ ካለፈ በበታች ፍ/ቤት የተፈረደለት ተከራካሪ በይግባኙ ውጤት ጥቅም ስለማይኖረው መልስ ሰጭ ሆኖ እንዲገባ መደረግ የለበትም ተብሎ በሕንድ ተወስኗል። ነገር ግን በውሳኔው ጥቅሙ የሚነካ ከሆነ ማለትም በይግባኙ ውስጥ በመልስ ሰጭነት ለገባው ተከራካሪ አስተዋጽኦ ለማድረግ ኃላፊነት የሚኖርበት ከሆነ የይግባኝ ማቅረቢያ ጊዜው ያለፈ ቢሆንም እሱም በእኩል ደረጃ ጥቅም አለው። እኔ እንደሚመስለኝ ዋናው ነጥብ የይግባኝ ማቅረቢያ ጊዜው ካለፈ በኋላ የክርክር መነሳትንና በእርሱ ላይ ፍርድ የመስጠትን ስጋት የማስወገድ መብት ሊኖረው ይገባል የሚል ነው። ስለዚህም በክርክሩ ውስጥ የግድ መግባት ያለበት ሰው ካልሆነ በስተቀር የይግባኝ ማቅረቢያ ጊዜው ካለፈ በኋላ ፍ/ቤቱ እንደ መልስ ሰጭ በተጨማሪነት እንዲገባ ሊያደርገው አይገባም። ይግባኝ ቀርቦበት ክርክሩ የተቋረጠበትን ተከራካሪ በተመለከተም ሁኔታው ተመሳሳይ ነው። አንድን ተከራካሪ በመልስ ሰጭነት መጨመርን የሚፈቅደው ድንጋጌ የይግባኝ ማቅረቢያ የጊዜ ገደብንና የክርክር መቋረጥ ደንብን ተፈጻሚ እንዳይሆን በሚያደርግ መልክ ሥራ ላይ መዋል የለበትም። አንድ ይግባኝ ባይ በመጀመሪያው ክርክር ተሳታፊ በነበረ ሰው ላይ ያለውን ይግባኝ የማቅረብ መብት የይግባኝ ማቅረቢያ ጊዜው እስኪያልፍ ካላቀረበ ወይም ክርክሩ

አገ
እድ/

ሆ
ሲሆ
በ
እገ
ብ
የ
በ
ሳ
ቤ
የ
ፍ
በ
ፍ

እንዲቋረጥ ካደረገ ሰውየው በክርክሩ ውስጥ እንዲገባ ለማድረግ ሁለተኛ እድል ሊሰጠው አይገባም።

ከሁሉም በላይ አንድ ሰው በይግባኝ ክርክር ውስጥ ተጨማሪ ተከራካሪ ሆኖ እንዲገባ ሊደረግ የሚችለው በይግባኝ ውጤት ጥቅም አለው የሚባል ሲሆን ብቻ እንደሆነ አጽንኦት ሊሰጠው ይገባል። ለምሳሌ መሐመድ በከድጃና በነጅታት ላይ የተለያዩ መብቶችን የሚመለከት ክስ አቀረበባቸው እንበል። በክርክሩም ለከድጃና ለነጅታት ቢፈረድና መሐመድ በከድጃ ላይ ብቻ ይግባኝ ቢያቀርብ ነጅታት በመልስ ሰጭነት እንድትጨመር መደረግ የለበትም። ይግባኝ የቀረበው በትእዛዙ ላይ በመሆኑ አንድ ይግባኝ ባይ በመጀመሪያው ይግባኝ ያልጠቀሰውን ተከራካሪ ለማስገባት ዓላማ በተመሳሳይ ትእዛዝ ላይ ተጨማሪ ይግባኝ መውሰድ መቻል የለበትም። አንድ ፍ/ቤት አንድን ሰው በክርክሩ ውስጥ በተጨማሪነት እንዲሁ ለማስገባት የሚችልበትን ሥልጣን በተመለከተ የተደነገገ ሥነ - ሥርዓት የለም። የዚህ ዓይነት ተከራካሪ በይግባኝ ውጤት ላይ ጥቅም ሊኖረው ወይም ይግባኝ ፍ/ቤቱ በበታች ፍ/ቤት መስጠት የነበረበትን ትእዛዝ ለመስጠት ሲል በክርክሩ ውስጥ ሊያስገባው ሲፈልግ ብቻ ነው ወደ ይግባኝ ሊገባ የሚችለው።

ሠ. ፍርድ እንዳይፈፀም ስለማገድ

በአንድ ውሳኔ ላይ ይግባኝ መቅረቡ ብቻውን ክርክር እንዳይቀጥል ወይም ትእዛዙ እንዳይፈፀም አያደርግም። ፍርድ እንዳይፈፀም ሊደረግ የሚችለው ፍርዱ ከመፈፀም እንዲታገድ ካልተደረገና ይግባኝ ባይ ትእዛዙን ለመፈፀም ዋስትና እንዲሰጥ ካልተደረገ መሠረታዊ የሆነ ጉዳት ሊደርስ እንደሚችል ማሳየት ከተቻለ ብቻ ነው (ቁ. 335(1) ይመልከቱ)። ፍርድ እንዳይፈፀም ትእዛዝ ሊሰጥ የሚችለው በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ወይም የይግባኝ ማቅረቢያው ጊዜ ከማለፉ በፊት ማመልከቻ ከቀረበለት ትዕዛዙን በሰጠው ፍ/ቤት ነው (ቁ. 332 እና 333 ይመልከቱ)። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትና ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤት ሁለቱም ፍርዱ እንዳይፈፀም ትእዛዝ የመስጠት ሥልጣን ስላላቸው ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤት ይህን ትእዛዝ መስጠት የሚችለው ይግባኝ ገና ያልቀረበ ከሆነ ብቻ እንደሆነ በተዘዋዋሪ የሚገልጽ ይመስላል። ይግባኝ ከተወሰደ በኋላ ግን ፍርድ እንዳይፈፀም ትእዛዝ መስጠት ያለበት በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ነው። በተመሳሳይ አነጋገርም ይግባኝ ከመወሰዱ በፊት ጉዳዩ በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ሥልጣን

ሥር ባለመሆኑ ምንም እንኳ የተፈረደበት ተከራካሪ ይግባኝ ለማቅረብ ማቀዱን ቢያረጋግጥለትም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ፍርድ እንዳይፈፀም ትእዛዝ መሰጠት አይኖርበትም። ከዚህም በተጨማሪ ደንቡ ፍርድ እንዳይፈፀም ትእዛዝ መስጠትን ይፈቅዳል እንጂ የተፈፀመ ፍርድን መሻርን አይፈቅድም። ከዚህም የምንረዳው ፍርድ አንድ ጊዜ ከተፈፀመ በኋላ ፍርድ እንዳይፈፀም ይታገድልኝ የሚል ማመልከቻ መቅረብ የማይችል መሆኑን ነው። ጉዳዩ ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ቀርቦ ከሆነ የፍ/ቤቱ ፕሬዝዳንት ፍርድ እንዳይፈፀም ከአሥራ አምስት ቀን ላልበለጠ ጊዜ በጊዜያዊነት ሊያግደው ይችላል። ይግባኙ ያልተወሰደ ከሆነ ግን ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤት ፕሬዝዳንት በተመሳሳይ ሁኔታ እገዳውን ሊሰጥ ይችላል (ቁ. 334 ይመልከቱ)። ነገር ግን ይግባኙ ካልተወሰነ ወይም እዳው ተፈጻሚ የሚሆንበት ጊዜ ከማለፉ በፊት ተጨማሪ ማገጃ ካልተሰጠ በስተቀር የእገዳው ጊዜ እንዳለቀ ፍርድ አስፈጻሚው ትእዛዙን ማስፈፀም ይኖርበታል። (ቁ. 334 ይመልከቱ)።

ፍ/ቤቱ ወይም የፍ/ቤቱ ፕሬዝዳንት ፍርድ እንዳይፈፀም ሊያግድ የሚችለው 1) የእግድ ትእዛዝ ካልተሰጠ በአመልካቹ ላይ ከፍ ያለ ጉዳት እንደሚያደርስ ካመነ 2) ማመልከቻው አላስፈላጊ መዘግየት ሳይኖር መቅረቡን ከተገነዘበ 3) በመጨረሻ ለ ከተልበት በሚችለው ግዴታ መሠረት ትእዛዙን ለመፈፀም በአመልካቹ ገንዘብ መያዙን፣ ዋስትና መስጠቱን ወይም ዋስ መጠራቱን ከተረዳ ብቻ ነው (ቁ. 335(1) ይመልከቱ)። ምንም እንኳ ፍ/ቤቱ ፍርድ ይታገድልኝ የሚለውን ማመልከቻ ከማየቱ በፊት በመሐላ ቃል ተደግፎ በቀረበለት ማመልከቻ መሠረት ሌላው ወገን ባልተገኘበት የእግድ ትእዛዝ መሰጠት የሚችል ቢሆንም ማመልከቻው በሚታይበት ጊዜ ተከራካሪዎች ተገኝተው ክርክራቸውን እንዲያሰሙ መደረግ ይኖርበታል። (ቁ. 335(2) ይመልከቱ)።

የፍርድ እገዳ ትእዛዝ በሚሰጥበት ጊዜ ቅድመ ሁኔታዎቹን በጥብቅ መከተል አስፈላጊ ነው። አመልካቹ ሌላው ተከራካሪ ፍርዱን ለማስፈፀም ጥረት እያደረገ መሆኑን እንደተረዳ ወዲያውኑ ፍርድ እንዳይፈፀም ይታገድልኝ የሚለውን ማመልከቻ ማቅረብ አለበት እንደ ፍርድ እንደሚፈፀም ለማረጋገጥም አመልካቹ ከላይ ከጠቀስናቸው ገንዘብ ከማስያዝ ዋስትና ከመስጠት ወይም ዋስ መጥራት አንዱን መንገድ መጠቀም ይችላል። ይሁን

ብ
ም

ይ

ን

ዲ

ን

ዲ

ጉ

ተ

ን

ተ

፡

እንጅ የተሰጠው ዋስትና ፍርድን ለመፈፀም ማረጋገጫ የሚሆን መሆኑን ፍ/ቤቱ ሊያምንበት ይገባል። ከፍተኛ ችግር የሚፈጥረው ጥያቄ ፍርዱ ከመፈፀም እንዲታገድ በሚያመለክተው ተከራካሪ ላይ ከፍተኛ ጉዳይ ሊደርስ የሚችለው መች ነው የሚለው ነው። ፍርዱ ከተፈፀመና ከጊዜ በኋላ ከተሻረ ፍርዱ ተፈጽሞለት የነበረው ተከራካሪ ንብረቱን መተካት ይኖርበታል (ቁ. 349 ይመልከቱ)። ስለዚህም ይግባኝ ባዩ ፍርዱ በመፈፀሙ በተለመደው ሁኔታ ከፍ ያለ ጉዳት አይደርስበትም። ለምሳሌ መልስ ሰጭው በይግባኝ ባዩ በባንክ የተቀመጠ ገንዘብ ወይም በይግባኝ ባዩ ሰብል ላይ ፍርዱን ቢያስፈጽምና ፍርዱ በይግባኝ ቢሻር ፍርዱን ያስፈፀመው ተከራካሪ ከባንክ የወሰደውን ገንዘብ እንዲመልስ ወይም የሰብሉን ዋጋ እንዲከፍል ይገደዳል። ኃላፊነቱ የተወሰነ የግል ኩባንያ ድርሻን በተመለከተም ሁኔታው ተመሳሳይ ነው። ምክንያቱም መልስ ሰጭው የድርሻውን ዋጋ እንዲከፍል ስለሚገደድ ነው።

በሌላ በኩል ግን መልስ ሰጭው ፍርዱን የሚያስፈጽመው በይግባኝ ባዩ ቤት ወይም መሬት ላይ ቢሆን ይግባኝ ባዩ ወዲያውኑ ሌላ መኖሪያ ቤት መፈለግ ይኖርበታል ወይም መሬቱን ለመጠቀም ስለማይችል ከፍተኛ ጉዳይ ታይቶ ይደርሳል። የማይንቀሳቀስ ንብረትን በተመለከተ በይግባኝ ባዩ ላይ የሚፈጠር ሁከት የግድ ከፍተኛ ጉዳት ስለሚያደርስ የፍርዱ አፈፃፀም መታገድ አለበት የሚል ፍርድ በሕንድ ተሰጥቷል። መሬቱ ታግዶ ለእዳው መክፈያ በሚደረግበት ጊዜ አንድ ግለሰብ ከሚፈጠርበት ስሜት አንጻር በኢትዮጵያም በዚሁ መልክ መታየት አለበት አንዳንድ ጊዜ አመልካቹ ንብረቱን የሚጠቀምበት ሁኔታ ከፍተኛ ጉዳት መድረስ አለመድረሱን ይወስናል። አመልካቹ ለንግዱ የሚጠቀምበት መኪና ቢኖረውና መኪናው ቢወሰድበት ከፍተኛ ጉዳት ይደርሳል። መኪናውን ለግሉ መጓጓዣ የሚገለገልበት ቢሆን ግን ኤኮኖሚያዊ አገልግሎት ስለሌላት መኪናው ብትወሰድበት ከፍተኛ ጉዳት አይደርስበትም። እያንዳንዱ ጉዳይ በተናጠል መታየት የሚገባው ሲሆን ፍርዱ እንዲፈፀም ቢፈቀድ ከፍተኛ ጉዳት የሚደርስበት መሆኑን ለፍ/ቤቱ የማረጋገጡ ግዴታ የሚወድቀውም በአመልካቹ ላይ ነው። የፍርድ አፈፃፀም እግድ እንደመብት የሚሰጥ አይደለም። ይግባኙ ገና በመታየት ላይ እያለ ፍርዱ እንዲፈፀም ተእዛዝ የተሰጠ እንደሆነም ይግባኝ

ሰሚው ፍ/ቤት በቂ ምክንያት ሲኖረው መልስ ሰጭው ለአፈ.ፃፀም ንብረቱን ለመመለስ ወይም የንብረቱን ዋጋ ለመክፈል የሚያስችል ዋስትና እንዲያስይዝ ሊያዝ ይችላል። (ቁ. 336 ይመልከቱ)። የመልስ ሰጭው ሀብት ንብረቱን ለመመለስ ወይም ዋጋውን ለመክፈል የማያስችል መሆኑ ግልጽ ከሆነ የዚህ ዓይነት ትእዛዝ በፍ/ቤቱ መስጠት ይኖርበታል። የፍርድ አፈ.ፃፀም እንዲታገድ የጠየቀው አመልካች ማመልከቻው ውድቅ ከተደረገበት መልስ ሰጭው ዋስትና እንዲያስይዝ ትእዛዝ እንዲሰጥለት ሊያመለክት ይችላል መልስ ሰጭው ፍርድ ከተሻረ ንብረቱን ለመመለስ ወይም ዋጋውን ለመክፈል ዋስትና ካስያዘ የፍርድ አፈ.ፃፀሙ እንዲታገድ የሚያደርግ በቂ ምክንያት የለም የሚል ውሳኔ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት ተሰጥቷል። ይሁን እንጂ እንደ መሬት ያለ ልዩ ባህሪ ያለው ንብረት በአፈ.ፃፀሙ የተነካ እንደሆነ ግን የመልስ ሰጭው ዋስትና ማስያዝ የፍርድ አፈ.ፃፀሙን እገዳ ለመከልከል በቂ አይሆንም ከዚህ ውጭ ግን መልስ ሰጭው ንብረቱን መመለስ እንደሚችል ፍ/ቤቱ ካመነበትና ዋስትና ካስያዘ ፍርድ እንዳይፈፀም የሚታገድ ድብት ምክንያት የለም።

ለማጠቃለልም የፍርድ አፈ.ፃፀም ስለሚታገድበት ሁኔታ ሁለት መንገዶች አሉ። እነዚህም የፍርድ አፈ.ፃፀምን እንደ መብት ማገድና የፍርድ አፈ.ፃፀምን በተለዩ ሁኔታዎች ማገድ ናቸው። የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ የተከተለው ሁለተኛውን መንገድ ነው። በአንድ ፍርድ ላይ ይግባኝ መቅረቡ ብቻውን የፍርዱን መፈፀም የሚከለክል አይደለም። በመሆኑም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በፍርዱ መፈፀም ላይ ጣልቃ ሊገባ የሚችለው ይግባኝ ባዩ የፍርዱ አፈ.ፃፀም ካልታገደ ከፍተኛ ጉዳይ ሊደርስ እንደሚችል ማረጋገጥ ከቻለ ብቻ ነው።

4. ስለ ይግባኝ ምክንያቶች

ይግባኝ ባዩ የይግባኙን ማመልከቻ በአጭሩ አዘጋጅቶ ይግባኝ የተባለ በትን ፍርድ የሚቃወምበትን ምክንያት በመዘርዘር ለእያንዳንዱ ምክንያት አርዕስትና ተራ ቁጥር በመስጠት የክርክሩን ዝርዝር ነገር በሚገባ ሁኔታ ጽፎ ማቅረብ አለበት (ቁ. 328(1) ይመልከቱ)። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በተለይ ካልፈቀደ በቀር ይግባኝ ባዩ በይግባኝ ማመልከቻው ላይ ዝርዝሩ ያልተገለፀውን አዲስ ነገር በማንጣት ወይም መሠረት በማድረግ ለመከራከር ስለማይችል በፍርዱ ላይ ያለውን ሁሉንም ተቃውሞ በይግባኝ ማመልከቻው

መ
በቁጥ
ቀደ
ሲሆ
ም
ያ
አን
ጠ
ጠ
መ
ስ
አ
ፊ
ፊ
የ

[illegible]

Λ
Γ
Δ
Ε
Ζ
Η

የበታች ፍ/ቤቱ በጽሑፍ የተደረገውን ውል ስምምነት በቃል ማስረጃ እንዲፈርስ መፍቀዱን ምክንያት በማድረግ ይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት ፍርዱን ሊሸረው ይችላል። ይሁን እንጂ ፍ/ቤቱ ውሳኔውን ለመስጠት መሠረት ያደረገውን ነጥብ ክርክር እንዲያቀርብበት መልስ ሰጭው እድል ሊሰጠው ይገባል። (ቁ. 328 (3) ይመልከቱ)። ይህ እድል በበታች ፍ/ቤት ተሰጥቶት የነበረ ከሆነ ግን ምንም ችግር የማይነሳ ሲሆን ይግባኝ ባዶም በይግባኝ ጊዜ ምንም ተጨማሪ ክርክር ያላቀረበ በመሆኑ ለመልስ ሰጭው ይህን እድል መስጠቱ አስፈላጊ አይሆንም። በሌላ በኩል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ህጉን በትክክል ተከትሎ ውሳኔ ሳይሰጥ ሊቀር ይችላል። ሆኖም ይህን በተመለከተ የቀረበ ተቃውሞም የለም እንበል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጉዳዩን ለመወሰን አግባብ ነው የሚለውን ሕግ መጠቀም የሚችል ቢሆንም ለመልስ ሰጭውና በተመሳሳይም ለይግባኝ ባዶ እድል መስጠት ይኖርበታል። እዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን ነጥብ ፍ/ቤቱ ተገቢ የመሰለውን ምክንያት መሠረት በማድረግ ጉዳዩን መወሰን የሚችል ቢሆንም ይግባኝ ባዶ በይግባኝ ማመልከቻው ያላነሳውን ክርክር በተለመደው ሁኔታ ማንሳት የማይችል መሆኑን ነው።

በተመሳሳይ ሁኔታ አዲስ ማስረጃ እንዲቀርብ ፍ/ቤቱ ካልፈቀደ ቢቀር ይግባኝ ባዶ በበታች ፍ/ቤት ማስረጃ ያልቀረበበትን ፍሬ ነገር በይግባኝ ጊዜ ሊያነሳ አይችልም (ቁ. 329(1) ይመልከቱ)። ማስረጃ የቀረበበት ፍሬ ነገር የሚለው በበታች ፍ/ቤት ያልቀረበ መቃወሚያን ወይም ጭብጥን እንደሚያካትት ተደርጎ መተርጎም ይኖርበታል። አንድ ተቃውሞ ወይም ጭብጥ በበታች ፍ/ቤት ሳይነሳ ለመጀመሪያ ጊዜ በይግባኝ ፍ/ቤት መነሳት አይችልም። በመሆኑም ይግባኝ በበታች ፍ/ቤት የተወሰነ ጥያቄን እንደገና በማየት ላይ መወሰን ይኖርበታል። አንድ ተከራካሪ በይግባኝ ጊዜ አዲስ ተቃውሞና አዲስ ጭብጥ ማንሳት የሚችል ከሆነ ደግሞ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አዲሱን ነጥብ በተመለከተ ወደ መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤትነት ተለወጠ ማለት ስለሆነ የበታች ፍ/ቤት ውሳኔ እንደገና እንዲታይ ይግባኝ የሚፈቀድበት ምክንያት ዋጋቢስ ይሆናል ማለት ነው።

ስለዚህም ደንቡ ሁለት ገጽታዎች አሉት። አንደኛው ይግባኝ ባዶ በይግባኝ ጊዜ አዲስ ጭብጥ ለመጀመሪያ ጊዜ ሊያነሳ አይችልም የሚል ነው የመጀመሪያው መግት ክርክሩ ሲጀመር ወይም ከጊዜ በኋላ አቤቱታ ሲሻሻል በተያዙት ጭብጦች ላይ የተወሰነ ነው። በዚህ ክርክር ጊዜ የሚቀርበው

ማ
ላይ
ሰሙ
ጭ
ወከ
ሕ
ተ
በወ
ፍ
የወ
ደ
ለ
ፍ
ሳ
ኢ
ቢ
ፋ
ሰ
ፍ
የ
የ
የ

ማስረጃም እነዚህን ጭብጦች የሚመለከት ብቻ ነው። በተያዙት ጭብጦች ላይ ውሳኔ ከተሰጠ ይህ በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የተሰጠ ውሳኔ በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት እንደገና ሊታይ ይችላል። በይግባኝ ክርክር ጊዜ አዲስ ጭብጥ ከአዲስ ማስረጃ ጋር ማንሳት ግን እጅግ የዘገየ ይሆናል። ስለዚህም ወኪሉ ኮሚሽን እንዲከፈለው በወካዩ ላይ ባቀረበው ክስ ወካዩ በመካከላችን ሕጋዊ የውክልና ውል የለም በማለት ከተከራከረ በኋላ በበታች ፍ/ቤት ተፈርዶበት ይግባኝ በሚያቀርብበት ጊዜ ወኪሉ የፈፀመው ሽያጭ በውክልና ውሉ ከተሰጠው ሥልጣን ውጭ በመሆኑ ለወኪሉ የተፈረደው ፍርድ ሊሻር ይገባዋል የሚል ክርክር ሊያነሳ አይችልም። ምክንያቱም የወኪሉ ድርጊት ከውሉ ጋር ይጥጣማል ወይ የሚል ጭብጥ በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤቱ የተያዘ ባለመሆኑ ይህ ጭብጥ ይግባኝ ሲቀርብ ለመጀመሪያ ጊዜ ሊነሳ አይችልም። ከዚህም በተጨማሪ አንድ ተከራካሪ በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት አንድን ጭብጥ ከተወውና ይህን ጭብጥ የሚደግፍለትን ማስረጃ ላያቀርብ ከቀረ በይግባኝ ጊዜ ይህ ጭብጥ እንደገና እንዲነሳ ሊያደርግ አይችልም። አንድ ተከራካሪ በአንድ ባልተያዘ ጭብጥ ላይ ማስረጃ ለማቅረብ ቢፈልግና ማስረጃው ከጭብጡ ጋር አይጣጣምም የሚል ተቃውሞ ቢነሳበት ለጭብጡ መሠረት የሆነውን መከራከሪያ ለመጨመር አቤቱታውን ለማሻሻል መጠየቅ ይኖርበታል። ቀደም ብሎም እንደጠቀስነው የዚህ ዓይነቱ አቤቱታን የማሻሻል ጥያቄ መፈቀድ ይኖርበታል። አቤቱታን የማሻሻሉ ጥያቄ ያለግብ ውድቅ ከተደረገ ግን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የአቤቱታን መሻሻል ሊፈቅድና በጭብጡም ላይ ማስረጃ ሊሰማ ይችላል። ከዚህ ውጭ ግን በበታች ፍ/ቤት ያልተነሳ ጭብጥ ይግባኝ ሲቀርብ ለመጀመሪያ ጊዜ ሊነሳ አይችልም።

ተቃውሞን በሚመለከት የሚኖረው ሁኔታም እንዲሁ ተመሳሳይ ነው። የተወሰኑ ተቃውሞዎች በመጀመሪያው የክርክሩ ደረጃ ካልቀረቡ ሆን ተብሎ እንደተተዉ እንደሚቆጠሩ የተመለከትን ሲሆን በይግባኝ ጊዜ ሲቀርቡ እንደማይችሉም ግልጽ ነው (ቁ. 244(3) ይመልከቱ)። ከዚህም በተጨማሪ በክርክሩ ጊዜ በተፈፀመ የሥነ ሥርዓት ጉድለት ላይ በጊዜው ተቃውሞ ያልተነሳ ከሆነ ይህ የሥነ ሥርዓት ጉድለት ይግባኝ ለማቅረብ ምክንያት ሆኖ ሊነሳ አይችልም። (ቁ. 211 (1) ይመልከቱ)። የቀረበ ማስረጃን መቃወምን በተመለከተም ሁኔታው ተመሳሳይ ነው ይህም ማለት አንድ ተከራካሪ ተቃራኒው ወገን አንድ ማስረጃ ማቅረብ በሚፈልግበት ጊዜ

የማስረጃውን መስማት ካልተቃወመ የበታች ፍ/ቤቱ ማስረጃውን የተቀበለው በስህተት ነው የሚል ክርክር ሊያነሳ አይችልም ማለት ነው። እንዲሁም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በጉዳዩ ላይ ውሳኔ ለመስጠት ይህን ማስረጃ ግምት ውስጥ ለማስገባት የማይገደድ ቢሆንም የበታች ፍ/ቤቱ ይህን ማስረጃ በመቀበሉ ምክንያት ፍርዱ ተቃውሞ የሚቀርብበት ግን አይሆንም። ጥናው ነጥብ ፍርዱን በይግባኝ እንደገና ማየት በበታች ፍ/ቤት ፍርድ በተሰጠባቸው ጥያቄዎች መገደብ ያለበት መሆኑ ሲሆን በይግባኝ የሚታየውም የበታች ፍ/ቤቱ በእነዚህ ጥያቄዎች ላይ የሰጠው ውሳኔ ነው። እንደ ተከራካሪ በተያዙት ጭብጦች ላይ ከተፈረደበት ወይም ተቃውሞው ውድቅ ከተደረገበት እነዚህ ጭብጦችና ተቃውሞዎች እንደገና እንዲታዩለት ይግባኝ የማትረብ መብት አለው። ሆኖም ፍርዱ ለተቃራኒው ወገን ለምን መፈረድ እንደማይገባው ለማስረዳት አዲስ ምክንያት ለማቅረብ በመሞከር ጉዳዩ በአጠቃላይ በይግባኝ እንዲታይ ማድረግ ግን አይችልም። ስለዚህም በበታች ፍ/ቤት በሱ ላይ የተወሰነበት ጭብጦችና ውድቅ የተደረጉበት ተቃውሞዎች በይግባኝ እንዲታዩ ማድረግ ብቻ ነው የሚችለው።

ለዚህ አጠቃላይ ደንብ የተወሰኑ ልዩነቶች አሉ። ለዚህ ግለጽ ምግል የሚሆነውም ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት የሥረነገር ሥልጣን የለውም የሚለው ተቃውሞ ነው። በተደጋጋሚ እንደጠቀስነው ፍ/ቤቱ ጉዳዩን የማየት ሥልጣን አለው ወይ የሚለውን የሚመለከተው የሥረነገር ሥልጣን ማጣት ሆን ተብሎ ሊተው የሚችል ተቃውሞ አይደለም። በመሆኑም ተቃውሞው በበታች ፍ/ቤት ያልተነሳ ቢሆንም በይግባኝ ጊዜ ሊነሳ እንደሚችል በግልጽ ተደንግጓል (ቁ.211(1) ይመልከቱ)። በክርክሩ ውስጥ የግድ መግባት ያለበትን ተከራካሪ ሳይስገቡ መቅረትን በተመለከተም ይኸው ምክንያት ተፈፃሚ ይሆናል። ምክንያቱም የዚህ ዓይነቱ ተከራካሪ በክርክሩ ውስጥ ሳይገባ መቅረት ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት ያለውን ሥልጣን የሚነካ በመሆኑ ተቃውሞው በማንኛውም ጊዜ ሊነሳ ይችላል። ተከሳሹ ከሳሹ የክሱን ምክንያት የሚያስረዱ ፍሬነገሮችን አልገለፀም ወይም ከሳሹ ክስ ያቀረበበት ውል ሕጋዊ አይደለም ወይም የሕዝብ ፖሊሲን የሚፃረር ነው የሚል ክርክር በማንኛውም ጊዜ ሊያነሳ እንደሚችልም ጠቅሰናል። በሌላ አባባልም ከሳሹ ጉዳዩን ካቀረበ በኋላ ተከሳሹ ከሳሹ የክሱን ምክንያት አላስረዳም የሚል ክርክር ሊያነሳም ወይም በመልስ ጽሑፉ ውሉ ሕጋዊ ባለመሆኑ ወይም የሕዝብ ፖሊሲን የሚፃረር በመሆኑ ተፈፃሚ አይደለም የሚል ክርክር ያላነሳ

ቢሆን
ሊያነሳ
ከሪያ
እንደ

በእ.
ይግጥ
አለ
እስ
ለዚህ
ጭ
ለ
ነው
ው
ሰራ
ተ

ስ
ስ
ረዕ
እ
ስ
በ
ፍ
ይ

ቢሆንም ይህን ክርክር ወይም ጭብጥ ይግባኝ ሲያቀርብ ለመጀመሪያ ጊዜ ሊያነሳው ይችላል። እንዲሁም ከላሽ ተከላሽ ያነሳውን አወንታዊ መከራ ከሪያ ማረጋገጥ በሚችል ሁኔታ አላስረዳም በማለት ክርክር ማንሳት እንደሚችልም ይታመናል።

እነዚህ ከአጠቃላይ ደንቡ ለየት ያሉ ሆነው የቀረቡ ሁኔታዎች በኢትዮጵያ ተፈጻሚነት እንዲያገኙ መደረግ አለበት የሚል እምነት አለ። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አንድ ተከራካሪ ወገን ይህ የቀረበውን ጉዳይ በሚገባ አለማስረዳቱን ከውሳኔው መዝገብ ጥርት ባለ አኳኝን ሊረዳው የሚችል እስከሆነ ድረስ ይህን በተመለከተ ግልጽ ተቃውሞ የቀረበ ባይሆንም እንኳን ለዚህ ወገን ፍርድ እንዲሰጥ ማድረግ አይኖርበትም። ይህ ሁኔታ አዲስ ጭብጥን የሚመለከት ሳይሆን አንድ ተከራካሪ ውሳኔ የተሰጠበትን ጭብጥ ለማስረዳት ያለበትን ግዴታ ተወጥቷል ወይ የሚለውን ጥያቄ የሚመለከት ነው። በመዝገቡ ውስጥ የሰፈረው ማስረጃ የክሱ ምክንያት በሚገባ መገለጹን ወይም በቂ መከላከያ መቅረቡን ለማረጋገጥ በቂ ሆኖ ካልተገኘ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ፍርዱ እንዲሰና መፍቀድ ስለማይኖርበት ተቃራኒ ወገን ይህን ተቃውሞ በይግባኝ ጊዜ እንዲያነሳው ሊፈቅድለት ይገባል። ውሉ ሕጋዊ ስላልሆነ ወይም የሕዝብ ፖሊሲን የሚቃረን ስለሆነ ተፈጻሚነት አይኖረውም የሚለውን በተመለከተም የዚህ ዓይነቱ ተቃውሞ ሆነ ተብሎ እንዲተው ፍ/ቤቱ መፍቀድ የለበትም። በዚህ ጉዳይ ምንክልባትም ከመልስ ሰጭው ጥቅም የበለጠ የሕብረተሰቡ ጥቅም አለበት። ስለዚህ ተቃውሞው በይግባኝ ጊዜ እንዲነሳ መፈቀድና ተቃውሞውን የሚመለከተው ጭብጥም መያዝ ይኖርበታል። በፍ/ብ ሥ ሥ ሕ ቁጥር 342-343 ላይ መመልከት ይቻላል።

ከዚህም ተጨማሪ አንድ ተከራካሪ አንድን የመከራከሪያ ሃሳብ በበታች ፍ/ቤት ያነሳው ባይሆንም እንኳ በይግባኝ ወቅት አዲስ የመከራከሪያ ሃሳብ ማቅረብ እንደሚችል ይታመናል። ይህም በበታች ፍ/ቤት በተወሰነ ጭብጥ ላይ የሚቀርብ የሕግ ክርክርን የሚመለከት ነው። ለምሳሌ ሰነድን በተመለከተ በቀረበ ክርክር ለሰነዱ በተሰጠው ትርጉም ምክንያት የተከተሉ የተወሰኑ ሕጋዊ ውጤቶች አሉ የሚለውን ክርክር ተሟጋቹ በበታች ፍ/ቤት ያላነሳው ቢሆንም በይግባኝ ጊዜ እንዲያነሳው አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ፈቅዶለታል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ቀደም ብሎ እንደጠቀሰው አንድን

9

1.

- 356 -

ሰን
ርብ
ነት
ሳቱ
ም
ዲስ
ሆኑ
ትና
ሰን

ቻ
ማ
)
ነኝ
ቀ
ል
ን
ን
ደ
ቡ
ሀ
ሎ
ድ
ን
ት

ቱ
ን

ተቀባይነት ያላቸው ሆነው ቢያገኛቸው ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ተቀባይነት የላቸውም የተባሉትን ምክንያቶች በተመለከተ ይግባኝን በከፊል ይዘጋጃል ወይ የሚል ጥያቄ ይነሳል። ይህን ነጥብ በተመለከተ በሕንድ የተለያዩ አመለካከት አሉ። ይግባኝ በተነሱት የተለዩ የመቃወሚያ ነጥቦች ምክንያት ሊቋረጥ የሚችል ከሆነ ወይም ይግባኝ በተለያዩ ጭብጦች ላይ የተሰጠ ውሳኔን የሚመለከት ከሆነ ፍ/ቤቱ ተቀባይነት የላቸውም ያላቸውን ምክንያቶች ወይም በአግባቡ ተወስነዋል የሚላቸውን ጭብጦች በተመለከተ ይግባኝን ሊዘጋው እንደሚችል ውሳኔ የሰጡ ፍ/ቤቶች አሉ። ሆኖም አንዳንድ ፍ/ቤቶች ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አንድም ይግባኝን በሙሉ መዝጋት አለበት አለዚያም ይግባኝን በአጠቃላይ ማየት አለበት እንጂ ከፊሉን ዘግቶ ከፊሉን የሚያይበት ሁኔታ አይኖርም የሚል አቋም አላቸው። እኔ እንደሚመስለኝ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በቂ ምክንያት አለው ብሎ የማያምንበትን የይግባኝ ክፍል እንዲያይ የሚገደድበት ሁኔታ መኖር የለበትም። ይህ ደግሞ የተለያዩ የይግባኝ ምክንያቶችም ሆነ በበታች ፍ/ቤት የተወሰነ የተለያዩ ጭብጦችን በተመለከተ ትክክል ነው። የይግባኝ ክርክር በተቻለ መጠን በተቀላጠፈ ሁኔታ መካሄድ የሚኖርበት በመሆኑ ይግባኝ ባዩ ይግባኝ የተባለበት ፍርድ ስህተት መሆኑን ለማሳየት ካልቻለ መልስ ሰጭው ፍ/ቤት እንዲቀርብ የሚጠራበት ምክንያት አይኖርም። ስለዚህም ፍ/ቤቱ ይግባኝን መቀበል ያለበት ፍርዱን ለመሻር ወይም ለማሻሻል የሚያስችል ምክንያት ያለ መስሎ ከታየው ብቻ ነው ይግባኝ ከቀረበበት ውሳኔ ውስጥ አንዱ ጭብጥ በአግባቡ የተወሰነ መሆኑን ወይም ከተነሱት ተቃውሞዎች ውስጥ ከፊሎቹ መሠረት የሌላቸው መሆኑ ግልጽ ከሆነ ፍ/ቤቱ በዚህ ጭብጥ ላይ የቀረበውን ተቃውሞ በተመለከተ ይግባኝን በመዝጋት ቀሪውን የይግባኝን ክፍል ማየት መቀጠል ይኖርበታል።

የቀረበው ይግባኝ በሙሉ ውድቅ ካልተደረገ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የይግባኝ ማመልከቻው ለመልስ ሰጭው እንዲደርሰው በማድረግ በእለቱ ካልቀረበ ጉዳዩ በሌለበት እንደሚሰማ በመግለጽ ቀንቀጦሮ ወስኖ መጥሪያ ይልክለታል (ቁ. 79(2) እና 338 ይመልከቱ)። መልስ ሰጪው መልሱን የሚያዘጋጅበትና ፍ/ቤት ቀርቦ ክርክሩን የሚያሰማበት በቂ ጊዜ ሊሰጠው ይገባል (ቁ. 338(2) ይመልከቱ)። እዚህ ላይ ማስታወስ ያለብን የተከራካሪዎችን አለመቅረብ በተመለከተ በምእራፍ ስድስት የጠቀስናቸው ድንጋጌዎች ይግባኝን በተመለከተም እኩል ተፈጻሚነት ያላቸው መሆኑን ነው።

ለይግባኙ ምክንያት ሆነው የቀረቡትን ነጥቦች የማስረዳቱ ግዴታ የይግባኝ ባዩ በመሆኑ ይግባኙ ሊሰማ በተቀጠረበት ቀን ክርክሩን የሚጀምረውም እሱ ነው (ቁ. 339 (1) ይመልከቱ)። በመጀመሪያ ክርክሩን በሚያቀርብበት ጊዜ ይግባኝ እንዲታይ ለማድረግ የሚያስችል ምክንያት መኖሩን ያላስረዳ እንደሆነ ይግባኙን በዚያን ጊዜ ሊዘጋው ይችላል (ቁ. 339(2) ይመልከቱ)። ፍ/ቤቱ ይግባኝ ባዩ ክርክሩን ካቀረበ በኋላ ይግባኙን ካልዘጋው መልስ ሰጭው የመከላከያ ክርክሩን እንዲያቀርብ የሚያረግ ሲሆን ቀጥሎም ይግባኝ ባዩ መልስ ሊሰጥ ይችላል (ቁ. 339(2) ይመልከቱ)። ይሁን እንጂ ፍ/ቤቱ መልስ ሰጭው ላቀረበው የይግባኝ አቤቱታ መልሱን በጽሑፍ እንዲያቀርብ ይግባኝ ባዩም የመልስ መልሱን በጽሑፍ እንዲሰጥ ሊያዝ ይችላል (ቁ. 339 (3) ይመልከቱ)። አንድ መስቀለኛ ይግባኝ ወይም መስቀለኛ ተቃውሞ በቀረበ ጊዜ ስለሚኖረው የክርክር ሂደት ሥነ ሥርዓት የሚያበራራ የተወሰነ ድንጋጌ የለም። እንዲህ ያለው ጉዳይ በሚቀርብበት ጊዜ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት “ይግባኙንና” “መስቀለኛውን ይግባኝ” ወይም “መስቀለኛ ተቃውሞን” ተከራካሪዎቹ ወገኖች ሁለት ጊዜ እንዲከራከሩ የሚያደርግ ቢሆንም እንኳ ለየብቻቸው በተናጠል መሰማት ይኖርበታል። ይግባኝ በአጠቃላይ አነጋገር ማስረጃ የሚቀርብበት ክርክር ባለመሆኑ ይህ መደረጉ ተቃውሞ የሚነሳበት ጉዳይ አይደለም። የይግባኝ ባዩ ይግባኝ ከተሰማ በኋላ ፍ/ቤቱ መስቀለኛ ይግባኝ ባዩን ይሰማል የቀረበው መስቀለኛ ተቃውሞ ብቻ ከሆነ ግን የሚሰማው መልስ ሰጭው ነው። መስቀለኛ ይግባኝ ባዩ ከተሰማ በኋላ ደግሞ መስቀለኛ ይግባኙን በተመለከተ መስቀለኛ መልስ ሰጭው ተሰምቶ መስቀለኛ ይግባኝ ባዩ መልስ እንዲሰጥ ይደረጋል።

ለ. ጭብጥ ስለመያዝ

ይግባኝ የተባለበትን ፍርድ የወሰነው የበታች ፍ/ቤት አንድን ጭብጥ ሳይዝ መቅረቱን ወይም ውሳኔ ሳይሰጥበት መቅረቱን ወይም ክርክሩን ለመወሰን አስፈላጊ የሆነ የፍሬ ነገር ጥያቄን ሳይወስን መቅረቱን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ያረጋገጠ እንደሆነ እነዚህን ጭብጦች የበታች ፍ/ቤት ማስረጃ እንዲሰማባቸው መልሶ ይልክላታል። የበታች ፍ/ቤቱም የሰማውን ማስረጃና አጣርቶ ያገኘውን ውጤት ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይልካል (ቁ. 343 ይመልከቱ)። የበታች ፍ/ቤቱ አጣርቶ በደረሰበት ውጤት ላይ ማንኛውም ተከራካሪ ወገን ተቃውሞ ሊያነሳበት የሚችል ሲሆን ውጤቱ

1 ደ.ቁ
 2 ጽ
 ክፍን
 3 ያፍ
 (4
 1 ን
 2 ሆ
 3 ሆ
 4 ሆ
 5 ሆ
 6 ሆ
 7 ሆ
 8 ሆ
 9 ሆ
 10 ሆ
 11 ሆ
 12 ሆ
 13 ሆ
 14 ሆ
 15 ሆ
 16 ሆ
 17 ሆ
 18 ሆ
 19 ሆ
 20 ሆ
 21 ሆ
 22 ሆ
 23 ሆ
 24 ሆ
 25 ሆ
 26 ሆ
 27 ሆ
 28 ሆ
 29 ሆ
 30 ሆ
 31 ሆ
 32 ሆ
 33 ሆ
 34 ሆ
 35 ሆ
 36 ሆ
 37 ሆ
 38 ሆ
 39 ሆ
 40 ሆ
 41 ሆ
 42 ሆ
 43 ሆ
 44 ሆ
 45 ሆ
 46 ሆ
 47 ሆ
 48 ሆ
 49 ሆ
 50 ሆ
 51 ሆ
 52 ሆ
 53 ሆ
 54 ሆ
 55 ሆ
 56 ሆ
 57 ሆ
 58 ሆ
 59 ሆ
 60 ሆ
 61 ሆ
 62 ሆ
 63 ሆ
 64 ሆ
 65 ሆ
 66 ሆ
 67 ሆ
 68 ሆ
 69 ሆ
 70 ሆ
 71 ሆ
 72 ሆ
 73 ሆ
 74 ሆ
 75 ሆ
 76 ሆ
 77 ሆ
 78 ሆ
 79 ሆ
 80 ሆ
 81 ሆ
 82 ሆ
 83 ሆ
 84 ሆ
 85 ሆ
 86 ሆ
 87 ሆ
 88 ሆ
 89 ሆ
 90 ሆ
 91 ሆ
 92 ሆ
 93 ሆ
 94 ሆ
 95 ሆ
 96 ሆ
 97 ሆ
 98 ሆ
 99 ሆ
 100 ሆ

ከደረሰው በኋላም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይግባኝን ለመወሰን ጉዳዩን
 ማየቱን ይቀጥላል። (ቁ. 344 ይመልከቱ)። ይህን ሥነ ሥርዓት በመከተሉም
 ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የዚህ ዓይነቱን ማስረጃ ራሱ የማየቱን አስፈላጊነት
 ያስወግዳል። እዚህ ላይ ማስታወስ ያለብን የበታች ፍ/ቤቱ ማስረጃውን ለምቶ
 አጣርቶ ያገኘውን ውጤት ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ማቅረብ እንጅ በጉዳዩ
 ላይ ቀደም ብሎ የሰጠውን ውሳኔ እንደገና የማያይ መሆኑን ነው። ይግባኝ
 ሰሚው ፍ/ቤት በበታች ፍ/ቤት ተጣርቶ የቀረበውን ውጤት መቀበል ወይም
 ውድቅ ማድረግ የሚችል ሲሆን የትኛውም ተከራካሪ ወገን ተቃውሞ
 ያላቀረበ ቢሆንም እንደገና ሊመረምረው ይገባል።

ይህ ሥነ ሥርዓት የበታች ፍ/ቤት አንድን ጭብጥ ሳይዝ መቅረቱን
 ወይም በጭብጡ ላይ ውሳኔ ሳይሰጥ ማለፉን ምክንያት በማድረግ ይግባኝ
 ሰሚው ፍ/ቤት በጉዳዩ ላይ ክርክር እንደገና እንዲካሄድ ማድረግን እንዲያስ
 ወግድ ያስችለዋል። ምን አልባትም የመጀመሪያ ደረጃው ፍ/ቤት ጭብጦቹን
 በመያዝ ግዴላሽ ኖሮ ሊሆን ይችላል። ለምሳሌ የአቤቱታ ጽሑፎች
 ጭብጦችን እንስተዋቸው ፍ/ቤቱም ሆነ ተከራካሪዎች ግን አልተመለከቱ
 ዋቸው ሊሆን ይችላል። ወይም በአንድ ጭብጥ ላይ የተወሰነ ማስረጃ የቀረበ
 ቢሆንም ፍ/ቤቱ ግን የደረሰበትን ውጤት አላስቀመጠም እንበል። በእን
 ደዚህ ያለው ሁኔታ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጉዳዩ በአጠቃላይ እንደገና
 እንዲታይ ወደ የበታች ፍ/ቤት ከመመለስ ወይም ራሱ እንደገና ከማየት
 ይልቅ የበታች ፍ/ቤት በጭብጡ ላይ ማስረጃውን እንዲሰማ በማድረግ ይህን
 ማስረጃ ግምት ውስጥ አስገብቶ ይግባኝን ማየቱን ይቀጥላል። እዚህ ላይ
 መነሳት የሚኖርበት ነጥብ ጭብጡ ሳይያዝ መቅረቱ ወይም በጭብጡ ላይ
 ውሳኔ አላመለከቱ ለይግባኝ ምክንያት ሆኖ አለመነሳቱ ችግር የማይፈጥር
 መሆኑ ነው። ቀደም ብሎም እንደተመለከትነው ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት
 ይግባኝን ለመወሰን በይግባኝ ማመልከቻው ላይ በተነሱት ተቃውሞዎች
 የሚወሰን ባለመሆኑ ጉዳዩ በትክክል ሊወሰን የሚችለው በበታች ፍ/ቤት
 ባልተያዘና ውሳኔ ባልተሰጠበት ሌላ ጭብጥ ላይ ተመሥርቶ መሆኑን
 ካመነበት የበታች ፍ/ቤቱ ማስረጃውን እንዲቀበል ካደረገ በኋላ ጭብጡን
 ሊመረምረው ይችላል። ይህን እንጅ እዚህ ላይ መዘንጋት የሌለብን ጭብጡ
 ለበታች ፍ/ቤት ቀርቦ በነበረው ጉዳይ የተካተተ መሆን የሚገባው መሆኑን
 ነው። ይህ ሥልጣን ግን አንድ ተከራካሪ በይግባኝ ጊዜ አዲስ ጭብጥ
 እንዲያቀርብ ለማስቻል ተፈጻሚ ሊሆን አይችልም። የበታች ፍ/ቤቱ በአንድ

ጭብጥ ላይ ማስረጃ እንዲሰማ ሊታዘዝ የሚችለው ጭብጡ በፍ/ቤቱ ያልተያዘ ወይም ያልተወሰነ ቢሆንም በክርክሩ ጊዜ ተነስቶ ነበር ሊባል የሚችል ጭብጥ ከሆነ ብቻ ነው። አንድ ጭብጥ ለበታች ፍ/ቤት ከቀረበ በኋላ ተከራካሪው የተወው እንደሆነ ከክርክሩ እንዳወጣው ስለሚቆጠር ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጭብጡ እንዲታይ ትእዛዝ ሊሰጥ አይችልም። የበታች ፍ/ቤት በአንድ ጭብጥ ላይ ማስረጃ እንዲሰማ ትእዛዝ ለመስጠት ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ያለው ሥልጣን አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝ የሚፈፀም እንጂ አስገዳጅ ባለመሆኑ አመች ሆኖ ካገኘው ጭብጡን ራሱ ለማየት ሊወስን ይችላል። ሆኖም በአንድ ጉዳይ ላይ መሠረታዊ የሆነ ማስረጃ መሰማት ይኖርበታል ብለን ብናምን አግባብ ሥነ ሥርዓት የሚሆነው ማስረጃው በበታች ፍ/ቤት እንዲሰማ ማድረጉ ነው።

ሐ. ተጨማሪ ማስረጃ

በይግባኝ ክርክር ላይ ከተመለከተው ሥነ ሥርዓት የበለጠ ችግር የሚፈጥረው ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ተጨማሪ ማስረጃ እንዲቀርብ መፍቀድ አለበት ወይ የሚለው ጥያቄ ነው። አጠቃላይ ደንቡ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 345(1) ላይ እንደተነገረው ተከራካሪዎቹ ወገኖች ተጨማሪ ማስረጃ እንዲያቀርቡ አይፈቀድላቸውም የሚል ነው። በክርክሩ ጊዜ መቅረብ ያለባቸው ጭብጦች ሁሉ ቀርበው ፍ/ቤቱ ተገቢውን ውሳኔ ሊሰጥባቸው እንዲችል መደረግ አለበት። ከዚህም በተጨማሪ እነዚህን ጭብጦች በአግባቡ መወሰን እንዲቻል ጭብጦቹን የሚያስረዱ ማስረጃዎች ሁሉ ሊቀርቡለት ይገባል ተከራካሪ ወገኖች ያላቸውን ማስረጃ ሁሉ በዚህ ጊዜ እንዲያቀርቡ ለማድረግ ያለው ብቸኛ ዘዴ በሌላ ጊዜ ተጨማሪ ማስረጃ ማቅረብ እንደማይችሉ እንዲረዱት ማድረግ ነው። የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ማስረጃዎችን በሙሉ ያልሰማ ከሆነ የሰጠው ውሳኔ አመቺ በሆነ መንገድ እንደገና ሊታይ አይችልም። ይህም ማለት ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጭብጦቹን በአዲስ ማስረጃ መሠረት እንደገና መመርመር አለበት ማለት በመሆኑ ነው። ከእነዚህ ሁኔታዎች አንፃር ሲታይ ተጨማሪ ማስረጃ በአጠቃላይ መልኩ በይግባኝ ጊዜ መቅረብ የለበትም።

ይሁን እንጂ ተጨማሪ ማስረጃ በይግባኝ ጊዜ እንዲቀርብ ሊፈቀድ የሚችልባቸው ሦስት ሁኔታዎች አሉ እነሱም (1) ይግባኝ የቀረበበትን ክርክር የፈረደው ፍ/ቤት መቀበል ይገባው የነበረውን ማስረጃ በቂ ባልሆነ

ምነ
ፍር
የሰነድ
ማነ
345
ታላን

መቅ
ብ
ማድ
መሠ
ካ
የለበ
ማ
ገ
ቢሆ
በ
እህ
ይመ
ር
እን
ርሚ
V
በሰ

አን
መር
ዘ
ይማ
አ
ን

ጌቱ
ባል
ገላ
ባኝ
ፍ/
ባኝ
ገጽ
ሰን
ገት
ው

ገር
ድ
ቁ
ዲያ
ው
ል
ሰን
ል
ግ
ሉ
ሉ
ይ
ገጽ
ሀ
ገን

ምክንያት ሳይቀበለው የቀረ እንደሆነ (2) ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ትክክለኛ ፍርድ ለመስጠት ወይም ተገቢ መስሎ በታየው በማናቸውም ምክንያት የሰነድ ማስረጃ እንዲቀርብ ወይም ሌላ ምስክር እንዲሰማ ያዘዘ እንደሆነ (3) ማስረጃ እንዲቀርብ የሚያደርግ በቂ ምክንያት የኖረ እንደሆነ ናቸው (ቁ. 345 (1) (ለ) ይመልከቱ። እነዚህን ሁኔታዎች ቀጥለን ለየብቻ እንመለከታለን።

ቀደም ብለን እንደተመለከትነው በክሱ መሰማት ጊዜ “አዲስ ማስረጃ መቅረቡን በተመለከተ ተቃውሞ የተነሳ እንደሆነ ፍ/ቤቱ በተቃውሞው ላይ ብይን መስጠትና ማስረጃው ተገቢ አለመሆኑ ከተገነዘበ እንዳይቀርብ ማድረግ ይኖርበታል። በተቃውሞው ላይ የተሰጠው ብይን ለይግባኝ መሠረት ሊሆን እንደሚችል ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል ብይኑ ስህተተኛ ሆኖ ካገኘ በበታች ፍ/ቤት በጉዳዩ ላይ የተሰጠውን ውሳኔ በዚህ መሠረት መሰረዝ የለበትም። ውሳኔውን ከመሰረዝ ይልቅ ማስረጃውን ሰምቶ በዚህ አዲስ ማስረጃ መሠረት የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የሰጠው ውሳኔ መሻር እንደሚገባው ወይም እንደማይገባው መወሰን አለበት። ፍርድ ያገኘው ወገንም ቢሆን ፍ/ቤቱ ያቀረብኩትን ማስረጃ የተወሰነ ክፍል (ተቃዋሚው ወገን በዚህ ጭብጥ ላይ ተመስርቶ የተሰጠውን ውሳኔ መቃወምና መከራከር እስክቻል ድረስ) አልተቀበለኝም በማለት ተቃውሞ ማቅረብ የሚችል ይመስላል። ምክንያቱም ተቃዋሚው ወገን ጭብጦቹን በሚመለከት የሚያቀርበውን መከራከሪያ ፍ/ቤት ያልተቀበለውን የማስረጃውን የተወሰነ ክፍል እንዲሰማለት አድርጎ የበኩሉን ክርክር ሊያደርግ ስለሚችል ነው። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ማስረጃው እንዳይቀርብ ያደረገው አለአግባብ ነው ብሎ ያመነ እንደሆነ ጠቃሚነት እንደሌለው ካላመነ በስተቀር እንዲሰማ ማድረግ ይችላል።

ሁለተኛውና ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አንድ ሰነድ እንዲቀርብ ወይም አንድ ማስረጃ እንዲመረመር የሚያደርግበት ሁኔታ ፍ/ቤቱ ሰነዱን በሚመረምርበት ጊዜ ጉድለት ያለበት መሆኑን ሊያምንበት ነው። አስፈላጊ የሆነ ማስረጃ ባለመስማቱ ጭብጦቹ በትክክል የተወሰኑ መሆን አለመሆናቸውን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ለመረዳት አይችልም። ለምሳሌ የበታች ፍ/ቤቱ የአንድን ሰነድ ሕጋዊነት ለማረጋገጥ የሚያስችል ማስረጃን ሳይቀበል ቀረ እንበል። ይህ ማስረጃ ግምት ውስጥ እንዲገባ ተበድልኩ የሚለው ተከራካሪ

ፍ/ቤቱን መጠየቅ የሚችል ቢሆንም ጠቃሚ የሆነውን ማስረጃ ግምት ውስጥ ማስገባቱ የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ፍላጎት እንጅ ተከራካሪው ተጨማሪ ማስረጃ ለማቅረብ የሚኖረው ፍላጎት አይደለም። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የሚችል በሚሆንበት ጊዜ ሁሉ ጉዳዩን መወሰን ያለበት በመጀመሪያው ክርክር በቀረበው ማስረጃ መሠረት ነው። በዚህ ማስረጃ መሠረት ጉዳዩን ለመወሰን አስቸጋሪ መሆኑ ብቻውን ተጨማሪ ማስረጃ ለመቀበል በቂ ምክንያት አይሆንም። እንዲሁም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አንድ ምስክር በበታች ፍ/ቤት ምስክርነቱን ከሰጠበት ጋር ተመሳሳይ በሆነ ጉዳይ ላይ እንደገና ምስክርነቱን እንዲሰጥ ማድረግ ወይም በበታች ፍ/ቤት ተቀባይነት ያላገኘ ማስረጃን ለመደገፍ አዲስ ማስረጃ መቀበል የለበትም። ሰነዱ ክፍተት ያለው በመሆኑ ምክንያት የበታች ፍ/ቤቱ ጭብጡን በትክክል የወሰነው መሆን አለመሆኑን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ለማረጋገጥ የማይችል ሲሆን ብቻ በዚህ ደንብ ተጨማሪ ማስረጃ እንዲቀርብ ሊፈቀድ ይችላል። ቀደም ብለን አንድ ሰነድን ማረጋገጥ የሚችል ምስክር ቃል ካለመቀበል የተነሳ ስለሚፈጠረው ችግር አንድ ምሳሌ ማቅረባችን ይታወሳል። ሌላው ምሳሌ ደግሞ የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ክርክሩ የተመሠረተበትን አስፈላጊ ሰነድ አስቀርቦ ሳይመረምር የቀረበትን ሁኔታ የሚመለከተው ነው። ለምሳሌ ክሱ በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት እንዲቀርብ ባልተደረገ የጽሑፍ ውል ላይ ተመስርቶ የቀረበ ነው። ይህ ሰነድ ባለመቅረቡ ምንም ተቃውሞ ያልተነሳ ሲሆን በጉዳዩም በተከራካሪዎች በተሰጠው የቃል ምስክርነት መሠረት የተወሰኑ ጭብጦች በትክክል ተወስነዋል ወይስ አልተወሰኑም የሚለው ጥያቄ በጽሑፉ የውል ድንጋጌ ላይ ሊመሠረት ስለሚችልና ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም የውሳኔውን ትክክለኝነት ሊያውቅ ስለማይችል የውሉ የፍሑፍ ሰነድ እንዲቀርብ ሊያዝ ይችላል ወይም ሌላ ምሳሌ ለማንሳት ለጉዳዩ የቀረበው ማስረጃ በሙሉ የአካባቢ ማስረጃ ቢሆንም በተከራካሪዎች ወይም በፍ/ቤቱ እንዲቀርብ ያልተደረገና ቀርቦ ማስረጃት የሚችል የዓይን ምስክር እንደነበረ ሊታመን ይችላል።

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በሰነዱ ላይ የሰፈረውን የአካባቢ ማስረጃ ብቻ መሠረት አድርጎ የተሰጠውን ውሳኔ እንደገና ከማየት ይልቅ የአይን ምስክር ቀርቦ እንዲመሰክር ጥሪ እንዲደረግለት ሊወስን ይችላል። እነዚህ ምሳሌዎች የሚጠቁሙን ወሳኝ የሆነ ማስረጃን ግምት ውስጥ ማስገባት በፍ/ቤቱ ፍላጎት ላይ የሚመሠረት መሆኑን ነው። ፍ/ቤቱ ተጨማሪውን ማስረጃ መጥራት ከፈለገ የዚህ ማስረጃ መታየት ሊጠቅመው በሚችለው ተከራካሪ

[illegible]

子 子
 子 子
 子 子
 子 子
 子 子
 子 子

† **363** =

የሚመለከት ሲሆን ሌሎች ግን እንዲቀርብ የተፈለገውን ማስረጃ ይዟል።
የሚመለከቱ መሆናቸውን ነው።

ከእነዚህ ቅድመ ሁኔታዎች አንፃር መሠረታዊ በሆነ ምክንያት አዲስ ማስረጃ ሊቀርብ የሚችለው ልዩ በሆኑ ሁኔታዎች ብቻ ነው ማለት ነው። አንድ ተከራካሪ ያለውን ማስረጃ በሙሉ በመጀመሪያው ክርክር ጊዜ ማቅረብ ይኖርበታል። በመጀመሪያ ደረጃው ፍ/ቤት በሚካሄደው ክርክር ቢረታ በይግባኝ ጊዜ ለማቅረብ በማሰብ አንድ ሰው ያለውን ማስረጃ ከማቅረብ ቆጥቦ ሊያቆይ አይችልም። በመሆኑም አንድ ተከራካሪ በክርክሩ ጊዜ አንድን ምስክር መስቀለኛ ጥያቄ ሳያቀርብለት ቢቀርና የዚህ ሰው ምስክርነት ግን ጉዳዩን ለመወሰን አንገብጋቢ ሆኖ ቢገኝ መስቀለኛ ጥያቄውን በይግባኝ ጊዜ ለማቅረብ አይፈቀድለትም ወይም አንድ ተከራካሪ ተቃራኒው ተሟጋች በጉዳዩ ላይ የምስክርነት ቃሉን ይሰጣል ብሎ በመገመትና ምስክርነቱን ከሰጠ በኋላ በድንገት ለማቅረብ በማሰብ አንድን የጽሑፍ ሰነድ ሳያቀርብ ቢቀርና ተቃራኒው ተሟጋችም የምስክርነት ቃሉን ባይሰጥ ሰነዱን በይግባኝ ጊዜ ማቅረብ አይችልም። በእነዚህ ጉዳዮች ማስረጃው በክርክሩ ጊዜ የነበረ መሆኑ ግልጽ ስለሆነ መቅረብ ይገባው ነበር። ተከራካሪው በክርክሩ ጊዜ የማስረጃውን መኖር ያውቅ የነበረ ከሆነና ሆኖም ግን ምስክሩ ከሌለ እንዲጠራለት ፍ/ቤቱን መጠየቅ እንጅ ጉዳዩ ሲሰማ ዝም ብሎ ቆይቶ በይግባኝ ጊዜ ምስክሩን ለማቅረብ መፈለግ የለበትም። ተከራካሪው ማስረጃውን በክርክሩ ጊዜ ሳያቀርብ የቀረው ሕጉን ባለማወቅ መሆኑም ተቀባይነት ያለው ምክንያት አይሆንም። ተከራካሪው በክርክሩ ጊዜ ማስረጃው ካለውና መቅረብ ያለበት ከሆነ በዚያን ጊዜ ነው መቅረብ ያለበት። ስለዚህም አዲሱ ማስረጃ በክርክሩ ጊዜ ሊገኝ ያልቻለ ከሆነ ብቻ ነው ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ሊቀርብ የሚችል መስሎ የሚታየው። ከዚህም በተጨማሪ ማስረጃው አስፈላጊው ጥረት ተደርጎ ሊገኝ ያልቻለ መሆን እንዳለበትም ማስታወስ ይኖርብናል። አንድ ተከራካሪ በእርግጥም በእጁ የነበረን ወይም ሊያገኘው ይችል የነበረን የሰው ማስረጃ በክርክሩ ጊዜ መኖሩን አላየሁም ነበር በሚል ምክንያት ሳያቀርብ ቀርቶ በይግባኝ ጊዜ እንዲያቀርብ አይፈቀድለትም። እንዲሁም አንድ ተከራካሪ ጉዳዩን በጥልቀት ቢመረምርና የሚመለከታቸውን ምስክሮች ቢያነጋግር ኖሮ የምስክሩ መኖር ሊታወቅ ይችል የነበረ ቢሆንም ይህን ባለማድረጉ ምስክሩን በክርክሩ ጊዜ ሳያቀርብ ከቀረ ከጊዜ በኋላ ሊያቀርበው አይችልም። ስለዚህም በክርክሩ ጊዜ ያልቀረበ ማስረጃ

ይዘት

በይግባኝ ጊዜ ማቅረብ የሚፈልግ ሰው ማስረጃው አስፈላጊው ጥረት የተደረገ ቢሆንም ሊገኝ ያልቻለ ማስረጃ መሆኑን ማሳየት ይኖርበታል።

ላዲስ

ንደ

ረላ

ረታ

ረላ

ድን

ግን

ጊነ

ጋች

ቱ

ርላ

ባባኝ

በረ

ጊዜ

ሌላ

ይቶ

ስረ

ነት

ዑና

ሱ

ነት

ው

ዘስ

ው

ል

።

ታ

ረ

ዜ

ጃ

በሁለተኛ ደረጃ እንዲቀርብ የተፈለገው ማስረጃ በተሰጠው ፍርድ ላይ ከፍ ያለ ተፅእኖ ሊያሳድር ይችላል የነበረ መሆን አለበት። አንድ ማስረጃ በመሠረቱ ተቀባይነት ያላገኘ ማስረጃን ለመደገፍ ሲባል ብቻ እንዲቀርብ በዚህ ደንብ መፈቀድ የለበትም ለምሳሌ ይግባኝ ባይ በክሱ መሰማት ጊዜ በተወሰነ ነጥብ ላይ የሚመሰክሩለትን ሁለት ምስክሮች አቅርቦ አስመሰክረ እንበል። ሆኖም ችሎቱ የእነዚህ ምስክሮች ቃል የማይታመን ሆኖ አገኘው። ይግባኝ ባይ እንደ ሁለቱ ምስክሮች በተመሳሳይ ሁኔታ የሚመሰክርለት ሌላ ሦስተኛ ምስክር ቢያገኝ የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይህን ምስክር የሚሰማበት ምክንያት አይኖርም። ምክንያቱም ይህ ማስረጃ ቀደም ብሎም ሳይታመንበት የቀረውን ማስረጃ የሚደግፍና በውሳኔውም ላይ መሠረታዊ ለውጥ የማያስ ከትል በመሆኑ ነው። ሆኖም አዲሱ ማስረጃ የቀረበውን ማስረጃ የሚደረግፍ ሳይሆን በሁኔታዎች አንፃር የተለየ ክብደት ሊሰጠው የሚችል ማስረጃ ሊሆን ይችላል። ለምሳሌ በክርክር ጊዜ የመሰከሩት ምስክሮች ለአንዱ ወይም ለሌላው ተከራካሪ አድልተዋል የሚል ጥርጣሬ ቢኖርና በይግባኝ ጊዜ ሊቀርብ የተፈለገው ማስረጃ ግን የገለልተኛ ተመልካች ምስክርነት ቢሆን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ማስረጃው አድሎ ከሌለበት ምንጭ የተገኘ ነው ብሎ በመደምደም እንዲቀርብ ሊፈቅድ ይችላል ይሆናል። በሌላ በኩልም ውሳኔው የተመሠረተበት ሁሉም ማስረጃ የአካባቢ ማስረጃ ቢሆንና እንዲቀርብ የተፈለገው ማስረጃ ግን ቀጥተኛ ማስረጃ ቢሆን ይህ ማስረጃ ከአካባቢ ማስረጃ የበለጠ ክብደት ስለሚሰጠውና በጉዳዩ ላይ የተሰጠውን ውሳኔም ሊያዛባው ስለሚችል እንዲቀርብ መፈቀድ ይኖርበታል። በሌላ አባባልም እንዲቀርብ የተፈለገው ማስረጃ ራሱን የቻለ ጠቀሚታ ያለውና ስለጉዳዩ በተሰጠው ውሳኔ ላይ ተጽእኖ ሊያሳድር የሚችል መሆን ይኖርበታል።

አንድ ማስረጃ ሊታመን የሚችል መሆኑ የሚገመት መሆን አለበት የሚለው ደንብ በግልጽ የሚታየው በላድና ማርሻል መካከል በእንግሊዝ ፍ/ቤት በቀረበ ክርክር ነው። ከሳሹ ተከሳሹ አልተቀበልኩም በማለት የካዶው ገንዘብ እንዲመለስለት ክስ አቀረበ። ከሳሹ የጠራቸው ሁለት ምስክሮች ከሳሹ ገንዘቡን ለተከሳሹ ሲሰጥ አይተናል በማለት ያመሰክሩ ሲሆን ተከሳሹ ደግሞ ስለራሱ ሆኖ ገንዘቡን መቀበሉን በመካድ መሰከረ። በከሳሹ የተቆጠ

ረችው ሌላዋ ምስክር የተከሳሹ ሚስት ስትሆን በመጀመሪያ ለመመስከር ፍላጎት ያልነበራት ቢሆንም መመስከር እንዳለባት ፍ/ቤቱ ሲያስገድዳት ግን ገንዘቡ ሲሰጥ ማየቷን እንደማታስታውስ ገልጿ መስከረች። ፍ/ቤቱም ከሳሽ ባቀረባቸው ምስክሮች ባለመርካቱ ለተከሳሽ ፈረደ። ከጊዜ በኋላ የተከሳሹ ሚስት ከባልዋ ጋር ተፋታች። በፍርድ ላይ ይግባኝ በቀረበ ጊዜ የተከሳሹ ሚስት ገንዘቡ መስጠቱን ያየች ቢሆንም አላስታውሰም በማለት የመስከረችው በሀሰት ሲሆን ይህን ያደረገችውም ተከሳሹን በመፍራት ስለሆነ እንድትመስከር ይደረግልኝ በማለት ከሳሹ የጠቀ። ሆኖም ፍ/ቤቱ ይህን ማስረጃ ሳይቀበለው ቀረ። ለዚህም የሰጠው ምክንያት ማስረጃው ሊታመን ይችላል ተብሎ የሚመገት አይደለም። ምክንያቱም በመጀመሪያው ክርክር ጊዜ ያለምንም ተጨባጭ ምክንያት ውሸት የተናገረ ምስክር በኋላ እውነት ይናገራል ብሎ ሊተማመኑበት የሚችል ባለመሆኑ ነው። ፍ/ቤቱ ምስክሯ ተገዳ ነበር ብሎ ባለማመኑ ምስክረነት እንደገና መስጠቷን አልደገፈውም። በዚህም ምክንያት ምስክሩ በመጀመሪያው ክርክር ጊዜ ሐሰት እንዲመስከር ጉቦ ተሰጥቶት ወይም ተገዶ ከሆነ ወይም በአንድ ጠቃሚ ነጥብ ላይ ሊያርመው የሚፈልገው ስህተት ፈጽሞ ከሆነ አዲሱ ማስረጃ ተቀባይነት ማግኘት ይኖርበታል። ይህ ግን የምስክርነት ቃልዋን ለመለወጥ የፈለገች ምስክርን ጉዳይ የሚመለከት ነው። ምስክሯ በመጀመሪያው ክርክር ጊዜ ሐሰት እንድትመስከር ያደረጋት በቂ ምክንያት ለመኖሩ ወይም ምስክርዋ አሁን እውነት የምትመስከር መሆንዋን ለማመን የሚያስችል ምክንያት አልቀረበም። ስለዚህም የምስክርዋ የተለወጠ የምስክርነት ቃል ሊታመን የሚችል ነው ብሎ ለመገመት የሚያዳግት በመሆኑ በይግባኝ ጊዜ ተቀባይነት ማግኘት አይኖርበትም።

በዚህ ጉዳይ በኢትዮጵያ ተመሳሳይ ውጤት ላይ መደረስ ይኖርበታል። ቁጥር 6 ምስክሩ በሐሰት በመመስከር ምክንያት ፍርዱ እንደገና የሚታይ በትን ሁኔታ የሚደነግግ ሲሆን በይግባኝ ጊዜ ተጨማሪ ማስረጃ ለመስማት የሚያስችል መሠረታዊ ምክንያት መኖሩን ለመወሰንም የዚሁ ቁጥር መመዘኛ ተፈፃሚ መሆን እንዳለበትም ጠቅሰናል። ሆኖም በሐሰት መመስከር በቁጥር 6 በተጠቀሰው መንፈሱ የምስክርነት ቃሉን ከሚለውጥ ምስክር ጋር ተመዝገኖ መታየት አይኖርበትም። የአዲስ ማስረጃ መቅረብን ወይም በቁጥር 6 መሠረት የፍርድ እንደገና መታየትን ለመፍቀድ ምስክሩ በጉቦ በመገደድ ወይም በሌላ ተመሳሳይ ምክንያት ሆን ብሎ በሐሰት

መመ
ፍ/
የፃ-
በክር
ቡ
የሚ
ድ
ቃ
የሚ
የ
የጥ
ስላ

በቂ
የ
በ-
ይግ
የ
መ
ር
፤
ሁኔ
ር
ኩ
መ
:

ዲ
ላተ
ነው
፤

ለማቅረ ፈለገች። ፋይሉ በክርክሩ ጊዜ ያልቀረበ ሲሆን የሚገኘውም በመንግሥት መዝገብ ቤት ነው። የመጀመሪያ ደረጃው ፍ/ቤት ውሳኔውን የሰጠውም በመሬቱ ምዝገባ ሰርቲፊኬት የተረጋገጠ ቅጅና በቃል ማስረጃ መሠረት እንጂ አሁን እንዲቀርብ የተፈለገውን ፋይል አልተመለከተም። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ንብረቱ ለአገልግሎት የተመደበበት ፋይል የተሰጠው የምስክርነት ቃለ ሐሰት መሆኑን ሊያሳይ የሚችል በመሆኑ ማስረጃው ውሳኔውን በመሠረቱ ሊነካ የሚችል እንደሆነ አምናበታል። ከዚህም በመቀጠል ፍ/ቤቱ ማስረጃው በተከራካሪው እጅ ያልነበረ እስከሆነ ድረስ ወይም ተከራካሪው የማስረጃውን መኖር ለማመን የሚያስችለው ምክንያት እስካልነበረ ድረስ ማስረጃው አልነበረም በማለት አትቷል። አያይዞም ተከላሻ በክርክሩ ውስጥ የገባችው ክርክሩ ከተጀመረ በኋላ በመካከሉ ባሏ በመሞቱ በመሆኑ ባሏ ይከራከርበት የነበረውን መሬት አገልግሎት አመዳደብ የሚመለከት ፋይል መኖሩን ልታውቅ አትችልም። ስለዚህም ተከላሽዋ በቅን ልቡና ስትከራከር የነበረች በመሆንዋ ማስረጃውን በይግባኝ ጊዜ ለማቅረብ ቆጥባ አቆይታለች ልትባል አትችልም። ሆኖም ባልየው በሕይወት ቢኖር ኖሮ የማስረጃው በጊዜው አለመቅረብ ይቅርታ ሊያረጋግጥ የሚችል አልነበረም። ስለዚህም የክርክሩን አጠቃላይ ሁኔታና የተከላሽዋን አቋም ግምት ውስጥ በማስገባት ማስረጃው በጊዜው ላለመ ቅረቡ በቂ ምክንያት አለ ብሎ በማመን ተከላሽዋ ማስረጃዋን በይግባኝ ጊዜ እንድታቀርብ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ፈቅዶላታል።

ሌላው የዚህ ጉዳይ ግልጽ ምሳሌ የሕይወት ኢንሹራንስን በተመለከተ በአሜሪካ ፍ/ቤት የቀረበው ክርክር ነው። በዚህ ክርክር የሕይወት ኢንሹራንስ ገቢው መሞቱን የሚያስረዳ ቀጥታ ማስረጃ አልቀረበም። ሆኖም ይህ ሰው ባላታወቀ ምክንያት ለብዙ ጊዜ በመጥፋቱ እንደሞተ ተቆጥሮ (የፍ/ሕግ ቁ. 154 እና 159 ይመልከቱ) በዚህ መሠረት ለኢንሹራንስ ተጠቃሚው ተፈረደለት። ኢንሹራንስ ኩባንያው ፍርዱ ከተሰጠ በኋላ ኢንሹራንስ ገቢው በሕይወት መታየቱን ለማስመስከር በይግባኙ ጊዜ ማስረጃ ለማቅረብ ፈለገ። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም ማስረጃው መቅረብ ይችላል በማለት ብይን ሰጠ። ማስረጃው በጉዳዩ ላይ ቀደም ብሎ የተሰጠውን ውሳኔ ሊያዛባው እንደሚችል ግልጽ ነው። ምክንያቱም ፍርዱ በተሰጠ ጊዜ ኢንሹራንስ ገቢው በሕይወት የነበረ ከሆነ ኢንሹራንስ ኩባንያው በፖሊሲው መሠረት ለተጠቃሚው ገንዘብ እንዲከፍል ሊወሰን ስለማይችል ነው። በመጀመሪያው ክርክር ጊዜ

ው
ኔው
/ሰረጽ
ተፃ
ፋይል
ጣ
ታ
ከሆነ
ች/ጋ
ፊል
በጋላ
ጦት
ልም
ጃ-ን
ሆም
ቅርታ
ነፃ
ሊመ
ኝጊዜ

ግለሰብ
ንገሥ
ዓይህ
ፍ/ሕግ
ቃጊው
ገዢው
ለገ።
ገጠ።
ሚችል
ከወት
ሚው
ገርጊዜ

የኢንቴራንስገቢውን መሞት ማስረጃት የነበረበት ከላሽ መሠረት ያደረገው ባልታወቀ ምክንያት በመጥፋቱ ሞቷል ተብሎ መገመቱን ነው። ይህ ሰው በሕይወት መኖሩ የሚጠቁም አንዳችም ነገር አልነበረም ስለዚህም የተጠየቀው ማስረጃ በይግባኝ ጊዜ እንዲቀርብ ሊደረግ ይችላል።

ይህን በመሰሉ ጉዳዮች ነው በይግባኝ ጊዜ ተጨማሪ ማስረጃ እንዲቀርብ ለማድረግ የሚያስችል መሠረታዊ ምክንያት አለ የሚባለው። ሆኖም ለብዙዎቹ ጉዳዮች ይህ ምክንያት አለ ብሎ ለመወሰን ፍ/ቤቱ በጣም ቁጥብ መሆን ይኖርበታል። ጠቅላላ ባለ መልኩም ማንኛውም ማስረጃ በመጀመሪያው ክርክር ጊዜ መቅረብ የሚኖርበት ሲሆን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በይግባኝ ጊዜ ተጨማሪ ማስረጃ እንዲቀርብ መፍቀድ ያለበት በልዩ ሁኔታዎች ብቻ ነው።

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ተጨማሪ ማስረጃ እንዲቀርብ ከፈቀደ ማስረጃውን የፈቀደበትን ምክንያት በመዝገቡ ላይ ማስፈር ይኖርበታል። (ቁ. 345(2) ይመልከቱ)። ሁለተኛ ይግባኝ ቀርቦ ከሆነ ይህ በመዝገብ ላይ የሰፈረበት ምክንያት ግምት ውስጥ ገብቶ ያለአግባብ ተቀባይነት ያገኘ ተጨማሪ ማስረጃ ካለና ይህ ማስረጃ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤቱ የሰጠውን ውሳኔ እንዲሽር አድርጎት ከሆነ ሁለተኛ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የይግባኝ ሰሚውን ፍ/ቤት ውሳኔ እንዲሰርዘው ያደርጋል። ተጨማሪ ማስረጃው እንዲቀርብ ከተፈቀደ ማስረጃውን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ራሱ ሊሰማው ወይም የመጀመሪያ ደረጃው ፍ/ቤት ሊሰማውና ውጤቱን ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ሊልክ ይችላል (ቁጥር 346(ሀ) ይመልከቱ)። ከዚህም በተጨማሪ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ማስረጃው ሊወሰንባቸው የሚገባ ነጥቦችን መግለጽና እነዚህን ነጥቦች መመዝገብ ይኖርበታል (ቁጥር 346 (ለ) ይመልከቱ)።

መ. የተጣራ ፍሬ ነገርን እንደገና ስለማየት

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የቀረበለትን ጉዳይ ለመወሰን የበታች ፍ/ቤት ባጣራው ፍሬነገር ምን ያህል ይገዳደላል የሚለው ጥያቄ ተዛማጅነት ያለው ጥያቄ ነው። ጭብጡ ተጨማሪ ማስረጃ ያልቀበበት ነው ብለን እንውሰድና ቀጥሎ የሚነሳው ጥያቄ የበታች ፍ/ቤት ጭብጡን በተመለከተ ያጣራውን ፍሬ ነገር ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት መቀበል አለበት ወይ የሚል ነው። እንደ አሜሪካና እንግሊዝ ባሉ አገሮች አብዛኛዎቹ ጉዳዮች የሚታዩት በጄሪ ሲሆን

በጁሪ የተጣራ ፍሬ ነገር ደግሞ የመጨረሻ ነው ስለዚህም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጁሪው ባጣራው ፍሬ ነገር ይገደዳል። ጉዳዩ የታየው ያለጁሪ ከሆነ ግን የበታች ፍ/ቤት ባጣራው ፍሬ ነገር ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አይገደድም። በኢትዮጵያም እንደዚህ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት ባጣራው ፍሬ ነገር የማይገድድ ሲሆን ይህ የተጣራ ፍሬ ነገር ስለሚኖረው ውጤት የሚያስረዳ ግልጽ ድንጋጌም በሕጉ ውስጥ የለም። ይሁን እንጂ ይግባኝ ጉዳዩን ከመጀመሪያው እንደገና ማየት እንዳይሆን ለማድረግ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት ያጣራውን ፍሬ ነገር በተወሰነ ደረጃ መቀበል ይኖርበታል። በአጠቃላይ መልኩ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ማስረጃዎችን የማይሰማ ሲሆን ውሳኔውን የሚመሠርተውም በመዝገቡና በሰነድ ማስረጃዎች ላይ ነው። ይህ ነጥብ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት ባጣራው ፍሬ ነገር ምን ያህል ይገደዳል የሚለውን ለመወሰን ሊታለፍ የማይችል ነጥብ ነው።

ቀጥለን ደግሞ ሌላ ምሳሌ እንመልከት። ክሉ የቀረበው ተከላሹ በሀሰት በሰጠው መግለጫ ለደረሰው ጉዳት ካሳ እንዲከፍል ለማድረግ ሲሆን ተከላሹም መግለጫውን የሰጠሁት እውነት መስሎኝ ነው በማለት ተከራክረ። ይህ ክርክሩ እውነት ከሆነ ደግሞ በኃላፊነት አይጠየቅም። የበታች ፍ/ቤቱም መግለጫው ሀሰት ቢሆንም ተከላሹ ግን እውነት ነው ብሎ አምኖ በታል በማለት ለተከላሹ ፈረደ። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጉዳዩን ተመልክቶ ተከላሹ የሰጠው መግለጫ እውነት ነው ብሎ አላመነም በማለት የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ፍርድ ሻረው። ጉዳዩ ለሁለተኛው ይግባኝ ሲቀርብ ፍ/ቤቱ ይህ ስህተት መሆኑን ጠቅሶ የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤቱ የሰጠውን ፍርድ አፀናው። ተከላሹ የሰጠው መግለጫ እውነት ነው ብሎ አምኗል ወይ በሚለው ጭብጥ ላይ የተሰጠው ውሳኔ እውነት ነው ብሎ አምኖ ነበር በማለት የሰጠውን የምስክርነት ቃል የእውነቱን የተናገረው ለመሆኑ ተአማኒነቱን በመተንተን ላይ የተመሠረተ ነው። የመጀመሪያ ደረጃው ፍ/ቤት ዳኛ ምስክሩ ሲመሰክር ያየና የሰማ በመሆኑ የምስክርነቱን ቃል ተአማኒነት ለመወሰን በበለጠ ሁኔታ ላይ ነበር ማለት ይቻላል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ለውሳኔው መሠረት ማድረግ ያለበት በጽሑፍ የቀረበውን መዝገብ በመሆኑ የምስክሩን የአመሰካከር ሁኔታ አይመለከትም የምስክሩን ቀና ልቦና እና ሌሎች ምስክሩ እውነት እየመሰከረ መሆኑን ለማረጋገጥ የሚረዱ ተጨባጭ ያልሆኑ ነጥቦችን መገምገምም አይችልም። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት የምስክሩን ተአማኒነት በተመለከተ ያጣራውን ፍሬ ነገር ራሱ

ገረው
የኃ
ደፋ
ባሪ
ተበራተ
ይገባን
ነማ
የቀበል
ዎኛን
ማ
ገረው
ነፃ በ

ሀበት
ሲ
ግብተ
ቅም።
ፋ
ያየን
ግለተ
ቱ በ
ውን
ር
ገቡ ት
ነቱን
ፍ
ኒ. ት
ቤት
ዝ ኑ
አና
ባጭ
ታ ፍ
ራስ

ሀሰተ
ሲ ደ
ግሰተ
ቅምፅ
ፋ ደ
ዳዩን
ግሰተ
ቀፋ በ
ሙን
ፋ ረ
ገላ ተ
ነቲን
ፋ
ኒ. ተ
ቢት
ዛ ኑ
ለና
ባጭ
ፋ ፋ
ፋሰ

ኢ. ተ
ቢት
ዓ. ነ
ለኖ
ባጭ
ታ. ት
ራሱ

- የፍሬ ነገሩን ማጣራት በመደገፍ በዋናነት መሠረት የሆነው የቃል ማስረጃ ከሆነና የሚቃረኑ የቃል ማስረጃዎችን እልባት መስጠትን የሚመለከት ነጥብ ካለበት የበታች ፍ/ቤት ያደረገው ማጣራት በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ተቀባይነት ማግኘት አለበት።

- በክርክሩ ላይ የተነሣው ጭብጥ ሊወሰን የቻለው ሙሉ በሙሉ በጽሑፍ በቀረበው ማስረጃ መሠረት የሆነ እንደሆነ ፣ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ በአጠቃላይ እንደገና ሊመረምረው ይችላል።

- እርስ በእርስ ተቃራኒ የሆኑ የቃል ማስረጃዎች ቢኖሩም እንኳ የቀረበው የጽሑፍ ማስረጃ ወይም አከራካሪ ያልሆነ የቃል ማስረጃ አከራካሪ ከሆነው የቃል ማስረጃ በግልጽ ክብደት የሚሰጠው ሆኖ ከተገኘ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በበታች ፍ/ቤት የተጣራውን ፍሬ ነገር ከጽሑፍ ማስረጃው ወይም አከራካሪ ካልሆነው የቃል ማስረጃ አንፃር ግምት ውስጥ ላያስገባው ይችላል። እዚህ ላይ መነሳት ያለበት መሠረታዊ ነጥብ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጉዳዩን ከመጀመሪያው እንደገና ማየት የሌለበት መሆኑ ነው።

- ብዙ ጊዜ እንደሚያጋጥመው ተቃራኒ የቃል ማስረጃዎች በሚኖሩበት ጊዜ ፍሬ ነገሩን ማጣራቱ የሚመሠረተው የምስክሮችን ቃል ተአማኒነት በመገምገሙ ላይ ነው። ይህ በሚሆንበት ጊዜ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት አጣርቶ የደረሰበትን መቀበል ይኖርበታል። ምክንያቱም የበታች ፍ/ቤቱ የምስክሮች ቃል ተአማኒነት ለመወሰን በሚያስችል የበለጠ ሁኔታ ላይ ያለ በመሆኑ ነው።

6. በይግባኝ ላይ ውሳኔ ስለመስጠት

ሀ) መሠረታዊ የሆነ ስህተት በመኖሩ ምክንያት የበታች ፍ/ቤት ውሳኔ የሚሰርዝበት ሁኔታ

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የይግባኝ ባዩንና የመልስ ሰጭውን ወይም የጠበቆቻቸውን ክርክር ከሰማ ወይም ይግባኝ የተባለበትን ፍርድ የወሰነውን ፍ/ቤት መዝገብ እንዳስፈላጊነቱ ከመረመረ በኋላ ወይም የራሱን መዝገብ ብቻ መሠረት በማድረግ ወዲያውኑ ፍርድ መስጠት አለበት (ቁ. 347 ይመልከቱ)። ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት ማናቸውም ይግባኝ የቀረበበትን ፍርድ

ወይም ውሳኔ ለማዕናት ለማሻሻል ወይም ለመሻር ይችላል ተከራካሪዎቹ ወገኖች በይግባኝ የሚሰጠው ውሳኔ በሚይዘው ጉዳይ ወይም በሚሰጠው ትዕዛዝ የተሰማሙ መሆናቸውን በጽሑፍ ያቀረቡለት እንደሆነ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔውን ወይም ትዕዛዙን የሚሰጠው ተከራካሪዎቹ ወገኖች በተሰማሙበት መሠረት ሊሆን ይችላል (ቁ. 348 ይመልከቱ)። የተሰጠው ፍርድ የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት በፈፀመው ስህተት ምክንያት መሻር ወይም መሻሻል ያለበት መሆኑን ለመመርመር ስህተቱ “የሥነ ሥርዓት ጉድለት” መሆን አለመሆኑን መወሰኑ እጅግ ጠቃሚ ነው።

ስህተቱ የሥነ - ሥርዓት ጉድለት ብቻ ነው ሊባል የሚችል ሆኖ ከተገኘ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በዚህ ምክንያት ውሳኔውን መሻር ሳያስፈልገው ስህተቱን ሊያስተካክለው እንደሚችል ሕጉ ያዛል (ቁ. 211(2) ይመልከቱ)። ፍርዱ ሊሻር ወይም ሊሻሻል የሚችለው የበታች ፍ/ቤቱ መሠረታዊ ስህተት ፈጽሞ ከሆነና ይህም ስህተት በሰጠው ውሳኔ ላይ ተጽእኖ አሳድሮ ከሆነ ነው ለምሳሌ የቀረበው የክስ ማመልከቻ ቁጥር 93 የሚደነግገውን በመተላለፍ በከሳሹ አልተፈረመም እንበል። ምንም እንኳን ተከሳሹ የማመልከቻውን አለመፈረም በተመለከተ ተቃውሞ ያነሳ ቢሆንም ፍ/ቤቱ ይህን ግምት ውስጥ ባለማስገባት ከሳሹ እንዲፈርም አልጠየቀውም። ይህ ስህተት የውሳኔውን መሻር አስፈላጊ እንደማያደርገው ግልጽ በመሆኑ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ስህተቱን ሊያርመው ይችላል የተከራካሪዎችን መጣመር በተመለከተ በስህተት የተሰጠ ብይንም በዚህ መልክ የሚታይ ነው። ለምሳሌ አቤቱታቸው ከተመሳሳይ ድርጊት ያልመነጩ ሁለት ከሳሾች ከሳቸውን አጣምረው እንዳያቀርቡ ተከሳሹ ያነሳውን ተቃውሞ ባለመቀበል መጣመሩን ፍ/ቤቱ ፈቀደ እንበል በዚህም መሠረት ክርክሩ የቀጠለ ሲሆን እነዚህን ሁለት አቤቱታዎቹ ፍ/ቤቱ በአንድ ላይ በማየቱ ምክንያት ተከሳሹ በደል የደረሰበት መስሎ ግን አይታይም። ምንም እንኳን ስህተት የተፈፀመ ቢሆንም የተከሳሹን መሠረታዊ መብት የነካ ባለመሆኑ ውሳኔውን መሻር አስፈላጊ አይሆንም። ወይም ክርክሩን መጀመርና መደምደም የነበረበት ከሳሹ ቢሆንም ፍ/ቤቱ ተከሳሹ እንዲጀምርና እንዲያመድም ፈቀደለት እንበል። በዚህም ሁኔታ ቢሆን በዚህ ምክንያት ግልጽ በደል መድረሱን ማሳየት ካልተቻለ በስተቀር ትእዛዙ መሻር አይኖርበትም። በዚህ ጉዳይ ከሳሹ ማድረግ ያለበት የመሆን እድሉ የመነሳነት ቢሆንም ማቅረብ የፈለገውን ማስረጃ በሙሉ ማቅረብ ያልቻለ መሆኑን ማሳየት ነው። ጉጂ ላልሆነ ስህተት ወይም ተራ ለሆነ የሥነ - ሥርዓት ጉድለት ሌላው ምሳሌ ባልተሟላ

የውክልና ሥልጣን ወኪሉ ክስ የሚያቀርብበት ሁኔታ ነው። በዚህ ሁኔታ ከሳሹ የሚገቡበት ምክንያት ስለማይኖር ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የውክልና ሥልጣን እንዲሟላ ማዘዝ ይችላል። ከዚህም በተጨማሪ ጉዳዩን ለማጣራት የተሟላና ብቃት ያለው ማስረጃ የቀረበ ከሆነ ከዚህ ሌላ የበታች ፍ/ቤት ብቃትና አግባብነት የሌለው ማስረጃ መቀበሉ የሰጠውን ውሳኔ መሻር አስፈላጊ አያደርገውም የሚል እምነት አለ። ስህተት የግድ ማጋጠሙ የማይቀር ቢሆንም እያንዳንዱ ስህተት የውሳኔውን መሻር ተገቢ ያደርገዋል ወይም የበታች ፍ/ቤት የሰጠው ውሳኔ በምንም ዓይነት ሊፀና አይችልም ማለት ግን አይደለም።

እንደ ፍርድ ሊሻር ወይም ሊሻሻል የሚችለው የተፈፀመው ስህተት የተፈረደበትን ተከራካሪ በእጅጉ የጎዳው ከሆነ ብቻ ነው። ለዚህ ግልጽ ምሳሌ ሊሆን የሚችለው የበታች ፍ/ቤት ሕጉን በስህተት ተፈፃሚ የሚያደርግበት ሁኔታ ነው። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በስህተት ተፈፃሚ መሆን አለበት ብሎ በሚያምንበት መልኩ ተፈፃሚ በማድረግ ሕጉ ያለአግባብ ተፈፃሚ እንዲሆን ተደርጓል የሚለውን ምክንያት መሠረት በማድረግ ውሳኔውን ይሽራል ወይም የበታች ፍ/ቤት ፍሬ ነገሩን አጣርቶ የደረሰበት መደምደሚያ የተሳሳተ ነው ብሎ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት እመነ እንበል። በዚህን ጊዜ ራሱ አጣርቶ የደረሰበትን ውጤት በመተካት የበታች ፍ/ቤቱን ውሳኔ ይሽራል። የሥነ ሥርዓት ጉድለት ከተፈፀመ ጉድለቱ ሕጋዊ ውሳኔ መስጠቱን የሚገታ ካልሆነ በስተቀር ውሳኔው የሚሻር አይሆንም (ቁ. 211 (2) ይመልከቱ)። ሕጋዊ ውሳኔ መስጠቱን የሚገታ ስህተት ከሆነ ግን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔውን በመውረዝ ክርክሩ እንደገና እንዲሰማ እንዲያደርግ ሕጉ ያስገድደዋል። (ቁ. 211 (2) ይመልከቱ)። የፍ/ቤቱ የሥረንገር ሥልጣን ወይም በክርክሩ ውስጥ የግድ መሳተፍ የሚገባውን ተከራካሪ ከክርክሩ መቅረት በመሳሰሉ ጉዳዮች በተመለከተ የተሰጠ የተሳሳተ ውሳኔም በዚህ መልክ የሚታይ ነው ይህም ይግባኝ ባዩን በበታች ፍ/ቤት ተገቢ ዳኝነት ከማግኘት የገታ ስህተትንም ይጨምራል። ለምሳሌ ፍ/ቤቱ ያካባቢ ሥልጣን አለኝ በማለት በስህተት ቢወስን ውሳኔው የፍትሕ መንደልን ያስከተለ ካልሆነ በስተቀር ዋጋ አልባ እንዲሆን አያደርግም (ቁ. 10(2) ይመልከቱ)። ተከሳሹ በተፈፀመው ስህተት ምክንያት ክርክሩን አመቺ ባልሆነ መድረክ እንዲያካሂድ ተገዶ ከሆነና በዚህም ምክንያት ማስረጃዎቹን ማቅረብ ወይም ራሱ በክርክሩ መገኘት ሳይችል ከቆረ ፍርዱ መሻር

ሊያስፈ
ቤቱ ከ
ሳይችል
ያለው
የሚታ
ውሳኔ
ጉዳዩ
ዳኝነት
ሕጋ
ይኖ
እንደ
መገ
ለ

መ
ታ
መ
ር
I
ኦ

ፊታ
ላኛ
ት
ቱ
፲ር
ጤ
ል
ም

ት
ጽ
ፂ
ፂ
ፂ

ሊያበፈልገው ይችላል። እንዲሁም ቀጠሮ እንዲለውጥ የቀረበ ጥያቄን ፍ/ቤቱ ከከለከለና በዚህም ምክንያት ተከራካሪው ክርክሩን በአግባቡ ማቅረብ ሳይችል ከቀረ ወይም ጭብጡን ለማረጋገጥ ሊያቀርብ የፈለገውን ግዙፍነት ያለው ማስረጃ ማቅረብ ሳይችል ከቀረ ሁኔታው ከላይ በጠቀስነው መልክ የሚታይ ይሆናል። እዚህ ላይ አጽንኦት ሊደረግበት የሚገባው ነጥብ አንድ ውሳኔ በሥነ ሥርዓት ጉድለት ምክንያት ሊሻር የሚችለው ስህተቱ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት ያለውን ሥልጣን የሚነካ ወይም ተከራካሪው ተገቢውን ዳኝነት እንዳያገኝ ያደረገ እንደሆነ ብቻ መሆኑ ነው። የዚህ ዓይነት ስህተት ሕጋዊ ፍርድ መስጠትን የሚያግድ በመሆኑ ውሳኔው ውድቅ መደረግ ይኖርበታል። ሌሎች የሥነ ሥርዓት ጉድለቶች ግን የዚህ ዓይነት ውጤት እንዳላቸው ተደርጎ መተርጎም ስለማይኖርባቸው ቢፈፀሙም የውሳኔውን መሻር ማስከተል አይኖርባቸውም።

ለ. ይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት በይግባኝ የቀረበለትን ጉዳይ

ወደ ወሰነው ፍርድ ቤት ስለሚመልስበት ሁኔታ።

የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ውሳኔውን የሰጠው በመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያው ላይ ተመሥርቶ ሲሆን ይህም ውሳኔ በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ተሻረ እንበል። የበታች ፍ/ቤቱ ውሳኔውን የሰጠው በመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያው ላይ በመሆኑ የክርክሩ መሠረታዊ ጭብጦች ውሳኔ አልተሰጠ ባቸውም። ለምሳሌ የበታች ፍ/ቤቱ ክሱ በይርጋ ታግዷል በማለት ፋይሉን ዘጋው እንበል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም ክስ የሚቀርብበት የይርጋ ዘመን አልፏል ተብሎ የተሰጠው ውሳኔ የተሳሳተ ነው በማለት ውሳኔውን ሻረው። ስለዚህም የጉዳዩ መሠረታዊ ጭብጦች እንደገና መታየት ይኖርባቸዋል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ተገቢ ሆኖ ካገኘው ጉዳዩን መጀመሪያ ወዳየው ፍ/ቤት መመለስ የትኞቹ ጭብጦች መታየት እንዳለባቸው ገልጾ ትእዛዝ ሊሰጥ ይችላል (ቁ. 341(1) ይመልከቱ)። ወይም ተከራካሪዎች ማስረጃቸውን እንዲያቀርቡ በማድረግ ራሱ ሊያየው ይችላል ለዚህ ዓላማ ሲባል የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ የሚለው ወደ ዋናው ጉዳይ የማይገቡ ተቃውሞችን ብቻ ሳይሆን በሌሎች ቀሪ ጭብጦች ላይ ውሳኔ መስጠትን አስፈላጊ የማያደርግ ማንኛውንም ጭብጥ እንደሚጨምር ተደርጎ መተርጎም ይኖርበታል (ቁ. 182(3) ይመልከቱ)። ለምሳሌ ውልን በተመለከተ በቀረበ ክስ ተከላሹ በከላሽና በተከላሽ መካከል ውል የለም ካለ በኋላ አለ የሚባል ከሆነም ውሉ ያልተፈፀመው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው በማለት

በአግራጭ ተከራከረ። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን ተመልክቶ ከላሽና በተከላሽ መካከል ውል የለም በማለት ለተከላሹ የፈረደ ሲሆን ከአቅም በላይ የሆነ ምክንያት አለ ወይስ የለም የሚለውን ጥያቄ ግን ውሳኔ ሳይሰጥበት አለፈው። ፍርዱ በይግባኝ ሲቀርብም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በከላሽና በተከላሽ መካከል ውል አለ በማለት የመጀመሪያውን ፍርድ ሻረው። ከአቅም በላይ የሆነ ምክንያት መኖርን የሚመለከተው ጭብጥ ገና ውሳኔ ያላገኘ በመሆኑ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ተገቢ ሆኖ ካገኘው ይህ ጭብጥ ላይ የበታች ፍ/ቤት ማስረጃ የሰማበት ቢሆንም የሚያስከትለው ችግር የለም ምክንያቱም በመጀመሪያው ክርክር የተመዘገበው ማስረጃ ጉዳዩ ተመልሶ ከመጣ በኋላ ለሚካሄደው ክርክር ማስረጃ ሊሆን ስለሚችል ነው (ቁ. 341(3) ይመልከቱ)።

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጉዳዩን መልሶ ከመላኩ በፊት ግን በመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያው ላይ የተሰጠው ውሳኔ መሻር እንዳለበት መደምደም ይኖርበታል። በመሆኑም የበታች ፍ/ቤቱ በጭብጡ ላይ ተጨማሪ ማስረጃ እንዲቀበል ጉዳዩን መልሶ እንዲልክ ሥልጣን አልተሰጠውም። በተጨማሪም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያው ላይ በተሰጠው ውሳኔ ምክንያት በጉዳዩ ላይ የተደረሰው እልባትም የተሳሳተ መሆኑ መደምደም ይኖርበታል። ጭብጡን የማስረዳት ግዴታ የተከላሹ ነው በማለት በስህተት ወስኖ ለከላሹ ፍርድ ሰጠ እንበል። ይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት ጭብጡን የማስረዳት ግዴታ የከላሹ ስለሆነ ለተከላሹ ሊፈረድ ይገባ ነበር ካለ በኋላ ከላሹ ጭብጡን የማስረዳት ግዴታውን የተወጣ መሆኑን ከተረዳ ፍርዱን ለከላሹ ሊያፀናው ይችላል። ውሳኔው የተሰጠው በበርካታ የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች ላይ ብይን ከተሰጠ በኋላ ከሆነ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔውን ከመሻሩ በፊት በሁሉም የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች ላይ የተሰጡት ብይኖች የተሳሳቱ መሆናቸውን ማጣራት ይኖርበታል። እዚህ ላይ ማስታወስ የሚኖርብን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች ላይ የሰጠው ብይን ጉዳዩ ወደየበታች ፍ/ቤት ተመልሶ ተልኮ ከታየ በኋላ በይግባኝ እንደገና ወደርሱ በሚመጣበት ጊዜ እንደአዲስ ክርክር የማይከፈትበት መሆኑን ነው። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በጉዳዩ ላይ ክስ ማቅረብ የሚቻልበት የይርጋ ዘመን አልፏል በማለት ክሱ እንዲሰረዝ የተወሰነው በስህተት እንደሆነ በማመን ፍርዱን ሽሮ ጉዳዩን ወደ የበታች ፍ/ቤት ሲመልሰው ተመልሶ ከሄደ በኋላ የበታች ፍ/ቤት ለከላሽ

ሰጠው
በመጀመሪያ
ውሳኔ
ጥያቄ
ሊካሄድ
ፍ/ቤት
ፍ/ቤት
ይግባኝ
ሐ.
ሥል
የሠፊ
ሲሆ
የታ
የሰጠ
ሰፊ
ከመ
የሰጠ
ፀ
መጥ
በ
ወ
ላ

17.
 18.
 19.
 20.
 21.
 22.
 23.
 24.
 25.
 26.
 27.
 28.
 29.
 30.
 31.
 32.
 33.
 34.
 35.
 36.
 37.
 38.
 39.
 40.
 41.
 42.
 43.
 44.
 45.
 46.
 47.
 48.
 49.
 50.
 51.
 52.
 53.
 54.
 55.
 56.
 57.
 58.
 59.
 60.
 61.
 62.
 63.
 64.
 65.
 66.
 67.
 68.
 69.
 70.
 71.
 72.
 73.
 74.
 75.
 76.
 77.
 78.
 79.
 80.
 81.
 82.
 83.
 84.
 85.
 86.
 87.
 88.
 89.
 90.
 91.
 92.
 93.
 94.
 95.
 96.
 97.
 98.
 99.
 100.

$$A_{\alpha} =$$

68
90
2.
66
A.
Y.
D.
:
7
73
L.
A.
2X
:
LT
C/
I
G/
A.
S
AH

4/12/88

ማለት ከፀሐይ ቀበታች ፍ/ቤት የሰጠው ውሳኔ “ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው የበታች ፍ/ቤት የሰጠው ውሳኔ “ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው በማለት የወሰነ ቢሆንም ውል የለም በማለት በሰጠው ውሳኔ ላይ ተመሥርቶ የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ፍርድ ሊያፀና ይችላል።

ይህ ሥነ - ሥርዓት ተፈፃሚ የሚሆነው ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት በመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች ላይ የተሰጠውን ውሳኔ የሻረው እንደሆነና በመዝገቡ ውስጥ የሰፈረው ማስረጃ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጉዳዩን ወደበታች ፍ/ቤት ሳይመልስ ፍርድ ለመስጠት የሚያስችለው በቂ ማስረጃ ሆኖ በሚያገኝበት ጊዜ ነው። ለምሳሌ ፍርዱን የፈረደው የበታች ፍ/ቤት “ውል ስለመኖርና ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው” በሚሉት ጭብጦች በሁለቱም ላይ ማስረጃ ሰማ እንበል። በቀረበው ማስረጃ መሠረት ውል አለመኖሩን እንደተገነዘበ “ውሉ ሊፈፀም ያልተቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው” የሚለውን ጭብጥ ሳይወስን የውሉን መኖር አለመኖር በተመለከተ በተያዘው ጭብጥ ላይ ብቻ በመመሥረት ለተከሳሹ ፍርድ ሰጠ። ይግባኝ በቀረበ ጊዜ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት “ውልን በተመለከተ” የተሰጠውን ፍርድ ሻረው። “ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው።” በሚለው ጭብጥ ላይ የቀረበው ማስረጃ ጭብጡን ለመወሰን በቂ ሆኖ ካገኘው ተገቢውን የመጨረሻ ውሳኔ ይሰጣል ተጨማሪ ማስረጃ መቅረቡ አስፈላጊ ሆኖ ካገኘውም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይኸው ማስረጃ እንዲቀርብ አስደርጎ ውሳኔ ይሰጣል። በሌላ በኩል “ከአቅም በላይ የሆነ ምክንያት” የሚለውን ጭብ አቤቱታዎቹ ያነሱ ቢሆንም ጭብጡ ግን አልተያዘም እንበል። ሆኖም ሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች በዚህ ጭብጥ ላይ ማስረጃ አቅርበው አሰም ተዋል። በእንደዚህ ያለው ሁኔታ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ከአቅም በላይ የሆነ ምክንያት መኖር አለመኖሩን በተመለከተ ጭብጥ ይዞ ውሳኔ ሊሰጥበት ይችላል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የሚቻል በመሆን ጊዜ ሁሉ ጉዳዩን ወደ የበታች ፍ/ቤት መልሶ ከመላክ ይልቅ ራሱ የመጨረሻ ውሳኔ ለመስጠት ጥረት ማድረግ ይኖርበታል። እንደዚሁም በበታች ፍ/ቤት መሰጠት ይገባው የነበረና በጉዳዩ ላይ ግን መስጠት ያለበትን ማንኛውንም ትእዛዝ ወይም ውሳኔ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ሊሰጥ ይችላል (ቁ. 182 (2) ይመልከቱ)። ይህ ትእዛዝ ወይም ውሳኔ አንዲሰጥ ማንኛውም ተከራካሪ ያልጠየቀ መሆኑ ግምት የሚሰጠው ጉዳይ አይደለም። ከዚህ ጋር በተያያዘ መጠቀስ ያለበት ጉዳይ

በመጀመሩ
በው በ
ያለው
በክርክር
ይችላል

ሁኔታ
ኤሳራ
ላይ ነ
በማለት
አጣና
ኤሳራ
በያዕቆብ
ለአሳ
ድርጅት
ይመ
ይገባ
ፍርድ
በተ
ኃላ
በመ
ኃላ
የሌ
ያለ
የሰ
ሥ
እ
የ
ይ
ተ
የ
እ

ወ
ገዢ
ት

በመጀመሪያው ክርክር ተሳታፊ የነበረና በይግባኙ ግን ተሳታፊ ያልሆነን ሰው በቁጥር 40(5) መሠረት በመልስ ሰጭነት እንዲገባ ለማድረግ ፍ/ቤቱ ያለው ሥልጣን ነው። ፍ/ቤቱ እንደዚህ ዓይነቱ ሰው በመልስ ሰጭነት በክርክሩ እንዲገባ ሊያደርግና እሱን የሚነካ ትእዛዝ ወይም ውሳኔ ሊሰጥ ይችላል።

ቀጥሉን ደግሞ ፍ/ቤቱ ይህን ሥልጣኑን ተግባራዊ ስለሚያደርግበት ሁኔታ የተወሰኑ ምሳሌዎች እንመለከታለን። አብርሃም “ያዕቆብ ወይም ኤሳው አንዳቸው ለደረሰብኝ ጉዳት ተጠያቂዎች ናቸው” በማለት በሁለቱም ላይ ክስ ይመሰርታል። ፍ/ቤቱ ኤሳውን ነፃ አድርጎ ያዕቆብ ተጠያቂ ነው በማለት ፍርድ ሰጠ። ያዕቆብ አብርሃምንና ኤሳውን በመልስ ሰጭነት አጣምሮ ይግባኝ አቀረበ። ይግባኝ የቀረበለት ፍ/ቤትም “ያዕቆብ ሳይሆን ኤሳው ለአብርሃም ተጠያቂ መሆኑን” ይገነዘባል። በዚህም መሠረት በያዕቆብ ላይ ተስጥቶ የነበረውን ፍርድ በመሻር ኤሳው ተጠያቂ ነው በማለት ለአብርሃም ፍርድ ሊሰጥ ይችላል። ወይም አብርሃም “ያዕቆብና ኤሳው ለእኔ ድርሻዬን መዋጮ መክፈል ይኖርባቸዋል” በማለት በሁለቱም ላይ ክስ ይመሰርትባቸዋል። በዚህ ክርክር ያዕቆብ ለአብርሃም መዋጮ ሊከፈል ይገባዋል ኤሳው ግን ተጠያቂ አይደለም የሚል ፍርድ ተሰጠ። ያእቆብ በዚህ ፍርድ ቅር በመሰኘቱ በአብርሃም ላይ ይግባኝ ያቀረበ ሲሆን በኤሳው በተሰጠው ፍርድ ላይ ግን ይግባኝ አላለም። ፍ/ቤቱ ኤሳው መዋጮ የማድረግ ኃላፊነት አለበት ብሎ ካሰበ በይግባኙ ውጤት ጥቅም እንዳለው ሰው በመውሰድ በክርክሩ ሊጨምረውና ፍርዱንም ኤሳው ለአብርሃም ያለበትን ኃላፊነት በማካተት ሊያሻሽለው ይችላል። ኤሳው በይግባኙ ውጤት ጥቅም የሌለው ቢሆንም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት ኤሳው ኃላፊነት ያለበት መሆኑን በተመለከተ ውሳኔ መስጠት ነበረበት ብሎ በማመኑና የበታች ፍ/ቤት ሊሰጠው ይገባ የነበረን ማንኛውንም ትእዛዝ የመስጠት ሥልጣን ስላለው በኤሳው ላይ ውሳኔ ለመስጠት ሲል በክርክሩ ውስጥ እንዲገባ ሊያደርገው ይችላል። አንድ የመሬት ገዥ በመሬቱ ላይ ሰፍሮ የሚገኘው ሰው እንዲለቅ ሰፋሪው የይዞታ መብት ያለው ከሆነ ግን ሻጩ ካሣ ይከፈለኝ የሚል አማራጭ ክርክር በቀረበበት ጉዳይም ተመሳሳይ ሁኔታ ተከስቷል። የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ተመልክቶ በመሬቱ ላይ የሰፈረው ሰው የይዞታ መብት አለው በማለት ሻጩ ለከላሹ የጉዳት ካሣ እንዲከፍል ወሰነ። ሻጩ በዚህ ፍርድ ቅር በመሰኘት ይግባኝ አቀረበ።

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት መዝገቡን መርምሮ ሻጩ የባለቤትነት መብትን ከሰፋሪ ነጻ አድርጎ ማስተላለፍ ይችላል በማለት በይግባኝ ባዩ ላይ የተሰጠውን ፍርድ ሻረው። ከዚያም መሬቱ ይዞታም ሆነ ከመሬቱ የተገኘው ገቢ ለከላሹ ይገባል ብሎ ለመወሰን ሲል በመሬቱ የሰፈረው ከሻጩ ጋር በመልስ ሰጭነት በክርክሩ እንዲገባ አደረገው።

ይህ ሥልጣን “ሁለት የማይጣጣሙ ፍርዶች ወይም ትእዛዞች እንዳይሰጡ” ለመከላከል ሲባልም ተፈፃሚ መሆን ይኖርበታል። ለምሳሌ አዳም ቃዩልና አቤልን “ለደረሰብኝ ጉዳት እያንዳንዳቸው በከፊል ተጠያቂዎች ናቸው” በማለት ይከላል። (የፍ/ሕግ ቁ. 2160 ይመልከቱ)። ፍ/ቤቱ በሁለቱም ተከላሾች ላይ የፈረደ ሲሆን በፍርዱ ላይ ይግባኝ ያለው ግን ቃዩል ብቻ ነው። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ከላሹ ለደረሰበት ጉዳይ ቃዩል ሙሉ በሙሉ ተጠያቂ ነው በማለት ፍርድ ሰጠ። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ቃዩል ለጉዳቱ በሙሉ ተጠያቂ ነው ካለ በኋላ የበታች ፍ/ቤት አቤልም ተጠያቂ ነው በማለት የሰጠውን የትእዛዙ ክፍል በመሻር ትእዛዝ ሊሰጥ ይችላል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ቃዩል ለጉዳቱ ሙሉ በሙሉ ተጠያቂ ነው በማለት ከሰጠው ውሳኔ አንፃር አቤል ለጉዳቱ በከፊል ተጠያቂ ነው የሚለው የበታች ፍ/ቤት ውሳኔ የማይጣጣም በመሆኑ ቋሚነት ሊኖረው የሚችል አይደለም።

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አንድ ትእዛዝ ለማስተላለፍ ከሚኖረው ሥልጣን ያለበት ብቸኛ ገደብ አንድ ተከራካሪ በበታች ፍ/ቤት የተፈረደለትንና በይግባኝ ተቃውሞ ያልተነሳበትን እንዲሁም በመጨረሻ ከሚሰጠው ትእዛዝ ጋር አለመጣጣም የማይታይበትን መብት ሊገፈው የማይችል መሆኑ ነው። ለምሳሌ ሮቤል ዮናታን ብር 40,000 ሊከፍለኝ ይገባል በማለት ከስ አቀረበ እንበል። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መርምሮ ዮናታን ብር 30,000 ሊከፍል ይገባል በማለት ለሮቤል የፈረደ ሲሆን ሮቤል በዚህ ፍርድ ቅር በመሰኘት ይግባኝ አቀረበ። ዮናታን ግን መስቀለኛ ይግባኝ አላቀረበም። በሕንድ ይህን በመሰለ ጉዳይ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ሮቤል ብር 30,000 አይገባውም ማለት እንደማይችል ተወስኗል። በዚህ ይግባኝ የሚያዘው ብቸኛ ጭብጥ ሮቤል ብር 40,000 ማግኘት ይገባዋል ወይስ አይገባውም የሚል ሲሆን ብር 30,000 ማግኘት ይገባዋል ወይስ አይገባውም የሚለው በዚህ ጭብጥ ላይ የተሰጠውን ውሳኔ የሚነካ አይሆንም። ስለዚህም ሮቤል ብር 30,000 ማግኘት ይገባዋል ተብሎ በተሰጠው ውሳኔ ላይ ተቃውሞ ያልቀረበ በመሆኑ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይህን የውሳኔውን ክፍል መሰረዝ አይችልም ተብሎ ተወሰነ።

በቱ

ላይ

ገፍ

ጋራ

እን

ዳም

ፊት

/ቤ

ቃል

መ

ቃል

ነው

ግባ

ጠው

/ቤ

ገፍ

ረደ

ጠው

ሆኑ

ከ

ገፍ

ገፍ

ይህ

ገለት

ብ

,00

የተሰ

ገፍ

ገባ

ሰነ።

ይህ ደግሞ ተቀባይነት ያለው አካሄድ ይመስላል። ምክንያቱም አንድ ተከራካሪ በተሰጠው የውሳኔው ክፍል ላይ ይግባኝ ካላቀረበ የፍርድን ትክክለኝነት እንደተቀበለው ተደርጎ ስለሚወሰድ ነው። በክርክሩ ውስጥ ብዙ ተከራካሪዎች የተካተቱበት ሲሆን ወይም በይግባኝ ባልተነሳ ጭብጥ ላይ ውሳኔ መስጠቱ ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝ ብቻ ነው ፍ/ቤቱ ተቃውሞ ያልቀረበበትን ውሳኔ ሊሸረው የሚችለው።

ፍ/ቤቱ በበታች ፍ/ቤት የተሰጠውን ፍርድ በመሻር ወይም በማሻሻል በይግባኝ ክርክር ተሳታፊ ላልሆነ ሰው የሚወሰንበት ሁኔታም አለ። ቁጥራቸው ከአንድ የበለጠ ከላሾችና ተከላሾች በሚኖሩበት ጊዜና በውሳኔው ላይ ይግባኝ የተባለበት ምክንያት ለሁሉም ከሣሾች ወይም ተከላሾች የጋራ ምክንያት የሆነ እንደሆነ ማንኛውም አንዱ ከላሽ ወይም ተከላሽ በአጠቃላይ በውሳኔው ላይ ይግባኝ ማለት የሚችል ሲሆን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ፍርዱ መሻር ወይም መሻሻል እንዳለበት ካመነ የተወሰኑት ተከራካሪዎች በይግባኝ ተሳታፊ ያልነበሩ ቢሆንም ለሁሉም ከሣሾች ወይም ተከላሾች ፍርዱን ሊሸረው ወይም ሊያሻሽለው ይችላል (ቁ. 331 ይመልከቱ)። መለኪያ ተደርጎ የሚወሰደው ይግባኝ የተባለበት ውሳኔ ምክንያቱ ለሁሉም ተከራካሪዎች የጋራ ምክንያት መሆን አለመሆኑ ነው።

ለምሳሌ አበበ “የመሬቱ ባለቤት እንደመሆኔ ይህን መብቴን በመግፈፍ (1) ግራዝማች ፈለቀ (2) ሻለቃ ካሣሁን (3) ብላታ ወልደማርያም የተባሉት ሦስቱም ግለሰቦች መሬቱን ያለአግባብ በመውሰድ ከይዞታዬ እንድፈናቀል አድርገውኛልና መሬቱን እንዲለቁ እኔም ወደ ቀድሞ ይዞታዬ እንድመለስ ይደረግልኝ በማለት ክስ ይመሰርታል። ሦስቱም ተከሣሾች “አቶ አበበ የእኔ ነው የሚለው መሬት ለእያንዳንዳችን ከተለያዩ ግለሰቦች በሰጠታ የተሰጠን ስለሆነ እኛም በድርሻችን መጠን የመሬቱ ላይ ይዞታዎች ነን” በማለት ይከራከራሉ። ፍ/ቤቱም “ሦስታችሁም ተከላሾች ያቀረባችሁትን ክርክር ፍ/ቤቱ አልተቀበለውም። ስለሆነም አቶ አበበ ትክክለኛ ባለቤት ሆኖ ላለ ሦስታችሁም ያለ አግባብ ይዞታውን ስለነጠቃችሁት ለአቶ አበበ ወስነናል በማለት ፍርድ ሰጠ። በፍርዱ ላይ ሻለቃ ካሣሁን ብቻ ይግባኝ ያቀረቡ ሲሆን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም ይግባኝን መርምሮ አቶ አበበ የመሬቱ ባለቤት አይደለም ከሚል መደምደሚያ ላይ ደረሰ። የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤቱ ውሳኔ የተመሠረተው አቶ አበበ ባለቤት ነው በሚለው ላይ በመሆኑ መሠረቱ የሁሉም ተከላሾች የጋራ መሠረት ስለሆነ ግራዝማች

ፈለቀና ብላታ ወ/ማርያም ይግባኝ ያላቀረቡ ቢሆንም እንዲሁም ሦስቱም ተከላሾች የየራሳቸውን የባለቤትነት መብት በመከራከሪያነት ያነሱ ቢሆንም ፍርድ ለሻለቃ ካሳሁን ብቻ ሳይሆን ለግራዝማች ፈለቀና ለብላታ ወ/ማርያምም ይሻርላቸዋል።

በሌላ በኩል ግን ፍርዱን ለመሻር መሠረት ከሆኑት ምክንያቶች አንዱ ለሁሉም ተከራካሪዎች የጋራ መሠረት የሚሆን ቢሆንም እንኳ የበታች ፍ/ቤት በጉዳዩ ላይ ውሳኔ ለመስጠት መሠረት ያደረገው ለሁሉም ተከራካሪዎች የጋራ ያልሆነ ምክንያት ከሆነ ውሳኔውን በመሻር ይግባኝ ላላቀረቡት ተከራካሪዎች ፍርድ መስጠት አግባብ አይሆንም። ከላይ በጠቀስነው ምሳሌ መሬቱ ይመለስልን በማለት ግራዝማች ፈለቀ ፡ ሻለቃ ካሳሁን ፡ ብላታ ወ/ማርያም በአቶ አበበ ላይ ክስ አቀረቡ እንበል። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን መርምሮ ግራዝማች ፈለቀም ሆነ ሻለቃ ካሳሁን ወይም ብላታ ወ/ማርያም አንዳቸውም የእኔ ነው የሚሉትን የመሬቱ ክፍል ሰጠን ከሚሉት ሰው ያልተቀበሉ መሆናቸውን ወሰነ። በዚህ ውሳኔ ላይ ሻለቃ ካሳሁን ብቻ ይግባኝ አቀረቡ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይግባኝን መርምሮ ሻለቃ ካሳሁን የሳቸው ድርሻ መብት ካለው ሰው ያገኙ ስለሆነ አቶ አበበ መብት የላቸውም በማለት ለሻለቃ ካሳሁን ወሰነ። አቶ አበበ በግራዝማች ፈለቀና ብላታ ወ/ማርያም ላይ በበታች ፍ/ቤት ያስፈረዱት ፍርድ ለሻለቃ ካሳሁን በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በተሰጠው ፍርድ የሚሻር አይሆንም። ውሳኔውን ለመሻር መሠረት የሆነው ምክንያት ለሦስቱም የሥር ከሣሾች የጋራ ምክንያት ነው። ምክንያቱም ሦስቱም መሬቱን ለማስመለስ ያላቸው መብት የሚመሠረተው አቶ አበበ በመሬቱ ላይ መብት የለውም በሚለው ውሳኔ ላይ በመሆኑ ነው። ሆኖም የበታች ፍ/ቤቱ ውሳኔ የተመሠረተው እያንዳንዳቸው መሬቱን ሰጥቶናል በሚሉት ሰው የየግላቸው የመሬቱ ክፍል አልተሰጣቸውም በሚለው የየግላቸው በሆነ መሠረት ላይ ነው። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ግራዝማች ፈለቀና ብላታ ወ/ማርያም ድርሻቸው የሆነውን የመሬቱ ክፍል ሰጥቶናል በሚሉት ሰው ተሰጥተዋል ወይ በሚለው ጥያቄ ላይ ውሳኔ አልሰጠም። የሻለቃ ካሳሁንን አቤቱታ ለመወሰን ይህን ጥያቄ መወሰንም አያስፈልገውም። ስለዚህም ግራዝማች ፈለቀና ብላታ ወ/ማርያምን በተመለከተ የተሰጠውን ውሳኔ መሻር አስፈላጊ አይሆንም። ሻለቃ ካሳሁን አቤቱታ ያቀረቡበት የመሬቱ ክፍል የሚኖራቸው ሲሆን አቶ አበበ ደግሞ ግራዝማች ፈለቀና ብላታ ወ/ማርያም አቤቱታ ያቀረቡበት የመሬቱ ክፍል ይኖራቸዋል።

ገቱ፤
የገሃ-
ወ/

ንዱ

ፍ/

ዎች

ገት

ሳሌ

ወ/

ዐሮ

ም

ሉ

ቡ

ርሻ

ለት

የም

ፍ/

ጎት

ዝን

ቶ

ም

ል

ው

ች

ል

።

ል

ተ

ታ

ች

።

ይህን ነጥብ በተመለከተ አስፈላጊው ጉዳይ የውሳኔው መሠረት የጋራ ምክንያት መሆኑ ነው። ለምሳሌ ወ/ሮ እታገኘሁ አቶ አሥራት የተዋዋል ነውን ውል ባለማክበራቸው ካሳ ሊከፍሉኝ ይገባል ወ/ሮ አመለወርቅ ደግሞ አቶ አሥራት በውሉ መሠረት እንዳይፈጽሙ ያደረጉ በመሆናቸው ካሳ ሊከፍሉኝ ይገባል በማለት ክስ አቀረቡ። ፍ/ቤቱ ሁለቱም ተከላሾች ጥፋተኛ ናቸው በማለት ወሰነ። በዚህ ፍርድ ላይ ይግባኝ ያቀረቡት አቶ አሥራት ብቻ ሲሆኑ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም አቶ አሥራት ውሉን አላፈረሱም የሚል ውሳኔ ሰጠ። በበታች ፍ/ቤት የተሰጠው ፍርድ ወ/ሮ አመለወርቅን በተመለከተም መሻር ይኖርበታል ምክንያቱም የበታች ፍ/ቤቱ ውሳኔ የተመሠረተው አቶ አሥራት ውሉን አፍርሰዋል ወይ በሚለው ለሁለቱም ተከላሾች የጋራ በሆነው ምክንያት ላይ በመሆኑ ነው። ሆኖም አቶ አሥራት ውሉን እንዳይፈጽሙ ምክንያት ሆነሻል በማለት የበታች ፍ/ቤት የፈረደው በስህተት ነው በማለት ወ/ሮ አመለወርቅ ይግባኝ ቢያቀርቡና ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ወ/ሮ አመለወርቅን በተመለከተ ውሳኔውን ቢሽረው አቶ አሥራትን በተመለከተ ፍርዱን ሊሽረው አይገባም። ምክንያቱም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ወ/ሮ አመለወርቅን በተመለከተ የሚሰጠው ውሳኔ አቶ አሥራት ውሉን አፍርሰዋል ወይ ከሚለው ጋር ምንም የሚያገናኘው ነገር የለም። ለወ/ሮ አመለወርቅ ይግባኝ መሠረት የሆነው ምክንያት የበታች ፍ/ቤቱ በአቶ አሥራት ላይ ለሰጠው ውሳኔ ምክንያት የነበረ አይደለም።

ይህ ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት ያለው ሥልጣን “በሌለበት ፍርድ ለተፈረ ደበት ተከሣሽ ጥቅም ሲባልም” በሥራ ላይ ሊውል ይችላል። በሕንድ ፍ/ቤቶች መካከል “አንድ ተከራካሪ ወገን ይግባኝ አቅርቦ በክርክር ላይ ሳለ ቢሞትና የእርሱ ወኪል ወይም ንብረት አስተዳዳሪ ተከቶት ተከራካሪ ወገን ሳይሆን ቀርቶ ይግባኝ በሚቋረጥበት ጊዜ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይህን ሥልጣኑን በሥራ ላይ ሊያውለው ይችላል ወይ በሚለው ጥያቄ ላይ የሐሳብ መከፋፈል ይታያል። ውሳኔው እንዲሻር ደንቡ የሚፈቅደው ይግባኝ ላላቀረበ ሰው እንጅ ይግባኝ አቅርቦ ይግባኝ ለተቋረጠበት ሰው አይደለም የሚል ክርክር ሊነሳ ይችላል። ይሁን እንጅ የደንቡ መሠረታዊ ዓላማ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የማይጣጣሙ ውሳኔዎች እንዳይሰጡ ለመከላከል እንዲችል ለማድረግ ይመስላል አንድ ይግባኝ በሚቋረጥበት ጊዜ የበታች ፍ/ቤት የሰጠው ውሳኔ እንዳለ ስለሚቀጥል የማይጣጣሙ ውሳኔዎች ሊያጋጥሙ ይችላሉ። ስለዚህም በበታች ፍ/ቤት በሚቹ ይግባኝ ባይ ላይ ተሰጥቶ

የነበረውና ይግባኙ የተቋረጠው ውሳኔ ለሌላው ይግባኝ ባይ በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ከተሰጠው ውሳኔ ጋር የማይጣጣም ሆኖ ከተገኘ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በሚቼ ላይ በበታች ፍ/ቤት ተሰጥቶ የነበረውን ውሳኔም ይሽረዋል።

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ሰፊ ሥልጣን ያለው መሆኑን ምን ጊዜም መገንዘብ ይኖርብናል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የሚሰጠው ውሳኔ ለጉዳዩ ባጠቃላይ እልባት ሊሰጠው የሚገባ ሲሆን የመጨረሻው የፍ/ቤቱ ትእዛዝም ክርክሩን ለመጨረሻ ጊዜ ሊያመድመው ይገባል። ይህ ደግሞ ብዙ ተከራካሪዎች ለተሳተፉበት ክርክርም ተፈፃሚ የሚሆን ሲሆን ሕጉም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በሙግቱ ተሳታፊ የሆኑትን የሁሉንም ወገኖች መብቶችና ኃላፊነቶች መፍትሔ ለመስጠት ሥልጣን ሰጥቶታል።

መ. ፍርድ መስጠት

ፍርድ መስጠትን በተመለከተ በምዕራፍ ሰባት የተወያየንባቸው ድንጋጌዎች የቀረበው ክርክር ከተሰማ በኋላ ነገሩ እንዳለቀ ወዲያውኑ በአጭር ቀን ቀጠሮ በሚወስነው ጊዜ በግልፅ ችሎት ፍርድ መስጠት አለበት (ቁ. 180 ይመልከቱ)። ፍርድ ተፅፎና በአስቸሉት ዳኞች ወይም ዳኛ ተፈርሞ ለተከራካሪዎቹ ወገኖች በሰብሳቢው ዳኛ ይነበብላቸዋል። ቁ. 181(1) ይመልከቱ። በድምጽ ብልጫ ተሰጠው ፍርድ፣ የፍርድ ቤቱ ብይን ሆኖ ይቆጠራል። ስለሆነም ከአንድ በላይ ሆነው ባስቸሉ ዳኞች በታየጉዳይ በድምፅ ብልጫ ከተሰማሙት ዳኞች በሃሳብ የተለየው ዳኛ በራሱ በኩል ባለው አስተያየት ሊሰጥ ይገባው ነበር የሚለውን ፍርድ ከነምክንያቱ በዝርዝር መግለፅ አለበት (ቁ. 18(2) ይመልከቱ)። ከፍርዱ በመለየት ሃሳብ የቀረበው በተለይ በሕጉ አተረጓጎም ወይም ተፈፃሚ መሆን ባለበት ሕግ ላይ ተመሥርቶ ከሆነ በድምፅ የተለየው ሃሳብ ጠቀሜታ ይኖረዋል። በፍርዱ ላይ በተለየው ድምፅ የተነሱት ምክንያቶች በተለይ ሁለተኛ ይግባኝ የሚቀርብ ከሆነ ከፍተኛ ጠቀሜታ የሚኖራቸው ሲሆን ምክንያቶችም በተነሳው የሕግ ጥያቄ ላይ ለማተኮር ይረዳሉ። በድምጽ የተለየት ዳኞች የሰጡዋቸው አስተያየቶች ብዙ ጊዜ ለወደፊቱ የብዙዎቹ ዳኞች አስተያየት እንደሚሆኑ የሌሎች አገሮች ልምዶች ይጠቁማሉ። በድምጽ የተለየው ዳኛ አስተያየቱን አብዛኛው ድምጽ አስተያየቱን በጽሑፍ እንደሚያሰፍረው ሁሉ በጥንቃቄ ማዘጋጀት ይኖርበታል (ቁ. 182(1) ይመልከቱ)።

ጊወ
ፍ/

፡፡

፲፱

ዳዩ

ዘም

ራካ

ባኝ

ችና

፡ወ

ዑኑ

ባት

፺ም

(1)

የኖ

ዳይ

፡ል

፡ቱ

፲ብ

ላይ

ላይ

፺ብ

ከግ

፡ወ

የኑ

፡ን

፡ቂ

የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ፍርድ በይግባኝ ማመልከቻው ላይ የተገለጹትን የይግባኝ ምክንያቶችና ሌሎች ተጨማሪ ራሱ ያዳበራቸው ጥያቄዎች ካሉ ውሳኔውንና ለውሳኔው የተሰጡትን ምክንያቶች እካትቶ መያዝ ይኖርበታል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤቱን ውሳኔ ያጸናውም ቢሆን እንኳ ጉዳዩን ለምን እንደዚያ እንደወሰነው የራሱን ምክንያት መስጠት ይኖርበታል። ይግባኝ በተባለበት ውሳኔ የተሰጠውን ምክንያት መሠረት በማድረግ ፍርዱን ማጽናት በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አስተያየት ካልተብራራ በስተቀር ደካማ ልምድ ነው። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በሚሰጠው ፍርድ የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የሰጠውን ፍርድ ያሻሻለው ወይም የሻረው እንደሆነ በትችቱ ላይ ለይግባኝ ባዩ የሚገባውን ዳኝነት ዘርዘሮ መግለጽ ይኖርበታል (ቁ. 182(1) ይመልከቱ)። ይግባኝ ከተባለባቸው ምክንያቶች አንዱ መከንያት ብቻ ውሳኔውን ለመሻርና ፍርድ ለይግባኝ ባዩ እንዲሰጥ ለማድረግ የሚያስችል በሚሆንበት ጊዜ ሌሎችን የይግባኝ ምክንያቶች ማጤኑ አስፈላጊ አይሆንም። በበታች ፍ/ቤት ውሳኔ እንደሚደረገው ሁሉ የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔ መሠረታዊ ክፍል በትእዛዝ መልክ መዘጋጀት ይኖርበታል። (ቁ. 183(1) ይመልከቱ)። በሚሰጠው ትእዛዝም በመጀመሪያውም ሆነ በይግባኙ ክርክር የወጣውን ወጪና ኪነራ ማን እንደሚከፍልና እንዴት እንደሚከፈል ይገለጻል። (ቁ. 183(1) (ሠ) ይመልከቱ)። የፍርዱን አፈጻጸም በተመለከተም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ራሱ ስለሚያስፈጽምበት ሁኔታ አስፈላጊውን መመሪያ ይሰጣል ወይም ፍርዱን እንዲያስፈጽም የበታች ፍ/ቤቱን ሊወክል ይችላል (ቁ. 183(1) (ረ) ይመልከቱ)። የፍርዱ ወይም የትእዛዙ የተረጋገጠ ግልባጭ አንዱ ወይም ሁለቱም ተከራካሪዎች ሲጠይቁ መስጠት አለበት (ቁ. 184 ይመልከቱ)።

7. ለሁለተኛ ጊዜ ስለሚቀርብ ይግባኝ

የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ለሁለተኛ ጊዜ ስለሚቀርብ ይግባኝ የሚያስረዳ ግልጽ ድንጋጌ የለውም። ስለሆነም ለመጀመሪያ ጊዜ ለሚቀርበው ይግባኝ ተፈፃሚ የሚሆኑት የሥነ - ሥርዓት ድንጋጌዎች በሁለተኛ ጊዜ ለሚቀርበውም ይግባኝ ተፈፃሚ ይሆናሉ። ሆኖም ለሁለተኛ ጊዜ የሚቀርብ ይግባኝን በተመለከተ የተወሰኑ ትኩረቶች መደረግ ይኖርባቸዋል። ለሁለተኛ ጊዜ ይግባኝ የሚቀርበው ይግባኝ የተባለበትን ውሳኔ

ባሻሻለው ወይም በሻረው የመጀመሪያ ግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት ውሳኔ ላይ ነው።
ይግባኝ የተባለበት ውሳኔ በተለየ ምክንያትም ቢሆን ከፀና ሁለተኛ ይግባኝ
የሚል አይኖርም የበታች ፍ/ቤት በተከራካሪዎች መካከል ውል የለም
በማለት ለተከሳሹ የሰጠውን ፍርድ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት “ውል አለ ነገር
ግን ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው” በማለት
ፍርዱን አፀደቀው እንበል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በበታች ፍ/ቤት
የተሰጠውን ፍርድ ያልለወጠው በመሆኑ በተለየ ምክንያትም ቢሆን አሁንም
ፍርዱ ለተከሳሹ ነው። ሁለተኛ ይግባኝ ሊቀርብ የሚችለው መልስ ሰጭው
በይግባኝ ፍርድ በሚገባው መልክ ከተነካ ብቻ ነው። ለምሳሌ የመጀመሪያ
ደረጃ ፍ/ቤት መልስ ሰጭው ብር 1000 ሊከፈለው ይገባል ብሎ ወስኖ ይግባኝ
ሰሚው ፍ/ቤት ግን ለመልስ ሰጭው ሊከፈለው የሚገባው ብር 500 ነው
በማለት መጠኑን ቀንሶ የወሰነ ቢሆን ውሳኔው እሱን በሚገባው መልኩ
የተሻሻለ በመሆኑ ሁለተኛ ይግባኝ ሊቀርብ ይችላል። በሌላ በኩልም መልስ
ሰጭው መስቀለኛ ይግባኝ ወይም መስቀለኛ ተቃውሞ ሊወስንልኝ
የሚገባው ብር 1000 ሳይሆን ብር 1500 መሆን ነበረበት በማለት አቅርቦ ብር
1500 ሊከፈለው ይገባል ተብሎ የመጀመሪያው ውሳኔ ተሻሽሎ ቢወስንለት
የመጀመሪያው ይግባኝ ባይ ውሳኔው የተሻሻለው እሱን በሚገባው ሁኔታ
በመሆኑ ይግባኝ ሊቀርብ ይችላል።

በሁለተኛው ይግባኝ በፍርዱ ላይ ይግባኝ የሚቀርበው ተከራካሪ
እንደይግባኝ ባይ የሚቆጠር ሲሆን በመጀመሪያው ይግባኝ የመጀመሪያ ደረጃ
ፍ/ቤቱ ውሳኔ ለሱ በሚጠቅም ሁኔታ የተሻሻለለት ወይም የተሻረለት
ተከራካሪ ደግሞ እንደመልስ ሰጭ ይቆጠራል። ሁለተኛው ይግባኝ በመጀመሪያው
ይግባኝ የተሰጠው ውሳኔ እንደገና የሚመረመርበት እንጂ የመጀመሪያ
ደረጃ ፍ/ቤቱ የሰጠው ውሳኔ የሚመረመርበት አይደለም። በሁለተኛው
ይግባኝ የሚታየው ጥያቄም የመጀመሪያው ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት የበታች ፍ/
ቤት የሰጠውን ውሳኔ በመቃወም የቀረበለትን ይግባኝ አይቶ ውሳኔውን
በማሻሻል ወይም በመሻር በሰጠው ውሳኔ የፈፀመው ስህተት አለ ወይስ
የለም የሚለው ይሆናል። ስለዚህም ሁለተኛው ይግባኝ የመጀመሪያው
ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤትን ውሳኔ በማሻሻል ወይም በመሻር
በሰጠው ውሳኔ ላይ መወሰን ይኖርበታል። ለምሳሌ የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/
ቤቱ ለከሳሽ ስለፈረደ መልስ ሰጭው ፍ/ቤቱ በተከራካሪዎች መካከል ውል
አለ ብሎ የወሰነውና ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት

ኩ።
 1ኝ
 ም
 1ር
 ት
 ት
 ም
 ው
 ያ
 ኝ
 ሁ
 ተ
 ስ
 ኝ
 ር
 ተ
 ኩ

ነው በማለት ያቀረብኩትን ክርክር ውድቅ ያደረገው በስህተት ነው በማለት ይግባኝ አቀረበ እንበል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በተከራካሪዎች መካከል ውል አለ የተባለውን አጽንቶ ውሉ ሊፈፀም ያልቻለው ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው የሚለውን የተከላሽ ክርክር ተቀበለው። ከሳሽ የበታች ፍ/ቤት የፈረደለት ፍርድ በመሻሩ በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔ ላይ ይግባኝ አቀረበ። በተከራካሪዎች መካከል ውል አለ ተብሎ በበታች ፍ/ቤት የተሰጠው ውሳኔ በይግባኝም የፀና በመሆኑ ተከላሹ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይህን ውሳኔ ያፀናው በስህተት ነው ብሎ መስቀለኛ ይግባኝ ሊያቀርብ አይችልም።

በተጨማሪ ፤ ሁለተኛ ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት በመጀመሪያ ክርክር ላይ ተካፋይ ወገን ሆኖ የቀረበ ነገር ግን በመጀመሪያው ይግባኝ ወቅት ያልቀረበን ወገን በሁለተኛው ይግባኝ መልስ ሰጭ ሆኖ በአባሪነት እንዲቀርብ ማድረግ የሚችል አይመስልም። የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 40/5/ የሚመለከተው አንድ ይግባኝ በቀረበበት የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ክርክር ላይ ተካፋይ ወገን ሆኖ የቀረበን ወገን ነው። ይህም ማለት ይግባኙን ለሁለተኛ ጊዜ የሚመረምረው ፍ/ቤት የሚያየው የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ሳይሆን የመጀመሪያው ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ነው። በቁጥር 341 መሠረት ጉዳዩ ተመልሶ የሚላክበትን ወይም በቁጥር 343 መሠረት ጭብጥ ተይዞ ክርክር እንዲካሄድ የሚደረግበትን ሁኔታ በተመለከተም ሁለተኛ ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መልሶ መላክ ወይም በጭብጡ ላይ ክርክር እንዲካሄድ ትእዛዝ መስጠት ያለበት ለመጀመሪያው ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት እንጅ ለመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት አይደለም። ምክንያቱም ሁለቱም የጠቀስ ናቸው ቁጥሮች የሚናገሩት በሰጠው ውሳኔ ላይ ይግባኝ ለተባለበት ፍ/ቤት በማለት ነው። በመጨረሻም ማስታወስ የሚኖርብን ሁለተኛ ይግባኝ የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት በሰጠው ውሳኔ ላይ የቀረበ ይግባኝ አለመሆኑን ነው።

8. የተወሰደን ነገር ለማስመለስ ስለሚቀርብ አቤቱታ

ቀደም ብለን እንደተመለከትነው ይግባኝ መቅረቡ ፍርዱ እንዲታገድ የሚያስችል በቂ ምክንያት ካልቀረበ በቀር የፍርዱን አፈፃፀም ሊገታው አይችልም። ለአንድ ተከራካሪ ወገን የተፈረደ ፍርድ ተፈፅሞ ከጊዜ በኋላ ግን ፍርዱ በይግባኝ ሊሻር ይችላል። የዚህ ዓይነት ሁኔታ በሚፈጠርበት ጊዜ

በይግባኙ የተፈረደለት ተከራካሪ በመጀመሪያው ፍርድ አፈፃፀም የከፈለውን ክፍያ የማስመለስ መብት ስላለው ክፍያው እንዲመለስለት የተፈፀመውን ፍርድ ለሰጠው የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ማመልከቻ ማቅረብ ይኖርበታል። ማመልከቻው የቀረበለት ፍ/ቤትም በተቻለ መጠን ተከራካሪዎቹ የተፈፀመው ፍርድ ከመሰጠቱ በፊት ወደነበሩበት ሁኔታ ለመመለስ የተወሰደው ነገር እንዲመለስ ያደርጋል (ቁ. 349 (1) ይመልከቱ)። የተወሰደውን ነገር ማስመለስን ተግባራዊ ለማድረግም ፍ/ቤቱ የተወሰደ ገንዘብ እንዲመለስ ወለድ እንዲከፈል፣ ኪሣራ እንዲወሰን፣ ካሣና ያለአግባብ የተወሰደ ጥቅም እንዲከፈል ትእዛዝ ሊሰጥ ይችላል (ቁ. 249 (2) ይመልከቱ)። ሆኖም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት መልስ ሰጭው የተወሰደውን ነገር እንዲመልስ መያዣ እንዲያስቀምጥ አድርጎ ከሆነ ለአፈጻጸም የተከፈለው ክፍያ እንዲመለስ ጥያቄ መቅረብ ያለበት ለይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይመስላል (ቁ. 336 ይመልከቱ)። በሌሎች ሁኔታዎች ግን ክፍያው ይመለስልኝ የሚለው አቤቱታ መቅረብ ያለበት ለመጀመሪያው ደረጃ ፍ/ቤት ነው። ክፍያው ይመለስልኝ የሚለው አቤቱታ ይግባኝ ሊቀርብበት የሚችል መሆኑ በአንድ የሕንድ ፍርድ ቤት ተቀባይነት ያገኘ ሲሆን በኢትዮጵያ የፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ይህን በተመለከተ ምንም የተጠቀሰ ነገር ስለሌለ ጥያቄው በኢትዮጵያም ይግባኝ ሊቀርብበት የሚችል ነው ብለን መገመት እንችላለን። ጉዳዩ በኢትዮጵያም በተመሳሳይ ይግባኝ ሊቀርብበት ይችላል ብለን እናምናለን። አንድ ንብረት እንዲመለስ የማድረግ ትእዛዝ ፍርዱ በመለወጡ ወይም በመሻሩ ምክንያት መብቱን መልሶ ላገኘ ወገን ሁሉ ሊሰጥ የሚችል ነው። ለምሳሌ አየሎች በብዙነሽና በፈለቀች ላይ ክስ ትመሰርታለች። ፍርዱ በሁለቱ ተከሣሾች ላይ በጋራ መሠረት ላይ ሆኖ ለአየሎች ይፈርዳል። ብዙነሽ ብቻ ይግባኝ ትላለች። በይግባኙ መሠረት ለብዙነሽ ከተፈረደና በፈለቀች ላይ የተሰጠው ፍርድም ከተሻረ፣ ፈለቀች በይግባኝ ክርክር ላይ ተካፋይ ወገን ሆና ባትቀርብም እንኳ ለአፈፃፀሙ የተወሰደባትን ንብረት ለማስመለስ የተወሰነን ንብረት በባለቤትነት ወይም በባለይዞታነት በያዙ ሰዎች ላይም ቢሆን ተፈፃሚ የሚሆን ነው።

ለምሳሌ አሰፋ የባለይዞታነት መብትን በተመለከተ በለገሠ ላይ ክስ መስርቶ ተፈረደለት እንበል። ፍርዱን ካስፈፀመ በኋላ ንብረቱን ለተሰፋዬ ያከራያል። ለገሠ ይግባኝ አቀረበ። ባቀረበው ይግባኝ መሠረት የተፈረደበት ፍርድ ተሽሮ የተወሰደበት ንብረት እንዲመለስለት ተወሰነ። በዚህ በይግባኝ

ለወ

ጦውን

ታፈ

የተ

ሰደው

ነገ

መለሱ

ጥቅም

ግባ

ዐያገ

ጦለ

33

ለው

ያላ

ነገ

ሕግ

ያግ

ገዳዩ

ለንገ

ይም

ው።

ርዳ

ነገ

ቀች

ገን

ለስ

ይም

ከስ

ፍ

ገት

ገኝ

በተሰጠው ፍርድ መሠረት ተከራዩ ተስፋዬ ከይዞታው እንዲነሳ ማመልከት ይችላል። ነገር ግን ከፍርድ ባለመብቱ በቀር ሌላ ሰው ንብረቱን በፍ/ቤቱ በታዘዘው የፍርድ አፈፃፀም መሠረት የገዛ እንደሆነ፤ ገዥው ንብረቱን እንዲመልስ አይደረግም። ንብረቱን እንዲመልስ የሚደረገው በመጀመሪያው ፍርድ መሠረት በቅድሚያ የገዛው የፍርድ ባለመብት የሆነው ወገን ነው። ፍ/ቤቱ በተቻለው መጠን ተከራካሪዎቹ ወገኖች ፍርድ ከመስጠቱ በፊት ወደ ነበሩበት የቀድሞ ሁኔታ እንዲመለሱ መጣር ይኖርበታል። ንብረቱ ለምሳሌ በአፈፃፀሙ ምክንያት የተሸጠ በመሆኑ ሊመለስ ያልቻለ እንደሆነ የፍርድ ባለመብት የነበረው ወገን ከሽያጩ ያገኘውን የገንዘብ መጠን መልሶ ማስረከብ ይኖርበታል። ረቺው ይግባኝ ባይ የከፈልኩት ይመለስልኝ በማለት ወለዱን የመጠየቅ መብትም አለው። ለምሳሌ ገረመው በሁሴን ላይ 5000 ቢፈረድለትና በአፈፃፀሙ ወቅት ይህን ገንዘብ ከተቀበለ በኋላ ሁሴን ባቀረበው ይግባኝ መሠረት ፍርዱ የተሻረ ቢሆን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በፍርዱ “ወለድን” በተመለከተ የጠቀሰው ባይኖርም ለገሡ 5000 ብር እንዲመለስለት እስከተደረገበት ቀን ድረስ በማሰብ ወለዱን የማግኘት መብት ይኖረዋል። ፍርዱ እንዲፈፀም ትእዛዝ ያልተሰጠ ቢሆንም ክፍያ ማስመለስ ተገቢ የሚሆንበት ሁኔታ አለ። ይኸውም የፍርድ ባለመብቱ ፍርዱ ይፈፀምልኝ በማለት ማመልከቻ አስገብቶ ሳለ ይግባኝ ባይ መያዣ በማስቀመጥ አፈፃፀሙ እንዲታገድ ያደረገ እንደሆነ ፍርዱ በይግባኝ ከተሻረ በመያዣነት ላስያዘው ገንዘብ ወለድ የማግኘት መብት ይኖረዋል። መልስ ሰጭው ገና ሊከፈለው የሚገባ ነገር ባኖረውም እንኳ ፍርዱ እንደተሻሻለ የተወሰደው ነገር እንዲመለስ ትእዛዝ ሊሰጥ ይችላል። ለምሳሌ አበበ በአባተ ላይ ባቀረበው ክስ 5000 ብር ይፈረድለታል። ለአፈፃፀሙም የአባተን መኪና ይገዛል። አባተም ይግባኝ አቀረበ። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም መጠኑን ከ5000 ብር ወደ 3000 ዝቅ አድርጎ በማሻሻል ፈረደ። በዚህን ጊዜ ፍ/ቤቱ አበበ ብር 3000 በመቀበል ንብረቱን ለአባተ እንዲመልስ ሊያዝ ይችላል። ይሁን እንጂ ይግባኝ ባይ ያለው መብት ፍርዱ ከመፈፀሙ በፊት ወደነበረበት የገንዘብ አቋም የመመለስ እንጅ ወደ ተሻለ የገንዘብ አቋም መምጣት አይደለም። ለምሳሌ አርጋው በተሰማ ላይ ክስ መሥርቶ ተሰማ ለግርማቸው አከራይቶት የነበረው ንብረት ይፈረድለታል። ተከራዩ ግርማቸው መክፈል የነበረበትና ተሰማም እንዲሰጠው ይገባ የነበረ ብር 1000 ውዝፍ ክፍያ አለበት። አርጋው ንብረቱን እንደተረከበ ግርማቸው ከነበረበት ውዝፍ ብር

1000 ውስጥ ብር 500 ተቀበለ። ተሰማ በውሳኔው ላይ ይግባኝ አቅርቦ ተፈረደለት። ተሰማ በዚህ ፍርድ መሠረት አርጋው ማስመለስ ያለበት ብር 500 እንጅ ቀደም ብሎ ከግርማቸው ላይ የነበረውን ብር 1000 አይደለም። ንብረት እንዲመለስ የሚቀርበው አቤቱታ ራሱን የቻለ ክስ ሳይሆን ለፍርዱ አፈፃፀም የከፈልኩት ይመለስልኝ በሚል ጉዳዩን በመጀመሪያ ደረጃ አይቶ ውሳኔ ለሰጠው ፍ/ቤት የሚቀርብ ጥያቄ ነው (ቁ. 349 (3) ይመልከቱ)። እዚህ ጋር በተያያዘ የሚነሳው ጠቃሚ ጥያቄ ይግባኝ ባዩ ለአፈፃፀሙ የከፈልኩት ከፍያ ይመለስልኝ በማለት አቤቱታ ሲያቀርብ ሁሉንም ጥያቄዎች በአንድ ማመልከቻ አጠቃሎ ማቅረብ አለበት ወይስ ብዙ አቤቱታዎች ማቅረብ ይችላል የሚለው ነው። የፍትሐብሔር ሥ/ሥ/ሕጉ ቁ. 216 (2) ከሳሹ አቤቱታ ለማቅረብ ምክንያት የሆኑትን ሁሉ በክሱ ማመልከቻ ላይ አጠቃሎ መግለጽ አለበት በማለት ከሳሹ የክሱን ምክንያት መነጣጠል እንደማይችል ይደነግጋል። ለፍርድ አፈፃፀም የከፈልኩት ይመለስልኝ የሚለው አቤቱታ በሚመለከተው የሕንድ ሥነ ሥርዓት ትርጉም መሠረት ክስ ባለመሆኑ ንብረቱ እንዲመለስለት ያመለከተ ተከራካሪ እንደገና በሌላ አቤቱታ ከንብረቱ የተገኘው ጥቅም ይመለስልኝ በማለት ማመልከት ይችላል በማለት አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ወስኗል። የዚህ ዓይነት ትርጉም ትክክል መስሎ አይታይም። ምክንያቱም የክስ ምክንያትን መነጣጠል የተከለከለበት ምክንያት ለአፈፃፀም የከፈልኩት ይመለስልኝ ለሚለው አቤቱታም በእኩል ደረጃ ተፈፃሚ በመሆኑ አቤቱታ አቅራቢው ንብረቱ ይመለስልኝ የሚለውን ሁሉንም ጥያቄውን በአንድ ላይ እንዲያቀርብ መደረግና ነጥሎ የተወደገ ጥያቄ ካለ ግን ሌላ ጊዜ ከማቅረብ መከልከል ይኖርበታል።

ምዕራፍ 9

የፍርድ አፈፃፀም

“አፈፃፀም” ማለት አንድ የተፈረደበት ሰው በፍርድ መሠረት ሳይፈጽም ሲቀር እንደፍርዱ እንዲፈጽም የሚገደድበት ሥርዓት ነው። እዚህ ላይ በውሳኔና በፍርድ መካከል ያለውን ልዩነት መገንዘብ አስፈላጊ ይሆናል። “ፍርድ” ማለት የትእዛዝ ወይም የውሳኔ ወይም የብይን መሠረት ሆኖ በፍርድ ቤት የተሰጠ ቃል ማለት ነው። በአንድ የፍርድ ሐተታ ላይ የተያዘው ጭብጥ፣ ጭብጡ እንዴት እንደተወሰነና የተወሰነበትን ምክንያት መግለፅ አለበት። ፍርድ ውሳኔ ካልያዘ በራሱ ተፈጻሚ አይሆንም። ፍ/ቤቱ በፍርዱ ውስጥ ለአፈጻጸም ምቹ መስለው የታዩትን ነገሮች በመግለጽ ስለፍርዱ አፈጻጸም ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል። በዚህ አይነት የተገለፀውና የተሰጠ ትዕዛዝ ውሳኔ ይባላል። ውሳኔው የተፈረደበት ሰው አንድ ነገር ከማድረግ እንዲወገድ ወይም የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፍል፤ በትዕዛዙ ላይ የተገለፀውን ነገር እንዲፈጽም ወይም ከመፈፀም እንዲታገድ፤ የማይንቀሳቀስ ንብረት እንዲያስረክብ ወይም እንዲለቅ ሲሆን ይህንኑ ግልጽ የሆነ ትዕዛዝ መያዝ አለበት ቁ. 183(1) ይመለከቷል። በአፈፃፀም ጊዜም የሚወሰነው ይኸው ትዕዛዝ ነው። በዚህ ዓይነት የሚዘጋጀው ውሳኔ የሚባለው የፍርዱ ተፈፃሚው ክፍል ነው። በዚህ ምዕራፍ የምንመለከተው 1. በአፈፃፀም ጊዜ ሥልጣን ያለው ፍ/ቤት 2. የአፈፃፀሙ ሥነ ሥርዓትና 3. ንብረትን ማስከበርና መሸጥ በማለት በሦስት ክፍሎች የተከፋፈለ ነው።

ሀ. በአፈፃፀም ጊዜ ሥልጣን ያለው ፍ/ቤት

ፍርድ የሚያስፈፅመው ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤት ወይም እንደ ፍርዱ እንዲያስፈፅም የታዘዘው ፍርድ ቤት ነው። ውሳኔው የተሰጠው በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በሆነ ጊዜ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 183(1) መሠረት ስለአፈፃፀሙ ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል ወይም እንደፍርዱ እንዲያስፈጽም ነገሩን በመጀመሪያ ደረጃ ለሰማው ፍ/ቤት መልሶ ይልካል። በውሳኔው መሠረት እንዲፈፀምለት የሚፈልገውም ወገን እንዲፈፀምለት ለመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ያመለክታል። ውሳኔው የተሰጠው በዙፋን ችሎት ከሆነ የተሰጠውን ፍርድ ወይም ትዕዛዝ ለማስፈፀም የሚፈልግ ማናቸውም ተከራካሪ ወገን እንደፍርዱ ወይም እንደትዕዛዙ እንዲፈፀምለት ከሚያቀ

ርበው ማመልከቻ ጋር በማሕተም የተረጋገጠ የፍርድ ወይም የትዕዛዝ ትክክል ግልባጭ አያይዞ አቤቱታ የቀረበበትን ፍርድ በመጨረሻ ደረጃ ለወሰነው ፍ/ቤት ሲያቀርብ ራሱ እንደፈረደው ወይም እንዳዘዘው አድርጎ ያስፈፅማል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 370 ይመለከታል።

1. የፍርድ አፈፃፀምን ወደ ሌላ ፍ/ቤት ስለማስተላለፍ

በመሠረቱ አንድን ፍርድ የሚያስፈጽመው ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤት ወይም እንደፍርዱ እንዲያስፈጽም በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የታዘዘው ፍ/ቤት ወይም በዙፋን ችሎቱ የተመረጠ ፍ/ቤት ነው። ነገር ግን የፍርዱን ውሳኔ የሰጠው ፍ/ቤት በራሱ አስተያየት ወይም የተፈረደለት ወገን ሲያመለክት ፍርዱን እንዲያስፈፅም ከዚህ ቀጥሎ ለተመለከቱት 1- የፍርድ ባለዕዳው ሥራውን በሚያካሂድበት ፣ 2- በሚነግድበት ፣ ለጥቅሙ በሚሠራበት ወይም በሚኖርበት ቦታ ሥልጣን ላለው ፍርድ ቤት ፣ 3- የፍርዱን ውሳኔ ከሰጠው ፍ/ቤት የሥልጣን ክልል ውጭ የፍርድ ባለዳው በፍርድ የተወሰነበትን እዳ ለመሸፈን የሚችል ንብረት ያለው ሲሆን ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ ሥልጣን ላለው ፍ/ቤት ፣ 4- የማይንቀሳቀስ ንብረት ለማስረከብ ወይም በሐራጅ ለማሸጥ የተሰጠ ፍርድ ሲሆን ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ ስልጣን ላለው ፍ/ቤት ፣ 5- ፍ/ቤቱ ተገቢ መስሎ በታየውና በሚመዘግበው በማናቸውም ምክንያት ለመረጠው ፍ/ቤት ትዕዛዝ ያስተላልፋል።

እንዲህ ዓይነቱ ዝውውር የአስገዳጅነት ባሕርይ የሌለው በመሆኑ ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤትም ቢሆን ራሱ ለማስፈፀም ይችላል። የሆኖ ሆኖ አንድ ንብረት ከፍ/ቤቱ ሥልጣን ክልል ውጭ በሚሆንበት ጊዜ ፍርዱን የሰጠው ፍ/ቤት በዚህ ንብረት ላይ ሊያስፈጽም ይችላል ወይስ አይችልም የሚለው እጠያያቂ ይሆናል። በሕንድ ፍ/ቤቶች ዘንድ ግን ይህ አይቻልም። የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት በኢትዮጵያም ቢሆን መብቱ ተመሳሳይ ነው። ፍ/ቤቱ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ለመያዝና በሐራጅ ማሸጥ የሚችለው ንብረቱ በከፊል በእርሱ የክልል ስልጣን ሥር ያለ እንደሆነ ብቻ ነው። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 26/1 ይመለከታል። የማይንቀሳቀሰው ንብረት በአጠቃላይ ከፍ/ቤቱ የክልል ሥልጣን ውጭ ከሆነ ፍ/ቤቱ ንብረቱን የመያዝና በሐራጅ የማስሸጥ ሥልጣን የለውም ወደሚለው ድምዳሜ እንደርሳለን። ስለዚህ ውሳኔው የማይንቀሳቀስ ንብረት የመሸጥ ወይም

ትዕ-
ደ
አደር

፪/በ
ው-
ርዳ
ው
ፍርድ
ቅ
ት
ላዳው
በረ
በረት
ገማ-
ው
ገተላ

ሆኑ
ሆሎ
ዱ
ልም
ም
በጌ
ሸጥ
በ፩
ረት
፳፯
ሚ
ም

የማስረከብ ሲሆን እና የማይንቀሳቀሰው ንብረት ከፍ/ቤቱ የክልል ሥልጣን
ውጭ በሚሆንበት ጊዜ አፈጻጸሙን የማይንቀሳቀሰው ንብረት ባለበት ቦታ
ሥልጣን ላለው ፍ/ቤት ማስተላለፍ አለበት። ቀደም ሲል እንዳየነው
የማይንቀሳቀስ ንብረት የሚመለከት ክስ መቅረብ ያለበት ንብረቱ ባለበት
ሥልጣን ላለው ፍ/ቤት ነው። አፈጻጸሙም ቢሆን ከዚህ የተለየ መሆን
ያለበትም። የሚንቀሳቀስ ንብረትን በሚመለከት ሕግ የሚለው ነገር
ባለመኖሩ አፈፃፀሙን የያዘው ፍ/ቤት ንብረቱ ባለበት ቦታ በንብረቱ ላይ
ሊያስፈጽም ስለሚችል አፈፃፀሙን ንብረቱ በሚገኝበት ቦታ ላለው ፍ/ቤት
ላያስተላልፍ ይችላል። ሆኖም ግን ንብረቱ የሚገኘው ርቀት ባለው ቦታ ከሆነ
አፈፃፀሙን ንብረቱ ባለበት ቦታ ያለው ፍ/ቤት እንዲያስፈጽም ሊያስተላልፍ
ይችላል። እንደፍርዱ እንዲፈፀም ትዕዛዝ የሚያስተላልፈው ፍ/ቤት
ከሚሰጠው ትዕዛዝ ጋር የፍርዱን ወይም የውሳኔውን ትክክል ግልባጭ ፤
የፍርዱ ውሳኔ በተሰጠበት ፍ/ቤት ሥልጣን ክልል ውስጥ ፍርዱ ያልተፈፀመ
መሆኑን የሚያረጋግጥ የምስክር ወረቀት ወይም ፍርዱ በክፊል ተፈጽሞ
ከሆነ የተፈፀመው ከፍል ምን ያህል እንደሆነ እና ያልተፈፀመው ቀሪ ደግሞ
ምን ያህል እንደሆነ ለይቶ የሚገልጽ ጽሑፍ እና ስለፍርዱ አፈፃፀም የተሰጠ
ልዩ ትዕዛዝ ካለ የዚሁን መግለጫ እንደሌለም አለመኖሩን የሚገልጽ ማስረጃ
አያይዞ መላክ አለበት። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 313(1) ይመለከቷል።
አፈፃፀሙ የተላለፈለት ፍ/ቤት የፍርድ ባለዕዳውን ጠርቶ ስለአፈጻጸሙ
የሚጠይቀው በመሆኑ አፈፃፀሙን የሚያስተላልፈው ፍ/ቤት ለፍርድ
ባለዕዳው ሊያሳውቀው ይችላል። አፈፃፀሙን ያስተላልፈው ፍ/ቤት
ውሳኔውን በአንድ ለበለጠ ፍ/ቤቶች እንዲያስተላልፍ የሚከለክለው ሕግ
የለም። ነገር ግን ውሳኔው የተላለፈላቸው ፍ/ቤቶች በአንድ ጊዜ በውሳኔው
መሠረት ሊያስፈጽሙ ሌላ ችግር ሊከሰት ስለሚችል ውሳኔው ለአንድ ፍ/
ቤት ብቻ ሊተላለፍ የተሻለ ይሆናል። ውሳኔው በሌላ ፍ/ቤት እንዲፈፀም
ያስተላለፈው ፍ/ቤት ማስተላለፉ ተገቢ ሆኖ ያላገኘው እንደሆነ ለምሳሌ
የፍርድ ባለዕዳው ውሳኔውን ባስተላለፈው ፍ/ቤት ክልል ሥልጣን ውስጥ
በቂ ንብረት ያለው መሆኑን ሲረዳው የተላለፈው ውሳኔ እንዲመለስለት
ማድረግ ይችላል።

እንደፍርዱ እንዲያስፈጽም ትዕዛዝ የተላለፈለት ፍ/ቤት የተላኩለትን
ጽሑፎች በአንድ መዝገብ ውስጥ ይዞ ስለፍርዱ ትክክለኛነት ወይም

በግልጽ ላይ ስለሰፈረው ነገር ሌላ መግለጫና ማብራሪያ ሳይጠይቅ በተሰጠው ትዕዛዝ መሠረት ማስፈፀም አለበት። ይህ ሁኔታ ውሳኔውን እንዲያስፈጽም የታዘዘው ፍ/ቤት ስለውሳኔው ትክክለኛነት ወይም ሕጋዊነት ምን ያህል ሊጠይቅ ይችላል የሚለውን ጥያቄ ያስነሳል። በእርግጥ ሕጉ “ልዩ ምክንያት” በሚለው እስካላመለከተ ድረስ በጣም ውሱን መሆን አለበት። በሕንድ አገር ውሳኔውን እንዲያስፈጽም የታዘዘው ፍ/ቤት ውሳኔውን የሰጠው ፍ/ቤት ራሱ ሥልጣን ሳይኖረው የሰጠው ውሳኔ ከሆነ አላስፈጽምም ማለት ይችላል። በኢትዮጵያም ቢሆን የተለየ አይሆንም። ለምሳሌ ገዳዩ መታየት የነበረበት በከፍተኛው ፍ/ቤት ሆኖ ሳለ ለአውራጃ ፍ/ቤት ቀርቦ ቢወሰን ውሳኔውን እንዲያስፈጽም የተላለፈለት ፍ/ቤት ውሳኔው የተሰጠው ሥልጣን በሌለው ፍ/ቤት ነውና አላስፈጽምም ማለት ይችላል። ነገር ግን ውሳኔውን የሰጠው ፍ/ቤት የክልል ሥልጣን ሳይኖረው ከሆነ እና ክሱ በሚሰማበት ጊዜ ይህ ተቃውሞ ካልቀረበ እንደተተወ ስለሚቆጠር ውሳኔውን የሰጠው ፍ/ቤት የክልል ሥልጣን ሳይኖረው ነው በሚል ውሳኔውን እንዲያስፈጽም የታዘዘው ፍ/ቤት አላስፈጽምም ማለት አይችልም። እንዲሁም ውሳኔው ሕገወጥ ውሳኔ ቢሆን ለምሳሌ ጋብቻን በፍቺ ለማፍረስ የተደረገን ስምምነት የሚያፀድቅና ተግባራዊ የሚያደርግ ከሆነ ውሳኔውን እንዲያስፈጽም የታዘዘው ፍ/ቤት አላስፈጽምም ማለት ይችላል። በእነዚህ ዓይነት ሁኔታዎች ካልሆነ እንዲያስፈጽም የታዘዘው ፍ/ቤት ማስፈጸም አለበት። ውሳኔውን እንዲያስፈፅም የተላለፈለት ፍ/ቤት ይህንን ውሳኔ ሊለወጥ፣ ሊያሻሽል ወይም ሊጨምርበት አይችልም። ሆኖም ውሳኔው አሻሚና ግልፅ ያልሆነ እንደሆነ፣ አጠራጣሪ የሆነውን ክፍል መፍትሄ ሊፈልግለት ይችላል። ለምሳሌ አንድ የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ የይግባኝ ሰሚውን ፍ/ቤት ቢያፀድቀውና በበታች ፍ/ቤት በነበረው ክርክር ስለወጭና ኪሣራ የተሰጠውን ውሳኔ በዝምታ ቢያልፈው ውሳኔውን እንዲያስፈፅም የተላለፈለት ፍ/ቤት የትኛው ወገንና ምን ያህል ወጪና ኪሣራ የበታች ፍ/ቤት እንደወሰነለት የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ማየት ይችላል።

ፍርዱ ይግባኝ ከቀረበበትና በዚሁም ይግባኝ መሠረት ፍ/ቤት የሰጠው ውሳኔ የተሻሻለ እንደሆነ፣ አስፈጻሚውም ፍ/ቤት የሚያስፈፅመው ይህንን በይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት የተሻሻለውን ወይም የቋለውን ፍርድ ነው።

ፍርድ አስፈፃሚው ፍ/ቤት ስለፍርዱ አፈፃፀም የሚሰጠው ትእዛዝና
 በትእዛዙም ላይ ይግባኝ ስለሚባልበት ሁኔታ ያለው ሥልጣን ዋናውን ፍርድ
 ከወሰነው ፍ/ቤት ሥልጣን ጋር እኩል ሆኖ ይቆጠራል። እዚህ ላይ
 የቀረበውን ክርክር አስመልክቶ በተሰጠው ፍርድ ላይ ይግባኝ ቢቀርብበትም
 እንኳ፤ ፍ/ቤቱ ፍርዱን የማስፈፀሙን ሥልጣን እንደያዘ ይቆያል። ነገር ግን
 እዚህ ላይ ፍርድ እንዲያስፈልግ ማስተላለፍ አይችልም። የማስፈፀም ትዕዛዝ
 የተላለፈለት ፍ/ቤት፤ በትዕዛዙ መሠረት ፈፅሞ እንደሆነ ማስፈፀሙን፤
 ፍርዱን ለማስፈፀም ያልቻለ እንደሆነ ያላስፈፀመበትን ምክንያት መሰናክል
 ሊሆኑ የቻሉትን አካባቢ ሁኔታዎች በዝርዝር በመግለፅ ላዘዘው ፍ/ቤት
 ማስታወቅ አለበት። የውሳኔው አፈፃፀም ወደሌላ ፍ/ቤት መተላለፍ
 ውሳኔውን የሰጠው ፍ/ቤት የአፈፃፀሙን ሂደት እንዳይቆጣጠር አያደር
 ገውም። ውሳኔው ላፈፃፀም ወደ ሌላ ፍ/ቤት የተላለፈ ቢሆንም ውሳኔውን
 የሰጠው ፍ/ቤት ያፈፃፀም ትዕዛዝ ሊሰጥ ይችላል። በዚህም መሠረት የፍርድ
 ባለዕዳው ጥቂት ንብረት ውሳኔውን በሰጠው ፍ/ቤት የሥልጣን ክልል ውስጥ
 ቢኖረው ውሳኔውን የሰጠው ፍ/ቤት በዚህ በፍርድ ባለዕዳው ንብረት ላይ
 አፈፃፀሙ ቀጥሎ ቀረው ዕዳ እንዲከፈል ውሳኔውን እና ስለአፈፃፀሙ
 ተገቢውን መመሪያ ለሌላ ፍ/ቤት ማስተላለፍ ይችላል። ቀደም ሲል
 እንዳየነው ውሳኔውን እንዲፈጸም ለሌላ ፍ/ቤት ያስተላለፈው ፍ/ቤት
 አፈፃፀሙ ለራሱ እንዲመለስለት ማድረግ ይችላል። ይህን በሚያደርግበት
 ጊዜ ስላፈፃፀሙ የሚቀርብለትን ማመልከቻ ተቀብሎ እንዲያስፈጽም
 የታዘዘው ፍ/ቤት ውሳኔውን መልሶ ባይልክለትም አፈፃፀሙን ያስተናግዳል።
 አፈፃፀሙ እንዲታገድ የሚጠይቅ ወገን ማመልከቻውን ማቅረብ
 ያለበት ውሳኔውን ለሰጠው ፍ/ቤት ነው። አፈፃፀሙን የያዘው ፍ/ቤት የፍርድ
 ባለዕዳው አቤቱታውን ለፈረደው ፍ/ቤት ለማቅረብ በቂ ሆኖ ለሚገመት ጊዜ
 ብቻ ውሳኔውን ሊያግድለት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 376(1)
 ይመለከታል። አፈፃፀሙን የያዘው ፍ/ቤት አፈፃፀሙን ለማገድ ሥልጣን
 አልተሰጠውም። የዚህ ዓይነቱ ሥልጣን የተሰጠው ውሳኔውን ለሰጠው ፍ/
 ቤት ነው። በተመሳሳይ ሁኔታ አፈፃፀሙ ወደሌላ ፍ/ቤት የመተላለፉን
 ሕጋዊነት ለማንሳት የሚፈልግ የፍርድ ባለዕዳ ጥያቄውን ማቅረብ ያለበት
 አፈፃፀሙን ላስተላለፈው ፍ/ቤት ነው። አፈፃፀሙ የተላለፈለት ፍ/ቤት
 የፍርድ ባለዕዳው አቤቱታውን ውሳኔውን ለሰጠው ፍ/ቤት ለማቅረብ

የሚያስችለው በቂ ጊዜ ሊሰጠው ይችላል። ፍርድን የፈረደው ፍ/ቤት ስለፍርዱ አፈፃፀም የሚሰጠው ማናቸውም ትዕዛዝ የፍርድ አስፈፃሚውን ፍ/ቤት ያስገድደዋል። በፍርድ አፈፃፀም ምክንያት የፍርድ ባለዕዳው ታሰር እንደሆነ ወይም ንብረቱ በፍ/ቤቱ ተይዞ እንደሆነ ለቀረበው አቤቱታ ውሳኔ እስኪሰጠው ድረስ የታሰረው እንዲፈታ ወይም የተያዘው ንብረት እንዲለቀቅ ትዕዛዝ ሊሰጥለት ይችላል። ሆኖም ይህ ትዕዛዝ የፍርድ ባለዕዳው እንደገና እንዳይታሰር ወይም ንብረቱ ተመልሶ እንዳይያዝ አያደርገውም።

ለማጠቃለል ያህል የሥነ-ሥርዓት ሕጉ አንድ ውሳኔ እንዲያስፈጽም የታዘዘው ፍ/ቤት በምን ዓይነት ሁኔታ እንደሚያስፈጽም ምቹ የሆነ ሥርዓትን አብጅቷል። አንድ ውሳኔ እንዲያስፈጽም የታዘዘ ፍ/ቤት የተላለፈ ለትን ውሳኔ ማስፈጸም አለበት እንጂ ውሳኔውን ሊለውጥ ወይም ሊያሻሽል አይችልም። ውሳኔው የተሰጠው በስረነገሩ ሥልጣን በሌላው ፍ/ቤት ነው ወይም ውሳኔው ሕገወጥ ነው ሲል ብቻ ነው ፍ/ቤቱ ውሳኔውን አላስፈጸምም ማለት የሚችለው። ውሳኔ እንዲያስፈጽም የታዘዘው ፍ/ቤት አቤቱታ ለማቅረቢያ በቂ ጊዜ ከሚፈቅድ በስተቀር ውሳኔ ማገድ አይችልም።

2. በፍርድ አፈፃፀም ላይ ፍርድ ቤቱ ያለው ሥልጣን

የአፈፃፀም ክስ ራሱን የቻለ ክስ እንደሆነ ሊታወቅ ይገባል። አንድ ውሳኔ ወዲያውኑ ተፈፃሚ አይሆንም፤ የሚፈፀመው በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቱ 378(1) ድንጋጌ መሠረት ፍርድ የተፈረደለት ሰው እንደፍርዱ እንዲፈፀምለት ፍርዱን ለፈረደው ፍ/ቤት ሲያመለክት ነው። የአፈፃፀም ማመልከቻ የቀረበለት ፍ/ቤትም በጉዳዩ ሙሉ ሥልጣን ይኖረዋል። ስለፍርድ አፈጻጸም የሚነሳውን ክርክር ወይም በፍርድ የተወሰነው ዕዳ በሚገባ ተከፍሏል፤ ወይም ከፍርድ ባለዕዳነት ነፃ ሆኖለሁ ወይም የፍርድ ባለዕዳነቱን ግዴታ ፈፅሜያለሁ በማለት በባለጉዳዮች መካከል ለሚነሳው ክርክር አዲስ ክስ መክፈት አስፈላጊ ሳይሆን ፍርድ አስፈፃሚው ፍ/ቤት በፍርድ አፈፃፀሙ መዝገብ ላይ ሊወሰነው ይችላል። እዚህ ላይ የአፈፃፀሙን ክስ ከፍሬ ጉዳዩ ክስ ጋር ተመሳሳይ የሆነ አካሄድና ፍጻሜ ይኖረዋል። አፈፃፀሙን በተመለከተ ሊነሱ የሚችሉ ጥያቄዎች በሙሉ አፈፃፀሙን ለያዘው ፍ/ቤት መቅረብ አለባቸው። ውሳኔውን የሚያስፈጽመው ፍ/ቤት የሚሰጠውን ትዕዛዝ ይግባኝ ሊባልበት ይችላል። ይግባኝ ካልተባለበት ግን በአፈፃፀሙ ሂደት

የተፈ.

ለፍ

እንግ

ቻቸ

ረ

የአን

የ

የ

የሚ

(

የማ

(

ገ

ገ

በዘ

፤

ዘ

ዐ

፤

የ

ግ

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

ቤት
የ
ሰር
ሰላ
ንዳ
ዳው
።
ጽም
ሆነ
ለፈ
ሽል
ነው
ም
ግን

ንድ
/ቁ.
ፈፅ
በቻ
ነም
ለ
ታ
ከሰ
መ
በሰ
ነተ
ነብ
ነዝ
ት

የተፈፀመው ሁሉ የመጨረሻ ይሆናል። በተከራካሪዎች ወገኖች መካከልም ለአዲስ ክስ መሠረት አይሆንም። ቀጥለንም የዚህ ሥርዓት ውጤት እንመለከታለን። ይህ ሥርዓት የክርክሩ ተካፋይ የሆኑትን ወገኖችና ተተኪዎችቸውን ወይም እንደራሴዎቻቸውን የሚጨምር ነው። በፍርድ አፈፃፀም ረገድ የሚነሳውን ክርክር ወይም ጥያቄ አቅራቢው ከተከራካሪዎቹ ወገኖች የአንደኛው እንደራሴ ወይም ወኪል ነው ወይም አይደለም በማለት የሚነሳውን ክርክር የሚወሰን ፍርዱን እንዲያስፈጽም የታዘዘው ፍ/ቤት ነው የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 376(2) ይመለከታል። ለዚህ ዓላማ ሲባል እንደራሴ የሚለው ሕጋዊ እንደራሴዎችን ብቻ ሳይሆን ጥቅም የተላለፈለትን ለምሳሌ በፍርድ ባለመብቱ ወይም በፍርድ ባለዕዳው ጥቅም የተላለፈለትን የሚጨምር ነው። ግለሰቡ ከተከራካሪዎቹ ወገኖች ጥቅም የተላለፈለት ሰው ነው ወይስ አይደለም የሚለውም ጥያቄ የዚህ ሰው ጥቅም በአፈፃፀሙ የሚነዳ እስከሆነ ድረስ የሚወስነው በዚያው አፈፃፀሙን በያዘው ፍ/ቤት ይሆናል። በዚህ ዓይነት “እንደራሴ” የሚለው ከፍርድ ባለዕዳው ላይ ንብረት የገዛ ወይም ንብረቱን የተከራየ ወይም የማይንቀሳቀስ ንብረቱን በመያዥ የያዘን ሰው ይጨምራል የተገዛው ወይም በመያዥ የተያዘውም ንብረት በአፈፃፀም የተከበረ መሆን አለበት። በመጀመሪያው ክስ ወይም ክርክር ተካፋይ ወገን የነበረና በአፈፃፀሙ መብቱ የተነካ ወገን ምንም እንኳ በእርሱ ላይ የተመሠረተው የመጀመሪያው ክስ ቢዘጋም አፈፃፀሙን በሚመለከት ሚናቸውንም ጥያቄ አፈፃፀሙን ሊያዘው ፍ/ቤት ሊያቀርብ ይችላል።

የፍርድ አፈፃፀምን፣ ከውሳኔው ነፃ መሆንን ወይም ውሳኔው የተፈፀመ መሆኑን የሚመለከት ማንኛውም ጥያቄ ይህን የአፈፃፀም ስርዓት ተግባራዊ ለማድረግ ሲባል በሰፊው መተርጎም አለበት። ከፍርድ ባለዕዳው ጋር ውሳኔው የሚፈፀምበትን ሁኔታ እና ጊዜ አስመልክቶ የሚደረግ ግልግል በፍ/ቤት ተመዝግቦ በዚህ ደንብ መሠረት ይፈፀማል እንጂ አዲስ ክስ አይቀርብ በትም። እንዲህ ያለው የግልግል ስምምነት ስለመኖሩ የሚነሳ ጥያቄ ሁሉ መወሰን ያለበት ፍርዱን በሚያስፈፅመው ፍ/ቤት ነው። ግልግልን ወይም እርቅን በተመለከተ አንድ ፍ/ቤት የሚኖረው ሥልጣን በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 274-277 ላይ ተመልክተዋል። ለምሳሌ የሚቹ የፍርድ ባለዕዳው ሕጋዊ ወኪል የሆነ ወገን በአፈፃፀም የተያዘው ንብረት የሚቹ ሳይሆን የእኔ ነው በማለት ክርክር ቢያነሳ ጥያቄውን ማቅረብ ያለበት ፍርዱን ለሚያስፈፅመው

ዕመው ፍ/ቤት ነው። ባለዕዳው እንደሞተ ወኪሉ የክርክሩ ተካፋይ እንዲሆን ይደረጋል። ከዚህ የሚከተሉት ምሳሌዎች ፍርድን በሚያስፈጽመው ፍ/ቤት ዘንድ መነሣት ያለባቸው ጥያቄዎች ናቸው። (1) የፍርድ ባለዕዳው የንብረቱን ይዞታ ከማስረከብ በፊት ንብረቱ ላይ ባደረሰው ጉዳት ሳቢያ የሚጠየቀው የጉዳት ካሣ ጥያቄ ሲኖር (2) “የፍርድ ባለመብቱ በፍርድ ከተሰጠው በላይ ወይም በፍርዱ ውስጥ ከተጠቀሰው ሌላ ንብረት በተጨማሪ ወስዷል” በማለት የፍርድ ባለዕዳው የሚያቀርበው ጥያቄ ሲኖር፤ (3) ውሳኔው በመያዥ በተያዘው ንብረት ላይ ከተፈፀመ በኋላ በተያዘውና በተሸጠው ንብረት ግምት ላይ ስህተት ሲኖር በብልጫ የተገኘው ዋጋ እንዲመለስ ወይም ግምቱ እንሰ ከሆነ ይህንኑ አስመልክቶ የሚቀርብ ጥያቄ ተበድያለሁ የሚለው ወገን ሌላ አዲስ ክስ ከማቅረብ ይታገዳል። እንዲሁም ደግሞ የተወሰነ ገንዘብ ከፍሉ የንብረቱን ይዞታ እንዲያገኝ ውሳኔ ያገኘ የፍርድ ባለመብት ክፈል የተባለውን ገንዘብ ከክፈለ በኋላ የንብረቱ ይዞታ ባይመለስለት ይዞታውን ለማግኘት አዲስ ክስ ማቅረብ ሳያስፈልገው ለዚያው አፈፃፀሙን ለያዘው ፍ/ቤት ይዞታውን እንዲያገኝ ማመልከት አለበት። ወይም በፍርድ አፈፃፀም ምክንያት የማይንቀሳቀስ ንብረት የተሸጠ እንደሆነ የሽያጩ ሥርዓት ተገቢ ባልሆነ መንገድ ወይም በማጭበርበር ተፈርሟል በማለት የፍርድ ባለዕዳው የተቃወመ እንደሆነ ሽያጩ እንዲፈርስ ወይም እንዲታገድ አቤቱታውን ለዚያው አፈፃፀሙን ለያዘው ፍ/ቤት ማቅረብ አለበት። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 445 ይመለከታል። በሕንድ ፍ/ቤቶች ዘንድ በአፈፃፀም ንብረት የገዛ ሰው የንብረቱን ይዞታ ለማግኘት አዲስ ክስ ማቅረብ ይኖርበታል ወይስ ለዚያው አፈፃፀሙን ለያዘው ፍ/ቤት ማመልከት አለበት የሚለውን ጥያቄ በተመለከተ የአመለካከት ክፍፍል አለ። አንዳንድ ፍ/ቤቶች (እዚያው በሕንድ አገር ማለት ነው) በአፈፃፀም ንብረቱን የገዛው ሰው የፍርድ ባለመብቱን ተከቶ በመሆኑ የፍርድ ባለመብቱ የንብረቱን ይዞታ ለማግኘት ሌላ አዲስ ክስ ማቅረብ ስለማያስፈልገው ንብረቱን የገዛው ሌላው ሰው አዲስ ክስ ማቅረብ የለበትም። ለዚያው አፈፃፀሙን ለያዘው ፍ/ቤት ማመልከት አለበት የሚል አቋም አላቸው። ለእነዚህ ቢሆን የሚታየኝ ሁለቱም ማለት በአፈፃፀም የተሸጠውን ንብረት የገዛውና የፍርድ ባለመብቱ የንብረቱን ይዞታ ለማግኘት ማመልከት ያለባቸው ለዚያው ውሳኔውን ለሚያስፈጽመው ፍ/ቤት እንጂ ሌላ አዲስ ክስ ማቅረብ የለባቸውም። አፈፃፀሙን

የሰጠው
አዲስ ክስ
በፍርድ
ማሳሳት
ባለመብት
ቢያገኝ
ባለዕዳው
ፈጽሟል
ይህ ጉዳይ
ቤት
ይ
መሆኑ
ነው
ዓይነት
የማ
በማያ
ይህ
ሕግ
ወግ
ወ
ጽመ
ባ
ማሰ
ፋ
መ
ለ
ላ

የያዘው ፍ/ቤት የተሸጠውን ንብረት ይዞታ ለገዥው ማስተላለፍ ስለሚችል አዲስ ክስ ማቅረቡ አስፈላጊ አይሆንም።

በአፈ.ፃፀም ጊዜ መነሳት የሚገባቸው ጉዳዮች በወቅቱ ካልተነሱ በኋላ ማንሳት እንደማይቻል የአፈ.ፃፀም ስርዓቱ ይከለክላል። ለምሳሌ የፍርድ ባለመብቱ በአፈ.ፃፀም አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ከፍርድ ባለዕዳው ቢያገኝ እና በኋላ ደግሞ ይዞታን በሚመለከት የፍርድ ባለመብቱ በፍርድ ባለዕዳው ላይ ሌላ ክስ ቢያቀርብ የፍርድ ባለዕዳው በውሳኔው መሠረት ፈጽሜአለሁና አዲስ ክስ ሊቀርብብኝ አይገባም በማለት ሊቃውም ይችላል። ይህ ጉዳይ ከአፈ.ነህመ. ጋር የተያያዘ በመሆኑ ውሳኔውን ለአስፈፀመው ፍ/ቤት ማቅረብ ነበረበት እንጂ እንደ አዲስ ክስ ማቅረብ የለበትም።

ይህ የአፈ.ፃፀም ደንብ ተፈጻሚ የሚሆነው አፈ.ፃፀም ፡ ከአፈ.ፃፀም ነፃ መሆኑና ውሳኔው ስለመፈፀሙ የሚመለከቱ ጥያቄዎችን በተመለከተ ብቻ ነው። ውሳኔውን ራሱን በሚመለከቱ ጥያቄዎች ወይም ከአፈ.ፃፀም ጋር ምንም ዓይነት ግንኙነት የሌላቸው ጉዳዮች ላይ ተፈ.ፃሚ አይሆንም ለምሳሌ ሚች የማይንቀሳቀስ ንብረቱን በመያዥ ሰጥቷል። የሚች ሕጋዊ ወኪል ይህ በማያዥ ተይዟል የተባለው ንብረት የሚች ንብረት ሳይሆን የእኔ ነው ቢል ይህ ዓይነቱ ተቃውሞ አፈ.ፃፀሙን የሚመለከት ሳይሆን የውሳኔውን ሕጋዊነት የሚመለከት ነው። በመሆኑም ይህ ሰው በዋና ክርክር ተከራካሪ ወገን ቢሆንም ጥያቄው አፈ.ፃፀሙን ወይም ከአፈ.ፃፀሙ ነፃ መሆኑን ወይም ውሳኔው የተፈፀመ መሆኑን የሚመለከት ባለመሆኑ ውሳኔውን ለሚያስፈጽመው ፍ/ቤት ማቅረብ የለበትም። ወይም በሌላ ሁኔታ ክርክሩ በፍርድ ባለመብቱና ፍርዱ ለእኔ ተላልፎልኛል በሚል ወገን መካከል የመብት ማስተላለፉን ሕጋዊነት ወይም ተገቢነት አስመልክቶ ተነሣ እንበል። እዚህ ላይ መብት ተላልፎልኛል የሚለው ወገን ፍርዱን ለማስፈፀም የወሰደው እርምጃ የለም ፡ ፍላጎቱ የፍርድ ባለመብቱ በአፈ.ፃፀም ያገኛቸውን ጥቅሞች መልሶ ለመውሰድ ብቻ ነው። በዚህ ዓይነት ጥያቄው የአፈ.ፃፀሙን ሂደት ወይም ከአፈ.ፃፀም ነፃ መሆኑን ወይም ውሳኔው የተፈፀመ መሆኑን በሚመለከት ባለመሆኑ እና የመብት መተላለፉን የሚመለከት በመሆኑ ውሳኔውን ለሚያስፈጽመው ፍ/ቤት የሚቀርብ አይሆንም።

ፍርድ በተፈረደለት ሰው ላይ ፍርድ የተፈረደበት ወገን ክስ ያቀረበ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ተገቢ መስሎ የገመተው በቂ ዋስትና ወይም መደብር እንዲሰጥ ካደረገ በኋላ ለክርክሩ ውጤት እስኪሰጠው ድረስ ፍርዱ ከመፈፀሙ ታግዶ እንዲቆይ ለማዘዝ ይችላል። የዚህም መሠረተ ሀሳብ የፍርድ ባለዕዳው የክርክሩ አሸናፊ ቢሆን ሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች የፍርድ ባለመብት ስለሚሆኑ ሁለቱም ወገኖች እንዲሉ ለሌላው የሚከፍለው እኩል ቢሆን ስለሚቻቻሉ ወይም ከፍርድ ባለመብቶቹ እንዲሉ ለሌላው የሚጠይቀው ገንዘብ ብልጫ ያለው ሲሆን ፍርዱ የሚፈፀመው ብልጫ ላለው ወገን ሆኖ በብልጫው ገንዘብ መጠን በመሆኑ ነው የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 392 ይመለከታል። በዚህም መሠረት ፍ/ቤቱ በመስማት ላይ ያለው ክስ ውሳኔ እስከአገኘ ድረስ አፈፃፀሙን የማቆየት ሥልጣን አለው በመስማት ላይ ያለው ክርክር በሌላ ፍ/ቤት ሊሆን ይችላል የግድ በዚያው ፍ/ቤት መሆን የለበትም። አፈፃፀሙን ሊያግድ የሚችለው ውሳኔውን የሰጠው ፍ/ቤት እንጂ ውሳኔውን የሚያስፈፅመው ፍ/ቤት ወይም የፍ/ባለዕዳውን ክስ በመስማት ላይ ያለው ፍ/ቤት አይደለም።

ለ. ለአፈፃፀም የሚቀርብ ክስ

በዚህ ክፍል የምናየው የፍርድ ባለመብቱ የአፈፃፀም ክስን እንደሚያቀርብና እንዴት ሊከተላቸው የሚገባቸውን የሥነ-ሥርዓት ደንቦች ይሆናል።

1. ለአፈፃፀም የሚቀርብ ማመልከቻ

ሀ. ጠቅላላ ድንጋጌዎች

የፍርድ ባለዕዳው የፍርዱን ውጤት በራሱ ፍላጎት ፈጽሞ ይሆናል። ለምሳሌ ለፍርድ ባለመብቱ እንዲከፍል የተወሰነበትን ገንዘብ ከፍሎ ይሆናል። በዚህ ጊዜ የአፈፃፀም ክስ አስፈላጊ አይደለም። ነገር ግን ውሳኔው በፍርድ ባለዕዳው ካልተፈፀመ የፍርድ ባለመብቱ እንደፍርዱ እንዲፈፀምለት ፍርዱን ለፈረደው ፍ/ቤት ሊያመለክት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 378 ይመለከታል። የፍርድ ባለአዳው ከዚህ ዓለም በሞት ተለይቶ እንደሆነ አፈፃፀሙ በወራሾቹ ላይ ሊጠየቅ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 381

ቀረበ

ያገ

መ

ዳረ

ብ

ሆኑ

ቀ

ሆኖ

3

ወጥሎ

ለሙ

ወሀ

እንጂ

ማ

ሚያ

ንሆኑ

ናሉ

ከዓ

ሳኔው

ም

ግዋ

ነደሙ

1

ይመለከቷል። የአፈ.ፃፀሙ ክስ የዋናው ክስ ቀጣይ በመሆኑ የፍርድ ባለመብቱ የተለየ ክስ ማቅረብ እያስፈልገውም ለዋናው ክስ ተፈፃሚ የሆኑት ጠቅላላ ድንጋጌዎች ለአፈ.ፃፀሙ ክስ ተፈፃሚ አይሆኑም ዋናው ማለት የመጀመሪያው የክስ መዝገብ ውሳኔው እስኪፈፀም ድረስ አይዘጋም። የአፈ.ፃፀም መማልከቻውም መቅረብ ያለበት የፍርድ ባለዕዳው በውሳኔው መሠረት ያልፈፀመ መሆኑ ሲረጋገጥ ነው። ይህም ማለት የፍርድ ባለዕዳው እዳውን ለመክፈያ ጊዜ ተስጥቶት እንደሆነና በውሳኔው መሠረት ሳይፈጽም ይህ ጊዜ አልፎ ከሆነ የፍርድ ባለመብቱ ይህ ጊዜ እንደአለፈ ውደያውኑ ሊያመለክት ይችላል። በውሳኔው ላይ የመክፈያ ጊዜ ለፍርድ ባለዕዳው አልተሰጠ ከሆነ ግን የአፈ.ፃፀም መማልከቻው ወዲያው ፍርዱ እንደተሰጠ ሊቀርብ ይችላል የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 378(2) ይመለከቷል።

የሚቀርበው የአፈ.ፃፀም መማልከቻ 1. የክሱን መዝገብ ቁጥር 2. የተከራካሪዎቹን ወገኖች ስም 3. ውሳኔው ወይም ፍርዱ የተሰጠበትን ቀንና ዓመት ምህረት 4. በተሰጠው ፍርድ ወይም ውሳኔ ይግባኝ ተብሎበት እንደሆነ የዚህን መግለጫ (ይግባኝ ተብሎበት እንደሆነ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ምናልባት ፍርዱን ወይም ውሳኔውን ሊያግደው ይችላል ይሆናል) 5. ፍርዱ ከተሰጠ በኋላ በተከራካሪዎቹ ወገኖች መካከል በፍርዱ አፈ.ፃፀም ምክንያት የተፈፀመ ክፍያ ወይም የተደረገ መቻቻል ካለ ይህንን የሚገልጽ ጽሑፍ 6. ፍርዱ እንዲፈፀም ሌላ መማልከቻ ቀርቦ እንደሆነ የቀረበበትን ቀንና ዓመት ምህረት ያስገኘውን ውጤት ወይም የተሰጠውን ውሳኔ (የመጀመሪያ አፈ.ፃፀም መማልከቻ ቀርቦ አስር ዓመት ካለፈ በኋላ አዲስ የአፈ.ፃፀም መማልከቻ ማቅረብ ስለማይችል ይህ በጣም አስፈላጊ ነው የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 384 ይመለከቷል)። 7. በፍርዱ መሠረት የሚጠይቀውን የገንዘብ ልክ ከነወለዱ ወይም ሌላ ዳኝነት እንዲሁም የፍርድ ባለዕዳው በፍርድ ባለገንዘቡ ላይ ባስፈረደው በሌላ ፍርድ መሠረት ስለተደረገ መቻቻልና ለፍርድ ባለዕዳው ስለተሰጠው ፍርድ ዝርዝር መግለጫ 8. ኪሳራ ተወስኖ እንደሆነ ልኩን 9. ፍርዱን እንዲፈጽም ተጠያቂ የሚሆነውን ወገን እና 10. የፍ/ቤቱ እርዳታ የሚጠየቅበትን ሁኔታ በተለይም በፍርድ የታዘዘውን ንብረት እንዲረከብ ወይም ይዞታው እንዲለቀቅለት መሆኑን ማናቸውም ንብረት ተከብሮ ወይም ሳይከበር እንዲሸጥ

መሆኑን፡ ወይም የንብረት አስተዳዳሪ ወይም ተረካቢ እንዲሾም የሚጠይቅ መሆኑንና ፍርድን ለማስፈፀም ምቹና ተገቢ የሆነውን ዘዴ መግለጽ አለበት። የአፈፃፀም ማመልከቻው በጽሑፍ ሆኖ እንደ ክስ ማመልከቻ መፈረም መረጋገጥ አለበት። ከአፈፃፀም ማመልከቻው ጋር ትክክለኛነቱ የተረጋገጠ የፍርድ ወይም የውሳኔው ኮፒ ተያይዞ መቅረብ አለበት። የፍርድ ባለዕዳው የሚንቀሳቀስ ሀብት እንዲከበር ከሚቀርብ ማመልከቻ ጋር የሚከበረውን ዕቃ ዝርዝርና ዓይነቱን የሚገልጽ ጽሑፍ ተያይዞ መቅረብ አለበት እንዲሁም የፍርድ ባለዕዳው የማይንቀሳቀስ ንብረት እንዲያዝ በሚቀርበው ማመልከቻ ላይ በዚህ ሕግ በቁጥር 225 መሠረት የማይንቀሳቀሱ ንብረቶች ዝርዝር መግለጫና (ይህም ሲሆን ንብረቱ በማይንቀሳቀሱ ንብረቶች መዝገብ ውስጥ ተመዝግቦ እንደሆነ ፍ/ቤቱ የመዝገቡ ግልባጭ እንዲላክለት ማዘዝ ይችላል) መቅረብ አለበት። የፍርድ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ ምን ያህል ጥቅምና መብት እንዳለውም በማመልከቻው መግለጽ አለበት። እነዚህን መግለጫዎች የማያሟላ ማመልከቻ ለአመልካቹ ተመላሽ ይሆናል። የጎደለውን አሟልቶ በተወሰነ ጊዜ ውስጥ እንዲያቀርብ ይገለጻል።

ለ. ከአንድ በላይ ለሆኑ ሰዎች የተሰጠውን ፍርድ ለማስፈፀም ስለሚቀርብ ማመልከቻ

በፍርድ ውሳኔ በሌላ አኳኋን እንዲፈፀም ተለይቶ ካልታዘዘ በስተቀር ለብዙ ሰዎች የተፈረደው ፍርድ ለራሱና ለሌሎችም እንዲፈፀም ከፍርድ ባለመብቶች አንዱ ብቻ ማመልከቻ ሲያቀርብ ወይም ከፍርድ ባለመብቶቹ አንዱ የሞተ እንደሆነ ለንብረት አስተዳዳሪው ወይም ለወራሾቹ ጥቅም ፍርድ እንዲፈፀም ሊያመለክት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 380 ይመለከቷል። የዚህ ሕግ ድንጋጌ ለባለመብቶቹ ምችት ሲባል የታቀደ በመሆኑ ፍ/ቤቱ ሕጉ ያቀደውን ዓላማ ግብ ለማስገኘት ሲል መፍቀድ አለበት። ብዙ ተከራካሪዎች፡ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 38 መሠረት የውክልና ክስ ተፈቅዶላቸው በፍርድ ባለመብት ከሆኑ ከመካከላቸው አንዱ የአፈፃፀም ክስን ማቅረብ መቻል አለበት ወይም ከፍርድ ባለመብቶቹ አንዱ ከፍርድ ቤቱ የክልል ሥልጣን ውጭ ከሆነ ሌላው አፈፃፀሙን እንዲቀጥልለት ማመልከት መቻል አለበት።

“የጋራ
ድርሻ ወይ
የተፈረደ
ለሚመራ
ይመቀ
መሠረት
ለሚመራ
እንዲወ
ኖሏል።
የተለያየ
ነው።
ገገው
ወይም
ቢመሰር
ለእሥ
አንች
በግሉ
የተለ
ሕግ
“የጋራ
በማ
መሠረ
በለ
ለሁሉ
በጋራ
እሥ
የማ
ድር
በላ
ከሰ

በይቅ
በት
ረምና
ጋገ
አዳር
ነሐቃ
ሀፃ
አከታ
ርዝ
ሀሰ
ላል)
ሀሰ
አምተ
ላል

.0ም

ተቀር
ርር
ተቶ
ርር
መ
ሆኑ
ብ
ከስ
105
ርር
ለት

“የጋራ ወይም የውል ፍርድ” የምንለው ምንም እንኳ የባለሙሰቶቹ ድርሻ ወይም ጥቅም የተለያየ ቢሆንም ለሁለት ወይም ከዚህ ለበለጠ ወገኖች የተፈረደውን ፍርድ ነው። ለምሳሌ ያህል ደመቀ የ5000 ዋጋ ያለው ቼክ ለሣሙኤልና ለአሥራኤል ፈርሞ ሰጠ እንበል። ሣሙኤልና አሥራኤል ደመቀ ይህን ያህል ገንዘብ በባንክ እንደሌለው ይደርሱበታል። በዚህ መሠረትም ደመቀ ላይ ክስ ይመሰርታል። ፍ/ቤቱም ክርክሩን አዳምጦ ለሣሙኤልና ለአሥራኤል ይፈርዳል። በፍርዱም ላይ “ሣሙኤል 3000 ብር እንዲወስድ ፣ አሥራኤል ደግሞ ቀሪውን 2000 ብር እንዲወስድ” ተወስኗል። ይህ ውሳኔ ምንም እንኳ ለሁለቱ የተወሰነው የገንዘብ መጠን የተለያየ ቢሆንም በሁለቱም ስም የተሰጠ ፍርድ በመሆኑ ፍርዱ የጋራ ፍርድ ነው። የሆኖ ሆኖ ሣሙኤልና አሥራኤል በፍ ብ ሥ/ሕ/ቁ. 35 ላይ በተደነገገው መሠረት ጥያቄአቸው ከአንድ መሠረታዊ ምክንያት የመነጨና የሕግ ወይም የሥረነገር ጭብጡ አንድ በመሆኑ ተጣምረው በደመቀ ላይ ክስ ቢመሰርቱና በዚህም ክስ መሠረት ፍ/ቤቱ ለሣሙኤል 3000 ብር ፣ ለአሥራኤል ደግሞ ደግሞ 2000 ብር ቢፈርድ “የጋራ ፍርድ” አለ ለማለት አንችልም። እዚህ ላይ ምንም እንኳ ክሱ ተጣምሮ ቢቀርም እያንዳንዱ ከሣሽ በግሉ ይገባኛል ስለሚለው ገንዘብ ከሳሽ በመሆኑ እና በዚህ መሠረት የተለያየ ውሳኔ በመሰጠቱ የጋራ ውሳኔ ተሰጥቷል ማለት አይቻልም። ከዚህ ሕግ ጋር ተመሳሳይነት ያለው የሕንድ የሥነ-ሥርዓት ሕግ አርደር 21 ሩል 15 “የጋራ ውሳኔ” የሚለው ውሳኔው ለሌላ ሰው ሲተላለፍ ወይም በሕግ የጋራ በሚሆንበት ጊዜ ይህን ሁኔታ እንዲያካትት ተደርጎ ተተርጉሟል። በዚህም መሠረት የፍርድ ባለሙሰቱ ሲሞት በርካታ ወራሾች ካሉት አንዱ ወራሽ በሌሎቹ ወራሾች ስም ውሳኔውን ሊያስፈጽም ይችላል። ወይም ውሳኔው ለሁለት ሰዎች ወይም ከሁለት ለበለጠ ሰዎች በጋራ የተላለፈላቸው እንደሆነ በጋራ ከተላለፈላቸው ሰዎች መካከል አንዱ በሌሎቹ ስም ሆኖ ውሳኔው እንዲፈፀም ሊጠይቅ ይችላል። የዚህ ዓይነቱን አተረጓጎም ኢትዮጵያም የማትከተልበት ምክንያት አይኖርም።

በጋራ የተሰጠው ፍርድ እያንዳንዱ የፍርድ ባለሙሰት የሆነ ወገን ድርሻው ምን ያህል እንደሆነ የሚያመለክት ሲሆን ፣ እያንዳንዱ የፍርድ ባለሙሰት ድርሻውን በሚመለከት አፈፃፀም ሊጠይቅ ይችላል። ለምሳሌ አብዱና ከሊል በእስማኤል ላይ ብር 5000 ቢያስፈርዱ እና አብዱ ብር 3000 ከሊል ደግሞ ብር 2000 እንዳለገኙ ቢወሰን አብዱ ለብር 3000 ከሊል ደግሞ

ሐ. በፍርድ የተወሰነው ጥቅም የተላለፈለት ሰው ስለሚያቀርበው የአፈፃፀም ማመልከቻ

- 404

አ...
 ፍ/ቤተ
 ወ...
 ፈ.ፃፀሙ
 ጥር...
 የመ...
 ተለቱም
 ንዳ ው
 አኳኋን
 ነደሩው
 ፍ...
 ለተከፈ
 ለሪ ው
 በሰለፍ
 ንደሆነ
 ለ...
 ማ 'ቀ
 ሌላ
 ለፌለት
 በምላት
 ተ...
 ቀረበው
 ድ...
 የ...
 ለሆነ፤
 ሰ...
 ለዕዳው
 ማ...
 ለ...

እንዲፈፀም ትእዛዝ አይሰጥም። የሥነ-ሥርዓት ሕግ ቁጥር 381/3/ ይመለከታል። የማስታወቂያ ዋና ዓላማ የፍርድ ውሳኔ የተላለፈለት ሰው በውሳኔው መሠረት እንዲፈፀምለት ሲያመለክት ዋናው የፍርድ ባለሙሉነት ወይም የፍርድ ባለዕዳው ተቃውሞ ካላቸው ለምሳሌ የፍርድ ውሳኔው የተላለፈለት ሰው ከዋናው ባለሙሉነት ጋር ያደረገውን ስምምነት አልፈፀመ እንደሆነ ወይም የፍርድ ባለዕዳው ለዋናው ባለሙሉነት የማይከፍል የሆነ እንደሆነ መቃወሚያቸውን ሊያቀርቡ እንዲችሉ ለመፍቀድ ነው። የፍርድ ውሳኔው ለሌላ ሰው የተላለፈው በውል ሳይሆን በሕግ የሆነ እንደሆነ ግን ማስታወቂያ አስፈላጊ አይደለም። እዚህ ላይ ፍ/ቤተ የሚመለከተው ሙሉነት የማስተላለፉን ሕጋዊነትና ተገቢነት ብቻ ሳይሆን በፍርድ ባለዕዳው አፈፃፀሙን በተመለከተ የሚያነሳቸውን ተቃውሞዎች ጭምር ነው። በሕንድ አገር ሕግ አንድ የፍርድ ውሳኔ በከፊል የተላለፈለት ሰው ውሳኔው በሙሉ እንዲፈፀምለት የሚጠይቅ ሲሆን አፈፃፀሙን እንዲቀጥል ይፈቀድለታል። የፍርድ ውሳኔ ማስተላለፍን በሚመለከትም በጠባቡ ተተርጉሟል። ለምሳሌ አንድ ሰው በውሳኔ ያገኘውን ንብረት በውል ለሌላ ሰው ቢያስተላልፍና የፍርድ ውሳኔውን ባያስተላልፍለት ንብረቱ በውል የተላለፈለት ሰው ውሳኔውን መሠረት አድርጎ አፈፃፀም ሊጠይቅ አይችልም። ደንቡ የሚፈቅደው የፍርድ ውሳኔ የተላለፈለት ሰው በውሳኔው መሠረት አፈፃፀም እንዲጠይቅ እንጂ የፍርድ ባለሙሉነቱ ጥቅም የተላለፈለት ሰው አፈፃፀም እንዲጠይቅ ባለመሆኑ ትርጉሙ ትክክል ነው። እንዲሁም በዚያው በሕንድ አገር የፍርድ ውሳኔው ከባለሙሉነቱ ሊተላለፍ የሚችለው ውሳኔው ከተሰጠ በኋላ እንጂ ውሳኔው ከመሰጠቱ በፊት ሊሆን አይችልም የሚል አቋም አለ። ለምሳሌ አቶ መስፍን ለአቶ መንበረ ዐሐይ “ምናልባት በዳንኤል ላይ የመሰረተኩት ክስ ተሳክቶ የሚፈረድልኝ ከሆነ፤ የፍርዱን ሙሉነት ለአንተ አስተላልፌያለሁ” በማለት ቢስማማና ፍርዱም ለአቶ መስፍን ቢፈረድ። በዚህ ደንብ መሠረት አቶ መንበረዐሐይ ውሳኔው እንዲፈፀምለት ማመልከት አይችልም። ምክንያቱም የፍርዱ ውሳኔ ለአቶ መንበረ ዐሐይ ተላልፏል በተባለበት ጊዜ አቶ መስፍን የፍርድ ባለቤት ባለመሆኑ የፍርዱ ውሳኔ ለአቶ መንበረዐሐይ አልተላለፈለትም። የዚህ ዓይነቱ አተረጓጎም ሕጠያዊ ሊሆን ይችላል። አቶ መንበረዐሐይ አቶ መስፍን በአቶ ዳንኤል ላይ ሊያገኝ የሚችለውን ፍርድ እንዲያስፈፅም መብት ተላልፎለታል፤ እናም የአቶ መንበረ ዐሐይ ሁኔታ

- 407 -

የተሰጠው ፍርድ ባለዕዳው ባለዕዳ ከሆነበት ችሎታው በተለየ ችሎታው በፍርድ የተገኘው መብት ቢተላለፍለት እገዳው ተፈጻሚ አይሆንም ለምሳሌ አልማዝ የውል የሆነ የሕግ ወይም የሥረ-ነገር ጭብጥ አለ በሚል ምክንያት ሂሩትንና ጣይቱን በማጣመር በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 36/1/ ድንጋጌ መሠረት ትኩሣቸዋለች። በዚህም መሠረት በሂሩት ላይ 10,000 ብር በጣይቱ ላይ ደግሞ 5,000 ብር ታስፈርዳለች። አልማዝ በሂሩት ላይ ያገኘችው የፍርድ መብት ለወ/ት ጣይቱ ታስተላልፋለች። እዚህ ላይ ፍርዱ በሂሩትና በጣይቱ ላይ በጋራ እስካልተሰጠ ድረስ ጣይቱ በሂሩት ላይ የተሰጠውን የ10,000 ብር ፍርድ ለማስፈፀም ትችላለች።

መ. በዋሶችና በወኪሎች ስለሚቀርብ የአፈፃፀም አቢቱታ

አንድ ፍርድ ለፍርዱ አፈፃፀም ዋስ በሆነ ወይም ከዚህ ጋር በተያያዘ ጉዳይ ዋስ በሆነ ሰው ላይ ሊፈፀም ይችላል። እዚህ ላይ ለፍርድ አፈፃፀም ዋስ በሆነ ግለሰብና ለመጀመሪያው ግዴታ ዋስ በሆነ ግለሰብ መካከል ያለውን ልዩነት መረዳቱ እጅግ አስፈላጊ ነው። ለምሳሌ አስቲር ራሄል ከትእግሥት ለተበደረችው ገንዘብ ዋስ ብትሆንና የብድሩ ገንዘብ ሳይመለስ ቀርቶ ትእግሥት አስቲርን ትታ ራሄልን ብቻ ብትከስና በዚህም ፍርድ ብታገኝ፤ ፍርዱን በአስቲር ላይ ማስፈፀም አትችልም። ፍርዱ ሊፈፀም የሚችለው በራሄል ላይ ብቻ ነው። ነገር ግን አንድ ሰው ለፍርዱ አፈፃፀም በሙሉ ወይም በከፊል ዋስ የሆነ እንደሆነ ወይም በፍርድ አፈፃፀም ምክንያት የወሰደው ዕቃ ለባለንብረቱ እንዲመለስ ዋስ ወይም ተያዥ የሆነ እንደሆነ ወይም ፍ/ቤቱ በሰጠው ውሳኔ መሠረት ወይም ስለውሳኔው አፈፃፀም በተወሰደው በማንኛውም እርምጃ ምክንያት ገንዘብ እንዲከፈል ወይም ማናቸውም ሌላ ግዴታ እንዲፈፀም የዋስትና ወይም የተያዥነት ግዴታ በገባበት መጠን በቁጥር 375 በተነገረው ድንጋጌ መሠረት የክሱ ተካፋይ እንደሆነ ተቆጥሮ ፍርዱ ይፈፀምበታል። ስለሆነም በቁጥር 375 ድንጋጌ መሠረት ስለፍርድ አፈፃፀም የሚነሳውን ክርክር ወይም ዕዳው በሚገባ ተከፋሏል ወይም ከፍርድ ባለዕዳነት ነፃ ሆኖለሁ የሚሉትን ጥያቄዎች እንስቶ መከራከር ይችላል የፍርድ ባለዕዳው ፍርዱን ሳይፈፅም የሞተ እንደሆነ የፍርድ ባለገንዘብ በሚቼ ንብረት አስተዳዲሪ ወይም በወራሾቹ ላይ እንዲፈፀም ሊያመለክት ይችላል። ምንም እንኳን የሚቼን ንብረት አስተዳዳሪ በአንድ ዓመት ጊዜ ውስጥ የክሱ ተሳታፊ እንዲሆን ያለማድረግ ጉዳይ ክሱን እንዲቋረጥ ባያደርገውም፤

2. ECJ

ቀጥለን የምናየው ይርጋን የሚመለከቱ ጉዳዮችን ይሆናል። የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕጉ ፍርድ ለማስፈፀም የመጀመሪያው ማመልከቻ መቼ መቅረብ እንደአለበት አይጠቅስም። ፍርዱ ለፈርድ ባለጠብቱ ጥቅም ሲባል ግዴታን የሚፈጥር በመሆኑ እና ግዴታን ለማስፈፀም መደበኛው የይርጋ ዘመን አስር ዓመት (የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 1845) በመሆኑ ይህ የአሥር ዓመት የጊዜ ገደብ ለዚህ ጉዳይ ተፈፃሚ መሆን አለበት። እናም አሥር ዓመታት ካለፈ በኋላ የሚቀርብ የአፈፃፀም ማመልከቻ በይርጋ መታገድ አለበት። ሕጉ ለሁለተኛ ጊዜ ለሚቀርብ ማመልከቻ የይርጋ ዘመን ጠቅሷል፤ እናም ከሁለተኛው ማመልከቻ ጋር የተዛመዱ ጉዳዮች ሁሉ በሕጉ የሚመሩና የሚገዙ ይሆናሉ።

እንድ የተለየ ነገር እንዳይፈፀም ፍ/ቤቱ ከሚሰጠው የማገጃ ትእዛዝ በቀር ፍርድ እንዲፈፀም ማመልከቻ ቀርቦ ሀ/ እንዲፈፀም የሚጠየቀው ነገር በፍርድ ከተወሰነበት ቀንና ዓመተ ምህረት ጀምሮ ፤ ወይም ለ/በፍርዱ ወይም በዚህ መሠረት የሚሰጠው ማናቸውም ተከታታይ ትእዛዝ ገንዘብ እንዲከፈል ወይም ዕቃ እንዲመለስ የሚያዝ ሲሆንና ገንዘቡ የሚከፈልበት ወይም እቃው የሚመመለስበት ጊዜ ተለይቶ የተወሰነ ሲሆን ወይም በአንድ ጊዜ ሳይሆን ተለይተው በተመደቡ ጊዜያቶች ውስጥ በየጊዜው የሚከፈል ገንዘብ ወይም የሚመለስ ዕቃ ሲሆን ፤ በአፈፃፀሙ ትእዛዝ እንደተወሰነው የገንዘቡ መከፈል ወይም የእቃው መመለስ ካቋረጠበት ቀንና ዓመተ ምህረት ጀምሮ አሥር ዓመታት ከቆየና ይህ ጊዜ ካለፈ በኋላ ሌላ ማመልከቻ በማቅረብ ነገሩን ለማንቀሳቀስና ፍርድ እንዲፈፀም ለመጠየቅ አይቻልም።

እዚህ ላይ በአሥር ዓመታት ውስጥ የፍርድ ባለሙብቱ ምን ያህል ማመልከቻዎችን ማቅረብ እንመሚችል አልተወሰነም። ለአፈፃፀም የቀረበ ማመልከቻን መተው በቁጥር 278 ላይ እንደተመለከተው ክስን እንደመተው ተደርጎ መወሰድ የለበትም።

ሆኖም አንድ ለአፈፃፀም የቀረበ ማመልከቻ ተቀባይነት አጥቶ በተከታታይም የቀረበው ማመልከቻ ያንኑ ቀደም ሲል ውድቅ በተደረገበት

ማመልከቻ የጠየቀውን መልሶ የሚጠይቅ ከሆነ ለምሳሌ የፍርድ ባለመብቱ ከአፈፃፀም ነፃ ናቸው በተባሉ የፍርድ ባለዕዳው ንብረቶች ላይ አፈፃፀሙ እንዲቀጥልለት ጠይቆ ፍ/ቤቱ ሳይቀበለው ቢቀር ለሁለተኛ ጊዜም እነዚህ ንብረቶች ተሸጠው በውሳኔው መሠረት እንዲፈፀምለት ቢጠይቅ ፍ/ቤቱ አሁን የቀረበው ጥያቄ ቀደም ሲል ቀርቦ ውሳኔ ያገኘ ስለሆነ ለሁለተኛ ጊዜ የቀረበውን ማመልከቻ አልቀበልም ሊለው ይችላል። ገደቡ አዲስ ማመልከቻዎችን የሚመለከት እስከሆነ ድረስ በአዲስ ማመልከቻና ቀደም ብሎ ለቀረበ ማመልከቻ በሚቀርብ ደጋፊ የሆነ ማመልከቻ መካከል ያለውን ልዩነት መገንዘቡ አስፈላጊ ነው። ለምሳሌ አንድ ንብረት በፍርድ አፈፃፀም ምክንያት እንዲከበር ቢደረግ የፍርድ ባለመብቱ የተወሰነው ጊዜ ካለፈ በኋላ የተከበረው ንብረት እንዲሸጥ ሊያመለክት ይችላል። የፍርድ ባለመብቱ በቀድሞው ማመልከቻው መሠረት እንዲፈፀምለት የሚጠይቅ በመሆኑ ሁለተኛው ማመልከቻ አዲስ ማመልከቻ ነው ሊባል አይችልም እንዲሁም ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለዕዳው ታስሮ እንዲቀርብ አዝዞ በትዕዛዙ መሠረት ባይፈፀምና የፍርድ ባለመብቱ ባለዕዳው ታስሮ እንዲቀርብለት ደግሞ ቢያመለክት በሕጉ መሠረት ሁለተኛው ማመልከቻ አዲስ ማመልከቻ ነው ሊባል አይችልም። ነገር ግን የፍርድ ባለመብቱ አንድ የተወሰነ የፍርድ ባለዕዳው ንብረት ተከብሮለት በዚህ ንብረት ላይ አፈፃፀሙ እንዲቀጥልለት አመልክቶ ከአሥር ዓመት በኋላ ደግሞ የፍርድ ባለዕዳው ሌላ ንብረት እንዲከበርና አፈፃፀሙ አንዲቀጥልለት ቢጠይቅ ሁለተኛው ማመልከቻ አዲስ ማመልከቻ በመሆኑ በአሥር ዓመቱ ይርጋ ይታገዳል። የመጀመሪያው ማመልከቻ ያመለከተው አንድ የተወሰነ ንብረት እንዲከበርለት ሲሆን በሁለተኛው ማመልከቻ ደግሞ የሚጠይቀው ሌላ የባለዕዳው ንብረት እንዲከበርለት የሚጠይቅ በመሆኑ ሁለተኛው ማመልከቻ የመጀመሪያው ማመልከቻ ደጋፊ ማመልከቻ ነው ሊባል አይችልም በመሆኑም ይህ ሁለተኛው ማመልከቻ በይርጋ የሚታገድ ይሆናል በሌላ በኩል የፍርድ ባለመብቱ ባቀረበው የአፈፃፀም ማመልከቻ መሠረት በርካታ የባለዕዳው ንብረቶች ተከብረው ጥቂቶቹ ብቻ ቢሸጡ ቀሪዎቹ ንብረቶች ተሸጠው በውሳኔው መሠረት እንዲፈፀምለት ባለመብቱ ድጋሚ ቢጠይቅ ይህ ሁለተኛው ማመልከቻ ቀድሞ የተከበሩትን ንብረቶች የሚመለከት በመሆኑ አዲስ ማመልከቻ ሊባል አይችልም። የመጀመሪያው የሐራጅ ሽያጭ ከታገደ በኋላ ሁለተኛ የሐራጅ ሽያጭ እንዲደረግ የሚቀርብ ማመልከቻ እና የፍርድ

ባለዕዳ
የሚያቀር
ባለመብ
የሚያመ
የፍርድ
ቢተወ
ባለመብ
ንብረት
የገ
የሚከ
የተሰ
ማለት
ውሳኔ
ይግባን
የተሰጠ
በመ
ተሰጠ
እንደ
መቆ
የፍርድ
የማ
ቢሆን
ማሪ
የሀ
1966
ካለ
ቀን
የመለ
ስ፤
መቆ
ነ፡

የጊዜ ገደብ አልፋል ወይም አላለፈም የሚለውን ጥያቄ ለመወሰን የሚከተሉትን ነጥቦች ማስተዋል ይገባናል። “እንዲፈፀም የተፈለገው ፍርድ የተሰጠበት ቀን” ማለት እንዲፈፀም የተፈለገው ፍርድ የተሰጠበትን ቀን ማለት ነው። ስለሆነም ፤ የፍርድ ባለሙሉ እንዲፈጸምለት የሚጠይቀው ውሳኔ በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የተሰጠውን ውሳኔ ሲሆን (ምንም እንኳን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይግባኙ የቀረበለት በከፊል ቢሆንም) ውሳኔው የተሰጠበት ቀን ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ፍርዱን የሰጠበት ቀን ነው። በመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ እና በዋናው ጉዳይ ላይ ውሳኔ ሲሰጥ ፍርድ ተሰጠ የሚባለው የመጨረሻው ፍርድ የተሰጠበትን ቀን ነው። ፍርዱ ገንዘብ እንዲከፈል እና ያከፋፈሉም ሁኔታ እና ጊዜ ተለይቶ የተወሰነ ሲሆን ቀኑ መቆጠር የሚጀምረው እያንዳንዱን ክፍያ ካቋረጠበት ቀን አንስቶ ነው። የፍርድ ባለዕዳው የመጀመሪያውን ክፍያ ግንቦት 1 ቀን 1956 ዓ.ም. የሚከፍል ቢሆንና ሁለተኛውን ክፍያ ሰኔ 1 ቀን 1956 ዓ.ም. የሚከፍል ቢሆን የመጀመሪያውን ክፍያ አስመልክቶ የሚቀርብ አዲስ አፈፃፀም ማመልከቻ ግንቦት 1 ቀን 1966 ዓ.ም. ላይ በይርጋ ይታገዳል። እንዲሁም የሁለተኛውን ክፍያ አፈፃፀም በሚመለከት አዲስ ማመልከቻ ሰኔ 1 ቀን 1966 ዓ.ም. ላይ በይርጋ ይታገዳል። በተከታታይ የተሰጠ የአፈፃፀም ትዕዛዝ ካለ ግን የይርጋው ጊዜ መቆጠር የሚጀመረው ይኸው ትዕዛዝ ከተሰጠበት ቀን ጀምሮ ነው። እንጂ ፍርዱ ከተሰጠበት ቀን አይደለም። ተከታታይ ትዕዛዝ የሚለው ፍ/ቤቱ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 277 መሠረት የእርቅና የግልግልን ስምምነት ተቀብሎ የሚመዘግበውን ይጨምራል። እናም የይርጋው ጊዜ መቆጠር የሚጀምረው የእርቁ ስምምነት ከተመዘገበበት ቀን ጀምሮ ነው። ነገር ግን ፍርዱ “ገንዘብ መከፈል ካልተቻለ በዕዳ የተያዘው ንብረት

በተወሰነ የጊዜ ገድብ ውስጥ እንዲሸጥ የሚል ሲሆን የይርጋው ዘመን መቆጠር የሚጀምረው ሁሉም ነገር አስቀድሞ በተሰጠው ፍርድ የተሸፈነ በመሆኑና ይህን በሚመለከት የተሰጠ ተከታታይ ትዕዛዝ ባለመኖሩ ከሽያጭ ቀን ይልቅ ፍርዱ ከተሰጠበት ቀን አነስቶ ነው። የይርጋው ሕግ ጊዜው ካለፈ በኋላ የሚቀርብ አዲስ ማመልከቻን ብቻ የሚከለክል በመሆኑ ጊዜው ከማለፉ በፊት አዲስ ማመልከቻ ቢቀርብ ፍ/ቤቱ የመሰለውን ትዕዛዝ ጊዜው ካለፈ በኋላም ቢሆን ሊሰጥ ይችላል።

3. የፍርድ አፈፃፀም ሂደት

ሀ. ማመልከቻን ስለመቀበልና የፍርድ ባለዕዳውን ስለመመርመር

ፍርድ እንዲፈፀም የሚቀርብ ማመልከቻ እስካሁን የተነጋገረንባቸውን ሥርዓቶች አሟልቶ የያዘ መሆኑን ፍ/ቤቱ ማረጋገጥ አለበት። በደንቡ መሠረት ያልተሟላ ወይም ጉድለት ያሉት መሆኑን የተረዳው እንደሆነ ተቀባይነት እንደሌለው አስረድቶ ለባለጉዳዩ ይመልስለታል። ወይም ፍ/ቤቱ በሚወስነው ሁኔታና በተወሰነ ጊዜ ውስጥ ተሟልቶ እንዲቀርብ ያዛል። በቁጥር 385/1/ በተነገረው መሠረት ተሻሽሎና ተሟልቶ እንደገና የቀረበ ማመልከቻ መጀመሪያ ቀርቦ በነበረበት ቀን ሕጋዊ ተቀባይነትን እንዳገኘ ይቆጠራል። ተሻሽሎና ተሟልቶ እንደገና የቀረበ ማመልከቻ በሰብሳቢው ዳኛ ተፈርሞና ምልክት ተደርጎበት ቀንና ዓመተ ምህረት ይሞላበታል። ፍርድ እንዲፈፀም የሚቀርበው ማመልከቻ ግልባጭ ከመጥሪያው ጋር ተያይዞ ለፍርድ ባለዕዳው ይላክለታል። የፍርድ ባለዕዳው በመጥሪያው ላይ በተወሰነው ቀን ቀጠሮ ቀርቦ ፍርዱ እንዳይፈፀም የሚቃወምበትን ምክንያት እንዲያስረዳ ይታዘዛል።

የፍርድ ባለዕዳው ያልቀረበ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ፍርዱ እንዲፈፀም ትዕዛዝ ይሰጣል። አፈፃፀሙ እንዴት መቀጠል እንዳለበትም መመሪያ ይሰጣል በተጨማሪም ማመልከቻው የቀረበው ገንዘብ እንዲከፈል የተፈረደውን ፍርድ ለማስፈፀም ሲሆን የፍርድ ባለዕዳው ታስሮ እንዲቀርብና ለሚደረግ ግለት ጥያቄ ወይም ምርመራ መልስ እንዲሰጥ ፍ/ቤቱ ማዘዝ ይችላል። እዚህ ላይ በዚህ ዓይነት ፍ/ቤት የቀረበ የፍ/ባለዕዳ ምንም ዓይነት የአፈፃፀም መቃወሚያ ሊያነሳ እንደማይችል መገንዘብ አለብን። ምናልባት የፍርድ ባለዕዳው ፈጽሞ መጥሪያው አልደረሰኝም ወይም ሳልቀርብ የቀረሁት በበቂ

ምክንያት

ታይዶ

ባለዕዳ

አፈፃፀም

ወይ

ለመመርመር

የቀረበ

መጣ

ማዘዝ

እስ

ሥ

ስለአ

ታይ

ከርብ

መ

ከ

እንደ

የ

ፍርድ

ሥ

ርብ

ካ

ከሀ

ከሀ

ለ

ሀ

ሀ

ሀ

ሀ

ሀ

ሀ

ሀ

የፍርድ ባለዕዳው በቀረበበት ቀን ፍ/ቤቱና የፍርድ ባለገንዘብ ለሚያቀርቡለት ጥያቄ በመሐላ ቃል የተደገፈ መልስ መስጠት አልበት። ፍርዱ የማይፈፀምበትን ምክንያት ያስረዳ እንደሆነ ፍ/ቤቱ የቀረበውን ምክንያት ከመረመረ በኋላ ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል። ውሳኔው ተፈጽሞ ከሆነ ወይም ማመልከቻው በይርጋ የሚታገድ ከሆነ ፍ/ቤቱ ማመልከቻውን ይሰርዝዋል ከዚህ በላይ የተነገረውን የምርመራ ወይም የጥያቄ ስርዓት ለማከናወን ፍ/ቤቱ ማናቸውም መዝገብ ወይም ማንኛውም ሰው እንዲቀርብ ለማዘዝ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 386(2) እና (5) ይመለከታል። የዚህ ስርዓት ዓላማ የፍርድ ባለዕዳው በፍርዱ መሠረት መፈፀም መቻል አለመቻሉን ለማረጋገጥ ነው። ምክንያቱም ውሳኔ የሚፈፀመው በውሳኔው መሠረት መፈፀም በሚችል የፍርድ ባለዕዳ ላይ ብቻ ነውና። ውሳኔው

የፍርድለዕዳው ንብረት ለፍርድ ባለመብቱ እንዲረከብ ወይም የፍርድ
ባለዕዳው አንድ ሊፈፅመው የሚችለውን ተግባር እንዲፈጽም የሚያስችል
በሚሆንበት ጊዜ ችግር አይኖርም። የሆነው ሆኖ ግን በአብዛኛው ውጪ
ገንዘብ እንዲከፈል የሚያዝ በመሆኑ ፍ/ቤቱ በቅድሚያ የፍርድ ባለዕዳው
እዳውን ለመክፈል የሚያስችለው በቂ ሀብት ያለው መሆኑን ወይም
በየጊዜው ከፍሎ እዳውን ለመጨረስ ይችላል እንደሆነ ማግራት አለበት።
የፍርድ ባለዕዳው በማናቸውም ምክንያት ቢሆን ፍርዱን በከፊልም ሆነ
በሙሉ ለመፈፀም የማይችል መሆኑን ፍ/ቤቱ ከተረዳው ፍርዱ እንዲፈፀም
ትእዛዝ አይሰጥም። ስለሆነም ለመፈፀም ችሎታ በሚያገኝበት በማንኛውም
ጊዜ እንዲፈፀም ትእዛዝ ለመስጠት ይችላል። የፍርድ ባለእዳው ፍርዱን
ሊፈፅም የሚችልበት በቂ ገቢ ወይም ሀብት አለው ብሎ የማስረዳቱ ግዴታ
የፍርድ ባለገንዘቡ ይሆናል።

ፍ/ቤቱ ባለዕዳው ፍርዱን ለመፈፀም አቅም የለውም ብሎ ካመነ
ለአፈፃፀም የሚቀርበውን ማመልከቻ ውድቅ ማድረግ የለበትም ምክንያቱም
የፍርድ ባለዕዳው እንደገና መክፈል የሚችል ከሆነ በድጋሚ የአፈፃፀሙ
ሂደት እንዲቀጥል ይደረጋል። ፍ/ቤቱም ፍርዱ እስከሚፈፀምበት ወይም
የፍርድ ባለእዳው እስከሚሞትና ንብረቱ አንድ ውጤት ላይ እስኪደርስ
ድረስ ማመልከቻውን ውድቅ ከማድረግ ይልቅ እንዳለ እንዲቆይ ማድረግ
አለበት። የፍርድ ባለእዳው መክፈል ይችላል ወይም አይችልም የሚለውን
ለመወሰን ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለዕዳውን ከመከበር እና ከመያዝ ነፃ የሆነ
ገቢውን ወይም ንብረቱን ግምት ውስጥ ማስገባት የለበትም። ወደፊት
እንደምናየው የተወሰኑ ንብረቶች ከአፈፃፀም ነፃ በመሆናቸው ፍርድን
ለማስፈጸም የማይያዙና የማይሸጡ በመሆናቸው ፍ/ቤቱ እንደነዚህ ዓይነት
ቶችን ንብረቶች እና ገቢ የፍርድ ባለዕዳው እዳውን ሊከፍል ይችላል ወይስ
አይችልም የሚለውን ለመወሰን ከግምት ውስጥ ማስገባት የለበትም።

ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለዕዳው ለፍርድ ባለመብቱ የተፈረደበትን ለመክፈል
የሚያስችለው በቂ ንብረት ወይም ገቢ፣ እንዲሁም ከተፈረደበት መጠን ላቅ
ያለ ንብረት እንዳለው በሚገባ ካላረጋገጠ በቀር ስለአፈፃፀሙ ትእዛዝ
መስጠት አይገባውም። ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለእዳውን ጠርቶ ከመረመረው በኋላ
እንደፍርዱ የማይፈፀምበት ምክንያት ያለመኖሩን ሲያረጋግጥ ለአፈፃፀሙ
ተስማሚ በሆነ መንገድ ፍርዱ እንዲፈፀም ትእዛዝ ይሰጣል። ወደፊት
እንደምናየው የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕጉ የተለያዩ ዓይነት ውሳኔዎች

የፍርድ
የመግቢያ
ወ/ሮ ሰ/ሪ
በሰዓት
ፈ/ጋ
አለ...
የምሆን
ዲ/ሪ
የውጭ
ፍርድ
ግ. ታ

ካ. ኃ
ንያ. ም
ፈ/ጋ
ወ. ም
ረዲስ
የድ/ግ
ለሰ. ኃ
የሆነ
ዲ/ሪ
ርዲስ
ዓይነ
ወ/ሪ

ክ/ሪ
ነ/ሪ
አዛዝ
በ/ሪ
ዓይነ
ዲ/ሪ
ኔ/ሪ

እንዴት ባለ አኳኋን ሊፈፀሙ እንደሚችሉ ስለሚመራ ፍ/ቤቱም በእነኚህ መመሪያዎች መሠረት ስለአፈፀሙ ተገቢ የመሰለውን ትእዛዝ መስጠት አለበት። ማናቸውም የፍርድ ማስፈፀም ትእዛዝ፤ ለአስፈፃሚው የሚተላለፈው ትዕዛዙ የተፃበት ቀንና ዓመተ ምህረት ተሞልቶበት የዳኛው ፊርማና የፍርድ ቤቱ ማህተም ተደርጎበት ነው። እንዲሁም ፍርዱ የሚፈፀምበት ቀን በትእዛዙ ላይ መገለፅ አለበት።

ስለ ፍርድ አፈፃፀሙ ሂደት ትእዛዝ ከመስጠቱ በተጨማሪ፤ ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለዕዳውን የውሳኔው ተገዥ ለማድረግ በማረፊያ ቤት የማቆየት ሥልጣን ተሰጥቶታል። ፍ/ቤቱም ይህን ትእዛዝ በሁለት ሁኔታዎች ሊሰጥ ይችላል። /1/ ለአፈፃፀም ማመልከቻ ከመቅረቡ በፊት ባለው ጊዜ ውስጥ የፍርድ ባለእዳው ፍርዱን ለመፈፀም የሚያስችለው ንብረት ኖሮት ለመፈፀም ፈቃደኛ ሳይሆን የቀረ እንደሆነና ለዚህም ድርጊቱ ይቅርታ የማያሰጠው የሆነ እንደሆነና ለዚህም ፍ/ቤቱ በተጨማሪም ያመነ እንደሆነ፤ /2/ ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለዕዳውን ከመረመረና በፍርዱ መሠረት እንዲፈጽም አዝዞ ካለበቂ ምክንያት ፍርዱን ሳይፈጽም የቀረ እንደሆነ ነው። ከሁለቱ አንዱ ሲያጋጥም የፍርድ ባለዕዳው በሌላ ምክንያት ታስሮ የሚገኝ ካልሆነ በቀር፤ እስከ ስድስት ወር ድረስ በማረፊያ ቤት ታስሮ እንዲቆይ ሊወሰንበት ይችላል የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 389 ይመለከታል።

የዚህ ድንጋጌ ዋና ዓላማ እምቢተኛ የሆነን የፍርድ ባለእዳ ለተሰጠው ፍርድ ተገዥ ሆኖ በፍርዱ መሠረት እንዲፈፀም ለማስገደድ ነው። እዚህ ላይ የፍርድ ባለእዳው የእሥር ትእዛዝ ከመስጠቱና ከመታሰሩ በፊት በውሳኔው መሠረት በመፈፀም ከእንዲህ ዓይነቱ እስራት መዳን እንደሚችል መታወቅ አለበት። ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለእዳው ከእሥራት እንዲለቀቅ ማዘዝ የሚችለው /ሀ/ በፍርዱ ውጣኔ ላይ የተገለፀውን ገንዘብ በፍርድ ቤት ያስቀመጠ እንደሆነ ወይም ለወህኒ ቤቱ አዛዥ በመያዣ ስም የተሰጠ እንደሆነ ወይም በማናቸውም ሌላ መንገድ ፍርዱ የተፈፀመ እንደሆነ ወይም፤ /ለ/ የፍርድ ባለገንዘቡ የጠየቀ እንደሆነ ነው። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 390 ይመለከታል። እዚህ ላይ መታወስ የሚገባው አቢይ ነጥብ እንዲህ ዓይነቱን የእሥር ትእዛዝ የመስጠት ሥልጣን የፍርድ ቤቱ ሥልጣን እንጂ አስገዳጅ አለመሆኑ ነው። ፍ/ቤቱ ይህንን ትእዛዝ መስጠት ይችላል ቢባልም ማድረግ ያለበት የፍርድ ባለእዳው በእርግጥ ፍርዱን ለመፈፀም ችሎታ እያለው ለመፈፀም ፈቃደኛ አለመሆኑን በሚገባ የፍርድ ባለመብቱ ያስረዳ እንደሆነ ብቻ

ነው። በቁጥር 390/2 ድንጋጌ መሠረት ከአሥራት የተለቀቀ የፍርድ ባለዕዳ ታስሮበት የነበረው ባለመፈፀም ምክንያት ሁለተኛ አይታሰርም። በሌላም በኩል የፍርድ ባለዕዳው በአሥር ላይ እያለ ፍ/ቤቱ ስለአፈፃፀሙ ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ከመስጠት አይታገድም። እንዲሁም የፍርድ ባለዕዳው እዳውን ለመክፈል ፈቃደኛ ባለመሆኑ ታስሮ የተፈታ እንደሆነ ታስሮ መለቀቁ በፍርዱ መሠረት እንዳይፈጽም ነፃ አያደርገውም። ቀደም ሲል የፍርድ ማስፈጸም ትዕዛዝ ለአስፈጻሚው የሚተላለፍበትን ሁኔታ አይተናል። በዚህ ዓይነት እንዲያስፈልግ የታዘዘው ወይም ያስፈፀመው ክፍል ፍርዱ የተፈፀመበትን ቀንና የአፈፃፀሙን ሁኔታ ፣ ፍርዱ የተፈፀመው ከተወሰነው ቀን አልፎ እንደሆነ የቆየበትን ፣ አልተፈፀመም እንደሆነ ያልተፈፀመበትን ምክንያት በማስፈፀሚያው ማዘዣ ላይ ሞልቶ እንዲያስፈልግ ላዘዘው ፍርድ ቤት ይልካል።

ለ. የገንዘብ ክፍያን አስመልክቶ የተሰጠ ፍርድን ስለማስፈፀም

የሥነ-ሥርዓት ሕጉ የተለያዩ ውሳኔዎች በተለያዩ መንገድ እንደሚፈፀሙ በዝርዝር ይገልጻል። በቀጥታ ወይም በተለዋዋጭ ገንዘብ እንዲከፈል የተሰጠ ማናቸውም ፍርድ ወይም ውሳኔ የፍርድ ባለዕዳውን ንብረት በማስከበርና በመሸጥ ለማስፈፀም ይቻላል። የሚያዘው ወይም የሚከበረው ንብረት የማይንቀሳቀስ ወይም የሚንቀሳቀስ ሊሆን ይችላል። የፍርድ ባለመብቱ በመጀመሪያ በሚንቀሳቀሰው ንብረት ላይ ፍርዱን ያስፈልግ የሚል ድንጋጌ የለም። ሆኖም ግን የሚንቀሳቀሱና የማይንቀሳቀሱ ንብረቶች አያያዝና አሻሻጥ የሚገዙት በተለያዩ የፍ/ሔርሥ/ሥ ሕጉ ድንጋጌዎች ነው። የሚከበረው ወይም የሚሸጠው ንብረት ግምት በተቻለ መጠን በፍርዱ ወይም በውሳኔው ላይ ከተገለፀው የገንዘብ ልክ ጋር ተመዛዛኝ መሆን አለበት። የፍርድ ባለመብቱ በቂም በቀል ለፍርዱ ማስፈጸሚያ የሚበቃ አነስተኛ ዋጋ ያለው ንብረት እያለለት ውድና ከፍተኛ ዋጋ ያለው ንብረት ይሸጥልኝ ማለት አይችልም። ለምሳሌ መምሬ ኃይለ ገብርኤል በባሻ ዓለሙ ላይ ብር 500 ቢያስፈርዱ ግምቱ ብር 1000 የሆነውን የባለዕዳውን ማለት ባሻ ዓለሙ ቤት ተሸጦ እዳው ይከፈለኝ ማለት አይገባቸውም። ፍ/ቤቱም ቢሆን የፍርድ ባለዕዳው እዳቸውን ሊሸፍን የሚችል ሌላ ንብረት ከሌላቸው በስተቀር ቤቱን ማስከበርና ማስሸጥ የለበትም። ቤቱ ሊሸጥ የሚችለው ባሻ ዓለሙ ከዚህ መኖሪያ ቤት በቀር ሌላ ንብረት የሌላቸው መሆኑ የተረጋገጠ እንደሆነ ብቻ ነው።

በፍርድ ወይም በውሳኔ መሠረት የሚከፈል ገንዘብ ሁሉ ፍርዱን እንዲያስፈጽም ለታዘዘው ፍ/ቤት በማስያዝ ወይም ከፍርድ ቤት ውጭ የሚከፈል ሲሆን ለፍርድ ባለገንዘቡ በመክፈል ወይም ፍርዱን የፈረደው ፍ/ቤት በሚሰጠው ትዕዛዝ መሠረት መክፈል አለበት የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 395 ይመለከታል። ከተወሰነው ገንዘብ ከፊሉ የተከፈለ ሲሆን ከፊል ክፍያው ተቀባይነት ኖሮት ለቀረው ገንዘብ ባለመብቱ አፈፃፀሙን ሊቀጥል ይችላል። ክፍያው የተፈፀመው በፍ/ቤት ሲሆን ፍርዱ መፈፀሙን ፍ/ቤቱ ለፍርድ ባለገንዘቡ ያስታውቀዋል። ሆኖም ፍርድ ቤቱ እንዲህ ያለውን ማስታወቂያ ለፍርድ ባለገንዘቡ ሳይሰጥ ቢቀር ፍርዱ አልተፈፀመም አያሰኝም።

በማናቸውም የፍርድ ውሳኔ መሠረት የሚከፈል ገንዘብ ከፍርድ ቤቱ ውጭ የተከፈለ እንደሆነ ወይም በፍርድ ባለገንዘቡ ስምምነት ማስተካከያ ማድረጉን ወይም በከፊል መቀበሉንና ቀሪ ገንዘብም ቢኖረው የቀረውን ልክ ፤ ፍርዱን እንዲያስፈፅም ለታዘዘው ፍ/ቤት ማስታወቅ አለበት። ፍ/ቤቱም ይህንን ፅፎ ከመዝገቡ ጋር በማያያዝ ያስቀምጣል። የዚህ ዓይነቱ ማስተካከያ ማናቸውንም ዓይነት ውሳኔ የገንዘብ ክፍያም ባይሆን የሚያካትት ይሆናል። የማስተካከሉ ሁኔታ የግዴታ በጽሑፍ መሆን የለበትም። ነገር ግን ለፍ/ቤቱ መረጋገጥ ይኖርበታል። 1. በፍርድ ከተወሰነው ገንዘብ ከፊሉን በተለያዩ ጊዜ ክፍያ በመፈፀም ውሳኔው እንደተፈፀመ አድርጎ መስማማት፤ 2. ከጋራ ባለዕዳው አንዱን የፍርድ ባለመብቱ ነፃ ሲያደርገው እና 3. አንድ ንብረት እንዲከፋፈል ተወስኖ ባለመብቶቹ ንብረቱን በጋራ ለመጠቀም የሚያደርጉት ስምምነት የማስተካከያና ለፍርድ ቤቱ መረጋገጥ ያለባቸው ምሳሌዎች ናቸው።

የጋራ ፍርድ ባለመብት የሆኑ ወገኖች በሚኖሩበት ጊዜ ፤ የፍርዱ መፈፀም ሊረጋገጥ የሚችለው በሁሉም ወይም ለማረጋገጥ በሌሎች ሥልጣን በተሰጠው በአንዱ ባለመብት ነው። ይህ ካልሆነ ግን የማረጋገጡ ሁኔታ በሌሎች ባለመብቶች ላይ አስገዳጅ ሊሆን አይችልም። በመሆኑም የየግላቸውን ድርሻ በተመለከተ አፈፃፀሙን ሊቀጥሉ ይችላሉ። እንዲሁም የፍርድ ባለአዳው በስምምነት ማስተካከያ ማድረጉን ወይም ገንዘቡን በሙሉ ወይም በከፊል መክፈሉን ፍርዱን ለሚያስፈፅመው ፍ/ቤት በማስታወቅ የፍርድ ባለገንዘቡ በተወሰነ ቀን ቀርቦ ክፍያ ወይም ስምምነት መደረጉ ተረጋገጦ ፍ/ቤቱ ይህንን እንዳይመዘግብ የሚታወቅ እንደሆነ እንዲጠየቅለት ለማመ

ልክት ይችላል። የፍርድ ባለገንዘቡ ማስታወቂያ ደርሶት ስምምነቱ ወይም ክፍያው መፈፀም ያለመፈፀሙን ለፍርድ ቤቱ ያላስረዳ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ክፍያውን ወይም ማስተካከያውን ይመዘግባል።

የፍርድ ባለመብቱ ፍ/ቤት ሳይቀርብ ቢቀር ግን ፍ/ቤቱ ክፍያ መፈፀሙን ወይም ማስተካከያ ማድረጉን ከመመዝገቡ በፊት ክፍያ ወይም ማስተካከያ ስለመደረጉ ማስረጃ እንዲቀርብለት ማድረግ አለበት። ስለሆነም የፍርድ ባለእዳው የፍርድ ባለመብቱ ክፍያው መከፈሉን ወይም ማስተካከያ መደረጉን ባለማረጋገጡ ተጠያቂ እንዳይሆን ጥበቃ ተደርጎለታል። የዚህ ዓይነት ጥበቃ በጣም ጠቃሚ ነው። ምክንያቱም ያልተመዘገበ ክፍያ ወይም የስምምነት ማስተካከያ በማናቸውም ፍርድ አስፈፃሚ ፍ/ቤት ዘንድ ዋጋ ሊሰጠው አይችልም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 396 ይመለከቷል። ይህም ማለት የፍርድ ባለእዳው የተፈረደበትን ገንዘብ ከከፈለና ስለመከፈሉም ያልተመዘገበ ወይም ያልተረጋገጠ እንደሆነ፤ ክፍያውን ፈፅሜያለሁ በማለት በአፈፃፀሙ ላይ ተቃውሞውን ማቅረብ አይችልም። ምናልባትም ስለመከፈሉ ማረጋገጫ እስኪያመጣ ድረስ አፈፃፀሙ ሊታገድለት ይችላል ይሆናል እንጂ ተቃውሞው በፍርድ ቤቱ የሚስተናገድ አይሆንም። የፍርድ ባለዕዳው የፍርድ ባለገንዘቡ ስለአሳሳተኝ ማረጋገጫ እንዲሰጠኝ አልጠየቅሁም በማለት ቢከራከርም ደንቡ ተፈፃሚ ይሆናል።

አብዛኛውን ጊዜ ችግሩ ጎልቶ የሚታየው ከማስተካከያ ስምምነት ጋር በተያያዘ ጉዳይ ነው። ለምሳሌ ‘ሀ’ በ‘ለ’ ላይ ብር 2000 ካስፈረደ በኋላ ‘ሀ’ ብር 1000 ብቻ ለመቀበልና በዚሁ ውሳኔው በሙሉ እንደሚፈፀም የማስተካከያ ስምምነት ያደርጋል። ይህ የማስተካከያ ስምምነት አልተመዘገበም ወይም አልተረጋገጠም ነገር ግን በስምምነቱ መሠረት አንድ ሺው ብር ተከፍሏል። “ሀ” በውሳኔው መሠረት ብር 20000 ውን ለማስፈፀም ይፈልግ ይሆናል ‘ለ’ አፈፃፀሙ እንዳይቀጥል ክፍያውን እና ስምምነቱን ምክንያት አድርጎ ሊቃወም አይችልም። አፈፃፀሙን አስመልክቶ የሚቀርቡ ማናቸውንም ጥያቄዎች ፍርዱን በሚያስፈፅመው ፍ/ቤት ተመርምረው ውሳኔ ማግኘት አለባቸው። ሆኖም ግን የማስተካከያው ስምምነት ያልተረጋገጠና ያልተመዘገበ በመሆኑ ፍ/ቤቱ ሊቀበለው አይችልም። በሌላም በኩል ‘ሀ’ ያቀረበው ያፈፃፀም ማመልከቻ እንዲታገድለት ክስ ቢያቀርብ ከላይ የተጠቀሰው ሁኔታ በተመሳሳይነት ተፈፃሚ ይሆናል። ምክንያቱም አፈፃፀሙን

የያዘው ፍ/ቤት ይህን ያልተረጋገጠና ያልተመዘገበ የማስተካከያ ስምምነት ሊቀበለው አይችልም። የሆነው ሆኖ ግን ‘ሀ’ የብር 2000 ውን ውሳኔ ካስፈፀመ በኋላ ‘ለ’ በውሉ መፍረስ መክንያት ለደረሰበት ጉዳት ብር 20000 ካሳ በሌላ ክስ ሊጠይቅ ይችላል። ይህም ክስ ራሱን የቻለ አዲስ ክስ በመሆኑ ከአፈፃፀም ጋር የተያያዙ ጥያቄዎችን የሚያስነሳ አይደለም። ክሱም የሚቀርበው ፍርድን ለአስፈፀመው ፍ/ቤት ሳይሆን በጉዳዩ ሥልጣን ለአለው ፍ/ቤት ነው። ይህም ፍ/ቤት ክፍያው ያልተመዘገበና ያልተረጋገጠ ቢሆንም ሊቀበለው ይችላል።

እዚህ ላይ ፍርድን የሚያስፈፅመው ፍ/ቤት ብቻ ያልተረጋገጠ ክፍያን እንዳይቀበል የተከለከለ መሆኑ ሊታወቅ ይገባል። ለምሳሌ ‘ሀ’ አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ‘ለ’ እንዲያስረክበው በ‘ለ’ ላይ ካስፈረደ በኋላ መልሶ ለ‘ለ’ ሊሸጥለት ይስማማል። ይህ ስምምነት በፍ/ቤት አልተረጋገጠም ወይም አልተመዘገበም። ሆኖም ግን ‘ለ’ ከ‘ሀ’ ጋር ባደረገው ስምምነት መሠረት ንብረቱን ለማግኘት በውሉ መሠረት በ‘ሀ’ ላይ ክስ ሊያቀርብ ይችላል። ውሳኔው ቀደም ሲል ተፈጽሟል። የ‘ለ’ ክስ መሠረቱ አፈፃፀሙ ሳይሆን ከ‘ሀ’ ጋር ያደረገው የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ውል ነው። እንዲሁም ደግሞ ‘ሀ’ በ‘ለ’ ላይ ብር 300 አስፈረደ ‘ለ’ ብር 200 ቢከፍለውና ቀሪውን ብር 100 በሌላ ጊዜ ለመክፈል ዋስትና ቢሰጥ እና ‘ሀ’ም በዚህ ቢስማማ ክፍያውና የማስተካከያ ስምምነቱ ያልተረጋገጠ ቢሆንም በዋስትናው መሠረት ገንዘቡ እንዲከፈለው ‘ሀ’ ሊከስስ ይችላል። እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ ክፍያውንም ሆነ የማስተካከያ ስምምነቱን እንዲቀበል አልተጠየቀም። የተጠየቀው ዋስትና የተሰጠበትን ገንዘብ እንዲያስከፍል ብቻ ነው። ይህም ማለት ክሱ የቀረበው እንደማንኛውም የውል ግዴታ ግዴታውን ለማስፈፀም ነው። ከእንደዚህ ዓይነቱ ውጣ ውረድ ለመጻን ከፍ/ቤት ውጭ እዳውን የከፈለ ወይም የማስተካከያ ስምምነት ያደረገ ባለዕዳ ምንግዜም ክፍያው ወይም የማስተካከያ ስምምነቱ እንዲረጋገጥለትና እንዲመዘገብለት ለፍ/ቤቱ ማመልከት ይኖርበታል።

ሐ. የመስቀለኛ ውሳኔዎች አፈፃፀም

የፍርድ ባለሙያው የሆነው ወገን የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፈለው በፍርድ ባለእዳው ላይ የአፈፃፀም ማመልከቻ በሚያቀርብበት ወቅት፤ በሌላ በኩል ደግሞ የፍርድ ባለእዳው በፍርድ ባለሙያው ላይ በመሠረተሁ ሌላ ክስ

ያገኘውን ፍርድ ለማስፈፀም ማመልከቻ የሚያቀርብበት ጊዜ አለ። በዚህ ዓይነት ሁለቱም ወገኖች የአፈፃፀም ማመልከቻ በሚያቀርቡበት ጊዜ መስቀለኛ ውሳኔ ይባላል። ይህ የመስቀለኛ ውሳኔ አፈፃፀምም የሚመራው በስነስርዓት ሕጉ ልዩ ድንጋጌ ነው። ይህ ልዩ ድንጋጌ በመስቀለኛ ውሳኔዎች ላይ ተፈፃሚ እንዲሆንም የሚከተሉት ሁኔታዎች መሟላት አለባቸው፡

1. ሁለቱም የፍርድ ባለመብቶች ለአንድ ፍ/ቤት እንደውሳኔያቸው እንዲፈፀምላቸው ያመለክቱ መሆን አለባቸው፤
2. ውሳኔዎቹ የተሰጡት በተለያዩ ክሶች መሆን አለበት፤
3. ሁለቱም ውሳኔዎች አንዱ ለሌላው የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፍል የሚያዝዙ መሆን አለባቸው፤
4. ሁለቱም ወገኖች አንድ ዓይነት መሆን አለባቸው ይህም ሲባል በአንዱ ክስ የፍርድ ባለመብት የሆነው በሌላው ክስ የፍርድ ባለዕዳ መሆን አለበት። እንዲሁም ሁለቱም ወገኖች ከሁለቱም ክሶች ተካፋይ የሆኑት በአንድ ዓይነት ችሎታ መሆን አለበት እና
5. ሁለቱም ውሳኔዎች በአንድ ጊዜ በዚያው ፍ/ቤት ሊፈፀሙ የሚችሉ መሆን አለባቸው።

ቁጥራቸው ከአንድ በላይ በሆነ ሰዎች ላይ በአንድነት ወይም በተነጣጠለ ኃላፊነት የፍርድ ባለገንዘብ የሆነ ሰው ከፍርድ ባለዕዳዎቹ አንዱ ወይም ከአንድ በላይ የሆኑት የፍርድ ባለገንዘብ በሆነው ላይ አስፈርደው እንደሆነ ይህ በፍርድ ባለገንዘቡ ላይ ከተሰጠው ፍርድ አኳያ ውሳኔዎቹ እንደመስቀለኛ ውሳኔዎች ይቆጠራሉ። የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 397 ይመለከታል። ለምሳሌ አበበ በበለጠ ላይ 3000 ብር ቢያስፈርድ በለጠ ደግሞ 2000 ብር በአበበ ላይ በሌላ ክስ ቢያስፈርድ እና አበበና በለጠ የአፈፃፀም ክስ ቢያቀርቡ ፍ/ቤቱ ውሳኔዎቹን ለመስቀለኛ ውሳኔዎች በተደነገገው ልዩ ድንጋጌ መሠረት ማስፈፀም አለበት። ወይም አበበ በአስማረ ላይ ያስፈርዳል በፍርዱም መሠረት አፈፃፀሙ ቀጥሎ በአፈፃፀሙ የአስማረን ንብረት ይገዛል። አስማረ ይግባኝ ብሎ ስለነበር በይግባኝ የሥር ፍ/ቤት ውሳኔ ይሻራል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም አበበ ንብረቱን ለአስማረ እንዲመለስና አላግባብ ከወሰደው ንብረት ያገኘውን 700 ብር ጥቅም መልሶ እንዲከፍል ይወስናል። አበበ በአስማረ ላይ 500 ብር በዚያው ፍ/ቤት አስፈርዶአል። አስማረ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ለፈረደለት 700 ብር የአፈፃፀም ማመልከቻ ሲያቀርብ አበበ ደግሞ ለተፈረደለት 500 ብር አፈፃፀም ማመልከቻ ማቅረብ ይችላል። እነዚህ ውሳኔዎች በተመሳሳይ ተከራካሪ ወገኖች በተመሳሳይ ፍርድ ቤት እና የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፈል የተሰጡ ውሳኔዎች በመሆናቸው መስቀለኛ ውሳኔዎች ይባላሉ።

የሆነው ሆኖ ግን 'ሀ' እና 'ለ' በጋራ የሐ' አበዳሪዎች በመሆናቸው
 በሐ' ላይ 1000 ብር ቢያስፈረዱ በዚያው ፍ/ቤት በሌላ ክስ 'ሐ' በ'ለ' ላይ
 1000 ብር ቢያስፈርድ በሁለቱም ክሶች ተከራካሪ ወገኖች አንድ ዓይነት
 ባለመሆናቸው ውሳኔዎቹ መስቀለኛ ውሳኔዎች አይባሉም። በመጀመሪያው
 ክስ ውሳኔ የተሰጠው ለ'ሀ' እና 'ለ' በሐ' ላይ ሲሆን በሁለተኛው ክስ ውሳኔ
 የተሰጠው ለሐ' በ'ለ' ላይ ነው። 'ሀ' በሐ' ላይ ብር 1000 አስፈርዶ ቢሆን
 ኖሮ እና 'ለ' ደግሞ በጣምራ ከሳሽነቱ ብር 1000 በሐ' ላይ አስፈርዶ ቢሆን
 ኖሮ 'ሐ' በ'ለ' ላይ ያስፈረደው ፍርድ (በሁለቱም ክሶች ተከራካሪ ወገኖች
 አንድ ዓይነት በመሆናቸው) እንደመስቀለኛ ውሳኔ ይቆጠር ነበር። ወይም 'ሀ'
 በ'ለ' ላይ ብር 1000 ቢያስፈርድ እና 'ሐ' የ'ለ' ንብረት አስተዳዳሪ ሆኖ
 በንብረት አስተዳዳሪነቱ በሌላ ክስ በዚያው ፍ/ቤት በ'ሀ' ላይ ብር 1000
 ቢያስፈርድ 'ለ' በክሱ ውስጥ የክርክሩ ተካፋይ ባለመሆኑ በሐ' ስም
 ያገኘውን ፍርድ እንደመስቀለኛ ውሳኔ ሊቆጥረው አይችልም። ተከራካሪ
 ወገኖች በክሱ ውስጥ አንድ ዓይነት ፀባይ ያላቸው መሆን አለበት። ይህም
 ማለት በተመሳሳይ ችሎታ ከሳሽ ወይም ተከሳሽ መሆን አለባቸው። ቀደም
 ሲል ባቀረብነው ምሳሌ 'ሀ' በሐ' ላይ ያስወሰነው በራሱ በግል ችሎታው
 ሳይሆን የ'ለ' ንብረት አስተዳዳሪ ሆኖ በ'ለ' ስም በመሆኑ ሁለቱ ውሳኔዎች
 መስቀለኛ ውሳኔዎች ሊባሉ አይችሉም። በሌላ በኩል 'ሀ' በሐ' ላይ
 ያስወሰነው የ'ለ' ንብረት አስተዳዳሪ ሆኖ በንብረት አስተዳዳሪነት ችሎታው
 ቢሆን እና 'ሐ' ደግሞ በ'ሀ' ላይ ያስወሰነው የ'ለ' ንብረት አስተዳዳሪ ሆኖ
 በዚሁ ችሎታው ቢሆን ውሳኔዎቹ የተሰጡት በተለያዩ ክሶች ተመሳሳይ
 ችሎታ ባላቸው በተመሳሳይ ተከራካሪ ወገኖች መካከል በመሆኑ 'ሀ' ወይም
 'ሐ' ውሳኔያቸውን እንደመስቀለኛ ውሳኔ ሊቆጥሩት ይችላሉ። በመጨረሻም
 ቀጥሎ ያለውን ምሳሌ እንመልከት። 'ሀ' በ'ለ' ላይ የገንዘብ ውሳኔ አሰጥቷል።
 እንዲሁም 'ለ' 'ሐ'ን እና 'ሀ'ን በዚያው ፍ/ቤት ከሰሶአቸው አስወሰኖቧ
 ቸዋል። 'ሐ' የተከሰሰው ንብረቱን መያዥ ለ'ለ' አስይዞ በመበደሩና እዳውን
 ባለመክፈሉ ሲሆን 'ሀ' ደግሞ የተከሰሰው የሐ'ን ክፍል ንብረት በመግዛቱ
 ነው። ውሳኔውም እዳው የማይከፈል ከሆነ የሐ' ንብረት ተሸጦ እዳው
 ይከፈል የሚል ነው። እዚህ ላይ 'ሀ' በ'ለ' ላይ ያስወሰነውን ውሳኔ
 እንደመስቀለኛ ውሳኔ ሊቆጥረው አይችልም። ምክንያቱም በሁለቱም ክሶች
 ውስጥ አንድ ዓይነት ፀባይ አልነበረውም። ይህም ማለት 'ሀ' ያገኘው ውሳኔ

ለራሱ በግሉ ሲሆን 'ለ' ያገኘው ውሳኔ በ'ሀ' ላይ በግል ምንም የሚጥለው ግዴታ የለም። 'ለ' ላይ በመያዥ በተያዘው ንብረት እንዳይሸጥ እዳውን የመክፈል የራሱ ፍላጎት ቢኖረውም ውሳኔው ለ'ለ' ገንዘብ እንዲከፍል ግዴታ አልጣለበትም።

እንዲሁም ፍርድ የተላለፈለት ሰው ፍርዱን ያስተላለፈለት ሰው ማለት ዋናው የፍርድ ባለመብት ለፍርድ ባለዕዳው እንዲከፍል የተወሰነበትን እዳ የተቀበለው እንደሆነ ወይም የፍርድ ባለዕዳው ፍርድ በተላለፈለት ሰው ላይ ያስወሰነው ውሳኔ ሲኖረው ውሳኔዎቹ እንደመስቀለኛ ውሳኔ ይቆጠራል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 397(2) ይመለከታል። ለምሳሌ 'ሀ' በ'ለ' ላይ አስወስኖ ውሳኔውን ለ'ሐ' ቢያስተላልፍ 'ለ' ደግሞ በዚያው ፍ/ቤት በሌላ ክስ በ'ሀ' ላይ ቢያስወሰን 'ሐ' ከ'ሀ' የተላለፈለትን ውሳኔ በ'ለ' ላይ ለማስፈጸም ቢፈልግ 'ለ' በ'ሀ' ላይ ያስወሰነው ውሳኔ እዚህ ላይ እንደመስቀለኛ ውሳኔ አይቆጠርም። ምክንያቱም የ'ለ' ውሳኔ ተፈጻሚ የሚሆነው በ'ሀ' ላይ ብቻ እንጂ በ'ሐ' ላይ ተፈጻሚ አይሆንም። ነገር ግን 'ሀ' ለ'ለ' እንዲከፍል የተወሰነበትን ዕዳ 'ሐ' ከተቀበለው 'ሐ' በ'ለ' ላይ የሚያስፈጽመው ውሳኔ ስለአለው እንዲሁም 'ለ' በ'ሐ' ላይ የሚያስፈጽመው ውሳኔ ስለአለው ሁለቱ ውሳኔዎች እንደመስቀለኛ ውሳኔ ሊቆጠሩ ይችላሉ። እንዲሁም 'ሀ' በ'ለ' ላይ ያስፈረደውን ውሳኔ ለ'ሐ' አስተላልፎ ነገር ግን 'ለ' ያስወሰነበትን እዳ ባያስተላልፍለት 'ለ' ደግሞ በዚያው ፍ/ቤት በ'ሐ' ላይ ያስወሰነው ውሳኔ ቢኖረው ውሳኔዎቹ መስቀለኛ ውሳኔዎች ናቸው። በመጨረሻም 'ሀ' በ'ለ' ላይ አስወስኖአል እንበል። 'ለ' ደግሞ በ'ሐ' ላይ ያስወሰነው ውሳኔ አለ። 'ሀ' በ'ለ' ላይ ያስወሰነውን ውሳኔ ለማስፈጸም 'ለ' በ'ሐ' ላይ ያስወሰነው ውሳኔ ለ'ለ' እንዳይፈጸም እንዲታገድለት ያመለክታል። በዚህ ዓይነት 'ለ' በ'ሐ' ላይ ያስፈረደው ፍርድ 'ሀ' ለእርሱ እንዲፈጸምለት ሲያመለክት ይህ ማመልከቻ የቀረበለት ፍ/ቤት ለ'ሐ' ጥቅም ሲባል በ'ሀ' ላይ የሚሰጠው ማናቸውም ውሳኔ እንደመስቀለኛ ውሳኔ ይቆጠራል። በዚህም ምክንያት የ'ለ' ውሳኔ ለ'ሀ' እንዲተላለፍለት ይቆጠራል።

ቀደም ሲል እንደገለጽነው ውሳኔዎቹ መስቀለኛ ውሳኔዎች ሆነው በተገኙ ጊዜ አፈፃፀማቸው ከዚህ ቀጥሎ ባሉት ደንቦች የሚገነዘብ ይሆናል። የፍርድ ባለገንዘብ የሆኑት ሁለቱም ወገኖች አንዱ ለእንደኛው የሚከፍለው

ገንዘብ እኩል የሆነ እንደሆነ ውሳኔዎቹ እንደተፈፀሙ ተቆጥሮ ይመዘገባል። በመሠረቱ አንዱ ውሳኔ ሌላኛውን ውሳኔ ስለሚሰርዘው ሁለቱም ውሳኔዎች እንደተፈፀሙ ይገመታል። ከፍርድ ባለገንዘቦቹ መብት አንዱ ከሌላው የሚበልጥ ሲሆን ፍርድ የሚፈፀመው ብልጫ ላለው ወገን ሆኖ አፈፃፀሙም በብልጫው ሂሳብ መጠን ብቻ ይሆናል። ይህም ሲሆን የሁለቱም ወገኖች ፍርድ እንደተፈፀመ ተቆጥሮ ይመዘገባል። ለምሳሌ ‘ሀ’ በ‘ለ’ ላይ ብር 1000 ቢያስፈርድ ‘ለ’ ደግሞ በ‘ሀ’ ላይ ብር 2000 ቢያስፈርድ እናም ሁለቱም ውሳኔዎች ለአፈፃፀም በአንድ ፍ/ቤት ቢቀርቡ ‘ሀ’ ውሳኔውን ሊያስፈጽም አይችልም። ‘ለ’ ግን ብር 1000 ውን በሚመለከት ብቻ ሊያስፈጽም ይችላል። በዚህም መሠረት ሁለቱም ውሳኔዎች እንደተፈፀሙ ተቆጥሮ ይመዘገባል። እዚህ ላይ ያንበ ተፈጻሚ የሚሆነው ሁለቱም የፍርድ ባለመብቶች ውሳኔዎቻቸው እንዲፈፀሙላቸው ሲያመለክቱ ብቻ እንደሆነ መገንዘብ ይኖርብናል። ለምሳሌ ቀደም ሲል ባቀረብነው ምሳሌ አፈፃፀም የጠየቀው ‘ሀ’ ብቻ ቢሆን ‘ለሀ’ እኔም በ‘ሀ’ ላይ የበለጠ ገንዘብ አስፈርጄአለሁና በአፈፃፀሙ ልጠየቅ አይገባም በማለት ‘ሀ’ ያቀረበውን አፈፃፀም ሊቃወም አይችልም። የመስቀለኛ ውሳኔዎችን አፈፃፀም የሚመለከቱ የሥነ ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች በአንድ ፍ/ቤት የተሰጡ ውሳኔዎችን ብቻ የሚመለከቱ መሆናቸው ሊቃወቅ ይገባል። ምክንያቱም የአፈፃፀም ማመልከቻ የሚቀርበው ውሳኔውን ለሰጠው ፍ/ቤት በመሆኑ እና አንድ ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ሌላው ፍ/ቤት ስለማያስፈልገው መስቀለኛ ውሳኔዎች ሊባሉ የሚችሉት በአንድ ፍ/ቤት በተለያዩ ክስ የተሰጡ ውሳኔዎች ናቸው ማለት ነው።

መስቀለኛ ውሳኔ ከመስቀለኛ ክስ (የተከሳሽ ከሳሽ ክስ) መለየት ይኖርበታል። ቀደም ሲል እንዳየነው ተከሳሹ የከሳሽነት ክስ ወይም የመቻቻል ጥያቄ ያቀርብ ይሆናል ፍ/ቤቱ በዋና ክስ ለከሳሹ ፣ እንዲሁም የተከሳሽ ከሳሹ ክስ ወይም በመቻቻሉ ጥያቄ ለተከሳሹ ቢወሰን ፣ ውሳኔው አንዱ ተከራካሪ ወገን ለሌላው ሊከፍል የሚገባውን መግለጽ አለበት። አፈፃፀምም የሚጠየቀው በአልተከፈለው ቀሪ ሂሳብ ላይ ብቻ ይሆናል። ለምሳሌ ከሳሹ ክስ ያቀረበው ለብር 1000 ቢሆን ተከሳሹ ደግሞ ለብር 1500 የተከሳሽ ከሳሽ ክስ ቢያቀርብ ፍ/ቤቱም ከሳሽ ላቀረበው ክስ ተከሳሹ የተጠየቀውን ብር 1000 እንዲከፍል እንዲሁም ተከሳሹ ላቀረበው የተከሳሽ

ከሳሽ ክስ ከሳሹ ብር 1500 ውን እንዲከፍል ቢወሰን ውሳኔው ከሳሽ ለብር 1000 መብት ያለው፣ ተከሳሹም ለብር 1500 መብት ያለው ስለሆነ ተከሳሹ ብር 500 ከከሳሽ ሊከፈለው ይገባል የሚል መሆን አለበት። በዚህ ዓይነት ከሳሹ የሚያስፈጽመው ውሳኔ አይኖረውም። ተከሳሹ ግን ብር 500 ውን ሊያስፈጽም ይችላል። ይህም በሆነ ጊዜ የሁለቱም ወገኖች ውሳኔ እንደተፈፀመ ተቆጥሮ ይመዘገባል። ለሁለቱም ወገኖች በአንድ ፍርድ የተፈረደ ላቸው ገንዘብ እኩል የሆነ እንደሆነ እንደተቻቻሉ ተቆጥሮ የፍርዱ መፈፀም ይመዘገባል። የፍ ሔር ሥ ሥ ሕግ ቁ. 398 ይመለከታል። እዚህ ላይ ፍርዱ አንድ ብቻ ከመሆኑ በስተቀር አፈፃፀሙን የሚመለከቱ ደንቦች የመስቀለኛ ውሳኔ አፈፃፀምን ከሚመለከቱ ደንቦች ጋር ተመሳሳይ ናቸው።

መ. ሌሎች ፍርዶችን ስለማስፈፀም

አንድ የሚንቀሳቀስ ንብረት በከፊል ወይም በሙሉ እንዲመለስ ወይም እንዲዛወር የተሰጠ የፍርድ ውሳኔ የሚፈፀመው፣ ይህንኑ ንብረት ለፍርድ ባለሙብቱ ወይም ለወኪሉ በማስረከብ ነው። ይህ ደንብ ተፈፃሚ የሚሆነው በፍርድ ባለዕዳው ይዞታ ሥር ላለው ንብረት ብቻ ነው። ንብረቱ በሌላ ግለሰብ ይዞታ ሥር የሚገኝ እንደሆነ የፍርድ ባለሙብቱ ይንኑ ንብረት በቅድሚያ ማስከበር አለበት። (ቁ. 409) ይመለከታል። ይህም ሲሆን ንብረቱን የያዘው ሰው ንብረቱ ለመከበሩ ተቃውሞ ካለው ተቃውሞውን ለማቅረብ እንዲችል እድል ይገኛል። ለምሳሌ የተከበረው ንብረት የፍርድ ባለዕዳው ሳይሆን የእኔ ነው በማለት በፍ ሔር ሥ ሥ ሕግ ቁ. 418 መሠረት መቃወሚያ ያቀርብ ይሆናል። እንዲሁም ይህ ደንብ ተፈፃሚ የሚሆነው በግልጽ የታወቀ ንብረትን ወይም ሊተላለፍ የሚችል የዚህኑ ንብረት ክፍል በሚመለከት ብቻ ነው። ለምሳሌ የፍርድ ባለዕዳው 100 ዳውላ ገብስ ቢኖረውና ፍርዱም የሚለው ‘ተከሳሹ 50 ዳውላ ገብስ ስለዕዳው እንዲያስረክብ’ የሚል ቢሆን ይህ ደንብ ተፈፃሚነት አለው፣ እናም 50ው ዳውላን ገብስ ይይዛል ማለት ነው። ነገር ግን ውሳኔው የፍርድ ባለሙብቱ ከሚንቀሳቀሰው ንብረት አንድ ያለተከፈለ ድርሻ እንዲያገኝ የሚያዝ ሲሆን ለምሳሌ የፍርድ ባለሙብቱ በአንድ ፈረስ ላይ ግማሽ መብት አለው ቢባል የሚንቀሳቀሰው ንብረት ሊሆን አይችልም የፍርድ ባለሙብቱ በንብረቱ ላይ ያለው ድርሻ እንዳይሸጥ እንዳይለወጥ ወይም ለሌላ ሰው እንዳይተላለፍ ማስከበር ነው ያለበት። የፍርድ ባለሙብቱ የተወሰነ ተነቀሲቃሽ ንብረትን እንዲረከብ ንብረቱን

በዚህ ድንጋጌ መሠረት መጀመሪያ ይህንን ንብረት ለማስመለስ እንጂ መርወ
ዋጋው እንዲከፈለው ማመልከት አይችልም።

ፍርዱ ወይም ውሳኔው የሚመለከተው የማይንቀሳቀስ ንብረት ማስረ
ከብን ሲሆን እንደፍርዱ የሚፈፀመው በውሳኔው ላይ ተመለከተውን ንብረት
የፍርድ ባለገንዘቡ ራሱ ወይም የወከለው ሰው እንዲረከብ በማድረግ ነው፤
አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝ በንብረቱ ላይ ያለውን ሰው ከስፍራው አስለቅቆ
ተረካቢው እንዲተካ በማድረግ የርክክቡን ሥርዓት ለመፈፀም ይችላል።
ፍርዱ ወይም ውሳኔው የሚመለከተው ማናቸውንም ቤት ወይም በተለይ
ተከልሎ የታጠረ ቦታ የማስረከብን ጉዳይ ሲሆንና እንዲያስረክብ የተፈረ
ደበት ወገን ወደ ቤቱ ወይም ወደ ከተከለለው ቦታ ለማስገባት እምቢተኛ ሆኖ
የከለከለ እንደሆነ ፍርዱን እንዲያስፈፅም የታዘዘው ሰው የተዘጋውን ቤት
በመክፈት ወይም ቁልፉን በመስበር ወይም በተከለለው ሥፍራ በማናቸውም
ዓይነት ዘዴ ገብቶ የፍርድ ባለመብቱ እንዲረከብ ለማድረግ ይችላል።

እዚህ ላይ ማስታወስ የሚገባን ነጥብ አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን
ለማስመለስ በሚመሠረት ክሥ በንብረቱ ላይ ሰፍረው የሚገኙትን ሰዎች
በሚሉ ከሳቹ አጣምሮ ስለሚከሳቸው እነዚህ ሰዎች በቀጥታ በውሳኔው
ተገዳጅ ናቸው። በመሆኑም ውሳኔውን እንዲያስፈጽም የታዘዘው ሰው
ማናቸውንም እርምጃ መውሰድ ይችላል። ከፍርድ ባለዕዳው መብት ተላልፎ
ልናል የሚሉ ሰዎችም በውሳኔው ተገዳጅ ይሆናሉ። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ.
5(1) ይመለከቷል። ለምሳሌ ‘ሀ’ በ‘ለ’ ላይ ላቀረበው ክስ ‘ሐ’ የክርክሩ
ተካፋይ አልነበረም። ክሱ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ይዞታ ለማስመለስ
የቀረበ ክስ ነው። ‘ሐ’ በንብረቱ ላይ የይዞታ መብት ያገኘው ከ‘ለ’ ቢሆን ‘ሀ’
በ‘ለ’ ላይ የሚያስወስነው ውሳኔ ‘ሐ’ን ያስገድዳል።

ፍርዱ በማይንቀሳቀሰው ንብረት ላይ የጋራ ባለሀብትነት መኖሩን
የሚወስን ሲሆን የሚፈፀመው ንብረቱን በቁሙ በማስረከብ ሳይሆን
የፍርዱን ውሳኔ ግልባጭ ግልፅ ሆኖ በሚታይ ሥፍራ በመለጠፍ ወይም
ለሕዝብ ሊገለፅ በሚችልበት ዘዴ ፍርዱን በአደባባይ በንባብና በአዋጅ ቃል
በማሰማት ወይም በማናቸውም ልማዳዊ በሆነ መንገድ እንዲታወቅ
በማድረግ ነው። የፍርድ ባለዕዳውም የፍርድ ባለመብቱ በፍርድ ወይታዘ
ዘለት ንብረቱ እንዲገባ ይፈቀድለታል። የፍርድ ባለዕዳው የሚቃወም ከሆነ
ግን የፍርድ ባለመብቱ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 450 እና 451 መሠረት

የፍ/ቤቱን እርዳታ ሊጠይቅ ይችላል። ውሳኔው የፍርድ ባለዕዳው በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 1776 መሠረት ውሉን እንዲፈጽም ወይም በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 2121 መሠረት የፍርድ ባለዕዳው አንድ የተወሰነ ተግባር እንዲፈጽም ወይም አንድ የተወሰነ ተግባር እንዳይፈጽም የሚከለክል ይሆናል። የፍርድ ባለዕዳው በውሳኔው መሠረት የመፈጸም ችሎታ እያለው በራሱ ፈቃድ ግዴታውን ሳይፈጽም ቢቀር ውሳኔው የሚፈፀመው የባለዕዳውን ንብረት በማስከበርና በማስሸጥ ነው። ፍ/ቤቱም ተገቢ ነው ብሎ ካመነበት ከንብረቱ ሽያጭ በካሣ መልክ ለፍርድ ባለሙብቱ ለያስከፍል ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 400 ይመለከታል። የፍርድ ባለዕዳው መክፈል ያለበትን እዳ አጠናቅቆ ከከፈለ ግን የተከበረው ንብረቱ ሊለቀቅለት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 415(1) ይመለከታል። የፍርድ ባለዕዳው እዳውን የመክፈል አቅምና እድሉ ካለው ንብረቱ ከመከበሩ በፊት ማስጠንቀቂያ ለባለዕዳው መስጠቱ አስፈላጊ አይደለም።

የፍርድ ባለዕዳውን ንብረት በማስከበርና በማስሸጥ ፈንታ ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለዕዳው ታስሮ እንዲቀርብና በውሳኔው መሠረት እስኪፈጸም ድረስ በማረፊያ ቤት እንዲቆይ ለማዘዝ ይችላል እንዲሁም የፍርድ ባለዕዳው እንዲያደርግ የታዘዘው ጉዳይ በሌላ ሰው ሊፈጽም የሚችል በሚሆንበት ጊዜ ፍ/ቤቱ ይኸው ነገር በፍርድ ባለሙብቱ ወይም ፍ/ቤት በሚያዝዘው ሌላ ሰው በፍርድ ባለዕዳው ወጪ እንዲፈፀም ፍ/ቤቱ ለማዘዝ ይችላል። ስለፍርዱ አፈፃፀም አስፈላጊ የሚሆነውን ወጭ የሚከፍለው የፍርድ ባለዕዳው ሆኖ ፍ/ቤቱ በወሰነው መሠረት የሚከፈለው ገንዘብ ልክ ከታወቀ በኋላ የሚከፈለው በመጀመሪያ በተሰጠው ፍርድ ከተወሰነው ሂሳብ ጋር በመጠቃለል ነው። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 400 ይመለከታል። ለምሳሌ ተከላሹ ለከላሹ መኖሪያ ቤት ተቃራኒ በሆነ መንገድ አንድ የግንባታ ሥራ በማከናወኑ ተከላሽ የሠራውን ግንባታ እንዲያፈርስ ቢወሰንበት እና ሳያፈርስ ቢቀር ፍ/ቤቱ ግንባታው በፍርድ ባለዕዳው ወጭ እንዲፈርስ ለማዘዝ ይችላል። ምክንያቱም እንዲህ ዓይነቱ ጉዳይ በገንዘብ ካሣ በከላሹ ላይ የደረሰውን ጉዳት መሸፈን ስለማይቻል በግድ ግንባታው መፍረስ ይኖርበታል። በሌላ አነጋገር የገንዘብ ካሣ ብቻውን በቂ በማይሆንበት ጊዜ ፍ/ቤቱ ድርጊቱ ሊፈፀም እስክቻለ ድረስ የተፈለገው ተግባር እንዲፈፀም ማድረግ አለበት። የሆነው ሆኖ የገንዘብ ካሣ ብቻውን ለደረሰው ጉዳት መከላከል በቂ በሆነ ጊዜ ፍ/ቤቱ አንድ ነገር እንዲፈፀም ከማዘዝ በምትኩ የገንዘብ ካሣ ለፍርድ ባለሙብቱ

እንዲከፈል ማዘዝ ይችላል። እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ አንድ የተወሰነ ተግባር እንዲፈፀም ማዘዝ የሚችለው በውሳኔው ውስጥ እንዲፈፀም የታዘዘውን ተግባር ብቻ መሆኑ መታወቅ አለበት። ለምሳሌ ተከላሹ የገነባውን ግድግዳ እንዲያፈርስ ታዝዞ ካፈረሰ በኋላ ሌላ ግድግዳ በሌላ አቅጣጫ ቢገነባ በቀድሞው ውሳኔ መሠረት አዲስ የተሠራውን ግድግዳ እንዲያፈርስ ማስገደድ አይቻልም። ከላሹ አዲሱን ግድግዳ በሚመለከት አዲስ ክስ ማቅረብ ይኖርበታል።

ውሳኔው የፍርድ ባለዕዳው የጽሑፍ ሰነድ እንዲፈርም ወይም በሚዘዋ ወሩና በሚተላለፉ የገንዘብ ሰነዶች ላይ እንዲፈርም የሚያዝ ሲሆን እና የፍርድ ባለዕዳው በውሳኔው መሠረት ለመፈፀም እምቢተኛ የሆነ እንደሆነ የፍርድ ባለመብቱ እነዚህን የጽሑፍ ሰነዶች በፍርዱ መሠረት አዘጋጅቶ ለፍርድ ቤቱ ለማቅረብ ይችላል። በዚህ ዓይነት ተዘጋጅቶ የቀረበለትን ጽሑፍ ፍ/ቤቱ ተቀብሎ ለፍርድ ባለዕዳው እንዲደርሰው በማድረግ በተወሰነ ቀን ቀጠሮ ቀርቦ ፍርዱን ወይም ትዕዛዙን የማይፈጽምበትን ምክንያት እንዲያስረዳ ትዕዛዝ ይሰጣል። የፍርድ ባለዕዳው በተወሰነው ጊዜ ቀርቦ ሰነዶቹን የማይፈርምበትን ምክንያት ካስረዳ በኋላ ፍ/ቤቱ የቀረበለትን ምክንያት በቂ አድርጎ የተቀበለው እንደሆነ እንዲሻሻሉ ወይም ተስተካክለው እንዲታረሙ ያደርጋል። በቂ ምክንያት ካልቀረበለት እንደሆነ ግን ሰነዶቹን የሚያጸድቅ ትዕዛዝ ይሰጣል። በዚህ ዓይነት የፀደቀው ሰነድ ፍርዱን እንዲያስፈጽም ለታዘዘው ፍ/ቤት ወይም ለዚህ ጉዳይ ለታዘዘው ሰው እንዲፈፀም ይላካል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 401 ይመለከታል። የዚህ ሕግ ድንጋጌ ማናቸውንም ዓይነት የጽሑፍ ሰነድ መፈረምን ወይም የሚተላለፉ ሰነዶች ማስተላለፍን እና ፈቃደኛነትን እንዲገልጽ በሚሰጥ ውሳኔ ላይ ተፈጻሚ ይሆናል። የፍርድ ባለዕዳው በውሳኔው መሠረት አልፈጽምም በሚልበት ጊዜ የፍርድ ባለዕዳውን በኃይል ከማስገደድ ይልቅ ሰነዱ እንዲፈረም የሚተላለፈውም ሰነድ እንዲተላለፍ ዋስትና ይሰጣል።

4. ንብረትን በድርሻ መጠን ስለማከፋፈል፤

በፍርድ ቤቱ ትእዛዝ ተከብሮ የተያዘ ወይም በፍርድ ቤቱ ዘንድ ተቀማጭ የሆነ ሃብት ከመያዙ ወይም ከመቀመጡ በፊት ገንዘብ እንዲከፈላቸው በባለሀብቱ ላይ አስፈርደው እንደፍርዱ እንዲፈፀሙላቸው የሚጠይቁ የፍርድ ባለገንዘቦች ሲቀርቡ ፍ/ቤቱ በፍርዱ መሠረት ያለመፈፀሙን ካረጋገጠ በኋላ ተገቢውን ኪሣራና ሌላውንም ወጭ ቀንሶ የተያዘውን

ወይም ተቀማጭ የሆነውን ሀብት በውጣኔው መሠረት እንዲከፋፈል
 ያደርጋል። ይህ ዓይነቱ ሥነ-ሥርዓት “ንብረትን በድርሻ መጠን
 መከፋፈል ተብሎ የሚታወቅ ቢሆን ዓላማውም ሌሎች የተለያዩ የአፈፃፀም
 ማመልከቻዎችን ማቅረብ ሳያስፈልግ በአነስተኛ ወጭ ከባለዕዳው ላይ
 የሚፈለገው የገንዘብ ዕዳ በአጭር ጊዜ ለፍርድ ባለመብቶች እንዲከፈል
 ለማድረግ ነው። ይህ ዓይነቱ ሥነ-ሥርዓት በተግባር እንዲውል ከተፈለገ
 የሚከተሉት ሁኔታዎች መሟላት አለባቸው። 1. በፍርድ ቤቱ ትዕዛዝ
 ተከብሮ የተያዘ ወይም በፍርድ ቤቱ ዘንድ ተቀማጭ የሆነ ሀብት መኖር
 አለበት፤ 2. ሀብቱ በፍ/ቤቱ ከመያዙ ወይም በፍ/ቤት እንዲቀመጥ ከመደረጉ
 በፊት በርካታ ሰዎች አፈፃፀም የጠየቁ መሆን አለበት፤ 3. የሚቀርቡት
 የአፈፃፀም ማመልከቻዎች በአንድ የፍርድ ባለዕዳ ላይ የተወሰኑትን የገንዘብ
 እዳዎች ለማስከፈል መሆን አለባቸው። 4. ውሳኔዎቹ የአልተፈፀሙ መሆን
 አለባቸው። እነዚህ ሁኔታዎች ከተሟሉ ፍ/ቤቱ ንብረቱን ለማስከበርና
 ለማስቀመጥ የወጣውን ወጭና ኪሳራ ቀንሶ የተያዘው ወይም የተቀመጠው
 ሀብት በውሳኔው መሠረት እንዲከፋፈል ያደርጋል። እያንዳንዱ የፍርድ
 ባለመብት ከሌላው የፍርድ ባለመብት ጋር ተመጣጣኝ በሆነ መንገድ ከሀብቱ
 ድርሻውን ይወስዳል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 403 ይመለከታል። ለምሳሌ
 አምባቸው በፍርድ ባለዕዳው ላይ ለ10,000 ፡ ኤርምያስ ለ20,000 ፡ ሉቃስ
 ደግሞ ለ30,000 ብር ቢከፈሉ የተከሳሹ ወይም የፍርድ ባለዕዳው ንብረት
 በፍርዱ ላይ ከተጠቀሰው ገንዘብ ማለትም ከጠቅላላ (60,000) በማግኘት ያነሰ
 ማለትም 30,000 ብር ብቻ ቢሆን እያንዳንዱ አመልካች ከተወሰነለት ገንዘብ
 ግማሹን ብቻ ይወስዳል ማለት ነው። በዚህም መሠረት አምባቸው 5,000
 ብር፣ ኤርምያስ 10,000 ብር ፣ ሉቃስ 15,000 ብር ይቀበላሉ። ይህ አስራር
 እያንዳንዱ የፍርድ ባለመብት ማንኛውም ቀድሞ ያመለከተ ቢሆን ከፍርድ
 ባለዕዳው ሀብት በውሳኔው መሠረት እኩል ክፍያ እንዲሰጥ ዋስትና
 ይሰጣል። የመጀመሪያው ሁኔታ “ንብረቱ በፍርድ ቤቱ ይዞታ ሥር መሆን
 አለበት። ይህም በፍ/ቤት የተቀመጠ ንብረት የሚባለው የፍርድ ባለእዳው
 ለፍርዱ መፈፀም የተፈረደበትን ገንዘብ ለፍርድ አስፈፃሚው ፍ/ቤት
 የሚአስይዘውን ገንዘብ እንዲሁም ንብረቱ እንዳይያዝ ለማድረግ ገንዘብ በፍ/
 ቤት የሚያስቀምጥበትን ሁኔታ የሚጨምር ነው። እዚህ ላይ በፍ/ቤት
 እንዲቀመጥ የተደረገው ገንዘብ አንድ የተወሰነ ፍፂድን ለማስፈፀም ቢባል
 ቢሆንም ሁኔታው ልዩነት አያመጣም። የፍርድ ባለመብቶች የሆኑ ሁሉ ስለ

አፈፃፀሙ ማመልከቻዎቻቸውን እስካቀረቡ ድረስ ገንዘቡን ሊከፋፈሉ የሚችሉት በሚኖራቸው ድርሻ መጠን ይሆናል። የሆነ ሆኖ ንብረቱ እንዲያዝ ያደረገው የፍርድ ባለሙብት የተከበረው ንብረት በአፈፃፀም ከመሸጡ በፊት ከባለዕዳው ጋር በግል በአደረገው ስምምነት ንብረቱን ገዝቶ ውሳኔው ቢፈፀም በፍ/ቤት የተያዘ ንብረት አለ ማለት አይቻልም። ንብረቱ እንዲከበር የታዘዘበት ውሳኔ ተፈጽሟል የንብረት ማስከበሩም ትዕዛዝ እንደተነሳ ይገመታል። ስለዚህ ንብረቱ በፍ/ቤቱ ቁጥጥር ሥር አለ ማለት አይቻልም።

ከንብረቱ ድርሻው እንዲከፈለው መጠየቅ የሚፈልግ ሰው ጥያቄውን አስቀድሞ ንብረቱ በፍርድ ቤቱ ቁጥጥር ሥር ከመዋሉ በፊት ማቅረብ ነበረበት። ስለሆነም አንድ ሰው የፍርድ ባለዕዳው ንብረት በአፈፃፀም ተሸጦ ንብረቱን የገዛው ሰው ገንዘቡን አጠቃልሎ ከመክፈሉ በፊት ቢአመለክት ከሽያጩ ድርሻውን የማግኘት መብት ይኖረዋል። ነገር ግን በአፈፃፀም ንብረቱን የገዛው ሰው ገንዘቡን አጠቃልሎ ከከፈለ በኋላ ሌላ የፍርድ ባለሙብት ከሽያጩ ድርሻው እንዲሰጠው ቢጠይቅ ሽያጩ ያልተረጋገጠ ቢሆንም ድርሻ የማግኘት መብት አይኖረውም።

የሚቀርቡት ማመልከቻዎች የፍርድ ባለዕዳው እንዲከፍል የተወሰነ በትን ገንዘብ ለማስፈፀም መሆን አለባቸው። ስለሆነም በፍርድ ባለዕዳው ላይ በዋስትና ምክንያት በተሰጠ የፍርድ አፈፃፀም የተገኙ ንብረቶች በዚህ ባለእዳ ላይ በሌላ ክስ በተሰጠ የፍርድ ባለሙብት ለሆነ ወገን በድርሻ መጠን ሊከፋፈሉ አይችሉም ምክንያቱም ዋስትናው ለኋለኛው ፍርድ ዋስትና የሚሰጥ አይደለም። የሆኖ ሆኖ አንዱ የፍርድ ባለሙብት የሆነ ወገን በአንድ የሽርክና ማህበር ላይ ቢአስፈርድ እንዲሁም ሌላ ሰው ደግሞ የማህበሩን ሽሪኮች በሙሉ በግል ከሶ ቢአስፈርድባቸው በሁለቱም ውሳኔዎች የፍርድ ባለዕዳዎቹ አንድ ዓይነት ስለሆኑ በድርሻ ክፍያ በዚህ ረገድ ሊፈፀም ይችላል። በተመሳሳይም አንድ ሰው በሕይወት በነበረበት ጊዜ የተሰጠበት ውሳኔ እና ከሞት በኋላ በእርሱ ንብረት አስተዳዳሪ ወይም ሕጋዊ ወኪሉ ላይ የሚሰጠው ፍርድ ለዚህ ደንብ ተፈፃሚነት ሲባል በተመሳሳይ ወይም በአንድ የፍርድ ባለዕዳ ላይ እንደተሰጡ ፍርዶች ተደርገው ሊወሰዱ ይችላሉ።

አንድ ፍርድ በዛ ባሉ ሰዎች ላይ በጋራ የተሰጠ እንደሆነና እንዲሁም አንድ ሌላ ፍርድ ደግሞ ከእነርሱ መሀል በአንደኛው ላይ ቢሰጥ ሁለቱም

ፍርዶች በተሰጡበት ሰው መብት መጠን ተመጣጣኝ የሆነ ክፍፍል ሊደረግ ይችላል። ለምሳሌ ኒቆዲሞስ በዳዊት በፋሲልና በመስፍን ላይ ያስፈርዳል። በአፈፃፀምም የጋራ ንብረታቸውን ያስከብራል። አቶ ገመዳ ደግሞ በዳዊት ላይ አስፈርዶአል። እዚህ ላይ ለሽያጭ በቀረበው የጋራ ንብረት ውስጥ የዳዊት ድርሻ አስካለ ድረስ አቶ ገመዳ ተመጣጣኝ ድርሻውን ሊያገኝ ይችላል። ኒቆዲሞስ የአስፈሪደው የገንዘብ መጠን በሶስቱም ላይ 500-000 ብር ቢሆንና አቶ ገመዳ ደግሞ በዳዊት ያስፈረደው 500-000 ብር ቢሆን እንዲሁም ከንብረቶቹ ሽያጭ የተገኘው ጠቅላላ መጠን 600-000 ብር ቢሆን በመካከላቸው የሚኖረው ክፍፍል እንደሚከተለው ይሆናል።

ከጠቅላላው ንብረት ውስጥ የዳዊት ድርሻ ሲሰው ብቻ በመሆኑ የንብረቱ ሁለት እጅ ለተመጣጣኝ ክፍፍል ሊቀርብ የሚችል አይደለም ማለት ነው። በዚህም መሠረት ኒቆዲሞስ 400-000 ብር ይቀበላል። ቀሪው 200-000 ብር ሲሆን ይህ ቀሪ ገንዘብ (2000-00 ብር) ለተመጣጣኝ ክፍፍል ይቀርባል። ቀደም ሲል አቶ ገመዳ በዳዊት ላይ ያስፈረደው 500-000 ብር እንደሆነ ገልፀናል። በዚህም መሠረት አቶ ገመዳ “የ200-000 ብር 80% ወይም 160-000 ብር ባለመብት ሲሆን ኒቆዲሞስ ደግሞ “የ200-000 ብር 20% ወይም 40-000 ብር ባለመብት ይሆናል ማለት ነው። ስለዚህም በአጠቃላይ ሲሰላ አቶ ገመዳ 160-000 ብር ኒቆዲሞስ ደግሞ 40-000 ብር ይደርሳቸዋል ማለት ነው።

በተመሳሳይ ሁኔታ በሁለት ሰዎች ላይ የጋራ ፍርድ ያገኘ ወገን ከባለእዳዎች የአንዱ ንብረት በሌላ ፍርድ በአፈፃፀም ቢያዝ ከሽያጭ ተመጣጣኝ ክፍያ እንዲደረግለት ሊአመለክት ይችላል። ለምሳሌ የሴፍ በመንገሻ ላይ የአስፈሪደውን ፍርድ ለማስፈፀም የመንገሻን ንብረት እንዲከበርና ለሽያጭ እንዲቀርብ ያደርጋል። ገብረሚካኤል በበኩሉ ደግሞ በመንገሻና በመሪታ ላይ በመሠረተው ክስ በሁለቱም ላይ አስፈርዶአል። እዚህ ላይ ውሳኔው ሁለቱን ተከላኾች በአንድነትና በነጠላ ሀላፊ ስለሚለደርጋቸው ከሁለቱ የጋራ ባለእዳዎች በአንዱ ላይ አፈፃፀሙን ሊቀጥል ይችላል። ስለዚህም ገሚካኤል ከመንገሻ ንብረት ሽያጭ በድርሻው እንዲከፈለው ሊጠይቅ ይችላል። እዚህ ላይ አንድ መብት የተላለፈለት ወገን የተላለፈለት ውሳኔ እንዲፈፀምለት ሲአመለክት ተመጣጣኝ የሆነ የድርሻ ክፍፍል እንዲደረግለት መጠየቅ እንደማችል መታወቅ ይኖርበታል። ማንኛውም

ጥረት “በአንድ የፍርድ ባለዕዳ ላይ የፍርድ መብት ያገኙ ወገኖች ሁሉ ከባለዕዳው ሀብት ተመጣጣኝ የሆነ ድርሻ እንዲያገኙ ለማድረግ ነው።”

ሐ. ንብረትን ማስከበርና መሸጥ

በአንድ የፍርድ አረፃፀም ሂደት ውስጥ በጣም ጠቃሚ የሆነው ክፍል ለፍርዱ አረፃፀም ሲባል የፍርድ ባለእዳውን ንብረት እንዲያዝ (እንዲከበር) እና እንዲሸጥ የማድረግ ተግባር ነው። የፍርድ ባለእዳው ንብረት በፍርድ ቤቱ ቁጥጥር ሥር የሚውለው ንብረቱን በማስከበር ነው። ከዚህ በኋላ ውሳኔው የፍርድ ባለመብቱ ንብረቱን እንዲረከብ የሚችል ሲሆን የፍርድ ባለመብቱ ንብረቱን ይረከባል ቶላበልዚያ ንብረቱ ተሸጦ ገንዘቡ ለፍርድ ባለመብቱ ይከፈላል። አብዛኛውን ጊዜ የሚሰጡት ፍርዶች ገንዘብ ለማስከፈል የሚሰጡ ፍርዶች በመሆናቸው የባለዕዳውን ንብረት የማስከበሩ ዑኔታ ፍርዱ ከሚፈጸምባቸው ሁኔታዎች አንዱና የመጀመሪያው ነው ማለት ነው። ምንም እንኳን በፍ ሐረ ሥ ሥ ሕግ ቁ. 389 እና 390 መሠረት የፍርድ ባለዕዳውን በሀይል ለማስገደድ ቢቻልም የኋላ ኋላ ፍርዱ ሊፈፀም የሚችለው የባለዕዳውን ንብረት ማስከበርና በማስሸጥ ብቻ ነው። የሚንቀሳቀስ ንብረት የፍርድ ባለመብቱ እንዲረከብ በሚደረግበት እና የፍርድ ባለመብቱ ከአንድ ከሚንቀሳቀስ ንብረት ድርሻውን እንዲጸገኝ በሚታዘዝበት ጊዜ ንብረቱ በትድሚያ መከበር ይኖርበታል። በተጨማሪም ፍርዱ ወይም ውግኔው ያለአግባብ የተወሰደ የገንዘብ ልክ እንዲጣራ ወይም እንዲታወቅ ማድረግን የሚመለከት እንደሆነ የማጣራቱ ሥርዓት ከማለቱ በፊት የፍርድ ባለእዳውን ንብረት ለማስከበር ይቻላል። የንብረት ማስከበሩም ሥርዓት የሚፈፀመው ልክ የታወቀ ማናቸውም ገንዘብ እንዲከፈል የንብረት መያዝ ወይም መከበር ሥርዓት በሚፈፀምበት ሁኔታ ነው።

1. ንብረትን ስለማስከበር

ሀ. ንብረት የሚከበርበት መንገድ

አንድ የፍርድ ባለመብት የሆነ ወገን ለፍርዱ አረፃፀም ማመልከቻ በሚአቀርብበት ጊዜ በማመልከቻው ላይ ንብረት ተከብሮ ወይም ሳይከበር ተሸጦ ገንዘቡ እንዲከፈለው ይፈልግ እንደሆነ በማመልከቻው ላይ መግለጽ እንደሌለበት እናስታውሳለን። በዚህ መልኩ አመልክቶ ከሆነ በማመልከቻው

ከቻው ላይ በፍራጅ ሥሥ ሕግ ቁ. 379 ላይ የተመለከቱት ሁኔታዎች መግለጽ አለባቸው የሥነ ሥርዓት ሕጉ የተለያዩ ንብረቶች በተለያዩ መንገድ እንዲከበሩ ስለሚገልጽ ንብረት ለማስከበር የሚቀርበው ማመልከቻ የሚከበረውን ንብረት በግልጽ ለይቶ መሳወቅ አለበት።

እንደ ንብረት እንዴት እንደሚከበር ከመመልከታችን በፊት የተወሰኑ ንብረቶች ከመከበር ነፃ የሆኑ መሆናቸውን በቅድሚያ መገንዘብ ይገባናል። የፍርድ ባለአዳው በአነስተኛ ምን ያህል ንብረት ሊኖረው እንደሚችል የተወሰነ ነገር ባይኖርም ለሕይወቱ እጅግ አስፈላጊና ለኑሮው ወጣኝ የሆኑት ነገሮች ከመከበር ነፃ እንዲሆኑ ተደርገዋል። በዚህም መሠረት የሚከተሉት ንብረቶች ከመከበር ነፃ ናቸው። 1- ለፍርድ ባለዕዳውና ለቤተሰቡ የእለት እገልግሎት የሚጠቅሙ ልብሶች የምግብ ማብሰያ የሆኑ የቤት ቁጣቱስ የመኝታ አልጋ፣ ልብሶችና የብርድ ልብሶች 2- ለእለት ሞያ ሥራዎቹ እገልግሎት እና ለንግድ ሥራው ማከናወን ተገቢ የሆኑ ዕቃዎች 3- የፍርድ ባለዕዳው ገበሬ ወያኖች በእርሻ ሥራ የሚተዳደር ሲሆን በፍቤቱ አስተያየት ለዚሁ አስፈላጊ የሆኑ ነገሮች 4- ለራሱና ለቤተሰቡ ለሦስት ወር መተዳደሪያ የሚበቃ ገንዘብና ለእለት ምግብ ጠቃሚ የሚሆኑ ስንት 5- ለጡረታው የሚከፈለው ገንዘብና ባል ሚስቱን ከፈታ በኋላ ለወር ቀለቡዋ የሚከፍላት ገንዘብ 6- የፍርድ ባለዕዳው የወር ደሞዝ ሁለት ሦስተኛው እጅ ወያኖች የቀን ገቢው ከሁለት ብር የማይበልጥ ሲሆን እና ሌላ ገቢ የሌለው እንደሆነ 7- እንዳይከበር እንዳይሸጥና ለዕዳ መክፈያ እንዳይሆን በማናቸውም ሌላ ሕግ የተወሰነ ማናቸውም ዓይነት ሀብት ወያኖች ንብረት እዚህ ላይ ከላይ የተዘረዘሩት የባለዕዳው ንብረቶች ከማስከበር ነፃ ማድረጉ ባለዕዳው ለእለት ሥራውና ለኑሮው በጣም አስፈላጊ የሆኑት ጥቂት ንብረቶች እንዲቀርሉት ለማድረግ ሲሆን በአጠቃላይ ጥቂት ንብረቶች ከመከበር ነፃ ናቸው። እናም የፍርድ ባለመብቱ ከፍርድ ባለዕዳው ቀሪ ንብረት በመጠኑም ቢሆን ክፍያ ሊከፈልበት የሚችል ማለት ነው። አሁን ደግሞ የተለያዩ ንብረቶች የሚከበሩበትን ልዩ ስርዓት እንመለከታለን። በንብረቱ ተፈጥሮና ንብረቱን የሚያስተዳድረውን ሰው መሠረት በማድረግ የተለያዩ ንብረት ማስከበሪያ ሥርዓቶች ተፈፃሚ ይሆናል። ከእርሻ ምርት በቀር በፍርድ ባለአዳው ይዞታ ሥር የሚገኘውን ተንቀሳቃሽ ንብረት በተመለከተ ንብረቱ የሚከበረው ወያኖች የሚያዘው ንብረቱን በአካል ለፍርድ አስፈፃሚው በማስረከብ ነው። ፍርድ

አስፈፃሚው የተረከበውን ንብረት በሚገባ ለመጠበቅና በአጠባበቁም ለሚጠይቀው ጥንቃቄ ሁሉ ሀላፊ ይሆናል። የፍ ሔረ ሥ ሥ ሕግ ቁ፡ 406 (1) ይመለከታል።

በፍርድ ባለዕዳው ይታወቃል ወይም ቁጥጥር ሥር የማይገኙ ንብረቶች የሚከበሩት በተለያዩ መንገድ በመሆኑ ፍርድ ቤቱ ንብረቱ በተገኘበት ቦታ እንዲከበር ትእዛዝ መስጠት የለበትም። የሚሰጠውም ትእዛዝ ንብረቱ በፍርድ ባለዕዳው እጅ የሚገኝ ሲሆን ንብረቱ በፍርድ አስፈፃሚው እንዲያዝ የሚከለክልበት መሆኑን አለበት። ወይም በተመጣጣይ ሥፍራ የተቀመጠ እንደሆነና ይህንን ንብረት ከተቀመጠበት ሥፍራ ለማንኛን አመቺ ያልሆነ እንደሆነ በአቃው መጋዘን ዋናው የመግቢያ በር ላይ የማስከበሪያውን ትእዛዝ በመለጠፍ ንብረቱ ይከበራል። በመሠረቱ ግን ፍርድ አስፈፃሚው ንብረቱን ሊረከበው ይገባል የተያዘው ወይም የተከበረው እቃ በቶሎ የሚበላሽ ወይም በስብሶ ዋጋ የማያወጣ ሲሆን ወይም ለጥበቃው የሚከለክልገው ወይም ከእቃው ዋጋ የሚበልጥ የሆነ እንደሆነ ፍርድ አስፈፃሚው ወዲያውኑ ሊሸጠው ይችላል። ከሽያጩ የሚገኘውም ገንዘብ ለክፍፍል ለፍ ቤቱ ይቀርባል።

እንዲከበር የተፈለገው ንብረት የእርሻ ውጤት የሆነ እንደሆነ የሚከበረው ንብረቱን በአካል በመያዝ ሳይሆን ንብረቱ እንዲከበር የተሰጠበትን ትዕዛዝ በመለጠፍ ነው። የሚከበረው ሰብል ከበቀለበት መሬት ጋር እንደተያያዘ የሚገኝ ሲሆን ሰብሉ የሚያዘው ወይም የሚከበረው የመያዣውን ወይም የማስከበሪያውን ትዕዛዝ በስፍራው ላይ በመለጠፍ ነው። ሰብሉ ታጭዶ የተከመረ ወይም በመወቃት ላይ ያለ ሲሆን ወይም የድርቆሽ ሳር ክምር ሲሆን በክምሩ ላይ ወይም በውድማው አቅራቢያ ትዕዛዙን በመለጠፍ ሰብሉ ሊያዝ ወይም ሊከበር ይችላል። በተጨማሪ ከትእዛዙ ግልባጮች አንዱ የፍርድ ባለዕዳው ከሚኖርበት ቤት መዝጊያ ላይ ወይም በግልፅ የሚታይ ሌላ ሥፍራ መለጠፍ አለበት። ወይም ፍ ቤቱ የሚፈቅድ ሲሆን የፍርድ ባለዕዳው በሚነግድበት ወይም ተቀጥሮ በሚሠራበት ወይም በመጨረሻ ጊዜ ይኖር ከነበረበት ቤት ወይም ይነግድ ከነበረበት ሥፍራ ወይም ይሠራ ከነበረበት መሥሪያ ቤት በራሱ ላይ ወይም ግልፅ ሆኖ ሊታይ በሚችል ሥፍራ ሊለጠፍ ይችላል። በዚህ ዓይነት ማዘጋጀት ከተለጠፉበት

ጊዜ ጀምሮ ሰብሉ በፍርድ ቤቱ እጅ እንደተያዘ ሆኖ ይቆጠራል። ስለዚህም የፍርድ ባለአዳው እነኚህን ማዘግጥሞች ከተመለከተ ሰብሉን ሊያነሳ አይችልም በመቀጠልም ፍ/ቤቱ ስላጠባበቁ ሁኔታ ተስማሚ መስሎ የታየውን ትእዛዝ ሊሰጥ ይችላል እናም የፍርድ ባለሙሉ ሰብሉ እንዲያዝ ወይም እንዲከበር በሚአቀርበው ማመልከቻ ላይ ሰብሉ የሚታጨድበትን ወይም የሚወቃበትን ጊዜ ገልጾ ማስታወቅ አለበት ስለተያዘው ወይም ስለተከበረው ሰብል አጠባበቅ ፍ/ቤቱ የሰጠው ትእዛዝ እንደተጠበቀ ሆኖ ባለፊው ሰብሉን በጊዜው ለማጨድ ለመሰብሰብ ወይም ተገቢውን የአጠባበቅ ጥንቃቄ እንዲያደርግ ፍ/ቤቱ ሊዘጋገመው ይችላል። የፍርድ ባለፊው በዚህ ንድፍ ታዝዞ በትዕዛዙ መሠረት ሳይፈጽም የቀረ እንደሆነ የፍርድ ባለገንዘብ ከፍ/ቤቱ ፈቃድ ተቀብሎ ራሱ ወይም በወከለው ወይም በቀጠረው ሰው እንዲከናወን ለማድረግ ይችላል ይህንንም ለማከናወን ወጭ የተደረገው ገንዘብ ከዋናው ዕዳ ጋር ተዳምሮ የፍርድ ባለፊው እንዲከፍል ይታዘዛል። ትዕዛዙ የተሰጠው ሰብሉ ገና በቡቃያነት ላይ ባለበት ጊዜ የሆነ እንደሆነ ፍ/ቤቱ መስሎ ለታየው ጊዜ የፍርድ መፈፀም እንዲቆይ ለማድረግ እንዲሁም ተገቢ መስሎ ሲታየው ፍርዱ እስኪፈፀም ድረስ ሰብሉ እንዳይነካ ተጨማሪ ትዕዛዝ መስጠት ይችላል። የሚያዘው ወይም የሚከበረው ሰብል የተፈጥሮ ሁኔታው በአንድ ቦታ ተከማችቶ ለመጠበቅ የማያስችል የሆነ እንደሆነ ሰብሉ እንዲያዝ ወይም እንዲከበር ትዕዛዝ ሊሰጥ የሚችለው ሰብሉ ለመታጨድ ወይም ለመወቃት ከሆኖ ቀን ያላነሰ ጊዜ ሲቀረው ነው። በመጨረሻም በቡቃያነቱ ጊዜ የተከበረ ወይም የተያዘ የእርሻ ሰብል በመታጨዱ ወይም በመቆረጡ ምክንያት መከበሩ ወይም መያዙ ቀሪ አይሆንም። የፍ/ቤቱ ሥራ ሕግ ቁጥር 408 ይመለከታል። የኢትዮጵያ ኢኮኖሚ የግብርና ኤኮኖሚ ጠባይ የአለው በመሆኑ አንድን ፍርድ ለማስፈፀም የእርሻ ሰብልን ማስከበሩና ማስሸጡ በጣም ጠቃሚ ነው። ምንግዜም ቢሆን ይህ አማራጭ የሌለው ፍርድ የሚፈፀምበት ብቸኛ መንገድ ነው። በመሆኑም የስነ ሥርዓት ሕጉ ተግባራዊ የሆኑ ሁኔታዎችን ከግንዛቤ ውስጥ በማስገባት ሰብል የማስከበሩን ሁኔታ በጥንቃቄ ይቆጣጠራል። ይህን ጉዳይ በሚመለከት የሕጉ ድንጋጌዎች ንብረቱ ተስማሚ በሆነ መንገድ እንዲከበር እና እንዲጠበቅ እንዲሁም በተገቢው ሁኔታ ሳይበላሸና ሳይበሰብስ ወይም ዋጋው ሳይቀንስ የሚሸጥበትን ሁኔታ ለማረጋገጥ የታቀዱ ናቸው። በዚህም መሠረት

ዚህ
ያለ
ሰላ
ዲያዝ
በት
ይደ
ሆኖ
የአ
ይደው
ርር
ይደ
ውደ
ደ
የሀ
ርረግ
ይነ
ብል
የሆ
ብ
ው
ብ
ቁ
የማ
ር
ይህ
የሰ
ብ
ሕጉ
ብ
የንበ
ረት

የሁለቱም የፍርድ ባለዕዳውም ሆነ የፍርድ ባለሙሉቱ መብትና ጥቅም በሚገባ የተጠበቀ ነው።

ንብረቱ በፍርድ ባለዕዳው እጅ በማይገኝበት ጊዜ የመያዙ ወይም የማስከበሩ ዘዴ እንዲያዝ ወይም እንዲከበር በተፈለገው ንብረት ተፈጥሮና ዓይነት ላይ የተመሠረተ ነው። ለምሳሌ እንዲከበር የተፈለገበት ንብረት እዳው በሚተላለፍ ሰነድ ያልተደገፈ ዕዳ የሆነ እንደሆነ ወይም የፍርድ ባለዕዳው ከሌላ ሰው ከሶ ያስፈረደው ገንዘብ የሆነ እንደሆነ የመያዙ ወይም የማስከበሩ ሥርዓት የሚፈፀመው ፍ/ቤቱ ግልፅ የሆነ ትዕዛዝ እስኪሰጥ ድረስ ለፍርድ ባለዕዳው ገንዘብ መክፈል የሚገባው ሰው ይህንን የሚከፍለውን ገንዘብ ወይም የሚያስተላልፈውን መብት ለማንም ሰው ሳይሰጥ በእጁ (እንደያዝ እንዲቆይ በማድረግ ነው። የትዕዛዙ ግልባጭ ግልፅ ሆኖ በሚታይ ሥፍራ በፍ/ቤቱ ቅጥር ግቢ ውስጥ ይለጠፋል። እንዲሁም ፍርዱ የሚመለከተው የገንዘብ ዕዳን የመክፈል ጉዳይ ሲሆን አንዱ ግልባጭ ለፍርድ ባለዕዳው ይሰጣል፤ የአክሲዮን ሰነድ ሲሆን ደግሞ የትዕዛዙ ግልባጭ ለንግዱ ድርጅት ባለሥልጣን ይላካል፤ ማንኛውም ዓይነት ተንቀሳቃሽ ንብረት ሲሆን የዕቃው ባለይዞታ የተከለከለውን ገንዘብ ለፍርድ ቤቱ አቅርቦ ለማስረከብ ይችላል። ይህም በሆነ ጊዜ ለባለሙሉቱ እንደከፈለ ተቆጥሮ ከዕዳው ነፃ ይሆናል። “ዕዳ” የሚለው ቃል በሕንድ አገር እንደተተረጎመው አሁን የሚከፈል ወይም አሁን ባለ ግዴታ መሠረት ወደፊት የሚከፈል ዕዳን በሚያካትት ሁኔታ መተርጎም አለበት። ዕዳው ልኩና መጠኑ የታወቀ ወይም ያልታወቀ ሊሆን ይችላል። ስለሆነም የፍርድ ባለዕዳው የተወሰነ ንብረት ሽጦ በሽያጩ ገንዘብ እዳውን ለፍርድ ባለዕዳው እንዲከፍል ቢታዘዝ ንብረቱ ከመሸጡ በፊት የሽያጩ ገንዘብ ለፍርድ ባለዕዳው እንዳይከፈል ሊከበር ይችላል። ይህ ደንብ በሚተላለፍ ሰነድ የተደገፈ እዳን የሚሸፍን አይደለም። ነገር ግን በማይንቀሳቀስ ንብረት መያዥ የተደገፈ እዳን በሚመለከት ደንቡ ተፈጻሚ ይሆናል። ሆኖም ግን ንብረት እንዲከበር ጥያቄ በሚቀርብበት ጊዜ እዳው በፍርድ ባለዕዳው ያልተከፈለ መሆን አለበት። ለፍርድ ባለዕዳው ባለዕዳ የሆነው ሰው ለእዳው መክፈያ ቼክ አውጥቶ ከሰጠ የፍርድ ባለዕዳው ቼኩን ለክፍያ ባያቀርበው ባለዕዳው ከዕዳው ነፃ ነው። እናም የፍርድ ባለሙሉቱ በፍርድ ባለዕዳው እጅ ያለውን ቼክ ማስከበር ይኖርበታል።

እንዲሁም ከፍርድ ባለዕዳው ጋር በተደረገ አንድ ውል ውሉ ወደፊት ሲፈፀም የሚከፈለውን ገንዘብ ሌላው ወገን ቢያስይዝ የፍርድ ባለሙሰቱ ይህን ገንዘብ ሊያስከብር ወይም ሊያስይዝ አይችልም የሚል አቋም በሕንድ ከፍተኛ ፍ/ቤት ወስዷል። ምክንያቱም በውሉ መሠረት ባይፈፀም ገንዘቡን ያስያዘው ወገን ገንዘቡን የማግኘት መብት ስለአለውና ገንዘቡ እንዲከበር በተጠየቀበት ጊዜ ገንዘብ አስቀማጪ ለፍርድ ባለዕዳው ባለዕዳ ባለሙሉ ነው። በመጨረሻም የፍርድ ባለዕዳው በሌላ ሰው ላይ በሌላ ፍርድ ባገኘው ውሳኔ መሠረት የሚደረግለትን ክፍያ እንዳይከፈል ብቻ የተከለከለ መሆኑን ልንገነዘበው ይገባል። ባለዕዳው ለእርሱ ባለዕዳ የሆነውን ሰው በአፈፃፀም ሊከሰሰው ወይም ክስ አቅርቦ ከሆነም ክሱን መቀጠል ይችላል። ነገር ግን በእርሱ ላይ የተወሰነበትን ዕዳ ለፍርድ ባለሙሰቱ እስካልከፈለ ድረስ ከእርሱ ባለዕዳ ገንዘብ ሊቀበል አይችልም። የሚያዘው ወይም የሚከበረው ሀብት በንግድ ማህበር የተመዘገበ የአክሲዮን ሰነድ በሚሆንበት ጊዜ የመያዙ ወይም የማስከበሩ ሥርዓት የሚፈፀመው የፍርድ ባለዕዳው ይህን ሰነድ በሚሆንበት ጊዜ የመያዙ ወይም የማስከበሩ ሥርዓት የሚፈፀመው የፍርድ ባለዕዳው ይህን ሰነድ ለሌላ ሰው አሳልፎ እንዳይሰጥ ወይም እንዳይሸጥ ወይም ከንግድ ማህበሩ የሚያገኘውን የትርፍ ድርሻ እንዳይቀበል በማድረግና እንዲሁም በአክሲዮን የተቋቋመው የንግድ ድርጅት መሥሪያ ቤት አክሲዮኑ ለሌላ ሰው በማዛወር ተቀብሎ በመዝገብ ውስጥ እንዳያገባ ትዕዛዝ መስጠት ነው። የትዕዛዙ ግልባጭ በፍርድ ቤቱ ቅጠር ግቢ ውስጥ በግልጽ ሆኖ በሚታይ ሥፍራ መለጠፍ አለበት። እንዲሁም ለንግድ ድርጅቱ ባለሥልጣን ይላካል። ሌላ የሚንቀሳቀስ ንብረት ወይም ገንዘብ በሌላ ሰው እጅ ሲሆንና ይህ ንብረት ወይም ገንዘብ እንዲከበር ሲጠየቅ የማስከበሪያው ትዕዛዝ የሚሰጠው ይህ ንብረት ወይም ገንዘብ በእጁ የሚገኝ ሰው ለፍርድ ባለዕዳው አሳልፎ እንዳይሰጥ የሚያገድ ትዕዛዝ በመስጠት ነው። የትዕዛዙም ግልባጭ በፍርድ ቤቱ ቅጠር

ግቢ ግልጽ ሆኖ በሚታይ ሥፍራ ይለጠፋል። እንዲሁም ለእቃው ባለይዞታ ለሆነው ሰው ይሰጣል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 409 ይመለከታል።

በዚህ ሕግ ድንጋጌ መሠረት የሚሰጠው የማስከበሪያ ትዕዛዝ ከማስታወቂያው ጋር ለፍርድ ባለዕዳው መከፈል ለሚገባው ሰው ወይም ለንግድ ድርጅቱ ሥራ አስኪያጅ ወይም የሚንቀሳቀሰው ንብረት በእጁ ለሚገኘው ሰው ይላክለታል። በማስታወቂያውም ላይ ፍርድ ቤቱ በሚወስነው ቀጠሮ ቀርቦ በእጁ የሚገኘውን ገንዘብ ወይም ሀብት የማያስረክብበት ምክንያት እንዳለ እንዲያስረዳ ይገልጽለታል። በዚህም መሠረት ማስታወቂያው የደረሰው ሰው የፍርድ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ ያለውን መብት በሚመለከት ተቃውሞውን እንዲያቀርብ እድል ያገኛል። እናም በስነሥርዓት ሕጉ ስለመቃወሚያ አቀራረብ የተመለከቱ ድንጋጌዎች ተፈጻሚ ይሆናሉ። የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 418-421 ይመለከታል። በዚህን ጊዜ ለፍርድ ባለዕዳው እንዲከፍል በሌላ ክሥ (የፍርድ ባለዕዳው በመሠረተው ክሥ) የተፈረደበት ወገንም መቃወሚያውን ለምሳሌ “እኔ ለፍርድ ባለዕዳው ልከፍል አይገባም። ምክንያቱም እርሱም ለእኔ መክፈል የሚገባው ዕዳ ያለበት በመሆኑ በሁለታችንም ዕዳ መካከል መቻቻል ሊደረግ ይገባል በማለት ክርክር ሊያቀርብ ይችላል። የፍርድ ባለዕዳው ይህንን ንብረት ለመቀበል ያለውን መብት የሚመለከት ማንኛውም ተቃውሞ በዚህ ጊዜ ሊነሣ ይችላል።

የሚያዘው ወይም የሚከበረው ንብረት የፍርድ ባለዕዳው ከሌሎች ሰዎች ጋር በተካፋይነት ወይም በህብረት የሚጠቀምበት ወይም የከፈል ድርሻው የሆነ ሀብት ሲሆን ፣ የመያዙ ወይም የማስከበሩ ሥርዓት የሚፈፀመው ድርሻውን ለሌላው ሰው አሳልፎ እንዳይሰጥ ፣ እንዳይሸጥ ፣ በዕዳ እንዳያሲዝ ወይም በማናቸውም ምክንያት እንዳያስተላልፍ የማገድ ትዕዛዝ በመስጠት ነው። ለምሳሌ የፍርድ ባለዕዳውና አንድ ሌላ ሰው አንድ የጭነት መኪና የጋራ ባለሀብቶች ቢሆኑ ፣ የፍርድ ባለዕዳው በዚህ መኪና ላይ ያለው ጥቅምና ድርሻ ሊከበር ይችላል ማለት ነው። እዚህ ላይ በሌላኛው የጋራ ባለሀብት ላይ የሚሰጥ ትዕዛዝ አለመኖሩ እና በንብረቱ ላይም የሚወሰድ አንዳችም እርምጃ እንደሌለ ሊታወቅ ይገባል። የፍርድ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ ያለውን መብት እንዳይሠራበት ብቻ ነው የተከለከለው።

ደሞዝ የሚያዘው ወይም የሚከበረው የፍርድ ባለዕዳው የሚያገኘው ደሞዝ በሙሉ ወይም በየወሩ እየተቀነሰ እንዲያዝ ለባለዕዳው አስረ ትዕዛዝ በማስተላለፍ ነው። የፍ/ቤቱ ትዕዛዝ የደረሰው አሠሪም በትዕዛዙ ላይ የተወሰነውን ገንዘብ እየቀነሰ ለፍ/ቤቱ ማስረከብ አለበት። እዚህ ላይ የአንድ ሰው የሞዝ ሁለት ሦስተኛው ከመከበር ነፃ ሲሆን በአንዳንድ ሁኔታዎች በጠቅላላው ደሞዝ ሊከበር እንደማይችል መታወቅ አለበት። የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 404(2) ይመለከታል። እንዲከበር ወይም እንዲያዝ የታዘዘው የገንዘብ መጠን ደሞዝ እንዲያዝ ከተጠየቀበት ዕዳ የበለጠ እንደሆነ ስለዚህ ሁኔታ የፍርድ ባለዕዳው ወይም አሠሪው ለፍ/ቤቱ ሪፖርት ማሳወቅ አለበት። ፍ/ቤቱም ሁኔታውን እንደተረዳው ትዕዛዙን በዚህ መሠረት ያሻሽላል። እንዲያዝ የታዘዘው የደመወዝ ድርሻ መጠን በሌላ ፍ/ቤት በተሰጠ ትዕዛዝ ምክንያት አስቀድሞ የተያዘ ሲሆን ሁለተኛው ትዕዛዝ የደረሰው ቀጣሪ (አሠሪ) ይህንኑ በመግለፅ የደረሰውን ትዕዛዝ ግልባጭ ከሙሉ መግለጫ ጋር በማያያዝ ለፍ/ቤቱ መልሶ ይልካል። ፍ/ቤቱ በሁሉም ፍርዶች እንዲከበር ቢታዘዘው ጠቅላላ የገንዘብ መጠን ከፍርድ ባለዕዳው ደመወዝ ከሁለት ሦስተኛው የማይበልጥ መሆኑን ማረጋገጥ አለበት።

የፍርድ ባለሙሉ ለፍርድ ባለዕዳው እንዲከፈል የተሰጠውን ወይም ከሌላ ሰው የተላለፈለትን ተዘዋዋሪ የገንዘብ ሰነድ እንዲያዝ ወይም እንዲከበርለት ሊጠይቅ ይችላል። በሰነዱ ሊፈፀም የሚችለውን ሌላ ድርድር ለመከላከል ሲባልም ሰነዱ ተይዞ በፍርድ ቤት እንዲቀመጥ ይደረጋል። ቁጥር 412 ይመለከታል። በሰነዱ ላይ የተመለከተውን ገንዘብ የመክፈል ግዴታ ያለበት ሰው መክፈል ያለበት ሰነዱ በቀረበለት ጊዜ በመሆኑ የፍርድ ባለዕዳውም ሆነ ሌላ ሰው ሰነዱ በመያዝ ምክንያት ገንዘቡን ሊቀበል አይችልም።

እንዲያዝ ወይም እንዲከበር የታዘዘው ንብረት በሌላ ፍ/ቤት ወይም በመንግሥት መሥሪያ ቤት ተይዞ የሚገኝ ሲሆን የመያዙ ወይም የማስከበሩ ሥርዓት የሚፈፀመው ሀብቱ ራሱ እና የሚያስገኘው ማናቸውም ጥቅም ፍ/ቤቱ በየጊዜው በሚሰጠው ትዕዛዝ መሠረት ተጠብቆ እንዲቆይ በማዘዝ ነው። ስለሆነም ሀብቱ የተያዘው በፍ/ቤት ሥልጣን የሆነ እንደሆነና በፍርድ ባለገንዘቡና በፍርድ ባለዕዳው መካከል ሳይሆን ሌሎች ሦስተኛ ወገኖች በዚህ ሀብት ላይ መብት ተላልፎልናል ወይም አስቀድመን አሲይዘናል

ማለት የባለንብረት ወይም የቀዳሚነት መብት አለን የሚል ክርክር ያነሱ እንደሆነ ክርክሩ የሚወሰነው ንብረቱን ይዞ በሚገኘው ፍ/ቤት ነው። ንብረቱ የታያዘው በፍ/ቤት ሳይሆን በመንግሥት መ/ቤት ባለሥልጣን የሆነ እንደሆነ የሚነሳው ክርክር መወሰን ያለበት ንብረቱ እንዲያዝ ወይም እንዲከበር ትዕዛዝ በሰጠው ፍ/ቤት ነው። ይህ ድንጋጌ ንብረቱ ከመያዙ በፊት የፍርድ ባለዕዳው መብት ተላልፎልኛል በሚል ወገን ለፍ/ቤቱ ክርክሩን እንዲያቀርብ ያስችለዋል። ችግር ሊፈጠር የሚችለው በፍርድ ቤት የተያዘ ንብረት እንዲከበር በሌሎች በርካታ ፍ/ቤቶች የተጠየቀ እንደሆነ ነው። እንዲህ ያለው ሁኔታ በሚከሰትበት ጊዜ ንብረቱን የያዘው ፍርድ ቤት ንብረቱ እንዲከበር በቅድሚያ የጠየቀው ፍርድ ቤት ንብረቱን እንዳስከበረው አድርጎ መወሰዱ ትክክል ይመስላል። የሆነው ሆኖ ሌሎች የፍርድ ባለመብቶች በፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 403 ድንጋጌ መሠረት ንብረቱ በድርሻቸው መጠን እንዲከፋፈሉላቸው ንብረቱን ላስከበረው ፍ/ቤት ማመልከት እንዲችሉ ሊፈቀድላቸው ይገባል። ይህ ሥነ-ሥርዓት ንብረትን በመያዝና በማስከበር ረገድ ሊነሱ የሚችሉ ግጭቶችን ከማስወገዱም በላይ ባለመብት የሆኑ ወገኖች ሁሉ በድርሻቸው መጠን ከንብረቱ እንዲያገኙ ከንብረቱ ያስችላቸዋል።

የማይንቀሳቀስ ንብረት በሚከበርበት ጊዜ በርካታ የተለያዩ እርምጃዎች ሊወሰዱ ይገባል። በመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለዕዳው ይህን ንብረት ለሌላ ሰው እንዳይሰጥ፣ እንዳይሸጥ እንዳይለወጥ በማናቸውም ሌላ ሁኔታ መብቱን ለማንም ሰው እንዳያዛውር በማገድና ሌሎችም ሰዎች በዚሁ ንብረት ላይ ማንኛውም ዓይነት መብት እንዳይኖራቸው የማገድ ትዕዛዝ ይሰጣል። የትዕዛዙ ግልባጭ ንብረቱ በሚገኝበት አቅራቢያ ወይም ግልፅ ሆኖ ሊታይናና ሊሰማ በሚችልበት ዘዴና በማናቸውም ልማዳዊ ዓይነት በአደባባይ ይነገራል። እንዲሁም አንደኛው ግልባጭ በንብረቱ አቅራቢያ ወይም በማይንቀሳቀሰው ንብረት ላይና በፍ/ቤቱ ቅጥር ግቢ ውስጥ ግልፅ ሆኖ በሚታይ ቦታ ይለጠፋል። ይህ ሥነ-ሥርዓት የፍርድ ባለዕዳው የንብረቱ ብቸኛ ባለቤትና በጋራ ባለቤት በሆነበት ንብረት ላይ ተፈጻሚ ይሆናል። ትዕዛዙ በሌሎች የጋራ ባለቤቶች ላይ ተፈጻሚ አይሆንም። ስለሆነም የፍርድ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ ያለውን መብት ማስተላለፍ ስለማይችል የጋራ ባለቤት የሆኑትም የዚህ ዓይነቱን መብት እንዲሰሩበት ሥልጣን

ሊሰጣቸው አይችልም። እናም ንብረቱን ለመሸጥ ለመለወጥ ወይም በማናቸውም መንገድ ንብረቱን ለሌላ አሳልፎ ለመስጠት የሁሉም ስምምነት አስፈላጊ በመሆኑና ንብረቱ ከተከበረ በኋላ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ ያለው መብት የታገደ በመሆኑ ንብረቱን ማስተላለፍ የሚቻል አይደለም። ትዕዛዙ ከዚህ በላይ በተገለፀው መሠረት ከተሰጠ በኋላ ሌላ ሦስተኛ ወገን በንብረቱ ላይ መብት ሊመሰርት አይችልም። የፍ/ብ/ሕ/ቁጥሮች 1195-1196 ላይ ተመልክቷል። ነገር ግን ትዕዛዙ በግልፅ መነገር አለበት፤ እናም ይኸው ትዕዛዝ በግልፅ ከመነገሩ በፊት ንብረቱ የተላለፈ እንደሆነ ንብረቱ የተላለፈ ላቸው ሦስተኛ ወገኖች መብት ሊነካ አይችልም። በዛ ያሉ ንብረቶች እንዲከበሩ ተፈልጎ እንደሆነ እነዚህ ፎርማሊቲዎች በያንዳንዱ ንብረት ላይ መፈፀም አለባቸው አንዴ ትዕዛዙ በአደባባይ ከተገለፀ፤ ንብረቱ በትክክል ተከብሯል ማለት ነው።

ቀጥለን ደግሞ ንብረቱ እንዲከበር ከተደረገ በኋላ ያለውን ሥነ-ሥርዓት እንመለከታለን 1- ለንብረቱ መያዝ ምክንያት የሆነው ፍርድ ሲፈፀምና ንብረት የማስያዙን ወይም የማስከበሩን ሥርዓት ለማስፈፀም የተደረገው ወጪ በሙሉ ሊከፈል ወይም 2- ይህ ፍርድ፤ በፍ/ቤቱ አማካይነት የተፈፀመ እንደሆነ ወይም መፈፀሙን ፍ/ቤቱ ያረጋገጥ እንደሆነ ወይም፤ 3- ለንብረቱ መከበር ምክንያት የሆነው ፍርድ የተሻረ ወይም የተሰረዘ እንደሆነ፤ ንብረቱ እንዲያዝ የተሰጠው ትዕዛዝ ወዲያውኑ እንደተሻረ ይቆጠራል። በዚህ ሁኔታ የተለቀቀው ሀብት የማይንቀሳቀስ ንብረት ሲሆንና የፍርድ ባለዕዳው ሲያመለክት አሥፈላጊውን ወጭ ከፍሎ በቁጥር 414/2/ በተመለከተው መሠረት ማስታወቂያ ሊሰጥለት ይችላል።

እዚህ ላይ ንብረት የማስከበሩ ትዕዛዝ ተሻርኦል የሚባለው በፍ/ቤት የተቀመጠው ገንዘብ በፍርዱ ላይ የተገለፀውን የገንዘብ መጠን ሊያሟላ የሚችል ሲሆን ብቻ እንደሆነ መገንዘብ ይኖርብናል። በፍርድ ቤት የተያዘው ገንዘብ ለድርሻ ክፍፍል እንዲውል የሚደረግ ከሆነ የማስከበሩ ትዕዛዝ እንደተሻረ አይቆጠርም። ከላይ ከተመለከቱት ሁኔታዎች ውስጥ አንዱ የተሟላ ከሆነ የማስከበሪያው ትዕዛዝ ወዲያውኑ እንደሚሻር የሥነ-ሥርዓት ሕጉ ስለሚደነግግ ፍ/ቤቱ ሌላ ተጨማሪ እርምጃ መወሰድ ሳያስፈልገው ማንኛውም በፍ/ቤቱ የተያዘ ንብረትም ለፍርድ ባለዕዳው ወይም ንብረቱን ላስያዘው ሰው ይመለሳል።

የተያዘው ሀብት ጥሬ ገንዘብ ወይም የባንክ ኖት ሆኖ ፍ/ቤት የሚገኝ ሲሆን ፤ ፍ/ቤቱ ተይዞ እንዲቆይ በተወሰነበት በማናቸውም ጊዜ ፍርዱን በሙሉ ወይም በክፈል ለማስፈፀም በሚያስችለው መጠን በፍርዱ መሠረት የተያዘው ገንዘብ በሙሉ ወይም በፍርዱ ላይ በተወሰነው ልክ መብት ላለው ሰው እንዲከፈል ለማዘዝ ይችላል። ይህ ማለት አፈፃፀሙ በንብረቱ ላይ ተፈፅሟል ማለት አይደለም ፤ ነገር ግን የማስከበሩ ሁኔታ ውጤት እስኪያገኝ ድረስ ንብረቱ ወደ ፍርድ ባለመብቱ እጅ ተዛውሮአል ለማለት ነው። እዚህ ላይ ውሳኔው ከተፈፀመ ወይም አፈፃፀሙ መቀጠል የሌለበት ከሆነ የፍርድ ባለመብቱ የተረከበውን ጥሬ ገንዘብ ወይም የባንክ ኖት ይመልሳል ማለት ነው። በፍርድ አፈፃፀም ምክንያት ማናቸውም ሀብት ተይዞ ወይም ተከብሮ በሚቆይበት ጊዜ ፤ በፍርድ ባለገንዘቡ ጉድለት የማስፈፀሙን ጉዳይ ለማከናወን ያልተቻለ እንደሆነ ፍ/ቤት ፍርዱ እንዲፈፀም የቀረበለትን ማመልከቻ ለመሰረዝ ወይም ተገቢ መስሎ ሲታየው ፍረድ የሚፈፀምበትን ጊዜ በማቆየት ቀጠሮውን ሊለውጥ ይችላል። ማመልከቻው በዚህ ሁኔታ የተሠረዘ እንደሆነ ንብረቱ እንዲያዝ ወይም እንዲከበር የተሰጠው ትዕዛዝ ወዲያው ይሻራል። በፍርድ ባለገንዘቡ ጉድለት የማስፈፀሙን ጉዳይ ለማከናወን ያልተቻለ እንደሆነ የሚለው የፍርድ ባለገንዘቡ እንዲፈፃም በፍ/ቤቱ ታዝዞ ሳይፈጽም የቀረውን ማናቸውንም ለምሳሌ እንደዋስትና መስጠት የመሳሰሉትን ሁሉ ይጨምራል። የፍርድ ባለመብቱ ፍ/ቤቱ ለሚሰጠው ማናቸውም ትዕዛዝ ፍጹም ተባባሪ መሆን አለበት። ፍ/ቤቱ የሚሰጠውን ትዕዛዝ ካላከበረ የአፈፃፀም ማመልከቻው ይሰረዝበታል። የማስከበሩም ሁኔታ ቀሪ ይሆናል።

ለ. ንብረት የማስከበሩን ሥርዓት ስለመቃወም

ንብረት በማስከበር ሥነ-ሥርዓት ውስጥ በጣም ጠቃሚው ክፍል በአፈፃፀም በተከበረው ንብረት ላይ መብት አለን በማለት የሚያመለክቱ ትንና ይህንኑ መብት የሚቃወሙትን የተከራካሪ ወገኖች አቤቱታ በሚመለከት የሚደረገው ምርመራ ነው። አንድ ንብረት በሕግ እንዳይያዝ ወይም እንዳይከበር የተከለከለ እንደሆነ ወይም ንብረቱ የፍርድ ባለዕዳው ንብረት ያልሆነ እንደሆነ ሊከበር አይችልም። የፍርድ ባለዕዳው በሕግ እንዳይከበር ጥበቃ የተደረገለት ንብረቱ እንዲከበር ትዕዛዝ የተሰጠበት እንደሆነ ተቃው

- 443 -

የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 419 ይመለከቷል። ፍ/ቤቱ በዚህ ዓይነት ለግሰው
ትዕዛዝ የራሱን አስተያየት እንዲሰጥ አይገደድም። ሆኖም ግን በግሰው
ትዕዛዝ የፍ/ቤቱ አስተያየት ቢታከልበት ጥሩ ልምድ ይሆናል።

እንዲያዝ ወይም እንዲከበር የተደረገው ንብረት ይዞታ የሌላ ሦስተኛ
ወገን የመያዣ ወይም ሌላ ማንኛውም መብት ያለበት መሆኑን ፍርድ ቤቱ
የተረዳው እንደሆነ የሦስተኛ ወገኖች መብት እንደተጠበቀ ሆኖ ንብረቱ
እንዲያዝ ወይም እንዲከበር ትዕዛዝ ሊሰጥ ይችላል። ንብረቱ እንዲሸጥ
የሐራጅ ማስታወቂያ ወጥቶበት እንደሆነ ከንብረቱ ላይ የሚጠየቅ የዋስትና
መያዣ ወይም ሌላ መብት እንዳለበት በሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያው ላይ
መገለጽ አለበት። ይህ በመደረጉም በንብረቱ ላይ ጥቅም አለኝ የሚለው ሰው
መብት በሚገባ ይጠበቃል ማለት ነው። ለምሳሌ ንብረቱን በሐራጅ የገዛ
ሰው በገዛው ንብረት ላይ ሌሎች ሰዎች መብት ያላቸው መሆኑን እያወቀ የገዛ
እስከሆነ ድረስ የነዚህን ሰዎች መብት ሊቃወም አይችልም የሚል አቋም
በሕንድ ፍ/ቤቶች ዘንድ ተወስዶአል። የዚህ ዓይነቱ አቋም በኢትዮጵያ
ቢወሰድ ፍ/ቤቶች በዚህ ዓይነት ንብረት ላይ አፈፃፀም የማይቀጥሉበት
ምክንያት አይኖርም። ንብረቱን የሚገዛ ሰው ሌሎች ሰዎች በንብረቱ ላይ
ያላቸውን መብት ያውቃል ይህም ሁኔታ በጨረታው ላይ ተፅዕኖ ያደርጋል።

ይህ የመቃወሚያ ሥነ-ሥርዓት በተከበረው ንብረት ላይ መብት አለኝ
የሚል ሰው በንብረቱ ላይ ያለውን መብት ለማረጋገጥ የተፋጠነ መፍትሄ
መሆኑን ያረጋግጣል። ሥነ-ሥርዓቱ ግን ምርመራን እንጂ አጠቃላይ
የክርክሩን ማስማት አይጨምርም። ይህ ሥነ-ሥርዓት የክስና የመልስ
አቤቱታዎችን አይጨምርም። ፍ/ቤቱም የሚይዘው ጭብጥ አይኖርም
በመሆኑም በግራ ቀኙ ክርክር ሊቀርቡ የሚችሉ ማስረጃዎችን አይሰማም።
ይግባኝ ሰሚውም ፍ/ቤት የሥር ፍ/ቤት የሰጠውን የአፈፃፀም ትዕዛዝ
በሚመረምርበት ጊዜ ፍ/ቤቱ ምርመራውን በተገቢው መንገድ አድርጓል
ወይስ አላደረገም ውሳኔው የሚደገፍ ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ብቻ
ይመረምራል። በተከበረው ንብረት ላይ መብት አለኝ የሚሉ ሰዎች መብት
መደበኛው ክርክር በሚሰማበት ሁኔታ ክርክር አልተካሄደም። ስለዚህ
የቀደምትነት መብት አለኝ ወይም የንብረቱን መያዣ ወይም መከበር
እቃወማለሁ በማለት አቤቱታ ባቀረበ በማናቸውም ሰው ላይ ፍ/ቤቱ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

ገፁ

አቤቱታውን ወይም ባለመብትነቱን ባለመቀበል ውሳኔ የሰጠ እንደሆነ ይህ ውሳኔ የተሰጠበት ወገን ለክርክሩ መነሻ በሆነው ንብረት ላይ አለኝ የሚለውን መብት ለማረጋገጥ ክስ ለማቅረብ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 421 ይመለከታል። የዚህ ድንጋጌ አላማ በንብረቱ ላይ መብት አለኝ ባዩ በንብረቱ ላይ አለኝ የሚለውን መብት ለማረጋገጥ እንዲችል ወይም የፍርድ ባለዕዳው ከመከበር ነፃ የተደረገውን ንብረት መደበኛውን ክስ አቅርቦ ንብረቱን እንዲያገኝ ለማድረግ ነው። እዚህ ላይ የፍርድ ባለዕዳው ሊከበር የማይገባው ንብረቱ ተከብሮብኛል በማለት ክስ ለማቅረብ እንዲችል የታሰበ አይመስለኝም። ለፍርድ ባለዕዳው ትክክለኛው አካሄድ አፈፃፀሙን የያዘው ፍ/ቤት ሊከበር የማይገባውን ንብረቱን ጨምሮ አስከብሮብኛል በማለት ፍ/ቤቱ በሰጠው ትዕዛዝ ይግባኝ ማለት ነው። የሆነው ሆኖ መብት አለኝ ባዩ መብቱን በመደበኛው ክስ እንዲያረጋግጥ እድል መሰጠቱ አስፈላጊ ነው። እንዲሁም የፍርድ ባለመብቱ በእርሱ ላይ ትዕዛዝ የተሰጠበት እንደሆነ የዚህ ዓይነቱ ዕድል ሊሰጠው ይገባል። እንዲሁም ደግሞ ፍ/ቤቱ በተያዘው ወይም በተከበረው ንብረት ላይ መብት አለኝ ለሚለው ሰው ትዕዛዝ ቢሰጥ እና የፍርድ ባለዕዳው የንብረቱ ባለቤት እኔ ነኝ የሚል ክርክር ካለው በንብረቱ ላይ ያለውን መብት ለማስወሰን በዚሁ ትዕዛዝ በተሰጠለት ሰው ላይ ክስ ማቅረብ መቻል አለበት። ይህን ክስ ማቅረብ ካልተፈቀደለት የባለቤትነት ጥያቄውን ለማስወሰን እድል አይኖረውም ማለት ነው።

በእንዲህ ዓይነቱ ክስ ተከራካሪ ወገኖች እነማን ናቸው የሚል ጥያቄ ይኖራል። ለምሳሌ የፍርድ ባለመብቱ መብት አለኝ በሚለው ሰው ላይ በሚያቀርበው ክስ ወይም መብት አለኝ ባዩ በፍርድ ባለመብቱ ላይ በሚያቀርበው ክስ የፍርድ ባለዕዳው የክርክሩ አስፈላጊ ወገን አይደለም በማለት የካልካታ ከፍተኛ ፍ/ቤት በሐሺም አሊ ከሆን እና በሐሚዲ ቢጋም መካከል በነበረው ክርክር ብይን ሰጥቷል። እንዲሁም በዚያው በሕንድ አገር የሚገኙ ሌሎች ፍ/ቤቶች በንብረቱ ላይ መብት አለኝ ባዩ በፍርድ ባለመብቱ ላይ በሚያቀርበው ክስ የፍርድ ባለዕዳው ለክርክሩ አስፈላጊ ወገን ነው የሚል አቋም ወስደዋል። ለእኔ እንደሚመስለኝ ለክርክሩ መነሻ የሆነው ንብረት የፍርድ ባለዕዳው ንብረት ሆኖ ቢገኝ እና ለአፈፃፀሙ መከበር አለበት ቢባል ያው ለራሱ እዳ መክፈያ ስለሚሆን ለክሱ በሚሰጠው ፍርድ የፍርድ

ባለዕዳው በቀጥታ ተጎጂ አይሆንም። በመሆኑም “ለክርክሩ አስፈላጊ የሆነ ወገን” የሚለውን ቀደም ሲል በገለጽነው መሠረት የክርክሩ አስፈላጊ ወገን አይደለም። ክስ አንድ የተወሰነ ንብረትን የሚመለከት ቢሆንም የኋላ ኋላ ንብረቱ ከፍርድ ባለዕዳው የሚወሰድ ነው። የፍርድ ባለዕዳው ንብረቱ በፍርድ ባለመብቱ እንዲከበርና ለፍርዱ ማስፈጸሚያ እንዲውል የሚፈለግ ከሆነ ቀደም ሲል እንደገለጽነው በንብረቱ ላይ መብት አለኝ በሚለው ሰው ላይ ክስ እንዲያቀርብ ሊፈቀድለት ይገባል። እንዲሁም በፍርድ ባለመብቱ እና በንብረቱ ላይ መብት አለኝ ባዩ መካከል በሚደረግ በማናቸውም ክስ የፍርድ ባለዕዳው በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 41 መሠረት ጣልቃ እንዲገባ ሊፈቀድለት ይገባል ነገር ግን የፍርድ ባለዕዳው የባለቤትነት ጥያቄውን በሚገባ የማይከታተለው በሆነ ጊዜ የክርክሩ ተካፋይ እንዲሆን የሚፈለግበት ምክንያት አይኖርም። በሌላ በኩል በማን ላይ ክስ መቅረብ እንዳለበት የተወሰነ ነገር ባለመኖሩ በንብረቱ ላይ መብት አለኝ ባዩ ንብረቱን በጨረታ አሸንፎ በገዛው ሰው ላይ ክስ ሊያቀርብ ይችላል ይሆናል። የዚህ ዓይነቱ ክስ በሕንድ አገር የተፈቀደ ነው። የሥነሥርዓት ሕጉ የዚህ ዓይነቱን በግልጽ ስለማይከለክል በኢትዮጵያም የማይፈቀድበት ምክንያት አይኖርም። በፍርድ አፈፃፀም ምክንያት ንብረት እንዳይያዝ ወይም እንዳይከበር የመቃወም አቤቱታ ቀርቦ ፍ/ቤቱ መቃወሚያውን ሳይቀበለው የቀረ እንደሆነ በሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያው ላይ ይህ ሁኔታ መገለጽ አለበት። እናም ወደፊት ንብረቱን የሚገዙ ሰዎች በንብረቱ ላይ መብት አለኝ ባዩ ክስ ሊያቀርብባቸው እንደሚችሉ ከወዲሁ ሊያውቁት ይገባል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 423(2) (ሠ) ገዥው ከመግዛቱ በፊት ማወቅ ይገባዋል ብሎ ፍ/ቤቱ የሚገምተውን ማናቸውን ዝርዝር መግለጫ ሲል የዚህ ዓይነቱን መግለጫ የሚጨምር ነው። ይህን ሁኔታ እያወቀ ንብረቱን የሚገዛ ሰው ወደፊት ለሚከሰተው ችግር ኃላፊነቱን የወሰደ በመሆኑ በኋላ ንብረቱ የሌላ ሰው ሆኖ ቢገኝ ሊያንገራግር አይችልም። ይህን ዓይነቱን ትርጉም ተከትሎ ቢሰራ መብት አለኝ ባዩ ባቀረበው ክስ ውጤት ቢያገኘም ይህ ውጤት የሽያጩን ሕጋዊነት አይነካም። ስለዚህ በንብረቱ ላይ መብት አለኝ ባዩ ንብረቱን በገዛው ሰው ላይ በሚያቀርበው ክስ የፍርድ ባለመብቱ የክርክሩ ተካፋይ እንዲሆን የሚደረግበት ምክንያት አይኖርም።

ጥሩ
የሐ
ከሆነ
እ
አላ
ንሐ
በ
ተከ
የ
ባለ
ደመ
ግ
በመ
ቀ
አሥ
ተረ
ሐ
ማት
፤
ሐ
መግ

አ
የተ
ፍ
ወያ
ክሽ
በ
ራት

በንብረቱ ላይ መብት አለኝ እና መብቱ ይታወቅልኝ ወይም ይረጋገጥልኝ የሚል ክስ ካልቀረበ ፍ/ቤቱ በተቃውሞው ላይ የሰጠው ትዕዛዝ የመጨረሻ ይሆናል። ስለዚህ ፍ/ቤቱ የሰጠው ትዕዛዝ ለመብት አለኝ ባዩ ከሆነ እና የፍርድ ባለመብቱ በዚህ ጉዳይ ክስ ካላቀረበ ቀጥሎ ይኸው ንብረት እንዲከበርለት ሊጠይቅ አይችልም። ወይም ትዕዛዝ የተሰጠው በመብት አለኝ ባዩ ላይ ሲሆን እና ይኸው በንብረቱ ላይ መብት አለኝ ባዩ ክስ ካላቀረበ ንብረቱን በሐራጅ የገዛው ሰው ንብረቱን እንዲያስረክበው ሲጠየቅ በንብረቱ ላይ መብት አለኝ በማለት ክርክር ሊያቀርብ አይችልም። ነገር ግን ተከታዩ ክስ የሚታገደው ክሱ ያንኑ ቀደም ሲል በአንድ ፍርድ ለአፈፃፀም የተከበረውን ንብረት የሚመለከት ሲሆን ብቻ ነው። ለምሳሌ ‘ሀ’ በ‘ለ’ ላይ ባልሰፈረው ፍርድ መሠረት አንድ የተወሰነ ንብረት ያስከብራል። ‘ሐ’ ደግሞ በንብረቱ ላይ መብት አለኝ ይላል። ንብረቱ የ‘ሐ’ ነው ይባላል። ‘ሀ’ ግን በ‘ሐ’ ላይ ክስ አላቀረበም። ፍርዱ ሌላ የ‘ለ’ን ንብረት በማስከበር እና በመሸጥ ይፈፀማል። አሁንም ‘ሀ’ በ‘ለ’ ላይ ሌላ ፍርድ ያስፈርዳል። ‘ሀ’ ቀደም ሲል ያስከበረውንና ለ‘ሐ’ ንብረት ነው የተባለውን አሁን ከማስከበር አይታገድም። ምክንያቱም ቀደም ሲል የተሰጠው የማስከበሪያ ትዕዛዝ ተፈፃሚ የሚሆነው በዚያው ጉዳይ ላይ ብቻ በመሆኑ ‘ሐ’ አሁንም መቃወሚያውን ልክ ሌላ የፍርድ ባለመብት ንብረቱን እንዳስከበረበት ማቅረብ ይኖርበታል። እንዲሁም በንብረቱ ላይ መብት አለኝ ባዩ አቤቱ ታውን በቂ ባልሆነ ምክንያት በማዘግየቱ ፍ/ቤቱ የቀረበውን አቤቱታ ወይም መቃወሚያ አልመረምርም ያለ እንደሆነ አቤት ባዩ በንብረቱ ላይ ያለውን መብት ለማስወሰን ክስ ከማቅረብ አይከለክልም።

2. ንብረትን ስለመሸጥ

— ንብረት በፍርድ አፈፃፀም ከተከበረና በንብረቱ ላይ የቀረበ ተቃውሞ ካለ ተቀባይነት ካጣ ፍርድ የሚያስፈፅመው ፍ/ቤት ስለፍርድ አፈፃፀም የተከበረው ወይም የተያዘው ንብረት እንዲሸጥ ማመልከቻ ሲቀርብለት፤ በፍርዱ ውሳኔ ላይ በተገለፀው መሠረት ንብረቱ በሙሉ ወይም በከፊል ወይም የሚጠየቀውን ዕዳ ለመሸፈን የሚያስችለው ክፍል እንዲሸጥ አድርጎ ከሽያጩ ዋጋ በተገኘው ገንዘብ ተገቢ ድርሻውን ለፍርድ ባለገንዘቡ ያስረክባል። ጠቅላላውን ሽያጭ የሚመለከቱ ጠቅላላ ድንጋጌዎች እንደመኖራቸው ሁሉ ለተንቀሳቃሽ ንብረትና ለማይንቀሳቀስ ንብረት በተለይ

ተፈጥሮ የሚሆኑ ልዩ ድንጋጌዎችም አሉ። በመጀመሪያም ሁሉንም የሽያጭ
ዓይነት የሚመለከተውን “ጠቅላላ ድንጋጌ” እንመለከታለን። ከዚያም
ተንቀሳቃሽ ንብረት ሽያጭን በመጨረሻም የማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭን
የሚገዙትን ደንቦች እንመለከታለን።

ሀ. ጠቅላላ ደንቦች

በሌላ አኳኋን እንዲፈፀም ካልታዘዘ በቀር ማናቸውም ሀብት ወይም
ንብረት የሚሸጠው /ሀ/ የሽያጩን ሥርዓት እንዲያስፈፅም ፍ/ቤቱ በተለይ
ባዘዘው ሰው አማካይነት ወይም በፍርድ ቤቱ ሠራተኛ አማካይነት ግልጽ
የሆነ የሐራጅ ሽያጭ በማድረግ ነው። (ፍርድን ለማስፈፀም ማናቸውንም
ሀብት ወይም ንብረት እንዲያሸጥ የታዘዘ ሰው በዚህ ሕግ አነጋገር “ሐራጅ
ባይ” ተብሎ ይጠራል)፤ የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 422(2) ይመለከቷል።

ሆኖም ግን በፍርድ አፈፃፀም ምክንያት በሐራጅ እንዲሸጥ የተወሰነ
ነውን ንብረት ፍ/ቤቱ በግል ወይም በስምምነት እንዲሸጥ ትእዛዝ ከመስጠት
አያግደውም። ስለሆነም የዚህ ዓይነቱ ትእዛዝ ከመስጠቱ በፊት የፍርድ
ባለአዳውን ፈቃደኝነትና የፍርድ ባለገንዘቡም በዚህ እንዲፈፀም ማስማማቱ
መጠየቅ አለበት። እዚህ ላይ የፍርድ ባለዕዳው ንብረቱ በግል ስምምነት
እንዳይሸጥበት ተቃውሞ ካቀረበ ንብረቱ በከፍተኛ ዋጋ ተሸጦ ለአዳው
መክፈያ እንዲሆን ፍላጎት ያለው በመሆኑ ንብረቱ በግል ስምምነት እንዲሸጥ
ሊፈቀድ እንደማይገባ መታወቅ አለበት።

የፍርድ ባለመብቱ የተከበረው ንብረት እንዲሸጥ ማመልከቻ ማቅረብ
አለበት። የተከበረው ንብረት እንዲሸጥ የሚጠየቅበት ማመልከቻ ንብረቱ
እንዲከበር ከሚጠየቅበት ማመልከቻ የተለየ ራሱን የቻለ ማመልከቻ
እንደሆነ መታወቅ አለበት። በዚህም መሠረት ንብረቱ እንዲሸጥ የሚጠይቅ
ማመልከቻ በፍርድ ባለመብቱ እስካልቀረበ ድረስ ፍ/ቤቱ ንብረቱ እንዲሸጥ
ትዕዛዝ አይሰጥም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 422(1) ይመለከቷል። በዚህ
ዓይነት ንብረት ለማስሸጥ የሚቀርበው ማመልከቻ ማንኛዎቹም የክስ
ማመልከቻዎች እና አቤቱታዎች ሁሉ ተረጋግጠውና ተፈርመው በሚቀር
ቡበት ሁኔታ እና ሥርዓት ተረጋግጦና ተፈርሞ መቅረብ አለበት። በተለይም
የሐራጅ ሽያጭ መደረጉን ለህዝብ በሚገለፀው አዋጅ ላይ የተገለፁትን
ሁኔታዎች አመልካቹ የሚያውቀውንና ማውቅ የሚገባውን ሁሉ መግለጽ
አለበት። ፍ/ቤቱ ለሕዝብ በማገልፀው ሚስታወቂያ ላይ የሚዘረዘሩትን

ነገሮች
ለመ
ኛነት
ቀርብ
ኢየ
ሥ ለ
እግ
ማ
አገር
ነ
ለሕ
ገጽ
ፍ
መ
ሠ
ማ
1
7
0
6

ነገሮች ለማጣራት ይችላል ብሎ የሚገምተውን ማናቸውንም ሰው
 ለመጥራት ወይም በማስታወቂያው ላይ የሚሠሩትን መግለጫዎች ትክክለ
 ኛነት ለማረጋገጥ ወይም ጉዳዩን የሚመለከት ማናቸውንም ማስረጃ እንዲ
 ቀርብ ለመጠየቅ ወይም የሚሸጠውን ነገር ለመገመት ልዩ ችሎታ ያለው
 ኤክስፐርት የግምቱን ውጤት እንዲያቀርብ ለማዘዝ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/
 ሥ ሕግ ቁ. 424 ይመለከታል። ማናቸውም ንብረት ግልጽ በሆነ ሐራጅ
 እንዲሸጥ ሲደረግ ፍ/ቤቱ ንብረቱ በሐራጅ የሚሸጥ መሆኑን ለሕዝቡ
 ማሳወቅ አለበት። ይህ ድንጋጌ አስገዳጅ ነው። በመሆኑም ለምሳሌ በሕንድ
 አገር የሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያ ሳይወጣ የተደረገ የሐራጅ ሽያጭ ፈራሽ
 ነው። ተብሎ ተወስኖአል። ይህ ትክክለኛ አተረጓጎም ነው። ምክንያቱም
 ለሕዝብ የሚቀርብ ሽያጭ በቅድሚያ ሕዝቡ እንዲያውቀው እና ለመጫረት
 እንዲችሉ እድሉን እንዲያገኝ መደረግ ይኖርበታል። እዚህ ላይ የሐራጁ
 ማስታወቂያ አለመኖር በሐራጁ ማስታወቂያ ላይ ከሚታዩ ስህተቶች
 መለየት ይኖርበታል። የሐራጅ ማስታወቂያ አለመኖር ሽያጩን ፈራሽ
 ሲያደርገው በሐራጅ ማስታወቂያ ላይ የሚከሰቱ ስህተቶች ግን የዚህ ዓይነት
 ውጤት አይኖራቸውም። ይህን ወደፊት የምናየው ይሆናል። የሐራጅ ሽያጭ
 ማስታወቂያው ለሕዝብ የሚገለፀው በቅድሚያ ለፍርድ ባለገንዘቡና ለፍርድ
 ባለዕዳው ማስታወቂያ ከተሰጣቸው በኋላ ሲሆን የሐራጅ ማስታወቂያው
 ሽያጩ የሚከናወንበትን ጊዜና ቦታ እንዲሁም 1. የሚሸጠውን ንብረት
 ዓይነትና የግምቱን ልክ 2. ከንብረቱ ላይ የሚጠየቅ የዋስትና መያዣያ
 ወይም ሌላ መብት እንዳለ ልኩን 3. ለንብረቱ መሸጥ ምክንያት የሆነውን
 በፍርድ የተወሰነውን የገንዘብ ልክ 4. ንብረቱ የሚሸጥበትን ሁኔታና
 ገደቡን የሽያጩ ገንዘብ የሚከፈልበትን ጊዜ (እዚህ ላይ የሚሸጠው ንብረት
 የማይንቀሳቀስ ንብረት ሲሆን የንብረቱ ገዢ እንደታወቀ መያዝ ያለበት
 የሽያጩን ገንዘብ መጠንና ይህ ሳይፈፀም ሲቀር ሊያስከትል የሚችለውን
 ውጤት) 5. ገዢው ከመግዛቱ በፊት ማወቅ ይገባዋል ብሎ ፍርድ ቤቱ
 የሚገምተውን ማናቸውንም ዝርዝር መግለጫ በትክክለኛ ሁኔታ መግለጽ
 አለበት። የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 423(2) ይመለከታል። የሕንድ አገር ፍ/
 ቤቶች ሽያጩ በሐራጅ ማስታወቂያው ላይ በተገለፀው ቦታና ሰዓት መፈፀም
 አለበት። በዚህ ዓይነት ካልተፈፀመ ሽያጩ ዋጋ የለውም የሚል አቋም
 አላቸው። በእኔ ግምት የሐራጅ ሽያጩ በተለያዩ ቦታ እና ሰዓት ቢፈፀምም

ጨረታው ሕዝብ በተሰበሰበበትና በቂ ተጫራቾች እስካሉ ድረስ ሽያጩ ፈራሽ ነው ሊባል አይገባውም ቀጥለን እንደምናየው ከፍተኛው የጨረታ ዋጋ በሐራጅ ማስታወቂያው ላይ የተገለፀውን የንብረቱን ዋጋ የማይመጥን ከሆነ ድጋሚ የጨረታ ማስታወቂያ በማውጣት ሁለተኛ ጨረታ ይደረጋል። ስለዚህ ንብረቱ በማስታወቂያ ላይ ከተገለፀው ቦታ እና ሰዓት በተለየ ቦታና ሰዓት በመሸጡ ከግምቱ በታች ይሸጣል የሚል ስጋት አይኖርም። በዚህ ዓይነት የጨረታው ሽያጭ በተለየ ቦታ ወይም ጊዜ መደረጉ እንደሥነ-ሥርዓት ግድፈት ተቆጥሮ የሥነ-ሥርዓት ግድፈትን የሚመለከቱ የሥነ-ሥርዓት ሕጉ ደንቦች ተፈጻሚ ከሚሆኑ በስተቀር ሽያጩን ፈራሽ ሊያደርገው አይገባም።

ፍ/ቤቱም ቢሆን የሐራጅ ማስታወቂያው አስፈላጊ የሆኑ ዝርዝር መግጫዎችን ሁሉ የያዘ መሆኑን በጥንቃቄ መመርመር አለበት። ምክንያቱም በሐራጅ ማስታወቂያው ላይ የሚገለፁት ዝርዝር መግለጫዎች የሽያጩን መጠን ክፋኛ ሊጎዱት ይችላል። በመሆኑም ፍ/ቤቱ በማመልከቻው ላይ የቀረበለትን የንብረት ዋጋ ግምት መቀበል ብቻ ሳይሆን መመርመርም ግዴታው ነው። የጨረታ ዋጋውን ሊቀንሱ የሚችሉ ሁኔታዎችን ሁሉ ለምሳሌ ሦስተኛ ወገን በንብረቱ ላይ ጥያቄ አቅርቦ ጥያቄው ተከባይነት ያጣ ሲሆን ይህንኑ እና ይኸው ሦስተኛ ወገን በንብረቱ ላይ ያለውን መብት ለማረጋገጥ ክስ አቅርቦ እንደሆነ ወይም ወደፊት ክስ ሊያቀርብ እንደሚችል መመዝገብና ማሳወቅ አለበት።

በዚህ ዓይነት ትክክለኛ የሐራጅ ማስታወቂያ መውጣቱን ፍ/ቤቱ ካረጋገጠ ሁለተኛ ጨረታ የማድረጉ አስፈላጊነት ያነሰ ይሆናል። ወይም ንብረቱ “የማይሸጥ” የሆነ እንደሆነ ሁኔታው ግልጽ ስለሚሆን የፍርድ ባለመብቱ ሌላ ንብረት ለማስከበር ይሞክራል። የሐራጅ ማስታወቂያው ንብረቱ በሚገኝበት አቅራቢያ ወይም ግልጽ ሆኖ ሊታወቅና ሊሰማ በሚቻልበት ዘዴና በማናቸውም ልማዳዊ ዓይነት በአደባባይ ይነጋራል። እንዲሁም እንደኛው ግልባጭ በንብረቱ አቅራቢያ ወይም በማንቀሳቀሰው ንብረት ላይና በፍርድ ቤቱ ቅጥር ግቢ ውስጥ ግልጽ ሆኖ በሚታይ ቦታ ይለጠፋል። እንዲሁም ፍ/ቤቱ በሚሰጠው ትዕዛዝ መሠረት የሚሸጠው ንብረት በሚገኝበት ክፍል በሚታተም ወይም በሚሸጥ ጋዜጣ ላይ እንዲወጣ

የደርጋ

ግበፊ

ሐር

ለእያ

ቤቱ

ፊል

ለማዘ

የሪ

ማ

ሽያጭ

የ

ባይ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ፊ

ያደርጋል። ለጋዜጣው ማሳተሚያ የሚያስፈልገው ወጭ ለሽያጭ ሥርዓት ማስፈጸሚያ ከሚደረገው ወጪ ጋር በመደመር ከዕዳው ጋር ይታሰባል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 425 ይመለከታል።

ንብረቱ የሚሸጠው በብዙ ቦታ ተመድቦ በመከፋፈል የሆነ እንደሆነ፤ ለእያንዳንዱ መደብ ልዩ ማስታወቂያ ማውጣት አያስፈልግም። ሆኖም ፍ/ቤቱ ተከፋፍሎ ለሚሸጠው መደብ ለየራሱ ማስታወቂያ ማውጣት የሚያስፈልግ መሆኑን የገመተ እንደሆነ በዚህ ሁኔታ ልዩ ማስታወቂያ እንዲደረግ ለማዘዝ ይችላል (ቁ. 425(3) ይመለከታል)። የሐራጁ ማስታወቂያ ሳይወጣ የሚደረግ የሐራጅ ሽያጭ ፈራሽ ነው። የሐራጅ ማስታወቂያ አለመውጣት ማለት ጥቂት ሰዎች (ያውም ካሉ) ለጨረታ እንዲቀርቡ ማድረግ ማለት ነው። ሽያጩም ለሕዝብ የተደረገ ግልጽ ሽያጭ ነው ማለት አይቻልም። ነገር ግን የሆነው ዓይነት ማስታወቂያ ቢደረግ ምንም እንኳን በሕጉ በተገለፀው ዓይነት ባይሆንም ጉድለቱ የሥነ-ሥርዓት ጉድለት ነው ከሚባል በስተቀር ሽያጩን ፈራሽ አያደርገውም። በቂ የሆኑ ሰዎች የሐራጅ ሽያጭ መኖሩን ያውቃሉ ማለት ይቻላል።

የፍርድ ባለዕዳው ስምምነቱን ለፈረደው ፍ/ቤት በጽሑፍ ካላስታወቀ በቀር ማኖቸውም የሚንቀሳቀስ ንብረት እንዲሸጥ ማስታወቂያ ከወጣበት ቀን አንስቶ እስከ አሥራ አምስት ቀን፤ የማይንቀሳቀስ ንብረት ሲሆን ደግሞ ሰላሣ ቀን ድረስ ሳይቆይ በሐራጅ ሊሸጥ አይችልም። ነገር ግን የተያዘው ፊደልም የተከበረው እቃ በቶሎ የሚበላሽ ወይም በስብሶ ዋጋ የሚያጣ ሲሆን ወይም ለጥበቃው የሚያስፈልገው ወጪ ከእቃው ዋጋ የሚበልጥ ሲሆን ፍርድ አስፈፃሚው እቃውን ወዲያውኑ ሊሸጠው ይችላል ጊዜው መቁጠር የሚጀምረው ማስታወቂያው ፍርድ በሚያስፈጽመው ፍ/ቤት ቅጥር ግቢ ውስጥ ከተለጠፈበት ቀን ወይም ጋዜጣው ታትሞ ለሕዝብ ከታደለበት ቀን ጀምሮ ነው። የጊዜው ገደብ አላማ ተጫራቾች በቂ ጊዜ አግኝተው ስለንብረቱ በቂ ግንካቤ እንዲኖራቸው ለማድረግ ነው። ስለሆነም የፍርድ ባለዕዳው ይህን መስፈረት ሊተወው ይችላል። በሕግ ከተወሰነው የጊዜ ገደብ በፊት ሽያጩ ሲፈፀም ሽያጩ ፈራሽ አይሆንም ነገር ግን እንደ የስነ ሥርዓት ጉድለት ይቆጠራል።

የፍርድ ባለመብቱ ፍ/ቤቱ በጽሑፍ ካልፈቀደለት በስተቀር በሐራጅ እንዲሸጥ የተወሰነውን ንብረት ተጫርቶ ሊገዛ አይችልም። ፍ/ቤቱ እንዲገዛ

ከፈቀደለት ግን የፈቃዱን ማስረጃ ለሐራጅ ሻጩ ማቅረብ አለበት። የዚህ
 ገደብ አላማ ፍ/ቤቱ ተስማሚ ሆኖ ካገኘው በፍርድ ባለመብቱ ላይ እንዳንድ
 ሁኔታዎችን ለመጣል ነው። ለምሳሌ ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለመብቱ ፍርዱ ላይ
 በተገለፀው የገንዘብ መጠን ልክ እንዲጫረት ሊያደርግ ይችላል ይሆናል።
 ወይም እንደየድርሻቸው ለተመጣጣኝ ክፍፍል መብት ያላቸው የተለያዩ
 የፍርድ ባለመብቶች በሚኖሩበት ጊዜ ፍርድ ቤቱ በፍርድ ባለመብቶች
 መካከል የሚደረገውን ጨረታ ለመቆጣጠር ይፈልግ ይሆናል። በመሠረቱ
 የፍርድ ባለመብቱ እንዲጫረት እንዲፈቀድለት ሲጠይቅ የማይከለክል
 ቢሆንም ፍ/ቤቱ የፍርድ ባለመብቱ ምን በማድረግ ላይ እንዳለ ማወቅ
 ስለአለበት በቅድሚያ ፈቃድ ማግኘቱ አስፈላጊ ነው። የፍርድ ባለገንዘቡ
 የጨረታው ተወዳዳሪ ሆኖ በሐራጅ የሚሸጠውን ንብረት በቁጥር 430(1)
 ድንጋጌ መሠረት ፈቃድ ተሰጥቶት የሐራጁን ሀብት የገዛ እንደሆነና
 የንብረቱም ዋና እርሱ የሚጠየቀውን እዳ ከነ ኪሣራው በሙሉ የሚሸፍን
 ሲሆን ፤ ፍርዱን የሚያስፈፅመው ፍ/ቤት የፍርድ ባለመብቱ በሚከፍለው
 ዋጋና በሚጠይቀው መቻቻል አድርጎ ፍርዱ በዚህ ሁኔታ መፈፀሙን
 ይመዘግባል ወይም እንደነገሩ አካባቢ ሁኔታ የንብረቱ ዋጋ እዳውንና
 ኪሣራውን የሸፈነው በከፊል ሲሆን ፍርዱም በከፊል እንደተፈፀመ ተቆጥሮ
 ሊመዘገብ ይችላል። የፍርድ ባለገንዘቡ ንብረቱን የገዛ ቢሆንም እንኳ ፍ/ቤቱ
 በፍርድ በተወሰነው ገንዘብ መጠን የፍርድ ባለመብቱ እንዲጫረት ካላደረገው
 በስተቀር ያልተከፈለ ቀሪ ገንዘብ ሊኖር ይችላል። ከአንድ የበለጠ
 የፍርድ ባለመብቶች ሲያመለክቱ ሁሉም ከንብረቱ እንደየድርሻቸው
 ተመጣጣኝ ክፍያ የማግኘት መብት ሲኖራቸው ለመቻቻል ጉዳይ ሲባል
 መከፈል የሚገባው የገንዘብ መጠን በዚህ ክፍፍል ላይ የፍርድ ባለገንዘቡ
 ማግኘት በሚችለው የድርሻው መጠን ነው። በተጨማሪም የፍርድ
 ባለመብቱ እዳው እንዲቻቻልለት መፈቀዱ ሌሎች የፍርድ ባለመብቶች
 በንብረቱ ላይ ያላቸውን ተመጣጣኝ የድርሻ ክፍያ መብታቸውን ሊነካ
 አይችልም። የንብረቱ ሽያጭ ገንዘብ በንብረቱ ላይ ካለው ተመጣጣኝ የድርሻ
 ክፍያ የሚበልጥ ከሆነ ከድርሻው ክፍያ በላይ ያለውን የሽያጭ ዋጋ
 እንዲያስቀምጥ ይጠይቃል። የፍርድ ባለገንዘቡ ፈቃድ ሳያገኝ ራሱ በቀጥታ
 ወይም በእጅ አዙር ንብረቱን ገዝቶ ባለይዞታ ሆኖ የተገኘው እንደሆነ
 የፍርድ ባለእዳው ወይም በሽያጩ ምክንያት መብቱ የተነካ ማናቸውም ሰው
 ሲያመለክት ፍ/ቤቱ ሽያጩ እንዲፈርስ አድርጎ ሌላ የጨረታ ሽያጭ

ሀ
ኤ
ይ
=
ዩ
ቸ
ቱ
ላ
ቶ

ሀ

ኤ

ይ

=

ዩ

ቸ

ቱ

ላ

ቶ

ሀ

ኤ

ይ

=

ዩ

ቸ

ቱ

ላ

ቶ

ሀ

ኤ

ይ

=

ዩ

ቸ

ቱ

ላ

ቶ

ሀ

ኤ

ይ

=

ዩ

ቸ

ቱ

ላ

ቶ

እንዲደረግ ያዛል። ይህ ደንብ የፍርድ ባለመብቱ ፍ/ቤቱን በማታለል ፈቃድ ያገኘ በሆነ ጊዜም ተፈጻሚ ይሆናል። ይህ ደንብ የፍርድ ባለመብቱ ፍ/ቤቱን በማታለል ፈቃድ ያገኘ በሆነ ጊዜም ተፈጻሚ ይሆናል። ነገር ግን ምንም እንኳን የፍርድ ባለመብቱ ተገቢ ባልሆነ መንገድ ቢጫረትም ንብረቱ የተሸጠው ከተገቢው ዋጋ በላይ ሆኖ ከተገኘ ፍ/ቤቱ ሽያጩን ሊያፈርሰው አይገባም። በዚህ ሕግ ድንጋጌ መሠረት የፍርድ ባለዕዳው ሽያጩ እንዲሰረዝለት ማመልከት አለበት። ምክንያቱም ጉዳዩ የአፈፃፀም ጉዳይ በመሆኑ ሌላ ከስ ሊያቀርብ አይችልም።

እንዲሁም የሐራጁን ሽያጭ ጨረታ ለማስፈፀም ወይም የፍርዱን አፈፃፀም ስርዓት ለማከናወን በፍርድ ቤት የታዘዘ ማናቸውም ሰው ወይም ፍርዱን እንዲያስፈልግ የታዘዘ ማናቸውም ዳኛ ወይም ሠራተኛ በቀጥታ ራሱ ወይም ከእርሱ ጋር ግንኙነት ባላቸው በሌሎች ሰዎች አማካይነት በእጅ አዙር በጨረታ የሚሸጠውን ንብረት ለመግዛት የጨረታው ውድድር ተካፋይ ሊሆን እንደማይችል በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 431(1) ላይ ተደንግጎአል። ሥራውን ገለልተኛ ሆኖ መፈፀም ይኖርበታል እንጂ ከጨረታው ውጤት ጥቅም ሊኖረው አይገባም። ሽያጩ ይህን ድንጋጌ በመተላለፍ የተፈፀመ ከሆነ ሽያጩ እንዲፈርስ የሕጉ ድንጋጌዎች ተፈፃሚ ይሆናል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 430(3) ይመለከታል። በዚህ ድንጋጌ መሠረት የተከራካሪው ወገን ጠበቃ ወይም ተሟጋች ንብረቱ በሐራጅ ሲሸጥ ተካፋይ ሊሆን ይችላል ወይስ አይችልም የሚለው የሕንድ ፍ/ቤቶችን በአያሌው አነጋግሮአል። ሆኖም ግን ጠበቃው ወይም ተሟጋቹ ከሽያጩ ጋር ግንኙነት ያለው በመሆኑ ይህም ማለት የደንበኛው መብት በሽያጩ ሥነ-ሥርዓት ውስጥ አለመጠቀሱን መከታተል ስለአለበት የጨረታው ተሳታፊ ሊሆን አይችልም የሚል አቋም ላይ ደርሰዋል።

ሐራጅ ባዩ የጨረታውን ከፍተኛ ዋጋ ከመግለጹና ጨረታውን ከማቆሙ በፊት በማናቸውም ጊዜ የፍርድ ባለዕዳው የተፈረደበትን ገንዘብ ኪሣራውንና ወጭውን በሙሉ ለሐራጅ ባዩ ያስረከበ እንደሆነ ወይም ንብረቱ እንዲሸጥ ላዘዘው ፍ/ቤት ማስረከቡን የሚያራጋግጥ ማስረጃ ያቀረበ እንደሆነ የሐራጅ ሽያጩ መቆም አለበት። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 427 ይመለከታል። በዚህ ዓይነት የፍርድ ባለዕዳው የሚፈለግበትን እዳ እና ወጪ በሙሉ ንብረቱ ከመሸጡ በፊት ከከፈለ ንብረቱን ሊያድን ይችላል የሚል

ለገው ገንዘብ በፍ/ቤት ስለመያዙ ጥያቄ የተነሳ እንደሆነ ሐራጅ ባይ ሁኔታውን አጣርቶ እስኪረጋገጥ ድረስ የሐራጅ ሽያጩን ማቆም ይኖርበታል።

በሐራጅ ማስታወቂያው ላይ የተገለፀውን የዋጋ ግምት የሚከፍል ገዢ ያልተገኘ እንደሆነ ድጋሚ ማስታወቂያ በማውጣት ሁለተኛ ጨረታ ይደረጋል። የሽያጩ ሥርዓትና የጊዜው አወሳሰን ጉዳይ ቀደም ሲል በተነገረው መሠረት ይፈፀማል። ንብረቱም የሚሸጠው በሁለተኛው ጨረታ ጊዜ ከፍተኛ ዋጋ ለሚያቀርብ ተጫራች ነው። በሁለተኛው የጨረታ ማስታወቂያ ላይ በተወሰነው ቀን ተጫራች ያልቀረበ እንደሆነ ማናቸውም ተቃራኒ ድንጋጌ ቢኖርም እንኳ ይህን ንብረት የፍርድ ባለገንዘብ እንዲረከብ ይደረጋል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 428 ይመለከታል። በሌላ አነጋገር ንብረቱ ከግምቱ በታች ከመሸጡ በፊት ሁለተኛ ጊዜ ጨረታ መውጣት አለበት። ምናልባት በመጀመሪያው ጨረታ ብዙ ሰዎች አልሰሙ እና አላወቁ ይሆናል። የመጀመሪያው ጨረታ ተጫራቾች ፍላጎት ካላቸው ለሁለተኛው ጨረታ ሊቀርቡና የጨረታ ዋጋቸውንም ከፍ ያደርጉ ይሆናል። እንዲሁም አዲስ ተጫራቾች ሊቀርቡ ይችላሉ። በማናቸውም ረገድ ለሁለተኛ ጊዜ ጨረታ ማውጣቱ አስፈላጊ ሆኖ ይታያል። የሆነው ሆኖ ግን ጉዳዩ ፍጻሜ ማግኘት አለበት። በሁለተኛው ጊዜ ጨረታ የተገኘው ከፍተኛ ዋጋ የእቃው መሸጫ ዋጋ ተደርጎ መወሰድ አለበት። በሁለተኛው ጨረታ ጊዜ ተጫራቾች ካልቀረቡ የፍርድ ባለሙብቱ ንብረቱን እንዲረከብ ፍ/ቤቱ ሊያዝ ይችላል እዳው በሙሉ ወይም በከፊል ተፈጽሞ እንደሆነም ፍ/ቤቱ ይወስናል።

ለ. ተንቀሳቃሽ ንብረትን ስለመሸጥ

ከዚህ ቀጥለን ተንቀሳቃሽ ንብረት በሚሸጥበት ጊዜ በተለይ ተፈጻሚ የሚሆኑትን ደንቦች እንመለከታለን የሚሸጠው ንብረት የእርሻ ውጤት በሚሆንበት ጊዜ ሽያጩ አንድ በተወሰነ ቦታ አንዲካሄድ ይደረጋል።

የሚሸጠው ሰብል ገና በቡቃያነት ሆኖ ከተተከለበት ወይም ከተዘራበት እርሻ ላይ ያልታጨደ ወይም ያልተቆረጠ ሲሆን ሐራጁ የሚደረገው እርሻው በሚገኝበት ሥፍራ ነው። ሰብሉ ከእርሻው ላይ ታጭዶ የተከመረ ወይም የድርቆሽ ከምር የሆነ እንደሆነ ወይም ለመፈቃት ወይም ለምርት የተዘጋጀ ሲሆን በሐራጅ ሽያጩ የሚፈፀመው ከምሩ ወይም የማምረቻው

ባይ
ፍር

ገዢ

ፊታ

ሌላ

ፊታ

ፊታ

ግ

ገቢ

ገር

ገት

ቁ

ው

ግ

ዜ

ጊ

ው

ች

ል

ጊ

ት

ገ

፡

፡

፡

ውድግ በሚገኝበት ሥፍራ ነው። ነገር ግን ሰብሉ የተሻለ ዋጋ ለማግኘት የሚችል መሆኑን ፍ/ቤቱ የገመተ እንደሆነ ገበያ ወጥቶ ወይም ምቹ በሆኖ ሥፍራ እንዲሸጥ ለማዘዝ ይችላል። እዚህ ላይ የሚሸጠው ንብረት የተሻለ ዋጋ ሊያስገኝ በሚችልበት ቦታና ጊዜ እንዲሸጥ ለማድረግ የታሰበ መሆኑን እንገነዘባለን። የሚሸጠው ሰብል ቡቃያ ሲሆንና በወቅቱም ተሰብስቦ በአንድ ሥፍራ ለመከማቸት የሚቻል ሲሆን፤ ሽያጩ የሚፈፀምበት ቀን የሚወሰነው ሰብሉ ከተሰበሰበ በኋላ ባለው ተከታይ የሥራ ቀን ነው። በዚህም ሁኔታ ሰብሉ ባንድ ቦታ ተከማችቶ ካልተገኘ በቀር ሽያጩ አይፈፀምም። የሰብሉ ተፈጥሮ ሁኔታ ተሰብስቦ ባንድ ቦታ ለመከማቸት የማያስችል ሲሆን ከመታደጩ ወይም ተቆርጦ ወይም ተነቅሎ ከመሰብሰቡ በፊት እንዲሸጥ ለማዘዝ ይቻላል። ገዢውም ሰብሉ በሚገኝበት ቦታ ገብቶ እንዲሰበሰብ፤ እንዲለቅም፤ እንዲቆርጥ ወይም አስፈላጊውን የጥበቃ ጥንቃቄ እንዲያደርግ ይፈቅድለታል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 432-433 ይመለከቷል። በፍርድ አፈፃፀም ምክንያት የሚሸጠው ሀብት ተዘዋዋሪ የገንዘብ ሰነድ ወይም የንግድ ድርጅት አክሲዮን በሆነ ጊዜ ፍ/ቤቱ አስፈላጊ መሆኑን የገመተ እንደሆነ በሐራጅ በመሸጥ ፈንታ በደላላ አማካይነት እንዲሸጥ ለማዘዝ ይችላል። ደላላው ከእንደዚህ ዓይነቱ ጉዳይ ጋር የበለጠ ግንኙነት ያለው በመሆኑ ንብረቱ በሐራጅ ከሚሸጥ ይልቅ በደላላ ቢሸጥ የተሻለ ዋጋ ሊያስገኝ ይችላል።

የሚከተሉት ድንጋጌዎች ንብረቱን ገዢው የሚረከብበትንና ንብረቱ ወደ ገዢው የሚተላለፍበትን ሁኔታ የሚመለከቱ ናቸው። የተሸጠው ሀብት በፍ/ሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁ. 406 መሠረት ከፍርድ ባለዕዳው የተያዘንና የሚንቀሳቀስ ንብረት ሲሆን ገዢው ራሱ ንብረቱን እንዲረከብ ይደረጋል። ንብረቱ በፍርድ ባለዕዳው እጅ ሳይሆን በሌላ ሰው ዘንድ የሚገኝ የሆነ እንደሆነ የማስረከቡ ሥርዓት የሚፈፀመው የንብረቱ ባለይዞታ የሆነ ሰው ለገዥው ካልሆነ በቀር ለማናቸውም ሌላ ሰው እንዳያስረክብ ትዕዛዝ በመስጠት ነው። ቀደም ሲል እንዳየነው በሌላ ሰው እጅ ያለ ንብረት በሚከበርበት ጊዜ ንብረቱን የያዘው ሰው በንብረቱ መከበር ተቃውሞ ካለው መቃወሚያውን ሊያቀርብ ይችላል በቀረበው ተቃውሞ መሠረት የተወሰነ በትም ሰው በንብረቱ ላይ ያለውን መብት ለማረጋገጥ ሌላ ክስ ሊያቀርብ ይችላል። ነገር ግን ሌላ ክስ ካልቀረበ በተቃውሞው ላይ የተሰጠው ውሳኔ

የመጨረሻ ውሳኔ ይሆናል። የሆነው ሆኖ ንብረቱን የየዘው ሰው ተቃውሞ ሳያቀርብ ይቀርና ንብረቱን ለገዥው ለማስረከብ ፈቀደኛ አይሆን ይሆናል። እንዲህ ዓይነቱ ሁኔታ ሲያጋጥም የሥነ-ሥርዓት ሕጉ ምንም ዓይነት አፋጣኝ የሆነ መፍትሔ አይሰጥም። ቀደም ሲል የተሰጠው የእግድ ትዕዛዝ በእጁ ያለውን ንብረት ለሌላ ሰው አሳልፎ እንዳይሰጥ የሚያግደው ሲሆን ይህን ትዕዛዝ ተላልፎ ንብረቱን ለሌላ ሰው አሳልፎ ቢገኝ የፍ/ቤቱን ትዕዛዝ ባለማክበር ሊቀጣ ይችል ይሆናል። ስለዚህ የንብረቱ ገዢ የሆነ ሰው የገዛውን ንብረት ለማግኘት መደበኛውን ክስ ማቅረብ ይኖርበታል።

የተሸጠው ንብረት በንግድ ድርጅት የተመዘገበ አክሲዮን ሲሆን አክሲዮኑን በሥሙ ያስመዘገበው ሰው ለገዥው ካልሆነ በቀር ለማናቸውም ሌላ ሰው አሳልፎ እንዳይሰጥ ወይም የሚገኘውን ማናቸውንም የትርፍ ድርሻ ለሌላ ተላልፎ እንዳይሰጥ በመከልከል ወይም የንግድ ድርጅቱ ሥራ አሥኪያጅ ወይም ዋና ፀሐፊ ወይም የድርጅቱ ባለሥልጣኖች የአክሲዮኑን ባለቤትነት ወይም የሚገኘውን የትርፍ ድርሻ ለገዢው ካልሆነ ለሌላ ሰው እንዳያስተላልፉ ትዕዛዝ በመስጠት ነው። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 436(3) ይመለከታል። እዚህ ላይ የንግድ ማህበሮች አክሲዮኖች እንደፈለጉ እንዳይተላለፉ የሚገድብ ማለትም አክሲዮኖችን መልሶ መግዛት የማህበሩ ወይም የማህበሩ አባላት የቀደምትነት መብት የሚያደርግ ደንብ ይኖራቸው ይሆናል። የዚህ ድንጋጌ አቻ የሆነው የሕንድ ሕግ የንግድ ማህበሩ የማህበሩ አክሲዮኖች በአፈፃፀም ሲሸጡ የቀደምትነት መብቱን እንዳይሰራበት ተደርጎ ተተርጉሟል። መሠረተ ሃሳቡም የቀደምትነት መብትን የሚመለከቱ ደንቦች ተፈፃሚ ሊሆኑ የሚችሉት በፈቃድኝነት የሚደረግ ዝውውርን በሚመለከት እንጂ ፍ/ቤት በአፈፃፀም የሚሰጠውን ትዕዛዝ አይደለም የሚል ነው። የዚህ ዓይነቱ አተረጓጎም አስፈላጊ አይደለም። የንግድ ማህበሩ አክሲዮኑን ቀድሞ በተወሰነው ዋጋው ወይም በጨረታ ዋጋው እስከገዛው ድረስ የንግድ ማህበሩ የቀደምትነት መብቱን እንዲሠራበት መፍቀዱ ጉዳት ያለው አይደለም። በዚህም መሠረት ማህበሩ የአክሲዮኑን ዋጋ እንዲከፍል ፍ/ቤቱ እንዲፈቅድለት ማመልከት እና ትዕዛዙንም እንዲያነሳለት መጠየቅ ይኖርበታል። የሚተላለፉ የገንዘብ ሰነዶችን ወይም አክሲዮኖችን በሌላ ሰው ስም ለማዛወር ሰነዶችን ወይም አክሲዮኖችን በሌላ ሰው ያስመዘገበው ሰው ፈርማ ወይም ጽሑፍ የሚያስፈልግ ሲሆን በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 401(4)

መሀ
ሰው
አክ
ወይ
በፍር
በገ
ቁ. 3

ንብ
ያ
ገ
ባለ
1
የ

ሰ
ሥ
ን
የ

ግጥ
ላል።
ጣሻ
እጁ
ሀን
ዛዝ
ውን

መሠረት ፍርድን በሚያስፈጽመው ፍ/ቤት ወይም ለዚህ ጉዳይ በታዘዘው ሰው ይፈፀማል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 437(1) ይመለከታል። ሰነዶቹ ወይም አክሲዮኖቹ በገዢው ስም እስኪዛወሩ ድረስ ከነዚህ የሚገኘውን ጥቅም ወይም የትርፍ ክፍያ እየፈረመ የሚቀበል ሰው ፍ/ቤቱ ሊሾም ይችላል በፍርድ ቤት የተወከለው ሰው ስለተቀበለው ገንዘብ የፈረመው ደረሰኝ በገዥው ወይም በባለሙብቱ እንደተፈረመ ይቆጠራል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 337(2) ይመለከታል።

ሆን
ኑም
ርሻ
ሥራ
ኑን
ነው
(3)

ከዚህ በላይ ባለው ሁኔታ ያልተጠቀሰ ማናቸውም የሚንቀሳቀስ ንብረት ለገዢው ወይም ለወኪሉ ንብረቱ እንዲተላለፍ ፍ/ቤት ሊያዝ ይችላል። ንብረቱም ለገዥው እንደተላለፈ የሚቆጠረው ንብረቱ ለገዥው እንዲተላለፍ ፍ/ቤቱ ከአዘዘበት ጊዜ ጀምሮ ነው። ገዢው እንደንብረቱ ባለቤት ይቆጠራል። የፍ/ቤቱም ትዕዛዝ የባለቤትነት ማስረጃ ስለሚሆን ገዢው ንብረቱን ለማግኘት ክስ እንዲያቀርብ እና በዚህ ንብረት ላይ የሚቀርበውን ሌላ ክስ ለመከላከል ያስችለዋል።

ይተ
ኃም
ው
በሩ
በት
ብቱ
ርን
ረል
በሩ
ው
ዳት
ፍ/
የቅ
ው
ው
(4)

የሚንቀሳቀስ ንብረትን ሽያጭ በሚመለከት ጉልህ የሆነው ገጽታው በሐራጅ ማስታወቂያውንም ሆነ በሽያጩ አፈፃፀም የሚከሰተው የሥነ-ሥርዓት ጉድለት በሽያጩ ላይ ተፅዕኖ አለማድረጉ ነው። የሚንቀሳቀስ ንብረት እንዲሸጥ በሚወጣው ማስታወቂያ ላይ ጉድለት በመገኘቱ ወይም የሽያጩ ስነ-ሥርዓት በትክክል ባለመፈፀሙ ምክንያት ማናቸውም የሚንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ አይፈርስም። ስለሆነም በስርዓቱ መጓደል ምክንያት ጉዳት የደረሰበት ማናቸውም ሰው ለጉዳቱ ሀላፊ በሆነው ሰው ላይ ክስ እቅርቦ ተገቢ ከሆነውን ሊጠይቅ ይችላል። ለጉድለቱ ሀላፊ የሆነው ሰው ገዢው ራሱ የሆነ እንደሆነ የገዛውን ዕቃ እንዲመልስ ወይም ካሳ እንዲከፍል ሊወሰንበት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 435 ይመለከታል። ወደፊት እንደምናየው የማይንቀሳቀስ ንብረት በሚሸጥበት ጊዜ የሚከሰቱ አንዳንድ ጉድለቶች ሽያጩን እንዲሰረዝ ሊያደርጉ ይችላሉ። የሚንቀሳቀስን ንብረት በሚመለከት ግን ሽያጩ የፀና ነው። ለምሳሌ የፍርድ ባለሙብቱ ንብረቱ እንዲሸጥ በሚያመለክትበት ጊዜ በንብረቱ ላይ ስለሚጠየቅ ዕዳ አንዳችም ነገር ባለመግለፁ የሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያውም በንብረቱ የሚጠየቅ ዕዳ መኖሩን አያመለክትም። ገዥው ሁኔታውን እንደተረዳ ሽያጩ ፈራሽ

እንዲሆንለት ቢፈልግ ሽያጩን ሊያፈርስ አይችልም። ነገር ግን የገዛው
 ንብረት በነበረበት ሌላ መብት ዋጋው በመቀነሱ ለደረሰበት ጉዳት ካላ
 እንዲከፈለው የፍርድ ባለሙሉት ከስዕ ሊጠይቅ ይችላል። ወይም በሐራጅ
 ሻጪ ጥፋት ንብረቱ በተወሰነው ሰዓትና ቦታ ባይሸጥ የፍርድ ባለገንዘቡም
 ሆነ የፍርድ ባለዕዳው ሽያጩ እንዲሰረዝ ሊጠይቁ አይችሉም። ነገር ግን
 ዕቃው በተወሰነው ቦታ እና ሰዓት ቢሸጥ የበለጠ ዋጋ ማውጣቱን የፍርድ
 ባለሙሉት ወይም የፍርድ ባለዕዳው ካረጋገጠ በደረሰበት ጉዳት መጠን ካላ
 እንዲከፈለው በሐራጅ ሻጪ ላይ ክስ ማቅረብ ይችላል። ንብረቱን የገዛው
 ሰው ለጉድለቱ ኃላፊ ቢሆን ለምሳሌ ተገቢው የሐራጅ ማስታወቂያ
 እንዳይወጣ ቢያደርግ የገዛው ንብረት ሊወሰድበት ይችላል ይሆናል።
 ከተገቢው ሥርዓት ውጭ የሚንቀሳቀስ ንብረት በመሸጡ የሚደርስ
 ማናቸውም ጉዳት ካላ ከሚጠየቅበት በስተቀር ሽያጩ ፈራሽ አይሆንም።
 ሽያጩን ፈራሽ ማድረጉ አስፈላጊ አይሆንም ምክንያቱም ሽያጩን እንዲ
 ፈርስ ማድረጉ ለአንዳንድ ችግሮች በር መክፈት ስለሆነ ገዢዎችን ተስፋ
 ያስቆርጣል። ቀደም ሲል እንደጠቆምነው የሽያጩ ሥርዓት በትክክል
 ያለመፈፀም ሽያጩን ፈራሽ ከሚያደርገው ማድረግ ወይም አለማድረግ
 መለየት አለብን የሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያ ጭራሹን ያልወጣ እንደሆነ
 ሽያጩ ፈራሽ ነው። ስለሆነም ፈራሽ በሆነው ሽያጭ የተገዛው ወገን የፍርድ
 ባለሙሉት ወይም የፍርድ ባለዕዳው ሽያጩ እንዲሰረዝለት ሊያመለክት
 ይችላል። እንዲሁም የሐራጅ ሽያጭ መደረጉ ለሕዝብ አልተገለፀ እንደሆነ
 ሽያጩ ፈራሽ ነው። ከዚህ ጋር በተያያዘ ንብረቱን የገዛ ሰው የፍርድ ባለዕዳው
 የንብረቱ ባለቤት አይደለም በሚል ሽያጩ እንዲሰረዝለት ሊጠይቅ ይችላል
 ወይስ አይችልም የሚለው ጥያቄ ሊነሳ ይችላል በሕንድ ፍ/ቤቶች ዘንድ
 የመሸጥ መብት አለመኖር ወይም የንብረቱ ባለቤት አለመሆን ከጨረታ
 ማስታወቂያ ጉድለት ወይም ከሽያጩ ሥነ-ሥርዓት ጉድለት ላቅ ያለ
 በመሆኑ ንብረቱን የገዛ ሰው ሽያጩ እንዲሰረዝለት መጠየቅ ይችላል የሚል
 አቋም ተወስዶአል። የሆነው ሆኖ ግን በፍርድ አፈፃፀም ምክንያት የተሸ
 ጠውን ንብረት የገዛ ሰው የፍርድ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ መብት የሌለው
 መሆኑን በመግለጽ ሽያጩ እንዲፈርስለት ለፍርድ ቤቱ ለማመልከት
 እንደሚችል በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁጥር 446 ላይ በግልጽ ተደንግጓል።

የሚገኝ

አለሙ

የሕግ

ቢሆን

የሙ

ውገ

ቢ

የሙ

የሙ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

በ

ገዛ
ከረፍ
ዘቡ
ፍር
ገዛ
ገዛ
ወቂ
ፍል
ደር
ንጽ
እንጽ
ተሰ
ገዛል
ደረ
ደሆ
ደር
ሰከ
ደሆን
ዳል
ሰላ
ገንድ
ረድ
ያለ
ሚሪ
ተሰ
ለው
ከገ
ል።

የሚንቀሳቀስ ንብረትን የገዛ ሰው በሚመለከት የዚህ ዓይነቱ ድንጋጌ አለመኖሩ የዚህ ዓይነቱን ንብረት የገዛ በዚህ ምክንያት ሽያጩን እንዳያፈርስ የሕግ አውጭው ፍላጎት መሆኑን ይጠቁማል። በተግባር እንደሚታየውም ቢሆን በሚንቀሳቀስ ንብረት ላይ የሚነሳ የባለቤትነት ክርክር ሊነሳ የሚችልበት ሁኔታ በማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ከሚነሳ የባለቤትነት ውዝግብ ያነሰ በመሆኑ ገዥው ይህን ያህል ችግር የሚደርስበት አይሆንም። ቢደርስበትም የፍርድ ባለዕዳው ንብረት ያልሆነውን ንብረት ያስከበረውን የፍርድ ባለመብቱን ይጠይቃል። በሐራጅ የተሸጠውን ተንቀሳቃሽ ንብረት የገዛ ሰው የፍርድ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ መብት የሌለው እንደሆነ ገዥው ሽያጩ እንዲፈርስለት ለመጠየቅ ይችላል በማለት የሥነ ሥርዓት ሕጉ በግልጽ ያልደነገገ በመሆኑ ፍብቱ በዚህ መልክ የቀረበለትን አቤቱታ ተቀብሎ ሽያጩን እንዲፈርስ መፍቀድ እንደማይገባው ግልጽ ነው። ለማጠቃለል የሐራጅ ሽያጩ የሐራጅ ማስታወቂያው አልወጣም ወይም የሐራጅ ሽያጩ ለህዝብ አልተገለፀም በሚል ፈራሽ እስካልሆነ ድረስ በሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያው ወይም በሐራጅ ሽያጩ አፈፃፀም ላይ ጉድለት ቢኖርም የፀና ነው።

ሐ. የማይንቀሳቀስ ንብረትን ስለመሸጥ

በኢትዮጵያ የማይንቀሳቀስ ንብረት ጥቅም በሚገባ የታወቀ ነው። በመሆኑም የአሻሻሎ ሁኔታ በዝርዝር ደንቦች የሚገዛ ነው። እነዚህ ደንቦችም የሚከተሉትን አላማ ለማሳካት የታቀዱ ናቸው። 1. የሚቻል ከሆነ የፍርድ ባለዕዳው ንብረቱን ለማዳን እንዲችል 2. በንብረቱ ላይ መብት ያላቸውን ሰዎች ጥቅም ለማስጠበቅ 3. በተንኮል ወይም ተገቢ ባልሆነ መንገድ በሚሸጠው ንብረት ሰዎች እንዳይጉዱ ለመከላከል 4. ገዥው በገዛው ንብረት ባለቤት እንዲሆን ለማድረግ 5. ገዥው የገዛውን ንብረት ሌላ ክስ ማቅረብ ቢያስፈልገው የንብረቱን ይዞታ እንዲያገኝ ለማድረግ እና 6. በንብረቱ ላይ ሊነሱ የሚችሉ የይዞታ ጥያቄዎችን ሁሉ በተፋጠነ ሁኔታ ለመወሰን።

1- ሽያጭን ስለሚመለከቱ ልዩ ድንጋጌዎች

ከሁሉ በፊት ፡ የፍርድ ባለዕዳው በፍርድ የተወሰነበትን ለማሰባሰብ እንዲችል እና ንብረቱን ከሐራጅ ሽያጭ ለማስተረት እንዲችል የሽያጩ ቀን ቀጠሮ እንዲተላለፍ የሚያረጋግጠው ሁኔታ አለ። የማይንቀሳቀስ ንብረት እንዲሸጥ እንደታዘዘ የፍርድ ባለዕዳው ይህንን ንብረት በማስተረጋገጥ ወይም በከፊል በማከራየት በዋስትና በመስጠትና በማስያዝ ወይም በገልጽ በመሸጥ ወይም ማናቸውንም ሌላ የማይንቀሳቀስ ንብረት በመሸጥ እዳውን ለመክፈል የሚችል መሆኑን ፍ/ቤቱ ሊቀበለው በሚችል ሁኔታ ሲያመለክት ምናልባትም የፍርድ ባለመብቱን አስተያየት ከተቀበለ በኋላ በፍ/ሐ.ር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 422(3) በተነገረው መሠረት የፍርድ ባለዕዳው ይህን ለማከናወን በቂ መስሎ የሚገምተውን ጊዜ ለመስጠትና እንዲሸጥ የታዘዘውም ንብረት ፍ/ቤቱ በሚወሰነው ሁኔታ ከመሸጡ እንዲቆይ ለማዘዝ ይችላል የፍ/ሐ.ር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 430(1) ይመለከቷል። እዚህ ላይ የፍርድ ባለዕዳው የተወሰነበትን ገንዘብ ለማሰባሰብ ይችላል ብሎ ለማመን ፍ/ቤቱ ምክንያት ይኖረዋል ወይ የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል። ሽያጩ የሚቀጥል ከሆነ ንብረቱ ከእጁ መውጣቱ አይቀራ በመሆኑ እና ትዕዛዙ ሽያጩን ለተወሰነ ጊዜ ብቻ ያስተላለፈው በመሆኑ ፍ/ቤት ጥርጣራውን በማስወገድ ሽያጩን ከማዘግየት ወደኋላ ሊል አይገባም። የሆነው ሆኖ ግን በፍርድ የተወሰነው ገንዘብ ሊሰበሰብ እንደሚችል በሚገባ ማረጋገጥ አለበት። አለበለዚያ የፍርድ ባለመብቱ ለቀረው እዳ ንብረቱ እንዲሸጥ ማስገደዱ ስለማይቀር ሽያጩን ማዘግየቱ ምንም ጥቅም አይኖረውም። ፍ/ቤቱ ሽያጩ እንዲቆይ ትዕዛዝ የሰጠ እንደሆነ የተወሰነውን የማይንቀሳቀስ ንብረት የፍርድ ባለዕዳው ራሱ እንዲሸጠው ፡ እንዲያከራየው ወይም በዋስትና እንዲያስያዝው በጽሑፍ የሆነ ፈቃድ ይሰጠዋል። በዚህ ፈቃድ መሠረት ንብረቱን የተሸጠበት ዋጋ ወይም የተከራየበት ገቢ ወይም በዋስትና የተያዘበት ገንዘብ በቀጥታ በፍርድ ቤቱ ዘንድ ተቀማጭ እንዲሆን ይያረጋል። በዚህ ዓይነት የሚያረጋገው የንብረት መሸጥ ማከራየት ወይም በዋስትና ማስያዝ ውል ፍ/ቤቱ ከአላፀ ያቀው በቀር ተፈጻሚ አይሆንም። ፍ/ሐ.ር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 439(2) (3) ይመለከቷል።

ፖ
አመል
የሆነል
ማለት
መከበ
ተቀማ
የሚ
ገደብ
ገንዘ
ገዳ
በተ
ዕዳ
እዳ
በ
ገን
የ
ገ
እ

ምናልባት በርካታ የፍርድ ባለሙሉዎች ንብረቱ እንዲከበርላቸው
 አመልክተው ይሆናል ወይም በድርሻቸው ክፍያ እንዲደረግላቸው ጠይቀው
 ይሆናል። በዚህን ጊዜ በንብረቱ ላይ የሚደረግ ማናቸውም ስምምነት
 ማለትም ንብረቱን የማስያዝ የማከራየት ወይም የመሸጡ ሁኔታ በንብረቱ
 መከበር መብት አለን ለሚሉት ሁሉ ተፈፃሚ ይሆናል። በፍርድ ቤት
 ተቀማጭ የሚሆነውም ገንዘብ በፍርድ ባለሙሉዎች መካከል በድርሻቸው
 የሚከፋፈል ይሆናል። በዋስትና ወይም በእዳ የተያዙ ንብረቶች የተያዙበትን
 ግዴታ ለማስፈፀም በሚሸጡበት ጊዜ የፍርድ ባለዕዳው የተፈረደበትን
 ገንዘብ እስኪያዘጋጅ በማለት ሽያጩን ማቆየት አይቻልም። በእንዲህ ዓይነቱ
 ጉዳይ ንብረቱ የሚሸጠው የአፈፃፀም ክስ ቀርቦ ሳይሆን በዋናው ፍርድ
 በተሰጠው ውሳኔ መሠረት ነው። ንብረቱ የተያዘው ለእዳ ዋስትና ሲሆን
 ዕዳው ያልተከፈለ እንደሆነ ንብረቱን በዋስትና የያዘ ሰው ንብረቱን ሸጦ
 እዳውን የመክፈል መብት ይኖረዋል። ንብረቱን ለዕዳ ዋስትና ያስያዘ ሰው
 በሰው እዳውን ለመክፈል ባለመቻሉ ፍ/ቤቱም ይህንኑ ያረጋገጠ ስለሆነ
 ገንዘብ ለማሰባሰብ እንዲችል ተብሎ ተጨማሪ ጊዜ ሊሰጠው አይገባም።
 የሽያጩ ጊዜ ሊተላለፍ የሚችለው ንብረቱ በአፈፃፀም የተከበረ ሲሆን ብቻ
 እንጂ ቀድሞውኑ በእዳ ዋስትና የተያዘ ንብረት በሚሸጥበት ጊዜ አይደለም።
 እዚህ ላይ የሚንቀሳቀስ ንብረት በሚሸጥበት ጊዜ የሽያጩን ጊዜ ለማስተ
 ላለፍ የሚያስችል ድንጋጌ አለመኖሩን መገንዘብ ይኖርብናል። እንዲሁም
 የሐራጅ ሽያጭ ከመፈፀሙ በፊት የፍርድ ባለዕዳው የተፈረደበትን ገንዘብ
 ኪሳራውንና ወጭውን ጨምሮ በሙሉ ለሐራጅ ሻጩ ያስረከበ እንደሆነ
 ወይም ንብረቱ እንዲሸጥ ላዘዘው ፍ/ቤት ያስቀመጠ እንደሆነ ነው።

ሌላው በማይንቀሳቀስ ንብረት ሽያጭ ላይ ብቻ ተፈፃሚ የሚሆነው
 ድንጋጌ የጋራ ባለሀብቶች ተጫራቾች በሚሆኑበት ጊዜ የሚመለከት ነው።
 የሚሸጠው ንብረት የአንድ የማይከፋፈል ንብረት ድርሻ ሲሆን እና
 ከተጫራቾቹ አንዱ የንብረቱ የጋራ ተካፋይ የሆነ እንደሆነ የሚሰጠው
 የጨረታ ዋጋ ከሌላው ጋር ተመሳሳይ ከሆነ የጋራ ተካፋይ ከሌላው ቅድሚያ
 ይሰጠዋል ለምሳሌ 'ሀ' እና 'ለ' በአንድ በማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ
 የማይከፋፈል ድርሻ እያንዳንዳቸው አላቸው። 'መ' በ'ሀ' ላይ ያስፈረደውን
 ፍርድ ለማስፈፀም የ'ሀ'ን ድርሻ ለማስሸጥ ይፈልጋል። 'መ' በብር 1000

ይጫረታል። 'ለ'ም እንዲሁ ለብር 1000 ይጫረታል። 'ለ' የንብረቱ የጋራ ባለድርሻ በመሆኑ እና የጨረታውም ዋጋ ተመሳሳይ በመሆኑ ለጨረታው የተሰጠው ብር 1000 'ለ' እንደሰጠ ይቆጠራል። 'መ' ንብረቱን ሊገዛ የሚችለው ከ'ለ' የበለጠ ገንዘብ አውጥቶ የተጫረተ እንደሆነ ብቻ ነው። ለዚህም መሠረተ ሃሳቡ የንብረቱ የጋራ ተካፋይ የሆነ ሰው ሌላ እንግዳ ከሆነው ሰው (እንግዳው ሰው ከፍተኛ የጨረታ ዋጋ ካልሰጠ) ለንብረቱ ቅድሚያ ሊሰጠው ይገባል የሚል ነው። በንብረቱ ላይ ያለውን ደርሻ ሌላ የውጭ ሰው ከገዛው የንብረቱ መከፋፈል የማይቀር ይሆናል እናም ይህን ለመከላከል የጋራ ባለድርሻ የሆነው ሰው በጨረታው ቅድሚያ ተሰጥቶታል።

ማናቸውም የማይንቀሳቀስ ንብረት በሚሸጥበት ጊዜ ገዢው የንብረቱ ገዢነት መብት እንዲታወቅለት ወዲያውኑ ከንብረቱ ዋጋ ሃያ አምስት ለመቶውን (25%) ሂሳብ ለሐራጅ ሻጩ ማስረከብ አለበት። ይህ የተባለው ገንዘብ እስካልተያዘ ድርስ ሽያጩ የተሟላ ነው ማለት አይቻልም። ገዢው ገንዘቡን ማስቀመጥ ካልቻለ ፍ/ቤቱ እንደገና ጨረታ እንዲደረግ ማድረግ ይኖርበታል። ንብረቱን የገዛው የፍርድ ባለመብቱ የሆነ እንደሆነ በፍ ሔር ሥሥ ሕግ ቁ. 430(2) መሠረት መቻቻል ስለሚደረግ ከዚህ በላይ የተነገረው ተፈጻሚ አይሆንም። የፍ ሔር ሥሥ ሕግ ቁ. 440 ይመለከቷል በሐራጅ የተሸጠው ንብረት ዋጋ በሙሉ የሚከፈለው ገዢው ንብረቱን መግዛቱ ከተረጋጋጠበት ጊዜ ጀምሮ በ15 ቀን ውስጥ ነው። ስለሆነም ጠቅላላው ዋጋ በሚተሳሰብበት ጊዜ በፍ ሔር ሥሥ ሕግ ቁ. 430(2) መሠረት ስለመቻቻል የተነገረው መብት ሲኖር እንደተጠበቀ ይሆናል። በአጠቃላይ የማይንቀሳቀስ ንብረት ከሚንቀሳቀስ ንብረት የበለጠ ውድ በመሆኑ ገዥው በተጨማሪ ገንዘብ ለማግኘት እንዲችል በተለይም ቀደም ሲል ከገመተው በላይ ተጨርቶ እንደሆነ ተጨማሪ ጥቂት ጊዜ ያስፈልገው ይሆናል። ከላይ በተገለፀው ጊዜ ውስጥ ቀሪው የንብረቱ ዋጋ ሳይከፈል የቀረ እንደሆነ ገዥው አስይዞት ከነበረው ገንዘብ ውስጥ ለሽያጩ ስርዓትና ለማናቸውም ጉዳይ ወጭ የተደረገው ገንዘብ ተቀንሶ የቀረው ገንዘብ ለመንግሥት ገቢ እንዲሆን ፍ/ቤቱ ለማዘዝ ይችላል። ንብረቱም እንደገና እንዲሸጥ ትዕዛዝ ይሰጣል። እንዲህም በሆነ ጊዜ ግዴታውን ሳይፈጽም

የቀ.
ማ
እን፤
ሲ
መ—
ይኝ
የ
ገኝ
ፋ
ፍ
ፋ
ፋ

1. ከፊደሌት እንዲቀር ስለማድረግ

463

ብቻ ነው። ከዚህ ጋር አቻ የሆነው የሕንድ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ትዕዛዝ 21 ደንብ 91 የፍርድ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ ምንም ያህል አነስተኛ መብት ቢኖረው ሽያጩ ፈራሽ መሆን የለበትም በሚል ተተርጉሞአል። የዚህ ዓይነት አተረጓጎም የቃል በቃል ትርጉም በመሆኑ ውጤቱ ጥሩ አይደለም። የንብረቱ ገዢ የሆነ ሰው የፍርድ ባለዕዳው ቢያንስ በንብረቱ ላይ ከንብረቱ ዋጋ ግምት ከግማሽ በታች መብት ያለው ሲሆን እና ፍ/ቤቱ ገዢው በሽያጭ ከተላለፈለት ንብረት ዋጋ በላይ ከፍሏል የሚል ግምት ካደረገበት ከንብረቱ ሽያጭ ተመጣጣኝ የሆነ ገንዘብ ሊመለስለት ይገባል። ከፍርድ ባለዕዳው መብት አኳያ የንብረቱ ገዥ ለገዛው ንብረት ዋጋውን በመሉ እንዲከፍል ማድረጉ አለአግባብ ሆኖ ሲገኝ ፍ/ቤቱ ተመጣጣኝ የሆነ ገንዘብ ከንብረቱ ሽያጭ እንዲመለስለት ማዘዝ መቻል አለበት።

ሁለተኛው ሁኔታ በተሸጠው ንብረት ላይ መብት አለኝ በማለት የሚቀርበውን ጥያቄ የሚመለከት ሲሆን በፍርድ አፈፃፀም እንዲሸጥ የተወሰነው የሚንቀሳቀስ ንብረት ከመሸጡ በፊት በዚህ ንብረት ላይ መብት ያገኘ ማናቸውም ሰው ሽያጩ እንዲፈርስ ወይም እንዲታገድ ለፍ/ቤቱ ማመልከት እንደሚችል በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕጉ ቁ. 444(1) ላይ ተደንግጓል። ይህም ድንጋጌ ህጋዊ የሆነው የንብረቱን ባለቤት ወይም ከገዢው በፊት በንብረቱ ላይ መብት ያገኘው ሰው በንብረቱ ላይ ያለውን መብት ለማስከበር አዲስ ክስ ማቅረብ ሳያስፈልገው በዚህ በአፈፃፀም ወቅት መብቱን እንዲያስጠብቅ ይረዳዋል። ስለሆነም ንብረቱ ከመሸጡ በፊት ንብረቱ ከባለዕዳው የተላለፈለት ሰው ንብረቱን ቀደም ብሎ በተደረገ የሽያጭ ውል የያዘ ሰው ወይም ከሽያጩ በፊት ንብረቱን በመያዥ የያዘ ሰው በዚህ ድንጋጌ መሠረት ሽያጩ እንዲሻርለት ሊያመለክት ይችላል። የፍርድ ባለዕዳው የንብረቱ ባለቤት ባይሆንና የንብረቱ ባለቤት የሆነው ሰው ንብረቱ በአፈፃፀም በሚከበርበት ጊዜ መቃወም ሲችል ተቃውሞ ያላቀረበ ሲሆንም አሁን ንብረቱ በሚሸጥበት ጊዜ ሽያጩ እንዲሰረዝለት በዚህ ድንጋጌ መሠረት ሊጠይቅ ይችላል።

በሕንድ አገር የፍርድ ባለዕዳው በተሸጠው ንብረት ላይ ያልተከፈለ እዳ ካለበት ሽያጩ እንዲሻርለት ሊያመለክት ይችላል የሚል አቋም አለ።

የሆነ
ድን
እንዲ
ደዋ
አስ
ባል
አር
በፍ
ው
የነ
ባለ
“
ይ
የ
ፍ
ገ
ገ
ገ

የሆነው ሆኖ ግን አግባብ ያለው የሕንድ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ትዕዛዝ 21
 ድንጋጌ 89 አመልካቹ ለፍርድ ባለመብቱ ሊከፈል የሚገባውን እና ንብረቱ
 እንዲሸጥ የታዘዘበትን የገንዘብ መጠን በቅድሚያ እንዲያስይዝ ያስገድ
 ደዋል። በዚያው አገር የሚገኝ አንድ ፍ/ቤትም የፍርድ ባለዕዳው ገንዘብ
 አስይዞ ሽያጩ እንዲታገድለት የማድረጉ አላማ የባለዕዳው ርስት ተመጣጣኝ
 ባልሆነ ዋጋ ከመሸጥ ለመከላከል ነው በማለት አትቷል። የኢትዮጵያ ሕግ
 አርቃቂዎች ግን የፍርድ ባለዕዳው ለፍርድ ባለመብቱ ሊከፈል የሚገባውንና
 በፍርድ የተወሰነውን ገንዘብ ማስያዝ አለበት የሚለውን በጥንቃቄ አልፈ
 ውታል። በእርግጥ ለጉዳዩ ባይተዋር የሆነ ሰው ወይም በንብረቱ ላይ መብት
 የነበረው ሰው ሽያጩ እንዲታገድለት በፍርድ የተወሰነውን ገንዘብ ለፍርድ
 ባለገንዘቡ እንዲከፍል መገደድ አይኖርበትም። የኢትዮጵያ ሕግ አርቃቂዎች
 “ፍ/ቤቱ በሚወሰነው ሁኔታ መሠረት ሽያጩ እንዲፈርስለት ሊያመለክት
 ይችላል” የሚል አባባል የተጠቀሙ በመሆኑ እና ለፍርድ ባለዕዳው ሊከፈል
 የሚገባውን ገንዘብ የሚከፈልበትን ሁኔታ ያልገለፁ በመሆኑ በኢትዮጵያ
 ትክክለኛው ትርጉም በዚህ ድንጋጌ መሠረት የፍርድ ባለዕዳው ሽያጩ
 እንዲታገድለት ሊያመለክት አይችልም የሚል መሆን አለበት። እዚህ ላይ
 የፍርድ ባለዕዳው የሽያጩ ስርዓት ከመፈፀሙ በፊት ሊከፍል የሚገባውን
 ገንዘብ መክፈል እንደሚችል ወይም የተፈረደበትን ገንዘብ እስኪያዘጋጅ
 ድረስ ሽያጭ እንዲቆምለት መጠየቅ እንደሚችል መገንዘብ ይኖርብናል።
 የሽያጩ ስርዓት ከተፈፀመ በኋላ ገዥው የገዛውን ንብረት እንዳያገኝ
 የሚደረግበት ምክንያት አይኖርም። ደንቡ ከፍርድ ባለዕዳው ሌላ የንብረቱ
 ባለቤት የሆነ ወይም በንብረቱ ላይ መብት ያለው ሰው ሲያመለክት ብቻ
 ሊፈቀድ እንደሚችል ተደርጎ መተርጎም አለበት።

እንዲሁም ሌላው ከዚህ ጋር በተያያዘ ሊነሳ የሚችለው ጥያቄ ንብረቱ
 ከተሸጠ በኋላ ከፍርድ ባለዕዳው የገዛ ሰው የንብረቱ ባለቤት እኔ ነኝ በሚል
 ሽያጩ ቀሪ እንዲሆን ሊያመለክት ይችላል ወይስ አይችልም የሚለው ነው።
 በሕንድ አገር ይህን ጉዳይ በተመለከተ የሀሳብ መከፋፈል አለ። ነገር ግን
 በዚህ ጉዳይ የሚሰጠው ውሳኔ የፍርድ ባለዕዳው የንብረቱ “ባለቤት”
 እስከሆነ ድረስ ሊያመለክት ይችላል በሚለው ሀሳብ ዙሪያ የሚሸከረከር
 ነው። ከላይ የጠቆምነውን ትርጉም የምንከተል ከሆነ እና የፍርድ ባለዕዳው

ሊአመለክት ከአልቻለ ንብረቱን ከእርሱ የገዛ ሰው እንዲአመለክት የሚችል
ድበት ምክንያት አይኖርም። እንዴ የሽያጩ ስርአት ከተፈፀመ የፍርድ
ባለዕዳው ለሌላ ሰው የሚአስተላልፈው መብት አይኖረውም። እናም
ንብረቱን በዚህ ዓይነት የገዛ ሰው ከፍርድ ባለዕዳው በተሻለ ሁኔታ ላይ ሊገኝ
አይገባውም።

የፍርድ ባለዕዳው መክፈል የሚገባውን ወጭና ኪሣራ በማስታወቅ
ቂያው ላይ ያልተገለፀ ቢሆንም እንኳ ሽያጩ እንዲፈርስ ወይም እንዲታገድ
መደረጉ የሚጠየቀውን ሁሉ ከመክፈል ነፃ አይደርገውም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ
ሕግ ቁ. 444 (3) ይመለከታል። እንዲሁም በአሻሻጡ ስርአት ላይ ግዙፍ የሆነ
ጉድለት ወይም ትክክለኛ ያልሆነ ተግባር ወይም የማታለልና የማጭበርበር
ተግባር ተፈጽሟል በማለት ሽያጩ እንዲፈርስለት ማመልከቻ ያቀረበ ሰው
ይህን ማመልከቻውን ካላነሳ (ካልሰረዘ) በቀር በዚህ ድንጋጌ መሠረት
በንብረቱ ላይ መብት አለኝ በማለት ሽያጩ እንዲፈርስ ወይም እንዲታገድ
ሊአመለክት አይችልም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 444(2) ይመለከታል።
የዚህ ዓይነት ጉዳይ ሲአጋጥመው ፍ/ቤቱ አመልካቹ ከሁለት አንዱን
እንዲመርጥ ማድረግ ይኖርበታል እንጂ ማመልከቻውን ሊሰርዝበት
አይገባም። በዚህ ድንጋጌ መሠረት ሽያጩ ፈራሽ ነው ከመባሉ በፊት
በጨረታ ንብረቱን ለገዛው ሰውና ለፍርድ ባለመብቱ ማስታወቂያ
ሊሰጣቸው ይገባል።

ሦስተኛው ሁኔታ የበለጠ ችግር የሚፈጥር ነው። በፍርድ አረፃፀም
ምክንያት አንድ ንብረት የተሸጠ እንደሆነ በአሻሻጡ ሥርአት ላይ ግዙፍ
የሆነ ጉድለት ወይም ትክክለኛ ያልሆነ ተግባር ወይም የማታለልና
የማጭበርበር ተግባር የተፈፀመ እንደሆነ እና አመልካቹ በዚህ ሳቢያ ከፍተኛ
ጉዳት የደረሰበት መሆኑን ያስረዳ እንደሆነ ሽያጩ ሊፈርስ ወይም ሊታገድ
ይችላል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 445 ይመለከታል ማመልከቻውን የፍርድ
ባለገንዘቡ ወይም ከሽያጩ ገንዘብ ድርሻ ያለው ወይም የንብረቱ ተካፋይ
የሆነ ወይም በንብረቱ መሸጥ ምክንያት መብቱ የሚነካ ማናቸውም ሰው
ሊአቀርብ ይችላል። የንብረቱ ሽያጭ እዳውን ዘመሉ የማይሸፍን ከሆነ
የፍርድ ባለዕዳው ለቀረው እዳ ሀላፊ ስለሚሆን “በንብረቱ መሸጥ መብቱ

የሚነካ” የሚለው የሕጉ አባባል የፍርድ ባለዕዳውን የሚያካትት ይሆናል። ከሽያጩ በፊት ከፍርድ ባለዕዳው መብት የተላለፈለት ሰው በንብረቱ መሸጥ ምንም ዓይነት መብቱ የሚነካ ባለመሆኑ በዚህ ሕግ የሚሸፈን አይሆንም።

ንብረቱ የተላለፈለት ከመሸጡ በፊት ስለሆነ የንብረቱ ባለቤት ወይም ባለ ይዞታ ነኝ በማለት ሽያጩ ፈራሽ እንዲሆንለት ሊአመለክት ይችላል። የሆነው ሆኖ ግን ንብረቱ ከተሸጠ በኋላ ከፍርድ ባለዕዳው ይኸው የተሸጠው ንብረት የተላለፈለት ሰው ቀደም ሲል እንደገለጽነው የንብረቱ ባለቤት ነኝ ወይም በንብረቱ ላይ መብት አለኝ በማለት ሽያጩ ፈራሽ እንዲሆን ማመልከት የማይችል ሲሆን መብቱ እንደተነካ ማናቸውም ሰው ሊአመለክት ይችላል። ሽያጩ ፈራሽ ከሆነ በንብረቱ ላይ መብት ስለሚሰጥ በአሻሻጡ ስርአት ላይ ግዙፍ የሆነ ጉድለት ወይም የማታለልና የማጭበርበር ተግባር ተፈጽሞል የሚለውን አቤቱታ ማቅረብ መቻል አለበት። በጨረታ አሸንፎ ንብረቱን የገባ ሰው በዚህ ድንጋጌ መሠረት ሊአመለክት ይችላል ወይስ አይችልም በሚለው ነጥብ በሕንድ አገር የሀሳብ ልዩነት አለ። በእኔ አመለካከት ማመልከት መቻል አለበት። ንብረት በመሸጡ የሽያጩን ዋጋ ከፍሎ ንብረቱን ተረክቦአል። እናም በዚያው መጠን በሽያጩ መብቱ ተነክቷል። በአሻሻጡ ስርአት ላይ በተፈፀመው ግዙፍ ጉድለት ወይም የማታለልና የማጭበርበር ተግባር ለንብረቱ መክፈል ከሚገባው በላይ ከፍሎ ይሆናል። “በንብረቱ መሸጥ ምክንያት መብቱ የሚነካ” የሚለው የሕጉ አባባል ሽያጩ በእርግጥ ፈራሽ ሊሆን የሚችለው በተወሰኑ ምክንያቶች ብቻ በመሆኑ ሰፋ ተደርጎ መተርጎም አለበት። ነገር ግን እነዚህን የተወሰኑ ምክንያቶች ከአሉ ማንም መብቱ ሊነካ ይችላል ተብሎ የሚገመት ሰው ሽያጩ እንዲታገድለት ማመልከት መቻል አለበት።

ሽያጩ ፈራሽ ሊሆን የሚችልባቸው ምክንያቶች በአሻሻሎ ስርአት ላይ ግዙፍ የሆነ ጉድለት ወይም የማታለልና የማጭበርበር ተግባር የተፈፀመ እንደሆነ ብቻ ነው። የንብረቱ በማስታወቂያው ከተገለፀው ዋጋ በታች በግማሽ መሸጥ ሽያጩን ፈራሽ አያደርገውም። በአሻሻሎ ስርአት ላይ የተፈፀሙት ግዙፍ ጉድለቶች ወይም ተፈጽሟል የታሰለው የማታለልና የማጭበርበር ተግባር በሚገባ መረጋገጥ አለበት። በስነስርአት ሕጉ ንብረቱ ጥሩ ዋጋ እንዲያወጣና ተጫራቾች ተፃቢውን መረጃ አግኝተው በሚገባ

እንዲጫረቱ ለማድረግ የተደነገጉትን ድንጋጌዎች አለመቀበልና አለመከተል ግዙፍ የሆነ ጉድለት ሊባሉ ይችላሉ። በሕንድ አገር የንብረቱን ዋጋ በሀራጅ ማስታወቂያው ላይ አለመግለጽ በንብረቱ ላይ የአለውን ሌላ መብት በዝርዝር አለመግለጽ ፣ የሐራጅ ማስታወቂያውን ኮፒ በንብረቱ ላይ አለመለጠፍ የሐራጅ ሽያጩ የተወሰነው 30 ቀን ከማለቁ በፊት የተከናወነ እንደሆነ የሚሸጠው ንብረት አለአግባብ ተገምቶ ከትክክለኛው ዋጋ እጅግ ባላነሰ ዋጋ የሚሸጥ ከሆነ አዲስ ማስታወቂያ ሳይወጣ ቀድሞ የተወሰነው የሐራጅ ሽያጭ በታ የተለወጠ እንደሆነ የንብረቱ ገዥ የሽያጩን ሀያ አምስት በመቶ ሳያስይዝ የቀረ እንደሆነ ፣ እንደ ግዙፍ ጉድለቶች ይቆጠራሉ። ከእነዚህ ሁሉ ምሳሌዎች የግዙፍ ጉድለት ባህርይ የጨረታውን እና የሽያጩን መጠን የሚጎዳ መሆኑን እንገነዘባለን።

ከዚህ ጋር በተያያዘ ሽያጩን ፈራሽ በሚአደርጉ ተግባሮች እና በአሻሻሉ ስርአት ላይ ግዙፍ የሆነ ጉድለት ተፈጽሟል በሚአሰኙ ተግባሮች መካከል ያለውን ልዩነት መገንዘብ ይኖርብናል። ሽያጩ ፈራሽ በሆነ ጊዜ እንዲሁ የሚተው ሳይሆን በማናቸውም ጊዜ እንዲፈርስ ሊደረግ ይችላል። ሽያጩ እንዲፈርስለት የሚፈልግ ወገን በሽያጩ ጉዳት የደረሰበት ስለመሆኑ ማስረዳት አይኖርበትም። ቀደም ሲል እንደገለጽነው በሐራጅ ሽያጩ ማስታወቂያ ሳይወጣ የተደረገ ሽያጭ ፈራሽ ነው። ነገር ግን የሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያው ወጥቶ ተፈላጊው መረጃ በሐራጅ ሽያጩ ማስታወቂያ ላይ ሳይገለጽ ቢቀር ግዙፍ የሆነ ጉድለት ተፈጽሟል። በእንደዚህ ዓይነት ሁኔታ በሽያጩ ጥቅሙ የተነካ ወገን በተወሰነው የጊዜ ገደብ ውስጥ ሽያጩ እንዲታገድለት ማመልከት ይኖርበታል። እናም በጉድለቱ ከፍ ያለ ጉዳት የደረሰበት መሆኑን በሚገባ ያስረዳ እንደሆነ ሽያጩ ሊታገድለት ይችላል።

ከዚህም በተጨማሪ የሥርአት ጉድለቱ ግዙፍነት ያለው መሆን አለበት። ለምሳሌ በሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያው ላይ ከሚሸጠው ንብረት የሚፈለገው የገንዘብ መጠን ማለት ለፍርድ ባለሙሉ በፍርድ የተወሰነለት የገንዘብ መጠን ሳይገለጽ ቢቀር ምንም እንኳን ሁኔታው አለአግባብ ቢሆንም ጨረታውን የሚጎዳ አይሆንም። ምክንያቱም ተጨራሾቹ የሚጫረቱት ንብረቱ ከአለው ጥቅም አኳያ በመሆኑ የንብረቱ ሽያጭ የፍርድ ባለገንዘቡን እዳ ይሸፍናል ወይስ አይሸፍንም ከሚለው ጋር የሚአገናኛቸው ነገር

አይኖርም። ስለዚህ ለንብረቱ መሸጥ ምክንያት የሆነው በፍርድ የተወሰነውን
ገንዘብ በሐራጅ ማስታወቂያው ላይ አለመግለጽ ጉድለት ቢሆንም ጉድለቱ
ግዙፍነት ያለው ነው የሚባል አይደለም። ወይም የፍርድ ባለመብቱ ንብረቱ
ተሸጦ እዳው እንዲከፈለው የአቀረበውን ማመልከቻ አረጋግጦና ፈርሞ
ባያቀርብ ነገር ግን በማመልከቻው ላይ የገለፀው ሁኔታ ሁሉ እውነትና
ትክክል ቢሆን በማመልከቻው ላይ የተገለፀውን ሁኔታ አለማረጋገጥና
አለመፈረሙ ውጤት አይኖረውም። በመሆኑም እንደ ግዙፍ ጉድለት
አይቆጠርም። ጉድለቱ ተጨራሾች ለንብረቱ የሚሰጡትን የጨረታ ዋጋ
ወይም ከንብረቱ ሽያጭ የሚገኘውን የገንዘብ መጠን የሚጎዳ ሲሆን ብቻ
ነው እንደ ግዙፍ ጉድለት የሚቆጠረው።

ሌላው ትኩረት የሚሰብ ጥያቄ ሊነሳ የሚችለው ንብረቱ ሳይከበር
ሲሸጥ የሽያጩን ሕጋዊነት የሚመለከት ነው። ለምሳሌ የተሸጠው ንብረት
በተገቢው መንገድ አልተከበረም ወይም ጭራሹኑ አልተከበረም። ነገር ግን
ሽያጭን የሚመለከቱ የሥነ ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች በሙሉ ተፈጽመዋል።
እዚህ ላይ ሦስት የተለያዩ አስተያየቶች አሉ አንደኛው አስተያየት ፍርድ ቤቱ
ንብረት እንዲሸጥ ማዘዝ የሚችለው ቀደም ሲል ያስከበረውን ንብረት ብቻ
ነው። የማስከበሩ ሁኔታ አለመኖር ሽያጩን ፈራሽ ያደርገዋል የሚል ሲሆን
ሁለተኛው አስተያየት ደግሞ የማስከበሩ ሁኔታ አለመኖር ግዙፍ የሆነ
የሥርዓት ጉድለትን የሚአሟላ ነው የሚል ነው። ሦስተኛው አስተያየት
የፍርድ ባለእዳውን በሚመለከት እንዲያውም ጉድለት አለ የሚለሰኝ
አይደለም የሚል ነው። ለእኔ እንደሚመስለኝ የንብረት ማስከበሩ የመጀ
መሪያ አላማ ፍርዱን ለማስፈፀም ሲባል ንብረቱን በፍ/ቤቱ ቁጥጥር ሥር
ለማድረግ በመሆኑ ንብረቱ አንዴ ከተሸጠ በኋላ የማስከበሩ ሁኔታ ዋጋ
የለውም። ንብረቱ ሳይከበር በመሸጡ ሽያጩ ፈራሽ ነው ማለት እጅግ
የተጋነነ ሀሳባዊ አካሄድ ነው። ንብረቱ ከተሸጠና የንብረት መሸጥን
የሚመለከቱ የሥነ ስርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች በሚገባ ተፈጻሚ ከሆኑ
የንብረቱ አለመከበር ጉዳይ ምንም ውጤት ሊኖረው አይችልም። እንደ
ዚሁም የንብረቱ አለመከበር ተጨራሾች ለንብረቱ ከሚሰጡት የጨረታ ዋጋ
ወይም ንብረቱ በሚሸጥበት የዋጋ መጠን ጋር ያለው ግንኙነት አይታየኝም።
ስለዚህ የንብረቱ አስቀድሞ አለመከበር ሽያጩ ፈራሽ ሊደርገው አይገባም

ወይም ግዙፍነት ያለው ጉድለት ሊሆን አይችልም። የዚህ ዓይነት ሁኔታ የሚያጋጥመው አልፎ አልፎ ሲሆን ፍ/ቤቱም ንብረቱ ሳይከበር እንዲሸጥ የሚያዘው ስህተት በተፈፀመ ጊዜ ብቻ በመሆኑ ሽያጩን ፈራሽ ማድረግ ወይም ማገድ አስፈላጊ አይሆንም።

ቀጥለን የምናየው የማታለልና የማጭበርበር ተግባርን ይሆናል። በአብዛኛዎቹ ፍ/ቤቱ የማታለልና የማጭበርበር ተግባር ተፈጽሟል በማለት ትዕዛዝ የሰጠባቸው የሕንድ ጉዳዮች አመልካቾች የፍርድ ባለዕዳዎች ናቸው። የማታለልና የማጭበርበር ተግባር ነው የተባለው የፍርድ ባለሙሉ የንብረት መስከበሪያውን ትዕዛዝ ለፍርድ ባለዕዳው አለመስጠቱንና የሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያውን ኮፒ በሚሸጠው ንብረት ላይ አለመለጠፉን ነው። በዚህም መሠረት ንብረቱ የፍርድ ባለዕዳው ሳያውቅ ተሸጦአል ንብረቱ መሸጡን የአወቀው ገዥው ንብረቱን ለመረከብ አቤቱታ በአቀረበ ጊዜ ነው። በዚህ ዓይነት የፍርድ ባለዕዳው የሽያጭ ማስታወቂያው እንዳይደርሰው በመደረጉ እዳውን በመክፈል ወይም ሌላ እርምጃ በመውሰድ ንብረቱ እንዳይሸጥበት ለመከላከል እንዳይችል በማድረግ የፍርድ ባለገንዘቡ የማታለልና የማጭበርበር ተግባር ፈጽሞበታል። ወይም የፍርድ ባለሙሉ የገንዘቡ በተወሰነ ጊዜ ውስጥ ከተከፈለው ንብረቱን እንደማያስሸጥበት ከፍርድ ባለዕዳው ጋር ስምምነት ከአደረገ በኋላ የፍርድ ባለዕዳው ገንዘቡን በማሰባሰብ ላይ እያለ (ገንዘቡን ለሚሰባሰብ እንዲችል ሽያጩ እንዲዘገይለት አላመለከተም) የፍርድ ባለሙሉ ንብረቱን ያስሸጣል። የዚህ ዓይነቱ ተግባር የማታለልና የማጭበርበር ተግባርን ያሟላል። ምክንያቱም ሁኔታው የፍርድ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ ያለውን መብት እንዳይሠራበት ያደርገዋል። ነገር ግን አንዱ ተጫራች ከሌላው ተጫራች ጋር የጨረታው ተካፋይ ከአልሆነ ንብረቱን መልሶ ለእርሱ እንደሚሸጥለት የሚአደርገው ስምምነት የማታለልና የማጭበርበር ተግባር ተፈጽሟል አያሰኝም። ምንም እንኳን ስምምነቱ የጨረታ ተሳታፊዎቹን ቁጥር ቢቀንስም ስምምነቱ ሕገ ወጥ ስምምነት አይደለም። ስምምነቱ አንዱን ተጫራች ብቻ የሚገቡ በመሆኑ ሌሎቹ ተጫራቾች ሊጫረቱ ይችላሉ። ወይም ስምምነቱ የፍርድ ባለዕዳው በንብረቱ ላይ ያለውን መብት እንዳይሠራበት አያገደውም። ስለዚህ የዚህ ዓይነቱ ስምምነት ሽያጩን ለማገድ ሲባል የማታለልና የማጭበርበር ተግባርን ያሟላል ማለት አይቻልም።

- 471 -

የጨረታ ሰዓት ካለፈ በኋላ እና ምንም ሰዓት ባልተወሰነበት ጊዜ ሦስት ተጫሮች ብቻ ባሉበት ነው። ከ'ለ' ድርሻ ያነሰው በዚያው ንብረት ላይ ያለ 'ሀ' ድርሻ በትክክለኛው የሐራጅ ሽያጭ ስርዓት በመሸጡ በብር 4000 ተሸጧል። በዚህ ዓይነት የአሻሻጥ ስርዓት ጉድለት ለዋጋው ማነስ ምክንያት ነው። ከሚለው ድምዳሜ መድረስ ይቻላል። በመሆኑም ሽያጩ ፈራሽ ሊሆን ይችላል።

የሚከተለው ጉዳይ ሽያጭ መቼ ሊታገድ እንደሚችል ጥሩ ምሳሌ ይሰጠናል። የፍርድ ባለዕዳው አካለመጠን ያላደረሰ ልጁንና ሚስቱን ትቶ ይሞታል። ንብረቱ ስለመከበሩ ለልጁ ሞግዚት የተሰጠ ማስታወቂያውም የተነበበው ነጋሪት ሳይጎሰም አንዱን ቁራጭ መሬት በሚመለከት ብቻ ነው። የተለጠፈውም መንደር ውስጥ በሚገኝ አንድ ዛፍ ላይ ነው። በሐራጅ ሽያጭ ማስታወቂያው ላይ የተገለፀው የመሬቱ ዋጋ እና ከመሬቱ የሚገኝ የትርፍ ገቢ ብቻ ነበር። መሬቱ በጣም ዝቅ ባለ ዋጋ ተሸጠ። በአሻሻጡ ስርዓት ላይ የተፈፀሙት ግዙፍ ጉድለቶች መሬቱ ከዋጋው በታች እጅግ ዝቅ ብሎ ለመሸጡ ምክንያት ናቸው። በማለት ፍ/ቤቱ ሽያጩ እንዲፈርስ አድርጎአል። እዚህ ላይ አጽንዖት ሊደረግበት የሚገባው ጉዳይ ሁለቱም ሁኔታዎች መግለጻት እንደአለባቸው ነው፤ በአሻሻጡ ስርዓት ላይ ግዙፍነት ያለው ጉድለት ወይም የማታለልና የማጭበርበር ተግባር መኖር አለበት እና ይህ ጉድለት ወይም የማታለልና የማጭበርበር ተግባር በአመልካቹ ላይ ከፍ ያለ ጉዳት ያደረሰ መሆን አለበት።

የንብረቱ ገዥ የሆነው ሰው በሽያጩ ስርዓት ላይ ጉድለት ወይም የማታለልና የማጭበርበር ተግባር መኖሩን የሚያውቅ መሆን አለበት የሚል አስፈላጊ ሁኔታ የለም። ገዥው ምንም እንኳን ቅን ልቦና ያሳየ ቢሆንም ይህ በአሻሻጡ ስርዓት ላይ የተፈፀመው ግዙፍ ጉድለት ወይም የማታለልና የማጭበርበር ተግባር በአመልካቹ ላይ ከፍተኛ የሆነ ጉዳት ያደረሰ እንደሆነ ሽያጩ ፈራሽ ይሆናል። ነገር ግን አመልካቹ በአሻሻጡ ስርዓት ላይ ግዙፍ የሆነ ጉድለት ወይም የማታለልና የማጭበርበር ተግባር መፈፀሙን እያወቀ በወቅቱ ካላስታወቀ ከሽያጩ በኋላ ሽያጩ እንዲፈርስ ሊያመለከት አይችልም። ይህ ትክክለኛው አሠራር ነው። ምክንያቱም በወቅቱ ቢታወቅ

ኖር የተፈጠረው ጉድለት ሊስተካከልና ሊታረም ይችል ነበር። እናም ሽያጩን እንዲፈርስ ማድረጉ አስፈላጊ አይሆንም። በመጨረሻም የንብረቱ ባለቤት እኔ ነኝ ወይም በንብረቱ ላይ ቀደም ሲል መብት አግኝቻለሁ በማለት ሽያጩ እንዲሰረዝለት ያመለከተ ሰው በሽያጩ ሥርዓት ላይ ግዙፍ የሆነ ጉድለት ወይም የማታለልና የማጭበርበር ተግባር ተፈጽሞአል በማለት ሽያጩ እንዲሰረዝለት ሊያመለከት እንደማይችል መታወቅ አለበት የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 444(2) ይመለከታል።

3. የሽያጩ መጽናት ፣ የንብረቱን ይዞታ ስለማስረከብና ማስረከብን ስለመቃወም።

ሀ. የሽያጩ መጽናት

በመጨረሻ የምናየው ሽያጩ የሚፀናበትን የተሸጠው ንብረት ይዞታ የሚተላለፍበትን እና ንብረት ማስረከብን በመቃወም የሚነሳውን ችግር ይሆናል። በሁለት ወር ጊዜ ውስጥ ሽያጩ እንዲፈርስ ወይም እንዲሰረዝ ማመልከቻ ካልቀረበ በቀር በማናቸውም ምክንያት ግዢው ሊፈርስ አይችልም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 447(1) ይመለከታል። ገዢው ይህን በተመለከተ ማመልከቻ አያስፈልገውም። በተመሳሳይ ሁኔታ ሽያጩ ፈራሽ እንዲሆን ማመልከቻ ቀርቦ ተቀባይነት ያጣ እንደሆነ ፍርድ ቤቱ ግዢው የማይፈርስ መሆኑን ይወስናል። በዚህ ውሳኔ መሠረትም ሽያጩ የመጨረሻ ይሆናል። የማይንቀሳቀሰው ንብረት ሽያጭ የመጨረሻ የሆነ እንደሆነ ይህም ማለት በሁለት ወር ጊዜ ውስጥ ሽያጩ እንዲፈርስ ወይም እንዲሰረዝ ማመልከቻ ካልቀረበ ወይም ማመልከቻ ቀርቦ ተቀባይነት ያጣ እንደሆነ ፍ/ቤቱ የንብረቱን ዝርዝር ሁኔታ የሚጠቅስና በሽያጩም ላይ ገዥ የሆነውን ሰው ስም የሚገልጽ ሽያጩም የማይሻር መሆኑን የሚያረጋግጥ የምስክር ወረቀት ለገዢው ይሰጣል። በዚህ ዓይነት የሚሰጠው ስርቲፊኬት ሽያጩ የፀናበትን ቀን መግለጽ አለበት። በሕንድ አገር ንብረቱን የገዛው ሰው ሞቶ እንደሆነ የምስክር ወረቀት በእንደራሴው ስም ይዘጋጃል። የሆነው ሆኖ ግን የተሸጠው ንብረት በተላለፈለት ሰው ስም የምስክር ወረቀቱ ይዘጋጅ አይዘጋጅ እንደሆነ የሃሳብ ልዩነት አለ። በእኔ ግምት ምንግዜም ቢሆን ሠርቲፊኬቱ መዘጋጀት ያለበት ንብረቱን በገዛው ሰው ስም መሆን አለበት። ይህም በመሆኑ ወደፊት ንብረቱን መጀመሪያ የገዛው ማነው የሚል ጥያቄ ቢነሳ ትክክለኛውን መልስ ለመስጠት ያስችላል። ነገር ግን የንብረቱን ገዢ

ከሞተ ወይም ንብረቱን አስተላልፎት እንደሆነ ይህ ሁኔታ በምስክር ወረቀቱ ላይ የመይገለጽበት ምክንያት አይኖርም። ዋናው ቁምነገር በጨረታ አሸንፎ ንብረቱን የገዛው ሰው ስም በምስክር ወረቀቱ ላይ ምን ጊዜም ቢሆን መገለጽ አለበት።

ሽያጩ ፈራሽ ሊሆን ይገባል በማለት የቀረበው ማመልከቻ ተቀባይነት ያገኘ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ሽያጩ እንዲፈርስ ትዕዛዝ ይሰጣል። ስለሆነም በጉዳዩ አግባብ ላላቸው ወገኖች ሁሉ ማስታወቂያ ካልተሰጠ በቀር ሽያጩ እንዲፈርስ ትዕዛዝ አይሰጥም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 447/4/ ዲመላ ከቷል። “በጉዳዩ አግባብ ያላቸው ወገኖች” የሚለው የሕጉ አባባል በጨረታው አሸንፎ ንብረቱን የገዛውን ገዢ፣ የፍርድ ባለዕዳውን፣ የፍርድ ባለመብቱን እና ከሽያጩ የድርሻ ክፍያ መብት ያለውን ማናቸውንም ሰው እንዲያካትት ሆኖ መተርጎም ይኖርበታል። ንብረቱ በጨረታ አሸንፎ ከገዛው ሰው የተላለፈለት ሰው የንብረቱ መተላለፍ በአብዛኛው ስለማይታወቅና ንብረቱ የተላለፈለት ሰው መብት ሊጠበቅ የሚችለው ማስታወቂያ ለቀድሞው ገዢ በመስጠት በመሆኑ “በጉዳዩ አግባብ ያለው ወገን” ሊባል አይችልም። በዚህ ሕግ መሠረት ማስጠንቀቂያ መስጠቱ አስገዳጅ ነው። እናም ማስታወቂያ ለንብረቱ ገዢ ሳይሰጥ ሽያጩ እንዲፈርስ ትዕዛዝ የተሰጠ እንደሆነ ገዢው ሽያጩ እንዲፀናለት ሊያመለክት ይችላል። የሆነው ሆነ ሽያጩ ፈራሽ እንዲሆን በሁለት ወር የጊዜ ገደብ ውስጥ አቤቱታ የቀረበ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ለፍርድ ባለዕዳው ማስታወቂያ እንዲደርሰው ካደረገ በኋላ የቀረበለትን አቤቱታ እንደገና መመርመር አለበት እንጂ ሽያጩን የሚያፀና ትዕዛዝ መስጠት የለበትም። በመጨረሻም በሁለት ወር የጊዜ ገደብ ውስጥ ሽያጩ እንዲፈርስ አቤቱታ ካልቀረበ ሽያጩ የመጨረሻና የማይሻር በመሆኑ ከዚህ በኋላ መቃወም እንደማይቻል እንዲሁም የፍርድ ባለዕዳው ሽያጩ እንዲሰረዝለት ሳያመለክት የቀረ እንደሆነ ንብረቱን ለገዢው እንዲያስረክብ ክስ ሲቀርብበት ምንም ዓይነት መቃወሚያ ማቅረብ እንደማይችል ሊታወቅ ይገባል።

የማይንቀሳቀሱ ንብረት ሽያጭ እንዲፈርስ ትዕዛዝ የተሰጠ እንደሆነ የንብረቱ ዋጋ ከነወለዱ ወይም እንደነገሩ አካባቢ ሁኔታ ያለወለድ ገንዘብ የተቀበለ ሰው እንዲመልስለት ትዕዛዝ እንዲሰጥለት የመጠየቅ መብት አለው። የንብረቱ ሽያጭ ለፍርድ ባለመብቱ ተከፍሎ ከሆነ ገንዘቡን ከነወለዱ ወይም ካለወለድ ለገዢው እንዲመልስ ትዕዛዝ የሚሰጠው ለፍርድ

ቱ
ፎ
ጽት
ዩ
ጼሰ
ል
ድው
ፎ
ታያ
ል
።በ
ነ
በላ
ና
የኑ
ጼ
በ

ቅ

ነ
በ
ት

ን

፡

ባለመብቱ ነው። ነገር ግን ሌሎች የድርሻ ክፍያ መብት ያላቸው ካሉ ትዕዛዙ ለእነዚህ ሰዎች በተቀበሉት ገንዘብ መጠን እንዲመልሱ ይሰጣል። ንብረቱ በፍርድ ከተወሰነው ገንዘብ መጠን በላይ የተሸጠ ሲሆን በአብላጫ የወሰደውን ገንዘብ እንዲመልስ ትዕዛዝ ለፍርድ ባለዕዳው ይሰጣል። የንብረቱ ገዢ በተቻለ መጠን ንብረቱን ከመግዛቱ በፊት በነበረበት ሁኔታ መመለስ አለበት። እናም ተገቢ በሆነ መንገድ ፍ/ቤቱ ወለድ እንዲከፈለው ሊያዝለት ይችላል።

ይዞታን ስለማስረከብ

የማይንቀሳቀስ ንብረትን በአካል መያዝ የማይቻል በመሆኑ ንብረቱ ወደ ገዢው እጅ የሚተላለፍበትን ሁኔታ ማመቻቸቱ አስፈላጊ ነው። ንብረቱን የያዘው ሰው አላስረከብም በማለት ተቃውሞ ሊያነሳ ይችላል ይሆናል። በዚህን ጊዜ ንብረቱን የገዛው ሰው የንብረቱን ይዞታ ለማግኘት ሌላ ክስ ማቅረብ ሳያስፈልግው የአፈጻጸሙ አካል ሆኖ በዚያው በአፈጻጸሙ ሥርዓት የንብረቱ ባለይዞታ የሚሆንበት መንገድ የሥነ-ሥርዓትት ሕጉ አዘጋጅቷል። እዚህ ላይ የንብረቱ ባለይዞታ የፍርድ ባለዕዳው ወይም በእርሱ ስም የያዘ ሌላ ሰው ወይም ከእርሱ መብት ያገኘ ሰው በሆነ ጊዜ ያለውን ሁኔታ የንብረቱ ባለይዞታ ለፍርድ ባለዕዳው እንግዳ የሆነ ሌላ ሰው ሆኖ በንብረቱ ላይ ያለውን መብት በገዢው ላይ በሚያቀርብ ጊዜ ካለው ሁኔታ መለየት አለብን። የንብረቱ ይዞታ በፍርድ ባለዕዳው ወይም በወኪሉ ወይም መብት ከፍርድ ባለዕዳው ንብረቱ ከተከበረ በኋላ የተላለፈለት ሰው እጅ የሆነ እንደሆነ እና ሽያጩ ፀድቆ ለገዢው የምስክር ወረቀት የተሰጠ ሲሆን ይህንን ሁኔታ ገዢው ባመለከተ ጊዜ ፍ/ቤቱ ገዢው ወይም እርሱ የወከለው ሰው ንብረቱን እንዲረከብና በንብረቱ ውስጥ እንዲገባ አስፈላጊም ሆኖ ሲገኝ ንብረቱን አላስረከብም በማለት እምቢተኛ ሆኖ የያዘው ሰው እንዲመጣ ያዛል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 448 ይመለከቷል። በሕንድ አገር ግን ገዢው በዚህ ደንብ መሠረት የንብረቱን ይዞታ እንዲያገኝ አይደረግም። የንብረቱን ይዞታ ለማግኘት መደበኛውን ክስ ማቅረብ አለበት። ነገር ግን ንብረቱን የገዛው የፍርድ ባለመብቱ በሆነ ጊዜ የንብረቱን ይዞታ ለማግኘት በዚህ ደንብ መሠረት ሊቀጥል ይችላል። ምክንያቱም በክሱ ተከራካሪ ወገን በመሆኑ በቁጥር 375 መሠረት ስለፍርድ አፈፃፀም የሚነሳው ክርክር ወይም በፍርድ የተወሰነው ዕዳ በሚገባ ተከፍሏል ወይም ከፍርድ ባለእዳነት ነፃ ነኝ ወይም የፍርድ ባለዕዳነቱ ግዴታ ተፈጽሟል በማለት በባለጉዳዮች መካከል

ለሚነሳ ክርክር አዲስ ክስ መከፈት ሳያስፈልግ ፍርድ አስፈጻሚው ፍ/ቤት በፍርድ አፈጻጸሙ መዝገብ ላይ ሊወሰነው ይችላል። ስለዚህ ንብረቱን የገዛ የፍርድ ባለመብት አዲስ ክስ ማቅረብ ሳያስፈልገው የንብረቱን ይዞታ ለማግኘት ይኸኛውን መፍትሔ መጠቀም አለበት። ሌላው ገዢ ይኸኛውን መፍትሔ መጠቀም ይችላል ይሆናል። ነገር ግን በስነ-ሥርዓት ሕጉ ቁጥር 375 መሠረት የክርክሩ ተካፋይ ባለመሆኑ ሌላ ክስ ከማቅረብ አይታገድም። እንደ ለካልካታ (ሕንድ ከፍተኛ ፍ/ቤት በቀረበ ጉዳይ ንብረቱን የገዛው ሰው የፍርድ ባለዕዳው ንብረቱን ወይም ከፈሉን ይዞታ እንደያዘ እንዲቆይ ስምምነት ካደረገ የፍርድ ባለዕዳው ይዞታውን እንዲለቅ አይደረግም ሲል ወስኖአል።

የተሸጠው ንብረት በጭሰኛ ወይም ሌላ መብት ባለው ሰው እጅ የሆነ እንደሆነ የንብረቱ ርክክብ በሚከተለው ሁኔታ ይፈጸማል። የንብረቱ ሽያጭ የፀናና የመጨረሻ መሆኑን የሚያረጋግጥ የምስክር ወረቀት የተሰጠ ሲሆን በገዥው አመልካችነት ይህ ንብረት የተሸጠለት መሆኑን የሚገልጽ ጽሑፍ ንብረቱ በሚገኝበት በግልጽ ቦታ ላይ እንዲለጠፍ በማድረግ እና የፍርድ ባለዕዳው መብትና ይዞታ ለገዥው የተላለፈለት መሆኑን ሕዝብ ሊያውቀው በሚችል በማናቸውም ልማዳዊ ዘዴ በአደባባይ እንዲነገር በማድረግ ይዞታው ይተላለፋል። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ንብረቱን በኪራይ ወይም በሌላ ሁኔታ የያዘው ሰው ንብረቱ የገዢው መሆኑን እና የንብረቱን ኪራይ የመቀበል መብት እንዳለው ያውቃል። የምስክር ወረቀቱ በግልጽ ቦታ ላይ መለጠፍ ንብረቱ የተሸጠ መሆኑን ሕዝብ እንዲያውቀው እና ገዥው አዲሱ የንብረቱ ባለቤት መሆኑን አውቆ የፍርድ ባለዕዳው ይህን ንብረት አስመልክቶ ምንም ዓይነት ተግባር መፈጸም እንደማይችል ለማድረግ ነው።

ሐ. ንብረትን በይዞታ ሥር ስለማድረግ

የንብረት ይዞታው ለገዢው ወይም እርሱ ለወከለው ሰው እንዲተላለፍ በሚደረግበት ጊዜ ተቃውሞ ሊነሳ ይችላል። ቀደም ሲል እንደተመለከትነው የንብረቱን ይዞታ ለማስረከብ ፈቃደኛ ያልሆነውን ወገን የፍ/ቤቱ ባለሥልጣን ከይዞታው ለማስወጣት ይችላል። ይህ ንብረቱን የያዘው ሰው የፍርድ ባለዕዳው ራሱ ወይም ወኪሉ ወይም ከእርሱ መብት የተላለፈለት ሰው ቢሆን የማስለቀቁ ሁኔታ እንዲህ ቀላል ላይሆን ይችላል ለምሳሌ ይህ ንብረቱን የያዘ ሰው ፍ/ቤቱ የወከለውን ባለሥልጣን ወይም ገዢውን በመሳሪያ ሊመልሳቸው ይችላል። በዚህን ጊዜ በፍርድ አፈፃፀም የተሸጠ ንብረት እንዲረከብ

በፍርድ የታዘዘለት ማናቸውም ሰው ንብረቱን እንዳይረከብ ሕገወጥ የሆነ የመቃወም ወይም በማናቸውም ዓይነት የማሰናከል ተግባር የተፈፀመበት እንደሆነ ያጋጠመውን ችግር የሚገልጽ ማመልከቻውን ለፍ/ቤቱ ማቅረብ ይችላል። ፍ/ቤቱም ነገሩ የሚሰማበትን ቀን ወስኖ ማመልከቻ የቀረበባቸው ወገኖች ቀርበው መልስ እንዲሰጡና ነገሩ እንዲመረመር ያደርጋል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 450 ይመለከታል። ይህ ሁኔታ ማናቸውንም ንብረቱን እንዲረከብ የታዘዘለት ሰው ንብረቱን እንዳይረከብ ሕገወጥ የሆነ የመቃወም ወይም የማሰናከል ተግባር የሚፈጽሙ ሰዎችን የሚመለከት መሆኑን መገንዘብ ይኖርብናል። ወደ ፊት እንደምናየው በፍ/ቤቱ የሚወሰደው እርምጃ በሚቃወመው ወይም መሰናከል በሚፈጥረው ሰው ሁኔታ ላይ የተመሠረተ ነው። እዚህ ላይ ይህ ሥርዓት ተፈፃሚ የሚሆነው የፍርድ ባለመብቱ ወይም የንብረቱ ገዢ የሆነው ሰው የንብረቱን ይዞታ ያላገኙ ሲሆን ብቻ እንደሆነ መገንዘብ አለብን። እንዴ የንብረቱን ይዞታ ታገኘ በኋላ ይዞታው የተወሰደበት ሰው በዚህ ደንብ መሠረት ሊያመለክት አይችልም። ማድረግ የሚችለው ይዞታውን መልሶ ለማግኘት መደበኛውን ክስ ማቅረብ ነው።

ፍ/ቤቱ በተፈጠረው ተቃውሞ ወይም መሰናከል ምክንያት የቀረበለት አቤቱታ እና ተቃውሞውን ወይም መሰናከሉን የፈጠረውን ሰው ሁኔታ ይመረምራል። የፍርድ ባለዕዳው ራሱ ወይም በእርሱ አነሳሽነት በፍርድ አፈፃፀም የተሸጠውን ንብረት ገዥው እንዳይረከብ በቂ ሆኖ በማይገመት ምክንያት የተቃወመ ወይም በማናቸውም ሁኔታ መሠናከል መፍጠሩን ፍርድ ቤቱ የተረዳው እንደሆነ አመልካቹ ንብረቱን በቀጥታ እንዲረከብ ያዝዛል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 451 ይመለከታል። የርክክቡም ሥርዓት በቁጥር 448 መሠረት ይፈፀማል። አመልካቹ ንብረቱን እንዲረከብ ትዕዛዝ ከተሰጠ በኋላ አሁንም በተረካቢው ላይ የመቃወምና የማሰናከል ተግባር የቀጠለ እንደሆነ ተረካቢው ይህንኑ ሲያመለክት የፍርድ ባለዕዳው ወይም በእርሱ አነሳሽነት ይህን ተግባር የፈፀመው ሰው ከሰላላ ቀን ለማይበልጥ ጊዜ ታስሮ እንዲቆይ ፍ/ቤቱ ሊያዝ ይችላል። ይህ ስርዓት ንብረቱ ከተከበረ በኋላ ንብረቱን ከፍርድ ባለዕዳው የገዛውን ሰው በሚመለከት ተፈፃሚ መሆን አለበት። ለዚህ ድንጋጌ ሲባል በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 448 ላይ “ንብረቱ በፍርድ ከተያዘ በኋላ መብት አግኝቻለሁ በማለት ባለይዞታ የሆነ ሰው” በማለት የተደነገገው ተፈፃሚ መሆን አለበት። እናም እንዲህ ዓይነት

ባለይዞታ በዚህ ሥርዓት የሚሸፈን መሆን አለበት። እንዲሁም “ካለበቂ ምክንያት የሚለው አባባል ንብረቱን የያዘው ሰው ንብረቱን ለመያዝ ሕጋዊ መብት ያለው በሚል ብቻ መተርጎም ይኖርበታል። ምናልባት ይህ ሰው የፍርድ ባለዕዳው ጭሰኛ ሆኖ ይዞታውን መልቀቅ የሌለበት ሰው ሊሆን ይችላል። እናም ይዞታን የማስረከቡ ጉዳይ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 449 መሠረት መፈፀም ይኖርበታል። ወይም ምናልባት ገዥው የይዞታ መብቱን ለፍርድ ባለዕዳው ወይም ንብረቱን ለያዘው ሰው በመስጠት አንድ ዓይነት ስምምነት አድርጎ ይሆናል። “በቂ ምክንያት” የሚለው ከሽያጩ ወይም ከአፈፃፀም ሥርዓቱ ህጋዊነት ጋር ምንም ዓይነት ግንኙነት አይኖርም። ምክንያቱም በዚህ ደረጃ ሽያጩ የመጨረሻና ተፈፃሚ ሆኖአል። ይህ ባይሆን ኖሮ የምስክር ወረቀት ባልተሰጠ ነበር። የምስክር ወረቀት ሳይኖር ይዞታን ለመረከብ የሚቀርብ ማመልከቻ አይኖርም።

የተሸጠውን ንብረት ርክክብ የተቃወመው ወይም ያሰናከለው የንብረቱ የቅን ልቦና ባለይዞታ ሲሆንና ይዞታውን ያገኘው ከፍርድ ባለዕዳው ሳይሆን ከሌላ ሰው በተላለፈለት መብት ምክንያት የሆነ እንደሆነ የቀረበ በትን አቤቱታ ፍ/ቤቱ ተቀብሎ ከመረመረ በኋላ ማመልከቻውን ሊሠርዘው ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 452 ይመለከቷል። እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ የተቃዋሚውን ወይም መሰናክል ፈጣሪውን ሰው መብት በተመለከተ የሚወስነው ነገር እንደሌለ መታወቅ አለበት። የዚህ ዓይነት ጉዳይ ሲያጋጥም የፍርድ ባለመብቱ ወይም ንብረቱን የገዛው ሰው ሌላ ክስ ማቅረብ ይኖርበታል። አቤቱታ የቀረበበት ሰው የንብረትን ይዞታ ያገኘው በቅን ልቦና መሆኑን ፍ/ቤቱ እስኪረጋገጠ ድረስ የንብረቱ ይዞታ ለፍርድ ባለመብቱ ወይም ለገዢው እንዲተላለፍ ማድረግ የለበትም። ለዚህ ደንብ ሲባል የፍርድ ባለዕዳው ጭሰኛ ይዞታውን ያገኘው ከፍርድ ባለዕዳው ሳይሆን ከሌላ በተላለፈለት መብት ምክንያት ነው ሊባል አይችልም። ጭሰኛው ጭሰኛ ነቱን ለማረጋገጥ ክርክር ማቅረብ አለበት። ፍ/ቤቱ የጭሰኛነቱ ሁኔታ መኖሩን ካረጋገጠ ተቃውሞው ወይም መሰናክሉ የተፈጠረው በበቂ ምክንያት ነው ማለት ከይዞታው እንዲወገድ አያደርገውም።

ስለዚህ ወሳኝ ጥያቄ ተቃውሞ ወይም መሰናክል የፈጠረው ሰው የማንነት ሁኔታ እና ይህን ለማድረግ ያነሳሳው ምክንያት ነው። ሰውየው የፍርድ ባለዕዳው ወይም ከፍርድ ባለዕዳው መብት የተሰጠው ሰው ወይም ንብረቱ በፍርድ ከተያዘ በኋላ መብት አግኝቻለሁ። በማለት ባለይዞታ የሆነ

ሰው ቢሆን ፍ/ቤቱ በቂ ምክንያት መኖር አለመኖሩን ይመረምራል። በቂ ምክንያት የሌለ እንደሆነ ማለትም ሰውየው ንብረቱን ለመያዝ ሕጋዊ መብት የሌለው እንደሆነ ፍ/ቤ የፍርድ ባለመብቱ ወይም ገዢው ንብረቱን በቀጥታ እንዲረከብ ትዕዛዝ ይሰጣል። አሁንም ይህ ትዕዛዝ ተቃውሞ ከቀረበበት ወይም መሰናክል ከተፈጠረበት መሰናክል ወይም ተቃውሞ የፈጠረው እንዲታሰር ይደረጋል። ነገር ግን ሰውየው የፍርድ ባለዕዳው ካልሆነ እና ንብረቱንም የያዘው ከፍርድ ባለእዳው በተሰጠው ወይም በተላለፈለት መብት ካልሆነ ፍ/ቤቱ ማመልከቻውን መሠረዝ አለበት።

ቀጥሉን ደግሞ ንብረቱን ይዞ የነበረው ሰው ይዞታውን ለቅቆ እል እንበል። ማለትም የፍርድ ባለመብቱ ወይም ንብረቱን የገዛው ሰው ወይም የንብረቱን ይዞታ ለታዘዘለት ሰው እንዲያስረክብ በፍርድ ቤት የታዘዘው ሰው ንብረቱን በሚረከብበት ወይም በሚያስረክብበት ጊዜ አልተከላከለም እናም የንብረቱ ይዞታ በፍርድ ባለመብቱ ወይም በንብረቱ ገዢ እጅ ገብቷል። ንብረቱን እንዲለቅ የተደረገው ሰው ከፍርድ ባለዕዳው በስተቀር ይህንኑ ለመቃወም ለፍ/ቤቱ ማመልከቻ ሊያቀርብ ይችላል። ፍ/ቤቱም ማመልከቻው ሲቀርብለት ነገሩ የሚሰማበትን ቀን ቀጠሮ ወስኖ ማመልከቻ የቀረበባቸው ወገኖች ተጠርተው መልስ እንዲሰጡ ያዛል። አመልካቹ የንብረቱ ባለይዞታ የሆነው በራሱ ባለመብትነት ወይም ከሌላ ሰው በተላለፈለት መሠረት መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ ይዞታው እንዲመለስ ሊያዝለት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 453 ይመለከቷል። እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ ወደ ጉዳዩ ፍሬ ነገር ገብቶ መወሰን እንደማይችል መገንዘብ ይኖርብናል። የንብረቱን ይዞታ እንዲለቅ የተደረገው ሰው ንብረቱን የያዘው ከፍርድ ባለዕዳው በተሰጠው ወይም በተላለፈለት መብት አለመሆኑን ብቻ ነው ፍ/ቤቱ የሚወስነው። በዚህ ዓይነት ሁኔታ ፍ/ቤቱ የንብረቱ ይዞታ የተወሰደበት ሰው ወደ ይዞታው እንዲመለስ ትዕዛዝ ይሰጣል። የንብረቱ ባለቤት ወይም ንብረቱን የመያዝ መብት ያለው ማንው የሚለው ጉዳይ በዚህ ሥርዓት ውስጥ የሚወሰን ሳይሆን ራሱን በቻለ የተለየ ክስ የሚወሰን ነው። ስለዚህ ንብረቱ ከመከበሩ በፊት ከፍርድ ባለዕዳው የገዛና ይዞታው ንብረቱን በጨረታ አሸንፎ በገዛው ሰው የተወሰደበት ሰው ይዞታው እንዲመለስለት በዚህ ድንጋጌ መሠረት ሊያመለክት ይችላል። ምክንያቱም ንብረቱ የተሸጠለት ከመከበሩ በፊት ስለሆነ የንብረቱ ባለይዞታ የሆነው በራሱ ባለመብትነት በመሆኑ ነው። እዚህ ላይ መብቱ የተገኘው ከፍርድ ባለዕዳው

በተደረገው የመብት ግስተላለፍ ተግባር ነው የሚለው የይዞታው መብት የተላለፈው ቀደም ሲል በተደረገ ሽያጭ በመሆኑ ተቀባይነት የለውም። በሕንድ አገር የተከራይ ተከራይ በዚህ ደንብ መሠረት ማመልከት እንደ ሚችል ይፈቀዳል። እዚህ ላይ የተከራይ ተከራይ የይዞታ መብቱን ያገኘው ከፍርድ ባለዕዳው ሳይሆን ከተከራይ ነው ማለት ይቻል ይሆናል። የሆነው ሆኖ ተከራይ የይዞታ መብቱን ያገኘው ከፍርድ ባለመብቱ በመሆኑ እና የተከራይ ተከራይ መብቱን በቀጥታ ያገኘው ከተከራይ ስለሆነ ከውጤቱ እኳያ የተከራይ ተከራይ መብቱን ያገኘው ከፍርድ ባለዕዳው ነው እንጂ ከራሱ ባለመብትነት አይደለም። ስለዚህ የተከራይ ተከራይ በዚህ ደንብ መሠረት ሊያመለክት አይችልም።

በአፈፃፀም ምክንያት ንብረት በሚከበርበት ጊዜ በንብረቱ ላይ ከፍርድ ባለዕዳው ይልቅ እኔ መብት አለኝ የሚል ሰው በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 418 መሠረት መቃወሚያውን ማቅረብ እንደሚችል ተመልክተናል። በዚህ መሠረት የቀረበለትን አቤቱታ እና ማስረጃ ፍ/ቤቱ ከመረመረ በኋላ ንብረቱ የፍርድ ባለዕዳው አለመሆኑን የተረዳው እንደሆነ የተከበረው ወይም የተያዘው ንብረት እንዲለቀቅ ያደርገዋል። የቀረበው አቤቱታ ውድቅ የሆነ እንደሆነ በመቃወም አቤቱታ ያቀረበ ሰው በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 421 መሠረት ሌላ ክስ ማቅረብ ይችላል። አሁን አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት 'ሆ' ነው በማለት 'ለ' ያስከብረዋል። 'ሐ' በንብረቱ ላይ መብት አለኝ በማለት እግዱ እንዲነሳለት ያመለክታል። የ'ሐ' ተቃውሞ ተቀባይነት ያጣል። ንብረቱም በአፈፃፀም ለ'መ' ይሸጣል። 'መ' 'ሐ'ን ከንብረቱ ይዞታ ያስለቅቃል። ይዞታውን ያጣው 'ሐ' ይዞታው እንዲመለስበት በቁጥር 453 መሠረት ያመለክታል። የፕሪቪ ካውንስል በዚህ ዓይነቱ ጉዳይ 'ሐ' ማመልከት አይችልም በማለት ወስኗል። 'ሐ' ቀደም ሲል መብቱን ለማረጋገጥ እድሉ ነበረው። ቢሆንም ጥያቄው ውድቅ ተደርጎበታል። መብቱን ለማረጋገጥ ሌላ ክስ ማቅረብ እየቻለ ሳያቀርብ ከቀረ ቀደም ሲል ጥያቄውን ውድቅ በማድረግ የተሰጠበት ትዕዛዝ የመጨረሻ ይሆናል። እናም አሁን ወደ ይዞታው እንዲመለስ የሚደረግበት ምክንያት አይኖርም። በዚህ አሁን በያዝነው ድንጋጌ መሠረት አመልካቹ ማመልከት የሚችለው ቀደም ሲል በንብረቱ ላይ ያለውን መብት ለማስወሰን ያላመለከተ እንደሆነ ብቻ ነው። እንዲሁም አመልካቹ የንብረቱ ባለይዞታ የሆነው በራሱ ባለመብትነት እንጂ ከፍርድ ባለዕዳው በተላለፈለት መብት አለመሆኑን ፍ/ቤቱን ማሳመን

አለበት። በመጨረሻም ግንዛብ ያለብን ፍ/ቤቱ መመርመር ያለበት ጉዳይ አመልካቹ በንብረቱ ላይ ያለውን የይዞታ መብት እስካስረዳ ድረስ የንብረቱ ባለቤት መሆኑን ግረጋገጥ የለበትም።

እስካሁን ያየናቸው ድንጋጌዎች የተሰጠው ፍርድ አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ተከላቹ እንዲያስረክብ በተወሰነበት ጊዜና የማይንቀሳቀሱ ንብረት ለተፈረደው የገንዘብ እዳ ግስፈፀሚያ በሚሸጥበት ጊዜ ላለው ሁኔታ ተፈፃሚዎች ናቸው። የተሰጠው ፍርድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ይዞታን ግስረክብ የሚመለከት ሲሆን በንብረቱ ላይ መብት አለኝ የሚል ሰው በንብረቱ ላይ መብቱን ያገኘው ለፍርዱ መሠረት የሆነው ክስ ከመቅረቡ በፊት መሆን አለበት። አመልካቹ ይዞታው እንዳይወሰድበት ለመከላከል ወይም ለማስናከል የሚያስችሉት የሥነ-ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች (ቁ. 452 እና 453 (ሀ) ንብረቱ ከፍርድ ባለዕዳው የፍርድ ባለዕዳው የንብረቱን ይዞታ እንዲያስረክብ ክስ ከቀረበበት በኋላ ለተላለፈለት ሰው ተፈፃሚ አይሆንም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 454 ይመለከቷል። ይህ ሁኔታ አመልካቹ የንብረቱን ይዞታም ሆነ የባለቤትነት መብቱን ያስተላለፈለትን ሰው ይጨምራል። ለዚህም ምክንያቱ በንብረቱ ላይ ክስ ቀርቦበት ክርክር እየተካሄደበት እያለ የንብረቱ ይዞታ ወይም የባለቤትነት መብት የተላለፈለት ሰው ለክርክሩ ውጤት ተገዢ መሆን አለበት የሚል ነው። ይህን ንብረት በሚመለከት የንብረቱ ይዞታ ወይም የባለቤትነት መብት የተላለፈለት ሰው አቋም ከፍርድ ባለዕዳው የተለየ አይደለም። ስለዚህ የዚህ ዓይነቱ ሰው የንብረቱ ይዞታ ለፍርድ ባለመብቱ በሚተላለፍበት ጊዜ ሊከላከል አይችልም። እንዲሁም ይዞታውን ከለቀቀ በኋላ ወደ ነበረበት ይዞታ ሊመለስ አይችልም። የዚህ ዓይነቱ ክልከላ ተፈፃሚ የሚሆነው የተሰጠው የፍርድ ውሳኔ ይዞታን ግስረክብ የሆነ እንደሆነ ብቻ ነው። ገንዘብ እንዲከፈል የተሰጠውን ፍርድ ለማስፈጸም በሚሸጥ የማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ተፈጻሚ አይሆንም። በመሆኑም ገንዘብ እንዲከፈል የተሰጠን ፍርድ ለማስፈፀም የማይንቀሳቀስ ንብረት በአፈፃፀም በተሸጠ ጊዜ ጥናው ክስ ከቀረበ በኋላ ንብረቱ የተላለፈለት ሰው የንብረቱን ይዞታ መተላለፍ ሊከላከል ወይም ይዞታው ተወስዶበት ከሆነ ወደ ይዞታው እንዲመለስ ሊያመለክት ይችላል። ይህን ግድረግ የሚችለው ግን መብቱ የተላለፈለት ንብረቱ በአፈፃፀም ከመከበሩ በፊት የሆነ እንደሆነ ነው። ንብረቱ ከተከበረ በኋላ ንብረቱ ወደ ሌላ ሰው ሊተላለፍ አይችልም። ተላልፎ ቢገኝም ንብረቱ የተላለፈለት የቅን ልቦና ባለመብት ነኝ ማለት አይችልም።

መ. ቀጣይ ክስ

እስከአሁን ድረስ ወደ ዝርዝር ጉዳዩ ሳይገባ በአጭሩ የፍርድ ባለሙሉነት ወይም የንብረቱ ገዢ የሆነ ሰው የንብረቱን ይዞታ የሚያገኝበትን ሥነ-ሥርዓት አመልክተናል። ሥነ-ሥርዓቱ አጭርና የተፋጠነ ነው። በዚህ ስነስርዓት ፍ/ቤቱ በንብረቱ ላይ እርግጠኛ የሆነ መብት ያለው ማነው የሚለውን ረጥያቄ አያይም። ስለዚህ ከፍርድ ባለዕዳው በስተቀር እስከአሁን ባየናቸው ድንጋጌዎች (ቁ. 451-452 እና 453 (3) መሠረት የማይንቀሳቀስ ንብረት ይዞታን በሚመለከት ትዕዛዝ የተሰጠበት ማናቸውም ሰው በንብረቱ ላይ መብት ያለው መሆኑን ለማረጋገጥ የተለየ ክስ ማቅረብ ይችላል። በዚህ ዓይነት የቀረበ ክስ ከሌለ ግን የተሰጠው ትዕዛዝ የመጨረሻ ይሆናል በመጀመሪያ የዚህ ዓይነቱን ክስ ማቅረብ የሚችሉት እነማን እንደሆኑ እንመልከት። የፍርድ ባለሙሉነት ወይም የንብረቱ ገዢ የሆነ ሰው የንብረቱ ይዞታ እንዲሰጠው አመልክቶ ፍ/ቤቱ የተሸጠውን ንብረት የፍ/ቤት ባለሙሉነት ወይም ገዢው እንዳይረከብ የተደረገው በበቂ ምክንያት ነው (ለምሳሌ ንብረቱን የያዘው ሰው ከባለዕዳው በኪራይ ነው) በሚል ጥያቄው ውድቅ ያደረገበት እንደሆነ እና አመልካቹ ሰውየው ተከራይ አይደለም የሚል ክርክር ካለው አመልካቹ ማለት የፍርድ ባለሙሉነት ወይም የንብረቱ ገዢ የንብረቱን ይዞታ ለማግኘት ንብረቱን የያዘውን ሰው መክሰስ አለበት። በሚቀርበው ክስ ሰውየው ተከራይ ነው ወይስ አይደለም የሚለው ይወስናል። በሌላ በኩል የንብረትን ይዞታ ለማግኘት የቀረበው አቤቱታ ተቀባይነት ያገኘ እንደሆነ እና ተከራዩ ይዞታውን እንዲለቅ ቢደረግ የኪራዩን ሁኔታ መሠረት በማድረግ የንብረቱን ይዞታ እንዲለቅ የተደረገው ሰው ክስ ሊያቀርብ ይችላል። ወይም ይዞታውን የተከላከለው ሰው በንብረቱ ላይ መብት ያገኘሁት በራሴ ባለሙሉነትነት ነው በማለት ለፍ/ቤቱ አስረድቶ ፍ/ቤቱ የአመልካቹን አቤቱታ ውድቅ ያደርገዋል። በዚህን ጊዜ አመልካቹ በተቃዋሚው ላይ ክስ ሊያቀርብ ይችላል። በሚያቀርበውም ክስ የተቃዋሚው የይዞታ መብት ይወስናል። የተቃዋሚው አቤቱታ ውድቅ ቢደረግ እና አመልካቹ የንብረቱን ይዞታ እንዲያገኝ ቢደረግ ተቃዋሚው የተለየ ክስ ሊያቀርብ ይችላል። ሦስተኛው ሁኔታ የንብረቱ ይዞታ የተወሰደበት ሰው ወደ ንብረቱ እንዲመለስ በሚያመለክትበት ጊዜ ያለውን ሁኔታ የሚያመለክት ነው። አመልካቹ የንብረቱ ባለይዞታ የሆነው በራሱ ባለሙሉነትነት መሆኑን ፍ/ቤቱ ተረድቶት ይዞታው እንዲመለስለት ትዕዛዝ የሰጠ እንደሆነ

በቀጣዩ ክስ ከሳሹ አሁን ባለው የንብረት ይዞታ ላይ ያለውን መብት ማሳየት አለበት። መጀመሪያ በምን ሁኔታ እንዳገኘ ማስረዳቱ አስፈላጊ አይደለም። ይህም ማለት የፍርድ ባለመብት ይሁን ወይም በጨረታ አሸናፊ ሆኖ የገዛው ይሁን ወይም ይዞታው የተወሰደበት አመልካች መሆኑን

ማስረዳት እያስፈልገውም። ማስረዳት ያለበት አሁን ያለውን የይዞታ መብት ነው። የሚጠይቀውም ፍ/ቤቱ ይህን መብቱን ባለመጠበቅ የሰጠበት ትዕዛዝ እንዲሻርለት ነው። ይዞታው እንደተነጠቀ ባለይዞታ ሊቆጠር አይገባም ይልቁንም በክርክር ላይ ያለውን መብቱን በማረጋገጥ ላይ በመሆኑ የማስረዳት ሽክምን የሚመለከቱ መደበኛው የሕግ ድንጋጌዎች ተፈፃሚ ይሆናል። ይዞታው የተወሰደበት አመልካች የንብረቱ ባለቤት ነኝ በሚል መሠረት ላይ ቆሞ የይዞታ መብቱን የሚከራከር ሲሆን ፍ/ቤቱ የባለቤትነቱን ሁኔታ መወሰን ይኖርበታል። እዚህ ላይ መታወቅ ያለበት ጉዳይ አቤቱታው የቀረበው በአፈፃፀም ላይ የሚገኘውን የማይንቀሳቀስ ንብረት የሆነ እንደሆነ ጉዳዩ መጨረሻ የሚወሰነው በሌላ ራሱን በቻለ ክስ መሆኑን ነው። እስካሁን ስንወያይበት የነበረው ስነስርዓት ተፈፃሚ የሚሆነው የማይንቀሳቀስ ንብረትን በሚመለከት ብቻ እንደሆነ አሁንም ማወቅ ይኖርብናል። ተንቀሳቃሽ ንብረት አንዴ ከተሸጠ ሽያጩ የመጨረሻ ነው። ከተሸጠ በኋላ ማንም ሰው የይዞታ ወይም የባለቤትነት ጥያቄ ሊያነሳ አይችልም። ምናልባት የዚህ ዓይነት ጥያቄ ንብረቱ በተከበረበት ጊዜ ሊነሳ ይችል ይሆናል።

በዚህ ምዕራፍ ውሳኔዎች ተግባራዊ የሚሆኑበትንና የሚፈፀሙበትን ሁኔታ ተመልክተናል። ከአፈፃፀም በኋላ ጉዳዩ አብቅቶለታል። ክርክሩም አልቋል። አፈፃፀም ለጥያቄው እርግጠኛውን መፍትሔ የሚሰጥ በመሆኑ እና በአብዛኛው ክስ የሚቀርበውም ለዚህ በመሆኑ አፈፃፀም የክርክሩ ዋና እና በጣም ጠቃሚ ክፍል ነው ሊባል ይችላል። እስካሁን ድረስ ብዙ ደክመናል። አንድ መብት ይገባኛል የሚል ወገን መብቱ ከተረጋገጠለት መብቱ በሕጉ አግባብ ተፈፃሚ ሊሆንለት ይገባል።

ምዕራፍ 10

የመጨረሻ ውሳኔ ስላገኙ ጉዳዮችና

ክሥን ስለመከፋፈል

የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮችና ክሥን መከፋፈል በሥነሥርዓት ሕጉ የተደነገጉት ተለያይተው ቢሆንም ሁለቱም ደንቦች የሚመነጩት ለአንድ ክርክር መጨረሻ ለማበጀት ካላቸው የጋራ ዓላማ በመሆኑ የተዛመዱ ናቸው። ይህን ዓላማ ከግብ ለማድረስ ሲባል አንድ ጉዳይ ክርክር ተካሂዶበት የመጨረሻ የፍርድ ውሳኔ ከተሰጠበት በኋላ ያለቀለት ጉዳይ በመሆኑ ቀድሞ በፍርድ የተወሰነው ክርክር ሥረ ነገርና የተያዘው ጭብጥ አንድ ዓይነት ከሆነ በክርክሩ ላይ ተሳታፊ የነበሩት ወይም ከተከራካሪዎቹ መብት ያገኙ ሦስተኛ ወገኖች በዚያው ነገር ላይ ዳግመኛ ክስ ማቅረብ አይችሉም ከዚህም ሌላ አንድ ከሚሻ በአንድ የክስ ምክንያት ላይ ያለውን ጥያቄ በሙሉ በአንድ ክስ አጠቃሎ ሳያቀርብ ከቀረ ቀሪውን ለብቻ ቢያቀርብ ክስን መከፋፈል ስለሚሆን ከጊዜ በኋላ ሌላ ክስ እንዲያቀርብ አይፈቀድለትም። እነዚህ ደንቦች እያንዳንዳቸው የተለያዩ ገጽታዎች ስላሉዋቸው ሁለቱንም ደንቦች በዚህ ምእራፍ በዝርዝር እንመለከታቸዋለን። ምንም እንኳ እነዚህን ደንቦች ነጣጥሉን የምንወያይባቸው ቢሆንም በመካከላቸው ያለውን ግንኙነት መመልከቱ ግን ጠቃሚ ነው።

ሀ. የመጨረሻ ውሳኔ ስላገኙ ጉዳዮች1- አጠቃላይ መርሆች

ሬስ ጅዲካታ የሚለው የላቲን ቃል በተራ ትርጉም ክርክር የተካሄደበት ጉዳይ ማለት ነው። የዚህ ትርጉም መርህ አንድ ጉዳይ ክርክር ከተካሄደበት እንደገና ክርክር አይካሄድበትም፤ አንድ ጊዜ ውሳኔ የተሰጠባቸው ጭብጦችም በሌላ ክስ እንደገና ውሳኔ አይሰጥባቸውም የሚል ነው። አንድ ተከራካሪ በሕጉ መሠረት ፍርድ እንደገና እንዲታይለት ሊጠይቅ የሚችልበት ሁኔታ ቢኖርም ፍርድ እንደገና የሚታይበት ሁኔታ ከሌለ ግን በክርክሩ በተያዙት ጭብጦች ላይ የተሰጠው ፍርድና ውሳኔ የመጨረሻ ይሆናል። ከዚህ ጋር በተያያዘ ለይተን መገንዘብ ያለብን በክርክር ላይ ያለ ጉዳይና የመጨረሻ ፍርድ ያገኘ ጉዳይ የሚሉትን መረሐች ነው። ለክርክሩ መነሻ የሆነው ነገር አንድ ዓይነት ወይም ተመሳሳይነት ያለው ሆኖ ለውሳኔም የቀረበው ጭብጥ ሥረ ነገሩ አንድ ሲሆን እንዲሁም ተከራካሪዎቹ ወገኖች አንድ ወይም ተመሳሳይ ሲሆኑና ክሱም ለባለሥልጣኑ ፍ/ቤት ቀርቦ

በመሰማት ላይ ሆኖ በቀጠሮ ላይ የሚገኘውን የፍትሐ ብሔር ክርክር ማንኛውም የኢትዮጵያ ፍ/ቤት ተቀብሎ ለማከራከር አይችልም። (ቁ.8/1/ ይመልከቱ)። እንደ ጉዳይ ለተለያዩ ፍ/ቤቶች በሚቀርብበት ጊዜ ጉዳዩ በኋላ የቀረበለት ፍ/ቤት ክርክሩን መዝጋት ይኖርበታል። ምክንያቱም ጉዳዩ ለሱ በቀረበበት ጊዜ በሌላ ፍ/ቤት በቀጠሮ ላይ ያለ በመሆኑ ነው። የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮችን የሚመለከተው ጥያቄ የሚነሳው እንደ ክርክር ውሳኔ ካገኘ በኋላ ሌላ ክስ በሚቀርብበት ጊዜ በቀረበው ክስ የተካተተው ጭብጥ ወይም ጭብጦች ሁሉም ቀደም ብሎ ቀርቦ በነበረ ክስ ውሳኔ አግኝተዋል የሚል ክርክር በሚቀርብበት ጊዜ ነው። በቁጥር 5 የተደነገጉት የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች ደንብ ተፈጻሚ የሚሆንባቸው አጠቃላይ ቅድመ ሁኔታዎች የሚከተሉት ናቸው።

1. ለሁለተኛ ጊዜ የሚቀርበው ክሥ ወይም ከዚህ ክስ የሚነሳው ጭብጥ ቀደም ብሎ የመጨረሻ ውሳኔ በተሰጠበት ክርክር ተይዞ የነበረ ጭብጥ ከሆነ ፤
2. ውሳኔ ባገኘው ክሥ የተሳተፉት ተከራካሪዎች /ሀ/ በሁለተኛው ክስ ከሚሳተፉት ተከራካሪዎች ጋር እንደ ዓይነት ከሆኑ ወይም /ለ/ ሁለተኛው ክርክር በመጀመሪያው ክርክር ተካፋይ ከነበሩት ተከራካሪዎች መብት ባገኙ ሦስተኛ ወገኖች መካከል የሆነ እንደሆነ ፤
3. ለሁለተኛ ጊዜ በቀረበው ክሥ ተካፋይ ለመሆን የቀረቡት ወገኖች በበፊቱ ክርክር ላይ ከነበራቸው የመከራከሪያ መብት ጋር ተመሳሳይ በሆነ መብት የሚከራከሩ ከሆኑ ፤
4. በሁለቱም ክሦች ላይ በቀጥታና በመሠረታዊ ጭብጥነት የሚያዘው ጉዳይ በመጀመሪያው ጭብጥ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ከሆነ በዚያው ነገር ሁለተኛ ክስ ወይም ማናቸውንም ሌላ ዓይነት ክርክር ማቅረብ አይቻልም (ቁ.5/1/ ይመልከቱ)።

ከዚህም በተጨማሪ ፣ በቀድሞው ክርክር ላይ የማስረጃ ወይም የመከላከያ ወይም የመቃወሚያ መሠረት መሆን ይገባቸው ነበር ወይም ለመሆን ይችሉ ነበረ የሚባሉት ነገሮችና ምክንያቶች ሁሉ ለሥነ ነገሩ መሠረት በመሆን ከቀድሞው ውሳኔ ጋር ተቀላቅለው እንዳለቁ የሚቆጠሩ ናቸው። (ቁ.5/2/ ይመልከቱ)። እንዲሁም በቀድሞው ክርክርና መግት ላይ በግልጽ ዳኝነት ተጠይቆበት ጥያቄው ተቀባይነትን ሳያገኝ የታለፈ እንደሆነ በቁጥር 5 አግባብ የተጠየቀው ዳኝነት እንደተከለከለ የሚቆጠር ይሆናል

አዲስ የክሥ ማመልከቻ ማቅረብ ከሚያስችል መብት ጋር የሚሰጠውን
 ፈቃድ ዓላማ መፃረር ይሆናል። ሆኖም አዲስ የክስ ማመልከቻ እንዲቀርብ
 ከሚያስችል መብት ጋር ክሱን ለመተው ፈቃድ የተሰጠው በስህተት ከሆነ
 በኋላ የሚቀርበው ክስ እንደሚታገድ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ
 ተሰጥቶበታል። ይህ ከሆነ ደግሞ በመጀመሪያው ክስ የሚለው ደንብ ተፈጻሚ
 ይሆንባቸዋል። ስለዚህም አንድ ተከራካሪ ፍ/ቤቱ ጉዳዩ በግልግል እንዲታይ
 ለማዘዝ ሥልጣን የለውም የሚል መቃወሚያ ያቀረበ ቢሆንም ፍ/ቤቱ ይህን
 ትእዛዝ የመስጠት ሥልጣን አለው በማለት የፍ/ቤቱን ሥልጣን በተመለከተ
 የሰጠው ውሳኔ ሁለተኛ ክስ ሊቀርብበት የማይችል የመጨረሻ ውሳኔ ነው
 ተብሎ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ተሰጥቶበታል ለሁለተኛ ጊዜ የቀረበው
 ማመልከቻ በይርጋ ታግዷል የሚለውን የመሳሰሉ የአፈጻጸም ውሳኔዎች
 የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች የሚለው ደንብ ተፈጻሚ የሚሆንባቸው
 ናቸው። በሌላ በኩል በፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 5 ድንጋጌ ትርጉም መሠረት
 ቀደም ብሎ ቀርቦ የነበረ የወንጀል ክስ የፍትሐብሔሩን ጉዳይ በተመለከተ
 የቀድሞው ክስ ሊባል አይችልም። የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2149
 በፍትሐብሔር በኩል ጥፋት ተፈጽሟል ብሎ ለመወሰን በወንጀል ክስ
 ተከሳሹ ነፃ መለቀቁ ወይም አያስከስሰውም መባሉ ዳኞችን አያስገደዳቸውም
 በማለት በግልጽ ይደነግጋል። ይህ ደግሞ ከአጠቃላይ መርሐ ጋር የሚጣጣም
 ነው። ሆኖም በኢትዮጵያ አንድ ጉዳት የደረሰበት ሰው የጉዳት ካሳ ጥያቄውን
 ከወንጀል ክሱ ጋር አጣምሮ ማቅረብ እንደሚችል መታወስ ይኖርበታል
 የወ/መቅጫ ሕግ ቁ. 100 እና የወ/መቅጫ ሥነ/ሥርዓት ሕግ ቁ. 154 159
 ይመልከቱ። (ከሳሹ እነዚህን ጥያቄዎች አጣምሮ በሚያቀርብበት ጊዜ
 ፍ/ቤቱ የተከሳሹን ጥፋተኛነት በሚወስነበት ጊዜ የጉዳት ካሳውንም አብሮ
 መወሰን ይኖርበታል። በወንጀልና በፍትሐብሔር ጉዳዮች የማስረዳት ግዴታ
 ተመሳሳይ ነው ብለን ብንወስድ የጉዳት ካሳው ጥያቄ ውሳኔና የወንጀሉ ክስ
 ውሳኔ ውጤት ተመሳሳይ ይሆናል። ጉዳት ደረሰብኝ የሚለው ተከራካሪ የካሳ
 ጥያቄውን ከወንጀሉ ክስ ጋር አጣምሮ ሳያቀርብ ከቀረ ግን የወንጀሉ ክስ
 ውጤት ወደፊት ለሚቀረበው የፍትሐብሔር ክስ ምንም አግባብነት አይኖ
 ረውም። ይህን በምሳሌ ለማብራራትም አቶ ጥጋቡ በአቶ ሰላሙ ላይ የአካል
 ድብደባ ስለፈጸመ በቀረበበት አቤቱታ መሠረት የወንጀል ክስ ተመሠረ
 ተበት እንበል። አቶ ሰላሙ የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2038 መጣሱን
 መሠረት በማድረግ ለደረሰበት ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ክሱን በአቶ ጥጋቡ

የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳዮችን የሚመለከተው ደንብ አሠራርና አፈፃፀምን በተመለከተ ጥያቄ የሚነሳው ተመሳሳይ ጥያቄን የሚይዙ ሁለት ክሶች በሚኖሩበት ጊዜ ነው። ሁለቱም ክሦች በኢትዮጵያ ፍ/ቤት ቀርበው ሳይጣሙ የቀሩ እንደሆነ በመጀመሪያ ለተፈረደው ጉዳይ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ ሆኖ ደንቡ ተፈጻሚ ይሆናል። ለዚህም ምክንያቱ አንድ ጉዳይ አንዴ እልባት ካገኘ በተመሳሳይ ጉዳይ ላይ ሁለተኛ ውሳኔ መስጠት ተገቢ አይደለም የሚል ነው። ጌጃዩ የመጨረሻ ውሳኔን ያገኘ ነው የሚለው ተቃውሞ የመጀመሪያው ውሳኔ እንደተሰጠ ወዲያውኑ መቅረብ ይኖርበታል። እዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን የትኛው ክሥ ነው በትድሚያ የቀረበው የሚለው ጥያቄ ግምት ውስጥ የሚገባ አለመሆኑን ነው። ስለዚህም ጥያቄው አንዴ የተወሰነ ከሆነ በሌላ ፍ/ቤት እንዲወሰን መደረግ አይኖርበትም፤ በመጀመሪያ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ እንደገና አይታይም የሚለው ደንብ ተፈጻሚ እንዲሆን ያደርገዋል። ይህ ሊሆን የሚችለው ግን ሁለቱም ክሶች በኢትዮጵያ የተመሠረቱ ከሆኑ ብቻ ነው። አንድ ክስ በውጭ አገር ፍ/ቤት ቀርቦ በቀጠሮ ላይ የሚገኝ መሆኑ የኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች በተመሳሳይ የክስ ምክንያት የሚቀርብላቸውን ክስ ተቀብለው ዳኝነት ከማየት የሚከለክላቸው አይሆንም (ቁ.8/2/ ይመልከቱ)።

በዚህ ላይ ተመሥርተን የምንደርስበት መደምደሚያ በውጭ አገር ፍ/ቤት የተሰጠ ፍርድ በአጠቃላይ መልኩ የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ እንደገና አይታይም የሚለው ደንብ ተፈጻሚ የሚሆንበት ቢሆንም በውጭ ፍ/ቤት ከተወሰነው ጉዳይ ጋር ተመሳሳይ የሆነ የክስ ምክንያት በኢትዮጵያ ፍ/ቤት ቀርቦ ክርክር እየተካሄደበት ከሆነ ግን የውጭ አገር ፍ/ቤት ከኢትዮጵያ ፍ/ቤት በፊት በጉዳዩ ላይ ውሳኔ የሰጠ ቢሆንም ደንቡ ተፈጻሚ አይሆንም የሚል ነው።

2. ደንቡ ተፈጻሚ ስለሚሆንባቸው ሰዎች

ሀ. በመጀመሪያው ክርክር ተካፋይ የነበሩ ወገኖች ፡

አንድ ውሳኔ በዚያ ጉዳይ ላይ ሌላ ክስ እንዳይቀርብ የሚያደርግ ውጤት እንዲኖረው በሁለተኛው ክስ የሚኖሩት ተከራካሪዎች በመጀመሪያው ክርክር ከተሳተፉት ተከራካሪዎች ጋር አንድ ዓይነት ወይም መብታቸውን ከነዚህ ተከራካሪዎች ያገኙ ሰዎች መሆን አለባቸው። በሁለቱም ሁኔታዎች ተከራካሪዎች የሚከራከሩት በተመሳሳይ የመከራከሪያ መብት መሆን አለበት። ለዚህ ጉዳይ ሲባል ሰዎች ለማህበራዊ ወይም ለግል መብቶች ለራሳቸውና ለሌሎች በጋራ እቤቱታ ቀርቦ በቀና ልቦና በሚከራከሩበት ጊዜ በመብቱ ላይ ጥቅም ያላቸው ሰዎች ሁሉ መብታቸውን በመጀመሪያው ክርክር ከተሳተፉት ሰዎች እንዳገኙ ይቆጠራሉ (ቁ. 5/4/ ይመልከቱ)። አንድ ዓይነት ተከራካሪዎች የሚለውን መመዘኛ ለማብራራት እንዲረዳን የሚከተለውን ምሳሌ እንመልከት በቀለና ከበደ የአበበ ጥፋት ነው በተባል ድርጊት ጉዳት ደረሰባቸው እንበል። በቀለና ከበደ የሚመሠርቱት ከሥ ከተመሳሳይ ድርጊት የመነጨና ተመሳሳይ የፍሬነገርና የሕግ ጥያቄዎችን ያካተተ ነው። በቀለና ከበደ ክሦቻቸውን በማጣመር ለማቅረብ መብት ያላቸው ቢሆንም ክስ የመሠረተው በቀለ ብቻ ነው (ቁ. 35 ይመልከቱ)። በዚህ ክርክር ለአበበ ተፈረደ። ከጊዜ በኋላ ከበደ በአበበ ላይ ክስ መሠረተ በቀለ ባቀረበው ክስ የተሰጠው ውሳኔ ከበደ ለመሠረተው ክስ በጉዳዩ ላይ የመጨረሻ ውሳኔ ተሰጥቶበታል ለማለት የሚያስችል አይሆንም። ምክንያቱም ከበደ በመጀመሪያው ክርክር ተሳታፊ እልነበረም ከዚህም በተጨማሪ የሚጠይቀውም የራሱን መብት እንጂ ከበቀለ ያገኘውን መብትም አይደለም። በሁለቱም ክሦች ውስጥ የሚያዙት ጭብጦች ተመሳሳይ መሆን ወይም ያለመሆን አስፈላጊ ጉዳይ አይደለም። ምክንያቱም ከበደ በመጀመሪያው ክርክር

ር፡ ቤት
፡ አገሪያ
፡ ፍ/ቤት
፡ ፍ፡ ቤት
፡ አገሪያ
፡ አይ፡ ነም

፡ 1

ው ፡ ት
መራው
ተቸውን
ኔታ ች
መሆን
ብ፡ ች
ት ፡ ዜ
፡ ራያው
፡ አ ፡ ሩ
፡ ሚ፡ ተ
፡ ርጊት
፡ ባ ፡ ን
ነው።
ሆን
አ፡ 1
፡ ክስ
ው፡
፡ ጀ፡
ውም
፡ ቱ፡
፡ ሆን
ርክ

ተካፋይ ያልነበረ ከመሆኑም በላይ መብቱን ያገኘውም በመጀመሪያው ክሥ
ፍክርክር ተሳታፊ ከነበረ ሌላ ሰው ባለመሆኑ ነው። ጉዳዩ ቀደም ብሎ
የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ስለሆነ እንደገና ክስ ሊቀርብበት አይችልም የሚል
ተቃውሞ በሚቀርብበት ጊዜ ውሳኔ ሊሰጠው የሚገባው የመጀመሪያ ጥያቄ
ተቃውሞው የቀረበበት ተከራካሪ ቀደም ብሎ በተሰጠው ውሳኔ ይገደዳል
ወይስ አይገደድም የሚለው ነው። ተከራካሪ ወገኖች የሚለው ቃል በክሱ
መዝገብ ላይ ስማቸው በከሣሽነት ፣ በተከላሽነት በሦስተኛው ወገን
ተከላሽነትና በጣልቃ ገብነት የሰፈሩ ሰዎች ማለት ነው። ክሱን የተወ ወይም
ከክሱ መዝገብ ላይ ስሙ የተሰረዘ ወገን ተከራካሪ ወገን መሆኑ ስለሚቀር
በጉዳዩ ላይ በሚሰጠው ፍርድም የሚገደድ አይሆንም። በሌላ በኩል ስሙ
በመዝገብ ላይ በስህተት ተመዝግቦ ቢቀርብም እንኳ አንድ ተከራካሪ
በመሞቱ ምክንያት እሱን በተመለከተ ክርክሩ የሚቋረጥ በሚሆንበት ጊዜ
የሚኖረው ሁኔታም እንደላይኞቹ ሁሉ ተመሳሳይ ነው። በተመሳሳይ
ሁኔታም አንድ በክሱ መዝገብ ላይ ስሙ ያልተጠቀሰ ወገን በጉዳዩ ላይ
መብት የሚኖረው ቢሆንም እንኳ ፍክርክሩ ተካፋይ ወገን ሊባል አይችልም።
ለምሳሌ አስቻለው የኪራይ ገንዘብን አስመልክቶ በበላቸው ላይ ክስን
መሠረተ እንበል። በላቸውም ኪራዩ የሚገባው የንብረቱ ባለቤት ለሆነው
ለተፈራ ነው። በማለት ተከራክሮ ኪራዩ የሚገባው ለከሳሹ ለአስቻለው
ሳይሆን ለተፈራ ነው። ተብሎ ተፈረደ በሌላ ጊዜ አስቻለው የንብረቱ ባለቤት
መሆኑ እንዲታወቅለት በተፈራ ላይ ክሥ ይመሰርታል። እዚህ ላይ ተፈራ
የንብረቱ ባለቤት መሆኑን በሚመለከት በአስቻለውና በበላቸው መካከል
ቀደም ብሎ በተካሄደው ክርክር በአስቻለው ላይ የተወሰነ በመሆኑ ጉዳዩ
የመጨረሻ ውሳኔን ያገኘ ስሆነ ልክሰስ አይገባም በማለት መቃወሚያ
ማቅረብ አይችልም። ምክንያቱም ቀደም ሲል በአስቻለውና በበላቸው
መካከል በተካሄደው ክርክር ተፈራ ተካፋይ ያልነበረ በመሆኑ ነው። ይህን
ጉዳይ በተመለከተ አስቻለው የንብረቱን ባለቤትነት በሚመለከት እንደገና
ክርክር ከማቅረብ የሚያግደው ሌላ ምክንያት አለ ወይስ የለም የሚለውን
ጥያቄ ወደፊት አንስተን እንነጋገርበታለን። ሆኖም እዚህ ላይ ማስታወስ
ያለብን በመጀመሪያው ክርክር ተካፋይ ያልነበረውና የመከራከር መብቱን
ከተከራዩ ከበላቸው ያላገኘው ተፈራ ቁጥር 5/1/ እንደመቃወሚያ መሠረት
አድርጎ ሊጠቀምበት የማይችል መሆኑን ነው። እዚህ ላይ ሊነሳ የሚችለው
ጥያቄ አንድ ሰው በመራቱ ላይ ሰፍሮ የሚገኝ በመሆኑ በክርክሩ ከመሳተፍ

መቅረት የሌለበት ሰው ነው ተብሎ በቁጥር 36/4/ ድንጋጌ መሠረት በተከማሽነት እንዲጣመር ቢደረግ በሚሰጠው ፍርድ ይገደዳል ወይ የሚል ነው።

ሊምሳሌ አየለ የኩሎኔል በሪሁን ንብረት ተከራይ ነኝ በማለት የንብረቱን ይዞታ አስመልክቶ በአቶ ካሣዬ ላይ ከሥ መሠረተ እንበል። ኩሎኔል በሪሁን በአየለና በካሣዬ መካከል በተጀመረው ሙጉት ጥቅም የሌለውና በሱ ላይ የተጠየቀ ዳኝነት ባይኖርም በተከማሽነት ተጣምሮ በክርክሩ እንዲገባ ተደረገ። በዚህ ጉዳይ ላይ ውሳኔ ከተሰጠ በኋላ በሌላ ጊዜ ኩሎኔል በሪሁን የዚያውን ንብረት ይዞታ በተመለከተ በካሣዬ ላይ ከሰ መሠረተ። ይህን በመሰለ ጉዳይ አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ቀደም ብሎ የተሰጠው ውሳኔ እንደ የመጨረሻ ፍርድ ተቆጥሮ ከሱ እንዳይቀርብ የሚያግድ አይደለም ብሎ ውሳኔ ሰጥቷል። ለዚህ ውሳኔ የተሰጠው ምክንያትም የመጀመሪያው ክርክር በአየለና በካሣዬ መካከል ይዞታን በተመለከተ የተካሄደ ሲሆን ኩሎኔል በሪሁን በክርክሩ እንዲገባ የተደረገው በመሬቱ ላይ ሰፍሮ የሚገኝ በመሆኑ ብቻ ነው የሚል ነው። የዚህ ተቃራኒ አመለካከት ደግሞ ማንኛውም በክርክሩ ስሙ የተጠቀሰ ተከራካሪ ምንም እንኳ በሱ ላይ የተጠየቀ ዳኝነት ባይኖርም በክርክሩ ሃሳቡን የመስጠት መብት የነበረው እስከሆነ ድረስ በሚሰጠው ውሳኔ ይገደዳል የሚል ነው። ይህ ሁለተኛው አመለካከት የተሻለ ተመራጭነት አለው የሚል አስተያየት አለ። ምክንያቱም ተከራካሪው ስሙ በመዝገቡ ላይ የሰፈረ ከመሆኑም በላይ ስለጉዳዩ ያለውን አስተያየት የመስጠት እድልም ነበረው የሚል ነው። ከዚህም በተጨማሪ በክርክሩ የግድ መሳተፍ የሚገባው ሰው እንዲጣመር የሚደረግበት አንድ ምክንያት እሱ በሌለበት መብቱን የሚነካ ውሳኔ መስጠት የለበትም የሚል ነው። ይህ ከሆነ ደግሞ በጉዳዩ ላይ በተሰጠው ውሳኔ መገደድ ይኖርበታል። ስሙ በመዝገቡ የሰፈረ ተከራካሪ የሱን መብት በተመለከተ ማንኛውንም ጥያቄ የማንሳት እድል አለው። ይህ እድል ካለው ደግሞ በክርክሩ ውጤት መገደድ ይኖርበታል።

አንድ በአሜሪካ ፍ/ቤት የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ የሚለውን ደንብ በተመለከተ የተሰጠን ውሳኔ እንመልከት። ከሣሽ የመኪናውን ሹፌር የመኪናውን ባለቤትና ለመኪናው ባለቤት በተቋራጭነት ይሠራ የነበረውን ሰው በአንድነት ይከሳል። ተቋራጭ ሠራተኛው ሹፌሩ ላደረሰው ጥፋት ተጠያቂ መሆን አይገባኝም በማለት ተከራክረ። ከሣሽ ክርክሩን አሰምቶ

ለምሳሌ ደርቤና ደጀኔ አንድ ድንበር የሚከለልው መሬት በየግላቸው በባለቤትነት ይዘዋል እንበል። ገብረ ትንሣኤ ደግሞ እነሱ ከያዙት መሬት አጠገብ መኖሪያ ቤት አለው። ቤቱም በሌሊት ጉርፍ ተለቆበት ጉዳት

ይደርስበታል። በመኖሪያ ቤቱ ላይ ለደረሰው ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው በደርቤና በደጀኔ ላይ ከሥ ይመሠርታል። ደርቤ በገ/ትንሣኤ ቤት ላይ የደረሰ ጉዳት ካለ ጉዳቱ የደረሰው ከደጀኔ መሬት በመጣ ጉርፍ በመሆኑ እኔ ለጉዳቱ ተጠያቂ አይደለሁም በማለት ተከራክረ ደጀኔም በበኩሉ ጉዳቱ የደረሰው ከደርቤ መሬት በመጣ ጉርፍ ነው በማለት ተከራክረ። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን መርምሮ ተከሳሾች እያንዳንዳቸው ለደረሰው ጉዳት ኃላፊዎች ናቸው በማለት ለገብረ ትንሣኤ ፈረደ። ደርቤ የጉዳት ካሳውን በሙሉ ለገብረ ትንሣኤ ከፈለ። ለተከፈለው የጉዳት ካሳ ደጀኔ ድርሻውን እንዲያዋጣ ደርቤ ከጊዜ በኋላ በሚያቀርበው ክስ ደጀኔ በገብረ ትንሣኤ ላይ ለደረሰው ጉዳት ተጠያቂ አይደለሁም የሚል ክርክር ሊያነሳ አይችልም። እያንዳንዳቸው ለደረሰው ጉዳት ተጠያቂው ሌላው ነው በማለት የተከራከሩ ስለሆነ በመካከላቸው የጥቅም ግጭት ነበር። ፍ/ቤቱ የከሳሹን መብት ለመወሰን ይህን የጥቅም ግጭት መፍታት ስለነበረበት ውሳኔ ሰጥቶበታል። ስለዚህም በገብረትንሣኤ ንብረት ላይ የደረሰውን ጉዳት በተመለከተ የተሰጠው ፍርድ የመጨረሻ ስለሆነ ሌላ ክርክር ሊቀርብበት የሚችል አይደለም። ወይም አበበና አባተ እያንዳንዳቸው የእኔ ነው የሚሉት አንድ ቤት አለ እንበል። አበበ ቤቱ የእኔ ነው የሚለው የሚቼ አባቱ ቤት ነው በማለት ነው። ከሚቼ የአበበ አባት ላይ ያልተከፈለ ገንዘብ አለኝ የሚለው አየለ መብቱ እንዲወሰን ለትና ቤቱ የአበበ አባት ቤት መሆኑ ታውቆ ተሸጦ ገንዘቡ እንዲከፈለው ለማድረግ በአበበና በአባተ ላይ በአንድነት ክስ ይመሰርታል። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን ተመልክቶ ቤቱ የአበበ አባት ነው በማለት ከሳሹ ያቀረበውን ክስ ተቀብለው አባተ ከሳሹ የጠየቀውን እዳ በመክፈል ቤቱን በእጁ አደረገ። አበበ ቤቱን ለመረከብ በአባተ ላይ በሚያቀርበው ክስ የቤቱ ባለቤት የአበበ አባት ናቸው ወይስ አይደሉም የሚለው ጥያቄ ቀደም ብሎ የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ስለሆነ ሌላ ክርክር ሊቀርብበት የማይችል ጉዳይ ነው። ቀደም ብሎ ገንዘብ ጠያቂው ባቀረበው ክስ ከሳሹ ያለውን መብት ለመወሰን በአበበና በአባተ መካከል ያለውን የጥቅም ግጭት መፍታት አስፈላጊ ነበር። አባተ አየለ ባቀረበው ክስ ተሳታፊ ስለነበር ቤቱ የአበበ አባት ነው ተብሎ በተሰጠው ውሳኔ ይገደዳል።

ለ. በቀድሞው ክስ ተሳታፊ ከነበሩ ተከራካሪዎች መብት ስላገኙ ሰዎች

እጅግ አስቸጋሪው ጥያቄ ውሳኔ በተሰጠበት የቀድሞ ክርክር ላይ ተከራካሪ ሆነው ቀርበው ከነበሩት ወገኖች መብት በማግኘታቸው

በፊ ው
የደረሰ
ሰጥ ክ
ፈረገ
ጉዳዩን
ናች ከ
ነገረ
ደርሷ
ጉዳ
ናችው
ለሆነ
ወሰ
ሆም
ፍር
ይፃ
ለል
ጊዜ
ሰነ
ነው
ፍም
ክስ
ገ።
በበ
ሳኔ
ሎ
ገና
ተ
ኑ

የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች በሚለው ደንብ የሚገደዱት ሰዎች የትኞቹ ናቸው የሚለው ነው በተመሳሳይ መብት አቤቱታ ማቅረብ ወይም በተመሳሳይ መብት መከራከር የሚለውን ለመተርጎም አንዱ መንገድ አንድ ሰው ቀደም ብሎ ፍርድ በተሰጠበት ጉዳይ ጥቅም ለማግኘት አቤቱታ አቀረበ የሚባለው ወይም ይህ ሰው ቀደም ብሎ በተሰጠው ፍርድ ይገደዳል የሚባለው ቀደም ብሎ በተካሄደው ክርክር ተካፋይ ከነበረው ሰው ጋር ግላዊ የመብት ግንኙነት ያለው ሲሆን ነው የሚለው ነው። አንድ ሰው ግላዊ የመብት ግንኙነት ስላለው ቀደም ብሎ በተሰጠው ውሳኔ ይገደዳል ሲባል የሚችለው አንድ ክርክር በተካሄደ በኋላ ክርክሩ በተካሄደበት ነገር ላይ በውረስ ወይም በግዥ መብት ያገኘ ወይም መብቱ ሙሉ በሙሉ የዋናው ሰው መብት ጥገኛና ዋናው መብት ሲያበቃ አብሮ የሚያበቃ መብት ያገኘ ሰው ሲሆን ነው። ስለዚህም ወራሽ እንደ ንብረትን በተመለከተ በወላጆቹ በቀረበ ወይም በወላጆቹ ላይ በቀረበ ክስ ላይ በተሰጠ ውሳኔ ይገደዳል። ግዥው ከመከናወኑ አስቀድሞ ባለው ጊዜ ሻጩ በመሰረተው ወይም በተመሰረተበት የተሸጠውን ንብረት የሚመለከት ክስ ላይ በተሰጠ ውሳኔ ገዥው የሚገደድ ይሆናል። የአንድ መሬት ተከራይም እንደዚህ መሬቱን በተመለከተ በመሬቱ አከራይ በቀረበ ወይም በመሬቱ አከራይ ላይ በቀረበ ክስ በተሰጠ ውሳኔ የሚገደድ ይሆናል። ምክንያቱም የእሱ መብት በአከራዩ መብት ላይ ጥገኛ በመሆኑ ነው። ለምሳሌ ገብረ ለአበበ አከራይቶት የነበረው መሬት ባለቤት እኔ መሆኔ ይወሰንልኝ በማለት አስመላሽ ሮገብራ ላይ ክስ አቅርቦ ተፈረ ደለት። ከዚህ በኋላ ደግሞ ከገብረ መሬቱን የተከራየው አበበ የመሬቱን ይዞታ ይልቀቁልኝ በማለት አስመላሽ በአበበ ላይ ክስ ቢያቀርብ በመጀመሪያው ክርክር የመሬቱ ባለቤት አስመላሽ ነው ተብሎ የተሰጠው ውሳኔ አበበንም ያስገድደዋል። አንድ ተከራካሪ የሚከራከረው በሌላ ሰው መብት ላይ ተመሥርቶና በተመሳሳይ መብት መሆኑን ለመረዳት የሥረ ነገር ሕጉን ድንጋጌዎች መመልከት ይኖርብናል። ተከራዩ የሚከራከረው በአከራዩ መብት ላይ ተመሥርቶ ሲሆን አከራዩ የሚከራከረው በተከራዩ መብት ላይ ተመሥርቶ እንዳልሆነ ግልጽ ነው። ስለዚህም የተከራየውን መሬት ድንበር ተጋፍተሃል በማለት ተከራዩ የመሬቱን ድንበር ገፍቷል በተባለው ሰው ላይ ያቀረበው ክስ ቢዘጋ አከራዩ መሬቱን ገፍቷል በተባለው ሰው ላይ ክስ ከማቅረብ የሚያግደው አይሆንም።

የአንድ ሰው ጥቅም በሌላኛው ሰው ጥቅም ላይ የተመሠረተው ነው የሚለው እነጋገር ዋናው ባለመብት ሳይሆን ወይም ሳይፈረድበት

ተቀጥሎ ጥቅም ያለው ወገን ሊፈረድለት ወይም ሊፈርድበት አይችልም የሚለውን የሚጠቁመን ነው። መዳረግን ቤተመላእክተም የተዳራገው መብት በዳራጊው መብት ላይ የተመሠረተ ነው። ለምሳሌ አንድ የኢንፎርሜሽን ኩባንያ የመኪና ግጭት ለደረሰበት ግላሰብ በመኪናው ላይ ለደረሰው ጉዳት ብር 1000 ከፈለ እንበል። የመኪና ግጭቱ የደረሰበት ግላሰብ በአደጋው ምክንያት በአካሉና በመኪናው ላይ ለደረሰው ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ምክንያት በአካሉና በመኪናው ላይ ለደረሰው ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ነህ ተብሎ ክሱ ተወረዘበት። ኢንፎርሜሽን ኩባንያው ጉዳት በደረሰበት ሰው ተዳርጎ የከፈለውን ብር 1000 እንዲከፍለው በሌላው ተጋጭ መኪና ሾፌር ላይ ክስ አቀረበ በኢንፎርሜሽን ኩባንያው ብር 1000 የተከፈለው ተጉጂ ለግጭቱ ጥፋተኛ ነው ተብሎ ቀደም ብሎ በፍርድ ቤት የተሰጠው ውሳኔ ኢንፎርሜሽን ኩባንያውንም ያስገድደዋል። ምክንያቱም ኢንፎርሜሽን ኩባንያው የሚኖረው መብት ካለ መብቱ ኢንፎርሜሽን የተከፈለው ተጉጂ በሌላው መኪና ሾፌር ላይ ባለው መብት ላይ የተመሠረተ በመሆኑና ይህ መብት ደግሞ ቀደም ብሎ ቀርቦ በነበረው ክስ ከርከር ተደርጎበት ውሳኔ የተሰጠበት በመሆኑ ነው። በተመሳሳይ ሁኔታም ዋናው ባለእዳ ተጠያቂ ካልሆነ ሞሱ ተጠያቂ ስለማይሆን ባለገንዘቡ ባቀረበበት ክስ ዋናው ባለእዳ ከእዳው በነፃ ከተሰናበተ ይህ ውሳኔ ባለገንዘቡ በዋሱ ላይ ለሚያቀርበው ክስም የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ ሆኖ ክሱ እንዳይቀርብ ያግደዋል። ወይም በአንድ ወኪል ላይ ክስ ቀርቦበት በቀረበበት ክስ ተጠያቂ አይደለም ተብሎ ተወሰነለት እንበል። ከዚያም በኋላ ወኪሉ ለፈፀመው ድርጊት ወካዩ ተጠያቂ ነው የሚል ክስ በወካዩ ላይ ቢቀርብ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ በሌላ ክሱ ተቀባይነት አይኖረውም። ለዚህ ሁኔታ አንድ ምሳሌ እንመልከት። ወ/ሮ በለጥሻቸው በአንድ አውቶሞቢል ውስጥ ተሳፍረው ሲጓዙ እርሳቸው የነበሩበት መኪና አብዮት አይባባይ አጠገብ ከአንድ ታክሲ ጋር ይጋጫል። ወ/ሮ በለጥሻቸውም ለደረሰባቸው የአካል ጉዳት እሳቸውን ይዞ ይጓዝ የነበረው መኪና ሾፌር ካሳ እንዲከፍላቸው ከሥ ይመሰርታሉ። ሹፌሩም የታክሲው ባለቤት ሦስተኛ ወገን ተከሣሽ ሆኖ በክርክሩ እንዲገባ ፈለገ። ይህ ክስ ከመቅረቡ በፊት ግን ታክሲ ነጂው ወ/ሮ በለጥሻቸውን ይዞ ይጓዝ የነበረውን መኪና ሹፌር ክስ የነበረ ሲሆን በታክሲው ይጓዙ የነበሩት ተሳፋሪዎች ያቀርቡዋቸው ክሶች እንደጠቃለሉ ተደርጎ ፍ/ቤቱ ለታክሲ ሹፌሩና በታክሲው ይጓዙ ለነበሩት ሰዎች ወ/ሮ በለጥሻቸው ይጓዙበት በነበረው መኪና ሹፌር ላይ ፈረደ የታክሲው ባለቤትም ተጠያቂ አይደለም

ተብሎ
የብጥ
ተወሰኑ
ፖሊሮ
ከጥፋት
መሆኑ
ነበረ ያለ
መብት
ተከሰ

114.
 55.
 37
 20
 6-7
 0
 3
 37
 1
 6
 0
 1
 7
 0

76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

- 497 -

እንዲመለስለትዋለትና ያዡ ላይ ክስ አቀረቦ ንብረቱ በዋስትና የተያዘበት እዳ የተከፈለ መሆኑ የተረጋገጠ ስለሆነ ንብረቱ ይመለስለት ተብሎ ለከላሹ ተወሰነ። ከዚህ ውሳኔ በኋላ ንብረቱን በዋስትና ይዞት የነበረው ሰው በሚቼ ንብረት አስተዳዳሪነትህ ዋስትናው ተይዞበት የነበረው እዳ እስከአሁን ያልተከፈለኝ ስለሆነ ንብረቱ ተሽጦ እንዲከፈለኝ አድርግልኝ በማለት በወራሹ ላይ ክስ አቀረበ። ይህ ጉዳይ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ስለሆነ ክስ ሊቀርብበት አይችልም ተብሎ ውድቅ ተደረገ። ምንም እንኳን በመጀመሪያው ክስ የተወሰነለት ተከራካሪ የተከራከረው በወራሽነት ችሎታው በሁለተኛው ክስ የተከራከረው ደግሞ በሚቼ ንብረት አስተዳዳሪነት ቢሆንም በሁለቱም ክሶች የተከራከረው በአንድ ሚች መብት ላይ በመመሥረት ነው።

ይህን ለመረዳት ለዲያግኒዝ አንድ ምሳሌ እንመልከት። ኃይለማርያም ንብረቱን መልስልኝ በማለት በገብረማርያም ላይ ክስ መሠረተ። ገብረማርያም ክስ የቀረበበት ንብረት ባለቤት ወልደማርያም ሲሆን እኔ የያዝኩት በተከራይነት ስለሆነ ለከላሹ ማስረክብ አይገባኝም በማለት ተከራክረና/ቤቱ የግራ ቀኙን ክርክር ተመልክቶ የተከላሹን ክርክር ውድቅ በማድረግ የንብረቱ ባለቤት ከላሹ ነው በማለት ወሰነ። ከዚህ ውሳኔ በኋላ ወልደማርያም የንብረቱ ወራሽ ገብረማርያም ነው በማለት ተናዞ ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ። ከዚህም በኋላ ገብረማርያም የወልደማርያም ወራሽ ስለሆንኩ ንብረቱን ልታስረክበኝ ይገባል በማለት በኃይለማርያም ላይ ክስ መሠረተ። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ተመልክቶ ቀደም ብሎ በኃይለማርያምና በገብረማርያም መካከል በተካሄደው ክርክር የተወሰነው ውሳኔ ለሁለተኛው ክስ የመጨረሻ ውሳኔ በመሆን ክርክሩን የሚያግደው አይሆንም ምክንያቱም ገብረማርያም አሁን የሚከራከረው በወልደማርያም ንብረት ወራሽነቱ በአዲስ መብት በመሆኑ ነው በማለት ወሰነ። ይህም ማለት ወልደማርያም በህይወት ቢኖር ኖሮ በኃይለማርያምና በወልደማርያም መካከል በመጀመሪያ በተካሄደው ክርክር በተሰጠው ውሳኔ እንደማይገደድ ሁሉ ገብረማርያም በወልደማርያም ወራሽነት መብቱ የሚያቀርበው ክስ በመጀመሪያው ውሳኔ የሚገደድ አይሆንም ማለት ነው። ሆኖም ይህ ድምዳሜ ትክክል አይደለም የሚል አመለካከት አለ። ምክንያቱም ገብረማርያም በሁለቱም ክሶች የተከራከረው በሁለተኛው ክስ በተለየ ችሎታ ቢሆንም በወልደማርያም መብት ላይ ተመሥርቶ በመሆኑ ነው። ገብረማርያም መብት አለው የሚባል ከሆነ መብቱ በሁለተኛው ክርክርም ቢሆን የተመሠረተው በወልደማርያም መብት ላይ ሲሆን የወልደማርያምን መብት የሚመለከተው ጥያቄ ደግሞ ቀደም ብሎ

1ት
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

ክርክር ተካሂዶበት ውሳኔ ተሰጥቶበታል። ምንም እንኳ መጀመሪያ
 በተሰጠው ውሳኔ ወልደማርያም የማይገደድ ቢሆንም በተመሳሳይ መብት
 የሚከራከረው ገብረማርያም ግን በውሳኔው ተገዳጅ መሆን አለበት
 በቀድሞው ክርክር የተሰጠው ውሳኔ ውጤት የሚለይ በመሆኑ ብቻ አንድ
 ተከራካሪ ጥያቄ ያቀረበው በተለየ መብት ነው ማለት እንደማይቻል
 መገንዘብ ያስፈልጋል። ለምሳሌ አምባዬ ለበላይነህ ላለበት የገንዘብ እዳ
 ዋስትና እንዲሆን በንብረቱ ላይ በአለባ የመጠቀም መብትን ለበላይነህ
 በወለድ አግድ ሰጠ እንበል አምባዬ ለበላይነህ ብር 500 በመክፈል
 የንብረቱን ይዞታ እንዲመልስለት ቢጠይቅ መክፈል የሚገባህ ተጨማሪ
 ገንዘብ አለ በማለት እምቢ ሰላለው ብር 500 በፍ/ቤት አስይዞ የንብረቱ ይዞታ
 እንዲመልስለት በበላይነህ ላይ ክስ አቀረበ። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን መርምሮ
 አምባዩ ከብር 500 ሌላ ለበላይነህ መክፈል የሚገባው እዳ ስለሌለ የንብረቱ
 ይዞታ ይመለስለት በማለት ወሰነ ያንኑ ንብረት በተመለከተ ከጊዜ በኋላ
 በላይነህ ያልተከፈለ ወለድ አለኝ በማለት በአምባዬ ላይ ክስ ቢያቀርብ
 የመጀመሪያው ፍርድ የመጨረሻ ውሳኔ በመሆን ይህን ሁለተኛ ክስ
 ከመቅረብ ያግደዋል። ምክንያቱም በፍ/ቤቱ ውሳኔ መሠረት በላይነህ ብር
 500 ከተከፈለው በኋላ ንብረቱን የመያዝ መብት ያልነበረው ቢሆንም
 ተከራካሪዎች የሚሟገቱት ንብረቱን በተመለከተ በዋስትና ርዕዮነትና
 በዋስትና ያዥነት በተመሳሳይ መብት በመሆኑ ነው። ይህ ማለት ለደንቡ
 አፈፃፀም ሲባል በመጀመሪያው መግት በላይነህ የተከራከረው እንደ ዋስትና
 ያዥ በሚቀጥለው በሌላው መግት ግን እንደ ንብረት ተጋፊ በመሆን ነው
 ማለት አይደለም።

ሐ. ስለሌሎች ሁኔታዎች

ቀጥለን የምንመለከተው ጥያቄ ደግሞ አንድ በመጀመሪያው ክስ
 ተሳታፊ ያልነበረና በመጀመሪያው ክስ ተካፋይ ከነበረ ተከራካሪ መብቱን
 ያላገኘ በሁለተኛው ክስ ተካፋይ የሚሆን ሰው በመጀመሪያው ክስ
 በተሰጠው ውሳኔ ይገደዳል ወይስ አይገደድም የሚለው ነው። ቀደም ብለን
 አበበ የንብረት ኪራይን አስመልክቶ በበቀለ ላይ በመሠረተው ክሥ
 ፍ/ቤቱ የንብረት ባለቤት አበበ ሳይሆን ጀማል ነው በማለት የፈረደውን
 ዓይነት ጉዳይ እንደምሳሌ አንስተን ተመልክተናል። አበበ ከዚህ ውሳኔ በኋላ
 የመሬቱ ባለቤት እኔ ስለሆንኩ ይኸው ይወሰንልኝ በማለት በጀማል ላይ ክስ
 ቢመሰርት የንብረት ኪራዩን አስመልክቶ በሱና በበቀለ መካከል በተካሄደው
 ክርክር የተሰጠው ፍርድ በአሁኑ የባለቤትነት ክሥ ላይ የመጨረሻ ውሳኔ

ያገኘ ጉዳይ ነው ተብሎ ክርክር እንዳይካሄድ የሚያግድ አይሆንም።
 ምክንያቱም ጀማላ በመጀመሪያው ክስ ተካፋይ ያልነበረ ከመሆኑም
 በተጨማሪ በሁለተኛው ክስ የሚከራከረው በበቀለ መብት ላይ ተመሥርቶ
 ባለመሆኑ ነው። በሌላ አባባልም አበበ ቀደም ብሎ በተሰጠው ውሳኔ
 ይገደዳል ወይ የሚለውን ጥያቄ ስንመለከትም የመጀመሪያው ውሳኔ
 የመጨረሻ ውሳኔ ነው ተብሎ ሁለተኛውን ክስ ከማቅረብ የማያግደው
 መሆኑን እንገነዘባለን። ምክንያቱም በሁለተኛው ክስ ተካፋይ ሆኖ የቀረበው
 ጀማላ በመጀመሪያው ክርክር ያልተካፈለና ተከራካሪ ከነበረው ከበቀለ
 የመከራከር መብቱን ያላገኘ በመሆኑ ነው። ስለዚህም ቀጥሎ የሚነሳው ጥያቄ
 አንድን ጉዳይ በአንድ ክርክር አንስቶ የነበረ ተከራካሪ ያንኑ ጉዳይ አንስቶ
 ከሌላ ተከራካሪ ጋር እንደገና ሊከራከርበት ይችላል ወይ የሚል ነው። የሌላ
 አገሮች አንዳንድ ፍ/ቤቶች ቢያንስ የፍትሐብሔር ክርክሮችን በተመለከተ
 ይህ እንደገና የመከራከር መብት ሊኖረው አይገባም የሚል አጭም አላቸው።
 ስለዚህም አንድ የምርት ተጠቃሚ በምርቱ የችርቻሮ ሻጭ ላይ ምርቱ ጉዳት
 ስላደረሰብኝ ካሳ ይከፈለኝ የሚል ክስ አቅርቦ የጉዳቱ ምክንያት ምርቱ
 አይደለም ብሎ ፍ/ቤቱ ከወሰነ በኋላ በምርቱ ጉድለት ምክንያት ለደረሰብኝ
 ጉዳት ካሳ ይከፈለኝ በማለት ተጠቃሚው በአምራቹ ላይ ሌላ ክስ ቢያቀርብ
 ክሱ ተባይነት ሊያገኝ አይገባም ተብሎ በአንድ የአሜሪካ ፍ/ቤት
 ተወሲሷል። ፍ/ቤቱ ለውሳኔው የሰጠው ምክንያት በአንድ ጥያቄ ላይ አንድ
 ጊዜ የተሟገተ ተከራካሪ በሌላ ክስ በመጀመሪያው ክርክር ባልተሳተፈና
 ጉዳዩ የመጨረሻ ውሳኔ አግኝቷል የሚል ተቃውሞ ለማንሳት መብት
 ከሌለው ሰው ጋርም ቢሆን ሊሟገት አይገባም የሚል ነው። ይህ መፍትሄ
 በአንድ ውሳኔ በተሰጠበት ጥያቄ ላይ እንደገና ክርክር ማካሄድን የሚያግድ
 በመሆኑ አስፈላጊ መፍትሄ ነው። ሆኖም ከዚህ ዓይነት መደምደሚያ ላይ
 መድረስ በቁጥር 5 በግልጽ የተፈቀደ ካለመሆኑም በላይ ይህን የተለጠጠ
 የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች ጽንሰ ሀሳብ ፍ/ቤቶች ተፈፃሚ የሚያደርጉት
 መሆኑም አጠያያቂ ነው። ምንአልባት የፍትሕ ሚኒስትሩ በሕጉ ቁጥር 483
 የተሰጠውን ሥልጣን መሠረት በማድረግ በጠቀሰው መልክ ሕጉን
 ተፈፃሚ የሚያደርግ ማሻሻያ ሊያወጣ ይችላል ይሆናል። አሁን ባለው ሁኔታ
 ግን ጉዳዩ መፍትሄ ሳያገኝ የሚቆይ ይሆናል። በመጨረሻም ሰዎች የራሳቸው
 ውንፍ የሌሎችን የጋራ መብት አስመልክተው ክሥ በሚያቀርቡ ጊዜ

የሚኖረውን ውጤት እንመለከታለን። በእንዲህ ዓይነቱ ጉዳይ ላይ የሚሰጠው ውሳኔ በመብቱ ጥቅም ያላቸውንና የመጀመሪያውን ክርክር ባቀረቡት ሰዎች ሥር አቤቱታቸውን እንደሚያቀርቡ የሚቆጠሩትንም ሰዎች የሚያስገድድ ይሆናል። የዚህ ዓይነቱ ደንብ ተፈጻሚ የሚሆነው ሰዎች በቁጥር 38 መሠረት በወኪል በሚከሰቡት ወይም በሚከሰሱበት ሁኔታ ሲሆን በወኪል ለመክራከር የተስማሙት ሰዎች በሙሉ በውሳኔው የሚገደዱ ይሆናሉ። ይህ ደግሞ ከራሳቸው ሌላ በጉዳዩ ጥቅም ያላቸውን ሌሎች ሰዎች ለመወከል መብት ያላቸው ተከራካሪዎች የሚያካሂዷትን መግባትም የሚያጠቃልል መሆን አለበት። በሌላ አባባልም እንደ የጋራ የሆነ መብት በሚኖርበት ጊዜ ይህን መብት በተመለከተ በተካሄደ ማንኛውም ክርክር የመብቱ ባለድርሻ ነን የሚሉትን ሁሉንም ሰዎች ያስገድዳቸዋል። ለምሳሌ በባህል መሠረት የአካባቢው ነዋሪዎች በአንድ መሬት ላይ አለን የሚሉት የግጦሽ መብት ወይም ከአንድ ጉድጓዴ ወይም ምንጭ ውሃ ለመቅዳት አለን የሚሉት መብት በደንቡ መሠረት የአያንዳንዱ ሰው የግሉ መብት ሲሆን ይህን መብት በተመለከተ የተካሄደ ማንኛውም ክርክር ሁሉንም የአካባቢው ነዋሪዎች የሚያስገድድ ይሆናል። ይሁን እንጂ በጋራ የሚጠየቅ መብት በቁጥር 38 እንደተጠቀሰው በክስ ላይ ተመሳሳይ ጥቅም መኖር ማለት ባለመሆኑ በዚህ ቁጥር እንደተጠቀሰው ተመሳሳይ ጥቅም ያላቸው ሰዎች በውክልናው የተስማሙ ካልሆነ በቀር በክርክሩ ላይ በተሰጠው ውሳኔ እንደሚገደዱ ተደርጎ መወሰድ የለበትም። ስለዚህም መብቱ በተወሰነ ቡድን አባላት በጋራ የተያዙ ከሆነ ብቻ ነው በውሳኔው ሁሉም የሚገደዱት።

3. በቀጥታና በሥረ ነገር በጭብጥነት ስለተያዙ ጉዳዮች

የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ የሚለው ደንብ መሠረታዊ መርህ ተፈጻሚ የሚሆነው በሁለተኛው ክርክር የሚያዘው ጭብጥ በመጀመሪያው ክርክርም በቀጥታና በሥረ ነገር ጭብጥነት ተይዞ የነበረ ከሆነ ብቻ ነው። ሆኖም ወደፊት እንደምንመለተው በመጀመሪያው ክርክር መነሳት ይገባቸው የነበሩ ጉዳዮችም ቀደም ብሎ እንደተነሱ ስለሚቆጠር በኋላ በሚቀርብ ክስ ሲነሱ አይችሉም። ከዚህ መሟላት ያለበት ጉዳይ በስተቀር ጥያቄው የሚሽከረከረው በመጀመሪያው ክርክር ተነስተው የነበሩት ጭብጦች የትኞቹ ናቸው በሚለው ላይ ነው። ለዚህ ጥያቄ እልባት ለመስጠት

በአቤቱታ ጽሑፎች ተነስተው ለክርክሩ በጭብጥነት በመያዝ በፍርድ የተካተቱ ጭብጦች ምን ዓይነት ናቸው የሚሉትን ጥያቄዎች መጠየቅ ይኖርብናል። አንድ ጭብጥ እንዲያዝ ለጭብጡ ምክንያት የሆነ አንድ ፍሬ ነገር በአንዱ ተከራካሪ ተነስቶ በሌላው ተከራካሪ የተካደ መሆን አለበት። አንድ ተከራካሪ ያነሳው የፍሬ ነገር ክርክር ጉዳዩን ለመወሰን አላስፈላጊ በሚሆንበት ጊዜ የተነሳውን ፍሬነገር በተመለከተ ጭብጥ አይመሠረትም ከዚህም በተጨማሪ ጭብጥና በጭብጡ ላይ ፍ/ቤቱ የሰጠው ውሳኔ በማስረጃ ላይ ከሰጠው ብይን ተለይቶ መታወቅ ይኖርበታል። ለምሳሌ የሐንሰ ኪራይን በተለመለከተ በሉቃስ ላይ ክስ መሥርቶ ፍ/ቤቱ የተወሰነውን የመሬቱ ክፍል የማያካትተው የኪራይ ማስታወሻ ትክክለኛ ነው በማለት ተቀበለው እንበል። ከዚያም ሉቃስ በኪራይ ማስታወሻው ያልተካተተው የመሬቱ ክፍል በሱ ይዞታ ሥር አለመሆኑ እንዲወሰንለት በየሐንሰ ላይ ክስ አቀረበ። የኪራይ ማስታወሻው ትክክለኛነት በፍርድ ቤቱ መረጋገጡ የመጨረሻ ውሳኔ ሆኖ ይህ ክስ እንዳይቀርብ የሚያደርግ አይደለም። ምክንያቱም በመጀመሪያው ክርክር ፍ/ቤቱ የወሰነው ማስረጃው ተቀባይነት ያለው መሆኑን በተመለከተ ነው። በመጀመሪያው ክርክር የተነሳው ጭብጥ በየሐንሰ የተያዘውን መሬት መጠን የሚመለከት ሳይሆን ሉቃስ በስምምነቱ ላይ እንደተባለው የኪራይ እዳ አለበት ወይ የሚል ነው። የኪራይ ማስታወሻ የቀረበው የኪራይ እዳ መከፈል አለመከፈሉን ለመወሰን ብቻ ነው። በአንድ በጭብጥነት ባልተያዘ ነጥብ ላይ ፍ/ቤቱ የደረሰበት መደምደሚያም እንደዚሁ በነጥቡ ላይ የተደረሰው መደምደሚያ በጉዳዩ ላይ በተሰጠው ውሳኔ የተካተተ ቢሆንም እንኳ የመጨረሻ ውሳኔ ተደርጎ አይወሰድም። ለምሳሌ አየለ ኪራይ ይከፈለኝ በማለት ግርማን ከሰሰው እንበል። ግርማ በእጁ የያዘው ቦታ ስፋት መጠን በኪራይ ስምምነቱ ከተጠቀሰው ቦታ መጠን ያነሰ በመሆኑ የኪራይ መጠን ይቀንስልኝ በማለት ተከራክረ። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መርምሮ ግርማ የያዘው ቦታ በኪራይ ስምምነቱ ከተጠቀሰው መጠን የበለጠ መሆኑን አረጋገጠ። ይህ ፍ/ቤቱ የደረሰበት መደምደሚያ የመጨረሻ ውሳኔ ተደርጎ አይወሰድም ምክንያቱም በክርክሩ የተያዘው ጭብጥ የመሬቱ ስፋት ከተጠቀሰው ያነሰ ነው ወይስ እኩል ነው የሚለው ብቻ ነው። መሬቱ ከዚያ የሚበልጥ መሆን አለመሆኑን አስመልክቶ ጭብጥ ያልተያዘ በመሆኑም በዚህ ነጥብ ላይ ፍ/ቤቱ የደረሰበት መደምደሚያ የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ የሚለው ደንብ ተፈፃሚ የሚሆነው

በመጀመሪያው ክስ በተወሰኑ ጭብጦች ላይ በመሆኑ አንድ ክስ የከላሹን አቤቱታ መሠረታዊ ጉዳይ በማይነካ ምክንያት ከተዘጋ ጉዳዩ የመጨረሻ ውሳኔ ተሰጥቶበታል ተብሎ በዚያው ጉዳይ ላይ በሌላ ጊዜ ክስ ከማቅረብ የሚያግድ አይሆንም እዚህ ላይ ማስታወስ የሚገባን የከላሹን አቤቱታ መሠረታዊ ጉዳይ የማይነካው ምክንያት አቤቱታው በይርጋ ታግዷል የሚለውን የመሰለ ከሆነ ባዚያ ጉዳይ ሌላ ክስ ከማቅረብ የሚያግድ መሆኑን ነው። ሌላ ክስ ከማቅረብ የማያግድ የከሣሹን አቤቱታ መሠረታዊ ጉዳይ የማይነካ ምክንያት ምሳሌ የሚሆነው ፍ/ቤቱ ሥልጣን የለውም በሚል ፣ ፍ/ቤት ሳይቀርቡ በመቅረት ፣ የክሱን ምክንያት ሳይገልጽ በመቅረት ፣ ለክርክሩ ወጭ መያዣ በሚጠይቅ ጊዜ ባለማስያዝ ምክንያት ክሱን መዝጋት ነው። ፍ/ቤት ሳይቀርብ በመቅረት ክሱ ሲዘጋ ሌላ ክስ ማቅረብ ስለሚከለክልበት ሁኔታ ቁጥር 74 ይመልከቱ። በተመሳሳይ ሁኔታም የፍርድ ባለእዳው ሽያጩ የተፈፀመው የጽሑፍ ማስታወቂያ ሳይወጣ በመሆኑ ሽያጩ ይነሳልኝ በማለት ሻጩ ያቀረበው ማመልከቻ ይህን ጉዳይ በተመለከተ አቤቱታ ማቅረቢያ ጊዜው አልፏል ተብሎ ውድቅ ቢደረግ ገዢው ንብረቱን እንዲያስረክበው ክስ በሚያቀርብበት ጊዜ የሽያጩን ሕጋዊ መሆን አለመሆን ጥያቄ በክርክሩ ላይ ሊያነሳው ይችላል።

በአንድ ጉዳይ ላይ የሚቀርቡት ወይም የሚያዙት ትክክለኛ ጭብጦች ከሣሽ በሚፈልገው ዳኝነትና ተከሣሽ በሚያቀርበው መከላከያ ላይ የሚመረከው ይሆናሉ። አበበ አንድ የተወሰነ መሬትን በተመለከተ ባለቤት መሆኑ እንዲወሰንለትና የመሬቱ ኪራይም እንዲከፈለው በበቀለ ላይ ክስ መስርቶ በቀለ የመሬቱ ባለቤት አበበ አይደለም ለአበበ ሊከፈል የሚገባው የመሬት ኪራይም የለብኝም በማለት ቢክድ በዚህ ክርክር የሚያዙ የግድ ሁለት ጭብጦች ይኖራሉ። ምክንያቱም አበበ የመሬት ባለቤትነቱንና ከበቀለ ላይ የመሬት ኪራይ የማግኘት መብቱን በሚመለከቱ ሁለት ነገሮች ላይ ነው አቤቱታ ያቀረበው። በሌላ በኩል አበበ የዚህ ዓመት ኪራይ በሙሉ ያልተከፈለኝ ስለሆነ እንዲከፈለኝ ይወስንልኝ በማለት በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ በክሱ የጠየቀው ብር 500 ተወሰነለት እንበል። አበበ በዚህ ክስ ያቀረበውን የኪራይ ገንዘብ መጠን ያሰላው በካሬሜትር ሂሳብ ቢሆንም የኪራዩ መጠን በካሬ ሜትር ይህን ያህል ብር መሆኑ ይወስንልኝ ብሎ አቤቱታው አልጠቀሰም። ስለዚህም የክርክሩ ጭብጥ የአመቱ ኪራይ ምን ያህል ነው የሚለው ነበር። በመሆኑም ለሚቀጥለው አመት ኪራይ ከፍያ

በሚቀርብበት ክስ በቀለ የኪራዩ ክፍያ የተሰላበትን ሁኔታ ሊቃውሔው ይችላል። ምክንያቱም ኪራዩ የተሰላበት መጠን በመጀመሪያው ክርክር በቀጥታና በሥረነገሩ ብጭብጥነት ያልተያዘ በመሆኑ ነው። ይህ መርህ በቀረበው መከላከያ በተያዘ ጭብጥም ተፈፃሚ የሚሆን ነው። ለምሳሌ አበበ የአመቱ ኪራይ ስላልተከፈለኝ እንዲከፈለኝ ይወስንልኝ በማለት በቀለላይ ላቀረበው ክስ በቀለ መሬቱ ከኪራይ ነፃ ነው የሚል ክርክር አቅርቦ ተፈረደበት እንበል። ለሚቀጥለው ዓመት ኪራይ በሚቀርበው ክስ መሬቱ ከኪራይ ነፃ ነው ወይስ አይደለም የሚለው ጭብጥ የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ ነው። ምክንያቱም ይህ ጭብጥ በመጀመሪያው ክስ ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ በመሆኑ ነው። ሆኖም በመጀመሪያው ክስ የተያዘው ጭብጥ ከመሬቱ ምን ያህል የምርት መጠን ተገኘ የሚል ብቻ ቢሆን ኖሮ በሌላ ጊዜ በሚቀርብበት ክስ ተከላሹ መሬቱ ከኪራይ ነፃ ነው የሚል ክርክር ለማንሳት ይችል ነበር ምክንያቱም በመጀመሪያው ክርክር ውሳኔ የተሰጠው የዚያ ዓመት የኪራይ መጠን ምን ያህል ነው በሚለው በተከራካሪዎች መካከል በነበረው ጭብጥ ላይ ብቻ በመሆኑ ነው።

ከዚህም በተጨማሪ አንድ ጉዳይ በክሱ ከቀረበው አቤቱታ አንፃር የግድ በጭብጥነት መያዝ ባይኖርበትም በተከራካሪዎች በቀረበው አቤቱታ ወይም መከላከያ መሠረት በጭብጥነት ሊያዝ ይችላል። ለምሳሌ አስናቀ የሟቹ የአቶ አበበ ወራሽ ስለሆንኩ የሟቹ የነበረው ንብረት ኪራይ ይከፈለኝ በማለት በወ/ሮ ጠጅቱ ላይ ክስ አቀረበ እንበል። ሆኖም የሟቹ ወራሽ እኔ ነኝ በማለት ወ/ት አሳመነች ተቃውሞ ስላቀረበች የክርክሩ ተግባራዊ ተደረገች። በተደረገው ክርክርም ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መርምሮ የሟቹ የአቶ አበበ ወራሽ አስናቀ መሆኑን በመቀበል ኪራዩ እንዲከፈለው ወሰነ። ከዚህ በኋላ የአቶ አበበ ወራሽ እኔ መሆኔ ይታወቅልኝ በማለት ወ/ት አሳመነች አስናቀ ላይ ክስ መሠረተች ይህ ጉዳይ ግን የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ ነው። ምክንያቱም ምንም እንኳን የመጀመሪያው ክስ የኪራይ ክፍያን በተመለከተ በወ/ሮ ጠጅቱ ላይ የቀረበ ቢሆንም በአስናቀና በአሳመነች መካከል ያለው ወራሽነትን የሚመለከት ጭብጥ በዚሁ በመጀመሪያው ክርክር ውሳኔ የተሰጠበት በመሆኑ ነው። እንደዚህ ባለው ሁኔታ አዘውትሮ ሊነሳ የሚችለው ጥያቄ ጉዳዩ በቀጥታና በሥረነገሩ ብጭብጥነት የተያዘ ነበር ወይ የሚለው ነው። ለምሳሌ አበበ ሚስቱንና ወንድሙን በሕይወት ትቶ ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ እንበል።

የሚችሉት ወ/ሮ አልጋሪታው ለሀገራችን ሲረዱ እንዲከፈላቸው በአቶ ክብሩ ላይ ክስ መሠረቱ። በዚህን ጊዜ የሚቼ ወንድም አቶ አየለ ንብረቱ በሚቼና በእኔ በጋራ ባለቤትነት ተይዞ የነበረ በመሆኑና አሁንም በህይወት ያለው ንብረቱን ይወስዳል በሚለው ደንብ መሠረት ባለቤትነቱ ለእኔ ተላልፏል በማለት በክርክሩ ጣልቃ ገባ። አቶ አየለ ባቀረበው ክርክር እኔና ሚቼ ወንድሜ የንብረቱን ኪራይ በጋራ እንቀበል ነበር በማለት ገለጸ። በዚህ ክርክር የሚያዙት ጭብጦች አቶ አየለ የንብረቱን ኪራይ ከሚቼ ጋር በጋራ ይቀበል ነበር ወይስ አይቀበልም የሚልና ለመሆኑ አቶ ክብሩ ያለበት የኪራይ መጠን ምን ያህል ነው የሚሉ ናቸው። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ተመልክቶ ኪራዩን ይቀበል የነበረው ሚቼ ብቻ ነው በማለት ወሰነ ከዚህ ውሳኔ በኋላ የሚቼ ወንድም ንብረቱ በእኔና በሚቼ በጋራ ባለቤትነት ተይዞ የነበረ መሆኑ ይወሰናል። በማለት ባቀረበው ክስ በመጀመሪያው ክርክር የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ ነው ተብሎ ሊታገድ አይገባውም በማለት የሕንድ ፍ/ቤት ወሰነ። ምክንያቱም በመጀመሪያው ክስ መሠረታዊ ጭብጥ የነበረው ኪራዩን የሚቀበሉት በጋራ ነበር ወይስ አይደለም የሚል በመሆኑና የንብረቱ የጋራ ባለቤትነት ጥያቄ የተነሳው በቅርንጫፍነት ብቻ በመሆኑ ነው። ፍ/ቤቱ ይህን የጋራ ባለቤትነት ጥያቄ ያነሳው ከኪራዩ መቀበል ጋር ግንኙነት ያለው ሆኖ ባገኘው አጋጣሚ ብቻ ነው። ስለዚህም ባለቤትነትን በተመለከተ ግልጽና ቁርጥ ያለ ጭብጥ ያልተያዘ በመሆኑ ጉዳዩ በሁሉም ገጽታው በተሟላ መልኩ ታይቷል ማለት አይቻልም። በመሆኑም የባለቤትነት ጥያቄን የሚመለከተው ጉዳይ በቀጥታና በሥረ ነገርነት በጭብጥ ስላልተያዘ የመጀመሪያው ውሳኔ ለዚህ ክስ የመጨረሻ ውሳኔ በመሆን የሚያግደው አይሆንም። ምን ጉዳዮች ናቸው በቀጥታና በሥረ ነገርነት በጭብጥነት ተይዘዋል የሚባሉት የሚለው ጥያቄ አንዳንድ ጊዜ ከተከላሽ ከሣሽ ክስና ከማቻቻል ጥያቄ ጋር የሚተሳሰሩበት ሁኔታም አለ። አንድ ተከላሽ በከላሹ ላይ የተከላሽ ከላሽ ክስ ወይም የማቻቻል ጥያቄ የማቅረብ ምርጫ ያለው ቢሆንም ይህን እንዲያደርግ ግን አይገደድም። ስለዚህም ወደፊት እንደምንመለከተው ተከላሽ ክስ በቀረበበት ጊዜ ይህን ጥያቄ ካላነሳ ወደፊት በዚህ ጥያቄ ላይ ክስ ከማቅረብ የሚታገድ አይሆንም ሆኖም ይህን ክስ ለማቅረብ መሠረት የሆኑትን የፍሬ ነገር መከራከሪያዎች ክስ በቀረበበት ጊዜ እንደመከላከያ ካነሳ በጉዳዩ ላይ ጭብጥ ስለሚያዝ የሚሰጠው ውሳኔ በጉዳዩ ላይ የመጨረሻ ውሳኔ ይሆናል። ለምሳሌ ሻጭ የሽጠው እቃ ዋጋ እንዲከፈለው በገዥ ላይ ክስ ቢያቀርብና ገዥ የተረከብ

ኳቸው እቃዎች የተበላሹ በመሆናቸው ለጥራት ያለው እቃ የማቅረብ ግዴታውን ስላልተወጣ ዋጋውን ልከፍል አይገባም በማለት ተከራክሮ ለሻጩ ቢወሰን ገዥው የተበላሽ እቃ በመረከቤ ለደረሰብኝ ጉዳት ካሣ ይከፈለኝ በማለት በሻጩ ላይ ሌላ ጊዜ ክስ ማቅረብ አይችልም። ምክንያቱም ገዥው ባቀረበው ክስ የሚነሳው እቃው ጉድለት ያለበት መሆን አለመሆኑን የሚመለከተው ጭብጥ ሻጩ ባቀረበው ክርክር በተያዘው የእቃውን ጥራት የሚመለከተው ጭብጥ ውስጥ የተካተተና ይህ ደግሞ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ በመሆኑ ነው። ስለዚህም እንደገና ክስ ሊቀርብበት አይችልም። ገዢው የእቃውን ዋጋ እንዲከፍል ክስ በቀረበበት ጊዜ በእቃው ጉድለት ምክንያት ለደረሰብኝ ጉዳት ካሣ ይከፈለኝ በማለት የተከላሸ ከሣሽ ክስ አቅርቦ በአቤቱታው አቀራረብ ጉድለት ምክንያት ክሱ ቢሠረዝበትና አቤቱታውን አሻሽሎ ሳያቀርብ ቢቀርም እንደዚሁ በሌላ ጊዜ በእቃው ጉድለት ምክንያት ለደረሰብኝ ጉዳት ካሣ ይከፈለኝ በማለት ክስ ሊቀርብ አይችልም። ምክንያቱም የእቃውን ጥራት የሚመለከተው ጭብጥ በመጀመሪያው ክርክር የተነሳ በመሆኑና ከውጤቱ አንፃር በገዥው ላይ የተወሰነ በመሆኑ ነው።

በሌላ በኩል ደግሞ የተከላሹ ክስ ምክንያት የሆኑት ፍሬነገሮች በመጀመሪያው ክስ የግድ የማይካተቱና በዚህም ምክንያት ጭብጥ ያልተያዘ ባቸው ከሆነ ግን በነዚህ ፍሬነገሮች ላይ ወደፊት ክስ ማቅረብ የሚከለክል አይሆንም። ለምሳሌ ከላሽ የሕንፃ ሥራ ውልን በተመለከተ ሕንፃው ያለአግባብ በመሠራቱ በደረሰው ጉድለት ምክንያት ጥገና ማድረግ በማስፈለጉ ጥገና በሚደረግበት ጊዜ ማግኘት ይገባኝ የነበረውን ኪራይ ስላጣሁና ተቋራጩ የእኔ ንብረት የሆነውን የሕንፃ መሥሪያ ቁሳቁስ ለግሉ ስለወሰድብኝ ለደረሰው ጉዳት ካሣ ሊከፍለኝ ይገባል በማለት በውል ማፍረስ ላይ ተመሥርቶ በሕንፃ ተቋራጩ ላይ ክስ አቀረብ። ተከላሹም በመከላከያ መልሱ ለሠራሁት ሥራና ለሥራው ላዋልኩት ቁሳቁስ ገንዘብ እንዲከፈለኝ በአሁኑ ከሣሽ ላይ ከአሁን በፊት ክስ አቅርቤ የተወሰነልኝ በመሆኑ በሕንፃው አሠራር ላይ ጉድለት አለ የተባለውንና የሕንፃ መሣሪያ ቁሳቁሶችን ያለአግባብ ወስዷል የተባለውን ነጥብ የሚመለከቱት ጭብጦች የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች ናቸው በማለት ክርክር አቀረብ። ክርክሩ የቀረበለት የአሜሪካ ፍ/ቤትም ጉዳዩን መርምሮ የሕንፃው አሠራር ሁኔታና የሕንፃ መሥሪያው ቁሳቁስ ያለአግባብ መወሰድ አለመወሰድ በመጀመሪያው ክስ ባልተገለፀ መልኩ እንኳ በጭብጥነት የተያዙ አልነበሩም በማለት የተከሣሹን ክርክር

ውድቅ አድርጎ የሕንፃ ሥራ ተቋራጭ ለሠራው ሥራ ገንዘቡ የተከፈለው ቢሆንም የዚህ ክስ መቅረብ የሚታገድ አይሆንም በማለት ወሰነ። የሕንፃ ሥራ ተቋራጭ ለሠራው ሥራ ዋጋውን የመክፈል መብት እንዳለው የሚታመን ቢሆንም ለከሳሹ ባሉበት ሌሎች ግዴታዎች ደግሞ ኃላፊነት አለበት። በመጀመሪያው ክስ የሕንፃ ሥራ ተቋራጭ ክፍያ የማግኘት መብት ያለው መሆን አለመሆኑን በተመለከተ የተያዘ ጭብጥ አልነበረም። ለዚህም ምክንያቱ የሕንፃው አሠራር ጉድለት ያለበት መሆኑና የሕንፃ መሥሪያ ቁሳቁሶች ያለአግባብ መወሰድ የታወቀው ከጊዜ በኋላ ስለሆነ ሊሆን ይችላል። ወይም ከሳሹ የሕንፃ ተቋራጭን ክፍያ በውሉ መሠረት አምኖ የሕንፃውን የአሠራር ጉድለትና የቁሳቁሶችን መወሰድ በተመለከተ በሌላ ጊዜ ክስ ለማቅረብ አስቦ በመጀመሪያው ክስ ስላላነሳው ሊሆን ይችላል። እዚህ ላይ መነሳት ያለበት ነጥብ በመጀመሪያው ክስ የሕንፃውን ሥራ ጥራትና የሕንፃ መሥሪያ እቃዎችን አለአግባብ መወሰድ በተመለከተ ጭብጥ ያልተያዘ በመሆኑ እነዚህ ጭብጦች የሚነሱበት በሌላ ጊዜ የሚቀርብ ክስ የመጨረሻ ውሳኔ ተሰጥቶበታል ተብሎ የማይታገድ መሆኑ ነው።

በመጀመሪያ በቀረበው ክስ በተያዙት ጭብጦች ላይ የተሰጠው ውሳኔ ለክርክሩ እልባት የሚሰጠው ከሆነ የተፈረደበት ተከራካሪ በጭብጦቹ ላይ አዲስ ማስረጃ ለማቅረብ በመሞከር ወይም የጭብጦቹን ባህሪ በመቀየር ክርክሩን እንደገና ለመክፈት አይችልም ለምሳሌ ከሣሽ የተከሳሽን ቤት ወለል ጡብ ለማልበስ ውል ተዋውሎ ሥራውን ከሠራ በኋላ ገንዘብ ስላልተከፈለው እንዲከፈለው ክስ አቀረበ እንበል። ተከሳሽ ባቀረበው መልስ ከሣሽ ሥራውን በአግባቡ ስላልሠራው ወለሉ ዝጉና መልክ አልባ ሆኖ የሚገኝ ሲሆን ይህን እንዲያስተካክል ተጠይቆ ፈቃደኛ ባለመሆኑ ገንዘቡን ልከፍል አይገባም በማለት ተከራከረ ፍ/ቤቱም ጉዳዩን ተመልክቶ ለተከሳሹ ወሰነ። ከዚህ በኋላ ከሳሹ በቤቱ ወለል ላይ ያለውን ጉድለት ለማስተካከል የቤቱን ባለቤት ጠይቆ ጥያቄው ተቀባይነት ሳያገኝ ቀረ። ከዚህም በማስከተል በቤቱ ወለል ላይ የተፈፀመውን ጉድለት ለማስተካከል ጠይቁ ጥያቄየተቀባይነት ሳያገኝ የቀረ ከመሆኑም በላይ የቤቱ ባለቤት ጉድለቱ በሌላ ሰው በዝቅተኛ ዋጋ እንዲስተካከል ያደረገ ስለሆነ የሠራሁበት ገንዘብ ይከፈለኝ በማለት ለሁለተኛ ጊዜ ክስ ቢያቀርብ ጉዳዩ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ስለሆነ ክሱ ተቀባይነት አያገኝም። ምክንያቱም የሁለቱም ክሶች ጭብጥ ከሳሽ የውል ግዴታውን በአግባቡ ፈጽሟል ወይ የሚልና አንድ ዓይነት

በመሆኑ ነው። በሁለተኛው ክብ የተከሰቱ የውል ግዴታውና የተወጣ መሆኑን ለማሳየት አዲስ ፍሬነገር በማቅረብ ብቻ ነው። የውል ግዴታውን በአግባቡ መወጣት አለመወጣቱን የሚመለከተው ጭብጥ ደግሞ ቀደም ብሎ የተወሰነ ስለሆነ እንደገና ክርክር ሊከፈትበት የሚችል አይደለም።

በመጨረሻም በጭብጦቹ የተለዩ ባህሪ ምክንያት በአንዳንድ ጭብጦች ላይ የሚሰጥ ውሳኔ የመጨረሻ በመሆን በዚያው ጉዳይ ሌላ ክስ ከማቅረብ የማያግድ መሆኑን መገንዘብ ይኖርብናል። ለዚህ ጥሩ ምሳሌ የሚሆነው ቀለብ ለመስጠት ባለ ግዴታ ላይ ተመሥርቶ መስጠት ያለበት የቀለብ መጠን ስንት ነው በማለት የሚያዝ ጭብጥ ነው። የዚህ ግዴታ መጠን በተለያዩ ሁኔታዎች ላይ የተመሠረተና ሁኔታዎች ሊለዋወጡ የሚችሉ በመሆናቸው (የፍ/ሕግ ቁ. 807 ይመልከቱ) ቀለብ ይሰጠኝ ተብሎ በቀረበ ጥያቄ ላይ የተሰጠ ውሳኔ የመጨረሻ ሆኖ ወደፊት የሚቀርብ ሌላ ክስን የሚያግድ አይሆንም። ምክንያቱም የሚቀጥለው ክስ በቀረበ ጊዜ ሁኔታዎች ተለውጠው ሊገኙ የሚችሉ በመሆኑ ነው።

4. ዳኝነት የታየበትና በመጨረሻ የተወሰነ ጉዳይ

ሀ. በፍርድ ቤት የተወሰነ ጭብጥ

በአንድ ጉዳይ ላይ በርካታ ጭብጦች ሊነሱ የሚችሉ ቢሆንም ውሳኔ የተሰጠው ግን በሁሉም ላይ ላይሆን ይችላል። አንድ የሕንድ ፍ/ቤት እንደገለጸው የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ ማለት ከቃላቱ ትርጉም መረዳት እንደሚቻለው ፍ/ቤት የዳኝነት እውቀቱን ተግባራዊ በማድረግ ከክርክርና ከምርመራ በኋላ አከራካሪ በሆነው ነጥብ ላይ ውሳኔ የሰጠበት ጉዳይ ማለት ነው። ስለዚህም አንድ ጭብቅ በክርክሩ ውስጥ የተነሳ ቢሆንም ውሳኔ ያልተሰጠበት እስከሆነ ድረስ የክሱ ውጤትም ምንም ይሁን ምን ውሳኔ ያልተሰጠበትን ጭብጥ በተመለከተ ጉዳዩ የመጨረሻ ውሳኔ ተሰጥቶበታል ሊባል አይችልም። ለምሳሌ አበበ አለመግባባት የተፈጠረበት መሬት ባለቤት እኔ መሆኔ ይወሰንልኝ በማለት በበቀለ ላይ ክስ መሥርቶ በቀለ ባቀረበው መልስ የመሬቱ ባለቤት አበበ አይደለም በማለት ክሱን ከመከዳም በላይ በጉዳዩ ላይ ክስ ማቅረብ የሚቻልበት የይርጋ ጊዜ አልፏል በማለት ክርክር አቀረበ። ፍ/ቤቱ በተከሳሽ የቀረበውን ተቃውሞ መሠረት በማድረግ ክስ የማቅረቢያ የይርጋ ጊዜው አልፏል ብሎ ክሱን ሰረዘው። በዚህ ጉዳይ የመሬቱ ባለቤት ማን ነው የሚል ጭብጥ የተነሳ ቢሆንም ውሳኔ ያልተሰ

ጠበት በመሆኑ ይህ ጭብጥ የመጨረሻ ውሳኔ ተሰጥቶበታል የሚባል አይሆንም። ምክንያቱም የመሬቱ ባለቤትነትን የሚመለከተው ጭብጥ ውሳኔ እስካልተሰጠበት ድረስ ጉዳዩ ለበቀለ የተወሰነ መሆኑ ግምት የሚሰጠው ባለመሆኑ ነው። ስለዚህም ይህን የመጀመሪያው ክርክር የሚመለከተው መሬት አበበ ከበቀለ ነጥቆ ቢወስድና በቀለ የመሬቱ ባለቤት እኔ ስለሆንኩ አበበ መሬቱን እንዲለቅ ይወስንልኝ በማለት ክስ ቢያቀርብ በዚህ ለሁለተኛ ጊዜ በቀረበ ክስ አበበ የመሬቱ ባለቤት በቀለ ሳይሆን እኔ ነኝ የሚል ክርክር ለማቅረብ ይችላል። ወይም አበበ የሸጥኩለትን እቃ ዋጋ ይከፈላል በማለት በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ እቃው የተሸጠው በዱቤ ስለሆነና የዱቤው መክፈያ ጊዜ ስላልደረሰ ተከላሽ ዋጋውን እንዲከፍል አይገደድም በማለት ፍ/ቤቱ ክሱን ዘጋው እንበል። በዚህ ጉዳይ ክፍያውን የተመለከተ ጭብጥ የተነሳ ቢሆንም በዚህ ጭብጥ ላይ ውሳኔ ያልተሰጠ በመሆኑ የዱቤው መክፈያ ጊዜ ሲደርስ አበበ የእቃውን ዋጋ እንዲከፈለው በበቀለ ላይ ሌላ ክስ ሊያቀርብ ይችላል። ሆኖም ውሳኔው በቀጥታ ውሳኔ ያልተሰጠበትን ጭብጥ መወሰንን የግድ የሚያካትት ከሆነ በቂ ነው። ለምሳሌ በጭብጡ ላይ በግልጽ ውሳኔ ያልሰጠውን የበታች ፍ/ቤት ፍርድ ያፀናው የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ፍርድ ጭብጡ መሠረታዊ መሆኑን የሚያሳይ ከሆነ በዚያ ጭብጥ ላይ ውሳኔ ተሰጥቷል ለማለት በቂ ነው።

አንድ ጉዳይ ይግባኝ የተባለበት ከሆነ ውሳኔ የተሰጠባቸው ጭብጦች የትኞቹ እንደሆኑ ለመረዳት ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የሰጠው ውሳኔ መታየት ይኖርበታል። የበታች ፍ/ቤት የደረሰባቸው በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔ በግልጽ ያልተጠቀሱ ቢሆንም ለውሳኔው መሰጠት አስፈላጊ ሆነው እስከተገኙ ድረስ የይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔ በእነዚህ መደምደሚያዎች በሁሉም ላይ የመጨረሻ ውሳኔ ይሆናል። ከዚህ ጋር በተያያዘ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት አንድን ጉዳይ የበታች ፍ/ቤት ውሳኔውን ለመስጠት መሠረት ካደረገው በተለየ ምክንያት የሚወሰንበትን ሁኔታ መጥቀስ ይቻላል ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጉዳዩን በዚህ ሁኔታ ከወሰነ ደግሞ ውሳኔው የመጨረሻ የሚሆነው ለውሳኔው መሠረት ያደረገውን ምክንያት በተመለከተ ብቻ ነው። ለምሳሌ ውልን በተመለከተ ከሣሽ ያቀረበውን ክስ ፍ/ቤቱ ክሱ በይርጋ ታግዷል በማለት ሰረዘው እንበል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይግባኙን መርምሮ ክሱ በይርጋ አልታገደም ካለ በኋላ በተዋዋዮች መካከል ውል የለም በማለት በዚህ ምክንያት ላይ ተመሥርቶ የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ

ለተከሳሹ አፀናው። ይህ ከሆነ ደግሞ በተከራካሪዎች መካከል ውል አለ ወደሰ የለም የሚለውን ጭብጥ በተመለከተ ውሳኔው የመጨረሻ ይሆናል ማለት ነው።

በአንድ ጭብጥ ላይ የሚሰጥ ውሳኔ ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ መሆን አለበት። ከላይ በተመለከትነው ምሳሌ የበታች ፍ/ቤት ክሱ በይርጋ ታግዷል በማለት ከወሰነ በኋላ በተከራካሪዎች መካከል ውል የለም በማለት ቢወስንና ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የይርጋውን ጊዜ ማለፍ አስመልክቶ የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ቢያፀናው በተከራካሪዎች መካከል ውል የለም የሚለውን ቢያፀናውም እንኳ ውሉን በተመለከተ ውሳኔው የመጨረሻ አይሆንም። የበታች ፍ/ቤት በተከራካሪዎች መካከል ውል መኖር አለመኖሩን የሚመለከተውን ጭብጥ የወሰነው ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የይርጋ ጊዜውን ማለፍ በተመለከተ የተሰጠውን ውሳኔ ከሻረው ጉዳዩ ተመልሶ ወደሱ እንዳይላክ ለማድረግ ሊሆን ይችላል። ሆኖም ክሱን ማቅረብ የሚቻልበት የይርጋ ጊዜ አልፏል ተብሎ ከተወሰነ ውል መኖር አለመኖሩን በተመለከተ ውሳኔ መስጠቱ አስፈላጊ አይሆንም ነበር። የይርጋ ጊዜው አልፏል የሚለው ውሳኔ ሲሰጥ የውሉ መኖር አለመኖር ጥያቄ ጭብጥ መሆኑ ስለሚያቆም በዚህ ጥያቄ ላይ የሚሰጠው ውሳኔም የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም በሌላ ሁኔታም በቀለ ዛፊን ቆርጦ ስለወሰደብኝ የጉዳት ካሣ ሊከፍለኝ ይገባል በማለት አበበ ክስ አቅርቦ ፍ/ቤቱ አበበ የመሬቱ ባለቤትም አይደለም ከዚህ በተጨማሪ በቀለ ተቆረጦ የተባለውን ዛፍ አልቆረጠም ብሎ የበታች ፍ/ቤት በሁለቱም ምክንያቶች ለበቀለ ቢፈርድና ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በቀለ ክስ የቀረበበትን ዛፍ አልቆረጠም ብሎ ውሳኔውን ቢያፀናው የመሬቱን ባለቤትነት በተመለከተ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም። አንድ ውሳኔ ይግባኝ ከተባለበት የመጨረሻ የሚሆነው ጭብጥ በይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔ ከተሰጠበት ብቻ ሲሆን በዚህ ጉዳይ ደግሞ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ውሳኔ የሰጠው የዛፉን መቆረጥ አለመቆረጥ በሚመለከተው ጭብጥ ላይ እንጂ ባለቤትነትን በሚመለከተው ጭብጥ ላይ አይደለም።

የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠባቸው ጭብጦች የትኞቹ ናቸው የሚለውን ጥያቄ በተመለከተ ችግር የሚከሰተው ሁለት ወይም ከሁለት የበለጡ ጭብጦች በፍ/ቤት በሚወሰኑበት ጊዜ ነው። የሚነሳው ጥያቄም በሁሉም ጭብጦች ላይ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ነው ወይ የሚል ነው። ሁሉም ጭብጦች በበታች ፍ/ቤት በሚወሰኑበት ጊዜ የጥያቄው መልስ የሚመስ

ረተው ከጭብጦቹ መካከል አንዱ የተወሰነበት ተከራካሪ በውሳኔው ላይ ይግባኝ የሚያቀርብ በመሆን አለመሆኑ ላይ ነው። ለምሳሌ አበበ ንብረትነቱ የከበደ የሆነን ንብረት እንዲያስረክበው በበቀለ ላይ ክስ አቀረበ ይህን ጥያቄ ለማቅረብ መብት እንዳለው ለማስረዳት የጠቀሰው የከበደ የጉዲፍቻ ልጅ ነኝ ከዚህም በተጨማሪ ክስ የቀረበበትን ንብረት ከበደ በሽያጭ አስተላልፎ ልኛል የሚሉትን ሁለት ምክንያቶች ነው። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ተመልክቶ አበበ የከበደ የጉዲፍቻ ልጅ አይደለም ካለ በኋላ ክስ የቀረበበትን ንብረት ከበደ በሽያጭ ያስተላለፈለት መሆኑን በማረጋገጥ ለአበበ ፈረደ ይህን ጉዳይ በተመለከተ የጉዲፍቻ ልጅ የመሆን አለመሆኑ ጭብጥ የመጨረሻ ውሳኔ ተሰጥቶበታል ሊባል እንደማይችል አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ሰጥቷል ፍ/ቤቱ ለዚህ ውሳኔ የሰጣቸው ሁለት ምክንያቶች፤ 1/ ፍ/ቤቱ ክስ የቀረበበት ንብረት ለከሳሹ በሽያጭ የተላለፈለት መሆኑን ካረጋገጠ የጉዲፍቻ ልጅነቱን የሚመለከተውን ጭብጥ መወሰኑ ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ አልነበረም፤ 2/ ፍ/ቤቱ የወሰነው ለከሳሹ በመሆኑ የጉዲፍቻ ልጅነቱን ጭብጥ በተመለከተ ከሳሽ ይግባኝ ሊያቀርብ አይችልም ነበር፤ የሚሉ ናቸው።

በተመሳሳይ ሁኔታም አበበ የመሬቱ ባለይዞታ እኔ ስለሆንኩ ይዞታውን ይመልስልኝ በማለት በበቀለ ላይ ላቀረበው ክስ ተከሳሹ ባቀረበው መልስ መሬቱን እንድለቅ በቅድሚያ ማስታወቂያ ስላልተሰጠኝ ክሱ ተቀባይነት ሊያገኝ አይገባውም ባማራጩም የመሬቱ ባለይዞታ አበበ ሳይሆን እኔ ነኝ በማለት ተከራከረ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መርምሮ ተከሳሽ የመሬቱ ባለይዞታነት መብት የለውም ካለ በኋላ ክሱ የቀረበው ግን ተከሳሹ መሬቱን እንዲለቅ በቅድሚያ ማስታወቂያ ሳይሰጠው በመሆኑ ክሱ ተቀባይነት የለውም በማለት ውድቅ አደረገው። በዚህ ጉዳይም ይዞታን በተመለከተ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ አይደለም ምክንያቱም ክሱን ውድቅ በማድረግ ፍ/ቤቱ ውሳኔ የሰጠው ለተከሳሹ በመሆኑ ይዞታን በተመለከተ በተሰጠው ውሳኔ ላይ ይግባኝ ማቅረብ የማይችል ስለሆነ ነው። ስለዚህም የበታች ፍ/ቤት ክርክሩን የፈረደው ለሱ በመሆኑ በዚሁ ፍ/ቤት በወሰነበት ነጥብ ላይ ይግባኝ ማቅረብ በማይችል ተከራካሪ ላይ ይህን ነጥብ በተመለከተ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ አይደለም የሚለውን እንደአጠቃላይ መርህ መውሰድ እንችላለን።

አሁን ደግሞ በጉዳዩ ላይ ይግባኝ ቀረበ እንበል። ከላይ በመጨረሻ በተመለከትነው ምሳሌ ምንም የማነሳ ችግር አይኖርም። ምክንያቱም

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በመጀመሪያ በጉዳዩ ላይ ክስ የማቅረቢያ ጊዜው ደርሷል ወይስ አልደረሰም የሚለውን ወደ ክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ የማይገባ ጭብጥ ስለሚመረምርና ይህን የሚያደርገውም መሬቱ እንዲለቀቅ በቅድሚያ ማስታወቂያ ያልተሰጠ በመሆኑ ነው። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በዚህ ጭብጥ ላይ የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ካፀናው በይዞታ ጥያቄ ላይ ውሳኔ አይሰጥም። በዚህ ክስ በአሁኑ ጊዜ መቅረብ ይችላል ወይስ አይችልም በሚለው ጭብጥ ላይ የተሰጠውን ውሳኔ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ከሻረው ግን ይዞታን የሚመለከተውን ጭብጥ መወሰን ይኖርበታል። በሌላ አባባልም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ወደ ክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ የሚገባውን ጭብጥ መመርመር ያለበት ወደ ክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ በማይገባው ጭብጥ ላይ ተመሥርቶ ክርክሩን መወሰን የማይችል በሚሆንበት ጊዜ ነው ማለት ነው። ቀደም ብሎ ባየነው የጉዲፈቻ ልጅነትን የሚመለከት ምሳሌ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ንብረቱ በሽያጭ ተላልፏል ወይስ አልተላለፈም የሚለውን ጥያቄ በመጀመሪያ ቢመረምረውም የሚያስከትለው ችግር አይኖርም ምክንያቱም በዚህ ጭብጥ ላይ በበታች ፍ/ቤት የተሰጠውን ውሳኔ ካፀናው የጉዲፈቻ ልጅነትን በተመለከተ ውሳኔ መስጠት አያስፈልገውም ንብረቱ በሽያጭ ተላልፏል ወይስ አልተላለፈም በሚለው ጭብጥ ላይ የተሰጠውን ውሳኔ ከሻረው ግን የጉዲፈቻ ልጅነትን የሚመለከተውን ነጥብ መመርመርና መወሰን ይኖርበታል ይህ ውሳኔም የመጨረሻ ውሳኔ ይሆናል። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት በመጀመሪያ በዚህ ጭብጥ ላይ በበታች ፍ/ቤት የተሰጠውን ውሳኔ ቢፀና የፍርዱን በአጠቃይ መጽናት የሚያስከትለውንና በሌላው ጭብጥ ላይ ውሳኔ መስጠትን አላስፈላጊ የሚያደርገውን ጭብጥ መወሰን አለበት። ስለዚህም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ንብረቱ በሽያጭ ተላልፏል በማለት የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ካፀናው የጉዲፈቻ ልጅነትን በተመለከተ የሚሰጠው ማንኛውም ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም። ምክንያቱም በዚህ ጭብጥ የተሰጠው ውሳኔ ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ ባለመሆኑ ነው።

ቀጥለን የምንመለከተው የበታች ፍ/ቤት ሁለት ጭብጦችን ወስኖ ጭብጦቹ የተወሰኑበት ተከራካሪ ይግባኝ ሳያቀርብ የሚቀርበትን ሁኔታ ነው ለምሳሌ አበበ የገባነውን ውል በማፍረሱ ካሣ እንዲከፈለኝ ይወስንልኝ በማለት በአየለ ላይ ክስ አቀረበ እንበል። አየለ ባቀረበው መልስ በከፋሽና በተከሣሽ መካከል ሕጋዊ ውል የለም አለ የሚባል ከሆነም ውሉ ያልተፈጸመው

ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው ማለት በአማራጭ ተከራክረው ፍ/ቤቱም ጉዳዩን መርምሮ ሁለቱንም ጭብጦች በተመለከተ ለአየለ በመወሰን ክሱን ውድቅ አደረገው። አበበ በውሳኔው ላይ ይግባኝ ሳያቀርብ ቀረ። ለመሆኑ በሁለቱም ጭብጦች ላይ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ ነው። በእኔ አስተያየት የመጨረሻ ውሳኔ መሆን አለበት። ምክንያቱም ሁለቱም ጭብጦች ወደክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ የሚገቡ ናቸው። ከዚህ አኳያ ሲታይ ደግሞ ሁለቱም ጭብጦች ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ ናቸው ሁለቱም ጭብጦች ወደክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ የሚሄዱ በመሆናቸው ፍ/ቤቱ በአንዱ ላይ ብቻ ተመሥርቶ ጉዳዩን መወሰን ሲችል በሁለቱም ላይ ተመሥርቶ ውሳኔ መስጠቱ ከአግባብ ውጪ አይሆንም። አበበ በውሳኔው ላይ ይግባኝ ቢያቀርብ ኖሮ ይግባኝ ሰሟው ፍ/ቤት ጉዳዩን በሚወስንበት ሁኔታ ተመሥርቶ አንዱ ወይም ሁለቱም ጭብጦች በመጨረሻ ሊወሰኑ ይችሉ ነበር። ሆኖም በውሳኔው ላይ ይግባኝ ባለመቅረቡና ሁለቱም ጭብጦች ወደክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ የሚሄዱ በመሆናቸው በሁለቱም ጭብጦች ላይ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ መሆን አለበት የበታች ፍ/ቤቱ ወደክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ የሚገባውንና የማይገባውን ጭብጦች ቢወስንና ይግባኝ ባይቀርብ ኖሮ ግን ወደክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ የማይገባውን ጭብጥ በተመለከተ የተሰጠው ውሳኔ ብቻ የመጨረሻ ውሳኔ ይሆን ነበር። ወደክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ በማይገባው ጭብጥ ላይ ተመሥርቶ ክርክሩ ከተወሰነ ክሱ የሚሰረዝ ሲሆን ክርክሩን ለመወሰን የክርክሩን መሠረታዊ ጉዳይ የሚመለከተውን ጭብጥ መወሰን አስፈላጊ ሆኖ አይገኝም። የኪራይ ውል የተገባለት ንብረት ለተከራዩ የተሰጠ መሆኑ እንዲረጋገጥ በቀረበ ክስ ፍ/ቤቱ ክሱ መቅረብ የሚገባው አልነበረም ካለ በኋላ በመቀጠል ንብረቱ ለተከራዩ የተሰጠ መሆኑን ቢወስንም እንደዚሁ ንብረቱ ለተከራዩ ተሰጥቷል የሚለው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም በማለት አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ወስኗል።

በመጨረሻ የምንመለከተው የክርክሩን መሠረታዊ ጉዳይ የሚመለከቱትና የማይመለከቱት ጭብጦች የተወሰኑበትን ውሳኔ ሁለቱም ተከራካሪዎች በሚቃወሙበት ጊዜ ያለውን ሁኔታ ነው። ለምሳሌ አበበ የኪራዩ ጊዜው ስላበቃ መሬቱ ይመለስልኝ በማለት በበቀለ ላይ ክስ አቀረበ። በቀለ ባቀረበው መልስ በመሬቱ ላይ የባለእጅነት መብት አለኝ ይህ ቢታለፍ የመሬቱን ኪራይ ውል የማደስ መብት ስላለኝ ክሱ የቀረበው ያለጊዜው ነው በማ

የባለእጅነት መብት የለውም ካለ በኋላ ተከላሹ የኪራይ ውሉን የማደስ መብት ስላለው ክሱ መቅረብ ከሚገባው ጊዜ ቀድሞ የቀረበ ነው በማለት ዘጋው። አበበ ፍ/ቤቱ ክሱ መቅረብ ከሚገባው ጊዜ ቀድሞ የቀረበ ነው በማለት የወሰነው በስህተት ነው በማለት ይግባኝ ያቀረበ ሲሆን በቀለ ደግሞ በመሬቱ ላይ የባለእጅነት መብት የለህም ብሎ ፍ/ቤቱ የወሰነው በስህተት ነው በማለት መስቀለኛ ተቃውሞ አቀረበ። ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ጉዳዩን መርምሮ በሁለቱም ጭብጦች ላይ የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ አፀናው። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ የመሬቱን ባለእጅነት መብት በተመለከተ ፍ/ቤቱ የሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ ይሆናል ወይስ አይሆንም የሚለው ሲሆን በእኔ አስተያየት ግን የመጨረሻ ውሳኔ መሆን አይኖርበትም። ምክንያቱም ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ወደ ክርክሩ መሠረታዊ ጉዳይ የማይገባውን ጭብጥ ከወሰነ የባለእጅነት መብትን የሚመለከተውን ጭብጥ የሚወስንበት ምክንያት አልነበረም። ስለዚህም ይህን ጭብጥ መወሰኑ ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ ስላልነበረ ውሳኔው የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም።

ለማጠቃለል ሁለት ወይም የበለጡ ጭብጦች በሚነሱበትና በሚወስኑበት ጊዜ የሚከተሉት ደንቦች ተፈፃሚ መሆን አለባቸው የሚል እምነት አለ። ክስን ወይም መከላከያን ለመደገፍ ሁለት ምክንያቶች በመከራከሪያነት ቀርበው አንዱ ብቻ ለረጅሙ ወገን ከተወሰነ በሌላው ምክንያት ላይ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ መሆን አይኖርበትም። ምክንያቱም ረጅሙ ተከራካሪ ጉዳዩ በአጠቃላይ ለሱ የተወሰነ ስለሆነ ይግባኝ ማቅረብ የማይችል በመሆኑ ነው። በውሳኔው ላይ ይግባኝ የቀረበበት እንደሆነ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ለማጽናት ወይም ለመሻር የሚያስፈልጉትን ያህል ጭብጦች ብቻ መወሰን የሚኖርበት ሲሆን ውሳኔውን ለማጽናት ወይም ለመሻር አስፈላጊ ያልሆነ ጭብጥ ጉዳዩ በመጨረሻ በተወሰነለት ተከራካሪ የተነሳ ቢሆንም በዚህ ጭብጥ ላይ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም። በአንድ ክርክር የተነሱት ሁለቱም ጭብጦች ከተወሰኑና በውሳኔው ላይ ይግባኝ ካልቀረበ በሁለቱም ጭብጦች ላይ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ የሚሆነው ሁለቱም ጭብጦች የክርክሩን መሠረታዊ ጉዳይ የሚመለከቱ ከሆኑ ብቻ ነው። አንዱ ጭብጥ የክርክሩን መሠረታዊ ጉዳይ የሚመለከት ሆኖ ሌላው የማይመለከተው ከሆነ ግን በማይመለከተው ጭብጥ ላይ የተሰጠው ውሳኔ ብቻ የመጨረሻ ይሆናል። ክርክር የተደረገባቸውና በመጨረሻ የተወሰኑ ጉዳዮች የሚለው የሚመለከተው ጉዳዩን ለመወሰን አስፈላጊ የሆኑትንና የፍርድ ውጤት በማስከተል የተወሰኑትን ጭብጦች ነው።

ለ. የመጨረሻ ውሳኔና የሕግ ጭብጦች

ክርክር ተካሂዶበት በመጨረሻ ስለተወሰነ ጉዳይ የሚነሳው ችግር ሌላው ገጽታ ውሳኔ የተሰጠበት የሕግ ጭብጥ ለውሳኔው መሠረት ያደረገው የሕግ ደንብ ከውሳኔው በኋላ በሚለወጥበት ጊዜ ውሳኔው የሚኖረውን የመጨረሻነት ውጤት የሚመለከት ነው። በሕጉ ደንብ ላይ ለውጥ ሊከተል የሚችለው አዲስ ሕግ በመውጣቱ ወይም የበላይ ፍ/ቤት የበታች ፍ/ቤት ቀደም ብሎ ከሰጠው ውሳኔ በተለየ አንድን ተመሳሳይ ጉዳይ በመወሰኑ ወይም ውሳኔውን የሰጠው ፍ/ቤት ለዚህ ውሳኔው መሠረት ያደረገውን የሕግ ደንብ በሚሽር ሁኔታ ከጊዜ በኋላ ሌላ ውሳኔ በመስጠቱ ምክንያት ሊሆን ይችላል። እንደዚህ ባለው ሁኔታ የሚነሳው ጥያቄ በሕግ ጥያቄው ላይ ቀደም ብሎ የተሰጠው ውሳኔ በኋላ ለሚቀርበው ክስ የመጨረሻ ውሳኔ ይሆንበታል ወይስ አይሆንበትም የሚል ነው። አጠቃላይ መርሑ እንደ ጭብጥ አንድ ጊዜ ውሳኔ ከተሰጠበት ሕጉ የተለወጠ ቢሆንም ወይም የተሰጠው ውሳኔ ተገቢ ያልሆነ ቢሆንም በዚህ ውሳኔ ተገዳጅ በሆኑት ወገኖች እንደገና በአዲስ መልክ ክርክር ሊካሄድበት አይችልም የሚል ነው ውሳኔው በተሰጠ ጊዜ የነበረው ሕግ በኋላ በወጣ ሕግ የተለወጠ ቢሆንም በመጀመሪያው ሕግ መሠረት የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ ነው የሚሆነው። ምክንያቱም አዲሱ ሕግ ከመውጣቱ በፊት የነበሩት የሕግ ሁኔታዎችና የነበሩት መብቶች በአዲሱ ሕግ ምክንያት በአጠቃላይ የማይነኩ በመሆናቸው ነው (የፍ/ሕግ ቁ. 3348 ይመልከቱ)። ይህ መርሕ የመጨረሻ ውሳኔ ካገኙ ጉዳዮች አጠቃላይ መርሕ ጋር በመጣመር ከጊዜ በኋላ በተሻረ ሕግ መሠረት የተሰጠ ውሳኔ እንደገና ክርክር እንዳይካሄድበት ይከላከላል። ይሁን እንጂ ሁለተኛው ክስ በቀረበበት ጊዜ ክርክር የሚካሄድበትን ጉዳይ በአዲሱ ሕግ ሥር የሚያደርጉ ሌሎች ሁኔታዎች ተከስተው ከሆነ የመጀመሪያው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም። ለዚህ ጥሩ ምሳሌ የሚሆነው የይርጋ ጊዜን የሚመለከት ሕግ መለወጥ ነው አበበ በ1956 ዓ.ም. ሊከፈለው ይገባ የነበረ ገንዘብ እንዲከፈለው በበቀለ ላይ በ1960 ዓ.ም. ክስ መሠረተ እንበል። በዚያን ጊዜ የነበረው በሕግ የተደነገገ የይርጋ ጊዜ ሦስት ዓመት ስለነበር ክሱ በይርጋ ታግዷል። አበበ በ1961 ዓ.ም. ለበቀለ ተጨማሪ ብድር ሰጥቶ በ1966 ዓ.ም. እንዲከፈለው ክስ አቅረበ በ1960 ዓ.ም. በወጣው ሕግ መሠረት የይርጋ ጊዜ አሥር ዓመት ሆነዋል። በ1956 ዓ.ም. መከፈል ይገባው የነበረውን ገንዘብ በተመለከተ በ1960 ዓ.ም. በቀረበው ክስ ላይ የተሰጠው ውሳኔ በእርግጥም

የመጨረሻ ውሳኔ ነው። /የፍ/ሕግ ቁጥር 3350/1/ ይመልከቱ። በ1961 ስለተሰጠው ተጨማሪ ብድር ክፍያ የሚቀርበው ክስ ግን አዲስ አበታን የሚመለከት በመሆኑ መወሰን ያለበት በ1960 ዓ.ም. ሕግ መሠረት ነው። በ1960 ዓ.ም. በቀረበው ክስ የይርጋ ጥያቄን በተመለከተ ክርክር የተደረገበት የይርጋን ጥያቄ የመጨረሻ ለማድረግ ሳይሆን በ1956 ዓ.ም. መከፈል የነበረበትን እዳ በተመለከተ በሚነሳው የይርጋ ጥያቄ ላይ ብቻ ነው። የ1966 ዓ.ም. ክስ አዲስ አበታን የሚመለከት በመሆኑ በ1961 ዓ.ም. ከተሰጠው ተጨማሪ ብድር ለሚገኘው መብት ምክንያት የሆኑት ሁኔታዎች በ1956 ዓ.ም. መከፈል ከነበረበት እዳ ለሚገኘው መብት ምክንያት ከሆኑት ሁኔታዎች ጋር ተመሳሳይ ቢሆንም አዲሱ የይርጋ ጊዜ ተፈፃሚ መሆን ይኖርበታል።

የበለጠ አስቸጋሪ የሚሆነው ጥያቄ የሚሽከረከረው በሁለተኛው ክስ ፍ/ቤት የሰጠው ትርጉም በመጀመሪያው ክስ ከሰጠው ትርጉም ጋር ተጻራሪ በሚሆንበት ጊዜ በሚኖረው ውጤት ዙሪያ ነው ግርማ በበቀለ ይዞታ ሥር የነበረውን ንብረት ለአበበ ሸጠ እንበል አበበ ንብረቱን ከገዛ በኋላ ይዞታው እንዲተላለፍለት በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ ፍ/ቤቱ የንብረቱ ይዞታ በእጁ የማይገኝ ሰው ንብረት ለሌላ ሰው ሊያስተላልፍ አይችልም በማለት ክሱን ውድቅ አደረገበት። ከጊዜ በኋላ አንድ የበላይ ፍ/ቤት በሌላ ጉዳይ ይዞታው በእጁ የማይገኝ የመሬት ባለቤት ንብረቱን ለሌላ ሰው ሊያስተላልፍ ይችላል በማለት ወሰነ አበበ የንብረቱ ይዞታ ይተላለፍልኝ በማለት በበቀለላይ እንደገና ክስ አቀረበ አበበ በበቀለ ላይ ያለው የይዞታ መብት ቀደም ብሎ ክርክር የተደረገበት ነው ተብሎ ክሱ ውድቅ ተደረገ። የመጀመሪያው ክስ ምንክልባትም በተሳሳተ ሁኔታ የተወሰነን የሕግ ጭብጥ የሚያካትት መሆኑ እውነት ነው ሆኖም የውሳኔው ስህተት መሆን ከውሳኔው የመጨረሻ መሆን አለመሆን ጋር ምንም ግንኙነት ያለው ባለመሆኑ አንድ ጭብጥ አንድ ጊዜ ውሳኔ ከተሰጠበት እንደገና ክርክር ሊካሄድበት አይችልም። ነገር ግን ውሳኔው በአበበና በበቀለ መካከል ቋሚ የሕግ ደንብ ሆኖ የማይሠራ መሆኑን መገንዘብ ይኖርብናል። ለምሳሌ ግርማ ያሉትን ቁጥር አንድና ቁጥር ሁለት መሬቶች ለአበበ ሸጠለት እነዚህ ሁለት የግርማ መሬቶች በበቀለ ይዞታ ሥር ስለነበሩ አበበ የቁጥር አንድ ይዞታ እንዲለቀቅለት በበቀለ ላይ ክስ አቀረበ። ፍ/ቤቱ ግርማ ይዞታው በእጁ የማይገኘውን ንብረት ለአበበ ሊያስተላልፍ አይችልም በማለት አበበ ያቀረበውን ክስ ውድቅ አደረገው። የበላይ ፍ/ቤት

በሌላ ጊዜ በሌላ ተመሳሳይ ጉዳይ ይዞታው በእጁ የማይገኝ የመሬት ባለቤት መሬቱን ለሌላ ሰው ሊያስተላልፍ ይችላል በማለት ወሰነ። ከዚህ በኋላ አበበ መሬት ቁጥር ሁለት ይዞታው እንዲለቀቅለት በበቀለ ላይ ክስ አቀረበ። አሁን ፍ/ቤቱ ይዞታው በእጁ የማይገኝ የመሬት ባለቤት መሬቱን ለሌላ ሰው ማስተላለፍ ይችላል ወይስ አይችልም የሚለውን የሕግ ጭብጥ ሊመረምር ይችላል በመጀመሪያው ክስ ፍ/ቤቱ የወሰነው መሬት ቁጥር ሁለትን የሚመለከተውን የይዞታ ጭብጥ አልነበረም። የመጀመሪያው ክስ ፍ/ቤቱ የወሰነው በመሬት ቁጥር አንድ ላይ የይዞታ መብት ያለው ማን ነው የሚለውን ውሱን ጭብጥ ነው። ይህን ጭብጥ ለመወሰን ደግሞ ፍ/ቤቱ ይዞታው በእጁ የማይገኝ የመሬት ባለቤት መሬቱን ለሌላ ሰው ማስተላለፍ ይችላል ወይስ አይችልም የሚለውን የሕግ ጥያቄ መፍታት አለበት። የመጀመሪያው ክስ የሚያካትተው መሬት ቁጥር አንድን ብቻ እንጅ ቁጥር ሁለትን ባለመሆኑ በመጀመሪያው ክስ የተሰጠው ውሳኔ ተፈፃሚ የሚሆነው ለመሬት ቁጥር አንድ ብቻ ነው። ስለዚህም በመጀመሪያው ክስ የተሰጠው ውሳኔ በአዲሱ ውሳኔ የማይነካ ቢሆንም በመሬት ቁጥር ሁለት ላይ የይዞታ መብት ያለው ማን ነው በሚለው ጥያቄ ላይ ውሳኔ ለመስጠት ፍ/ቤቱ አዲሱን ውሳኔ ግምት ውስጥ ሊያስገባ ይችላል።

መርሁ በሌላ መልክም ሊገለጽ ይችላል። ሁለት ተሟጋቾች በተከራከሩበት ጉዳይ በተነሳው የሕግ ጥያቄ ላይ የተሰጠው ውሳኔ በተመሳሳይ የክስ ምክንያት ወደፊት ለሚቀርብ ማንኛውም ክስ የመጨረሻ ውሳኔ ቢሆንም በተለየ የክስ ምክንያት ለሚቀርብ ክስ ግን የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም። ለምሳሌ አበበ ሁለት የተለያዩ ውሎችን በቃል ከበቀለ ጋር ተዋዋለ እንበል። አንዱን ውል በተመለከተ አበበ በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ ፍ/ቤቱ የዚህ ዓይነት ውል በጽሑፍ መደረግ ነበረበት በማለት ክሱን ውድቅ አደረገበት። ሁለተኛውን ውል በተመለከተ በሌላ ጊዜ ለሚቀርበው ክስ ውሎ በጽሑፍ መደረግ ይገባው የነበረ መሆን አለመሆኑ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ አይሆንም። የመጀመሪያው ክስ የሚመለከተው በአንደኛው ውል ላይ የተመሠረተውን የክስ ምክንያት ሲሆን ሁለተኛው ክስ የሚመለከተው ግን በሌላው ውል ላይ የተመሠረተውን የክስ ምክንያት በመሆኑ በሁለቱም ጉዳዮች ተመሳሳይ የሕግ ጭብጥ መኖሩ የሚያመጣው ለውጥ አይኖርም። ምክንያቱም የሁለተኛው ውል ሕጋዊነት የመጀመሪያውን ውል በተመለከተ በቀረበው ክስ ክርክር ያልተካሄደበትና ውሳኔም ያልተሰጠበት በመሆኑ ነው።

ሆኖም የመጀመሪያው ወልደሰጋግሮች ነው እንበል የመጀመሪያው ክፍያ መፈፀሚያ ጊዜ ሲደርስ አበበ ይህ ክፍያ እንዲከፈለው በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ ውሎ በጽሑፍ መደረግ ነበረበት በማለት ፍ/ቤቱ ለተከላሹ ወሰነ። የሁለተኛው ክፍያ መፈፀሚያ ሲደርስ ያንኑ ውል በተመለከተ በአበበ የሚቀርብ ክስ ተቀባይነት አይኖረውም። ምክንያቱም ይህ ክስ ተቀባይነት እንዲያገኝ አበበ በተከራካሪዎች መካከል ሕጋዊ ውል መኖሩን ማስረዳት የሚገባው ሲሆን ፍ/ቤት ደግሞ በተከራካሪዎች መካከል የተገባው ውል ሕጋዊ አይደለም በማለት ቀደም ብሎ ውሳኔ የሰጠበት በመሆኑ ነው። በሌላ አባባልም ውሳኔው የተሰጠው በሕግ ጭብጥ ላይ መሆኑና ለሕጉ የተሰጠው ትርጉም መለወጡ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበትን ጉዳይ መርሕ ተፈፃሚ ከመሆን የሚያግደው አይሆንም ጭብጡ አንድ ጊዜ ውሳኔ የተሰጠበት በመሆኑ እንደገና በሌላ ክስ ክርክር ሊካሄድበት አይችልም። ሆኖም ውሳኔው የተሰጠው በሕግ ጭብጥ ላይ መሆኑ በሌላ የክስ ምክንያት ላይ ተመሥርቶ የቀረበ ክስ የሕግ ጭብጡ ተመሳሳይ ቢሆንም እንኳ የመጨረሻ ውሳኔ በመሆን ከመቅረብ ያግደዋል ማለት አይደለም።

ከሕግ ትርጉም መለወጥ ጋር በተያያዘ በተመሳሳይ የክስ ምክንያት ከጊዜ በኋላ የቀረበ ክስና በተለየ የክስ ምክንያት ከጊዜ በኋላ የቀረበ ክስ በሚሉት መካከል ያለው ልዩነት በአሜሪካ በቀረቡ ሁለቱ ክርክሮች በግልጽ ተብራርቷል። በአንደኛው ጉዳይ አንድ የድሮ የባህር ኃይል መኮንን የጡረታ ክፍያ እንዲሰጠው በመንግሥት ላይ ክስ አቀረበ። ከሳሹ በአንድ ወቅት የባህር ኃይል መኮንን ከነበረ ከፍ ያለ ክፍያ የማግኘት መብት ይኖረዋል። ከሳሹ ግን በተባለው ወቅት እጩ መኮንን የነበረ ቢሆንም ፍ/ቤቱ በሕጉ ትርጉም መሠረት እጩ መኮንን የባህር ኃይል መኮንን ነው በማለት ከፍተኛውን ክፍያ ወስነለት። ከጊዜ በኋላ ሌላ መኮንን ባቀረበው ክስ ፍ/ቤቱ እጩ መኮንን በሕጉ ትርጉም መሠረት የባህር ኃይል መኮንን አይደለም በማለት ወሰነ። ይህ ሁለተኛው ውሳኔ ከተሰጠበት ጊዜ ጀምሮ በመጀመሪያው ክርክር ከሳሽ ለነበረው መኮንን ተወስኖለት የነበረውን ከፍተኛ ክፍያ የወሩ ድርሻ መክፈያ ጊዜ ሲደርስ መንግሥት አልከፍልም በማለት እምቢተኛ ሆኖ። ይህ በመንግሥት የተከለከለው ከፍተኛው መጠን የጊዜው ክፍያ እንዲሰጠው ለቀረበው ክስ በመጀመሪያው ክስ ከሳሹ መኮንን ነው ተብሎ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ ይሆናል። የክሱ ምክንያት የጡረታ ክፍያ ይሰጠኝ የሚልና አንድ ሲሆን ክፍያው የሚፈጸመው በየጊዜው መሆኑን

የሚያመጣው ለውጥ የለም። ከሳሹ በተወሰነ የስሌት መጠን የጡረታ ክፍያ የማግኘት መብት እንዳለው የተወሰነ በመሆኑ የክፍያውን የስሌት መጠን የሚመለከተው ጥያቄ የአንድ ወቅት ክፍያ ይሰጠኝ በማለት በሚቀርብ ክስ እንደገና ክርክር ሊካሄድበት አይችልም። በሁለተኛው ጉዳይ ደግሞ አንድ የእቃ አስመጭ የተወሰኑ እቃዎችን ከውጭ ማስገባት አስቦ እቃዎቹ ከቀረጥ ነፃ ናቸው የሚል ውሳኔ በፍ/ቤት ተሰጠለት። ሌላ ጊዜ ሌላ አስመጭ ባቀረበው አቤቱታ ፍ/ቤቱ እቃዎቹ ከቀረጥ ነፃ አይደሉም በማለት ወሰነ። በመጀመሪያው ጉዳይ አቃዎቹ ከቀረጥ ነፃ ናቸው ተብሎ የተወሰነለት አስመጭ ተጨማሪ እቃዎች አስመጥቶ መንግሥት በሁለተኛው ውሳኔ ላይ በመመሥረት በተጨማሪዎቹ እቃዎች ላይ ቀረጥ ጣለበት አስመጭው እቃዎቹ ከቀረጥ ነፃ መሆናቸው ይወሰንልኝ በማለት ባቀረበው ክስ በመጀመሪያው ጉዳይ የተሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም ተብሎ በፍ/ቤቱ ተወስነ ለዚህም የተሰጠው ምክንያት ክሱን ያቀረበው የመጀመሪያዎቹ የተለዩ እቃዎች ከቀረጥ ነፃ መሆናቸው እንዲወሰን በመሆኑ በተለየ የክስ ምክንያት ክስ አቀረበ ማለት የሚቻል በመሆኑ ነው የሚል ነው በመጀመሪያው ጉዳይ በግልጽ የተያዘው ጭብጥ በጊዜው የተጠቀሱት እቃዎች ከቀረጥ ነፃ ናቸው ወይስ አይደሉም የሚል ሲሆን ለውሳኔው መሠረት የሆነው የተወሰኑ የእቃ ዓይነቶች ከቀረጥ ነፃ ናቸው የሚል ውጤት ያስከተለ የሕግ ትርጉም መሆኑም የሚያመጣው ለውጥ የለም።

አንድ የሕግ ጭብጥ አንድ ጊዜ ከተወሰነ ውሳኔ ለተሰጠበት ክርክር የክስ ምክንያት ውሳኔው የመጨረሻ ይሆናል በማለት ልናጠቃልለው እንችላለን። ሆኖም በተመሳሳይ ተከራካሪዎች መካከል በሌላ የክስ ምክንያት ለሚቀርብ ክስ ግን የመጨረሻ ውሳኔ አይሆንም። እዚህ ላይ ማስታወስ ያለብን ጠቃሚ ነጥብ በጭብጡ ላይ የተሰጠው ውሳኔ መሠረት ያደረገው ሕግ መለወጥ ወይም የሕጉ ትርጉም መለወጥ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ የሚለውን ደንብ ተፈፃሚነት የማያዛባው መሆኑን ነው።

5. የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች የአፈፃፀም ወሰን

የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አርቃቂዎች የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች መርህ የአፈፃፀም ወሰን ሰፊ እንደሆነ ግልጽ አድርገዋል። ይህ ሰፊ የአፈፃፀም ወሰን ሁለት ገፅታዎች አሉት። በመጀመሪያ በቀድሞው ክርክር ላይ የማስረጃ ወይም የመከላከያ ወይም የመቃወሚያ መሠረት መሆን

ይገባቸው ነበር ወይም ለመሆን ይችሉ ነበር የሚባሉት ነገሮችና ምክንያቶች ሁሉ ለሥረ ነገሩ መሠረት በመሆን ከቀድሞው ውሣኔ ጋር ተቀላቅለው እንዳለቁ የሚቆጠሩ ናቸው። /ቁጥር 5/2/ ይመልከቱ/ ሁለተኛ ደግሞ በቀድሞው ክርክር መግት ላይ በግልፅ ዳኝነት ተጠይቆበት ተቀባይነትን ሳያገኝ የታለፈ እንደሆነ በዚህ ቁጥር አግባብ የተጠየቀው ዳኝነት እንደተከለከለ ይቆጠራል የሚል ነው /ቁጥር 5/3/ ይመልከቱ። እነዚህን ሁለት ገፅታዎች በተናጠል እንመለከታቸዋለን።

ሀ. በክርክሩ ላይ መነሳት የነበረባቸው ወይም ሊነሱ ይችሉ የነበሩ ጉዳዮች

ወደፊት እንደምንመለከተው ከሣሹ የተወሰነውን የክሱን ክፍል አንድ ጊዜ ሌላውን ክፍል ደግሞ ሌላ ጊዜ ለማቅረብ በማሰብ ክሱን መከፋፈል የሌለበት በመሆኑ አቤቱታውን በአጠቃላይ በክሱ ውስጥ አካትቶ ማቅረብ ይኖርበታል /ቁጥር 216/2/ ይመልከቱ። በተመሳሳይ ሁኔታም ክስ በሚቀርብበት ጊዜ ከሳሹ አቤቱታውን ሊደግፉለት የሚችሉ መሠረቶችን ጠቅሶ ማቅረብ የሚገባው ሲሆን ተከሳሹም እንደዚሁ የመከላከያውን መሠረቶች ገልጾ ማቅረብ ይኖርበታል የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች ለሚለው ደንብ አፈፃፀም ሲባል ተከራካሪዎች ሁሉንም የመከራከሪያ ወይም የመከላከያ መሠረቶች እንዳነሱ ተደርጎ ይወሰዳል። ስለዚህም የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች ደንብ ተፈፃሚ የሚሆነው በግልጽ በተወሰኑ ጭብጦች ላይ ብቻ ሳይሆን በተከራካሪዎች ቢነሱ ኖሮ ሊወሰኑ ይችሉ በነበሩ ጭብጦች ላይ ጭምር ነው። እንደዚህ ያሉ የመከራከሪያ መሠረቶችን በመጀመሪያው ክስ ሳያነሱ መቅረት ማለት ወደፊት በሚቀርብ ክስም ማንሳት አለመቻል ማለት ነው። ከውጤቱም አንፃር ወደፊት በሚቀርብ ክስ ሊያነሳቸው በሚፈልገው ተከራካሪ ላይ እንደተወሰኑ የሚቆጠር ይሆንና ተከራካሪው በመጀመሪያው ክስ ማንሳት የነበረበትን መከራከሪያ ወይም መከላከያ በማንሳት በጉዳዩ ላይ ክርክር ከመክፈት የሚያግደው ይሆናል።

የመቃወሚያ ወይም የመከላከያ ምክንያትን ሳያካትቱ መቅረትን የሚመለከተው ጥያቄ በበርካታ ሁኔታዎች ሊነሳ ይችላል። አንደኛው ከሣሹ የይገባኛል ጥያቄን የተመለከተ ክስ አቅርቦ ዳኝነት ሊያስገኝለት የሚችለውን የተወሰነ ምክንያት ሳያቀርብ የሚቀርበት ሁኔታ ነው። በዚህ ሁኔታ ከሳሹ ለክሱ ባቀረበው ምክንያት ላይ ተመሥርቶ ፍ/ቤቱ ለተከሳሹ ፍርድ ሰጠ

እንበል በዚህ በመጀመሪያው ክስ ከሳሽ የነበረው ተከራካሪ ሌላ ምክንያት በመጥቀስ በዚያው ጉዳይ አዲስ ክስ አቀረበ። ይህን ሁለተኛ ክስ ያቀረበው ከመጀመሪያው ክስ ጋር አንድ በሆነ የክስ ምክንያት በመሆኑና አሁን የተጠቀሰውን የመከራከሪያ ምክንያት በመጀመሪያው ክስ ሳያነሳ የቀረበ መሆኑ ለሁለተኛ ጊዜ የቀረበው ክስ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ ነው ተብሎ ውድቅ ይደረጋል። ለምሳሌ በቀለ በቸልተኝነት ግርማ ወደቤቴ መጥቶ የሥጋ መጨኛ ጋሪውን እንዲጠቀም በመፍቀዱ ግርማ በቸልተኝነት ጋሪውን ሲጠቀም ጉዳት ስላደረሰብኝ ካሣ ሊከፍለኝ ይገባል በማለት አበበ በበቀለና በግርማ ላይ ክስ አቀረበ። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መርምሮ ለበቀለና ለግርማ ፈረደ ከዚህ ውሳኔ በኋላ በቀለ ራሱ የሥጋ መጨኛ ጋሪውን በቸልተኝነት ሲጠቀም ጉዳት ስላደረሰብኝ ካሣ ሊከፍለኝ ይገባል በማለት አበበ በበቀለ ላይ ክስ አቀረበ ይህ ክስ የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ ነው ተብሎ ውድቅ ተደረገ። የዚህ በበቀለ ላይ የቀረበ ክስ ምክንያት በበቀለ ቸልተኝነት ምክንያት አበበ ጉዳት ደርሶበታል የሚልና አንድ ብቻ ነው። በመጀመሪያው ክስ አበበ የተከራከረው በቀለ የሥጋ መጨኛ ጋሪውን ግርማ እንዲጠቀምበት የፈቀደው በቸልተኝነት ነው በሚለው ምክንያት ላይ ተመሥርቶ ነው። በሁለተኛው ክስ የተከራከረው ደግሞ በቀለ ራሱ የሥጋ መጨኛውን ጋሪ በቸልተኝነት ተገለገለ በሚለው ሌላ ምክንያት ላይ ተመሥርቶ በዚያው በተመሳሳይ ጉዳት ካሣ ይከፈለኝ በማለት ነው። አንድ ተከራካሪ የኃላፊነቱን ምክንያት በመለወጡ አዲስ የክስ ምክንያት አቅርቧል ሊባል እንደማይችል ደግሞ ቀደም ብሎ ተመልክተናል። አበበ በሁለተኛው ክስ የጠቀሰውን የመከራከሪያ ምክንያት በመጀመሪያው ክስ ሊያነሳው ይችል የነበረ በመሆኑ ይህ መከራከሪያ ለሥረ ነገሩ መሠረት በመሆን ከመጀመሪያው ውሳኔ ጋር ተቀላቅሎ እንዳለቀ ተቆጥሮ ጉዳዩ የመጨረሻ ውሳኔ ተስጥቶበታል ተብሎ ሁለተኛው ክስ ውድቅ ተደረገ። ወይም ከሳሽ የመሬቱ ባለቤት እኔ ስለሆንኩ ይዞታው ይዛወርልኝ በማለት ክስ አቅርቦ ለተከሳሽ ተፈረደ እንበል። ከዚህ ውሳኔ በኋላ ከሳሽ የነበረው ተከራካሪ መሬቱን በወለድ አግድ የያዝኩ ስለሆነና በወለድ አግድ ስምምነቱ መሠረት ንብረቱን የመያዝ መብት ስላለኝ ይዞታው ይዛወርልኝ በማለት በዚያው ተከሳሽ ላይ ክስ አቀረበ። የወለድ አግድ ስምምነቱ የተደረገው የመጀመሪያው ክስ ከመቅረቡ በፊት ነው ብለን ብንወስድ ለሁለተኛ ጊዜ የቀረበው ክስ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ በመሆኑ ውድቅ ይደረጋል። ከሳሹ በወለድ አግድ ስምምነቱ መሠረት የይዞታ

መብት እንደለው በመጀመሪያው ክስ ቢያረጋግጥ ኖሮ ጉዳዩ ሊወሰንለትና የመሬቱ ይዞታ በመያዣነት ሊዛወርለት ይችል ነበር። ሆኖም በሁለተኛው ክስ የጠቀሰነውን የመከራከሪያ ምክንያት በመጀመሪያው ክስ ሳያነሳው የቀረ በመሆኑ ሌላ ጊዜ በሌላ ክስ እንዲያነሳው አይፈቀድለትም። በተመሳሳይ ሀኒታም አበበ በመካከላችን ባለው የእንደራሴነት ውል መሠረት ሂሳባችንን እንድንተሳሰብ ይወስንልኝ በማለት በበቀለ ላይ ክስ ቢያቀርብና ፍ/ቤቱ ለበቀለ ቢወስን አበበ እንደገና በመካከላችን ባለው የሽርክና ማህበር ውል መሠረት ሂሳባችንን እንድንተሳሰብ ይወስንልኝ በማለት በበቀለ ላይ ሌላ ክስ ሊያቀርብ አይችልም። በተከራካሪዎች መካከል የሽርክና ማህበር ውል መኖር በመጀመሪያው ክስ ከሳሽ የጠየቀውን ዳኝነት ሊያሰጠው ይችል የነበረ ቢሆንም በተከራካሪዎች መካከል ከመጀመሪያው ክስ መቅረብ በፊት የነበረ ግንኙነትን መሠረት በማድረግ ተመሳሳይ ዳኝነት እንዲወስንለት በዚያው ተከሳሽ ላይ ሌላ ክስ ማቅረብ ግን አይችልም።

ውልን በተመለከተ የቀረበው የመጀመሪያው ክስ በከሳሹ ላይ ተወስኖ በዚያው ውል ላይ በመመሥረት አዲስ ጭብጥ በማንሳት ወይም የተለየ ዳኝነት በመጠየቅ ሁለተኛ ክስ በሚቀርብበት ጊዜም መርሑ ተፈፃሚነት አለው። ለምሳሌ በተከራካሪዎች መካከል በጽሑፍ የተደረገው ውል የአሁኑ ተከሳሽ እስከ 600 ኪሎ ግራም ያሟደርስ የአሁኑን ከሳሽ ምርት ይገዛል በማለት ይደነግጋል እንበል። ውሉን መሠረት በማድረግ ከሳሹ ባቀረበው ክስ ተከሳሹ ቢያንስ 600 ኪሎ ግራም ለመግዛት ተስማምቷል። ከጊዜ በኋላ በተደረገ የቃል ውል ደግሞ ቢያንስ 800 ኪሎ ግራም ለመግዛት ተስማምቷል በማለት ክርክሩን አቀረበ። ፍ/ቤቱ ውሉ ተከሳሹ ቢያንስ 600 ኪሎ ግራም እንዲገዛ አያስገድደውም በማለት ውሉን ተርጉሞ ከሳሹ በኋላ የተደረገውን የቃል ውል ለማስረዳት ማስረጃ ማቅረብ አይችልም በማለት ለተከሳሹ ፈረደ። ከሳሹ በመቀጠልም በጽሑፍ የተደረገው ውል የተዋዋዮችን እውነተኛ ስምምነት ስላልያዘ ለውጥ ይደረግበትና በተለወጠ መልኩ ተፈፃሚ ይሁንልኝ በማለት ሌላ ክስ አቀረበ። ከሳሹ ይህን ጭብጥ በመጀመሪያው ክስ ማንሳት ይችል የነበረ ቢሆንም ሳያነሳው የቀረ በመሆኑ ሁለተኛ ክስ ሊያቀርብ አይችልም ተብሎ ክሱ ውድቅ ተደረገ። ስለዚህም ሳይነሳ የቀረው ጭብጥ በመጀመሪያው ክስ በቀጥታና በመሠረቱ በጭብጥነት እንደተያዘ የሚቆጠር በመሆኑ በኋላ በሚቀረብ ክስ በጭብጥነት ሊያዝ አይችልም።

በተመሳሳይ ሁኔታም በተመሳሳይ የክስ ምክንያት ሌላ ክስ በሚቀርብበት ጊዜ ይህን መከላከያ ሊያቀርብ አይችልም። ለምሳሌ አበበ በጋራ ተከራይነታቸው በበቀለ ፣ በግርማ ፣ በአየለና በከበደ ላይ ኪራይ እንዲከፍሉት ክስ አቀረበ እንበል። ሁሉም ተከላሾች ፍ/ቤት ሳይቀርቡ በመቅረታቸው በሌሉበት በሁሉም ላይ በጋራ ውሳኔ ተሰጠ። በሌላ ጊዜ ለሚቀጥለው ዓመት ኪራይ ክፍያ በአራቱም ላይ በቀረበ ክስ ግርማ ብቻ ቀርቦ የጋራ ተከራይ ባለመሆኔ ኃላፊነት ያለብኝ ለአንድ አራተኛው ኪራይ ብቻ ነው በማለት ተከራከረ። ይህን ክርክር በመጀመሪያው ክስ ሊያነሳው ይችል የነበረ ቢሆንም ሳያነሳው ቀርቷል። የመጀመሪያው ውሳኔ መሠረት ደግሞ አራቱም ተከላሾች ለኪራዩ የጋራ ኃላፊነት አለባቸው የሚለው ነበር። ጉዳዩ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት በመሆኑ ክርክሩን በመጀመሪያው ክስ ሊያነሳው ይችል የነበረው ግርማ በኋላ በቀረበ ሌላ ክስ ሊያነሳው አይችልም። ወይም አበበ በውል ላይ ተመሥርቶ በበቀለ ላይ ባቀረበው ክስ ከተፈረደለት በኋላ በቀለ ውሉ ሕጋዊ ስላልሆነ ይቋረጥልኝ በማለት ክስ ሊያቀርብ አይችልም። ምክንያቱም ውሉ ሕጋዊ አይደለም የሚለው መከላከያ በመጀመሪያው ክስ ሊነሳ ይችል የነበረ በመሆኑ ነው አንድ ሰው የእዳ መያዣ ለተሰጠው ሌላ ሰው ገንዘቡን ከፍሎ እዳው በተከፈለው ሰው መብት በተተካበት ሁኔታ ንብረቱ በመያዣነት ተስጥቶኛው የሚል ሌላ ባለመብት ነኝ ባይ ክስ ቢያቀርብና በመብቱ የተተካው ሰው የክርክሩ ተካፋይ እንዲሆን ተደርጎ በሌላ ሰው መብት መተካቱን በክርክሩ ሳያነሳው ቢቀርም እንደዚሁ ሌላ ክስ በማቅረብ በመያዣነት በተሰጠው ንብረት ላይ ያለውን መብት ተፈፃሚ ማድረግ አይችልም። ከላሹ የሚጠይቀውን ዳኝነት ለማግኘት የሚደግፉትን ምክንያቶች በሙሉ ማቅረብ እንዳለበት ሁሉ የተከላሸ ከላሽ ክስ ወይም የይቻቻልልኝ ጥያቄ የሚያቀርብ ተከላሽም እንደዚሁ ክርክሩን የሚደግፉ ለትን ምክንያቶች በሙሉ ማቅረብ ይኖርበታል ንብረቱን በወለድ አግድ የያዘና የዚሁ ንብረት ተከራይ የሆነ ሰው ወለድ አግዱ የተሰጠበት ብር 3000 እንዲከፈለው ወለድ አግድ ሰጭውን ከሰሰ ተከላሹ ወለድ አግድ ሰጭ በኪራዩ ውል መሠረት ሊከፈለኝ የሚገባ ብር 4000 ከከላሹ ላይ ስላለኝ ይቻቻልልኝ በመለት ጠየቀ። የኪራይ ውል በተከራካሪዎች መካከል መኖሩ በማስረጃ ስላልተደገፈ የይቻቻልልኝ ጥያቄው ተቀባይነት ሳያገኝ ቀረ። ሆኖም ከላሹ የጠየቀው ብር 3000 ተወስኖለት ውሳኔውን ለማስፈጸም

በወለድ አግድ የያዘውን ንብረት ለገብረቱ መከፈል ያለበት የኪራይ እዳ ተሰልቶ ወለድ አግድ የተሰጠበት እዳ እንዲቻቻልና እዳው በዚህ መልክ መከፈሉ ሲረጋገጥ የንብረቱ ሽያጭ እንዲሰረዝ፤ ይደረግልኝ በማለት ክስ አቀረበ። ክሱ ግን በሕንድ ፍ/ቤት ተቀባይነት ሳያገኝ ቀረ። በመጀመሪያው ክስ ወለድ አግድ ሰጭው ኪራይ እንዲከፈለው የጠየቀው ተለይቶ በተጠቀሰውል ላይ ተመሥርቶ ነው። በዚህ ፋንታ ግን ጥያቄውን በአጠቃላይ የሂሳብ ስሌት ይደረግልኝ በሚል መከራከሪያ ደግፎ በመጀመሪያው ክስ ሊያቀርበው ይችል ነበር። ይህም ማለት በገባነው ውል መሠረት ሊከፈለኝ የሚገባው ኪራይ ይከፈለኝ ይህ ቢታለፍ ደግሞ አጠቃላይ ስሌት ሲደረግ ለንብረቱ ሊከፈለኝ የሚገባው ኪራይ ስላለ ይከፈለኝ በማለት በአማራጩ ክርክሩን ማቅረብ ይችል ነበር ማለት ነው። ይህን ክርክር በመጀመሪያው ክስ ያላቀረበ ሲሆን ከጊዜ በኋላ ሌላ ክስም ማቅረብ አይችልም።

ሌላው ሁኔታ ደግሞ አንድ ሰው በአንድ ምክንያት ላይ ተመሥርቶ አንድ ንብረት ይገባኛል ብሎ ከተከራከረ በኋላ በሁለተኛው ክስ በመጀመሪያው ክስ ባላነሳው ምክንያት ላይ ተመሥርቶ ያው ንብረት ይገባኛል በማለት ጥያቄ በሚያቀርብበት ጊዜ የሚከሰተው ነው። ለምሳሌ አበበ ለሚስቱ ንብረት ትቶ ሞተ። ሚስቱ ደግሞ ይህን ንብረት የአበበ ወንድም ለሆነው ለበቀለ በስጦታ ሰጠችው እንበል። ንብረቱን በስጦታ ከሰጠች በኋላ ግን የአበበ ሚስትም ሞተች። ከዚህ በኋላ ግርማ ንብረቱን ከአበበ ጋር በጋራ ይዘነው ስለነበርና በሕይወት ያለው የጋራውን ንብረት ይወስዳል በሚለው ደንብ መሠረት የንብረቱ ባለቤት እኔ ስለሆንኩ ንብረቱ ሊሰጠኝ ይገባል በማለት በበቀለ ላይ ክስ አቅረቦ ክሱ ተቀባይነት ሳያገኝ ቀረ። በመቀጠልም የአበበ ሚስት ስትሞት የአበበ ወራሽ የምሆነው እኔ ስለሆንኩ ለበቀለ የተሰጠው ስጦታ ፍርስ ነው በማለት አዲስ ክስ አቀረበ። ይህ ለሁለተኛ ጊዜ የቀረበ ክስ የመጨረሻ ውሳኔ የተሰጠበት ጉዳይ ነው ተብሎ በሕንድ ፍ/ቤት ውድቅ ተደረገ። ለውሳኔው የተሰጠው ምክንያትም የአበበ ወራሽ ከሆነ የመጀመሪያው ክስ በቀረበ ጊዜም ወራሽ ነበር ማለት ነው። ስለዚህም በመጀመሪያው ክስ የወራሽነት መብት ጥያቄውን በሕይወት ያለው የጋራ ንብረቱን ይወስዳል ከሚለው መከራከሪያው በተጨማሪ ሊያነሳው ይችል የነበረ ሆኖ ሳለ ሳያነሳው የቀረ በመሆኑ ከጊዜ በኋላም በሌላ ክስ ሊያነሳው አይችልም የሚል ነው። በተገላቢጦሽም ይዞታን በተመለከተ በቀረበ ክስ

ተከሳሹ ንብረቱን ያገኘው በሕይወት ያለው ንብረቱን ይወስዳል በሚለው ደንም መሠረት መሆኑን በምክንያትነት ጠቅሶ መከላከያውን በማቅረብ ከተከራከረ በኋላ ቢወሰንበት ያንኑ ንብረት በተመለከተ የይዞታ ክስ ሌላ ጊዜ ቢቀርብበት ንብረቱን ያገኘሁት የንብረቱ ባለቤት ሲሞት በተናዘዘልኝ መሠረት ነው በሚለው ምክንያት ላይ ተመሥርቶ መከላከያውን ማቅረብ እንደማይችል አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ሰጥቷል። ምክንያቱም በኑዛዜው መሠረት የንብረቱ ተጠቃሚ ነኝ የሚለው መከራከሪያ በመጀመሪያው ክስ በአማራጩ መቅረብ ይችል የነበረ ቢሆንም ሳይነሳ የቀረ በመሆኑ በተከሳሹ ላይ እንደተወሰነ የሚቆጠር በመሆኑ ነው።

ቀደም ብሎ እንደተመለከትነው ተከራካሪዎቹ በመጀመሪያው ክርክር በተሰጠው ውሳኔ ተገዳጅ እንዲሆኑ ቀጥሎ በቀረበው ክስ የሚከራከሩት ከመጀመሪያው ጋር ተመሳሳይ በሆነ መብት መሆን አለበት (ቁጥር 5/1/ ይመልከቱ)። በዚህም ምክንያት አንድ ሰው በግል ችሎታው የተሰጠበት ውሳኔ ሌሎችን ሰዎች ወክሎ በዚያው ጉዳይ የሚያቀርበው ክስ እንዲታገድ የሚያደርገው አይሆንም። ምክንያቱም ሁለተኛውን ክስ ያቀረበው የሚወክላቸውን ሌሎች ሰዎች ተከቶ በመሆኑ ነው። በማመሳሰል ሲታይም አንድ ሰው አንድን መብት በተመለከተ ሲከሰስ በሌላ መብት ያለውን ክርክር በዚህ ክስ ላይ እንዲያነሳ አይጠበቅም። ለምሳሌ አበበ ግርማን በመወከል ንብረት እንዲመለስ በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ ቢፈረድበት ንብረቱ በግል መብቱ የኔ ነው በማለት በበቀለ ላይ ክስ ከማቅረብ አይከለከልም። ምክንያቱም በተወካይነት ችሎታው ክስ ባቀረበበት ጊዜ በንብረቱ ላይ በግል ችሎታው ባለው መብት ክርክር ማንሳት ስለማይኖርበት እንደሆነ አንድ የሕንድ ፍ/ቤት በሰጠው ውሳኔ ገልጿል ሆኖም አንዳንድ የሕንድ ፍ/ቤቶች ከዚህም በተጨማሪ የመከራከሪያ ወይም የመከላከያ መሠረት ለመሆን ይችላል የነበረ ጉዳይ የሚለው መታየት ያለበት በተመሳሳይ መብት መከራከር ከሚለው አኳያ ነው የሚል አቋም አላቸው። በዚህም ምክንያት አንድ ሰው ንብረትን በተመለከተ በአንድ መብት በሚከራከርበት ጊዜ በሌላ መብት ላይ የተመሠረተ የመከራከሪያ ወይም የመከላከያ ነጥብ እንዲያቀርብ አይጠበቅበትም። የሚከተሉት ሦስት ጉዳዮች የሕንድ ፍ/ቤቶችን አቋም በግልጽ ሊያስረዱ የሚችሉ ናቸው። አበበ የመሬቱ ባለቤት እኔ መሆኔ ይወሰንልኝ በመለት በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ ለበቀለ ቢፈረድ ከጊዜ በኋላ በቀለ የመሬቱ ይዞታ ይዛወርልኝ በማለት በአበበ ላይ በሚያቀርበው ክስ አበበ በተከራይነት

ባለይዞታ ነኝ በማለት ከመከራከር የሚታገድ ለይቻለሁ። በመጀመሪያው ክስ የተከራከረው በባለቤትነት መብት ሲሆን በሁለተኛው ክስ የሚከራከረው ግን እንደተከራይ ነው። ሌላው ጉዳይ ደግሞ አበበ በቀለ መሬቱን የያዘው በተከራይነት ሲሆን አሁን ግን የኪራይ ዘመን ስላበቃነብረቱን ያስረክባል በማለት የሚያቀርበው ክስ ዓይነት ነው። በዚህ ክስ የኪራይ ውል መኖሩ ማስረጃ ስላልቀረበበት ክሱ ውድቅ ተደረገ። አበበ የመሬቱ ባለቤት እኔ ስለሆንኩ ይዞታውን ያስረክባኝ በማለት በበቀለ ላይ ሌላ ክስ እንዲያቀርብ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት በተመሳሳይ ተወስኗል። ምክንያቱም የመጀመሪያው ክስ ክርክር የመሬቱ አከራይ በመሆኑ ከተከራይ መሬቱን የመረከበ መብት አለኝ የሚል ሲሆን የሁለተኛው ክስ ክርክር ግን የመሬቱ ባለቤት በመሆኔ መሬቱን የመረከብ መብት አለኝ የሚል ስለሆነ በተመሳሳይ መብት ያልተከራከረ በመሆኑ ነው። በተመሳሳይ ሁኔታም አበበ የኪራይ ዘመኑ ካበቃ በኋላ በመያዙና በመጠቀሙ ብር 500 ሊከፍለኝ ይገባል በማለት በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ የኪራይ ዘመኑ አላበቃም ተብሎ ክሱ ውድቅ ቢደረግበት የንብረቱ ኪራይ እንዲከፈለው አበበ ሌላ ክስ በበቀለ ላይ ከማቅረብ የማይታገድ መሆኑን በሚያስረዳ መልክ አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ሰጥቷል። በመጀመሪያው ክስ የአበበ ክርክር የተመሠረተው በቀለ ያለፈቃድ የንብረት መብቱን ደፍሯል በሚለው ላይ ሲሆን በቀለም የተከራከረው የንብረት መብት መጣስ አለመጣሱን በተመለከተ ነው። በሁለተኛው ክስ የቀረበው ክርክር ግን በቀለ እንደተከራይ ያለበትን ግዴታ የሚመለከት ነው።

የመከራከሪያ ወይም የመከላከያ መሠረት ሊሆን ይችል የነበረ የሚለው በተመሳሳይ መብት መከራከር ከሚለው አንፃር መታየት አለበት የሚለው አቋም እኔ ትክክል አይመስለኝም። አንድ ተከራካሪ በሁለቱ ክሶች በተለያዩ መብቶች ቢከራከርም ጥያቄወቹ የተሳሰሩ ሊሆኑ ይችላሉ። ቀደም ብሎ እንደተመለከትነው ባለቤት ስለሆንኩ ይዞታው ይዛወርልኝ ተብሎ በቀረበ ክስ ንብረቱን በወለድ አግድ የያዝኩ ስለሆንኩ ይዞታው ይገባኛል የሚለውን መከራከሪያ ሳያነሱ መቅረት ወደፊት በሚቀርብ ክስ ይህን መከራከሪያ ከማንሳት የሚያግድ መሆኑ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ተሰጥቶበታል። ለዚህ ውሳኔ የተሰጠው ምክንያት እነዚህ የመከራከሪያ ነጥቦች በሚያደናግር ሁኔታ የማይመሳሰሉ ባለመሆናቸው በመጀመሪያው ክስ መቅረብ ይገባቸው ነበር የሚል ነው። ጉዳዩ ተመሳሳይ መብት ከሚለው ሳይሆን ከዚህኛው መንገድ አንፃር ካየነው አሁን በተመለከትናቸው ሦስት ጉዳዮች የሕንድ

ፍ/ቤት ከደረሰበት ውጤት ይረታወቃል። በተጨማሪም ፍ/ቤቱ የተነሳውን የመከራከሪያ ነጥብ ተመልክቶ ሳይነሳ የቀረው የመከራከሪያ ነጥብ ሁሉም የመከራከሪያ ወይም የመከላከያ መሠረቶች በአንድ ክስ ውስጥ እንዲነሱ ከሚፈለግበት ዓላማ አኳያ በመጀመሪያው ክስ መነሳት ይገባቸው ነበር ለማለት በሚያስችል ደረጃ ከተነሱት የመከራከሪያ መሠረቶች ጋር ግንኙነት አላቸው ወይ የሚለውን ጥያቄ ይጠይቃል። አበበ የመሬቱ ባለቤት መሆኔ ይወሰንልኝ በማለት ክስ ባቀረበበት የመጀመሪያው ጉዳይ የፈለገው ባለቤት መሆኑ ታውቆ እንዲወሰንለት እንጂ ይዞታውን ለመከላከል ወይም ማንንም ሌላ ሰው ከይዞታ ለመንቀል አይደለም። የፈለገው ባለቤትነቱ እንዲወሰንለት በመሆኑም የይዞታው መብቱን የሚያረጋግጡ መከራከሪያዎችን አንዲያነሳ ስለማይጠበቅ በሌላ ጊዜ በሚቀርብ ክስ እነዚህን መከራከሪያዎች ማንሳት መቻል አለበት። ስለዚህም በተለየ ምክንያትም ቢሆን በመጀመሪያው ጉዳይ በተደረሰበት ውጤት እስማማለሁ። ይሁን እንጂ አበበ የመሬቱ ባለቤት እኔ ስለሆንኩ ይዞታው ይመለስልኝ በማለት በበቀለ ይዞታ ሥር የነበረ መሬትን በተመለከተ ክስ አቅርቦ ለበቀለ ተፈረደ እንበል በሁለተኛው ክስ ደግሞ አበበ ተከራይ በመሆኔ የመሬቱ ይዞታ ይገባኛል በማለት በበቀለ ላይ ክስ አቀረበ በሁለተኛው ክስ የሚከራከረው በተለየ መብት ቢሆንም ክሱ ውድቅ መደረግ ይኖርበታል። ምክንያቱም በመጀመሪያው ክስ የመሬቱ ይዞታ እንዲመለስለት የጠየቀ በመሆኑ ጥያቄውን የሚደግፉለትን ሁሉንም የመከራከሪያ መሠረቶች ማንሳት ነበረበት የይዞታ መብቱን እንደባለቤት ወይም እንደተከራይ በአማራጩ በመከራከር ማረጋገጥ ይችል ነበር። ይህን ሳያደርግ የቀረበ መሆኑ በሌላ መከራከሪያ ላይ ተመሥርቶ የይዞታ ጥያቄ ለማቅረብ ሌላ ክስ እንዲያቀርብ ሊፈቀድለት አይገባም። በሌላ አባባልም አንድ ሰው ምን ጉዳዮችን ነው በመከራከሪያነት እንዲያነሳ የሚፈለገው የሚለውን ጥያቄ በተመለከተ ሰውየው የተከራከረበት መብት ግንኙነት የለውም። ጉዳዩ ከላሹ በክሱ የጠየቀው እንዲወሰንለት ለማድረግ የሚችል ወይም ተከላሹ ክሱን በሚያዋጣ መንገድ ለመከላከል እንዲችል የሚያደርግ የነበረ ከሆነ መነሳት የነበረበት ጉዳይ በመሆኑ ሳያነሳው የቀረው ተከራካሪ ሌላ ጊዜ በሚቀርብ ክስ ከማንሳት መታገድ ይኖርበታል።

በዚህም መሠረት አበበ የኪራዩ ዘመን ያበቃ ስለሆነ መሬቱ ይመለስልኝ በማለት በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ የኪራዩ ግንኙነት መኖሩ በማስረጃ አልተረጋገጠም ከተባለ በኋላ በሌላ ክስ በባለቤትነት መብቱ እንዲመለስለት

ከመጠየቅ አይታገድም ተብሎ በሁለተኛው ጉዳይ በተደረሰው ውሳኔ እስማማለሁ። በጀመሪያው ክስ የአከራይ ተከራይ ግንኙነቱ ተቋርጦ መሬቱ እንዲመለስለት ነበር ክርክር ያቀረበው። በሁለተኛው ክስ ግን የመሬቱ ባለቤት መሆኑ እንዲወሰንለት ስለሆነ የጠየቀው ይህን ክርክር በመጀመሪያው ክስ ማንሳት ነበረበት የሚያሰኝ ምክንያትም የለም። ይሁን እንጂ ከላይ የጠቀስነውን መንገድ ከተከተልን በሕንድ ፍ/ቤት በተወሰነው ቀደም ብሎ በተመለከትነው በሦስተኛው ጉዳይ የተደረሰበት ውጤት ትክክል አይሆንም። በዚያ ጉዳይ የመሬቱ ባለቤትነት መብቱ ያለፈቃዴ ተደፍሮ መሬቱ የተያዘብኝ ስለሆነ መሬቱን ከመጠቀም የተገኘው የገንዘብ ገቢ ይከፈለኝ በማለት ክስ አቅርቦ ክሱ ውድቅ ከተደረገበት በኋላ በኪራይ ግንኙነቱ መሠረት ኪራዩ ይከፈለኝ በማለት ሌላ ክስ ከማቅረብ አልታገደም ነበር የመሬቱ ባለቤት በሁለቱም ክሶች የጠየቀው መሬቱን ከመጠቀም የተገኘው ገንዘብ ይከፈለኝ የሚልና አንድ ዓይነት ዳኝነት ነው። በመጀመሪያው ክስ የመሬት ባለቤትነት መብቴን ከሕግ ውጭ ተዳፍሮ መሬቴን ተከላሹ በመያዙ የተጠቀመበትን ገንዘብ ይከፈለኝ በማለት ነው ጥያቄ ያቀረበው። በሁለተኛው ክስ የጠየቀው ደግሞ በኪራይ ግንኙነት መሠረት ተከላሹ ገንዘብ ሊከፍለኝ ይገባል በማለት ነው። በሁለተኛው ክስ ከመጀመሪያው ክስ የለወጠው ተከላሹ ተጠያቂ የሚሆንበትን የመከራከሪያ ነጥብ ብቻ ነው። ይህም በመሆኑ ከላሹ በመጀመሪያው ክስ ተከላሹ ከሕግ ውጭ የመሬት ባለቤትነት መብቴን ደፍሮ ስለያዘብኝ ይህ ቢታለፍ ደግሞ በኪራይ ግንኙነታችን መሠረት ገንዘብ ሊከፍለኝ ይገባል በማለት ክርክሩን በአማራጭ ማቅረብ ይችል ነበር። እንደተለመደው አንድ ተከራካሪ በአንድ ዓይነት ለአቤቱታ የመከራከሪያ ነጥቡን በመለወጥ ሁለተኛ ክስ ማቅረብ አይችልም። ሌላው ተከራካሪ በሁለተኛው ክስ በሌላ መብት በመከራከሩ ብቻ የጉዳዩ ውጤትም የተለየ መሆን የለበትም። የኪራይ ግንኙነቱን የሚመለከተው ክርክር ያለምንም ችግር በመጀሪያው ክስ ሊነሳ ይችል ነበር። በመጀመሪያው ክስ የመከራከሪያ ነጥብ ሆኖ ያልተነሳ በመሆኑ ከጊዜ በኋላ በሌላ ክስ ሊነሳ አይችልም። ስለዚህም ፍ/ቤቶች የመከራከሪያ ወይም የመከላከያ ነጥብ ሆኖ መነሳት ይገባው የነበረ የሚለውን በተመሳሳይ መብት መከራከር ከሚለው አንፃር መተርጉም የለባቸውም የሚል እምነት አለ። በተነጋገርንበት መመዘኛ መሠረት ጉዳዩ በመከራከሪያነት ወይም በመከላከያነት መነሳት የነበረበት ከሆነ ተከራካሪዎች በሁለተኛው ክስ የሚከራከሩበት መብት ግምት ውስጥ ሳይገባ በመጀመሪያው ክስ ላይ የተሰጠው ፍርድ በጉዳዩ ላይ የመጨረሻ ውሳኔ መሆን አለበት።

በመጨረሻ ማስታወሻ የሚገባ ሲሆን ከሰነዱ አለማቅረብ ወይም የይቻቻልልኝ ጥያቄ አለማንሳቱ በሌላ ክስ በዚህ ጉዳይ አቤቱታውን ከማቅረብ የማይገታው መሆኑን ነው። የተከላሽ ከላሽ ክስ ማቅረብን ወይም የይቻቻልልኝ ጥያቄ ማንሳትን በተመለከተ ተከላሹ ክስ በቀረበበት ጊዜ ክርክሩን የማንሳት ወይም በሌላ ራሱን ባቻለ ክስ አቤቱታውን የማቅረብም ሊሆን ይችላል (ቁጥር 234/1/L/236 ይመልከቱ)። ተከላሹ ይህ አማራጭ ያለው በመሆኑም የተከላሽ ከላሽ ክስ ወይም የይቻቻልልኝ ጥያቄ በደንቡ ትርጉም መሠረት በመከራከሪያነት ወይም በመከላከያነት መነሳት የነበረበት ጉዳይ አይሆንም ሆኖም ተከላሹ ለተከላሽ ከላሽ ክስ ወይም ለማቻቻል ጥያቄው መሠረት የሆኑትን ፍሬነገሮች ለቀረበበት ክስ እንደመከላከያ አንስቶ በፍሬነገሮቹ የተመሠረተው ጭበጥ በሱ ላይ የተወሰነ ከሆነ ያን አቤቱታ በተመለከተ ሌላ ክስ ማቅረብ አይችልም። ለምሳሌ የተሸጡ እቃዎች ዋጋ ይከፈላል ተብሎ ለቀረበበት ክስ ተከላሹ እቃዎቹ ጉድለት ያለባቸው ናቸው የሚል ክርክር አንስቶ ፍ/ቤቱ እቃዎቹ ጉድለት እንደሌለባቸው ውሳኔ ከሰጠ ተከላሹ በሌላ ጊዜ ጉድለት የሌለው እቃ የመስጠት የዋስትና ግዴታን በማፍረስ ለደረሰብኝ ጉዳት ካሳ ይከፈላል በማለት ክስ ሊያቀርብ አይችልም።

ለ ዳኝነት ተጠይቆበት ተቀባይነት ሳያገኝ የታለፈ ጥያቄ

የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ የተፈፃሚነት ወሰን ሁለተኛው ገጽታ በቀድሞው ክርክርና መግት ላይ በግልጽ ዳኝነት ተጠይቆበት ጥያቄው ተቀባይነትን ሳያገኝ የታለፈ እንደሆነ የተጠየቀው ዳኝነት እንደተከለከለ ይቆጠራል የሚለው ነው (ቁጥር 5/3 ይመለከቱ) ይህ ግን ከላሹ ከደረሰበት ጉዳት ከፊሉ ብቻ እንዲከፈለው ጥያቄ በማቅረብና ዳኝነት መጠየቅ የሚችልበትን የተወሰነ መብት ሳይጠይቅ በመቅረት የክሱን ምክንያት ከሚከፋፍልበት ሁኔታ ተለይቶ መታየት ይኖርበታል። ወደፊት እንደምንመለከተው ከላሹ ከደረሰበት ጉዳት በከፊሉ ላይ ብቻ ክስ ካቀረበ በቀሪው ላይ ወደፊት ክስ ማቅረብ አይችልም (ቁ. 216 ይመልከቱ) በተመሳሳይ ሁኔታም ዳኝነት ለመጠየቅ መብት እያለው ሳይጠይቅ ከቀረ ይህ ዳኝነት በሌላ ጊዜ ሊጠይቅ አይችልም። ምክንያቱም ይህም የክስ ምክንያትን መከፋፈል በመሆኑ ነው። አሁን የምናየው ዳኝነቱ ተጠይቆ ነገር ግን የተጠየቀው ዳኝነት በግልጽ ያልተሰጠበትን ወይም በግልጽ ያልተከለከለበትን ሁኔታ የሚመለከተውን ደንብ ነው። በሌላ አባባልም የተሰጠው ትእዛዝ የተጠየቀ

ቀውን ዳኝነት በዝምታ አልፎታል ማለት ነው። በእንዲዚህ ያለው ሁኔታ በግልጽ የተሰጠ ውሳኔ ባይኖርም የተጠየቀው ዳኝነት እንደተከለከለ ይቆጠራል። ስለዚህም አንድ ከሳሽ የመሬቱ ይዞታ እንዲመለስልኝና ተከሳሹ መሬቱን ይዞ በቆየበት ጊዜ ያገኘው ጥቅም እንዲከፈለኝ በማለት ክስ አቅርቦ ፍ/ቤቱ የመሬቱ ይዞታ ለከሳሹ እንዲለስ ቢወስን ከሳሹ በሌላ ጊዜ መሬቱን ይዞ በመጠቀም የተገኘው ገቢ ይከፈለኝ በማለት ክስ ሊያቀርብ አይችልም። ፍ/ቤቱ የሰጠው ትእዛዝ ከመሬቱ የተገኘውን ጥቅም በተመለከተ ያለው ነገር ስለሌለ እንደተከለከለ ይቆጠራል ወይም ንብረት በወለድ አግድ የተሰጠው አበዳሪ በብድር የሰጠው ገንዘብ እንዲመለስለት ይህ ካልተደረገ ደግሞ ንብረቱ እንዲሸጥ ክስ አቀረበ እንበል ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ተመልክቶ በብድር የተሰጠው ገንዘብ እንዲመለስ ቢወስን አበዳሪው ንብረቱ እንዲሸጥ ይወስንልኝ በማለት በሌላ ጊዜ ክስ ከማቅረብ ይታገዳል። ምክንያቱም ይህ ዳኝነት በመጀመሪያው ክስ እንደተከለከለ ስለሚቆጠር ነው።

ይሁን እንጅ በግልጽ ዳኝነት ያልተሰጠበት ጉዳይ ለተጠየቀው ዋና ዳኝነት አጋዥ የሆነ እንደሆነ ዳኝነቱ በግልጽ አለመሰጠቱ ተከልክሏል ማለት እንደማያስችል አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ወስኗል። በዚህም ምክንያት በዚህ ዓይነት ጉዳይ ላይ ሌላ ክስ ማቅረብ የሚታገድ አይደለም። ለምሳሌ አበበች የሚቼ ባለቤቱ ንብረት የነበረው በበቀለ እጅ የሚገኘው መሬት ድርሻዬ ይሰጠኝ በማለት በበቀለ ላይ ክስ አቅርባ በቀለ ሚስት አይደለሽም የሚል ክርክር በማንሳቱ ሚስትነቱን ማረጋገጥ እችላለሁ ብትልም በስም ምነት የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፈላት ተወሰነ። በዚህ ውሳኔ የአበበች የሚቼ ሚስት መሆን አለመሆን ፍርድ አልተሰጠበትም። ስዚህም የሚቼ ሚስት መሆንዋን መሠረት በማድረግ በበቀለ እጅ የሚገኘው የባለቤትዋ ዘመድ የሆነ ግለሰብ ንብረት ድርሻዋ እንዲሰጣት በበቀለ ላይ ሌላ ክስ ማቅረብ ትችላለች። በመጀመሪያው ክስ የተጠየቀው ዋና ዳኝነት የባለቤቱ ንብረት ድርሻዬ ይሰጠኝ የሚል ነበር። ይህን አቤቱታ ለማጠናከር የሚቼ ሚስት መሆኔን ላረጋግጥ ብትልም በስምምነት ውሳኔ ላይ በመዳረሱ ይህን መወሰን አስፈላጊ ሳይሆን ቀረ። ስለዚህም ፍ/ቤቱ ይህን አለመወሰኑ ጥያቄውን በሌላ ክርክር ወደፊት ከማንሳት የሚያግድ አይሆንም በማለት በትክክል ወስኗል። ሆኖም ከእንደዚህ ያሉ ጉዳዮች በስተቀር ዳኝነት በግልጽ ሳይሰጡ መቅረት ዳኝነቱን መከልከል ማለት በመሆኑ ዳኝነቱ ወደፊት በሚቀርብ ሌላ ክስ ሊጠየቅ አይችልም።

በዚህ ክፍል የመጨረሻ ውሳኔ ያስገኙት የሚመለከቱ የሕጉ ድንጋጌዎችን በሰፊው ለመዳሰስ ሞክራናል። እነዚህ ድንጋጌዎች ሰፊና ክርክር የተካሄደባቸው ጉዳዮች ወይም ክርክር ሊካሄድባቸው ይገባ የነበረ ጉዳዮች በክርክሩ ተሳታፊ በነበሩ ሰዎች ወይም ሙብታቸውን ከነዚህ ሰዎች በሚያገኙ ወገኖች መካከል እንደገና ክርክር እንዳይካሄድባቸው ለማረጋገጥ የታለሙ ናቸው። ዓላማውም የክርክርን መጨረሻ ለማረጋገጥ ነው። ከዚህ ጋር ግንኙነት ያለው ደንብ ከዚህ በታች የምንመለከተው ክስን መከፋፈልን የሚቃወመው ደንብ ነው።

ለ. ክስን ስለመከፋፈል

1. አጠቃላይ መርሆች

ማናቸውም ክስ ሁሉ ክስ የቀረበለት ፍ/ቤት ጉዳዩን በሚገባ መርምሮ ትክክለኛውን ፍርድ ለመስጠት በሚያስችለው በዚያው ነገር ላይ ሌላ አከራካሪ ጉዳይ በማያስከትል ሁኔታና ግልጽ በሆነ አጻጻፍ መቅረብ እንዳለበት በቁጥር 216/1/ ተደንግጓል። ቀደም ብሎ የተብራራው የመጨረሻ ውሳኔ ያገኙ ጉዳዮች መርሕ ይህን ዓላማ በተለይም አንድ ተከራካሪ ያለውን የመከራከሪያ ወይም የመከላከያ መሠረት በሙሉ እንዲያነሳና ካላነሳ ግን በሌላ ክስ ሊያነሳው አይችልም የሚለውን ተፈፃሚ ለማድረግ የታለመ ነው ዓላማው የክስ ምክንያትን መከፋፈልን በሚከለክለው ደንብ የበለጠ ተፈፃሚ ይሆናል። ማንኛውም ክስ ከሳሹ በአንድ የክስ ምክንያት ላይ ያለውን አቤቱታ ሊያቀርብበት የሚችል ሙብታን በሙሉ ማካተት ይኖርበታል (ቁጥር 216/2/ ይመልከቱ)። በቀላል አገላለጽም ከሳሹ የክስ ምክንያቱን ሊከፋፍል አይችልም። አንድ የሕንድ ፍ/ቤት እንደገለፀውም የክስ ምክንያት ክሱን ለማቅረብ እድል የሚሰጥና የክሱም መሠረት በመሆኑ የክሱ ምክንያት ከሳሹ ወስኖ ካቀረበው የበለጠ ዳኝነት ለመጠየቅ የሚያስችለው ከሆነ ቀሪውን ዳኝነት ለማግኘት በሌላ ጊዜ ራሱን የቻለ ክስ በማቅረብ ሊጠይቅ አይችልም። ደንቡ የተነደፈው በመሠረቱ አንድ በሆነ ጥፋት በርካታ ክሶች እየቀረቡ በፍ ቤቶች ላይ የሥራ ጫና እንዳይፈጥሩ ለመከላከልና ተከሳሾች በአንድ ጥፋት ተደጋጋሚ ክስ እየቀረበ እንዳይነዘነዙ ለመከላከል ሲባል ነው። አንድ ጥፋት በፈፀመበት ተከሳሽ ላይ በርካታ ክሶች የሚያቀርብ ቂመኛ ከሳሽ ሊኖር የሚችል መሆኑን ማሰቡ ደግሞ ከባድ አይሆንም። የፍትሐብሔር ክርክር ዓላማ ጉዳት ለደረሰበት ወገን ካሳ እንዲያገኝ ማድረግ በመሆኑ ከሳሹ

ይገባኛል የሚለውን የካሣ ጥያቄ በሙሉ በአንድ ክስ እንዲያቀርብ ማዘዙ ተገቢ ይሆናል።

ከዚህም በተጨማሪ አንድ ሰው በአንድ የክስ ምክንያት ሊጠይቅ የሚችለው ከአንድ በላይ የዳኝነት ጥያቄ ካለው ሁሉንም ጥያቄዎች በአንድ ክስ ማቅረብ ይኖርበታል። በአንድ ላይ ሳያቀርብ ከቀረ ግን ሳይጠይቅ የቀረውን ዳኝነት በተመለከተ ሌላ ጊዜ ክስ አቅርቦ ሊጠይቅ አይችልም። (ቁ. 216/4/ ይመልከቱ)። ሆኖም በተወሰኑ ሁኔታዎች ግን ጥያቄ ያልቀረበ በትን ዳኝነት በተመለከተ ሌላ ጊዜ ክስ ማቅረብ እንዲቻል ፍ/ቤት ፈቃድ ሊሰጥ ይችላል (ቁ. 216/4/ ይመልከቱ) ስዚህም የክስ ምክንያትን መከፋፈልን የሚከለክለው ደንብ ሁለት ገጽታዎች አሉት ማለት ነው። ይኸውም 1. ከሱሹ ክስ በሚያቀርብበት የክስ ምክንያት ያለውን አቤቱታ በሙሉ በክሱ ማካተት ይኖርበታል ፣ 2. ከሳሹ ክስ በሚያቀርብበት የክስ ምክንያት ላይ መጠየቅ የሚችለውን ዳኝነት በሙሉ መጠየቅ ይኖርታል። በፍ/ቤት ፈቃድ ካልሆነ በስተቀር ማቅረብ ከሚችለው አቤቱታ ከፊሉን ሳያቀርብ ከቀረ ወይም መጠየቅ ከሚችለው ዳኝነት ከፊሉን ሳይጠይቅ ከቀረ ሳያቀርበው የቀረውን አቤቱታ ወይም ሳይጠይቅ የቀረውን ዳኝነት በተመለከተ ሌላ ጊዜ ክስ አቅርቦ መጠየቅ አይችልም። ክስን መከፋፈልን የሚከለክለው ደንብ ባይኖር ኖሮ ተከሳሹ በሁለተኛው ክስ የሚኖርበት ኃላፊነት የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ ይሆን እንደነበርም መገንዘብ ያስፈልጋል ምክንያቱም ጥያቄው በመጀመሪያው ክስ ውሳኔ የተሰጠበት በመሆኑና ሁለተኛው ክስ እንዲቀርብ መፍቀዱም ከሳሹ ተከሳሹን ለመንዝንዝ የዚህ ዓይነት ክስ እንዲያቀርብ የሚያበረታታ በመሆኑ ነው። የዚህ ዓይነቱን ሁኔታ ለመግታት ከሳሹ ያለውን አቤቱታ በሙሉ በአንድ ክስ እንዲያቀርብ ይገደዳል።

ከሳሹ ያለው አቤቱታ በሙሉ በአንድ ክስ የግድ መቅረብ የማይኖርበት ሁኔታም ከሳሹ አቤቱታው በአንድ የተወሰነ ፍ/ቤት የሥረ ነገር ስልጣን ሥር እንዲወድቅ ለማድረግ ሆን ብሎ የተወሰነውን የአቤቱታው ክፍል ሲተወው ነው (ቁ. 216/2/ ይመልከቱ) እንደዚህ ሆን ብሎ ቀንሶ ከተወ በዚህ ጉዳይ ላይ ሌላ ጊዜ ክስ ሊያቀርብበት አይችልም (ቁ. 216/3/ ይመልከቱ)። ለምሳሌ አበበ ለብር 5200 የተሰፋ ሰነድ ለበቀለ ሰጠ እንበል። በፍትሐብሔር ሥነሥርዓት ሕጉ ቁጥር 15/1/ /ሀ/ መሠረት ክሱ መቅረብ ያለበት ለከፍተኛው ፍ/ቤት ነው። ሆኖም በቀለ ከፍተኛው ፍ/ቤት ወደሚገኝበት ራቅ ያለ ቦታ መሄድ ባለመፈለግ ጉዳዩን ለአውራጃው ፍ/ቤት ማቅረብ

ቢያስብ ብር 200 በመተው ክሱን በብር 5200 በማቅረብ ፋንታ በብር 5000 ለማቅረብ ይችላል። ሆኖም ሆን ብሎ የተወውን ብር 200 በተመለከተ ሌላ ጊዜ በወረዳው ፍ/ቤት በአበበ ላይ ክስ ሊያቀርብ አይችልም። ምክንያቱም ቀንሶ የተወውን ብር 200 በተመለከተ ያለውን መብት እንዲቀር ያደረገው በመሆኑ ነው። ሆኖም የብር 5000 ክሱ ከአውራጃው ፍ/ቤት ወደከፍተኛው ፍ/ቤት እንዲዛወር የሚደረግበት ሁኔታ ቢያጋጥም ግን ከሳሹ ክሱን በማሻሻል ብር 200 በክሱ ውስጥ እንዲካተት ሊያደርግ ይችላል።

አንድ ከሳሽ በተከሳሹ ላይ ክስ ሊያቀርብባቸው የሚችል በርካታ የክስ ምክንያቶች ቢኖሩት ሁሉንም በአንድ ክስ አጠቃሎ እንዲያቀርብ የማይገደድ መሆኑን ግን መገንዘብ ይኖርብናል። አንድ ከሳሽ በርካታ የክስ ምክንያቶችን አጠቃሎ በተከሳሹ ላይ ክስ ማቅረብ የሚችል ቢሆንም ይህን እንዲያደርግ ግን አይገደድም ደንቡ የሚከለክለው አንድን የክስ ምክንያት መከፋፈልን ብቻ ነው ወደፊት እንደምንመለከተው ብዙ ጉዳዮች የሚሸከረ ከሩት ከሳሹ በተከሳሹ ላይ ያለው አንድ የክስ ምክንያት ነው ወይስ ሁለት የክስ ምክንያቶች ናቸው ያሉት በሚለው ጥያቄ ዙሪያ ነው።

ደንቡ የሚጠቅሰው ከአባቱታው ከፊሉን መተው በማለት ነው። ከሳሹ ስለአቤቱታው ግንዛቤ ካለው ከአቤቱታው ከፊሉን ሳያቀርብ ከቀረ የተወው ሆን ብሎም ባይሆን ይህን የተተወ አቤቱታ በተመለከተ ከጊዜ በኋላ ክስ ሊያቀርብ አይችልም። በተመሳሳይ ሁኔታም ሕጉ ከሳሹ እንደገና ሌላ ክስ ለማቅረብ አይችልም በማለት ደንቡ ያደርጋል። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ ከሳሹ አቤቱታውን በመከፋፈል በተመሳሳይ ጊዜ በአንድ ፍ/ቤት ወይም በተለያዩ ፍ/ቤቶች የተለያዩ ክሶች ሊያቀርብ ውጤቱ ምን ይሆናል የሚል ነው። እንዲሁ አመለካከት ክሶቹ ተጣምረው እንዲታዩ መደረግ አለበት የሚል ነው። ክሶቹ በቀጠሮ ላይ የሚገኙት በአንድ ፍ/ቤት ወይም በተለያዩ ፍ/ቤቶች ቢሆንም ይህ መጣመር በኢትዮጵያ ሊደረግ ይችላል (ቁ. 11 ይመልከቱ)። ሌላው አመለካከት ደግሞ እንዲያክስ ፋይል መዘጋትና እንዲብታ መቀጠል አለበት የሚል ነው ሦስተኛው አመለካከት ደግሞ ከሳሹ የትኛውን ክስ መቀጠል እንደሚፈልግ እንዲመርጥ ተደርጎ ምን አልባትም ክሱን በማሻሻል የቀረውን በክርክሩ እንዲያካትት መደረግ ይኖርበታል የሚል ነው። የመጨረሻው አመለካከት ተቀባይነት ያለው ይመስላል። ከሳሹ የተለያዩ ፋይሎች በመክፈቱ የተወሰነውን የአቤቱታ ክፍል እንዲያጣ የሚደረግበት ምክንያት አይኖርም። ሆኖም የተወውን ክስ በተመለከተ ለክርክሩ የወጣውን ወጭ

እንዲከፍል መደረግ ይኖርበታል። ክሱን እንዲያሻሽልም ይህን ወጭ መጀመሪያ መክፈሉ ቅድመ ሁኔታ መሆን ይኖርበታል። ምንም እንኳን ለአንድ ጉዳይ ከአንድ በላይ ክሶች ማቅረብ ደንቡን በመተላለፍ የተደረገ ቢሆንም ጥፋቱ በቀላል ሊታረም የሚችል ነው። ስለዚህም መቀጣት ያለበት ወጭውን እንዲከፍል በማድረግ እንጂ ከፊል አቤቱታውን እንዲያጣ በማድረግ መሆን የለበትም። ከፊሉን አቤቱታ ብቻ በተመለከተ ክስ በቀረበ ጊዜም እንደዚሁ ክሳሹ ክሱን አሻሽሎ ያስቀረውን አቤቱታ እንዲጨምር ሊፈቀድለት ይገባል።

ደንቡ የሚከለክለው ተቀንሶ የተወውን አቤቱታ በተመለከተ ሌላ ጊዜ ክስ ማቅረብን ነው እንጂ ከሳሹ ሌላ ጊዜ ክስ ሲቀርብበት ቀደም ብሎ ሳያቀርበው የቀረውን የአቤቱታው ክፍል እንደመከላከያ ማንሳት መቻልን አይደለም። ለምሳሌ አንድ ንብረት በወለድ አግድ የተሰጠው ሰው የንብረቱ ይዞታ እንዲዛወርለት ክስ ሲያቀርብ ከፊሉን ንብረት በክሱ ሳያካትት ቀረ እንበል። ሆኖም ንብረቱን በሙሉ በጁ ቢያደርግና ንብረቱን በወለድ አግድ ሰጭው በፍቤቱ በተሰጠው ውሳኔ ያልተካተተው የንብረቱ ክፍል ይዞታ ይመለስልኝ የሚል ሌላ ክስ ቢያቀርብ ንብረቱን በወለድ አግድ ተቀባዩ ክስ በቀረበበት የንብረቱ ክፍል ላይ ያለውን የዋስትና መብት በመከላከያ መልክ ከማንሳት የሚከለክል አይሆንም።

ሆኖም የተወሰነውን የአቤቱታው ክፍል በመጀመሪያው ክስ ሳያቀርብ ክፍሉ የተወተከራካሪ ይህን ሳያቀርበው የቀረ አቤቱታ ከጊዜ በኋላ በሱ ላይ ክስ በሚቀርብበት ጊዜ በተከሳሽ ከሳሽ ክስ ወይም በይቻቻልልኝ ጥያቄነት በማንሳት ዳኝነት እንዲሰጠው ሊያደርግ አይችልም። የተከሳሽ ከሣሽ ክስ ወይም የይቻቻልልኝ ጥያቄ የሚያቀርብ ተከሳሽ በከሳሽነት ፈርጅ የሚፈረጅ በመሆኑ ክስን መከፋፈልን በሚከለክለው ደንብ ተገዥ መሆን ይኖርበታል። ክስን መከፋፈልን የሚከለክለው ደንብ ተፋጻሚ የሚሆነውም በተከሳሽ ከሳሽነት በሚቀርብ በማንኛውም ክስ ወይም በማንኛውም ይቻቻልልኝ ተብሎ በሚቀርብ ጥያቄ ላይ ነው። ስለዚህም አበበ ብር 200 እዳ ስላለበት ይክፈለኝ በማለት በበቀለ ላይ ክስ ቢያቀርብና በቀለ በአበበ ላይ ካለው ክስ ሊያቀርብበት የሚችል ብር 1200 ውስጥ ብር 200 ይቻቻልልኝ የሚል ጥያቄ ቢያቀርብ ቀሪውን ብር 1000 በተመለከተ ሌላ ጊዜ ክስ እንዲያቀርብ አይፈቀድለትም። እንዲሁም ወለድ አግድ የተሰጠው ወገን የወለድ አግድ ግንኙነቱ ካበቃ በኋላ ንብረቱ ጉድለት አለው በማለት ክስ ቢያቀርብና ወለድ

አግድ ሰጥቶ የነበረው ወገን ወለድ አግድ ተቀባዩ እዳው እንዲከፈል በሚያደርግበት ጊዜ ተገቢ ያልሆነ ድርጊት ፈጽሟል የሚል መከላከያ ቢያቀርብ ይህ ወለድ አግድ ሰጭ ከጊዜ በኋላ ንብረቱ ያለአግባብ በመሸጡ ለደረሰብኝ ጉዳት ካሳ ይከፈለኝ በማለት ክስ ሊያቀርብ አይችልም። ወለድ አግድ ሰጭው በመጀመሪያው ክስ ያቀረበው መልስ በንብረቱ ሽያጭ ምክንያት ወለድ አግድ ተቀባዩ የእዳውን መጠን ግምት ውስጥ ካለማስገባቱም በላይ ተራፊውን ገንዘብ ከማግኘት ተከልክያለሁ የሚልና ከይቻቻ ልልኝ ጥያቄ ጋር ተመሳሳይ የሆነ ነው ወለድ አግድ ሰጭው ደረሰብኝ የሚለው የገንዘብ ጉዳት የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜም ደርሶበት የነበረ ጉዳት ነው። ስለዚህም ወለድ አግድ ተቀባዩ ንብረቱ ጉድለት አለው በማለት ክስ ባቀረበበት ጊዜ እንደመከላከያ ያነሳውን የንብረቱ አላግባብ መሸጥ በተመለከተ የክስ ምክንያት ነበረው። ሆኖም በዚያን ጊዜ ተጨማሪ የጉዳት ካሳ እንዲከፈለው አቤቱታውን ሳያቀርብ የቀረበ መሆኑ ከጊዜ በኋላ ሌላ ክስ በማቅረብ ይህን የጉዳት ካሳ ሊጠይቅ አይችልም።

ክስን መከፋፈልን የሚከለክለው ደንብ ፍርድን ለማስፈፀም በሚቀርብ ክርክር ላይ ግን ተፈጻሚ አይሆንም። ይህም ማለት ጉዳዩ የተፈረደለት ተከራካሪ የተለያዩ የትእዛዙ ክፍሎች እንዲፈፀሙለት ተደጋጋሚ ማመልከቻዎች ሊያቀርብ ይችላል ማለት ነው ስለዚህም ጉዳዩ የተፈረደለት ተከራካሪ የንብረቱ ይዞታ ዝውውር እንዲፈፀምለት ማመልከቻ ካስገባ በኋላ በማስከተል ለክርክሩ የተደረገው ወጭ እንዲከፈለው ሌላ ማመልከቻ ሊያስገባ ይችላል። የገንዘብ ክፍያ እንዲደረግ የተሰጠ ትእዛዝን ማስፈፀምን በተመለከተ ግን ደንቡ ተፈጻሚ መሆን ይኖርበታል። ምክንያቱም የዚህ ዓይነት ትእዛዝ መፈፀም ያለበት እንደ አንድ ተደርጎ ተወስዶ ነው። ስለዚህም የተፈረደለት ተከራካሪ በፍርዱ ትእዛዝ ከተጠቀሰው የተወሰነለት ገንዘብ ከፊሉ ብቻ እንዲፈፀምለት ካመለከተ ቀሪው እንዲፈፀምለት ከጊዜ በኋላ ሊያመለክት አይችልም።

2. የክሱን ምክንያት የሚመለከት ጠቅላላ ክስ

ሀ. ጠቅላላ ክስ ስለሚያካትታቸው ጉዳዮች

ቀደም ብለን እንደተመለከትነው ደንቡ አንድን የክስ ምክንያት መከፋፈልን ይከለክላል እንጂ ከሳሹ በሁሉም የክስ ምክንያቶች ላይ ክስ እንዲያቀርብ አያስገድድም። ጥያቄው ከሳሹ በክስ ምክንያቱ ላይ ያለውን አቤቱታ ከፋፍሏል ወይስ አልከፋፈለም የሚል ነው። ይህን ጥያቄ ለመመለስ

ፍ.ቤ.ቱ 1. በመጀመሪያው ክስ አቤቱታ የቀረበበት የክስ ምክንያት ምን ነበር፤ 2. ቀጥሎ በቀረበው ክስ የቀረበው አቤቱታ ምንድን ነው፤ 3. ቀጥሎ በቀረበው ክስ የቀረበው አቤቱታ በመጀመሪያው ክስ በሙሉ ወይም በከፊል ሊቀርብ ይችላል የነበረ ነው ወይስ አይደለም፤ የሚሉትን መወሰን ይኖር ቢታል። ቀደም ብሎም እንዳልነው የክስ ምክንያት ክስ ለማቅረብ እድል የሚሰጥና ለክሱም መሠረት የሚሆን ነው ተብሎ ሊተረጎም ይችላል። ስለዚህም የክስ ምክንያት የተከሰቱን ኃላፊነት የሚያስከትልና ከሳሹ የጠየቀውን ዳኝ ነት እንዲያገኝ የሚያደርግ ፍሬነገር ነው ማለት ነው። ፍሬነገሩ እንደ የክስ ምክንያትን ብቻ የሚፈጥር ከሆነና ከሳሹ ያለውን አቤቱታ በሙሉ በመጀመሪያው ክስ አጠቃሎ ሳያቀርብ ከቀረ ቀሪውን አቤቱታ በተመለከተ በኋላ ሌላ ክስ ሊያቀርብ አይችልም። የሚከተሉት ጉዳዮች የዚህን አንብ አፈጻጸም ሊያብራሩ ይችላሉ።

አበበ ለበቀለ በዓመት 1200 ብር ሂሳብ ቤት ያከራያል። የቤቱ ኪራይ በ1960 ፡ በ1961 ፡ በ1962 አልተከፈለም። በ1963 ዓ.ም አበበ የ1961 ዓ.ም ውዝፍ የቤት ኪራይ እንዲከፈለው ክስ አቅርቦ ረታ። ከዚያም በኋላ የ1960 እና የ1962 ዓ.ም የቤት ኪራይ እንዲከፈለው በበቀለ ላይ ክስ ሊያቀርብ አይችልም በማለት አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ወስኗል። አበበ በ1963 ዓ.ም ክስ ባቀረበ ጊዜ በኪራይ ስምምነቱ መሠረት የሦስት ዓመት ኪራይን በተመለከተ በበቀለ ላይ ሊያቀርበው የሚችለው አቤቱታ ነበረው። የኪራይ ስምምነቱ የክስ ምክንያቱን የመሠረተ በመሆኑ አበበ ክሱን ባቀረበበት ጊዜ በኪራይ ስምምነቱ መሠረት ማቅረብ የሚችለውን አቤቱታ በሙሉ ማቅረብ ነበረበት። ሆኖም ለከፊሉ ኪራይ ብቻ ክስ ያቀረበ በመሆኑ ቀሪው እንዲከፈለው ከጊዜ በኋላ ሌላ ክስ ሊያቀርብ አይችልም ወይም የከሳሽ ባል በድንገተኛ ለሚደርስበት ሞት ኢንሹራንስ ገብቶ ነበር እንበል። የኢንሹራንስ ስምምነቱ ክፍል /ሀ/ ኢንሹራንስ ገቢው በድንገት ሲሞት ሚስቱ ብር 2000 ይከፈላታል ይላል። የዚህ ስምምነት ክፍል /ለ/ ደግሞ ስምምነቱ ለታደሰበት ለእያንዳንዱ ዓመት ኢንሹራንስ ኩባንያው ብር 200 በተጨማሪ ይከፍላል በማለት ይደነግጋል። ኢንሹራንስ ገቢው በድንገት በሞተ ጊዜ የኢንሹራንስ ስምምነቱ ዘጠኝ ጊዜ ታድሶ ነበር ስለዚህም ከሳሽ የሚችሉት በስምምነቱ መሠረት ብር 3800 የማግኘት መብት ነበራት። ከሳሽዋ ግን በስምምነቱ ክፍል /ሀ/ መሠረት ማግኘት የሚገባትን ብር 2000 እርዳክፈላት ክስ ያቀረበች በመሆን በስምምነቱ ክፍል /ለ/ መሠረት ማግኘት የሚገባት ብር 1800 እንዲከፈላት ሌላ ክስ ልታቀርብ አትችልም ስምምነቱ ብር 3800 እንዲከፈላት መብት የሰጣት በመሆኑ ገንዘቡ በሙሉ

እንዲከፈሉት በአንድ ክስ የመጠየቅ ግዴታ ነበረባት። ከሳሹ በመኪና አደጋ የአካል ጉዳትና በመኪናው ላይ ጉዳት ቢደርስበትና በመኪናው ላይ ለደረሰው ጉዳት ብቻ ካሳ እንዲከፈለው ክስ ቢያቀርብ ከጊዜ በኋላ ለደረሰበት የአካል ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ሌላ ክስ ማቅረብ አይችልም። በዚህ ጉዳይ በከሳሹ ላይ ጉዳት ያደረሰ የተከሳሹ አንድ ድርጊት ብቻ ነው የነበረው ድርጊቱ በከሳሹ አካልና በንብረቱ ላይ የደረሰ ሁለት ዓይነት ጉዳት ማስከተሉ ቦታ የሚሰጠው ጉዳይ አይደለም። ከሳሹ በተከሳሹ ላይ ያለው የክስ ምክንያት በደረሰው የመኪና አደጋ ምክንያት የጉዳት ካሳ ለማግኘት መብት የሚሰጥና አንድ ብቻ በመሆኑ ከዚህ የክስ ምክንያት የሚመነጨውን ክስ ከሳሹ መከፋፈል አይችልም።

ክስን መከፋፈልን የሚከለክለው ደንብ አቤታቱው በየጊዜው መቅረብ የሚችል መሆኑ ተጽእኖ የሚያደርስበት አይደለም። ስለዚህም እዳው በየጊዜው የሚከፈል ቢሆንና ክሱ በቀረበበት ጊዜ ሁለቱ ወይም ከዚያ የበለጡት ክፍያዎች ጊዜያቸው የደረሰ ቢሆን ከሳሹ ሁሉንም ክፍያዎች እስመልክቶ ከስ ማቅረብ ይኖርበታል። ግዴታው በሁለት መንገድ የሚፈፀም መሆኑም እንደዚሁ ግምት የሚሰጠው ጉዳይ አይደለም። ለምሳሌ አበበ ለሰጠው አገልግሎት የሚከፈል በቀለ ብር 1300 አለበት እንበል። በቀለ ለብር 700 ለአበበ የተስፋ ሰነድ ሰጥቶ ብር 600 የሚያወጣ የሥራ አገልግሎት ለአበበ ለማበርከት ተስማማ። ሆኖም በቀለ የሥራውን አገልግሎት ሳያበረክት ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ። አበበ የተሰጠውን የተስፋ ሰነድ በተመለከተ በበቀለ ተወካዮች ላይ ክስ አቅርቦ ተወሰነለት። ከጊዜ በኋላ ደግሞ በቀለ እሰጣለሁ ብሎ ሳይሰጥ የቀረው የአገልግሎት ዋጋ ብር 600 እንዲከፈለው በተወካዮች ላይ ሌላ ክስ ቢያቀርብ ተቀባይነት እንደማይኖረው ከዚህ ጋር ተመሳሳይነት ባለው ጉዳይ አንድ የሕንድ ፍቤት ወስኗል። በቀለ ለአበበ የብር 1300 ግዴታ የነበረበት ሲሆን የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜ ይህ ገንዘብ በሙሉ ለመክፈል የበሰለ ነበር። ግዴታው በሁለት መንገድ ሊሟላ ይችል የነበረ መሆኑና የሁለቱ ግዴታዎች የኃላፊነት መሠረት መለያየቱ ግምት የሚሰጠው ጉዳይ ባለመሆኑ ብር 1300 የመክፈል አንድ ግዴታ ብቻ ነው የነበረው ስለዚህም ግዴታው እንዲፈፀም መደረግ ያለበትም በአንድ ላይ ነው። ሆኖም የተስፋ ሰነዱን በተመለከተ ክስ በቀረበ ጊዜ በቀለ በሕይወት ቢኖርና አገልግሎቱን ለማበርከት እምቢታውን ባይገልጽ ኖሮ ግን ያልተሰጠውን አገልግሎት ዋጋ ብር 600 በተመለከተ ሌላ ጊዜ ክፍያ

በመጠየቅ የሚቀርብ ክስ መታገድ አይኖርበትም ነበር። ምክንያቱም የመጀመሪያው ክስ በቀረበ ጊዜ መፈፀም የነበረበት ግዴታ በተስፋ ሰነዱ የተገለፀው ገንብ ብቻ በመሆኑ አገልግሎት ለመስጠት የተገባው የግዴታ ክፍል ሊፈጽም የሚችል አልነበረም። በቀለ በሕይወት ኖሮ አገልግሎት መስጠቱን ገቢ ቢል ወይም አልችልም ቢል ኖሮ ግን ክስ ብር 1300ውን በተመለከተ መቅረብ ይችላል ነበር እንደዚሁም ወለድ አግድ ተቀባይ ዋናውንና ወጪውን የመጠየቅ መብት ክስን ባቀረበበት ጊዜ እያለው ወለዱን ብቻ በመጠየቅ ክስ ካቀረበ ከጊዜ በኋላ ዋናውን በመጠየቅ ክስ ማቅረብ አይችልም።

ለሁለቱን ወይም ብዙ የክስ ምክንያቶች

በጣም ጥቅም የሆኑት ጉዳዮች የቀረበው ክርክር ፍሬ ነገሮች አንድ ወይም ሁለት የክስ ምክንያቶች እንዲኖሩ አድርገዋል ወይንስ አላደረጉም በማለት ክርክሩ የሚያስነሱት ናቸው። ሁለት የክስ ምክንያቶች የኖሩ እንደሆኑ ተረድቶ ወገን በሁለተኛው የክስ ምክንያት ላይ ማግኘት የሚገባውን ጥያቄ በመጀመሪያው ክስ ባለመጠየቁ ክስን እንደተከፋፈለ ተደርጎ አይቆጠርም። ምክንያቱም ሁለተኛውን የክስ ምክንያት በተመለከተ ምንም ጥያቄ አቤቱታ ያላቀረበ በመሆኑ ነው። ለምሳሌ አበበ የአባቱ ንብረት ወሬ መሆኑን መሠረት በማድረግ በበቀለ የተያዘው ንብረት ይዞታው እንዲመለስለት ክስ አቀረበ እንበል። ከጊዜ በኋላ ደግሞ ያንኑ ወሬሽነቱን መሠረት በማድረግ በግርማ የተያዘው ሌላ ንብረት እንዲመለስለት በግርማ ላይ ክስ አቀረበ። ሁለተኛው በግርማ ላይ የቀረበ ክስ የማይከለከል ሲሆን ይህ ክስ በበቀለ ላይም ቢቀርብ ኖሮ የሚከለከል አይሆንም ነበር። ምክንያቱም ንብረቶቹ የተለያዩ በመሆናቸውና በእያንዳንዱ ንብረት ላይ የክስ ምክንያት ያለ በመሆኑና እያንዳንዱ የክስ ምክንያት ደግሞ የተለያዩ አቤቱታዎችን ለሚያስከትል ነው። ወይም አበበ የአባቱ ቤት ወሬሽ ነኝ በማለት በሚጠይቀው ጊዜ በቀለ በዚህ በተነሳው መብት ላይ ጥርጣሬ በማሳየቱ የቤቱ ባለቤት መሆኔ እንዲረጋገጥልኝና ይዞታውም እንዲዛወርልኝ ይደረግ በማለት አበበ በበቀለ ላይ ክስ አቀረበ እንበል። ቀጥሎም አበበ የአባቱን መኪና የወረሰኩ እኔ ነኝ ቢልም በቀለ በዚህ መብት ላይም ጥርጣሬ በማሳየቱ አበበ የመኪናው ይዞታ እንዲዛወርለት በበቀለ ላይ ክስ አቀረበ። አንድ የሕንድ ፍ/ቤት እንደሰጠው ውሳኔ ከሆነ ሁለተኛው ክስ ከመቅረብ የሚታገድ አይሆንም። በቀለ ሁለቱንም ንብረቶች በተመለከተ አበበ ባለው መብት ላይ ጥርጣሬ ያለው መሆኑን በፈፀመው ድርጊት አሳይቷል።

በሁለቱም ንብረቶች በእያንዳንዳቸው ላይ ጥፋት የተፈፀመ ሲሆን ሁለቱ ጥፋቶች ደግሞ ሁለት የክስ ምክንያቶች እንዲፈጠሩ አድርገዋል።

ሆኖም በጉዳዩ ውስጥ የተለያዩ ንብረቶች መካተታቸው ሁለት የክስ ምክንያቶች መኖርን የግድ የሚያስከትል ግን አይሆንም። ይኸውም ለምሳሌ ሁለቱም ንብረቶች በአንድ ድርጊት ጉዳት ቢደርስባቸው የሚኖረው አንድ የክስ ምክንያት ብቻ ነው። ከሳሽ በቀበሌ አንድና በቀበሌ ሁለት ውስጥ ሁለት ቢቶች አሉት እንበል። ተከሳሹ በሁለቱ ቀበሌዎች መካከል የሚያልፍ መንገድ ለመሥራት ቁፋሮ ሲያካሂድ ሁለቱም ቢቶች ጉዳት ያረሰባቸው። በዚህም ምክንያት ከሳሹ በቀበሌ አንድ የሚገኘው ቤቱ ለደረሰበት ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ክስ አቅርቦ ተፈረደለት። ከጊዜ በኋላ ደግሞ በቀበሌ ሁለት በሚገኘው ቤቱ ላይ ለደረሰው ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ክስ ቢያቀርብ ሁለተኛው ክስ ተቀባይነት እንደማያገኝ በተመሳሳይ ጉዳይ አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ሰጥቷል። የክሱ ምክንያት የተፈጠረው ተከሳሹ መንገዱን ለመሥራት በፈፀመው የቁፋሮ ሥራ በመሆኑ ከሳሹ በቁፋሮው ሥራ ምክንያት ለደረሰበት ጉዳት በሙሉ ክሱን ማቅረብ ነበረበት። ጉዳቱ በሁለቱ ንብረቶች ላይ መድረሱ ግምት የሚሰጠው ጉዳይ አይሆንም። ምክንያቱም የክስ ምክንያቶችን ቁጥር የሚወስነው የተፈፀሙት ጥፋቶች ቁጥር እንጅ ጉዳት የደረሰባቸው ንብረቶች ቁጥር ባለመሆኑ ነው።

ለምሳሌ አንድ መኪና በከብቶች መንጋ መሃል ሲጓዝ አምስት ላሞችን ገጭቶ ገደለ እንበል። በዚህ ጉዳይ የላሞቹ ባለቤት ክስ ማቅረብ ያለበት አምስቱ ላሞች በመሞታቸው የደረሰበትን የጉዳት ካሳ በሙሉ በመጠየቅ ነው ምክንያቱም የክሙ ምክንያት አንድ ብቻ ነው። ይኸውም መኪናው በከብቶች መንጋ መሃል በመሄድ መግጨቱ ነው። ከደረሰው ጉዳት ይልቅ የተፈፀመው ጥፋት ነው የክሥ ምክንያቶችን ብዛት የሚወስነው የሚለው መርህ ሌላኛው ምሳሌ የሚከተለው ነው። አበበ የመሬቱ የተወሰነ ክፍል ባለቤት እኔ ስሆን በቀለ ግን የሌላው የመሬቱ ክፍል ባለቤት ሆኖ ሳለ እኔን ከመሬቱ ይዞታ አፈናቅሎ በመሬቱ ላይ የሠራሁትን ሕንፃም አፈረሰብኝ የሚል ቅሬታ ነበረው። በዚህም መሠረት አበበ በሕንፃው መፍረስ ለደረሰበት ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ ተወሰነለት። ከዚያም በመቀጠል የመሬቱ ባለቤት መሆኑ እንዲወሰንለትና ይዞታውም እንዲዛወርለት አበበ

በበቀለ ላይ ሌላ ክስ ቢያቀርብ ሁለተኛው ክስ ተቀባይነት ማግኘት እንደሌለበት አንድ የሕንድ ፍ ቤት በተመሳሳይ ጉዳይ ውሳኔ ሰጥቷል። በቀለ የፈፀመው አንድ ጥፋት የሆነ ከይዞታ የማፈናቀል ድርጊት ነው። ጥፋቱ በአበበ ላይ ከሁለት አንፃር ጉዳት አድርሶበታል። ይኸውም ይዞታው መነጠቱና ሕንፃው መፍረሱ ናቸው። በተፈፀመው ጥፋት ለደረሰበት ጉዳት በሙሉ በአንድ ክስ ጥያቄ አቅርቦ ካሳ ማግኘት ይኖርበታል።

የክስ ምክንያቶች ብዛትን በተመለከተ ጥያቄ የሚነሳው አንድ የግዴታ ሰነድ በርካታ ጉዳዮችን የሚያካትት በሚሆንበት ጊዜ ነው። ለምሳሌ አንድ ባለእዳ ሦስት መሬቶችን ለእዳው ዋስትና እንዲሆኑ በወለድ አግድ ሰጠ እንበል። እዳው በሙሉ ተከፍሎ በሚጠናቀቅበት ጊዜ በወለድ አግድ ያሻገው መሬቶቹን ለባለቤቱ ለመመለስ ፈቃደኛ ሳይሆን ቀረ። በዚህን ጊዜ የመሬቶቹ ባለቤት ሁለት መሬቶች እንዲለቀቁለት ክስ አቀረበ። ሦስተኛው መሬት እንዲለቀቅለት ከጊዜ በኋላ ክስ ቢያቀርብ ተቀባይነት ማግኘት እንደሌለበት አንድ የሕንድ ፍ ቤት በተመሳሳይ ጉዳይ ውሳኔ ሰጥቷል።

ምክንያቱም ጥፋቱ የተፈፀመው እዳው ተከፍሎ ሲጠናቀቅ ወለድ አግድ ተቀባዩ መሬቶቹን ሳያስረክብ በቀረበት ጊዜ በመሆኑ ነው። ወለድ አግዱ የተለያዩ ንብረቶችን የሚመለከት ቢሆንም የነበረው ግን አንድ እዳ እና አንድ ወለድ አግድ ነው። ስለዚህም ያለው አንድ የክስ ምክንያት ስለሆነ ከዚህ የክስ ምክንያት የመነጨው አቤቱታ መከፋፈል አይኖርበትም።

በተመሳሳይም ከአንድ ውል የሚመነጩ የዳኝነት ጥያቄዎች ሁሉ በአንድ ክስ መጣመር አለባቸው ወይስ የለባቸውም ወይም በሌላ መንገድ ለመግለፅ የተለያዩ አንድን ውል የመጣስ ድርጊቶች ከአንድ የበለጡ የክስ ምክንያቶች እንዲፈጠሩ ያደርጋሉ ወይስ አያደርጉም የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል። ለምሳሌ አበበ ከበቀለ ላይ አሥር ኩንታል ጥጥ ለመግዛት ይዋዋላል። ዋጋ ሳይከፍል ሰባት ኩንታል ጥጥ ይረከባል። ቀሪውን ሦስት ኩንታል ጥጥ ግን አልወሰድም ይላል። በቀለም አበበ የተረከበው ሰባት ኩንታል ጥጥ ዋጋ ይከፈለኝ በማለት ክስ መሠረተ። አበበ አልረከብም ላለው ሦስት ኩንታል ጥጥ ለደረሰበት ጉዳት ካሳ ለመጠየቅ በቀለ በሌላ ጊዜ ክስ መመሥረት ይችላል። ለሚለው ጥያቄ በሚሰጠው መልስ ላይ ሁለት አቋሞች አሉ። አንደኛው አቋም የተለያዩ የክስ ምክንያቶችን የፈጠሩ ሁለት የውል

ናት
ቀለ
ቱቱ
ው
ነት

ታ
ድ
ጣ
ው
ቼ
ት
ት

ኢ
ኦ
ፖ
ፖ

መጣስ ድርጊቶች አሉ በሚለው ላይ በመመሥረት ክስ ሊቀርብ ይችላል የሚል ነው። የዚህ አቃራኒ የሆነው አቋም ደግሞ ሁለቱም አቤቱታዎች የመነጨት ከአንድ ውል ስለሆነ ያለው አንድ የክስ ምክንያት ሲሆን ይኸውም የአበበ ከበቀለ ጋር የገባውን ውል መጣስ ነው። ስለዚህም ሁለተኛው ክስ መፈቀድ የለበትም የሚል ነው። ሁለተኛው አቋም ተመራ ጭነት ያለው ይመስላል። አበበ ጥጡን የመረከብና የተረከበውን ጥጥ ዋጋ በውሉ መሠረት የመክፈል ግዴታ አለበት አበበ ሦስቱን ኩንታል ጥጥ አልረከብም በማለትና የተረከበውን ሰባት ኩንታል ጥጥ ዋጋ ሳይከፍል በመቅረት ውሉን ከሁለት አንፃር መጣሱ ሁለት ራሳቸውን የቻሉ ጥፋቶች እንደፈፀመ ተደርጎ መታየት የለበትም አበበ በውሉ መሠረት ያለበትን ግዴታ ነው ሳይወጣ የቀረው ከሳሹ የመጀመሪያውን ክስ ባቀረበ ጊዜ ውሉ በእርግጥም ተጥሶ ነበር። ተከላሹ በውሉ መሠረት ያሉበትን የተለያዩ ግዴታዎች ሳይወጣ በሚቀርበት ጊዜ የሚኖረው አንድ የክስ ምክንያት ብቻ በመሆኑ ከሳሹ ሁሉንም በውሉ ላይ የተመሠረቱ አቤቱታዎች በሚያቀርበው ክስ አጠቃሎ ማቅረብ አለበት እርግጥ ነው የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜ የተወሰኑት ግዴታዎች የመፈፀሚያ ጊዜ ያልደረሰ ከሆነ እነዚህን ግዴታዎች በተመለከተ ከጊዜ በኋላ የሚቀርብ ክስ መታገድ አይኖርበትም። ለምሳሌ አበበ ሦስቱን ኩንታል ጥጥ አልቀበልም ባለበት ጊዜ የተረከበውን ሰባት ኩንታል ጥጥ ዋጋ ለመክፈል የሚገደድበት ጊዜ ያልደረሰ ቢሆንና በቀለ ሦስቱን ኩንታል ጥጥ አበበ አልረከብም በማለቱ ለደረሰበት ጉዳት ኪሣራ እንዲከፈለው በመጀመሪያው ክስ ቢያቀርብ በሌላ ጊዜ የሰባቱ ኩንታል ጥጥ ዋጋ እንዲከፈለው የሚያቀርበው ክስ የሚታገድ አይሆንም። ምክንያቱም በዚህ ሁኔታ ከሳሹ የመጀመሪያውን ክስ ባቀረበበት ጊዜ የክሱን ምክንያት አስመልክቶ ማቅረብ የሚችልበት ጊዜ ሲደርስ በዚያው የክስ ምክንያት ያለው አንድ አቤቱታ ብቻ በመሆኑ ከሳሹ ሌላውን አቤቱታውን ማቅረብ የሚችልበት ጊዜ ሲደርስ በሌላው አቤቱታ ላይ ተመሥርቶ ሁለተኛ ክስ ማቅረብ ይችላል። እንደዚሁም በአንድ የውል ሰነድ የተለያዩ ውሎችን መዋዋል ይቻላል። ተዋዋሮቹ በውሉ ሰነድ ውስጥ በእያንዳንዱ ወር የመርከብ ገዝ የሚመጣው እቃ የተለያየ ውል ተደርጎ ይቆጠራል በማለት ከደነገጉ ከሳሹ በየወሩ የተጫነውን እቃ በተመለከተ የተለያዩ ክሶች ማቅረብ ይችላል። እያንዳንዱ የመርከብ ጭነት ራሱን የቻለ ውል ተደርጎ በመቆ

አንድ ተከራካሪ ከግዴታው ከፊሉን የማስፈፀም ወይም ከፈለገም ግዴታውን በሙሉ የማስፈፀም አማራጭ ያለው መሆኑ ያን ግዴታ በተመለከተ የክስ ምክንያቶች ሊፈጥር ይችላል። ለምሳሌ አንድን እቃ ገዥው ዋጋውን በየጊዜው በሚከፍልበት ቅድመ ሁኔታ ለማስረከብ ስምምነት ቢደረግ ተዋዋሮቹ የአንድ ወቅት የእቃው ዋጋ ክፍያ ሳይፈፀም ቢቀር ሁሉም ክፍያ በጊዜው ሳይከፈል እንደቀረ ይቆጠራል በማለት በስምምነታቸው ሊደነግጉ ይችላሉ። ውሉ በዚህ መልክ ተገብቶ ገዥው የአንዱን ወቅት ክፍያ ሳይፈጽም ስለቀረ ሻጩ ይህ ሳይከፈለው የቀረው የአንድ ጊዜ ክፍያ ብቻ እንዲከፈለው ክስ አቀረበ። ለመሆኑ ሻጩ ከዚህ በኋላ በሌላ ጊዜ መክፈል ያለባቸው ክፍያዎች የመክፈያ ጊዜያቸው ሲደርስ እንዲከፈሉት ክስ ማቅረብ ይችላል? መልሱም አዎ ይችላል የሚል መሆን አለበት። የአንድ ጊዜ ክፍያው ሳይከፈል በቀረበት ጊዜ ሻጩ በገዥው ላይ ሁለት የክስ ምክንያቶች ነበሩት። እነዚህም የክስ ምክንያቶች አንዱ የመክፈያው ጊዜ ደርሶ ሳይከፈል የቀረው ክፍያ ሲሆን ሌላው ደግሞ ቀረውን ክፍያ የሚመለከተው ነው። ከሳሹ ሁሉም ክፍያዎች የመክፈያ ጊዜያቸው እንደደረሰ የመቁጠር አማራጭ ስለነበረው በዚህ የክስ ምክንያት ላይ ክስ ማቅረብ ይችላል ነበር። የመክፈያ ጊዜው ደርሶ ሳይከፈል የቀረውን ክፍያ በተመለከተም ከሳሹ የክስ ምክንያት ነበረው ሁለት የክስ ምክንያቶች ስለነበሩትም በአንዱ ብቻ ክስ ለማቅረብ መምረጥ ይችላል ነበር።

የንብረት ይዞታ ያለአግባብ በሚወሰድበት ጊዜ ሕጋዊ ባለይዞታው የንብረቱን ይዞታ ለማስመለስና ያለ አግባብ ከንብረቱ የተወሰደውን አላባ ለማስመለስ የተለያዩ የክስ ምክንያቶች አሉት ወይ የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይችላል ለምሳሌ በቀለ የአበበን መሬት ያለአግባብ በመያዙ አበበ የመሬቱ ይዞታ ይመለስልኝ በማለት ክስ አቅርቦ ተወሰነለት። ከዚህ ውሳኔ በኋላም በቀለ መሬቱን በይዞታው ስር ባቆየበት ጊዜ ከመሬቱ የተገኘው አልባ እንዲከፈለው አበበ ክስ አቀረበ። ይህ ሁለተኛው ክስ ተቀባይነት ማግኘት ይገባዋል ወይስ አይገባውም በሚለው ጥያቄ ላይ ሁለት አመለካከቶች አሉ። አንደኛው አመለካከት አበበ የመሬቱን ይዞታ ለማስመለስና መሬቱ በበቀለ እጅ በነበረበት ጊዜ የተገኘውን ገቢ የማስከፈል ሁለት የክስ ምክንያቶች ስላሉት ሁለተኛው ክስ ውድቅ መደረግ የለበትም የሚል ነው። ከመሬቱ የተገኘውን ገቢ ለማስመለስ በመጀመሪያ ክስ ቢያቀርብ ኖሮም ውጤቱ ተመሳሳይ ይሆን ነበር። የዚህ ተቃራኒ አመለካከት ደግሞ ያለው አንድና

ያለአግባብ የተወሰደውን ይዞታ ማስመለስን የሚመለከት ሲሆን ከመሬቱ የተገኘውን ጥቅም በተመለከተ የሚቀርበው አቤቱታ ከዚያው የክስ ምክንያት የሚመነጭ ነው የሚል ነው። ሁለተኛው አመካከት ተመራጭነት ያለው መሆኑ ግልጽ ነው። ምክንያቱም የተፈፀመው ይዞታውን የመነጠቅ አንድ ድርጊት ሲሆን በተከላኹ ገቢው የተገኘውም የመሬቱን ዘታ ነጥቆ በመውሰድ ምክንያት ብቻ በመሆኑ ነው። ይኸውም የመሬቱን ይዞታ መነጠቅና ከዚህ የቀጠለ መሬቱን የመጠቀም ተከታታይነት ያለው ድርጊት በመኖሩ ነው። ስለዚህም ከላሹ የመሬቱን ይዞታ ማስመለስንና ከመሬቱ የተገኘውን ገቢ ማስከፈልን ሁለቱንም በተመለከተ አቤቱታውን በአንድ ክስ እንዲያቀርብ መገደድ ይኖርበታል። አንድ የንብረት ባለአደራ በአደራው ገንዘብ የገዛው ንብረት ተጠቃሚ የሆኑ ሰዎች ንብረቱ እንዲተላለፍላቸው በባለአደራው ላይ ክስ ቢያቀርቡና ንብረቱን በመጠቀም የተገኘውን ገቢ በተመለከተ ግን አቤቱታ ሳያቀርቡ ቢቀሩም እንደዚሁ ገቢውን ለማስከፈል ከጊዜ በኋላ የሚቀርብ ክስ ውድቅ መደረግ እንዳለበት አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ሰጥቷል።

በሁለቱም ክሦች ውስጥ በተከራካሪዎቹ መካከል ያለው ግንኙነት ጠባይና የተጠየቀው ዳኝነት ዓይነት ከሣሽ ሁለተኛውን ክስ ያቀረበው በተመሳሳይ የክስ ምክንያት ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ጥያቄ ለመወሰን ሊረዳ ይችላል። ከሣሽ ተከሣሽ መሬቱን ይዞት የነበረው በተከራይነት በመሆኑና አሁን ግን የኪራይ ጊዜው በማለቁ ከመሬቱ ይልቀቅልኝ በማለት ክስ አቀረበ። ከዚህ በኋላ ደግሞ ከላሹ ተከላሽ በመሬቱ ላይ ያለኝን መብት ያለአግባብ ደፍሮ የያዘ ስለሆነ መሬቱን ይልቀቅልኝ በማለት በዚያው ተከላሽ ላይ ክስ አቀረበ። ሁለተኛው ክስ የቀረበለት አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ክሱ ውድቅ መደረግ የለበትም በማለት ወስኗል። ምክንያቱም ተከሣሹ የኪራይ ውል ዘመን ካበቃ በኋላ መሬቱን ከያዘ ከሣሽ በኪራይ ውል መሠረት በተከሣሽ ላይ የክሥ ምክንያት አለው። ከዚህ በኋላ ተከሣሹ መሬቱን በይቹታው ሥር ማድረጉን ከቀጠለበት ከሣሽ በማንኛውም ህገ ወጥ ባለይዞታ ላይ እንደሚኖረው ሁሉ በተከሣሽም ላይ በህግ አጠቃላይ መርሆች መሠረት የክስ ምክንያት ይኖረዋል። ከሣሽ በተገቢው ወቅት ሊያቀርባቸው የሚችል በዚህ ጉዳይ ሁለት የክሥ ምክንያቶች አሉት ስለዚህም ለመጀመሪያው ክስ የተሰጠው ውሳኔ ለሁለተኛው ክስ የመጨረሻ ውሳኔ እንደማይሆንበት

ቱ
በ
ተ
ረ

መገንዘብ ይኖርብናል ምክንያቱም የቀድሞው ክስ የኪራዩን ውል የሚመለከትና ሁለተኛው ክስ ደግሞ ተከላሹ ሕገወጥ ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ጥያቄ የሚመለከት በመሆኑ ነው። በተጨማሪም ከሣሽ የሞከረው የኪራዩን ውል ለማቋረጥ በመሆኑ ሕገ ወጥ ይዞታን በተመለከተ አቤቱታ እንዲያቀርብ አይጠበቅም፤ ይህም በመሆኑ ሕገ ወጥ ይዞታ የሚለው ለመቃወሚያነት ሊቀርብ ይችላል የነበረ ወይም መቅረብ ይገባው የነበረ ምክንያት አይሆንም። እንደዚሁም ተከራዩ በስምምነቱ መሠረት ከመሬቱ እንዲለቅ የቀረበ ክስ ወደፊት የኪራዩ ገንዘብ እንዲከፈል የሚቀርብ ክስን ተቀባይነት እንዲያጣ የማያደርግ መሆኑን አንድ የሕግ ፍ/ቤት ወስኗል። ይህ የተቀራረበ ጉዳይ ነው በሁለቱም ክሦች በተከራካሪዎች መካከል ያለው ግንኙነት አንድ ነው፤ እናም ተከሣሹን ከይዞታ ለማስለቀቅና ውዝፍ ኪራዩን ለማስከፈል ያለው መብት የመነጨው ከኪራዩ ውል ነው። የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ወቅት የኪራዩ መክፈያ ጊዜ የደረሰ ከሆነ ከላሹ የኪራዩን ገንዘብ ክፍያም በአማራጭ ዳኝነት አቤቱታ ሊያቀርብበት ይችላል ነበር። የኪራዩ መክፈያ ጊዜ ያልደረሰ ከሆነ ግን በመጀመሪያው ክስ አቤቱታ ሊቀርብበት እንደማይችል እሙን ነው ሆኖም ተከራዩ የኪራዩ ጊዜ ካበቃ በኋላ መሬቱን ይዞ በመቀጠልና ኪራዩን ባለመክፈል ሁለት የተለያዩ ጥፋቶች ፈጽሟል ተከራዩ በኪራዩ ግንኙነቱ መሠረት የኪራዩ መክፈያ ጊዜ ሲደርስ የመክፈልና የኪራዩ ዘመን ሲያጠቃ ደግሞ መሬቱን የመልቀቅ ሁለት የተለያዩ ግዴታዎች ስለነበሩበት ጥፋቶቹ ግንኙነት ያላቸው አይደሉም። ይህ ጉዳይ ቀደም ብሎ ከተነጋገርንበት ጉዳይ የተለየ ነው አንድ ገዥ ለመግዛት ከተስማማው አንድ መርከብ ጭነት እቃ ከፊሉን እቃ ተረክቦ ዋጋውን አልከፍልም ከፊሉን እቃም አልረከብም አለ እንበል። በዚህ ጉዳይ ያለው አንድ ጭነት ሲሆን ገዥው ያለበት ግዴታም ሁሉንም እቃ መረከብና ዋጋውን መክፈል ነው። የኪራዩ ግንኙነቱን በተመለከተ ያሉት ግዴታዎች ግን ፈጽሞ ግንኙነት የሌላቸው በመሆናቸው ሁለት የክስ ምክንያቶችን እንደሚፈጥሩ መወሰን ተገቢ ይሆናል ወይም አበበ ለንብረቱ መክፈል የሚገባው ኪራዩ እንዲከፈለው በበቀለ ላይ ክስ አቀረበ የሚል ሌላ ምሳሌ እናንሳ። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ተመልክቶ አበበና በቀለ የንብረቱ የጋራ ባለቤት ናቸው በማለት ክሱን ዘጋው። ከዚህ በኋላ አበበ ንብረቱን ከበቀለ ለመክፈል ክስ ቢያቀርብ ሁለተኛው ክስ ለፈቀድለት እንደሚችል አንድ የሕግ ፍ/ቤት በተመሳሳይ ጉዳይ ውሳኔ ሰጥቷል በመጀመሪያው ክስ አበበ የተከራ-

ከረው የንብረቱ ብቸኛ ባለቤት እኔ ስለሆንኩ ክሱን ለማቅረብ የክስ ምክንያት አለኝ ብሎ ኪራይ እንዲከፈለው ነው። ፍ/ቤቱ ግን በተከራካሪዎች መካከል ያለው የተለየ ገንኙነት ነው በማለት በመበየኑ ይህ የጋራ ባለቤትነት ግንኙነት ከተወሰነ አበበ ንብረቱን ለመከፈል የክስ ምክንያት ይኖረዋል።

አሁን ደግሞ በርካታ ተከራካሪዎች የሚካተቱበትን አንድ የክስ ምክንያትን ጉዳይ እንመለከት። በአንድ ጉዳይ በርካታ ተከራካሪዎች መኖራቸው ሁለት የክስ ምክንያቶች እንዲመነጩ ሊያደርግ የሚችል ቢሆንም ይህ ግን ሁልጊዜ የሚሆን አይደለም። ለምሳሌ አበበና የጉዲፈቻ እናቱ በቀበሌ አንድ የሚገኘው ቤት ለግርማ እንዲሰጥ ተስማሙ እንበል። ሆኖም አበበ ይህ ስምምነት ሕጋዊ አይደለም በማለት ይህ ቤትና የጉዲፈቻ እናቱ ባል የነበሩት የጉዲፈቻ አባቱ ሌላ ንብረት እንዲመለስለት በጉዲፈቻ እናቱ ላይ ክስ አቀረበ። የአበበ የጉዲፈቻ እናት በቀበሌ ሁለት የሚገኘውንም ቤት ለግርማ ስላስተላለፉ አበበ ይህን የሁለተኛው ቤት መተላለፍም ሕጋዊ አይደለም በማለት ተቃውሟል። ግርማ እንደ ተከላሽ በክርክሩ እንዲጣመር ተደርጎ ክርክሩ በሂደት ላይ እያለ አበበና የጉዲፈቻ እናቱ በመስማማት የጉዲፈቻ እናቱ አበበ ሁሉንም ንብረቶች በተመለከተ ያቀረበውን አቤቱታ አምነው ተቀበሉ ግርማ ግን የአበበን አቤቱታ ባለመቀበሉ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን መርምሮ ንብረቱን በተመለከተ ለአበበ ፈረደ። ሆኖም አበበ በቀበሌ አንድ የሚገኘውን ቤት ይዞታ ለማስመለስ እንዲችል በግርማ ላይ ውሳኔ እንዲሰጥለት ሳይጠይቅ ስለቀረ ይህ ቤት ይዞታው እንዲመለስለት ከጊዜ በኋላ ሌላ ክስ በግርማ ላይ አቀረበ ከዚህ ጋር ተመሳሳይነት ያለው ሁለተኛው ክስ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት ቀተባይነት ሳያገኝ ቀርቷል። በመጀመሪያው ክስ የጉዲፈቻ እናቱ ለግርማ ያስተላለፉትን ንብረት በሙሉ በተመለከተ አቤቱታ ያቀረበ ቢሆንም በቀበሌ አንድ የሚገኘውን ንብረት በተመለከተ በግርማ ላይ ውሳኔ እንዲሰጥለት ግን ሳይጠይቅ ቀርቷል አበበ ይህን ጥያቄ በጉዲፈቻ እናቱ ላይ ባቀረበው ክስ ማንሳቱ ግምት የሚሰጠው ጉዳይ አይደለም። ስለዚህም አበበ በግርማ ላይ ያለውን አቤቱታ በሙሉ ሳያቀርብ የቀረ በመሆኑ ሌላ ጊዜ የሚያቀርበው ክስ ውድቅ መደረግ አለበት።

በሥረ ነገር ሕግ መሠረት የሁለት ተከራካሪ ወገኖች መኖር ሁለት የክስ ምክንያቶች እንዲኖሩ ያደርጋል። ለምሳሌ አበበ ለስቀለና ለግርማ ቤት በዓመት 12000 ብር አከራየ። የ1960 ዓ.ም ፡ የ1961 ዓ.ም እና የ1962 ዓ.ም የቤቱ ኪራይ ሳይክፈል ቀረ አበበ የ1960 ዓ.ም ኪራይ እንዲከፈለው

ሰ
ች
ት

ሰ
ች

እ

፤

፤

፤

፤

፤

፤

በ1963 ዓ.ም በቀለን ከሰሰ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት እምነት መሠረት አበበ የ1961 እና የ1962 ዓ.ም ውዝፍ ኪራይ እንዲከፈለው ሌላ ጊዜ በበቀለ ላይ ክስ ማቀረብ አይችልም። ሆኖም የእነዚህ ዓመታት ውዝፍ ኪራይ እንዲከፈለው ግርማን ግን መክሰስ ይችላል። ምክንያቱም ባለእዳዎቹ የማይነጣጠልና የጋራ ኃላፊነት ያለባቸው በሚሆንበት ጊዜ ባለገንዘቡ አንደኛው ባለእዳ እዳውን እንዲከፍለው ለማስገደድ የሚችል በመሆኑና እዳው በሙሉ ተከፍሎ እስኪያልቅ ድረስም እያንዳንዱ ባለእዳ ተጠያቂ እንደሆነ የሚቆይ በመሆኑ ነው (የፍ/ሕግ 1897 - 1898 ይመልከቱ)። በዚህ ጉዳይ አበበ ለኪራዩ መክፈል አንድ በበቀለ ላይ አንድ ደግሞ በግርማ ላይ በጠቅላላው ሁለት የክስ ምክንያቶች አሉት። ስለዚህም አበበ በበቀለ ላይ ክስ መመሥረቱ በግርማ ላይ ያለውን የክስ ምክንያት የማያናጋው በመሆኑ በግርማ ላይ ክስ ሲያቀርብ ክሱን ያቀረበው በተለየ የክስ ምክንያት ነው የሚሆነው። ወይም አበበ በቸልተኝነት በበቀለ ላይ ጉዳት ያደረሰበትን ሁኔታ በሌላ ምሳሌነት እንመልከት። በቀለ ለደረሰበት ጉዳት በዶ/ር በላይ ሲታከም ሕክምናው ጉዳቱን አባባሰበት። በቀለ አበበ በቸልተኝነት ላደረሰበት ጉዳት ካሳ እንዲከፍለው ክስ አቀረበ። ከጊዜ በኋላ ደግሞ ለደረሰበት ተጨማሪ ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው በዶ/ር በላይ ላይ ክስ አቀረበ። በዶ/ር በላይ ላይ የቀረበው ዓይነት ክስ በአንድ የካሊፎርኒያ ፍ/ቤት እምነት መሠረት ውድቅ መደረግ የለበትም በአበበና በዶ/ር በላይ በተጠናጠል የተፈፀሙት ድርጊቶች የተለያዩ ጉዳቶችን በበቀለ ላይ ያደረሱ ሲሆን እያንዳንዱ ድርጊትም አንድ የክስ ምክንያት እንዲፈጠር አድርጓል። በቀለ ለደረሰበት ጉዳት የሚጠይቀውን ካሳ በሙሉ ከአበበ ላይ ሊጠይቅ ይችል የነበረ መሆኑ ግምት የሚሰጠው ጉዳይ አይደለም (የፍ/ሕግ ቁ. 2086 ይመልከቱ)። ሁለት የክስ ምክንያቶች ስለነበሩም በዶ/ር በላይ ላይ ያለውን የክስ ምክንያት መሠረት በማድረግ ክስ ለማቅረብ የሚችል በመሆኑ በዚህ የክስ ምክንያት ላይ ያለውን አቤቱታ ከፋፍሏል ማለት አይቻልም።

በመጨረሻም አንድ ተከራካሪ ወገን የመጀመሪያውን ክስ ባቀረበበት ጊዜ ያልነበረውን ወይም መኖሩን ያልተገነዘበውን ጉዳት በተመለከተ ካሳ እንዲከፈለው ሌላ ጊዜ ክስ ቢያቀርብ የክስ ምክንያቱን በተመለከተ ያለውን አቤቱታ እንደከፋፈለ እንደማይቆጠር ልንገነዘብ ይገባል። ለምሳሌ በከላሹ መኪና ላይ ጉዳት ያስከተለ አንድ የመኪና አደጋ ደረሰ እንበል ለዚህ ጉዳት

በመኪናዋ አሽከርካሪ ላይ ክስ አቅርቦ ተወሰነለት ይህ ክስ በቀረበበት ጊዜ ከሳሹ በመኪናው አደጋ የአካል ጉዳት የደረሰበት መሆኑ አልታወቀም ነበር። ከጊዜ በኋላ ግን አደጋው ጉጂ የጤና ችግር እንዳስከተለበት ታወቀ በእንደዚህ ያለው ሁኔታ ተጉጂው በራሱ ላይ ለደረሰው ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው ሁለተኛ ክስ ከማቅረብ እንደማይታገድ አንድ የአሜሪካ ፍ/ቤት በተመሳሳይ ጉዳት ውሳኔ ሰጥቷል ምክንያቱም ከሳሹ በክሱ ምክንያት ላይ ያለውን አቤቱታ የከፋፈለ ቢሆንም ይህን ያደረገው ግን እያወቀ ባለመሆኑ ነው። የመጀመሪያውን ክስ ባቀረበበት ጊዜ ከሳሹ በተከሳሹ ላይ አለኝ ብሎ ያሰበውን አቤቱታ በሙሉ አካትቶ ክስ ያቀረበ በመሆኑ ከዚህ ክስ በኋላ የታወቀውን የደረሰበት ጉዳት በተመለከተ ክስ እንዳያቀርብ ማገድ ተገቢ አይሆንም። የዚህ አይነቱ ሁኔታ ብዙ ጊዜ የማይጋጥም በመሆኑ ክስን ከመከፋፈል ደንብ ልዩ የሚሆን ሁኔታ እዚህ ላይ ተገቢ ይሆናል። አንድ ሠራተኛ ሥራውን በሚያከናውንበት ጊዜ በደረሰበት አደጋ እግሩ ተቆርጦ በራሱና በአይኑ ላይ የመቁሰል አደጋ የደረሰበት ቢሆንም የአሠራው ሐኪም በዓይኑ ላይ የደረሰው ጉዳት ጊዜያዊና በነርቮቹ ላይ የተፈጠረው መረበሽ ሲድን የሚጠፋ መሆኑን በማረጋገጥ ስለነገረው በእግሩ መቆረጥና በራሱ መፈንከት ምክንያት ለደረሰበት ጉዳት ብቻ ካሳ እንዲከፈለው በአሠራው ላይ ክስ አቀረበ። ከዚህ በኋላ ግን በአይኑ ላይ የደረሰው ጉዳት መታወርን ስላስከተለበት በዓይኑ ላይ ለደረሰው ጉዳት ካሳ እንዲከፈለው በአሠራው ላይ ሌላ ክስ ቢያቀርብ የማይታገድ መሆኑን አንድ የአሜሪካ ፍ/ቤት ወስኗል ወይም አበበ ከበቀለ ጋር የተዋዋለው የመሬት ሽያጭ ውል እንደውሉ እንዲፈፀምለት በበቀለ ላይ ክስ አቅርቦ ተፈረደለት የሚል ሌላ ምሳሌ እንመልከት። ሆኖም ፍርዱን ለማስፈፀም መሬቱ በፍርድ አስፈፃሚው ክፍል በተያዘ ጊዜ በቀለ በባለቤትነት የያዘው ክስ ከቀረበበት መሬት ከፊሉን ብቻ መሆኑ ተረጋገጠ እንበል። አበበ መሬቱን ለመግዛት ከከፈለው ገንዘብ ውስጥ ተመጣጣኝ የሆነው የገንዘብ መጠን ተመላሽ እንዲደረግለት በበቀለ ላይ ሌላ ክስ ቢያቀርብ የማይከለከል መሆኑን በመጥቀስ አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ከዚህ ጋር ተመሳሳይ በሆነ ጉዳይ ውሳኔ ሰጥቷል። ምክንያቱም የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜ ሁለቱም ተከራካሪዎች በቀለ ክርክር የቀረበበት የሁሉም መሬት ባለቤት እንደሆነ አድርገው ገምተው የነበረ በመሆኑ ነው። ይሁን እንጂ የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜ በቀለ በባለቤትነት የያዘው ክስ ከቀረበበት መሬት ከፊሉን ብቻ መሆኑን አበበ የሚያውቅ ቢሆን ኖሮ ግን

ለመረ
ጊዜ የ
ባለቤት
እንደው
ከፊሉ
አቤ
በሁሉ
ጉዳ
ሪዎ

ጊዜ
በሰጠ
ነው
ቀጥ
ከሳሽ
በ

3.

ከአ
ክ
በ
ውስ
አ
አ
ሆኖ
የ
ልህ
መ
ፍ

ለመሬቱ ግዥ ከከፈልኩት ገንዘብ ከፊሉ ይመለስልኝ በማለት አበበ በሌላ ጊዜ የሚያቀርበው ክስ ውድቅ መደረግ ይኖርበታል። አበበ የመሬቱን ባለቤትነት በተመለከተ ጉድለት ያለ መሆኑን ከተገነዘበ የመሬቱ ሽያጭ ውል እንደውሉ ይፈፀምልኝ የሚልና መሬቱን በመግዛት ከከፈልኩት ገንዘብ ከፊሉ ይመለስልኝ የሚል ጥያቄ የማቅረብ መብት ስለነበረው እነዚህን አቤቱታዎች በሙሉ በመጀመሪያው ክስ ማቅረብ ነበረበት። በእነዚህ በሁሉም ጉዳዮች ኃላፊነትን የሚመለከተው ጥያቄ የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ መሆኑን ማስታወስ ያሻል። ምክንያቱም ጉዳዩ በተመሳሳይ ተከራካሪዎች መካከል በመጀመሪያው ክስ የተወሰነ በመሆኑ ነው።

በድጋሚ ለመግለጽ ከመጀመሪያው ክስ በኋላ ሌላ ክስ በሚቀርብበት ጊዜ የሚነሳው ወሳኝ ጥያቄ ከሳሹ ተከታቱን ክስ ያቀረበው ለጽንሰ ሃሳብ በሰጠው ትርጉም መሠረት በተመሳሳይ የክስ ምክንያት ነው ወይ የሚለው ነው ክሱ የቀረበው በተለየ የክስ ምክንያት መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳ እንደሆነ ቀጥሎ የቀረበው ክስ መታገድ የለበትም። ምክንያቱም ደንቡ የሚከለክለው ከሳሹ በአንድ የክስ ምክንያት ላይ ያለውን አቤቱታ መከፋፈሉን ብቻ በመሆኑ ነው።

3. የዳኝነት ጥያቄን በከፊል ስለማስቀረት

አንድ ተከራካሪ ወገን ተመሳሳይ የሆነ የክስ ምክንያትን በተመለከተ ከአንድ በላይ ዳኝነትን የመጠየቅ መብት ሊኖረው ይችላል። ከሳሽ ያቀረበው ክስ በአንድ ጉዳይ ላይ የተመሠረተ ሆኖ የሚጠይቀው ዳኝነት ግን ከአንድ በላይ ሲሆን ፍ/ቤቱ ሳይፈቅድለት ሊጠይቅ ይገባው ከነበረበው ዳኝነት ውስጥ በከፊል ራሱ ቀንሶ ያስቀረውን መብት በተመለከተ ሌላ ጊዜ ክስ አቅርቦ ሊጠይቅ አይችልም (ቁ. 216/4/ ይመልከቱ) ፍ/ቤቱ ከሳሹ አቤቱታውን በከፊል እንዲያስቀር የመፍቀድ ሥልጣን ባይኖረውም አግባብ ሆኖ ባገኘው ጊዜ ከሳሹ ከፍሎ ባስቀረው ተገቢ አቤቱታ ላይ ሌላ ጊዜ ክስ የማቅረብ መብቱን በመጠበቅ የማስቀረቱን ፈቃድ ሊሰጠው ይችላል። ይህ ልዩ ሁኔታ እንዳለ ሆኖ ዳኝነትን መከፋፈልን የሚከለክለው ደንብ አቤቱታን መከፋፈልን ከሚከለክለው ደንብ ጋር ተመሳሳይ ሲሆን እንዲያውም አንዳንድ ጊዜ የተወሰኑ ጉዳዮች ሁለቱንም ጥያቄዎች ሊያካትቱ ይችላሉ። ፍ/ቤቱ መወሰን ያለበት በኋላ በቀረበው ክስ የተጠየቀው ዳኝነት ከሳሹ በመጀመሪያ ክስ ባቀረበበት የክስ ምክንያት የነበረ መሆን አለመሆኑን

ነው። በመጀመሪያው ክስ የነበረና ከሳሹ በዚያን ጊዜ ጥያቄ ሳያቀርብበት የቀረ ከሆነ ሌላ ክስ በማቅረብ ሊጠይቅ አይችልም። ከዚህ በተጨማሪ እንደ ተከራካሪ የተወሰነ ዳኝነት በአንድ ወቅት ሌላ ዳኝነት ደግሞ በሌላ ወቅት የመወያቅ መብት ሊኖረው ይችላል ስለዚህም ተከራካሪው የመጀመሪያውን ክስ ባቀረበበት ጊዜ የተወሰነ ዳኝነት ብቻ የመጠየቅ መብት የነበረው ከሆነ ከጊዜ በኋላ መብት ያገኘበትን ዳኝነት ሌላ ጊዜ ክስ በማቅረብ ከመጠየቅ አይታገድም። ከዚህ ጋር በተያያዘ የሚነሳው መሠረታዊ ጥያቄ የመጀመሪያው ክስ በቀረበ ጊዜ ከሳሹ በዚያው የክስ ምክንያት ላይ ክስ ሳያቀርብበት የቀረ ከአንድ የበለጠ የዳኝነት ጥያቄ መብት ነበረው ወይስ አልነበረውም የሚለው ነው።

ለምሳሌ አበበ ለበቀለ ቤቱን ለአምስት ዓመት አከራየ እንበል። ስምምነታቸውም በቀለ በእያንዳንዱ አመት መጨረሻ የቤቱን ኪራይ ላይ ከፍል ቢቀር ውሉ ፈራሽ ይሆናል በማለት ይደነግጋል። በሁለተኛው ዓመት መጨረሻ በቀለ የቤቱን ኪራይ ለአበበ ሳይከፍል ቀረ። በዚህን ጊዜ በኪራዩ ስምምነት መሠረት አበበ ሁለት ዳኝነቶችን የማግኘት መብት ይኖረዋል ይህም 1. የሁለተኛውን ዓመት ኪራይ የማግኘት፣ 2. ቤቱን በይዞታው ሥር የማዛዋር መብት ነው። አበበ ግን የሁለተኛው ዓመት የቤት ኪራይ እንዲከፈለው በበቀለ ላይ ክስ ሲያቀርብ የቤቱ ይዞታ ይዛወርልኝ የሚል ጥያቄ አላነሳም ወይም ዳኝነቱን በከፊል እንዲተው የፍርድ ቤቱን ፈቃድ አልጠየቀም። አበበ በሦስተኛው ዓመት የቤቱ ይዞታ ይዛወርልኝ የሚል ጥያቄ ሲያቀርብ አይችልም። ምክንያቱም ይህን የዳኝነት ጥያቄ በመጀመሪያው ክስ ሳያካትት የቀረ በመሆኑ ነው። በተገላቢጦሽም አበበ የመሬቱ ይዞታ እንዲዛወርለት በበቀለ ላይ ክስ ሲያቀርብ የኪራዩን ጥያቄ ያላነሳና የፍ/ቤቱንም ፈቃድ ያላገኘ ቢሆን ኪራዩ ይከፈለኝ በማለት ሌላ ጊዜ ክስ ማቅረብ አይችልም። አሁን ደግሞ በቀለ እንደገና በሦስተኛው ዓመት መጨረሻ የቤቱን ኪራይ ሳይከፍል ቀረ እንበል አበበ በዚህን ጊዜ የቤቱ የዞታ እንዲዛወርለት በበቀለ ላይ ክስ ማቅረብ ይችላል ምክንያቱም በሦስተኛው ዓመት መጨረሻ የቤቱ ይዞታ መብት ያንሠራራ በመሆኑና ከዚህ አኳያ ደግሞ አበበ የዳኝነት ጥያቄውን ያቀረበው በቀለ የሦስተኛው ዓመት የቤት ኪራይ ባለመክፈሉ በተፈጠረው የክስ ምክንያት መሠረት በመሆኑ ነው። ይህ መርህ ከሳሹ በርካታ የዳኝነት ጥያቄን በተመለከተ አማራጭ በሚኖረው በማንኛውም ሁኔታ ላይ ተፈፃሚ የሚሆን ነው። በመጀመሪያው ክስ

አማ

አረ

ከላሽ

ይ

አ

የተ

የ

ብ

ለ

ፈ

ይዛ

፤

በ

፤

በ

፤

ሰ

፤

በ

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

፤

አማራጩን ሳይጠቀሙ መቅረት ማለት ወደፊት በሌላ ጊዜ ክስ ማቅረብ አለመቻል ማለት ነው። ጉዳዩ ከጊዜ በኋላ እንደገና አማራጩን ከፈጠረ ግን ከሳሹ ከቀደም ብሎ ያላነሳው ቢሆንም የተፈጠረውን አማራጭ ሊጠቀምበት ይችላል። ለምሳሌ በአበዳሪውና በተበዳሪው መካከል የተደረገው የወለድ አግድ ስምምነት የብድሩን ወለድ ተበዳሪው ካልከፈለ አበዳሪው በመያዣነት የተሰጠውን ንብረት ይዞታ ይረከባል በማለት ይደነግጋል እንበል። ተበዳሪው የእዳውን ወለድ በጊዜው ሳይከፍል በመቅረቱ አበዳሪው ወለዱ እንዲከፈለው ብቻ ክስ ቢያቀርብ የንብረቱ ይዞታ እንዲተላለፍለት በመጠየቅ ሌላ ክስ ሊያቀርብ አይችልም ሆኖም ተበዳሪው በሌላ ጊዜ መከፈል ያለበት ወለድ መክፈያ ጊዜ ሲደርስ እንደገና ሳይከፍል ቢቀር ግን የንብረቱ ይዞታ ይዛወርልኝ በማለት አበዳሪው ክስ ከማቅረብ የማይታገድ መሆኑን በመግለጽ አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ከዚህ ጋር ተመሳሳይ በሆነ ጉዳይ ውሳኔ ሰጥቷል። ጉዳዩን የተሻለ መረዳት እንድንችል ሌላ ተጨማሪ ምሳሌ እንመልከት። በ1960 ዓ.ም የተደረገ የወለድ አግድ ስምምነት የእዳው ወለድ በየወሩ የሚከፈል መሆኑንና ለስድስት ወራት ሳይከፈል ከቀረ ግን አበዳሪው ያልተከፈለውን ወለድ ወይም ዋናውን ገንዘብና የመክፈያ ጊዜው ያልደረሰውን ዋና ገንዘብ ወለድ ጭምር ሁሉንም ለማስከፈል ይችላል በማለት ይደነግጋል እንበል። ከዚህም በተጨማሪ ውሉ ዋናው ገንዘብና ወለዱ በሦስት ዓመታት ጊዜ ውስጥ ካልተከፈለ የሁሉም ዋና ገንዘብ የመክፈያ ጊዜ እንደደረሰ ተደርጎ ይቆጠራል በማለት ይደነግጋል በ1964 ዓ.ም አበዳሪው የእዳው ወለድ እንዲከፈለው በተበዳሪው ላይ ክስ አቀረበ። በ1965 ዓ.ም ደግሞ ዋናው ገንዘብ በሙሉ እንዲከፈለው ክስ ቢያቀርብ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት እምነት መሠረት የኋለኛው ክስ ተቀባይነት አይኖረውም ምክንያቱም ዋናው ገንዘብ በውዝፍነት ከሦስት ዓመት በላይ የቆየ በመሆኑና ባለገንዘቡ በ1964 ዓ.ም ዋናው ገንዘብ በሙሉ እንዲከፈለው የመጠየቅ መብት የነበረም በመሆኑ ነው። በ1964 ዓ.ም ወለዱ እንዲከፈለው ክስ ያቀረበና ዋናው ገንዘብ በሙሉ እንዲከፈለው ግን ሳይጠይቅ የቀረ በመሆኑ ዋናው ገንዘብ በሙሉ እንዲከፈለው ሌላ ጊዜ ክስ ማቅረብ የሚችልበት ሁኔታ አይኖርም።

ከዚህም በተጨማሪ አንድ ተከራካሪ አንድ ምርጫ ካለውና ይህን ምርጫ በመጀመሪያው ክስ ሳይጠቀምበት ከቀረ ከጊዜ በኋላ ሊያነሳው አይችልም። ለምሳሌ በአበዳሪውና በተበዳሪው መካከል የተደረገው የወለድ አግድ ስምምነት ወለድ አግድ ሰጭው በመያዣነት ከተሰጠው ንብረት

የሚገኘውን ምርት ውጤት ሳይከፍል ከቀረ ወለድ አግድ ተቀባዩ የንብረቱን ይዞታ ይረከባል ይላል እንበል። በ1964 ዓ.ም ወለድ አግድ ሰጭው የምርት ውጤቱን ሳይከፍል ቀረ በዚህም ምክንያት ወለድ አግድ ተቀባዩ በ1965 ዓ.ም የ1964 ዓ.ም የምርት ውጤት እንዲከፈለው ክስ ያቀረበ ቢሆንም የንብረቱ ይዞታ ይዛወርልኝ የሚል ጥያቄ ግን አላቀረበም። በዚህ ጉዳይ ተከራካሪዎች የገቡት የወለድ አግድ ስምምነት የመጀመሪያው የምርት ውጤት ካልተከፈለው ለወለድ አግድ ተቀባዩ የንብረቱን ይዞታ ለመውሰድ መብት እንደሚሰጠውና የምርት ውጤቱ በእያንዳንዱ ዓመት አለመከፈሉ ግን የንብረቱን ይዞታ እንዲወስድ አማራጭ እንደማይሰጠው ተደርጎ ከተተረጎመ ወለድ አግድ ሰጭው በቀጣዮቹ ዓመታት የምርቱን ውጤት ሳይከፍል የቀረ ቢሆንም ሌላ ጊዜ የንብረቱ ይዞታ ይዛወርልኝ ተብሎ የሚቀርብ ክስ ተቀባይነት ማግኘት እንደማይኖርበት በመግለጽ አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ከዚህ ጋር ተመሳሳይ በሆነ ጉዳይ ላይ ውሳኔ ሰይቷል። ምክንያቱም ወለድ አግድ ተከባዩ በ1965 ዓ.ም ክስ ባቀረበ ጊዜ የንብረቱን ይዞታ የመውሰድ መብት ነበረው። ሆኖም በዚያን ጊዜ ይህ ዳኝነት እንዲሰጠው ክስ ያላቀረበ በመሆኑ ከጊዜ በኋላም ዳኝነቱ እንዲሰጠው ክስ ሊያቀርብ አይችልም።

ሌላው የበለጠ አስቸጋሪ የሚሆነው ጥያቄ የሚሽከረከረው ከሳሹ የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜ መብት በነበረው የዳኝነት መብት ዙሪያ ነው። ለምሳሌ አበበ ከበቀለ ጋር የገባው የመሬት ሽያጭ ውል እንደውሉ እንዲፈፀምለት ክስ አቀረበ እንበል። በዚህ ክርክር እንደውሉ እንዲፈፀም ላአበበ የተወሰነ ቢሆንም የንብረቱ ይዞታ ግን እንዲዛወርለት አልተደረገም። ጊዜ በኋላ የንብረቱ ይዞታ ይዛወርልኝ በማለት የሚቀርብ ክስ ይታገዳል ወይስ አይታገድም? በዚህ ነጥብ ላይ በሕንድ ፍ/ቤቶች መካከል የአመለ ሕት ልዩነት ይታያል። ክሱ መታገድ የለበትም የሚሉት ፍ/ቤቶች አቋም ንብረቱ መተላለፍ ትእዛዝ እስከሚሰጥበት ጊዜ ድረስ ንብረቱን የመያዝ መብት ስለማይኖር በመጀመሪያው ክስ ጊዜ አበበ ይዞታ ሊያገኝ አይችልም ስር የሚል ነው። ይሁን እንጂ ፍ/ቤቱ የንብረቱ መተላለፍ ይፈፀም በማለት ትእዛዝ ሰጥቶ (ቁ. 400/2/ ይመልከቱ) የፍርድ አፈጻጸም ክርክር አካል ማድረግ ይዞታው ለከሳሹ እንዲዛወርለት ለማድረግ ይችላል። በዚህም ምክንያት በመጀመሪያው ክስ ከሳሹ ይዞታውን ሊረከብ ይችላል ነበር። ከሳሹ ተከሳሹ ላይ የነበረው እንደውሉ ይፈፀምልኝ የሚል አንድ የክስ ምክንያት

የማግኘት መብት የነበረው መሆን አለመሆኑ ግንኙነት ያለው ጉዳይ አይደለም በመጀመሪያው ክስ የክስ ምክንያት ይዞታውን ማግኘት ይችላል የነበረ በመሆኑ ሌላ ጊዜ ይዞታን በተመለከተ ክስ ማቅረብ መቻል የለበትም።

አሁን ደግሞ ከሳሽ የተወሰነ ዳኝነት ለማግኘት ክስ አቅርቦ ተወሰነበት የሚል ምሳሌ እንውሰድ። ከሳሽ በዚህ ክስ ቢፈረድለት ኖሮ ሌላ ዳኝነት ለማግኘት ክስ ማቅረብ ምንክልባትም አያስፈልገውም ነበር። እንደዚህ ባለው ሁኔታ ከጊዜ በኋላ የሚቀርበው ክስ መታገድ ይኖርበታል ወይ? ለምሳሌ አበበ አንድ ንብረት ለበቀለ ለመሸጥ ተስማማ አበበ ያንኑ ንብረት ለግርማ ለመሸጥ እያቀደ መሆኑን በቀለ በማወቁ ሽያጩን እንዳይፈጽም ትእዛዝ እንዲሰጥለት በአበበ ላይ ክስ አቀረበ ፍ/ቤቱ የክስ ማመልከቻውን ተመልክቶ የዚህ ዓይነት ክስ ሊቀርብ አይችልም በማለት ክሱን ሳይቀበለው ቀረ። ከዚህ በኋላ በቀለ እንደውሎ ይፈፀምልኝ በማለት በአበበ ላይ ሌላ ክስ ማቅረብ ይችላል ወይስ አይችልም? የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜ አበበ ውሉን መፈፀም የሚገባው ጊዜ ገና ያልደረሰ ከሆነ የሁለተኛው ክስ መቅረብ ተገቢ መሆኑ ግልጽ ነው። ምክንያቱም የመጀመሪያው ክስ በቀረበ ጊዜ በቀለ እንደውሎ እንዲፈፀምለት የማድረግ መብት ያልነበረው በመሆኑ ነው። ሆኖም የመጀመሪያው ክስ በቀረበ ጊዜ በቀለ እንደውሎ እንዲፈፀምለት የማድረግ መብት ነበረው ብለን እንውሰድ። በቀለ ባቀረበው ክስ አበበ ንብረቱን ለግርማ እንዳይሸጥ ትእዛዝ ከተሰጠለት ከጊዜ በኋላ እንደውሎ ይፈፀምልኝ ተብሎ የቀረበው ክስ መቅረቡ ምንክልባትም አስፈላጊ አይሆንም ነበር። ምክንያቱም አበበ ቀደም ብሎም ፈልጎ እንደነበረው ንብረቱን ለመሸጥ ከፈለገ ለበቀለ ከመሸጥ በስተቀር ሌላ አማራጭ የሌለው በመሆኑ ነው። ለነገሩ በቀለ ያሰበውም የተሳሳተ መፍትሔ ነው። የመጀመሪያው ክስ የመጨረሻ ውሳኔ በማስከተል ሌላ ክስ ከማቅረብ የሚያግድ አይሆንም። ምክንያቱም በጉዳዩ ሥረነገር ላይም ሆነ አበበ ከበቀለ ጋር የተዋዋለውን ውል የመፈፀም ግዴታ ያለበት መሆን አለመሆኑን በሚመለከተው ጥያቄ ላይ ውሳኔ ያልተሰጠ በመሆኑ ነው። በቀለ መጠየቅ ከሚችለው ዳኝነት ከፊሉን ሳይቀርብ በመቅረት ፋንታ ተገቢነት የሌለው ዳኝነት ጠየቀ። በቀለ በመጀመሪያ ባቀረበው ክስ ቢፈረድለት ኖሮ ምንክልባትም ሁለተኛው ክስ አስፈላጊ አይሆን ይችላል ስለነበር ሳይፈረድለት መቅረቱ ራሱ ተገቢውን ዳኝነት የሚጠይቅበት ሁለተኛው ክስ እንዳይቀርብ ማገድ የለበትም።

እንደውሉ ይፈፀምልኝ ተብሎ በገዥው ክስ መቅረቡ በቅድሚያ የተከፈለ ገንዘብ ይመለስልኝ በማለት ወደፊት ሌላ ክስ ከማቅረብ የሚያግድ እንደማይሆን በመግለጽ አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ሰጥቷል። በዚህ ጉዳይ ሁለት የክስ ምክንያቶች አሉ ማለት ይቻላል። ይኸውም አንደኛው ተገብቷል በተባለው ውል ላይ የተመሠረተ ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ ሻጩ ንብረቱን ሳይስረክብና የተሰጠውን ክፍያም ሳይመለስ በሚቀርበት ጊዜ የሚነሳው ያለአግባብ በመበልፀግ ንድፈ ሀሳብ ላይ የተመሠረተ ነው። ይህ ሁለት የክስ ምክንያቶች አሉ የሚለው እውነት ሊሆን ቢችልም የነበረው ግን አንድ ድርጊት ማለትም ውሉ ብቻ ሲሆን ቅድሚያ ክፍያው የተፈፀመውም በውሉ መሠረት ነው። ሁለት የክስ ምክንያቶች አሉ ማለት የሚቻለው በጣም ቴክኒካዊ በሆነው ትርጉሙ ብቻ ነው። አንድ ድርጊት ብቻ የነበረ በመሆኑም ከሳሹ ያን ድርጊት በተመለከተ ያለውን አቤቱታ በሙሉ በአንድ ክስ እንዲያቀርብ መደረግ ይኖርበታል። የንብረት ሽያጭ ስምምነቱ ሕጋዊ አለመሆኑ እንዲወሰን የቀረበ ክስ ከጊዜ በኋላ የንብረቱ ይዞታ ይመለስልኝ ብሎ ሌላ ክስ ከማቅረብ የማያግድ መሆኑ በአንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ተሰጥቶበታል ምክንያቱም የሽያጩ ስምምነት እስከሚፈርስበት ጊዜ ድረስ ከሳሹ ይዞታውን ለመጠየቅ ይችል ያልነበረ በመሆኑ ነው የሚል ነው። ሆኖም በመጀመሪያው ክስ ይዞታው እንዲለቀቅለት ለመጠየቅ አይችልም ነበር የተባለው ለምን እንደሆነ ለመረዳት ከባድ ነው። ምክንያቱም ፍ/ቤቱ በመጀመሪያ የሽያጩን ሕጋዊ መሆን አለመሆን ከወሰነ በኋላ የንብረቱ ይዞታ ለከሳሹ እንዲዛወርለት ትእዛዝ መስጠት ይችል ነበር። መለኪያው ከሳሹ ለዳኝነቱ ባለመብት የሆነበት ጊዜ ሳይሆን የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜ የዳኝነቱ ጥያቄ ራሱ የነበረ መሆን አለመሆን ነው። የዳኝነቱ ጥያቄ የመጀመሪያው ክስ በቀረበበት ጊዜ የነበረ ከሆነ ይህን ዳኝነት ለማግኘት በሌላ ጊዜ የሚቀርብ ክስ ውድቅ መደረግ ይኖርበታል። ከዚህም ሌላ አንድ የሽርክና ማህበር ከፈረሰ በኋላ የሂሳብ ማጣራት እንዲደረግ አንዱ ሽሪክ በሌላው ሽሪክ ላይ ክስ ማቅረብ እንደሚችልም አንድ የሕንድ ፍ/ቤት ውሳኔ ሰጥቷል። በኢትዮጵያ የሽርክና ማህበር መፍረስና የሂሳብ መጣራት የተደነገጉት በንግድ ሕጉ ሲሆን ማንኛውም የንብረት ክፍፍልና በሽሪኮች መካከል የሚነሳ ጥያቄ የሚወሰነው የማፍረሱ ክርክር አካል ሆኖ መሆኑ ግልጽ ነው (የንግድ ሕግ ቁ. 258 - 270 ይመልከቱ)። ስለዚህም የሂሳብ ማጣራት እንዲደረግ ከጊዜ በኋላ የሚቀርብ ክስ ተቀባይነት ማግኘት የለበትም።

በዚህ ምዕራፍ የክርክርን መጨረሻነት ለማረጋገጥ በተተለሙት የሕጉ ድንጋጌዎች ላይ ተወያይተናል። የሕጉ አርቃቂዎች በተከራካሪዎች መካከል አንድ ድርጊትን በተመለከተ የሚነሱ አለመግባባቶች በሙሉ በአንድ ክስ መፍትሔ ማግኘት አለባቸው የሚል ግልጽ ፍላጎት እንዳላቸው አላይ ተዋል። የእነዚህ ድንጋጌዎች በጥንቃቄ በሥራ ላይ መዋል የክርክሮችን ብዛት የሚቀንስ ከመሆኑም በላይ አንድ ተከራካሪ በሌላ ተከራካሪ በአንድ ጉዳይ በተደጋጋሚ እንዳይነዘነዝም ይከላከላል።

ምዕራፍ 11

ሌሎች ሥነ ሥርዓት ነክ ጉዳዮች

በዚህ ምዕራፍ ሥነ ሥርዓት ነክ የሆኑ ሌሎች ጉዳዮችን በአጭሩ እንመለከታለን። እነኚህ ጉዳዮች ጉልህ የሆኑ የሥነ ሥርዓት ችግሮች አይደሉም። በአብዛኛው ቴክኒካል ደንቦችን ወይም ልዩ ሥነ ሥርዓትን የሚመለከቱ ናቸው። ጥቂቶቹ በጣም ውስብስብ ሲሆኑ በተፈጥሮአቸው ግን ይህን ያህል ሥነ ሥርዓት ነክ ጉዳዮች አይደሉም። ሆኖም እነኚህ ጉዳዮች በሙሉ በሥነ ሥርዓት ህግ ውስጥ የተካተቱ በመሆናቸው በመጠኑ መመልከቱ አስፈላጊ ነው። በአጠቃላይ ይህ ምዕራፍ በሥነ ሥርዓት ሕጉ የተሸፈኑ ጉዳዮችን ለማሳየትና ከአንባቢው ጋር ለማስተዋወቅ የታቀደ ነው። በዚህ ክፍል የምናደርገው ውይይት በአስራ ሁለት ክፍል የተከፋፈለ ሲሆን ውይይቱም እንዲሁ በተለያዩ መጠን የሚካሄድ ይሆናል።

ሀ. ወኪሎችና ተሟጋቾች

ማናቸውም ለፍ/ቤት የሚቀርብ አቤቱታ በዋናው ባለ ጉዳይ ወይም በሕጋዊ እንደራሴው ማለት በወኪሉ ወይም በተሟጋቹ ሊቀርብ ይችላል። እዚህ ላይ ተፈላጊው ነጥብ ሕጋዊ እንደራሴ ማለት ወኪሉ ወይም ተሟጋቹ ከእሱ ጋር በተያያዘ ሁኔታ የሚነሱ ጥያቄዎችን መመለስ የሚችል መሆን አለበት ወይም እነዚሁን ጥያቄዎች መመለስ ከሚችል ሰው ጋር መቅረብ አለበት የሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 57 ይመለከታል። ይህ ሁኔታ በተለይ ተከራካሪው ወገን የውጭ አገር ሰው ሲሆን ወይም ከኢትዮጵያ ውጭ የሚኖር በሚሆንበት ጊዜ ራሱ መቅረብ ሳያስፈልገው ክሱን መቀጠል ወይም ክሱን መከላከል ስለሚችል በጣም ጠቃሚ ነው። ፍ/ቤቱ ዋናው ተከራካሪ ወገን እንዲቀርብ ለማዘዝ ስልጣን ያለው ቢሆንም ለክርክሩ አወሳሰን የዋናው ባለጉዳይ መቅረብ ፍጹም አስፈላጊ ከአልሆነ በቀር ዋናው ባለጉዳይ ራሱ እንዲቀርብ ማዘዝ የለበትም። የፍ/ብሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 65/1/ ይመለከታል ዋናው ባለጉዳይ ራሱ እንዲቀርብ ፍ/ቤቱ በግልጽ ካላዘዘ በስተቀር እንዲቀርብ አይጠየቅም።

የወኪል ወይም ሕጋዊ እንደራሴ አቋም ከተሟጋች አቋም መለየት ይኖርበታል። ወኪል ማለት በዋናው ባለጉዳይ ስም ዋናው ባለጉዳይ ማድረግ

የሚገባውን ሁሉ እንዲከናወን ከዋናው ባለጉዳይ ስልጣን የተሰጠው ሰው ማለት ነው። የዋናው ባለጉዳይ ጠበቃ በአለመሆኑ በዚህ መልኩ አይቀርብም ህጋዊ እንደራሴንም በሚመለከት ሁኔታው ይኸው ነው። ሕጋዊ እንደራሴ ማለት በአንድ ክስ ውስጥ በዋናው ባለጉዳይ ስም እንዲቀርብ በሕግ የተወከለ ሰው ማለት ነው ለምሳሌ አካለ መጠን ያላደረሰ ሰው ሞግዚት የዚሁ ሰው ሕጋዊ እንደራሴ ነው። ተሟጋች የጥብቅና ፈቃድ የያዘ ሰው ነው። ማንም ሰው የጥብቅና ፈቃድ ባይኖረው በተሟጋችነት ሊቀርብ አይችልም ዋናው ባለጉዳይ ወይም ወኪሉ ወይም ሕጋዊ እንደራሴው ክርክሩን በተሟጋች ሊቀጥል ይችላል።

ልማዳዊ በሆኑ ጉዳዮች የዋናው ባለጉዳይ ባለቤት፣ ወንድም፣ እህት፣ ልጅ፣ አባት፣ እያት የሆኑ ሰዎች ለውልክናው አበል ሳይሰጣቸው ፍ/ቤት ቀርበው ለመከራከር ይችላሉ። የፍ/ሔር/ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 58 /ሀ/ ይመለከታል። ከፍርድ ቤቱ የግዛት ክልል ውጭ የሆነ ሰው የንግድ ሥራውን በፍ/ቤት የግዛት ክልል ውስጥ በሚያካሂድበት ጊዜ እና ክሱ ይህን የንግድ ድርጅት የሚመለከት ሲሆን የንግድ ድርጅቱን በዋናው ባለቤት ስም የሚመራው ሰው በወኪልነት ሊቀርብ ይችላል። ሆኖም ግን ዋናው ባለመብት በራሱ ስም ሆኖ የሚከራከር ተሟጋች ወይም እንደራሴ የወከለ እንደሆነ የንግድ ድርጅቱን በበላይነት የሚመራው ሰው በወኪልነት ሊቀርብ አይችልም። የፍ/ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 58/ለ/ ይመለከታል። በዚህ ዓይነት የሚሰጠው ውክልና የንድግ ድርጅቱን በበላይነት የሚመራውን ሰው እንጂ የበታች ሰራተኞችን እንደጸሐፊ የመሳሰሉትን የሚመለከት አይደለም በዚህም መሰረት በጸሐፊ የተፈረመ አቤቱታ ተቀባይነት የለውም። መንግስት ተከራካሪ ወገን በሆነበት ክስ የመንግስት መስሪያ ቤት ነገረፈጅ ወይም ስለመንግስት ሆኖ በማናቸውም ፍርድ ቤት ክርክር እንዲቀርብ የተፈቀደለት ሰው በማናቸውም ፍርድ ቤት ቀርቦ እንዲከራከር ነገሩን እንዲከታተል መልስ እንዲሰጥ እንደተወከለ እንደራሴ ይቆጠራል የፍ/ሔር/ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 59 ይመለከታል። መንግሥት በሾመው ወይም በቀጠረው ሠራተኛ ላይ የቀረበበትን ክስ መንግሥት ሊከላከልለት የፈቀደ እንደሆነ ስለተከሳቹ ሆኖ እንዲከላከል የታዘዘው ነገረፈጅ ቀርቦ መልስ እንዲሰጥ መወከሉን ለፍ/ቤቱ ሲያመለክት ፍ/ቤቱ የውክልናውን ማስረጃ ተቀብሎ ይመዘግባል። የመንግሥት ነገረ ፈጅ ስለተከሳቹ መወከሉን ከቀነቀጠረው

በፊት ያልገለጸ እንደሆነ በመንግሥት ሹም ወይም ሰራተኛ ላይ የቀረበው ክስ በግል ከሳሾች መካከል እንደቀረበ ክስ ተቆጥሮ ነገሩ ይቀጥላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 60 ይመለከታል።

የጦር ሠራዊት ባልደረባ የሆነ ሰው የወታደራዊ አገልግሎቱ ወደ ፍ/ቤት ለመቅረብ የማያስችለው በሆነ ጊዜ ራሱ ክስ ለማቅረብ ወይም ያቀረበውን ክስ ለመቀጠል ወይም በእርሱ ላይ የቀረበውን ክስ ለመከላከል ያልቻለ እንደሆነ በምትኩ ሌላ ሰው ወክሎ በነገረፈጁ አማካይነት ለመከራከር ይችላል። የውክልና ስልጣን በጽሑፍ ሆኖ በአዛዥ መኮንን ፊት ወይም ባለጉዳዩ አዛዥ መኮንን በሆነ ጊዜ በምክትል አዛዥ መኮንን ፊት ባለጉዳይ በጦር ሃይል መምሪያ ክፍል በአስተዳደር ሥራ የሚአገለግል ሲሆን በሥራ መሪው ወይም በሌላው የጽህፈት ቤት ሹም ፊት በባለጉዳዩ መፈረም አለበት። የባለጉዳዩ ፊርማና የክፍሉ ባለስልጣን ተጨማሪ ፊርማ ለውክልናው ስልጣን ትክክለኛነት በቂ ማስረጃ ይሆናል። እንዲሁም የውክልናውን ስልጣን ሰጭ የሆነው የጦር ሃይል ባልደረባ ራሱ ቀርቦ ለመክሰስ ወይም የቀረበበትን ክስ ለመከላከል የማይችል መሆኑን ለማስረዳት የውልክናው ስልጣን ብቻ በቂ ነው። በዚህ ዓይነት የውክልና ስልጣን የተሰጠው ወኪል ስለዋናው ባለጉዳይ ሆኖ ለመክሰስ ወይም መልስ ለመስጠት ወይም ሌላ ተሟጋች ሊወክል ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 6 ይመለከታል። እንዲሁም በእስር ቤት የሚገኝ ሰው የፍ/ሔር ክርክር ኖሮት ራሱ ቀርቦ ለመከራከር የማይችል በሆነ ጊዜ ቢከሰስበትም ሆነ በተከሰሰበት ጉዳይ እንደራሴ ሆኖ የሚከራከርለት ወኪል ለመተካት ይችላል። የሚሰጠውም ወኪልነት በጽሑፍ ሆኖ እስረኛው በወህኒ ቤቱ ሹም ፊት መፈረም አለበት። የወህኒ ቤቱ ሹምም በውክልና ስልጣኑ ላይ ፈርሞበት ለነዱ ከፍ/ቤቱ መዝገብ ውስጥ ይቀመጣል። የጦር ሀይል አባሎችን የሚመለከቱ ሌሎች ደንቦችም በዚህ ጉዳይ በተመሳሳይነት ተፈጻሚ ይሆናሉ። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 62 ይመለከታል።

ቀደም ሲል እንደገላገለው ለወኪል ውክልና የሚሰጥበት ሁኔታ ለተሟጋች ውልክና ከሚሰጥበት ሁኔታ መለየት አለበት። ማንም ሰው ቢሆን ዋናው ባለጉዳይ ወይም ህጋዊ እንደራሴው ስለራሱ ሆኖ እንዲከራከርለት የጽሑፍ ውክልና ካልሰጠው ወይም ነገረፈጅ ለመቅጠርና ወኪል ለመሾም ስልጣን ከተቀበለ ሌላ ሰው የጽሑፍ ውክልና ካልተሰጠው በቀር በፍርድ

ቤት ቀርቦ ስለሌላው ሰው ጉዳይ ለመሟገት አይችሉም። ለዚህ ጉዳይ የሚሰጠው የውክልና ስልጣን ስለጉዳዩ በተከፈተው የፍርድ ቤት መዝገብ ውስጥ ከክስ ወይም ከመልስ ማመልከቻው ጋር ተያይዞ ተቀማጭ ይሆናል። ፀንቶ የሚቆየውም ከሁለቱ ወገኖች አንዱ የወኪልና ስልጣኑ የተቋረጠ መሆኑን በጽሑፍ እስኪያሰታውቁና ፍ/ቤቱ ፈቅዶ እስኪያፀድቀው ወይም ከባለጉዳዮቹ /ከወኪሉ ወይም ከተወካዩ/ አንዱ የሞተ እንደሆነ ወይም የውክልና ስልጣን የተሰጠበት ነገር ውሳኔ እስኪሰጥ ድረስ ነው የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 63 ይመለከታል የውክልና ስልጣኑ ክርክሩ ውሳኔ እስኪሰጥ ድረስ ፀንቶ የሚቆይ በመሆኑ ክስ ከተሰረዘ ወይም ተከላሽ በሌለበት ታይቶ ከተወሰነ በኋላም ዋጋ ይኖረዋል። በዚህም መሠረት ተሟጋቹ ክሱን በመሰረዝ የተሰጠው ትዕዛዝ ወይም በሌለበት ክርክሩ ተሰምቶ የተሰጠው ውሳኔ እንዲሻርለት ሊሰመለክት ይችላል። እዚህ ላይ ተከራካሪ ወገን ተሟጋች ሊከታተል ይችላል ሲባል የጥበቅና ፈቃድ የሌለውን ተሟጋች ለማቆም እንደማይችል መታወቅ አለበት።

ተከራካሪው ወገን ፍ/ቤት የሚልከውን የመጥሪያ ትዕዛዝ ለመቀበል ብቻ በፍርድ ቤቱ የግዛት ክልል ውስጥ የሚገኝ ወኪል ለመሾም ይችላል። በዚህ ዓይነት የሚሰጠውም የውክልና ስልጣን በጽሑፍ ሆኖ በወካዩ ከተፈረመ በኋላ በፍ/ቤቱ መዝገብ ቤት ይቀመጣል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 64 ይመለከታል።

ለ. ከፍርድ ቤት ስለሚሰጥ የእስራት ትዕዛዝና ንብረት

የሚከበርበት ሁኔታ

በዚህ ክፍል የምናያቸው ድንጋጌዎች በፍርድ አፈጻጸም ጊዜ ስለ እስራትና ስለንብረት ማስከበር ከተደነገጉት ድንጋጌዎች መለየት ይኖርባቸዋል። እነዚህ ደንቦች ከፍርድ ቤት ያለውን እስራት እና ንብረት የሚከበርበትን ሁኔታ የሚመለከቱ ሲሆኑ ተከላሹ ወይም የተከላሽ ከላሽነት ክስ የቀረበበት ከላሽ ቢፈረድበት የፍርዱን አፈጻጸም ለማሰናከል ሲል ከፍርድ ቤቱ የስልጣን ክልል እንዳይወጣ ወይም ንብረቱን እንዳያሸሽ ለመከላከል የተቀየሱ ናቸው። በመጀመሪያ ተከላሹ በቁጥጥር ስር የሚደረግ በትን ወይም ፍርድ ቤት የመቅረብ ዋስትና በመባል የሚታወቀውን እናያለን በመቀጠልም ንብረትን ለማቅረብ የሚሰጠውን ዋስትና እንመረምራለን።

1. ከፍርድ በፊት ስለሚሰጥ የአስራት ትዕዛዝ

ይህ ደንብ የማይንቀሳቀስ ንብረትን ለማይመለከቱ ክሶች ብቻ ተፈጻሚ የሚሆን ነው። ክሱ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የሚመለከት ከሆነ ተከላቹ በዚህ ንብረት ላይ የሚኖረውን ጥቅም ፍ/ቤት ለመቅረቡ በቂ ዋስትና ሊሆን እንደሚችል ይገመታል። ተከላቹ ታስሮ እንዲቀርብ ትዕዛዝ የሚሰጠው ፍ/ቤት 1. ተከላቹ የከላሽ ጉዳይ ወደ ኋላ እንዲጉተት በማሰብ ወይም በማናቸውም ሁኔታ የዳኝነቱ ሥርዓት በሚገባ እንዳይከናወን መሰናከል በመሆን ወይም ወደ ኋላ በመሸሽ ወይም በማናቸውም ትዕዛዝ ሊሰጥበት የተቃጣው ሁሉ እንዳይፈጸምበት ለማድረግ አስቦ ለማሰናከል በመሞከር ወይም ከፍ/ቤቱ ስልጣን ክልል ውጭ ለመውጣት በመሞከር ወይም ሆን ብሎ በመሸሽ ወይም ሀብቱን ለማባከን ወይም ለሌላ ለማዛወር ወይም ለማሸሽ ያቀደ መሆኑን ወይም 2. ተከላቹ ከኢትዮጵያ ግዛት ውጭ በመውጣቱ ከላቸው ፍርዱን ለማስፈፀም የማይችል መሆኑን ወይም ልዩ ልዩ ዘዴ በመፍጠር የተሰጡት ትዕዛዞች እንዳይፈፀሙ ወይም እንዲዘገዩ ለማድረግ መሞከሩ የተረጋገጠለት እንደሆነ ነው። የፍ/ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 147(1) ይመለከታል። አቤቱታው የቀረበው ተከላቹ የፍ/ቤቱን የክልል ስልጣን ለቅቆ ሂደቱ ወይም ሊለቅ ነው በማለት ሲሆን ከላሽ የተከላቹን ሃሳብ ማስረዳት አለበት። ነገር ግን አቤቱታው የቀረበው ከኢትዮጵያ ውጭ ሊወጣ ነው የሚል ሲሆን የተከላቹን ሃሳብ ማስረዳት ሳያስፈልግ ተከላቹ ከአገር ሊወጣ የሚችልባቸው ሁኔታዎች እስከአሉና በእርሱ ላይ የሚሰጠው ፍርድ ሊዘገይ ወይም ሊሰናከል ይችላል የሚል ግምት እስከአሳደረ ድረስ የአስራት ትዕዛዝ ሊሰጥበት ይችላል። ለምሳሌ ተከላሽ በውጭ አገር ላልተወሰነ ጊዜ ለመኖር አስቦ ይሆናል። ማመልከቻው ክርክሩ በማናቸውም ደረጃ ላይ በሚገኝበት ጊዜ ፍርድ ከመሰጠቱ በፊት ሊቀርብ ይችላል። የሚቀርበው ማመልከቻ በቃል መሀላ ወይም በሌላ ማስረጃ መደገፍ አለበት። በተከላቹ ላይ የቀረበውን አቤቱታ ፍ/ቤቱ የተረዳው ሲሆን ተከላቹ ታስሮ እንዲቀርብና ለተከታዩም ቀጠሮ ለመቅረብ ዋስትና የማይሰጥበትን ምክንያት ይጠይቀዋል። የዚህ ድንጋጌ አላማ ተከላሽ ዋስትና እንዲሰጥ ለማድረግ እንጂ በእስር ቤት እንዲቆይ ለማድረግ አለመሆኑ መገንዘብ ይኖርብናል። ተከላቹ የሚፈለግበትን ዕዳ አስሮ እንዲቀርብ ለተላኪው ሰው ሰጥቶ በመያዣነት ፍ/ቤት እንዲቀመጥ ያደረገ እንደሆነ ክርክሩ ውሳኔ እስኪያገኝ ወይም ፍ/ቤቱ ሌላ ትዕዛዝ

እስኪሰጥ ድረስ ተከላሹ ታስሮ እንዲቆይ የተሰጠውን ትዕዛዝ ያግድለታል ገንዘብን በማስያዙ ተከላሹ ፍ/ቤት ለመቅረብ በቂ ዋስትና ሰጥቶአል ማለት ነው።

ተከላሹ ታስሮ ከቀረበ በኋላ ዋስትና ሊሰጥ የማይገባው መሆኑን ለፍ/ቤቱ ያስረዳ ይሆናል። ፍ/ቤቱም ተከላሹ የዳኝነቱን ስርዓት የሚአስናክል ተግባር የመፈፀም ሀሳብ የሌለው ወይም የፍ/ቤቱን የክልል ስልጣን ለቅቆ የማይሄድ ወይም ከኢትዮጵያ የማይወጣ ሆኖ ያገኘው ይሆናል። ዋስትና የማይሰጥበትን ምክንያት ያላስረዳ እንደሆነ ለሚጠየቀው እዳ በቂ የሆነ ገንዘብ ወይም ግዙፍ መያዣ እንዲያስቀምጥ ወይም በተፈለገ ጊዜ ሁሉ እንዲቀርብ በቂ ዋስትና እንዲጠራ ፍ/ቤቱ ያዘዘዋል። በዚህ ዓይነት የሚሰጠው ዋስትና ክሱ በሚቀጥልበት ጊዜና በተከሰሰበትም ጉዳይ የሚሰጠው ፍርድ እስኪፈፀም ድረስ ፀንቶ የሚቆይ ይሆናል። ተከላሹን ለማቅረብ ዋስትና የሆነ ማናቸውም ሰው ሳያቀርብ የቀረ እንደሆነ ተከላሹ ሊከፍል የሚገባውን ገንዘብ እንዲከፍል ይገደዳል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 148 ይመልከታል። በዚህ ህግ መሰረት በፍርድ ቤት የተቀመጠ ገንዘብ ለተከላሹ ጥቅም ብቻ የተቀመጠ በመሆኑ እና በፍርድ አፈፃፀም ተገቢው ትዕዛዝ ያልተሰጠበት ስለሆነ በሌላ የፍርድ ባለመብት ሊከበር አይችልም።

ተከላሹ ዋስትና ለመስጠት ወይም በቂ መያዣያ ለማስቀመጥ እምቢተኛ የሆነ እንደሆነ የፍ/ቤቱን ትዕዛዝ እስኪፈጽም ወይም ክርክሩ የፍርድ ውሳኔ እስኪያገኝና በፍርድ ከተወሰነም በኋላ እንደፍርዱ እስኪፈፀም ድረስ በማረፊያ ቤት እንዲቆይ ፍርድ ቤቱ ሊያዝ ይችላል። የሆነው ሆኖ ግን ተከላሹ በእስር ቤት እንዲቆይ ትዕዛዝ ከተሰጠበት ቀን ጀምሮ ከስድስት ወር በላይ ሊታሰር አይችልም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 150 ይመለከታል። ቀደም ሲል እንደጠቆምነው የዚህ ህግ ዓላማ ተከላሹ ዋስትና ብቻ እንዲሰጥ ለማድረግ በመሆኑ ተከላሹ የሚታሰረው ዋስትናውን ለመስጠት ያልፈለገ እንደሆነ ብቻ ነው።

ተከላሹን ለማቅረብ ዋስትና የሆነ ሰው የዋስትናው ግዴታ እንዲወርድለት በማናቸውም ጊዜ ሊመለከት ይችላል። ዋሱ ከዋስትና ግዴታው ነፃ ለመሆን ፍፁም የሆነ መብት አለው። በዚህ ዓይነት ዋሱ የዋስትና ግዴታው እንዲወርድለት ሲመለከት ተከላሹ ሌላ ዋስትና መፈለግ ይኖርበታል። ተከላሹ ሌላ ዋስትና ማግኘት ከአልቻለ ሊፈረድበት ከሚችለው ገንዘብ ጋር ተመጣጣኝ

ሆነ ጥሬ ገንዘብ ወይም ሌላ ግዙፍነት ያለው ሀብት በመያዣ እንዲያገኝ
ቀምጥ ፍ/ቤቱ ያገዘዋል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 149 ይመለከታል ጥሬ
ገንዘብ ወይም ሌላ ግዙፍ ሀብት በመያዣ እንዲያስቀምጥ ታዝዞ ያልፈፀመ
እንደሆነ በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 150 መሠረት በማረፊያ ቤት እንዲቆይ
ይደረጋል።

2. ከፍርድ በፊት ንብረት ስለማስከበር

ንብረት ለማቅረብ የሚሰጥ ዋስትናን የሚመለከቱ ደንቦች ተከላሹ
አፈጻጸሙን ለማሰናከል ሲል ንብረቱን እንዳይሸጥ ወይም በማናቸውም ሌላ
ሁኔታ እንዳያስወግድ ለመከላከል የታቀዱ ናቸው። በዚህ ሥነ ሥርዓት
ውስጥ የሚወሰዱ እርምጃ ሁሉ በንብረት ላይ ሲሆን እርምጃው በሁሉም ክስ
/የማይንቀሳቀስ ንብረትን ጨምሮ/ ላይ ተፈጻሚ ይሆናል። እርምጃው
የሚወስደው ፍ/ቤቱ ተከላሹ የሚሰጥበትን ፍርድ አፈጻጸም ለማሰናከል
ወይም ለማዘግየት በማሰብ ንብረቱን በሙሉ ወይም በከፊል ለመሸጥ ወይም
ክሱ ከቀረበበት ፍ/ቤት የዳኝነት ስልጣን ክልል ውጭ ለማሸሽ ማቀዱን
የተረዳው እንደሆነ ነው። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 151 ይመለከታል። እዚህ
ላይ ወሳኙ ጥያቄ የተከላሹ ሀሳብ ነው። የፍ/ቤቱ ተከላሹ የሚፈረድበትን
ፍርድ አፈጻጸሙን ለማሰናከል ወይም ለማዘግየት ሀሳብ ያለው መሆኑ
በሚገባ መረዳት አለበት። ለፍ/ቤቱ ውሳኔ መሠረቱ የተከላሹ የአእምሮ
ሁኔታ ነው። የተከላሹን የአእምሮ ሁኔታ ተከላሹ በንብረቱ ላይ ከሚአደ
ርገው እንዳንድ ተግባር መረዳት ይቻል ይሆናል። ተከላሹ ከአለው ሰፊ
የማይንቀሳቀስ ንብረት ላይ ጥቂቱን ለመሸጥ መፈለጉ የሚፈረድበትን ፍርድ
ለማሰናከል ወይም ለማዘግየት አስቦአል የሚአሰኝ አይሆንም። ነገር ግን
የማይንቀሳቀስ ንብረት መያዣ በሆነበት እዳ በቀረበ ክስ ተከላሹ በማታ
ለልና በማጭበርበር ሽያጭ ቢፈጽም ወይም ሌሎች ንብረቶች በመያዣ
ቢሰጥ ከላሹ የሚፈረድለትን ፍርድ እንዳይፈፅም ተከላሹ ጥረት እያደረገ ነው
ለማለት ፍ/ቤቱን ያስችለዋል እዚህ ላይ ተከላሹ አሁን የአለው ሀሳብና
በማድረግ ላይ ያለው ተግባር እንጂ ያለፈው ተግባሩ ማለት ቀደም ሲል
ንብረቱን ሸጠአል ወይም በእዳ አስይዞአል የሚለው አሁን ከአለው ጉዳይ ጋር
አግባብነት እንደሌለው መገንዘብ ይኖርብናል። ንብረቱን ለመሸጥ ወይም
ለማሸሽ አሁን በማድረግ ላይ ያለው ሁኔታ መረጋገጥ አለበት።

በዚህ ዓይነት የሚቀርበው ማመልከቻ ክርክሩ በማናቸውም ደረጃ

አኑ
ከላሽ
ማ
ንብረ
እን
ሀ
እን
ሰረ
የ
ያ
9

በሚገኝበት ጊዜ ሊቀርብ ይችላል አቤቱታውም በመሀላ ቃል ወይም በሌላ አኳኋን መደገፍ አለበት። ፍ/ቤቱ በሌላ ሁኔታ እንዲፈፀም ካላዘዘ በስተቀር ከሳሹ እንዲከበርለት ወይም እንዲያዝለት የሚፈልገውን ንብረት በግልጽ ማመልከትና የንብረቱንም ግምት ማስታወቅ አለበት። ፍ/ቤቱ ተከሳሹ ንብረቱን ይሸጠዋል ወይም ያሸሸዋል ብሎ ከገመተ በወሰነው ጊዜና እንዲያዝ በሚወስነው መጠን ተከሳሹ ዋስትና እንዲሰጥ ወይም ለክርክሩ መነሻ የሆነው ዕቃ ወይም ንብረት ወይም ግምቱ እንዲቀርብ በወሰነው ጊዜ እንዲአመጣ ወይም ደግሞ ከሚያዘው ገንዘብ ወይም ንብረት ላይ ለሚሰጠው ፍርድ ተመጣጣኝ የሚሆን መጠን ያለው ገንዘብ ወይም ንብረት በፍ/ቤቱ እንዲቀመጥ ወይም ይህን መያዥያ የማይሰጥበትን ምክንያት ቀርቦ እንዲአስረዳ ያዘዋል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 151/1/ ይመለከታል በዚህ ዓይነት ፍ/ቤቱ ተከሳሹ ዋስትና እንዲሰጥ ወይም ንብረቱን እንዲአቀርብ በቀጥታ ያዘዘዋል እንጂ በቅድሚያ ለምን ዋስትናው እንደማይሰጥ ወይም ንብረቱን እንደማያቀርብ አይጠይቀውም የሆነው ሆኖ ግን ፍ/ቤቱ ተከሳሹ ዋስትና እንዲሰጥ ወይም ንብረቱን እንዲአቀርብ ሲአዝ ተከሳሹ ቀርቦ ለአቤቱታው ምክንያት የሆነው ሁኔታ አለመኖሩን ለምሳሌ የፍርዱን አፈጻጸም ለማሰናከል ወይም ለማዘግየት ምንም ሃሳብ የሌለው መሆኑን እና በዚሁ ሳቢያ ንብረቱን ለማሸሽም ሆነ ለመሸጥ ምንም ዓላማ እንደሌለው አስረድቶ የተሰጠበት ትዕዛዝ እንዲነሳለት ሊጠይቅ ይችላል እናም ፍ/ቤቱ ንብረቱ የሚያዝበትን ሁኔታ በመግለጽ ትዕዛዝ ሊሰጥ ይችላል።

ተከሳሹ ዋስ የማይጠራበትን ምክንያት ፍርድ ቤቱ በወሰነው ጊዜ ቀርቦ ያላስረዳ እንደሆነ ወይም እንዲአስይዝ የታዘዘውን ገንዘብ ሳያስቀምጥ የቀረ እንደሆነ በዝርዝር ከታወቀው ንብረቱ ውስጥ ለሚወስንበት ፍርድ ተመጣጣኝ የሆነው ሀብቱ በሙሉ ወይም በከፊ እንዲያዝ ወይም ተከብሮ እንዲቆይ ትዕዛዝ ለመስጠት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 152/1/ ይመለከታል ንብረቱም የሚከበረው ወይም የሚያዘው ፍርድ ለማስፈፀም በሚያዝበት ወይም በሚከበርበት ሁኔታ ነው። ተከሳሹ ዋስ የማይጠራበትን ምክንያት በሚገባ ያስረዳ እንደሆነ ወይም የሚፈለግበትን መያዥያ የሰጠ እንደሆነ ግን የተያዘበት ንብረት በሙሉ ወይም በከፊ እንዲለቀቅለት ፍ/ቤቱ ሊያዝለት ወይም አስፈላጊ መስሎ የታየውን ሌላ ትዕዛዝ ለመስጠት ይችላል። በማናቸውም ሁኔታ ተከሳሹ በቂ ዋስትና የሰጠ እንደሆነ ወይም

የተወሰነው መያዥያ በፍ/ቤቱ ሊያዝለት ወይም አስፈላጊ መስሎ የታየውን ሌላ ትዕዛዝ ለመስጠት ይችላል። በማናቸውም ሁኔታ ተከላሹ በቂ ዋስትና የሰጠ እንደሆነ ወይም የተወሰነውን መያዥያ በፍ/ቤት ባስቀመጠ ጊዜ ንብረት እንዲለቀቅለት ከሚአስይዘውም ገንዘብ ጋር ስለዚሁ ጉዳይ የተደረገውን ወጭና ኪሳራ ጭምር ያስያዝ እንደሆነ ወይም የቀረበው ክስ ውድቅ በሆነ ጊዜ ፍ/ቤቱ የተያዘው ወይም የተከበረው ንብረት እንዲለቀቅለት ያዝለታል። ከዚሁ ጋር አቻ የሆነው የሕንድ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ክፍል 38 ደንብ 9 ዋስትና ሲሰጥ ወይም ክሱ ውድቅ ሲሆን የተያዘው ወይም የተከበረው ንብረት ወዲያውኑ ይለቀቃል በሚል ተተርጉሞአል ክሱ ውድቅ በመሆኑ ከመከበር ወይም ከመያዝ ነፃ የሆነውን ንብረት ክሱን ውድቅ ያደረገው ትዕዛዝ በይግባኝ ቢሻር ቀደም ሲል ንብረቱ እንዲያዝ ወይም እንዲከበር ያደረገው ትዕዛዝ ተመልሶ ይፀናል ወይስ አይፀናም በሚለው ላይ የሃሳብ ልዩነት አለ። በእኔ ግምት ግን ንብረቱን እንዲያዝ ወይም እንዲከበር ያደረገው ትዕዛዝ ክሱ ውድቅ በመሆኑ ምክንያት ትዕዛዙ የተሻረ በመሆኑ የተሻረው ትዕዛዝ ተመልሶ ሊፀና አይገባም ክሱ ውድቅ በሚደረግበት ጊዜ ፍ/ቤቱ የተያዘው ወይም የተከበረው ንብረት እንዲለቀቅ ትዕዛዝ መስጠት አለበት ይህን ትዕዛዝ ሰጠም አልሰጠም ክሱ ውድቅ እንደተደረገ ንብረቱም ከመከበር ነፃ ይሆናል። ንብረቱ ከመከበር ወይም ከመያዝ ነፃ ከሆነ የክሱ እንዲቀጥል መደረግ በንብረቱ መከበር ላይ ውጤት ሊኖረው የሚችልበት ምክንያት አይታየኝም።

በዚህ ዓይነት ከፍርድ በፊት የተከላሹ ንብረት የተከበረ ወይም የተያዘ ሲሆንና ክሱም ለከላሽ የተፈረደ እንደሆነ ለፍርዱ አፈጻጸም ንብረቱ እንዲያዝ ወይም እንዲከበር ሌላ ማመልከቻ መቅረብ ሳይስፈልግ በቀድሞው ውሳኔ መሠረት ንብረቱ በመያዝ ላይ እንደአለ የፍርዱ አፈጻጸም እንዲቀጥል ለማድረግ ይቻላል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 153/5/ ይመለከታል። ነገር ግን የተሰጠውን ፍርድ ለማስፈፀም የአፈጻጸም ማመልከቻ መቅረብ እንዳለበት መዘንጋት የለበትም። የአፈጻጸም ማመልከቻው በተወሰነው የጊዜ ገደብ ውስጥ ከአልቀረበ የንብረት ማስከበሩ ሁኔታ ውጤት አይኖረውም እንዲሁም ከፍርድ በፊት በተከበረው ንብረት ላይ አፈጻጸም እንዲቀጥል በተጠየቀ ጊዜ አፈጻጸምን የሚመለከቱ መደበኛዎቹ ድንጋጌዎች ተፈጻሚ ይሆናሉ በመሆኑም ንብረቱ ድጋሚ በሌላ የፍርድ ባለመብት ሊከበር አይችልም

የተባለው አሁን በአፈጻጸም ጊዜ ተመጣጣኝ የድርሻ ክፍያ ከመጠየቅ አይከለከልም።

የአፈጻጸም ደንቦችን በመንመረምርበት ጊዜ በአፈጻጸም የተከበረው ንብረት የእኔ ነው ወይም የተከበረው ንብረት በሕግ የማይከበር ነው በማለት ተቃውሞ ሊነሳ እንደሚችል ተመልክተናል። እንዲሁም ከፍርድ ቤት በተያዘ ወይም በተከበረ ንብረት ላይ መብት አለኝ የሚል ሦስተኛ ወገን ሲኖር መብት ያለው መሆኑ የሚመረመረው በፍርድ አፈጻጸም ላይ ያለው ንብረት የሦስተኛ ወገን መብት ያለበት መሆኑ በሚመርመርበት ዓይነትና ሁኔታ ነው። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 153/3/ ይመለከታል። ከፍርድ ቤት የተከበረው ወይም የተያዘው ንብረት በሕግ የማይከበር ወይም የማይያዝ የሆነ እንደሆነ ተከላኩ ይህንኑ አንስቶ ሊቃወም ይችላል። ይህን መቃወሚያ መጀመሪያ ንብረቱ በሚከበርበት ጊዜ አለማንሳቱ አሁን በአፈጻጸም ጊዜ ከማንሳት አያግደውም። ከተግባራዊነቱም አኳያ የአፈጻጸም አቤቱታ እስኪ ቀርብ ድረስ መቃወሚያ ማቅረቡ አስፈላጊ አይደለም።

ንብረቱ ከመያዙ ወይም ከመከሰሩ በፊት በዚሁ ንብረት ላይ መብት የነበራቸውና በክርክሩ ውስጥ የሌሉ የሦስተኛ ወገኖች መብት የተጠበቀ ነው። እንዲሁም በተከላኩ ላይ የፍርድ መብት የተሰጠው ሌላው ወገን የተያዘው ወይም የተከበረው ንብረት ተሽጦ ፍርዱ እንዲፈፀምለት የመጠየቅ መብቱን አያስቀርበትም። በዚህ ደንብ መሠረት ፍርድ ከመሰጠቱ በፊት ተከላኩ የመክሰር ውሳኔ የተሰጠበት እንደሆነ ንብረቱ ወደ ተቀባዩ እጅ ይዛወራል። ለምሳሌ ‘ሀ’ የ‘ለ’ን ንብረት ከፍርድ በፊት ቢአስከብር ‘ሐ’ ደግሞ በሌላ በኩል በ‘ለ’ ላይ የአስፈረደውን ፍርድ ለማስፈፀም ‘ሀ’ ያስከበረውን ንብረት ሊያሸጥ ይችላል። እንዲሁም ‘ሀ’ እና ‘ለ’ የአንድ ንብረት የጋራ ባለሀብቶች ናቸው። ‘ሐ’ ‘ሀ’ን ይከሰና ከፍርድ በፊት ‘ሀ’ በንብረቱ ላይ የአለውን መብት ያስከብራል። ቀጥሎም ‘ሐ’ ያስፈርዳል። ፍርዱ እንዲፈፀምለት ከማመልከቱ በፊት ‘ሀ’ ከዚህ ዓለም በሞት ይለያል። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ ‘ሀ’ ቀድሞ በመሞቱ የ‘ሀ’ መብት ለ‘ለ’ ተላልፎአል ወይስ አልተላለፈም የሚለው ነው። በሕንድ አገር በዚህ ጉዳይ ላይ የሀሳብ ልዩነት አለ። በአንድ በኩል ፍርድ የተሰጠ ስለሆነ ንብረቱን እንደገና እንደ አዲስ ማስከበ አስፈላጊ አይደለም። በሌላ በኩል ፍርዱ እንዲፈፀም አቤቱታ አልቀረበም። ንብረቱ ከፍርድ በፊት ያልተከበረ ቢሆን

ኖሮ የአፈጻጸም ክስ ገና ያለቀረበ በመሆኑ 'ለ' የ'ሀ'ን መብት ('ሀ' አስቀድሞ በመሞቱ) እንዳይወርስ ፍርድ ውሳኔው አይከለክለውም። እዚህ ላይ ውጤቱ ልዩነት አይኖረውም ምክንያቱም ንብረቱ ተከብሮአልና። የእነዚህ ድንጋጌዎች ግልጽ ዓላማ ከፍርድ በፊት ንብረት ማስከበሩ ወደፊት ለሚሰጠው ፍርድ አፈጻጸም ዋስትና ለመስጠት እንጂ የአፈጻጸም ክስን ለመተካት አይደለም። አፈጻጸሙን በተመለከተ ከፍርድ በፊት ንብረት ያስከበረ ከላሽ ከሌላው ከላሽ የተለየና የተሻለ አቋም አይኖረውም። የሥነ ሥርዓት ሕጉ ከፍርድ በፊት በተከበረው ንብረት ላይ መብት ያላቸውን ወገኖች የሚመለከት ነው ቢባልም የንብረቱ መከበር ለከላሹ ከሌሎች የፍርድ ባለመብቶች የተሻለ መብት ይሰጠዋል ማለት አይደለም። ስለዚህ የአፈጻጸም ክስ እስኪቀርብ ድረስ በተከበረው ንብረት ላይ ቅድሚያ መብት ያላቸው ሦስተኛ ወገኖች መብታቸው ሊጎዳ አይገባም።

ሐ. ለጊዜው የሚሰጥ የእግድ ትዕዛዝ ፡ ከፍርድ በፊት የሚሰጥ ትዕዛዝ እና ተቀባይ የሚሆን ሰው ስለመሾም

አብዛኛውን ጊዜ መግት የመጨረሻ ውሳኔ እስኪሰጥ ድረስ ረዘም ያለ ጊዜ ሊወስድ ስለሚችል ክርክሩ የመጨረሻ ውሳኔ አገኘ ድረስ ተከራካሪ ወገኖችንም ሆነ ክርክር የተነሳበት ንብረት የሚጠበቁበት ድንጋጌዎች መደንገጉ አስፈላጊ ነው። ክርክሩ በሚቀጥልበት ጊዜ በሚፈፀሙ ተግባሮች የክሱ አላማ እንዳይሰናከል ለማረጋገጥ እና ክርክር የተነሳበትን ንብረት በአለበት ሁኔታ ለማስጠበቅ ፍ/ቤቱ ሰፊ ስልጣን አለው። ይህንን ውጤት ለማስገኘትም ሦስት መፍትሄዎች ከዚህ ቀጥለን የምናያቸው ተዘርግተዋል።

1. ለጊዜው የሚሰጥ የእግድ ትዕዛዝ

እግድ ማለት አንደኛው ተከራካሪ ወገን አንድ የተወሰነ ተግባር እንዳይፈጽም ወይም እንዲፈጽም የሚሰጥ ትዕዛዝ ሲሆን ከላሹም በመጨረሻ የሚጠይቀው ዳኝነት ይኸው የእግድ ትዕዛዝ እንዲሰጥለት ሊሆን ይችላል። ክርክሩ በማናቸውም ደረጃ ላይ በአለበት ጊዜ ሌላውን ተከራካሪ ወገን ሊጎዳ የሚችል አንድ የተወሰነ ተግባር እንዳይፈፀም ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ ይሰጣል። የፍ/ሔር ሥነ ሥርዓት ሕጉ በሁለት ሁኔታዎች ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ እንዲሰጥ ይፈቅዳል። 1. በንብረት ላይ የሚፈፀመው ተግባር ሌላውን ተከራካሪ ወገን የሚጎዳ ሲሆን ፤ 2. ውል እንዳይፈርስ ወይም አንድ ተግባር እንዳይፈፀም የሚአስጋ ሆኖ ሲገኝ። በመጀመሪያ ንብረትን በተመለከተ

ጥ
ቱ
ጋ
ጉ
ኩ
ኛ
ኩ
፡
፡

ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ የሚሰጥበትን ሁኔታ እንደመለከታለን ፍ/ቤቱ
1- ለክርክሩ መነሻና ምክንያት የሆነው ንብረት የሚጠፋ፡ የሚበላሽ ወይም
ተከላሹ ለሌላ ሰው አሳልፎ ለመስጠት ወይም ለመሸጥ ያቀደ መሆኑን 2-
በሌላ ዘንድ በተሰጠው ሳኔ ንብረቱ ያለአግባብ በአፈጻጸም የሚሸጥ መሆኑን
3- ተከላሹ የባለመብቶቹን ጥቅም ለመጉዳት ሲል ንብረቱን ለማጥፋት፡
ለሌላ ሰው አሳልፎ ለመስጠት ያቀደ፡ የዛተ ወይም ያሰበ መሆኑን ያረጋገጠ
እንደሆነ ነገሩ በፍርድ እስኪወሰን ወይም ሌላ ትዕዛዝ እስኪሰጥ ድረስ
ንብረቱ እንደአለ እንዲቆይ፡ ከመጥፋት እንዲድን እንዳይበላሽ፡ ሌላ ሰው
ተላልፎ እንዳይሰጥ፡ ወደሌላ ሥፍራ እንዳይዛወር ወይም እንዳይባከን
አስፈላጊ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 154
ይመለከታል። በዚህ ዓይነት የሚሰጠው ትዕዛዝ ክርክሩ ውሳኔ እስኪሰጥ
ወይም ሌላ ትዕዛዝ እስኪሰጥ ድረስ የፀና ይሆናል ፍ/ቤቱ አመልካቹ በክሱ
በቂ ምክንያት ያለው መሆኑ በቀረበው ክስ መብቱ እስኪረጋገጥ ድረስ ሊካስ
የማይችል ጉዳት እንዳይደርስበት ጥበቃ የሚያስፈልገው መሆኑንና እግድ
ካልተሰጠለት የበለጠ ጉዳት የሚደርስበት መሆኑን መመርመር አለበት።
በክርክር ላይ ያለ የማይንቀሳቀስ ንብረት ከአለው ባህርይና ጠቀሜታ ንብረቱ
ጉዳት ይደርስበታል ብሎ ፍ/ቤቱ ከአመነ ተገቢ መስሎ የታየውን የእግድ
ትዕዛዝ ይሰጣል። የሚንቀሳቀስ ንብረትን በተመለከተ በንብረቱ ላይ
የሚደርሰው ጉዳት በካሳ መልስ ሊካስ ይችላል ወይስ አይችልም የሚለውን
ፍ/ቤቱ ይመረምራል። ጉዳቱ በኪሳራ መልክ ሊካስ የሚችል ከሆነ የእግድ
ትዕዛዝ የሚሰጥበት ምክንያት አይኖርም።

ክሱ የቀረበው እግድ ለማሰጠት ባይሆንም ተከራካሪው ወገን ጊዜአዊ
እግድ እንዲሰጥለት ሊከመለከት ይችላል የሆነው ሆኖ ግን ቀድሞውኑ ክሱ
የቀረበው እግድ ለማሰጠት ሲሆን ይህ ሁኔታ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ ሊሰጥ
ይገባል ወይስ አይገባም የሚለውን ለመመርመር በጣም ጠቃሚ ነው።
ምክንያቱም በዚህ ዓይነቱ ጉዳይ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ አለመስጠት ከላሹ
የፈለገውን ዳኝነት እንዳያገኝ ማድረግ ይሆናል። ለምሳሌ ከላሹ የአቀረበው
ክስ ተከላሹ ወደ መሬቱ ገብቶ በመሬቱ ላይ ያለውን ግንባታ እንዳያፈርስበት
እንዲታገድለት ነው። ክሱ በሂደት ላይ እየአለ ተከላሹ ግንባታውን
እንደሚፈርስ ይዝታል። ፍ/ቤቱ ተከላሹ ወደ ከላሹ መሬት እንዳይገባና
ግንባታውን እንዳያፈርስ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ መስጠት አለበት። ምክን
ያቱም ፍ/ቤቱ ይህን የእግድ ትዕዛዝ ከአልሰጠ ከላሹ በክሱ የጠየቀውን
ዳኝነት ሳጣ የክሱ ዓላማም ዋጋ አጣ ማለት ነው። ሰፊው መመዘኛ አሁን
የአለው ሁኔታ ክሱ የመጨረሻ ውሳኔ አገኘ ድረስ እንደአለ መቆየት አለበት

ወይስ የለበትም የሚለው ነው ፍ/ቤቱ እንደአለ መቆየት አለበት የሚል ከሆነ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ መስጠት አለበት።

ለክርክሩ መነሻ የሆነው ንብረት በሌላ ፍ/ቤት በተሰጠ ውሳኔ አለአግባብ በአፈጻጸም ሊሸጥ ነው የሚል ስጋት በአጋጠመ ጊዜ እግዱ የሚሰጠው የክርክሩ ተካፋይ ባይሆንም በፍርድ ባለመብቱ ላይ ነው። ለምሳሌ ‘ሀ’ በ‘ለ’ ላይ በአስፈረጀው ፍርድ በአፈጻጸም የ‘ለ’ ንብረት ነው በማለት አንድ ንብረት ያስከብራል። ‘ሐ’ የተከበረውን ንብረት የእኔ ነው በማለት ባለቤትነቱን ለማረጋገጥ ‘ሀ’ን እና ‘ለ’ን ይከሰሳል። ‘ሐ’ ንብረቱ በአፈጻጸም እንዳይሸጥ እግድ እንዲሰጥለት ሊከመለክት ይችላል ምክንያቱም ንብረቱ የ‘ሐ’ ነው ቢባል ንብረቱ አለአግባብ በአፈጻጸም ሊሸጥ ነው ማለት ነው። እንዲሁም ‘ሀ’ የክሱ ተካፋይ ባይሆንም በ‘ሀ’ ላይ የእግድ ትዕዛዝ መስጠት ይቻላል የሥነ ሥርዓት ሕጉ “ንብረቱ በፍርድ አፈጻጸም አለአግባብ የሚሸጥ የሆነ እንደሆነ” ከሚል በስተቀር ሌላ ሁኔታን አይጨምርም። በአፈጻጸም ንብረቱ የተከበረው ምንክልባት በንብረቱ ላይ ክስ ከቀረበ በኋላ ሊሆን ይችላል በዚህ ዓይነት ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ መስጠቱ ተገቢ ይሆናል።

ተከሳሹ የባለመብቶችን ጥቅም ለመገዳት ሲል ንብረቱን ለማጥፋት ለሌላ ሰው አሳልፎ ለመስጠት ያቀደ እንደሆነ የሚለው የሕጉ ድንጋጌ ባለመብቱ ቀደም ሲል በነበረ ግዴታ ተከሳሹ እንዲህ ዓይነቱን ተግባር እንዳይፈጽም ክስ ያቀረበ እንደሆነ እና ንብረት የማጥፋቱ ወይም የማሸሹ ስጋት ክሱ ውሳኔ ከማግኘቱ በፊት የሚፈፀም በሚሆንበት ጊዜ ብቻ ተፈጻሚ እንዲሆን ሆኖ መተርጎም አለበት። ከሳሹ ክሱን የአቀረበው መጠኑ ያልተረጋገጠ መብት ለማግኘት ሲሆን ወደፊት የሚፈረድለትን ፍርድ ለማስፈፀም የሚከሰታልበት ንብረት እንዲኖረው ከወዲሁ የተከሳሹን ንብረቱን ማስከበር አለበት።

አቤቱታው የቀረበው ለክርክሩ መነሻ የሆነው ንብረት ሊጠፋ ነው፤ ሊበላሽ ነው ወይም ሊሸጥ ነው የሚል ሲሆን የእግድ ትዕዛዙ የሚሰጠው በዚህ ንብረቱን ሊከበላሽ ነው፤ ሊከፈል ነው ወይም ሊሸጥ ነው በተባለው ተከራካሪ ወገን ላይ ብቻ ነው ለዚህ ጉዳይ ሲባል “የክርክሩ ተካፋይ” የሚለው ማንኛውንም በሚሰጠው ፍርድ የሚገደደውን ሰው ለምሳሌ ክሱ ከቀረበ በኋላ የንብረት ባለቤትነቱን ከተከራካሪው ወገን ያገኘውን ሰው

ወይም የተከራካሪውን ወገን እንደራሴ እንዲአካትት ተደርጎ መተርጎም አለበት። እግድ የተሰጠበት ወገን ንብረቱን ለሌላ ሰው ቢአስተላልፍ ንብረቱ የተላለፈለትን ሰው ከሚመለከት የንብረት መተላለፉ ፈራሽ አይሆንም የሚል አቋም በሕንድ ፍ/ቤቶች ተይዟል። ነገር ግን ንብረቱ የተላለፈለት ሰው በንብረቱ ላይ እግድ የተሰጠ መሆኑን የሚአውቅ ከሆነ ንብረቱን የአገኘው በቅን ልቦና ነው ስለማይባል የዚህ ዓይነቱን ሰው በተመለከተ የንብረት ዝውውሩ ፈራሽ ነው።

ከሳሹ ክሱን የአቀረበው ተከሳሹ የውል ግዴታውን እንዳያፈርስ እንዲታገድ ወይም ማናቸውም ሌላ ጉዳት እንዳይደርስበት ሲሆን ተከሳሹ እንዳይፈጽም ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ ሊሰጥበት ይችላል። የቀረበው ክስ ውሳኔ እስኪሰጥ ድረስ ተከሳሹ የውል ግዴታውን እንዳያፈርስ ወይም ሌላ ተግባር አንዳይፈጽም ይታገዳል። በእርግጥ ክሱ የቀረበው ተከሳሹ ንብረትን በሚመለከት ከሚፈፅመው ተግባር እንዲታገድ ሲሆን እና ክርክ በመሰማት ላይ እየአለ እንዲታገድ የተጠየቀው ተግባር ይፈፀማል የሚል ሥጋት ከአለ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ እንዲሰጥ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 154 ይፈቅዳል። የሥነ ሥርዓት ሕጉ እንዲታገድ የተጠየቀው ተግባር ክስ የቀረበበትን ንብረት የሚመለከት በሆነ ጊዜ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ ሊሰጥ እንደሚችል በግልጽ ያመለክታል።

የውል ግዴታን በአለመፈጸም ወይም አንድ ተግባር እንዳይፈፀም ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ ሊሰጥ ይገባል ወይስ አይገባም የሚለውን ለመወሰን ፍ/ቤቱ የከሳሹ መብት ወደፊት እንደሚረጋገጥ በመገመት ከሳሹ ይህ እግድ እንደመጨረሻ መፍትሄ የማግኘት መብት አለው ወይስ የለውም የሚለውን መመርመር አለበት። ለምሳሌ ተከሳሹ የውል ግዴታውን እንዳያቋርጥ ከሳሽ ለማስገደድ ይፈልጋል። በሌላ አነጋገር ውሉ በግድ እንዲፈፀምለት ይፈልጋል። ውሉ ውል ይፈፀምልኝ ብሎ ለሚጠይቀው ተዋዋይ ወገን የተለየ ጥቅም የሚሰጥ ማለትም የውሉ አለመከበር በኪሳራ መልክ ሊካስ የማይቻል ካልሆነ በቀር እና ጸፈጸጸው በሌላው ተዋዋይ ወገን ነፃነት ላይ ምንም ዓይነት መሰናክል ሳያደርስበት ሊፈፀም የሚችል ካልሆነ በስተቀር በኢትዮጵያ ውል በግድ እንዲፈፀም ትዕዛዝ አይሰጥም እነዚህ ሁኔታዎች ከአልተሟሉ ፍ/ቤቱ ውሉ እንዳይቋረጥ የእግድ ትዕዛዝ አይሰጥም። ስለሆነም ለምሳሌ ‘ሀ’ ከ‘ለ’ ጋር የአደረገው የሥራ ውል እንዲፈፀምለት ‘ሀ’ ‘ለ’ን ቢከስሰው እና ክሱ

በመስማት ላይ እያለ 'ሀ' ውሉ እንዳይቋረጥ የእግድ ትዕዛዝ እንዲሰጥለት ቢጠይቅ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ በዚህ ጉዳይ ሊሰጥ አይገባም። ምንም እንኳን የ'ሀ' አቤቱታ እውነትነት ቢኖረውም ክርክሩ የመጨረሻ ውሳኔ በሚአገኝበት ጊዜ 'ሀ' ውሉ በግዴታ እንዲፈጸምለት የሚአዝ ውሳኔ ሊአገኝ አይችልም። ምክንያቱም ይህ ትዕዛዝ ወይም ውሳኔ የ'ለ'ን ነፃነት ሳይጉዳ ሊፈጸም አይችልም። ይህ በመሆኑ 'ሀ' ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ ለማሰጠት መብት አይኖረውም። በተመሳሳይ ሁኔታ ከሳሹ እርሱን የሚገጥም ድርጊት ተከሳሹ እንዳይፈጽምበት በአቀረበው ክስ የሚደርስበት ጉዳት በካሳ መልክ በሚገባ ሊካስ የማይችል መሆኑን ከአላስረዳ በስተቀር የተጠየቀው እግድ የመጨረሻ ውሳኔው አካል ቢሆንም ጊዜአዊ እግድ ለማሰጠት መብት አይኖረውም። ለምሳሌ 'ለ' በአደራ ለ'ሀ' የያዘውን ገንዘብ ለግል ጥቅሙ አውሎታል እና በአደራ የያዘውን ገንዘብ ለግሉ ጥቅሙ እንዳያውል ይከልከልልኝ በማለት 'ሀ' በ'ለ' ላይ ክስ ቢአቀርብ እና 'ለ' ክስ የቀረበበትን ገንዘብ ቢፈርድበት ለመክፈል የሚከፍለው በቂ ንብረት ቢኖረው 'ሀ' ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ ለማሰጠት መብት አይኖረውም። ገንዘቡ በመውጣቱ በ'ሀ' ላይ በኪሳራ መልክ ሊካስ የማይችል ጉዳት አይደርስም። ስለዚህ 'ሀ' በዋናው ውሳኔም በሕጉ መሠረት 'ለ' በአደራ የያዘውን ገንዘብ ለግል ጥቅሙ እንዳያውል የማሳገድ መብት ስለማያገኝ ክሱ በመስማት ላይ እያለ 'ለ' በገንዘቡ እንዳይጠቀም ጊዜአዊ እግድ እንዲሰጥለት መጠየቅ አይችልም።

በእርግጥ ክርክሮች ሁሉ እንዲህ ግልጽ ላይሆኑ ይችላሉ። ጊዜአዊ እግድ እንዲሰጥ ጥያቄ በቀረበበት ጊዜ ከሳሹ ውሉን በግዴታ ለማስፈጸም መብት ይኑረው ወይም እግዱ የመጨረሻው ውሳኔ አካል ይሁን አይሁን በግልጽ የማይታወቅበት ጉዳይ ሊኖር ይችላል። ከሳሹ የሚአቀርበው አቤቱታ እውነት እስከሆነ እና ከሳሹ የዚህ ዓይነቱን መፍትሄ ማግኘት አለበት ተብሎ እስከተገመተ ድረስ ፍ/ቤቱ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ መስጠቱ አግባብ ነው። ዋናው ጉዳይ ከሳሹ ያቀረበው አቤቱታ እውነትነት ቢኖረውም ውሉን በግድ የማስፈጸም ወይም በመጨረሻው ፍርድ የማሳገድ መብት እንደማያገኝ በግልጽ የሚታወቅ ከሆነ ፍ/ቤቱ ተከሳሹ ውሉን እንዳያፈርስ ወይም የተባለውን ተግባር እንዳይፈጽም ክርክሩ በመስማት ላይ እያለ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ መስጠት የለበትም። እዚህ ላይ ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ እንዲሰጥ አቤቱታ ሲቀርብ ፍ/ቤቱ ከሳሹ የአቀረበውን ክስ መርምሮ በፍሬ ጉዳዩ ውሳኔ እንደማይሰጥ ሊታወቅ ይገባል። የዚህ ዓይነቱ ውሳኔ ክርክሩ

እስኪሰማ ድረስ መጠበቅ አለበት። ፍርድ ቤቱ መመርመር ያለበት ከላሽ ክርክሩን ክሱ በሚሰማብት ጊዜ ቢአስረዳ በውሳኔው የማሳገድ መብት ይኖረዋል ወይስ አይኖረውም የሚለውን ብቻ መመርመር ይኖርበታል። ይህ ከሆነ እና ከላሽ እንዲወገድለት የሚጠይቀውን ተግባር ተከላሹ የሚፈጽም ሆኖ ከተገኘ ፍርድ ቤቱ የከላሽ ክስ ተሰምቶ የመጨረሻ ውሳኔ አገኘ ድረስ ተከላሹ ይህን ድርጊቱን እንዳይፈጽም ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ ሊሰጥ ይችላል።

ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ እንዲሰጥለት የሚፈልግ ወገን ለፍርድ ቤቱ አቤቱታ ማቅረብ ይኖርበታል። እግድ እንዲሰጥ ያስፈለገበትን ምክንያት በቃለ መሃላ ማረጋገጥ አለበት። እንዲሰጥ የሚጠየቀው እግድ ውል እንዳይፈርስ ወይም አንድ ተግባር እንዳይፈፀም የሆነ እንደሆነ አቤቱታው ክርክሩ የመጨረሻ ውሳኔ ከአገኘ በኋላም ሊቀርብ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሕግ ቁጥር 155/1/ ይመለከታል። የእግድ ትዕዛዝ ሳይሰጥ መዘግየቱ ጉዳትን የሚአስከትል መስሎ ከአልታየው በቀር ፍ/ቤቱ ትዕዛዙን ከመስጠቱ በፊት ስለዚሁ ጉዳይ የቀረበው ማመልከቻ ግልባጭ ለአመልካቹ ባላጋራ እንዲደርሰው ያደርጋል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 157 ይመለከታል። ነገር ግን የማመልከቻው ግልባጭ ለሌላው ወገን እንዲደርስ በመደረጉና እግድ ሳይሰጥ በመዘግየቱ እግድ የተጠየቀበት ጉዳይ የሚሰናከል ሆኖ ከተገኘ ሌላው ወገን ሳያውቅ በሌለበት የእግዱ ትዕዛዝ ሊሰጥ ይችላል። በዚህ ዓይነት በተሰጠው የእግድ ትዕዛዝ ቅሬታ የተሰማው ወይም ያላግባብ ነው የሚለው ወገን እግዱ እንዲነሳለት ለፍ/ቤቱ ሊያመለክት ይችላል። የቀረበው ማመልከቻ ተቀባይነት ያጣና የተሰጠው የእግድ ትዕዛዝ ያልተነሳ እንደሆነ ትዕዛዙ ክርክሩ የመጨረሻ ውሳኔ አገኘ ድረስ ፀንቶ ይቆያል።

በሕግ በተቋቋሙ የንግድ ማህበሮች ላይ የእግድ ትዕዛዝ የተሰጠ እንደሆነ የተሰጠው ጊዜአዊ የእግድ ትዕዛዝ በማህበሩ ላይ ብቻ ሳይወሰን ተግባራቸው እንዳይቀጥል ለጊዜው እንዲታገድ ተገቢ ሆኖ በሚገመቱት በማህበሩ አባሎችና በሥራ መሪዎቹም ላይ ተፈጻሚ ይሆናል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 159 ይመለከታል። ይህ ማለት የፍ/ቤቱ ትዕዛዝ በማይከበርበት ጊዜ የንግድ ማህበሩ ንብረት ሊያዝ ይችላል።

የእግዱን ትዕዛዝ አለማክበር በሁለት መንገድ ያስቀጣል። ትዕዛዙን ያላከበረውን ሰው ንብረት እንዲያዝ ወይም እንዲከበር በማድረግ ወይም ፍ/ቤትን መድፈር በሚመለከት የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁ. 443 መሠረት

ቅጣት በመወሰን ንብረት የተከበረ ወይም የተያዘ እንደሆነ የንብረት መያዝ ወይም የማስከበር ትዕዛዝ ከአንድ ዓመት በላይ መቆየት አይችልም። ነገር ግን የተወሰነው ጊዜ ቢአልፍም እምቢተኛው ሰው ትዕዛዙን መተላለፉን ያላቋረጠ እንደሆነ የተያዘው ንብረት ተሸጦ ከሽያጩ ገንዘብ ውስጥ ለሚገባቸው ባለሙብቶች ፍ/ቤቱ በታየው መጠን ወስኖ እንዲከፍላቸው ትዕዛዝ ይሰጣል። ፍ/ቤቱ ከሁለቱ አንዱን ማለትም ንብረት ማስከበርን ወይም ፍ/ቤት መድፈርን የሚመለከቱትን ደንቦች ተፈጻሚ ያደርጋል እንጂ መጀመሪያ ንብረት እንዲአስከብር አይገደድም። ሆኖም ግን ፍ/ቤቱ ሁለቱንም ቅጣቶች በአንድ ላይ የሚወስንበት ሁኔታ ይኖራል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 156(1) ይመለከታል። በመጨረሻም ማንም ሰው እግድ መስጠቱን እያዘዘ የተከለከለውን ተግባር የፈፀመ ወይም የታገደውን ሰው የታገደበትን ተግባር እንዲፈፅም የረዳ እነዚህ ቅጣቶች ይፈፀሙበታል።

2. ከፍርድ በፊት የሚሰጥ ትዕዛዝ

ከፍርድ በፊት የሚሰጥ ትዕዛዝ ክርክሩ በሚሰማበት በማናቸውም ጊዜ ፍ/ቤቱ ተገቢ ነው ብሎ በሚገምተው ሁኔታ ነገሩን ለማፋጠን ወይም በቶሎ እንዲፈፀም ለማድረግ የሚሰጠው ትዕዛዝ ነው ተብሎ በሰፊው ሊገለጽ ይቻላል ከተከራካሪዎቹ ወገኖች አንዱ ለፍ/ቤቱ ሲአመለክት ጉዳዩን ለሌላው ተከራካሪ ወገን በማሳወቅ ፍ/ቤቱ ተገቢ ነው የሚለውን ትዕዛዝ ይሰጣል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 165 ይመለከታል። ይህም አካለ መጠን ያላደረሰውን ሰው አጠባበቅ እና ለጊዜው የሚሰጥ የመተዳደሪያ ገንዘብን የሚጨምር ይሆናል። በተጨማሪ የሥነ ሥርዓት ሕጉ ከፍርድ በፊት የሚሰጠው የተወሰኑ ትዕዛዞችን የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን ይዳስሳል።

ከፍርድ በፊት የተያዘው ንብረት ወይም ለክርክሩ መነሻ የሆነው ሀብት ክርክሩ የፍርድ ውሳኔ እስኪሰጥ ድረስ ተይዞ ቢቆይ የማባላሽ መሆኑን ወይም በማናቸውም ሌላ ምክንያት ተይዞ ከመቆየቱ ይልቅ ቢሸጥ የሚሻል መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ ሀብቱ እንዲሸጥ ለማዘዝ ተችሏል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 160 ይመለከታል። ከዚህ በኋላ ክርክ በንብረቱ ላይ ሳይሆን ንብረቱ ተሸጦ በተገኘው ገንዘብ ላይ ይሆናል። በዚህ ሕግ መሠረት በመያዣነት የተያዘው ንብረት ዋጋው የሚቀንስ መሆኑን የገበያው ሁኔታ የሚአመለክት ሲሆን ፍ/ቤቱ ንብረቱ እንዲሸጥ ሊያዝ ይችላል። እንዲሁም ለክርክሩ መነሻ ምክንያት የሆነው ወይም በተወሰነ ሥፍራ ተቀምጦ

እንዲጠበቅ፡ እንዲያዝ፡ እንዲፈተሽ ፍ/ቤቱ ሊያዝ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 161(1ሀ) ይመለከታል። ለምሳሌ ‘ለ’ የሠራው ቤት በቤቱ ላይ ጉዳት አድርሶብኛል እና ካሳ ሊከፈለኝ ይገባል በማለት ‘ሀ’ በአቀረበው ክስ ‘ለ’ በታወገን ፍ/ቤቱ ሂደት እንዲመለከትለት ሲአመለክት ፍ/ቤቱ የ‘ሀ’ን ቤት ሂደት ሊአይ ይችላል ምክንያቱም ለክሱ ምክንያት የሆነው የ‘ሀ’ ቤት ነውና። የዚህ ዓይነቱን ጉዳይ በተመለከተ ሥነ ሥርዓት ሕጉ የሚፈቅደው ለክርክሩ መነሻ የሆነውን ንብረት በሚመለከት እንጂ አንድ ሰነድ ገና ለገና ወደፊት ክርክር ያስነሳል በሚል ሰነዱ እንዲፈተሽ ወይም ተይዞ እንዲቀመጥ ለማዘዝ ፍ/ቤቱ ስልጣን አልተሰጠውም። ሰነዱ እንዲቀርብለት የሚፈልግ ተከራካሪ ወገን በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 137 ወይም 240 መሠረት መፈፀም አለበት። ፍ/ቤቱ አንድ ንብረት ወይም የተወሰነ ሀብት በተወሰነ ሥፍራ ተቀምጦ እንዲጠበቅ ፡ እንዲያዝ ፡ እንዲፈተሽ ትዕዛዝ ሲሰጥ የተባለው ንብረት ወይም ሀብት በሚገኝበት መሬት ላይ ለማለፍ በቤት ውስጥ ለመግባት ፡ ወይም በማናቸውም ሥፍራ ሂደት እንዲመረምር ፍ/ቤቱ የመረጠውን ሰው ለማዘዝ ወይም የታዘዘበትን ጉዳት ለማስፈፀም ንብረቱ በሚገኝበት ሥፍራ ገብቶ ለምርመራ የሚአገለግል ዓይነት ለመውሰድ ወይም አስፈላጊ ምርመራ ለማድረግ የሚፈተሽ ነገር ቢኖር ለመፈተሽ ወይም አፈጻጸሙ ሊፋጠን የሚችልበትን ማገጃ ፡ የሚገኝበትን መንገድ ለመከታተል የሚአስችለውን ትዕዛዝ ለመስጠት ይችላል የፍ/ብ ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 161(1ለ) ይመለከታል።

ክሱ ከተጀመረ በኋላ ለተከላሹ አስቀድሞ ማስታወቂያ በመስጠት ከላሹ ከፍርድ በፊት የተያዘው ንብረት ወይም ለክርክሩ መነሻ የሆነው ሀብት እንዲሸጥ ወይም ይኸው ክርክር የተነሳበት ሀብት ወይም ንብረት በተወሰነ ሥፍራ ተቀምጦ እንዲጠበቅ ፡ እንዲያዝ እንዲፈተሽ ትዕዛዝ እንዲሰጥለት ማመልከት ይችላል። እንዲሁም ተከላሹ በባሉ በሚአቀርበው ማመልከቻ ከዚህ በላይ የተነገረው ትዕዛዝ እንዲሰጥለት የጠየቀ እንደሆነ አስቀድሞ ለተከላሹ ማስታወቂያ በመስጠት ከላይ የተገለፀውንም ትዕዛዝ ለማስጠት ይችላል ፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 162 ይመለከታል።

ክስ የተነሳበትን መሬት የያዘ ወይም የተከራየ ሁሉ ለመንግሥት የሚከፍለውን ግብር ያልከፈለ እንደሆነ ወይም ለባለመሬቱ ሊከፍል የሚገባውን አበል ሳይከፍል የቀረ እንደሆነ መሬቱ እንዲሸጥ በታዘዘ ጊዜ በርስቱ ያገባኛል ወይም መብት አለኝ የሚል ሦስተኛ ወገን ሲቀርብ

ለመንግሥት የሚከፈለውን ግብር ወይም ለባለርስቱ የሚከፈለውን አበል ከፍሎ ሽያጩ እንዲታገድለት ለመጠየቅ ይችላል። ፍ/ቤቱም ማመልከቻውን ተቀብሎ ሽያጩ ታግዶ ስለሚቆይበት ሁኔታ ተገቢ መሰሎ የታየውን ውሳኔ ይሰጣል። በዚህ ዓይነት የተከፈለውን ገንዘብ ፍ/ቤቱ ተገቢ መሰሎ ከታየው ወለድ ጋር ሊከፍል የሚገባውን የመንግስት ግብር ወይም የባለርስቱን አበል ሳይከፍል በመቅረቱ መሬቱ ለተሸጠበት ሰው እንዲመለስለት ወይም ሂሳብ በሚደረግበት ጊዜ የተያዘው ገንዘብ ፍ/ቤቱ ተገቢ ነው ብሎ ከሚወስነው ወለድ ጋር በሂሳቡ ውስጥ ገብቶ ከእዳው ጋር እንዲቻቻል በሚሰጠው ውሳኔ ውስጥ በመግለጽ ትዕዛዝ ይሰጣል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 163 ይመለከታል። በዚህ ድንጋጌ መሰረት ለምሳሌ የማይንቀሳቀስ ንብረትን በመያዣነት የያዘ እና የተፈረደለት ሰው ንብረቱ በአፈጻጸም ከተሸጠ በኋላ ነገር ግን ሽያጩ ከመረጋገጡ በፊት ሽያጩ እንዲታገድለት ሊአመለክት ይችላል።

በመጨረሻም ለክርክሩ መነሻ የሆነው ነገር ጥሬ ገንዘብ ወይም ሊተላለፍ የሚችል ዕቃ የሆነ እንደሆነ ከተከራካሪዎቹ ወገኖች አንዱ ስለሌለው ሰው ሆኖ በአደራ አስቀማጭነት የያዘው መሆኑ ወይም ንብረትነቱ የሌለው ወገን መሆኑን ያመነ እንደሆነ ዕቃው ወይም ገንዘቡ ለአደራ አስቀማጭ ወይም ለባለሃብቱ እንዲመለስ ፍርድ ቤቱ ትዕዛዝ ሊሰጥ ይችላል። ገንዘቡ ወይም ዕቃው ሲመለስለት ተቀባዩ ዋስ እንዲጠራ ወይም ያለዋስ እንዲረከብ ተስማሚ መሰሎ የታየውን ተጨማሪ ትዕዛዝ ይሰጣል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 164 ይመለከታል። ለምሳሌ ‘ሀ’ ‘ለ’ ብር 5000 ሊከፍለኝ ይገባል በማለት በ‘ለ’ ላይ ክስ ቢአቀርብና ‘ለ’ የአለበት ዕዳ 4000.00 ብቻ መሆኑን ቢአምን ‘ሀ’ የአመነውን ብር 4000 ተከላሹ እንዲአስቀምጥ ትዕዛዝ እንዲሰጥለት ሊአመለክት ይችላል። በዚህም መሠረት እዳው የታመነለት ‘ሀ’ በብር 4000ው ላይ ይዞታ ሊአገኝ ይችላል ቀሪው ብር 1000 ወደፊት በክርክሩ ሂደት ይወሰናል።

3. ተቀባይ የሚሆን ሰው ስለመሾም

ክሱ በሚሰማበት በማናቸውም ጊዜ ተከራካሪዎቹ ወገኖች ለክሱ ምክንያት በሆነው ጉዳይ ላይ ያላቸው መብት እስኪወሰን ድረስ ለክርክሩ ምክንያት የሆነው ነገር ጥበቃ የሚአስፈልገው ሆኖ ሲገኝ ፍ/ቤቱ ንብረቱን ገረካቦ እንዲጠብቅና እንዲአስተዳድር ንብረት ተቀባይ ሊሾም ይችላል። ፍ/ቤቱ በማናቸውም ጊዜ ፍርድ ከመስጠቱ በፊትም ሆነ ፍርድ ከተሰጠ በኋላ

ተገቢና ምቹ ሆኖ በአገኘው ንብረት ተቀባይ ሊሾም ይችላል ንብረት ተቀባይ የሚሆን ሰው እንዲሾም ፍ/ቤት ማመልከቻ ሲቀርብለት እና ማመልከቻውን የተቀበለው እንደሆነ ትዕዛዝ የሚሰጠው 1. አመልካቹ የጠየቀውን ገንዘብ መጠን ፤ 2. የሚሾመው ተቀባይ ሊሰበስብ ወይም ሊአገኝ የሚችለውን መጠን እና 3. ተቀባዩን ለመሾም የሚደረገውን ወጭ በማመዘዝን እና በተለይ ምርመራ እንዲደረግበት ሌላም ተጨማሪ ነገር ቢኖር አብሮ እንዲጣራ በማድረግ ነው የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 106(2) ይመለከታል። እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ ሰፊ ስልጣን የአለው ሲሆን ስልጣኑን ከዚህ በላይ ከተዘረዘሩት መመዘኛዎች አኳያ መጠቀም አለበት። የባለቤትነት ጥያቄ ቀርቦለት ክርክሩን በመስማት ላይ ከአለ ንብረት ላይ ተከሳሹ አጠራጣሪ በሆነ ሁኔታ ከፍ ያለ መጠን ቢወስድ ይህ ተቀባይ ለመሾም ጥሩ ምክንያት ይሆናል። እንዲሁም የማይንቀሳቀስ ንብረትን በመያዣ የያዘ ሰው እዳው በአለመክፈሉ በመያዥ የያዘውን ንብረት ይዞታ ለማግኘት መብት ኖሮት እዳውን ለማስከፈል ክስ ቢአቀርብ ባለንብረቱ ማለት ንብረቱን በመያዣነት የሰጠው ሰው በንብረቱ ላይ የሚደርገው ማናቸውንም ግንኙነቶች ለመከላከል ሲባል ተቀባይ ሊሾም ይችላል።

ተቀባይ የሚሆን ሰው እንዲሾም የሚጠየቀው በአብዛኛው ለክርክሩ መነሻ ለሆነው ንብረት ቢሆንም ፍ/ቤቱ “ማናቸውምን ንብረት” የሚቀበል ሰው ለመሾም ስልጣን ተሰጥቶታል ተገቢ መስሎ ከታየውም ከክርክሩ ውጭ የሆነውን ሰው ንብረት ተቀባይ አድርጎ ሊሾመው ይችላል። ለምሳሌ ተከሳሹ የአንድ ንብረት ከፊል ባለቤት ነው ይህንንም ከፊል ንብረቱን እየአበላሸው ነው። በዚህ ዓይነት ማበላሸቱንም ከቀጠለ ንብረቱ በሙሉ ዋጋ እይኖረውም። ከሳሹም በተከሳሹ ላይ የሚከፈርደውን ፍርድ በዚህ ንብረት ላይ ማስፈጸም አይችልም በዚህን ጊዜ ፍ/ቤቱ ንብረት ተቀባይ መሾሙ ተገቢ ነው ማለት ይችላል።

ንብረት ተቀባዩ ሰፊ ስልጣን ሊሰጠው ይችላል። ፍ/ቤቱ በሚሰጠው ትዕዛዝ ንብረት ተቀባዩ የማናቸውንም ሰው ይዞታ ወይም በአደራ አስቀማጭነት ወይም ጠባቂነት ለሌላ ሰው ሆኖ የያዘውን ንብረት እንዲያስለቅቅና የተለቀቀውን ንብረት ተቀባዩ ተረክቦ እንዲጠብቅ እና እንዲያስተዳድር ማዘዝ ይችላል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 166 (1ለ ሐ) ይመለከታል። እንዲሁም ተቀባዩ ስለተቀበለው ንብረት የመክሰስ ወይም የመከሰስ መብት

እንዲኖረው፡ ኪራይ፡ አበል ወይም ግናቸውንም የንብረት ገቢ ለመሰብሰብና የሰበሰበውንም ገንዘብ ጠቃሚ ለሚሆን ጉዳይ ለማዋል እንዲችሉና ባለንብረቱ ራሱ ለመፈጸም እንደሚችለው ሁሉ ውል የመጻጸፍና ፍ/ቤቱ ተገቢ መስሎ የታየውን ሌላ ሥልጣን ሊሰጠው ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 166 (1) (መ) ይመለከታል። የተቀባዩ ስልጣን ሹመቱን በሚሰጠው ትዕዛዝ ላይ ይገለጻል። በፍ/ቤቱ ተቀባዩ ከሹመቱ እስከአልተወገደ ድረስ ውሳኔ ከተሰጠም በኋላ ቢሆን ይህ ስልጣን እንደአለው ይገመታል። ተቀባዩ በፍ/ቤቱ የተሾመ ባለስልጣን በመሆኑ የሾመው ፍ/ቤት ካልፈቀደ ወይም ትዕዛዙ ላይ በግልጽ ከአልተቀመጠ በተቀባዩ እጅ የአሉ ንብረቶች ሊከበሩ ወይም ሊያዙ አይችሉም። እንዲሁም ንብረት ተቀባዩ ፍ/ቤቱ ከአልፈቀደ ወይም በሹመት ትዕዛዙ ላይ በግልጽ ከአልተመለከተ የተረከበውን ንብረት በተመለከተ ሊከስ ወይም ሊከሰስ አይችልም። እዚህ ላይ ከላይ የተዘረዘሩትን የስልጣን አይነቶች በሙሉ ፍ/ቤቱ ለተቀባዩ የመስጠት ግዴታ የለበትም እናም የተቀባዩን ስልጣን በሚመለከት ጥያቄ ቢነሳ ሹመት የተሰጠበትን ትዕዛዝ ማየቱ ተገቢ ይሆናል። ተቀባዩ የአንድን ድርጅት ንብረት የመሰብሰብና የመጠበቅ ስልጣን ብቻ ከተሰጠው ድርጅቱን በእዳ ሊአስይዘው አይችልም ማለት ነው።

ለተቀባዩ የሚከፈለውን አበል ፍ/ቤቱ በሚሰጠው ጠቅላላ ወይም ልዩ ትዕዛዝ ላይ ይወስናል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 167 ይመለከታል። በመሠረቱ የአገልግሎት ዋጋ ሊከፍለው ይገባል። ተቀባዩ ከተሾመ በኋላ ተቀባይ ሆኖ እንዲአስተዳድር የተሾመበትን ንብረት በሚገባ ለመጠበቅ ለዚሁ ንብረት ሃላፊና ተጠያቂ ለመሆን የሚችል ዋስ መጠራት ወይም መያዥ መስጠት አለበት። ፍ/ቤቱ በሚወስነው ጊዜና በሚሰጠው ትዕዛዝ መሰረት የንብረቱን ገቢና ወጪ የሂሳብ መግለጫ እያሳየ ማቅረብ አለበት፤ ፍ/ቤቱ በሚሰጠው መመሪያ መሠረት የሚፈለግበትን ገንዘብ መክፈል አለበት፤ በራሱ ከባድ ቸልተኝነት ወይም ሆነ ብሎ ባደረገው ጉድለት በተረከበው ንብረት ላይ ያደረሰውን ጉዳት አላፊ ሆኖ ይከፍላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 168 ይመለከታል። እዚህ ላይ በቀላል ቸልተኝነት ለሚደርስ ጉዳት አላፊ ሊሆን እንደማይችል መገንዘብ አለብን። ተቀባዩ ፍ/ቤቱ በወሰነው ጊዜና በሰጠው መሪ ትዕዛዝ መሠረት የሚአስተዳድረውን ንብረት ሂሳብ ሳያቀርብ የቀረ እንደሆነ ወይም የሚፈለግበትን ሂሳብ እንዲከፍል ፍርድ ቤቱ ወስኖ ከአመዛዘኑ በኋላ በተሰጠው ትዕዛዝ መሠረት ሳይፈጽም የቀረ እንደሆነ ወይም በራሱ ከፍተኛ ቸልተኝነት ወይም ሆነ ብሎ በንብረቱ

ላይ ጉዳት ያደረሰው እንደሆነ የራሱ ንብረት ተሽጦ ከሽያጩ ላይ የተገኘው ገቢ በቸልተኝነት ወይም ሆን ብሎ ያደረሰው ጉዳት እንዲተካ ወይም ጉዳቱን ለመጠገን የሚአስፈልገው ሂሳብ እንዲከፈል ፍ/ቤቱ ማዘዝ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 169 ይመለከታል። ተቀባዩ በንብረቱ ላይ ተገቢ የአልሆነ ድርጊት ፈጽሟል ቢባልም ድርጊቱ ሌሎች ወገኖች በንብረቱ ላይ ያላቸውን መብት ሊጎዳ አይችልም። በመሆኑም ከአንድ ንብረት ላይ አበል የሚከፈለው ሰው በከፊል ንብረቱ በተቀባይ እጅ ሆኖ ተቀባዩ ከንብረቱ የሚገኘውን ገቢ አለአግባቡ ቢጠቀምበትም መከፈል የሚገባው አበል ከንብረቱ ይከፈላል።

መ. ክሶችን ስለማጣመር

የተለያዩ ክሶች አንድ አይነት የሥረ ነገር ወይም የሕግ ክርክር የሚአስነሱ ሲሆን አብረው የሚታዩበትና የሚመረመሩበት ሁኔታ መጣመር ይባላል። ክሶች እንዲጣመሩ የሚፈቀደው ክሶቹ የሚመለከቱት አንድ አይነት ተከራካሪ ወገኖችን ሲሆን ነው። ሁለት ወይም ከሁለት በላይ የሆኑ ክሶች ወይም ይግባኞች በአንድ ፍርድ ቤት ቀርበው በመስማት ላይ በሚገኙበት ጊዜና ተከራካሪዎቹም ወገኖች በአንድ ዘንድ የተመደቡ ሲሆኑ የቀረበውም የሕግ ክርክር ወይም የነገር ጭብጥ ተመሳሳይና አንድ አይነት ሲሆኑ ከባለጉዳዮቹ አንደኛው ወገን ባለመከተ ጊዜ ወይም ፍ/ቤቱ ተገቢ ነቱን የገመተ እንደሆነ ክሶቹ ወይም ይግባኞቹ ተጣምረው በአንድነት እንዲታዩ ማዘዝ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 11(1) ይመለከታል። ይህ ሁኔታ ለክርክሩ መነሻ የሆነው ነገር አንድ አይነት ወይም ተመሳሳይነት ያለው ሆኖ ለውሳኔም የቀረበው ጭብጥ ሥረ ነገሩ አንድ ሆኖ እንዲሁም ተከራካሪዎቹ ወገኖች አደ ወይም ተመሳሳይ ሆነው ክሱ ስልጣን ላለው ፍ/ቤት ቀደም ሲል ቀርቦ በመስማት ላይ ከአለው ክስ ሊለይ ይገባል። ይህ ዓይነቱ ጉዳይ ሲአጋጥም ክሶቹ የሚጣመሩ ሳይሆኑ ሁለተኛው ክስ ይሰረዛል። ለምሳሌ ‘ሀ’ የአንድ ንብረት ባለቤት እኔ ነኝ በማለት ‘ሀ’ ን ይከስሰዋል። ‘ለ’ ደግሞ በመቀጠል የዚያው ንብረት ባለቤት እኔ ነኝ በማለት ‘ሀ’ን ይከስሳል። ሁለተኛው ክስ መሠረዝ አለበት ምክንያቱም በመጀመሪያው ክስ የቀረበው ለክርክሩ መነሻ የሆነው ነገርና ጭብጥ በቀጥታ በሁለተኛው ክስ ለክርክሩ መነሻና ጭብጥ በመሆኑ ነው። ነገር ግን ለማሳሌ ‘ሀ’ ከ ‘ለ’ ጋር ሁለት የተለያዩ ውሎችን ይዋዋል። አንደኛው ውል በጥር የሚፈፀም ሲሆን ሌላው ውል ደግሞ በየካቲት የሚፈፀም ነው። ‘ለ’ ግን

ሁለቱንም ውሎች ሳይፈፅም ይቀራል። በዚህን ጊዜ ‘ሀ’ በሚአቀርበው ክስ ሁለቱንም ክሶች አጣምሮ ሊአቀርብ ይችላል። ነገር ግን አጣምሮ እንዲአቀርብ አይገደድም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 217 ይመለከቷል። ለምሳሌ ‘ለ’ በሁለቱም ክሶች በውሉ መሰረት ልፈጸም ያልቻልኩት ከአቅም በላይ በሆነ ምክንያት ነው የሚል ክርክር ያቀርብ ይሆናል። በጥር የነበረው ከአቅም በላይ የሆነው ችግር በየካቲትም ቀጥሎ ይሆናል። በዚህ ዓይነት በሁለቱም ክሶች የሚነሱት የሥረ ነገርና የሕግ ጥያቄዎች (ውሉ እንዳይፈጸም ከአቅም በላይ የሆነ ምክንያት ነበር ወይስ አልነበረም) የሚሉት አንድ አይነት ናቸው። የሚነሱት ጥያቄዎች አንድ ዓይነት በመሆናቸው በተለይም የተለያዩ ችሎቶች በተለያዩ ሁኔታ ሊወሰኑ ስለሚችሉ ክሶቹ ተለይተው የሚቀርቡበት ምክንያት ስለማይኖር ተጣምረው መቅረብ አለባቸው።

አሁንም አንድ ሌላ ምሳሌ እንውሰድና ‘ሀ’ እና ‘ለ’ ሁለት የተለያዩ የሽያጭ ውሎችን ተዋውለዋል እንበል። ‘ሀ’ በውሎቹ ምክንያት ሁለት የተለያዩ ክሶችን ያቀርባል። ፍ/ቤቱ ሁለቱም ክሶች ተመሳሳይ ሆነ የሽያጭ ሕግን ያስነሳሉ የሚል ከሆነ ሁለቱ ክሶች ተጣምረው እንዲታዩ ሊአዝ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 11(1) ይመለከታል። ሁለቱም ክሶች ተመሳሳይ በሆኑ የሕግ ጥያቄ ዙሪያ የሚሸከረከሩ በመሆናቸው ፍ/ቤቱ ሁለቱ ክሶች ቢጣመሩ ምቹ በሆነ መንገድ አብረው ሊታዩ ይችላሉ ብሎ ከመገመት እንዲጣመሩ ሊአዝ ይችላል።

እንዲሁም ሁለት ወይም ከሁለት በላይ የሆኑ ክሶችን የአቀረቡት ተከራካሪ ወገኖች በአንድ ዘንድ የሚመደቡ ሲሆኑና ለውሳኔም የቀረበው የሕግ እና የሥረ ነገር ጭብጥ አንድ አይነት ሆኖ በልዩ ልዩ ፍ/ቤቶች ዘንድ የቀረበ እንደሆነ ተነጣጥለው የቀረቡት ክሶች በአንድ ፍ/ቤት ቢታዩ ለዳኝነት ሥራ አካሄድ ምቹ መሆኑ የተገመተ እንደሆነ ክሶቹ ተጣምረው ሊታዩ ይችላሉ። ይህም ሲሆን ከተከራካሪዎቹ ማንኛውም ወገን ክስን ከተቀበሉት ፍርድ ቤቶች አንዱ ማስረጃ መቀበልና ማከራከር ከመጀመሩ በፊት ማመልከት ይኖርበታል። ተነጣጥለው የቀረቡት ክሶች የቀረቡት ከከፍተኛው ፍ/ቤት ሥልጣን በታች በሆኑ ፍርድ ቤቶች በሆነ ጊዜ ክሶች እንዲጣመሩ የሚቀርበው አቤቱታ የሚቀርበው ለከፍተኛው ፍ/ቤት ነው። እንዲሁም ክሶቹ የቀረቡት በየጠቅላይ ግዛቱ ላስቻሉ ከፍተኛ ፍ/ቤቶች የሆነ እንደሆነ አቤቱታው ለጠቅላይ ፍ/ቤት ይቀርባል። ማመልከቻው የቀረበለት

ከሮ
ኒኦ
ለ
የ
ደ
ች
ይ
።
ች
ት

ፍ/ቤት አቤቱታውን የተቀበለው እንደሆነ ክሶቹ ተጠቃልለው የሚታዩ በትን ፍርድ ቤት ለይቶ ይገልጻል። ተለያይተው የቀረቡት ክርክሮች በይግባኝ ደረጃ የቀረቡ ሆነው የሕግ ጥያቄዎችና የሥረ ነገር ጭብጦች አንድ አይነት በሆኑ ጊዜ እና የቀረቡትም ተመሳሳይ ስልጣን ላላቸው ፍ/ቤቶች በሆነ ጊዜ ይህ ሥነ ሥርዓት ተፈጻሚ ይሆናል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 11 ይመለከታል።

እዚህ ላይ ክሶች ሊጣመሩ የሚችሉት ክሶቹ የቀረቡት አንድ አይነት በሆኑ ተከራካሪ ወገኖች መካከል ብቻ በሆነ ጊዜ መሆኑን መገንዘብ አለብን። በተለያዩ ተከራካሪ ወገኖች መካከል የአሉ ክሶች የሚጣመሩበት ሥነ ሥርዓት የለም። ነገር ግን የቀረቡት ክሶች ተመሳሳይ በሆኑ ተከራካሪ ወገኖች መካከል ሲሆንና ክሶቹም የቀረቡት በተመሳሳይ ፍ/ቤት ወይም በተለያዩ ፍ/ቤቶች ቢሆንም አንድ ዓይነት የሕግ ጥያቄ ወይም የሥረ ነገር ጭብጥ የሚአስነሱ ሲሆን ወይም ተነጣጥለው የቀረቡት ክሶች በአንድ ፍ/ቤት ቢታዩ ለዳኝነቱ አካሄድ ቀና ሆኖ የተገመተ እንደሆነ ሊጣመሩ ይችላሉ።

ፍ/ቤቱ ክሶቹን የማጣመር ግዴታ እንደሌለበት መታወቅ ይኖርበታል። ይልቁንም እንዲጣመሩ የተጠየቁት ክሶች ተጣምረው መታየታቸው አመቺ ያልሆነ እንደሆነ የማጣመሩን ጥያቄ ላይቀበለው ይችላል። እንዲጣመሩ አቤቱታ ሲቀርብ ወይም ፍ/ቤቱ በራሱ አነሳሽነት ክሶቹ መጣመር አለባቸው የሚል ሲሆን የክርክሩ ተካፋይ ለሆኑት ወገኖች በሙሉ ማስታወቂያ ሊሰጣቸው ይገባል። በክሶቹ መጣመር ላይ የሚቀርበውን ክርክርም ፍ/ቤቱ መስማት ይኖርበታል።

ሠ. ተገድዶ የመያዝን ሕጋዊነት ለማጣራት ስለሚፈፀም ሥነ ሥርዓት (ሀቢየስ ኮርፐሽን)

ሀቢየስ ኮርፐሽን ቃሉ የላቲን ሲሆን ቃል በቃል ሲተረጎም “ሰው ይዘህል” ማለት ነው። እናም ሀቢየስ ኮርፐሽን ህጋዊ በአልሆነ መንገድ ተገድዶ እንዳይዘዋወር የተከለከለ ወይም የታሰረ ሰው ከዚህ ክልከላ ወይም እስራት እንዲለቀቅ የሚጠይቅበት ሥነ ሥርዓት ነው። ከእስር እንዲፈታ የሚጠይቅ ሰው የታሰረው የወንጀል ድርጊት ፈጽመሃል በሚል ቢሆንም ሀቢየስ ኮርፐሽን የፍትሐብሔር ጉዳይ ነው። ሕገመጥ እስርን የሚያቋቁሙት ምን ምን ነገሮች ናቸው የሚለው ከዚህ መጽሐፍ አላማ ውጭ በመሆኑ

የምናተኩረው በአቤቱታ አቀራረቡ ሥነ ሥርዓት ላይ ብቻ ይሆናል። የሆነው ሆኖ ግን በእንግሊዝና በአሜሪካ አገር ግለሰቦች በመንግሥት ባለስልጣኖች በዘፈቀደ እንዳይታሰሩ ጥበቃ በመደረጉ ይህ ሥነ ሥርዓት እጅግ ጠቃሚ መሆኑ የተረጋገጠለት መሆኑን ማስታወስ ይኖርብናል። የዚህ አይነቱ ሥነ ሥርዓት በኢትዮጵያ ስለመኖሩ አጠራጣሪ ነበር ነገር ግን የፍትሐብሄር ሥነ ሥርዓት ሕጉ መኖሩን አረጋግጦአል።

የግል ነጻነትን ወይም አካልን ነፃ ለማውጣት (ሀብዩስ ኮርፕሰ) የሚቀርበውን አቤቱታ የመቀበል ስልጣን ሙሉ በሙሉ የከፍተኛው ፍርድ ቤት ስልጣን ነው። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 15(2) (ቀ)ን ይመለከታል። በወንጀለኛው መቅጫ ሕግ ወይም በፍ/ሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ድንጋጌ መሠረት ፍርድ ቤት ሳይወሰንበት ወይም ሳይፈርድበትና ማንኛውንም ሌላ ትዕዛዝ ሳይሰጥ በማናቸውም ሌላ ስልጣን ወይም በሌላ ሁኔታ የተገደደ እንዳይዘዋወር የተከለከለ ፣ የተያዘ ወይም የታሰረ ሰው ይህ አድርጎት እንዲወገድለት ራሱ ፍርድ ቤት ቀርቦ እንዲአስረዳ ሊአመለክት ይችላል። የመያዙ ወይም የመታሰሩ ትዕዛዝ የተሰጠው በሕግ ባለስልጣን ቢሆንም የመያዙ ወይም የመታሰሩ ሁኔታ ወይም ይህ የተፈፀመበት ሁኔታ ሕግን ተቃራኒ በሆነ መንገድ ከሆነ አቤቱታ ማቅረቡ ተገቢ ነው። ማመልከቻው በመሃላ ቃል የተደገፈ ሆኖ የተያዘውን ወይም የተገደደውን ሰው ስም የአስገዳጁን ወይም የያዢን ሰው ስም ተገድዶ የተያዘበትን ሥፍራና ይህንኑም የሚአረጋግጡ ሰዎች እንዳሉ የምስክሮቹን ስምና አድራሻ ዘርዘሮ የሚገልጽ ይሆናል። የተያዘው ወይም የተገደደው ሰው በማናቸውም ምክንያት አቤቱታውን ራሱ ለማቅረብ ያልቻለ ወይም የመሃላ ቃሉን ራሱ ቀርቦ ለመስጠት ያልቻለ እንደሆነ ሌላ ሰው ሊአቀርብለት ይችላል። ይህም በሆነ ጊዜ አመልካቹ በሚሰጠው የመሃላ ቃልና በማመልከቻው ጽሑፍ ላይ ዋናው ባለጉዳይ ለመቅረብ ወይም ማመልከቻ ለመጻፍ ያልቻለ መሆኑን ጭምር መግለጽ አለበት። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 117 ይመለከታል።

በዚህ መሰረት ከፍተኛው ፍ/ቤት ማመልከቻ ሲቀርብለት አስገዳጁ ወይም አሳሪው ተገዳጁን ወይም ታሳሪውን ሰው ይዞ እንዲቀርብና ይህንንም ሰው የማይለቅበትን ምክንያት እንዲአስረዳ በመጥሪያው ላይ የመቅረቢያውን ቀን ቀጠሮ ወስኖ ትዕዛዝ ይሰጣል። እንዲሁም ለፍርድ ቤቱ በቀረበው ማመልከቻ ላይ ነገሩን በምስክርነት ለማስረዳት ይችላል ተብለው የተጠ

ቀሱት ምስክሮች እንዲቀርቡ ፍ/ቤቱ ጥሪ ሊሰጥ ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 178 ይመለከታል። ጉዳዩ በሚሰማበት ቀን በቀረበው ማመልከቻ ላይ የተገለፀውን አቤቱታ እውነተኛነት ፍ/ቤቱ ይመረምራል። ስለማስረጃውም ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል። ዋናው እና ብቸኛው ጥያቄ ፍ/ቤቱ መመርመር የአለበት እስራቱ ሕገወጥ ነው ወይስ አይደለም የሚለው ነው። አመልካቹ የተያዘው ሕገወጥ በሆነ መንገድ መሆኑን ፍ/ቤቱ ከተረዳው ወዲያው እንዲለቀቅ ትዕዛዝ ይሰጣል። የዚህ ዓይነት ትዕዛዝ ከፍርድ ቤት ከተሰጠ በኋላ ማናቸውም ሌላ ትዕዛዝ እንዲኖር ሳያስፈልግ የፍርድ ቤቱ ትዕዛዝ ብቻ በቂ ሆኖ መፈፀም አለበት። ለምሳሌ አመልካቹ ተይዞ የታሰረው የሰው መግደል ወንጀል ፈጽመሃል በሚል ይሆናል የወህኒ ቤቱ አዛዥም እስረኛውን በምንም ዓይነት ሁኔታ እንዳይለቅ የአገር ግዛት ሚንስትሩ መመሪያ ለወህኒ ቤት አዛዥ ይሰጣል። ፍ/ቤቱ እስራቱ ሕገወጥ መሆኑን አረጋግጦ ለምሳሌ አመልካቹ እንደታሰረ ወዲያው ፍርድ ቤት ሳይቀርብ የቀረ እንደሆነ የተሻሻለውን ሕገ መንግስት አንቀጽ 51 እና የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁ. 29ን የሚፃረር በመሆኑ የአገር ግዛት ሚንስትሩ መመሪያ የሰጠ ቢሆንም የወህኒ ቤቱ አዛዥ አመልካቹን እንዲለቅ ትዕዛዝ መስጠት አለበት። የወህኒ ቤቱ አዛዥ አመልካቹን የማይለቅ ከሆነ የፍ/ቤቱን ትዕዛዝ በአለማክበሩ ተጠያቂ ይሆናል። በሌላ በኩል በማመልከቻው ላይ የተገለፀው የአቤቱታ ቃል በማናቸውም ሁኔታ ለፍርድ ቤቱ የሚአጠራጥር መስሎ የታየው እንደሆነ አቤት ባዩ ዋስ ጠርቶ እንዲለቀቅ ሊያዝ ይችላል። ዋስትናውም የገንዘብ ማስያዝ ወይም የሰው ዋስትና ሊሆን ይችላል። በዋስትናውም የሚገባው ግዴታ እንዲለቀቅ ያደረገው ፍ/ቤት በፈለገው ጊዜ እንዲቀርብ ወይም ማናቸውንም ፍ/ቤቱ የሚሰጠውን ትዕዛዝ አክብሮ እንዲፈፅም የሚከስገድ ይሆናል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 179 ይመለከታል።

በዚህ የግል ነፃነትን ወይም አካልን ነፃ ማውጣት ማመልከቻ አቀራረብ ሥነ ሥርዓት ላይ የተደረገው ገለፃ አጭር ቢሆንም የምፍትሄውም ጠቃሚነት እንዲሁም አነስተኛ ነው ተብሎ ሊወሰድ አይገባም። ይህ ሥነ ሥርዓት ለማናቸውም እስር የወንጀል ተግባር ፈጽመሃል ተብሎ ሲታሰርም ይሁን በሌላ በማናቸውም ሁኔታ የእስራቱን ሕጋዊነት መፈተኛ ነው። የሰዎችን ነፃነት ከህገወጥ የመንግስትና የግለሰብ ድርጊት ይጠብቃል።

ረ. ስለጊዜ አወሳሰንና ስለቀጠሮ

ቀጥለን የምናያቸው ድንጋጌዎች የጉዳዩን አወሳሰን እንዳያጓትቱ በጥንቃቄ መተግበር ይኖርባቸዋል። ባለፈው ጊዜ የክርክር መራዘም ተዘውትሮ የሚታይ በመሆኑ የዚህ ሕግ አርቃቂዎች በዚህ ዓይነት ክርክር እንዳይራዘምና መራዘሙ የክርክር አይነተኛ ጠባይ እንዳይሆን በርካታ ደንቦችን ደንግግዋል።

በአንድ ክርክር ላይ መፈፀም ወይም መደረግ የሚገባው ነገር ሲኖርና ይህም የሚፈፀምበት ጊዜ በሕግ ያልተወሰነ ሲሆን የነገሩን አካባቢ ሁኔታ በመመልከት ፍርድ ቤቱ ተገቢ መስሎ የታየውን ጊዜ ሊወስን ይችላል። ለምሳሌ አንደኛው ተከራካሪ ወገን አቤቱታውን እንዲአሻሽል ይፈቀድ ለታል። አቤቱታው ተሻሽሎ የሚቀርብበትን ቀን ፍ/ቤቱ መወሰን አለበት። አቤቱታውን እንዲአሻሽል የተፈቀደለት ወገን በተወሰነው ጊዜ ውስጥ ይህንኑ ካላቀረበ ወይም ፍ/ቤቱ ጊዜ ካልጨመረለት በቀር አቤቱታውን የማሻሻል መብቱ ይሰረዝበታል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 91(2) ይመለከታል። በሌላ አኳኋን ተገልጾ ከአልተወሰነ በቀር በሕግ የተወሰነውን ጊዜ ማሳጠር ወይም ማስረዘም አይቻልም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 192(2) ይመለከታል። ለምሳሌ ተከላሹ በሌለበት የተሰጠውን ውሳኔ ለማስነሳት አቤቱታውን ውሳኔው መስጠቱን በአወቀበት በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ማቅረብ አለበት ፍ/ቤቱ ከአንድ ወር በላይ ዘግይቶ የሚቀርበውን አቤቱታ መቀበል የለበትም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 78(1) ይመለከታል። በሕግ ወይም በፍርድ ቤት የተወሰነው ወይም የሚወሰነው ጊዜ አቆጣጠር በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 1848 በተመለከተው ድንጋጌ መሠረት ይፈፅማል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 192(3) ይመለከታል። የጊዜው አቆጣጠር መቁጠር የሚጀምርበትን ቀን አይጨምርም። ለምሳሌ አንድ ተግባር በአስር ቀናት ውስጥ የሚፈፀም ቢሆንና ፍ/ቤቱ ትዕዛዝ የሰጠው ሰኔ 1 ቀን 1966 ዓ.ም. ቢሆን ተግባሩ ሰ 11 ቀን 1966 ዓ.ም. ተጠናቅቆ መፈፀም አለበት። ጊዜው የሚአበቃው በመጨረሻው እለት ላይ ለምሳሌ ጉዳዩ መፈፀም የአለበት ሰኔ 11 ቀን ይሆናል። ይህ የመጨረሻው ቀን በአል ከሆነ ጉዳዩ በሚቀጥለው የሥራ ቀን መፈፀም አለበት ሰኔ 11 ቀን በአል ሆኖ ሰኔ 12 ቀን የሥራ ቀን ከሆነ ጉዳዩ ሰኔ 12 ቀን ተጠናቅቆ መፈፀም አለበት። የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 1848 ይመለከታል።

ተፈ.

ጉፉ

ለፃ-

ቢ

ጊ

አ/

ሙ

ሰ

በ

c

-

c

አንድ ነገር እንዲፈፀም በተሰጠው የጊዜ ውሳኔ መሰረት ጉዳዩ ተፈጽሟል ወይም የተወሰነው ጊዜ ተከብሯል የሚባለው ጊዜ የተወነለት ጉዳይ የተወሰነው ጊዜ ከማለፉ ከአንድ ቀን በፊት የተፈፀመ እንደሆነ ነው። ለምሳሌ ከሳሽ አቤቱታውን እንዲሻሻል ተፈቅዶለት የአስር ቀን ጊዜ ቢሰጠውና ከአምስት ቀን በኋላ አሻሽሎ ቢአቀርብ አቤቱታው በተወሰነው ጊዜ ውስጥ ተሻሽሎአል ይባላል። ነገር ግን የጊዜ ገደቡ መከበር ወይም አለመከበር ክርክር የአስነሳ እንደሆነ ነገሩ በተወሰነው ጊዜ መፈፀሙን ማስረጃት የአለበት ጊዜውን አክብራለሁ የሚለው ወገን ነው። ለዚህም ሲባል ግልጽ ወይም መደበኛ የሆኑ የገቢና የወጭ ሰነዶች፣ ደረሰኞች ወይም በማህተም የተረጋገጡ ጽሑፎች የተደለዙ ወይም ወደሀሰተኛነት የተለወጡ ናቸው ካልተባሉ በቀር አስረጃኝነታቸው በቂ ይሆናል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 193 ይመለከታል። ፍ/ቤቱ የተሰጠው የጊዜ ውሳኔ ከማለቁ በፊት ማመልከቻ የቀረበለት እንደሆነ እና በቂ ምክንያት ያለ መሆኑን የተረዳ እንደሆነ ጊዜውን አራዝሞ ሊወስን ይችላል። የተወሰነው ጊዜ ከአለፈ በኋላ ጥያቄ ቢቀርብ ግን ፍ/ቤቱ ጊዜውን ሊአራዝም አይችልም። የተለየ ከባድ ምክንያት ከአላጋጠመ በቀር አንድ ጊዜ የተሰጠውን የማራዘም ውሳኔ ለሁለተኛ ጊዜ መስጠት አይችልም። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 193 ይመለከታል። አንድ ነገር እንዲፈፀም ታዘዞ ከተወሰነው ጊዜ በኋላ ሊፈፀም አይችልም ቢፈፀምም እንደአልተፈፀመ ሆኖ ይቆጠራል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 195 ይመለከታል።

የሆነው ሆኖ ግን በተወሰነ ጊዜ ውስጥ መፈፀም የሚገባው ነገር በዚህ ጊዜ ውስጥ ባይከናወን እና ጊዜ እንዲራዘም ጥያቄ ባይቀርብም ጊዜው እንዲራዘምለት የሚፈልገው ወገን ጊዜ እንዲጨመርለት ሊመለከት ይችላል። ፍ/ቤቱም ማመልከቻ ቀርቦለት ጊዜው እንዲራዘም የፈቀደ እንደሆነ ተራዝሞ በተሰጠው አዲስ የጊዜ ውሳኔ ውስጥ እንዲፈፀም ለማድረግ ይችላል። ነገር ግን ፍ/ቤቱ አዲስ የጊዜ ውሳኔ የሚሰጠው አመልካቹ በተሰጠው የጊዜ ወሰን ውስጥ እንዲፈጸም የታዘዘውን ነገር ለመፈፀም ያልቻለው ከአቅሙ በላይ በሆነ ምክንያት መሆኑን ያስረዳ እንደሆነ ብቻ ነው። ይህም ማለት አመልካቹ ሳይፈጽም የቀረው ከአቅሙ በላይ ባልሆነ ምክንያት ሳይሆን በሥራ ብዛት፣ በዝንጋታ፣ በቸልተኛነትና በራሱ ጉድለት መሆኑ የታወቀ እንደሆነ አዲስ የጊዜ መራዘም ውሳኔ አይሰጠውም። በተጨማሪ በተወሰነለት ጊዜ ውስጥ ሊፈፀም የሚገባውን

ነገር እንዳይፈጽም ያገደው መሰናክል በተወገደ ከ15 ቀን ባልበለጠ ጊዜ ውስጥ ማቅረብ ይኖርበታል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 196 ይመለከታል። የእንደነዚህ ዓይነቶች ጥብቅ ድንጋጌዎች የታዘዘው ነገር በተወሰነው የጊዜ ውሳኔ ውስጥ እንዲፈጸም በማድረጋቸው አለአስፈላጊ የሆነ የክርክር መራዘምን ስለሚአስወግዱ በጣም ጠቃሚዎች ናቸው።

ቀጠሮ በሚለወጥበት ጊዜ ተመሳሳይ አስራር መከተል ይኖርብናል። ተከራካሪ ወገኖች ሳይቀርቡ በቀሩ ጊዜ ፍ/ቤቱ ቀጠሮ የሚለውጥ ከሆነ በተፋጠነ ሁኔታ ጉዳዩ ውሳኔ ሊገኝ አይችልም። ስለዚህ ቀጠሮ መለወጥ የአለበት ቀጠሮ ለመለወጥ በቂ ምክንያት ሲኖርና ለቀጠሮው ምክንያት የሆነውን ጉዳይ ለማከናወን በቂ ሆኖ ለሚገመት ጊዜ ብቻ ነው ሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች ቀጠሮ እንዲለወጥላቸው ቢጠይቁ ፍ/ቤቱ የግድ ቀጠሮ መለወጥ አለበት ማለት አይደለም። ፍ/ቤቱ ለሁሉም ተከራካሪዎች ሀላፊነት አለበት እናም እንዲያው ጉዳይ (ተከራካሪዎቹ ወገኖች ክርክራቸውን ለማሰማት በአለመፈለጋቸው ብቻ) በማንተት ሌሎቹን ጉዳዮች ማንተት የለበትም። እንዲሁም የተከራካሪዎቹ ወገኖች ጠበቃ ወይም ነገረ ፈጅ በአለመቅረቡ ወይም ለመቅረብ በአለመቻሉ መከንያት ቀጠሮ መስጠት እንደሌለበት በግልጽ ተደንግጎአል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 197 ይመለከታል። የጉዳይ መዘግየት ወይም መንተት በመስማት ላይ ያሉ በርካታ ጉዳዮች በአሉላቸው ጠበቆች ሊፈጠር ይችላል ጉዳዩን በጠበቃው አማካኝነት የሚከታተል ሰው ጠበቃው በቀጠሮው እለት የሚቀርብለት መሆኑን ማረጋገጥ አለበት።

ቀጠሮ መስጠት አስፈላጊ የሚሆነው በመስማት ላይ ያለውን ክርክር መወሰን የሚቻለው በሌላ ችሎት ወይም ፍ/ቤት ዘንድ በመስማት ላይ ያለ ሌላ የወንጀል ወይም የፍታብሔር ክርክር ከተወሰነ በኋላ የሆነ እንደሆነ ብቻ ነው። ለምሳሌ ‘ለ’ ከ‘ሐ’ ለተበደረው የገንዘብ ዕዳ ‘ሀ’ ዋስ ይሆናል። ‘ሀ’ ዋስ የሆነበትን ገንዘብ እንዲከፍለው ‘ለ’ን ይከስሳል። ‘ሀ’ በ‘ለ’ ላይ ክስ በአቀረበበት ጊዜ ‘ሐ’ በ‘ሀ’ ላይ ገንዘቡን እንዲከፈለው ያቀረበው ክስ ገና ውሳኔ አላገኘም። ‘ሀ’ በ‘ሐ’ በቀረበበት ክስ ረቺ ቢሆን ‘ለ’ን ከስሶ የማስከፈል መብት አይኖረውም ስለዚህ በ‘ሀ’ እና ‘ሐ’ መካከል ያለው ክስ ውጤቱ እስከታወቀ ድረስ ፍ/ቤቱ ‘ለ’ ለ‘ሀ’ ሀላፊ መሆን አለመሆኑን መወሰን አይችልም። በዚህም መሰረት በ‘ሀ’ እና ‘ለ’ መካከል ያለው ክስ የዚያኛው ክስ ውጤት እስከታወቀ ድረስ መቆየት አለበት ማለት ነው። እዚህ ላይ ‘ሀ’ ከ‘ሐ’ ጋር በአለው ክስ ‘ለ’ን ምስተኛ ወገን ተከላሽ አድርጎ

በፍታብሔር ሕግ ቁ. 1940 እና በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 43(1) መሠረት ወደ ክርክሩ ሊከሰቱት ይችላሉ እንደነበር መገንዘብ ይኖርብናል።

ፍርድ ቤቱ ጉዳዩን በሚቀጥርበት ጊዜ ክርክሩ እንደገና የሚሰማበትን ቀን ይወስናል። የጉዳዩ መቀጠር ስለሚከተለው ኪሳራም ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል። ስለሆነም ምስክር መስማት የተጀመረበት ክርክር ሲሆን ለምስክርነት የተጠሩትን ሁሉ ሰምቶ እስኪጨርስ ድረስ በየእለቱ አዳሪ የሚሆን ቀጠሮ እየሰጠ ሥራውን ማከናወን አለበት የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 197(3) ይመለከታል። ክርክሩ ላልተወሰነ ጊዜ የተቀጠረ እንደሆነ እንደገና ሊሰማ የተቀጠረበትን ጊዜ በመግለጽ ፍርድ ቤቱ ለተከራካሪዎቹ ወገኖችና ለምስክሮቹ አዲስ መጥሪያ መላክ አለበት የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 197(5) ይመለከታል። ቀጠሮ እንዲሰጠው የአመለካከተው ወገን ለኪሳራና ወጪ የሚሆነውን ገንዘብ ከአላስቀመጠ ፍ/ቤቱ ቀጠሮ ላይሰጥ ይችላል ወይም ለወጪና ኪሳራ የሚሆነው ገንዘብ ከአልተከፈለ ክርክሩ በሌለበት ሊሰማ እድሜችል ሊከተል ይችላል። ወጪና ኪሳራው ሌላው ወገን ጠበቃውን ጨምሮ ጉዳዩ ይሰማል በተባለበት እለት የሚደርሰትን ወጪ እና ኪሳራ ይጨምራል። ለቀጠሮው መለወጥ ምክንያት የሆነው ሰው የተባለውን ወጪና ኪሳራ ከፋይ ሲሆን ቀጠሮ እንዲለወጥለት የሚጠይቀው ተከራካሪ ወገን ከፋይ ላይሆን ይችላል። ለምሳሌ ክርክሩ ይሰማል በተባለበት ቀን ከሳሽ አዲስ ነገር በመጨመር ክሱን እንዲሻሻል እንዲፈቀድለት ያመለክታል። ተከሳሹ በከሳሹ የሚቀርበውን አዲስ ነገር ስለአላወቀና ስለአልተዘጋጀበት ቀጠሮ እንዲሰጠው ይጠይቃል። ለቀጠሮው መለወጥ ምክንያት የሆነው የከሳሽ ጥፋት በመሆኑ ምክንያቱም ቀደም ሲለ በአቀረበው ክስ ክሱን በሙሉ አጠቃልሎ ቢአቀረብ ኖሮ ተከሳሹ አሁን ቀጠሮ እንዲሰጠው በአልጠየቀ ነበር/ ከሳሽ ወጪና ኪሳራ ለተከሳሹ ሊከፍል ይገባል።

እንዲሁም ፍ/ቤቱ ቀጠሮ በሚሰጥበት ጊዜ ለቀጠሮው ምክንያት የሆነው ጉዳይ በሚገባ እንዲከናወን አስፈላጊ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ መስጠት አለበት ለምሳሌ ከሳሽ በጣም አስፈላጊው የሆነው ምስክሩ በአለመቅረቡ ቀጠሮ እንዲሰጠው ቢጠይቅ ፍ/ቤቱ ምስክሩ እንዲቀርብ ለምስክሩ መጥሪያ እንዲደርሰው ማዘዝ አለበት። ለቀጠሮው ምክንያት የሆነው ጉዳይ ሳይፈፀም የቀረው ከተከራካሪዎቹ ወገኖች በአንደኛው

ጉድለት የሆነ እንደሆነ መፈፀም ይገባው የነበረው ጉዳይ ያልተፈፀመ ቢሆንም እንኳ ፍርድ ቤቱ የጉዳዩን መፈፀም ሳይጠብቅ በዚያው ቀን ቀጠሮ የመለስውን ውሳኔ ለመስጠት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 199/1/ ይመለከታል ለምሳሌ ከሳሽ ክሱን እንዲላሻሽልም ፍ/ቤቱ ፈቅዶለት ቀጠሮ ሰጥቶታል። ነገር ግን ከሳሽ በተባለው ቀጠሮ ክሱን አላሻሽልም ፍ/ቤቱ የክሱን መሻሻል ሳይጠብቅ በዚያኑ ቀን ቀደም ሲል በተያዘው ጭብጥና በተሰማው ክርክር መሠረት ውሳኔ መስጠት አለበት። ለምሳሌ ከሳሹ በተቀጠረበት ቀን ሳይቀርብ ቢቀር ፍ/ቤቱ ክርክሩን ከሳሽ በሌለበት መስማት ይኖርበታል ወይስ ክሱን በቁጥር 73 መሠረዝ አለበት? በሕንድ አገር ማስረጃው በሙሉ ቀደም ብሎ ያልቀረበ ከሆነ ክሱ ይሠረዛል ማስረጃው በሙሉ ተያይዞ ቀርቦ ከሆነ ግን በማስረጃው መሠረት ይወስናል የዚህ ዓይነቱ አሠራር ትክክለኛ አሠራር ይመስላል። ውሳኔ ለመስጠት የሚቻል ከሆነ ክሱ ከሚሰረዝ ጉዳዩ ለአንዴና ለመጨረሻ ይወስናል። ለቀጠሮው ምክንያት የሆነው ጉዳይ ሳይፈፀም የቀረው በተከራካሪዎቹ ወገኖች ጉድለት ያልሆነ እንደሆነ ግን ፍ/ቤቱ ሌላ ቀጠሮ ይሰጣል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 199/2/ ይመለከታል።

የክርክሩ መሠማት ታግዶ በሚቆይበት ጊዜ ሁሉ በሕግ የተወሰነው የይርጋ ጊዜ ወይም ፍ/ቤቱ የወሰነው ጊዜ ተቋርጦ ይቆያል። ለምሳሌ አንድ የአፈጻጸም ክስ ለሦስት ወር ጊዜ ተቀጥሮአል። የመጀመሪያው የአፈጻጸም ማመልከቻ የቀረበው ጥር 1 ቀን 1956 ዓ.ም. ሲሆን ሌላ አዲስ የአፈጻጸም ማመልከቻ ጥር 1 ቀን 1966 ዓ.ም. ቢቀርብ ማመልከቻው በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 384 መሠረት በይርጋ ይታገዳል ከተሰጠው ቀጠሮ አኳያ አዲሱ የአፈጻጸም ማመልከቻ ሚያዝያ 1 ቀን 1966 ላይ በይርጋ ይታገዳል። ነገር ግን ከሳሹ በነገሩ ሳይገፋበት ሁለት ዓመት የቆየ እንደሆነ ተቋርጦ የነበረው የይርጋ ዘመን እንዳልተቋረጠ ሆኖ ይታሰብበታል ቁ. 198/2/ ይመለከታል።

አጥብቀን የምንለው ቀጠሮ ሲሰጥ ጥንቃቄ መደረግ አለበት ነው ቀጠሮ አስጣጥ ላይ ጥንቃቄ ከተደረገ ከአለበቂ መክንያት ክርክር አይጓተትም ወይ መይራዘምም።

ሰ. ለኪሳራ የሚሰጥ ዋስትና

አንዳንድ ሁኔታዎች ሲከፈሉ ከሳሽ በተከሳሹ ላይ ሊደርስ ለሚችለው ወጪና ኪሳራ ዋስትና እንዲሰጥ ፍ/ቤቱ ሊደረግ ይችላል። ክርክሩ

በሚቀጥልበት በማናቸውም ጊዜ ፍ/ቤቱ በራሱ እስተያየት ወይም ተከላሹ ማመልከቻ ሲአቀርብለት በማናቸውም ጊዜ ለደረሰበት ወይም ሊደርስበት ይችላል ተብሎ ለሚገመተው ኪሳራ ከላሹ በቂ መያዥያ እንዲሰጥ ወይም ዋስ እንዲጠራ ማዘዝ አለበት። መክንያቱንም ገልጾ በመዝገቡ ላይ ማስፈር አለበት። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 200/1/ ይመለከታል። ነገር ግን ከላሹ በተከላሹ ላይ ለሚደርሰው ኪሳራ ሃላፊ በማይሆንበት ጊዜ ለምሳሌ ተከላሹ ሃላፊነቱን እምኖ በመጠኑ ላይ ብቻ ቢከራከር ፍ/ቤቱ ከላሹ መያዥያ እንዲሰጥ ወይም ዋስ እንዲጠራ አያዘዘውም። እንዲሁም ተከላሹ የተከላሽ ከላሽ ክስ በሚአቀርብበት ጊዜ የተከላሽ ከላሽ ክሱን በሚመለከት የከላሽን ቦታ ስለመይዝ በከላሽ ተከላሹ ላይ ለሚደርሰው ኪሳራ መያዥያ እንዲሰጥ ወይም ዋስ እንዲጠራ ፍ/ቤቱ ሊአዘዘው ይችላል። በደሀ ደንብ እንዲከራከር የተፈቀደለትን ከላሽ መያዥያ እንዲሰጥ ወይም ዋስ እንዲጠራ ፍ/ቤቱ ማዘዝ የለበትም ምክንያቱም በደሀ ደንብ እንዲከራከር የተፈቀደለትን ከላሽ መያዥያ እንዲሰጥ ወይም ዋስ እንዲጠራ ማድረግ በደሀ ደንብ እንዲከራከር የተፈቀደበትን ዓላማ መፃረር ይሆናል።

ከሣሽ ለኪሳራ የሚሆን መያዥያ እንዲሰጥ ወይም ዋስ እንዲጠራ የሚታዘዘው በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ የማይኖር ሲሆንና ለዋስት የሚሆን በቂ ንብረትን ወይም የማይንቀሳቀስ ንብረት የሌለው እንዲሆን ብቻ ነው። በተመሳሳይ ሁኔታ ተከላሹ በኢትዮጵያ ውስጥ የማይኖርና የአለው ንብረት ክስ ከቀረበበት ንብረት በቀር ሌላ የማይንቀሳቀስ ንብረት የሌለው የሆነ እንደሆነ ለኪሳራ የሚሆን መያዥ እንዲሰጥ ወይም ዋስ እንዲጠራ ይታዘዛል። ምክንያቱም በክርክሩ ቢሸነፍ ለኪሳራው መክፈያ የሚሆን ሀብት ወይም ንብረት ስለሌለው የግድ መያዥያ መስጠት ወይም ዋስ መጥራት ይኖርበታል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 200/2/ ይመለከታል። ለዚህም ሊባል ማናቸውም ከላሽ ከኢትዮጵያ ግዛት ለቅቆ የሄደ እንደሆነ እና ተመልሶ ሲመጣም የተወሰነበትን ኪሳራ ለመክፈል የሚያጠራጥር ሲሆን ፡ በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ እንደማይኖር ተቆጥሮ ለኪሳራ የሚሆን መያዥ እንዲያስቀምጥ ወይም ዋስ እንዲጠራ ይደረጋል። ቁጥር 200/3/ ይመለከታል።

ከላሹ በኢትዮጵያ ውስጥ ነዋሪ ነው ወይስ አይደለም የሚለውን ለመወሰን አግባብ የላላቸውን የፍ/ሕግ ድንጋጌዎች /ከቁጥር 174-182/

ያሉትን መመልከቱ ተገቢ ነው። አንድ ሰው በኢትዮጵያ ውስጥ እየኖረ የሚሰራ ከሆነ ነዋሪነቱ ኢትዮጵያ ውስጥ ነው። ክስ ለማቅረብ ብቻ ወደ ኢትዮጵያ የመጣ ከላሽ በአካል ኢትዮጵያ ውስጥ ቢሆንም ነዋሪ ሊባል አይችልም።

ከላሹ እንዲያቀርብ የተጠየቀውን ዋስ ወይም የዋስትና መያዥያ ፍ/ቤቱ በወሰነው ጊዜ ውስጥ ሳይሰጥ የቀረ እንደሆነ እና በራሱም ፈቃድ ከክሱ ውጭ ለመውጣት ያላመለከ እንደሆነ ፍ/ቤቱ የቀረበለትን የክስ መዝገብ ዘግቶ ያሰናብተዋል ቁጥር 201/1/ ይመለከታል ተከላሹ የተጠየቀውን ዋስትና መስጠት ከከአልቻለ ይህ በቂ ምክንያት ሆኖ ወደፊት አዲስ ክስ ለማቅረብ በሚችልበት ሁኔታ መዝገቡ ሊዘጋ ይችላል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 278 ይመለከታል። ከላሹ ዋስትና በአለመስጠቱ እና በራሱ ፈቃድ ከክሱ ውጭ ለመውጣት ባለማመልከቱ የክስ መዝገቡ የተዘጋ እንደሆነ የተዘጋው የክስ መዝገብ እንደገና ተከፍቶ እንዲታይለት ከላሽ በአንድ ወር ውስጥ ማመልከቻ ሊያቀርብ ይችላል። ከላሽ የተጠየቀውን ዋስትና ሊያቀርብ ያልቻለው በቂ ሆኖ በሚገመት ምክንያት መሆኑን ፍርድ ቤቱ ሲረዳው ስለኪሳራው ዋስትና እና ተገቢ መስሎ ስለሚያው ጉዳይ ሁሉ አስፈላጊውን ትዕዛዝ ከሰጠ በኋላ ተዘግቶ የነበረው የክስ መዝገብ እንደገና ተከፍቶ ክርክሩ የሚሰማበትን ቀን ቀጠሮ ይሰጣል። ከላሽ ያቀረበው ማመልከቻም ለተከላሹ እንዲደርሰው መደረግ አለበት የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 201 ይመለከታል። በሕንድ አገር በዚህ አይነት አንድ የክስ መዝገብ ሲዘጋ ከላሹ በዚያው ጉዳይ አዲስ ክስ ከማቅረብ አይታገድም በሚል ሕጉን ተተርጉሙአል። በኔ ግምት ግን የዚህ ዓይነቱ አተረጓጎም ትክክል አይደለም። ከላሹ ክሱን በፍ/ቤት ፈቃድ ሊያነሳ የሚችልበት ሥርዓት አለ እንዲሁም የተዘጋው መዝገብ ሊፈቀድለት የሚችልበት ሁኔታ አለ። ዋስትናውን መስጠት ካልቻለ አዲስ ክስ ወደፊት እንዲያቀርብ አሁን ያቀረበውን ክስ እንዲያነሳ ይፈቀድለታል። የዚህ ዓይነቱን ፈቃድ ማግኘት እየቻለ ካልጠየቀ ወይም ዋስትና መስጠት እየቻለ ካልሰጠ አዲስ ክስ እንዲያቀርብ የሚፈቀድበት ምክንያት አይኖርም።

ይግባኝ የቀረበለት ፍርድ ቤት መልስ ሰጪው እንዲቀርብ ከማዘዙ በፊት ወይም ቀርቦ ሲያመለክት ይግባኝ ባዩ ያቀረበው ይግባኝ በመልስ ሰጪው ላይ ስለሚያስከትለው ኪሳራና ወጪ በቂ የሚሆን የኪሳራ መያዥያ ወይም ዋስ እንዲሰጥ ለማዘዝ ይችላል። ይግባኝ ባዩ ክርክር ከተነሳበት ንብረት በቀር ሌላ የማይንቀሳቀስ ንብረት የሌለው እንደሆነ ወይም

የሚኖረው ከኢትዮጵያ ግዛት ውጭ የሆነ እንደሆነ ምንጊዜም ቢሆን ዋስትና መስጠት አለበት የተጠየቀውን መያዥያ ወይም ዋስትናው ፍ/ቤቱ በወሰነው ጊዜ ውስጥ ሳይሰጥ የቀረ እንደሆነ የቀረበው ይግባኝ እንዲዘጋ ትዕዛዝ ይሰጣል ይህም በሆነ ጊዜ ከላይ የተገለፀው ድንጋጌ /ቁጥር 201/2/ ተፈፃሚ ይሆናል።

ሸ. በፍርድ ቤት ስለሚቀመጥ ገንዘብ

በፍርድ ቤት የሚቀመጥ ገንዘብን በሚመለከት የተደነገጉት ድንጋጌዎች ዕዳውን የሚለምን ተከላሽ የሚፈለግበትን ገንዘብ በፍርድ ቤት በማስያዝ ክርክሩ እንዲቋረጥለት ወይም ክርክሩ ቢቀጥል ሊአስከትልበት ከሚችለው ወጪና ኪሳራ እንዲድን ይረዱታል። እዳ ወይም ኪሳራ ለማስከፈል በሚቀርብ ክስ ክርክሩ በማናቸውም ደረጃ ላይ በሚገኝበት ጊዜ ተከላሹ የሚፈለግበትን እዳ በሙሉ የሚሸፍን ገንዘብ በፍርድ ቤት ለማስቀመጥ ይችላል። ከላሹ ያቀረበው ክስ ገንዘብ ለማስከፈል በሆነ ጊዜ እዳው ዋስትና የተሰጠበት ቢሆንም እንዲሁም ክሱ የቀረበው ገንዘብ ከማስከፈል ጋር ሌላ መፍትሔ ለምሳሌ እግድ እንዲሰጥ የሚጠይቅ ቢሆንም ይህ አሰራር ተገቢና ትክክል ነው። ተከላሹ የሚፈለግበትን ገንዘብ ያስያዝ መሆኑን በፍርድ ቤቱ በኩል ለከላሽ ይገለፅለታል ፍ/ቤቱ በሌላ አኳኋን እንዲፈፀም ከአላዘዘ በቀር ከላሹ የተያዘው ገንዘብ እንዲከፈለው ሲያመለክት እንዲሰጠው ሊያዝለት ይችላል። ቁ. 281 ይመለከታል። እዚህ ላይ ፍ/ቤቱ ከላሹ በፍርድ ቤት ከተቀመጠው ገንዘብ ከፊሉን ብቻ ለማግኘት ይችላል ብሎ ለመወሰን ስልጣን ያለው ይመስላል ይህ ከሆነ ደግሞ ቀሪው ገንዘብ ለተከላሹ እንዲመለስ ያደርጋል።

ገንዘቡ በፍርድ ቤት የተቀመጠ መሆኑን የሚገልፅ ማስታወቂያ ከላሹ እንደደረሰው የተያዘውን ገንዘብ ለዕዳው በሙሉ ወይም በከፊል መሸፈኛ አድርጎ ሊቀበለው ይችላል። የተያዘውን ገንዘብ ለዕዳው ከፊል መሸፈኛ አድርጎ የተቀበለው እንደሆነ ለቀሪው ሂሳብ ክሱን ይቀጥላል። የሆነ ሆኖ ከላሹ ለቀሪው ሂሳብ ክሱን ቀጥሎ ተከላሹ በፍርድ ቤት ያስያዘው ገንዘብ የሚፈለግበትን እዳ ለመሸፈን የሚችል መሆኑን ፍርድ ቤቱ ተረድቶ ከላሹ ይህንኑ ገንዘብ እንዲቀበል የወሰነ እንደሆነ ተከላሹ የሚጠየቀውን እዳ በሙሉ ካስያዘ በኋላ የሚነሳው ክርክር ያስከተለውን ወጭና ኪሳራ ከላሹ ይከፍላል። እንዲሁም ተከላሹ ገንዘቡን ከማስቀመጡ በፊት ከላሹ ከሚገባው በላይ እንዲከፈለው በመጠየቁ ምክንያት ያቋረጠው ክርክር ያስከተለውን

ኪሳራና ወጪ ሁሉ ከሳሹ እንዲከፍል ሊፈረድበት ይችላል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 282 ይመለከታል። በሌላ አነጋገር ተከሳሹ የተወሰነ ገንዘብ ለመክፈል ፈቃደኛ ሆኖ ከሳሹ የበለጠ ገንዘብ የሚጠይቅ ሲሆን ከሳሹ በተከሳሹ ላይ ሊደርስ የሚችለውን ኪሳራና ወጪ የመክፈል ሃላፊነቱን ወስዶ ክሱን ሊቀጥል ይችላል። የተወሰነ ገንዘብ እዳ ያለበት መሆኑን የሚያሟላ ተከሳሽ ገንዘቡን በፍ/ቤት ካስቀመጠ በክሱ መጠቀል የለበትም። ከሳሽ ፍ/ቤት በተቀመጠው ገንዘብ መጠን ላይ የማይስማማ ከሆነ ለቀረው ሂሳብ ሃላፊነቱን ወስዶ ክርክሩን ሊቀጥል ይችላል።

ተከሳሹ ያስያዘው ገንዘብ የሚፈለግበትን ዕዳ በሙሉ የሚሸፍን መሆኑን ከሳሹ አምኖ የተቀበለው እንደሆነ ይህንኑ የሚከረጋግጥ ጽሑፍ ለፍርድ ቤቱ ከሳሽ ሲአቀርብ ፍ/ቤቱ የከሳሹን ማመልከቻ ተቀብሎ ከመዝገቡ ጋር ካያያዘ በኋላ የፍርድ ውሳኔ ይሰጣል። በመደበኛው አሰራር የክርክሩ አሸናፊ የሆነው ወገን የኪሳራና ወጪ መብት ቢኖረውም ተከሳሹ የሚፈለግበትን ዕዳ በፍርድ ቤት በማስቀመጥ ክርክሩ ውሳኔ በአገኘ ጊዜ ፍ/ቤቱ ለኪሳራው አከፋፈል መሠረት አድርጎ የሚያዘው ለተነሳህው ክርክር ይበልጥ አላፈ የሚሆነው የትኛው ገን እንደሆነ በማመዛዘን ይሆናል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 283 ይመለከታል ለምሳሌ ‘ሀ’ የ ‘ለ’ 100 ብር እዳ አለበት። ‘ለ’ ገንዘቡን ‘ሀ’ እንዲከፍለው ሳይጠይቅ በቀጥታ ክስ ያቀርባል ‘ሀ’ እንደተከሰሰ ወዲያው ብር 100ውን በፍርድ ቤት ያስቀምጣል። ‘ለ’ ም የተያዘውን ገንዘብ ለዕዳው በሙሉ መሸፈኛ ይቀበላል። ‘ለ’ ኪሳራ የመጠየቅ መብት አይኖረውም። ይልቁንም ‘ሀ’ በዚህ ክስ መሠረት ለደረሰበት ኪሳራና ወጪ ‘ለ’ ሃላፊ ይሆናል። ‘ለ’ ገንዘቡ እንዲከፈለው ‘ሀ’ ን ጠይቆት ቢሆን ኖሮ ክሱ በአልቀረበ ነበር በዚህም መሠረት የክሱ መቅረብ አስፈላጊ አልነበረም። በእርግጥ ክሱ ክርክር ቢአስነሳ ኖሮ ወይም ‘ሀ’ ክስ ከአልቀረ በብኝ ዕዳውን አልከፍልም ቢል እና ክሱ ከቀረበ በኋላ እንኳ ገንዘቡን ቢአስይዝ ‘ለ’ የኪሳራ መብት ይኖረው ነበር። ለምሳሌ ‘ሀ’ ብር 100 ለ ‘ለ’ ለመክፈል ፈቃደኛ ይሆናል ‘ለ’ ግን የአለብህ ዕዳ ብር 100 ሳይሆን 150 ነው በማለት ሳይቀበለው ይቀርና ለብር 150 ክስ ያቀርባል ክስ የቀረበበት ‘ሀ’ ብር 100 በፍርድ ቤት ያስቀምጣል ‘ለ’ ይህንኑ ብር 100 ለእዳው በሙሉ መሸፈኛ አድርጎ ይቀበላል። ‘ለ’ አሁን የተቀበለውን ብር 100 ቀደም ሲልም ሊቀበለው ይችላል ነበር። የበለጠ ገንዘብ ለማግኘት ክስ የአቀረበው ‘ለ’

በመሆኑ በዚህ ክርክር በ‘ሀ’ ላይ ለደረሰው ኪሳራ ‘ለ’ ሀላፊ ይሆናል። ‘ሀ’ ብር 150 በፍርድ ቤት ቢአስቀመጥ ቀደም ሲል ብር 150 ለመክፈል ፈቃደኛ ሳይሆን አሁን ማስቀመጡ ለክሱ መቅረብ አስፈላጊ ሆኖአልና በ ‘ለ’ ላይ ለሚደርሰው ኪሳራና ወጪ ሃላፊ ይሆናል። እዚህ ላይ ተከራካሪ ወገኖች ጉዳያቸውን በግልግል በሚጨርሱበት ጊዜ ይህ ሥነ ሥርዓት ተፈጻሚ እንደማይሆን መገንዘብ ይኖርብናል ክርክሩ በግራ ቀኙ ስምምነት በሚአበቃበት ጊዜ የኪሳራውም ሁኔታ በዚያው ስምምነታቸው ይወሰናል።

ቀ. በአጭርና በተፋጠነ ሁኔታ በሚወሰኑ ክርክሮች ላይ የሚፈፀም ሥነ ሥርዓት

በአጭር ሁኔታ በሚወሰን ክርክር ላይ የሚፈፀም ሥነ ሥርዓት ከላሹ ክሱን ሙሉ በሙሉ ማሰማት ሳያስፈልገው በአጭሩ ውሳኔ የሚአገኝበትን ሥነ ሥርዓት የሚመለከት ሲሆን የተፋጠነ ሥነ ሥርዓት ደግሞ አንዳንድ የተወሰኑ ጉዳዮች ወዲያው ተስምተው የግራ ቀኙን ሙሉ ክርክር መስማት ሳያስፈልግ /ምክንያቱም የጉዳዩ ተፈጥሮአዊ ሁኔታ ወዲያው ውሳኔ ለመስጠት ስለሚችል/ በተፋጠነ ሁኔታ የሚሰጥበት ሥነ ሥርዓት ነው። እነዚህ ሁለት ሥነ ሥርዓቶች የተለያዩና ለተለያዩ ጉዳዮች ተፈጻሚ ቢሆኑም በሁለቱም ጉዳዮች የሚነሳው ክርክር ሙሉው ክርክር ሳይሰማ የሚወሰን በመሆኑ ይህ ሁኔታ ያገናኛቸዋል።

1. በአጭር ሁኔታ በሚወሰን ክርክር ላይ የሚፈፀም ሥነ ሥርዓት

በአጭር ሁኔታ በሚወሰን ክርክር ላይ የሚፈፀም ሥነ ሥርዓትን ለመጠቀም የሚችሉት ሁኔታ ሲኖር ከላሹ ይህን ሥነ ሥርዓት የመጠቀም ምርጫ ይኖረዋል እንጂ በዚህ ሥነ ሥርዓት እንዲጠቀም አይገደድም። የሆኖ ሆኖ በቃሉ አግባብ ሥነ ሥርዓቱ የተፋጠነ በመሆኑ እና የግራ ቀኙን ሙሉ ክርክር መስማት በማስፈለጉ ከላሽ ይህንን ሥነ ሥርዓት ይመርጥ ይሆናል። በኢትዮጵያ ሕግ በዚህ ሥነ ሥርዓት መጠቀም የሚቻለው ከላሽ ከተከላሽ ላይ የሚጠይቀው ሂሳብ ወይም ጥሬ ገንዘብ ልኩ ተወስኖ የታወቀ ሲሆን ክስም የተመሰረተው

1. በውል መሠረት በግልጽ በተደረገ ውል ወይም በነገሩ አካባቢ ሁኔታ በሚመሠረት ውል ለምሳሌ በሀዋላ ወረቀት፣ በገንዘብ አለብኝ ሰነድ፣ በቼክ፣ ተራ የሆነ ባለ ዕዳነትን በሚገልጽ መተማመኛ እና በመሳሰሉት

2. በግዴታ ሰነድ ወይም በሂሳብ በተጣራ ሰነድ ገንዘብ ለመክፈል በተደረገ ስምምነት ወይም 3. ዋናው ባለዕዳ የሚፈለግበትን ገንዘብ ለመክፈል የማይችል ሲሆን በኃላፊነት ለመክፈል የዋስትና ግዴታ በተፈረመበት ሰነድ መሠረት የሆነ እንደሆነ ነው። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 284 ይመለከታል ከዚህ የምንረዳው በአብዛኛዎቹ ጉዳዮች ከሳሹ ገንዘቡን ለማግኘት መብት ሲኖረው ተከሳሹ የአለበትን እዳ አልከፈልም በማለቱ ከሳሹ ክሱን እንዲያቀርብ አስገድዶታል። ስለዚህ ከሳሹ የመደበኛውን ክስ አቀራረብ ሳይከተል ገንዘቡን ሊከፈል የሚችልበት ይህ ሥነ ሥርዓት ተዘጋጅቶለታል። ወሳኙ ጥያቄ ልኩ ተወስኖ የታወቀው የገንዘብ መጠን መሆኑ ነው። ከሳሹ ክሱ በቀረበ ጊዜ መጠኑ የታወቀ እና የተረጋገጠ ገንዘብ ከተከሳሹ የማግኘት መብት ያለው መሆኑን አለበት ለምሳሌ ተከሳሹ የገዛውን ሽቀጥ ተቀብሎ ዋጋውን አልከፍልም ቢል የሚጠየቀው ገንዘብ የተወሰነ እና የተረጋገጠ በመሆኑ በዚህ ሥነ ሥርዓት መሠረት ክስ ሊቀርብበት ይችላል። በሌላ በኩል ተከሳሹ የገዛውን ሽቀጥ አልቀበልም ቢል ከሳሹ በውሉ አለመከበር ምክንያት የደረሰበትን የጉዳት ኪሳራ ለማስከፈል ክስ ሊቀርብ ይችላል የኪሳራውም መጠን ክርክሩን በሚሰማበት ጊዜ ይወስናል። ከሳሹ ሊከፈለው የሚገባውን የኪሳራ መጠን በትክክል ወስኖ ሊጠይቅ አይችልም። ስለዚህ የከሳሹ ጥያቄ የታወቀና የተረጋገጠ ባለመሆኑ በዚህ ሥነ ሥርዓት መሠረት ክሱን ሊቀርብ አይችልም። አሁንም እንደ ምሳሌ እንወስድና ሀላፊ የተወሰኑ እቃዎችን በሰድስት ወር ጊዜ ውስጥ አምጥቶ ሊከፈሉት እቃዎችን አምጥቶ ባያስረክብ ግን ብር 5000 ለ ለ ሊከፍል ተስማምቶ በጽሑፍ ያረጋግጣል የሰጠው ሰነድ ተዘዋዋሪ የገንዘብ ሰነድ ወይም የተስፋ ሰነድ ወይም ቼክ አይደለም ግዴታው በሁኔታው ላይ የተመሠረተ ቢሆንም ጉዳዩ ለታወቀና ለተረጋገጠ የገንዘብ መጠን እንደተደረገ የእዳ ውል መወሰድ አለበት። ሀ በውሉ መሠረት እቃዎችን ሳያቀርብ በመቅረቱ ውሉ ቢጣስ ለ ብር 5000 ውን የማግኘት መብት ይኖረዋል እናም በዚህ ሥነ ሥርዓት መሠረት ክስ ለማቅረብ ይፈቀድለታል።

ከሳሹ በዚህ ሥነ ሥርዓት መሠረት ክሱን ለማቅረብ ከፈለገ ክሱን የተፋጠነ ሥነ ሥርዓት በሚል አርእስት ሊቀርብ ይችላል ክሱ በከሳሹ ወይም ጉዳዩን በሚያውቀው ሌላ ሰው የመሃላ ቃል የተደረገፈ ሆኖ መቅረብ

አለበት የመሃላ ቃሉም የሚአረጋግጠው የነገሩን እውነተኛነት የተጠየቀውን ገንዘብ ትክክለኛነት ተከላሹም ለነገሩ ማናቸውም ዓይነት መከላከያ እንደ ሌለው ከሳሽ የሚአምንበት መሆኑን ነው። ቀደም ሲል እንደገለጽነው ይህ ሥነ ሥርዓት የተዘጋጀው ተከላሹ ለቀረበበት ክስ መከላከያ አይኖረውም ለሚባል ጉዳይ ሲሆን ከሳሹም ክሱን ከማቅረቡ በፊት ይህንኑ ምሎ ማረጋገጥ ይኖርበታል። እንደመደበኛው ክስ የክስ ማመልከቻው ለተከላሹ አይላክም በምትኩ ፍ ቤቱ ከፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕጉ ጋር በተያያዘው ቁጥር 2 ሠንጠረዥ ወይም ተስማሚ ነው ብሎ በሚገምተው በሌላ ፎርም ለተከላሹ መጥሪያ እንዲደርሰው ያደርጋል። በመጥሪያውም ላይ የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፍል ክስ የቀረበበት መሆኑን እና ክሱን ለመከላከል ይፈልግ እንደሆነ እንዲከላከል ከፍ ቤቱ ፈቃድ ማግኘት ያለበት መሆኑን ይገልጽለታል። ክሱን እንዲከላከል ከአልተፈቀደለት በቀር ሊቀርብና ሊከላከል አይችልም። በመጥሪያው ላይ በተወሰነው ጊዜ ውስጥ ተከላሽ ወይም ከተሰላሾቹ መካከል አንዱ ወይም ቁጥራቸው ከአንድ የበለጠ ተከላሾች ቀርበው መከላከያ ለማቅረብ እንዲፈቀድላቸው ለፍርድ ቤቱ ሳያመለክቱ የቀሩ ወይም የቀረ እንደሆነ ከሳሽ የጠየቀውን ገንዘብ ከነወለዱ እንዲከፍሉ ፍርድ ይሰጣል። በፍርዱም ላይ ቀርበው ለመከላከል ፈቃድ ያልጠየቁት ተከላሾች ተገቢ የሆነውን ወጭና ኪሳራ ጭምር እንዲከፍሉ ይታዘዛሉ። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 285/2 ይመለከታል። በሌላ አነጋገር በዚህ ሥነ ሥርዓት መሠረት ክስ የቀረበ እንደሆነ ተከላሹ ፍ/ቤቱ ከአልፈቀደለት በስተቀር ሊቀርብና ክሱን ሊከላከል አይችልም። ክሱን እንዲከላከል እንዲፈቀድለት ከአላመለከተ ይህ ሁኔታ ተከላሹ ተቀባይነት ያለው መከላከያ እንደሌለው ስለሚያስረዳ ፍ/ቤቱ በቀረበው ክስ መሠረት ይወሰንበታል። በሕንድ አገር ተከላሽ ከተፈረደበት በኋላ እዳውን በየጊዜው የተወሰነ ገንዘብ እየከፈለ እንዲጨርስ ፍ/ቤቱ እንዲፈቅድለት ሊመለከት ይችላል የሚል አቋም ተወስዶአል። የዚህ ሥነ ሥርዓት ዓላማ ሙሉውን የክስ መስማት ለማስቀረት ሲሆን ይህ ተፈጽሟል።

ተከላሹ እንዲከላከል እንዲፈቀድለት የሚአቀርበው ማመልከቻ በመሃላ ቃል የተደገፈ መሆን አለበት። መከላከያውም የቀረበውን ክስ በሙሉ ወይም በከፊል የሚመለከት መሆኑን መግለጽ አለበት ነገሩን የሚከላከለው በከፊል ሲሆን የሚከራከርበትን ክፍል መለየት ይኖርበታል። የፍ/ሔር

ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 286/2/ ይመለከታል ተከላሹ የቀረበው የመሃላ ቃልና የማመልከቻው ግልባጭ ከመጥሪያ ጋር ለከላሽ እንዲደርሰው ይደረጋል። ተከላሹ ራሱ የቀረበ እንደሆነ ፍ/ቤቱ የመሀላ ቃሉን እንዲሰጥ ከአደረገ በኋላ ይመረምረዋል በእጁ የሚገኘውን ሰነድ ፡ የርስት ካርታ ፡ የሂሳብ መዝገብ ወይም ማናቸውንም ሌላ ጽሑፍ ወይም ሰነድ እንዲያቀርብ በማድረግ የሚአቀርበውን ክርክር ይሰማዋል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 286/2 ይመለከታል።

ተከላሹ ቀርቦ ለመከላከል እንዲፈቀድለት የቀረበውን ማመልከቻ ፍ/ቤቱ መርምሮ ሳይቀበለው የቀረ እንደሆነ ወዲያውኑ ለከላሹ ፍርድ ይሰጣል የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 287 ይመለከታል። ተከላሹ ለመከላከል እንዲፈቀድለት ፍ/ቤቱ ፈቃድ በሚሰጥበት ጊዜ ፈቃዱን ያለአንዳች ግዴታና ገደብ ሊሰጥ ይችላል። አስፈላጊ መስሎ ከታየው ግን ስለዋስትና ገንዘቡ በፍርድ ቤት ስለሚያዝበት ሁኔታ ክርክሩ ስለሚሰማበት ሁኔታ እና ጊዜ ማናቸውንም ትዕዛዝ በመስጠት መከላከያ እንዲቀርብ ለመፍቀድ ይችላል። ቁጥር 290 ይመለከታል በዚህ ዓይነት ተከላሹ እንዲከላከል ፍ/ቤቱ በሚፈቅድበት ጊዜ የሚሰጠው ፈቃድ ከግዴታና ገደብ ጋር መሆን አለመሆኑን አብሮ መወሰን አለበት ለምሳሌ የሚቀርበው መከላከያ እዳው ተከፍሏል የሚል ሲሆን ፍ/ቤቱ ተከላሹ ክሱን እንዲከላከል መፍቀድ አለበት እንዲሁም ተከላሹ ለእዳው መሸፈኛ የሚሆን ዋስትና እንዲሰጥ ማድረግ ይኖርበታል። ፍ/ቤቱ የእዳው መኖር በእርግጥ አከራካሪ ሆኖ ሲአገኘው እና ተከላሹ ቢፈረድበት ለእዳው መከፈያ የሚሆን በቂ ንብረት ያለው መሆኑን ከአመነ ከአለምንም ቅድመ ሁኔታ ክሱን እንዲከላከል ሊፈቅድለት ይገባል።

ፍ/ቤቱ የመከላከያውን እውነተኛነት አጠራጣሪ ሆኖ ቢአገኘውና አለመሆኑንም ከአላመነበት ተከላሹ ክሱን እንዲከላከል መፈቀድ አለበት ፈቃዱም ከግዴታና ገደብ ጋር መሆን አለበት የቀረበው መከላከያ የሚመለከተው ክሱን በከፊል ሲሆን ወይም ተከላሹ ክሱን በከፊል ያመነ እንደሆነ ከላሹ ለታመነበት ክፍል ወይም መከላከያ ላልቀረበበት ክስ ወዲያውኑ ፍርድ ለማግኘት ይችላል። በዚህ ሁኔታ ፍርድ ሲሰጥ ፍርድ ቤቱ ስለፍርዱ አፈጻጸም ስለኪሳራና ስለማናቸውም ወጭ አከፋፈል በመያዣ ስለሚቀመጥ ገንዘብ ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ይሰጣል። እንዲሁም ተከላሹ ከቀረበበት ክስ ውስጥ ውሳኔ ላልተሰጠበት ጉዳይ ቀርቦ እንዲከላከል ይፈቀድለታል።

የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 288 ይመለከታል። ክሱ ብዙ ተከላሾችን የሚመለከት ሲሆን ማናቸውም ተከላሽ በቂ መከላከያ የሚያቀርብ መሆኑን እና ቀርቦ ለመከላከል የሚከፈሉት በቂ ምክንያት ያለው መሆኑን ፍርድ ቤቱ የተረዳው እንደሆነ የቀሩት ተከላሾች ግን ብቁ መከላከያ የሌላቸው ሆነው ለመከላከል እንዲፈቀድላቸው ያቀረቡትን ጥያቄ ያልተቀበላቸው ሲሆን እንዲከላከል የተፈቀደለት ተከላሽ ብቻ ቀርቦ ክርክሩን እንዲቀጥል በማድረግ እንዲከላከሉ ባልተፈቀደላቸው ተከላሾች ላይ ፍርድ ለመስጠት ይችላል በዚህ ሁኔታ የተሰጠው ፍርድ እንዲከላከሉ ከተፈቀደላቸው ተከላሾች ጋር ያለውን ጉዳይ አይመለከትም ቁጥር 289 ይመለከታል። የመከላከልን መብት ያለ ግዴታ ወይም ከግዴታ ጋር ሲፈቀድ ፍርድ ቤቱ ለክርክሩ ወይም ለተያዘው ጭብጥ ወይም ለቀረበው የክስ ማመልከቻ ተገቢና አስፈላጊ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ሊሰጥ ወይም ክሱ በቀጥታ እንዲሰማ ማዘዝ ይችላል። ቁ. 291 ይመለከታል። የተያዙት ጭብጦች ግልጽ ከሆኑ የዚህ ሥነ ሥርዓት አላማ ከላሽ በተቻለ ፍጥነት ውሳኔ እንዲሰጥ ለማድረግ በመሆኑ ፍ/ቤቱ ክርክሩ በቀጥታ እንደሰማ ትዕዛዝ መስጠት አለበት። በመጨረሻም ፍርድ ቤቱ ፍርድ ከሰጠ በኋላ ለተከላሹ የተላከው መጥሪያ በሚገባ ያልደረሰው ወይም የመጥሪያው አሰጣጥ ስርአት በሚገባ ያልተፈፀመ መሆኑን የተረዳው እንደሆነ ይህ ጉድለት የተፈፀመበትን ምክንያት በመዝገቡ ላይ አስፍሮ ፍርዱ ከመፈፀም እንዲቆይና የተሰጠውም ትዕዛዝ እንዳይፈፀም በማድረግ ተከላሹ ቀርቦ እንዲከላከልና ስለጉዳዩም አፈጻጸም ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ለመስጠት ይችላል። ቁ. 292 ይመለከታል።

2. የተፋጠነ ሥነ ሥርዓት

ይህ ሥነ ሥርዓት ለተወሰኑ አቤቱታዎች የሚከፈልግ ሲሆን እነዚህ አቤቱታዎች የሚመሩበትና የሚወሰኑበት መመሪያዎችም ይኖሩታል። በመጀመሪያ በዚህ ሥነ ሥርዓት መሠረት ጉዳዮች እንዲታዩ የሚቀርበውን ማመልከቻ እንመረምራለን ቀጥሎም ምን ዓይነት ጉዳዮች በዚህ ሥነ ሥርዓት ሲታዩ እንደሚችሉ እንመለከታለን። በተፋጠነ ሥነ ሥርዓት መሠረት ክስ ለማቅረብ ሕግ የሚፈቅድለት ማናቸውም ሰው አቤቱታውን ሕግ በወሰነው ጊዜ ውስጥ ቀንና ዓ.ም. ተሞልቶበት እና ተፈርሞበት ማቅረብ አለበት። አቤቱታው የሚቀርብበት ጊዜ በሕግ ያልተወሰነ እንደሆነ ግን ለክሱ መነሻና ለአቤቱታው መሠረት የሆነው ነገር በተፈጠረ በአስራ

አጭሰት ቀን ውስጥ ማቅረብ አለበት። እንዲሁም አመልካቹ አቤቱታው ለማቅረብ የቻለበት ሥልጣን ለአቤቱታው መሠረት የሆነው ሕግና አቤቱታ ያቀረበበትን ምክንያት የሚገልጽ በመሃላ ቃል የተደገፈ ማመልከቻ ማቅረብ አለበት። በተጨማሪም አስፈላጊ የሆኑ ሰነዶችን እና ሌላም ለጉዳዩ አወሳሰን ይጠቅማሉ ብሎ አመልካቹ የሚገምታቸውን ጽሑፎች ሁሉ ከማመልከቻው ጋር አያይዞ ማቅረብ አለበት። ቁ. 301 ይመለከታል። እስከዚህ ድረጃ ድረስ ጉዳዩ ተከላኸ በሌለበት ይታያል ለተከላኸ መጥሪያ ወይም ማስታወቂያ አይላክለትም። አመልካቹ አቤቱታ ለማቅረብ ስልጣንና ችሎታ የሌለው ሲሆን ወይም ማመልከቻው በተገቢው ጊዜና ሁኔታ ተሟልቶ ያልቀረበ ሲሆን ወይም ማመልከቻው የቀረበበት ጉዳይ በዚህ በተፋጠነ ሥነ ሥርዓት መሠረት መታየት የማይገባው መሆኑን ፍ/ቤቱ ሲረዳው ማመልከቻውን ይሰርዝዋል። የማመልከቻው ተቀባይነት ማጣት ጉዳዩ በፍርድ እንደተወሰነ አያስቆጥረውም ነገር ግን በዚያው ጉዳይ አዲስ ማመልከቻ ከማቅረብ ይታገዳል። በሌላ አነጋገር አመልካቹ ጉዳዩ በተፋጠነ ሥነ ሥርዓት እንዲታይለት አዲስ ማመልከቻ በዚያው ጉዳይ ማቅረብ አይችልም።

ፍርድ ቤቱ ማመልከቻውን የተቀበለው እንዲሆን ውሳኔ የሚሰጠው በተፋጠነ ሥነ ሥርዓት ደንብ መሠረት ነው። በማመልከቻው ላይ የሚሰጠው ውሳኔ እንደነገሩ ሁኔታ በትዕዛዝ ውይም በፍርድ መልክ ሊሆን ይችላል። በመሠረቱ ፍ/ቤቱ ውሳኔውን የሚሰጠው በቀረበው ማመልከቻ መሠረት ነው ነገር ግን ፍ/ቤቱ በሚወስነው ጊዜና ሁኔታ አስፈላጊ የሆነው ማስረጃ እንዲቀርብለት ከማዘዝ አይታገድም ፍ/ቤቱ በቀረበለት ማመልከቻ መሠረት ውሳኔ ሲሰጥ ስለኪሣራ አከፋፈልና ስለማናቸውም ሌላ ነገር ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ለመስጠት ይችላል። እዚህ ላይ በአብዛኛዎቹ ጉዳዮች በጉዳዩ ጥቅም ወይም መብት አለኝ የሚል ሰው ቀርቦ የማመልከቻውን መፈቀድ ለመቃወም የሚአስችለው ድንጋጌ እንደሌለ መገንዘብ ይኖርብናል የሆነው ሆኖ ግን በዚህ ሥነ ሥርዓት የሚቀርቡት አብዛኛዎቹ ጉዳዮች አንደኛውን ወገን ብቻ የሚመለከቱ ናቸው ሌላው ወገን በጉዳዩ ጥቅም ወይም መብት አለኝ የሚል ሲሆን ፍ/ቤት ቀርቦ ፍ/ቤቱ ትዕዛዙን እንዲላሻሽል ወይም እንዲአነሳ ሊመለከት ይችላል። ፍ/ቤቱ በማናቸውም ጊዜ አስፈላጊ ሆኖ ሊአገኘው ተጨማሪ ትዕዛዝ መስጠት እንደሚችል በቁጥር 404/2/ ላይ በግልጽ ተደንግጓል። ለማመልከቻው መሠረት የሆነው ሕግ በሌላ ቴክኒክ እንዲፈፀም የሚያዝ ካልሆነ በቀር በዚህ ሥነ ሥርዓት

መሠረት በሚሰጠው ፍርድ ላይ ይግባኝ ለማቅረብ አይቻልም ይግባኝ ማቅረብ የሚፈቀድ ሲሆን ይግባኝ የፍርዱ ውሳኔ ከተሰጠበት ቀን ጀምሮ በአስር ቀን ውስጥ ነው ይህ ሲሆን ለይግባኝ ማቅረቢያ የተወሰነው ቀን ከማለፉ ወይም ይግባኝ ከመወሰኑ በፊት ፍርድ ተፈጻሚ አይሆንም ቁ. 306 ይመለከታል።

ቀጥለን ደግሞ በተፋጠነ ሥነ ሥርዓት ሊቀርቡ የሚችሉ ጉዳዮችን እንመለከታለን የፍታብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጉ በዚህ ሥነ ሥርዓት መሠረት ሊቀርቡ የሚችሉ የተወሰኑ ጉዳዮችንና ስለአወሳሰናቸውም መመሪያ አዘጋ ጅቷል። እንዲሁም በሥነ ሥርዓት ሕጉ ከተገለፁት ጉዳዮች ውጭ ማመልከቻ ለፍርድ ቤቱ ሲቀርብለት በተፋጠነ ሥነ ሥርዓት ሊወሰኑ ይገባል ብሎ ከአመነ በዚህ ሥነ ሥርዓት ሊቀርቡና ሊወሰኑ ይችላሉ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 305/2/ ይመለከታል።

በሚከተሉት ጉዳዮች ፍ/ቤቱ አመልካቹን የሚደግፍ ውሳኔ የሰጠ እንደሆነና የዚህም ውሳኔ ግልባጭ እንዲሰጠው የጠየቀ እንደሆነ ቀኑና ዓ.ምህረቱ ተሞልቶበት ውሳኔውን በሰጡት ዳኞች የተፈረመ የማረጋገጫ ወረቀት ይሰጠዋል። ስምን መለወጥ የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 42 እና 43/ መዝገብ እንዳይገባ ወይም ጋብቻ እንዳይፈፅም ስለመቃወም /የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 309 ፣ 470 ፣ 601/ ክስን ለማቅረብ ፈቃድ ስለሚጠየቅበት /የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 371/ ጋብቻን ስለመቃወም የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 592/ በብቸኝነት ስለመኖር /የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 596/ አንዳንድ መዛግብትን ወይም ሰነዶችን ለመመልከት ስለመጠየቅ ወይም ከተሰጠው ስልጣን ውጭ ስለመስራት /የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 129 ፣ 209 ፣ 230 ፣ 287 ፣ 523 ፣ 528 ፣ 535 ፣ 630/። በዚህ ዓይነት የማረጋገጫ ወረቀት የተሰጠው ሰው የተሰጠውን የማረጋገጫ ወረቀት አግባብ ላለው ባለስልጣን በማቅረብ በውሳኔው መሠረት ያስፈጽማል። የማረጋገጫ ወረቀቱ የቀረበለት ባለስልጣን ጉዳዩን የሚቃወም ከሆነ ትዕዛዙ ወይም ውሳኔ እንዲሻሻልለት ለፍ/ቤቱ ማመልከት ይችላል።

በመዝገቡ ውስጥ የሰፈረው ስህተት እንዲታረም ወይም እንዲሰረዝ /የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 121 ፣ 127 ፣ 1123 ፣ እና 1639/ ወይም በመዝገብ ውስጥ የሰፈረው እንዲፀድቅ ወይም እንዲረጋገጥ /የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 141 ፣ 628 ፣ 663 ፣ 744 ፣ 763 ፣ 766 ፣ 767 እና 804 የንግድ ሕግ ቁ. 441/ ወይም የአንድ ነገርን ትክክለኛነት ለማስመስከር ወይም ህጋዊነትን እንዲያሳኝ ለማድረግ ጥያቄ

በሚቀርብለት ጊዜ ፍ/ቤቱ ነገሩን በክስ መልክ ሳይሰማ ተገቢውን ምርመራ ከአደረገ ወይም እንዲደረግ ካዘዘ በኋላ ለጉዳዩ ተስማሚ የሆነውን ትዕዛዝ ይሰጣል ወይም የቀረበለት ጉዳይ ህጋዊ መሆኑን የሚአረጋግጥ ጽሑፍ ይሰጣል። ወይም እንዲመዘገብና ህጋዊነቱ እንዲረጋገጥ ያደርጋል ወይም በቀረበለት ሰነድ ላይ ጉዳዩ መመዝገቡንና ሕጋዊነቱን አረጋግጦ ቀኑንና ዓመቱ ምህረቱን ለመሙላት አስፈላጊውን ማረጋገጫ ይሰጣል።

ከዚህ ቀጥሎ ያሉት አቤቱታዎች በሥነ ሥርዓት ሕጉ በልዩ የሁኔታ በተገለፀው መሠረት ይወሰናሉ። ስብሰባ እንዲደረግ ማመልከቻ የቀረበለት እንደሆነ የቤተዘመድ ጉባኤ ስብሰባን ጨምሮ ፍ/ቤቱ ስብሰባውን ማድረግ ተገቢ መሆኑን ሲረዳው ጉዳዩን ለማስፈፀም ተገቢነት አለው ብሎ የሚገም ተውን ሰው መርጦ ስብሰባውን እንዲያስፈጽምና ሌላውንም በሕግና በፍርድ ቤቱ የታዘዘውን ጉዳይ እንዲያከናውን ሊያዝ ይችላል። ተጠባባቂ ዲሬክተር፣ የአደራ ንብረት ጠባቂ፣ ሂሳብ አጣሪ፣ እንዲሾም ለፍርድ ቤቱ ማመልከቻ ሲቀርብ የተጠየቀውን የመሾም ጉዳይ ለማዘዝ በሕግ የተነገረ ድንጋጌ መኖሩን የተረዳው እንደሆነ የተጠባባቂ ዲሬክተርነትን የአደራ ንብረት ጠባቂነትን ወይም የሂሳብ አጣሪነትን ተግባር ለመፈፀም ተገቢ መስሎ የታየውን ሰው መርጦ ለመሾም ይችላል። አስፈላጊም ሆኖ ሲአገኘው ለተሾመው ሰው ተገቢውን አበል ይወስንለታል። ሞግዚት፣ ምትክ ሞግዚት ጠባቂ ወይም የቤተዘመድ ጉባኤ ተጨማሪ አባል እንዲሾም ማመልከቻ የቀረበለት እንደሆነ ፍርድ ቤቱ አካለ መጠን ያላደረሰው ልጅ የቅርብ ቤተዘመዶች እንዲቀርቡ ጊዜ ወስኖ ቤተዘመዶቹ የሚአቀርቡትን አሳብ ከሰማ በኋላ የተጠየቀውን የሹመት ጉዳይ ይወስናል። ይህ ድንጋጌ በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 211፣ 219፣ 220፣ 229፣ 238 እና 383 መሠረት ለሚቀርቡ ጉዳዮችም በተመሳሳይነት ተፈጻሚ ይሆናል። የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 308 ይመለከታል።

ውሳኔ እንዲሻር የሚቀርብ አቤቱታ በተለይም በፍታብሔር ሕግ ቁ. 448 መሠረት በማህበሩ ጠቅላላ ጉባኤ የተላለፈ የድርጅቱ ውሳኔ እንዲሻር አቤቱታ ሊቀርብ እንዲሻር የተጠየቀው ውሳኔ ትክክል ግልባጭና የድርጅቱ መተዳደሪያ ደንብ ኮፒ ከማመልከቻው ጋር አባሪ ሆኖ መቅረብ አለበት። በቀረበው ማመልከቻ መሠረት ውሳኔ ለመስጠት የማይቻል መሆኑን ፍርድ ቤቱ የተገነዘበው እንደሆነ የማመልከቻው ግልባጭ ለድርጅቱ፣ ለድሬክተ

ሮቹና ለአዲተሮቹ እንዲደርስ ያደርጋል። እነዚህም በበኩላቸው ውሳኔው የማይሻርበትን ምክንያት በ15 ቀናት ውስጥ በጽሑፍ መግለጽ አለባቸው። በ15 ቀን ውስጥ መልሳቸውን ከአላቀረቡ ወይም የማይሻርበትን ምክንያት ከአላስረዱ ፍ/ቤቱ ውሳኔውን ይሽረዋል። ቁጥር 309 ይመለከታል።

የአንድ ድርጅት ሽሪክ ወይም ሥራ አስኪያጅ ወይም የአደራ ንብረት አስተዳዳሪ ከሰራው እንዲሻር ወይም ከሽርክናው እንዲወገድ ለፍርድ ቤቱ ማመልከቻ ሲቀርብለት የቀረበለትን ማመልከቻ ጉዳዩ ለሚመለከተው ሰው እንዲደርሰው አድርጎ ማስታወቂያው በደረሰው በ15 ቀን ውስጥ የማይሻር በትን ወይም ሥራ የማይለቅበትን ምክንያት እንዲአስረዳ ያዘዋል። በተወሰነው ቀን ውስጥ መልስ ያልሰጠ ወይም የማይሻርበትን ምክንያት ያልገለፀ እንደሆነ ፍርድ ቤቱ ከሥራው እንዲለቅ ወይም ከአባልነቱ እንዲወገድ ያዛል። ቁ. 310 ይመለከታል። እዚህ ላይ ውሳኔ እንዲሻር ወይም የአንድ ድርጅት ሽሪክ ወይም ሥራ አስኪያጅ ወይም የአደራ ንብረት አስተዳዳሪ ከሰራው እንዲሻር ወይም ከሽርክናው እንዲወገድ በሚቀርበው ማመልከቻ ፍ/ቤቱ ውሳኔው እንዲሻር ወይም አቤቱታው የቀረበበት ሰው እንዲሻር ወይም እንዲወገድ ትዕዛዝ ከመስጠቱ በፊት የቀረበው ማመልከቻ እምነት የሚጣልበት መሆኑንና አመልካቹ ይህን ምፍትሄ ማግኘት ያለበት መሆኑን ማረጋገጥ አለበት። እንዲሁም ሽርክናን ወይም የንግድ ድርጅትን ስለማፍረስ ወይም በአደራ ንብረት ጥበቃ የተቋቋመ ድርጅትንና የበጎ አድርጎት ድርጅትን ስለመሰረዝ የሚቀርቡት ጥያቄዎች በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 309 መሠረት ተፈጻሚ ይሆናል ቁ. 311 ይመለከታል።

ብዛታቸው ከአንድ በላይ የሆኑ የበጎ አድራጎት ድርጅቶች በአንድነት እንዲቀላቀሉ የሚጠይቅ ማመልከቻ ለፍርድ ቤቱ የቀረበለት እንደሆነ የአገር ግዛት ሚኒስቴር ይህንኑ የሚቀበል ወይም የሚቃወም መሆኑን ጥያቄው በደረሰው በአስራ አምስት ቀን ውስጥ እንዲገልጽለት በማስታወቅ የቀረበ ለትን ማመልከቻ ይልክለታል። የቀረበለት ጥያቄ ለጠቅላላው ጥቅም የሚበጅ መሆኑን ፍ/ቤቱ የተረዳው እንደሆነ የድርጅቱን መቀላቀል ያዛል። ቁ. 312 ይመለከታል። ጋር ብቻ እንዳይፈፀም በመቃወም የመቃወም አቤቱታን በሚመለከት አቤቱታው ለፍርድ ቤቱ ሲደርሰው ሁለቱም ወገኖች ማለት አመልካቹ እና አቤቱታ የቀረበበት ወገን እንዲቀርቡ ትዕዛዝ በመስጠት ነገሩን ለመስማት በወሰነው ቀን ቀጠሮ ክርክሩን ካጣራ በኋላ

ተገቢ የመለሰውን የፍርድ ውሳኔ ለመስጠት ይችላል። ነገር ግን ተቃዋሚው ወገን የሚቃወምበትን ምክንያት ፍርድ ቤት ቀርቦ በግልጽ ሳያስረዳ የቀረ እንደሆነ መቃወሚያውን በአለመቀበል ነገሩን ይዘጋዋል። ቁጥር 313 ይመለከታል። በአንድ ድርጅት መዝገብ ወይም በመንግስት መዝገብ ሊመዝገብ የሚገባውን ነገር እንዳላስመዘገብ ወይም የጋብቻ ውል ስርአት እንዳልፈጽም ተከለከልኩ የሚል ማንኛውም ሰው ይህን የመሳሰለው ክልከላ እንዲወገድ በፍርድ ቤቱ እንዲታዘዝለት ያመለከተ እንደሆነ ፍርድ ቤቱ የቀረበለትን ማመልከቻ አቤቱታው የቀረበበት ድርጅት ወይም መስሪያ ቤት ወይም ጉዳዩ የሚመለከተው ሰው እንቢተኛ የሆነበትን ምክንያት በ15 ቀን ውስጥ እንዲገልጽለት ትዕዛዝ ይሰጣል። በተወሰነው ቀን ለፍርድ ቤቱ መልስ ያልተሰጠ ወይም ምክንያቱ ያልተገለጸ እንደሆነ ክልከላው እንዲወገድ ትዕዛዝ ይሰጣል። ቁጥር 314 ይመለከታል።

ቡ. በግልግል ጊዜ ስለሚኖር ሥነ ሥርዓት

የግልግል ስምምነት ማለት ተዋዋይ ወገኖች ያንድ ክርክርን ውሳኔ ለአንድ የዘመድ ዳኛ ለሆነው ለአንድ ሦስተኛ ሰው አቅርበው የዘመድ ዳኛው በሕግ አግባብ መሠረት ይህንኑ ክርክር ለመቁረጥ የሚአደርገው ውል ነው የፍ/ሔር ሕግ ቁ. 3325/1/ ይመለከታል። ግልግል በፍ/ሔር ሕግ ከቁጥር 3325 እስከ 3346 ባሉት ድንጋጌዎች የሚገዛ ሲሆን የዘመድ ዳኝነት የሚከተለው ሥነ ሥርዓት ፡ ስለውሳኔው አፈጻጸም። እና ይግባኝን በሚመለከት የሥነ ሥርዓት ሕጉ ተፈጻሚ እንደሚሆን በዚያው በፍ/ሔር ሕጉ ቁ. 3345 ላይ ተገልጿል። በዚህ መሠረት የሥነ ሥርዓት ሕጉ ግልግልን በሚመለከት ቀጥሉን የምናያቸው በርካታ ድንጋጌዎችን ይዞአል።

እነዚህ ድንጋጌዎች ነገሩ በግልግል እንዲወሰን ሕግ የሚፈቅድ ሲሆን ወይም ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሚአከራክራቸው ነገር በግልግል እንዲወሰን ወይም ወደፊት ክርክር የተነሳ እንደሆነ በግልግል እንዲታይ የተስማሙ እንዲሆን ተፈጻሚ ይሆናሉ። ነገር ግን በግልግል እንዳይወሰን በሕግ የተከለከለ ጉዳይ ወይም ከአስተዳደር ጋር የሚደረጉ ውሎችን በሚመለከት በፍ/ሔር ሕግ ቁ. 3131 ላይ እንደተነገረው ለግልግል ዳኝነት አይቀርብም። እንዲሁም ማንም ሰው ጉዳዩን በግልግል ለማስወሰን ችሎታ ያለው መሆኑ ከአልተረጋገጠ በቀር ክርክሩን በግልግል ዳኝነት ለማስወሰን አይችልም። ቁጥር 315 ይመለከታል።

የግልግል ዳኝነት የቤተዘመድ ጉባኤ የሽምግልና ዳኝነትን ጨምሮ የሥራው አፈጻጸም ሁሉ በተቻለ መጠን በፍታብሔር ጉዳይ ከሚሰራበት ሥነ ሥርዓት ጋር ተመሳሳይና ተስማሚ መሆን አለበት። ይህ ማለት ደግሞ ዳኞቹ በሥነ ሥርዓት ሕጉ የተመለከቱትን ደንቦች አጥብቀው መከተል አለባቸው ማለት አይደለም። በግልግል ዳኝነት አፈጻጸም ላይ የሚታዩትን ከሥነ ሥርዓት ውጭ የሆኑ ጉዳዮችን እንደሉ ማቆየቱ ጠቃሚ ነው። ተከራካሪዎቹ ወገኖች ክርክራቸውን ለግልግል ዳኛ የሚአቀርቡበት እንደኛው ምክንያት በክርክሩ ምክንያት የሚባከነውን ጊዜና ገንዘብ ለማስቀረት ሲሆን አቤቱታ ዎቻቸውን እንዲአቀርቡ እና ሌሎችም ተመሳሳይ ጉዳዮች እንዲከናወኑ ቢደረግ ከአላማው ውጭ መውጣት ይሆናል የዚህ ሥነ ሥርዓት ዋናው ገጽታ የክርክሩ መስማት ነው። የግልግል ዳኞቹ የግራ ቀኙን ክርክር መስማት እና ማስረጃዎቻቸውን እንዲአቀርቡ መፍቀድ አለባቸው። ተከራካሪዎቹ ወገኖች በአስተያየት ይወሰንልን ብለው በስምምነት ካላመለከቱ በቀር የግልግሉ ወይም የቤተዘመድ ሽምግልና ዳኝነት ጉባኤ ዳኝነት ሁሉ በሕግ በተፈቀደው መሠረት መወሰን ይገባዋል። ምስክሮቹ ቀርበው ቃላቸውን በመሃላ እንዲሰጡ የግልግል ወይም የቤተዘመድ ጉባኤ ዳኞች መጥሪያ ሊሰጡ ይችላሉ። ጥሪአቸውን አክብሮ የማይቀርብ ምስክር ሲኖር በፍ/ሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁ. 111 121 በተመለከተው መሠረት ማናቸውም ተከራካሪ ወገን መጥሪያውን ከፍ/ቤት ሊቀበል ይችላል። ማናቸውም ተከራካሪ ወገን ማስረጃውን እንዲአቀርብ ወይም ክርክሩን እንዲአሰማ ተፈቅዶለት በተሰጠው መብት ሳይጠቀምበት ቢቀርም የግልግሉ ዳኝነት ትክክለኛ መስሎ የታየውን ውሳኔ በሌለበት ሊሰጥ ይችላል። ቁጥር 317 ይመለከታል። በዚህ ሥነ ሥርዓት ውስጥ ሊተኮርበት የሚገባው ነጥብ የግልግል ዳኝነቱ ለሁለቱም ወገኖች ተስማሚ እና ወገናዊ ያልሆነ መሆን አለበት እናም ይህንኑ ለማረጋገጥ እና ተከራካሪዎቹ ወገኖች የየበኩላቸውን ክርክር እንዲአቀርቡ እድሉን ለመስጠት የግልግል ዳኝነቱ ለዚህ ተብለው የተደነገጉትን የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ድንጋጌዎች መከተል ይኖርበታል። የሥነ ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች መመሪያ ሊሆኑ ይገባል ነገር ግን የግልግል ዳኝነቱን ልማዳዊ አሰራር የሚአፋልሱና ለበለጠ ወጪና መዘግየት የሚዳረጉ ከሆነ ተግባራዊ ሊሆኑ አይገባም።

የግልግል ዳኛ ወይም የቤተዘመድ የሽምግልና ዳኛ ጉባኤ አባል በፍርድ ቤት እንዲመረጥ አስፈላጊ በሆነ ጊዜ ለምሳሌ ዳኛው ከአባልነቱ ሲወገድ

ማናቸውም ፍርድ ቤት ለጉዳዩ ተስማሚ የሆነውን ሰው መርጦ ሊሾም ይችላል። ለክርክሩ መነሻ የሆነው የገንዘብ መጠን ከፍ/ቤቱ ስልጣን ውጭ ቢሆንም ዳኛ መርጦ እንዲሾም አቤቱታ ሲቀርብለት የገንዘቡ መጠን ሊአግደው አይችልም። ለማንኛውም ጉዳይ የግልግል ዳኛ ሆኖ የተመረጠ ሰው የተሾመበትን ጉዳይ የሚቀበል መሆኑን በተቻለ ፍጥነት በጽሑፍ ማስታወቅ አለበት። በቤተዘመድ የሽምግልና ዳኝነት ጉዳይ ካልሆነ በቀር ማናቸውም ዳኛ በሌላ ግልግል ውስጥ አባል ሆኖ ሊመርጥ አይችልም ቁጥር 316 ይመስታል።

ተከራካሪዎቹ ወገኖች ብይን የሚሰጥበትን ጊዜ በግልግሉ ስምምነት ላይ እራሳቸው ለመወሰንና ይህንንም የጊዜ ውሳኔ በስምምነት ለማራዘም ይችላሉ። የግልግል ወይም የቤተዘመድ ሽምግልና ዳኝነት ብይን በፍርድ ቤት እንደሚሰጥ የፍርድ ውሳኔ ዓይነት ተዘጋጅቶ የካሳንና የኪሳራንም ጉዳይ መወሰን አለበት። የገላጋዮቹ ወይም የሽማግሌዎቹ ቁጥር ከአንድ በላይ በሆነ ጊዜ በድምጽ ብልጫ የሚሰጡት ውሳኔ የፀና ይሆናል ብይኑም ቀንና ዓመተ ምህረት ተሞልቶበት በአባሎቹ ከተፈረመበት በኋላ ለተገልጋዮቹ ወገኖች አንዳንድ ግልባጭ ይሰጣቸዋል። ለገላጋዮቹ ወይም ለሽማግሌዎቹ የሚከፈለው አበል አስቀድሞ ያልተወሰነ እንደሆነ ተገቢ መስሎ የታያቸውን አበል ሊወስኑ ይችላሉ ቁ. 318 ይመለከታል። የተፈረደለት ወገን በተፈረደለት ገንዘብ መጠን ስልጣን ላለው ፍ/ቤት ብይኑን በማቅረብ ብይኑ እንዲረጋገጥለት ሊጠይቅ ይችላል። በዚህ ዓይነት ብይኑ ከተረጋገጠ በኋላ ብይኑ ወይም ውሳኔ የተሰጠው ሰው በውሳኔው ወይም በብይኑ መሠረት እንዲፈፀምለት ሲአመለክት የሚፈፀመው በፍርድ ቤት የተሰጠ ፍርድ በሚፈፀምበት ዓይነትና ሁኔታ ነው። ብይኑን ወይም ውሳኔውን እንዲያረጋግጥ የተጠየቀው ፍ/ቤት በውሳኔው ወይም በብይኑ መሠረት እንዲፈፀምለት የአፈጻጸም ማመልከቻ ያቀርባል። በዚህም መሠረት በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕጉ የተመለከቱት የአፈጻጸም ደንቦች በዚህ ጉዳይ ላይ ተፈጻሚ ይሆናሉ።

በግልግል ወይ በቤተዘመድ ሽምግልና ዳኞች ውሳኔ ወይም ብይን ላይ ይግባኝ በሚቀርብበት ወይም ብይኑ እንዲሰረዝ አቤቱታ በሚቀርብበት ጊዜ ከቁጥር 350 እስከ 357 የተመለከተቱት የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕጉ ድንጋጌዎች ተፈጻሚ ይሆናሉ። ሆኖም ይግባኙ ስለ ግልግሉ ጉዳይ በተደረገው ስምምነት የሚገዛ ይሆናል እንዲሁም ተከራካሪዎቹ ወገኖች የይግባኝ ማቅረብ

መብቻውን ስለጉዳዩ አውቀውና ተረድተው ሊተውት ይችላሉ። ይህ የሚአሳየው ተከራካሪዎቹ ወገኖች ክርክራቸውን ለግልግል ዳኞች ለማቅረብ በሚአደርጉት ስምምነት የይግባኝ መብታቸውን አውቀው ሊተውት እንደማይችሉ ነው ምክንያቱም ጉዳያቸው በግልግል ዳኞች እንዲታይላቸው ስምምነታቸውን በሚአዘጋጁበት ጊዜ የነገሩን አካባቢ ሁኔታ በሙሉ ሊረዱና ሊአውቁ አይችሉም የሆነው ሆኖ በተሰጠው ውሳኔ ወይም ብይን ይግባኝ ሲባል በፍርድ ቤት በሚሰጡ ፍርዶች ወይም ውሳኔዎች ላይ ተፈጻሚ የሚሆኑት የሥነ ሥርዓት ሕጉ ደንቦች በግልግል ወይም በቤተዘመድ ሽምግልና ዳኝነት ብይን ይግባኝ አቀራረብ ላይ ተፈጻሚ ይሆናሉ። ቁጥር 350 ይመለከታል። ይግባኙ የሚቀርበው ይግባኝ የተባለበት ነገር በግልግል ባይታይ ኖሮ ክርክሩን በመጀመሪያ ደረጃ ለማየት ስልጣን ያለው ፍ/ቤት ይግባኝ ለመቀበል የበላይ ለሆነው ፍ/ቤት ነው ቁጥር 352 ይመለከታል። ይህ ፍ/ቤት የትኛው ፍ/ቤት እንደሆነ ለመወሰን በቅድሚያ ይህ ጉዳይ ለግልግል ዳኞች ባይቀርብ ኖሮ የትኛው ፍ/ቤት ክሱን ለመቀበል ስልጣን ነበረው የሚለውን መመርመር ይኖርብናል። ለምሳሌ ለግልግል ዳኞች የቀረበው ጉዳይ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የማይመለከት ቢሆንና ክስ የቀረበበት ጉዳይ ግምቱ ብር 3000 ቢሆን ክሱ መቅረብ የነበረበት በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 14/ሀ/ መሠረት ለአውራጃ ፍርድ ቤት ነው የአውራጃው ፍ/ቤት በሚሰጠው ፍርድ ይግባኙ የሚቀርበው ለከፍተኛው ፍ/ቤት በመሆኑ የግልግል ዳኞች በሚሰጡት ብይን ወይም ውሳኔ ይግባኙ የሚቀርበው ለከፍተኛው ፍ/ቤት ይሆናል።

በመሠረቱ ይግባኝ በሦስት ምክንያቶች ሊቀርብ ይችላል። 1. ብይኑ የተለያየ ወይም አደ ክፍል ከሌላው ጋር የማይገናኝ ወይም የማይስማማ ወይም ግልጽ ያልሆነ ወይም የሚአጠራጥር ወይም በቀጥታ በሕግና በፍሬ ነገሩ ረገድ የተሳሳተ ሲሆን 2. የግልግል ወይም የሽምግልና ጉባኤው እንዲወሰን የቀረበለትን ጉዳይ ሳይወሰንለት ሲቀር እና 3. ክርክሩ በሚሰማበት ጊዜ ከሥነ ሥርዓት ውጭ የሆነ ነገር የተፈፀመ እንደሆነ በተለይም የግልግሉ ወይም የሽምግልና ዳኝነት አባል የሆነ ሰው በስራው አፈጻጸም ላይ ዳኛ ሊፈጽም የማይገባውን የአድላዊነትና መጥፎ ባህርይን ያሳየ እንደሆነ ነው። የግልግል ወይም የቤተዘመድ ሽምግልና ዳኞች በሚሰጡት ብይን ላይ ይግባኝ ማለት የሚቻለው በነዚህ ሦስት ምክንያቶች ብቻ ነው እናም ብይኑ እንደመደበኛው ፍርድ ዳኝነት እንደገና እንዲቻይ የሚጠየቅበት አይደለም።

የግልግል ዳኛ ውሳኔ በሕግና በፍሬ ነገር ጉዳይ አይመረምርም። ውሳኔው ግልጽ የሆነ ስህተት በተሠራበት ጊዜ ለምሳሌ ሕጉ በጽሑፍ መሆን አለበት የሚለውን ውል በቃል ቢደረግና ይህንኑ በቃል የተደረገውን ውል እንዲፈጸም የሚያደርግ ሲሆን ብቻ ነው ውሳኔው የሚመረመረው። የግልግል ዳኝነቱ ምን ምን ነገሮች አይቶ መወሰን እንደሚችል ለማወቅ የግልግል ስምምነቱ መታየት ይኖርበታል። በግልግል ስምምነቱ ውስጥ ከተመለከቱት ጉዳዮች አንዱን ባይወሰን ብይኑ ይግባኝ ሊቀርብበት ይችላል። የሥነ ሥርዓት ግድፈት ወይም የግልግል ዳኛው ሥነ ምግባር ብልሹነት ይግባኝ ሊባልበት የሚችለው እነዚህ ሁኔታዎች ትክክለኛውን ፍርድ ለመስጠት የማይችሉ ወይም የግልግል ዳኛው ከአድሎና ከወገናዊነት ነፃ የሆነ ብይን ለመስጠት የማይችል ሆኖ የተገኘ እንደሆነ ብቻ ነው። በግልግል ወይም በቤተዘመድ ሽምግልና ብይን ላይ ይግባኝ ማቅረብ ከሚፈቀድባቸው የሥነ ሥርዓት ግድፈቶች ጉዳይ የሚሰማበት ቀንና ሥፍራ ከተከራካሪዎቹ ወገኖች ላንደኛው ወገን ወይም ለሁሉም ሳይገለፅ የቀረ እንደሆነ፣ ተከራካሪ ወገኖች እንዲታይላቸው ተስማምተው ያቀርቡት ማስረጃ ሳይታይ የቀረ እንደሆነ ወይም በጉዳይ ላይ ተገቢነት ያለውን ምስክር ሳይሰማ የቀረ እንደሆነ ወይም ተከራካሪዎቹ ወገኖች በሌሉበት ወይም አንደኛው ወገን ሳይቀርብ ምስክር የሰማ ወይም ማስረጃ የተቀበለ እንደሆነ የሚሉትን ያካትታል። ቁ. 351/ሐ/ ይመለከታል። የግልግል ዳኛው ምግባረ ብልሹነት አንዱ ወገን ያቀረበለትን ሃሳብ ስምቶ ሌላውን ወገን ሳይሰማ የቀረ እንደሆነ መደለያ በመቀበል ወይም በማናቸውም ሌላ ምክንያት ሕገወጥ ዝንባሌ ያደረበት መሆኑ የተረጋገጠ እንደሆነ የሚሉትን ያካትታል። የዚህ ዓይነት ሁኔታዎች ሲኖሩ ብቻ ነው የግልግል ዳኞች የሚሰጡት ብይን ወይም ውሳኔ በይግባኝ የሚመረመረው እንደሌለው ፍርድ ይግባኝ እንደማይባልበትና እንደማይመረመር መገንዘብ ይኖርብናል።

ይግባኙ የቀረበለት ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት ብይኑን ለማጽደቅ ለመለወጥ ወይም ለመሠረዝ እና የመጨረሻ ፍርድ ሊሰጥ ይችላል። ቁጥር 353 ይመለከታል። የሆነው ሆኖ ግን ይግባኙ የቀረበው በክርክሩ ሂደት የሥነ ሥርዓት ግድፈት ተፈጽሞአል የሚል ከአልሆነ በቀር ፍ/ቤቱ ብይኑን ከመለወጥ ወይም ከመሠረዝ ይልቅ ብይኑ እንደገና እንዲታይ ሊመልሰው ይችላል። የግልግል ዳኝነቱ የቀረበለትን ጉዳይ ሳይወሰን የቀረ እንደሆነ ፍ/ቤቱ ምን ግዜም ቢሆን ብይኑ እንደገና እንዲታይ መመለስ አለበት። በዚህ ዓይነት ብይኑ ሲመለስ ነገሩ እንደገና እንዲታይ የመለሰው ፍርድ ቤት በሌላ

ሁኔታ እንዲፈፀም ካላዘዘ በቀር የግልግል ወይም የሽምግልና ዳኞች ነገሩን እንደገና እንዲለዩ ከተመለሰላቸው ቀን ጀምሮ በሦስት ወር ውስጥ ውሳኔ መስጠት አለባቸው። ጉዳዩ እንደገና እንዲታይ የተመለሰው በከፊል ብቻ በሆነ ጊዜ በከፊል የፀናውን ውሳኔ ለማስፈፀም የሚቻል ሲሆን እንደገና እንዲታይ የተደረገውን ጉዳይ ውሳኔ ሳይጠብቅ ሊፈጸም ይችላል ቁ. 345 ይመለከታል። ከዚህ ጋር ግንኙነት ያለው ሥነ ሥርዓት ብይኑን ለማሻሻል የሚቀርብበት ሥነ ሥርዓት ነው። እዚህ ላይ ተቃውሞው ብይኑ የተሰጠው የግልግል ወይም የሽምግልና ዳኞች ስልጣናቸውን አለአግባብ በመጠቀም ስለሆነ ብይኑ ፈጽሞ ተቀባይነት የሌለው ነው የሚል ነው። ማመልከቻው የሚቀርበው ብይኑን በይግባኝ ለማየት ስልጣን ለአለው ፍ/ቤት ሆኖ ብይኑ በተሰጠ በ30 ቀን ውስጥ መቅረብ አለበት። በሥነ ሥርዓት ሕጉ መቃወሚያን ስለማቅረብ የተነገሩት ከቁጥር 358 እስከ 360 የተመለከቱት ድንጋጌዎች በተመሳሳይ ሁኔታ ለዚህ ማመልከቻ አቀራረብና አወሳሰን ተፈጻሚ ይሆናሉ የፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 355 ይመለከታል። ለማመልከቻው አቀራረብ መሠረት የሚሆኑት 1. የግልግል ወይም የቤተዘመድ ሽምግልና ዳኞች ተከራካሪዎቹ ወገኖች የተስማሙበት ነው በማለት የማይፀና ወይም ዋጋ የሌለው ግዴታ በመከተል ወይም ባለጉዳዮች ያላቀረቡትንና ያልተከራከሩ በትን ጉዳይ በመሠረት በማድረግ ብይን የሰጡ እንደሆነ 2. የግልግሉ ወይም የሽምግልናው ዳኝነት ሥልጣን የተሰጠው ቁጥራቸው ከሁለት በላይ ለሆኑ ሰዎች ሆኖ ነገሩን የወሰኑት ለየብቻቸው የሆነ እንደሆነ ወይም 3. ከግልግል ወይም ከሽምግልና ዳኝነት አባሎች አንዱ የተሰጠውን ሥልጣን ለነገሩ እንግዳ ለሆነ ሰው ወይም ለቀሩት ሽማግሌዎች ወይም ከተከራካሪዎቹ ወገኖች ለአንደኛው አሳልፎ የሰጠ እንደሆነ የሚሉት ናቸው ቁጥር 356 ይመለከታል። ብይኑ ሊሻር የሚችልባቸው ምክንያቶች እነዚህ ብቻ ናቸው። በዚህ ዓይነት የቀረበው ማመልከቻ ተቀባይነት የአገኘ እንደሆነ ብይኑ ተሰርዞ እንዳልተሰጠ ይቆጠራል። ማመልከቻው ተቀባይነት ያላገኘ እንደሆነ ብይኑ ትክክለኛ ነው ተብሎ በመቆጠር ተፈጻሚ ይሆናል። ቁ. 357 ይመለከታል።

የግልግል ሥነ ሥርዓት ክርክሮች በአጭር ጊዜ እና በተገቢው መንገድ መከናወናቸውን ለማረጋገጥ የታቀደ ጊሆን የግልግል ወይም የሽምግልና ዳኞች የሰጡት ውሳኔ በተወሰኑ ምክንያቶች ከአልሆነ በቀር የሚሻር ወይም የሚለወጥ አይደለም።

ተ. ኪሣራና ወጪ

ክርክር አልቆ ፍርድ እንደተሰጠ ፍርድ ቤቱ በክሱ ምክንያት ስለሚከፈለው ስለማናቸውም ውጭና ኪሳራ ፡ የትኛው ወገን መክፈል እንደአለበት ፡ የወጪውንና የኪሳራውን ልክ ፡ የሚከፈልበትን የሃብት ምንጭ የአከፋፈሉን ሁኔታ እና ሌላውንም ተገቢ መስሎ የታየውን ብይን ለመስጠት ይችላል። ኪሳራና ወጪ የመፍቀዱ አላማ መብቱን ያረጋገጠው ወገን በክሱ ምክንያት ለደረሰበት ወጪና ኪሳራ እንዲካሰ ለማድረግ ነው። በዚህም መሠረት በአንድ ክርክር ረቺ የሆነ ወገን ቀና ልቦና የጎደለው ካልሆነ ወይም ኪሳራና ወጪ እንዳይከፈለው የሚከለክል በቂ ምክንያት ከሌለ በቀር በክርክሩ ያወጣው ወጪ እና የደረሰበት ኪሳራ ሊተካለት ይገባል። በመሠረቱ በክርክሩ የረታ ከሳሽ ምንም እንኳ ከሚጠይቀው የአነሰ ቢሆንም ኪሳራና ወጪ ሊከፈለው ይገባል። ከሳሽ በአቀረበው ክስ በከፊሉ ቢረታ እና በጣም ጠቃሚ በሆነው እና በገንዘብም በኩል ከፍተኛ በሆነው የክሱ ክፍል ቢረታ ለሌላው ተከራካሪ ወገን ኪሳራና ወጪ ተጠያቂ ሊሆን ይችላል። በክሱ ከጠየቀው ያነሰ በተፈረደለት ጊዜ ፍ/ቤቱ ኪሳራና ወጪውን በተፈረደለት መጠን ሊወስንለት ይችላል።

በርካታ ወገኖች የክርክሩ ተካፋይ በሚሆኑበት ጊዜ አላአስፈላጊ የሆነ ወጪና ኪሳራ እንዳይከፈል ፍ/ቤቱ ጥንቃቄ ማድረግ አለበት ሁለት ወይም ከሁለት በላይ የሆኑ ተከሳሾች የጋራ የሆነ መከላከያ ኖሮአቸው የክርክሩ አሸናፊዎች ቢሆኑ ምንም እንኳ የሚከራከሩበት ጥቅማቸው የሚጋጭ ቢሆንና ተለያይተው ቢከሰሱ ለየራሳቸው ኪሳራና ወጪ የማግኘት መብት ቢኖራቸውም ሊከፈላቸው የሚገባው ወጪና ኪሳራ ለአንድ ሰው የሚገባው ወጭና ኪሳራ መሆን አለበት ሁለት ወይም ከሁለት የበለጡ ከሳሾች በጣምራ ክስ አቅርበው አንድ ከሳሽ ብቻ ቢረታ ረቺው ከሳሽ ከተከሳሹ ወጪና ኪሳራ ማግኘት መብት ይኖረዋል እንዲሁም ተከሳሹ ከሌሎቹ ከሳሾች ከሳቸውን አጣምረው በማቅረብ ለወጪና ኪሳራ የዳረጉት በመሆናቸው ወጪና ኪሳራ የመጠየቅ መብት ይኖረዋል።

ወጪና ኪሣራ በአጠቃላይ ለዳኝነት የሚከፈለውንና የጠበቃ አበልን ይይዛል። በወጪና ኪሳራ ውስጥ በተለይ የጠበቃ አበል መታሰብ አለበት አለበለዚያ የክርክሩ አሸናፊ የሆነ ተከሳሽ ለደረሰበት ኪሳራና ወጪ በትክክል ተክሶአል ማለት አይቻልም እንዲሁም በክርክሩ አሸናፊ የሆነ

ከሳሽ ለክርክሩ ያወጣው ወጪ ተመልሶለታል ማለት አይቻልም። ፍርድ ቤቱ ተከራካሪውን ወገን ለምስክሮቹ ያወጣው ወጪ ምስክሮቹን ፍ/ቤቱ ባይጠራቸውም እንዲከፈለው ሊያዝ ይችላል። ፍ/ቤቱ የትኛው ወጪ በወጭና ኪሳራ መያዝ እንደአለበት እና የወጪውን መጠን ለመወሰን ሰፊ ስልጣን እንደ አለው መገንዘብ ይኖርብናል። ከሳሹ በሁለት ተከሳሾች ላይ ክስ አቅርቦ በአንደኛው ተከሳሽ ላይ ቢአስፈርድና በሌላው ተከሳሽ ላይ የቀረበው ክስ ቢሰርዝ ክሱ የተሰረዘለት ተከሳሽ በክሱ ምክንያት ለደረሰበት ወጪና ኪሳራ እንዲከፈለው ፍ/ቤቱ ሊያዝ ይችላል።

እንዲሁም የሥነ ሥርዓት ሕጉ ካሳ ሊከፈል የሚችልበትን ምክንያት ደንግጉኦል። በማናቸውም ክስ ወይም ክርክር ላይ በክስ ወይም በመከላከያ መልክ ከሳሹ ወይም ተከሳሹ ያቀረበው የመከራከሪያ ወይም የመከላከያ ማስረጃ ወይም ክሱ ወይም ክርክሩ ወይም ማስረጃው ሀሰተኛ ነው ወይም መከራከሪያውንና ማስረጃውን ያቀረበው ወገን በሐሰት የተከራከረውና ሃሰተኛ ማስረጃ ያቀረበው ክርክሩን ለማሰናከል ፣ ጊዜ ለመፍጀት ወይም አንደኛውን ወገን ለመበደል ወይም ለማጉላላት ሆኖ ብሎ ያደረገው ነው በማለት ወይም የክርክሩንና የማስረጃውን ሀሰተኛነት እያወቀ ወይም ማወቅ ሲገባው ሆኖ ብሎ ማቅረቡን ሲአመለክትና ፍርድ ቤቱም ተቃዋሚው ወገን ያቀረበውን ነገር እርግጠኛነት ሲረዳው ይህንኑ በመዝገቡ ላይ አስፍሮ ሃሰተኛ ማስረጃ ወይም ክስ ወይም መመከላከያ ያቀረበው ወገን ላቀረበው ለያንዳንዱ ሃሰተኛ ማስረጃ አንዱን ወገን ለመበደል ለማጉላላት ወይም ጊዜ ለመፍጀት ለቀረበው አነስተኛ ክርክር ከማናቸውም ኪሳራና ከሌላው ወጭ በቀር ከሳብር 500 የማይበልጥ ካሳ ለተበዳዩ እንዲከፍል ሊወሰንበት ይችላል። ለምሳሌ ከሳሹ ክሱን የአቀረበው በአንድ የገንዘብ ሰነድ ላይ ይሆናል። ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ሲመረምር ሰነዱ የሐሰት ሰነድ ሆኖ ከሳሹ ሆኖ ብሎ ያዘጋጀው መሆኑን ይደርስበታል በዚህን ጊዜ ፍ/ቤቱ ለተከሳሹ ካሳ እንዲከፈለው የማዘዝ ስልጣን ስለአለው ከሳሹን ካሳ ማስከፈል ይኖርበታል። የሐሰት ክስ ወይም መከላከያ አቅርቦ ካሳ እንዲከፍል ትዕዛዝ የተሰጠበት ሰው በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ በቁጥር 446 መሠረት ሃሰተኛ ማስረጃና ክርክር በማቅረቡ ከመከሰስና ከመቀጣት ነፃ ሊሆን አይችልም። ነገር ግን ካሳ የተወሰነለት ወገን በሀሰት በመከሰሱ ወይም ሃሰተኛ መከላከያ የቀረበበት በመሆኑ ካሳና ኪሳራ ይገባኛል ሲል ሌላ ክስ አቅርቦ ካሳ ወይም ኪሳራ የተወሰነለት እንደሆነ በመጀመሪያው ክስ የተወሰነለት ካሳ በሌላው ክስ ላይ ከሚወሰንለት ኪሳራና ካሳ ላይ ይቀናነስበታል። ቁጥሩ 465 ይመለከታል።

ኪሳራና ማናቸውም ወጭ እንዲከፈል ፍ/ቤቱ ሲያዝ ወጭና ኪሳራ እንዲከፈለው የታዘዘለት ወገን የወጭውን አይነትና ልክ የሚለሳይ ዝርዝር አዘጋጅቶ ማቅረብ አለበት በዚህ ዓይነት የተዘጋጀው ዝርዝር ፍርድን ለፈረደው ፍርድ ቤት ይቀርባል ግልባጩም ለከፋዩ ወገን ይሰጣል። ቁጥር 463 ይመለከታል። የወጭው ሂሳብ ዝርዝር ለፍርድ ቤቱ ከቀረበ በኋላ የሚመረመርበትን ቀን ቀጠሮ ወስኖ ባለጉዳዮቹ እንዲቀርቡ ያዛል ወይም በኪሳራና ወጭ አከፋፈል ምክንያት ለተነሳው ክርክር ውሳኔ ከመስጠቱ በፊት የፍርድ ቤቱ ፊጅስትራር የቀረበውን ዝርዝር መርምሮና ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሚአቀርቡትን አሳብ ተቀብሎ የተጣራውን ሂሳብ እንዲአቀርቡለት በማድረግ ሊወስን ይችላል። የቀረበው የኪሳራና ወጭ ዝርዝር ፍ/ቤቱ ራሱ የሚመረምረው ሲሆን ሂሳቡን መርምሮ ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሚአቀርቡትን ሃሳብ ከተቀበለ በኋላ በቀረበው የሂሳብ ዝርዝር ውስጥ በቂ ባልሆነ ምክንያት ከፍ ብሎ የሚታየውን ገንዘብ በመቀነስ ወይም በዝርዝሩ ውስጥ የክሱን ጉዳይ ለማስፈፀም ወይም አስፈላጊው ዳኝነት ለመከታተል ተገቢ ያልሆነ ወጭ ተመልክቶበት የተገኘ እንደሆነ በመቀነስ ወይም በማስቀረት ውሳኔ ይሰጣል። ወጭው ወይም ኪሳራው ሊከፈለው የሚገባው ወገን የሚጠይቀውን የወጭ ዝርዝር ያላቀረበ እንደሆነ ፍርድ ቤቱ ይህንኑ መዝግቦ ሌሎቹ ወገኖች ያደረጉትን ወጪ መርምሮ ያረጋግጥላቸዋል። ወይም የሂሳቡን ዝርዝር አንድ ወገን ባለመቅረቡ ምክንያት ሌሎቹ ወገኖች እንዳይጐዱ ላላቀረበው ወገን ተገቢ ግምት ያለው ኪሳራ ይወሰንለታል ማናቸውም የወጭ ወይም የኪሳራ ገንዘብ በፍርድ መሠረት እስኪፈፀም ድረስ ዋናው ፍርድ ከተሰጠበት ቀን ጀምሮ በሕግ የተወሰነ ወለድ ይታሰብበታል። ቁጥር 464 ይመለከታል። በመጨረሻም ማናቸውም ተከራካሪ ወገን በሥረ ነገሩ ላይ ይግባኝ ባይቀርብም በተወሰነበት የወጭ ወይም የኪሳራ አከፋፈል ብይን ላይ ይግባኝ ማለት እንደሚችልና በዚህ ጉዳይ ይግባኝ ለሚው ፍርድ ቤት የሚሰጠው ውሳኔ የመጨረሻ እንደሚሆን በፍ/ሔር ሥ/ሥ ሕግ ቁ. 466 ላይ ተደንግጎአል።

ቸ. ከአገር ውጭ የሆኑ ጉዳዮች

በመሠረቱ ከአገር ውጭ የሆኑ ጉዳዮች የሚገዙት ዓለም አቀፍ የግል ሕግ በመባል በሚታወቀው ሕግ ሲሆን የዚህ ዓይነቱ ሕግ በአገራችን ገና የአልተደነገገ በመሆኑ እንዳንድ ጉዳዮችን የሚመለከቱ ድንጋጌዎች ብቻ

በሥነ ሥርዓት ሕጉ ተመልክተዋል ቀጥሉን የምንመለከተውም እነዚህን ድንጋጌዎች ይሆናል።

1. የውጭ አገር ፍርድ ቤት በጠየቀ ጊዜ በምትክ ዳኛ

የሚሰማ ማስረጃ

በምትክ ዳኛ የሚሰማ ማስረጃ ማለት የምስክሩ ቃል ከፍርድ ቤት ውጪ በፍርድ ቤት ለተያዘ ክርክር የሚሰማበት ሁኔታ ማለት ነው። በኢትዮጵያ ውስጥ ላለ ጉዳይ ምትክ ዳኛ ከሚሾምበት በተጨማሪ የሥነ ሥርዓት ሕጉ በውጪ አገር ፍርድ ቤት በቀረበ የፍትሐ ብሔር ክርክር ምክንያት በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኝ ምስክር ወይም ማስረጃ የሚሰማበትን ሁኔታ አዘጋጅቶአል። ቁ. 129 ይመለከታል። እዚህ ላይ የወንጀል ጉዳይን በተመለከተ ማስረጃው በምትክ ዳኛ ሊወሰድ እንደማይችል መገንዘብ ይኖርብናል። በውጭ አገር ፍ/ቤት በቀረበ የፍትሐ ብሔር ክርክር በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኝ ምስክር ወይም ማስረጃ እንዲሰማ ማመልከቻው ለከፍተኛው ፍ/ቤት በውጪ አገር ፍርድ ቤት ተከራካሪ በሆነው ወገን ወይም የፍርድ ሚኒስትሩ በሚሰጠው መመሪያ መሠረት በጠቅላይ ዐቃቤ ሕጉ መቅረብ አለበት። የከፍተኛው ፍርድ ቤት በውጪ አገር ያለው ፍ/ቤት ማስረጃውን ማግኘት የሚፈልግ መሆኑን ማረጋገጥ ይኖርበታል። ይህንንም 1. በኢትዮጵያ የሚገኘው የውጭ አገር ዲፕሎማቲክ መልእክተኛ ጥያቄውን ፈርሞ በፍርድ ሚኒስቴር በኩል ለፍርድ ቤቱ ሲልክ 2. ማስረጃውን የሚጠይቀው የውጭ አገር ፍርድ ቤት የሚጠይቀውን ጉዳይ በጽሑፍ ፈርሞ በፍርድ ሚኒስቴር አማካይነት ለፍርድ ቤቱ ሲልክ ወይም 3. ከውጭ አገር ፍርድ ቤት የተላከው ደብዳቤ በባለጉዳዩ እጅ ሲደርሰው ሊአረጋግጥ ይችላል ቁጥር 129 ይመለከታል።

እዚህ በኋላ ከፍተኛው ፍ/ቤት ጥያቄውን ተቀብሎ አስፈላጊውን ሁሉ ራሱ ሊአከናውን ወይም ምትክ ዳኛ ሾሞ በጥያቄው መሠረት እንዲፈፀም ለማድረግ ይችላል። በዚህ ዓይነት የሚሾመው ምትክ ዳኛ ለአገር ውስጥ ጉዳዩ ከሚሾም ምትክ ዳኛ ጋር ተመሳሳይ ሆኖ ምትክ ዳኛው የታዘዘውን ሥራ አከናውኖ ከጨረሰ በኋላ ስልጣን የተሰጠበትን ጽሑፍና በታዘዘው መሠረት የሰበሰበውን ማስረጃ ለከፍተኛው ፍርድ ቤት ያቀርባል። ፍርድ ቤቱም የቀረበለትን ማስረጃ ከሾኘ ደብዳቤ ጋር ለጠያቂው ፍርድ ቤት እንዲላክ ለፍርድ ሚኒስቴር ያስተላልፋል። ቁጥር 131 ይመለከታል።

2. በውጭ አገር የተሰጠ ፍርድ ስለሚፈፀምበት ሁኔታ

በውጭ አገር የተሰጠ ፍርድ ወይም ውሳኔ በኢትዮጵያ ውስጥ ሊፈፀም የሚችለው ፍርዱ ወይም ውሳኔው እንዲፈፀም ማመልከቻ የቀረበና የተፈቀደ እንደሆነ ብቻ ነው ቁጥር 456 ይመለከታል። ፍርድ ቤቱ ማመልከቻውን ተቀብሎ ፍርድ እንዲፈፀም የወሰነ እንደሆነ የፍርዱ አፈጻጸም ሥርዓት የሚመራው በኢትዮጵያ የተሰጠ ማናቸውም ፍርድ በሚፈፀምበት ሥርዓት መሠረት ነው። በውጭ አገር የተሰጡ ፍርዶች ሊፈፀሙ የሚችሉበት ሁኔታዎች በቁጥር 458 ላይ የተዘረዘሩ ሲሆን በውጭ አገር የተሰጠውን ፍርድ ስለማወቅ ከዚህ መጽሐፍ አድማስ ውጭ በመሆኑ እዚህ የምንሰራው እና የምንወያይበት አይሆንም ነገር ግን ሁኔታዎችን አንድ ባንድ አንስተ በአጭሩ እንመረምራለን። በመጀመሪያ ደረጃ እንዲፈፀም የተጠየቀውን ፍርድ የወሰነው ፍርድ ቤት የሚገኝበት አገር በኢትዮጵያ የተሰጠውን ፍርድ የሚአስፈጽም መሆን አለበት። የዚያ አገር ፍርድ ቤት በኢትዮጵያ የተሰጠውን ፍርድ የማያስፈጽም ከሆነ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤትም የዚያን አገር ፍርድ አያስፈጽምም አብዛኞቹ አገሮች የሌሎች አገሮችን ፍርድ ስለሚአስፈጽሙ ማንኛውም አገር በኢትዮጵያ የተሰጠውን ፍርድ ተቃራኒው ሁኔታ ከአልተረጋገጠ በቀር/ ያስፈጽማል ተብሎ ይገመታል። ሁለተኛው ፍርዱ የተሰጠው በሕግ በተቋቋመ ፍርድ ቤት መሆን አለበት። በተጨማሪም ፍ/ቤቱ በተከላከለ ላይ ስልጣን ያለው መሆን አለበት ይህ ማለት ፍ/ቤቱ ከተከላከለ ጋር ያለው ግንኙነት ወይም ተከላከሎ የሚከናወናቸው ተግባሮች ተከላከሉ በፍ/ቤቱ ስልጣን ስር የሚከናወኑ መሆን አለበት። ሦስተኛ የፍርድ ባለዕዳው ቀርቦ መቃወሚያውን ለመስማት መብት የተሰጠው መሆን አለበት። እዚህ ላይ የፍርድ ባለዕዳው ራሱ መቅረብ አስፈላጊ እንዳልሆነ መገንዘብ ይኖርብናል መጥሪያ ደርሶት ፍርድ ቤት ለመቅረብ እድሉ እስከተሰጠው ድረስ የተሰጠው ፍርድ የፀና ይሆናል። አራተኛ ፍርዱ የመጨረሻ እና ተፈጻሚነት ያለው መሆን አለበት። ፈርዱ በመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ ላይ በተሰጠ ብይን ላይ ቢንፀባረቅና ገና ወደፊት ውሳኔ ማግኘት የሚገባው ከሆነ ፍርድ ሊፈፀም አይችልም። በመጨረሻም የፍርዱ መፈፀም ለህዝብ ሞራልና ፀጥታ ተቃራኒ መሆን የለበትም። ለምሳሌ የባርያ ንግድ ሕጋዊ በሆነበት አገር ተከላከሎ የባርያ ሽያጩን ውል በአለማክበሩ ኪሳራ እንዲከፈል ቢፈረድበት ይህ ፍርድ በኢትዮጵያ ውስጥ ሊፈፀም አይችልም።

ይህ ክፍል በአጠቃላይ ውስብስብ ነው በሌሎች አገሮች እነዚህን ሁኔታዎች በሚመለከት ለያንዳንዱ ሕግ አውጥተዋል። በርካታ የውጭ አገር ፍርዶች በኢትዮጵያ እንዲፈፀሙ እስከተፈለገ ድረስ የነዚህ ድንጋጌዎች ትርጉም በሚገባ ሊብራራ ይገባል። ለአሁን አንባቢው በውጭ አገር የተሰጠ ፍርድ እዚህ ሊፈጸም የሚችልበትን ሁኔታዎች ግንዛቤ እስካላገኘ ድረስ በቂ ነው።

በውጭ አገር የተሰጠ ፍርድ እንዲፈፀም ማመልከቻው የሚቀርበው ፍርዱ በሚፈፀምበት ጠቅላይ ግዛት ላስቻለው ከፍተኛ ፍርድ ቤት ነው ቁጥር 456/3/ ይመለከታል ማመልከቻው በጽሑፍ ሆኖ የሚፈፀመው ፍርድ የተወሰነበት ትክክለኛነቱ የተረጋገጠ የፍርድ ግልባጭ እና ፍርድ የመጨረሻ መሆኑንና መፈፀም የሚገባው መሆኑን የሚአረጋግጥ በፈረደው ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ወይም ሬጅትራር የተፈረመ የምስክር ወረቀት አብሮ መቅረብ አለበት ቁጥር 457 ይመለከታል። ፍርዱ እንዲፈፀም ማመልከቻ የቀረበለት ፍ/ቤት በሚወሰነው ቀን ቀጠሮ የፍርድ ባለዕዳው ለአቀረበው የአፈጻጸም ማመልከቻ መልስ ማቅረብ የለበትም። በዚህም መሠረት በግራ ቀኙ መካከል የሚኖር ክርክር አይኖርም። የፍርድ ባለዕዳው ማቅረብ የአለበት አስተያየቱን ብቻ ነው። የሆነው ሆኖ ግን ለቀረበው መቃወሚያ ክርክር የሚሰማ መሆኑን ፍርድ ቤቱ ይወስናል። እንዲሁም በማናቸውም ጊዜ የሚአጠራጥር ሁኔታ ያጋጠመ እንደሆነ ጥርጣሬ ያስከተሉት ነጥቦች እስኪወገዱ ድረስ ያፈጸጸው ውሳኔ ታግዶ ይቆያል። ቁጥር 459 ይመለከታል። ፍርድ ቤቱ የቀረበለትን ጉዳይ ለማጣራት ተከራካሪዎቹ ወገኖች ቀርበው ክርክራቸውን መስማት አስፈላጊ የሚሆንበትን ምክንያት መዝግቦ ቀን ቀጠሮ ካልወሰነ በቀር ውሳኔ የሚሰጠው በቀረበው ማመልከቻ መሠረት ብቻ ነው። እንዲሁም ፍ/ቤቱ ስለኪሳራና ማናቸውም ወጭ አከፋፈል ተገቢ መስሎ የታየውን ትዕዛዝ ሊሰጥ ይችላል። ቁጥር 460 ይመለከታል።

3. በውጭ አገር የተሰጠ የግልግል ወይም የሽምግልና ዳኝነት ብይን ስለሚፈፀምበት ሁኔታ

ቀደም ሲል በውጭ አገር የተሰጠ ፍርድ ስለሚፈጸምበት ሁኔታ ያልነው ሁሉ በውጭ አገር በተሰጠ የግልግል ወይም የሽምግልና ዳኝነት ብይን አፈጻጸም ላይም ተመሳሳይ ይሆናል። የአፈጻጸም ማመልከቻው ለከፍተኛው ፍርድ ቤት መቅረብ አለበት በውጭ አገር ስለተሰጠ ፍርዶች አፈጻጸም የተመለከቱት ድንጋጌዎች ለዚህ ጉዳይ ተፈጻሚ ይሆናሉ ሆኖም

ግን በሥነ ሥርዓት ሕጉ ቁጥር 458 ላይ የተመለከቱት ሁኔታዎች በዚህ ጉዳይ ላይ ብይኑ የተሰጠበትን ጉዳይ በኢትዮጵያም ሕግ በግልግል ወይም በሽምግልና ዳኝነት ሊታይ የሚችል የሆነ እንደሆነ እና የተሰጠው ብይን የኢትዮጵያ ሕግ በሚአገዝዘውና በሚፈቅደው ሁኔታ ሊፈፀም የሚችል የሆነ እንደሆነ በማለት ማዕቀብ ተደርጎበታል በሌላ አገላለጽ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤት በውጭ አገር የተሰጠው ፍርድ በዋና ሕግም ሆነ በሥነ ሥርዓት ሕጉ ከኢትዮጵያ ሕግ የተለየ ቢሆንም /ፍርዱ የተሰጠበት ሕግ ልዩ ሆኖ ይህን ፍርድ ማወቅ የኢትዮጵያን መንግስት ፖሊሲ የማይቃረን ወይም የፍርድ ባለዕዳው የመከላከል መብቱ እስከአልተነፈገው ድረስ ፍርዱን ያስፈጽማል። ነገር ግን በውጭ አገር የተሰጠ የግልግል ወይም የሽምግልና ዳኝነት ብይን እንዲፈፀም ጥያቄ ሲቀርብ ለዚህ ጉዳይ አግባብነት ያላቸው የፍትሐ-ብሔር ሕጉ ድንጋጌዎች መጤን ይኖርባቸዋል። ጉዳዩ በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት ለግልግል ወይም ለሽምግልና ዳኝነት የሚቀርብ መሆን አለበት ለምሳሌ ከአስተዳደር መሥሪያ ቤቶች ጋር የተደረገው ለግልግል ዳኞች ቀርቦ ብይን ቢሰጥ ይህ ብይን በኢትዮጵያ ሊፈፀም አይችልም። ሁለተኛ ብይኑ ልክ በኢትዮጵያ እንደተሰጠ ብይን የሚፈፀም መሆን አለበት።

ከነዚህ በስተቀር በአጠቃላይ በውጭ አገር የተሰጠ የግልግል ዳኝነት ብይን የሚፈፀምበት ሁኔታዎች የውጭ አገር ፍርድ ከሚፈጸምባቸው ሁኔታዎች ጋር ተመሳሳይ ናቸው። ሁለቱ አገሮች አንዱ የሌላውን የግልግል ብይን የሚአስፈጽመው መሆናቸው መረጋገጥ አለበት ይህም በመሆኑ በኢትዮጵያ የግልግል ዳኝነት የሚሰጠው ብይን በሌላው አገር ተቀባይነት ይኖረዋል ማለት ነው። ብይኑ የተሰጠው ተከራካሪዎቹ ወገኖች ለግልግል ወይም ለሽምግልና ዳኞች ጉባኤ ባቀረቡት ስምምነት መሠረት ወይም ብይን የተሰጠበት አገር ሕግ በሚፈቅደው መሠረት መሆን አለበት። ተከራካሪዎቹ ወገኖች የግልግል ወይም የሽምግልና ዳኞችን ለመምረጥ የእኩልነት መብት የተሰጣቸው እና ክርክራቸውን መከታተል እንዲችሉ ጥሪ የተደረገላቸው መሆን አለበት። የግልግሉ ወይም የሽምግልናው ዳኝነት ጉባኤ ሕጉ በሚፈቅደው መሠረት የተቋቋመ መሆን አለበት ብይኑም ለህዝብ ሞራልና ፀጥታ ተቃራኒ መሆን የለበትም።